Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (12617) | 1984 чылдың октябрь 2, вторник | 1925 чылда үнедезилеттинген. | Өртээ 8 кеп

Тываның юбилейинге чедир 8 хонук арткан

Тараа ажаалдазын Совет Тываның байырлалынга чедир доозар дээш бүгү күштү олче мөөңнээр

СОВЕТТЕ КОММУНИСТ

Амгы үеде Советтерде коммунистерниң ролю улгаткан. Депутаттарда соңгуттурган коммунистерни дамчыштыр Советтерге удуртукчу ролюн партия боттандырып, оларның ажыл-чорудулгазының ажыктыын бедидер хемчеглерни ап турар. Бо дугайында СЭКП Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунга онза чугулалап демдеглеттинген.

Партия Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко чүве чугаалап турган, депутат-коммунистер дугайында мынчаар айыткан: «Маңаа оларның үлегер-чижээ, депутат хүлээлгелеринге харыысалгалыг болуру чугула. Олар Советтерниң ажылынга организастыг чоруктун эгелекчилери болуп, чонның төлээлекчилерин боттарын долгандыр сырый каттыштырып, оларның чөгаадыкчы идепкейимге идиг бээр болгаш башкарар хүлээлгелиг».

Бодунга даандырган ажыл-херек, ажылчы чоннарның эргелиг-ажыы дээш доктаамал сагыш човап чоруур, хөй-нийтиниң ажылынга идепкейлиг депутат-коммунистер бистиң республикада хөй. «Тиилелге» совхоз ' наш чыл мурнунда хөжудаңгай ажыл-агый турган, ону удуртурун коммунист В. О. Оюнга дааскан. Ажыл-ишти эки билир, негелделиг, кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарычаглыг байдалды тургузары-биле доктаамал, сагыш салыр директор совхозту эки ажыдыгларының санынга киирген. Ол сиргә бөгө кыдаңгы дөртүү чылдың дургузунда шуулуг сүт, дүк, тараа садарының планнарын ажыл-агый чедиишкинниг күүседип, Совет Тываның 40 чылын төлептиг үтүп турар. Бодунуң херээнге бердинген директор Вадим Орангалович Оюнну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Улус ажыл-агыйының экономиктиг база сөөлүл хөгжүлдезиниң талазы-биле партияның болгаш Советтериң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар херекке төлептиг үлүүн ол кирип турар. Шак ындыг коммунист депутаттар эвээш эвес. Ындыгларга коммунистер. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадыы Доргун сүт-бараан фермазының эргелекчизи А. С-Б. Монгуш, район Совединиң депутаттары Таңдыда Кодээ ажыл-агыйның дүрүмүнга станциязының саанчызы З. С. Оюн, Өвүрүнүң амыдырал хандырыга бүдүрүлге эргелеениң ажылчыны М. Д. Сат. Кызыл хоорай Совединиң депутадыы № 48 тудуг эргелеелинде бригадир В. Б. Борбак-оол болгаш өскө-даа он-он эштер хамаарышыр.

Ындыг болза-даа коммунист-депутаттарның аразында Советтериң сессияларынга, доктаамал комиссияларның хуралдарынга, айтырыгларны белетизеринге, чугаалажырынга, план-хемчегперни ажыдап кылырынга идепкейлиг киришпес, соңгунчуларның чагыгларын, санаалдарын амыдыралга боттандырар дээш тодаргай хемчег албас, хамаарышкан оргугунуң соңгунчуларынга отчёдун хуусаазында бербес ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар. Оларны депутаттарның партия бөлүктериниң хуралынга чугаалажыр, четпестерни эдип алыр. Ол ышкаш парткомнар, партия эге организацияларының, коммунист-депутаттар албан-хүлээлгезин үре-түңнелдиг күүседирин чедип алыры-биле олардан партийжи негелдени күштелдирер үүрүлүг.

Дына хөй коммунист-депутаттар Советтериң доктаамал комиссияларын удуртуп, оңа составында кирип турар. Олар улус ажыл-агыйының хамаарышкан адырын хөгжүдер, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын, коммунистиг кижизидилгезин эңижидер дээш болур-чогуур хемчегперни ап, Советтиң деомиссээринде бүдүрүлгелериниң, организацияларының, эрге-дужаалдыг кижилерниң ажыл-чорудулгазым контрольдаар эргезин ажыглап турар. Ынчалза-даа Советтериң доктаамал комиссияларының ролюн бедидери чугула. Шиитпирлерни, соңгунчуларның чагыгларын болгаш боттарының саналдарын күүседир талазы-биле хүлээлгелерин чамдык доктаамал комиссиялар күүседтелип турар. 1983 чылдың дургузунда доктаамал комиссияларның чүгле 36 хуузу ажылының отчёдун берген. Депутаттың негээр эргезин калбаза-биле ажыглавайн келген. 1983 чылда чер-чер Советтерниге бир негелдеге чөзөрби беш депутат онаашкан, ол дыка эвээш. Негелде дээрге депутаттарның идепкейин кодуреринің дээштиг аргазы болганда, ону эңижидер хемчегперни алыр.

Советтериң ажылы чүгле тус черге ужур-дузалыг айтырыглар-биле каман-даа кызыгаарлаттынмас. Олар ниити күрүне ажыл-херектери-биле сырый холбаалыг, оон күүселдезинден ол чедиишкинниг шиитпирлеттинер. Ол бөлүк ажыл-агый-болгаш культура тургузуушумунуң, школа реформазын амыдыралга боттандырары, нуш-ажылдың сагыга-чурумун, корум-чурумну быжыглаары болгаш улус депутаттарының өске-даа хөй янзы харыылаар айтырыглары бар. Бо бүгү Советтерге ажылдаар кадрларны шилип, таарыштыр тургузар, кижизидер харыысалгалыг сорулганы партия комитеттериниң мурнунга салган, ындыг болганда өлче кошпаш дивес кичээнгейни салыр.

Амгы үеде Советтериң, коммунист-депутаттарның сорулгазы бөлүк, он бирги беш чылдың дөртүү чылымның планныг онаалдаларын, Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары болур.

Советтериң эргелери улуг, оларны делүзү-биле ажыглаар, бүгү-ле ажыл-херекке идепкейлиг, чогаадыкчы өзү-биле кирижирин, кандыг-даа четпестерге эптеш чок болурун чедип алыр, аңаа партия нежигүннери авангардчы рольду ойнаар.

СЭКП Кызыл хоорнову, райкомнар, парткомнар, партия эге организацияларды Советтерде ажылдап турар коммунистерден, депутат-коммунистерден ажылдың хүлээнген участогу дээш, боттарының хөй-нийтиниң хүлээлгелерин үре-түңнелдиг күүседири дээш олардан негелдени улгаттырар, ынчан Советтериңң мурнунда салган СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг шиитпирлеп шыдаар.

ХҮННҮҢ-НЕ 400 ТОННАНЫ

Шаң. Аңаа кире бээрге, чер болганда ажыл-иш хайныккан: тараа эшкен, машина чүдүрген, үрезин арыглаан, тараз деңзилээн улус эмгежок. Оларның ыыт-шимээнин, машина-техниканың даажы күлак уюкталдырып кээр. Ол аразында юбилейлиг чылдың дүжүдүн чүдүрген машиналар шаңдан үнүп-даа, шаңче кирип-даа турар.

«Юбилейлиг чылдың дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыылыңар!» Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң тараажылары мындыг кыйгырыг бүүгаар ажылдап турарлар. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп социалистиг чарышка идепкейлиг кирипшпаан. олар ылаңгыя республикага чарлаттынган күш-ажылдың шалыпчы айында бедик бүдүрүкчулуг болган организастыг ажылдааннар. Олар тараанын быжыглаан сентябрьның ортан үезинде ажаалдаже киргеш. ийи неделя дүжүдүн-даа тараазын ажаап алганнар. Кызыл-тастың дүжүдү гектарынга 13,6 центнер чедип, планда көрдүнгенинден 3,1 центнер ажыл турар. А суланың бир гектарга онаашпыр ортумак дүжүдү 10 центнер болган. Бо көргүзүлгөр тараны үрезинге четпес кылдыр үрүп, мал чеминге болгаш иштики хереглелге арттырып алган, күрүнге планда көрдүнгенинден хөйнү садып болурун хереглел турар.

Бо хүннерде совхозта дөрт мүң тонна тараа бастыртырган. Күрүнеге дүжаар 4200 тонна тараның 1600 тонназы чүдүрүп чоруттурган. Арткан тараны ССРЭ Конституциязының хүнүнге чедир дүжаар сорулганы салган ажылдап турарлар. Үрезинге 2200 тонна тараа урар, бо хүннерде 1200 тонназы үрүп алган. Арткан база-ла октябрь чедиге чедир үрүп алырын планнап турар. Ургап үрезинниң баштайгы арыглаашкыны доозулган. Райошуң үрезин лабораторнязының хынаашын бүүгаар алырга, үрезин-даа, күрүнеге дүжаарган тараа-даа бирги болгаш ийнги класстыг болуп турар.

— Хову-трактор бригадаларын бо чылын шупту-зүн бригада керээни-биле ажылдаарынче шилчиткен бис. Ынчалзажок агаар-бойдустуң баксырап, чамдык бригадаларда тараанын чиглеп турарын бөрымдаалаан, күскү ажаалда бүгү күштү чаңгыс черге мөөңнеп, ипатовчу арга бүүгаар ажылдап тур бис. Ынчангаш ажаалданы баштай бышкан тараалыг Давлар Доржунуң бригадазындан эгелединис — деп, совхозтуң кол агроному Павел Кара-Сал тайылбырлады.

Тараа бо чылын дески бышпайн турар. Оон уламыдаш бастырып турган 27 комбайны база тавычалаарынче киирген. Ам дөрген комбайн шупту тавычалап турар болуу. Комбайн бүрүзү ийи комбайнердиг. ийи эштер-биле ажылдап турар. Оон ачызында хоюкта сес чүс гектар черниң тараазын кестеп болур. Ынчангаш дөрген чыл оюнга чедир дүжүт ажаалдазын болгаш черле күскү хову ажылдарын деңээрин доозары көрдүнген.

Ажылды организастыр, шалыпкын болган тыныалыг чорудар талазы-биле бүгү хемчегперни совхозтуң директизазы, партком, көдээ Совет күүскому болгаш профэйиел комитеди ап чорудуп турар. Бригада, хову, шаң аразында үргулчуның тудуш харылзаазын тургускан, хамык ажыл контрольда турар. Харыысалгалыг эштер быжыглаттынган участоктарынга үлегип, бүгү байдалды эртенниң-не планнаар-га дыңнадып, илереттинген четпестерни чайгаадыр хемчегперни дарый ап турар. Ховуда улус ийи, а шаңда ажылчыннар үш эштер ажылдап турар болганда, дүнеки чемненилгеня база организастаан. Ховуда комбайнерлерге чемчи поварлар Алевтина Дажы, Роза Монгуш чедирип берип турардар.

Комбайнчылардан тараа сөөртүүрүнге 25 машинаны, а күрүнеге дүжаар тараазы сөөртүүрүнге сес КамАЗ-ты тургускан. Совхозтан Кызылдың сайгарылга бөлүүнүн ужуун-не дөрт чүс тоннаа тараа кирип турар. Аңаалда техниканың ында туруушкун чок ажылдаарын хандырарынга механиктер, сөөртекчилер болгаш кайнакчылар четчир. Оларның эргезинде түскэй машиналар бар. Комбайнчыларга кывар-чаар материалдарны база машиналар чедирип турар. Черле ынчаш, юбилейлиг чылдың дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш, «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү хемчегперни ап, бар-ла аргаларны ажыглап турар.

«Тиилелге» совхоз тос айларда күрүнеге эът, сүт садарының, чылда дүк садарының планнарын күүседип алган. Сиген белеткээр планны 115 хуу, сенаж салырының 184 хуу, витаминниг сиген далганың белеткээрин 150 хуу күүсеткен. Ам чүгле тараа садарының планы арткан, хүннүң-не дөрт чүс тонна тараны чүдүрүп чорудуп турар болганда, үк план база Совет Тываның дөрген чыл оюнуң бүдүүзүнде күүсеттинер бээр. Ынчангаш таараалың Күр-Черниң ажыл-ишчилери бо хүннерде хөй-аътты ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: комбайнер Павел Доржу; тараа арыглап турар Долаан-оол Сайлык, Валя Монгуш, Роза Оңдар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

А. А. ГРОМЫКОНУҢ Р. РЕЙГАН-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко АКШ-тың президентиин Р. Рейганның чалавын ёзугаар оон-биле ужуражыр.

Ийи шак дургузунда беседага болгаш оон соонда А. А. Громыкога алдар кылдыр президентиниң тургускаңы өртенги шайлаашкынының үезинде үргулчүлээн чугаа үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзаларның кол айтырыглары, оон-биле холбаштыр делегейде байдалды ниитизи-биле хандыр чугаалажып көрген.

АКШ-тың политиказының эмгы угланымышкының Совет Эвилелиниң принципиалдыг ёзу-биле көрүп турарын А. А. Громыко АКШ-тың президентизинге чугаалаан, мынчаарга ол угланымышкын делегейде дүшкүүрлүг чорукту аймылдыг кылдыр улам-на чидиглендирериниче угланганын К. У. Черненконуң чоокта чаа медетелиинге айыткан болгай.

АКШ-тың политиказы шеонг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-деп чөрүк күштүг болуруму чедип алырынче, даймига белеткелди уламчылаарынче, ядролуг чепсекти улам-на көвүдедиринче херек кырында угланганын демдеглээн. Оон-биле кады ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларны дең эргеге, бот-боттарының хүндүлежириниге, боттарының иштики херектериниге холгаарлашпазынга үндезилээш экижидерине база бүгү талазыт хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң белеткээ база катап бадыткаан. Ол харылзааларны мынчаар хөгжүдери боо-чепсекти шыгыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле маңаттыг чугаалажымышкынарыны эгелээр айтаны бээр болгаш делегейде бүгү байдалды экижидерине шилчиишкинни хандырарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур йёнк.

Президент-биле ужурашкан соонунде, А. А. Громыко парлавлага мындыг моделел кылган:

«Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың даштыкы политиказының үндезинниин президент Р. Рейган-биле беседаның үезинде ийи талалардан тодаргайлап айыткан, мынчаарга АКШ-тың администрациязының даштыкы политиктиг утламышкылыында херек кырында таарымчалыг өскерилмишкинээ дугайтыр түңнелдя кылыр арганы үк беседаның бербейн турарын хомудаачыг-дыр. Ынаның болгаш тайбыңның чидиг айтырыгларының талазы-биле боттуг туруштарны эвээринге АКШ-тың администрациязының белеткээ көрүлбейн турар, мынчаарга дайынның болгаш тайбыңның оң чидиг айтырыгларын кайы-даа талаза таарымчалыг кылдыр шиитпирлеринде, совет-америк харылзааларга-даа делегей байдалынга-даа эки талаже эргилде болдунмас».

Ийи талаларның төлээлекчилериниң бедик, ортумак болгаш өске-даа деңнелдерге ужуражмышкыннарын удаа-дараа кылыры чугула деп, президент чугаалаан. Чугаалажымышкыннарны чөгүүр утка-шынарлыг болдурар болгаш ол уеде ажыктыг сорулгаларны кодурер болза, а төдергайларга, боо-чепсектерни эңдере бүдүрериң соксадыр, ядролуг чепсекти кедизинде бүрүн үзүткээр дээш ол чепсекти кызырар, делегейде аймылдыг дүшкүүрлүг чорукту чайладыр болза, ындыг ужуражмышкынар делегейде ниитизи-биле-даа улус күрүнелериниң аразында-даа харылзааларда байдалды эңижидерине идиглиг болур йёнк.

Ындыг базым ам-даа чок болуп турар-дыр. Америк таланың херек кырында бодалдарының дугайында Совет Эвилели оон соңгаар-даа оон практиктиг херектерни барымдаалап көөр апаар. Бодунуң политиказының угланымышкының эдерип Вашингтон бодап турар бе дээрзин келир үе көргүзе бээр».

ХОВУДА КОМБАЙНЕРЛЕРГЕ ЧЕМЧИ ПОВАРЛАР АЛЕВТИНА ДАЖЫ, РОЗА МОНГУШ ЧЕДИРИП БЕРИП ТУРАРДАР

ҮЗҮК СОКСААЛ ЧОК

Чедериң тараажылары бо юбилейлиг чылда бүгай эвес дүжүттү остүрүп алган. Черле ынчаш, чүгле тараажылар эвес, Кур-Чер суурнуң кижи бүрүзү бедик көдүрүлгүшкүнниг-биле хөй-аътты ажылдап турар. Совхоз юбилейлиг чылдың планныг даалгаларын бурун күүседир дээрзинге чигзинниг турбас.

Төп шаңда 116 кижи үш эзлчегде дүн-хүн дивейн үзүк-соксаал чок ажылдап турар. Неделя дургузунда аңаа 2300 тонна тараа дүжүртүнген, оон 1020 тонназын Кызылдың сайгарылга бавзезынче чоруткан. Ондар, Комбу Даргат, Кочаа Монгуш өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап турарлар.

Шаның складында 80 тонна картофель урдунган. 22 тоннаны күрүнеге дужаган.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

КЫСКА ХУУСААДА

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң тараажылары бо чылын тараның багай эвес дүжүдүн остүргеннер. Октябрь 1-ге чедир ажыл-агый 616 тонна тараа культураларын ажаап алган, оон 324 тонназын күрүнеге дужааган. Гектар бүрүзүнден ортумаабиле 12 центнер дүжүттү ап турар.

Тараа ажаалдазын кыска хуусаада, Совет Тываның 40 чыл юбилейиңе чедир, доозар дээш тодаргай хемчегер ында алдынган. Тараажылар, шаң ажылчыннары ийи эзлчегде ажылдап турарлар. Хоочун, дургузулгалыг комбайнерлер М. Сая, В. Дандар, Д. Даваалай, Ё. Салчак олар хүн үлүүн доктаамал 130—150 хуу ылдыр күүседип, өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап турарлар.

Тараны бо хүнден эгелеп ында дөрт кестирип эгелээн.

Л. МОНГУШ.

ҮШ НОРМА ЧЕДИРГЕН

Бии-Хем районуң «Өвүр» совхозунуң комбайнери Дмитрий Иванович Сацук бо күзүн 360 гектар черниң тараазын бастырар хүлээлгезин ийи катап ажыргаш, ам үшкү нормазын күүседеннче киргеп. Дүжүт ажаалдазында чөзөрбечыл үзаштыр ажылдап келген хоочун механизаторнуң идегелдиг дузалакчызы — оглу Сергей. Тараа шөлүнче үнген болганда, хүн эрттиреринге бодавайн, ёзулуг, ак-сеткилдиг ажылдаар чугула кавааның үезинде адаашкыларның кол бодалы ындыг. Оларның сөзү ажыл-херээ-биле дүгжүп, хүнде дөрген ажыг гектар черниң тараазы ажаалтынып турар.

Комбайнерлер Александр Балбар, Михаил Аннолгоп, Пётр Линник болгаш Владимир Шаймээр олар хүнде 19 тонна тараа бастырар хүлээлгезин 60—70 тонна чедирип, Сацуктардан чыда калбайн турар. Хову-шөлдерден тараа сөөртүүрүнге чолаачылар Владимир Сухорослов, Пётр Шадрин болгаш Алексей Гуляев — мурнакчыларның одуруулда.

Совет Тываның юбилейлиг чылынга күрүнеге эртээн чылдыңдан хөй тараазы дүжаар дээш өөскүлер бедик сорткуга ажылдап турар.

Бижиңи корр.

КҮСКҮ АҢДА РЫЛГАНЫ ӨЙ-ШААНДА ДООЗАР

(СЕНТЯБРЬ 26-НЫҢ МЕДЭЭЗИ)

Хөрзүнүң болбаазырадыры агротехниктиг аргаларның эңа системазында чүгүлә черни эзлеп турар. Оон бир хевири — хөрзүнүүн күскү аңдарылгазы. күскү чер аңдарылгазы хөрзүнге ал-шыктың чылын артырын база ажыктыг бүдүмелдериң хөй чыглырын болдурар.

Бистиң республикага черни күзүн аңдарары бөк чүүлтер болгаш көзээ ажыл-агый культураларының хөралаачыларыбле демдеглээн шиитпирлиг аргазы болур. Бо чылын республикага 144,6 мүң гектар күскү аңдарылганы чоруданы планнаттынган. Сентябрь 26-гә чедир республикада 26,5 мүң гектар шөлдерниң күскү аңдарылгазын чоруткан. «Кок-Тей», «Кара-Хаак», «Ешей», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Барлык» совхозтар ол ажызы эзлеп организастыг чорудуп турар.

Ам республикада тараа болгаш маа чемя культураларының массалыг ажаалдазы чорып турар. Ажыл-агыйларның дыка хөй шөлдеринде ажаалда дооступ. күскү чер аңдарар ой келгем. Ынчалза-даа ол ажылды чогуур өйүнде чорударынге киирээгей чер бүрүде чаңгыс ээй эвес. Улуг-Хем, Сут-Хол, Бай-Тайга, Өвүр болгаш Тожу районнарның совхозтары амга чедир күскү чер аңдарылгазынче киирбеен. Чер аңдарылгазы доозуунуң температуразы 10—12 градус болуу турда чорудары эки дээрзин утпас херек.

Бо хүннерге чедир республикада 80 мүң ажыг гектар черниң тараа культураларын ажаап алдынган, мынчангаш күскү чер аңдарылгазын калбартырыныы аргалары бар. Күскү чер аңдарылгазын ой-шаанда чорудары чүүлтүкчүүт немелде дээрзин тараажы бүрүзү эки билир. «Кызыл төлөзүнүң», «Сая» СЭКП-ниң 25 сыдыгын аттыг «Ленинниң оруу», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг», «Революциянын чалбыжыы», «Улуг Октябрь» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дүрүмүнга станциязы күзүн аңдарган черлерге тараан культуралардан чылдыңда эки дүжүттү ап келген. Ол ажыл-агыйлар бо чылын база-ла өске ажыл-агыйлардан бүрүүнүң кылып ажылдарының планнаттынган. Ам ажыл-агыйлар бо чылын бастырар тараазы дүжаар дээш ажаалдазын ажыглаар.

Күскү чер аңдарылгазын ой-шаанда доозар дээш чөвүлелиниң аңдарарының темдеглериң күзүлээ-ниң хемчегери талай азыты бо хүннерниң бөлүк бир чүгүлә айтырыы. Агрегат бүрүүнүң кылып ажылдарының график онаалдазын турускаш, оон күүседезин болгаш ажылының шынарын шиитпирлеп контрольдаар. тараа ажаалдазы доостуру бизек, сөвайны чыыры организастааш. ол шөлдерге чер аңдарарының комплекстиг аргазын, долуу ажыглаар херек. Ол ышкаш механизаторлар, бригадалар, ажыл-агыйлар болгаш районнуң аразында социалистиг чарышты организастаары. ажылдың түңнелдиг чогуур өйүнде үндүрери чүгүлә.

Ой-шаанда болгаш шынарлыг ажылдан ылаңгы күзүн аңдарган шөл — кемер чыыры түңүлдиң изиктелге магадалы.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

Тывада хой ажылы нинти мал ажылынның продукциязының дең кезиин берип турар. Республикада делгем одарларның бары, бойдустуң таарымчалыы, улуг хат-шуурганның чогу болган харның кылын дүшээн шээр малды хөйну өстүрер аргазы берип турар. Чонга аъш-чемнин, үлетпүрге чаг-этти ковудедириниң аргазы база ында.

Хой ажылын хөгжүдер талазы-биле ажыл республикада калбаа-биле чоруп турар. Оон түңнелинде хойнуң баш саны өөрүп турар. Совет Тываның чүүрбей чыл ооңда хойнуң болган өшкүнүң саны колхозтарга болган совхозтарга сес чүс муң баш турганындан 1974 чылда бир миллион чеде берген. Бо түңнерде республикада бир миллион 115 муң 770 баш шээр мал бар. Юбилейлиг чылда шээр мал өстүрер план 107,4 хуу күүсеттингей. азы ыяндан ажыр 77 муң 270 баш хой.

Совет Эвилелиге Тываның киттышканындан бээр хойжуларның саны-даа ковудээн, көргүзүлгелери-даа белээн. Орден-хавычалыг болган хүндүлүг аттарлыг хойжуларны ажыл-агый туржук, бригада бүрүзүнден көрүп болур. Ленин болган Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериң эдилекчизи «Революцияның чалбыжы» совхозтан Иван Сафонов, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Алдан-Маадыр» совхозтан Ооржак Дажы-Намчал болган «О. Шыыаа» совхозтуң аныяк хойжуу, ССРЭ-ниң Дээди Соведиң депутады Анфиса Аракчаа чергелиг ажылынга бердингей хойжулар хөй. «Чаа оруу» совхозтан Соян Алдын-оол, «Коммунизминиң херели» совхозтан Оюн Шаравии олар хойжу бригадаларын чээрбизүжен чылдар дургузунда удуртуп келгеннер. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болган Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттуруп чораан, Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериң эдилекчизи, «Чодураа» совхозтуң хоочун хойжуу Иван Данзуруп чиңге нарын дүктүг хойну неитередириге көскү үлүгүн киргерген. Карл Маркс аттыг совхозтуң хойжуу Ондар Аяк-Хээ аныяктарны, илангны ортумак школа доозукчуларын, хой ажылынче хаара тударынга идепкейлиг киришкен. Хой ажылын хөгжүдерииге ачы-хавыязы, чедип алган бедик көргүзүглери дээш беш кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывысхан. Оларның арасындан Ооржак Лопсанчап—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Тываны Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезиниге хүлээп алган хуралыга киришкен төлээлериң бирээзи.

Совет эрге-чагырганың үезинде кодан улгаттырар, боторуута-чарыылалыг бригадалар тургузар. «Көржен-оолдаар», хойну эрте хураганнадыр, комплекстер тургузар, хойжуларга класс тыпсыр дээн чергелиг шимчээшкинивер хой ажылын хөгжүдериинге улуг рольду ойнаан. Амгы үеде хой ажылынга бригада керээзин неитередип турары — хойжуларның ажылын эргелеп башкарырынга чүгүла депшилгелиг арга. Мал бажын өстүрериинге, малдың продуктулуг чоруун бедидериинге болган хойжуларның сонуургалын хандырарынга бо арга улуг идиглиг бээр. Мал продукциязының садыл алыр өртээн улгаттырганы, карылгалыг ажыл-агыйларга күрүненің дузазын көргүскенин хой ажылын хөгжүдериинге бижиг быра болган.

Коммунистиг партия болган Совет чазак бистиң республиканың хоюн өстүрер, хой ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни үргүлчү ап келген. Оларның чамдыызы үстүнде айыттынган. Оон мынай РСФСР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң «Тыва АССР-ге хой ажылын улам ынай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалы, СЭКП Тыва обкомуну онгу пленумунуң шиитпири, Тывага өшкү ажылының талазы-биле эртем-практиктиг конференциянның түңнелдери болган өске-даа документилер хой ажылынче кичээнгейниң бедээнин бадытка турар. Шээр малдың чем-суурун быжыглаарынга, будүүрүге, чүртталга болган культура тудугларын чорударынга чылдынга чүс-чүс миллион рубльди күрүне үндүрүп келген.

«Торгалыг», «Нарын», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарның хою 34—39 муң чедип турар. Республикада хой өстүрүп турар 63 ажыл-агыйның 41-иниң хою оң муң ажыл турар. Өшкү өстүрүп турар 47 совхозтан «Найырал», «Тес-Хем», «Күш-ажылдың хостуу» болган «Сүт-Хөл» совхозтар оң муң ажыт өшкүлүг. 25 совхозтуң өшкүзү бир муң четпес, 7 совхозтуң өшкүзү чүс четпес. Амгы байдал мындыг. Шээр малды өстүрериниң улуг кичээнгей салдынын турар болганда, ук мал чоокку чылдарда улам ковудээр ужурлуг.

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

Тыва кижи көшкүн амыдыралдыг чурттаан, шаг-шаандан бээр каш көшкүлүн сүрүн алган, тайга-сыннар ажылдыр көжүн, одар-белчиирин солуп, бир чай дургузунда каш-даа хонаш солуур чораан. Малчын арат кыжын кыштаар кыштаглыг, чазын чазаглаар чазаглыг, күзүн күзээр күзеглиг чораан чаячылын амгы үениң малчыннары шыңгыы сагып чоруур.

Мээң ада-нем малчын улус чораан. Эр бооп өзүп, эзер дергизинден туттунуптар алпарганымда, ада-немнин малмаганын кадаржып, дузалажып чораан мен. Школага өөренип чораан чылдарымда чайгы дыштанылга үезинде ада-немниң малынга чанып келгеш, оларның хоюн кадаржып, авамның хураганнарының бажын тудуп-даа берип чордум. Ынчан-на ада-немниң чымыштыг ажыл-ижин көргеш, малчыннарны берге-даа, харыысалгалыг-даа, хүндүткелдиг-даа ажыл-дыр деп түвени билип турар апарган мен.

1965 чылдан бээр совхозумнуң кодан хоюн кадарары-биле хүлээп алган ажылдан чор мен. Бо эрткен үениң аштинде хой ажылының талазы-биле дуржулгам-даа шору апарган. Малды ажаап, чемгерерм, одарладыры, илангны хой оолдаашкынының үезинде чаш төлдү мендп камгалап алыры белеп эвес дээрэн кымга-даа билдингир. Ынчангаш мал азыраар талазы-биле районнуң болгаш республиканың мурнакчы хойжуларының дуржулгазын солуннардан вомчуп, радиодан дыңнап, таныжып ап турарым ажылымга ндиглиг бооп турар. Республиканың сураглыг хойжулары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары М. Д. Чоланың, О. Ч. Дажы-Намчалдың болган «Революцияның чалбыжы» совхозтуң мурнакчы хойжуу П. Сафоновтуң байлак дуржулгазын солуннар арынарынга чырыдып турары бистерге өөредиглиг болуп турар.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бистиң районнуң совхозтары, илангны бо юбилейлиг чылда кошкак ажылдаанындан көргүзүглериввс дыка кудуу болган. Район 100 баш хой, өшкүге онаалыр бо чылын 57-ле анай, хураганны алган. Бистиң «Барлык» совхоз 68 хураган алган. Малдың чаш төлүн эвээштп ап турарында чылдагаанар хөй.

Хой ажылынга 19 чыл ажылдап келгеш, чаш төл камгалап алыр талазы-биле ажылды мынчаар организастаза эки боор деп бодап чоруур мен. Бирээде, малдың чемгерилгезин шын организастаары эргежок чугула. Мен бодум хуумда хой төрүүр бетинде немелде чемин хөйну берип, бир ай хире тургузу азыраап, хүнде бир хойга 500 грамм хире немелде чемни берип турар мен. Баштай хойларны авл кодаңындан мрак одарларга кадарып эгелээш, чоорту авл чоогунче чоокшуладып экилээр.

Чайын эки семиртип алырга кышты хүр-менди ажар. Тарын боозадылганы чогуур үезинде чорутса эки. Хой оолдаашкынын аргалыт-ла болза, 12 айдан эгелээш бир айда доозар болза улам эки. Орай төрээн хойларның хураганнары күш-дең гели-даа кошкак, чүдаңгы болур чорду. Ынчан төрээн хураганнар өтпектеп эгелээр, ооц сооида өлүп хораар чоруктар база бар. Хой оолдаашкынының үезинде чаш хураганнарны чылыг өрээлдерге доруктурарга эки. Хой кажаазы улуг, делгем болурга-ла эки чүве. Хураганнарны төрүттүнген айының айы-биле ангылап тургузар.

Бо-ла хойжулап ажылдан чораан хайгаарап чоруурга, чамдык малчыннар оңаашкап ажылынга ээ-харыысалга чокталып, хоюн эки одарлаттас, чамдыкта кажаалап алган тургулаар түүлдер бар. Чайын өөреникчи уругларынга хоюн кадартып каап, арагалап, шапкылажып турар ийи-чаңгыс малчыннар база тургулаар чүве. Шак ынчаар ажылдаарга малдың башы санын өстүрерп берге болбайн канчаар.

Бодум хуумда кадарып турар хойларымдан чаш төл алыр талазы-биле көргүзүглерим шору бооп келген. 1983 чылда чүс төрүүр хойдан 102 хураганны. Тываның 40 чылы ою болур бо 1984 чылда 105 хураганны мендп камгалап ап, доруктуруп өстүрдүм. Юбилейлиг чылда бир хойдан-на 3,2 килограмм дүктүг кыргып алган мен.

Хоочун хойжуларны солуур аныяктар херек. Бо ажылче аныяктарны хаара тудуп, оларны быжыглаары чугула бооп турар. Чамдык аныяктар мал ажылынга кевек ажылдан чоруй каанкаш бвар таварылгалар кайы хөй. Мону моон соңгаар болдурбас хемчеглерни ап чорудары чугула.

Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бо юбилейлиг чылда чаш төл болгаш дүк кыргып алыр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерим ажыр күүсеттингей. Ол республикамның юбилейиниге мээң күш-ажылгы белээн болур. Кыштаглаашкынны хүр эрттирери-биле Барлыктың Өртеч-Тейде кыштаамда кажа-хораамның сентелгезин чогуур үезинде чоруткаш, 15 тонна одекти болуп, 20 тонна сигенни Кижи-Көжээ деп чердеи кезиц белеткеп алган мен.

С. САРЫГЛАР,
«Барлык» совхозтуң хойжуу.

ШЕМИ-БАЖЫ—СЕРИИН ЧАЙЛАГ

Дөртен чыл. Бо дээрге төөгүүнүң мырыдай хеңзиг кезиндир. Ынчалзажок сөөлгү дөртен чыл республиканың амыдыралынга чүс-чүс чылдарда көстүп көрбээн чаартылгаларны болдурган. Чадаг-терге безин мунуп чорбаан малчын ам мотоцикл азы «Нива» хөлегелиишкен. Радио болгаш кинону элдепсинип чораан малчын ам телевизордан чүнү көөрүн бодуу таарыштырып ап орар апарган. Ыяш, көржең, хомурдаш болгаш электри чергелиг кывар чүүл чокта чем дайындырар газ бар дээрэзин дөртен чыл мурнунда билир малчын тывылбас турган. Ол үеде хеп чуур машинаны хойжу аалга чедире бергеп болза, ону та чүнү кудар досканар дижир турду ыйнаан. Ол бүгүнү каш хонук бурунгаар Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң хойжузу Кара-Сал Бичее-оолдуң аалынга улуг сонуургалбиле чугаалаштывыс.

Хүн келген тудум-на байырлал улам чоокшулап орар. Бо хүннерде шалынчы айга болган шаанчы дөртен неделяга бараалгаткан социалистиг чарыштың шиитпирлиг үе-чадазы келген. Ол дугайын совхозтуң коммунистериниң хуралынга директор Александр Тапаевич Шаалының онзалап демдеглээнин хойжу сеткил ханымнын-биле дыңнаттым.

Коммунист Бичее-оол Баазанович ажыл-агыйда өшкү өстүреринге мергежээн болгаш дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Боду шээр малга он сес чыл болган, ооң барык-ла дең кезиин өшкү малдаарынга эрттирген. Ынчалза-даа бо малдарның кайызынга-даа хоомай көргүзүглүг болуп көрбээн. Мал бажын камгалап алырының-даа, чаш төл доруктурарының-даа, дүк кыргарының-даа талазы-биле планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип келген.

Шээр малды семиртирде,
Шемн-Бажы — сериин
чайлаг...

Малдың деңгеэл алырынга, продукциянның көвүдээрнинге, төлгүр болгаш шидамык болурунга чайгы семиртилге кончут чугула дээрэзин Бичее-оол Баазанович эки билир. Ынчангаш ол Шеминиң Тестиг-Кара-Сугга чайын эрте көжүп чеде бээр, ооң күскү соок дүшээнде ишкээрлевес... Оът-хөк-даа, сут-суттат-даа ында. Девээ болгаш кужур база четчир. Чүгле ол бүгүнү таарыштырары, биядиглиг ажыглаары чугула. Ону Бичее-оол боду-даа, ооң кадайы Санчаймаа Седен-Доржуевна болгаш дузалаачы кадарчы Моигуш Шилчиимаа-даа эки билир.

Совхоз чоокта чаа чүс бөгө ындыг ажыл-агыйда өшкү өстүреринге мергежээн болгаш дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Боду шээр малга он сес чыл болган, ооң барык-ла дең кезиин өшкү малдаарынга эрттирген. Ынчалза-даа бо малдарның кайызынга-даа хоомай көргүзүглүг болуп көрбээн. Мал бажын камгалап алырының-даа, чаш төл доруктурарының-даа, дүк кыргарының-даа талазы-биле планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип келген.

Шээр малды семиртирде,
Шемн-Бажы — сериин
чайлаг...

Малдың деңгеэл алырынга, продукциянның көвүдээрнинге, төлгүр болгаш шидамык болурунга чайгы семиртилге кончут чугула дээрэзин Бичее-оол Баазанович эки билир. Ынчангаш ол Шеминиң Тестиг-Кара-Сугга чайын эрте көжүп чеде бээр, ооң күскү соок дүшээнде ишкээрлевес... Оът-хөк-даа, сут-суттат-даа ында. Девээ болгаш кужур база четчир. Чүгле ол бүгүнү таарыштырары, биядиглиг ажыглаары чугула. Ону Бичее-оол боду-даа, ооң кадайы Санчаймаа Седен-Доржуевна болгаш дузалаачы кадарчы Моигуш Шилчиимаа-даа эки билир.

Совхоз чоокта чаа чүс бөгө өшкүнүң дең-биле 50-60 килограмм, сүдү чылда 400-500 килограмм, а төлгүр 190-200 хуу чедип турар. Өске районнарда көргүзүглер ооң аавазы. Ындыг турбуже, бүгү эртем-шинчилел институттары, дуржулга станцияларының, ооң иштинде Тываның дуржулга станциязы, ажылын чүгле чоокту өшкү өстүрериниче угландырган. Сөөлгү он чылдар дургузунда сүткүр өшкү өстүрер талазы-биле кандыг-даа доктаал хүлээп алдынмаан. Ол түрүк өшкүнүн отчёт-учёдун ангылавайн, хойнуу-биле кады кылып турар. Ону болдурбазы чугула.

Сүткүр өшкүлерни ажыл-агыйларга мооннеп, кодаины уягаттырган хөрээ чок. Оларны совхозтарның, будүүлгелериниң болгаш өске-даа организацияларның дузалал ажыл-агыйларынга бичии-бичии кодаинар кылдыр тургузары апгыг. Ажылды таарымчалыг организастаар болза, хайнак өшкү безин чылда 200 килограмм сүдү бээр, а ол дээрге чүрткә 119 муң тонна немелде өшкү сүдү-дүр. Ол хире сүттү будүүрериие чылда 2300 килограмм сүттүг 50 муң инек херек. Ол хире инекке кажаа тударынга безин бир чүс миллион рубль чарыгдаттынар. Өшкү сүдүнүң ажыктыы моон илдеи.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң материалдарында аъш-чем продуктуларын белеткээрде бүгү курлавырларны тыварын болгаш бүрүн ажыглаарын онзалап айыткан. Өшкү сүдү ында курлавыр болуп турар. Ынчангаш чер болганга ону будүүрериче, сүткүр өшкүнү өстүрериче, черле өшкү ажылын хөгжүдериче кичээнгейни улгаттырары чугула.

Г. РЫБИН.
нодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

ЧАЛААЛГА-БИЛЕ

«Шаг-шаа-биле турбас, чавыдак коргу-биле турбас». Өгбелериниң бо үлегер чугаазының шынныын амыдырал бадытка турар. Эрги шагда болза хамнар, ламалар аарыг-аржык болган черже чалаттырар болгаш хогдурар турган чүве болгай. Ам бистиң Совет Тываның үезинде анаа бодуун кижи ажылче чалаттырып турар апарган.

Чудур биле Хуна-Кара Ооржактар Хемчиктиң чиге соңгу чүгүнде Манчүрекке малчыннап, даанган ажылынга мактаттырып, чүрттап чорааннар. Кежээ болгаш мөгүлүг малчыннарның сураан Тандыда «Коммунизминиң херели» совхозтуң дирекциязы дыңнап каап, оларны ажыл-агыйже чалаан. Кел дээни кедилиг — ашак биле кадай ийилээн дугурушкаш, чалалганы хүлээп алган. Малчыннарга көжер машинаны совхоз берген, бүгү шүүделди база совхоз төлеп, дузаламчыны берген. Ындыг турум чүгле бистиң совет амыдыралда көрдүнген, а даштыкы чүрттарда ажылчыннарны муң-муну-биле ажылындан—үндүр ойладып турар болгай.

Республиканың бүгү чону Совет Тываның дөртен чыл оюнга белеткенип турар бо хүннерде Ооржактар Элегес хемниң үнүнда чүрттап, совхозтуң 580 баш хоюн малдап орарлар. Оларның бо ажылагыйга хойжуларын оң үшкү күзү—чаъс-чаашкын болгаш хат-шуурган чок, ът-сиген болгаш тараа-быдаа элбек, чаагай күстерниң бирээзи. Олар мергежилиниң болгаш амыдыралының уламчылакчылары — уруглары София болгаш Фаябиле кады он беш тонна сигенни белеткеп, кыштаан септеп, планның онаалдаларын бүрүн күүседип алган, байырлалга чедишкинниг ужуражып турарлар.

Чалаттырган хойжуларның өөнге кирдим, алк шайын иштим, хөөрештим. Оларның хейаъттының, маднайлының болган черле совет амыдыралыстың чаагайын магададым.

М. КЕНИН-ЛОПСАҢ,
чогаалчы.

«Совет Тываның дөртен чыл дургузунда хөгжүлдезіи» аттыг делгелге байырлал хүннеринде дыштанылганың болгаш культураның Н. Гастелло аттыг парыгынга ажыттынар. Делгелгеге көскү черни республиканың экономиказының көл үндезини—хой ажылы эдээр.

ЧУРУКТА: делгелгеде хой ажылының өрээли.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КАДАРЧЫНЫҢ АЯН ЫРЫ

Эртем эрте хоюм сүрүп,
Эниек тейге үнүп кээр мен.
Сериин салгын оюн эреп,
Сергөө кончуг уткуп алыр.
Чечек шыпкан черим көрүп,
Сеткил сергеп, амыраар мен.
Айлаң-кушкаш үнүн кадып,
Аърга долдур аян тудар.
Одар долган хоюм көрүп,
Омаам хайнып, чорта раар
мен,
Ханалыг хуу мендилежип,
Кадыр дагдан харап келир.
Хостуг шөлээн чуртум
мактап,
Хоюг ырым салыптар мен.
Кадарчының өөрүшкүзү
Кажа чедир чаңгыланыр.

С. ПЮРБЮ.

45 ХОНУКТА

Шотландияның фермерлериниң бирээзиниң бир хою улуг хар аданга дөртен беш хонган. Великобританияның соңгу чүгүнде дагаарга хар көшке чылып батканының түңнелинде, ук хой өлээн каш метр кылын харга бастырган. Ээзи ону дилээш, тып чадап каап.

Час дүжүп, хар эрип эгеэрэн. Ынчан фермер дагга чоруурга бир черде хой өткени дыңнаагаи. Чедип келирге хою хөртүк аданда алгырып турган. Хөртүктүң хуи ол чипкен үдүмден хойнуң уну хавларга чаңгыланы бээр болган. Казып чеде бээрге, хойнуң «кую» чылыг, ол-бо талазын үнүрлеидир оът-тап каанкан болган.

КҮЗЕГДЕ

Алаштын Эзим-Адаанда Даштыг-Каът-Аксы деп черде Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң Хөнделеп салбырынын хоочун малчыннары Оюн-оол, Зоя Ооржактарның малдаан 400 ажыг ирги шээр малга таарымчалыг одар-белчиирлериг оюнмарга, мээстерге оът-тап, багай эвес семиртилгени алган. Оларның кодаиында күш-шыдалы кошкак чайгыс-даа ирт чок. Ол дээрге малчыннарның одар-белчиирлерин чөптүг ажыглап, малды чайгы үеде одарладырының зоотехниктиг дурумнерин сагын келгенинин түңнелидир.

Ооржактар оолдары, уруглары-биле демнежип, ниитиниң малынга сиген белеткелин үргүлчүлеп, боттарының кылын алган тезиниң иштинде үнген сигенин ажаап, долгактар кылгаш, дыттарда азып турар.

— Сигенни кескеш, долгактар кылып, кургадып аарга, сиген бүгү сүүзүүнүн чидирбес. Ынчангаш чылдын-на ол аргаиы ажыглап турар бис —деп, улуг кадарчы Оюн-оол Ооржак чугаалаар.

Төрээн совхозунга 30 хире чыл хой, өшкү кадарып келген малчыннар Оюн-оол, Зоя Ооржактар бо хүннерде күзегже көжүп келген.

В. ХОМУШКУ.

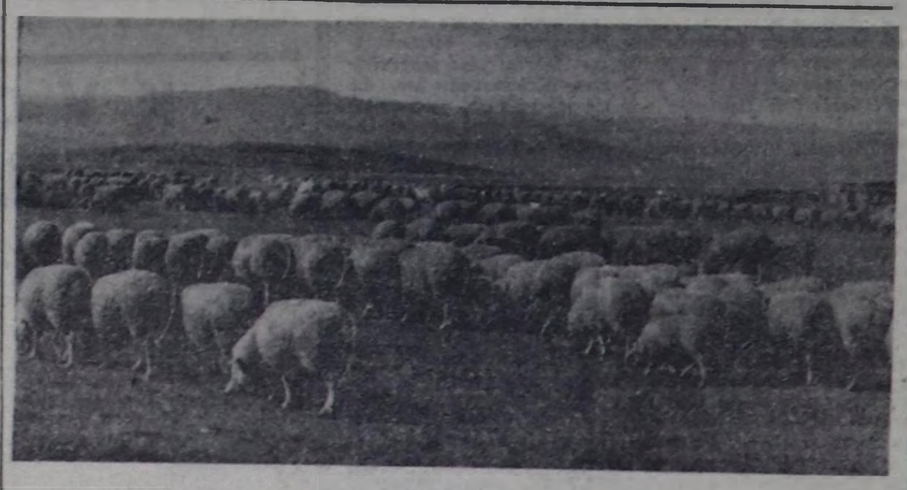

Кодаи хой одарже үнүпкен.

Бо хүннерде малчыннар күзеглеринде хонгулапкан. Ам малчын бүрүзү шагның эң-не берге, чымыштыг болгаш харыысалгалыг үезинче—кыштаглаашкынче кирип тура, бүгү белеткелди хынаныр, илереттинген четпестерни доп-дораан эдер, кыштаглаашкынны организастыг, чеднишкинниг болгаш бедик деннелге эрттирерииге магадылалды тургузар ужурлуг.

Тайга баштарында хар чаапкан, хар хүн келген тудум-на ишкээрлеп, сооктуң тыныжы улгадып орар. Ынчангаш чаңгыс-даа хүнну халас эрттирбейн, шак бүрүзүн бедик будүрүкчүлүг ажыглаалынар, эргим малчыннар! Мал бажының өзүлдези, келир чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези кыштаглаашкындан дорт хамааржыр дээрзин утпанар!

СҮТТЕ МИНЕРАЛДЫГ БҮДҮМЕЛДЕР

Аалың (урактың) болган сүттүң хөлүдүг шынары чүге белеткүүн, үстерниин, лактозазының, витаминнериниң, ферментилериниң демчээлиидеи авес, харын минералдыг будүмелдериниң хемчээлиидеи база хамаарыжыр. Ол будүмелдерни ылаңгыя аага бүрүн болган хой болуру чугула.

Бис Дагестан уксаалыг хойнуи алдында болган сүдүнде минералдыг будүмелдерни шинчилеп көрдүвүс. Ук ажылды Гуниб районнуң «Сүгратль» ишхозка чоруткан. Ол ажыл-агыйда үжеи беш муи хой бар.

Шинчилел кылырынга он хой шилип алдынган. Оларның чемгерилгези болган ажаалдазы чаңгыс аай турган. Аалы хой төрөөн соонда үш хонганда, а сүттү 17 база 53 хонганда (кыжын) болган 110 хонганда (чайлагга) шинчилеп көрген. Калий, кальций, натрий чергелиг микробүдүмелдерни «флафо-4» дээр аналнзаторга чалбыыштыг фотометрия аргазы-биле, а демир, чес, цинк, марганец, кобальт, никель, көргүлүүн чергелиг микробүдүмелдерни «Хитачи-208» дээр япон аналнзаторга атомнуг абсорбция аргазы-биле шинчилээн.

Сүтте тургааныиан аада кобальт 11-110 хуу, марганец 18 хуу хой дээрзи тодаратыигаи. Чайгы үеии санавазка, чес база аада хой.

Хой төрөөн соонда бежен үш хонганда шинчилээрге, эзимдик будүмелдер элээи ажаажээи болган. Чижээлээрге, натрий 60 хуу, чес 50 хуу, демир мырыиай 74 хуу ажаажээи. Ол үеде кобальт 11 хуу ковудээи. Көргүлүүнүн хемчээли өскеримбээи. Чайлагга бир ай болганда (110 хонган соонда) шинчилээрге, натрий, магаий, демир, чес болган цинк ковудээи болган.

А. МУРЗАЕВА,
эвотехник.

СҮТКҮРҮН ӨСТҮРЕР

Амгы үеде делегейде 435 миллион өшкү бар, а өшкү сүдүи будүрери чылда 6-7 миллион тонна чедип турар. Чамдык чүрттарда өшкү сүдү аъш-чем хандырылгазынга кол черии ээлеп турар. Чижээлээрге, өшкү сүдү чүртта ниити сүт будүрүлгезиниң 50 хуузун Ливияда болган Кипрде, 33 хуузун Мароккода, 23 хуузун Турцияда, 58 хуузун Иракта ээлеп турар. Сомалиниң чүрттакчыларының кижи бүрүзү чылда ортумааби̇ле 86 килограмм өшкү сүдүи ажыглап турар.

Европаның экономика талазы-биле сайзырангай чүрттарында бир кижиге-зе 2-3 өшкү болгаи 317 килограмм өшкү сүдү онаажыи турар. Грецияда бүгү сүттүн 26 хуузу өшкү сүдү, ол бир чүрттакчыга 44 килограмм онаажып турар. Сөөлгү чылдарда Франциияда сүткүр өшкүлерни өстүрери ковудеп турар. Ында бир чылда өшкүге онаажыр 557 килограмм сүттү саап, иишизи-биле 1,7 муи тонна сүттү будүрүп турар. Чээрби чыл дургузунда АКШ-та сүткүр өшкүнүн саны он катап ковудээи. Англияда бир өшкү чылда ортумаа-биле 1165 килограмм, а англо-нүбий уксаа— 989, зааиен уксаа —1227 килограмм сүттү берип турар.

Бистиң чүртта сүткүр өшкү чоннуң хуу ажыл-агыйында хой. Ылангны Горький, Ленинград областарда өшкүнүн денизи 50-60 килограмм, сүдү чылда 400-500 килограмм, а төлгүр 190-200 хуу чедип турар. Өске районнарда көргүзүглер ооң аавазы. Ындыг турбуже, бүгү эртем-шинчилел институттары, дуржулга станцияларының, ооң иштинде Тываның дуржулга станциязы, ажылын чүгле чоокту өшкү өстүрериче угландырган. Сөөлгү он чылдар дургузунда сүткүр өшкү өстүрер талазы-биле кандыг-даа доктаал хүлээп алдынмаан. Ол түрүк өшкүнүн отчёт-учёдун ангылавайн, хойнуу-биле кады кылып турар. Ону болдурбазы чугула.

Сүткүр өшкүлерни ажыл-агыйларга мооннеп, кодаины уягаттырган хөрээ чок. Оларны совхозтарның, будүүлгелериниң болгаи өске-даа организацияларның дузалал ажыл-агыйларынга бичии-бичии кодаинар кылдыр тургузары апгыг. Ажылды таарымчалыг организастаар болза, хайнак өшкү безин чылда 200 килограмм сүдү бээр, а ол дээрге чүрткә 119 муи тонна немелде өшкү сүдү-дүр. Ол хире сүттү будүрериие чылда 2300 килограмм сүттүг 50 муи инек херек. Ол хире инекке кажаа тударынга безин бир чүс миллион рубль чарыгдаттынар. Өшкү сүдүнүн ажыктыы моон илдеи.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң материалдарында аъш-чем продуктуларын белеткээрде бүгү курлавырларны тыварын болгаи бүрүн ажыглаарын онзалап айыткан. Өшкү сүдү ында курлавыр болуп турар. Ынчангаш чер болганга ону будүрериичe, сүткүр өшкүнү өстүрериичe, черле өшкү ажылын хөгжүдериичe кичээнгейни улгаттырары чугула.

Г. РЫБИН.
нодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

ШЫН

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧОН-БИЛЕ ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ниң сарель (1984 ч.) Пленумунга «Бистиң хоойлуларывыс шинал-ла шыгыы. Оларны сагыыры база шак мындыг шыңгыы болур ужурлуг. Ынчанмас болза, коруму-чурумну, органнавастыг чоруктуу, социалистиг хоойлу-дурумну быжыглаар талазы-биле бүгү салыныкшывар хынмс бааp» деп чугаалаан.

Кызыл хоорүүсөмүүнүң шиитки керектер кылдызының ажылдакчыларының боттарының хүн бүрү ажыл-чорудулгазын оң сорулгалар ёзугаар боттандырып турар. Нииттиниң коруп-чурумун идегедип дыка хамаарыжыр. Участок төлээзи кижи бодунуң харыылаң турар девискээринде чурттакчы чонну эки танывыр, кымның кайда ажылдап турарын, арага-дарыга кайызы сундулуун, кемнерек үүлгедиишкинниг чүү кижи киржиттин болурун билир, ылаңгыя эдин-чазаар күшажыл колонизациядан эп келгеннерин доктаамал хайгаарал-га алыр ужурлуг.

Хоорайның төвүнге участок инспекторунга ажылдап турган А. В. Румянцевтиң пенсияже үнгеннидеп бээр элээн каш чыл эрткен. Ынчалза-да төвүн чурттакчылары ам-даа онуу утпазынар. Харылап турар участотуунуң чурттакчылары-биле доктаамал харылзаалыг, ажыл-амыдыралга арага-сүмелиг Александр Васильевич бодунуң ол мергежилиниң бүгү-ле бергеш кижилериниң бирээви. Анты теде участок инспекторларында ажылдап турар В. Вишченко, А. Азнабаев, В. Батыяяков олар үк хоочуунуң үлегерин эдергени ортулуг.

— Милицияның участок инспектору кижи бодунуң ажылдаар шагының барык сезен хире хуузун чон ортузунга эрттирер ужуралуг—деп. Александр Азнабаев чугаалады. — Оларның хей-иишти пункгуларынга, кабинеттерге кылыр ажилы ховар. А чон аразынга ажылы-ла хей. Кижилерниң канчаар чурттаң, ажылдап турарын, оларның иегелде-хереглелдерин сонуургавышаан, социалистиг хоойлу-дурумну камгалаары-биле холбашкан лекция, беседаларны кылыр ужуралуглар.

Шынаа-ла мындыг. Күшажылчы кижилериниң хөлегезинде чаштының чыдар мөңгесталчак амыдыралдыглар, арагачылар участок инспекторларының кеску караанга дораан илдигер ужурлуг. Александр Азнабаев эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен сес айларында бодунуң харылаң турар участогундан элээн хей мөңгесталчак амыдыралдыг кижилерни илередип тыпкан, учётка тургускан. Ол шыкаш арагалаашкынындан албадал-биле эмнээр черже база чамдык кижилерни чоруткан.

Участок инспекторларының ажылы дружинниктер-биле база харылзаалыг. Хамаарышкан девискээринге ажылдап турар дружинниктер-биле инспектор эгин кожа ажылдаар, ыыт-шимээн үндүрер, арагачылар чыыр ег-бүдезерни оларның дузазы-биле хайгаараар болза, ажыл дыка дээштиг болур. Ынчангаш, коруму-чурум камгалаар хей-иишти пунктуларының ажылы аңаа көскү черни эзлээр.

А Кызылда мындыг дөрт пункт бар. Оларның үжүнде хей-иишти төвүлелдери, эки хуу судтары ажылдап турар. Участок төлээлери од хей-иишти организацияларының күжүнге ыяап даянып болза, ажыл дыка чеднимелиг болур. Ындыг-даа болза, оңу чедир ажыглавайн турар чоруктар бар.

Хоорайның участок инспекторларының ажыл-чорудулгазында четнестер база эвээш эвес. Ылаңгыя кем-керек үүлгедиишкиннерни илередип тыварынга оларның киржилгезин эвээш болгун турар. Ол шыкаш мөңгесталчак амыдыралдыг кижилерни, арагачыларны учётка тургузарын, оларга эң-харыысалга өнезарын кошкак боттандырып турар. Мурнунда кем-керек үүлгеткеш шиитпирип чораан кижилер-биле дээштиг ажылды оларның талазындан кошкак чорудуп турарынган ындыгдар кем-керек үүлгедиишкиннерни датын кылып турар.

Милицияның профилактика албаны — участок инспекторларының кады ажылдаар, деткимер, дузалажыр ужурлуг черя. Арагалаашкын, мөңгесталчак амыдырал болгаш өскедаа социалистиг корум-чурумнуң хажыдышкынын сайгарар, көөр чер профилактика албаны. Участок төлээлери боттарының девискээринде ындыг кижилерге кандыг-бир хемчегин оларны дамчыштыр хүлээдир.

Хоойлу-дурум камгалаар органнарның күш-ажылчы коллективтер, түс-түс хамаатылар-биле харылзаазын улам быжыглаар талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкынын күүседир талазы-биле хоорайның иштики керектер кылдызының ажылдакчылары бүгү хемчегларни алыр ужуралуг. Апаа түгле участок инспекторлары эвес, милицияның бүгү ажылдакчылары киржир, ажылдың алыс утказы совет хамаатыларга бараан болур ужурлуг болганындан массаларже улам ханыяп кирери чугула.

Бо айтырыглар талазы-биле тодаргай чугаа Кызыл хоорүүсөмүүнүң иштики керектер кылдызының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган.

Д. ЧЫДЫМ.

БАЙКАЛДАН АМУР ЧЕДИР МАГИСТРАЛЬ КЫЛДЫНГАН

Байкал-Амур магистралы... Ол орук бистиң чуртувустуң эң улуг тудугларындан чүгле географтыг хемнээлп-биле эвес, харын база туттунган сүе-шаанын үргүлчүлээшкини-биле» база онзаланып турар. Усть-Куттан Амурда-Комсомольскиге чедир үш муң ажыг километр узун демир-оруктуң шугумун он чылдың иштинде кызымаккай күш-ажыл-биле салып келгеи. Ол магистральды тудуп келгени эң варын бойдус байдалдарының талазы-биле оон денгежир чери кайда-даа чок. Оон бир муң ажыг километря бистиң бөмбүрзээвистиң сейсмиктиг болуушкун —чер шимчээриниң талазы-биле эң идепкейлиг районнарының бирээзи болур Байкалдың чалым хая-дашгыг черлерин таварып эрткен. Тудугчуларның ажылын дендии күштүг соок (чамдык районнарда температураның чылда оскерлиишкиннери чүс градус чеде бээр) болгаш мөңгеде доң чыдар черлериниң уржуктары улам нарыядып турган. Ындыг-даа болза, магистральдың тудуу улам шапкын темп-биле чоруп келген.

Бо чылын бөмчыларның күш-ажылчы коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган—кол демир-оруктуң шугумун хуусаазыидан эрте. Улуг Октябрьның 67 чыл ионга чедир салып доозарын болгаш БАМ-ның бүгү дүргузунга поездилер шимчээшкинин доктаатқан хуусаазыидан бир чыл мурнай ажыдарын шиитпирлээн. Ол шиитпир орук тудуунуң доостур шугумунче — Чита областа Балбухта разъездинин чанынга болур «алдын» улаашкын дээр кезекке оруктуң рельстериниң тутчур черинче магистральдың тудуу эгелээн.

Орук монтёрларының А. Бондарының болгаш И. Варшавскийниң алдаржаан бригадалары барыын болгаш чөөн чүктерден бот-боттарынга удур чоруп олурар болгаш рекордтарны улаштыр-улаштыр тургузуп турар. Чер чарын турар механизаторлар, көөрүүг тудугчулары, чазылдырыкчылар, сүг агар хоорзаларының салыкчылары, өске-даа оң-оң күш-ажылчы коллективтер оруктың салыкчыларының совсаал чокка ажылдаарын хандырып, «алдын» улаашкынны кызымаккай ажыл-иже-биле улам чоокшуладып кел чыдаваар.

БАМ-ның тудуунга бүгү чурт каржын турар. Аңы-дуңма республикаларның төлээлекчилери баштайгы десантыларны дүжүргеи үеден бээр оруктуң бүгү дүргузунга чурттакчылыг черлерин тудуп тургузуп, бөмчыларны чурттаар чылыг черлер-биле хандырып келгеивер.

Рельстерниң чаңгыс шугум кылдыр улаттыларының-даа мурнунда, магистральдың күш-ажылчы камдары эгелеен. И. Варшавскийниң болгаш А. Бондарының орук салыкчыларының аразы чүс-чүс километр ырак турда-ла, оруктуң чөөн участогу ажылдап эгелээн. Демир-оруучулар аар чүзүтүг составтарны башкарарынга өөренип турганнар. БАМ-ның зоназынга баштайгы үлеттүр объектилери көстүгүлеп келгеи. Мурнуу-Якутскиниң девискээр-үлеттүр комплексизи шалыпкын хөгжүп эгелээн: Нерюнгрин ГРЭС-тиң баштайгы агрегады токгу бергеи. Нерюнгрин разрез чуртка хөмүр-дажыы бере бергеи, чаа-чаа ыяш үлеттүр ажыл-агыйлары ажытлалда киргизээн.

Арткан «алдың» кезээн доозары чурттуң ол эң байлак девискээрин комплекстиг хөгжүдүрүнге эң калбак аргаларны ажыдар.

«Алдың» улаашкын — магистральдың чүгле төрүттүверинин эгези-дир, оон-биле оон амыдыралы чүгле эгелеп турар.

ЧУРУКТАРДА: «Байкал-Амур магистралың тутканы дээш» деп медаль; магистральдың барыын участогунуң Звёздный станциязында дежурный Людмила Головкина. Ол БАМ-га чедип чыл болган. Чөөн чүкче оруктың мичээр эгелээн. 1975 чылдың бо чуруу Лена хемнин кежээдир көөрүүнү ажытқан үезин көргүзүп турар.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ТУДУГ

СКАЛЬНЫЙ. (СЭТА). Териберскиниң гидроэлектростанциязының суг шыгжамырларын доллурары эгелей берген. Туттунуп турар од ГЭС чурттуң эң-не соңгу девискээринде станцияларның бирээви болур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ионуң бүдүүзүнде чаа ГЭС бодунуң чымын бээр.

Совет Эвилелиниң соңгу девискээринде чаа ГЭС-ти Енисейде болгаш Ангарада кедергей улуг электростанцияларга деннеп болбас. Ынчалзажок чурттуң соңгу девискээринің улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чаа ГЭС улуг ужурдузалыг болур деп, тудугчуп начальнигга Н. Канкулов СЭТА-ның корреспондентизиге чугаалаан.

Чурттуң соңгу девискээринде улуг далайлар бар. Ынчалзажок ында даглыг черлерде шапкын агымныг хемнер база бар. Оларның күчүзүн тус черниң электростанцияларына бүрүн ажытлаар соруулга туруп турар.

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Делегейниң бурунгаар девшилгелиг киижи төрелгетеин совет удуртукчуну тайбыцны болгаш улустарның аймыл чок чоруун быжыглаарывыга хууда улуг салымшкынын киирип турар шылгарангай политиктиг болгаш күрүве ажылдакчызы кылдыр санаа турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры К. У. Черненкога Ленин орденин болгаш «Кадымы болгаш Маска» үшку алдын медальды тывысканывыга холбаштыр делегейниң калбак хөй-иишкизиниң бодалының кол-ла утказы мындыг боон турар. Ол бедик шаиналды тыпсырының байырлыг ёзулалывга эштер К. У. Черненконун болгаш Д. Ф. Устиновтуң чугааларын база ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин юбилей пленумунга эш К. У. Черненконун чугаазын таймырлап, чырыттышаан, даштыкы чурттарның политиктиг болгаш хөй-иишки ажылдакчылары, массалыг информация чепсектери дайын кыжаңышкынын кошкадырынга Совет Эвилелиниң шиитпиринин, оон бүгү-иишкинниг тайбыгын болгаш делегейниң аймыл чок чоруунуң үндезиннерин быжыглаарывыга быжыг тура-соруктуун онзалап демдеглеп турарлар.

ССРЭ-ниң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын ажылдап кылыр болгаш боттандырарының, Совет чурттуң эковомиказын болгаш культуразын хөгжүдүрүнүк болгаш дайын кыжаңышкынынга удур тайбың болгаш улустарның аймыл чок чоруу дээш демисел-дин-даа программазы-биле чепсеглеттингеп деп демдеглээн. Империализмниң агрессиг чоруунуң күштелгенинии түңнелинде, делегейде аймылдыг байдал тургустунган. Ынчангаш доктаамал серемчилелдиг боон, бүгү-иишкинниң тайбыгынын болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганын үндезиннерин быжыглаар дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг. Акы-дуңма социалистиг чурттар Совет Эвилелиниң күүрүнде кажан-даа шыны оңнуктуг болгаш эвилелчилиг болур.

К. У. Черненкога ССРЭ-ниң дээди шаиналын тывысканы— ол шылгарангай политиктиг болгаш күрүве ажылдакчызының улуг ачы-хавыязын төлептин-биле үвелээнинин демдээ болуруп болгар «Работническо дело» солун демдеглээн. Совет Эвилели бөгүн-даа база-ла дүүн мыкаш, тайбынны быжыглаары дээш, боочепсекти дужүрери дээш, делегейде амгы үеиин бүгү-ле эң чүгүлга айтырыгларын тодаргайы-биле шиитпирлээри дээш турушпушаанын совет удуртукчунуң делегейде калбактыбиле үнелеттирип турар чугаазы катап-катап бадыткап турар-дыр.

Тайбыңның болгаш чавырлыышкынның политиказынга ССРЭ-ниң быжыы-биле бердингеининг чаа чайынначак хереченин делегейниң хөй-иишкизи корүп турарын афган **БАХТАР** агентилел дамчыткан. Ынчалза-даа ССРЭ-ниң тайбын, ёзулуг-ла үндезининг санаалдары амгы америк администрациянын удурланыышкынынга таварыжып турар. ССРЭ бо талазы-биле бүрүүгаар депшилгелиг киижилерниң изиг деткимчезин ап турар тодаргай базымнарны кылып турда-ла, АКШ боо-чепсекти дужүрерининн дугайында чүгле хоозун чулуруушкуину кылып турар.

Совет Эвилели бот-боттарыбиле ден эртеге үндезилээш капиталистиг күрүнелер-биле кады ажылдажылга херээнин талазы-биле ак сеткилдиг болгаш идегелдиг талалакты болурунга белеии совет удуртукчу айыткан —деп. «Нью-Йорк таймс» солун бижээн. Оон-биле чергелештир империализмниң агрессиг чоруунуң улам улгатканының түңнелинде, делегейде аймылдыг байдалдың тургустуганынга К. У. Черненко айыткаш, совет киижилерни серемчилелдиг болурунче, чурттуң камгалалын быжыглаарынче кыйгырган.

Күрүнеиин шылгарангай ажылдакчызы, тайбың дээш могаг-шылаг биябес демисел-чи —К. У. Черненконун ады америк хөй-иишкининң калбак болуктеринге эки билдингир — деп, АКШ-тың Тайбың чөвүлелиниң күүсекчи директору М. Майерсон чугаалаан. Совет удуртукчунуң ажыл-чорудулгазында политиктиг реализм болгаш ёзулуг гуманизм, ССРЭ-ниң политиказының онзагай чүүлү болур быжыг туруштуг болгаш салдынган сорулгаже чүткүл сиңиккен боон турар.

Делегейде калбак деткимчени ап турар тодаргай совет тайбың инициативалар К. У. Черненконун ады-биле үзүлбес холбаалыг.

Ден чоруккa, бот-боттарын хүндүлежириинге болгаш боттарының иштики керектеринге холгаарлашпазының принциптеринге үндезилээш, советамерик харылзааларны чогумчалыг болдурарынга АКШ-тың амдыызында белен үезнин Москва илап билир деп яталы «Коррьере делла сера» солун бижээн.

Совет Эвилели шериг талазы-биле месилдежиишкинге шиитпирлян-биле удур болгаш ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле принципиалдыг туружун бүгү делегейде идепкейлиг деткип турар. ССРЭ-ниң тодаргай реалистиг эгелекчи сананалдары тайбынны камгалаарының, улустарның идегелдиг аймыл чок чоруун хандырарының херээнге шын болгаш чугула базымнар кылырының оруун айтып турар.

(СЭТА).

САНАЛ-ОНАЛ СОЛЧУУШКУНУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОның Кол Ассамблеязының XXXIX сессиязында иштп-политиктиг санал-онал солчуушкуну үргүлчүлеп турар. Хөжүп эгелеп турар күрүвелерниң төлээлекчилери ядролуг аймылды чайладырынга, боочепсекти эдере будүрериниң аар-берге уржуктарын узуткаарынга аныяк күрүвелериниң амыдыралчы сонуургалының дугайын ээлчегиг пленарлыг хуралга чугаалап турганнар.

Кайа-даа каттышпазының политиказы — национал хамаарышпас чоруктуң болгаш хосталганы политиказы, тайбының болгаш даймга удурланырының политиказы-дыр — деп, Индияның даштыкы керектериниң күрүне министри Р. Н. Мирдха медеглээн. Боочепсекти эдере будүрерин сокпадыр, ядролуг чепсекти шенээрин, кылып үндүрерин болгаш сайгара тургузарын хоруур дизе, делегей иниитилежилгезиниң күжүн мөөнээрниң эргежок чугулазын индий төлээлекчи чугаалаан. Чоокта чаа Аргентинаның, Грецияның, Индияның, Мексиканың, Танзанияның болгаш Швецияның кады кылган инициативазы чогум-на ол сорулгаиы салып турар.

Филиппинның даштыкы керектер министри А. Толентино болгаш Замбиянық даштыкы керектер министри Л. Гома боо-чепсекти эдере будүрерни сокпадырының эргежок чугулазының дугайын медеглээш, ядролуг чепсектер курлавырын чаңгыс деннелге тургузарынче, ядролуг чепсекти шенээрни бүгү талазы-биле бүрүн хоруурунче кыйгырган. Индонезияның даштыкы керектер министри М. Кусумаатмаджа Мурнуу-Чөөн Азиига ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының чугулазын чугаалаан.

Ливанның, палестин улустуң качыгдал-каражазы дээш, Чөөнку Чөөн чүкте частын болур аймылдыг байдал дээш америк империализмниң долу харылсаалганы чүктээр апаарын ПУДР-ның даштыкы керектер министри А. А. Ал-Дали айыткан. Кувейттиң даштыкы керектер министри С. Аль-Джабер Ас-Сабах Чөөнку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээр талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативаларын деткээш, кодүрген айтырыгларны канчаар шиитпирлээриниң оруктарын инициативада айыткаиын ол демдеглээн.

Элээн хөй чурттарның делегацияларының баштыннары хөгжүп эгелеп турар күрүнелерге хамаарыштыр АКШ-тың политиказын буруу шапкан.

В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). ССРЭниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның үлетпүр будүрүлгелери-биле дорт холбаалыг ажылдап турар 60 ажыг польша үлетпүр будүрүгелерниң директорларының болгаш партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы эдээ болган. Чөвүлел хуралдың ажылынга ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. Ярузельский киришкеи.

Ол чөвүлел хуралдың киржикчилеринге чүве чугаалаш, экономиктиг интеграцияны улам ханыладырының болгаш ЭДЧ кежиитүү күрүнелерниң дем каттыжылгазының шугуму-биле Польшаны специалвастаарының, ылаңгыя кол эвилелчи — Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганы ханыладырының дугайында чугаа боон турар болганда, чөвүлел хуралдың онза ужурдузалыын демдеглээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

СТОКГОЛЬМ

Европага идегежириинин, аймыл чок чоруктуу быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дужүрериниң хемчегларниң талазы-биле мында боон турар конференциязының кежиитүү генералмайор В. М. Татариков чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконун ССРЭниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин сентябрь 25-те юбилейлиг пленумунга чугаазынче конференциияның киржикчилериниң кичээнгейин ол угландырган. Оон ол чугаазында делегейниң амгы дувүрээзининг байдалын ханызыбиле аналиатээнин болгаш ядролуг кыжаңышкынга удур идепкейлиг, шыңгыы демисежириивче кыйгырып турарын ол демдеглээн.

САН-ХОСЕ

Национал досталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары Сальвадорнуң улуска удур америк ёзунуң эрге-чагыргазының аг-шериглери-биле чурттуң ангы-аңгы районнарында шыңгыы тулчуушкуннарны кылып турар. Ылаңгыяда Усулутан департаментиде кадыг-дошкун тулчуушкуннар боон турар.

АКШ-тың чалчазы Дуартениң каржы-дошкун эрге-чагыргазы Вашингтонкуң айтышкынын ёзугаар хөделип, чидиргилерни-даа тоовайн, патриотчу күштерге удур америк «чөвүлекчилериниң» тускай оредиин эрткен чаа-чаа шериг кезектерин октап турар. Бо чылдың июнь айда эрге-чагыргазы холга алганындап бээр Дуарте 2 муң янре солдаттарын болгаш офицерлерин, хей санныг яязы-бүрүү боочепсекти, өске-даа шериг дериг-хереклелдерин чидиргеп.

АКШ-тың шериглери Сальвадорнуң патриотчу күштерипге удур тулчуушкуннарга дорт киржип эгелеэнин сальвадор туразы хелыышкыларының «Вепсеремос» радиостанциязы дыцнаткан.

БЕЙРУТ

Удуралынышкынның ливан патриотчу фронтузунуң дайынчылары августуң 24-тен сентябрьның 23-ке чедир үеиин иштинде израиль интервентилерге болгаш оларның эжелеиилде киргеи ливан черлерде чалчаларынга удур 55 дайынчы үүгүшкүнниерни чедишкинниг кылганнар.

Фронтуиуң эдлчелиг медээзинде айтыканы-биле алырга, Мурнуу Ливанга, Бекаа оргулаажының Барыын кезээиге, а ол ышкаш Рашайя дээр чурттакчылыг черниң районунга ол дайынчы хөделишкиннер түңнелиинде, 70 ажыг израиль шериг албанныгзар болгаш оларның чалчалары өлген азы балыгланган. Ол ышкаш дайынның 15 кулктуг транспортёрларын узуткаан.

НЬЮ-ЙОРК

Франция элээн наш хүнер мурнунда калбак-биле чарлап дыцнаткаиы болдуиуң шериглерин Чадтан үндүрер дээнин соксаткан. Франциияның камгалал министерствозунга чоок кижилерниң чугааларын ёзугаар алырга, мурнуку туруштардан франциз шериглерин аткаарлаашкынынга соксаткаиын Ассошиэйтед Пресс агентилел дыцнаткан.

Франциияның президентиин Ф. Миттеран Нджаменаның аигы эрге-чагыргазының баштыныче Паризже келгеиинин чалалгазын чоруткан. Хабреиің ол аяи-чоруунуң бо неделяда болуруп Франс Пресс агентилел дамчыткан.

(СЭТА).

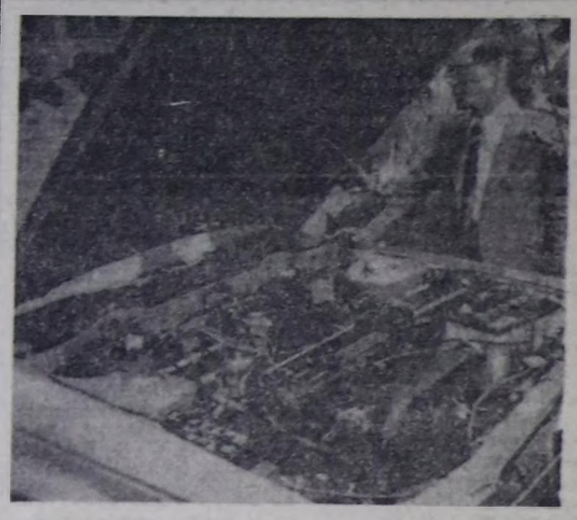

ЯПОНИЯ. Япониянын технологтуг «Мусаси» институдуиуң эртемденнери суун водород-биле ажылдаар дорт тактылыг дизель моторлуг автомобильди (чуруктa) журналистерге көргүскеннер. Кводо агентилелдиң бадыткан турары-биле алырга, ол шимчелиишкиннерни ажылдаттынган хөрлелиг-биле агаарны хирлендирбее. Оон күжү база-ла ол хире хемчээлдиг цилиндрлерниг аиаа дизель моторлардан 6 хуу удут. «Мусаси-6» деп атты алган ол автомобильни водоводту ажылдаар талазы-биле чурттаө аразының конференциязынга холбаштыр Канадага делегелгее көргүскеи.

Кводо —СЭТА-ның фотозу.

ХӨГЖҮМ — АМЫДЫРАЛ ЧУРУМАЛЫ

Чоокта чаа республиканың эртем-методиктиг төвүнге композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль баштаан комиссия кежигүннери бот-тывынгыр авторларның 52 чогаалдарын сайгарып көрген. Келген ыр чогаадыкчыларының арасындан эң-не аныяк, 12 харлыг Светлана Күжүгет О. Сувакиттиң «Самолёдум» деп бичии уругларга шүлүүнге аянныг, чараш ырны бижип эккелгенин комиссия кежигүннери бир үн-биле үнелеп, хүлээп алган. «Эр-хей, Света» — деп мактааннар.

1. (НОТА)

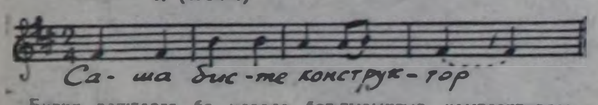

Бичии чаштарга бо удаада бот-тывынгыр композиторлар «ырбын» чогаалдар бижээнин демдеглээр херек. К. Бегзи О. Сувакиттиң «Хүнде-ле» деп сөзүнге, Ч. Кара-Күскениң «Чаштар бис» деп шүлүүнге аялгалар бижээн. Эки чүвези чүл дээрге, (бо ырларның аялгазы тода, кыска, билдингир болганы. Чүге-ле йижк, автор бо ырларда кириилде чок, ырның бодундан дораан эгелээр кылдыр чогааткан. Улуг эвес кириилде кезек турган болза, ырны ырлаарга белен болуру чугаажок. Эки дээн ырларның бирээзинге аялгазы А. Тановтуң, сөзүү Е.Тановананың «Сылдыс-Шокар» деп ырызы хамааржыр. Ырның синкопалыг, чидиг аяны дыннакчыларның үнелелин дораан чедип алыр. Автор шүлүктүң утказын хандыр билип, халдып орар аъттың дүүгларының даажын, хөгжүмүүн «дылы»-биле чиге илереэп шыдаан.

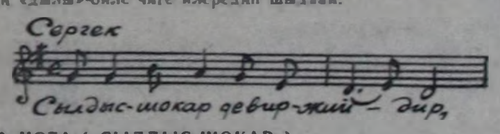

2) НОТА («СЫЛДЫС ШОКАР»).

Кан-оол Баазан-оолдуң Зоя Намзырайның сөзүнге бижээн «Этлиг келир куштарым» деп ыры билдингир ырларның бирээзи. Ырның таалапчыы аянында болгай, аяң тодаратты-гыр, чаражы-биле өске ырлардан ылгалдыг. Ындыг-даа болза бо ырның үделге-кастаазында, аянажыгага таарыпшас, шын эвес аккордтар, фактуразын дилеп тыварын комиссия сүмелээн.

Нурсат Мергеш-оол — аныяк бот-тывынгыр автор, ооң ырларын сайгарып көөрге, нота бүрүзүн хынамчалыг, бодап тургаш, кылганын кижи бүрүзү эскерип каар. О. Сувакиттиң «Чодураалар частын турда» деп шүлүүнге хөгжүмүү, аялга, үделге-кастаалга, аянажыг талазы-биле эки чогаадып кылган.

Пионерге хамаарыштыр шүлүктер, ырлар эвээш, кол сайзырадыр теманың бирээзин. С. Молдурганың «Пионержи чайгы ыр» деп сөзүнге М. Нурсаттың бижээн ырызы солуп. Ырның боду ми бемоль мажорда, а кожумаа ля бемоль мажор тональностарга бижиттинип — ыр-биле кожумактың арасында, оңза ылгалдыын бот-тывынгыр автор дээштиг көргүскен.

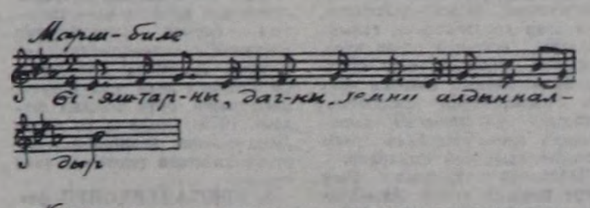

3) (НОТА).

В. Танов — аныяк бот-тывынгыр композиторларның бирээзи. Автор бо удаада Е. Тановананың «Чалыы Тывам, чечектелең» деп патриотчу шүлүүнге ыр бижээн. Ырны комиссия эки деп көрээ-даа, хөгүн эртпир хей синкопаларлыг, чангыс аай өттүүчек ритмнер ажыглавазын сүмелээн.

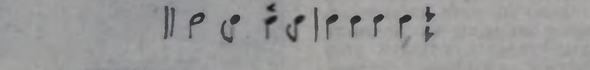

4). (НОТА)

Аныяк автор Артур Сагаачы Борис Чюдюктүң «Сайлык» деп шүлүүнге, бичиилерге чараш аянныг ырны бижээн. Ырның үделгези чиик, ойнаттынгыр, таарымчалыг кылдынган.

Хоочуун бот-тывынгыр композитор Александр Ондарның «Сылдыным бооп калды чоруу» деп лирактиг ыры эки дээн чогаалдарга хамаараяыр. Баштайгы тактыдан ыр делгем интонациядан эгелеп, чоорту хостуг үнмер-биле долдуртунуп келирги солуп.

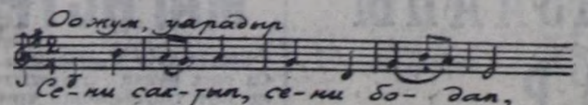

5) (НОТА).

Ол-ла авторлуң З. Намзырайның шүлүүнге «Өөрүшкүүнүң ыры» деп чогаалы баштайгы ырга болаарга сергек, танцы аянында бижиттинген. Ырның эгези харын-даа «Декей-оо» сагышка кирер.

Ыр чогаалында амгы үеде чедишкиннерден ангыда четпестер барын демдеглээр апаар. Ырларның темазы чангыс аай, пионерлерге болгаш бичии уругларга ырлар ховар, бар-даа болза, «Бызаам», «Анайым» дээн ышкаш ырлар болдап турар. Школачыларның өөредилгезин делгеми-биле чуруп көргүскен, ханы утказыг, бедик шынарлыг чогаалдар ам-даа чок. Район төптеринде улусчу оркестрлер сайзырап турары, ойнаарының багай эвес апарганын чоокта чаа болуп эрткен фестивальдан дыннаан болгай бис. Чижээлээрге, Тес-Хемден, Өвүрдем, Бии-Хемден дээш дээш. Ол коллективтерге таарыштыр бижиттингеп партитуралар эргежок чугула боон турар.

Шупту 52 ырны комиссия сайгарып көргенин үстүнде айыткан. Ынчалза-даа ол чогаалдарның чүгле чартыын, республиканың уран чүүл коллективтеринге ырлап күүседип болуур кылдыр хүлээп алган. Комиссия эртпээн сөзүү болгаш аялгазында чараш чүве чок, тыва хөгжүмүүн аяның хажыдып, үреп турар, «чакпыыл» ырлар ам-даа чок деп болбас.

Чоокта чаа болуп эрткен фестивальдың түнелдеринден алгаш көөрге, чаа чараш аян сингеп лирактиг ырлар чок. Ооң ангыда фестивальдың киржикчилери колдуунда аныяктар болганда, оларга тааржыр чогаалдарыны бистиң композиторларывыс бижизе чогуур. Шоодутлуг, кочуулалдыг, ырлар база тыва улустуң ырларын хорга-даа, чангыс-даа кижиге ырлаар кылдыр таарыштыр, калбартыр бижип чогаатса эки. Ол чорук чонуң ырларында ховар, чараш аянларны илереэп пропагандалаарынга дүзалыг. М. И. Глинканың чугаалаанывыле алырга, «Езулуг хөгжүм чогаалы — чондан үнер, а бистер композиторлар —ону чүгле сайзырадып, ооң ыяй хөгжүдүп турар бис» — деп чугаалаан болгай.

Чараш, аянныг аялгаларны чонлан өөренип, орта үндезилеп, ханы утка-шынарлыг, боттарынга дөмейлешпес ырларны чогаадыры — композитор бүрүзүнүң үүлгээлгези.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ,
композитор.

ЧССР. Бо черлик өдүрек бодунуң оолдары-биле кады хөөрайла чүрттеп турар. Ол чүрттеер чер кылдыр эрги Прагада дөрт кият бажынны шилип алган. Ооң тура Влтава хемге чедир мырыңай ырак эвес — 300-ле метр, ынчалза-даа, ынаар дыка улуг шимчээшкиннең кудумчуларны таварып эртер апаар. Ындыг байдал кижилериң талазындан хүндүлеэчел чорукка чангыгын калбан ава-өдүректи дүвүретпейн-даа турар.

ЧУРУКТА: «ногаан өштүү оруктер».

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Совет Тываның 40 чыл ооңга тураскаатқан чайгы спартакиаданың программазында киргеп чиик атлетикага республиканың бирги черн дээш ажык маргылдаалар Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга дыштанып хүннерде эрткен.

Чиик атлетикага моон мурнунда эрткен маргылдааларга деңнээрге бо удаада ооң киржикчилериниң саны элээн немешкеп. Маңаа Чөөн-Хемчик, Улут-Хем, Эрзин, Кызыл, Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр, Сут-Хөл районнардан болгаш Ак-Довурак, Кызыл хоорайлардан спортчулар команда база хуудa бирги черлер дээш аргалаңгүн, мергежилин хынашканнар.

Парад соонда баштайгы хүнде спортчулар узуңун, бедик халыырынга, ядро октаарынга болгаш аңгы-аңгы дистанцияларга маңнаарынга маргышканнар.

Кызылда №14 отумак школаның күш-культура башкызы Владимир Чуруто ядрону 10 метр 13 сантиметр хемчээлге октааш, бирги черин ээлээн. Ак-Довуракtан келген спортчу Аверьянов 9 метр 51 сантиметр көргүзүглүг болган. Бии-Хемниң төлээзи Сатаев үшкү шаңналга төлептиг болган.

Эр улус аразынга узуңун халыырынга дээре көргүзүг 6 метр 31 сантиметр болган. Ону Кызылдың спортчузу Дмитрий Кудрявцев чедип алган. А Станислав Лямин (Кызыл) 5 метр 71 сантиметрни халзаан.

Херээжен спортчулар аразынга узуңун халыырынга Тывага дээре көргүзүг 557 сантиметр турган (1964 чылда). Бо удаада ону чаарымтар спортчулар маргылдаада чок болган. 14-ку школаның өөреникчизи Татьяна Филипьева 4 метр 48 сантиметрни халаан.

Эр улус аразынга 100 метрнин чарыжынга база-ла Д. Кудрявцев мурнаан. Ооң үези 11.4 секунда болган. Каа-Хемниң спортчузу Сергей Кашин ол дистанцияга ийиги черни ээлээш, 200 метрининге бирги шаңналды чаалап алыр аргалыг болган.

Херээжеңнер аразынга 200 метрниң чарыжынга № 3 школаның төлээзи Ирина Кудря кашпагай маннааш, мурнаан. Ол аңаа 30.4 секундакы чарыгдаан. Ийиги-үшкү черлерни ак-довуракчылар ээлээнпер.

Ак-Довуракtан келген Наталья Апашкина биле Кызылдың спортчузу Вика Исанова оларның 100 метрге чарыжының түнелдери чаңгыс болган. Кайызының-да 13.9 секунда. Бо ийи спортчуларга кайызынга-даа бирги-ийиги черлерни тывыскан.

Эр улус аразынга беднин халыырынга Д. Кудряевцев 170 см-ни ашкаш, бирги черни ээлээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: Жан Шарденниң «Ногаа арыглап турар херээжен кижи» деп чуруун (1738 чылда чураан) катап тургузуп сайзыраткан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

В. ЗАВЬЯЛОВ катап тургускан.

БАЛЫК – БАЙЛААВЫС

Соолгу үеде хемнер, хөлдерниң балыы эвээжеп турар. Ооң чылдагааны чүдел дээрге «балыкчы» аттыг алыскак хөөнүүг кижилер балык остурериниң хуруунерин сагывайн, ээремнерни чаза тепсип, хоруглуг хереккелер-биле балыктап турарында болур. Чаа-Хөлге кадыргылар дыка хей турган. Ээремде чыыган балык кырынче креолин кудупкан соонда, олар көзүлбестээн. Шак ындыг кижилерни тодарадып, оларга харыысалганы онаары чугула. Төрээн чуртуңун байлаанга ол хире камхайыра чок болурга, черле таарышпас.

«Ак-Туруг» совхозтуң бугдестериниң четки салдыынаан болгаш хей балык агаргылап каткылай берген шөлдерге чыткылаар. Совхоз удуртукчулары балык камгалалынче шоодуг кичээнгей салбайн турары моон илдең. Ийи чангыс бойдуска кам чок кижилер-биле демиселди күштедиреринге ле иеген калган. Балык— байлаавыс. Ону камгалап садагалаары кижи бүрүзүнүң үүлгээлгези.

К. КОМБУ.

ЭШТЕР НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» солунну чагыдып алырынче далажыңар!

МУЗЕЙГЕ БЕЛЕК

Курганның декабристер музейиниң фондуларырынга сонуургаңчыг документ немешкеп. Сөңгү чүк ниитилелиниң идепкейлиг кежигүнү М. М. Нарышкиниң дугайында саптымышкыннар ол болган.

Үр үеде саргарган ама сазыннар, бижээн будуу оңун калган одуруглар... Кызыраашты от-бүле архиви хей чылда кадагалап келген. Ону музейге декабрист уктуглардың бирээзи москвачы М. Н. Бельский дамчыдып берген.

О. ЧЕРЕПАНОВ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бире чаңстаар. Сөңгү-барның чүкпеги аттың күүжү секундада 11—12 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус соор, хүндүс 2—7 градус чылыг болур.

Кызылга чугга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 3—5 градус соор, хүндүс 2—7 градус чылыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ

2. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — «Заколдованный мальчик». Мультфильм. 9.55 — Б. Горбатов. «Закон зимовки». Фильм-шин. 11.55—12.00 Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг чаа телефильм. 15.20 — В. Иванов. «Бронепоезд 14-69». 16.05 — Орус чугаа. 16.35 — «Уруглarга аянчыштар дугайын». 17.05 — Концерт. 17.40 — Чүрүк саңныда-ла — хүн. 17.30 — Бистиң сад. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 Музыкалдыг интервью. 19.20 — «Живет такой парень». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Чаа фильм-концерт. 22.10 — Делегей конкурзуунуң лауреады Е. Школьников мрлаар. 22.25 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 Физика. 10-гу класс. 9.05—12.30 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — ПТУ сургууллдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — География. 6-гы класс. 11.05— Шыдыраа школазы. 12.10 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. Күскү куштар. 13.00 — П. Неруда. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 13.45 — Төөгүнүң арынарры. Ченнң алдары. 14.35 — Акыдыыма республикаларның чогаалчылары чугаалап тур. 15.20—15.25 — Телемедээлер. 18.00 Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — Республиканың школачылары — Совет Тываның 40 чылынга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 —«Ут». 21.35 — «Длинная дорога». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. (ГДР). 2-ги серия. 23.05—23.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо». (Тбилиси) — «Торпедо».

3. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 9.55 — «Живет такой парень». Уран-чечен фильм. 11.30—11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижа бүрүзүнүң херээ». 15.10 — И. Гайдн. № 83 соль минор симфония. 15.40 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.10 —Концерт. 16.25 — «...Оң алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.10 — Үрер хөгжүм концерти. 17.45 — Р. Погодин — «Кешка дугайында чечен чугаалар». 18.30 — «Четем». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — П. И. Чайковский. «Уруглар альбомундан». 19.15 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.45 — «Дневник директора школы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — В. Вишневскийниң дугайында телефильм. 22.35 — Концерт. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05—12.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 ПТУ сургууллдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 — Ботаника. 5-ки класс. Уруң клетказы. 13.00 — Башкы болгаш ооң солуну. «Учительская газета». солуннуң 60 чылынга. 13.30 — Төөгүнүң арынарры —1 Интернационалдың тургустуганының 120 чыл болганынга уткуштур. 14.15 — Ж.-Б. Мольер. «Мещанин во дворянстве». 15.15—15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш». 18.40 — Уруглarга фильм. 18.55 — Делегейде болуушкунарның дугайында беседа. 9.30 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чүнү комчуурул. 21.00 — «Ут». 21.30—23.05 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмиин 3-ку сериялы.

4. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.30 — «Котовский». Уран-чечен фильм. 10.40—«Дириг амытаннар амыдыралы». 11.40—11.45 Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.25 — «Совет күрүнениң үндезинээри болгаш эргелери». «Бистиң байлаавыс». Коллективизм — бистиң амыдыралывыстың хөйлүзүү. 16.00 —Шыдыраа школазы. 16.30 — Миллионнарның дениияа университедэ. 17.00 — Кубок эдилекчилериниң кубогу дээш. «Хайдук» (Югославия) —«Трабзонспорт». (Турция). 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35—Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак» (Москва) —«Оденсе». БК (Дания). 21.00 «Ут». 21.35 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.20 — Документалдыг телефильм. 22.30 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.30 — «Котовский». Уран-чечен фильм. 10.40—«Дириг амытаннар амыдыралы». 11.40—11.45 Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.25 — «Совет күрүнениң үндезинээри болгаш эргелери». «Бистиң байлаавыс». Коллективизм — бистиң амыдыралывыстың хөйлүзүү. 16.00 —Шыдыраа школазы. 16.30 — Миллионнарның дениияа университедэ. 17.00 — Кубок эдилекчилериниң кубогу дээш. «Хайдук» (Югославия) —«Трабзонспорт». (Турция). 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35—Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак» (Москва) —«Оденсе». БК (Дания). 21.00 «Ут». 21.35 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.20 — Документалдыг телефильм. 22.30 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ладо». Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Бойдус дугайында эртем. 4-ку класс. Хүн болгаш хүн системазы. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—9.20 —Исаак дыл. 10.05 — Ф. Лист. 10.35—11.40 —И. А. Крыловтуң басняларының. 5-ки класс. 11.00— Тележурнал. «Өг-буле болгаш школа». 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Төөгү. 8-ки класс. 12.35 — Е. Буков. Чогаалдарының арынарындан. 13.50 — «Гонки без финиша». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уруглarга фильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ут». 21.35—23.20 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмиин 4-ку сериялы.

5. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Макомнарның эртинелери». Душанбеден дамчыдылга. 9.30 — «Петля Ориона». Уран-чечен фильм. 10.50 — Документалдыг телефильм. «Ажык кээл». 11.20—11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.10 — Я. Сибелиус. № 4 ля минор симфония. 15.45 —«Дивизия начальниги Жлоба». Документалдыг фильм. 15.55 — Эртемденнер — Москва коогунуң агроуаетпур комплекизинге. 16.25 — Документалдыг телефильм. (Англия). 17.00 — «Тоолдуң аалчылары». 18.30— Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — «Дем каттыштырыгазы». Тележурнал. 19.40 —Бичии концерт. 20.00 — Айтыглар — дилээшкиннер — шиитпирлер. 21.00 «Ут». 21.35 — Чаа фильм-концерт. 22.25— Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 —Төөгү. 4-ку класс. Баштайгы парлакчы Иван Фёдоров. 9.05 — 12.40 — Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Сергей Орловтуң шүлүктери. 10.35 — 11.40 — География. 5-ки класс. Чер планы. 11.05— Астрономия. «Өртемчей дугайында чүнү билир бис». 12.10— Нинти биология. 9-ку класс. 13.10 —В. И. Катаев.—«Полктуң оглу». 13.45 —ПТУ-га чүү түүвете, канчаар өөредирил. № 1 цех. 14.15 — А. Н. Островский. «Бесприданница». 15.15 —15.20 —Телемедээлер.

18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглarга фильм. 18.25 —«Совет Тыва —салгалдарның салымында». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар. реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —М. И. Глинканың романстары. 20.30 — БАМ-ны тудуп тур бис. 21.00 — «Ут». 21.35—23.10 —«Длинная дорога». Беш сериялыг уран-чечен телефильмиин 5-ки сериялы.

6. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.35 — Шыдыраага делегей чемпионады. 8.50 Акробатикага делегей чемпионады. 9.35 —«Спортлотонуң» 40-ги тиражы. 9.45 — Айыл чок шимчээшкин. 10.15 —«Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 10.45 — Политиктиг чайгаракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 11.15 —Герман Демократтыг Республиканың телевидениезиниң программазы. 12.15 —«Билдингир-даа болза, безүренирге эвес». 13.15—Мультфильм. 13.35 —Даарта—башкының хүнү. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 —84-түн ырызы». 15.50 —«Алдын мыйыстыг иван». 16.00 — «9-ку студия». 17.00—Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Трактор». 19.20 —«Надежда и опора». Уран-чечен фильм. 21.00 —«Ут». 21.35 —Концерт. Башкыларның чагыгларын ёзугаар тургускан. 22.20—Шыдыраага делегей чемпионады. 22.35 —22.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 —Гитаражи. А. Барилеико ойнаар. 8.50 —Эртем тайылбырлыг фильм. 9.10— Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — Бүтүдеге стадвон. 10.10 —Днепропетровскиниң телестудиязының программазы. 11.00 —Документалдыг фильмнер. 11.25 — «Цирк болгаш оперетта». 12.20 —П. Бомарше — «Безумный день или Женитьба Фигаро». Фильм-шин. 15.10 — «Кинокорукчуларының эдериишин». 15.55 —«Чүгүлга уран чүүлү». 16.25 —«Горская новелла». Уран-чечен телефильм. 17.30 — Эстрада концерти. 18.05 —Уран чүүлдер мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Любезнов. 19.10 — Документалдыг фильм. 19.15— Делегейде болуушкунарның

ИЗВЕСТИЯ

ОКТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Особое» подразделение» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник № 113 10.00, «Сквозь огонь» 11.20, 12.50 «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Новое приключения неуловимых» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Комиссар полиции и мафия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Заложник» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

7. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50 —ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 9.20 — Акробатикага делегей чемпионады. 9.50—«Будильник». 10.20—«Совет Эвилелиниг баразын бооп ужен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Кодээвин шагы». 13.35—«Музыка киоскузу». 14.05 — Бөгүн — ССРЭ Конституциязының хүнү. 14.40 — Уруглarга фильм. «Вот и лето прошло». Уран-чечен телефильм. 15.45— «Цирктиң ареназында». 16.45 — Документалдыг фильм. 17.10 — Мультфильмнер. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 —ССРЭ конституциязының хүнүге тураскаатқан концерт. 20.00—«Киноаян-корукчуларының клуву» 21.00 —«Ут». 21.35—А. Жигулавый. 23.00 — «Ут». 23.35 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Л. Мартынов —Агаар фрегаттары». 10.00— А. Брукнер. Ре минор симфония. 11.00 — Документалдыг фильмнер. 12.00 — «Тоолдуң аалчылары». 13.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.30 —Концерт. 14.55 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.20—Чаа документалдыг телефильм. 15.45 —Д. Шостакович дугайында дамчыдылга. 16.50 — «Найди свой дом». Уран-чечен телефильм. 18.00—Шылгарангай совет күүседикчилер — ленинчи шаңналдың лауреаттары Социалистиг Күш-ажылдың Маздыры ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстың концерти. 18.45 — Чаа кинофильм. 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Эртемтайылбырлыг фильм. 20.25 — Концерт-поктюрн. 21.00 —«Ут». 21.35—23.10 — «Медовый месяц». Уран-чечен фильм.

ЧАРЛАЛДАР

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чаплап турар.

Школа тудугчу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 харган ер назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринге шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Төөгү болгаш куш-культура башкыларын, сургуулдарның ишти чүрттелге баржынынга ажылдаар түскай эртемниг кижизидикчилерни, чолдавчылар шынзылгалыг ажыл-агый эргелекчизин, электромонтёрну Балгазынның № 2 профтехучилищезин чалап турар.

Училищениң адрези: Танды рабон, Балгазын суур, Механизация кудумчузу, № 2 профтехучилище.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668. Тыва АССР, Туран хоорай, Дружба кудумчузу, № 13 бажың. Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыгалалыг секретарьның 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үдептүр киллистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киристерниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацио киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2057.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыымның керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00535

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ОРДЕНА ЛЕНИНА БИБЛИОТЕКА СССР им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 228 (12618) | 1984 чылдың октябрь 3, среда | 1925 чылда үнедезилеттинген. | Өртээ 3 кеп

Совет Тыванының юбилейинге чедир 7 хонук арткан

ПОЕЗДИЛЕР БАМ-ГА МАҢНАП ЭГЕЛЭЭР

КУАНДА. (Чита область). (СЭТА-ның тускай корр. В. Бирюков, М. Бородина, В. Жиляков, М. Прутких). Сентябрь бирээде Байкал-Амур магистралының кол демир-орук шугумунуң тудуунуң доозулгазының демдээ кылдыр Куанда станциязына «алдын» рельсти салган. Ленадан эгелээш, Амурда-Комсомольскиге четкен орук хуусаазынган бир чыл мурнадыр поездилерге ажыттынган.

Механизаторлар, чазымдырыкчылар, орукчулар, көвүүгүжүлер, тоннельчилер берге болгаш өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг он чылдың иштинде анда ужуражыры-биле ажылдап келген.

Тудугжуларга оларның дузалакчылары — «ажылчын эстафетаның» киржикчилери, шефчилер база чедип келгеннер. Орук чүге рельстер кезектерин эвес, харын база кижилерниң сагыш-хүүзүн-даа быжыдыр тудуштурган: бир үс ажыг националдыг болгаш бичe улустарның талазелекчилерге орук тудуунда демниг ажылдап турар.

Хүндүлүг адамчыларның аразында — армия генералы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Д. Лелюшенко, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Ю. Малышев, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, «Аныяк гвардиязының» кежигүүн В. Борц.

Ук черинге-биле он бир шак беш минута. Казстан-шимээн индирлер баарынче, рельстерни аппарып салыры-биле А. Бондарының бригадазының орук салыкчылары шимчеп чорупкан. Путеукладчик «Төрээн чурт бистиң соруктуг ажыл-ижиниви сеңээ бараалгадыр тур бис!» — деп, бижип каап үлүг транспарантының баарын дургаар ооржум эрткен. Мырнай чаа бедидир урган чалдың кырынга шаалдарда рельстер шаарты көвүрүп үнгеш, агаарга астына берген турган. Хүнүң чидиг хереленге ону көөрге, шынап-ла ыдыктан шуткуп кылган мырээш кылдыр сагындырар. И. Варшавскийиң бригадазының тудугжу комплекизи оркестрниң өткүт аялгазының адаа-биле ону салыр черге чедип келгеш. Соңгу Транссибтиң рельстерни ыяк тудушкан.

Ырлаым турган соок агаарга муң-муң үнүүр «Урал» чангыланып турган. «БАМ-ның тудугжуларынга алдар!» — деэш ыыпсел дээрже ужугуп үнген. БАМ-ның демдээ болуп дуглуурну индирже үндүрген. Ону он чыл мурнунда ВЛКСМ-ниң XVII съездизин аттыг Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы отрядынга хүлээткен турган. Шынап оон бир чартының тудуттуң барыын талазынче чоруткан дайынчыларга, өскезин — чаңы талазынче чоруткан кижилерге берген.

Ам отряд командири В. Лакомов болгаш комиссар В. Мучинын олар дуглуурну катап эптештирип тудуштурган. Партиның, Төрээн чурттуң чагыын аныяктар алдарлыы-биле күүсеткен.

Шалыпчы десантчыларның дайынчылары баштайгы хүнердем эгелээш-ле рекордчу темп-биле ажылдап эгелээнер. Оруктуң участок бүрүзүнге стахановчу ёзуг-биле ажылдаары быжыг чаңчыл боон, баштайгы беш чылдарның маадырларының шалыпчы ажыл-ижиниң төлептиг уламчылаашкыны болуп берген. Оон түнелди бо-дурзы кол болгаш станцияларынга-даа беш муң километр оруктары салдынган, 4200 көвүрүглерни болгаш кылымал түдүгларны кыпкан, 570 миллион кубометр хөрзүн-довуракты казып төккен.

— Бистер бо коллективти боттарывыстың чалыы назывыстың бригадазы кылдыр адаан бис — дээ, орук эптекчилериниң бригадазы. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты В. Лакомов чугаалаан.— Эш К. У. Черненконуң сонгукчулар-биле ужуражыышкынга чугаазынга «ажыл-херекти кижи алдажыдар, ону кижи алдаржыдар» дээн сөстери бөстүн кижиниң сагыжынга кирер-дир. Бо хооруннарны көөрге, БАМ-ның бүгү төөгүзүү каракка көстүп келир.

Куанда станциязының тепловоз машинизи А. Репин мынча дээн:

— Бистерге, орук ажытлакчыларынга, бүгү чүве чаа эгелеп турар. Баштайгы вокзал, баштайгы состав, баштайгы пассажирлер. Мурнуусута кылдыр ажыл-ла хөй: демир-оруктуң коллективи бо чылын безин улус ажыл-агыйының он дөрт миллион тонна чүктелерин сөөртүп чедирер ужурлуг.

Фанфарлар чангыланып турган. Ында турган кижилерге БАМ-ның баштайгы тудугжуларынга алдар болдурган күш-ажылчы алдарның монументизи көстүп келген. Ону «Байкал-Амур магистралы тутканы дээш» деп медальды сиилбип тургаш, казстаан. Бүгүн ол шаңнел байырлалдың киржикчилериниң хөй кезиниң хөректеринде чайнап турар.

Байырлалга холбаштыр Куанда станцияга баймылыг митинг болгаш. Анаа түве чугаалаан СЭКП-ниң Чита обкомунуң бирги секретары М. Матафонов, транспорт тудуунуң министриниң орлакчызы, Главбамстрой начальниги К. Мохортов, демир-орук шеригериниң начальнигиниң орлакчызы, генерал-лейтенант М. Рылов, орук монтёрларының бригадирлери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Л. Казаков, И. Варшавский, А. Бондарь, «Узьбамстрой» ТМП-ниң начальниги А. Ризаев олар партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының шиитпилерин амыдыралга боттандырарый-биле бамчылар. бо чылын-на беш чылдың планын кылып доозарын, даалгага немештир үзүктү 130 километр Тында — Лавра аразының демир-орук участогун ажыглалга киирерин чугаалаанар.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге рапортту улуг кодурлуушкунуг хүлээп алган. Магистральдың «алдын» релизинге чедип ажылдап келгеш күш-ажылчы кодурлуушкуну оскунмас болгаш оруктуң бүгү дургузунга воездилерниң шимчээшкинин доктаатказ хуусадан бир чыл мурнай—Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга чедир ажыдарын хандырарын тудугжулар бүзүреткеннер.

ТУРА-СОРУК ЧАҢГЫС ТУРДА

Октябрь 2-ниң байдалы-биле алырга. Кызылдың сайгарылга базазының тараа хүлээп алыр черлери эртенгинин 8 шактан 24 шакка чедир ийи ээлчегбиле үзүк чок ажылдап турар. Участок мастери Алексей Михайлович Криворотов-биле ужурашкаш, ажыл канчаар чоруп турарын сонуургадывыс.

— Бөгүн машиналар дыка хөй кээп тур. Хүлээп алырында, дужуренде бичии-даа саадалга чок— деп, тайылбырлавышаан чорда, денгилээр черде келдинис. Ында дежурныйның дужунда соңга чаныында деңзиде күүлүг КамАЗ оожум келгеш, доктаай берди. Чолаачы бистиң-биле мендилешкеш, дежурныйга документилерин тудусту. Дежурный демдеглеп турар аразында чугаалаштывыс. Көдээ ажылагый министерствозундан чолаачы В. С. Корешников 15, 26 тонна кызыл-каспы «Кок-Тей» совхозтан сөөртүп келгеин ол болду. Удаваанда база бир машина деңзи кырында турупту. Деңзилээр черниң дежурныйы чолаачыларны шалыпкыны-биле эрттиргилеп-ле тур...

Автокодурукчуде турган машинадан алдын тараа саарлып, шиилээн даштыг механизмнериниң бүикеринче удатпайн-на сайгарлып чорун турду. Тарааны дужурүп, шитте

1894 тонна, ССРЭ-ниң 50 чылы—2054, «Революцияның чалбыыжы» — 141, Тока аттыг совхоз —919, «Ленинчи орук» 635, «Совет Тыва» 152, «Кок-Тей» 1796, «Сукпак» 1265 тонналы дужаараан.

Кызылдың сайгарылга базазының тараа хүлээп алыр черлери эртенгинин 8 шактан 24 шакка чедир ийи ээлчегбиле үзүк чок ажылдап турар. Участок мастери Алексей Михайлович Криворотов-биле ужурашкаш, ажыл канчаар чоруп турарын сонуургадывыс.

— Бөгүн машиналар дыка хөй кээп тур. Хүлээп алырында, дужурүнде бичии-даа саадалга чок— деп, тайылбырлавышаан чорда, деңзилээр черде келдинис. Ында дежурныйның дужунда соңга чаныында деңзиде күүлүг КамАЗ оожум келгеш, доктаай берди. Чолаачы бистиң-биле мендилешкеш, дежурныйга документилерин тудусту. Дежурный демдеглеп турар аразында чугаалаштывыс. Көдээ ажылагый министерствозундан чолаачы В. С. Корешников 15, 26 тонна кызыл-каспы «Кок-Тей» совхозтан сөөртүп келгеин ол болду. Удаваанда база бир машина деңзи кырында турупту. Деңзилээр черниң дежурныйы чолаачыларны шалыпкыны-биле эрттиргилеп-ле тур...

Автокодурукчуде турган машинадан алдын тараа саарлып, шиилээн даштыг механизмнериниң бүикеринче удатпайн-на сайгарлып чорун турду. Тарааны дужурүп, шитте ажылдап турган, чаа-ла 30 хар ажыг хире назылыг аныяк кижи — баазаның эки ажылчыны Шивит Доржу-биле таныштывыс. Ээлчег санында 300 ажыг тонналы ол хүлээп ап, дужурүп турар.

— Дужут ажаалдазы кончуг харыысалгалыг, бачым үеде оналашкан ажылынга ак сеткилдиг, херек болганда ийиги ээлчегге-даа артып, ажылдаарындан ойталавас тараа хүлээп алыр ажылчын Ольга Монгуш, кургадыр хереклелдер мастери Иван Овсянка олар мышкаш эки ажылдап турарлар бистиннде хөй.

Тараа кургадыр үш дериг-херексел үш ээлчег-биле хоногдур, хүнзедир ажылдап турар. Ээлчег санында-ла 100 тонна ажыг тарааны кургадыр. Бир хереклелге-де ээлчегде мастер-сушильщик база оон дузалакчызы ажылдаар. Механизмнериниң ажылын үргүлчү хайгаарап, хынаар. Тарааны чогуур нормазынга чедир эки шынарлыг кургадыр ужурлуг. Баазада ажылды колдуунда механизастаан, дериг-хереклелдер нарын, ынчангаш мында мергежилдиг ажыычыннар, мастерлер ажылдап турар— деп, Алексей Михайлович чугаалаан, бир дериг-хереклелди ажылдадыынга безин леита, транспортёр, шнек дээш аңгы-аңгы механизмнерин башкарар 8—9 санныг кнопкаларны ажыглаар болгай деп көргүскеш, оларын ажылдаар режимин үргүлчү тынап турар ужурлуг деп тайылбырлады.

Тараалыг келген машина бүрүзү бүдүрүлге-техниктиг лабораторияның дежурныйын дамчыштыр эртер. Тарааны шечелдеге доп-дораан алташ, ол-шыгын тодарадыр, кайда дужурерин айтып бээр.

Лаборатория база 2 ээлчеглиг. Шенелдеге алдынган тараанын аразынга кылыр бүгүү, шынарын, клейковинаны илередип, түскай депгерге демдеглээр. Тарааны арыгладаа, кургадып-даа турар механизмнериниң ажылын дежурныйлар 2 шак болгаш-ла эргип, хайгаарап турар. Складта шыгжаан тараанын температуразын хемчээп, үргүлчү хайгаараар. Моон алгаш көөрге, лабораторияның ажылындан хөй үүве хамааржыр-дыр. Ажаап алдынган дужуттуг эки шынарлыг арыглап, кургаткаш, шын шыгжаан кадагаларга негеттинер болгай. Анаа толептиг улуг-хуузун киришгирип, лабораторияның коллективи эки ажылдап турар. Агроном Н. М. Трегубова, техниктиг лаборант Н. А. Нижнегородцева болгаш оонда-даа өскелер эп-сөөргүге эки үлегер-чижекти көргүзүп келгеннер.

Сезонуг ажылдың изиг түлүк үезинде баазаның коллективи чаа дужуттуг хүлээп алырын, ону ажаарын бүрүн хандырар дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: А. Ужакин; кургаткан тарааны чүдүрүп турары.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому сентябрьның ийиги чартыында районнарның мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. Дараазында районнар тиилекчи болган:

— сентябрьның ийиги чартыында мал чемнериниң бүгү хевирлериниң немелде өзүлдезин 9 хуу чедиргеш, оларның белеткелиниң планын 90,3 хуу күүсеткен **Бии-Хем** район (СЭКП райкомунуң секретары Н. В. Дрожжин, райкүүском даргазы М. К. Дамчай, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы М. О. Бичеуруг, ВЛКСМ райкомунуң секретары А. Б. Боев).

— мал чемнериниң бүгү хевирлериниң немелде өзүлдезин 9,7 хуу чедиргеш, оларның белеткелиниң планын 87,1 хуу күүсеткен **Барыын-Хемчик** район (СЭКП райкомунуң секретары Б. С. Нурзат, райкүүском даргазы С. И. Ильенков, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Ф. И. Намнан, ВЛКСМ райкомунуң секретары В. Г. Күжүгет).

Бии-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсыр.

ОН АЙЛАРНЫЫН КҮҮСЕТКЕН

Совет Эвилелиниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышкаанының хүнү — октябрь 11-де күрүнеге сүт садарыкын чыл планын күүседирип Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи үлеэнгеи, ону боттандырар дээш саанчылар шалыпчы ажылдап турарлар.

Саанчылар ортүүзүнде күш-ажылчы маргылдаанның мурнуку одурүүнде комсомолчу эр саанчы Монгуш Монгуш-оол чоруп орар. Тос айларда бодунга быжыглаан чээрби инээзиден 295 центнер сүттүг саап алырын хүлээнгеш, ону хуусаа бетинде 107 хуу кыдыр күүсеткеш, он айларның планынга киириштир ажылдап киргеш, бо хүн он айларның хүлээлгезинин база хуусаа бетинде күүседип шыдаан. Ынчангаш аныяк ишчи Совет Тыванның 40 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар.

Т. ХЕРТЕК.

Чөөн-Хемчик район.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга турасказдып турар Монголсовет найыралдың чаңчыл апарган айы аку-дүңмалышкы ийи улустарның бүзүлбас найыралының болгаш сырый кады ажылдажылгазының база бир бадыткаашкыны болурун аңаа болган парлалга конференциязынга демдеглээн. Бо чылын шалыпчы айның аалчызы Тыва АССР боон турар

Тыванның Болгаш Монголдуң ажылчы чоннарын шаг-шаандан бээр найырал холбаштырып турарын Тыва АССР-ниң культура министриниң бирги орлакчызы В. В. Оскал-оол парлалга конференциязынга чугаалаан. Тыванның дыка хөй үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый будурүлгелери, культураның болгаш чырыдыышкынның албан черлери Монголдуң Баян-Ульгий, Завхан болгаш Убсанур аймактарының бир домей будурүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери-биле найыралдыг харылзаалар тудуп турар. Монол-совет найыралдың аймының монол улустуң алдарлыг юбилейи — МАРның догуинаан тургустунганының 60 чылының будуузүнде эртип турарын онзаалаачах.

Шалыпчы ай үезинде бүгү Монголга митингилер болгаш найырал кежээлерин, ийи чурттуң ажылчыннарының, тараачыннарының, күш-ажылчы интеллигенциязының талазелекчилериниң интернационалчы ужуражыышкыннары болур. «Тыва АССР-ниң экономиказы болгаш культуразы» деп дедлеге Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыванның ажылчы чоннарының чедип алган чедиишкиннериниң дүтээн көзүзер. Ол мынаан уругларның чураан чуруктарының делегезин база болур.

Тыванның оңзагай улустуң уран чүүүл-биле ырының болгаш таңцының «Саян» күүне ансамбли, амгы үениң эстрадазы-биле — ыры-инструменталдыг «Аян» ансамбль монол көрүкчүлерге сонуургадыр. МАР-ның найысилалынга болур уран-чечен болгаш документалдыг кинофильмнер фестивалы Совет Тыванның амгы хүннериниң, оон кайгамчыктыг чараш бойдүзүнүң дүтээн көргүзер.

БҮГҮ КҮШТҮ ХААРА ТУТКАН

Бо хүнзерде республиканың бүгү күш-ажылчы коллективтери Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелериниң, планныг онаалдаларының күүселдези кандыг болурун анализтеп, ажылдың участок бүрүзүнде чедиишкиннерни болгаш четпестерни сайгарып турар. Ол бүгү ажылдар будурүлгелериниң, албан черлериниң база организацияларның удуртукчуларынын, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кичээнгейиниң төвүнде.

Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелеминге бистиң корреспондентивис чораап, ында партия организациязының секретары Н. А. БЕСПАЛОВ-биле ужурашкаш, «Юбилейни кандыг чедиишкиннерлиг уткуп турар силер»? деп айтырыгны салган. Николай Андрианович аңаа мынчаар харыылаан:

1984 чыл — бистиң коллектививиске Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур шалыпчы күш-ажылдың, чогаадыкчы идепкейниң, бедик көдүрүлүшкүүнүң чылы болган. «Совет Тыванның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыг коллектив кежигүнүң кижи бүрүзүн сорук киирген. Ол байырлалды төлептиг уткуур дээш чамдык хожудаашкынныг турган коллективтер безин мурнакчыларның одурүүнче үнген. Аңаа чижек кылдыр даараныга цегинниң ажылын көрээлиер.

Эрткен чылдың дөртку кварталында ук цехтиң ажылдакчылары планныг онаалдазын күүсетпээн. Бүгү көргүзүүлер талазы-биле болган хожудаашкын эргелеминге партия организациязының, профэвилел комитединиң болгаш эске-даа хөй-ниитии организацияларының дүвүрелии болдурган. Чыл эгезинде будурүлге хуралынга ажыл-ишчи, инженер-техниктиг чугаа болган. Аңаа саналдаг бергеи кижи бүрүзү юбилейлиг чылда хожудаашкынныг болурунуң алдар чогум, хамааты кижиниң арын-нүүрүнүң дугайында чугаалаан. Четпестерни чайладырының, хожудаашкыныдан үштүнарының хемчеглерин ынчан ажылдап кылган.

Цехтиң көргүзүүлери квартал саныында бедип орган. Ажылдакчыларның даанган ижинге хамаарылгазы экижип ээ-харыысалгазы бедип турар апарган. Коммунистер ону кылымдан хайгаарап орбаан, СЭКП ТК-ниң декабрь (1983 ч.) база февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының негеллелерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтышкыннарын организацияларының, профэвилел комитединиң болгаш эске-даа хөй-ниитии организацияларының дүвүрелии болдурган. Чыл эгезинде будурүлге хуралынга ажыл-ишчи, инженер-техниктиг чугаа болган. Аңаа саналдаг бергеи кижи бүрүзү юбилейлиг чылда хожудаашкынныг болурунуң алдар чогум, хамааты кижиниң арын-нүүрүнүң дугайында чугаалаан. Четпестерни чайладырының, хожудаашкыныдан үштүнарының хемчеглерин ынчан ажылдап кылган.

«Совет Тыванның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле каабарган социалистиг чарышты ооң экранынга доктаамал чырыдып турар бис. Аңаа бригада бүрүзүнүң чедиишкиннерни, четпестерин көргүзүп турар. Ооң дээштиниң дугайында маңаа чугаалаары артык боор. Көскү агитацияны билдилиг ажыглаарындан күш-ажылчы чедиишкин дыка хамааржыр дээрзин бистиң бо дуржулгавыс бадыткаар.

Совет Тыванның байырлалынга уткуштур чедиишкиннерни чедип алырынга дуржулганы ажыглап эгелээнивис улуг пдигин берген. Аңаа бригадаларны чангыс ай нарядче шилчиткенивис хамааржыр. Ооң түнелинде кижи бүрүзү акшаны ниити коллективтиг кылган ажылының түңнелин барымдаалап алыр апарган. Ону ажылдап эгелээнивистен бээр планныг даалгалар күүсеттинип, чагыгларның шынары бедип, ажылчыннарның алыр шаңны көвүдеп турар апарган. Ол чүл дээрге, продукция будурер болгаш ону сайгарар даалганы эвээш сапныг ажылчыннарның дузазыбиле күүседип турарывыс ол. Бо талазы-биле Т. Семёновашның удуртканы № 2 бригада чедиишкилиг ажылдап турар.

Тывашын бо байырлалын күш-ажылчы бедик көргүзүүлериг уткуп турар муражчылар бисте эвээш эвээ. В. Верзакова, М. Горева, Г. Чамбал, Л. Бекасова, А. Кочкин, И. Додыченко болгаш эске-даа оон-оон мурнакчылар он айларның, чамдыктары чылдың планныг даалгаларын чедиишкиннig күүседип турарлар.

Коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары дээш демисел кайда-даа чугула ажыл бооп артары билдингир. Чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чоруктар бисте база мурнунда тургулаан. Күүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазыбиле эргелелдиң удуртулгазының, партия, эске-даа хөй-ниитии организацияларының мурнуидан бээр демниг кыкып келген ажылдары кескээ түнелдерни берген Ылангыя бо юбилейлиг чылда сагылга-чурумну каржызы-биле хажыдар чорук шуут болбаан. Оон бадыткалынга бир мынаар чижектен көрээлиер.

Районнуң удуртур органнарының бир ажылдакчызы бистиң эргелелдиң хөй-ниитии организацияларының ажылын хынап чораап. Ол бүгү талаалыг анализти кылып, ол талазы-биле харылап турзо түс-түс эмтерге сүмелерин берген, саналдарны киирген. Келген ажылдакчының эскерген четпестеги шын болуп, ажылзы ээш тургузарынга ааар болгаш.

Эргелелде Н. Быстрицкая даргалаан эш хүү судучун ажылынга ол «кадалган». Чүге дээрге, 1984 чылда ол чангыс-даа катап сүт эртирбээн, чангыс-даа кижиниң херээн көрбээн болган. Беш кижиден тургустунган ол чөвүлелди ажылдаваан деп демдеглээр часкан. А херек кырында ыыдыг эвес дээрзин фактылар-биле көргүстүвүс. Коллективтиң бүгү кежигүнериниң ажылга кээп турарын демдеглээр табель, сагылга-чурумга хамаарыштыр директорлуң дужаалы, будурүлге хуралдарының протоколдары ук чөвүлелди «сканалап» алган. Чүл дээрге, эш хүү судулга көөр дирс ыыдыг хажылымышкы чыл дургузунда болбаан болгай.

Бисте четпестерни чок деп болбас. Ажылдың участок бүрүзүнде-ле бүгү таарымчалыг эвес дээрзин миннир апаар. Чижээ, В. Коровинаның удуртканы даараныкчылар бригадазы бөө-ргелериң четче ажыглаваан турарындан өске коллективтерден хожудап турар. И. Федченконуң бригадирлээн коллектив бо чылдың эгезинде даамай хөөнге алыскаш, үелиг үе-шактыг чидирип алган, планын күүседир дээш «штурмнап» тургаш, амгы үеде брак продукция будурүп турар апарган.

Мындыг фактылар бисти ам дүвүредип турар. Оларны хожудаашкындан үштүр, ниити коллектив-биле бир дескн базымныг болдурар талазы-биле хемчеглерни боттандырып эгелээп бис. Ол база эки түнелдерни бээр дээрзинге идегээр бис.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың хөөнүүнү Мария Ивановна Горевазиниң бригадир Н. Федосеева-биле сүмелеңнээ турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чурт үлетпүрүнүң будурүлге каттыжыышкыннарының, будурүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаанчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

СССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он бирги беш чылдың үш чылдарының планнаттынган даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш **шаңнаалар болза:**

ТЫВА АССР-ДЕН

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Виталий Артемьевич **Гольцов** — Кызылдың мебель фабриказының чазанылчы-эптекчилер бригадазы.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың сентябрь 25.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БҮГҮ ТАЛАЗЫН КӨРБҮШААН

Партия организацияларының идепкейлиг, дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы ролюн бүгү хемчеглер-биле бедидер улуг ажылды чорударын СЭКП Тыва об. комунуң чоокта чаа эрткен IV пленумунга айытқан.

Чадаваның орук септелгетудуг эргелелинде партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидерниң чүгүле айтырыгларын хамы, бүгү талалыг принципиалдыг ёзу-биле чугаалажып көрген.

Партия организациязында 18 коммунист бар. Оларның 60 жилге жуузу материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар. Партия организациязының удуртугазы-биле коллективте ажылдап турар кижилер ортузунга организастыг, политмассалыг ажылдарны чорудуп келгенинде түнелинде чамдык участоктарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг бедип, доктаамал ян көргүзүлгелерни чедип ап келген. Ылаңгыя 1984 чылдың бирги чартыгының планның даалгаларын коллектив чедиишкинниг күүседеткен. Сес айларда Шагаан-Арыг — Торгалыг оруунуң ортумак септелгезин 118 хуу күүседткен. 2 аал шитти чурттаар бажыңының тудуун дооскан. «Совет Тываның 40 чылынга— шалымчы 40 неделя» деп социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, неделя санында соңчарыштым түнелдерни үндүрүп турар.

Боттарының даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг, бедик көргүзүглерни чедип ап турар коммунистерге тракторист Х. Сарыглар, чолаачы К. Доңгак, мастер-бригадир В. Ховалыг, бульдозеристер Х. Монгуш, Ш. Монгуш болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Партия эге организациязы партияның Уставын ёзугаар хуралдарны эрттирип, анаа коллективтиң амыдыралынга хамаарыжыр чүгүлә айтырыгларын чугаалажып келген. Ылаңгыя 1984 чылдың бирги чартыгының планның даалгаларын коллектив чедиишкинниг күүсетткен. Сес айларда Шагаан-Арыг — Торгалыг оруунуң ортумак септелгезин 118 хуу күүсеткен. 2 аал шитти чурттаар бажыңының тудуун дооскан. «Совет Тываның 40 чылынга— шалымчы 40 неделя» деп социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, неделя санында соңчарыштым түнелдерни үндүрүп турар.

Боттарының даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг, бедик көргүзүглерни чедип ап турар коммунистерге тракторист Х. Сарыглар, чолаачы К. Доңгак, мастер-бригадир В. Ховалыг, бульдозеристер Х. Монгуш, Ш. Монгуш болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Партия эге организациязы партияның Уставын ёзугаар хуралдарны эрттирип, анаа коллективтиң амыдыралынга хамаарыжыр чүгүлә айтырыгларын чугаалажып келген. Ылаңгыя коллективте даанган ажылынга ээ-харыысалга чок, ажыл-шагы үзер, арагалаар. Партия хуралдарынга идепкейлиг киржип, үнелиг саналгоналын берип турар коммунистерге О. Ойдупаа, Ч. Начын-Бора, А. Куулар, Б. Ооч хамаажырлар.

Отчёттуг үеде партия организациязы 2 кижиниң СЭКП кежигүнүнге хүлээп алган. Партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидер дээш өске-даа ажылдарны чорутканның отчёт илеткелиге эге организацияның секретары С. М. Монгуш демдеглээн.

Партия организациязының ажыл-чорудулгазында шынгы четпестерниң барын илеткелчи болгаш санал бөлүп коммунистер чугаалаан. Ылаңгыя эге организация, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитги организацияларыча партийжи удуртулганы кошкатканындан оларның ажылында четпестер бар. Ылаңгыя коллективте даанган ажылынга ээ-харыысалга чок, ажыл-шагы үзер, арагалаар, корум-чуруму кошкак кижилер-биле демисел ам-даа чүгүр деңнелинге четпес. Оон улампдан эргелел чамдык планның онаалдаларын күүсетпээн. Ылаңгыя Баян-Тала—Сүт-Хөл оруунуң капитал тудуу 8 айлар планның 68 хуу. Кызыл — Ак-Довурак оруунуң ортумак септелгези 60 хуу күүсеттинген.

Партия организациязының күжү — коммунист бүрүзүнүң идепкейинде. Оон партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседиринде турбуже. организацияда коммунистерниң чүгле 70 ажыг хуузу доктаамал даалгалыг болуп, оларның даадга күүселдезин партия хуралдарынга дыңнаар ажыл кошкак тургустунган.

Хүлээп алган шиитпирлериниң контролюн болгаш күүселдезин четпес организастаан. Партия хуралдарын белүкээр болгаш эттирериниң практиказында четпестер бар айтырыглар белеткээринге коммунистер эвээш хаара түтүнүп турар. шүгүмчүлелдиг, ажыктыг санаалдарны амыдыралга боттандырар хемчеглер кошкак. Ол ышкаш коммунистерниң шиитпинде ийи-чаңгыс чуруму багай, арага-дарыже сундугар эштер-биле дээштиг ажылды партия организациязы чорутпаан.

Чамдык республика организацияларының адынга базә шүтүмчүлелдиг саналларны коммунистер кылган. Тыва автоорук эргелелиг техника септээринче кичээнгейни кошкаш артык кезектер-биле четче хандырбайн келгенинден хөй техника үрелгенин олар чугаалаанаар.

Отчёт-соңгулдалыг үүрал партия эге организациязының моон соңгаар чорудар ажылының тодаргай программазын айытқан доктаалды хүлээп алган.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Райониуң харылзаа белдирп Тес-Хемниң Самагалдайдағы улуг организацияларның бирээзи. Анда партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы чоокта чаа болуп эрткен.

Коллективтиң почта чедирилгезиниң, телефон, телеграф харылзаазының болгаш өске-даа планнығ онаалдаларын ай, квартал айы-биле күүсеттинин келгенин, онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг эштер барын орта демдеглээн.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир партия эге организациязының практиктиг ажыл-чорудулгазында четпестер барын отчёт илеткел кылган секретарь М. Тирлин база санал берген коммунистер чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

Харылзаа белдириден ажылчы чоннар телефон харылзаазын, радио дамчыдылгазын эжиждерин негеп турар, мынчалза-даа ону хандырып шыдавайн келген. Монтёрларны участоктарда быжыглаан, мынчалза-даа олардан негелде кошкак, ону ажыглап алгаш, орта ажылдавас, кылза-даа шынар чок болур, оон улампдан үрелиг чоруктар удаа-дараа таварыжып турар. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, оон уржуундан машиналарның эдилели, эт-хөреңгизиниң, материалдарның камналгазы багай. Почта салбырларынга почта чедирер болгаш өске-даа ажылдар кылыр үш автомашина үргүлүг үрелиң, негелдеге дүүштүр ажылдавайн келгеп.

Профэвилел, комсомол организацияларының, херээженнер чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга, социалистиг чарышты организастаарынга партийжи удуртулганы партия эге организациязы кошкатқан, оон түнелинде олар негелдеге чедир ажылдавайн, күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыглаар, чарышты дээштиг организастаар хемчеглерни четпес чорудуп турар. Ол ышкаш көскү агитациянның байдалы багай.

Чамдык коммунистерни партийжи даалгаларны багай күүседип, хөй-ниитги ажылынга кошкак киржип, ажыл шагы үзери, арага-дарыже сундугар эштер-биле дээштиг ажылды партия организациязы чорутпаан.

Чамдык республика организацияларының адынга базә шүтүмчүлелдиг саналларны коммунистер кылган. Тыва автоорук эргелелиг техника септээринче кичээнгейни кошкаш артык кезектер-биле четче хандырбайн келгенинден хөй техника үрелгенин олар чугаалаанаар.

Отчёт-соңгулдалыг үүрал партия эге организациязының моон соңгаар чорудар ажылының тодаргай программазын айытқан доктаалды хүлээп алган.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Улуг-Хем ыяш-үлегтүр ажыл-агыйының коллективи Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр социалистиг чарышты дээштиг организастаан, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бо чылдың сес айларында ниитизи-биле 86,5 мун кубометр тудуг ыяжы белеткеттинген, ол талазы-биле планның даалга 107,6 хуу күүсеттинген.

Ыяш белеткелиниң планның даалгаларын ажыр күүседиринге Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң коллективи төлептиг үлүүн киргён. Кышкы үеде белеткеттинген ыяшты аргадан үштүп, салдар кылдыр даап, салдадып бадырар талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Ырбан пунктузунда мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзинге сал даакчыларының Николай Петрович Ширинкинниң удуртканы бригада хамааржыр. Бригадир боду шалыпкежээ, кызымаккай ажылдың үлегерин көргүзүп, бүдүрүлге даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседири дээш бүгү күжүн салып ажылдап келген.

«Күш-ажылчы шилгеразы», «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медальдарның эдилекчизи бригадир күш-ажылчы чедиишкиннерин Совет Тываның 40 чылынга тураскаадып турар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Н. Ширинкин; ыяштарны салаларынга белеткеп турары.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотолары.

Профэвилел амыдыралы

АЖЫЛДЫ КАНЧААР ҮНЕЛЭЭНИЛ?

Бо дүнеерде профэвилелдер амыдыралында бир чугула кампания — чер-черде эртип турар отчёттар болгаш соңгулдалар. Ол кампания бодуңуң хөй талалыг сорулгаларын күүседиринге профэвилел организацияларының инициативазын бедидип, бүдүрүлге планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир, социалистиг чарыштың дээштиин бедидеп, коллективтиг керээлерни сагыыр, ажылдакчыларның күш-ажылынга болгаш амыдыралынга дыштамылгазынга таарымчалыг байдалдарны түргүзер талазы-биле профэвилел комитеттерниң база ажыл-агый организациязының харыысалгазын бедидип, күш-ажылчы коллектив дутайында Хоойлуну боттандырарынга улуг идиғин берип турар.

Республиканың автотранспорт, орук ажыл-агыйларында, нефть базаларының коллективтеринде профэвилел организацияларында отчёттар болгаш соңгулдалар организастыг эртип, ажылдың стилдә болгаш методтарын шүгүмчүлеқин ёзу-биле аналиэтеп көрүп турар. Профэвилел болгаш ажыл-агый организациязының төлээлекчилерин чаланып олурушкурбушаан, автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилелдер обкомунуң президиумун хуралын, профактивтиң сургаалдалыг хуралын чыылдырган. Отчёттарны болгаш соңгулдаларны эртиреп талазы-биле СЭКП ТК-ниң, ВЦСПС-тиң, СЭКП обкомунуң болгаш профобличөвүлелдиң негелделеринге дүүштүр доктаалды профэвилел обкомуң хүлээп алган.

Отчёттар болгаш соңгулдалар үезинде күш-ажылчы коллективтерде ажыл-керектиң байдалын, профэвилел организациязының ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг, ханы анализтээр, мөөнеттиинген дүржүлгаңы шиитилештирер, четпестерни чайладырының хемчеглерин тодаргаар, организакчы болгаш идей-нижизидилгелиг ажылды күштелдиреринин сорулгаларын дүгүрүжүр.

Эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде оон киржикчилери кол кичээнгейни оон бирги беш чылдың болгаш оон дөртку чылының онаалдаларын Совет Тываның 40 чылынга алдар кылдыг алган хүлээлгелерни доодуп болгаш ажыр күүседириниче утландырып турар. Ылаңгыя чүк соорулгазын организастаарының депшилгелиг арагаларын неитередир, оруктарны тудар болгаш ажыглатқа киирер, ажылдың шынарын бедидер, камналгалыг, хумагалыг чорук, күш-ажылды организастаарының бригада арганын неитередир талазы-биле бүгү талалыг чугаалы ол хуралдарга кылын турар.

Автотранспорт, орук ажыл-агыйларында болгаш нефть базаларында бүдүрүлгелериниң профэвилел бөлүктериниң отчёттары болгаш соңгулдалары, цехтерде, автоколонналарда хуралдар эртип, чамдык бүдүрүлгелерде профэвилел комитеттериниң отчёт-соңгулдалыг хуралдары дооступ турар. Чижээ. Кызылдың пассажирлер АТБ-зинин бүгү бригадаларында профэвилелдиң отчёт-соңгулдалыг хуралдарын эртиргеп. Политика талазы-биле ханы билиглиг, идепкейлиг мурнакчы эштерни профбөлүктер даргаларынга чолаачылар соңгуп ап, идегелдп көргүскеннер. Оларның арагында автобустар чолаачылары: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, коммунист М. И. Ярлыков, В. Русаков, К. Бүяндей, П. Шегонин, өскелер-даа бар.

Минусинск АТБ-зинде профэвилел организацияларының отчёт-соңгулдалыг кампаниязы организастыг доозулгаан. Бо коллектив Тыва АССР-жи ниизү-бүрү чүктерни сөөртүп, республиканың улус ажылагийн хөгжүдүрүнге үлүүн киирип келген. Ында дүржүлгалыг, эш-оорунге хүндүткелдиг эштер профбөлүктер даргаларынга соңгуткан. Ол ышкаш Кызылдың № 2 АТБ-зинде отчёт-соңгулдалыг хуралдар база доозулгаан. Ында бүгү 26 бригадага хуралдарны эрттирген. Коммунистер В. Шаболин, Г. Монгуш дээди эртемниг чолаачы Д. Чамзо, өске-даа эштерни баазаларында будүрүлгелериниң профэвилел бөлүктериниң отчёттары болгаш соңгулдалары, цехтерде, автоколонналарда хуралдар эртип, чамдык будүрүлгелерде профэвилел комитеттериниң отчёт-соңгулдалыг хуралдары дооступ турар. Чижээ. Кызылдың пассажирлер АТБ-зинин бүгү бригадаларында профэвилелдиң отчёт-соңгулдалыг хуралдарын эртиргеп. Политика талазы-биле ханы билиглиг, идепкейлиг мурнакчы эштерни профбөлүктер даргаларынга чолаачылар соңгуп ап, идегелдп көргүскеннер. Оларның арагында автобустар чолаачылары: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, коммунист М. И. Ярлыков, В. Русаков, К. Бүяндей, П. Шегонин, өскелер-даа бар.

Минусинск АТБ-зинде профэвилел организацияларының отчёт-соңгулдалыг кампаниязы организастыг доозулгаан. Бо коллектив Тыва АССР-жи ниизү-бүрү чүктерни сөөртүп, республиканың улус ажылагийн хөгжүдүрүнге үлүүн киирип келген. Ында дүржүлгалыг, эш-оорунге хүндүткелдиг эштер профбөлүктер даргаларынга соңгуткан. Ол ышкаш Кызылдың № 2 АТБ-зинде отчёт-соңгулдалыг хуралдар база доозулгаан. Ында бүгү 26 бригадага хуралдарны эрттирген. Коммунистер В. Шаболин, Г. Монгуш дээди эртемниг чолаачы Д. Чамзо, өске-даа эштерни профбөлүктер даргаларынга соңгаан. Автобудүрүлгениң № 2 автоколонназы аныктарының дүржүлгалыг дагдыныкчызы, коммунист И. П. Волошинге база ындыг идегелди көргүскеннер.

Шагаан-Арыг АТБ-зинде Кызылдың нефть базаазында профбөлүктерге болгаш цехкомнарга хуралдарны база организастыг эрттирген. Кызылдың № 3 орук-тудуг участогунга, Ак-Довуракның оруксептелге-тудуг эргелелинде, вокзалдар каттыжмышкынарынга, өске-даа коллективтерге хуралдарны база эрттирген.

Чижээ. Кызылдың чөнүн транспорт ажыглал хандырылгазының будүрүлгезинге (профком даргазы Н. Митрофанова) болган отчёт-соңгулдалыг хуралга бо чылдың сес айларының планның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиниг күүсеттингенин чы. планың хуусаа бетинде күүседиринин бүгү арга-курлаырлары барын демдеглээн. Профком даргазынга идепкейлиг коммунист Н. Митрофанованы соңгаан. Ол—эш-оорунге хүндүткелдиг ажылды организастап билиө арагамергежилдиг кижи.

Кызылдың транспорт ажыглал конторазынга отчёт-соңгулдалыг үүрал профэвилел кежигүнүнүң бедик идепкейи-биле эрткен. Күш-ажылдың сагылга-чуруму улам ынай быжыглаар, хүлээнгей ажыл-херек дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер талазы-биле айтырыгны анаа шынгы сайгарып, күш-ажылдың сагылга-чуруму хажыдарынга сундулгаларны шүгүмчүлеп, арга-сүмени катканнар. Коллектив бо чылын деңгей-дески ажылдап, бирги, ийиги кварталдарның түнелдери-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болган болгаш Совет Тываның 40 чыл ооң төлептиг үткүүрүнга белеткенин салган.

Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чуруму чамдык бүдүрүлгелерде чавыс болуп артпышаан. Кызылдың № 3, пассажирлер АТБ-зинде, транспорт ажыглалының конторазында, көвүрүт-тудуг эргелелинде ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чуруму үрээр чоруктуң саны хөй. Сагылга-чурумну быжыглаары профэвилелдериниң ажылының эң-не чугула сорулга, коллективтиг керээлерге дүүштүр ону чогуур деянелге тургузарын чедип алыр керек. Ажыл кылбас, чалгаа, ажыл шагы үзер, арагалаар, социалистиг өнчүнү оорлап-төтчеглээр фактыларга шыдажыр арагажок байдалдарны тургузары чугула.

Оон аңгыда ак сеткилдиг, кызымаккай күш-ажылды дээш ажыл-ишчилерни шаңнап-мактаарының бүгү арганын тургузарынче утланган ажылды күштелдирзе чогуур.

Профэвилелдер организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары болгаш конференциядары улуг болуушкун — Совет Тываның 40 чыл болуп ооңга үткүштүр күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүүн үезинде эрткен.

С. ДУШИНИНА.

Автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң секретары.

Сибирь черде

«04» ТЕЛЕФОННУ ДАМЧЫШТЫР

Бийск химия комбинадының ажылдакчы бүрүзү-ле бүдүрүлге черинин амыдыралындан бодунуң түгле соңуургаар айтырыының харыысын саатчок алыр хамаанчок, харын күзелсагыжын, азы шүтүмчүлелдиг сагындырыгларын-даа база чугаалап берип, суме ийикпе, дуза-даа дилеп болур. Иштики харылзаа телефонун дамчыштыр «04» дугаарны долгап алгаш, ону чугаалай тыртып каар. Коллективтиң ажыл-ишчилериниң оң айтырыгларын магнитофонга бижиттинер болгаш ооң соонда озарны заводтуң планнаашкын дугуржулгаларынга, партия болгаш профэвилел комитеттериниң хуралдарынга сайгарып чугаалажыр.

Химиктериниң дуржулгазын оон өске заводтарда үлегер кылдыр салгап алган. Информация бээри ындыг чогумчалыг болурга хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээринге дузалыг. Будүрүлге черлериде кежээки ээлчегларде столовыларның ажылдаарын, амыдырал болгаш садыг хандырыгавын экижиткеп, хомудалдар, амы-хууда айтырыглар аайы-биле хүлээп алышкынар саны эвээжээн. Түнелп база саадавайн кестүп келген — будүрүлге көргүзүлгеи бедеэн.

В. ПАВЛОВ.
СЭТА-ның корр.

Бийск,
Алтай край.

ХОВУДА ЖАТКА-ВЕЗДЕХОДТАР

Чита областың «Талачинский» совхозунда агаар байдалы канчаар-даа баксыраан турда, эң сугланган шөлдерге безин дүжүт ажаан алырының аргазын ында ажыл-ишчилер тывз берген. Ажыл-агыйның директору Г. Руссовтуң төлевилелин ёзугаар механизаторлар, үндүр дамзылап каапкан кезектер ажыглап тургаш, боттары жатка-вездеходтар кылып алган.

Ам чаъс-чайык болуп, хемдаммактар эрини ажыр үерлээнинин уламыдан ховушөлдериниң хөй нуругузунга кижи анаа техника-биле чеде албас. Ындыг болганда жатка-вездеход харын бир метр терең малгатты безин эрте бээр. Ол машина чылчырыктыг кадыр ийлерге база тайбас. Ам совхозтуң инженерлерия чаа машиназын бүрүн таарымчалыг кылып алырын бодап турар.

Агаар байдалы багай турда дүжүт ажаан алырының аргазын көрүп алыр дээш областың оон өске ажыл-агыйларының төлээлерия совхозка үргүлүү келир аалчылар болу берген.

М. ПРУТКИН,
СЭТА-ның корр.
Чита.

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

ТУС-ТУС УЧАСТОКТАРДА ХУВААГАН

«Дөн-Терезин» совхозта мал чемневаниин белеткелиилериниң социалистиг чарыжын организастап турарын шүтүмчүлеп бижээн «Бүгү күштү мөөнезе-даа» деп материал № 194 «Шынга» үнген. Шүгүмчүлелди эдериниң кандыг хемчеглерни ап чорутканын улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы С. И. Ильенков «Шын» солунга харыылаан.

Ылаңгыя оон бижип турарны болза, «РАУК-түн кожер техниктиг хүрүлгелерни ап чорутканын, ол ышкаш коммунистер партгруппаларының ажылын шенеп-шинчилеп, ажыл-ишчилерге чедиишкиннерин чедип, ажыл-ишчилерниң ажыл-агыйының коллективтерниң

Социал-демографтыг шинчилелди аралаштыр чорудар

СЭКП ТК-ным Политбюроунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпиринге дүүштүр чурттакчы чоннуң социал-демографтыг шинчилелин 1985 чылдың январьда чорудары көрдүнген. Ону бир дугаар кылыр деп турары ол. Январьда медээ алырынга шаптараазыннар тургустунуп келир Кыдыкы Соңгу чүктүң болгаш өске-даа районнардан ангыда, чурттуң доктаамал чурттап турар чурттакчы чоннуң 5 хуузу аңаа кирер.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниге соңгулдалар талазы-биле тургустунган соңгулда участоктары иниң түкүү аралаштыр тургузарынга болгаш шилип алырынга үндезини болган. Шилип алдынган ол соңгулда участоктарынга шинчилелди оон девискээринде доктаамал чурттап турар бүгү чурттакчы чоңга хамаарыштыр чорудар.

1985 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле январь 2-деп 11-ниң хүнүнге чедир чурттуң чурттакчы чоңун айтырар арга-биле ол шинчилел эртер. Ону тускай белеткелдинг санакчылар чорудар. Шинчилел хүүдустарында, айтырыглар-лыг саазында кылдынган бижилелдерни программада көрдүнгени ёзугаар чурттакчы чоннуң составының дугайында түгле түнел медээ алырынга ажыглаар.

Ам болур деп турар шинчилел политиктиг болгаш улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дүзүлүг. 1979 чылда болган чизениң соонда эртикен уеде чурттуң чурттакчы чоннуң составында өскерилелерни өөренип көөр, оон ийиги беш чылда болгаш оон соонда-даа уелерде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планнарын ажылдап кылырынга эргежок чүгүлә медээлерни ол бээр. Оон түнелдерни сайзыраңгай социалистиг иниилелде болуп турар социал болгаш демографтыг ажыл-чорудулганы өөренип көөрүнге үнелиг чүүл болуп турар болгаш совет улустуң чаагай чорууң иези соңгаар улам бедидерин хандырар чаа сорулгаларны тодарадырынга база илгит болур.

Шинчилелдиң программазында чүгүлә айтырыглар киргеп. Чижээ, өг-бүле кежигүнериниң назы-харыы, национальды, өг-бүлези, акша-төгерик ажылдап эт турар черн, хөйнинги болуу, эртеки, азы өөредилгези-биле холбашкан чүүлдери инда бар. Кижилериниң бир черден өске черже көжүп турарын өөренип көөрүнге хамаарышкан айтырыглар база бар. Кодээге чурттакчы чоннуң быжыглаар дугайында айтырыг чорун турда, кижилериниң көжүп турарының чылдагаанын өөренип көөру артык эвес.

Чурттакчы чоннуң социал-демографтыг шинчилелиин аралаштыр чорударының программазында 1979 чылдың эртикен Бүгү-эвилел чизезинге кирбээн темалар бар. Чижээ, өг-бүле (ашак-кадай) болганының дугайында теманы көрүп көрээллиер. Аңаа кижиниң өг-бүлези, азы өг-бүлези чок бе, өг-бүлелиг турган бе, чарлы берген болза, чылдагаанын чүдел дээн чижектиг айтырыгларны көргүзер. Оон-биле каны уругларның төрүттүнүп турарынга хамаарышкан медээлер аңаа алдынар. Уругнуң төрүттүнгеи чылында не-херээжен кижиниң улус ажыл-агыйынга киржилгезин, өөредилгезин, уруг азыраары-биле алган шөлээзин канчаар ажыглап турарын өөренип көөр арганы ол бээр. Дараазында теманың айтырыглары — өг-бүлениң амыдырал-чуртталгазының байдалы. 1984 чылда чурттакчы чоннуң айда ортумак орулгазының дугайында медээ ынчан алдынар. Бо программа ёзугаар чыгдынган медээлер чоннуң чаагай чорууң улам ниай бедидеринче улганган чаа хемчегларни ажылдап кылырынга болгаш социал-демографтыг шинчилелдерни чорударынга улуг ужур-дүзүлүг болур.

Ам болур шинчилелдериниң түнелдери, чорудуп турар демографтыг политиканың ажыктыын көргүзер болгаш ону улам сайзыраңгайжыдарының чаа угланыышкыннарын ажылдап кылырынга үндэ болур. Өг-бүле тудары-биле, өг-бүлелерниң чарлып турары-биле, кижилерниң эртем-билиг-биже болгаш чаңдык өске-даа айтырыглар-биле холбашкан чүүлдерни ханы аныяктеп көөр арганы ол медээлер бээр. Өг-бүлелерни — оон санының, уруг-дарының, национальның, хөй-нинги болуунуң, орулгазының, ажылдап турар, азыралында кижилерниң санының талазы-биле хуваар; херээжен кижиниң назы-харының, олардың уругларының санының, национальның, эртем-билиниң, ажылының, уруглар-лыг өг-бүлелерге күрүне дузазын күштелдирер талазы-биле немелде хемчегler алдынган соонда, уруглардың төрүттүнүп турарының удаа-дараалашкаанының талазы-биле хуваар; өг-бүленің состав азы-биле хуваар, оларның амыдырал-чуртталгазының байдалы, орулгазы; бүрүн эвес өг-бүлелерниң тыптып келирiniң чылдагаанын, удаа-дараалашкаа... болгаш чурттакчы чоңга хамаарышкан социал-демографтыг характеристиканы шинчилел түнел материалдарынга бээр.

Шинчилелдиң программазында социал сорулгаларның кайызын (аъш-чем продуктулары-биле хандырылганы экижидер, үлетпүр барааннарының ассортиментизин элбекшидер, шынарын экижидер, амыдырал-чуртталганың байдалын, медицина хандырылгазын, транспорт аргыжылгазын экижидер) баштай шиитпирлезе эжил деп айтырыгга хамаарыштыр чоннуң санал-оналын алыры база көрдүнген.

Чурттакчы чоннуң күш-ажыл кылып шыдаар (эр улус 16—59, херээжен кижилер 16—54 хар) назылыг кижилериниң дугайында медээ база ынчан чыгдынар. Ол — күш-ажыл курлавырларын өөренип көөрүнге чугула материал болур.

Бистиң республикавыска социал-демографтыг аралаштыр шинчилеге Кызыл хоорайга Учебныйның, Кожзаводтуң соңгулда участоктарының девискээринге эртер. Барыын-Хемчик районга — Дөн-Терезин соңгулда участогунуң девискээринге, Каа-Хем районга — Ильинка, Бии-Хемге — Сушь, Сут-Хөл районга —Ядан-Маадыр, Тандыга — Чал-Кежиг, Улуг-Хем районга — Хайыракан соңгулда участоктарынга шинчилел чорудар. Аңаа белеткелдә хынамчалыг боттандырар, кадрларны таарыштыр тургузар дээш шилип алдынган соңгулда участоктарының девискээрлерин саналга участоктарынга хуваагган. Организастыг планнарны тургузарынга күрүненің статистика органнарынга хоорай, район, болгаш кедээ Советтеннің күүскомнары боттуг хуза чедирген.

М. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Статэргелелиниң чурттакчы чоннуң чизезинiң болгаш шинчилелиниң талазы-биле киидистии начальныгы.

Үш ажыг назы-харлыг кижилер, үш херээжен кижиниң салым-чолдары — чаңгыс өг-бүледе. Даймына өлген солдаттың кадайы, адазын кажанда-даа көрбээн оон уруу болган уруунуң улгады бергеи кызы.

Ульяна Григорьевна Мороз бүгү назында колхоз шөлүүге ажылдап келген, оон уруу Нина Даниловна экономист, уруунуң кызы Людмила Корсунь-Шевченконуң башкы училищезиниң дөртку курузунда өөренип турар.

Делегейниң ийиги даймыны он-он миллион кижилерниң аңы-тынынга четкен өлүмге таварыштырган, Украинаның бичии сууру даймы үезинде 360 чурттакчыларны оскүргеи. Ынчаарга ол суурнуң салым-чолу бүгү чурттуң салым-чолу-биле тулуш болган: Тиилелгени бичии суур бүгү чурт-биле деңге үлешкен.

Хлыстуновка суурда мемориалдыг тураскаалда оон 360 чурттакчыларының аттарын алдын үжүктер-биле сиилбин бижээн. Ада-чурттуң хосталгазы дээш олар аңы-тынын бергеннер.

ДАЙЫН ХАЛАВЫ КАЖАН-ДАА БОЛБАЗЫН

«Даймы халавы кажан-даа болбазын, боттарының ашактары даймына өлүрткен херээженнер Совет Эвилелиниге болгаш Англияга кажан-даа турбазын дээш бүгү-ле үүлдерин кылырынче силерни, Англияның херээженнерин ашактарывысты даймына оскүргеи херээженнер бистер. кыйгырып тур бис!». Делегейниң ийиги даймынының фронтуларынга боттарының ашактарын оскүргеи херээженнериниң — Украинада Хлыстуновка суурнуң (Черкасск область) херээжен чурттакчыларының Англияның херээженнеринге чорүткен чагаазында ынчаар бижээн. Великобританияның премьер-министри Маргарет Тэтчерниң даймызырак чугаалаарынга киленнээн совет херээженнер Англияның херээженнеонге ол чагааны бижиир ужурга таварышкан.

Тиилелгениң хүнүнден бээр барык дөртен чыл чылдар эртикен. Ынчалзажок даймына ашактарын, оолдарын, чоок кижилерин оскүргеи херээженнериниң чүректери анга чедир саргып чоруур: Хлыстуновканың үш чурттакчы бүрүзүнүң ийизи тулчуушкун шөлдеринге өлген.

...Суурда амгы уеде 1200 хире чурттарга бажыңнарында үш муң ажыг кижи чурттап турар. Г. И. Котовский аттыг колхоз — улуг ажыл-агый. Хлыстуновканың тараачыннары амгы уеде ынчаар чурттап, ажы-төлүн өстүрүп, тараа тарып, мал азырап турар. Ынчалзажок даймын халавы кажан-даа болбазын олар чүректин ханыындан күзеп турар.

...Тиилелгениң байырлал хүнүнде — чылдың-на Хлыстуновканың бүгү чурттакчылары мемориалдыг тураскаалдың чанынга чыгып келген чайлас чер чурттуларының младырыг чоруун сактып, оларның чырыкылыг тураскаалынга могейин турарлар. Суурнуң херээжен чурттакчылары Англияның херээженнеринге мынча деп бижээн: «Бистиң ханы канчыгдалывысты сактып көрүнер, НАТО-нуң харыысалга чок политиктери болгаш генералдары силерниң балтаң бистин ажы-төлдеривиске халапты база катап белеткеп турарлар-дыр. Оларның ол айыылдыг планының боттанчырын болдурбалынар. Ам-даа орайтаваан!».

В. РЕПИКТИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохроникazы.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXIX сессиязынга Совет Эвилелиниң көдүрген эң чугула чаа инициативаларын бүрүн деткип турар бис деп, Афганистанның даштыкы херектер министри Ш. М. Дост медеглээн.

Совет санаалдар тайбынны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче база кампаазырыне утланган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге бергеи интервьюзунга ол онзалап демдеглээн. Империализминиң улам күштелген чимээникишкиннерiнге удур демиселге хөгжүн орар чурттарның улустары-биле ССРЭ-ниң дээштиг эп-сеткил каттыштырылгазының илертейлээшкини болгаш совет санаалдар чугула ужур-дүзүлүг болуп турар деп, министр чугаалаан. Космос делгемнең милитаризастаасын болдурбазынче утланган совет инициативазы ол оның чугула ужур-дүзүлүг деп санаан.

Бүрүн эргелиг өске күрүнелерде иниилел-политиктиг тургузугну • божанналдырынче утланган күрүне терроризминиң политиказын болгаш күрүнелериниң өске кандыг-даа хөделмишкиннерин болдуруп бодбазының дугайында ССРЭ-ниң саналы дыка улуг ужур-дүзүлүг болуп турар деп. Ш. М. Дост айыткан. Афганистан Демократтыг Республикада социал-экономиктиг системаны АКШ-тың импеж-изми өскертирин. оон бүрүү эргезин болгаш девискээр талазы-биле будун чоруун үзээрин орааладжып турар.

ПОЛИТБЮРОНУҢ ХУРАЛЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң хуралы болган. Афганистан Демократтыг Республикасының күрүне эргечагыргазының чер-чер органнарынга соңгулдаларга белеткел республиканың партия болгаш күрүне органнарының, хөй-нинги организацияларының ажылынга кол угланышкын болуп турарын АУДП ТК-ның Чингине секретары, АДР-ның Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль хуралга онзалап демдеглээн.

Күрүне эргечагыргазының чер-чер органнарынга ам болур соңгулдалар афган иниилелдә улам-на демократчыларның, партияның чон-биле харылзааларын быжыглаарының оруунга чугула базым болур деп, ол айыткан. Чурттуң административтиг чер бүрүзүнүң, бүгү нацияларның болгаш аймак улустарының чанчылдарын, национал культурезин хүндүлеп база барымдаалаң көөрүнүң эргежок чугулазын Б. Кармаль демдеглээн.

ДҮЖҮП БЕРГЕННЕР

ЛУАНДА. (СЭТА). ФНЛА дээр контрреволюстуг болуктүн 1,5 муң хире чепсектиг дээрбечилери сөөлгү уеде Анголаның эрге-чагыргаларынга дүжүп бергенин АНГОП информация агентствозу дыңнаткан. Болүнүн чонунга болгаш республиканың дүрүм ёзугаар чазаанга удур дайынын кандыг-даа кеди чогунга дээрбечилер бүзүрөөш. эрге-чагыргаларга эки тура-биле дүжүп бергеи.

Боо-чепсээн холдан салгаш. дүжүп бергеннериниң аразында ФНЛА «штабының» начальныгы Афонсу дн Кастру Тонта, оон дузалакчызы Доитала Гарсиа Салва. «Маланжеде фронтунуң командылакчызы» Луиш Озо болгаш өскелер-даа бар.

ЧЫСКААЛ БОЛГАН

ДЕЛИ. (СЭТА). «Америк империализм-биле Пакистаннын шериг эвилели чок болзун!». «Азияга боо-чепсекти эндере будуреэин болдурбас!» деп лозуннарлыг массалыг чыскаал болгаш митинг АКШ-тың Делиге элчин черинин чанынга болган. Азияга америк империализминиң дайынзыраң политиказын болгаш америк-пакистан шериг эвилелин чыскаалдың киржинчилери шыңгыы бурыу шапкан. АКШ-тың болгаш Пакистаннын аразында дайынзыраң шериг эвилели Индияның, Афганистанның болгаш Азияның өске-даа күрүнелериниң айыыл чок чоруунга шыңгыы ыжаныышкын болуп турарын митингиге чүве чугаалааннар айыткан. Пакистанга шериг чепсээн бээрин доп-доваан соксадырын болгаш АКШ-тың Индий океанда шериг базаларын узутпаарын чыскаалдың. митингиниң киржинчилери негзэн.

Социализм чурттарында

ри хөй өлүп турган. Колонизаторлар боттарының араатанзыг хоойлузун — «Чарыылдырар болгаш чагырар» деп принцивин Вьетнамның девискээринге калбаз-биле ажыглаан.

Вьетнамның мурнуу девискээрин хостаан дораан-на улусчу эрге-чагыргалар даглыг райониларга улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүлдерин, чонның материалдыг байдалын экижидерин, культурлуг деңелиг бедидерин эгелей бергеи. Чаа-чаа суурлар тургустунган Төп Плато можунуң даглыг районнарынга бойдустуң кайгамчык хөй байлактары бар. Ол ышкаш кодээ ажыл-агыйны, яңы үлетпүрүн хөгжүдеринге, үнелиг техниктиг культуралар болур каучук бээр үнүштерин, кофеин, шайны өстүрериге база бүдүреринге үлүг арталар бар. Ынчалзажок даглыг черник ол бүгү экономиктиг арталарын улусчу эрге-чагырганың чылдарынга чедир ажыглавайн турган, хөй муң кижилер аш-чуттан, ачыгладан кырлып келгеи. Ылангыя бичe националдарның төлээлекчилеринден хөй өлүп турган. Колонизаторлар боттарының араатанзыг хоойлузун — «Чарыылдырар болгаш чагырар» деп принцивин Вьетнамның девискээринге калбаз-биле ажыглаан.

Вьетнамның мурнуу девискээрин хостаан дораан-на улусчу эрге-чагыргалар даглыг районнарга улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүлдерин, чонның материалдыг байдалын экижидерин, культурлуг деңелиг бедидерин эгелей бергеи. Чаа-чаа суурлар тургустунган Төп Плато можунуң даглыг районнарынга улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүлдерин, үнелиг техниктиг культуралар болур каучук бээр үнүштерин, кофеин, шайны өстүрериге база бүдүреринге үлүг арталар бар. Ынчалзажок даглыг черник ол бүгү экономиктиг арталарын улусчу эрге-чагырганың чылдарынга чедир ажыглавайн турган, хөй муң кижилер аш-чуттан, ачыгладан кырлып келгеи. Ылангыя бичe националдарның төлээлекчилеринден

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

ХОШИМИН. Төп Плато можунуң «Вьетнамның бедии» деп шагдан бээр адап келгеи. Чурттуң даглыг районнарында бойдустуң кайгамчык хөй байлактары бар. Ол ышкаш кодээ ажыл-агыйны, яңы үлетпүрүн хөгжүдеринге, үнелиг техниктиг культуралар болур каучук бээр үнүштерин, кофеин, шайны өстүрериге база бүдүреринге үлүг арталар бар. Ынчалзажок даглыг черник ол бүгү экономиктиг арталарын улусчу эрге-чагырганың чылдарынга чедир ажыглавайн турган, хөй муң кижилер аш-чуттан, ачыгладан кырлып келгеи. Ылангыя бичe националдарның төлээлекчилеринден

ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СЕЗОНУ ДООЗУЛГАН

УЛАН-БАТОР. Моол-совет каттышкан комплекстиг биология экспедициязының интернационалдыг отрядтары боттарының базаларынга солун тывыйдыкыннарлыг болгаш ажыдыышкыннарлыг ээп келгеи. Делегейде ол чижектиг улуг эртем коллективтериниң бирээзи— үк экспедиция Моол Арат Республиканың девиск-ээринге эртем-шинчилел ажылдарының юбилейлиг он бешки сезонуң чедиишкинниг дооскан.

Ийи чурттарның эртемденнери бо чылдың чайты сезонунуң дургузунда Моолдуң мурнуу-барыын болгаш мурнуу кезээнин үнүштерин ханызы-биле шинчилеп көргеннер. «МАР-ның ажыктыг үнүштериниң атласын» тургузарынга эртем-шинчилелдериниң материалдарын ажыглаар. Чурттуң күрүне ажыл-агыйларының тарылга шөлдериниң чуруун болгаш агрохимиктиг анализин эртемденнер кылган.

Моолдуң биология курлавырларын шинчилээринге, өөренип көөрүнге, оларны эртем ёзугаар-биле ажыглаарының база катан өстүрериниң үндезинерин ажылдап кылырынга экспедициязының улуг ролдуг ойнап турар. МАР-ның көрээчиниң үнүштерин болгаш агаар-бойдус байдалдарын тодаргай тайылбырлап бижээн чуруктарны кылган болгаш парлаан. Республиканың экономиказының яңызы-бүрү адыларын чедиишкинниг хөгжүлеримге эргежок чугула хөй сумелерни ажылдап кылган.

АЖЫКТЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БУДАПЕШТ. Бүгү-эвилелдиң «Машприборинторг» каттыжышкының дамчыштыр ССРЭ-деп садыг алган приборларны болгаш дериг-керекселедерни Венгрияның будурулгелериниң чедиишкининг ажыглаттурар. Венгрияның будурулгелериниң организациязының болгаш Бүгү-эвилелдиң ол каттыжышкының аразында башкарыг керээни чаргандан бээр бо чылын үзэрби беш чыл болган. Бо эрткен чылдар дургузунда кады ажылдажылга калбарган болгаш чаа-чаа хевирааерлиг болуп хөгжээн.

«Машприборинторг» каттыжышкын-биле бистиң кады ажылдажылгавыс чыл бүрүде улам-на калбарып турар деп. Венгрияның «Электроимпекс» фирмазының чингине директору Ференц Кралик СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Радио болгаш телевидение студиялары дериинге эргежок чугула керекселдерни ол фирма Совет Эвилелиниге чорудуп берип турар.

Венгрия бодунуң эзлээнде ССРЭ-деп электроннуг парын керекселдерни четчелээр блоктарны, хемчээр яңзы-бүрү приборларны садыг ап турар.

БУДУРУЛГЕНИ ЧААРТКАН ТУННЕЛИНДЕ

СОФИЯ. Варнаның Г. Димитров аттыг судно тудар комбинадының коллективи продукцияны чаартырының программазын хуусавызында биш чыл бурунгаар күүсединнеп. Судноларның ийи хевирлериниг — контейнервозтаога болгаш чүк сөөртүр судноларга күрүне комиссиязы эң-не бедик шынарның демдээн тывыскан.

Будурулгени чаартып. сайзыраткан ачызында Варнаның судно тудуунуң комбинадынга ол хире улуг күүлүг судноларны бүдүрер арталыг болган. Судно тудуунуң будурулгезин сайзыраткынга Совет Эвилели-биле кады ажылдажылгага улуг ролдуг ойнаан деп, комбинаттың кол директорунуң орлакчызы Никола Андреев чугаалаан. Материал-техниктиг чаа базаларны тургузар талазы-биле совет специалистериниң дузалаазының ол онзалап демдеглээн. Комбинаттың коллективи амгы уеде ийи чаа судноларны төлевилеп, будурер деп турар.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

СИДНЕЙ. (СЭТА). Австралияның Социалистиг партиязының (АСП) съездизинге отчёттуг илеткелди АСП-ниң чингине секретары Питтер Саймон кылган.

Тайбының идеяларын пропагандалаары, империализмниң чимзеникишкиннерин сойгаан илередиргеи партияның, оон чер-черде организациязының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болур ужурлуг деп, илеткелчи онзалап демдеглээн. Австралияда америк шериг базаларынга удур демисел — мисея империализминиң хайын планнарынга удур демиселге бистиң чугула салмыкшымывыс болур деп, ол чугаалаан. Австрали девискээрде индыг базаларның бары Австралияның национал хамаарышпас чоруун болгаш бүрүн эргезин шыңгыы боогдап турар.

Антисоветизмни болгаш антикоммунизмни өөскүткеи империализминиң чаа даймга белеткелинии кол чүүлдериниң бирээзи болуп турар деп, партия ТК-ның отчёттуг илеткелинде айыткан.

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Британ ажылчын шимчээшкининиң Англияның шахтёрларының инити-национал ажыл соксадымышкыны алды ай дургузунда үргүлчүлеп турар.

Оларның-биле эң-не сеткил каттыштырылгазын илергейлеер дээш капиталга удур тулчуушкунче чоланчылар болган далайжымаар. чүдүрүкчүлер болгаш демир-оруунчулар база кирипкеи. Чурттуң болгаш даштыкының ажылчын алгызы Англияның ажыл соксаткан шахтёрларынга материалдыг болгаш мораль талазы-биле деткимчеин көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: ажыл соксаткан дагжыларның болгаш оларны деткээн ажылчы чоннарның массалыг чыскаалы Брайтонга болган.

СЭТА-ның фотохроникazы.

Өртке удур албанның кижилери

«ОЛУТ ОРБАС КИЖИ» ДИЖИР

— Николай, бөгүн чайлыг сен бе?

— Чүнү канчаарың ол?

— Бажың ажылынга бичии дузалаштырыптайн дээш...

— Мени буруудатпайн көр, кожа, шыдавас мен воскресенье ажыглап хоорай кезиирим ол. Чурттакчылар бажыңнарынга орда чугаалажыр болгай.

— Олут орбас кижи-дир сен ийин. Ургулчу-ле бир-ле чүве дээш дувурен чорууп .

Николай Онуфриевич Янушкин соолгу сестерни элээн ырай бергеш дыңнаан. Шынап-ла оон «олут орбазы» чеп. Чолаачылап турган үезинде-даа, Бии-Хем районун өртке удур профессионал кезээнге дайынчылап эгелээшдээ, олут орбас чанчылдыг. Чок болза, дежурныйлап орар. азы профилактика чорудуп, хуу бажыннар, объектилер кезип ворун каар. чок болза бичии оолдар, уруглар чыып алган. маргылдаа эрттирген турар. Өг-бүлезинин кежигүннери оон «олут орбазынга» пат чанчыгын калган. албан-хүлээлгезин күүседип чорун турар кижини чүү дээр боор!

Дыка хөй чылдар дургузунда Кызылга чурттап, канчачылап, чолаачылап ажылдап келген Николай Онуфриевич Янушкин ажыл-амыдыралының аайы-биле он дөрт чыл мурнунда Туранга көжүп чедип келгеш, база-ла чолаачылай бергеи чүве-дир. Ажылдап кирип алган будурулгезинге эрги машина хүлээп ап-гаш ону шуут үш чыл дургузунда шыгырт тургужеге. элеидизэ четкижеге чедир мунган. Чаа машина маназын. сураг, а өскелери ээлинг. Септекчилеп кезек ажылдаан-даа.

Чолаачы Янушкитин сеткили бир хүн дестимээн. Даргазынга келген. Шимчеп турар чычаан тывылбас болза ол коллективтен үнүп чоруурун ыңнаткан. Кызымак ажыдакчызын оксунарын эдерге күзевезе-даа. ам канчаар, машина чок улус. чолаачы кижини түдар эвес. чөпшээрешкен. «Чаа машина тып ап-ыравыска катап кээп. ажылдаар сен» деп чагып-чагып. билдиришкинге ат салып бергеи.

Бажың-балгадының ажылгыйын элээн башкарып каап. база бир черге чолаачылап ажылдаар дээш Николай Янушкин чаңыпкан.

— Дүн-хүн чок ырак рейстер барбас. дыштанып хүнүнде, байырлалдарда бажыңга олурар хостуг ажылдан тып ап көрем — деп кадайы чугаалаан.

Оон даартазында Николай Онуфриевич кожаларының бирээзинге дужа бергеи. Ажылынган үнүп алганын. таарыжыр чер дилээр дээнин ол аңаа чугаалаан.

— Өртке удур кезекке ажылдай бер. Машиналар амдыызында ээлинг, баштай дайынчылап кирип ал. оон чаа машина кээрге хүлээп-ле алгай сен— деп. кожазы стимелээн.— Домей-ле хостуг кижи ышкажынчыл. Ам ажылдаарым ол, кады бараалы даан. танышкай сен.

Николай Янушкин чорупкан. Өртке удур албан черинин дугайында сураан дыңназа-даа, аңаа ажылдай бээр мен деп бодаваан болгаш орта артып каарынга улуг-ла бүзүревейн чорупкан.

Даартазындан эгелеп дайынчылап ажылдаар деп дугуруушкаш. Янушкин чаның келгеи. Хоржок хире болза билдиринишкин бижээш үне-ле бергей мен деп бодаан.

— Таакпылап үнгеш кайнаар чидип чордун?— деп. кайдыы айтырган— сугладыр дээш маназарымга сураг бардым.

— Ажылга кирип ап чордум.

— Каяа?

— Өртке удур кезекке.

— А богда-а! База-ла дүнүүн чок чиде бээн чер...

Өртке удур албанның ажылы Николай Онуфриевичиниң сеткилинге тоаржы берген. Ол дайынчылап турда-ла чолаачы хереглеттинге берген. ынаар шилчиввээн. Берге-даа болза. чүгүлә ол үүле-херек оон сеткилинге ажок тазрышкан.

Шынап-ла «өөттен артаа» эвес. Чонга дыка чугула чергежил.

...Районнуң совхозтарының бирээзинин гаражы өртенген деп медээ келген. Дайынчылаар белеткеннипкеннер. Та кандыг чылдагаандан чүве, ынаар чоруур машинаның чолаачызы тывылбайн барган. Николай Янушкин рульга олурупкан. Медээ-алгызын кышкыртпышаан, совхоз төвүнге дораан келгеннер. Болган халаптың дугайында дыңнадып турда, олар чоруп орда, үш хире машина элээн өрттени берген болган. А чээрби хирезин өртке удур албанның ажылдакчылары чалбышка дээрткейн камгалап ап четтингипкеннер. Оларны өөскүп орган кызыл чалбышты дылындан барык күш-биле «былаап» алганнар.

Ол таварыганың соонда болган чүтаага Николай Янушкитин бичe эвес салыышкының демдеглээн. Бир эвес ол машина башкарып билбес турган болза, бир эвес ол түгле дайынчызынга чылдагаанынаан болза, бир эвес... Ынчан өрттүн чедирген каражазы эвээш эвес болуур турган.

— Өрттү өжүрериден ону болдурбазы чиик — деп. Николай Онуфриевич чугаалады. — Бодап көрүнер даан. Өрттүн айыылы дыка улуг. Бажың-балгат. эт-сеп хып калыр. оон кедересе кижилер-даа амы-тынындан чарлып болур. А ону болдурбас дизе, чурттакчы бүрүзү ажылдакчы бүрүзү чүгле серемчилелдиг болур херек. Өртке удур айыыл чок чоруктун дүрүмнерин сагыыр. ол халап үне бээр ийие дээш үредилчү кичээлнин чоруур болза, айыыл колдуунда болбас. Ынчангаш тайылбыражылын чон ортузунга чорудуп турар бис.

Н. О. Янушкин амгы уеде оперативтиг дежурный. Өрттенген гараж дугайында таварыганы ам-даа утпаан.

— Оваарымча чок чоруктан ол ёрт өөскээн—деэш бажын чаазар.— оолдар кирип келгеш, таакпы кыпсып алыр дээш от шапкан ышкажыл. Кайы-хамаан чок от ажыглаарының үрежүү ол болган. Ону кандыг оваарымча чок чорук дээр боор. харыысалга чок чорукту ийин. Маңаа бис база бүтүүлүг бис чедип ажылда чазыныыс-тыр ийин.

«Назыны элээн үлгады бергеш тып. шилип алган мергежилинге кижи база мынчаар хандыкшый бээр чүве-дир аа?» деп. олче көргеш. ол чугааны дыңнаан кижи болзуу бээр. Ажылы-биле холбашкак чүүлдерни сеткилинин ханызындан мынчаар сайгарып. бодап чорууру дээрге. мергежилинге бердингени ол. Өскелиин чедыртырын. өскелиин алдагаалыы-болуунга хамаарыштыр бодап болуунуң четпези деп санаары дээрге ам сеткилдиг хөй дээш хөрээн өйүп чорууп кижилериниң онзагай талазы болур.

Д. ЧЫДЫМ.

Улустуң бүгү делегейге алдаржаан чоңнуң «Жок» деп Күрүнеңиң академиктиг танцы ансамбллиниң өйнаашкынмары — чоңнуңуң амыдыралының катаптаттынмас чурумалы-дыр. Ансамбль коллективиниң репертуар программазында — ССРЭ-ниң улустарының танцылары, а ол ышкаш болгар, венгр танцылар, ырлар.

Республикаңың юбилейинге чаа программаны коллектив белеткеп тургускан.

ЧУРУКТА: «Мэрцишор дугайында тоол» деп танцы композициязы — молдав улустуң час баймырлаттың дугайында аас чогаалдарының шүлүглеп хевирлериниң бирээзи-дир.

М. МОТЫРНИКОВТУҢ болгаш А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ААС-КЕЖИКТИҢ ЧЕЧЭЭ

Крымның ажык дээринде аданда залды долдур көрүкчүлер олурупкан. А сценада чингежек дурт-сынныг, дыдыраң кара чажы хатка эстээн аныяк херээжен ынакшыл. Төрээн чурт, дүвүрел болгаш иденел дугайында ырлап турган. Чыглып келген кижилериниң бүгү сагыш-сеткили, ыраажымның соруузазынга алзыпкан дег, ооң бүрүн әргезинде. Бо төнчү чок чогаадыкчы амыдыралчы күш кайыын кээп турарыл?

— Мындыг ужуражылга-концерттер мениң улам күш киирер. Дыннакчыларымның әргим чымчак арыннарынче көрүп тура, Буковинада Маршенцы суурга улуг болгаш пайыралдыг тараачын өг-бүлеге әрткен чашкы шаам карааның көстүп кээр. Авам, ачамның виноград шөлүнге ажылдап турганын сактып кээр мен. А бажында бистерниң алды кижиниң үгбавыс Зина каректап турган. Дайын соолуның кончугдаа аар-берге чылдары турган чүве. Аар аараан улуг үгбавыстың карааның көзүлбестээн. Ам-даа ооң мурнунга могейикселээн кээр. Кадыг-бергелерге-даа торуг-байн, ол бистерниң дуңмаларын, музыкага болгаш поэзияга ынак болурунга өөредип каан.

Мээң чашкы шаам кончуг аар-берге әрткен-даа болза, оңу аас-кежиктиг дээр мен. Чүге дизе мен бодуум, биче сеткилдиг ажылгыр кижилерниң аразынга өскен мен. Олар шуптузу мээң ыяш-ла артист болурумга бүзүрээр турганнар. Ачам база аажок бүзүрээр турган. Ол кежээлерде уругларыг-биле кады ырлаарыга ынак кижи. Шак ындыг кежээлерде мен молдав, украин, орус улустуң ырларының байгамчык күжүн, каас-чараажын билип ап келген мен. Мээң баштайгы ырым башкызы Александр Георгиевич Драб база бүзүрээр турду. 10 харлыымда солист апарган, аңмыралымда бир-ле дугаар шаңналым— базынны алдым— деп, ыраажы чугаалаар.

Хөй-даа эвес уе әрткен соонда кинографчы Ротарунуң дорт уруу профессионал сценаже үнгенер, а оларның улуу София совет эстраданың «сылдызы» апарган. Ооң ырларын бижээн пластинкаларны хөй-хөйү-биле үндүрүп турар апарган. ооң концерттеринче билет тывары берге, а ооң телевиденнеге көстүп кээрин миллион-миллион көрүкчүлер манап турар. Бо бүгү Украин ССР-ниң улустуң артизи, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, делегей конкурстарының лауреады София Ротаруга чангыс-даа болуушкун ыры чокка әртпес чер бүгүдезинде.

Ылангыя улустуң ырларын күүседириниге аныяк София ынак болгаш оларга таарыжыр турган. Ынчангаш бодунуң келир үезин, ынак ыраажызы Людмила Зыкина мынаш, чүгле улустуң ырларының күүседикчизи болур кылдыр бодап чораан. Бот-тывынгыр уран чүүлүүн республика конкурузунга баштайгы чедимишкинниниң соонда ол Черновицкийниң музыка училищезинге кирип алган. Оңгаа үеде Черновицк университединиң эстрада оркестриниң солизи апарган. Оркестр-биле ажыл-дага улуг салдарлыг болган болгаш 1968 чылда аныяктарның болгаш студентилерниң Болгарияга чыыглан IX Бүгү-делегей фестивалынга ооң ырларын дыннаан. Софияның төрүттүнген хүнү, август 9-та, жюри ыраажыга лауреаттың алдын медалын тывыскан.

Репертуарының күүседикчи аянының өскелерге домейлешкээ илереттинген сөзүлде аарының әрткенинин соонда ыраажы биле ооң ашаа Анатолий Евдокименко 1971 чылда ансамбль тургузуп алган. Буковинаның бот-тывынгыр композиторларының ырларыңга даянып, ажылдап эгелээнер. Владимир Ивасюктуң, Левко Дудковскийниң, Валерий Громпевтиң ырлары София Ротарунуң репертуарының кол өзээ апарган.

— Эстрадага кандыг болза экиа?— деп айтырыг мени үр үениң иштинде дувүредип келген. Бир катап Владимир Ивасюк менээ «Червона рутаны» аккелбээн болза, мээң салым-чолум та кандыг турар ийик. Бодум композиторумну тып алганым ол! Мен бодаарымга Ивасюк бодунуң эстрада ырларынга улустуң ырларының аянын кончуг камныыбиле арттырып ап, оңу амгы үениң аянынче таарыштыр кирип билир композитор — деп. С. Ротару чугаалаар.

Звездный хоорайга совет космонавтыларга, ооң соонда Төп концерт залынга «Червона рута» ансамбльдиң (атты ансамбльге ол ыры берген) концерти ансамбльдиң база ооң солизи София Ротарунуң адының алгырынын ёзулүг-ла эгези болган.

— Долу бердиниишкин — уран чүүлде мээң үзел-бодалым. Ыраажының үнү дээрге чүгле херексел-дир, ооң аңгыда талант, күш-ажыл, сагыш-сеткил негеттинер апаар. Ол ышкаш хей-аът кириишкин-биле ажылдаар херек — деп, ыраажы чугаалаар.

София Ротарунуң баштайгы-даа, сөөлгү үеде-даа улуг чогаадыкчы чедимишкиннери хамааты ырларның күүселдезин-биле холбашкан. Ооң күүселдези-биле Евгений Мартыновтуң «Не дугайында балладалым» азы Давид Тухмановтуң «Мээң төрээн чуртум» деп ырларын кижи үттүр арга чок.

Даштыкыда-даа, чурттуң иштинге-даа ур гастрольдаанының соонда ыраажының ынаа-ла ооң келири Ялтага бажыңынга баргаш, ыры-биле канчаар ажылдап турарын чугаалап бээрин ооң дилээн мен.

— Чамдыкта сактырга ыры көрүкчүдерге таарыжы бээринге чедир шупту-ла чүве кылдыңган ышкаш, а элдэ органнарның хүлээп алышкыны сагышка четпес бөөр. Ынчан ол ыры-биле катап-катап ажылдаар апаар. Ырының автору-биле харылзажып ажылдаары ооң чедимишкинниг болурунга улуг рольдуг дээрин билдингир. Бир эвес композитор ырының алдан-биле кайы-бир күүседикчиге таарыштыр бижээн болза, ол улам эки. Эстрада ыраажызы апарганымдан бөөр элээн каш чылдар арткинде, репертуарым тургустуунган соонда безин шагдан тура күзээл чораан күзелимниң темазы чок бөөп турганын сактыдыр мен. Төрээн черге ынакшылды, анда хаңы, ыдыктыг сагыш-сеткилди илереткен ыры херек турган. Ынчан Давид Тухманов мейээ «Мээң Төрээн чуртум» деп ырызын сүмелээн. Баштай арай бүзүреевйн турдум (ооң чедимишкинниг болурунга), ынчалза-даа композитор-биле бижыг харылзаалыг ажылдаашкыыстың түннелиниде чугула интонацияны, ырының хаңы аминомалдыг күжүн дамчыдып шылаар арганыг болдум. Ол ыр мээң амыдыралымда чугула үе-чаданы тургулуп, мээң чогаадыкчы ажылымда онзагай черни эзилеп.

— Карпаттарда рута чечээн аас-кежиктиг деп чугаалажыр. Силерге ол аас-кежик аккелгеп бе, София?

— Йе. Ынчалза-даа ол дувурел чок эвес аас-кежик. Ол аас-кежик дээш эстрадаже, дыннакчыларымче үнер санында туржуп турар мен. Мынчага чедир сценаже белеткел чок, болумга бүзүрүл чок үнүп көрөзээн мен. Ам безин хей чыл дуржулгалыг хиреме сценаже белеткел чок үнерни бодумга бедим төлээреевес мен. Ооң аңгыда «Кайда сен, ынакшылым», «Сагыш-сеткил» деп фильмнерде бодумуң киржилгемни маргыш чбк чедимишкин деп шыдавас мен. Бодумнуң ол ажылдарымны ан-не шугумчүлекчи бзу-биле көрүп турар мен. Амгы үеде Төп телевидение мээң ажылым дугайында фильмни белеткеп турар. Үстүнде киноларга ойнаан дуржулгам бо удаада кинога ажылымга улуг дуза бөөп, ол чедимчелиг болур бөөр дээрзинге идегээр мен...

— Улуг хөй-иннити ажылын чорудуп турарыларны билир бис...

— Йе, ам сес чыл иштинде Крым область Советиниң депутадынга сөңгүдүп келдим. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге дузалажып, чаа культура одаглары тургусчурунга киржип турар мен. Ол ышкаш үргүлчү шеф концертгерни үндүрүп турар мен. Бо бүгү ажылдарыны каттыштырарры белеп эвес дээрзи билдингир. Хөй үени чогаадыкчы ажыл, ог-бүле (ылангыя оглум Руслан) негээр болгай. Оон ангыда бала бир хөй-иннитичи хүлээлгем дашткыже гастрольларым бар болгай. Мюреальга әрткен «Кижи болгаш оон делегейни» деп деп-телгени сактып олур мен. Совет павильон кайгамчык сонуургалда турду. Кижилер Совет Эвилелиниң экспонаттарының болгаш модельдериниң шынарындан аңгыда, бистиң амыдыралывысты аажок сонуургаар бөөр чораан. Концерт соонда биске аңаа-ла чугаалажыры-биле, айтырыглар салыры-биле хөй-хөй кижилер кээп турду. Чижээлээрге, Канаданың украиннери Совет Эвилелиниң аразында хамаарылганың сонуургаар бөөр чораан. Концерт соонда биске аңаа-ла чугаалажыры-биле, айтырыглар салыры-биле хөй-хөй кижилер кээп турду. Чижээлээрге, Канаданың украиннери Совет Эвилелиниң аразында хамаарылганың сонуургаар айтырар. Украин молдаванка мен ырларын тайылбырлаар ужурга таварыштым. Мээң ада-ием молдавтар, Украинада чурттап турарлар. Молдав школаны доосхан мен. Украинаның улустуң артизи болдум, а Крымның ажыл-ишчилери мени депутадыы кылдыр сонгуп, улуг идегелди коргускеннер дээрзин чугаалаан мен.

Бистиң ырларывысты кайгамчык хүлээп ап турдулар! «Ийи скрипка» арай мунгаргай, лирактиг ыры болгай: кижиниң соонда чер кырынга оон ыяш — ыры азы ийи скрипка, азы анай-хаактар артып калырының дугайында. Ол ырны дыннаан Канаданың украиннери аажок ыглажырлар. Чүге? Азы ыраккы чаш шаанда адазының огороду оларның караанга коступ келгени ол бе? Дазылы чок кижилер боттарының соонда ыры-даа, скрипка-даа, анай-хаактар-даа арттырып кагбазының мунгарааннары ол ийикпе.

Ам ийиги он чыл улаштыр С. Ротару совет эстрада артистериниң көрүкчүлериниң бир ынак артизи болуп артпышаан. Чүгле бистиң чуртта эвес, а ол кана-даа барган болдур — ону эң-не эргим сагыш-сеткилдин, кижилерниң идегелиниң, арыг дээр дээш дүвүрээриниң үлежил чоруур үезини кылдыр хүлээп ап турар.

М. ИСТЮШИНА.

«Советская культура» сонуундан.

ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЭЭШКИНДЕ

Аныяк өскенниң хей-иннити амыдыралынга идепкейлиг киржилгезинден хей-ле чүүлдер хамаарыжыр. Оларны чогаадылгаже чоокшуладыр, хандыкшыдар дээш сагыш-садыры база чугула айтырыг. Техниктиг депшилгениң шапкын хөгжүлдезининг амгы бо үезинде ол айтырыгның чугулазы чүдеп артык. Техниктиг бааза, техниктиг чогаадылганы организастаары база негеттинер. Ынчаммыже эң кол черни оңу удуртуп башкарар талантылыг кижи эзилеп.

Кызылдың автоорук техникумунда техниктиг чогаадылганың лабораториязын удуртуп турар. Святослав Алексеевич Соколовтуң дугайын мында чугаалаар болдывыс. Ол әзулүг-ла бодуңуң херээжең мастери кижи. Ол боду политехниктиг институтка-даа өөренип чораан, чоорту башкылаашкын ажылынче шилчий берген. Техниканы эки билиңи башкы ажылынга улаш дузалыг болган. Ол № 4 ХПТУ-га техниктиг чогаадылга башкылап турган, ам автоорук техникумунда дөрт чыл ажылдап турар.

Техникумга кире бергеш, фойсия, кабинеттерни, залды көрүштүр кылдыр дерип каанын эскерер сен. Бо бүгүнү үстүнде лабораторияның киржикчилери оолдар боттарының холдары-биле кылган. Бүдүүлге мастерскаязының дериглези эки, 25 хире хевирээниң станоктары демир-даа, ыяш-даа болбаазырадырыга таарымчалыг болуп турар. Оолдар ук станоктарга чүү-даа кылып өөренип алганнар. Башкызының үлегери, ооң талантызы шынап-ла улуг ачыдузалыг. Бо чылын Кызылдың автоорук техникумунуң баазазынга Чөөн Сибирьниң техникумнарының башкылары зона хуралын организастап эрттиргеин-даа таварылга эвес. Чүге дээрге үстүнде ажыл бо техникумда чедимишкиниг болуп турар. Сургуулдар чүгле боттарының техникумунга эвес, харын республиканың бүдүүлелерин болгаш төлевилел организациялары-биле керээни чарып турар. Сургуулдар башкызының удуртулгазы-биле саазын кезер станоктуң төлевилелин кылып белеткээн. Олар төлевилел институттарынга түүт объектилериниң беш янзы македин база кылганнар, УАЧД-ге көргүзери-биле түскай ускууң төлевилелин кылган. Шак ындыг өске-даа модельдерни хөйүү адап болур.

С. А. Соколовтуң улуртказының лабораторияга чүгле бо чылын безин келир үениң 104 специализи чогаадылганың практиктиг школазын эрткен. Сургуулдарның конструктор бюрозунда чедимишкиниг ажылының дуржулгазын неттередири чугула. Ол бүгүнү школа реформазы бистен негеп турар болгай.

Г. ТУТЫНИНА.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ВОЛЕЙБОЛ

Риганың «Аврора» болгаш Ленинградтың ТТУ командаларының херээжен волейболистери ССРЭ кубогу дээш түңнел оюннарже кирген. Ол эргеин олар үш хүн үргүлчүлээн чартык финал оюнларының соонда чедип алганнар.

БАСКЕТБОЛ

Чурттуң бирги черн дээш болган маргылдаалардың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи — ЦСКА-ның баскетболистери беш ужуражылгаларны чедимишкиниг эртип алган, ССРЭ чемпионадының башкы маргылдаалары доосхан. Олар сөөлгү оюнда Тбилисиниң динаможуларын 123:76 санга уткан.

Владивостоктуң «Спартак» командазы дээди лигада башкы удаа ойнап турар-даа болза, Вильнюстуң «Статибазын» 107:88 санга удуп ап, чедимишкиниг болган. Ленинградтың спартакчылары биле Алма-Атаның «Университединиң» ужуражылгазы 68:67 болуп, алма-атажылардың тиилелгезин-биле доозталган.

БАДМИНТОН

Могилевтен Светлана Белясова болгаш Горькийден Виталий Шмаков олар чурттуң бирги черн дээш Минскиге болган маргылдаанның тулгаш чемпионнары атты чедип алганнар. Чааскаан ойнаарыңга Белясова Минскиниң спортчузу он сес харлыг Влада Белютинаны, а Шмаков—дуржулгалыг спортчу Днепропетровскиниң төлөөзи Анатолий Скрипкону үш улаштыр уткан.

ЧАДАГ-ТЕРГЕ СПОРТУ

«Социалистическая индустрия» солуунуң шаңналы дээш ССРЭ чемпионадының узуң хуусаалыг чадаг-терге маргылдаазының сескн чадазының түңнелдери Крым судагының кудумчуларынга илереэн. 147 километр дурттуг орукту 3 шак 27 минута 43 секундада эрткеш, Куйбышев чурттуг Андрей Ведерников тиилекчи болган. Команда талазы-биле РСФСР мурнап турар.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга республиканың бирги черн дээш чиик атлетика маргылдаазы ийи хүн үргүлчүлээш, доозулган. Анаа республиканың районнарындан болгаш хоорайлардан 159 шилиндек спортчулар шаңналдыг черлер дээш турушканнар.

Кызыл хоорайның шилиндек командазының спортчузу Дмитрий Кудрявцев 100 метриниң дистанциязын 11,4 секундада эртеш база бедиин халымрынга 185 сантиметрни ашкаш, тиилекчи болган. Ол узунум 631 сантиметрни халаап, бирги шаңналды чаалап алган. Үш дакпыр тиилекчилерниң бирээзи республиканың үргуларының спорт школазының өөреникчизи Ирина Кудря болган, ол 200, 400 метриниң дистанцияларынга маңнаарынга база ядро октаарынга өскелерин мурнаан. Ооң чаңгыс командада эжи Вика Исапова 100 метриниң чарыжынга болгаш узуңун халырынга тиилекчи болган.

Кызылда Күрүнеңиң педагогика институдунуң студентизи Алексей Осипов 800 болгаш 1500 метр дистанцияларга мурнаан.

Ак-Довуратың спортчузу, чиик атлетикага спорт мастеринге кандидат Юрий Оюржак Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнүнүң маргылдаазынга киришкеш, финишке бир дугаарында маңнап келген. Бо удаада ол бодунуң спортчу адын база батап бадытказан. 5000 метриниң чарыжынга ол тиилекчи болган.

Маргылдааларның түңнелинде Кызыл хоорайның шилиндек командазы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң кубогун чаалап алган. Каа-Хемчилер маңаа идепкейлиг киришкеш, ийиги черни эзилээнмер.

Н. КУЗЬМИНА.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

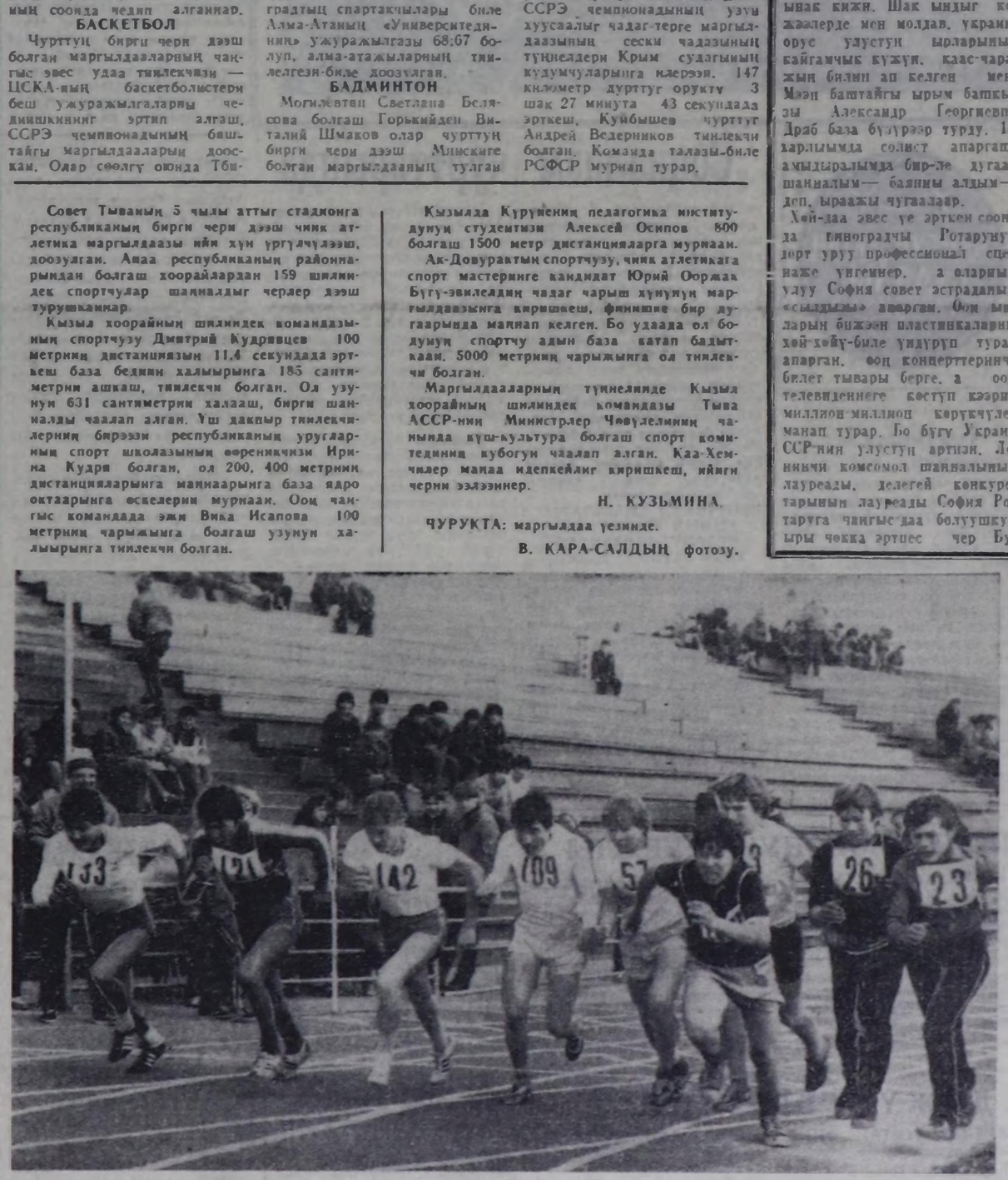

НАРЫНЫН!!!

Кижи 100000000000000 (чүс триллион) ажыг клетказардан тургустувган. Деннелге—чаанда алды болгаш чартык квадриллион (6500000000000000) клетка бар.

Оожум байдалга, минутада 12-ден 20 чедир үндүр, кижи тынып чыткан кижиге хонукта 400—500 литр кислород негеттинер. Деннелге — аът минутада 12 катап тынар, улуг суыг баштыгларда—140 мун, кара баштыгларда —102 мун, кара-сарыг баштыгларда— 109 мун, кызыл-сарыг баштыгларда —88 мун.

Эң кадыг, дошкун дээн эрлер безин хүнүңүн-не бирден күске (аскыр-деге) — 60, канарейка дээр ыраажы куш — 108 Күскү үеге бодаарга, чазын тыныш үштүң биригне дүргедээр.

Кижиниң организминде хан дамырларының узуну чүе муң километр хире.

Кижиниң дылында 9000 хире амдан ылгаар арга бар.

Баш дүгүнүң ортумак саны: 1 литр канда 25 триллион эритроцит, 1 кубометр агаарда 30 триллион бактерия, 1 кубометр агаарда 30 триллион бактерия, 1 кубометр агаарда 30 триллион бактерия.

БОДУМ БОДУМГА...

Шак-шагы-биле кышкырып кээр чаш уруг ыызы ада-иезинин, долгандыр турар кижилериң первизиниге дээптер. Ындыг ылгаган урутиүн ыызынга удур ээ эки арга — бир эвес ол кадык-ла болза —ооң бодунуң үнү. «Авторнуң» үнүн бижиткен магнитофон лентазы чартык чыл чедир назылыглаган урут бүгүдезин «аргалаптар».

Чаш төл-ле удуп чытса, адаие магнитофонуң «ыызын» шыдажыр апаар.

«Комсомольская правда» солуундан.

МАРГЫЛДААДА ЧАПСАР

Анатолий Карпов биле Гарри Каспаровтуң аразында делегейге бирги чер дээш шыырааа маргылдаанының октябрь 1-де ойнаар ужурлуг сескн салыын бөгүн, октябрь 3-че шилчиткен: Каспаров ийиги тайм-аутту алган.

(СЭТА).

ЭШТЕР НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» солунну чагыдып алырынче далажыңар!

ТЛТВ

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кино аян-чоруктуларының клубу». 9.55 — «Живет такой парень». Уран-чечен фильм. 11.30—11.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.10 — И. Гайди. № 83 соль минор симфония. 15.40 — Бистиң корреспондентилериивистиң чугаалары. 16.10 —Концерт. 16.25 — «...Ооң алды болгаш ооң-даа улуг назы». 17.10 — Үрер хевээм концерти. 17.45 — Р. Погодин. — «Кешка дугайында чечен чугаалар». 18.30 — «Чегем». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — П. И. Чайковский. «Уругларга альбомундан». 19.15 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 19.45 — «Дневник директора школы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — В. Вишневскийниң дугайында телефильм. 22.35 — Концерт. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05—12.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — Н. В. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 — Ботаника. 5-ки класс. Үиүш клетказы. 13.00 — Башкы болгаш ооң солуну. «Учительская газета» солуунуң 60 чылынга. 13.30 — Төөгүүнүң эрвинары —! Интернационалдың тургустуганының 120 чыл болганынга уткуштур. 14.15 — Ж.-Б. Мольер. «Мешанин во дворянстве». 15.15—15.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Силдысчыгаш». 18.40 — Уругларга фильм. 18.55 — Делегейде болуушкунарның дугайында беседа. 9.30 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Чүүл номчуруул. 21.00 — «Ут». 21.30—23.05 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмниң 3-гү сериязы.

ӨГЛААР

Бөгүн республикага шөкер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Дүне 2—7 градус. чамдык черлерге 10—15 градус соо. Хүндүс 12—17 градус, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг болур.

Кызылга шөкер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3 — 8 метр. Дүне 2—4 градус соор, хүндүс 15—17 градус чылыыр.

Автоорук тарга эртенги шактарда тумандаар, чүвенин көстүүр 1000 метрден ашпас.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Особое подразделение»: 9.30, 11.20, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Новые приключения неуловимых» 14.30, «Джентльмен из Эпсома» 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Почти ровесники» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Бүгү-эвилелдиң «Сочи-81» конкурузунуң лауреады, Чечен-Ингуш филармониязының «ИЧКЕРИЯ» деп ыры-хөгжүмүүг ансамблиниң концерттериниң октябрь 4—5 хүннеринде «НАЙЫРАЛ» кинотеатрга болуруы чарлап, анаа көрүкчүлерниң кээрин чалап турар.

Концерттериниң эгелээри — 19.00 болгаш 21.00 шактарда.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийни эмдирээ болгаш үлетпур «ичистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузут киижистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27 информацияа киидизиниң 2-20-80 культура киидизиниң 2-23-51 кодээ ашыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—00539.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (12619) | 1984 чылдың октябрь 4, четверг | 1925 чылда үнедип эгелээн. | Өртээ 3 коп

КОСМОСКА ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ!

ОРБИТАНЫҢ «САЛЮТ-7»—«СОЮЗ» ЭРТЕМ-ШИНЧИЛЕЛ КОМПЛЕКИЗИНГЕ ЭҢ УЗУН ХУУСААЛЫГ КОСМОС УЖУДУУШКУНУН БЕЛЕТКЭЗЕРИНГЕ БОЛГАШ БОТТАНДЫРЫП ЧОРУДАРЫНГА КИРИШКЕН ЭРТЕМДЕННЕРГЕ, КОНСТРУКТОРЛАРГА, ИНЖЕНЕРЛЕРГЕ, ТЕХНИКТЕРГЕ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫННАРГА, БҮГҮ КОЛЛЕКТИВТЕРГЕ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА, КОСМОНАВТЫЛАР ЛЕОНИД ДЕНИСОВИЧ КИЗИМГЕ, ВЛАДИМИР АЛЕКСЕЕВИЧ СОЛОВЬЁВКА, ОЛЕГ ЮРЬЕВИЧ АТЬКОВКА

Эргим эштер!

Бистиң чүрттувус космос делгемни шинчилээринге болгаш шиңгээдиринге чаа шылгарангай чедишкинни чедип алган. Совет космонавтылар Леонид Денисович Кизим, Владимир Алексеевич Соловьёв болгаш Олег Юрьевич Атьков олар орбитага төөгүде эң үр 237 хонук ужудуушкунну кылганнар.

Ажылдап турган үезинде иштинде комплекстиң иштинге ийи экспедицияны чедиргеи. Оларның баштайгызынга Юрий Малышев, Геннадий Стрекалов болган Индия Республиканың хамаатызы Ракеш Шарма составтыг чүрттар арасынга эвилеп кирип турган. Совет-индий экипажтың ужудуушкуну космосту тайбың төрүлгаларга ажыглаарынче Совет Эвилелиниң чүткүлүн база катап көргүскен. Ийинги экспедиция —Владимир Джанибеков, Светлана Савицкая болгаш Игорь Волк олар ажылдың программазын база чедишкинниг күүсеткен. Херээжен-космонавт ажык космос делгемниче эң баштай үнгеи.

Кол экспедицияның 237 хонук иштинде ажылының үезинде геофизиктиг, медицина-биологтуг, астрофизиктиг, биотехнологтуг болгаш техниктиг шинчилелдериң база дуржулгаларның калбак комплекизин кылып күүсеткен. Алдынган түнелдер эртемниң, улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларынга болгаш космонавтиканы моон соңгаар-даа хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Эштер Кизим биле Соловьёв олар станция даштынга улуг ажылды кылып чорукган. Олар ажык космос делгемниче алды удаа үнүүшкүнүг кылгаш, нарын монтаж ажылдарын бедик мергежил-биле боттандырып чорукганнар.

Чер чоогунуң орбитазында ийи чартык хире чыл боол, оон иштинде 595 хонукта башкарылгалыг ужуп келген «Салют-7» эртем станциязының ажылы ада-чүрттүң космос комплекстериниң улуг ажыктыының дугайын херечилел турар. Космосту тайбың ёзу-биле ажыглаарының болгаш шиңгээдиринің талазы-биле бистиң бүгү чедишкиннеривис эртемденнериң, конструкторларның, космонавтыларның, инженерлериниң, техниктериниң болгаш ажылчыннарының дидим бодалдарынга болгаш салган эңнэг сорулгалыг чүткүлүнге билдилиг болгаш ак сеткилдиг ажылынга үндезилеттингеи.

Космонавтиканың төөгүзүнде эң үр ужудуушкуну чедишкинниг чорукканының түңнелинде он бирги беш чылда космос делгемин улам шинчилеп база шиңгээдир талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездиниң салган сорулгаларын күүседиринге төлептиг салымышкын кылдынган.

Эргим эштер Леонид Денисович Кизим, Владимир Алексеевич Соловьёв болгаш Олег Юрьевич Атьков, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели силериниң маадырлыг чоруунарыңы бедик-биле үнелевишаан, башкарылгалыг ужудуушкунуңуң бодуңуң үр үеде ужуткаңының болгаш хөй хевирлериниң талазы-биле деңнээр чүве чок шинчилелдериң база шеңделдерин тергиин эки күүсединнерге чүректиң хаңызындан байыр чедирип тур.

«Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизиниң бортуына ол ужудуушкуну боттандырып чорударынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, космодромнуң Космонавтылар белеткээр төптүң, Ужудуушкун башкарар төптүң, командылал-хемчээшкин болгаш дилээшкин-камгалал комплекстериниң специалистеринге, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга изиг байыр чедирип тур бис.

Эргим эштер, деңнилгенин болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруу дээш силериниң чүтүлә база харыысалгалыг ажылыңарга чаа-чаа чедишкиннериниң силерге күзеп тур бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

К. У. Черненконуң А. Н. Мухаммед-биле беседазы

СЭКП ТК-ныц Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Йемен социалистиг партияның ТК-зының Чингине секретары, Йемен Улус Демократтыг Республиканың Дээди Улустуң чөвүлелиниң Даргазы, Премьер-Министри Аля Насер Мухаммед-биле ужуражышкыны октябрь 2-де болган.

Найыралдың, эш-ёзуюнуң болгаш бүрүн биляишкинниң байдалынга эртken беседаның үезинде ССРЭ-ниң болгаш НУДР-ниң аразынга найыраа болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң быжыг үндезининге даянган совет-йемен харылзаалариың чедишкинниг хөгжүлдезинге сеткил ханышкыны илергейлеттинген. СЭКП-ниң болгаш ПСП-ниң аразында совет-мурмуу-йемен харылзаалариың бүгү комплекизин хөгжүдеринге чугула ужур-дузалыг найыралчы харылзааларны улам ыңай ханыладырын К. У. Черненко биле А. Н. Мухаммед деткип чугаалаан.

Экономиктиг, социал болгаш культура сорулгаларын шиитпирлээрде, чүрттүң национал хамаарышпас чоруун быжыглаарда демократтыг Йеменге Совет Эвилелиниң күжээнге Моол Арат Республикага Совет Эвилелиниң күннериниң киржикчилери болуп турарлар.

МАРН ТК-ның органы «Умен» солуунуң октябрь 2-де номеринде СЭКП ТК-ниң кежигүүнүге кандидат партия Тыва обкомунуң биюги секретары Г. Ч. Ширшинниң «Ажылчы чонуң аас-кежиктиг амыдыралы» деп чүүлү парлаттынган. Совет Тываның экономика болгаш культура хөгжүлдезининиң дугайын МАРның ажылчы чонунарынга ук чүүл таныштырып турар. МАР-ның Төп телевидениези бодуунуң корреспондентизининиң Г. Ч. Ширшин-биле интервьюзун дамчыткан. Тыва улустуң амыдыралының дугайында чугаалап турар дамчыдылгаларны моол телевиденне болгаш радио хүнүүн-не дамчыдып турар.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Д. Б. Ондар баштаан албан ёзуюнуң делегациязы дүүн Улан-Баторда үжүп чеде берген. Делегацияның составында СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак болгаш Кызылдың № 1 автобудурулгезининиң чолаачызы А. И. Галайко кирип турар. Улан-Баториуң Буянт-Уха аэропортунга делегацияны МАРН ТК-ның секретары, Моол-совет найыралынтилелиниң Төп чөвүлелиниң дарга-зы Д. Гомбожав, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң хереқтер эргелекчизи Б. Бадарч, ССРЭ-ниң Моолда элчин черинiң чөвүлекчизи Б. И. Угренович, хой-ниитининң төлээлекчилери уткааннар.

Ыры, таңцының «Саян» ансамблининг база «Аян» ансамбльдиң артистери Улан-Баторже бар чоруй Эрдэнэт хоорайның база Ортаа-Гобя аймактың ажылчы чоннарынга оюн көргүскеннер. Көргүзүглер солуң эртken. Концерттер соонда моол-совет найыралдың митингилери болган.

Улан-Батор ширигинге «Найыралъ деп программаның көргүзүү эгелээн. ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолдуң удуртканы цирк бөлүү ында киржип турар.

«Саян» ансамбльдиң артистери бүгүн Совет эртем болгаш культура бажыныңга, а «Аян» ансамбль Улап-Батор ширигинге ойнаар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
Тыва телевиденнеңиң болгаш радионуң тускай корр.

АКЫ-ДУҢМА МООЛ СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕРИН УТКУП ТУРАР

Акы-дуңма Моол Арат Республикамың найысылалы Улан-Батор байырлал шинчи киоген: Буянт-Уха төп аэропорттуң, демир-орук вокзалының шөлдеринде, хоорайның кудумчуларында ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның күрүне туктары, найыралдың сөстерин бижээн лозуңнар, транспарантылар кискээн. Байырлалдыг найысылалдың ажылчы чоннарының амыдыралынга шак мындыг байырлыг хөөннүң чылдагааны чүдел дизе, Тыва АССР-ниң культура, уран чүүл, эртем ажылдакчыларының шыда алдап чеде бергени. Олар коммунистиг тургузуушкунга Тыва АССР-ниң чедишкиннериниң чижээнге Моол Арат Республикага Совет Эвилелиниң күннериниң киржикчилери болуп турарлар.

МАРН ТК-ның органы «Умен» солуунуң октябрь 2-де номеринде СЭКП ТК-ниң кежигүүнүге кандидат партия Тыва обкомунуң биюги секретары Г. Ч. Ширшинниң «Ажылчы чонуң аас-кежиктиг амыдыралы» деп чүүлү парлаттынган. Совет Тываның экономика болгаш культура хөгжүлдезининиң дугайын МАРның ажылчы чонунарынга ук чүүл таныштырып турар. МАР-ның Төп телевиденнеэи бодуунуң корреспондентизининиң Г. Ч. Ширшин-биле интервьюзун дамчыткан. Тыва улустуң амыдыралының дугайында чугаалап турар дамчыдылгаларны моол телевиденне болгаш радио хүнүүн-не дамчыдып турар.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Д. Б. Ондар баштаан албан ёзуюнуң делегациязы дүүн Улан-Баторда үжүп чеде берген. Делегацияның составында СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак болгаш Кызылдың № 1 автобудурулгезининиң чолаачызы А. И. Галайко кирип турар. Улан-Баториуң Буянт-Уха аэропортунга делегацияны МАРН ТК-ның секретары, Моол-совет найыралынтилелиниң Төп чөвүлелиниң дарга-зы Д. Гомбожав, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң хереқтер эргелекчизи Б. Бадарч, ССРЭ-ниң Моолда элчин черинiң чөвүлекчизи Б. И. Угренович, хой-ниитининң төлээлекчилери уткааннар.

Ыры, таңцының «Саян» ансамблининг база «Аян» ансамбльдиң артистери Улан-Баторже бар чоруй Эрдэнэт хоорайның база Ортаа-Гобя аймактың ажылчы чоннарынга оюн көргүскеннер. Көргүзүглер солуң эртken. Концерттер соонда моол-совет найыралдың митингилери болган.

Улан-Батор ширигинге «Найыралъ деп программаның көргүзүү эгелээн. ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолдуң удуртканы цирк бөлүү ында киржип турар.

«Саян» ансамбльдиң артистери бүгүн Совет эртем болгаш культура бажыныңга, а «Аян» ансамбль Улап-Батор ширигинге ойнаар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
Тыва телевиденнеңиң болгаш радионуң тускай корр.

КЫСКА ХУУСААДА

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында дүжүт ажаалдазы шөлүпкын чоруп турар. Ниитизи-биле салбырда тараа культураларын 866 га черге тараан. Оон үнүжү багай эвес. Дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алыр дээш салбырның бүгү ажыл-ишчилери бир деминг ажылдап турар.

Бригада төвүнде кижилерниң күш-ажылчы хей-аъдыы кедүрген лозүп, плакаттарны кылган ажылдың көргүзүглериг көскү черде аскан. Механизаторларның удуур-чыдар орап-савазы, чемненир чери арыг-силиг. Повар Хүрен Сарыглар амданныг чемни белеткеп берип турар.

Ажаттынган тараа культураларының дүжүдү ында ажылдап турар кижилерниң сагыш-сеткилин өөрүп турар. 245 га ак-тараанын 43 газы, 350 га суланып 255-и, 210 га арбайның 53-ү, 60 га чиңге-тараанын шүптүзү ажаап алдынган. Дүжүт ажаалдазында 10 комбайн ажылдап турар.

— Үүрмек үреликшиннерден башка, улус үреликшин болбаан. Бүгү комбайн ажылдап турар. Ажаап алышкынны Совет Тываның 40 чылынга чедир доозуп алтар бис—деп, салбыр эргелекчизи Макан-оол Сүүр-оолович Монгуш чугаалады.

Ажылдап турар кижилерниң материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын бедиидип, социалистиг чарыштың түңнелин үш хонуктан үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар. Дүжүт ажаалдазында комбайнерлер Борбак-оол Ондар, Сергей Сарыглар, Девер-оол Монгуш, Уйнууш-ка Монгуш олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, эки ажылдап турарлар. Шын ажылчыннарының арасында социалистиг чарыштың түңнелин 7 хонгаш үндүрүп турар. Олардан Чечен Ховалыг, Баяу-Кууларга өскелерни мурнап хүн үлүүн 105—110 хуу күүседип турарлар.

Тараазын ажаап апкан шөлдерниң савазын сараатаар ажыл база дүжүт ажаалдазы биле кады чоруп турар. Салбыр бо чылын 200 га черге сөскү ацдармыганы чогаадап.

Д. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

СЭТА-ның дыңнадыы

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИН

Эң узун хуусаалыг 237 хонук башкарылгалыг ужудуушкун доозулган

«Салют-7—«Союз Т-11» орбита комплекизинге эртем-техниктиг шинчилелдерниң болгаш шеңделдериниң программазын күүседкен совлунде космонавтылар Леонид Денисович Кизим, Владимир Алексеевич Соловьёв болгаш Олег Юрьевич Атьков олар 1984 чылдың октябрь 2-де Москваныы-биле 13 шак 57 минута турда Черже ээп келгеннер. 1982 чылдың апрель 19-та чер чөвүгүнүң орбитазынче салып үндүрген «Салют-7» станция автоматтыг байдалда ужудуушкунуну ам-даа үргүлчүлеп турар.

«Союз Т-11» корабльдиң хондурар аппарады Джезказган хоорайдан чөөн талазынче 145 километр черге кээп хонупкан.

Деңзи чок байдалдарга узун хуусаада ужудуушкуйну космонавтыларның эки эртkenин оларның кээп хонган черинге чорукган эмнелге шинчилели бадыткап көргүскен.

Леонид Кизим, Владимир Соловьёв болгаш Олег Атьков составтыг үшкү кол экспедициямның экипажы «Салют-7» станцизига 1984 чылдың февраль 9-та ажылдап эгелээн турган.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары Юрий Васильевич Малышев, Геннадий Михайлович Стрекалов болгаш Индияның хамаатызы Ракеш Шарма составтыг каттышкан экипаж «Союз Т-11» корабль-биле 1984 чылдың апрель 4-те станцизига чеде бергеннер. Орбита станцизынга бир-ле дугаарында алды космонавтылар шүүлгээда хары үзүл ажылдап эгелээннер. Совет болгаш индий специалистериниң планнап белеткээни шинчилелдерни болгаш шеңделдерни бүрүн күүсеткен.

Космонавтылар Владимир Александрович Джанибеков, Светлана Евгеньевна Савицкая болгаш Игорь Петрович Волк «Салют-7» станцизига кол экипаж-биле кады 1984 чылдың июль 18-тен 29-ка чедир ажылданнар. Владимир Джанибеков болгаш Светлана Савицкая олар ажык космосче үнгеш, деңзир аймаан кестирер, каннаар болгаш дүңзаалаар база дуглаашкынынарны кылыр талазы-биле нарын ажылдарны күүсеткеннер. Ажык космос делгемниге башкарылгалыг ужудуушкуннар төөгүзүнде хөрээнен космонавт бир-ле дугаарында ажылдаан.

Геофизиктиг шинчилелдер программазын ёзугаар чер кырын хайгаараарын, чурукка тыртыпарын, хемчээшкиннер кылырык боттандырган, бистиң чүрттувустуң минералдыг чиг-зэт курлавырларывыны, кодээ ажыл-агый шөлдерниң, эзимнериниң, одаарлыын сезонныг өскерилгелериниң дугайынга, далайларга эжиндиришкиннерниң болгаш балык тудуушкунунуң байдалдарының дугайынга немелге медээлерни алган. «Интеркосмос» программазын ёзугаар чернi ырактан шинчилээр талазы-биле комплекстиг шеңделдерни база кылган. Олардың түңнелдерни Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнүнерни чүрттарның улус ажылагыйының янзы-бүрү адырларынга үзүн хуусаалыг планнарны чогаадырынга ажыглаар.

Галактиктиг болгаш галактиканың дашкаар тыварлан янзы-бүрү объектилерни, рентгенниг болгаш кедергей кок-кыыл өңнүг хереледиишкиннерниң үнер дөстерни, планеталар аразының байдалын ужудуушкунуның үезинде шинчилеп көөгеи. Совет Эвилелиите, Венгриага, Герман Демократтыг Республикага, Чехословакиягa болгаш Франциягa белеткээн аппаратуралarны ажыглавышаан, «Салют-7» станцизига геофизиктиг болгаш астрофизиктиг шеңделдерни боттандырган.

Деңзи чок байдалдарга космостуң материаловеденiезиниң программазын ёзугаар суук түүлдерге чылытkын, материалдыг бүдүмелдерниң шилчишкин чорудулгаларын, а од мышаан космос делгемниң факторларының салдарынга конструкцин материалдарын тургузарының диагностика аргаларын апрenип көргеи. Биология талазы-биле идепкейлиг эң-не арыг бүдүмелдерни болгаш эм аймааның препаратгарын алыр талазы-биле биотехниктиг шеңделдерни электрофоретиктиг установкаларга кылган.

Леонид Кизим болгаш Владимир Соловьёв олар чаңгыс ужудуушкунуның үезинде ажык космосче ниитизи-биле 22 шак 50 минута үргүлчүлээшкиннинг алды удаа үнүүшкүннерни чаңгыс ужудуушкунуның үезинде делегей практикадында бир-ле дугаар кылган болгаш нарын база хөй чадалыг монтаж ажылдарын күүсеткеннер.

Орбита станцизынга эмчи-кардиолог Олег Атьков ажылдаан болгаш космонавтыларның эмнелге шинчилелдерин профессионалдыг бедик дээлелге кылган. Узун хуусаада башкарылгалыг станцияларга экипажтарның ажылларының болгаш дыштанырының таварымчалыг чурумун доктаадып тургузарынга эргежок чүгула чаа эртем медээлерни алдынган. Ужудуушкунуни бүгү дургузуунда космонавтыларның бедик бүдүрүмчүдүг ажылгаарын болгаш оларның кадыкшылының эки байдалын профилактиктиг хемчеглерни комплекизин хандырган.

Узун хуусаада башкарылгалыг ужудуушкунуның үезинде эргежок чүгула дериг-хереселдерни, аппаратураны, чарыгдаар материалдарны «Прогресс» деп автоматтыг чүк корабльдери чедирип берип турган.

«Салют-7» станцизига үшкү кол экспедициязың ажылының үезинде шинчилелдерниң болгаш шеңделдерниң калбак программазын күүседиринге хөй эртемденнер, конструктор болгаш бүдүрүлге коллективтери, Космонавтылар белеткээринiң Ю. А. Гагарин атты төөгүнүң, Ужудуушкун башкарар төптүң, космодромнуң, команда-хемчээр болгаш тып-камгалаар комплекстериниң специалистери киришкен.

Узун хуусаалыг 237 хонукта ужудуушкунуның үезинде шинчилелдерниң болгаш шеңделдерниң адзынган түңнелдерни эртемниң болгаш улус ажылагыйының янзы-бүрү адырларынга, а од мышаан космос делгемниң факторларының салдарынга конструкцин материалдарын тургузарының диагностика аргаларын апрenип көргеи. Биология талазы-биле идепкейлиг эң-не арыг бүдүмелдерни болгаш эм аймааның препаратгарын алыр талазы-биле биотехниктиг шеңделдерни электрофоретиктиг установкаларга төлептиг белек болур.

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Л. Д. Кизимни Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» ийги медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр хуусаалыг космос ужудуушкунуи чедишкинниг боттандырганы база ол үеде эрес-дидим болган маадырлыг чорукту көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Леонид Денисович **Кизимни Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» ийги медаль-биле** шаңнаар.

Совет Эвилелиниң Маадыры эш Л. Д. Кизимнiң эрес-дидим демдеглээри-биле Маадырның төрээн черинге оон хүлер бюзүн тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың октябрь 2.

Ужудукчу-космонавт эш В. А. Соловьёвка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр хуусаалыг космос ужудуушкунуи чедишкинниг боттандырганы база ол үеде эрес-дидим болган маадырлыг чорукту көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Владимир Алексеевич **Соловьёвка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыштаан. Ленин орден база «Алдын Сылдыс» медаль-биле** шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың октябрь 2.

Ужудукчу-космонавт эш О. Ю. Атьковка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр хуусаалыг космос ужудуушкунуи чедишкинниг боттандырганы база ол үеде эрес-дидим болган маадырлыг чорукту көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Олег Юрьевич **Атьковка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыштаан. Ленин орден база «Алдын Сылдыс» медаль-биле** шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың октябрь 2.

Эш В. А. Соловьёвка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Владимир Алексеевич Соловьёвка **«ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың октябрь 2.

Эш О. Ю. Атьковка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-7» —«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Олег Юрьевич **Атьковка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр.**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1984 чылдың октябрь 2.

40

Тайыралдың ачызында

«Чаа орук» совхозта

БАЙ-ЛА БАЙ-ДАГ

Бай-Дагның баарында чаа орух шейлүп чыдар. Ында чаа аныралдың агымы соксаал чокка шуужуп турар.

Бай-Даг, шынап-ла, бай орай — кайы шагдан бээр беш чүүл малдың, ковей ак-мецинин ораны.

Ол чер — чонуң амыдыралынга болгулаан төөгүлүг болуушкуннар-биле байлак. Ында улус эрес хем Тарлашкынга 1921 чылда иоол таварты шүүгүп келген ак дээрбечилерни кызыл партизаннар чылча шапкан. Ол Тыва төөгүзүнге бүзүр бир болуушкун болган.

Тыва Арат Республика тургустуунуң ээлерге, ону бүгү талазы-биле быжыглаш сайзыралдырынга Тываның Араттың революстуг аазы улуг ажылдарны кылган. Ол ажылдарны кылыр чоравааннарның бирээзи ТАРН ТК-ның Чингине секретары турган Иргит Чапсынович Шагдыржап болур. Ол Тыва чонуң -шынчы оглу чорап.

Ада-чурттуң Улуг дайынга эгелей бээрге, Тываның бүгү чону шыкаш, бай-дагжылар маадырлыг Кызыл шеригге бөлек дуза-ламчызын чыып чорудуп, немец-фашистиг эжелекчилерге улуг демисежирп-биле фронтуже чорудар дугайынга хөй билдиришкиннерни киргеннер. Бай-Дагдан эрес аныяк кыс Иргит Багбуужап болгаш Иргит Барба, Айыжы Севээн оларга эки турачылар-биле кады фронтуже аъттанганнар.

Совет Эвилелинге Тываның эки тура-биле каттышкыны тыва улуска төөгү талазы-биле чырыткылыг болуушкун болган. Оон бээр 40 чыл оон байырлап турарывыс бо. Бо кыска үениң иштинде көшкүн Тываның экономиказы болгаш культуразы үндезинин-биле чаа бедик сайзыралга четкен. Ол болза Коммунистиг партиянның мерген үзелгелиг ленинчи национал политиказының боттанышкынының хереченизи болур.

Ол үндезин чаартылгаларны Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң сайзыралындан көрүп болур.

Ынчаарда, 1948 чылда, Бай-Даг сумузунга «Чаа орук» колхоз тургустуунган. Чүгле 9 ореге аная киргеп. Баштай-ла чаа чурттарга бажыңнарын тудуп эгелээн. Бажың болгаш өске-даа тудуг кылыр чудуктарны тайгадан эзерлиг аътар-биле төрелчилеп-даа эккеп турган. Тудугга чүгле эр улус эвес, чамдык херээженнер безин киржип, чудук чонуң турганнар.

Амгы үеде «Чаа орук» совхозтуң төвүнде 1748 кижи бажыңнарда чурттап турар. Бажың бүрүзүнде электри чырыткылыг, телевизор, радиолуг, соодукчулуг болуп турар.

Совхозтуң кол ажылы—мал ажылы. Оон-биле чергелештир чер ажылы база муруку депшелиңден ыракта бедик деңгеелдиг. Совхозта 4 хойжу, 2 бода мал бригадалары бар. Наитизи-биле 34138 хой, 1000 ажыг өшкү, 1040 баш чылгы, 263 тева—беш чүзүн мал шуптузу бар.

1948 чылда Эрзин районга «Чаа орук» колхоз бир машина садып алган. Ынчан улус «Чаа орук» колхоз машиналыг дижип-ла шыырак» дижип турган болза, амгы үеде 46 машина, 26 трактор ажылдап турар.

Амгы үеде совхозтуң директизиязының болгаш ында партия комитединиң бүгү ажылчорудулгазын СЭКП-нин XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазында болгулаан Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга күүседиринче утпаидырган. «Совет Тываның 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чарышка күш-ажылчы коллектив бүрүзү киришкен.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказ ,күш-ажылчы чарыштың түнелиинде совхозтуң күрүнеге садар мал продуктуларының квартал планы ажыр күүседтиинген.

Малдың чуулун аайы-биле өстүрериниң чыл планын мынчаар күүсеткен: хойнуң 111,6 хуу, мыймыстыг бода малдың 105, чылгының 100,2 хуу.

Кыштаглаашкынга белеткелдерни сентябрь 25-те дооскан. Бо чылын совхоз 3510 тонна бөдүүн мал чеми белеткээр планын 2812 тонна чедир кыла берген, азы планының 82 хуузун белеткээн. Бо чылдың октябрь 1-ге чедир мал чемнерн белеткээрни болгаш дүжүт ажаалдазын күүседиринче бар-ла аргаларны, бүгү күштү моолаазын.

Экономика болгаш культура талазы-биле чедишкиннер материалдыг кежиктп бүдүрүп турар кижилерден хамаарыжыр. Оларга № 1 хойжу бригаданың бригадири, ССРЭ-нин Дээди Совединиң депутады чораан Соян Алдын-оол, № 4 хойжу-бригаданың бригадири Б. Ч. Севилбаа, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны А. Б. Севилбаа, № 2 хойжу бригаданың малчыны, ВЛКСМ-ниң XV съездизиниң делегады С. К. Хайын, назылап келген-даа болза ажыл шөлүнде хевээр, аныяктарның дагдыныкчылары С. М. Ыяалай, И. Ш. Бойдаан, С. Хорлуу, С. Дежитмаа болгаш оон-даа өскелерни демдеглээри чугула.

Хоочуннарның ажыл-херээн уламчылап хүлээп ап, чылдагчыларже бедик көргүзүүнү чедип ап турар аныяктар көвүдеп турары өөрүнүүт. Оларга малчыннар Чооду Демир-оол, Байлак Дамчай, Валерий Отсур, Эрес-оол Мугур, чоланчылар Андрей Кыр, Олег Аймыр, Александр Биликти, Максим Сонам, механизаторлар Часкым Чурук, Седи Баадыр, Артём Далай дээш оон-даа өскелерни адап болур.

Кандыг-даа сайзыралдың көскү демдээ тудуг-суур болур. Бистиң совхозтуң төвүнде чаа бир тудуг—номчулга залдыг, библиотекалыг, спорт залдыг, кино залдыг улуг Культура бажыңы. Ол ышкаш школа, ясли-сад, эмнелге, магазин, чуңар-бажың, столовая дээш, өске-даа албан черлериниң тудуглары туттунгулаан болгаш ажыглалда кирип турар. Эптиг, деминг найыралдың ачызы деп чүве ол.

Д.-Б. ЧОПУЙ.

«Чаа орук» совхозтуң директору.

КЫМ-ДАА ЧОРГААРЛАНЫР

Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгбиле ажылдап, бо хүнеерде ниитиниң малынга чемнер белеткелин багай эвес чорудуп, сентябрь айның бирги декадазының түнелиг-биле СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчинир кызыл түтүн чаалап алган. Ажыл-агыйның кайы-даа участокторунда мал чемининң белеткелин доозар дээш,- ону кыштагларже, бригада төптеринче болгаш фермаларже чедирер дээш ажыл хайнышкынынг чоруп турар.

Эртенгиниң сес шак четпээн турда, «Чаа орук» совхозтуң конторазынга чедип келдивис. Хөй кижилер-даа чок, шупту ажылче үнген, бир чүк машиназы, сарыг өңнүт «Нива» тур. Конторанның улуг эжишиниң аксында кызыл пеште совхозтуң ажыл-ишчилерин мал чемининң белеткелинге организастыг киржирин кыйгырган дозунну чараштыр парлаш, аскан. Конторада база-ла шимээн чок. Коридорнуң оң талакы үжүндә түгле шин-чаңгыс самбыч дагжатканы дыңналды. Директорнуң өрээли ээн. Ол аразында парторгтуң өрээлинден директор Доржу-Белек Балдирович Чопуй далаштыг үнүп келгеш, бистер-биле сергээ конучуг хол тутчуп мендилешкеш, кабинединче чалады.

Келген соруглавысты директорга кысказы-биле чугааладывыс, а ол бодунуң талазындан бо хүнеерде ажылагыйда кандыг-кандыг ажылдар чорун турарының дугайында каксы чугаалаваш, тараа сиген шелдерин көрүп, сонуургаарын сүмеледи.

Совхозта партком секретары Б. К. Бумбажай-биле кады «УАЗ-469»-ка олурупкаш, Тести кешкеш, Ямалыктың делгем ховуларынче халдып үнүптүвүс. Орук ара ол-бо талазында ййи-үш кылдыр кезек-кезек хонгулапкан ак-ак өглерни, делгем одарларда таваар оттап чоруур кодан-кодан хойларны көөрге, ук черниң чурумалынга чогум-на таарҗып тургазыг-даа. Ховуларда от-сигенниң үнгени эки. Ямалыкта мал чемн белеткээр механизастаттынган бригада төвүнге 2-3-ле километр четпейн чорувуста, оруктуң солагай талазында үнген суда чиик салгынга чайганып, кезек чалгын каан тур. Оон сывының бедик ортумак дурт-сынныг кижиниң белин ажып турар, барык дески бышкан.

Бригада төвүн долгандыр херимээн. Ында сонгаларын кылайтыр чүлгээн столованнан амданныг чемниң чыды кээп тур. Оон чоогунда механизаторларның дыштанып черлерн. чуртталга корпузу, кызыл-булунну дерээн, чуңар-бажың ажылдап турар болду. Бригада төвүнден 200 метр хире черде прессгээн сигенни улуг-улуг сараатгар кылдыр херим иштин долдур салып каан болду.

— Бистиң бригадавыс бо чылын 3510 тонна сиген белеткээр планныг. Бо хүнеерге чедир 2820 тоннаны белеткээн, оон 1730 тонназын прессгээш, адап болур. «МТЗ-80» тракторларда сиген кезикчилери, хоочун механизаторлар, аныяктарның дагдыныкчызы Сеня Төмүр, Чажың Чурук, аныяктар Николай Крылов, Николай Дуң, пресс-подборщикте чыл санында кады ажылдап турар аныяк өг-бүле Сергей биле Наталья Крыловтар, бөлдүрүкчүлер Баймр Чооду, амданныг аъш-чемниң белеткекчизи Татьяна Аранчын болгаш оон-даа өскелер даанган ажылынга кызымак, харыысалгалыг чоруун көргүзүп турарлар.

Степан Седиинг удуртканы мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданың кежигүннери 400 гектарда үнген кызыл-тас, суда болгаш көктараанның кезилдезин доозкаш, ону бастырып киргикен. Олар республиканың юбилейиниң бүдүүзүнде мал чемининң белеткелин, дүжүт ажаалдазын доозарын хүлээнгеш, улам шалыпкын ажылдап турарынга, кым-даа чоргаарланыр.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: (оң талазында партком секретары Б. К. Бумбажай болук механизаторлар-биле; комсомолчу Б. Чооду; пресс-подборщикте өг-бүле звеновуй Сергей, Наталья Крыловтар.

Авторнуң фотолары.

Тыва Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезинге каттышкынындан бээр 40 чылдың иштинде экономика болгаш культура талазы-биле көстүп көрбээн чедимишкиннерни чедип алган. Ол чедимишкиннер Коммунистиг партиянның болгаш Совет чазактың ада сагыш салыышкынының ачызында чедип алган. Дөртен чыл мурнунда өгбөр чурту эзи ажылчы кижилерниң киирген үлүг-хуузу улуг. Олар хөй националдыг совет улустуң аңы-дуңма дузаламчызының ачызында, оларның арга-дуржулгазын өөренип тургаш, боттарының билиг-мергежилин бедидип турар.

Аныяктар дагдыныкчы хоочуннардан хойнуң билип ап, оларның арга-дуржулгазын улам өөренип, аразында күш-ажылчы найыралдыг харылзаазын улам быжыглап турар. «Чаа орук» совхозтуң хоочун саанчызы Иргит Бойдаан, мурнакчы малчын чораан Соян Хорлуу болгаш өскелер-даа аныяктарның дагдыныкчылары болбушаан.

ЧУРУКТАРДА: И. Ш. Бойдаан болгаш С. Хорлуу.

АДАЗЫНЫҢ ЧАГЫЫ-БИЛЕ

Иргит Шагдыржаповна Бойдаан—совхозтуң хоочун ажылчыннарының бирээзи. Ол аныяндан хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Тыва арат республика турда, Бойдаан аревэ кежигүнүге кирип алгаш, мал ажылын сайзырадырынга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Совет Армияга дузалаар талазы-биле ажылга идепкейлиг киржип турган. Кажан 1948 чылда Эрзинге баштайгы колхоз — «Чаа орук» тургустуна бээрге, анаа кирип алган. Иргит Шагдыржаповна колхозта мурнакчы аныяктарның бирээзи апарган.

Чаа тургустунган ажылагыйның бирги кол соруглазы — көшкүн чонну сууржудары турган. Ынчангаш колхозчу бүрүзү ол ажылга хол тудуп киржириниден хамаарыжып турган. Иргит Шагдыржаповна бодунуң салымын кошкан эжи Иргит Мтожу Калбакаевич биле тайгадан ыяш сөөртүп, бажың тудар чудук чонуп, кыбаавы чүвезин чок, ер улустуң кылыр ажылдарын безин эктинге кедүрүп шыдажып үвгеп. Колхозка баштайгы үеде ажылдың доктаамал хуваалдазы-даа чок турган. Күш-ажыл кылыр кижилер чедишпес турган.

Иргит Шагдыржаповна баштай тудугнуң берге ажылынга бодун идепкейлиглерниң бирээзи кылдыр көргүскен. 1948 чылда СЭКП кежигүнүнге кирген.

Бир катап Бойдаан Кызылга хуралга чораан, аарып турган адазынга ужурашкаш, чаа колхоз организастаанын, боду тудуг мяжы сөөртүп турарын ажыы-биле чугаалап берген.

Иргит Чапсынович уруунуң чугаазын дыннаан, куу арны чырый берген:

— Чаа амыдыралдыг «Чаа орукта» бодунуң ак сеткилдиг күш-ажылың-биле чонуң хөрээнге киржип чоруурун менээ улуг өөрүшкү-дүр, кызым. Ажылдың бичезинден ойталавайн, бергезинден чалданмайн чор. Күзел болгаш амыдырал күш-ажылдан тургустунар. Кижизиг чорук-биле, күш-ажыл-биле чонга бараан болур херек—деп чагаан.

Шынап-ла Иргит Шагдыржаповна чонуң чаа амыдыралды тургузарынга бүгү күжүн салып, үлүүн киирип келген. Ол 1954 чылдан 1978 чылга чедир Сувураа сүт-бараан фермазынга доктаамал саанчылап келген. Кончуг бергелер-даа тургулаан, бичиндаа сагыш-сеткил талазы-биле ундараашкынга алыспайн, ажылдап-ла ажылдан келген. Фермага саанчы болуру-биле чергелештир хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг киржип, партияның даалгаларын күүседип, көдээ болгаш район Совединиң депутады болуп келген.

Амгы үеде Иргит Шагдыржаповна Бойдаан совхозтуң Сувураа сүт-бараан фермазында аныяктарга дагдыныкчы болуп, уруунуң уруунга дузалажып чоруур.

А. АРАПЧОР.

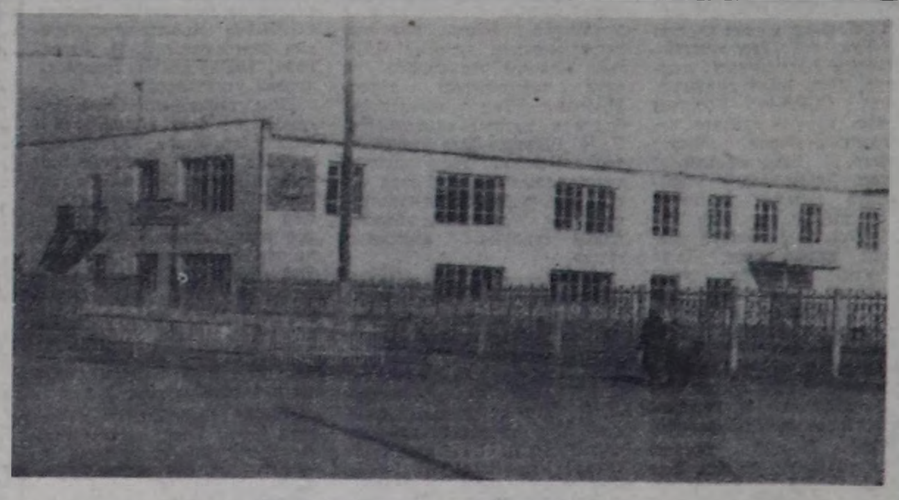

Бай-Даг суурда чаа Культура бажыңы.

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

Бистиң № 4 хойжу бригаданың малчыннары сөөлгү үеде барык колдуу аныяктар болуп берген. Ол дээрге аныяктарның мал ажылынга киржилгезинин идепкейжээнин көргүзүп турар. Бригадада 16 кодан мал бар, 11 ореге комсомолчуаныяктарлыг.

Бригаданың малчыннары чылдың-на малдың чаш төлүн камгалап алырының салдынган соруглазын күүседип келген. Оны бүрүн камгалап алыры-биле кызыгаарлаттынмайн, баш санын камгалаары, чайгы үеде семиртилгезин кышкы үеде малды деминг камгалаары—бистиң бригаданың кежигүнериниң чангыс аай соруглазы болуп берген. Бот-боттарынга хуналажыр чангыс эп-сеткилдиң ачызында бригаданың малының баш саны чыл бүрүде өзүлделиг болуп турар. Бригада шиитизи-биле төрүүр чүс хойга онаатыыр 88 баш хураганы камгалаар алган. Бо чүгле чангыс бо чылын эрес, элээн каш чылда оон кудулаттынайн келген көргүзүүвүс-түр.

Докгаамал бедик көргүзүттүг мурнакчы малчыннар барын өөрүшкүт. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Анай Балдановна Севилбаа төрүүр чүс баштан 95, Чооду Демир-оол—88, Седий Даш-оол —86, Бада Дажмаа —88 баш хураганнарны камгалап алганнар. Кимоол Долзынмаа, Доржу Аракчаа болгаш оон-даа өскелер малының баш санын бүрүнүбиле камгалап келген мурнакчылар.

Амгы үеде бригадада 8074 баш хой бар. Төрүүр хой 10 кодында. Хойнуң тарып боозалыгазын дооскан.

Хойжу бригаданың төвүнде 115 тонна сигенни кескеш, сөөртүп алдывыс. Ында кызыл-булунның септелгезин доозулган: киптин чугайлап будаан. Өске-даа септелгезин кылган. Чуңар-бажыңны эдерии, септеп турар. Бир аал иштп чурттаар бажыңнын септелгези база доозулган.

Бригадының кежигүннерия коллективтик-биле кыштаглар септелгезин сентябрь 25-те бүрүн дооскан. Кыштаглар септелгезинге херээжен малчыннар база идепкейлиг киришкен. Бо деминг ажылдың эки талаары хөй. Бир талазында малчын кижиниң кыштаында чүү чүве четпезин хөй кижиниң бирээзи эскерип каажы, дораан-на кылыптар, ийи талазында соонда кылып алыр дээр соңгаарладыр бодал турбас, хамык чүвени чогуур-үезинде кылып алыр. Ол кымга-даа ажыктыг. Мынчаар ажылдаары бистиң бригаданың сөөлгү чылдарда доктаамал чанчылы болу берген. Бо ажылга баштай эр кижилер шала берге ажылдатпы оон дараазында херээженнер чугайлаашкындан эгелээш, аарсаар ажылдарны кылырлар. Өг хонар хонаштың чайын үнген чашпанын безин аштап ырыглап каар.

Бистиң бригада бо чылын 230 тонна сиген кезер планныг. Ону база бригадының бүгү кежигүннериниң киржилгези-биле 289 тонна кылдыр күүсеткеш, малчыннарның кыштагларында сөөртүп чедиргилээн. Сиген кезилдезинге 2 сиген кезер машина болгаш 6 тева база элээн каш аъттарны ажыглаан.

Бо бүгү ажылдарга бригаданың шупту кежигүннерин киришгирери ажылдың бүдүнгүрүнге, кижи бүрүзүнче кичээнгейни салырынга таарымчалыг болуп турар. Ынчангаш кандыг-даа ажылды деминн-биле кылырывыс ужуру ол.

Ажыл-биле кады амыдыралдың өөрүшкүлүг болуушкуннарын, оюн-концерт көргүшкүннерин бригаданың улуг, биче кежигүннери кады көрүп турарывысты амыдыралдың бир чаа хевирн кылдыр санаар бис.

Бис амыдыралывыста чаартылгаларны улам быжыглап, салдынган соруглаларны күүседири дээш бүгү күжүвүсту харам чокка бээр бис.

Б. СЕВИЛБАА,
бригадир.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Анай Севилбаа.

Черниң баштайгы кылымал спутнигин салып үндургенинден бээр 27 чыл болганынга

БАШТАЙГЫ СПУТНИКТЕН БИСТИҢ ХҮННЕРИВИСКЕ ЧЕДИР

Совет космодром — Байконурдан Черниң баштайгы кылымал спутнигин орбитажке 1957 чылдың октябрь 4-те салып үндурген. Ол старт болва, космос эрезиниң эгезин салган. Делегейге ол хире сонуургалды болдурган еске түүлүү тывары берге. Эртем болган техника черниң тыртыжыышкын күштери-биле демисежип болуур апарганын, кижи төрелгеп чаа, кызыгаар чок океанны шинчилээри-биле шиидр ханылап киргеп дээрэ билдирге берген. Кылымал спутникти салып үндургени дээрге бүгү түүлүү чүгле эгези дээрэн кижилер билип тургаавар.

Баштайгы старттың соонда бир ай эрткенде, Байконур ол орукче ийиги, ооң-даа нарын биоспутникти үдеп үндурген, ооң соонда чеди ай эрткенде, делегейде автоматчыттынган баштайгы станция стартче үнген. 1959 чылдың январьда «Луна-1»-ни салып үндурерде, космиктиг ийиги дүргедээшкини эң-не баштай чедип алган. 1961 чылдың апрельде космосче баштайгы кижи — совет космонавт Юрий Гагарин ужудуп үнген.

Эртиен чүс чылдың тоңчуунде — бо чүс чылдың эгезинде реактивтиг шимээшкинниң теориязының үндезиннерин ажылдаан кылган улуг орус эртемден Константин Эдуардович Циолковский болза, кижини бир шагда кижи космоска чурттаар болгаш ажыглаар, ажаа «чурттаар черни» тургузуп алыр дээрзинге бижиг бүзүрел чораан. Ол бүгүнү боттандыраринга улуг бергедээшкиннер тургустунарын кымдан-даа артык билир тургаш, оларны домей-ле ажыл эртер дээрзин ол билип чораан. Дыка хей кижилер ол төлевилеглерни сагыш-сеткилдиң түгле күзээшкини кылдыр болаш турганнар. «Атмосфера шыыкче ужудуушкуннар фантазия бе?» деп бодунуң соонгу түүлүүнге (1935 чылда нерлаттынган) космосче ужудуушкуннарның идеязы болза, түгле эртеңге үндезилеттинген болуур дээрзин каш ужаа сагындырып чораан. 22 чыл эрткенде Сергей Павлович Королёв болган ооң ёөрү ону амыдыралга бадыткаан, а ооң соонга 12 чыл эрткенде, Циолковскийниң ооң дугайын бижип чорааны — орбитаның баштайгы шенелеп станциязы чер чоогунуң орбитазынга көстүп келген.

Амгы «Салюттарның» эгезин салганы баштайгы индыг станциязы 1971 чылда космосче салып үндурген. Анаа хамаарышкан чеди станция бар, оларның бежи — баштайгы салгалдың аппараттарынга хамаарлыр, ийизи — «Салют-6» болгаш «Салют-7» — амгы ийиги салгалдың аппараттарының орбита комплекстеринге хамаарлыр. Амдыызында делегейниң космонавтика практиказында анаа дешнежир чүве чок хей-хей түнелдерни соолгу бо станцияларга боттандырган. Анаа кол-ла хамаарлыр түүл — космосче экспедициялардың хуусаазының узуну. «Салют-6» космоска 1977 чылдан 1982 чылга чедир ажылдаан. Анаа 16 экспедиция (27 космонавт) барып ажылдаан, оларның бежи — узун хуусаалыг болган. Ол экипаждарның бирээзининг үзүктелиишкин чок ажылының үргүлүлээшкини 185 хонук болган. Ол станцияга 1982 чылдың май айда бэргэн «Салют-7-ниң» баштайгы юл экипажы боттарының эштериниң ол чедиишкиннерин ашкын болгаш космоска үзүктелиишкин чоокка 211 хонук ажылдаан. «Салют-7-ниң» амгы экипажы — космонавтылар Леонид Кизим, Владимир Соловьёв, Олег Атьков олар ооңдаа үр хуусаала ажылдаавайнар.

Экспедицияларның узун хуусаала ажылдаы тургары — ол дээрге, хамыктыг мурнунда, орбита техниказын чогумчалыг ажыглаарының хуусаазының улгадып тургары-дыр. «Салют-6» ужудуушкун байдалынга ийи чыл чыгыы ажыглаттынган, ажаа улуг-улуг 70 чыгыы дериглелерни ажылдаан болгаш 1600 шенелделерни кылган. «Салют-7-ниң» ажылының тоңчу түнелдериниң дугайында чугаалаары амдыызында элек. Станцияның ажылдан эгелээнинден бээр ийи чартык чыл дургузунда космонавтыларлыг ийи экспедициябиле кады, ажаа чедип экспедиция ажылдаан. Делегейде ийи дугаарлы дерээжен-космонавт болгаш ажык космосче делегейде ээ баштай үнген дерээжен-космонавт Светлана Савицкая ол станцияга ийи удаа барып ажылдаан. Бир аяс космос делгемниг ажылдаанының үргүлчүлеглин-биле алыр чүве болза, ооң мурнундагы станцияга делиээрге, «Салют-7-ниң» ажыглавы дыка бүдүмчелиг болган.

Космосту шинчилээриниң бо үе-чадада кол ынаалыр түүлү — орбитага комплекстер тургузар талазы-биле улуг-улуг шинчилеглер кылырынга техниктиг экспериментилериниң киржилгезин улгаттырганы болур. Индыг ажылдарга, чижээлээрге, эрткен чылдың мартта «Салют-7» — «Космос-1443» — «Союз Т-9» деп орбитаның харылзашкан үш аппараттарының космоска көстүп келгени болур. Ол орбита комплекизиниң массазы 47 тонна, узуну 35 метр болган. Монтаж, профилактика болгаш сеткелге ажылдарны ажык космоска чорударының талазы-биле улуг дуржулга моогнеп алдыкган. Космонавтылар Кизим болган Соловьёв олар ажык космосче алды удаа үнгеннер.

Улус ажыл-агый организациязының ажыы-бүрү чагыгларын ёзугаар орбита станцияларының экипаждарының ажылдаарының база чанчыл апарган. «Салют-7-ниң» амгы экипажы 200 ажыг индыг чатыкчылар-лыг болуп турар болгаш космостан медээлерни Совет Эвилелинде 800 ажыг организациялар ап турар.

Деңзи чок байдалга ажылдаарынга чанчыгары дээрге, шыырак белеткелдик, ээ шыгы хынаалданың ачызында чедип алдынар. Ынчаагаш экспедицияның амгы кол экипажының составында эвчи Олег Атьковту киргеин таварыга эвес. Станцияның экипажының кадыкшылын хынаан, шинчиири-биле амгы үениң дыка хей чаа-чаа аппаратуразын тургускан. Космос медицинязының талазы-биле тускай эртемниглерниң демдеглеп турары-биле алырга, чер чоогунуң орбитазында ол шинчилелдер болза, түгле космонавтиканың эргежыынга эвес, а кижиниң организминиң шенелде үелерде байдалын хынаарынга медицинага база улуг ажыктыг болуп турар.

Баштайгы спутниктиң салгакчылары — ажыы-бүрү ажылдарга хереглээр автоматтыг аппаратарның саны чылдынна өзүп турар. Оларның эң-не хей санныы — «Космос» угланышкынның совет спутниктеря болур: оларның саны 1600 чоокшулап турар. «Космос» угланышкынның спутниктеринге перспективтиг системаларны ажыглап турар, оларны ооң соонда башкарыкчылыг болгаш автоматтыг станцияларга ажыглаар. Харылзаалыг, навигациялыг, метеорологтуг ажылдарны кылып турар дыка хей космос аппаратарының кылып турар сөрүлгаларын анаа-ла савай чугаалаары безин берге. А бүгүде чүве — 27 чыл бурунгаар салып үндургенинээ баштайгы спутниктен хамаарлыр. Ол спутник болза, кижи төрелгеттенин төөгүзүнде чаа үени ажыктап болгай.

Михаил ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем талазы-биле таймылбырлакчызы.

ДЕМИР-ОРУКЧУЛАР БАЙЫРЛАЛЫ

ПРАГА. Чехословакияның кад оруктарының ажыл-ишчилери боттарының профессионалдыг байырлалын демдеглээн. Олар чанчыл болган байырлалын бо чылын үжеп удаа демдеглээнин ол. Кылдынган ажылдарын түнээн болган моон сонгаарны соругларын тодаргайлаанар. Бо чылдың эрткен тос айларында улус ажыл-агыйының чүктерин сөөртүр планын демир-орукчулар ажыр күүсетиеп. Кол демир-оруктарны чаартыры улам-на калбарган, Тисса хеминиң Чиерниде болгаш Матевцеде демир-орук өртөөлдерин эде дерип, улам сайзыраткан. Ол вокзалдарны дамчыштыр ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразынга чүктерин колдадыр дажыглаап турар. Демир-орук составынга амгы үениң чаа электровозтарын болгаш тепловозтарын, хей муң вагоннарны немээнн Чехословакияның демир-орук транспортунуң хогжуулдезинге улуг ужур-дузалыг болган.

Эртем-техниктиг депшилелиниң чедиишкиннерин шингээдип ажыглаарынга адырның ажыл-ишчилери иштики курлавырларны тып турар. Чижээ, хей чүктерлиг составтарны башкарарының дуржулгазы чедиишкиннинг шингээдип алдынган. Бо түүлдерни боттандырарынга, демир-орук транспортун үндезинин-биле чаартып сайзырадырынга совет специалистер идепкейлиг киржип келген.

«ИНТЕРХИМНИҢ» ЧЕДИИШКИННЕРИ

БЕРЛИН. Химия продуктуларының 400 ажыг хевирлери, а оларны будурер хей машиналар болгаш дериг-херекселдер — бүче тонажтыг химия талазы-биле социалистиг чурттарның делегей организациязы «Интерхимниң» специалистериниң ажыл-чорудулгазының чаагай үре-түнелги-дир. Ол организацияга Болгария, Венгрия, Герман Демократтыг Республика, Румыния, Совет Эвилели, Чехословакия болгаш Югославия кирип турар. Он беш чыл бурушгаар тургустунган «Интерхимниң» кылыгларын делегей садымында калбарыпбиле сайгарып, акы-дүүмэ чурттарның улус ажыл-агыйының ыяжы-бүрү адырларында ажыглап турар. Ол кылыгларның аразында синтетиктиг будуктар, үнүштер камгалаар химиктиг түүлдер, пес-таавы, алгы-кеш болгаш саазын үлетнүрүшке хереглээр волимерлерге немелделер бар.

«Интерхим» организациянын штаб-квартираза Галле хоорайда тургустунган. Химиянын индаг улуг будурулгелеринде— Вальтер Ульбрихт аттыг комбинатта, синтетиктиг каучуктун «Буна» заводунда, Биттерфельдниң электрохимия комбинадында специалистер химия кылыгларының чаа хевирлерин чогаадып, продукциялаарны будурерин планнап турар. «Интерхимниң» организация-биле чарган керээлерни ёзугаар акы-дүүмэ чурттарның эртем институттары бүче химия талазы-биле хей шинчилелдерни чорудуп турар. «Интерхим» тургустунган соолгуде эртем чылдарда бүче химия талазы-биле будурулгенин хемчээли социалистиг чурттарда ийи катап улгаткан.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

САДЫГНЫҢ БЕДИК КУЛЬТУРАЗЫ ДЭЭШ

БУДАПЕШТ. «Шкала-Коом» фирманың универсалдыг магазиннери Венгрияда калбаабиле сүргижээн. Фирманың кек-кызыл эмблема демдээ сиилбин каан барааннарны республиканың 64 хоорайларында амгы үеде садыгаан турар. Фирма тургустунгандан бээр эрткен сес чыл дургузунда ооң сварылгазының хемчээли он ажыг катап улгаткан, а бо чылын 14 миллиард форинт акша чедер. Фирманың ажылнинчилери бараанарының хереглелии чондан сонуургаан, оларның чаа-чаа чатыгларын хүлээп ап, садыгларының культуразын бедидеп турар.

ЧАА ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЛАРНЫ ДЕРИП ТУРАР

ХАНОЙ. Вьетнамның сонгу девискээринде Хашонбинь можда чаа электростанцияларны дерип турар. Оларны ажыглалга киирери мрак даглыг районнарның электроэнергия хереглелии чедиишкинниг хандырар арганы бээр.

Вьетнамның мрак болгаш бедик даглыг районнарынче электроэнергияны улуг күүлүг станциялардан чедирери амгы үеде парын айтырыг. Ынчаагаш бичежек электростанцияларны чурттуң даглай хемнеринде тудуп турар. Вьетнам Социалистиг Республиканың даглыг сонгу болгаш тоо районнарынга амгы үеде бичежек электростанцияларның будуп комплекизин дерип турар. Оларны тударының чаргыдалы хей эзес болгаш чыл бүгү ийи чыл болганда дежир эгиттинип келир.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ЧАГЫЫН ЁЗУГААР

ВАРШАВА. Гданьскиниң корабль тудунчулары Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар «Алтнар» деп пассажирлер ар-гыыттырар судноиу дерээ Совет болгаш поляк судно тудунчуларының аразынга кады ажылдажыгга чедиишкиннг хөгжүп турар. Совет чагыгаар Польша Улус Республикасынга судно тудуун дүрген хөгжүлеринге идиглиг болган.

⊙ ⊙ ⊙

БЕЛГРАД. Дайын соолуңде үеде эң-не бедик дужуттуу Югославияның тараажылары бо чылын чедип алган — 5,6 миллион тонна ыыжа-тастыг савазаан. Ол культураның дүжүү чүртте ортумаа-биле 38,5 центнер болган. А чамдык ажыл-агыйлар гектардан-на 53,3 центнер дужуттуу алган.

(СЭТА).

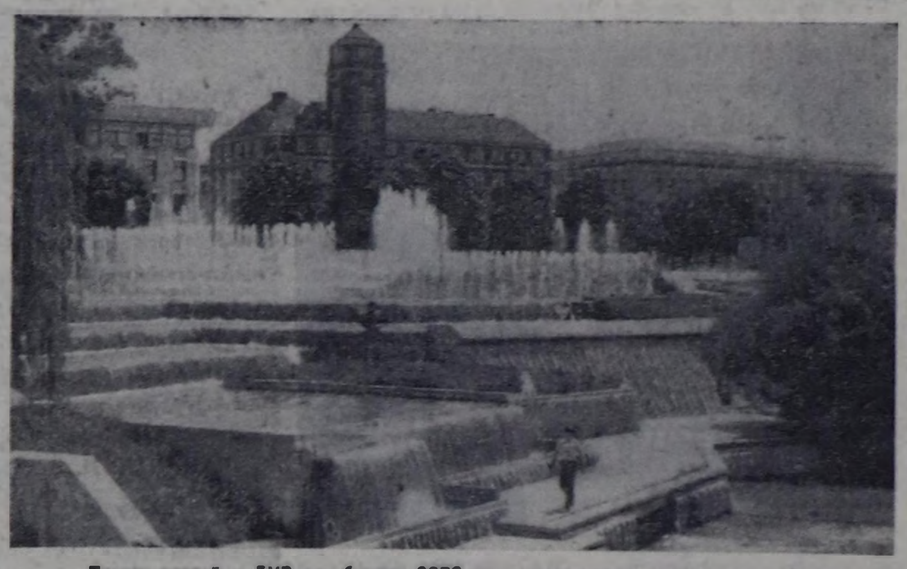

Плевен хоорай —БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң улустарының ажы-дүүмэ найырелының база чаңгыс эвиниң иезазэ өңмэс чыыттыылыг демдээ. Осман дарлаяындан Болгарияны хостаар дээш чүс ажыг чыл бурунгаар аңаа орус шеригнер тулчуп турган.

Мурнунда чаржынчыг бичии суур турган Плевен социалистиг тургузуушкуннуң чылдарында чурттуң үлетпүр болгаш культуразының сайзырамгай төптериниң бирээзи ыыдыр хөгжээн. Хоорайның даштыңы хевири база сайзырап, чечиителген. Сентябрь Тос аттыг шөлдө (чурукта) улуг суг сазрылгаан дерээн болгаш Плевенниң маадырлыг тулчуушкунунуң 100 чылынга турасхаал болдурган комплекстиң составынга киирген.

А. КОНЬКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ПХЕНЬЯН.** Мурнуу Көрейниң үеэзэшкинге таварышкан районнарының качыгдаан чурттакчыларынга Көрей Улус Демократтыг Республиканың Кызыл крест ниитилелиниң дузалажчызы Көрейниң сонгу болгаш мурнуу чүгүүң аразында демилитаризастаан зонада Пханунджомнуң районунга дамчыдып бергенин ЦТАК агентство дыннаткан. Ол районнарның чурттакчыларынга дамчыдып бергеи дузалажчының аразында рис, постаавы аймаа, эмнер болгаш өске-даа чүгүлэ түүлдер бар.

⊙ **РИМ.** Немец-фашистиг эжелекчилерден Италияны хостаанындан бээр 40 чылынга турасхаатпан байырлал хемчегларын чурттуң ямы-бүрү хоорайларында чорудуп турар. Хостаалга болгаш демократия дээш, бүгү кижи төрелгеттенин чыртыкылыг келир үезин дээш демиселге амы-тынын берген маадырларның чыртыкылыг турасхаалының сактыышкын ёзугаалыы Италияның демократтыг хей-ниитизи кылыы турар. Чурттуң сонгу депиисезэринде Ухире хоорайның чоогунда Нимиске массалыг митинг болган. Италияда политиктиг байдалды божанадырыы ораалдаанын решениянын чимээнинниннерге удур демиселге чаңгыс эвиг бижыктаарынче, тайбың дээш демиселди улам-на калбартырынче демократтыг, депшилелиг бүгү күштерни митингиниң киржикчилерге кыйгырган.

⊙ **АММАН.** Израильде араб муниципалиттер бүгү-ниитизиниң ажыл соксадымшкының чаргыын. Соолгу медээлерни ёзугаар алырга, ол муниципалиттериң эргезинде бүгү албан черлерге 45 хоорайларда ажылдаскаан, а үк хоорайларда 700 муң хире арабтар чурттап турар.

⊙ **ВАШИНГТОН.** Сандиносу чөзакты дүжүрерни ораалдажып турар контрреволюстуг күштерни детиилиринге Рейганның администрациязы соолгу үш чылдарда бетн-ле дизе 73 миллион долларны чарыттаан деп, сенатор Э. Кеннеди медеглээн. Никарагуа улуска удур ол хөделиишкиннерни Ак бажың втартыр дээш ямы-бүрү кажарлаашкыннарны болгаш ажыы-бүле шүүлээшкиннерни кылып турар деп, сенатор демдеглээн.

⊙ **ДЕЛИ.** Делегейниң акша фондузунуң (ДАФ) болгаш Чаартылганың база хөгжүлелиниң делегей банкызының (ЧБХДБ) чоокта чаа Вашингтонга болган сессиязының түнелдерингe таарыныпаашын Индия илергейлээн. Америк найысылыга болган сессиниың ажылынга киржип чораан Индияның сан министрэ П. К. Мукерджи ол дугайын медеглээн. Барыын таланы империалистиг күрүнелер делегейде деп эргелиг эвес садыг-экономиктиг харылзаалары хевээр арттырарын ораалдаашын турар.

⊙ **БРАЗЗАВИЛЬ.** Конго Улус Республикалың школаларында, лицейлеринде болгаш дээш өөредилге черлеринде чаа өөредилге чылы эгелээн. Чыруумшкинниң ёзугаар улусчу системалыг тургузаар талазы-биле чурттуң ажыыны чоннары хамаарышпас хөгжүлдениң чыыдырында улуг чедиишкиннерге болган. Чуртта эге школаларның саны ийи катап көвүдээн, национал университет тургустунган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

ССРЭ тайбың дээш быжыг туржуп турар

Тургузукчу тайбың ажылиштиг Совет Эвилели тайбың дээш, ядролуг дайынның кыжаныынга удур, ядролуг чепсекти хоруурун болгаш бүрүн узуткаары дээш чайгылыш чок, күзел-соруктуг демисежип, шеригг талазы-биле удурланыштыр туржурунга шиитпирлиг удур туржуп турар. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин юбилейлиг пленумунга эш К. У. Черненковуң чугаазын калбаа-биле тайылбырлап, үнелеп турээ даштыкы чурттарның политиктиг болгаш хей-ниитичи көскү ажылдакчыларының, массалыг информация чепсектериниң тайылбырларының кол-ла утказы ыыдыг болуп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бөгүн чонның чогаадыкчы бүгү күштерин, ооң күш-ажылчы инициативазын Советтер чуртунуң хөгжүдезин шаңкын дүргедедиринче угландырып турар деп, Болгарияның Компартиязының органы «Работническо дело» солун бижээн. Социализм дугайында эң бедик, эң негелделиг болгаш эртемге үндезилеңген билиишкиннерге дүүштүр совет шиитилелдиң амыдыралының бүгү талааларын хөделдирип үндурер төлээде, ажыл-агыйжы болгаш организакчы шиитпирлиг күжениишкиннерин эргежок чүгүлээрин ол онзалап демдеглээн. Коммунистиг перспективаны чоокшулаар дээш СЭКП бүгү-де чүүлдерин кылып турар. Амгы конгуг дүвүрээшкиниг даштыкы политиктиг байдалда Совет Эвилели ядролуг кыжанымшкынга удур идепкейлиг болгаш чүткүлдүг тура-соруктуг демисежип турар.

Эш К. У. Черненковуң чугаазының даштыкы политика талазы-биле хей эвес-даа болганы утказылыг ол кезээнче даштың хөделишкен үш аппаратарының космоска көстүп келгени болур. Ол орбита комплекизиниң массазы 47 тонна, узуну 35 метр болган. Монтаж, профилактика болгаш сеткелге ажылдаарын хынаар космос делегеминге ажылдаанының ачызында чедип алдынар. Ынчаагаш экспедицияның амгы кол экипажының составында эвчи Олег Атьковту киргеин таварыга эвес. Станцияның экипажының кадыкшылын хынаан, шинчиири-биле амгы үениң дыка хей чаа-чаа аппаратуразын тургускан. Космос медицинязының талазы-биле тускай эртемниглерниң демдеглеп турары-биле алырга, чер чоогунуң орбитазында ол шинчилелдер болза, түгле космонавтиканың эргежыынга эвес, а кижиниң организминиң шенелде үелерде байдалын хынаарынга медицинага база улуг ажыктыг болуп турар.

Баштайгы спутниктиң салгакчылары —ажыы-бүрү ажылдарга хереглээр автоматтыг аппаратарның саны чылдынна өзүп турар. Оларның эң-не хей санныы — «Космос» угланышкынның совет спутниктеря болур: оларның саны 1600 чоокшулап турар. «Космос» угланышкынның спутниктеринге перспективтиг системаларны ажыглап турар, оларны ооң соонда башкарыкчылыг болгаш автоматтыг станцияларга ажыглаар. Харылзаалыг, навигациялыг, метеорологтуг ажылдарны кылып турар дыка хей космос аппаратарының кылып турар сөрүлгаларын анаа-ла савай чугаалаары безин берге. А бүгүде чүве — 27 чыл бурунгаар салып үндургенинээ баштайгы спутниктен хамаарлыр. Ол спутник болза, кижи төрелгеттенин төөгүзүнде чаа үени ажыктап болгай.

Михаил ЧЕРНЫШОВ,
ПМА-ның эртем талазы-биле таймылбырлакчызы.

Бедик үнелээшкин

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкоуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынга (Нью-Йоркта эртип турар) чугаазын Каттышкан Нациялар Организациязының бодунга-даа болгаш ооң дашкаар-даа черлерге бедик үнелээшкин-биле утказа. Делегейде дүшкүүрлүг чидиг байдалдың дөстерин көргүскеш, совет делегациязының баштыңы делегейнин амгы байдалын хаяы анализтээн. Ол дөстер—шериг талазыбиле Совет Эвилелиниден тергиндегей күштүг турарын чедип алырын бодунуң соругазы кылдыр салган Вашингтон политиказының амгы хартаачыларының айылдыг тогдунуушкуннары-дыр. Ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектериниң болгаш стратегиг чепсектериң талазы-биле чугаазажышкымнарны үзеп, күштүг болуп турар совет-америк дугуржуушкуннарны күш чок боллурар деэш харын Вашингтон шак индыг соругаңы салган. Америк эрге-чагыргаларының кедергей дайынчырак дерзин хөөнү ядролуг дайынның кыжанымын чайладыр деп кол соругаңы чедип алырынче угланган кандыгдаа күжениишкиннериниң оруунга моогдактарны тургузуп турар.

Совет Эвилели кандыгыл дээрге, ооң политиказының угланышкынны оскерлиш чок артып турарын делегейниң ат-алдарлыг организациязының индиринден ол база дагын медеглээн. Ол —тайбыңче, чепсегленишкинин дүжүреринче, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарларынче, а ооң соонда харын узуткаарынче, амгы үениң өске-даа чидиг айтырыгларын шиитпирлээринче угланган политика-дыр.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязынга ССРЭниң чарлаан чаа тайбың инициативалары база ол угланышкынга шыпчы чоруктуң бүзүрелдиг бадыткалы болуберген. «Космос делгемин шүүт тайбың соругаларга, кажы төрелгеттенниң чазагай чоруунга ажыглаар дугайында» аңгырыгны чүтүлә болгаш дүрген көөр айтырыг кылдыр сессиниың хүн чүрүмүнгө киирерин Совет Эвилели саналдаан. Боо-чепсекти эңдере будурер чоруктуң кижиниң ажыл-чорудулгазының чаа кавызынга иептередириче угланган оруктуң дугларр дээш эң шиитпирлиг хемчегларын алырын — космостуң согугжу боо-чепсектерин, космоска объектилерни боолаар соругаңбиле баазалаттынган кандыг-даа хевирлерниң бүтүү чепсектерин хоруур болгаш үзүткаар дугайында дугуржуп алырын Совет тер чүрту саналдап турар.

Кезеңче чоокка чүнү-даа кылып болур дээр чүткүл сеолгу ыяларда АКШ-ның политиказындан улам ажыы-бүле илерхейлеттинип турары кымга-даа чажыт эвес болгай. Күрүнелер аразынга харылзааларның болгаш бүзүрежилгенің тайбың харантерин хандырарының аргазын турулдуруп баксыраадыр, ажаа-чанның делегейде доктаай бертен ворма-чажектерин херек чок кылдыр көргеш, ап октаар дээр ораалдажышкын индыг угланышкындан көстүп турар.

Делегейниң эрге-хоолүзүн сагыырынга ажыктыг кылдыр шиитпирлиг чугаалаан турарынче КНО-ну кыйгырбышаан, Совет Эвилели «Күүүне терроризминиң политиказын база бот-эргелиг өске күүүнелерге киичээл-политиктиг туруузуну ажүүрериниче угландыр күүүнелериниң кандыг-даа үүгедиишкиннерин болдуруп болбазының дугайында» база бир айтырыгны Кол Ассамблеяга көөр кылдыр киирген.

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң көдүрген саналдарын эң кичээнгейлиг болгаш үзүнү өөренип көөр апаар деп, КНО-нуң чиигүне секретары П. Перес де Куэльяр медеглээн. Ол бодалга өске-даа күүне болгаш хей-ниитн ажылдакчылары, политиктиг хайгааракчылар, массалыг информацияның чепсектери каттыжып турар. Финляндияның даштыкы херектер министри П. Вяюлэненин сөстери-биле алырга, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарларының херээнче космоска боо-чепсектерни эңдерилдиреринң болдурбазынче Совет Эвилелиниң кичээнгей салып турарын онза ужур-дузалыг. Никарагуаның даштыкы херектер министриниң орлакчызы Н. Астөрга күүүне терроризминиң практиказын шиитпирлиг бүрүү шавар дээш совет саналл Төп Америкага үнелеп четтиннес ужур-дузалыг, чүге дээрге ол девискээриниң иштики херектериң АКШ-ның холгаарлап турарының түнелиңде душкүүрелдиг чоруктуң аймылдыг олаа мнда тыптып келгенин онзалап демдеглээн.

О. ШИРОКОВ
В. ВАСИЛЕЦ.

А. КУНЬЯЛДЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЛГРАД. (СЭТА). 1974 чылда апрель революциязының үезинде чедип алдынган демократтыг чаалап алышкыннарны быжыглаар болгаш уламна хөгжүдер дээш демисел — Португалияның Коммунистиг партиязының болгаш чурттуң бүгү чонунуң мурнунда салдынган ол сорулга-дыр деп, ПКП-ниң Чиигүне секретары А. Куньял «Коммунист» журналга берген интервьюзунга медеглээн. ЮКЭ-ниң Президиумунуң чаланың ёзугаар Югославияга ол көэн чораан.

Апрель революциязының үезинде үзүткаттырган монополиляларны болгаш хей чер эзлээр чорукту катаң тургузырынче угланган политиканы социалистиниң болгаш социал-демократтарның коалициялыг чазаа чорудуп турар деп, А. Куньял айтыкан. Будурулгелерни национализастаарынга болгаш чер реформазын чорударында амгы чазак удур болуп турар. М. Соарештиң чазаа империализминиң деткимчезин алыр дээш империалистиг күрүнелерге, харыктың мурнунда АКШ-ка дүжүп берииишкиннерни кылып, Португалияны америк администрациянын агрессия хөделиишкиниериниң, тепкишкин болдуруп турар.

АКШ-тың дузазы-биле реакциялыг шеригниң эрге-чагыргазы эжелеп алганындан бээр 11 чыл болганын Чилиниң улузу массалыг чыскаалдар болгаш удурланышкын митингилери-биле демдеглээн. Олар хоорайларга болгаш суурларга «Пиночет сөнээнн!», «Ам дораан демократия херек!» дээш кыйгырыглар-биле эрткилээн.

Улус массалар шериг-фашистиг диктатураның кем-бурууллуг үүлгедиишкиннерин, албан ужурунда «хоойлуушкан» терроризм болгаш истеп-сүүүшкүннерин килеңиээшкин-биле буруу шаап, оларны соксадырын, политиктиг үзели дээш хоруудаттырганнарын хостаарын, «билдинмейн читиннерниң» салым-хөүзүн тодарадырын, политэмигранттыларның төрээн чүртче эвээ келирин чөптээрээрин шиитпирлиг негээн.

Республиканың президентизи турган Сальвадор Альендениң Винья-Дель-Мар хоорайда хөөрүүнүң чанында муң-муң кижи чыылган. Чыскаалганнарны тарадыы сывырары-биле оптаан солдаттар болгаш карабинерлер саваатгарны болгаш карак чажы тогүлдүрер газты ажыглаан, хей кижилерни тудуп хоруглаан.

ЧУРУКТА: Винья-Дель-Мар хоорайның кудумчуларында полиция.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

40 тайыралдың ачызында

ХӨГЖҮЛДЕЖЕ ЧОРУП ОРАР

ЧУРУКТАРДА: 1921 чыл-га мочээн кызыл партизаннарда Тарлашкын тулчуушкуун-га турасказал.

Бай-Даг суурда Тывага төөгү талазы-биле ужур-дузалыг болган Тарлашкын тулчуушкуунга тураскаадды тургускан. Ол ышкаш бир чыл бурунгаар ажыглалга киирген чаа Культура бажыны суурнуң алгышинчизин киирип, кижилериниң кичээнгейин хаара тудуп келир. Оон-даа өске тудуглар. электри чырыы, янзы-бүрү маркаларның машиналары кымга-даа эскертинер.

Шынап-ла, суурувустуң алян-шинчизи чыл санында чаагайжып, сайзырап турар. Он бирги беш чылда совхозка культураның болгаш уругларалбан черлеринге тудуглар немей тургустунуп, ажыглалга киирген. Ол ышкаш малчыннар кыштагларынче 60 километр хемчээлдиг черлерже электри шүгүмүн киирген. Оон ачызында чамдык малчыннар телевизорну көөр, соодукчу болгаш хеп чуур машинаны ажыглаар аргалыг апарган.

Малчын бригаалар тептеринде, фермала, хову турлагларында кызыл-бүлүннар ажылдап турар. Малчыннарга кожер кино болгаш библиотека доктаамал барып турар.

Суурда аш-чемнин болгаш хеергел барааннарының магазиннери, амыдырал хандырылга пунктузу, столовая ажылдап турар. Ол ышкаш чаа Культура бажынында 10 муң ажыг ном фондулуг библиотека ажылдап турар. Бир ном-чукчуга оналаштыр 9,7 ном оналажып турар. 6 кезек черде кожер библиотеканы тургускан.

Чон оруузунга идеологтуг, политкижизидилгелиг ажылдарны доктаамал кордүүген илан ёзугаар чорудуп келген. Чонуун чуртап турар черлериниң айы-биле ураа чүүл корулдезин, «Аның ачам баш мен—спортчу оглубуле» деп маргылдааны организастап эрттирген. Ол ышкаш Культура бажынының чанында ниити ырының, таңшының болгаш ыры-хөгжүм ансамблиниң бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар. Ону Культура бажынының тускай билиг-мергежилдиг специалистери удуртуп баштап турар.

Совхозтуң экономиказын болгаш культуразың сайзырадырынга кандыг-даа мергежилдин тускай ортумак, дээди эртемниг специалистери улуг рольдуг болуп турар. Совхозта ук черниң аныяктарындан тускай эртемниг 45 кижи ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Ону моон-даа соңгаар улам сайзырадыры-биле чуртуун дээди ортелилге черлериниң 18 кижиниң, тускай ортумак ортелилге черлериниң 22 кижини совхоз стипендиаттары кылдыр ортедип турар.

СЭБП ТК-ның спортту болгаш күш-культураны массалыг болдурарын улам ынай хөгжүдер лугайында доктаалың амыдыралга боттандырар сорулга-биле бир-ле дугаарында суурга бодуун стадионну тургускан. Анаа спортчу маргылдаалар доктаамал эртип турар. Чуруттакчы чонуун тыва хүреш, аът чарышка соңуургалы улуг. Бистиң стадионувуска республиканың шыырак дээн мегелери Иван Хураган, Сүктер Шимет, Сергей Данида одар доктаамал бүжүн шенеп, хүрешке киржип турар. Ол ышкаш аът чарышы пенгесединиче, анаа улуг соңуургалыглар Соян Алдын-оол, Сагаачы Седип кичээнгейни салып турар. Оларның аттарды өске ажыл-агыйларның чугурук аттарын мурнап, бирги болгаш мөңги черлерге доктаамал эртип кээп турар. Аът чарышының херээнге бистиң аныяктарга кожавыс «Кызыл-таар» совхозта од талазы-биле шагдам бөөр соңуургалыг чоруулар пенсионерлер Сарбаа Дембирел, Соян Өлөт, Соян Алышаа одар аттарны канчаар сооларын, нуларын, чарыштырарын ортедип берип турар. Спортту улам ынай сайзырадып, массалыг болдурарынга тааржымчалыг байдалдар бисте тургустунуп турар болганда, анаа аныяктарны эмнелдээри, анаа бүгү чонну киприштирери черле чугула.

Бистиң кошкун чоруулар амыдыралывысха кыска үениң иштинде мынчаар улуг чаартылгалар болган, ол дээрге Ленинчи Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың ада сагыш салышкымны, бүгү совет улустуң интернационалчы дузазының ачызында чедип алдынган.

Б. БУМБАЖАЙ,
партиом секретары.

«Чаа орук» совхозта

⊙ ⊙ ⊙

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Маадыр-ие Наталья Дондаловна Лойгу болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Күске Чанмаевна Эренчина Бай-Даг суурда хүндүлүг кижилер. Наталья Дондаловна ол суурга дөртен ажыг чылдың иштинде школага эге класстарга башкылап келген. Оон өөреникчилери ажыл-агыйның бүгү адырларында ажылдап чоруур харыысалгалыг кижилер болгулаан.

А Күске Чанмаевна ол суурга үжен хире чылдың иштинде библиотека эргелекчилеп келген. Ол чон ортузунга агитация массалыг ажылдарга идепкейлиг киржип чоруур.

ЧУРУКТА: Н. Д. Лойгу болгаш К. Ч. Эренчина.

Аас-чеживитиг чаштар.

«Эрлдек шыгыраан».

Бай-Даг ховузунда.

ИРГИТ БАГБУУЖАП

Бай-Даг чаны бир-ле черде
Базырыктыг чевег чыдар —
Дуруналар ыглап эртер,
Туман, булут чажын төгер.
Ада-чурттуң дайынынга
Аъттангаштың киржип
чораан—
Тиилелгелиг чанып келген
Диним кыстар бирээзи-дир.
Бистер-биле чаңгыс класс
Бир-ле уруг турган чүве —
Алыс чырык күзелиивис
Аян ырын ырлаар чорду.
Эки-тура шерии-биле
Эзир ышкаш ужуп үнген —
Украинаны хостаарынга
Уруг үлүүн киирген келген.
Бай-Даг чаны бир-ле черде
Базырыктыг чевег чыдар —
Долгандыр-ла амыдырал
Долуп, чырып чечектелген.

А. АРАПЧОР.

МООН-ДАА БЫЖЫГ ТУРАР ИЙИК

Эрги-Барлык көдээ Советиниң социалистиг хөөлүг-дүрүм камгалалар талазы-биле доктаамал комиссиязының Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр ажыл планында Советтиң девискээринге хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чурумун тургузарының айтырыы чүгүлә чергелеп эдилеп турар. Депутаттарның ажыл-чорудулгазы перспективтиг план ёзугаар тургустунган. Бистиң ажылывыска депутаттардан аңгыда суурнуң херээжелиг чөвүлелиг, школада төрелдер комитеди, профилактика чөвүлелиг, комсомол комитеди болгаш өске-даа хөй-ниитиг организациялар киржип турар. Ол — үлүг күш. Демниг ажылдың түңнели көскү. Хөй-ниитиниң корум-чурумун төрээн хулиганнаар чоруктарның санын көскүзү-биле суурда кызырылганын —демниг, харылзаалыг ажылдың түңнели деп билир бис.

Доктаамал комиссияның хуралыга профилактика чөвүлелиниң суурда эки тура улусчу дружинаның ажылын, агитквартираларың корум-чурум быжыглаарынга киржиргезин чаңгыс эвес удаа чугаалашкан. Суурнуң чурттакчыларының ниити хуралынга хөй-ниитиниң корум-чуруму-биле холбашкан айтырыгны ийи удаа чугаалашкан. Хуралдың шиитпирининг күүселдезин көдээ Советтиң күүскому, доктаамал комиссия доктаамал контрольда алган. Оон-биле кады күш-ажылчы коллективтер күш-ажылдың сагыпта-чурумун быжыглаарынче сөөлгү үеде улуг ачы-сөөгейнин угландырып турар апарган. Чижээ. кижи эмнелгезинде (улуг эмчи Ш. Хомушку). МТМ-де (кол инженер К. Монгуш). уруглар ясли-садында күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, ынчангаш ниити корум-чурум быжыг. Суурнуң албан черлериниң, организацияларның, будүүлгелериниң аразында калбарган үлегерлиг корум-чурумнуг коллектив дээш социалистиг чарышка үстүнде коллективтерниң мурнап туравы таварылга эвес. Оларның дружкылгазын өскелерге тарадыр хемчелер алдынып турар.

Суурда арага-дарыже сунгулуг, хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыдып болгу аас кижилер үчётта алдынган. Ийда ийи удаа олар-биле профилактиктиг хемчегленнип ап чорударын практикалап турар бис. Ол ажыл чүгле беседа-биле кызыгаарлаттынмас. Оларны ажылга, ылангыя сезонныг ажылдарга хаара тудар хемчелер алдынып турар. Кижиниң ниити байдалын билип алганының соонда, оон-биле ижин-кара чок чугаа эки түнелдерлиг болуп турары билдингир. Сөстү сөглеп, аазаашкын кылган соонда, ону эвлээри чүгүлә дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир.

Хөй-ниитиниң быжыг корум-чуруму дээш ап чорудуп турар хемчегленнистиң дээштин ам-даа чавыс болуп артышаан, деминг ажыл ам-даа чедип алдынмаан. Чүгүлә бо ажылга эки тура улусчу дружиналарның киржилгези улуг. Көдээ Советтиң девискээринде улусчу дружинаның ажылы моон мурнунда элээн көскү турган чүве болгай, ам сулааан. Оон ажылын сегидеринче утланган хемчелер алдынып турар. Харын ол сорулгабиле оон составын чаартаан, дежурныйлаар графикти эдетургускан, ынчангаш турбуже, ажыл хөнүвейп турар. Оон мурнунда эртенинг-не ажыл хуваалдазының бетинде суурда корум-чуруум айтырыын чугаалажып турган болзувусса, ол эки чаңчыл чоорту чидип э чыдар. Эш хүү судунун ажылчорудулгазы көзүлбейн турарын айтыы аотык эвес деп бодаар мен. Оон-биле кады суурда магазин садыгжыларының талазындан эзиптир сукчуи садарының чаңгыс аай чурумун хажыда бөөр чоруктар бар. Бир эвес суурда бар хөй-ниити организациялар шүүгү демниг, харылзаалыг ажылдаар болза, хөй-ниитиниң корум-чуруму бистиниге моон-даа быжыг турар ийик. Совет Тываның 40 чылы чоокшулаан. Байырлалды бүгү тала-биле бедик көргүзүглериг уткуудувчазагай чаңчыл. Ынчангаш суурувусту бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг кылдыр тургузар дээш демниг ажылдаар ужурлуг бис.

Б. МОНГУШ,
доктаамал комиссияның даргазы.

АСТРАХАНЬЧЫЛАР СОНУУРГААН

Астрахань ширигинге солуп оюнмар болуп эрткен. Анаа пириктиң ат-сураглыг кижилери-биле кады ССРЭ-ниң улустуң артизи Владимир Оскал-оолдуң удуртказы тыва цирк артистериниң бөлүү ойнаан. Хере шөйүп каяа чиге демир кырыпга таңшылап, янзы-бүрү жонглёр көргүзүглерин кылыр. Ук комерин национал-аяп-биле онзалап каастаан.

Тыва цирк бөлүүнде Оскал-оолдар болгаш оон өөреникчилерн кол өзек болуп турары билдингир. Адазы-биле кады уруу Майя Лозовик оглу Юрий Оскал-оол ойнап турар.

«Волга» деп область солуну Владимир Оскал-оолдуң номерин онзагай аяныг деп демдеглээн. Өнүгүр чараш национал хеп, дериг-херексел аймаа, күүселде тыва улустуң амыдыралын тода көргүскен. Хөгжүм-даа, эрес-кашпагай чорук болгаш көрүштүг аян кижиниң

КАБИНЕТТЕР НЕМЕШКЕН

Өөредилгениң техниктиг херекселдерин ажыглаарын экижиндерин школа реформазында айыткан. Башкылаашкын ажылын чогумчалыг чорударында эки дериттинген кабинеттерниң чугулазы кымга-даа билдингир. Бистиң Хайыракан ортумак школазының дирекциязы, башкылар коллективи өөредилгениң кабинет системазын калбартырынче кичээнгейни күштелдиргеп. Ийи чыл мурнунда ажыглалга киргеп чаа школада химияның, физиканың, биология болгаш төөгүнүң эки дериттинген кабинеттеринден аңгыда, күш-ажылы кичээлдери эрттирер өөредилге мастерскаязы, спорт залы бар.

Школа реформазын боттандырып эгелээнинин башгайгы чылында бистиң школаның өөреникчилери чаа белекти алганнар. Ол болза бүгү талазы-биле дериттинген ийи лингафон кабинедин-дир.

Анаа даштыкы болгаш орус дыл кичээлдерин эки организастап эрттирип турар. Өөредилгениң шынарын бедидерингe од улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок.

О. ДАНГАА.
Улуг-Хем район.

АСТРАХАНЬЧЫЛАР СОНУУРГААН

— Көрүкчүлер-биле ужуражышкыны үезинде номерни канчаар тургускамны сонуургаан айтырарлар — деп, Владимир Оскал-оол чугаалап турар. — Тыва чонуун амыдыралын анаа көргүзүп турар бис. Көрүкчүге ол солуп болуп турар. Хөй-ле чурттарга оюн көргүзүп чорудувус. Номер чаартынып турар, биске аныяктар немежип кээп турар.

Цирк — күштүг, дидим кижилериң уран чүүлү, ол кижилерге көрүшкүнү шаанап турар. Тыва артистер база-ла шак ындыгларның одуруунга кирер.

Г. МАНАСЫПОВ.
Астрахань.

ЧОЛААЧЫ БОЛУРУН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Тыва АССР-ниң Сельхозтехнурномунуң өөредилге-нурс комбинады III класстың чолаачыларын өөредип, бедеткээри-биле сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар. Анаа өөренип киреринге Сельхозтехкүркомнуң будүүлгелериниден азы совхозтардан өөренири-биле чорутпкан бижик херек.

Өөредилге 1984 чылдың октябрь 15-те эгелээр.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Магистральная кудумчузумда № 1 «Б» бажында.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 4-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.30 — «Котовский». Уран-чечен фильм. 10.40—«Диринг амытаннар амыдыралы». 11.40—11.45 Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.25 — «Совет күрүнеңиң үндезинниери болгаш эргелери». «Бистиң байлаавыс». Коллективизм — бистиң амыдыралывыстың хоолүзүү. 16.00 —Шыдыраа школазы. 16.30 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.00 — Кубок эдилекчилериниң кубогу дээш. «Хайдук» (Югославия) —«Трабзонспорт» (Турция). 18.30 —Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35—Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Спартак» (Москва) —«Оденсе» БК (Дания). 21.00 «Ут». 21.35 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 22.20 — Документалдыг телефильм. 22.30 — Шыдыраага делегей чемпионады. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Лада». Документалдыг телефильм. 8.35—9.35 — Бойдус дүгайында эртем. 4-кү класс. Хүн болгаш хүн системазы. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05—9.20 —Испан ыры. 10.05 — Ф. Лист. 10.35—11.40 —И. А. Крыловтуң басняларының 5-ки класс. 11.00— Тележурнал. «Өг-бүле болгаш школа». 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — Төөгү. 8-ки класс. 12.35 — Е. Буков. Чогаалдарының арынарынган. 13.50 — «Гонки без финиша». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Челээш». 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төв». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ут». 21.35—23.20 — «Длинная дорога». Уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

ОКТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Соучастники» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатказ), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник № 114 10.00, «На горе стоит гора» 11.20, 12.50, «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатказ) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Новые приключения неуловимых» 14.30, «Джентльмен из Эксона» 16.20, 18.10, 19.50 (узатказ) шактарда.

«ВОСТОК»: «Почти ровесники» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 узатказ. шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Комиссар полиции» 18.00, 20.00 шактарда.

аграар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус соок. Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соок, хүндүс 13—15 градус чылыг болур.

Редакциянын адреези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харылсалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үдептүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүү киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информасиә киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күүзе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1; ТС—00539.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 231 (12621) | 1984 чылдың октябрь 6, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көш

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Финляндияның Премьер-Министри Калеви Сорсаның Совет Эвилелинге албанның аянчорууның, СЭКП ТК-ның Чигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң оон-биле беседазының, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң чугаалажылышкыннарының түнелдеринде дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвлечеглиг хуралынга чугаалажып көргеи. Беседаның болгаш чугаалажылышкыннарының үезинде саналл-оналдар солчуушкуну совет-финляид хаурылзааларга чанчыл болган найыралдың, бот-боттарынга идегежир, бот-боттарын биле-чыр чоруктуң байдалынга эртикени, санал-оналдарның ол солчуушкуну ийи чурттарның улустарының, бүгү-нийтә тайбының болгаш айыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразынга ажыктыг кады ажылдажыгаының улам хөгжүдеринге идиглит болур дээрзин сеткил ханышкыны-биле демдеглээн. 1986—1990 чылдарда ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразынга садыглажылга болгаш төлежилге дугайында дугуржулгага аян-чоруктуң үезинде ат салдыганы—совет-финляид кады ажылдажылганың чедиишкининиг хөгжүлдезиниң база бир тодаргай илерээшкини-дир.

Найырал. кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээге үндезилээш, ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразынга чаагай кожахелбээ харылзааларны бүгү талаалыг быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче угланган шугум Совет Эвилелиниң даштыкы политиказынга моон соңгаар-даа чугула угланышкын болуп артарын Политбюроюнуң хуралынга база катап онзалап демдеглээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынга ССРЭ-ниң делегациязының ажыл-чорудулгазының дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң дыннадыын Политбюро дыннаан болгаш чүүлдүг деп санаан. Делегей байдалын экижидеринге, боочепсектерни, бирги эвлечегде ядролуг чепсектерни, эндере бүдүрериң соксадырынга, күрүнелер аразынга идегежир чоруктуң быжыглаарынга болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге хамыктың мурнумда принципиалдыг ужур-дузалыг айтырыглар сессияның кол кичээнгейинге тургустунганынга Совет Эвилелиниң идепкейлиг болгаш чогумчалыг туружу илигни бергенин демдеглээн.

Космос делгемин милитаризастазарын болдурбас болгаш оны кижиниң чүгле чаагай чорууңга ажыглаар талазы-биле, а ол ышкаш улустарның салым-чолун боттары тодаргайлаар эргезин камгалаарынче угландыр, күрүне терроризминиң политиказынга удур КНО-га көдүргеи совет улуг чаа инициативалар кадбак үнелээшкинни алган.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязы-биле холбаштыр АКШ-ка турган үезинде даштыкы күрүне ажылдакчыларының-биле ужуражыышкыннарга А. А. Громыконуң кылган улуг ажылын хуралга демдеглээн.

АКШ-тың президентиэи Р. Рейган-биле, америк өске-даа төлээлекчилер-биле беседалар америк тала-биле шаптыг, ажыктыг чугаалажышкынарны кылырынга Совет Эвилелиниң белениинг илергейлээшкини болган. Совет-америк харылзааларның кол айтырыгларының талазы-биле, аңда холбаштыр делегейде херектериң байдалының дугайында санал-оналдарның улуг хемчээлге кылдыган солчуушкуну бодуиуң политиказын сарыылдың болгаш тайбынга янак чоруктуң угланышкынынга америк таланың ёзулуг эдер бодаалдының дугайында хереченлекпи дег демдектерни коргуспээнин демдеглээр апаар. ССРЭ-биле элээн чогумчалыг харылзаалларга ажыктыг байдалдыг кылдыр америк таладан кылган ниити характерлиг медегеллдер тодаргай хөделиишкинивер-биле быжыглаттынмайн турар.

Делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң айыылдыг кылдыр күштелгенинге, делегей харылзааларының үрелиишкининге чедирген. АКШ-тың администрациязының амгы угланышкынын өскертирин бүгү-нийтә айыыл чок чоруктун эргеажыктары, бүгү улустарның эрге-ажыктары шиитпирлиг негеп турар. Дөн эргенин, ботботтарын хүндүлежиринин болгаш боттарының иштики херектерин холгаарлашпазының принциптеринге совет-америк харылзааларны чогумчалыг кылдыр экижидери ийи чурттуң улустарынга ажыктыг болуру чиганиишкин чок болгаш нийтизи-биле делегейде байдалга таарымчалыг салдарны чедирер дээрзинге Совет Эвилели бүзүрел турар. Шын-ынчаар хөделиринге АКШ-тың чазаа белен болур болза, ону совет таладан кезээде болурчогуруу-биле деткиир апаар.

Кол демир-орук оруун эдеп салырын хуусаа бетинде доозкашының болгаш Байкал-Амур демир-орук магистралы-биле поездилериң ажылчы шимчээшкинин эгелээн дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көргеи.

Кол демир-орук тулуунуң доозулганы болгаш БАМ-ның бүгү узун оруунга поездилериниң ажылчын шимчээшкининиң ажыттынганы политиктыг болгаш улус ажыл-агыйжы улуг ужур-дузалыг болуп турарын хуралга демдеглээн.

Магистральдың оруунга 10 чыл дургузунда дыка улуг хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткен. Демир-оруктуң шөйлүп чорутаан черинге 570 миллион кубометр довуракты токкеи, 4200 көвүрүглерни болгаш кылымал эске-даа дериишкиннерни тудкан,' 5 муң километр ажыт кол болгаш станцилар демир-орук шугумнарын шөйгеи. Чаа хоорайлар болгаш чагайжыткан суурлар туттунуп турар. 570 муң дөрбелчин метр инити шөлдүг капитал чурттаалга бажыңнарын болгаш 400 миллион ажыг рубль инити түлүг социал-амыдыралдың эске-даа хөй объектилерни ажыглаала киирген. Оон-биле чергелештир. магистральдың тудуун доозар талазы-биле моон соңгаарги ажылдарны идепкейжидериниң эргежок чугулазын хуралга онзалап аймыкан. Бо айтырыг талазы-биле чогуур доктаалды хүлээп алган.

1984—1985 чылдарда човга садыглаарынга, а ол ышкаш ямы-бүрү ураң-чурулга ажылдарын күүседир талазы-биле ажылчы чоннарның чагыгларын күүседир ачы-дуза чедиргелгенин улуг хемчээлге калбартырынга ажыглаар ураң-чурулга чогларадын болгаш кыжыгларын бүдүрерин база сайгарарын (ССРЭ-ниң ураң чурулга фолдузун) Чуруктуулар Эвилелиниң күжү-биле хөвүдезир дугайында ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылган санаалдарын ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көргеи болгаш чүүлдүг деп санаан.

Совет Эвилелиниң иштики болгаш дашткы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларың ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база чугаалажып көргеи.

Даарта—Башкының хүнү

У ЛУСЧУ БАШКЫ

Башкыга, ооң ажылынга ханы хүндүткелдиң чанчылдары совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла Ленинчи сагыш салыышкынга үндезилеттинип доктааттынган. Улусчу башкының ниитилелге туружун, ооң ажыл-херээн улуг баштынчы бедин-биле үнелеп чораан. Чанчыл болган байырлал Башкының хүнүн база катап уткуп тура, ооң дугайын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис.

Аныяк салгалды кижизидеринге ниитилелдиң бүзүреттирген кижизи, чон ортузунга идеологтуг ажылга партияның идепкейлиг даянгыыжы деп ам башкыларны чөптүүбиле санап турары-даа таварылга эвес. Бистиң чуртувуста 3 млн. башкы шак ол буянныг болгаш харыысалгалыг хүлээлгени күүседип, бистиң ургларывысты биличлернің оруу-биле аппар чоруурлар.

Тываның башкылары бо чылын боттарының профессионал байырлалын онзагай үеде уткуп турарлар. Аку-дуңма улуг Совет Эвилелиниң найыралдыг өг-бүлезинге эки тура-биле каттыжып киргенинден бээр 40 чыл юбилейин республика каш-ла хонгаш байырлаар. Совет Тываның социал-культура чаартылгалары кайгамчык. Бистиң интеллигенциявыстың мурнакчы отряды болур башкы кадрлар Тывага болган социал чаартылгаларның эң идепкейлиг киржикчилери болганнар. Көдээ башкылар чүгле ургларны эвес, харын улуг улусту үжүк-бижикке, культурлуг амыдырал-чуртталгага өөредип, чанчыктырып келгеннер. Бо бүгүге боттарының улуг-хуузун харам чокка берип чораан бистиң хоочун бүгү-ле башкыларывыска өөрүп четтиришкинниң сөстерин чүректиң ханызындан илередир бис.

Сайзырагай социализмниң ниитилели улус өөредилгезиниң мурнунга үениң негелдезин ёзугаар чаа сорулгаларны салып турар. Улус чырыдыышкыныныың төөгүзүнде чугула үе-чада болуп турар ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары бо өөредилге чылында эгелээн. Бо бүгү-биле холбаштыр башкының ролю, ооң ажылынга харыысалгалыы чүден артык бедиир дээрзи билдингир.

Тываның улус өөредилге шугумунда ажылдап турар бүгү-ле башкылар, оларның школада, уруглар садында, өөредилге черинде ажылдап турары ылгал чокка, өөрүшкүлүг байырлалын таварыштыр эргим, чылыг сөстерни хөй-хөй өөреникчилерден, ада-иелерден, школаның шефтеринден хүлээп ап турарлар. Башкыларның аразында ат-сураглыглар, ажыл-херээниң ёзулуг мастерлери кайы-даа школада, өөредилге черинде бар. Оларның чамдыктарын адап көрээлиннер. Тээли школазында хөй чылдарда ажылдап келген М. В. Дробышевскаяны, Кызылдың № 2 школазында Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы А. А. Алдын-оолду, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, педагогика эртемнериниң кандидады, Кызылдың педагогика институдунда доцент Л. П. Салчакты, Кызылдың автоорук техникумунуң башкызы Г. И. Федосованы, улус чырыдыышкынының тергиинни Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Кызыл-Мажалык школазының башкызы С. Б. Күжүгетти дээш өске-даа он-он аттарны бөгүн чоргаарал-биле адап турар бис.

Хөй-хөй башкылар — пропагандистер, лекторлар, агитаторлар. Чонуңуң чурттап турар черииниң аайы-биле чорудуп турар кижизидилге ажылының бисте база бир төптери болуп турар агитквартираларда хөй ажылдарны олар башкаржып турарын эскерип болур. Чонуңуң ортузундан төлээлеттиргеннер —улус депутаттарының аразында олар база кирип турарлар.

Республиканың башкыларының аразында беш чүс ажыг кижи улус чырыдыышкынының тергиннери, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССРниң школаларының алдарлыг башкылары 233 кижи, ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле хөй санныг кижи шаңнаткан. Бо бүгү башкының ат-алдарының бедиин хереченлеп турар.

Башкыларның амыдырал-чурттарга байдалын экижидеринче, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей онза болур ужурлуг. Күш-ажылчы оруун чаа эгелеп чоруур аныяк башкыларны ажылга инжиктирери, чурттаар оран-бажыңбиле хандырары база чугула. Бо чылын республиканың школаларында дөрт чүс ажыг аныяк башкы ажылдап эгелээн. Оларның чедиишкинниг ажылдаарынга боттуг дузаны тус черлерде партия, совет, улус өөредилге органнары, ажыл-агый удуртукчулары көргүзер.

«Школа реформазы — бүгү улустуң херээ» деп лозуңнуң адаа-биле эгелээн чаа өөредилге чылында ажыл-херектериң чедиишкинниг болурунга башкыларның шынчы дузалакчылары — ажыл-агыйлар болгаш бүдүрүлгелер, ада-иелер болгаш хөй-ниити. Бо талазы-биле алыр болза бистиң республикада чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй. Өөредилгени күш-ажыл-биле холбаарында, аңаа материалдыг баазаны быжыглап тургузарында шиитпирлээри соңгаарладып болбас айтырыглар бар, ону амыдыралга дүрген боттандырарынче сагыш салыр болза эки.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырарынга эң кол кижи — школа башкызы. Ооң эртем талазы-биле билиг-мергежилинден, амыдыралды эки билириниден, ниити культуразындан ук айтырыгларны чедиишкининг шиитпирлээри хамааржыр. Кандыг-даа кичээл өөреникчиниң билиглерни угаазылалдыг шиигээдип ап, мөзү-бүдүш талазы-биле төлептиг кижи болурунга салдар чедирер ужурлуг. Бистиң башкыларывыстың билиг-мергежили, арга-дуржулгазы, энергиязы, чогаадыкчы тура-соруу ол бүгүнү чедип алырынга бижыг үндезин болур.

Бәйырлалыңар-биле, эргим башкылар!

ЭШ В. В. ГРИШИНГЕ ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко октябрь 4-те Кремльге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-зының бирги секретары В. В. Гришинге Ленин орденни болгаш «Кадыыр болгаш Маска» ийиги медальды тывыскан.

Шаңналды тыпсып тура, эш К. У. Черненко чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим Виктор Васильевич!

Бөгүн Силерге Төрээн чуртуң дээди шаңналын —Ленин орденни база «Кадыыр болгаш Маска» ийиги алдын медальды тыпсыры менээ дыка өөрүмчүг-дүр.

Бо шаңналдар-биле Силерниң Коммунистиг партияңыг болгаш Совет күрүнеңиң мурнунга улуг ачы-хавыяазар. Силерниң ТК-ның Политбюрозунга болгаш СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретарының албан-хүлээлгезинге ажыл-чорудулганарыңа үнелеп көрүп демдеглээн.

Силер моон-биле ам бистиң ленинчи партиявыстың кежигүнүнге 46 чыл боол турардыр силер. Силер херек кырында ол бүгү чылдарда партияның, күрүнеңиң болган хөй-ниитиниң харыысалгалыг ажылын кылып келдиңер.

Силер демир-орук белдириниң партия комитединиң секретары, партияның Серпуховоо хооркомунуң бирги секретары, СЭКП Москва обкомунуң секретары, ВЦСПС-тиң даргазындаа турдуңар.

Силер СЭКП-ниң эң улуг болгаш дайынчы отрядтарының бирээзин —пайысылалдың партия организациязын 17 чыл ажыг үеде баштап келдиңер.

Бистиң күрүневистиң пайысылалының партия комитединиң бирги секретарынга кайы хире улуг харыысалга онаажып турарын шуптувус эки билир бис. Москва кезээде бүгү кижилерниң караанга кестүп турар болгай.

Бөгүн ол улуг болгаш харыысалгалыг албан-хүлээлгеге Силерниң политиктиг болгаш организаккы аргаларыңарның, кижилериң улуг болгаш нарын

(Уланчызы 2-ги арында).

Совет Тыва 40

АЖААЛДАНЫҢ ШИИТПИРЛИГ ХҮННЕРИНДЕ — БЕДИК ТЕМП, ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУК

ТАРААЖЫГА ШАК БҮРҮЗҮ ҮНЕЛИГ

Каа-Хем районуңуң «Бурунгаар» совхозунуң ажыл-ишчилери бо чылын тарааның багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган. Ажыл-агыйның Хайыралтыда № 1 хөвү-трактор бригадазының коллективи бо чылын 1715 гектар черге кызыл-тасты, 2000 гектар шөлге көк-тараа болгаш сула тараан. Бо хүннерге чедир көк-тараа, сула долузу-биле ажаап алдынган; оларның хөй кезиин мал чеми кылдыр сенажтаан, артканын келир чылга үрезин кылдыр шыгжамырларже үрүп алган.

Тараажылар кызыл-тас ажаалдазынче кирип турда, хар чаггаш, чамдык шөлдерде тарва чыдыпкан. Бригаданың күскү дүжүт ажаалдазын канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин ооң бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, алыяк коммунист В. Т. Дудупейден бистиң корреспондентивис дилээн. Бригадирниң чугаазы мындыг:

— Бо чазын болгаш чайын хөй чаъс чаап, сооқ турганыдан тарааның үнгени дески эвес. Чаңгыс шөлден үнүп келген тарааны безин көөрге, аңгы-аңгы; чартык кезии четкен, чамдызы быжыкалак, а артканнары көңгүс көк хевээр. Мындыг байдал колдуунда тараазының дүжүду бедик, эки үнген шөлдерге хамааржыр. Оларның дең-дески быжа бээрин манап турда, дыка хөй уе эртер, а күзүн шак бүрүзү үнелиг болгай.

Дүжүду арай хирелиг, чавыс үнген тараавың мурнап быжарын тараажылар билир. Ынчангаш ажаалдаяы ындыг шөлдерден эгелээн бис. 1715 гектар кызыл-тастың 326 гектарын дорт бастырып, 327 гектарны чыттыр кестирип алган турувуста агаар баксыраан. Ажаап алдынган тараавың ортумак дүжүду 9 центнер чедип турду. Ам сынта арткан тараавың дүжүду ооң бедик болур ужурлуг. Ынчангаш терээн Тываныстың өске-лейлиг чылында тараа бүдүрер талазы-биле планнаар онзаалаларывысты күүседиринге бүзүреллиг бис.

Агаар-бойдустуң баксыраанынга чагыртып, тарааны хар адаанга каар эвес, бүгү-ле арга, хемчеглерин алыр ужурлуг бис. Сөөлгү хонуктарда чүгээр чылып, хар эрип чыдаар. Чамдык тараа сыптары комбайн-биле кестине бээр хире, өйдейин кээрин шенелде кезилдеден көрдүвүс. Мурнундагы чылдарда ышкаш, чыдыпкан тарааны көдүрер-тускай дериглерни ажыглап, тарааның чыдыпкан уунга удур чаңгыс талаалап база кезер апаар чадавас. Ажыл нарыядап, артык чаргалдар үнери билдингир. Мурнувуста белен эвес айтырыглар турза-даа, тараажыларның тура-соруу бедик, дүжүттүү чидириг чок ажаап алыр дээн сорулганың боттанырынга бүзүреллиг бис.

Комбайнерлер Богдан Ондар, Пётр Мпков, Олег Оюржак, Балуу Ондар хүн нормазын 130—140 хуу чедирип, оскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ылаңгыя, тараанын чыттыр кестирип турар Арбан-оол Кууларны мактаас арга чок. Хүнде 19 гектар черниң тараазын чыттыр кестирерин ол доктаамал барык ийи хатап ажыр күүседип турар.

Комбайннардан шаңче тарва сөөртүлгезинде Кызылдың № 2 АТБ-зиниң, Сарыг-Септи «Сельхозхимия» салбырының чолаачылары хаара туттунган. Олардан Иван Волошинге, Клим Салчакка, Юрий Губаревке болгаш ооң-даа өскелерге идеген болур.

Бригадада тараажылар аразында социалистиг чарышты организастаан. Ооң түнелдерин беш хонуктан үндүрүп, типлекчилерге шилчиир вымпелдерни, кызыл туткугаштарны, акша шаңналдарын тыпсырын чаңчыл болдурган.

Тараажиларның ажылдап, дыштанырынга бүгү таварымчалыг байдалдар хөвү турлаанда тургустунган. Телевизорлуг, янзы-бүрү оюннарлыг, солуусеткүүлдерлиг кызыл-булуң, дөрт-дөрт кижи чурттаар өрээлдер, дүн-хүн чок белен турар чунар-бажың —хөвү ажылдакчыларының эргезинде.

ЧУРУКТАРДА: комбаймер Богдан Ондар (солагай талазында), дузалакчызы Григорий биляктн-биле, повар А. М. Кирасов; чолаачы К. Ч. Салчак.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

ЭШ В. В. ГРИШИНГЕ ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

сорулгаларны шиитпирлээринче сорук киирип, мобилизастаар бедик мергежилиннерниң долузу-биле идереп турарын демдеглээри менээ өөрүшүгдүр.

Москва бүгү чуртка кажаңдаа чаагай үлегер боон, бистиң идеалдарывыстың типилегези дээш бедик организастыг, кызыыккай, чогаадыкчы ажыл-иштиг чижээн көрүзүнүн турар.

Чурттуң иити ажыл-херээже, ооң экономиказынга, камгалаашкын аргазын быжыглаарынга, эртемни болгаш культуразы хөгжүдеринге москвачыларның салымшкыны улуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ол бирги беш чылдың даалгаларын москвачыларның чедиишкиниг күүседип турарын онзалап айтырын күзеп тур мен. Бо бүгүде партия хоорай организациязының, СЭКП хоорай комитединиң, найысылалдың бүгү коммунистериниң ачы-хавыязы улуг боон турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кежу ажылдакчызы, Силерге, Төрээн чурттуң бедик шаңналы дээш мында турар бүгү эштериниң өөрүкээниден чүректиң ханызындан өскүс чаагай пожеланиелерни кабыл алып, Сиңерге, Москва, Ленинград, Киев, Минск, Волгоград, Горький, Свердловск, Куйбышев, Ташкент, Баку, Ереван, Тбилиси, Рига, Вильнюс, Таллин, Фрунзе, Алма-Ата, Ашхабад, Душанбе, Кишинев, Улан-Удэ, Якутск, Петрозаводск, Калининград, Южно-Сахалинск, Магадан, Хабаровск, Владивосток, Петропавловск-Камчатский, Мурманск, Архангельск, Тюмень, Пермь, Челябинск, Оренбург, Ижевск, Ростов-на-Дону, Краснодар, Ставрополь, Воронеж, Белгород, Курск, Тула, Рязань, Калуга, Смоленск, Минск, Брест, Гомель, Могилев, Витебск, Гродно, Львов, Ужгород, Ивано-Франковск, Тернополь, Ровно, Луцк, Житомир, Хмельницкий, Винница, Одесса, Николаев, Херсон, Симферополь, Севастополь, Ялта, Керчь, Феодосия, Кишинев, Тирасполь, Бендеры, Рыбница, Дубоссары, Бельцы, Кагул, Комрат, Ленинабад, Ош, Фергана, Ташауз, Чарджоу, Ашхабад, Мары, Кзыл-Орда, Гурьев, Актюбинск, Караганда, Павлодар, Семипалатинск, Усть-Каменогорск, Алма-Ата, Талдыкорган, Джамбул, Чимкент, Целиноград, Кокчетав, Петропавловск, Кустанай, Тургай, Уральск, Ереван, Гюмри, Ленинакан, Степанакерт, Тбилиси, Рустави, Гори, Батуми, Кутаиси, Сухуми, Цхинвали, Душанбе, Курган-Тюбе, Ленинабад, Худжанд, Ташкент, Самарканд, Бухара

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Чарлыы

(Эгези № 230 «Шында»).

Ичин Дорлуковна **Куулар** —Чадаананың хлеб заводунуң пекары.

Хаяы Кажаевна **Куулар**— райкүүскомнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелиниң гостиниңада дежурныйы.

Стюра Сувановна **Монгуш**— райкүүскомнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелиниң чунар-бажыңында ажылчын.

Чечен Наадымовна **Ондар**— Чадаананың хлеб заводунда мастер.

Чылбак Лопсанчаповна **Ондар** —Чадаананың хлеб заводунуң ажылчыны.

Канчыыр Будуй-ооловна **Ооржак** — Чадаананың хлеб заводунуң ажылчыны.

Хомотук Агбанович **Ооржак** —Чадаананың хлеб заводунуң ажылчыны.

Шериг-оол Семис-оолович **Ооржак** — райкүүскомнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелиниң бажыңнар эргелекчизи.

Марат Апужанович **Очоп** — Тываның электри четкилериниң электромонтёру.

Евдокия Ивановна **Созыева**— Чадаананың хлеб заводунуң ажылчыны.

Ксения Сергеевна **Третьякова** — райкүүскомнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелиниң гостиниңада дежурныйы.

Борис Калзан-оолович **Чапай** — райкүүскомнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый будурүлге эргелелиниң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Александр Григорьевич **Бараков** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Владимир Шарапаевич **Барбалдай** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору.

Пелагея Ивановна **Десяткова** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Екатерина Александровна **Золотухина** — Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң районда будурүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Иван Иванович **Иванов** — Тываның электри четкилериниң электромонтёру.

Николай Иванович **Какаев**— СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору.

Леонид Сергеевич **Камзалаков** —улус депутаттарының Сарыг-Сеп көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы.

Лина Фёдоровна **Конных** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Екатерина Иосифовна **Костученко**— күрстатистиканың район инспектуразының улуг инспектору.

Михаил Андреевич **Кузьминых** — Тываның электри четкилериниң участок начальныгы.

Григорий Антонович **Кургасов** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчизи.

Каадыр-оол Тюльбаевич **Салчак** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң механизатору.

Өшкү-Саар Сарыг-ооловна **Салчак** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Мокчик Лопсановна **Сандый-ool** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Галина Петровна **Филимонова** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи-сестразы.

Нина Михайловна **Чигарских** — районнуң төп эмнелгезиниң акушерказы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Борис Петрович **Абрамов**— Кызылдың күш фабриказының слесарь-монтажниги.

Александр Монгушевич **Агван** — Кызылдың күш фабриказының слесарь-оператору.

Прасковья Георгиевна **Клепикова** —«Сукпак» совхозтуң бригадир-ногаажызы.

Нонна Максимовна **Матвиенко** —Кызылдың районнуң холушкак баразынар садыының № 2 столовазының улуг повары.

Шыдыраа Шарапович **Монгуш** — «Тинлелге» совхозтуң бызанчызы.

Михаил Романович **Пермяков** —Березовскиниң геология каттыжышкынының № 819 бөлүүмүң инженер-диспетчери.

Анна Ильинична **Пермякова** —Тываның электри четкилериниң ВОХР ажылчыны.

Владимир Ильич **Попов** — Тываның электри четкилериниң газоэлектросварщиги.

Надежда Егоровна **Ситникова** —Тываның электри четкилериниң дежурный электромонтёру.

Александра Ильинична **Ускова** —Кызылдың районнуң холушкак баразынар садыының № 1 магазинининиң ажылчыны.

Бина Шияниковна **Хертек** — Кызылдың күш фабриказының ажылчыны.

Георгий Алексеевич **Шумилов** —Тывзның электри четкилериниң экскаватор машинизи.

Вера Константиновна **Шумова** — Кызылдың күш фабриказының ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Хертек Кендинович **Алдын-ool** —«Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Чыпсын Ооржаковна **Борбай-ool** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Долчуп Баазановна **Допгак** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Дарый Кыргысовна **Идам-Сюрюн** —районнуң улус судунуң шиитекчизи.

Калдар Бажыганайовна **Иргит** —«Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Николай Комбуевич **Иргит** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Довулдан Салчаковна **Кара-Сал** — райпонуң улус товароведи.

Хертек Доруйгуевич **Кечил**— районнуң харылзаа белдириниң Кызыл-Хая салбырының радизи.

Кара-ool Салчакович **Комбу** — Мөген-Бүрен ортумак школазының башкызы.

Саая Дундуевич **Конгар** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң слесары.

Көшкендей Хертековна **Ламажык** — райпонуң кол бухгалтери.

Ховалыг Алдын-оолович **Маныш-ool** — Мөген-Бүрен ортумак школазының башкызы.

Сержин Хертековна **Морган** — Мөген-Бүрен ортумак школазының башкызы.

Салчак Сагаан-Байырович **Очур** — Мөңгүн-Тайга райкүүскомнуң райплан даргазы.

Калдар Удукович **Салчак** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Сенден Хертековна **Самдан** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Партизан Кулаевна **Седип**— районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Чүглур-ool Иргитович **Тарын-Базыр** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң малчыны.

Боллуга Хертекович **Уидуп** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң механизатору.

Надаажап Бадарыевич **Успун-Доржу** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Артис Сенмитовна **Хертек** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Адыг Одучуевич **Хертек** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Очур-ool Кудусович **Хертек** — Мугур-Аксының бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң чолаачызы.

Оолак Демир-оолович **Хомушку** — ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң малчыны.

Белек Салчаковна **Чанзан** — районнуң харылзаа белдириниң Мугур-Аксында телефонизи.

Дүү-Дарый Салчаковна **Чанзан** — районнуң үлетүр баразынар магазининиң эргелекчизи.

(Уланчылыг).

Герман Демократтыг Республиканың тургустунганының 35 чылынга

ДЕЛЕГЕЙДЕ БЕДИК АТ-АЛДАР

ГДР-ниң доскунаан келген 35 чылдарының дургузунда ооң ажылчы чоннары Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының удурулгазы-биле дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган, Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарын бузулбас хаяы найырал холбаштырган. Немец черде ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы социалистиг күрүнезиниң ат-алдары делегейде аажок бедээн.

Экономиктиг, дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының бедик деңнелге 1984 чылдың июньда Москвага эрткен Экономиктиг чөвүлел хуралы Герман Демократтыг Республиканың болгаш бүтү социалистиг дем каттыштырылгазының амыдыралынга улуг болуушкун болган. Акыдунма чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш кады ажылдажылгазының амгы үе-чадазының эң чугула айтырыгларын база перспективаларын улус ажыл-агыйының шинтпирлиг адырларынга оларның түс бүрүзүнүң мурнакчы дуржулгазын барымдаалап чугаалашкан. Экономиканы интенсивтиг орукче дүрген шилчидиргиге, инвестилел бүдүрүлгезиниң структуразын сайзыраңгайжыдып, бар материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны чеп база камнаг ажыглап, кол фондуларны болгаш эртем-техниктиг күүзүн эки ажыглап тура, экономиканың ажыктың бедидиргиге ГДР-ниң дуржулгазы бо талазы-биле база ажыктыг болуп турар.

Немец черге социализм тур, гузуушкуунуң бүтү хөгжүлдези акы-дунма социалистиг чурттар-биле ГДР-ниң кады ажылдажылгазының хөгжүлдези болгаш ханылаашкыны-биле тудуш хөлбеалыг. Оларның дузазы, хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң деткимчези-биле республика эң кыска хуусаада-ла интенсивтиг кодээ ажыл-агыйлыг индустриалдыг күрүне апарган. Ол делегейниң экономика талазы-биле эң сайзыраңгай баштайгы он күрүнелериниң аразында кирип турар.

Чурттуң экономиказының хөгжүлдези ГДР-ниң тургустунганының соонда баштайгы чылдарда нарын байдалдарда болуп турган. Бодунуң металдургия базазы болгаш аар машина тудуушкумунуң чамдык чугула адырлары барык чок турган. Сайзырады ажылдаар үлетүрүүн чамдык хевирлериниң күүзүү иштинки негелдеден көскүзү-биле ажыы турда, өскелери —улус ажыл-агыйының хереглелдеринден дыка хожудап турган. Ынчаардагы бергелерни, чижээлээрге, 1949 чылда ГДР-ге эргижирээн чүгле 4 домна суугузу турган. Барыын Германияга олар 121 турган ол факт хереченилеп турар.

1950 чылда ГДР ЭДЧ-ниң кежигүнү апарган болгаш киржикчи чурттарның экономиктиг интеграциязынга, делегейде күш-ажылдың социалистиг хувааларынга идепкейлиг киржи бергеш.

ЭДЧ-ниң эрге-хемчээлдерине каяы ажылдажылгаяы илан ёзугаар хөгжүдериниң эргежыктарынга дүүшкеп будурүлгеш болгаш даштыкы экономиктиг структура тургуступ эгелээн. ЭДЧ-ниң ажылчорудулгазынга ГДР-ниң киржилгезиниң баштайгы он чылының дургузунда безин республиканың национал орулгазы 2,61 катаң, даштыкы садыг саарылгазы—5,03, а социалистиг чурттар-биле ыдыг саарылгазы —5,19 катаң көвүдээн. 1960 чылда-ла республиканың экспорт структуразынга машина тудуушкунуунуң болгаш металл сайзырадыг ажылдаарының продукциязы кожаан. 51,8 хуу чеде берген.

1982 чылда ГДР-ниң даштыкы садыының иниги хемчээлинге ЭДЧ чурттарының үлүт-хуузу 63,1 хуу болган. Будурүлгеш специализастаар болгаш кооперастаар дутайында дугуржулгаларга үидезилээш, ГДР социалистиг чурттардан чиг-этти, одаар чүүлдү, чартык фабрикаттарны, станоктарны, тудуг болгаш кодээ ажыл-агый машиналарын, аъш-чемин болгаш өскелээ чамдык чүүлдерин киир садыа ап турар. Республиканың экспортунга көдүрер-транспорт болгаш дарганнал-гатталга дерит-херекселдери, судноолар, счёт-саналга машиналары болгаш ооң-даа өскелер дыка үлүг черни эзлээр. Мурнундагы беш чылдыынга деңнээргe ЭДЧ чурттары-биле ГДР-ниң даштыкы садыг саарылгазы беш чыл —1981-1985 чылдар дургузунда 43,6 хуу өөрү болгаш 476 миллиард марка аяны болуур бодап турар.

Бөгүн чурттуң улус ажыл-агый комплексизиниң хөгжүлдези иниглел будурүлгезиниң бүгү талазынга интенсификастаарынга даянып турар. Ооң кол улаланышкыннары — күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидери, техниктиг хандырылганы күнтегдерери, будурүлгезиниң фонд чедиглелиишкинин өстүрери, капитал салыышкынзарны болгаш кол фондуларны эң ажыктыг кылдыр ажытлаарары, үлетүүр продукциязын будурериниг энергия болгаш материал чарыгдалын кызырары болуур. Ол бүгү чүүлдер 80 чылларга Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизиниң ажылдан кылганы экономиктиг стратегия болуп турар.

Ол стратегияны чедиишкининг боттандырынга эң чугула чүүл болза, ЭДЧ-ниң эртем-техниктиг болгаш экономиктиг структураның эң улуг кезиин шингээткен Совет Эвилелиниң-биле үре-түңнелдиг болгаш үргүлүг калбарын орар ыдыг ажылдажылга болуур. Чүгле 1981 чылга чедир безин социализм чурттарынга Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчезиниң-биле 3 муң ажыг будурүлгелерни, нязы-бүрү объектилерни тутқан азы ГДР-ге 92 ыңдыг тудугларны түткен.

ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң экономикалары ам дыка бедик деңниг ажылдан турар. 1984 чылда бараан солчурүнүң хемчээлии 14 ажыг миллиард рубль чедирер деп планнаны ооң чыраткылаачак чижээ болуп турар. ГДР-ниң даштыкы садыынга ССРЭ-ниң үлүг-хуузу ам 38 хуу, а Совет Эвилелиниң даштыкы садыынга ГДР-ниң үлүг-хуузу — барык 10 хуу-дур. Ийи чурт үр үениң дургузунда номерн бир садыглажыкчылар болуп турар. Энергетиканы, чиг-этти, нефтини, бойдус газыны, демир рудазыны, кан прокатты, өөнүг металлдарны, целлюлозаны, хөвеенни ССРЭ-ден ГДР-те доктаамал берип турарны үнелеп четтиимес үлүг-дузалыг. ГДР-ниң улам-на хөй саынныг улуг электростанцияларын, ооң аразында Б. Лойшнер аттыг «Норд» АЭС-ти совет будурүлгезиниң турбогенераторлары-биле болгаш өске-даа дериглери-биле хандырып турар. ГДР-ниң тудугчулары болгаш эртемчилери Совет Эвилелиниң девискеринде газ дамчыдылгазының чамдык объектилерин тударынга киржип. Экибастузтуң хөнүр-даш байлактарлыг черлеринге ажык карьерлерге ажылдаар техниканы берип турар.

Улус ажыл-агыйын бүтү хемчет-биле интенсификастаарының шинтпирлиг негелдези болуур социалистиг экономиктиг интеграциязының улам ынай хөгжүдериниг 1990 чылга чедир ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразында будурүлгеш специализастаарының болгаш кооперастаарының талазы-биле 1979 чылдың төнүүзүнде ат салдынган программа оваа үжүр-дузалыг (Совет Эвилелиг-биле ыдыг программаларга ЭДЧ кежигүнери өске-даа чурттар база ат салган). ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң эртем-техниктиг депшилгезиниң база улус ажыл-агыйын интенсификастаарын дүргедедиринге электрониканың чүгула үжүр-дузалыын барымдаалаары, база технологиялыг тургускан, электрониканың болгаш микроэлектрониканың продукциязының ассортиментизин үргүлүг кайбартыр арганы бээр технологтуг дирелгелерни чогаадып кылган болгаш удур-дедир бержин турар.

1981-1985 чылдарда ЭДЧ чурттары-биле ГДР-ниң улус ажыл-агый планнарын айландырарын боттандырып келген. ол чорук экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың кол угланышкыннарны хамаарылыгларынга будурүлгеш специализастаарын болгаш кооперастаарын улам ынай хөгжүдериниг чүгула базын болу бергеш.

Оттомар КРАЧ,
экономика эртеминиң доктору, профессор, Делегейниң социалистиг системазының экономика айтырыгларының девегей институдунуң эргелекчизи.

(ПМА).

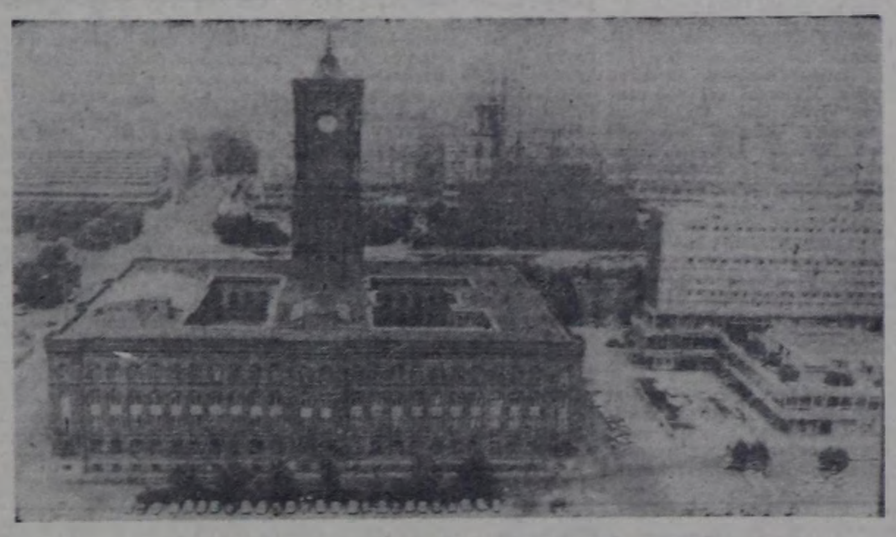

«Кызыл ратуша» деп бажың (чуруктa) Берлинниң мырнай «чүрээнде» туруп турар. Ратуша—Герман Демократтыг Республиканың эң сураглаан архитектура тураскаалдарының бирээзи. Берлинниң магистрады шында ажылдап, хоорай хуралының депутаттары авааа чыглып, хуралдан турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг дайынны болдурбазының, делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң айылдыг одагларының узуткаарының айтырыглары — Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XXXIX сессиязында иниги политиктиг чугаалажышкыннар киржикчилериниң кичээнгейинин төвүүде.

Узуткакчы ядролуг дайынның кыжаныышкыны КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVIII сессиязындан бээр эрткен чылдың дургузунда улам-на күштелген деп, Болгарияның даштыкы, херектер министри сагындырып чугаалаан. Бооченсектерни эңдере бүдүрериң доп-дораан сокпадыры, амгы тыкы херектер министри П. Младенов медеглээн. Ол айылдың күштелгени түгле империалистиг күрүнелерниң, хамыктың мурнунда Америкаының Каттышкан Штаттарының амгы администрациязының бурузузу-биле болдунган. АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң кол эвилелчилери удур туржуушкуунуң политиказын чорудуй, боо-ченсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чеченсекти эңдере бүдүрүп, шериг күүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруунче чүткүп турарлар.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуунаашкынының политиказы кара чаңгыс салырыдыг шын политика болуп турарын социалистиг дем каттыжылгазының чурттары чаңгыс эвес удаа өнзалап демдеглеп келген деп, Болгарияның даштыкы, херектер министри сагындырып чугаалаан. Бооченсектерни эңдере бүдүрериң доп-дораан соксадыры, амгы үеде ооң ажылчы чоннары Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының удурулгазы-биле дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган, Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарын бузулбас хаяы найырал холбаштырган. Немец черде ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы социалистиг күрүнезиниң ат-алдары делегейде аажок бедээн.

Экономиктиг, дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери чурттарының бедик деңнелге 1984 чылдың июньда Москвага эрткен Экономиктиг чөвүлел хуралы Герман Демократтыг Республиканың болгаш бүтү социалистиг дем каттыштырылгазының амыдыралынга улуг болуушкун болган. Акыдунма чурттарның экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш кады ажылдажылгазының амгы үе-чадазының эң чугула айтырыгларын база перспективаларын улус ажыл-агыйының шинтпирлиг адырларынга оларның түс бүрүзүнүң мурнакчы дуржулгазын барымдаалап

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының агрессчи империалистиг угланышкынны Төп Америкада чөрүлдээй тайбың шинтпирлээриниң оруунга кол моондак болуп турар деп, Национал хосталганың сандиноожу фронтузуунуң национал удуртулгазының кежигүнү, Никарагуаның национал хатап тургузуушкун чазааның Удуртукчу човүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн.

Төп Америкада болуушкуннар түгле ийи угланышкыннар-биле чоруп болур: бир угланышкыны — Никарагуага болгаш Сальвадорга удур дайынмарны уламчылаары, ийиги угланышкыны — чөрүлдээнн тайбың шинтпирлээр соруглга-биле чугаалажышкынмарны чорудары-дыр. Ийиги угланышкынны хандырары дээш Никарагуа туржуп турар. Ынчангаш «Контадор бөлүүнүң» ажылдап кылган саналдарын Никарагуа хүлээп алган. Ол бөлүктүң саналдарын хөй чурттар деткээн болгаш сарыылдыг саналдар болуп турар деп, Д. Ортега чугаалаан. «Контадор бөлүүнүң» чурттарының саналдары тайбынны тургузарынга идигин бээр болгаш бүгү талаларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалап турар.

Төп Америкада тайбынга кыжаныышкынны Никарагуа болдуруп турар деп бадыткаарын Рейганның администрациязы ам-даа үргүлчүлеп турар деп, Никарагуаның удуртукчузу айыткан. А херек кырында Никарагуага Төп Американың бүгү чурттарынга кыжаныышкынны болгаш айыылды чогум-на АКШ-тың даймизырак, эжелекчи, тергиндекчи политиказы тургузуп турар.

Бо чылдың ноябрь 4-те Никарагуага болур соңгулдаларны америк администрация болгаш АКШ-тың массалыг информация чепсектери «антидемократтыг характерлыг» дел нүүлдеп турарын Д. Ортега шинтыы бурүү шапкан. Никарагуага болур ол соңгулдаларга киржири-биле политиктиг 7 партиялар бүрүткеткен.

Д. ОРТЕГАНЫҢ ЧУГААЗЫ

Ажыл-агыйжы санап көрүүшкүн

ШАҢ ЧЕДИРБЕЙН, ЭЛЕВАТОРЖЕ

Тургай областың ВЛКСМ 60 чылы аттыг совхозунуң коллективи бо чылын дүжүт ажаап алырының түлүгүтээрин чартык ай кызыргаш, күрүнеге кызыл-тас биле арбай садарының планын казахстан күр-черинге мурнап күүсеткен.

Тараажыларның мидыт чедиишкининг болурунга белеткелчилерге хамаарылгалыг ажыл-ижин оскерткени дузалаан. Тараа кезери кидин түлүк үеде шаң шыдаар шаа-биле хондур-хүнзедир ажылдаар. Ынчаарга элеваторларның технология шугумнары ажыл-биле четче хандыртынмаан болгулаар. Дүнеки үеде олар шыдалының чартык кезиниге өйлештир ажылдап турар деп чүвени ажыл-агыйга үлүс эскерип каан.

Ынчангаш тарааның баштайгы болбаазырадылгазын кылырындан өйталаап, бастырган тарааны чүдүрүп чорударын улам доктаамал болдурар деп шинтпирлээн. Транспорт-белеткел шуушторулгазын чаа арга-биле организастаар дугайында элеватор коллективи-биле керээ чарган. Совхоз тарылга шөлдеринге бок үнүп аймаан барык бүрүн узуткаарын чедип алган. Тараа хүлээп алыр бүдүрүлге черн ажыл-агыйга лаборантылар чорудуп берген, сыпка турда-ла тараанын шынарын баш бурунгаар тодарадып ап турарынга дузалаан. Кезиле чорун турда-ла чаңгыс аай шынарлыг хөй тараа аймаан болуктеп ап болур арга бар апарган.

Тараа ажаап алырының болгаш күрүменин шыгжамыр черлеринче чүдүрүп чорударының шак графигин күүседиринге шаң механизаторларн дузалаан. Дүжүттүү-транспорт отрядтарының составынга үжеи кижи немешкен. Техниканы улам эки ажыглап болур аргага тыптып келген. Ийи комбайнерлинг дүжүт агрегаттары барык хондур-дүндүр ажылдап келген.

Каттышкак улаштыр болгаш үлүглештир ажылдарының казахстан күр черге тыптып келген аргазын билдиинг ажыглап келгенининң ачызында комбайнчар тараазын дүжүртүрүн минута-даа дургузунда маңап көрбээн.

— Ооң чогум ажыктыы дүжүттү эң кыска хуусаада ажаап алыры-биле кызыгаарлаттынмас —деп, совхозтуң кол агроному А. Никифоров чугаалады. — Тараа чидирер чок болурунга четкен, ооң ботүнези тодаргай кудулаан.

Элеватор коллективи база когарааан. Ол бодунуң технология дериглерин ажыл-биле четче хандырган. Ховулардан шаңга тараа чедирер чымыштан хосталган транспортту Аркалык районнуң транспорт-белеткел конвейериниге ажылдап бээринче шилчиткен.

Тарааны шаңга чедирбейн, күрүмеге садарының аргадуржугазын кур-черинің хөй-хөй ажыл-агыйлары болгаш белеткел черлери сонуургай берген. Транспорт-белеткел конвейерин, чижээ, «Заречный» совхозта чаа арга-биле организастаан. Баштайгы түнмелдер мынчаар хереченлеп турар: Тургай областа тывылган чаартылга чаагай чолдуг. Практиканга ону калбаа-биле пептередири тараа чидирини эвээждедир болгаш дүжүттү оранчок шалыпкын ажаап алыр арганы соңгу областарның ажыл-ишчилериниге бээр. Элеваторларның күүү-шыдалы база четче нарын ажыглаттынар.

В. АКИМОВ,
СЭТА-ның корр.

Алма-Ата.

Бөгүн — Т. Хейердалдың төрүттүнген хүнүнден бээр (1914) 70 чыл. Тур Хейердал — сураглыг норвег эртемден-археолог, аян-чорукчу болгаш чогаадыкчы. Полинезияның ортулуктарынче Америкадан эң баштай барып чурттан эгелээн кижилер дутайында болдунуп теориязын бадыткаар дээш маадыр элээн каш катап барып, аян-чоруктарны кылган. «Ра» деп парустуг хемеге интернационалчы экинажтыг база барып чораан.

Камера пресс — СЭТА-ның фотозу.

БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

ЛОНДОН. Манчестер-биле Гэтуиктиң аразында Дорридж дээр британ хоорайның районунга демир-оруктуң аймыдыг озал-содактыг таварыктары болган. Пассажир поездизи дыка дүрген маанап чораан, рельстен тал бергеи. Он-он кижи балыглаңган.

ДЖАКАРТА. Джакартадан сонгу-барыын чүк үүнде далай кырында бедик 100 метр чедип турар каичаар-даа аажок улуг чалбыыр кипиишаан турар. Бир ай хире үе мурнунда ыда далай кындынган нефть шинчилел, тып турган даштыкы компаниялардың бирээзинин чер үттээр суурганнатта ерт дыл үнген. Эрге-чагырганнар ол чалбыынталган оттан 500 метрде турар далай кыдынын суурунуң чурттакчыларын чайлады көжүргеш, оттуу өөрүүрнште белеткеннп турар.

Индонезияның наймыылаларында ажыттынган делгелгеде аскан чуруктарны куш чүтлеринден чыпшырып тургаш, чураан. Оларның чогаадыкчызы — чурукчу Чак Кандер — бодунуң чогаадыкчы чурулга ажылынын кол темазы кылдыр дириг амытаннарны шилип алган. Боттарының чайгаар будүүлү ёзугаар өөнерлинг янзы-бүрү чүтлеринин дузазы-биле ол чуруукчу боттуг чүүлдерге кайгамчыктыг демейлештир чуруур аргалыг боон турар. «Арзыланнар огбүлелери» дээр чуруу, Индонезияның эртинмес арга-шыргайларында турар куштарны дүрүлээн, чайынаанчак, чараш ажылдар делгелгенің көрүкчүлерни оноа магададып, сонуургадып турар.

Чак Кандер сөөлгү чылдарда кижилерниң портрет чуруктарын база хөйү-биле ынчаар чуруур апарган. Делгелгеде киирген ажылдардан ылангыяда «Чаш урулгут ие» портредн оноа солуп боон турар.

НЬЮ-ЙОРК. Уттекчи-оор Керри Уильямс дээрзи спортчу маргылдааларны сонуургаар чанчылыының уржуулдан демир хана-карак шиитиче киргеп: ол Чаа Орлеанның стадионунга футбол маргылдаазы көрүп олурда тудуп алган.

Уильямс оон мурнуу чармында Энтони Уик дээр кижиниң квартирazын «арамдыкаш», чүү-хөө-биле кады футбол маргылдааларын көөрүнүң сезон абонементизин база авкан. Оон ангыда Уик дыка сонуургалдыг аарыкчы болган. Ол стадионга келгеш, ооң абонементизин оор аппаргаа деп тайылбырлаан, бодунуң мурнундагы олудунга калаас эптиргеген алган, онуурда ол кем-бурүү үүлгедилгенин тудуп алган. Уильямсты тудуп алырга, ооң оорааи-да алтаны улуг ортектиг чүүлдерн шуптуу аппаа чораан.

(СЭТА).

БАШТАЙГЫ БАШКЫМ

Демир-үжүк тудар кылдыр
Темек холум чаажыктырган,
Карындаштап чуруур
кылдыр
Кадыг холум
чайчыктырган —
Кичээнгейлиг
Кижи кымыл?
«А» деп үжүк айтып бергеш,
«Аам» деп сос
бижиттирген,
Самбырага саннар бижээш,
Сайгартырган кижи кымыл?
Баштайгы-ла
Башкым ол-дур.
Октаргайже космонавт
Орук баштап ужарда-даа
Өөредип каан ачызы дээш

Өөрүшкүзүп илередип,
Башкызын-на
Баштай сактыр.
Атомну сайгарышкан
Академик эртемденден-даа
Айтырар-даа болзупарза,
Аңга бирги башкызының
Адын ам-даа
Адап бээр боор.
Ынчангаштың башкымны
мен
Ынакшыл-биле даңгаар
сактып,
Оон чаагай шырайын-даа,
Оон оңза ачызын-даа
Бо-ла көрүп,
Бодап кээр мен.

Байкара ХӨВЕҢМЕЙ.

ЧУРУКЧУЛАР — ЮБИЛЕЙГЕ

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тураһында каттышканының 40 чылынга тураскаадткан делгелгелерге киржири-биле республиканың чурукчуларының кандыг ажылдарын чорутканын Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинің даргазы С. Саан мынчаар чугаалаан.

— Совет Эвилелиниң составында Тываның каттышканындан бээр дөртен чыл оонга чедир санныг хонуктар арткан. Төөгү талазы-биле кыска үениң дургузунда бистиң республиканың экономиказынга, социал хөгжүлдезиңге үндезин чаартылгалар болган. Оон-биле чергелештир Тываның чурумалдыг уран чүүлү чаартынып сайзыраан. Тыва улустуң Совет эрге-чагырганың чылдарында чедиш алган чедишкиннерин чурумалдыг уран чүүлге көргүзери — чурукчуларның кол сорулгазы. Бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорутканы. Ылангыя республиканың 40 чылынга тураскаатkан делгелгелерге чурукчу бүргүзү эң эки ажылдарын киирер дээш чыл дургузунда идепкейлиг ажылдаан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тываның экономиказынга болган культуразынга чедишкиннерин көргүскен республиканың чурукчуларының ажылдарының делгелгези Моол Арат Республиканың Улан-Батор хоорайда ажыттынган. Ында эң эки бежен хире чогаалдар кирип турар. Оларның аразында Тываның литературазының болган уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Демининиң «Декларацияны чугаалажып турары» деп төөгүдүг чурүү. Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Г. Суздальцевтиң ажылынналар портреттери, Ю. Курскийниң график ажылдары болгаш өске-даа чогаалдар ол делгелгеде кирген. Уран сынзырлекчи даш чонукчуларының ажылдары делгелгеде база бар. Моол өнүктериниге тыва чурукчулар республиканың экономика болгаш культура хөгжүлдезин боттарының чогаалдарын дамчыштыр таныштырып турар.

Бо чылдың октябрь 23-те Москвага Тываның чурукчуларының ажылдарының делгелгези ажыттынар. Ону республиканың 40 чылынга тураскаадыр. Орта кинәштирериниге чүс ажыг чогаалдарны шилээш чорутkан бис. Ол ажылдарның аразында республиканың сураглыг чурукчулары В. Демининиң, И. Саяктың, Т. Левертовскаяның, Г. Суздальцевтиң, В. Тас-оолдуң болгаш өскелериниң-даа Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага болган үндезин чаартылгаларны, ажылчы чонларның амыдыралын, ажылынын көргүскен чогаалдарны ында киирген.

Тываның даш чонар уран-шевер мастерлериниң ажылдарын делгээр. Орта киирер чогаалдарның аразында бистиң республикага тыва улустуң даш чонар уран чүүлүн сайзыраткырынга улуг салымыкының киирген сураглыг мастерлер, ам бистиң аравыста чок Тыва АССР-ниң улустуң чурукчузу, РСФСР-ниң Репин аттыг болгаш Тыва АССР-ниң күүрүне шаналларының лауреады Х. К. Тойбу-Хаанын. Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы М. Х. Черзинин. РСФСР-ниң Репин аттыг күүрүне шаналының лауреаттары Х. С. Мижит-Доржунун, Б. С. Байындының болгаш Х. К. Хунаның база өскелернин-даа уран-чечен, мергежилдиг кылган ажылдарды бар. Оон ангыда РСФСР-ниң Репин аттыг күүрүне шаналының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Р. А. Аракчаанын, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Б. С. Дупчүрүн, Тываның комсомол шаналының лауреады Д. Х. Дойбухаанын, С. М. Көгелдиң болгаш өскелернин-даа ажылдарын делгеп, москвачыларга болгаш пайысылдыг аалчыларынга таныштырар.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан республиканың чурукчуларының делгелгези Кызылдың чурукчулар бажыңының делгелгезалынга ажыттынар. Мында хоочун-даа, аныяк-даа чурукчуларның чогаалдары хөйү-биле делгеттинер.

Чогаадыкчы аныяктар-биле ажылды экижидер дугайында СЭКП Төп Комитединиң докаалын күүседир дээш чамдык ажылдарны кылып чорутkан бис. Оон түнелиинде аныяк чурукчуларның чүүрүрүнга, чазанырынга хандыкшылыгларының саны республикада көвүдээн. Оларның ажылдары делгелгелерге база кирип турар. Сергей Кочаа, Хунан Киров, Владимир Салчак, Эрес-оол Байынды болгаш өскедаа аныяк чурукчуларның ажылдары-биле көргүчүлер танышар.

ТЫВА ДУГАЙЫНДА

Москваның «Планета» ном үндүрер чери Совет Тываның 40 чылының байырлалы-биле холбаштыр Тыва дугайында он ийи өңнүг чуруктуг открытkалар чыындызын үндүрген. Оон дашпыкы картын чурукчу Л. Путина каастап чураан.Ында Тываның бойдузунуң, дириг амытанныларының, казымал байлактарының, төөгүзүнүң, Совет эрге-чагырганың чылдарында экономиказының болгаш культуразының хөгжүлгезиниң дугайында сыйа сөстүг чуруктарны В. Павлов тырттырган.

Чараш кылган өңнүг открытkалар чылдазын ном магазиннеринде, киоскиларде садып эгелээн.

Совет Тыванының 40 чылынга

СЕТКИЛИМНИ ӨӨРТҮР

Даштындан көөрге, чаа-ла бежен хар ажып чоруур хире назылыг, ортумак сыныг херээжен кижи Төөли суурнуң Гагарин кудумчузунда № 5 бажыңдан үнүп-кирип, № 2 школа-биле аразында бо-ла аргыжып чоруп турар. Ол болза чүгле Бай-Тайга районда эвес, а республикада хоочун башкыларның бирээзи — Мария Васильевна Дробышевская-дыр.

Мария Васильевна... Район төвү —Төөли суурда ону танывас кижи чок. Анаа чеже кижи өөрүп четтиргенин илередип чоруурун санаары берге. Оон башкы стажы — 43 чыл, а Бай-Тайгага 1948 чылдан эгелеп ажылдаан.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның бактаап киргенинден бээр чаа-ла дөрт чыл чөвелек чорда, Мария Васильевна, 24 харлыг хып дээн аныяк кыз Бай-Тайганың Чинге-Каът алдын уургайынга эге школага эргелекчилевишаан, орус дыл башкылап келгеп. Аныяк специалисти мынчан Кызылга келирге, оон ажылдаар школазы ырак, тайга-таңды аразында улуг эвес суурда, алдын уургайында дээрзин сагындыргаш.

— Ажырбас, баар мен. Хакасияга база озалаар черде, алдын уургайында школага каш-даа чыл ажылдаан мен— деп, М. В. Дробышевская хөрүлаан.

Чинге-Каът суур кызаа хемчиген унунда болган. Долгандыр тайга. Оон байлаадаа хөй: кат, тоорук элбек. Я суурдан ырак эвестө Барлык хемде балык дээрге, хөөредип чугаалаар болза, суглап чораашла тудуп ап-даа болур. Школа-даа улуг эвес, өөреникчилер эвээш. 1948—1949 өөредилге чылындан эгелеп, школада орус дылдың чаа башкызы келген, ол башкы иртында-да эргелекчи болуур деп чугаа бичии суурга тарай бергеп. Оон бээр ам чеже чыл эрткен-дир! Ам каш-ла хонгаш, Мария Васильевна 60 харлаар. Назынының ол хире үр чылдарының эрткен оруунче хая көрүүн, кылып бүдүргеп үүлем чүл дээрзин түнеп, даварга аңмыдырал-чуртталга кандыг болуурун сагышка чуруп, хамыкты хайындыр бодап чоруур. 40 чыл ажыг чылдың дургузунда ол чеже кижиниң өөретпээнил, оларның аразында малчыннар, механизаторлар, эмчилер, тудугжулар — кымнарны чок дээр! Чинге-Каътка оон баштайгы өөреникчилериниң бирээзи партия Бай-Тайга райкомунуң килдис эргелекчизи С. Хертек мурнунда орус дыл башкызы турган. Бичии хензиг оол турган-ла. Сергей орус дылга кайы хире хандыкшылдыг турганын Мария Васильевна ам сактып чугаалаар. Света Чаңмит-оол — дээди эртеминг эмчи. База бииээ — Татьяна Күжүгет башкы эртеминг, ам башкызы-биле кады чаңгыс школада ажылдап турар. Мырнай чаа бис оонбиле чугаалашкан бис. Эрткен өөредилге чылында башкызының удуртуп турганы, амгы алдыгы класста Татьяна Күжүгет класс удуртукчузу болуп турар. Ол классты башкызының кайы хире деминг, ийиларлыг кылдыр кижизидип каанын ол магадап чугаалаар чорду. Шынап-ла, ол класс дээрге, школаның мурнуку одуруунуң класы, удавас соңгаар экскурсиялап чоруур дең турарын удуртукчузу биске дыннатты.

— Мария Васильевнаның бир онзагай шынары кайыбир өөреникчи чурум үреп каарга, ону хамыктың мурнунда класының коллективиниң дузазы-биле билиндирер кижи — деп, өөрү башкылар тургаалажыр. Шынап-ла, ол дээрге, башкы кижиниң эң-не үнелиг талазы-дыр.

— Мария Васильевна, дыштанызарза кандыг чүвел? — деп, кады ажылдап турар эштөөрү бо-ла сумелей бээр. Ынчалза-даа ынавас дивес силер бе.

— Өөреникчилеримден чарлы берзимзе, кырый бээр мен— деп, оларга баштактаны варак харымлаар. Ол черле чөп. Кара-кара карактарлыг бичии оолдар, кыстар төрээн оолдары Саша биле Витя дег, аңаа эң-не эргим, олар ону хөлөдип, өөртүп чоруур. Тыва ажы-төлге улуг Ленининиң дылын өөредири дег аас-кежик чок дээрзин бедин-биле медерет билир болгаш ам ынча хөй чылдың дургузунда класста самбыра чанында турбушаан, таңылбырлаашаан хевээр. Өөреникчилериниң өөрүшкү, мунгараалын-даа кады үлежип чоруур.

Орус дыл дээрге—эртем-бидиглге алдын дүлүүр. Ол дугайын Мария Васильевна өөреникчилериге мык үгледип таңылбырлаар. Өөредилге чылының эгезинде Төөли суурга чоруп турган, ммидиг сестерни дыңнаая мен:

— Оглумну, уруумну Мария Васильевнаның классынга киирип каргза.

Ол сестерниң утказы аажок хаңы. Ында башкыга хаңы бүзүрел болгаш ынакшыл сиинникен. Үжен алды чыл мурнунда Тывага 24 харлыг турган келгеин дег, Мария Васильевна Дробышевская ол-ла хевээр кыптыкан чүрек-биле башкылап, ажылдап турар.

Школа реформазының дугайында чаа хөөлүнүүн үнгеннге ол сеткилиниң хамыдыңдан өөрүүр. Чүге дээрге школа өөреникчилерин чүгле эртемге эвес, ажылага база деңгее өөредир дээрзин ол алдындан билип, өөреникчилерин күш-ажылга чаңчыктырып келген. Боду күш-ажылга канчаар-даа аажок инек дээрзин оон чурттап турар бажыңының херимниң ишти-тинде дузалал ажыл-агыны бадыткап турар. Назыны удгады бергеп-даа болза, мында тараан иогаа, картофельди, өң-баазыны чечектерни суггарып, ажаан турда, Мария Васильевна чалгааравас болгаш чиик-сергек-даа. Чалгаадан бак чүве чок дээрзин ол кожаларынга, өөреникчилериниге-даа тайылбырлап келген.

Башкы кандыг болуп ужурлугул дээрзин Мария Васильевнадан сонуургаар болзувусса:

— Бүгү талазы-биле үлегевчижек болуур дерек —деп, ол дөрт чугаалаар. Шынап-ла, оон оору башкылар Мария Васильевнаның өөреникчилер-биле чугаалажыры, класстың активин шын шилип, ону ажылдадып билирин магадаар, а үнген-кирген чону оон хындүлеечел, ээлдээн мактаар.

Дөртен ажыг чылдың дургузунда башкылап, оон иштинде хөй чылдарда директорлап келгеш, башкылашкынның кандыг аргаларын ол билбес дээр. Ынчангаш байлак дургузунгазын аныяктарга бо-ла дамчыткан турар. Аныяк башкылар оон кичээлдериге олурукчуп, хөй-ле чүүлдү көрүп, билип алыр. Эң ылангыя көргүзүг материалдарын белеткеп, ону ажыглаар талазы-биле мергежилдиг. Кичээл бүрүзү өөредириңден аңгыда, кижизидикчи салдарлыг болуур дээрзин ол аныяк башкыларга үгледип, таңылбырлап чоруур.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң биле райкүскомнуң М. В. Дробышевскаяга берген характеристиказында мындыг олуруглар бар: «М. В. Дробышевская 1948 чылдан бээр Тываның мрак районунга ажылдан келгеш, кезээ чоонуң культуразын бедидерииге, оларның орус дылды өөренирииге ажок улуг ачы-давыжалыг болган».

Мария Васильевна—совхозтуң херээженнер чөвүлелиниң база школада профком кежигүнү. Школага база суурга-даа концерт бүргүзүүге ол ышаа-ла киржип, ол хамаан чок ботгывынгыр уран чүүл талазынга көрүүлелиниге каш удаа киржип келген. Оон тургусканы таныпар көрүүлелерге үргүлүг мактадып турар. Хоочун башкының чон ортузунга вомчуп турары «Өг-бүлеге ажаы-чаң кижизидилгези», «Берге өөреникчилер-биле хүүда ажылдаары» болгаш өскедаа беседалары ажок солуун болгаш аңаа ол бодунуң ыяк дуржулгазын ажыглап турар.

Мария Васильевна—макталдыг ие. Уругларының аразы аныяңда-ла ам-тыныңдан чарлаа-даа, аңаа ол ундарбаан, ийи оглуң төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп кижизиткен. Улуг оглуң Саша Совет Армияның майору, оон бичези Витя Туранда өрүмнекчи мастер.

Улус өөредилгезиниң терминин хоочун башкы М. В. Дробышевскаяга Башкы хүнг база оон 60 харлаары-биле холбаштыр буянныг ажыл-ижинге, амыдырал-чуртталгазынга ам-даа улуг-улуг чедиишкиннерни, кадыкшылды сеткилдиң хамыдыңдан күзеп, бистиң ажы-төлүвүстү ам-даа өөредип, кижизидип, башкы деп, аңаа черинң өң-не чараш чечектерин тутсуп турар бис.

С. ХЕРТЕК,
журналист.

ЧУРУКТА: космостуң «Союз Т-10» кораблиниң экипажы — корабльдиң командири СССР-ниң үжудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Владимир Алексеевич Соловьев (оң тузунда), космонавт-шинчилекчи, Совет Эвилелиниң Маадыры, эмчи Олег Юрьевич Атьков олар.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.

ПОЧТА ХАРЫЛЗААЗЫ— КОСМОС ХАРЫЛЗААЗЫ

Почта үндүрүлгелери чамдыкта болуушкунну мурнаар. Ол уттундурбас хүнүң ырак мурнунда почта салбырларының соңгаларынга хаастаглаарлыг ийи чүүл чагаа хаптары көстүп келген. А юбилей хүмүдө болук-болук маркалар болгаш чагаа хаптары үнер. Бо бүгүнү космикчы телебиденииң 25 чыл орнга тураскаатkан.

Октябрь 4-те эгелээн үшкү космос ракетазының үжудуушкунуңуң дугайында 1959 чылдың октябрьның төнүүзүнде СЭТА-ның дыңнадынында: «...Октябрь 7-де Москваныбиле 6 шак 30 минута турда... Аймың черден көзүлбес талазын тырттырар болгаш оны Черже дамчыдары-биле көрдүнген аппаратураны ажыглаптkан» деп медээ дыңналган. Оон ынай: «Радиотелемеханиктиг харылзааны боттандырары болгаш телевидение көргүзүглерин космос делгемеринге дамчыдарын боттандырган» — дээн. Ынчан делегейниң бүгү солуннарынга Айның артыы талазының чуруу көстүп келген, ону Черже телевидение аппаратуразының дузазы-биле дамчыткан.

Космиктиг телевидение ынчаар эгелээн. Оон бээр-ле ол эртем шинчилелдеринге-даа, улус ажыл-агыйының хой сорулгаларын шинтпирээринге-даа солуттунмас чүүлга чүүл апарган. Орбита станцияларга үр үеде үжудуушкуннар боттандырып турар космонавтыларга космос телевидениези — хүн бүрүнүң амыдыралчы чүгула чүүлү. Марказының, открытkаларны, чагаа хаптарын каастап чуруур кижилериниң аргаларын база калбарып турар. «Космиктиг» маркалар чурукчулары херек кырында боттуг чүүлдү көргүзүп турарлар. Бир бичии марканың темазы ВУР-нуң хамзатызының киржилгеениби-биле боттандырган каттышкан бешки экипажтың үжудуушкунуңга тураскаатkан — космиктиг парлалга конференциязы. Ийи талазлыг телехарылзаазы ажыглавышаан, «Салют-6»-ның бортунда космонавтылар Үжудуушкун башкарар төпке чыыглган журналистериниң айтырыгларынга харыылааннар. Каттышкан сесиял экипажтың үжудуушкунуңга алдаржыткай марканы ап көрээлиптер. Телевизор экранының чанында болук моолдар орбитада боттарының чангыс чер-чурттуунуң ажылдаарын хайгаарап көрүп олурар. Ынчаарга «Орбита» системаның чер кырының хүлээп алышкын станциязын МАР-га тутканының ачызында ону ынчаар кылган. Улуг Октябрьның 50 чылында ажыглалга киргеп ол системага почтаның 1968 чылдагы баштайгы үндүрүлгезиниң база бараалгатkан.

Оон соонда үелерде «Молния-1» харылзаа спутниктеринең болгаш черде хүлээп алышкын пунктуларының чурукталарын маркаларга, чагаа хаптарынга чангыс эвес удаа чырыкче үнген. Ол — космос техниказының улус ажыл-агыйынга кленгелиг ажыглалының база бир хереглиэн.

Өске бир системаны — «Экран» спутник телевидениезиниң тургусканын база почтада демдеглээ. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, харылзаанның эрте-бурушкудун бээр хевирлериниң бирээзи — почта харылзаазы оон «уруумун уруушун чугунун» чедишкиннерин торуттуңгенниден эгелээш пропагандалап турары ол-дур.

«Луна-3-түң» үжудуушкуну болгаш бистиң космиктиг ножавыстың сураглыг фоточурум, «Луна-9»-түң чорутkаны биргн телесеанс, «Зонд-5» станциянның чорутkаны Черниң болгаш Айның космиктиг чуруктары, «Луноходтуң» базымнары, космиктиг телевидениеңиң эске-даа чедишкиннерин 25 чыл иштинде почтаның ол бичии документилериниге чуруп көргүскүлээн. Эрткен чылын Харылзааның бүгү-делегей чылынга алдаржыдып сырыкче үндүрген блокта — спутниктиң болгаш Чер кырының хевирин көргүскен. Ол — телефон, электриниг дөмир-орук, реактивтиг дайнер болгаш Москвада Останкинонуң суургазы шыкаш, биске шак ынчаар чаңчыл болуп кеступ турарлар.

С. МУТОВКИН,
СЭТА-ның корр.

СОНУУРГАКТАРГА

АЛЬБОМНУ АЖАРГА

Саратовта К. А. Фединиң музейиниң фондузунда улуг орус чогаалчыларның амыдыралы-биле холбаашкан билдимес чагаалар, автографтар болгаш өске-даа документилер немешкен.

Орус чечен чогаалдың төөгүзүн шыжаан алды карттыг, чес өөктүг эрги альбомну чогаалчының уруу Нина Константиновна музейге белек кылдыр берген.

Константин Александрович автограф чытбайн чораан, ынчалза-даа чурттаагазының сөөлгү чылдарында делегейге билдингир чогаалчы, академик апарган, хөй-ниитиниң улуг ажылын кылып тургаш-ла, хоовар документилерин ол чыыл эгелээн. Үнелеп четпес бо альбом оон тургустугган.

Арын бүргүзүйден сураглыг кижилериниң аттарын номчуп болтур. Гоголдуң 1848 чылда авазынга, Достоевскийниң 1847 чылда үндүрүкчүге, Тургеневтиң 1857 чылда Парижтен Аниенковка чоруткан чагааларын ында чыпшырып каан. Некрасовтуң автографы солуун. «Үттүнүдүргаи суур» деп шүлүүн 1856 чылда бодуунуң холу-биле номчуг чараш чыыдыр чарй бижээш чоруткан. Блок база бодуунуң шүлүүн бижээш берген. Шак мидыт солуун автографтар альбомда хөй.

Фединиң музейи ажыттынгада чүгле үш чыл болган, аңаа чылдың-на алдын муң ажыг аалчылар келир. Музей тургустунгада беш муң экспонат турган болза, ам оон саны дөрт катап көвүдээн. Оларның аразында орус чечен чогаалдың төөгүзүн шыжаан алды карттыг чес өөктүг эрги альбом онза экспонаттарның бирээзи болуп турар.

Е. МУЗАЛЕВСКИЙ.
(СЭТА).
Саратов.

ОЙНААРАКТАРНЫҢ АЧЫЗЫ

ТУЛА. Анна Александровна Лукьянова бодунуң ашаанның иези Евдокия Ильинична-биле ёзулуг пайыралдыглар. Кеня кунчуунуң сөзүн дыкпавааи таварыла чүгле бир удаа болуп-тур.

Кумчуу сураглыг кижи. Дойдовуректан ойнаарактар кылыр талазы-биле чонуң уран кылыгларының дугайын кинога тырттырарда Тула областың Филимоново суурунуң ол чурттакчызынга улустар барып-даа турганнар.

«Ая аажылдап турган, дойдовурак-биле ойнаарактар кылыр чай кайда деп? Ынчалза-даа хенертен ол аарааш, ынаалид апарган. Канчаарыл деп бодалдар ону дүвүреткен. Филимоново суурда чурттап турар күчүүр сагышка бо-на кирип келир. Анаа барганда оон дойдовуректан тоолзуг чараш ойнаарактар кылып турганын Ая чангыс эвес удаа көргеп.

Аныяк херээжен дивидыр бодаанган: я бир эвес ойнаарактер кылырын шенеп көрзе чүл? А Евдокия Ильинична оон ол хүселиниге чөпшээрешлейн барган. Үзүрланып-даа эвес, а кеннии ол кээргээн, оон кадыы дээш сагышсыраан. Дой-довурактан ойнаарактар кылыры амыр эвес болгай. Ынчалза-даа Анна анаа доктаавааи, бодуунуң күүдүн чажыдыг-биле шенээн. Анаа болгаш үүлгаары база будуу дузалашкаиар. Кыргай-аразынга биле-диртиевйи дой-довураты эккеп берип турганнар.

Кеня ук кылыгларның уран аргазын кызымаккайы-биле шингээлип алган. Куштар, дириг амытаннар, кижилер дүрзүлерин багай эвес кылыптар апарган, ынчалза-даа олар дораан буступ калгылаар болган.

Аныяның чүткүдүүн Евдокия Ильинична билип каажы, ам канчаар дузалажыр деп шинтпирлеп алган. Бодуунуң «ажыдын» ол чугаалаан:

— Дой-довурак-биле ажылтдап олура, ону уруг тударын шинаар чиик-чиик тутканы кыз...

Ам Лукьяновтарның бажыңын дой-довураптан кылган кылыглар каастаан. Анна Лукьяновның ажылын улустуң уран-шевер кылыгларының, кизэ-бүрү делгелгелериниге, оон иштинде Москвага база делгээн. «Делгелгелерге киирген кылыгларның чогаадыкчы бедик дениелдиин оорелип көргеш, уран-шевер холдуларының кижиин деткинр соруулга-биле А. А. Лукьяновага «Улусчу мастер» атты тыпсырын РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черт шинтпирлээн.

...Анна Александровна база бир кезип эмнээшкинии эрткен. Ам оон хадыынын байдалы эжикип, шиак ойнаарактарын шевер холдары-биле кылып эгелээн. Олар — амыдырал дээш демиселге аңаа дузалап турар.

ЭШЭ

ОКТЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 — Шыдыраага делегей чемпионады. 8.50 Акробатикага делегей чемпионады. 9.35 —«Спортлотонуң» 40-гы тиражы. 9.45 — Айның чок шимчээшкин. 10.15 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.45 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 11.15 —Герман Демократтыг Республиканың телевиденнезиниң программазы. 12.15 —«Билдингир-даа болза, бүзүреничиг эвес». 13.15—Мультфильм. 13.35 — Даарта — Башкының дүүн. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20—«84-түң ырлазы». 15.50 —«Алдын мыйыстыкан». 16.00 — «9-ку студия». 17.00—Хоккейге СССР-ниң чемпионады. «Спартак» — «Трактор». 19.20 —«Надежда и опора» Уран чечей фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —Концерт. Башкыларның чагыларын бүзүгаар тургускан. 22.20—Шыдыраага делегей чемпионады. 22.35 —22.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазынга. 8.30 —Гитаражы. А. Бариленко ойнаар. 8.50 —Эртем таймылбырлаг фильм. 9.10— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкчыга. 9.40 — Бүгүдеге стадион. 10.10 —Днепропетровскиниң телестудиязының программазы. 11.00 —Документалдыг фильмнер. 11.25 — «Цирк болгаш оперетта». 12.20 —П., Бомарше — «Безумный день или женитьба Фигаро». Фильм-шки. 15.10 — «Кинокөрүкчүзүнүң эдериишизи». 15.55 —«Чүрүлга уран чүүлү». 16.25 —«Горская новелла». Уран-чечен телефильм. 17.30 — Эстрада концерти. 18.05 —Уран чүүлдер мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Любезнов. 19.10 — Документалдыг фильм. 19.15— Делегейде болуушкуннарның доңчулалы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 —«Тамчыктыг удуктар, чаштар!». 20.15 —«Кадыкшылы». 20.35 —Документалдыг фильм. 21.45—23.20—Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Крылья Советов»—ЦСКА.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

«Енисей» Культура бажыңынга

6-да 19.00 «Чечектел-ле, Тыва» деп темалыг дискотека.

7-де 19.00 Дискотека **Культураның болгаш дыштаныылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга**

6-да 10.00 Стол теннизиге парктың шаналы дээш маргылдаа.

7-де 11.00 Парктың спорт шөлүнге «Тываның аныяктары» солуунуң шаналы дээш чиик атлетикага кросс.

11.00 Шыдыраа клубунга парктың шаналы дээш турнир.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

6—7-де 16.00 Футболга республиканың бирги чери дээш маргылдаа.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ӨГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче каттаар. Мурнуу-барыын чүвен хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5, чамдык черлерге 10 градуе чедир соор. Хүндүе 8—13, чамдык черлерге 17 градус чедир чылыыр.

Автооруктарга көстүру эвел. Кызылга чуга булуттаар, чагбазе. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус соор, хүндүе 13—15 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Соучастники» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.00, 12.20. «Конец императора тайги» 10.30, «Особое подразделение» 15.00, 16.30, 18.00, 19.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Очень важная персона» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джентльмен из Эпсома» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, харыылаалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийни амыдырал болгаш үлеттүр «илдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг илдистериниң 2-37-13, чагаа илдизинин 2-41-27 информация илдизинин 2-20-60 культура илдизинин 2-23-54, кодээ ажыл-агый илдизинин 2-21-47, корреспорторларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2059.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00549

БӨГҮН—ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ХҮНҮ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 232 (12622) | 1984 чылдың октябрь 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Улусчу контролёрларның бедик хүлээлгези — чонга, коммунистиг тургузуушкунуң херээнге баразын болуру. Ажылчы чоннар коллективтериниң шилип соңгааны он миллион кижи улусчу контрольда ажылдап турар. Олар эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, ажылдың шынарын бедидериниң, камналга чурумун күштелдиреринің курлавырларын дилеп тыварынга идепкей-ли-биле киришпишаан, партияның XXVI съездизиниң шийтпирлерин, беш чыл планнарын күүседиринге көскү салыышкынны киирип турар.

Улусчу контролёрларның Москвага октябрь 5-те болган бүгү-эвилел чөвүлел хуралы хайгыылчыларның ажыл-чорудулгазын улам ынай сайзырангайжыдарынга тураскаатты-ган. Оон киржикчилери СЭКП ТК-ның февраль болган апрель (1984 ч.) Пленумнарының күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, бүдүрүлгене болган хандырылга албанынга организастыг болгаш чурумнуг чорукту бедидериниң дугайында шийтпирлеринге дүүштүр улусчу контрольдуң сорулгаларын чугаалажып көргөн.

Эштер К. У. Черненкону, Г. А. Алиевти, В. И. Воротниковту, М. С. Горбачёвту, В. В. Гришинни, А. А. Громыкону, М. С. Соломенцевти, Н. А. Тихоновту, П. Н. Демичевтиң, В. И. Долгихти, В. М. Чебриковту, М. В. Зимянинни, И. В. Капитоновту, Е. К. Лигачёвту, Н. И. Рыжковту чыылганнар туруп келгеш, диниттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Президиумда олардан аңгыда — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, СЭКП ТК-ниң киллистер эргелекчилери, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның улуттукчулары, партия, совет, хөй-нийтиг организацияларының төлээлекчилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары.

Чөвүлел хуралдың киржикчилерин СЭКП ТК-ниң Политбюрозун эш К. У. Черненкону баштадыр хүндүлүг президиумга бир эп-сеткилдиг соңгаан.

СЭКП ТК-ниң Чингиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. У. Черненкога** сөс берген. Хуралдың киржикчилерин Константин Устиновичиин үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш К. У. Черненконуң чугаазын канчаар-даа аажок кичээнгей-биле дыңнаан болгаш чаңгыс эвес удаа үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле үзе кирип турган.

Оон соонда ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы **А. М. Школьников** иллеткел кылган.

Улусчу контролёрларның бүгү-эвилел чөвүлел хуралы чуртка социалистиг контроль-ду хөгжүдеринге көскү үе-чада болур деп, ол чугаалаан. Анаа Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының киржип турары, Константин Устинович Черненконуң чугаазы оны онзагай утказыг болдуруп турар. Оон чырыткыланчак, хей-аът киирикчи чугаазы чурттуң бүгү улусчу контролёрларынга ажылдаарының үр хуусаалыг программазы болур. Күрүне керектерин эргелеп башкарарынга массаларның идепкейлиг киржилгезин чедип алыр талазы-биле ленинний идеяны партия-СЭКП Төп Комитединиң быжыг болгаш чайгылыш чок чорудун, сайзыраагай социализминиң үе-чадазын чогаадыкчы ёзу-биле дөгжүдүп база тодарадып турар.

Улусчу контроль органнарының ажылдакчыларының мурнунда чаа-чаа сорулгалар салдыңган дээрзин иллеткелив демделээн. Экономика болгаш социал амыдыралдың бүгү адырларынга контрольдуң салдарын улам күштелдирер, четпестерни болгаш хажыдыышкыннарны чайладырынга оон ролюн экижидер үзүрлүг бис.

Күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле демисселге улусчу контрольдуң идепкейлиг чоруу өскен дээрзин оратор демделээн. Планнар болгаш даалгалар күүселдезин дээш, бүдүрүлгениң күрлавырларын дилеп тыварын дээш, камналга чурумун сагыыры дээш контрольду комитетнер болгаш бөлүктер күштелдирген. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле хынаалдар болгулаан. Оларның түңнелдерин ёзугаар алдынган хемчеглер четпестерни чайладырынга, ажылда четпес чүүлдерни чайладырынга, күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаарынга дузалыг болган.

Бүдүрүлгенин ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улусчу контроль органнарының сорулгаларының дугайында иллеткелчи тодаргай чугаалаан. Бүдүрүлге, колхоз-организация бүрүзүнге, бүдүрүлгениң болгаш хандырылганың бүгү-ле участоктарынга, ажылдаар чер бүрүзүнге ажыл шагының хөлөс чидиринге болдурбас херек. Сагылга-чурум чок, харыысалга чок чорук болгаш ажыл шагының чидириг бүрүзү хайгыылчыларның көскү каракгарындан чайлавас үзүрлүг.

Социалистиг өнүү-хөрениинии төтчеглээр, чонгун эт-хөренгизиң оорлаар чорукту болгаш өске-даа хажыдыышкыннарны шуут чайладыр айтырыгларны база шийтпирлиниби-ле көөр херек. Күрүкенин болгаш хөй-нийтиниң өнүзүүнче халдаар чоруктарга улусчу контроль шыдажыр арга чок байдалды тургузар үзүрлүг.

Социалистиг өнүү-хөрениинии төтчеглээр, чонгун эт-хөренгизиң оорлаар чорукту болгаш өске-даа хажыдыышкыннарны шуут чайладыр айтырыгларны база шийтпирлиниби-ле көөр херек. Күрүкенин болгаш хөй-нийтиниң өнүзүүнче халдаар чоруктарга улусчу контроль шыдажыр арга чок байдалды тургузар үзүрлүг.

Көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш хандырылга адыраарынче партия кол киженгейин угландырып турар. Көдээ ажыл-агыйга тускайлаан акша-төрекгиин, техниканы, минералдыг чемишчидилегерии болгаш өске-даа курлавырларны ажыктыг ажыглаары дээш, өстүрген дүжүттү бүрүн камгалаары дээш демисселге хайгыылчыларның идепкейи, киржилгези эргежок чугула деп, А. М. Школьников демделээн. Ылангыя мал ажылынга дээш-тиг контроль негеттинип турар.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң оон соонда болгулаан Пленумнарының негелдемелеринге дүүштүр чонгун чаагай чоруун бедидер дээш, оларның негелде-хереглеп-лиин бүрүн хөндырар дээш хөй-ле чүүлдер кылдынып турар. Шынар чок кылыглар бүдүрер чорукту үндезини-биле соксадыры — хайгыылчыларның эң кол сорулгазы. Садыгга, шиитпирниң чемненилгезинге болгаш амыдырал хандырылгага контрольду организастаарын күштелдирер. Социал амыдыралга, кадык камгалалга, культурага болгаш өөредилгеге хайгыылчыларның сагыш салыр чүүлдери хөй.

Капитал тудугнуң планнарын боттандырарынга улусчу контролёрларның сорулгаларынга иллеткелчи доктаазаан болгаш чурттагга бажыннарының тудугунуң шынарынче кол кичээнгейни салган. Күрүнениң сагылга-чурумун хажыдып, объектилериниң планнаттынган хуусаазын үзүп турар удуртукчуларны, мөге пемей бижилгелер кылыр, чурттагга бажыны хуваарда хөөйлт хажыдар кижилерни иллеткелчи шүүмчүлээн.

Партия организацияларының дузазынга дээнмышаан, бөлүктерин болгаш постуларын удуртуруп бир демниг хандырар, улусчу контролёрларның шуптузуунуң хажыдыышкыннарга үдүр шалыкшыл, дайынчы ёзу-биле туржурукчедип алыр херек.

Түңнелиилде А. М. Школьников чурттуң бүгү улусчу контролёрларының өмүүзээнинден улусчу контроль мооп соңгаар-даа коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринге партияның болгаш күрүнениң шынчы дузалакчызы болуп үзүүлээр артар дээрзин бүзүретиккен.

Улус ажыл-агыйының чугула сорулгаларын шиитпирлеп тура, хайгыылчылар экономиканы улам ынай кедүрериинге, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге, Төрээн чурттуң күүш-күжүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирер. Ол дугайында ук хуралга Ворошиловград области «Краснодонуголь» каттыжыышкынның «Молодогвардейская» шахтазының кол технологу, улусчу контроль бөлүүнүң даргазы **И. Г. Гапенко**, Ташкент областың Ленин аттыг колхозунуң хөвең бригадазының бригадири, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү **А. Румзатова**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының органиктиг эвес химия институдунуң эртем ажылдакчызы, улусчу контрель бөлүүнүң кежигүнү **Л. И. Осадчая**, ССРЭ-ниң Түскай монтаж тудуг министерствозунуң план-экономиктиг кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы, улусчу контроль комитединиң даргазы **Ю. М. Мазуровский**, өскеда ораторлар чугаалаан.

Ленинград областың болгаш хоорайның хайгыылчыларының ажылынын дугайында Ленинградтың «Кировский завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының вальцовщиги, улусчу контроль комитединиң кежигүнү **И. Я. Прокофьев** чугаалаан.

Магнитогорскиниң металлургия комбинадының кан эзилдирикчизи, улусчу контроль постуузунуң кежигүнү **В. А. Голубков** нефть болгаш газ оңгарларын казып турар үеде, нефть-газ дамыдылгазын тудуп турар үеде болуп турар хажыдыышкыннарны шүүмчүлээн.

Тудуг бүдүрүлгезиниң бүгү-ле адыларынга сагылга-чурумну быжыглаарының чугулазын «Центробамстрой» трестиң № 544 тудуг-монтаж поезадызының бригадири **В. А. Донской** демделээн.

Бүдүрүлгени болгаш хуваалданы, хүн бүрү, бүгү-ниитиң болгаш бүгү талазы контрольдаар дугайында Ленинниң идеяны боттандырарынга совет профэвилелдери тургустунган баштайгы чылдарындан эгелеп идепкейлиг киржип эгелээн дээрзин **ВЦСПС**-тиң даргазы **С. А. Шалаев** демделээн.

Улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезиниң дугайында ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. М. Мишин** чугаалаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны улут көдүлүүшкүнбиле хүлээп алган.

(СЭТА).

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Октябрь 7, воскресенье. Бүгү-ле календарьларда ону өнөөн ыңаа ол өскелерден онзагай, өтпүт. Бистиң чуртувуста кайгамчык байырлалдарның бирээзи — ССРЭ-ниң Конституция хүнү.

Бистиң күрүневистиң Үндезин Хоойлузун, сайзыраагай социалистиг ниитилелдиң чугула документизиниң хүлээп алганындан бөөр чеди чыл эртнеп. Ол дээрге, улус эвес хуусаа-дыр. Чаа Конституция совет улустуң чаагай чоруумга бараан болуп турары кымга-даа билдингир. Бистиң политиктиг системавыстың улам ынайгы дөгжүдезинге, Совет күрүменги сайзыраагайжыдарынга, социалистиг демократтыяны калбартыырынга ол улуг салдарны чедирип турар.

«ССРЭ-де бүгү эрге-чагырга чөнүүй болуп турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болуп турар улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар...» деп, Үндезин Хоойлумун 2 чүүлүнде айыткан. Амгы үеним амыдыралы ону бадыткап көргүскем-даа. СЭКП ТК-ның Чингиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазынга «Бистер Советтериниң бүгү чадаларының эрге-хүлээлгелерин доктаамал, ылангыя ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган соонда, улам калбартып келген бис — деп демделээн. — Ол чорук оларның амыл-чорудулгазынга хоойлуудулганын, эргелеп башкарылганың болгаш контрольдуң чаңгыс аай болурумун дугайында ленинчи принциптиг улам долу боттандырарынга дузалаан».

Бо байырлалдың онзагай талазын демделеп тура, улус депутаттарының Советтериниң организастыг ажылының, практиктиг ажыл-чорудулгазының көскү түңнелдиин демделевес арга чок. Ол дээрге демократтыяны көскүзү-биле илергейден, күрүне эрге-чагыргазының херектериинге чаа-чаа киижилерни хаара тудуп, улусчу эрге-чагырга организациялыг стилин болгаш методун улам сайзыраагайжыдып турары ол.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге бо чылдың мартта болган соңгулдаалар совет демократтыяның чечектелишкинин база катап бадыткаан. Бистиң республикадан күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче соңгуткаанарның хөй кезии ажылчын аңгының төлээлери болган. Ол мышаан дыка хөй депутаттар ССРЭ-ниң Дээди Совединге бир дугаар соңгутканнар. Боттарының төлептиг оолдарынга болгаш кыстарынга бедик бүзүрелдиң иллереи ол болган. Ол идегелге төлептиг болуру-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары, Тыва АССР-ниң Дээди болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары улус ажыл-агыйының хамаарымчан адырларында шудургу ажылдап, Совет Тываның 40 чылынга утказытгур социалистиг чарыштын мурнуку одуруун эзлеп, өскелерге төлептиг иштин үлегерин көргүскеннер. Республиканың юбилейинге чедир санныг хонуктар арткан бо хүннерде Төрээн чурттувустун чаагай чоруу дээш күш-ажылга шылгараан чүс-чүс мурнакчыларның аттары үнгүлээн. Олар төлептиг күш-ажыл-биле Совет демократтыяның байырлалын утказып, ону улам быжыглап, даартагы кежиктиң магадыялалын тургузуп турар.

Бистиң амыдыралывыстың демократтыгының чайынанчак иларели — бүгү улустуң чугаалажып көргеш хүлээп алганы школа реформазы болур. «Совет ниитилелдиң бистиң улуг сорулгаларывысче бүзүрелдин-биле бурунгаларлаарны чедип алыр дээре, чаа салгал бүрүзүн билигиин болгаш ниити культуранын, профессионал мергежилдин, хамаатты идепкейлиг чорукту бедик деңнелиниче көдүрер херек. Социал депшилгенин негелдези-даа ыңдыг...» дээн, эш К. У. Черненко СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга демделээн.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланылышкыннарын өөредилгенин болгаш киижизидилгенин, аныяк салгалды амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээринин бүгү хөрээн үндезини-биле экижидер талазы-биле демчеглер болур деп, бистиң республиканың ажылчы чоннары хүлээп алган. Уе реформа совет демократтыяның база бир иларели, чүге дээрге ол чурттуң келир үезин дээш сагыш салыышкыны-дыр.

ССРЭ-ниң Конституциязы хамаатыларга калбак эргелерин тывыскан болгаш улут хүлээлгелерин онаагаи. Социалистиг Ада-чурттуң оглу, кызы күш-ажыл кылыр, дыштанар, кадыын камгалаар, назылап кыраанда азы аарааида материалдыг дузаламчы алыр, чурттагга бажыны алыр, өөреныр, культураның чедиишкиннерин ажыглаар эргелери магадылаттынган дээрзин ынак билир. Ол ёзугаар боттанып турардаа.

ССРЭ Конституциязының 59 чүүлүнде «Эргелерни болгаш хозталгаларны боттандырары хамаатты киижиниң бодунуң хүлээлгелерин күүседиринден аңгылаңмас» деп айыткан. Ол чөп. Күрүнениң эргежок чугула ол документизинде мыдыг сагындырыг артык эвес болуп турар. Чүге дээрге боттарының эргелерин тергиин эки билир, а хүлээлгелерин үттуп турар хамаатылар бар болгай. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, ворум-чурумну болгаш организастыг чорукту херекке албас чүүлдер амдаа эвээш эвес.

Сагылга-чурумну быжыглаарынга улусчу эрге-чагырга организациялының дөрт киржилгези негеттинип турар дээрзин СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга демделээн. Ынчангаш, кайы-даа ведомстволуң бүдүрүлгелериниге, албан черинге, организациязынга ол салдар чедирер үзүрлүг. Советтерде, оон күүскомнарында, доктаамал комиссиларында, депутат бөлүктеринде болгаш постуларында ону боттанзырарынга четчир күш бар. Ынчангаш күрүне организнары политиктиг бедик культураны, Төрээн чурттуң чечектелишкинин дээш шынчы, ак сеткилдиг күш-ажылды киижи бүрүзүнге хевирлеер сорулгалыг.

Чонның эрге-ажыктары, ниитилелдиң эрге-ажыктары — СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының кол утка-шынары. Ол демократтыг принципти ажылдап амыдыр база хөгжүдүп турар. Ында социалистиг тургузуутуң бүгү тыныжы сиинниккен. Коммунистер партиязының удуртукчу ролю ескени оон массаларга салдарының улам ынайгы хөгжүдезинниң магадылалы-дыр.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле «Тинлелге» совхоз эртнеп 9 айларда планның ажыр күүсеткен. Күрүнеге эът садарын 115,6 хуу, сүттү 108,8 хуу күүсеткен. Чыл планның бүгээр 280 тонна дуктуг садар турган, ону 249 тоннага күүсеткен.

* * *

Мал чеми белеткээр талазы-биле сентябрьның үшкү он хоюнда 600 тонна сигенин белеткээр планның 1476 тоннага азы планның 246 хуу күүсеткеш, «Тере-Хөл» совхоз Кызыл районуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка бирги черии эзлээш, СЭКП райкомунуң, райүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун алган.

С. МААДЫ.

Кызыл район.

(Төнчүзү 2-ги арнда).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЁРНУҢ ХАМААТЫ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Эш К. У. Черненконуң чугаазы

Эргим эштер!

Эң чугула айтырыгларны — улусчу контрольду улам ынай идепкейжидириниң, оон дээштиин бедидериниң айтырыгларын чугаалажып көөр дээш чыылган-дыр силер. Чогум-на чогуур үезинде чыылган деп, СЭКП ТК санап турар. Бистиң пиитилелдивисти эргелеп башкарарының системазы болуп турар бүгү звеноларның ажылы шынарлыг болурунга амыдырал бедик негелделерни шиитпирлин-биле салып турар үе-чадаже эгелеп киргеп болгай бис. А улусчу контроль — ол системаның чардынмас, харын-даа чүүнбиле-даа солуттунмас кезээдир дээрзин чугаалаар иймекмен. Амгы үеде бистиң мурнувуста туруп турар улуг сорулгаларның деңнелиниге чедир бодуңун бүгү ажыл-чорудулгазын көдүрер деп үеним негелдези силерге бүрүнү-биле хамаажыын турар.

Материалдыг болгаш үе-ипбодал талазы-биле аажок улуг күүш-шыдалывыска даянмышаан, үлетпүрүн, көдээ ажыл-агыйның, транспорттуң болгаш тудугиин бүгү ажыларын бүгү талалыг хөгжүдеринче, бүдүрүлгенин интенсификастаарын дүргедедириниче, совет эртеминиң болгаш техниканың, өөредилгенин болгаш кадык камгалалының, чонгун амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң чаа көдүрүлүшкүнүн хандырарынче күжениишкиниевисти мөөңнеп турар бис. Чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарын, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы белен чоруун бедидерин деле-гейниң амгы нарын, дүшкүүрлүг байдалы биске хүлээндирип турар.

Тодаргай үндезин характерлиг сорулгаларга ызырыр чедип келген бис. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилеэш, партияның болгаш чонгун калбартканы чогаадыкчы кайгамчык улуг ажылы-биле бистиң хөгжүлдевистиң бүгү үезинде белеткеткенген шынар талазы-биле бурунгаар базымнарының дугайында чугаа болуп турар.

Ындыг базымнарның үези келген болгаш эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, будүрүкчү күштерин хөгжүдеринге, оларны чаартырынга эргежок чугула болуу берген. Ындыг базымнар чокка экономиканы эргелеп башкарарының системазын тургузары, ону планнаары болдунмас. Бистиң ажыл-агый мехвнизмивисти боттуу-биле экижидер херек. Чонгун чаагай чоруу шынар талазы-биле чаа чадаже көдүрүлген турар ужурлуг. Совет киижилерин — шүптүзүүнүн болгаш киижи бүрүзүнүн медерелдиг сонуургалдыг инициативалыг күш-ажылы чокка ону чедип алыры болдунмас болгай. А бо талазы-биле маңаа база бурунгаар базым эргежок чугула: массаларның күш-ажылчын баштадыр хүндүлүг президиумга бир эп-сеткилдиг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чингиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. У. Черненкога** сөс берген. Хуралдың киржикчилерин Константин Устиновичиин үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш К. У. Черненконуң чугаазын канчаар-даа аажок кичээнгей-биле дыңнаан болгаш чаңгыс эвес удаа үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле үзе кирип турган.

Оон соонда ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы **А. М. Школьников** иллеткел кылган.

Улусчу контролёрларның бүгү-эвилел чөвүлел хуралы чуртка социалистиг контроль-ду хөгжүдеринге көскү үе-чада болур деп, ол чугаалаан. Анаа Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының киржип турары, Константин Устинович Черненконуң чугаазы оны онзагай утказыг болдуруп турар. Оон чырыткыланчак, хей-аът киирикчи чугаазы чурттуң бүгү улусчу контролёрларынга ажылдаарының үр хуусаалыг программазы болур. Күрүне керектерин эргелеп башкарарынга массаларның идепкейлиг киржилгезин чедип алыр талазы-биле ленинний идеяны партия-СЭКП Төп Комитединиң быжыг болгаш чайгылыш чок чорудун, сайзыраагай социализминиң үе-чадазын чогаадыкчы ёзу-биле дөгжүдүп база тодарадып турар.

Улусчу контроль органнарының ажылдакчыларының мурнунда чаа-чаа сорулгалар салдыңган дээрзин иллеткелив демделээн. Экономика болгаш социал амыдыралдың бүгү адырларынга контрольдуң салдарын улам күштелдирер, четпестерни болгаш хажыдыышкыннарны чайладырынга оон ролюн экижидер үзүрлүг бис.

Күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле демисселге улусчу контрольдуң идепкейлиг чоруу өскен дээрзин оратор демделээн. Планнар болгаш даалгалар күүселдезин дээш, бүдүрүлгениң күрлавырларын дилеп тыварын дээш, камналга чурумун сагыыры дээш контрольду комитетнер болгаш бөлүктер күштелдирген. Сөөлгү чылдарда бо талазы-биле хынаалдар болгулаан. Оларның түңнелдерин ёзугаар алдынган хемчеглер четпестерни чайладырынга, ажылда четпес чүүлдерни чайладырынга, күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаарынга дузалыг болган.

Бүдүрүлгенин ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улусчу контроль органнарының сорулгаларының дугайында иллеткелчи тодаргай чугаалаан. Бүдүрүлге, колхоз-организация бүрүзүнге, бүдүрүлгениң болгаш хандырылганың бүгү-ле участоктарынга, ажылдаар чер бүрүзүнге ажыл шагының хөлөс чидиринге болдурбас херек. Сагылга-чурум чок, харыысалга чок чорук болгаш ажыл шагының чидириг бүрүзү хайгыылчыларның көскү каракгарындан чайлавас үзүрлүг.

Социалистиг өнүү-хөрениинии төтчеглээр, чонгун эт-хөренгизиң оорлаар чорукту болгаш өске-даа хажыдыышкыннарны шуут чайладыр айтырыгларны база шиитпирлиниби-ле көөр херек. Күрүкенин болгаш хөй-нийтиниң өнүзүүнче халдаар чоруктарга улусчу контроль шыдажыр арга чок байдалды тургузар үзүрлүг.

Көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш хандырылга адыраарынче партия кол киженгейин угландырып турар. Көдээ ажыл-агыйга тускайлаан акша-төрекгиин, техниканы, минералдыг чемишчидилегерии болгаш өске-даа курлавырларны ажыктыг ажыглаары дээш, өстүрген дүжүттү бүрүн камгалаары дээш демисселге хайгыылчыларның идепкейи, киржилгези эргежок чугула деп, А. М. Школьников демделээн. Ылангыя мал ажылынга дээш-тиг контроль негеттинип турар.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон соонда болгулаан Пленумнарының негелдемелеринге дүүштүр чонгун чаагай чоруун бедидер дээш, оларның негелде-хереглеп-лиин бүрүн хөндырар дээш хөй-ле чүүлдер кылдынып турар. Шынар чок кылыглар бүдүрер чорукту үндезини-биле соксадыры — хайгыылчыларның эң кол сорулгазы. Садыгга, шиитпирниң чемненилгезинге болгаш амыдырал хандырылгага контрольду организастаарын күштелдирер. Социал амыдыралга, кадык камгалалга, культурага болгаш өөредилгеге хайгыылчыларның сагыш салыр чүүлдери хөй.

Капитал тудугнуң планнарын боттандырарынга улусчу контролёрларның сорулгаларынга иллеткелчи доктаазаан болгаш чурттагга бажыннарының тудугунуң шынарынче кол кичээнгейни салган. Күрүнениң сагылга-чурумун хажыдып, объектилериниң планнаттынган хуусаазын үзүп турар удуртукчуларны, мөге пемей бижилгелер кылыр, чурттагга бажыны хуваарда хөөйлт хажыдар кижилерни иллеткелчи шүүмчүлээн.

Партия организацияларының дузазынга дээнмышаан, бөлүктерин болгаш постуларын удуртуруп бир демниг хандырар, улусчу контролёрларның шуптузуунуң хажыдыышкыннарга үдүр шалыкшыл, дайынчы ёзу-биле туржурукчедип алыр херек.

Түңнелиилде А. М. Школьников чурттуң бүгү улусчу контролёрларының өмүүзээнинден улусчу контроль мооп соңгаар-даа коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринге партияның болгаш күрүнениң шынчы дузалакчызы болуп үзүүлээр артар дээрзин бүзүретиккен.

Улус ажыл-агыйының чугула сорулгаларын шиитпирлеп тура, хайгыылчылар экономиканы улам ынай кедүрериинге, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге, Төрээн чурттуң күүш-күжүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирер. Ол дугайында ук хуралга Ворошиловград области «Краснодонуголь» каттыжыышкынның «Молодогвардейская» шахтазының кол технологу, улусчу контроль бөлүүнүң даргазы **И. Г. Гапенко**, Ташкент областың Ленин аттыг колхозунуң хөвең бригадазының бригадири, улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү **А. Румзатова**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының органиктиг эвес химия институдунуң эртем ажылдакчызы, улусчу контрель бөлүүнүң кежигүнү **Л. И. Осадчая**, ССРЭ-ниң Түскай монтаж тудуг министерствозунуң план-экономиктиг кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы, улусчу контроль комитединиң даргазы **Ю. М. Мазуровский**, өскеда ораторлар чугаалаан.

Ленинград областың болгаш хоорайның хайгыылчыларының ажылынын дугайында Ленинградтың «Кировский завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының вальцовщиги, улусчу контроль комитединиң кежигүнү **И. Я. Прокофьев** чугаалаан.

Магнитогорскиниң металлургия комбинадының кан эзилдирикчизи, улусчу контроль постуузунуң кежигүнү **В. А. Голубков** нефть болгаш газ оңгарларын казып турар үеде, нефть-газ дамыдылгазын тудуп турар үеде болуп турар хажыдыышкыннарны шүүмчүлээн.

Тудуг бүдүрүлгезиниң бүгү-ле адыларынга сагылга-чурумну быжыглаарының чугулазын «Центробамстрой» трестиң № 544 тудуг-монтаж поезадызының бригадири **В. А. Донской** демделээн.

Бүдүрүлгени болгаш хуваалданы, хүн бүрү, бүгү-ниитиң болгаш бүгү талазы контрольдаар дугайында Ленинниң идеяны боттандырарынга совет профэвилелдери тургустунган баштайгы чылдарындан эгелеп идепкейлиг киржип эгелээн дээрзин **ВЦСПС**-тиң даргазы **С. А. Шалаев** демделээн.

Улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның киржилгезиниң дугайында ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары **В. М. Мишин** чугаалаан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкога байырлыг чагааны улут көдүлүүшкүнбиле хүлээп алган.

(СЭТА).

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ ЧУГААЗЫ

(Башкыр. Эгези 1-ги арыпда).

Чогум-на анчы үеиің байдалдарында, чогум-на сайзырапгай социализмиің үе-чадамында улусчу контрольдуң эрлемериик болгаи аргаларыиы улам-на калбарып турары дүрүм ёзугаар болуушкуи-дур. Оон харамсалгазы бёзя бедии турар. Ол дугайы ССРЭ Конституциязымда болгаш аңаа уделеплээш хүлээи алдынган Улусчу контроль дугайында Хорйлуда тодаргай илергейлеп айтхан. А ол чорук бистиң иүү бүрүде күрүне-эргелел, ажыл-агый, хей-иинги практиканыска тодаргай болгаш чаагай үре-түмелдиг салдарны чедирип турары эң чугула чүүл-дүр.

Он миллион улусчу контролёрларның отрядын толээлеп турар-дыр силер, эштер. Он миллион —ол дээрге хей бе азы эвээш бе? Дыка хей сан-дыр. Силериің ажылыңар-ны улуг хемчээлдиң болгаш аңаа киржилгеиер ёзулуут-ла шаасталыг болганыл ол сан хе-реиилеп турар.

Ынчалза-да чедип алдынган чүүлдерден өскезииве база сагыш салып көрээлиер. Амы-ла байдалды социализмиің ёрен теориязының дээдп негелдерп-биле дүүштүрүп көрээлиер. Ленин социализтир иитилееле контроль ажылы ёзулуг улусчу болур ужурлуг деп өөреткен. Ол Совет эрге-чагырганың эң башкыда-ла, келир үеиде көрбүшаан, контрольду «бактаар ажылчыиарның ор-ганизациялары, ооң соопда бүгү чурттакчы чон шуптузуу бот-тандырып чоруур ужурлуг» деп бижээн. «Шуптузуу» деп сөстү ол оиздалып ыйбан. Партия анчы-да үеде айтыр-ынын база-ла ынчаар, Ленинчи ёзу-биле турлуузуп турар. Чогум-на ыдыыр өскелерге чүткүүр керек. Киижи бүрүзү, иде, харын, совет киижи бүрүзү бүттарын улусчу контро-лер ыыдыр медерел билирип, ыдыыр хамааты бедик күзээлеп-теп ёзугаар ооң бодап база хөделирге керек боон турар.

Меиги силер шын билип тур боор силер деп бодай-дыр мен. Чугаа улусчу контрольдуң штаттарын ооң муң-муң комитеттериие улгаттырарының дугайында болбайн турар. Хостуттуган ажылдакчылар ыанғызыла район, хоорай эвенүүнде хей эвес деп чүвеле эки билир болгай бис. Маиаа саинар чугаза эвес боон турар. Ажыл-иеректиң чогум бодү чугула боон турар-дыр. Ол чүл дээрге улусчу контрольдуң хөгжүлдези социалистиг демократияны хамыадырының эргежок чугула угланмышкыларының бирээзи боон турар. Бистиң демократиявыс чурттуң идеиколгыт эзии болурунуң эргемы болгаш күзээлезии киижи бүрүзүие берип турар. Ынчаиган контрольга киржир керек ол эргеии эки ажылдаарын база ооң медерел билирии өөредип турарын боттарыкар билир болгай силер. Ол дээрге ког стратегиг чүүл ол-дур, партия ооң барымдаалап силериің ажылыларга чаа-чаа милиион-миллиои ажылчы чоииарны хаара тудары эргежок чугула деп көрүп турар. Олар бир эвес дорт албан-хүлээлеэш-биле эвес-даа болза, боттарының хей-иинги ажыл-чорудулгазының болгаш сорулга-зының аайы-биле баштай боттарының күш-ажылчы коллек-тиверииң иштиие ёзулуг не-гелдеиг улусчу контролёрлар болдуинар. Олар, Ленииниң сестери-биле чугаалаайн: ези бодүзү ажылдардан... күрүне хереглериие ооп артык чугула ролдарже чоорту шилчирээ ужурлуг.

Боттуг чорук — бистиң де-мократиявыстың үнелеп четтиижес бүдүш-шынары болур. Чогум-на анчаиган ооң бот-туу-биле хөгжүүрүп болгаш хамыладыр көрүп турар. ТК-ның апрель (1964 ч.) Пле-нуму ол айтырыгны кайы хире шиидгыы тургусканы силерге эки билдингир болгай. Ооң шиитпирлери Советтериің ажыыны идеиколгжиерииче дорт угланган. Бо талазы-биле сорулга иүл дээрге, күрүне эрге-чагырганының ол масса-лыг органнары боттарының Конституциияда айыттынган бүгү эргелерии херек кырында ажыттынган бүгү чүүлдерии, иле-дээрге, улусчу контрольдуң сорулгазы — хуваашкының социалистиг системазының албан норма-чижектер-ге херек кырында канчаар са-гыттынып турарын үргүлчү көөрү болур. Ленинчи сестер-биле чугаалаарга, хереглелдиг хемчээ күш-ажылдың хемчээ-биле канчаар тодаргай дүүжүп турарын хынаары болур.

Ам «акша-хөреңгиниң хире-чергези-биле эвес амыдырал» дээр чүүлдүң дугайы. Бир эвес дорту-биле чугаалаар болза, ооң бодунуң бүгү-ле аморалыг болгаш чамдыкта харын кем-бүрүү үүлгедиглиг утказы-биле кады маңгыстаачак чоруткуң дугайын чугаалаайн. Ыидыг болуушкуиларны узуткан шыдаваанывысты чажыр-ган хөрээ чүү боор. Өскелерииң күсели-биле, иинтиледиин күсели-биле боттарының чаагай чорууи тургузарыиче түткүүдүг, кажар-оптуг киижилер ам-даа бар боон турар. Ыидыг чорук бистиң социалистиг иити ыыдыралывыстың кандыг-даа иорма-чижектери-биле дүүшпеен биледиигир.

Сөөлгү үеде, чеченчиди чугаалаар болза, бажың-балгадывыста бүгү чүве корум-чурумиуг болзуи дээш шиигчы тудуи киргеи бис. Салдыган сорулга тодаргай: хээли алыр болгаш чиижеи чоруктарны, социалистиг өөчүүшү тетчеглээр болгаш оорлаар чоруктарны, албан-дужаалды соора ажыг-лааның туюлугга чедир узуткаар. Бис хоойлу-дүрүм сагыырын быжыглаар дээш, бистиң эрге-чурум камгалаар ор-ганизациябыстың ажылын экижидер дээш, удуртуучу ажылдакчыларның харысалгазын бедиидер дээш, иинтиин-биле организастыг болгаш сагылга-чүрүмнуг болуру дээш демиселдя дыка күштелдиргеи бис. Бо талазы-биле партияның болгаш күрүениің төп орган-ары эвээш эвес практиктиг хемчеглерии алган. Чамдык таварыгталарда олар харыида дыка кадыг шиигны болгулаан. Биижээ, Краснодар кыайның, Узбекистаииың, Рос-тов областтың чамдык ажыл-дакчыларыига хамаарыштыр алырга ыидыг болгаи.

Од угланмышкыины бистиң чоиувус чүүлдүгзүүп деткии турар (**Адыш часкаашкыны**). Ынчалза-даа ыидыг айтыыр туруи кээр-дир: од угланмышкыны иинтиин-биле эвес, чүгле байырыг бүзүреднишкиимер-биле эвес, а үргүлчү доктаамал, тодаргай ажыл-биле чорудар ужурлуг дээрзии киижи бүрүзү медереп билип турар бе? Бо дээрге силерден база айтырыг-дыр, эштер улусчу контроль удуртукчулары, активчилер. Ылаигыя харыи-на силерден. Чүге дээрге чон ооң төлептиг чорууи болгаш арын-нүүрүи дорамчылаар бо-луушкуиларны көргеш, ооп бодунуң, чогум-на харын улусчу контролёрлар чүиү көрүи турар чүвел деп долу ба-рымдаалыг элдепсиниң турар. Шак ыидыг иетелде улус де-путаттарының Советтериие, хоойлу-дүрүм камгалаар ор-ганнарга, күрүениің болгаш хей-иинтиниң, еске-даа организа-циялыига база хамаарыштуры биилиигир. Ынчалза-да од дээрге силерге онаажыи турар харысалганы бичии-даа эвээжетпейн турар. Силериің дорт хүзээлелер болза чет-пестер болгаш элдеп-эзии бак чүүлдерге удур ажыл-херек-биле эвес, а хоозуи чугаа-биле демисежии турар черлерге боттарыларының улуг эргелерии-ерии шиитпирлии-биле ажыг-даа база каяа-даа ажыл төле-варииің болгаш чурттагга чө-рии, иутёвкаларны хуваарыы-ыы, еске-даа социал хаидыр-ыыгаларның талазы-биле көскү артыкшыл-биле хаидатмыи-гаи турар ужурлуг. Мен мур-иунда-ла чугаалаан чүүлдерими катаптаи тур мен. Ынчалза-даа силериің муриуиарга мен оиу тускай катаи чугаалап тур мен, чүге дээрге, улусчу контрольдуң сорулгазы — хуваашкының социалистиг системазының албан норма-чижектер-ге херек кырында канчаар сагыттынып турарын үргүлчү көөрү болур. Ленинчи сестер-биле чугаалаарга, хереглелдиг хемчээ күш-ажылдың хемчээ-биле канчаар тодаргай дүүжүп турарын хынаары болур.

Ам «акша-хөреңгиниң хире-чергези-биле эвес амыдырал» дээр чүүлдүң дугайы. Бир эвес дорту-биле чугаалаар болза, ооң бодунуң бүгү-ле аморалыг болгаш чамдыкта харын кем-бүрүү үүлгедиглиг утказы-биле кады маңгыстаачак чоруктуң дугайын чугаалаайн. Ыидыг болуушкуиларны узуткан шыдаваанывысты чажыр-ган хөрээ чүү боор. Өскелерииң күсели-биле, иинтиледиин күсели-биле боттарының чаагай чорууи тургузарыиче түткүүдүг, кажар-оптуг киижилер ам-даа бар боон турар. Ыидыг чорук бистиң социалистиг иити ыыдыралывыстың кандыг-даа иорма-чижектери-биле дүүшпеен биледиигир.

Сөөлгү үеде, чеченчиди чугаалаар болза, бажың-балгадывыста бүгү чүве корум-чурумиуг болзуи дээш шиигчы тудуи киргеи бис. Салдыган сорулга тодаргай: хээли алыр болгаш чиижеи чоруктарны, социалистиг өөчүүшү тетчеглээр болгаш оорлаар чоруктарны, албан-дужаалды соора ажыг-лааның туюлугга чедир узуткаар. Бис хоойлу-дүрүм сагыырын быжыглаар дээш, бистиң эрге-чурум камгалаар ор-ганнарга, күрүениің болгаш хей-иинтиниң, еске-даа организа-циялыига база хамаарыштуры биилиигир. Ынчалза-да од дээрге силерге онаажыи турар харысалганы бичии-даа эвээжетпейн турар. Силериің дорт хүзээлелер болза чет-пестер болгаш элдеп-эзии бак чүүлдерге удур ажыл-херек-биле эвес, а хоозуи чугаа-биле демисежии турар черлерге боттарыларының улуг эргелерии-ерии шиитпирлии-биле ажыг-лаары болур.

Арагаллашкыига удур хей чылдар дургузунда ап турар хемчеглериик түнелиниң чогумчалыг эвес болуп турары шыиғыы дүүрээшкиии болдуруп турар, эштер. Арагага сундугар чорук киижилериің кадыын үреп, ог-бүлелериие халапты болдуруп турар. Ара-галаашкыи бүдүрүлгеге эвээш эвес хораиы чедирип турар. Черле ынчаи иинтизи-биле бистиң амыдыралывыстың овур-хевириие багай салдар-ны чедирип турар. Иинтиледи ол улуг бак чүүлден адырып алыр дээш, амгызыидан-даа улам чүткүлдүг болгаш улам эки бодап кылган хемчеглерии алыр үе келгей-дир. Арага-лаашкын-биле демисел аиаа-ла ёзу барымдаалаан «хемчег-лер» эвес, а ажыктыг, дээштиг болган турзуи дээш, улусчу контроль ооп хамааржыр бү-гү-ле чүүлдерии кылыр дээр-зиие бүзүрээр мен.

Контроль дээрге, хамыктың мурнуида киижилер-биле хүи бүрүиүң амыдыралы ажылы-дыр. Маиаа билдиляг —шиигы, негелделиг болгаш ооп-биле кады эш хуу. ёзузумуң кайы хире чугулавын прак-тика көргүзүп турар. Улусчу контрольдуң төлевалек-чилериие хей черге улуска бү-зүревес болгаш карамыр чорук турбас ужурлуг.

Контрольдуң ажылы чугле бистиң амыдыралывыста улугдаа база биче-даа четпестерии илеердиир база бүрүулугларны амдажыттазы, хемчет алыры-биле кызыгарлаимас ужурлуг. Контроль «чугле сегирип алыр», «сойгалаар» эвес, харын эдип билир», «согуур үезииде эргежок чугула практиктиг ескерлиишкиииерии кылыр, оларны херек кырында боттан-дырар ужурлуг» дээ. Ленииниң демдеглеп турганың бис-тер шуптуу билиир бис.

Четпес чүүлдерии ёй-шаанда эскерери, олар сөөлүиде бар-ын улуг алдагдал болу бер-безии дээш баш бүрүнгаар болдурбазы — эң чугула чүүл ол. Четпестериин, хажыдыыш-кыинарыын чылдагаанарыын эң хынамчалыы-биле өөреиип көөрү тергиин чугула. Өөре-ниң көөр болгаш ооң үндезиикиие багай чүүлдерии чайлады-рыига чедирер хемчеглерии коллективтии-биле алыр херек. Кандыг-даа хыналдаиы ыыапла эки-ииге чедирер, байдал-эттиимээн шаанда ара соксавас дээрзи билдиигир. Ыидыг болгаида, улусчу контрольдуң ажылыига хыналда, четпестерии баш бүрүнгаар болдурбазы база оларны эдери чаигыс аай тудуш болуп каттышкан турар ужурлуг-дур.

Эштер, силериің ажыл-чорудулгаңарың дыка улуг ха-рын-даа эң улуг кезии экономиканың айтыырлары-биле, ооң ажыктыын бедиидер дээш сагыш салыышкын-биле хол-бааныг. Ол ыидыг болур ужурлуг-даа. Экономика дээрге биске үндезии чүүл-дүр.

Ам маиаа эң-не бир дугаар чугула чүүл бо — беш чылдың эки доозары болур. Мурнуида турган эвээш эвес четпестерии чайладып ап шыдаар бис. Ынчалза-даа планныг онаалдаларны, хүлээп алган социалистиг хүзээлгелерии күүседир дээш ам-даа шыигыы кужелиишкии негеттиилер. Ыидыг күжениишкиинерии улусчу контрольдан маиап турар бис, бар курлавырларны хөйу-биле ажыглаарыига ол идиг бээр ужурлуг. Ол курлавырлар хамыктың мурнуида күш-ажылды организастыарын экижидеринде, сайзыга-чурумну, камиалга чүрүмүи быжыглаарында болуп турар.

Ажылга ыяк кылыр болгаш организастыг чорук дээш кал-бартканывыс демисел көскү үре-түмелдерии берген. Бүдүрүлгелериің керээ ёзугаар хүзээлгелери эки сагыттыиың турар апарган. Аиаа туруушкуиар, оза-лдаашкыинар, ажыл шагы үзер чорук элээи кызырылган. Ооп бүдүрүлгеге ажыктыг салдары дофаан көскү апарган. Ынчалзажок еске бүдүрүлгелерже чорудуп бээр чүүлдериің чамдыкы мурнуку хевээр шүүсеттиимейн, ажыл шагының чамдыкы оскундурбушаан турар. Бо ийи чылдагаанның үржуундан эрткеи чылдың-даа, бо-даа чылдың түнелдери-биле милиард-миллиард рубльдиң үлетпүр продукциязын чедир бербейи турар бис.

Капитал тудугда организастыг чорук ам-даа четрейи турар. Тудуг ажылдарын куду шиигарлыг кылыр, оларны күүседир хуусаавын үзер чорук-тар ховар эвес. Бо чорук бистиң бүдүрүлге планнарывыска-даа, ажылчы чоиарның хууда эрге-ажыктарыига-даа дыка-ла аар болуп турар. Ыидамында үзүктелиишкиивер болгаш тудугда чедир кылдыимаан чүүлдер чурттагга бажыиарыимың, школаларымың, уруглар садтарының, ясилеррииң чедиишпес чоруун чидиг-лендирип турар. Капитал ту-дугда байдалды эдер сорулга-биле комплекстиг улуг хемчег-лерии ТК-ның Политбюрозуу чоокта чаа ажылдап кыйганын билир болгай силер. Ол хем-чеглерии амыдыралга чайгы-лыш чокка боттандырары чу-гула. Маиаа база-ла улусчу контролёрларның идепкейлиг киржилгезиигe ыианыып турао бис.

Ажыл-агый чорудугалаарыига организас чок чоруктуң бир илерээшкиии — чиг-этке, мате-риалдарга, энергиига тетчеглекчи, камиалга чок чоруктар болуп турар. Заводтар херим-неринің иштиие дадартыр октагылапкан чыткылаар үмелиг дериглерии көргеиiiерде силериің киижи бүгүдемеринің чүрээнер сагыыры чугаажок. А хоюларже ёй-шаанда сөөрт-шээниидеи двигели бергилээиі чыткылаар чемиишчидилелер кандыг иийк? А саиаи четтиимес хемчээлдиг газ аиаа дей черге дыи турар «сураг-жаио» чалбыыштарны көөрге хомудавчыг эвес деп бе? Шак ыидыг ажыл-агыйжы эвес чо-рук улусчу контрольдуң идепкейлиг киржилгезии иегеи турар.

Камиалга дээш демиселде эки дүржулга бистe бар. Аиаа мыидыг чижекти киирип көрейн. Эрткеи үш чылда оттуулар чүүлдүи болгаш энергииың камиалгазы оларны бүдүреринің немей өзүлдезиинің чартык кезии болгаи. А карз металлдар прокадының талазы-биле ол көргүзүр ону бүдүреринің бүгү немей өзүлдезиинден хей болуп турар. Ол чедиишкиннерге улусчу контроль көскү салыышкыны киирген. Ону бүгү талалыг хөгжүдээннер, эштер.

Камиалга дээрге бистиң бүгү экономиктиг амыдыралывыстың хажыи дивес хоойлузу болгаи турар ужурлуг. Ынчаиган ол Хоойлуну көдээ ажыл-агыйга шиигны сагыырын хандырарыиың кайы хире чугулазынче бөгүи силериин кичээигейиерии угландырыксаан йийк мен. Дужүт чиик эвес күш-ажыл-биле алдынар. Ынчаиган ажаазда, сөөрүүге, шыгжаи-кадагалаал үезииде ооп бичиидаа чидириии болдурар чорукка кандыг-даа ягартыиыг тур-бас ужурлуг. Амгы үеде ажаан алдынган дүжүттүң камгалалының дугайында илап сагыш салыры чугула. Мад ажылында чедип алдыган түүлдерии ос-кунмас дутайында база са-гыш салыры чугула. Малдың ескен баш саның эки кыштаг-лаашкын-биле хандырар дээш, бүгү хемчеглерии алыр аиаар. Улусчу контроль маиаа улуг дузаны чедирер, хөйиу кылып-даа болур.

Бисте амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезиииң хемчээи, үүрмектеп сидар бараанар, пассажирлер сөөртүлгезиииң хемчээли дүрген өзүп турар. Ында ажыл-херектиң каичаар тургусканына хамаарыштыр ажылчы чоиарының чөптүг не-гелделери эвээш эвес. Ооң бир көскү дөзү чоииуи хандырыл-газының талазы-биле ажылга коруи-чуруиуу болгаш норма-ларны каржызы-биле хажыдар чорукта болуи турар. Кижите таарымчалыг байдалдарны тур-гузар ужурлуг чамдык будү-рүлгелер болгаш албан чергелери ону ёзулуг-ла туреди, ооп үиелиг хей үе-шагыи чидирип база иерииилгеи болгаш албан чергелери ону ёзулуг-ла туреди, ооп үиелиг хей үе-шагыи чидирип база иерииилгеи турар. Бистиң амыдыралывыска шаптыктыг ол үй-балай чоруктарны улусчу контроль кичээигей чокка эрттирбейи турар. Ыидыг чоруктар бар болганда, шиитпирлии-биле хөделир керек.

Чогум кандыг байдалдарда сагыига-чурум ёзулуг быжыг, ажыл-иш деиииг болуруи баш удур биливи алырынга бистиң дуржулгавыс ам четчир. Кижиидикчи хемчеглер күш-ажылды, будүрүлгеии эки организастарыы-биле холбашкан черлерге ээ-харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес чорукту бүрүү-биле узуткаар арга бар. Мурнакчы бот-орулга-чарылгыг бригадаларны чижекке ап көрээлиер. Оларда ажыл шагы үзер чорук үттүидургаи, оларда чомиуи хөреигиэии са-наап билир. Оларда ажыл-херекти ээ ёзу-биле көөрү, бот-боттарынга дузалажыры болгаш бот-боттарындаи негелделиг контроль сырый хөлбаалыг. Оларда кижи бүрүзү шуптузу ээ болгаш шуптузу контролёр-лар болуп турар деп чугаалаи болур.

Ыидыг бригадаларны организастаары — улус ажыл-агыйын шапкыиы-биле интенсификастаарынга эргежок чугула экономиктиг байдалдарны тургу-зар талазы-биле улуг болгаш чыиыттыг ажылдың бир кезээ-дэр. Ол ажыл амгы үеде хей угланмышкыиныг, ооп шиитиде чамдык адырларда улуг хемчээлдиг экономиктиг шенелдеии чорудар талазы-биле ажыл база бар. Оиу боттандыры-рын турда, эргелеп башкарылгаиың планнаашкынын болгаш структуразын шыигызы-биле экижидер, болувуи күш-ажылы дээш ажылдакчы бүрүзүиүң хууда соиуургалдыг болгаш харысалгалыг чорууиуң күүлүг быларының ажыттылга киирер дугайында чугаа мыида болуп турар-дыр.

Партия бо улуг ажылды улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Эргелеп башкарылганы сайзырапгайжыдар болгаш улус ажыл-агыйының ажыктының бе-дидер талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозуиуң комиссиязы тургустунган болгаш ажылдап турар. Ажыл-агый механизмин эде тургузар талазы-биле бүгү талалыг, эки бодап кылдынган санал-онаалдарны ажылдап кылыры — бирги чергении чугула түүлү болуруи силер эки билир болгай силер.

Эштер! Бир эвес партия комитеттери, Совет эрге-чагырганың органнары улусчу контролья бүгү-ле эргежок чугула деткимчени көргүзүп турар болза, ооң салдары болгаш ат-алдары каш катап бедик болур деп чүвеии дуржулгадан билир силер. Партия болгаш күрүне улусчу контрольду бистиң иити партижи болган иити күрүне херээниң эң чугула участогу кылдыр көрүп, а аиаа хүи бүрүиүң дузазын көргүзериң боттарының харысалгалыг чорукту шын хуваар арганы бээр чаа ажыл-агый механизминиң элементилерии практика кырынга ажылдап кылдынып турар. Эргелеп башкарылган

Дээди шынның хоойлузу делгерел тур

ДЕМ ЧАҢГЫС БОЛУРГА

Депутатка сөс

«Депутаттар дээрге улус депутатгарының Советтериниг чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери болур. Депутаттар Советтериниң ажылынга киришпишаан, күүрмө, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирээл, Советтериниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын организастап, күүрмө органнарының, будурүлгелериниң, албан чөрлериниң болгаш организацияларның ажылын контрольдаарын боттандырып турар».

(ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ 103-КҮ ЧҮҮЛҮ)

Ажыл-ижинивисте багай эвес диртим, мактады бүэрбиске чоргаарланыр бис. Оны чүгле төлептиг ажыл-биле чедип алыры. Мында чүү-даа мурнай, ферманың саанчыларының, кадарчыларының демниг ишин айтыксап турар мен. Демнигде күштүг дээр болгай. Бистиниле шынап-ла ындыг, ажыл дээнде, олут олурарлар эвес. Ажылды коммунистиг бүү-биле хөрүп турар мурнакчытар төргүнчүлериниң аразында эвээш эвес. Саанчыларның, кадарчыларының, бызаа ажаакчыларының арасында 10 кижи коммунистиг күш-ажылының шалыпчызы атка төлептиг болган, ол ат дээш 4 ижи түрүжүп турар. Чижээ, саанчылар — бүдүрүлгениң хоойүүзү. Тывә АССР-ниң алдарлыг малчыны Д. Д. Оңдар, мурнакчыларывыстың бирээзи Ш. У-С. Куулар, кадарчылар Б. Сат, К. Монгуш болгаш оон-даа өскелериниң ажылы өскелерге үлегерлиг. Олар — аныяктарның хүндүлүг дагдыжыкшылары. Чаңгыс будурүлге черинге турумчуп, үре-түпелиг ажылдаарының үлегерлиижээн олар аныяктарга көргүзүп келгенинер. Хоочун эш-өөрүнүң аргалдуруулгазындан өөренип, ажылы эки диртим турар аныяктар база чөөш эвес. Аныяк саанчылар Н Куулар, М Монгуш. Э. Сат олар боттарынга бызыылаан саар 20—20 баш шээндеп хүнде сүт сазып алыр ажыктарны чогумчалыг шиитпирээринге ферманда тургустуунган депутаттар болуунуң киришпиширеп турар үлүг улуг. Мээң удуртуп турарым бөлүкте үш депутат, өйи актив бактаан турар. Бөлүктүң ажыл планында саанчыларның ажыл-амыдыралы-биле, күш-ажылдың сагылга-чуруму, продукцияның шынарын белдээри-биле холбашкан айтырыглер чугула черии ээлеп турар. Күш-ажылдың сагылга-чуруумун болгаш кадрларны ажылга быжыглаар, мурнакчыларның арга-дүржүлгазын өскелерге тарадып пептеревир айтырыгларны депутаттар бүгай эвес шиитпирлеп турар. Оон түнелги көскү. Ажылдаа үнер-кирер чорук бисте барык чөк деп болур. Күш-ажылче базымын маңаа эгелээн, намдары бо коллектив-биле түүшү кижилер бисте хөй. Саанчылап, кадарчылап келген аныяктарны өөредириниче, оларнын ажылдаарынга тавармычалыг байдалды тургузуп, ажылга оларны ижиктирип быжыглаарынче кичээнгей улуг.

Саанчыларның амыдырал байдалын эжиидеринче утланган чүүлдер эвээш эвес кылдыныл турар. Чээрби ажыг чыл иштинде бо фермага саанчылап келген болгаш, фермаяң хогжүп, быжыгып келгенин эки билир мен. Мында ылангыя сонгукчуларның чагыглары-биле хөй чүүлдер кылынган. Аныяк Хөндерегийн Улуг-Хзът-Аксында чайлаавысты ап көрээлиниер. Саанчыларның ажылдап, чурттаарынга тавармычалыг бүгү чүүлдер тургустунган. Ферманың чайлаанда 32 орунуг ясли-сад ажылдап турар, чунар-башың, кызыл-булуң — бистиң ажыглалывыста. Бо чүүлдер база-ла сонгукчуларның депутаттарга киирген чагыглары ёзугаар кылдынган. Ферманың иштилериниң урутларынга суурга 50 орунлуг ясли-сады тудуп, ажыглалга киргеннинээн ыпдыг-ла үр те эртпээн. Саанчылар дыштанылга хүннүг болуун дээш, чеди саанчыга бир саанчыны артыкка быжыглаан. Ынчангаш олар график ёзугаар солчуп, дыштанып турарлар. Ол ада-иелериниң школа-биле харылзажырынга, уруглар кижизидилгезинге тавармычалыг байдалды тургузуп турары билдингир. Хөй кезиивис хуудa дузалал ажыл-агыйлыг болгай, ажылдан хостуг үеэнин аңаа база эрттирер апаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаварга, тавармычалыг ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле байдалдар фермада тургустунган.

Кады ажылдап турар эш-өөрүмүүн дутайын, оларның ажыл-амыдыралын Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр чугаалаары өөрүмүүт. Бо чылдың тос ай-ларында багай эвес ажылладывыс. Ам коя соруглавыс — чайгы саалда үезинде көргүзүглеривисти бар арга-нүүлавырларны ажыглап тургаш, кышкы үеде кудулаптазы. Мал чемнин четчирп-биле бедеткен ап, планывысты ажыр күүсеттивис. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг шалыпчы күш-ажылдың эдлчээнге идепкейлиг киржин турар бис. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң комсомолчу-аныяктарның Доргун сут-бараан фермазының ишчилери шак мынчаар ажылдап туроан.

А. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, ферма эргелекчизи.

Эргелеривис

ҮЛЕГЕРИН КӨРГҮСПҮШААН

АЖЫЛЧЫН КИЖИ дээш сагыш салыышкынга харыы кылдыр эки ажылдаары — бистиң хүлээлгевис. Бистиң чурттаа ажылдаарывыга таарыштыр бүгү байдалдар тургустунган. Эки чурттаар дээрге шын. Ажылы-биле кижи алдар-аттыг чедип алыр, авыжкежиңи тывар.

Мен харылзаа автобазазывыга үжеп чыл ажылдап келдим. Чолаачының ижинге чаңчыкпан болгаш бодумнуң эвээш-биче-даа бол дүржүлгамны аныяк өскенге дамчыдып чоруур-дур мен. Почта сөөртүлгези эң харыысалгалыг дээрзи билдингир. Чагаламаны, посылкаларны үезинде хереглекчиге чедирери бистен негеттинип турар болтай. Ынчангаш машиналарның турушкунун болдурбайн, чүгле сөөртүүнүң планын ажыр күүсединип бистиң чолаачыларывыс хүлээгеп. Олар тос айларда багай эвес көргүзүглерин чедип алганнар.

Мен коммунист кижи болганымда, өскелерге үлегерим көргүзер үүрлүг мен. Амгы үеде мен 1965 чылдың чедп айларымның планын күүсединп доостум. Бо чылын 449 литр бензинин камнап алдым. Өскеда эш-өөрүм юбилейге уткүштүр хүлээнип алган бедиткен социалистиг хүлээгелерин база күүседипкеп.

Кызымак ажыл-ижи-биле кижи эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алыр. Мээң, бодүүн ажылчын кижиниң ажыл-ижин партия, чазак бедик-биле үнелеп, орден-хавыяа-биле шаңналаанынга өөрүвес аргам чок. Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, «Күш-ажылчы дыылгарал дээш», «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдар-биле шаңнаткан мен.

Эң-не чаагай эрге—ажылдаар эрге. Оны ССРЭ Конституциязының 40 үүлүнде мынча деп айткан. «ССРЭ хамаатылары ажылдаар эргелиг. Төларгайларга күзелчүүлүүге, арга-мергежилиге, профессионал бедеткелиге, билиниге болгаш шиитпилелдин хереглелдерниге дүүштүр— күрүнениң тургускан эң өөрэн хемчээлеп кудулаваас төлевирлиг магадылаттынган ажылды алыр эргелиг». Бо дээрге кижи дээш сагыш салыышкын-дыр, ынчангаш чонум дээш, Төрээн чуртумнуң бүрүнгаар дешилгеэн дээш шудурлу ажылдаар мен.

С. МЕДВЕДЕВ,

Харылзаанын будурүлге-техникизиг эргелелиниң автобазазының чолаачызы.

Хүлээелгелеривис

КҮЗЕЛИМНИ ЧЕДИП АЛГАШ...

КИЖИНИҢ хүлээлгези. Хамаатының хүлээлгези. ССРЭ Конституциязы кижиге калбак эргелер-биле чергелештир хүлээлгелерни база онаагаан. Хамааты кижи Төрээн чуртунга, төрел чонунга ак сеткилдиг бараан болур хүлээелгелиг.

Оргумак школаны Мугур-Аксыга доозаанам соонда Томскиниң медицина институдунче күштүг күзелим айыбиле киргеп мен. Каш чыл мурнунда оны доозкаш, төрүттүнген бүлүүм — Мугур-Аксыга чедип келген мен. Тыва АССР-ниң Кызык камгалал министерствозу-дан мени бээр чорутткан.

Оң чыл дургузунда школага, оон медицина институдунга күргүнеңиң халас өөретккеп чажыын чаңдырып, өрени төлээр чем келгенни шиган билген мен. Аңаа хөй чүве негеттинмес, чүгле шилип алган мергежилиниге каңдыкшыыр, чонга төлептиг бараан болур херек. Мактаныпканчаар, чаңгыс чер чурттугларымның иделеги шыпыктырар дээш бүгү күжүмүм, билимнии бараглагдып чор мен. Районуң иштилериниң кадыкшылы дээш Тоолайлыгның сынпарынче, Кашпыында ховуларынче. Карны хемниң бажынче изигде-даа, соонга-даа чоруптар үжүрга таваржып келдим. Үзүп орукту эртип чораап кадыын камгалап алганым кижилерниң өөрүшкүзүүн көөру — менээ эң улуг аас-кежии.

Бо ажылдап келген чылдарым дургузунда дыка хөй кижиниң кадыын экиргиринге, оон аас-кежиктиг амыдыралче эглип кээринге салыышкынны киргеп мен. Ылангыя биилин уруглар эмнээрининге мээң дорт киржилгем херек, чүге дээрге, мергежилим — уруглар эмчизи.

Совет Тыва удавас 40 харлаар болгай. Од биске, мөңгүн-тайгажыларга, база улуг байырлал. Улуг Совет Эвилелиниң акы-дүшмө өг-бүлезиниге кадышкан Тыва республикаңың оолдар-кыстары чурттуң кайы-даа өөредилге черинге бодунуң күзелин ёзугаар кииип турар-дыр. Бистиң биичи районувуста безин ындыг специалистер дыка хөй. Чамдык харын мергежилиниге шынчы эвес, ак сеткил-биле ажылдавас кижилер тургулавры хомудаачыт. Ындыглар эргелеринден дыка эки билир, а хүлээлгелерин уттуп алган болуру таан чаржыныгыр. Кижи хүлээлгезин күүседип билир херек.

З. ДОНГАК,
эмчи.

Мөңгүн-Тайга район.

ДЭЭР АЯС ТУРЗУН ДЭЭШ

ШЕРИГГЕ албан-хүлээлге эрттирер дугайында кыйгыртымышкын алган хүнүмден бээр барык ийи чыл чоокшулап ор. Удавас халажып чанар мен. Ындыг уе шериг кижиниң сагыш-сеткилинге ажуурейниг-даа, өөрүмчүг-даа боор-дур.

Совет Армияның хүрээлениниге шериг албаны эрттирип келген баштайгы үелеримде хорук санап, чанар үем кажан келир ирги деп пат-ла тургаимны чажырааш канчаар. Чоорту шериг амыдыралче шымнып. ССРЭ Конституциязының 31 үүлүнде **«Социалистиг Аза-чурттуң камгалаары күрүненин эң чугула хүлээлгелеринге хамааржыр болгап бүгү үлустуң херээ болур»** дээш одурүглериниң долу утказын биляп. Төрээн чуртумнуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгемни бодап келген мен.

Ол ышкаш Совет Армияның хүрээлени — бижыг найыралга дазыктыкпан чер болду. Мурнунда чүгле сурган дыңнаным республикаларлан, областтардан келген оолдарбис чаңгыс дайынчы сорулга күүседип, иштин-хемнүн чүшдажыр аас-кежиниге база таварыштым. Ындыг эш-өөрүм кезээмде эмгежок. Бичө сержант Александр Чечеткин, анаа дайынчы Игорь Туденов дээш дыка-ла хөй эштерлиг мен.

Дайынчы албан-хүлээлгени доозкаш, чамдык хостуг шактарывыста кызыл-булуңга чыглып келгеш, аал-оранывыс, ажыл-иживис дугайында хөөрежир бис. Бистиң камгалап турарывыс тайбың иживис шынап-ла кайгамчык-тыр. Аал-оранывыстан келген чагааны бир демниг номчуур бис. түттүнгеп бажың бүрүзү, сагылган литр сүт бүрүзү, кестинген килограмм тараа бүрүзү, социалистиг чарышка тиилекчи бүрүзү бистиң сагыш-сеткилиивисти өөртүр.

Ол бүгү чедишкиннер улам элбек болзун дээш тайбыңны камгалаазар үжүүлүг бис. Оң хүлээлгевис дайынчы бүрүзүнге биилиниир. Оны ак сеткил-биле ажылдаар кижилерни өөрүшкүзүп ыдыктыг шериглерни шөлүүшкүзүп турарлар. Эр саанчы Мөңгүн-оол сүт болза херээженнерден дүдаар эвес. Тос айның хүүда планныг онаалдазын ол сес айда-ла 117,2 хүү күүседиккеп. Надежда база тос айның 111,1 күүсеткеп. Э. Сат эки ажылы-биле Москвага УАЧД-ге бо чайын четкеш келди. Ферманың коммунистери аңаа бөвүрелдиилеп. партия кежигүнүнге кандидат кылдыр чоокта хүлээп алган. Алызында барып, хоочун эш-өөрүнүң орнун солуур төлептиг салгал өзүп одуруурынга чоргаарланыыр бис. Эрткен ажыл-агый чылының түңнели-биле фермадың беш саанчы совхозтуң өске мурнакчыдары-биле кады халас путёвка-биле база Москвага чедип, УАЧД-ни барып көөр аас-кежиктиг бүгдүзүс.

Эки ажылдың үндезини чүдел деп айтырыг тургустунун келзе, күш-ажылды шын организастаны-биле, күш-ажылың быжыг сагылга-чуруумубиле тайылбырлаар бис. Бо айтырыгларны чогумчалыг шиитпирээринге ферманда тургустунган депутаттар болуунуң киришпиширеп турар үлүг улуг. Мээң удуртуп турарым бөлүкте үш депутат, өйи актив бактаан турар. Бөлүктүң ажыл планында саанчыларның ажыл-амыдыралы-биле, күш-ажылдың сагылга-чуруму, продукцияның шынарын белдээри-биле холбашкан айтырыглер чугула черии ээлеп турар. Күш-ажылдың сагылга-чуруумун болгаш кадрларны ажылга быжыглаар, мурнакчыларның арга-дүржүлгазын өскелерге тарадып пептеревир айтырыгларны депутаттар бүгай эвес шиитпирлеп турар. Оон түнелги көскү. Ажылдаа үнер-кирер чорук бисте барык чөк деп болур. Күш-ажылче базымын маңаа эгелээн, намдары бо коллектив-биле түүшү кижилер бисте хөй. Саанчылап, кадарчылап келген аныяктарны өөредириниче, оларнын ажылдаарынга тавармычалыг байдалды тургузуп, ажылга оларны ижиктирип быжыглаарынче кичээнгей улуг.

Саанчыларның амыдырал байдалын эжиидеринче утланган чүүлдер эвээш эвес кылдыныл турар. Чээрби ажыг чыл иштинде бо фермага саанчылап келген болгаш, фермаяң хогжүп, быжыгып келгенин эки билир мен. Мында ылангыя сонгукчуларның чагыглары-биле хөй чүүлдер кылынган. Аныяк Хөндерегийн Улуг-Хзът-Аксында чайлаавысты ап көрээлиниер. Саанчыларның ажылдап, чурттаарынга тавармычалыг бүгү чүүлдер тургустунган. Ферманың чайлаанда 32 орунуг ясли-сад ажылдап турар, чунар-башың, кызыл-булуң — бистиң ажыглалывыста. Бо чүүлдер база-ла сонгукчуларның депутаттарга киирген чагыглары ёзугаар кылдынган. Ферманың иштилериниң урутларынга суурга 50 орунлуг ясли-сады тудуп, ажыглалга киргеннинээн ыпдыг-ла үр те эртпээн. Саанчылар дыштанылга хүннүг болуун дээш, чеди саанчыга бир саанчыны артыкка быжыглаан. Ынчангаш олар график ёзугаар солчуп, дыштанып турарлар. Ол ада-иелериниң школа-биле харылзажырынга, уруглар кижизидилгезинге тавармычалыг байдалды тургузуп турары билдингир. Хөй кезиивис хуудa дузалал ажыл-агыйлыг болгай, ажылдан хостуг үеэнин аңаа база эрттирер апаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаварга, тавармычалыг ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле байдалдар фермада тургустунган.

Кады ажылдап турар эш-өөрүмүүн дутайын, оларның ажыл-амыдыралын Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр чугаалаары өөрүмүүт. Бо чылдың тос ай-ларында багай эвес ажылладывыс. Ам коя соруглавыс — чайгы саалда үезинде көргүзүглеривисти бар арга-нүүлавырларны ажыглап тургаш, кышкы үеде кудулаптазы. Мал чемнин четчирп-биле бедеткен ап, планывысты ажыр күүсеттивис. «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг шалыпчы күш-ажылдың эдлчээнге идепкейлиг киржин турар бис. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң комсомолчу-аныяктарның Доргун сут-бараан фермазының ишчилери шак мынчаар ажылдап туроан.

А. МОНГУШ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, ферма эргелекчизи.

ӨРГҮН ЧОНУМ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ Конституциязының байырлалы келирге, ол Үндезин Хоойлунуң совет кижиге берип туроп үүлдерин, оон ачызында аас-кежиктиг, тодугдогаа чурттап чоруур хамаатылар-ның дугайында бодап кээр.

Совет эрге-чагырганың, социализмниң чаалап алымыкынарының берген эргелерин удавас 40 харлаап Тыва республикавыстың хамаатылары база ажыглап турар. Оон чижээнге бодинчүн амыдыралымны каксы-даа бол, чугаалап көрейн.

Бистиң өг-бүлевистиң уруглары сес кижи —дөрт-бөл, дөрт кыс. Улуу-ла мен мен. Ачавыс 1977 чылда чок алаган. Авам аарыг артыкпа. Ынчан мээң мурнумга берге айтырыг тургустунуп келген. Аарыг кижини канчап азыраарыл, хөй дүңмаларывыны канчаар мек?

Кижиге «чону чоорган—хөйү хөйлеңэ болур деп үлегер домактың шынкыын ынчап билге мен. Бистиң чурттап турганыывыс Хут суурнуң өруу, тыва чурттакчылары чагыга-сүмезин берип, бар-ла шаа-биле дузалап келгеннер.

— Аныяк кижи-дир сен, эртем-сиргүүл база херек болгай. Дүңмаларывыны школа-интернатка тургузуп каг, бодуң өөренип ал—деп. Кошкарова угбай бир хун менээ чугаалаан.

Ол угбайның сүмезин ёзугаар бир хун район төвү — Туранга келген бис. Танывырбилир улузувус бар-даа болза, оларга баарындан эпчоксунгаш, аалчылар бажыңынга келдивис. Ырак черден келген. өскүс-чавыс, аарыг-аржык бистерни гостиницаның ажылдакчылары база-ла орус, тыва угбайлар дыка-ла эптиг-эелдек хүлээп ап, хос оруннар барык чокта безин аңаа чурттап турган кижилерни ол-бо сайгара хиваап тургаш, бисти аңаа чыттырып каан. Харын аваавыста безин дораан эмчиге чедиргеннер, ак халаттыг, ак сеткилдиг эмчилер оны база-ла эптиг-эелдек хүлээп алганнар.

Бии-Хемниң райкуусков алпарадында база интернационалчы ажылдакчылар хөй. Оларның кайызынга-даа бо талазы-биле айтырыгны тургузуг чеде бээривиске, шуптуу-ла бисти эң кижилиг хүлээп ап, дыннап, киреп-баар черлеривисти айтып берип турганнар.

Ат-сывын билбезиң, армыбажың мырында корбээнин, танывазың кижилер бистиң бевгедеп келген байдалывысты сеткилиниң хамыындан билип, школа-интернатка өөренип, уруглар бажыңнарынга киреп дыңмаларывыны эргежок чигила документилерниң дораан бергеннер Оон тирижик оларны Кызылга чедиреринге чарыгдаар акша-төгерикти безин бердилер.

Удаваанда Кызылга чедип келген бис. Найысылалга дыңмаларывыны хайгаараарынга тавармычалыг байдалды дилеп эгелээн мен Ол тыныгган. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому чагагайжыттынган чурттаага бажыңын база берди.

Кызылда үүдүкчү акыя болур М. Оруспай чаавам Салимаа олар арга-сүмезин кадып, бажың-балгадынга тургузуп алгаш, ажылдадып турган, олар ая-даа мөңээ, дыңмаларынга чагыг-сүмезин берип чоруурлар.

Аван база каш чыл мурнунда чок апырган. Оны сөөлгү орукче үдээн соонда өскүс чедп дыңмаларын-биле кады артып калдывыс. Ынчалза-даа чоңум, күрүнеп бисче ада-ие ёзу-биле коптуп келген. Азырадыкчызын оскунган дээш пенсияны-даа тывыскан, школа-интернатка дыңмаларынга тургузып, шөйк-хеп. аъш-чем-биле халас хандырып турган.

Ам дыңмаларын өскен. Гена — Тываның көдээ ажылагый техникумунуң сургуулу. Юра — Совет Армияның хүрээлениде хүлээлгезин төлептиш-биле эрттирип турар. ол дугайында кезектиг командирииң бижээн чагаазы бадыткаар. Төлептиг дайынчыны остурун-кижизиткеп дээш өөруп четтиргенин мөңээ илереткен болду. Ол одургудан карактарын чаштары тоствп келген. Командирниң өөруп четтириишкини чүгле мөңээ хамаарышпас дээрзин маңаа чугаалаар апаар. Ол Бии-Хемнин. Кызыладым, бүгү Тываным, Төрээн чурттуң чонунга өөруп четтиргенин илередир иженуг. Юраны хөй националдыг чонум. Ленинчи комсомол кижизиткен. Дыңмаң ол бүгүнү тергиин ёки билип, төлептиг бараан болуп турарынга чоргаарланыр мен.

Каш чыл мурнунда друглар садынга барып турган дыңмаларын ам школада, өөредилгези багай эвес. Ие-чиртүүнүн, чонумуң сагыш салыышкынынга бүргеткен ол чаштар өскүс-суреведин өзүп орадлар. Олар өзүп келгеп. Төрээн чуртунга төлептиг бараан болурлар. Кым-даа аңаа бүзүрээр.

Аван чок алаар бетинде «Силер дээш сагыжым ажык, күрүнеңер, чонуңар силерге дуза болур, а шаанда ындыг эвес турлаш» дел чугаалап чыткан чүве. Шынап-ла ындыг эвес болгай. Шаанда өскүс-чавыс тыва кижи дээш кандыг өөжай, кандыг бай сагыш сонып чораан деп!

Бо бүгү Улуг Ленинниң өөредикпиң. Улуг Октябрьның чаалап алышкынының түңнели-дир. Ол өндүр улуг чаалап алышкынның аас-кежиктиг амыдыралынче шымнаккан, орус болгаш өске-даа хөй националдыг чонуңуң дүңмазы тыва кижиниң кежик-чолудур. Ол дээш Коммунистиг партияга. Совет чазакка өөруп четтиргенинии илеретпес аргам чок.

Л. АҢЧЫ,

Кызыл хоорайда албан-хаакчы.

ЧУРТТАЛГА ШӨЛҮН МАГАДЫЛААН

ХҮНДҮЛҮГ ДЫШТАНЫЛГАЖЕ үнгенимдеп бээрэлээн каш чыл эрткен. Бо үениң дургузунда чогум ажыл чок олурун келбедим, хөй-иннити даалгаларын күүсеткеш, чамдыкта ажжок турун могапкан, ынчалза-даа хүнүң халас эрттээнинге өөрээн чаныл келир мен.

Кежээ келгеш, дыштанып олура, чагыткан солуннарымны номчуп көөр мен. Бистиң чуртувуста, республикавыста күш-ажылчы чедишкиннер кижиниң сеткилин өөртүр, аңаа чоргаарланыр. А даштыкыда болуушкуннарның чамдыктары кижи хөнүүнге дыка эпчок. Ылангыя капиталистиг күрүнелерде өөделит чүве чок нүүн, үргүлчү дайын-чаага белеткенип, өске чурттарның чонун кулданыры-биле чүткүп, ёра чок политиканы чорудуп турар.

«Эң-не бай, шыырак бис, бистиң чуртувуста демократия эң-не шын» деп чулчураан Барын чүктүп чурттарында бөдүүн ишчи кижилер ажыл ялеп, чурттаар чер чок товаа чоруурун биижип-даа, чуруунда тырттырып каан чоруурдур. Хоорайларның кудумчуларында, тротуарлар кырында хонуп-дүжүп, оон дээрге дээрге подвалларда чурттап турар кижилер база эвээш эвес. Ында демократияның «шынының» ол бе? Ол бүгүнү бодап, көрүп келгеш, шынап-ла кайгамчык чуртта, шынчы Хөөйтүлә чурттап турар улус-тур бис деп бодап кээр сен.

Кызылга дыка ямыямда келген мен. Ажыллаары-биле келген специалиске баштай чурттаар шөл тып берген. Баштай мяш одаар казанакка чурттап турган бис. Оон кайысылалга кран ажыдарга-ла соок суг келир бажыңнар тутунарга, биске база оон квартира үндүрүп берген. Анда дыка үр болдувус, оон аалым иштп Оюн Дюкчүмеевна-даа, бодум-даа пенсияже үндүвүс. Ам пазы-хары четкен дээш күрүне биске халас пенсия берип турар.

Каш чыл мурнунда хөөрөйның төвүүге изиг, соок сугуут чурттагга бажыны ажыглалга кирерге, бистиң амыдырал байдалывысты улам эжиидерп-биле оон квартираны база берген. Ам ында чурттаа ор бис. Бо дээрге, Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дээш сагыш салыышкынының бадыткалы, ССРЭ Конституциязының 44 үүлүнде **«ССРЭ-ниң хамаатылары чурттагга бажыңы алыр эргелиг. Ол күрүне болгаш хөй-иннинин чурттагга фондузун кварбартыры болгаш камгалаарыбиле... бажыңнарны чаагайжыдыы тудар тудуг программазының боттанып турарының хере-чергези-биле берип турар чурттагга шөлүн хөй-иннинин контролюн ёзугаар чон хуваары-биле... хандыртынар»** дээн одурүглериниң боттанышкыны-дыр.

В. БЮРБЮ,

персоналдыг пенсионер.

ЭРТЕМНЕРНИ НОМДАН ТЫВАР

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА, бистиң республикавыста кандыг-даа мергежилиг кижилери бар: ужудукчу, инженер, эмчи... Оларның кандыызыдаа утаан-бодаа эртинезин чып алырынга кажан-даа чажам дивес: библиотекаларга, номчулга залдарынга болгаш еске-даа культура албан черлеринге ном магазиниверинге четкилеп кээр. Билиглерже чүткүл — совет кижиниң амыдыралының ойзагай хевири.

Чурттакчы чонуң ол негелдезин хандырар дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ле үүлдерин кылып турар. Бистиң республикавыста безин библиотекалар, номчулга залдары дыка хөй болгай. Олар күш-ажылдың кижизинге бараан болуп турар. Угаан-бодаа эртинезин чып алырынга хандыкшыдыларга оларның эжиктерп кезээде ажык.

Партияның сөзүн массаларга чедирер, оларның төлептиг мөзүү-шынарын хевирлээр, билиглерин немээринге салыышкының киирер хүндүлүг хүлээлге пропагандистерге онаажыр. Мен бо хүлээелгемни сес чыл дургузунда күүседип келдим. Пропагандист кижиниң сорулгазы — дыңнакчыларга солуп, көргүзүг материалдарын ажыглап турган, кичээлдерни дээштиг кылдыр эрттирерп болур. А материалларны, фактыларны, болуушкуннарны кайыын алырыл? База-ла библиотекалардан, номчулга залдарындан. Пропагандист дыңнакчызынга ооң эжиин ажыдарын-даа сүмелээр, а бодудаа аңаа үргүлчү баар.

Совет Тываның 40 чыл оң хүн келген тудум чоокшулап орар. Оон эрткен төвүүзүнүң кымга-даа солуурганчыг. Ол дугайында билиглерни номнардан номчуп, кинолардан көрүп, шилгерден таныжып ап турар бис. Культураның ол чедишкиннерп хамаатылыг кижиниң бүгү талалыг биилиглиг болурунга дыка дузалап турар.

Бо дээрге, социализмниң чаалап алышкынының-дыр, хамаатыларның долу эргезп-дир. Ол эрге ССРЭ Конституциязының 46 үүлүнде **«ССРЭ хамаатылары культураның чедишкиннерин ажыглаар эргелиг. Ол эрге ада-чурттуң болгаш делегей культуразының күрүне болгаш хөй-иннинин фондуларында үнелиг үүлдерни иштиге бараалгадыры-биле, культура-чырыдышкын албан черлерни хогжүдүп болгаш оларны чурттуң девискээринге дең-дескп сайгара тудуп тургузары-биле... халас библиотека четкизин хогжүдүп-биле... хандыртынар»** деп магадылаттынган.

Д. ДОРЖУ,

пропагандист.

Тес-Хем район.

КИЖИ БҮРҮЗҮНДЕН ХАМААРЖЫР

НИИТИНИҢ малының баш санын өстүрер, оон продуктулуун бодидерп — мал ажылында хаара туттунган кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Оуу бистиң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан сүт-бараан фермазының сааначылары, янек кадарчылары, бызаа ажаакчылары тергиин эки билип, салган сорулгазын чедишкиннинг күүседип дээш ажылдап туроалар.

Бо хүннерде бодум үдеп ажыг бызаа ажаап турар мен. Оларның иннити байдалы, дезгиллези эки. Бызаа бүрүзү хөмүктө 500 грамм дезинин немээр үжүрулуг, планым мындыг. Совет Тываның 40 чылынга уткүштүр ону ажыр күүседип деп хүлээлгеин алган мен. Ону ажыр ортумаа-биле 550—600 грамм чедирип турар мен. Ол дээрге ССРЭ Конституциязында айытканы —хамаатың кижиниң хүлээлгезин чедишкиниг күүседип турарым ол, аңаа чоргаарланыыр мен.

Фермада хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар өскеда кижилер бөрүн айтыр апаар. Чижээ, Фаина Хуна биле Уймук Савыг-оол олар база планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза, бызааларывын өлүн хораар чоруу фермада ам-даа бар. Ол дээрге чамдык ажаакчы-даа эштерниң. Түскай эртемнигленнидээ харчысалга чок чоруунуң түңнели-дир. Кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгезин долу негелде ёзугаар күүседип болза, ажыл-агыйга четиестер турбас ийик.

Ч. КЫРГЫС,

бызаа ажаакчызы.

Улуг-Хем район.

ИДЕПКЕЙЛИГ АНЫЯКТАР

«Улуг-Хая» совхозтуң салбыры — Арыг-Бажы суурнуң аныяктары Совет Тываның 40 чылынга уткүштүр күш-ажылчы эдлчегге идепкейлиг киржип, боттарының даанган ажылынга болгаш хөй-иннитө хүлээлгелеринге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турарлар. Олар улуг ажыл-агыйының ол салбырында бар адырларда хаара туттунганнар.

Арыг-Бажында хөй-ле аныяктарлыг коллектив — садыг четкизи. Оларның аразында Чечек Сулаатай, Людмила Шангыр-оол олар боттарының даанган ижинге кызымак чоруун көргүзүп, чаңгыс чер чурттакчыларының хүндүткелин чаалап алганнар. Олар садып алыкчыларга эптиг-эелдек, оларның чагыгларын бүрүн күүседип дээш шудургу ажылдап турарлар.

Бо хүннерде ол кыстарның ажылдап турар магазинииге киреп бээр болза, арыг-силиг, Совет Тываның 40 чылынга, ССРЭ Конституциязының хүнүнге тураскаатканы лозун, плакаттар астынган. Бараалнарны дедеп салганы көрүштүг. Черле ынчаш садыглаашкын культуразын сагып турары эки.

Мындыг аныяктар чаа салгал дээш чоргаарадыы болдурар, олар Арыг-Бажында-даа, «Улуг-Хая» совхозта-даа онон. Оларга өскелери дедежип, амыдыралга, хөй-иннити ажылынга үлегерин өдерип турары өөрүнчүг.

Ө. КЫЛЫН-ООЛ.

ЭКТИМ БЕДИИН, ХӨРЭЭМ ХОСТУУН ЫРЛАП ТУР МЕН

КҮРҮНЕ КИЖИЗИ

ХАНТЫ-МАНСИ АВТОНОМНУГ ОКРУГ. Бо ыйдамыккай ажылдакчы херээжен дарганы ында аяан бүрүзү аян билир. Улус депутаттарының округ Советиниң күүскомуун Валентина Павловна Теменкова хей чылдар дургузунда удуртуп турар.

Валентина Павловна — ханты национал кижи. Төрүттүнген сууру Нахрачиге школа дооскан, оон соолунде Салехардтың культура-чыргымышкын училищезинге өөренген. Ону Ленинградтың культура институдунче өөредип чоруткан. Төрээн черинге башкылап чедип келген.

Валентина Павловнаның организакчы мергежили партия болган Совет ажылга улам-на бедээн. Амгы үеде В. П. Теменкова — СЭКП Тюмень обкомунуң кежигүнү, область Советиниң депутады, СЭКП-ниң Ханты-Мансий округ комитединиң бюро кежигүнү.

В. П. Теменкова бодунуң ажыл-чорудулгазынга күш-ажыл кижилериниче оныа кичээнгейни угландырып турар. Күш-ажылчы кижилериң улуг күжениишкиннериниң ачызында чаа будүүлгелер, электростанциялар, нефть болган газ дамчыдар хоолайлар тургустунган.

ЧУРУКТА: Валентина Павловна Теменкова (ортүзүнде) болган СЭКП-ниң Березовск райкомунуң бирги секретары Александр Васильевич Филипенко (оң талазында бирги) олар ырак Сөөгү чуктуң Казым сууруида «Ютра» деп национал танныг ансамблиниң киржинчилери-биле кады.

А. СЕНЦОВТУҢ. И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЙЛУНУ АЛГАП ЧОР БИС

Хаанмарның нарыны, дерзии хөйлүларын
Кара черже эзебес кылдыр хөөп каапкан,
Орамнарыңы келир өйү чаңныктаган,
Онтябрьның ачызында чалаттынган,
Улустарның аас-кежиин моңгешиткен
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Байлаавысты, чурттувусту хунаап аар дээш,
Бастып келген дайзынмарны чылча шапкан,
Делегейниң амы-тынын камгалашкан,
Төндиш дивес күчү-күштүг, маадырлыг
Улустарның алдар адын чайыннаткан
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Аңгыс чарган, хөмүр наскан ишчилерниң
Амы-төлү өөрүшкүдүг, өгбелери
Амыр-шөлээн чурттап чөрүүр — өөредилге,
Амыл, дышка эргелери шупту бүрүн
Улустарның чыргал-тамчылын магадыласн
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.
Даяан кежир, даглар амыр чурттуг-даа бол,
Тайбың иште салым-чолун кожуп алган,
Коммунизм чырык чаагай аалын тудуп,
Хосталгаже чүткээнгерни детип турар
Улустарның найыралын алдарлыктан
Улуг Совет Хоойлуну алгап чор бис.

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

ХЕРЭЭЖЕННЕР— КОЛ КҮШ

ССРЭ Конституциязының 35 чүүлүнде «ССРЭ-де херээжен болгаш эр кижилер деп эргелиг. Херээженниң эртемин болгаш профессионалдыг мергежилдэ чедип алырынга, күш-ажылга, ону дээш шаанал-макталды алырынга, ажыл талазы-биле депширинге, нийтилел-политиктиг болгаш культураның ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир демей деп эргелерни херээженнерге тыпсыры-биле... бо эргелерниң боттанылышкыны хандыртынар» деп айыткан.

Чурттуң Үндезин Хоойлузунда айыттынган бо эрге бистиң чүртүвүста долузу-биле боттанып турар. Оон чижээге Эрзян районуң ишчилериниң бөгүнгү амыдыралын бадыткал кылдыр адап болур. Районуң чурттакчыларының, ол ышкаш ажылдап турарларның барык чартык кезии херээженнер.

Улус ажыл-агыйының янзыбүрү адырларынга ажылдап, социалистиг чарышка тиилекти болуп турар херээженнер районда эвээш эвес. «Нарын» совхозтуң хойжузу. Маадырже Ш. Б. Хумбуң, малчыннар Н. Бөмбээ, Д. Учурал, даараныкчы Т. Бадыргы, башкы Е. Этгер, повар М. Калинкина, эмчи П. Тырышкина болгаш өске-даа он-он херээженнер боттарының хамаарышкан участоктарында тергиин эки ажылдап, мурнакчы иштиң үлегерин көргүзүп турарлар.

Районуң херээженнери хөй-нинти ажылдарынга база идепкейлиг. Эрзинде Культура бажылынга чаа өглегеннер клубун база херээженнер организастап тургускан. Оон ат-алдары чыл эрткен тудум өзүп орар. Ол дээрге, оон удуртукчуларь, районуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүнүнери В. Эренчинээ, А. Комбуюм аныяк өг-бүленя быжыглаар дээш чорудуп турар дээштиг ажылыныш түнелди болур. Олар өг-бүле харылзааларының, өглениринге белеткеллин, амыдыралдың культуразының дугайында лекцияларны, бесседаларны кылып турар. Ол ышкаш диспуттар, хөй урутларлыг өг-бүлелер-биле ужуражылгалар доктаамал болуп турар. Малчыннап чаа үнүп турар аныяк өг-бүлелерге чаа өг бээр чаагай чанчыл — ында херээженнериниң киржилгезинбиле тывылган.

Районуң херээженнер чөвүлелиниң аразында социалистиг чарыш чоруп турар. Бо чылдың бирги чартыныш түнелди-биле «Нарын» совхозтуң Алдын-кыс Севек удуртканы чөвүлели бирги черни ээлээн. Ында ол хөй-нинти организациязы совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң айтырыгларын шиитпирлээринге, сууруу чаагайжыдарынга, үлегерлиг корум-чурумну тургузарынга улуг салыышкынны киргген.

Кедээнниң ишчизи кижиниң ажылчын алларын бедидер дээш районуң херээженнер чөвүлели чамдык ажылдарны кылып, оларның ажыл-агыйжы, кижилерге сагыш чованнгыр болурун улам кедүрер дээш тодаргай хемчеглерни ап турар. Ол соруга-биле агитквартираларга хоолүнүнар-биле ужуражылгаларны, спортчу маргылдааларны организастап келген. Район эмнелгезинниң, райпонуң, чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң, «Нарын» совхозтуң херээженнер чөвүлелдериниң бо талазы-биле кылып турар ажылы дээштиг. Үлегерлиг квартира, өг дээш конкурсту база бо черлерде организастап турар.

Бистиң районувус мал ажылдыг, ынчангаш херээженнериниң хөй кезии олче хаара туттунган. Херээженнер чөвүлелдери малчыннарның амыдыралынче, кадыкшылын экижердиче кол кичээнгейни салып турар. Эмчилерниң, садыг ажылдакчыларының, амыдырал хандырылга албанының кижилериниң киржилгези-биле үүшүкүүнерни херээженнер чөвүлелдери кылып турар.

Херээженнериниң өдекпейин ынчаар кедүрерге, ниити күш-ажылчы чедиишкиннерге оларның салыышкыны улуг болур дээрзин бистиң дуржулгавыс бадыткаан. Ынчалза-даа бистең чамдык шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар база өөрээш эвес. Оларны шиитп күш-биле шиитпирлел, четпестерни чайладырының оруктарын тыпар бис.

Б. ЭРЕНЧИН,
Эрзин районуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

ооо

Хоойлуларда Совет
чурттуң хоойлузу дег
Хостуг, шынныг ындыг
хоойлу кайда-даа чок.
Дээди Шынның
хоойлузун мактап
ырлаан
Делегейде менден
чоргаар хамаапы чок.

ооо

АЛДАРЫ САЛГАЛДА

Кызыл хоорайның кудумчуларынга ишчы-харыы улгадып берген, күдер мага-боттуг, бодамчалыг, далаш чок кылаштыг, бажыныг дүгү көөргүлей берген херээжен кижиге бо-ла ужуражып болур. Чогум кымыл ол, чү кижил дээрзин билбес улус кайнын эскерер. Бир эвес чоок, кылаштап чоруур болза, хөй-ле кижилер оон-биле ээлдекчымчаа-биле, өөрүшкү-мактайлыы-биле, «Экии, башкы!» азы «Экии, Галина Ивановна!» деп мендилежир болгаш башкызы олар-биле, уруглары дег, чазык чаагайы-биле кадыкшылын, амыр-мендизин, ажылагыйын болгаш амыдыралчурттагларын сонуургап, сиңиге-ле бээр. Эң-не эргим, өң-не чоок, өң-не хайыралыг кижизи-биле өөреникчилери шак мынаар улуг хүндүлел болгаш чоргааral-биле бир каш минуталар иштинде чугаалажы кааптар. А бир эвес кыс өөреникчилери болза, чугаа узамдыгып, харыы-даа санлайларга олурупкаш, хөөрежил, амыдыралының бүгү талааларын арттырбайн коптаржып келир. Чүге дизе, Галина Ивановна оларны чүгле эртемге өөредип, кижилер кылдыр кижизидип, каан эвес, харын бүгү амыдыралчурттагазының башкызы, сумелекчизи болгаш дагдыныкчызы-дыр. Ынчангаш олар ажыт-чажыт чоокка чугаалажырлар. Шынап-ла, кижи аваазынга бүгү назынында өөреникчи болуп артарын эки билир мен.

Кымга-даа билдинмес, мрак Оренбург чурттуг хып дээш чалыы кыс Оренбурттуң баюкы институдунуң химия-биология факультединдооскаш, Сибирьнин карак чепчек делгемнерни кежилдир, дээрже шаштыккан Саяш сынарын ажылдыр талыгыр Тывага чедип келгеш, бодунуң үзүн болгаш берге башкылал орун эгелеп, үк чонну төрелээнин. чаа черни чурттагынып, ам кээп алдарлыг кижи болу бээрин кым билгеи деп? Дылдомаан, ажыл-чанчылын амыдырал - чурттагазын билбези ажы-төл-биле баштайгы базымны эгелеп деп чүве эмыр бе? Ол дээрге улуг орус чонунуң бүзүнүг сеткилиинин болгаш авырлдыг ачы-дузазын бага акы-дүмма найыралчы чоруунуң алыс үндезинин эвес деп бе?

— Мен бодумнуң караам чырып, угаанам кирип, эр болуп, эртем-билигже шымнып киргеним Чадаана ортумак школазынга чораан, силерни бир-ле дугаарында көргеи ийик мен, башкы. Ынчан мээң ынак башкым Хомушку Сайынотович мени силер-биле таныштырып. «Бисте келген аныяк тускай эртемниг башкыларның бирээзи-дир, шыырак-даа, негелделиг-даа, ажылтыр-даа башкы» дээш хүндүзүрүп кагжык. Ону үтпээн-даа боол чадавас боор силер—деп. Галина Ивановнаны аныяк чылдарын катап сактырынче болдандырыптым.

Башкым элээн-не мыт чок олурун-олурун, бирде шырайлыга өөрүшкү-даа кыптыгып келир, бирде аар бодаалдарга-даа аазы бээр. Мен башкымын байдалын эки билип, аңаа шактык катпазы-биле баарымда тарымал чечектеөден чемнип-дилээн ажыл-ишчи дуктуг-арынын хөөлээн тиун дынаап ор мен.

— Чалыы назын чагырга чоок дижири-ле шын— дээш, Галина Ивановна чугаалай берди.— Чүү деп чүү дээр, баштайгы бергелерге таварышкаш кижи ала-чайгаар-да салдыныр болуп чүве. Дыл биле болганда ынчаннайн канчаар. Өөреникчилер-биле-даа, төрелер-биле-даа ажылдаары — берге-ле. Ынчалза-даа ол-ла бүгүнү бистер чинчи-биле шыдажып эрткен бис. Чүге дизе, бистиң-биле кады дуржулгалыг башкылар. оччулдурукчулар, чаагай сеткилдиг, чүвеин эки билир болгаш бүзүүр, эртемже тура-соруктуг өөреникчилер болгаш ада-иелер турган. Бистер хары угда 6—7 аныяк башкы бараан болгаш пайыралдыг коллективже хаара туттуруп, бистен хамаарыжыр бүгү чүүлдү кызырыпга белеп болгаш байгы кужувустү харам чокка бердинипкен бис. Эге класстар башкылары Вера Сереевна Чылбакты, биология башкызы Долума Канзаевнаны, очулдурукчулар Доржу Дамбаевич Сатты, Юрий Кылыкович Чүлдүмүү улуг өөрүшкү болгаш сеткилдиң чылыы-биле бүгү назынында сактып чоруур мен. Бүгү таланың детскинезин менээ Хомушку Сайынотович Алдын-оол чедирип, арга-дуржулгазын айтып берип. сагыш-сеткилимни хайыктырып чораан болгаш сөөлзүредир оон-биле салымчолумну каттыштырып. талыы назынын бердинип. өг-бүле туда берген таварылга эвес. Хомушку Сайынотович амыдыралының сөөлгү хүнеринге чедир менээ чаа ажыдымыкын — ажыл-ижимге шолбан, амыдырал-чурттагганга чалеягнаш болуп келген.

Башкы мыт чок бардым. Мен база мыт чок ор мен. Ол каш үеде ынак башкымның өөрүшкүвүрни карааргга кестүп, оон шала шедиргелеинек чингежек үнү кулаанга дынналып, чазык-чаагай шырайы чуруттунуп. «Кижи билиг-де чедип алза, амыдыралга бодунуң туружун-на шын шилип алза, оруудан кажап-даа аспас»— деп чагыг сөстерни бодап олурдум.

— Ынчан «Дагдыныкчы» деп сес бизин турбаан чүве ийин — дээш Галина Ивановна чугаазын үламчылады.— Бир эвес ынчан хоочунарга ол сөстү сөглээп болза, олар кайгай бээр болгаш хол чапшыыр турганнар боор. Ынчалза-даа кажан кижиге сүме болгаш дуза хереглеттинге берген таварылгада, олар бола дузалажып, үгленп келип, арга-дуржулгазын үлежир, бергелерни ажып эртериниң оруктарын айтып бээр, черле ынчаш, амыр-дыжын харамнаныыс тургаанар...

— Силерниң үе-чергелериңерден хымнаар сагыжынарга үттүндүрбазы-биле арткаштыл, башкы?

— Үстүнде чугааладым — хөй аныяк оолдар, кыстар келген бис деп, Чадаанага ажылдап турганыымдан Галина Васильевна Смехова-Назын, Римма Петровна Колбасова, өг-бүле Шикпинер, Кызылдың ийи дугаар школазынга ажылдап туганнарымдан Агрипина Константиновна Конгарова, Александра Григорьевна Макарова, Зоя Михайловна Сташевская, Надежда Матвеевна Санникова, Вера Андреевна Казанкова, Виктор Михайлович Худяшев, Нонна Викторовна Безродная, Наталья Акимовна Мястюкова болгаш оон-даа өскелер боттарының херээнге бердинген, өөрүшкүнүг болгаш бергелерни мээң-биле кады үлежип чораан чаңгыс бодалчыларым тургаанар. Олар-биле кады ажылымны болгаш олардың овур-хевирин чылыы-биле сактып чоруур мен.

Шынап-ла, кижиниң амыдыралынга балалбас иети артыргаш эң-өөрү, башкыларны болгаш дөрүүл-төрели сагыш-сеткилинден кажан-даа уттуидурбас болбайн канчаар. А Галина Ивановна база мидигларнын «бирээзи дең чүвеин болду кайын эскерген.

Бир-ле катап уруглар чогаадыының неделязы болуп турда, хоорайның өөреникчилерн-биле ужуражылга болганының соолунде автограф алыры-биле хөй-ле уруглар мени үтпеп келген. Оларның аразында эзлегде Галина Ивановнаны база эскерип кагдым. Оон дыка эпчоксуна бергеш: «Бээр кедип келинер, башкы» дээримге, өөреникчилер чайлай хоже берген. а Галина Ивановна «Чок, ажыр-бас. Олег Өдербеевия уруглар байыдалы болганда, олар баштай автограмынарны алыңар дээш, инавайн бартынын пат кайгаан мен.

— Амыдыралыы иштинде кандыг болуушкуннар болбаан дээр, дегересин адаары бергедир — деп, башкы сактып чугаалаар — Өөреникчилерим-биле чүгле үргүлүг культюкодтар кылыр, күзүн кедээге дузалажыр, малчыннарның кыштагларын чылыглажыр, коржениң коптаржыр, чазы-бүрү белүүмнерге, спорт маргылдааларынга киржип айтырыгларны кежээлери организастаар, номчулга конференциялары эрттирер, кожавыс Абаканче яяп-чорук кылып, сугларлыг кижилер-биле ужуражылгалар чорудар турдувус. Чадаана школазынга химия кабинединдерип турускаан, анаа янзы-бүрү дуржулгалар, химиктиг реакциялар көргүзер турдум. Ынчалза-даа олла бүгүнүт мен бодум холгаарлап кылбас, өөреникчилерге даазырар, оларның сонуургалыгга, бот-идепкейинге, эгелекки чорууга даянып, бүзүрээр турдум. Ийи-чангыс чүүм чок, кошкак өөредилгелиг, кижизидилгези четпес өөреникчилерже улуг кичээнгей салып турдувус. Кол-даа чүве —оларга идегээри, харыысаалгалыг даалгаларны, доктаамал ажылларны бээри. бүгү талаа-биле деткиири. чүгле кошкак, четпес талазын сурбези — «ошку чүдазының үзеп» дээш ышкаш принцип-биле олар-биле ажылдавазы болур.

Галина Ивановна школага 31 чыл дургузунда ажылдап келген болгаш Тыва АССРнин школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур. Ол хөй-төө салгалдарны өөредип, кижизиткен. Оларның аразында республиканың партия болгаш Советтер ажылында удуртукчулар-даа, ямзы-бүрү эртемниң кандидаттары, эмчилер башкылар, артистер-даа бар. Оларның бирээзи күүгүнеии Кызылда башкы институдунуң башкызы Хеймео-оол Сээң мынчаар сактып бижээн: «Үеним тевин-биле, амыдырал-чурттагганың айыбиле чамдык болуушкуннар уттундурул, ламаларны ооотту онуп-да калгылаан. Ынчалза-даа Галина Ивановнаның овур-хевири, оон ажыл-чаңы бистериин — өөреникчилериниң сеткил-сагыжында улам чырып, кыптыгып чоруур будуктар-биле чуруттунуп артып калганы кайгамчык».

— Бодунарның ажылынарга чүү эң кол кылдыр санаа келген силер. башкы?— деп. башкымдан айтырдым.

— Коя чүүл турбайн канчаар. Мээң санаа турарым-биле алырга, мындыг ийин. Бирээде, башкы кижи бодунуң эртемнин тергиин эки билип, оны доктаамал байыдар болгаш бодунуң өөреникчилериннге ханы болгаш быжыг билигниш үндезинин чедирер ужуглуг. Ийиде, башкы кижи эртемнинин талазы-биле билигдерининң түнүнден аңгыда, өөреникчизи ёзулуг кижи болуун дээш, ажыы-чан шынарынын негелделерин шиигээткен турарын чедип алыр ужурлуг. Ол дээрге биргазинден мракта берге керек. Ынчангаш өөреникчилерим бүгү-ле чүвеин хөй-биле билзин, сагыш чованнгыр, чаагай сеткилдиг, ки чээнгейлиг, төлептиг, бүгү өг-бүлениид кадык болуун дыл бар-ла билиминн, арга-мергежилиимни, күжүмүү салып келген мен.

— Амгы үеде, иланғыя шала реформазы амыдыралботтанып үгелей бергенде, башкыларның мурнунда чат соруглалар салдыныгаы-биле холбаштыр мораль болуш материал талазы-биле дуг хемчеглер алдынган болай. Ынчангаш аныяк башкы кижи чүүн-даа мурнунда чогаадыкчы кыымышкынче, бедик кедүрүлгүштүг-биле ажылдаар ужурлуг. Черишкиже оожургап. берлеете салдыныр болбас херек. Бир эвес уругларга «ынаамыр болза, ат-алдар, өөрү четтирнишкин, чаагай сөөнүшкиннер боттары-да пайгаар четкилеп келир.

Шынап-ла, ол күүгүт мнакшылдың ачызы-биле, ну бодунга шиигээткен-биле Галина Ивановна Алдын-оол өөреникчилериниң үзүмзиз улуг хүндүлел-биле чүрттап, оларның сагыш салыышкыныбиле бүргедип, өөрү четтирнишкинин дыцнап, салгалдарынга чоргаарланыр чоруур. Алдары—салгалда, ол чүве ол.

О. СУЛКПИТ.

ТВ

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.35— Эртенги гимнастика. 8.50 —ССРЭ-ниң улустарының ырлалары болгаш таныцылары. 9.20 — Акробатиказа дөлегей чемпионады. 9.50—«Будильник». 10.20—«Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыпга. 12.35 — «Кодүзүнүң шагы». 13.35—«Музыка киоскузу». 14.05 — Бөгүн — ССРЭ Конституциязының күнү. 14.40 — Хүүлзырга фильм. «Вот и лето прошло». Уран-чечен телефильм. 15.45— «Ширктиң ареңызына». 16.45 — Документалдыг фильм. 17.10 — Мультфильмнер. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 —ССРЭ конституциязының күнүнге туружаакталган концерт. 20.00—«Кино аян-чорукчыларының алдары» 21.00 —«Ут». 21.35—А. Жигулинниң шүүлтелери. 22.10 — «Березка» ташпызар. 22.45 — 23.05 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Л. Мартынов —Агаар фрегаттары». 0.00— А. Брукнер. Ре шиноР симфония. 11.00 — Документалдыг фильмнер. 12.00 — «Тоолдуң ажылчылары». 13.30 — «Дириг амытаннар аныырлыы». 14.30 —Концерт. 14.55 — Бистиң корреспондентилерниң чугаалары. 15.20—Чаа документалдыг телефильм. 15.45 —Д. Шостакович дүвейинде дамчыдылга. 16.30 — «Найди свой дом». Уран-чечен телефильм. 18.00—Шылгарыгай совет күүседкичидер — дээлчи шаналдың дүүреттары. Социалистиг Күш-ажылды Маадырын ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң юнцерти. 18.45 — Чаа кинофильм 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 —«Тамчыктыг удуннар, чаштар». 20.15 —Эртемтаймырыг фильм. 20.25 — Концерт-миюзик. 21.00 —«Ут». 21.35—23.10 — «Медовый месяц». Уран-чечен фильм.

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында доңгулал. 9.25 — «Төлдүң ажылчылары». «Новые приключения кота с сапогами». Уран-чечен фильм. 10.55 — Кирзинийнин улустуң аялгалары. 11.25 — Документалдыг телефильм. 11.55—12.00 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер программазы. 15.30 — Ажам школазы. 16.05 —М. Балам — «Дүнеки концертер. Шуптулелдер цикли. 17.00 — «Гоншистер. харылыларь». 17.30 — Акробатиказа дөлегей чемпионазы. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — Хөөлүг потажыгаштар 18.45 Бөгүн дөлегейде. 19.00 — Футбол дугайында доңгулал. 19.30 — Дж. Верди. «Отелло» опера. 21.00 — «Ут». 21.35— Дж. Вердиниң «Отелло» деп операзының үлемчилыы. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35—9.35 — Төөгү. 8-ки класс. Якобинниң диктатуразы. 9.00— Орус чугаа. 10.00 — А. М. Горький. «Кижилер аразынга чоранарым». «Мээң университеттерим». 10.45—11.40 — Ботаниказ. 6-гы класс. Бобы умуштери. 10.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 — Физиказ. Сээң бажыңында электричество. 12.30 — М. Ю. Лермонтов — «Мцыри». 7-ги класс. 14.05 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Материализм болгаш эмпириокритизм». 1-ги дамчыдылга. 14.45 — М. Шолохов —«Ыжыжым Дон». 15.30—15.35 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Совет Тыва салгаларының салымнеңе». 19.15 — «Аңаа төөгү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуннар, чаштар!». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Долгое эхо». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.55—23.20 — В. Кикта — «Орус миниатюралар».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

аграар

Бөгүн республиканга бүргээр, чамдыг черлерге биче чаңыстаар, дагларга өл хар чаар. Сөөгү чүктен хаттың дүргени сөөнүнде 7—12 метр.

Дүне 1—6 градус чылыг, чамдык черлерге 5 градус чедир соор. Хүндүс 9—14 градус,чамдык черлерге 4 градус чылыг болур.

Кызылга бүргээр, биче чаңыстар. Сөөгү чүктен хаттың дүргени 7—12 метр.

Дүне 2—4 градус,а хүндүс 10—12 градус чылыг болур.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

«Енисей» Культура бажынынга

7-де 19.00 Дискотека.

Культураның болгаш дыштаныгаанның Н. Гастелло аттыг паркыгынга

7-де 11.00 Парктың спорт шөлүнге «Тываның аныяктары» солуунуң шаналы дээш чиик атлетиказа кросс.

11.00 Шыырак клубунга паркның шаналы дээш турнир.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сквозь огонь» 9.30. «Соучастники» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 9.10, 10.40, «Конец императора тайги» 12.10, «Почти довесники» 15.50, 19.10, «Особое подразделение» 14.00, 17.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Волшебник Лада» 10.00, «Джентльмен из Эпсома» 11.10, 16.20, 19.50, «Новые приключения неуловимых» 12.40, 14.30, 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вчера, сегодня и всегда» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Короткие рукава» 15.00, «Свадебный подарок» 16.40, 18.30 шактарда.

ОКТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Завещание профессора Доуэля» 9.30, 11.20 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Великий ум» 9.00, 10.40, 12.20, «Соучастники» 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Особое подразделение» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Джентльмены из Эпсома» 18.00, 19.40 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугаш-мастейлерни белеткеп турар. Өөренир хуусазы бир чыл.

7-8 класстан кудуу эвес билиглиг болгаш 17 хавдан өрт назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринин шылгалдазы чонга хүлээп алыр.

Школа директоругуна бижиришкинге даразында документилерни кожар: ловку камзар, характеристика, билиминиң дугайында документ (водуз-биле) казымның дугайында шиирилге (№ 286 майык), 3х4 см. хемчээлдиг ийи фотокөрүк. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээн. хүлээп алырынга уламчылаан турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУЛАР АДРЕЗИ: 668 Тыва АССР Тоорам хоорай. Дружба кудумчуу. № 13 бажың. Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Редакциянын адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9. Телефонмары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24 харыы-салгалыг секретарының 2-23-35 секретариатның 2-23-33 партийн ажыымга болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-73 пропагандза болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизининң 2-41-27 информацияа килдизининң 2-20-60 культураа килдизининң 2-23-54, коллективжыл-агый килдизининң 2-21-47 корреспондентларының 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейн бергээда 2-35-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап унер.

Чагыг № 2060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—00552

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 233 (12623) | 1984 чылдың октябрь 9, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Юбилейге тураскаатқан чарыштың тиилекчилеринге мактал!

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Районнарның, хоорайларның болгаш үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтериниң Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышқа киргеш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүргеш.

Республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ниң ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседип шыдаваанның ында демделээн. 9 будүрүлгелер барааның продукция кылын үндүрер талазы-биле планның даалгаларны, 11-ги —оңу сайгарарының, 14-ту — күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеривиң планнарын күүседиптээн.

Тудуг организациялары капитал салымшкынарын шинээдиринің, будүрүлге күүселерик, чуртталга болгаш социал-культура, амыдырал хандырылга тудугларын ажыглалга киирериниң планнарын хандырбаан. Нинти ажыглалдың транспортунуң будүрүлгелериниң коллективтери чүүк сайгарарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин күүседээн. Коммунал ажылгының дижи-дөй коллективтери ажылдың кышкы үеле байдалынга ам-даа чедир белеткеттинмээн.

«Тыва суг тудуг» трестиниң ДБК заводунуң, Кызылдың алгы заводунуң, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң, «Тыва тудуг» трестиниң, № 3 АТБ-ниң, Тес-Хем райпозунуң, Кызыл хоорайның чоннуң амыдырад хандырылгазының будүрүлге эргелелиниң коллективтери 1983 чылда болгаш бо чылдың 9 айларында четпес ажылдаан.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хооррайкүүскомнар, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ажылчы чоннарның коллективтерин будүрүзегиниң ажыктыын бедидеринче, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн доктаамал бедидип, алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче четпес үдээн турар. Коллективтерде будүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сайгара-чүрүмүн, камналганың болгаш хумагалалдың чүрүмүн быжыглазы дээш лемнеел ам-даа суда чоруп турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң **доктаатканы болза:**

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр саналып, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тукталың, акша шаңналың тыпсыр коллективтер:

ХООРАЙЛАР БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

үлетпүр продукцияның будүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 104,4 хуу, ону сайгарарын —102,9 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн — 104,5 хуу, пассажирлер чедирерин — 106,8 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазының —100,3 хуу, чоннуң амыдырал-хандырылгазының — 103,5 хуу күүседиптээн **КЫЗЫЛ ХООРАЙ.**

ҮЛЕТПҮР БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

бараанның продукция будүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 107,4 хуу, ону сайгарарын —105,4 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн талазы-биле — 109,8 хуу күүседиптээн

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТЫҢ КОЛЛЕКТИВИ.
ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 107,6 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн талазы-биле — 109,3 хуу күүседиптээн «Тыва көдө» тудуг» трестиниң **№ 741 КМКЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ.**
ТРАНСПОРТТУҢ БОЛГАШ ХАРЫЛЗААНЫҢ БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

пассажирлер сөөртүрүүн хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,4 хуу, чүүк сөөртүрүүнүн талазы-биле — 103,2 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн —103,4 хуу күүседиптээн **ТЫВАНЫҢ АВИАОТРЯДЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ.**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 105,1 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн — 107,5 хуу күүседиптээн **ТЫВАНЫҢ НОМ САДЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ.**
КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

амыдырад аңы-дузазын чедирерин болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 102,3 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн —102,5 хуу күүседиптээн **«ТЫВА КОММУНЭНЕРГОНУҢ» КОЛЛЕКТИВИ.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг выполдерин акша шаңналарын тыпсыр коллективтер:

ҮЛЕТПҮР БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

үлетпүр продукциязын будүрер болгаш сайгарар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 101 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн — 101,9 хуу күүседиптээн **ТЫВАНЫҢ ЭЛЕКТРИ ЧЕТКИЛЕРИНИҢ КОЛЛЕКТИВИ.**
ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 103,9 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн —101,5 хуу күүседиптээн **«СИБТЕХМОНТАЖТЫҢ КМК-ЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ:**
ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

харылзаа ачы-дузазын бөттандырар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 102 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн —103,1 хуу күүседиптээн **ТЫВАНЫҢ РАДИОТЕЛЕВИДЕНИЕ ДАМЧЫДЫЛГА ТӨВҮНҮҢ КОЛЛЕКТИВИ:**
САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседиптээн **МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙПОЗУНУҢ КОЛЛЕКТИВИ:**
КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА БУДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

амыдырал аңы-дузазы бөттандырар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 107 хуу, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн —105,8 хуу күүседиптээн **КАА-ХЕМ РАЙОННУҢ ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ БУДҮРҮЛГЕ ЭРГЕЛЕЛИНИҢ КОЛЛЕКТИВИ.**

Организаккы болгаш массаполитиктиг ажылды улам күштелдиреринге, 1984 чылдың планнарын болгаш совет улустуң фашистиг Германияның Тиилээнииниң 40 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хажык чок күүседири дээш социалистиг чарышты удаа пептередириниң СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хооррайкүүскомнарга, партия, профэвилел, комсомол организациялаарынга, министерстволарының, ведомстволарның болгаш будүрүлгелерниң, организациялариның удуртукчуларынга доктаалга дааскан.

БЕРЛИНГЕ БАЙЫРЛАЛДАР

БЕРЛИН. (СЭТА). Аңаа ГДР-ниң тургустуғанындан бээр 35 чыл болганынга холбаштыр байырлыг хурал болган.

ГСЧП ТК-ниң Чигизие секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерни, республиканың ооң-даа партия болган күрүне ажылдакчыларын, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орулакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы хереатер министри А. А. Громыко баштаан совет партия-чазак делегацииязын, ооң-даа акыдуңма социалистиг чурттарның делегацияларын хүралдың киржикчилери үргүлүүледиг адыш часкаашкыны-биле утканнаар.

Э. Хонеккер шеткел кылган, ГДР-ни, ажылчыннарның болгаш тараачыларның, баштайгы немец күрүнезин бактаадып, тургускыны немец улустуң төөгүзүне эртилдезиг уе болганын, ол чугаалаан. ГДР кажан-даа ССРЭ-биле чарылбас кыдыг доңнашкан, социалистиг дем каттыштырылгазының чарылбас кезээ боор турар. Чогум-на ында үш чартык он чылдарның иштинде чечектелиишкинниң иштирлиг үндезини бар боор турар. Совет Эвилели-биле ңаймрал бистиң улуска үүректиң күзел-соруу аварган. Акы-дуңмалышкы дайынчы кады ажылдажылга, даңы ниити херек, ГСЧП биле СЭКП-ниң социализм тургузуушкунуунга, олардың чаалап алышкынныз-ры камгалаарынга, тайбыңны хандырары дээш демдеглеге бүгү талалыг кады көделиишкиннери тиилелелериниң болгаш шылгалдалар хүннеринде-даа бадыткаттынган.

ГДР 35 чылдың иштинде Совет Эвилели-биле болгаш ооң-даа аңы-дуңма чурттар-биле кады улустарның ядролуг айыл-халанче кинр тыртарын болдурбас, ядролуг дайынны өөскүтпезин дээш, чаа дайынның айылынган чүүле амгы эвес, харын база келирдээ үеник салгалдарын чайлаар дээш бодунуң күжүн мөгө чокка салып турар. Делегейнин мынга даймының үезинде герман фашизмни Совет Эвилелиниң болгаш антигитлержи эвилелдиң ооң-даа күрүнелериниң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелегинин өндүр улуг чогум-на бөгүүгү болуушкуннар үезинде онза тодаглы-биле кеступ кээп турар. Ол кадыг-дошкун демнеглээр шак иезээ Совет Эвилелинге онаашкан.

А. А. Громыко хуралга чүве чугаалаарга, анаа олурганнар ону чылны-биле үткүп-хүлээп алганнар. Ол аңы-дуңма улустың немец социалистиг күрүнезиниң 35 чылы-биле шинг байыр чедиргеш, ынчаарга дээш ол мыкаш база бир хүндүлүг даалганы күүседип, ГДР-ниң коммунистерине, бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ниң Чигизие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң бодунда чүректиң ханы-зындан шинг байырлыы болгаш ам эки сүүдерин күзээнип дамчыдарын чөпшээреп көрүнер.

Бистер, совет кижилер, СЭКП биле ГСЧП-ни, ССРЭ биле ГДР-ни харылзаштырган найырелдың бузулбас доңнаашкынының дүгайын сила чылны-биле чүгаалаар бис. Ол найырал чүс-чүе иүүл улуг болганы бичии-даа ажыл-херектерде, иштикпел амыдыралывыс бүгү едиларын хаара туткан кады ажылдажылгага боттарын турар. Бүгү үжен беш чылдың иштинде совет улус социалистиг ГДР-биле хожа түрүп келген. Моон-даа сомгаар ыяшты болдурукка чигзиниг турбас.

Делегей байдалынга хамаарышкан айтырыгларга доктаагаш, А. А. Громыко совет улустуң, ооң-даа улустарының ол хире аар өртек-үне-биле чедип алганы Европага тайбың үредебезин дээш Совет Эвилелиниң бүгү чүүлдерни кылып турарын демдеглеп. Социалистиг чурттарның делегей херектерине утланышкынны билдингир болгаш тодаргай. Тайбыңче үүтүүл, маргылдаалыг айтырыгларны чугаалажмышкыннар столунуң артынга шиитпирлээринге белеп чорук болгаш империализмниң агрессиялыг, авантюристиг утланышкынынга үдур чайгыыш чок демнесел социалистиг дем тактыштырылгазының күрүнелериниң политиказы-биле түүлү холбаалыг боон турар. Социалистиг күрүнелер дайын ыяжаңышкынынын күштелиринге үдур боттарының кара чаңгыс шиитпирин саналдап — тайбыны быжыглатарынга, бүгү-ле түскай догуламаан чурттарның тодаргай кады ажылдажарының утланышкынны сүмелеп турарын К. У. Черненко онзалап айытkан. Бистер бүгү-ле күрүнелерни, дүшкүүргүүр чорукту чавыладырарын күзеп турар бүгү кижилерни, ядролуг тоныжыкның кым-на үдур болдур, оларны шүүтүзүп бо талазы-биле кады хөделиришкиннерге киирмээн турар бис.

Түүкиинде А. А. Громыко сайыаргадыг социалистиг ниитилелдиң түүгүзарыга, социалистиг ада-чурттуң бүгү хемчеелиге быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуурун ГДР-ниң бүгү ажылчы чоннарынга күзеэн.

ЧАНЫП КЕЛГЕН

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргеннинден бээр 40 чыл ооргага тураскаатқан «Коммунистиг тургузуушкунга Тыва АССР-ниң чедишкиннериниң чижээнге Моол Арат Республиканга ССРЭ-ниң хүннериниге аиржип чораан белүк дүүн Улан-Батордан Кызылда ээп келген. Кызыл аэропортунга делегациины СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүери, Тыва АССР-ниң чазааның кежигүнери болгаш хей-ниитиниң төлээлекчилери чылны-биле үткүп алган.

«Саян» болгаш «Аян» ансамбльдериниң артистери, чуруктулар, Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчылары белүктүң состаавка киржип чораан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ооргага тураскаатқан Моол-совет найырал аймның ажыл-ыяшкынынга ССРЭ-ни төлээлеп чораан албан бүзүүнүң далегазынызын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар баштай чораан.

Кызыл аэропортунга үткүү алышкын үезинде чүве чугаалаан, аңы-дуңма Моол Арат Республикага чылны-биле үткүп хүлээп алганын, МАРН ТК-ниң Чигизие секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх делегациины хүлээп алганын, тыва артистерни ойнаанын, Улан-Баторда ажыттынган Тываның делегетезин, бистиң бичии уругларывыстың, ылаңгыя Надя Рушеваның чурукторын Моолдуң ажылчы чонларының бедии-биле үнелээнин республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар демдеглээн.

Бистиң корр.

МУРНАЙ КҮҮСЕТКЕННЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз күрүнеге тараа дужаар планын күүседипкен. Ажыл-агый 2400 тонналы дужаар планныг турган, херек кырында 2980 тонна эки шынарлыг тараапы дужаагаш. Тараалаң шөлдүг межегейжилер тараа ажаарын уламчылавышаан, олар күрүнеге дужут дужаарын ам-даа үргүлчүлеп турар. Наитизп-биле алырга, арга болгаш курлавырлар бар боорга, 3500 тонналы дужаар, тараа культураларының бүгү ажаалдазын октябрь ооң сесте бүрүн доозарын планнаап алган.

Дужут ажаалдазын организастап турарын сонуургап тапыштывыс. Шанда-даа, тарва үнген шөлдерде-даа кижилерниң күш-ажылчы хей-аъдының бедиин көрдүвүс. Оларның демниг ажылы планныг онаалданы ажыр күүседиринге магадыланы берген.

Октябрь сеске чедир сан-чурагай-биле алырга, ажаар үжурлуг 11303 гектар шөлдүн 8826 гектарын чыттыр кестирген. 8017 гектарның дужуду ажаан алдынган. Тараа культураларының дужуду бир гектардан-на ортумаа-биле 10,5 центнер болуп турар. Тараанның дужудун бедидер черниң берименин улгаттырар дээш совхоздуң удуртукчулары чер ажыл-агыйының специалистери бо чылын элээн тывыңгыр, чогаадыкчы, ажыл-херекчи бүүбиле ажаалдаан. Тараа шөлүнүң агротехниказын шын чорүткен, ол чүгула иштиң контролюн холга алган. Түс черниң байдалынга тааржыр, районучуктаан, шынарны эки үрединнерни чаштырган. Ылаңгыя бо талазы-биле чамдык дилээшкиннер боттарының ажыын бере берген.

—Моолдан, ол черниң агаар бойдузу, изиг-халыынга Таңды-ның шөлдери-биле дөмей талаларлыг, тараа үрединнии укталыг мал-биле орнап алган бис. Ол көк-тараавыс ескө культуралардан дужуду черле бедик болуп келген. Ынчаргаш ооң шөлүн бо чылын база калбартывыс — деп, чаагай үнген ол тараанның шөлүнге бистиң чедире берген, совхозтуң директору В. Н. Кожушко чугаалады. Саглаңайнын, бажын чайган тараанның чаражын көрем, эрткен чылын «Россия» совхозка ооң үредининң саттывыс, ол ажыл-агыйның тараазының шөлү бистиниден эки болдур ийин, ол тараанның үк ажыл-агыйга дужуду гектардан-на 17 центнер чедип турган.

Бо чылгы тараанның дужудун чидириг чокка ажаап алыр, күскү сезон ажылдарының шынарын экижидер дээш чорутқан хемчеглер түүнелдиг болган. Ылаңгыя күш-ажылдың будүрүкчүлүүнү бедидеринге тараажыларның социалистиг чарыжының ролю улуг болган. Ооң негелделерин бөүгаар, чарыштың түүнелдерин бөш, он хонуктан үндүрүп келген. Беш хонуктуң тиилекчизинге халас чемненириниң талонун тыпсып, ооң адын мактаар. Чарыштың мурнуку одуруунда комбайнерлериниң чоланчыларының, ескө-даа тараажыларның дугайын, олардың дүржулгазын ханд солунга, район солунуунга кирип келген. Он хонуктуң дургузунда чүс тонна тараа ажаап алган кижиниң комбайнынга кызыл сылдысчыгаш чүруур, бир кызыл сылдысчыгашты чаалап алырга, тараажының эки дөрткен ады совхозка дораан таран бээр, он хонуктуң социалистиг чарыжының акша шаңналы база бар, ол дээрге үжен рубль.

Тараа ажаап алыр талазы-биле В. В. Лапордин эң шылгаран турар. Ол дөртен харлыг. Чээрби беш чыл дургузунда комбайнерлеп келген. Шалыычы күш-ажылы дээш «Хүндүлелдиң демдээ», Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан.

— Ажылга кызымак кижи, быжыг сагыга-чүрүмү-биле ол ылгалдыг. Техникага ооң камнын ажок, бо талазы-биле үлегерлиг. Кол кичээнгей салыр чүүлү —бүдүрүп турар продукциянның шынары дээш чүткүдүү — деп, В. Н. Кожушко конторага В. В. Лапординни мактады.

Социалистиг чарыштың тиилекчизиниң ажылдап турар шөлүнге база четтивис. Анаа чеде бээрвиске, ында чергелешкек үш комбайн сүрүштүр чоруп, тараанд ажаараң тур. Тараажылар доктаай хонз бергеп. Эң бажында комбайндан ортумак сынныг, шилгедек кижи дужуп келди. Ол Лапордин болду. Арткан комбайнерлер дүшкеш, ол кижиниң чанында келди. Бистн көргеш, олар хүлүмзүрүп, кайы хире ажылдап турарын чугаалажы каапты. Эң-не хей көргүзүглүү Владимир Лапордин болду.

Тараанның дужудун шаалыпкын ажаап алырынга, сезонныг кандыг-даа ажылдарны дарый будүрериниге бир таарымчалыг байдал ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта бар. Ол дээрге ажыл-агыйының диспетчер албаны-дыр. Сезонныг үелерде ооң ажылын ийи ээлчег кылдыр организастаан. Совхозтуң төөү-биле бүгү бригадалар, салбырлар телефон-биле харылзаалыг. Ол черлерже четпейн чыда, ол-ла дораан бүгү байдалды директор, ажыл-агыйның специалистери билип ап турар.

А. ОКСУР.

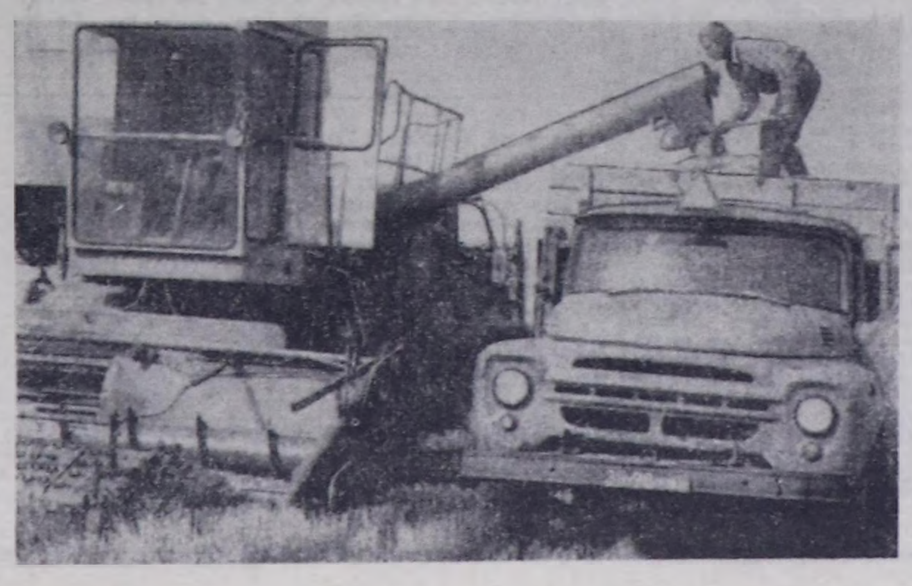

ЧУРУКТАРДА: ажаалда үеле мурнакчы механизаторлар (үстүнден) С. Сугараков, В. Лапордин.

РСФСР-НИҢ НОМ ҮНДҮРЕР ЧЕРЛЕРИНИҢ НОМНАР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдмышкын бажынында РСФСР-ниң ном үндүрер черлериниң үндүрген номнарының делгелгези бо удаада Совет Тываның 40 чыл юбилейин таварыштыр ажыттынган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол делгелгениң ажыдыышкынынга киришкен.

Автономнуг республикаларның юбилейлерин таварыштыр шак ындыг делгелгелерин организастап эрттирери ук ном үндүрер черлериниң чанчылы апаргаш. Амгы бо делгелгеде 1500 хире янзы-бүрү ном, брошюралар, альбом кирип турар. Россияның аңгы-аңгы ном үндүрер черлериниге үндүрген номнарыны тус-тус темалар аайы-биле делгеп салган. Делгелгеде эң иезу черни «Партияның идеяларын—чонга» деп белүк эвилээн. «Чараш чүүлдер делегейинде» деп белүкте эткураглыг чуруктуларының дугайында номнар дээш ескө-даа альбомнар, брошюралар киргилээн.

«Чуртувустуң эдс-хежиктиг төлдери бис» деп белүктен ангы-аңгы ном үндүрер черлериниң уругларга, зиилек ескелерге бараалгатқан номнарын сонуургап болур. С. Михалков, З. Воскресенская, А. Гайдар, С. Маршак дээш хей-хей аттарлы, оларның чогаалдарын сонуургаар бис. «Акы-дуңмалыкы Россиянның черинде», «Ким-даа, чүү-даа үттүндүрбаан», «Ұран сөстүң мастерлери — чонга» деп белүктер янзы-бүрү, солуун үндүрүглелер-биле келген кижилерни сонуургадыр.

Делгелгеде Тываның ном үндүрер черинин сөөлгү элээн кайы чылдарда парлаан номнары база салдынган. Делгелгеде онзагай черни эң бичии номнар делгээн белүк эвилеп турар. Өнүгүр, чараш чогаалдар, тоолдар, аас чогаалының чечен-мерген сөстери дээш ында кандыг ном чок дээр. Оларның арасында «Колдур-оол биле Бичекпес дүтайында тоолга» база «Шуулукчулер Тываны алдаржыдып турлар» деп Тываан ыйы бичии номчугаш киргеп.

РСФСР-ниң 57 ном үндүрер черу чыл санында-ла чеди муң аттыг янзы-бүрү ном, брошюра, альбомнарны үндүрүп турар. Оларның тиражы 709 мл. кезек. ук номнарны орус болгаш бистин чуртувустуң 49 улустарының ядалдарында парлап турар. Парлаттынып турар ийи номуң бирээзин-не хүүлдарга белгээ аныяк ескелерге бараалгадып турары онаагай.

Бистиң корр.

Совет Тыва 40

Сезен чылдарның коммунистери

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Шеминиң биилбес, оон дугайында ыры ырлаваан Тыва кижиниң тывары берге. Өдүгеннии инженерлери болгаш Мөгеп-Бүреннің сарлыкчыларында, Ак-Довуракты ажылчыларында болгаш Тыва радио-даа хире-хире.

Шөөр малды семиртирде,
Шеми-Бажы—серии
чайлаг...

Ам

Күшүр Шеми оглу, кызы Хүлээлгеми уттур эвес... деп бадырғылаптар. Ук ыры хостуг Тываның кайы-даа булунунда кижиниң сагыш-сеткилин оттуруп, хей-аъдын көдүрүп, чоргаарадыр ынытыктырып кээр. Чүге дээрге ында Төрээн чуртка ынакшыл, ажыл-ишке болгаш ниитилел мурнунга харыысалга ыяк сонуннкеп. Ынчангаш оюу Шеминде «Большевик» совхозтуң директору Александр Тапаевич Шаалы черле аксындан дүжүрбес.

Совхоз төвү — база-ла мында кирген Борбак-Арыгның кыдыын өрү чоктай берген ыяы улуг суур. Оон кедээзиндеги мешпек-мешпек тейлер дистинчи бадып келген. Мойнакчы бүгаан оларны курлаалдыр бөгнаш, Хөөрдүг-Тейниң артынче аша берген. Шак ынаа. Алдыы-Мешпектиң баарынга, 1925 чылдың улуг харлыг, соок болгаш хатшуурганныг кыжында Александр Тапаевич төрүттүнгеп. Кодан кыдыында шелге соолуше бедик дүжүт чалгый бээр, ыны маңнаа түдүт-суур гурустуушуп, хемнек чон коллективтиг ажыл-агыйлыг, маадыр эмнелгелиг биилер, а ам коллективтиң удуртукчузу, арта-ла, мээң оглум болур дээрзин арат Тывай ынчан кайыын биилер иймс...

— Оон бирги беш чылдың дөртүү чылында мал бажың өстүрериниң планнары бүгү талазы-биле күүсеттинип гурар. Күрүмеге мал болгаш чер ажылының продукциязын хадарының планнары база күүсеттинер. Кодээ ажыл-агыйның кол фонузуу 4 миллион 500 муң рубль чеде берер. Кыштагларны электрижилер, кава-даа хол-биле кылыр ажыдарыны эвээжедир, чоннуң ажылдарында, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны чүрүүзүп талазы-биле эвээн ажылдар кылдынган — деп, директор чугаалап ор.

— Ындыг-дыр, харын — деп, директорну үзе кирдим.—Совхозтуң хөгжүлдезин алдын-даа, ындыг-ла база бар-дыр. Ынчалза-даа Совет Тывазы-дээр-ге чыл болуп турар болганда, оон хөгжүлдезинге канзаар киржип келгелиниерни чугаалап көрүвер, Александр Гапаевич? Силерниң күш-ажылчы базыныңар база 1944 чылда эгелээн-дир. Оон бээр кодээ ажыл-агыйның адырларынга үргүлүг удуртукчу болуп келген-дир силер. Чүгле ол бешин солуп ыыжаксыл.

Ийет, Александр Тапаевич Шаалының ажылы болгаш ажылдыралы, ынап-ла, солуп. Ол 1944 чылда Кызылдың В. И. Ленин аттыг өөредилге комбинадын (ангы № 2 школа ол. анаа бухгалтерлерни, кижи болгаш мал эмчилерни, эске-даа мергежилдиглерни база белеткеп турган) доозаан. Чаа-Хөл райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый кылдызының

Советтер болгаш ажылчы чоннарның чагаалары

ХАРЫЛЗААНЫҢ ЧУГУЛА ХЕВИРИ

Хамаатыларның чагаалары, билдиришкиннери болгаш саналдары-биле ажылды кодээ Советтиг күүсекчи комитедиң доктаамал кичээнгейге ап келген. Оон чугулазын барымдаалаш, ук айтырыгны эрткен чылдың апрельже кодээ Советтиг сессиязынга чугаалажып көрүвер. Александр Гапаевич? Силерниң күш-ажылчы базыныңар база 1944 чылда эгелээн-дир. Оон бээр кодээ ажыл-агыйның адырларынга үргүлүг удуртукчу болуп келген-дир силер. Чүгле ол бешин солуп ыыжаксыл.

Ийет, Александр Тапаевич Шаалының ажылы болгаш ажылдыралы, ынап-ла, солуп. Ол 1944 чылда Кызылдың В. И. Ленин аттыг өөредилге комбинадын (ангы № 2 школа ол. анаа бухгалтерлерни, кижи болгаш мал эмчилерни, эске-даа мергежилдиглерни база белеткеп турган) доозаан. Чаа-Хөл райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый кылдызының

УЛУГ ЭНЕРГИЯ

Шушенское — Кызыл аразының улуг вольтулуг электри шугумунуң тудуу хүн келген тудум шапкынчып, улуг энергиниң Тываже кирген ийнги шугуму-биле токту бээр хуусаны улам чоокшуладып турар. Ону «Красноярскэлектросетьстройпуу» механизастаан үш колоннаазы тудуп турар. № 16 мехколоннаның Кызыл участогунуң мастери Иван Дороговка баштаткан монтажниктер шугумнуң Кызыл чоогунда кезээнге бедик демир адагаштарны тургузуп, аңаа сывырган демир азарын чоокта чаа доозаан. Улуг энергия дамчыдыкчызының тудуун ам ийи талазындан хары угда чорудуп турар. Ам ниитизи-биле 100 хире километр черде адагаштар тургустуунган болгаш сывырындак удазыннар астынган. Шугумнуң Шушенское — Тамзыбей кезээнде № 61 мехколоннаның дурзулгалыг бригадирн Шамиль Сатаровтуң удуртказы коллектив эрес-шудургу ажылы-биле мактанды чедип алган. Олар кадыр-каскан тайгаларлыг, шапкын хемнерлиг, шыргай арга-арыглыг черлерге берге байдалдарда чагыларны тургузуп, сывырган демирни шөйүп турар. Олар ам Саян даглараның эң бедик черлериниде чедип келген.

Кызыл биле Туран аразынга шугумнуң кезээн тударын база дүргедээн. Мында адаган чагыларны эштеп тургузуп, сывырындакты база шөйүп өгледээн. А Шивилиг чоогунда чагылар тургузар черлерни бетонжап, белеткеп турар.

Үш чүс ажыт квалометр узуун дурттуг электри шугумунуң тудуу келир чылын дооступ, ажыглалга кирер.

В. МААДЫР-ООЛ.

Совет улустарның бузулбас найыралыңга үндезилээш, Киргизиянның улус ажыл-агыйы чедишкининиг хөгжүп турар. Чурттуң барык бүгү экономиктиг районнарын республика улетпүрге өргежок чугула чиг-эт болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырып турар. Оларның аразында өңнүг металлдар, демир кестирер станоктар, кодээ ажыл-агый машиналары бар. Кыргыс ССР бодунуң өзүүзүнде ында-дунма республикалардан улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге өргежок чугула продукцияны ап турар.

Иссык-Кульдуң судно тудар болгаш септээр заводу Сибирьниң бичежек хемнериниге чоруур баржа судноларны бүдүрүп турар. Ол судноларны БАМ-ның тудуунга, Тюменниң газ тывыжынга, Сибирьниң геология-шинчилел ажылдарынга калбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: баржа судноларга чүктерни чүдүрүп турары.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, В. МОРЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУДУГЖУ БРИГАДАДА

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң тудуг материалдары белеткээр тос кижилиг бригадазы часкы, чайгы үелерде 2000 кубометр ыяштыг кезип белеткээн. Олар одаар токнак ыяштыг база-ла белеткеп турарлар. Бригаданың кежигүнериниң белеткээн тудуг материалдарын мал кажаалары тударынга, даалиг материалы база чагылар кылырынга хереглеп турар.

Бригада мал чемнери белеткелинге киришкеш, 30 тонна сигнии белеткээн, кыштагларже сөөртүп чедирген. Бригада кежигүнериден Алдыы-оол Хомушку, Дас-оол Иргит, Отук-оол Салчак, Куусал-оол Куулар болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдап турарлар.

Х. КАРА-ООЛ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

СКАЛЬНЫЙ. (Мурманск область). Чуртта тудуп турар гидростанцияларның эң соңгаргызында, Териберск ГЭС-тиң хөл орнун суг-биле доддурары эгелей берген. Улуг Октябрь байырлалының бүдүүзүнде ол электри күжүн бээр. Кольск чартык ортулуктуң бичe хемнеринде он бешки ГЭС ол апарган. Күүлүг Кольск АЭС-биле кады олар Мурманск областың казылдама-металлургия болгаш өске-даа бүдүрүлге черлерни доктаамал хөгжүдеринге хандырып, крайның минерал байлактарын чедишкининг шинээдилп алырынга дузалап турар.

БЕЛАЯ ЦЕРКОВЬ. (Киев область). Мал чемин ажаап алыр кожуглуг комбайннар кодээ механизаторларга бедик үнелеткен, оларны бүдүрүп үндүрерин Белая Церковьтуң кодээ ажыл-агый машиналары бүдүрер Май 1 аттыг заводу эгелей берген. Чаа машина моон мурнунда бүдүрүп үндүрүп турган комбайндан чартык тонна чиик апарган, оортан үш катап ажыг бүдүрүшкүнүүр ажылдаар. Оон ажылдаар орган кезектери оон бүрүн комплект ажылдарны күүседиринге эптиг. Бүдүрүлге чери чылдың-на ажыктыг болгаш камналгалыг ажылдаар ыидыг ийи муң агрегатты бүдүрүп үндүрер.

МИНСК. «Белавтомаз» каттыжышкын МАЗ-5434 автомобильдерни бүдүрүп үндүрерин эгелей берген, олар ыяштыг оруктарның шаптараазыныыг черлерни чиик эртип шыдаар. Үлетпүрге ажылдаар баштайгы бир бөлүк ындыг машиналарны чурттуң ыяш-үлетпүр ажылагыйларынга чорудуп берген. Ол сөөртүкчүлер моон мурнунда бүдүрүп үндүрүп турган машинаның сөөртүр чүзүнден үштүң бир кезии ажыг — 30 кубометр ыяш сөөртүр.

БОЛНИСИ. (Грузин ССР). Болниси районнуң ажыл-агыйлары виноградтың чем сорттарының дүжүдүн ажаап алырын эгелей берген. Ында гектардан чүс ажыг центнер кат ап турар. Ол черниң перспективтиг селекция сорттарын райончудуп, чимис тарыларының депшилгелиг аргаларын ажыглап турган, ындыг түңнелдерни чедип алган. Чижээ, делгем одуруглуг кылдыр чимис тарыры тарылга шөлдерин ажаар бүгү ажылдарны улуг хемчээлдиг механизастап болур арганы берген. Бо чылын республикага эрткен чылдаазындан беш муң тонна артык — чээрби муң ажыг тонна чем сорту виноградты белеткээр.

БРЕСТ. Белорус Полесьениң фермаларынга чылыг тудар вентиляция дериглери дыка ажыктыын көргүскен. Оларны Брестиң конструкторлары БССР-ниң эртемнер академиязының Чылыг болгаш масса солчулгазының институдунуң эртемденнери-биле дем каттыштырып ажылдан турган чогаадып тургускан. Машинаның чиик өртектик камналгалыы, ону ажылдадырының бөдүүшү малчыннарга сонуургачыг болган. Чылыг дамчыдар чаа дериг аналь вентиляцияның фермалардан үндүрер чылының үштүк ийи кезиин камнап арттырар. Ону доктаамал бүдүрүп үндүрериниң дериин белеткээн.

ЛЕНИНГРАД. Радиодамчыдылга хүлээп алышкынының болгаш акустиканың бүгү-эвилел эртем-шинчилелиниң А. С. Попов аттыг институдунга чогаадып тургускан обнадылга дискизиниң бөөлбек оруктугажымга үнүү не эвес, харын лазер верели бижидер. Бижидилгезин муң катаң дыынаң квапкан соонда безин диек чаа тонмуг болур, ырыг, шаптык чок дыынаалыр үнүүр. Оон-биле чергелештир пластиканың чангыс талазының безин ыыттаар үези 22 минута турганындан чартык шак четкен, чогум диск бодуу оранчок бичелей берген.

КАЛИНИН. Чонну барыынгерман чурукчуларның чогаадылгазы-биле таныштырар делгелеге Калининде ажыттынган. Ында уран чурулгаңы, сиилбирлелди, скульптуранны, кавасталга-капсырылда уран түүлүн делген көргүскен. Бо чылгы делгелеге харыы көргүзүт болган. Эмир чылын ГФР-ге Калининиң сонуургакчы-чурукчуларын чогаалдарының делгелгезин ол совет область төвүнүң төрелдешкен хоорайы Оснабрюкке организастаан.

ЧЕРДАКЛЫ. (Ульяновск область). Ульяновск областың Чердаклы РАУК-үнде тарымал-тооруң өстүрериниң үлетпүр технологиязы чогумчалыг ажылдаан. Чазын болгаш чайын аңаа агаар-бойдус байдалы таарымча чок болза-даа, «хүнэээректээн» тарылга шөлдериниң гектар санында-ла планнаттынган дүжүттүг болуру хандыртынган. Чер ажылчылары оон ачызында күүнеге үстүт-тоорук садарының чыл планын чедишкининг күүсеткен.

УСТЬ-КУТ. (Иркутск область). БАМ-ның барыын участогунда Усть-Куттуң сүт заводу бүдүрүп үндүрер чалаң сүт продукциязып көвүдеткен. Чоок-кавыда совхоздардан ангыда, аңаа чаа судун кожазында Киренск районнуң ажыл-агыйлары берип эгелей берген. Орук кавызының чурттакчы чоннуг пунктуларында сливки, сметана, эске-даа продукция кээп турар.

(СЭТА).

САНАЛЫМ МЫНДЫГ

Улус депутаттарының Кочетово көдээ Советиниң күүскомунуң чоннуң чагаа-бижиктери-биле ажылды чорудуп турарының дугайында бөлүк материалдарны парладывыс.

Таңды районда суурларның аразында Кочетово суур база бир онзагай. Оон чурттакчылары боттарының күш-ажылы, чаагай чанчылдары-биле төрээн черинии адын алдарлыдып турар. Бисте күш-ажылдың хоочуннары, бүдүүлгенин мурнакчылары аъваш эвес. Ортумак школа дооскаңының соонда дыка хөй оолдар, кыстар суурунга артып каап турар. Чүге дээрге аныяк ажыл-ишчилерни трактор-хову бригадалары, хойжу коданнар, сүт-бараан фермалары маңап турар. Шалыпчы холдар совхозтуң ажыл-агыйының бүгү адырларынга херек.

Бистиң өг-бүдевис база бо суурда. Мен яслиге ажылдап турдум, ам уругларым азырап, ам бичези дөрт айлыг. Бажында олур мен. Уруг-дарыывыс хөй, ийистер база бар, шупту чеди кижи. Ынчангаш биске көдээ Советтиң күүскому дөрт өрээл чаа бажыңны чоокта чаа берген. Уругларны өстүрериниге, кижилеринге таарымчалыг оран-савалыг апардывыс.

Муриунда ачам суг-биле кады чангыс бажыңга турдувус. Чурттаар аңгы бажың чок болурга, уруг-дарыглыг апарган өг-бүлеге кайы хире бергезин билир мен. Бажың бээр дугайында билдириишкинии профком, көдээ Совет, совхоз дирекциязы кичээнгейге ап, ону чогумчалыг шинтпирлээнинге өөрүп чоруур мен.

Аныяк өг-бүлелер немежип, суурда чоннуң саны өзүп турар болганда, чурттаарга шөлдериниң тудуун калбартыр болза эки-деп саналдыг мен. Ынчан көдээ ажыл-агыйының планныг онаалдалары, социалистиг хүлээгелери ажыр күүсеттинер.

С. ОЮН.

БАШТАЙ БИЛДИНМЭЭН...

Бир катап мынчалган. Будумчувуста бир бажыңның девискээриниң иштинге тудуг молуунуң таваан белеткей бергеп. Каш-каш машина калбак даштарны дүжүргеп. черниң онгарын казып каан. Тудуг материалдарын база белеткей бергеп. Чүнү тудар деп бергенин-даа билбедивис. Айыыл тыппайн бот-боттарывыс, ол кудумчуунуң кижилери, аравыста чугаалаштывыс. Бирээвистиң тодарадып ыыжыгени болза, суурнуң чаа чүнар-бажыңының тудуу болган.

Чүнар-бажың кымга-даа, кайы-даа өг-бүдеге херек. Ынчалза-даа албан-биле хей чаш ажы-толдуг бажыңнарның шуут чыгай чанында оны тутпаан ажыы чүл? Шөл тыныыбаан эвес, бичии чайладыр кызаа, ынчан оон хирлиг суу, ыш-бузу бичии чаштарга хорэ чок болгай.

Ынчангаш кожа-кожа бажыңнарның эзлери коллективтиг билдириишкинии көдээ Советтиң күүскомунуга киирген. Ол билдириишкин соонда аай-дедир олгбо дылаашкиннер үламчылап турган. Чурттакчыларның дилээ хандыртынмайн баары ол ирги бе дээш, чамдык кижилер сестип турган. «Оон чүү-даа үнмес, чүнар-бажыңны кол план ёзугаар түдүп турарэ — деп-даа келирлер бар.

Коллективтиг билдириишкинии кичээнгейлиг өөренип көргеш, бистиң бажыңнарывыс арааныга тудуг ажылын соксаткан. Ол эки шинтпир болган.

Он уруглуг мен. Кожаларымның ажы-толу база хей. Чурттакчыларның бажыңнарының чанында чыпшыр тудуг тударын арыг-шеверге-даа, эске-даа талаларын-биле таарышпазы билдингир. Бистиң чагаа - билдириишкинивисти чөпүүг шинтпирлеп бергенинге таарыынган мен.

А. ОЮН.

Украинаны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр 40 чыл болган

УКРАИН ССР. Немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанындан бээр дөртен чылын Совет Украина демдеглеп турар. Ол байырлал — республиканың амыдыралында онза-гай. Берге шылгалдаларга таварыжып тургаш, Украинаны дайзындан хостаан. Фашистиг эжелекчилериниң сөгүүшкүнүнге Украинаның хоорайлары болган суурлары Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы шагында таварышкан тургап.

Украинаның дөрт миллион ажыг чурттакчылары дайынның олуына өлген. Суурларны, хоорайларны, культураның болган төөгүүнүң турасхаалдарын фашистиг эжелекчилер үрегдээн... 1944 чылдың октябрьда Украина ыңдыг тургаи.

Дайын соолундеги чылдарда республика танытпынмас кылдыр чаартынган, сайзыраан. Чүс-чүс чаа хоорайлар, суурлар, бүдүрүлгелер тургустунган.

ЧУРУКТА: «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң украин күрүне музейи» деп турасхаалдыг комплекстиң чанында байырлал салюдунуң үезинде.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МОЛДАВ ССР-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛЫНГА

МОЛДАВ ССР. Ол республиканың ажылчы чоннары алдарлыг юбилейни бедик иергүзүтлер-биле ужуражып турар. Молдавияның Совет Социалистиг Республиказының болгаш Коммунистиг партиязының алдан чыл төөгүзү — социализмниң амыдыралчы күжүнүң, мерген угаанныг ленинчи национал политиканың кескү бадыткалы боон турар.

Молдавияже эң бөлүүн дээш кылыгларны: хол кадыырларын, кадагларны, өөктерин... сөөртүп киирип тургап үе база тургулаан. Амгы үеде 550 ажыг бүдүрүлге черлеря чер иштиниң суун сордурар насостарны кылып үндүрүп, күчүлүг электри моторларын, тракторларны, томаттар ажаан алыр комбайннарны кылып үндүрүп турар апарган. Ол делегейниң 67 чурттарынче үлетпүр продукциязының үш чүс ажыг хевирлерин үндүрүп чорудуп турар.

Республика чурттуң улус ажыл-агыйының комплекизинге сад болгаш виноградтар, ногаалар өстүрериниң болгаш техниктиг культуралар тарыгының улуг район боон турар. Ажыл-агыйлар аразының кооперастаашкыны болгаш агроүлетпүр интеграциязы индустриализастаашкыныың бедик деңнелп-биле катай-хаара кодээ ажыл-агый каттыжымышкыннарының он-он чаа структуразын тургузар арганы берген. Республиканың кодээ ажыл-агыйының нийти продукциязы 1940 чылда турганынга деңнээрге, дөрттен ажыг катап, мал ажылынга— беш катап улгаткан.

200 хире ажылчыннар, шөлдерниң болгаш фермаларның ажыл-ишчилери боттарының ак сеткилдиг, кызымаккай ажыл-ижи дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты алган болгаш дөртен муң ажыг кижи — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар.

Эртем болгаш культура талазы-биле улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Молдав улус совет үе-чаданың үезинде боттарының чүс-чүс чылдарда хожудаашкының узуткаан болгаш амгы үеде чурттуң интернационалчы культуразын улам хөгжүдеринге боттарының үлүүн киириштирип турарлар. Молдав ССР-ниң Эртемнер академиязында болгаш эртемшинчилел институттарында, эртем-бүдүрүлге каттыжымышкыннарында болгаш еске-даа дээди өөредилге черлеринде муң-муң эртем ажылдакчылары шинчилел ажылдарын кылып турарлар.

Ленин, Октябрь Революциязы болгаш Улустарның пайыралы орденнериниг Молдав Совет Социалистиг Республика республиканың экономиктиг болгаш социал улам шнай хөгжүлдезинин дугайында Советтер чуртунуң сагыш салымшкынынга күш-ажылчы бедик чедиишкиннери-биле харылап турарлар.

Иван Степанович Оборочану (чуруктa) — Молдавияның сурагжаан виноградчызы. Ол Чимишлий районнуң Ленин аттыг колхозунда бригаданы хөй чылдарда удуртуп келген. Оон эргезинде 200 гектар ажыг виноград шелү бар. И. С. Оборочануга бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры бедик атты тывыскан.

Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң депутадының удуртуй турар коллективи беш чыл ыың үш чылдарында планнан ажыр 200 тонна виноградты алган; өске чурукта — Кишиневта дайынчының маадырлыг чоруунга мемориал-турасхаал. Моңге оттуң чаны ыржым... Төрээн чурт дээш амы-тынын берген кижилериниң аттарын улус кажан-даа утпас. Ада-чурттуң камгалакчыларынга алдар кылдыр кызыскан оттуң чанында чаңгыс полкка турганнар, оолдары болгаш уруглаарының-даа уруглары, бот арткан кижилер хүндүткелдиң ёзулалын ыыт чокка кылырлар...

М. ПТЫРНИКЕНИҢ болгаш А. СИМАНОВСКИЯНИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 230, 231 «Шында»).

ӨВҮР РАЙОНДАН

Наизатмаа Содунамовна **Куулар** — районнуң харылзаа белдириниң Хандагайтыда операторжу.

Балган Бай-Караевна **Монгуш** —«Союзпечатьтың» Хандагайтыда салбырының начальныгы.

Чайзанмаа Бюрбюевна **Монгуш** — районнуң харылзаа белдириниң Хандагайтыда телеграфизи.

Павел Сапраевич **Чылбак-оол** — «Кызыл түк» совхозтуң септелге мастерскаязының эргелекчизи.

Мянчимаа Кунгаевна **Шойдан** — районнуң харылзаа белдириниң Хандагайтыда улуг телефонизи.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Вера Фёдоровна **Быстрик** — Тураниың ерт кезээниң техажылчыны.

Виктор Арсентьевич **Исаев** — Тураниың ыяш ажыл-агыйының лесничийниң дузалакчызы.

Кургек Янжапович **Маады**— Тураниың райүлетпүр комбинадының ыяш белеткээр цехиниң ажылчыны.

Валерий Григорьевич **Макаров** — «Өөк» совхозта хөтжүм талазы-биле удуртукчу.

Борис Михайлович **Мокрепов** — «Өөк» совхозтуң механизатору.

Тимофей Тарасович **Попов** — СЭКП райкомунуң организ-дизиниң эргелекчизи.

Анатолий Кондратьевич **Сараскин** — Тураниың ыяш ажыл-агыйының техник-лесоводу.

Доспан Хөльчүкпенович **Ховалыг** — «Өөк» совхозтуң малчыны.

Георгий Иванович **Шестаков** —Тураниың райүлетпүр комбинадының ыяш белеткээр цехиниң мастери.

Вячеслав Григорьевич **Яновский** — Тураниың райүлетпүр комбинадының ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чооду Кенденович **Борбак-оол** — Самагалдай суурда пенсионер.

Валентина Самдановна **Дандар** — районнуң төп эмнелгезиниң улуг эмчи сестразы.

Саар Кояевна **Довуу**—«Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Вера Ынаажыковна **Ималдай** — О. Шыңаа ортумак школазының башкызы.

Коичай-оол Куизетович **Ималдай** — О. Шыңаа ортумак школазының интернат эргелекчизи.

Нина Магаранзаевна **Куулар** — районнуң төп эмнелгезиниң фельдшери.

Шалык Доюндупович **Музан** — «О. Шыңаа» совхозтуң малчыны.

Клавдия Сандановна **Норбу** — Самагалдай суурда пенсионер.

Каадыр Викторовна **Сундуй** — районнуң төп эмнелгезиниң рентгенкабинединиң лаборантызы.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Антон Михайлович **Бабушкин** — ССРЭ-ниң Күрбанкызының республика конторазының Тоора-Хемде салбырының таныылы.

Наталья Емельяновна **Бухтуева** — районнуң Тоора-Хемде харылзаа белдириниң начальныгының оралакчызы.

Валентина Васильевна **Гагарина** — районнуң санэпидстанциязының эпидемиологунуң дузалакчызы.

Александра Артемьевна **Жердинская** — районнуң харылзаа белдириниң Тоора-Хемде телефонизи.

Бюрбю Самбуевич **Кол** — күрстатистиканың районда инспекциязының экономизи.

Андрей Демчокович **Колев** — районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Ооржак Кирбеевич **Маадыр** — райкүүскомнуң план комиссиязының даргазы.

Вера Христафовна **Шабалина** — ССРЭ-ниң күрүне банкызының республика конторазының Тоора-Хемде салбырының техажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.

1984 чылдың сентябрь 28.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» медальдың I чергези-биле

Валентина Ананьевна **Малышева** — өг-бүле ээзи.

Зинаида Карам-ооловна **Ооржак** — өг-бүле ээзи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Кызыл-ооловна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң кол бухгалтери.

Монгуш Ламаевна **Маня** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Калдар Өшкү-Сааровна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Клара Кошкар-ооловна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң саанчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Сендинмаа Очур-ооловна **Куулар** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Ольга Кунзуновна **Монгуш**— «Хөндергей» совхозтуң бухгалтери.

Раиса Шүнмек-Хаяевна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң бухгалтери.

Кара-кыс Деспилдеевна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Очур-ооловна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Маңнай-ооловна **Донгак** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Аракчаевна **Куулар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Мөнгеевна **Куулар** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Дамбаадаковна **Монгуш** — Чыргакы сес чыл школазының техажылчыны.

Валентина Кенденовна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Семис-ооловна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Кимва Очуровна **Монгуш**— «Большевик» совхозтуң бухгалтери.

Сарта Климовна **Монгуш** — Шеми ортумак школазының чанында интернаттың кижизидикчи башкызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Тамара Севековна **Мортуй-оол** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Лариса Валентиновна **Огородникова** — Элегес-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Александровна **Лама-Суу** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Вера Овузаковна **Монгуш** — Каа-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Удукаевна **Куулар** — «Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Елена Кокейевна **Сарыглар** — Сукпак суурда өг-бүле ээзи.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденнин I чергези-биле

Нина Александровна **Бичеоол** — Мугур-Аксы ортумак школазының техажылчыны.

(Уланчылыг).

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Немен социалистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары, ПУДР-ниң Дээди Улусчу чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы болгаш Премьер-Министри Али Насер Мухаммедбиле Москвага ужуражмышкыны даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектериниң кичээнгейинде төвүүде туруп турар. Империализмниң болгаш сионизмниң тергиндекчи, дайынзырак, эжелекчи планнарынга болгаш хөделиишкиннериниге удур, Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чөптүг кылдыр шинчилээр дээш демиселге депшилгелиг араб күштериниң чаңгыс эвин сырый каттышпырарынга од ужуражмышкын улуг ужур-дузалыг деп, даштыкы чурттарның солуннарында бижип, радио болгаш телевидение дамчыдылгаларында онзалап демдеглеп турар. Делегейниң депшилгелиг, тайбыңга ынак күштерибиле демнежип алгаш, АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биде ооң эвилелчилериниң авантюрисчи хөделиишкиннериниге ойтур шавышкынны бээрипге, тайбыңны быжыглаарынга ядролуг дайынның халавын болдурбазынга ССРЭ-ниң болгаш Йемен Улус Демократтыг Республиканың шинтирлиниче онза кичээнгейин даштыкы нарлалга, радио, телевидение утландырып турар.

АДЕН. (СЭТА). Москвага болган ужуражмышкын ССРЭ-ниң болгаш ПУДР-ниң аразынга харылзааларны бүгү талалыг улам ыцай хөгжүдеринге чаа үе-чадаа болуп турар. Ынчаарга ол харылзаалар Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1979 чылда чарган керээге үидезиттингеп деп, «Арбаатаашар октобр» солун онзалап демдеглээн.

Делегейниң эң чугула айтырыларының бирги эвилчегде тайбың болгаш бүгү улустарның аймыл чок чоруу дээш, империализмниң агрессчи чимэнишкиннериниге удур демиселдиң айтырыынын талазыбиле ССРЭ-ниң болгаш Йемен Улус Демократтыг Республиканың үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин солун онзалап айытkан. Демократтыг Йеменниң даштыкы политиказының империализмге удур угланышкынын болгаш ИСП-ниң тарының ээлчег мамап, аңаа турар чоруун кызырарынга, демир-орук транспортунуң ажылының ажык-дузазын улгаттырарынга, энергияны чөп ажыглаарынга улуг идиглиг болур.

ОБУДАНЫҢ ЧЕЧЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧААГАЙ АЛДАРЫ

БУДАПЕШТ. Венгр Улус Республикада кодээ ажылагыйның эң улуг дээш «Обуда» дээр кооперативиниң чечек өстүрүкчүлери чылытқылыг каждаа иштинин чаңгыс дөрбелчин метриндеи-не бир чылда 200 дес гвоздика чечекти ажаап ап турар. Оон шөлдери венгр наймысылалдан ырак эвес 3 муң хире гектарда чаптылган. «Обуданың» кролла соруглазы чечектерин каастазга-шимелде ыыштарын болгаш кат-чимистиг ыыштарны өстүрери бооп турар. Коллективтин онза чоргаараалы — сад ажылының эң сөөлгү чедиишкиниериниге болгаш эртемге даянган сүмелериниге үидезилээш, гвоздика, гладиолус, гиацинт дээр болгаш еске-даа өң-базының чечектерни өстүрери.

Ол кооперативтиң чечекчилериниң чаагай алдары Венгрияның кызыгаарын шагдаа эрте берген. Чүгле сөөлгү беш чылда безин «Обуданың» продукциязының эң эки хевирлери делегей делегелгелеринге 12 алдын, 24 мөңгүн болгаш 30 хүлер медальдар биле шаңнаткан.

«КОВОПРОЕКТИНИҢ» САЛЫЫШКЫНЫ

БРАТИСЛАВА. Бүгү 1937 чылда кылып үндүргени ышкаш, ол хире хемчээлдиг продукцияны бүдүреринге социалистиг Словакияның заводтарына болгаш фабрикаларына чүгле беш хүн иегеттинер. Дайын мурнуунуң үезинге деңнээрге ССР-ге үлетпүр бүдүрүлгези 51 катап көвүдээн.

Республиканың үлетпүрэкономиктиг базазының тургузуп, калбартырынга Братиславаның «Ковопроект» дээр төлевилел-конструктор каттыжымышкынының коллективи улуг үлүүн киириштирген. Ол каттыжымышкын бо хүнирде тургустунганындан бээр 25 чыл болганын демдеглеп турар. Машина тудуушкунунуң бүдүрүлге базазының чаавычып механизастарын акша-төренгинниң материалдарны болгаш энергияны камнаары — ол организациянын чээрби беш чыл иштинде кылып келген ажылынын кол угланышкыны боол турар. Ол чылдарның иштинде каттыжымышкынын специалистери иштин эртек-үнези 32 млрд. крон акшаның бедик бүдүрүкчүлүг үлетпүр бүдүрүлгелериниң 200 төлевилелин чогаадып тургусканнар. Оларның аразында — Поважтың машина кылыр комбинады. Тырнавада болгаш Братиславада автозаводтар. Кусицкемрва Местода шарикподшипник кылыр завод болгаш еске-даа бүдүрүлге черлери бар. Братиславаның төлевилекчилеринин болгаш конструкторларының ажылыы даштыкы хөй чурттарда бедик-биле үнелеп турар.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

ХАНОЙ. Аңаа болган чөвүлел хураага Вьетнамның можударынга капитал тудугазын калбартып чорударының сорулгаларын чугаалажып көрген. Оон ажылынга кескү эртемденнер болгаш специалистер, чамдык адырларның болгаш төп албан черлериниң төлөлекчилери, можударның төлөлекчилери киришкеп. Можударга капитал тудугунуң калбарары болгаш оон шыпарын бедидеря республикага амгы үениң агроүлетпүр тургузугун хевирлээриниң талазыбиле кампаниянның чарылбас келээ болуруи чөвүлел хураадың киржикчилери демдеглээн. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы То Хыу чөвүлел хураага чүве чугаалаан, ВКП-ниң болгаш күрүнениң социал-экономиктиг стратегизинда можуларже кол кичээнгейни уландырыр турарын демдеглээн. Чер-черге капитал тудугну боттандырын чорударынга партия организацияларының болгаш улусчу эрге-чагырга организаларының талазындан удуртулганы күштелдирериниң чугулазын айытkан.

МООЛ АВТОТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

УЛАН-БАТОР. МАРН-ның III съездизиниң болган МАРны чарлап догуннатканының 60 чыл оюн улусчу Моолдуң автотранспортчулары улуг чедиишкиннер-биле ужуражмырынга белеткенип турар. Олар тос айлырда чүгле соөртүр планны хуусаадан эрте күүседипкеш, күрүнеге муң-муң тонна кыпар-чөөр материалдарны камнап бергеннер. МАР-ның автотранспорту Советтер чуртунуң дузазы-биле шаанда тургускан улуг эвес «Монголтранс» дээр үүрмек организациялар улус ажылагыйының бөгүнгү тускайлаң будуң адырынга чедип хевирлээн келген. Амгы үеде ында улуг септелге будүрүлгелерге болгаш будуң-будуң каттыжымышпынар, автомашиналарның ыяштары бар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ДЕМИР-ОРУКЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

БЕРЛИН. Магдебург биле Стендалдың аразынга электровозтуң дузазы-биле (54 километр черни) эң баштай эрткен поездиниң хүндүлүг пассажирлери демир-оруктуң ол кезээн электрижидер ажылды чоокта чаа-ла кылып турган ажылчыннар болгаш инженерлер. Оон-биле олар боттарының кылган ажылыының шынарын база катап хынаар. боттарының тургускан электри шугумунуң системаларының идегелдинин көөр арганы болганнар. Моон сонгаар ол участок-биле хүннүң-не эртер ужурлуг чүктүң 60 ажыг болгаш пассажирлернин 50 поездилериниң шимчээшкиниин графигин сагыыры оон хамаарыжы аңаар.

ГДР-ниң 35 чылынга алдар болдурган күш-ажылчы ээлчеглиг тинлелгезинин дүтайын найысылалдың демир-орукчулары база рапорттаашнар. Берлин — Лихтенберг вокзалының болгаш Франкфуртер аллеязының контейнер станциязының оруктарының нарын системаларын электрибиле шимчээрнинче шилчиткеп. Ол чорук республиканың мурнуу оруттарындан ГДР-ниң найысылалынга кээр составтарны ажыглаарынга, ооң-биле ажылдаарынга бүрүзүнге 20 минута дилеп турган.

ОБУДАНЫҢ ЧЕЧЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧААГАЙ АЛДАРЫ

БУДАПЕШТ. Венгр Улус Республикада кодээ ажылагыйның эң улуг дээш «Обуда» дээр кооперативиниң чечек өстүрүкчүлери чылытқылыг каждаа иштинин чаңгыс дөрбелчин метриндеи-не бир чылда 200 дес гвоздика чечекти ажаап ап турар. Оон шөлдери венгр наймысылалдан ырак эвес 3 муң хире гектарда чаптылган. «Обуданың» кролла соруглазы чечектерин каастазга-шимелде ыыштарын болгаш кат-чимистиг ыыштарны өстүрери бооп турар. Коллективтин онза чоргаараалы — сад ажылының эң сөөлгү чедиишкиниериниге болгаш эртемге даянган сүмелериниге үидезилээш, гвоздика, гладиолус, гиацинт дээр болгаш еске-даа өң-базының чечектерни өстүрери.

Ол кооперативтиң чечекчилериниң чаагай алдары Венгрияның кызыгаарын шагдаа эрте берген. Чүгле сөөлгү беш чылда безин «Обуданың» продукциязының эң эки хевирлери делегей делегелгелеринге 12 алдын, 24 мөңгүн болгаш 30 хүлер медальдар биле шаңнаткан.

«КОВОПРОЕКТИНИҢ» САЛЫЫШКЫНЫ

БРАТИСЛАВА. Бүгү 1937 чылда кылып үндүргени ышкаш, ол хире хемчээлдиг продукцияны бүдүреринге социалистиг Словакияның заводтарына болгаш фабрикаларына чүгле беш хүн иегеттинер. Дайын мурнуунуң үезинге деңнээрге ССР-ге үлетпүр бүдүрүлгези 51 катап көвүдээн.

Республиканың үлетпүрэкономиктиг базазының тургузуп, калбартырынга Братиславаның «Ковопроект» дээр төлевилел-конструктор каттыжымышкынының коллективи улуг үлүүн киириштирген. Ол каттыжымышкын бо хүнирде тургустунганындан бээр 25 чыл болганын демдеглеп турар. Машина тудуушкунунуң бүдүрүлге базазының чаавычып механизастарын акша-төренгинниң материалдарны болгаш энергияны камнаары — ол организациянын чээрби беш чыл иштинде кылып келген ажылынын кол угланышкыны боол турар. Ол чылдарның иштинде каттыжымышкынын специалистери иштин эртек-үнези 32 млрд. крон акшаның бедик бүдүрүкчүлүг үлетпүр бүдүрүлгелериниң 200 төлевилелин чогаадып тургусканнар. Оларның аразында — Поважтың машина кылыр комбинады. Тырнавада болгаш Братиславада автозаводтар. Кусицкемрва Местода шарикподшипник кылыр завод болгаш еске-даа бүдүрүлге черлери бар. Братиславаның төлевилекчилериниң болгаш конструкторларының ажылыы даштыкы хөй чурттарда бедик-биле үнелеп турар.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

ХАНОЙ. Аңаа болган чөвүлел хураага Вьетнамның можударынга капитал тудугазын калбартып чорударының сорулгаларын чугаалажып көрген. Оон ажылынга кескү эртемденнер болгаш специалистер, чамдык адырларның болгаш төп албан черлериниң төлөлекчилери, можударның төлөлекчилери киришкеп. Можударга капитал тудугунуң калбарары болгаш оон шыпарын бедидеря республикага амгы үениң агроүлетпүр тургузугун хевирлээриниң талазыбиле кампаниянның чарылбас келээ болуруи чөвүлел хураадың киржикчилери демдеглээн. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы То Хыу чөвүлел хураага чүве чугаалаан, ВКП-ниң болгаш күрүнениң социал-экономиктиг стратегизинда можуларже кол кичээнгейни уландырыр турарын демдеглээн. Чер-черге капитал тудугну боттандырын чорударынга партия организацияларының болгаш улусчу эрге-чагырга организаларының талазындан удуртулганы күштелдирериниң чугулазын айытkан.

МООЛ АВТОТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

УЛАН-БАТОР. МАРН-ның III съездизиниң болган МАРны чарлап догуннатканының 60 чыл оюн улусчу Моолдуң автотранспортчулары улуг чедиишкиннер-биле ужуражмырынга белеткенип турар. Олар тос айлырда чүгле соөртүр планны хуусаадан эрте күүседипкеш, күрүнеге муң-муң тонна кыпар-чөөр материалдарны камнап бергеннер. МАР-ның автотранспорту Советтер чуртунуң дузазы-биле шаанда тургускан улуг эвес «Монголтранс» дээр үүрмек организациялар улус ажылагыйының бөгүнгү тускайлаң будуң адырынга чедип хевирлээн келген. Амгы үеде ында улуг септелге будүрүлгелерге болгаш будуң-будуң каттыжымышпынар, автомашиналарның ыяштары бар.

(СЭТА).

БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНДЕЗИНИ НОМ

АҚЫ-дүңма совет улустарының хей национал дыг улуг ие-бүлезиниг бактаап киргендээ бээр 40 чыл юбилейин «Совет Тываның ажылчы чоннары ийи хонган байырлаар. Шак бо төөгүлүг болуушкун тыва арат тарның чырыкче караан ажыттыр. Шагда көөкүн араттар чүрту Тыва ам хөөкүп сайыраан индустриал-аграрлыг республика болу бергей. Эрткен чылдарда культура революциязының чедиишкинниерин кайтамнык. XX чүс чылдың эгезинде анаа чаңгыс-даа библиотека турбаан, ынчан харын хүрээ-дыттер, чоннуң мегелеп төөрейлээр ламазаанмаар хей турган.

Республиканы культура сайыралынга 1930 чылда тыва бижиктин тургусканы онза ужур-дузалыг болган. Библиотека херээ база-ла ооң-биле дергелештир сайзыралды алган. 1931 чылда ТАР Бүге Хурал Президиумунуң шиитпирии бөлүүр Кызылга баштайгы библиотеканы ажыттыр. Ук чылдарда баштайгы чогаалдар тыптып, шилер-даа бар апарган. Ынчангаш дөртен чылдарда элээн каш библиотека тыптып келген. 1944 чылда республикага массалыг ием библиотека турган. Ам бистиң республикада 163 библиотека бар. гпарган. Кайы-даа өөрүлде-дир!

Баштайгы чылдарда библиотеказының ном фондузу ном-чукчуларны бүрүн хандырып шыдавас турганы билдингир. Тайылбыр литературазы эвээш турган, адырлар аайы-биле литература база чедиишпес болган. Ынчан ном фондузу чүгле 24 мың том болган, бир номчукчуга онааштыр ном-биле хандырылга 0,3 ном болуп турган.

Ам көрүп көрүнер. Республиканың библиотекаларында 2665,1 мың ном бар, ооң иштинде тыва-номнар 311,8 мың. Бир номчукчуга онааштыр ном-биле хандырылга 21,8 ном апарган.

Номчукчулар саны чыл санында көвүдеп орар. 1944 чылда библиотекаларга чүгле ийи мың номчукчу турган. Ам номчукчуларның саны 121,7 мың кижи четкен, оларга 2280,5 мың ном бижиттиг.

«Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге болгаш эртем-техниктиг деңнелгеге библиотекаларның ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның докталының соонда Тывага библиотека ажылы үнелиин-биле чаартының хөгжээн. Күрүнениң массалыг библиотекаларын төөчүдериниң тодаргай сорулгаларын, оларның материал-техниктиг базазының быжыглаарын, кадрлар айтырыын эки шиитпирлээрин ында айтып турар. Библиотекаларны төөчүткени оларның ажылын эки-жиктеп. Ам бистө 15 төөчүткен система тургустуунган.

Эрткен дөртен чылдар дургузунда библиотека ажылының ужур-утказы байлак апарган. Ленининиң идейлиг номналын, партияның съездилериниң материалдарын, партия, чазактың докталл, шиитпирлериниң пропагандалаары идепкей-жээн. «Партийжи съездиниң шиитпирлерин —амыдыралга», «Ленинчи ёзу-биле ажылдаар болгаш чурттаар», «СЭКП-ниң тайбың болгаш чавырлыышкын дээш демисели» дээн темалыг кежээлерни, аас журналдарын, номчулга конференцияларын шиитпирлээ-политиктиг номчулгаларны библиотекаларда партия организацияларының удуртулгазы-биле чоруудуп турар.

Республиканың библиотекалары сөөлгү чылдарда идейкижизидилге ажылының деңнелин бедиткен, олар политика, экономика, ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге салыышкынын киирип келген. «Совхозтуң көдээ клуву, библиотека болгаш киноустановка — ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын бөттандырарынга» деп социал-культура программазын бистиң библиотекаларывыс ооң культура олдагларывыс-биле кады бөттандырып туралар.

Бистиң библиотекаларывыс Совет Тываның 40 чылынга үткүштүү улуг ажылдарны кылган. ССРЭ-ниң улустарының найыралын, Тывада культураның болгаш эртемниң үлептүрүүн болгаш көдээ ажыл-агыйның сайзыралын янзы-бүрү аргалар-биле чоока көргүзүп келген. Районнуң хоорайларының ат-сураглыларын-биле, чогаалчылар, композиторлар-биле ужуражышкынныгны чорудуп турган. «Улуг Октябрь болгаш Тыва», «Найыралда кызыгаар чок» деп кежээлерни, аас журналдарын организастаан.

Эрзинниң, Чөөн-Хемчиктиң, Каа-Хемниң, Тандының библиотекалары боттарының ажылын солуп кылдыр тургускан. «Бистиң совхозтуң кижилери болгаш олардың ажыл-херектери», «Тываның индустриалдыг базымы», «Феодалдыг Тывадан социалистиг Тывага чедир» дээн чижектиг радио дамчыдылгаларын база ном-чулгаларны чорудуп турган.

Библиотекаларда ажылдап турар кадрларның саны болгаш эртем-билии өскен. Дөртен чылдарда чүгле 24 библиотека ажылдакчызы турган болза, ам бисте 356 кижи бар, оларның аразындан ийи чүс ажыг кижи түскай эртемни чедип алган.

Библиотекаларны төөчүткени районнуң төп библиотекаларының штадын улгаттырган болгаш олардың ажылдакчыларының билиг-мергежилин бедидерин чугула деп көргөн. Кызылдың уран чүүл училищезинге библиотека салбырын ажытканы кадрлар айтырыын шиитпирлээринге идиглиг болган, алды удаа доостурулгадан 104 специалисти белеткеп үндүргөн. Амгы үеде ында 17 кижи хүндүскү салбырда, 25 кижи бот-өөредилге-биле билиг чедип ап турар.

Библиотека ажылдакчыларының эт-алдары бедип орары сөөлгү чылдарда көскү апарган. Эң эки ажылдыглар депутаттар болуп, партия организацияларында-даа ажылдап турарлар. Библиотека ажылдакчыларындан 24 хүүгү көдээ Советтериниң депутаттары болуп турарлар. Оларның аразында беш кижи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, а чеди кижи Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткылаан.

Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Тандының Бай-Тайга библиотека системаларында организас-методиктиг удуртулга эки тургустунган. Системаларның директорлары Н. П. Латкина, Н. К. Сайчы, М. Ф. Домарева, Т. С. Хертек оларның эки ажылын айтыр апаар.

Номчукчуларның болгаш эш-көрүүнүң хүндүткелик эки ажылы-биле чедип алганнар библиотека ажылдакыларында база хей. Эрзинде А. К. Чавыичак, Бай-Тайгада Х. С. Серен, Тандыда Л. С. Кашина олар эки ажылы-биле Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атка төлептиг болганнар.

Төөчүдүлге үезинде материалдыг баазаа быжыглыг орар. Каа-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик төп библиотекалары, Чөөн-Хемчиктиң. Ак-Довуракның үрүлүг библиотекалары чаа бажыңче киирген. Оон көдээ филиалы чаа Культура бажыңче киирген. Бир чамдык библиотекаларны алгыткан.

Идеология, культура-чыр-ымышкын болгаш эртем-информация албан черлери болганы-биле библиотекаларның социал функциязы улам чаартының турар. Бо чыдың чаңгыында үнген ССРЭ-ге библиотека херээнин дугайында чаа дүрүм ону тодаралдың турар. Бо бүгүге дүүштүр бүгүде ажыл-херектиг амгы негелдеерге холбаштыр чорудары библиотека ажылдакчыларында негеттинип турар.

Т. ЛЮНДУП.
республиканың Пушкин аттыг библиотеказының эртем-методиктиг салбырының эргелекчизи.

Шылгараңгай чогаалчы болгаш публицист Константин Симонов мөчүүрүнүң мурнуу чарында ындыг аттыг телевидение дамчыдылгазын чогааткан. Алдарлыг разведчин-сапёр Алексей Митрофанович Петровтуң салым-чолуунуң дугайында ол дамчыдылгада тодаргай көргүскен.

Тургузарынга ооң киришкен бүгү новруглерин болгаш улуг кежиглерин көжуптар болза, бүдүн далайның кырыы-биле кеже бээр ийик. Мина сайган шөлдерни дамчыштыр ооң үнгеп эртнем истерин көжуптар болза, Москвадан Вена хоорайга чедир хемчээлге деңнежир. Алдар ордениң үш чергелеринниң эдилекчизин Алексей Митрофанович Петров дайынның ындыг оруун эртнем.

Баштайгы миналарны ол Москва чоогунуң шөлдериниг болгаш эзимнеринге чазыбас кылдыр илередип, адырын эгелээн. Смоленщинага тулчуушкунга маадырлыы-биле киришкени дээш ону «Эрес-маадырлыг чорун дээш» деп медаль-биле баштай шаңнаан. Днепр хемни кежерингге болгаш Бородаев бедиинге тулчуушкунга киришкени дээш ону Алдар ордениң баштайгызы-биле шаңнаан.

Кировоград хоорайның чанында Петров бодунуң воруубиле кады ында минаглыг шөлдерни арыгаан, бистиң шериглеривистиң шавар хадаашкынын белетиээн. Дайынчы Барыын чүкче углай чорупкан. А Петров бүгү машиналарны, шериг чепсээн болгаш техниканы буруңгаарладып чорударынга шиитпирээг роялдуг болган. Дайзынның салып каан күүгүүг бомбаларын чазыбас кылдыр адырарынга чогаалчы болгаш эзимнеринге чазыбас кылдыр илередип, адырын эгелээн. Смоленщинага тулчуушкунга маадырлыы-биле киришкени дээш ону «Эрес-маадырлыг чорун дээш» деп медаль-биле баштай шаңнаан. Днепр хемни кежерингге болгаш Бородаев бедиинге тулчуушкунга киришкени дээш ону Алдар ордениң баштайгызы-биле шаңнаан.

Кировоград хоорайның чанында Петров бодунуң воруубиле кады ында минаглыг шөлдерни арыгаан, бистиң шериглеривистиң шавар хадаашкынын белетиээн. Дайынчы Барыын чүкче углай чорупкан. А Петров бүгү машиналарны, шериг чепсээн болгаш техниканы буруңгаарладып чорударынга шиитпирээг роялдуг болган. Дайзынның салып каан күүгүүг бомбаларын чазыбас кылдыр адырарынга Петров эрес-маадырлыг, ындыг чоруун көргүскени дээш ону Алдар ордениң ийиги чергези-биле шаңнаан.

Венгрияга тулчуушкуннарга эрес-маадырлыг киришкени дээш старшина Алексей Петровту Алдар ордениң бирги чергези-биле шаңнаан.

Хөөчуун дайынчының хорээнде амгы үеде Ада-чурттуң дайыны ордени, Кызыл Сылдыс орден, Алдар ордениң үш чергези, Октябрь революциязының ордени чаймынап турар.

ЧУРУКТА: Алдар ордениң үш чергезинниң бүрүн эдилекчизи А. М. Петров Москва областтың Химки районунда Сходня сес чыл школазының 8 «а» классчының өөренниичилери-биле ужуражышкынын үезинде.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникказы.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

СУББОТАДА,

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

В. И. Ленинге турасказалга чечектер салыышкыны.
СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң байырлыг хуралынын киржикчилериниң, Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң митинг-чыскаалы.

Эгелээри — В. И. Ленин аттыг шөлге 10 шакта.

«Хүреш» стадионга театржыткан көргүзүг.

Эгелээри — 14 шакта. Театржыткан көргүзүг доозулган соонда ол-ла стадионга шалгындек мөгелериниң хүрежи.

ВОСКРЕСЕНЬЕДЕ,

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

Аът чарыштырар черге аът спортунуң маргылдаалары.
Эгелээри — 11 шакта.

КЭЭП КӨӨРҮНЧЕ ЧАЛАП ТУР БИС

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиниериниң делгелгези.
Делгелге Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында тургустунган.

Тыва АССР-ниң чурукчуларының болгаш чазанылга уран чүүлүнүң мастерлериниң чогаалдарының делгелгези.
Делгелге Чурукчулар бажыңында (Кочетов кудумчузунуң № 28 бажында).

«Совет Тыва» деп фотоделгелге.
Фотоделгелге хөгжүм-шин театрының фойезинде.

РСФСР-ниң ном үндүрер чергелериниң номнарының делгелгези.
Политчырыдышкын бажыңының бичии залында.
Тываның 60 маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи.
Музей Ленин кудумчузунуң № 7 бажында.

Делгелгелериниң болгаш чурт-шинчилел музейиниң ажылдаар хүннери болгаш шактары:

Октябрь 11-де — 10-дан 18 шакка;
Октябрь 12-де — 10-дан 14 шакка;
Октябрь 14-те — 15-тен 18 шакка чедир ажылдаар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Завещание профессора Доуэля» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Великий ум» 9.00, 12.20, «К-клуб «Сказка» 10.40, 15.00, «Калина красная» 18.30, 20.30, «Соучастники» 16.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Новые приключения неуловимых» 18.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Особое подразделение» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Очень важная персона» 15.00, 16.50, 18.00, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Новые приключения неуловимых» 18.00, 19.40 шактарда.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Чечектелде, Төрээн Тывам!». Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын байырлыг концерт. 18.25 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

18.45 — «Сокровища республики». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге. 20.30 — Концерт.

МОСКВАДАН

21.00 —«Ут». 21.35—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.45—23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады.

14. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар!. 8.55 — «Бүрүнгу Колхиданың хоорайы». Документалдыг телефильм. 9.20 — Пемен Улус-Демократтыг Республиканың ырыңыг болгаш танцының национал ансамблиниң концерти. 9.50 —«Бүгүлүнүң». 10.20 «Совет Эвилелинге баярлы болуп тур бис!». 11.20—«Калыышкыл». 12.05—«Эртенги почта» Музыкалыг программа. 12.35 — «Кадеэден дамчыдылга». 13.35 — «Музыкалыг киоск». 14.05 —«Аян-чорукчулар клуву». 15.05 —И. Брамс. № 3 соната. 15.25 — «Аймактарже путёвка». 16.10 —Бөгүн —Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының түңү. СЭКП ТК-ның кежигүнү. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың тугаалы. 16.30 — «Бяруи күзезинзе. 8.30 — «Чаңчыылдары». Р. Погодин. «Кешка дугайында чугаалар». 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45— «Бир эвес ээ болуунда». Документалдыг фильм. 10.10 — Сула шимчээшкин. 10.40 — Парашют спортунга ССРЭ чемпионады. 13.40 — Документалдыг фильм. 13.50 — «Музыкалыг киоск». 14.20 — «Азыраачылар». Телешин. 16.40 — «Опера сценазының мастерлери». И. Д. Шпиллериниң чугаазы. 3-кү дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Чечектелде, Төрээн Тывам!». Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын байырлыг концерт. 18.25 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

18.45 — «Сокровища республики». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге. 20.30 — Концерт.

МОСКВАДАН

21.00 —«Ут». 21.35—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.45—23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады.

14. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар!. 8.55 — «Бүрүнгу Колхиданың хоорайы». Документалдыг телефильм. 9.20 — Пемен Улус-Демократтыг Республиканың ырыңыг болгаш танцының национал ансамблиниң концерти. 9.50 —«Бүгүлүнүң». 10.20 «Совет Эвилелинге баярлы болуп тур бис!». 11.20—«Калыышкыл». 12.05—«Эртенги почта» Музыкалыг программа. 12.35 — «Кадеэден дамчыдылга». 13.35 — «Музыкалыг киоск». 14.05 —«Аян-чорукчулар клуву». 15.05 —И. Брамс. № 3 соната. 15.25 — «Аймактарже путёвка». 16.10 —Бөгүн —Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының түңү. СЭКП ТК-ның кежигүнү. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың тугаалы. 16.30 — «Бяруи чедиишкиниерин тускай үндүрүлге. 8.30 — «Чаңчыылдары». Р. Погодин. «Кешка дугайында чугаалар». 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45— «Бир эвес ээ болуунда». Документалдыг фильм. 10.10 — Сула шимчээшкин. 10.40 — Парашют спортунга ССРЭ чемпионады. 13.40 — Документалдыг фильм. 13.50 — «Музыкалыг киоск». 14.20 — «Азыраачылар». Телешин. 16.40 — «Опера сценазының мастерлери». И. Д. Шпиллериниң чугаазы. 3-кү дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

18.55 — Сүүрүүн архитектурази.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын тускай үндүрүлге. 19.35 — «Төрээн чуртум алган тур мен!». Литература-музыкалыг композиция.

МОСКВАДАН

20.05 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 —Регбиниң делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Зимбабвениң шилиндек командазы. 21.00 — «Ут». 21.35 — С. Михалков— «Овазырымчалыг бол, бөгө туржуп тур» Телешин. 23.20—00.05 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) —«Шахтёр»

ОКТЯБРЬ

9. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Микробиология болгаш аъш-чем программазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.35 — Дж. Вердиниң «Отелло» деп операзы. (Италия). 12.25—12.30 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.20 — Я. Сибелиус. № 5 симфония. 15.50 — «Хараачылайлар» Документалдыг телефильм. 16.00 — Уран холдар. 16.30 — «Джезказган — чес тывыштыг хоорай». 17.00— Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 17.30 — Шуптувустуң стадионувус. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Чоннуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ГДР-ниң пионерлериниң залчылары. 19.20 — «Княжна Мэри». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Кежээки аялгалар. 22.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 22.15 — А. Твардовский. Шүлүгүлелдер. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. «Илбилиг даваннар даажы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.45 — Бойдус. 2 класс. Күскү куштар. 8.55 — «Чедиишкиниң формулазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15; 12.40 — Француз дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш бойдус. 10.35; 11.45 — Ботаника. 5 класс. Өзүмел клетка. 10.55 — «Чаартынган костюм». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — Шыдыраа школазы. 12.10 — География. ССРЭ-ниң далайлары. 13.10 — «Чон «Четтирдим» дээр». Телеочерк. 13.40 — М. И. Глинка «Вальс-фантазия». 14.10 — Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Материализм болгаш эмпириокритицизм». 2-гы дамчыдылга. 14.40 — А. С. Грибоедов. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннарындан. 15.30 — 15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Допчу намдарым шулуктерде тарай бергеи». Телефильм. 19.00— «Азия төвү». Дамчыдылга. 19.30 — Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Чер кырында». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Рекс-эмчи». Мультфильм. 20.15 — Москваның музейлериниң уран чүүл эртинелери. 21.00 — «Ут». 21.35— «Брелок с секретом». Уран-чечен фильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Торпедо».

10. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Молдав ССР-ниң телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң академиктиг хорунуң концерти. 9.20 —«Княжна Мэри». Уран-чечен фильм. 10.55— «Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — 12.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.45 — «Чоокшулажымышкыны». С. Токомбаеваның шүлүктери. 16.30 — Бистиң корреспондентилериниң чугаалап турлар. 17.00 —«...Он алды хардан өрү». 17.45—Уйгуштер дугайында. 18.30—«Айдың дүнгер хрониказы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 —Молдав ССР-ниң болгаш Молдавияның Коммунистиг партиязының тургустуунганыындан бээр 60 чылынга тураскаатказын Молдавиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — А. Вампилов.— «Сонгазы ховуже көрүнген бажың». Телешин. 22.05 — Балет артистериниң концерти. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15— «Көдээ ажыл-агый». Киножурнал. 8.35; 9.40 — М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыгжының дугайында ыры». 7 класс. 9.00; 13.00 — Испан дыл. 9.30—«Кристалдың соок чырыы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 2-гы дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Музыка. 5 класс. И.-С. Бах. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Бойдус. 3 класс. Черниң кырының хевири. 12.30 — Совет чогаалчылар В. И. Ленин дугайында. М. Призежаеваның чугаазы. 13.30 — А. Гриниң амыдыралы болгаш номнары. 14.20 — «Врача вызывали?» Бижимелдерлиг. уран-чечен фильм. 15.30 — 15.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев — «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын концерт. 19.05 — Киножурнал. 19.15— «ССРЭ-ниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинде». Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказын дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

11. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.55 — «Дневник директора школы». Уран-чечен фильм.' 11.00 — «Билдингирдээ бол, элдептиг». 12.00 — 12.05 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Хей төрелдер». Документалдыг телефильм. 14.55 — Совет Тываның 40 чылынга. Тыва АССР-ниң ырыяыл болгаш танцының «Саян» ансамблиниң концерти. 15.20 —Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, гидротудугжу М. М. Васильев-биле школачыларның ужуражылгазы. Иркутскиден дамчыдылга. 16.05 — Шыдыраа школазы. «Ак тере». 16.35 — Мультфильм. 16.55 — Миллионнарның ленинчи университединг. «Күш-ажылдың эрге-дужаал». 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10 класс. «Материалистер делегей дугайында». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 —Антарктидаже сургакчылаашкын. 1-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. 11.05 — Авазының школазы. 12.10 — И. С. Тургенев. «Адаларын болгаш оолдары». 9 класс. 13.10 — В. А. Фаворскийниң мастерскаязында совет чурулга уран чүүлү. 14.10 —Ф. Энгельс. Амыдыралының арыннарындан. 14.55 — И.-В. Гёте — «Фауст». 15.25 — 15.30 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Төрээн чуртум алган тур мен!» Литература-музыкалыг композиция. 18.40 — Уругларга фильм. 18.55 —Делегей байдалының допчуллалы. 19.05 —«Улустарның найыралдыг өг-бүлезинде». Совет Тываның 40 чылынга дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ребята». 20.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.50 — «Семираданың садтары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.00 — «Родное дело». Уран-чечен фильм.

12. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 —Уран холдар. 9.25 — «Надежда и опора». Уран-чечен фильм. 11.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Тихонов (дошпулуур) ойнаар. 11.35 —11.55— Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Тывелгелиг чаныл ора». Документалдыг телефильм. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 — «Бистиң-биле, бис дег, бистен артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.55 — В.-А. Моцарт № 2 концерт. 17.20 — «Андалузия — Испанияның шүүрүү». Киноочулал. 18.00 — ПТУ-га чүге, канчаар өөредип турарыл? 18.30 — Красноярскиниң Загорьезиң». Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — «Вовка — тренер». Мультфильм. 19.15— Кыргыс ССР-ниң болгаш Киргизияның Коммунистиг партизының тургустуунганыындан бээр 60 чылынга тураскаатказын Кыргыс ССР-ниң телевидение программазы. 21.00 — «Ут». 21.35 — М. Фрадкиниң чогаалдарының концерти. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — «Мелеузтуң аъттары». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — А. С. Пушкиниң тоолдары. 4 класс. 9.05; 12.30 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 3-кү дамчыдылга. 10.35; 11.40— Төөгү. 7 класс. Киев Русьта. 11.05— Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.10 — Ботаника. 6 класс. Нарын өөнүглер. 13.00 — Чугаага уран чүүлү. 7 класс. Бурунгу Чөөн чуктуң уран чүүлү. 13.30— Төөгүнүң ариннарындан. Маадырлаң-биле ужуражылга. 14.10 — Драматургия болгаш театр. А. Н. Островский — «Бөрүлер болгаш хойлар». 15.05—15.10 — Медээлер.

13. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Шыдыраага делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 8.55 — Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге үткүштүү документалдыг фильмнер. 9.35 — «Спортлотонуң» 41-ги тиражы. 9.45 — Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы. ГДР. 10.10 — Эки баразаларын хөйүү. 10.40 — Фильм-концерт. 11.10 — «Ут болгаш бодунуң дугайында». А. Сурковтуң чогаадылгазының дугайында документалдыг фильм. 12.10 —Бүтүү-эвилелдиг «Эш ыры» деп телеконкурсуг. 12.45— Бөгүн делегейде. 13.00 —«Өг-бүле болгаш школа». 13.30 — «Свет на зеленом поле». Уран-чечен фильм. 14.45— «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 15.15 — Шыдыраага делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 15.30 — «Дириг амытаннар дугайында». 16.30 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. 19.15 — «Московский» совхоз-комбинаттың академиктиг хоорунун концерти. 19.30 — «Чөөре, уруглар!» Көдээ ажылдагыйның аныяк ажылдакчыларының конкурсузу. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Сюжет для небольшого рассказа». Уран-чечен фильм. Мосфильм»— «Тельсия-фильмз (Франция).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.15 — Кадык болуу-

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлалчыларының 2-35-24, харыылагалыг секретарының 2-23-35 секретариатның 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корреторларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуу кезбей барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солуу неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2061.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—01588.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 234 (12624) | 1984 чылдың октябрь 10, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ТЫВАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Дүүн Кызылга Тываның улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң ажыдыышкыны болган. Аңаа найысылалдың ажылчы чоннарының, партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлээленчилери киришкен. СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың, улуг орус болгаш бүгү совет улустарның дөктаамал дузаламчызының ачызынга Совет Тываның чедип алганы улуг чедиишкиннеринге ол дөктааган. Социал-экономиктиг улуг чаартылгалар болуп, үлетпүрге чаа адырлар тургустунган, нөдөө ажыл-агыйга үндезин өскерилгелер болган. Чонның угаан-бодал амыдыралында ёзулуг революстуг чаартылгалар боттанган. Республиканың ажылчы чоннары байырлавын нөсну чедиишкиннер-биле үткүп турар. Ол дугайын бо делгелге көргүзүп турар. Байырлалды үткүп тура, кезиир үедеги соруглалар дугайында бодаар эки чаңчылдыг бис деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн.

Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланган. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун нодурген. Чыылганнар адыш часкап турда, кызыл кожааны үзе нескен. Делгелге амыттынган.

Бо хүннерде Ленин болгаш Улустарның наймаларын орденнерлиг Совет Тываның наймысылалында юбилей бүдүүшүлде ажыттынган бо делгелге байырлалды улам шинчи киирип, чонның хей-аъдын көдүрүп, кижи бүрүзүн өөртүп турар. Тываның 40 чыл дургузунда бүгү хөгжүлдезин ында көргүстүүген. Ол дээрге республиканың хөй национал ажылчы чонунуң юбилейге отчёду-дур.

Делгелгениң бажыннары Культураның болгаш дыштанылганың Кызылда Гастелло аттыг парыгында туттунган. Бажыңдарның даштыкы хевири безин онзагай Кол павильонуң крышазында бээр сөңгалар, кызыл кааны, бажың болуп пай-даа болза, беш кәзт ишкаш көстүр. Павильонуң чүү-чүгүүден көөрге, девиир өскерлиг турар. Сактырга улуг-биле үш-булуңчуктарны болгаш өөрт-булуңчуктарны чаңгыс черде эдээп каан-даа ышкаш.

Өрээлдерни делгелге тургузарынга таарымчалыг кылган. Оон кол кезинин ат хевирлиг өрээл эдээп турар. Оон дөрүүде — пролетариаттың улуг баштыңнызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинге турескаал. Ханада — Совет Эвилелиниң улуг өөрүлүшүнге Тыва Арат Республиканы үлүзээ алыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыының хоолгазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралының дугайында В. Дёминниң чураан чүвүү. Өрээлде Тыва АССР-ниң шаңнаткан Кызыл туктары болгаш стол кырының медальдызы база бар. Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының чуруктары.

Совет Тываның болгаш Тываның партия организациязының дөгээдези. Совет Эвилелиниң улустарының найыралы онза чыруттынган. Дөртен чыл — төөгү талазы-биле кыска хуусаа, ынчалзажок бодунуң ажыл-ижи-биле хүндүткелге чедип, шаңналмактал алган улус бисте эвээш эвес дээрзин база моон көөр. Чижээлээрге, республиканың орден-хавыяалыг кижилер 26 муң. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткаңнар—340. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии алганнар — 2710 кижи. Ынчаарга Маадыр не деп хүндүлүг атты 1100, ССРЭ-ниң хүндүлүг адын бир кижиге РСФСР-ниң — 116. Тыва АССР-ниң —1100 кижи алган.

Республиканың агроүлетпүр каттыжышкынының делгелгези кожазында бажыңда. Оон чанында шөлде хол-биле сиген кезер бичии машинадан эгелээш, күчүлүг Т-150 трактор-га чедир нөдөө ажыл-агый техниказын чыскаагаш. А павильонда — нөдөө ажыл-агыйның ажыл-ижи-биле хөгжүлдезин көргүскен экспонаттар. Ылаңгыя чуруктар төөгүүнүң арынарын дес-лозаалай көргүзүп турар. Бир чуруктың мурнакчы малчыннарны С. К. Тока болдуңуң кабинединде хүлээп ап турар, малчыннар негейлерлиг. Чуруктар сөөлүүрел келзе-келзе, күчүлүг техника, амгы амыдырал көстүп кээр.

Сан-чурагайлар нөдөө ажыл-агыйның хөгжүлдезин чиге сөөлеп турар. 1940 чылда Тывага 20 комбайн турган, а ам—890. Ынчан тракторлар 98 турган, а ам—2730. Ынчаңгы нөдөө ажыл-агыйда бүгү техниканың каттышкан күчүзү 2,1 муң ат күжү турган, а ам 246 муң ат күжү!

Бир өрээлде шээр малдың чамдык үксааларының дүрүзерин тургускаан: шимчевес дээрден башка- дириг-биле дөмей. Мал бүрүзүнүң чанында тайылбыр бижиктер бар. Чижээлээрге. «Совет дүжүүр үксааның өшкүзү. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң. Дириг деңзизин 62 килограмм. Дүгү 3 килограмм». «Чингенарын дүктүг красноярск үксааның кошкары. Кызыл-даң кол үксаажидылга бүдүрүлгезиниден. Дириг деңзизин 90 килограмм. Дүгү 14 килограмм». Ол кошкарның үлүүг молдурга-ла! Ол өрээлде хой, өшкү болгаш төве дүктериниң дээжилери база салдыгаан. Сарлык, яки болгаш черле бүгү чүзүн мал ажылының хөгжүлдезининң дугайында: сан-чурагайлар, чуруктар болгаш эске-даа көргүзүг материалдары хей.

Чер кежиниң бүгү хевирлериниң дээжилери делгеттинген: ногаа аймаа, бажчилер, тараа, сиген... Оларның бөттары-даа, үрезинң, тараазыдаа, далганы, бөрбаандызыдаа бар. Кайызының-даа улуг, чаагайын! Дүржулга станциязындан экклеген суланың бедиин! Сорту—сельма. Дүжүүр бир гектардан ортумаа-биле 31,3 центнер болган. Бии-Хем районунуң сорт участотугунуң чорутканы миронов сорттуң кызыл-тазы база чаагай; гектардан-на 29 центнер дүжүттүг берген. «Кара-Хаак» совхозтуң делгээн капустазының дүжүүр гектардан 320 центнер болган. «Бурунгаар» совхозтуң арбузун, «Улуг-Хаяның» морковун болгаш черниң өске-даа кежиниң магадавас кижи чок.

Сөөлгү чылдарда нөдөө ажыл-агыйга чаа-чаа адырлар улам-на немежин турар. Оларның бирээзи — далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү. Чаа будүүрүлге черниң ачызында далган болгаш комбикорм будүрери республикада дыка көөрдээн. 1961 чылда республика 2000 тонна комбикорм будүрткен, а ам 27000 тонна чедип турөр. Ол-ла үеде далганы 1000 тоннаны будүрүп турган, а ам—31000 тонна!

Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының талазы-биле хөгжүлде база шапкын. Оңу Бии-Кол болгаш Сукпак суг-тарылга системаларының маскеттеринден көрүп болур. Ында күүлүг насостар-биле Улуг-Хеминиң суун сордурган, он-он «фрегат» болгаш эскедаа чашкыныладырар агрегаттар-биле черни суггарып турарын көргүскен. Аңнывр ажылының хөгжүлдези болган бойдус комгалалы делгелгеде кескү черни эдээп турар. Эртнең чылдарныц дургузунда 2330 хөөрүктү, 1523 коданны, 4093 ондатраны, 3082 торлазны түдүп, республикадан дашкаар өстүрери-биле чоруткан. Бүгү үнелиг аңнарның кештерни болгаш олардан кылган хептерин улус аважок сонуургап көөр.

Делгелгеде бир солун чер — бойдус булуңу. Ында Тываның оът-сигенп, ыыш-дажы, дириг амытаннары барык шуутузу ол олчаан кестүп турар. Дириг амытаннарны тулуптай сойгаш, хептегилеп каан. Улуг-улуг тооруктар-лыг пөштер, чочагайларлыг дыттар болгаш шивилер, хадыңнар, мыйгак-хараган болгаш эске-даа чадан ыыштар, оът-сиген болгаш чыжыргана ол олчаан турар. Хөлчүк база бар. Ында—суг куштары, эрик кырында ондатра, кедээзинде — күшкүл, даш кырында — эзир теп алган олчазы-биле. Диңп, хөөрүк, хайыраакш, элик болгаш будуктарда орар азы ужуп бар чоруур янзы-бүрү кушкаштар, кээрген. Шынап, ол бүгүнүң чамдыкызын үнүг кылып каан: сыныдаа, кушкаштар-даа эдип, сут дагжан турар. Ынчаңгаш бойдустуң бо байлаа кижиниң хей-аъдын, көдүрүп, сетки-лээлээр чүүлдүң тывыжы дөртен чыл мурнунда, чылда-ла 6,5 муң тонна турганындан 900 муң тонна чедир өскен. Делгелгеде шаанда тырттырган чуруктарны улус сонуургап чугаалаттыр:

— Көрүңер даан, бо дашчыны. Кускун-хаай-биле ажыдап турар, халбаның кышкы бөрттүг, фуфайкалыг.

А чанында кедергей улуг, ыяштаар экскаваторнуң чуруу, модели. Талыгар базымнарывысты көргүзүп, кижиниң хамдыр бодандырыптар деңнелге-дир. «Каа-Хем» разрезте өске-даа чаа күчүлүг техника хөй болгай: ДЭТ-250 деп бульдозер, БелАЗ-548 самосвал дээш өске-даа. Кожа делгинирлерде ышкаш. ында база мурнакчыларның чуруктарын кииргем: улуг машинист В. Гонгаров, улуг мастер М. Бергер, өрүмнекчи И. Кажан, экскаватор машинизи Х. Ооржак, электрослесарь Г. Коргуш... Бо будүүрүгелериниң тыптып келгенинге «буруулутларын» — геологтарның ажылын сонуургаптаал. Республикада казымал байлактыг чүс ажыг черлер тывылган. оон төөрбп эжым ажыглалда. Яизы-бүрү экспонаттар-ла ында хөй. Оларның аразындан дараазында беш чылдарда ажыглаттынар материалдар коллекциязын, рудаларны улус дыка сонуургап көөр чорду.

Электри энергиязын будүүрери 124 катап өскен деп статистика чугаалап турар. Оны бадыткаан көргүзүглер делгелгеде эвээш эвес. 1925 чылда 40-не квт күүлүг баштайгы генераторну салган станциянын чүрүү. Чанында — Кызылда төп электри станциязының макети. База-ла хөйлү төөгүп турар деңнелге-дир. Энергетиктерниң саны үжеңден муң беш үс чедир өскен. Оларның аразында үр ажылдаан хоочуннар хей, оларның чуруктары — стендилерде.

Улустуң хереглел бараанарын бисте 46 будүүрүге кылып үндүрүп турар. Бир эвес 1940 чылда продукция 40-не хире аттыг турган болза, ам — 120. Чүү чок дээрил: кидис идик, фуфайка, өгдең эгелээш, мебель гарнитурунга чедир. Будүн-бүзүн өрээлдерни амгы үениң негелдезинге чедир дериң кылып болурун делгелгеден көрүп алыр бис. Мурнакчы будүүрүлге — даараныпга фабриказынга кылган чараш платьелер, халаттар. Эът, сүт комбинаттарының (Совет Тываның 40 чылынга үткүштүр чарыш тимлекчилери), хлеб, пиво заводтарының будүүрүп турар продукциязы кончуг хей янзы дээрзин делгелге тодаргай көргүзүп турар: хлеб, суусуннар, прияниктер, үстер, ааржы, сүт, сметана, каш янзы колбаса дээш-ле баар. Дөртен чыл мурнунда тыва кижи танывас турган чүүлдер безин эндерик. Чамдык чижек саанар: үжеп алды чыл дургузунда сүт комбинадының кол фондузары 186 катап өскен. Эът комбинады чыл санында 5 муң тонна продукцияны эвилел-республика фондузунче киирип турар.

(Уланчызы 2-гн арында).

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенииниң 40 чылы-биле холбаштыр республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының ажылдакчыларынга Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Культура болгаш ураи чүүл талазы-биле ачы-хавыяазы дээш хүндүлүг аттарны тыпсыры болза:

«Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» атты

Надежда Федоровна **Даржа** — Тываның күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң артизи.

Тамара Самыяновна **Ондар** — Тываның хөгжүм-шиин театрының артизи.

Светлана Салчаковна **Сүрүн** — Тываның күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң артизи.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» атты

Орланмай Кара-ооловна **Донгак** — Самагалдайның музыка школазының башкызы, Тес-Хем район.

Эра Ивановна **Лыскова** — «Пионер» кинотеатрның директору, Кызыл хоорай.

Карма Домбуевич **Монгуш** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң Кызылда телестудиязының кинооператору.

Андрей Кончукович **Чичаан-оол** — Хөй тиражтыг «За асбест» солунның редактору.

Базыр-оол Хомушкуевич **Чулдум-Сүрүн** — Бай-Тайга районунуң Культура бажыңының улустуң театрының режиссёру.

Геология талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Анатолий Александрович **Подкаменный** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының кол геологу.

Тудуг талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Галина Дмитриевна **Коляда** — «Шагонартнажстрой» трестиң № 42 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Василий Филиппович **Лошкарев** — «Красноярскгэсстрой» тудуг эргелелиниң Кызылда ТЭС тудуг эргелелиниң бызаңчы-бетонщиги.

Раиса Тюлюшевна **Намчын**— «Красноярскгэсстрой» тудуг эргелелиниң № 2 КМК-зының шеверлекчилер бригадири.

Иван Кирилович **Питайкин**— «Тыва көдөө тудуг» трестиң № 1317 КМК-зының бызаңчызы.

Александр Семёнович **Райзин** — «Тудуг кезектери» комбинаттың хептекчилер бригадири.

Николай Тюлюшович **Сюрюол** — «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы.

Кан-оол Серен-оолович **Моңгуш** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 3 КМК-зының бызаңчылар бригадири.

Садыг болгаш шинтиниң чемненилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң садыының болгаш шинтиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Бады-Моңгуш Даңдытаевна **Даңдыгай** — районуң хереглекчилер ниитилелиниң склад эргелекчизи, Эрзин район.

Анна Васильевна **Кузьмина** — районуң хереглекчилер ниитилелиниң азып-чем магазининиң эргелекчизи, Каа-Хем район.

Любовь Ивановна **Кушнина** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырыла киидизининң садыгжызы, Барыын-Хемчик район.

Антон Андреевич **Малышев** — Тыва респотребсоюзтуң Кызылда садыг баазазының директору.

Агбаан Сюрюнович **Хертек**— районуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черниң даргазы, Кызыл район.

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Валентина Алексеевна **Бартан** —Тыва АССР-ниң Чымдыыжылар министерствозунуң инспектору.

Альберт Васильевич **Безыкыков** —Кызылдың школалар аразының өөредилге-будүүрүлге комбинадының директору.

Мария Васильевна **Дробышевская** — Тээлинин № 2 сес чыл школазының башкызы, Бай-Тайга район.

Дүмен-Байыр Арыя-ооловч **Ооржак** —Алдан-Маадыр ортумак школазының директору, Сут-Хөл район.

Окумей Дамбаевна **Сарыглар** —Шамбалыг ортумак школазының эге классчыларга башкызы. Кызыл район.

Альбина Владимировна **Фуптикова** — Кызылдың башкы училишезиниң математика башкызы.

Чонуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң чонуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Вера Ооржаковна **Бады** — чонуң амыдырал хандырылга будүүрүлге эргелелиниң хеп бижикчизи, Бай-Тайга район.

Михаил Захарович **Мокшин** — «Тувателерадиобиттехника» будүүрүлге каттыжышкынының радиомеханиги.

Сүрүң Монгушевна **Хүргүлек** — чонуң амыдырал хандырылга будүүрүлге эргелелиниң парикмахери, Улуг-Хем район.

(Уланчызы 2-гн арында).

Республиканың улус ажыл-агыйының мурнакчыларын, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культураның ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедишкиннери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:**

Екатерина Донгаковна **Агыы** — улус депутаттарының Хенде-рге нөдөө Совединиң күүскомунуң даргазы, Улуг-Хем район.

Валерий Маспаякович **Ак** — Тожунуң аңнымыр-тывыш ажыл-агый кооперациязының ачызы.

Чечекмаа Бичемейовна **Ак**—«Тоора-Хем» совхозтуң хой-жузу, Тожу район.

Тамара Михайловна **Андреева** — Тыва АССР-ниң Сан министерствозунуң кол бухгалтери.

Людмила Вадьевна **Асавова** — Кызылдың тууйбу заводунуң ажылчыны.

Тамара Кыргысовна **Бавуу**— «Шагонартнажстрой» трестиң 42-гн тудуг эргелелиниң штукатур-маляры, Улуг-Хем район.

Мария Ховалыговна **Базаанова** — Торгалыгның участок эмнелгезиниң акушерказы, Өвүр район.

Клавдия Кара-Монгушовна **Байыр-оол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң даван ажакчызы, Улуг-Хем район.

Сесер-оол Монгушович **Базыр-оол**— «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу, Өвүр район.

Пушкин Бурбуевич **Баян** — «Кызыгаар» совхозтуң чылгычызы, Тес-Хем район.

Евгения Бурашевна **Бектеева** — Кызылдың Күрүнениң башкы институдунуң ВЛКСМ комитединиң секретары.

Полина Захаровна **Белозерова** — улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң чурттаага-коммуназ ажыл-агый эргелелиниң № 3 будүүрүлге ажыглалчурттаага участогунуң ажылдакчызы.

Ойдуп Чымбаевич **Бимба** — «Нарын» совхозта профсоюзтың комитединиң даргазы, Эрзин район.

Ефим Савельевич **Боровиков** — «Россия» совхозта профсоюзтың комитединиң даргазы, Таңды район.

Людмила Александровна **Бузина** — Тываның хөгжүмнүг театрының шин тургузар режиссеру.

Александр Егорович **Бычков** — Хадың ортумак школазының директору, Бии-Хем район.

Николай Ефимович **Ваньков** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң радио дамчыдылга редактору.

Владимир Перфильевич **Василенко** — Енисейниң хем пароходствозунуң Кызылда пассажир райэргелелиниң «Заря» теплоходунуң капитан-механиги.

Лидия Вильгельмовна **Войткевич** — «Көк-Тей» совхозтуң бызаа ажаакчызы, Кызыл район.

Григорий Иванович **Гавриченко** — Кызылдың алгы заводунда бригадир.

Чечек Бавуковна **Даваа** — төп район эмнелгезиниң эмчитерапевтизи, Сут-Хөл район.

Маадыр-оол Донгакович **Дадар-оол** — Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң контроль-ревизия килдизининг начальниги.

Ондар Кыш-Чалзевич **Дарыма** — Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртемшинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы.

Анна Алексеевна **Дворник**— Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызылда аъш-чем садыының улуг садыгжызы.

Нина Иргитовна **Делгер-оол** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Моңгун-Тайгада ботторулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң штукатур-маляр бригадири.

Ларисе Александровна **Донгак** — улус депутаттарының Чаан-Хемчик район Совединиң күүскомунуң социал хандырыга килдизининг инспектору.

Макар-оол Бавукович **Донгак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору, Сут-Хөл район.

Василий Хуурякович **Доржу** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ешкү кадарчызы, Улуг-Хем район.

Анатолий Александрович **Дремов** — «Красноярскгэсстрой» тудуг эргелелиниң Кызыл ЦЭС тудуг эргелелиниң начальниги.

Николай Андреевич **Дугин**— харылзаанның Шагаан-Арыгда район белдириниң электромонтеру, Улуг-Хем район.

Наталья Прокопьевна **Елисеева** — Дерзиг-Аксинда психоневрология бажыңның-интернадының эмчи сестразы.

Анатолий Владимирович **Зоров** — улус депутаттарының Балгазын нөдөө Совединиң күүскомунуң даргазы, Таңды район.

Евдокия Тимофеевна **Иванова** — улус депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскомунуң чурттаага-коммунал ажыл-агый будүүрүлге эргелелиниң хеп чуур черикчи эргелекчизи.

Зоя Хертековна **Иргит** — Тээлинин № 1 сес чыл школазының улуг пионер вожатыйы, Бай-Тайга район.

Өлчей Комбуевич **Иргит** — ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлык кадарчызы, Моңгун-Тайга район.

Валентин Дмитриевич **Иусов** — «Тыва нөдөө тудуг» трестиң Туранда ыыш пунктузунуң автомобиль чоллачызы.

Анна Ильинична **Казанцева** — төп район эмнелгезиниң эмчи сестразы, Бии-Хем район.

Елизавета Дамдыновна **Кара-Монгуш** — Ак-Довуракты хлеб заводунуң хлеб бижырыкчызы, Барыын-Хемчик район.

Людмила Майдеевна **Кечилек** — Ленин аттыг совхозтуң төвежизи, Эрзин район.

Климентий Максимович **Кильчичаков**— Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Алтыяк партиязының кол геологу.

Людмила Петровна **Корешникова** — Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

Виталий Александрович **Крылов** — Тываның электри четкилериниң турбина салбырының улуг машинизи.

(Уланчызы 2-гн арында).

ЧУРУКТАРДА: делгелгени ажыдып тургаъуеэп. В. Кара-Сал биле О. Охемчиктиң фотолары.

СЭКП ОБКОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, КЕЖИГҮНҮНГЕ КАНДИДАТТАРГА, ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенииден бээр 40 чылынга турасскаткан СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан баймырлыг хуралынга келген СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүнүге кандидаттарны партиянық область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын октябрь 10-да 14.30 шактан 21 шакка чедир, октябрь 11-де 9 шактан 21 шакка чедир СЭКП обкомунуң Политиктиг чырдыышкын бажыңынга бүрүткээр.

Республиканың бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Совет Тываның 40 чылынга аддар болдурган социалистиг чарышка чедип алган бүдүрүлгези улуг чедиишкиннери дээш **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле шаннаары болза:**

Кызылдың эът комбинадыг;

Тываның сүт комбинадыг;

«Тыва кобальт» комбинат.тың гидрометаллургия цехи;

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың теплоэлектроцентралы;

Кызылдың куш фабриказы;

Кызылдың эът-сөөк долганы бүдүрер заводу;

Сүт-Хөл районунуң «Алдан-Маадыр» совхозу;

Бии-Хем районунуң «Өөң» совхозунуң Чкаловка сүт-бараан фермазы;

Каа-Хем районунуң СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтуң сүт-бараан фермазы;

Тываның Күргенниг Көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының № 3 хову бригадазы;

Барыын-Хемчик районунуң «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлыкта хойжу бригадазы;

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозтуң «Ак-Хая хойжу бригадазы;

Тес-Хем районунуң «О. Шынаа» совхозтуң хойжу бригадазы;

Самагалдайның районнар аразының «Сельхозтехниказы»;

Туранның райсельхозтехниказы;

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Кызылда аъш-чем баразаалар садыы;

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң «Тываобувьсбыт» будүрүлге каттыжыышкыны;

«Тыва автотранс» каттыжыышкынының Кызылда пассажирлер АТБ-зиниң автобустар чолаачыларының комсомолчуланыктар бригадазы;

Тожуның мяш ажыл-агыйы;

Каа-Хемниң мяш ажыл-агыйының мяш сөөртүр машиналар чолаачыларының бригадазы;

«Тыва тудуг материалдары» будүрүлге каттыжыышкының Кызылда туйбу заводу;

«Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелези;

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеэзиниң № 2 шеверлел участогу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕЙДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың октябрь 8.

Республиканың улус ажыл-агыйының мурнакчыларын, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалыының, культураның ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Этезин 1-ги арыында).

Михаил Кончевич Күжүгет — Ак-Довуракты автотранспорт будүрүлгезиниң автомобиль чолаачызы, Барыын-Хемчик район.

Владимир Сергеевич Кунгаа — улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң шитики керектер киидизиниң истелге черинең оперативтиг улуг телээзи.

Анастасия Ондаровна Куулар — улус депутаттарының Тээ-Хая көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы, Чөөн-Хемчик район.

Вячеслав Детинт-оолович Куулар, — «Октябрь 30 чыл» совхозтуң механизатору, Сүт-Хөл район.

Дандар-оол Комбуевич Куулар — улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң шитики керектер киидизиниң начальныгы.

Сергей Машналырович Куулар — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бо.бааза.ырадыга фабриказының № 4 цехиниң улуг эъдерг мастери.

Алдын-оол Данмаевич Кыргыс — С. К. Тока аттыг совхозтуң механизатору, Таңды район.

Григорий Иванович Лапшин — Тываның «Күндүлеэнин Демдээ» орденниг геологияшмеилел экспедициязының автосеентелге участогунуң слесары.

Мария Александровна Лапшина — хөй-ниити чемненилгезиниң Кызыл трезиниң воспиталы.

Анчыкай Чадамбаевич Маадыр — Чаа Чаа-Хөлдүң ортумак школазының башкызы, Улуг-Хем район.

Анна Александровна Мамонтова — республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының кадрлас эргелекчизи.

Кызра Бичө-оловна Манзымба — «Бурунгаар» совхозтуң бөлөө ажанчызы, Каа-Хем район.

Белекмаа Иргитовна Маншылай — Барыын-Хемчик районунуң улус судунуң даргазы.

Валентина Ивановна Матюшкина — Тыва АССР-ниң статистика эргелезиниң начальствозунуң орлаачызы.

Самбы-оол Кужугетович Мынчынмаа — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының бот-оруулга-чарылгалыг участогунуң бызанчылаар бригадири.

Михаил Николаевич Мелеров — «Кызыл тараачын» совхозтуң партком секретары, Бии-Хем район.

Александра Мый-ооловна Монгуш — чоннуң амыдырал хандырылгазының Өөүр район будүрүлге эргелезиниң даярнакчызы.

Долумма Маадыевна Монгуш — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол экономизи, Чөөн-Хемчик район.

Ондар Кужугетович Монгуш — Сүт-Хөл районнуң хереглекчилер шитилезиниң магазин эргелекчизи.

Очур Албай-олович Монгуш — «Тыва» совхозтуң хойжу, Чөөн-Хемчик район.

Ефимид Андреевич Мусихин — «Бурен» совхозтуң директору, Каа-Хем район.

Людмила Романовна Никитина — Каа-Хемниң контрольурлуг лабораториязының начальныгы.

Геннадий Николаевич Никифоров — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң дялдыс эргелекчизиниң оралакчызы.

Роберт Иванович Ниткин — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлетүр тудуг» эргелезиниң комплекстиг бригада-бригадири.

Валентина Серафимовна Озерская — республиканың уруглар эмнелгезиниң кол эмчи сестрязы.

Биилин Күдүгешович Оспан-оол — «Сарыг» совхозтуң хойжузу, Барыын-Хемчик район.

Улум Кууларовна Ондар — «Өөң» совхозтуң саавычызы, Бии-Хем район.

Болат-оол Конзукпавович Ондар — Чадаана автотранспорт будүрүлгезиниң автомобиль чолаачызы, Чөөн-Хемчик район.

Сурун-оол Бавыкович Ондар — Күрстрахтың инспекция начальныгы, Чөөн-Хемчик район.

Алдын-кыс Ондаровна Ооржак — «Дөн-Терезин» совхозтуң партком секретары, Барыын-Хемчик район.

Очуул Араажиевна Оордак — Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер шитилезиниң кондитери.

Борис Чимит-Доржуевич Ооржак —«Дөн-Терезин» совхозтуң сарлыкчызы, Барыын-Хемчик район.

Наксыл-оол Чадамбаевич Ооржак — «Тес-Хем» совхозтуң директору, Тес-Хем район.

Борбак Аммырбитовна Ортем — № 7985 төп аалалга кассазының ноя бухгалтери, Эрзин район.

Байлакмай Матвеевна Очур —«Найырал» совхозтуң саавычызы, Улуг-Хем район.

Зинаида Дамбыжаевна Оюн — Тываның күрүнеэнин көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының саавычызы, Таңды район.

Дазаа Сибирович Оюн — СЭКП Таңды райкомунуң организлис инструктору.

Мария Варламовна Панова — Кызылдың пиво заводунуң цех мастери.

Любовь Кашпотовна Панченко — Кызыл-Мажалыктың харылзаалыг район салбырының телеграфисти, Барыын-Хемчик район.

Вера Михайловна Пахомова — Кызылдың шитиинин чемненилге трезиниң столовая эргелекчизи.

Галина Георгиевна Пестерева — Тыва АССР-ниң Оттулар үүл министерствозунуң Улуг-Хем ыяш үлетүр ажылагийының куш-ажыл болгаш ажыл төлевирииниң киидизиниң начальныгы.

Салзымаа Оюновна Пиченоол — чоннуң амыдырал хандырылгазының будүрүлге эргелезиниң Хадыңда комплекстиг дүлээп алыр пунктузунуң дүлээч алырчызы, Бии-Хем район.

Зинаида Федоровна Полчанинова—Тыва АССР-ниң Күрлакының киидис начальныгының оралакчызы.

Павел Павлович Ремиев — хамааты үжар үүлдүң Красноярск эргелезиниң тыва аныяк будүрүлгезиниң ужудуушкун отрадының командири.

Очур Доржуевич Саая — «Искра» совхозтуң механизатору, Чөөн-Хемчик район.

Василий Артемьевич Савин — Кызыл хоорүүскомунуң орук тудуг, сентелге болгаш ногаанчыдылга ажыл-агыйының эргелезиниң асфальт-бетон заводунуң операторлар бригадири.

Карын Сайчаковна Сагды — «Тээлэ» совхозтуң саавычызы, Бай-Тайга район.

Болатмаа Доргаковна Салчак — Монгун-Тайга районнуң хереглекчилер шитилезиниң башкаар черинин даргазы.

Татьяна Андреевна Самбакова — улус депутаттарының Баян-Кол көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы, Кызыл район.

Василий Иванович Свалов — «Тыва суг тудуг» трестиң механизация эргелезиниң машинист-трактористи.

Виктор Иванович Севецнит — Кызылдың № 3 автотранспорт будүрүлгезиниң автослесары.

Кимма Балдановна Седипаа — «Тыва кобальт» комбинаттың автоматика болгаш контроль талазы-биле төп лабораториязының лаборантызы.

Татьяна Михайловна Семенова — Таңды районнуң хереглекчилер шитилелиниң сарыг киидизиниң эргелекчизи.

Михаил Павлович Середин —Тыва АССР-ниң Ыяш ажылагый министерствозунуң Кызыл лесхозунуң директору.

Долзан Хомушкуевич Сержи — улус депутаттарының Хөнделең көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы, Барыын-Хемчик район.

Анатолий Серафимович Стародумов —улус депутаттарының Бүрен-Аксы көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы, Каа-Хем район.

Альберт Седип-оолович Танов — № 2 ортумак школаның башкызы, Кызыл хоорай.

Борис Дамдынович Тейним — ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу, Монгун-Тайга район.

Анна Прокопьевна Тешукова — № 11 школаның директору, Кызыл хоорай.

Вячеслав Яковлевич Тимофеев — «Тувинская правда» солунуң харымсалгалыг секретары.

Галина Чамзыевна Тойбаа — улус депутаттарының Бай-Даг көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы, Эрзин район.

Матвей Тарачиевич Тожу — «Кызыл тук» совхозтуң механизатору, Каа-Хем район.

Бадыйжаа Сумбуевна Тулуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң профсоюзтар комитединиң даргазы, Чөөн-Хемчик район.

Шулуу Бады-Байырович Тумат — «О-Шынаа» совхозтуң хойжузу, Тес-Хем район.

Валерий Васильевич Уюсов — Кызылдың пассажирлер автотранспорт будүрүлгезиниң автомобиль чолаачызы.

Галина Ивановна Федосова — Кызылдың автоорук техникумунуң башкызы.

Александр Прокопьевич Хадиаев — «Куш-ажылдың хостуу» совхозтуң профсоюзтар комитединиң даргазы, Улуг-Хем район.

Людмила Ивановна Хлыбова —ССРЭ-ниң Тыдуг башкызының Тыва республика конторазының киидис начальныгы.

Сарыг-оол Дондупович Ховалыг —улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң сан киидизиниң эргелекчизи.

Вера Ховалыговна Хонуу — улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге киидизиниң инспекторы.

Иван Иванович Хураган — «Динамо» спорт шитилелиниң Тыва республика совүзелиниң шитики керектер организарының куш-культура белеткелиниң болгаш спорт талазы-биле улуг инспектор-методизи.

Трофим Андреевич Чигарский —чоннуң амыдырал хандырылгазының Каа-Хем район будүрүлге эргелезиниң начальныгы.

Кара-Урут Самдановна Чооду — чоннуң амыдырал хандырылгазының Тес-Хем район будүрүлге эргелезиниң диспетчери.

Борис Григорьевич Шелестов — Хову-Аксының автотранспорт будүрүлгезиниң автомобиль чолаачызы, Таңды район.

Мария Алексеидровна Эрешинова — № 20 аптека эргелекчизи, Кызыл хоорай.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың октябрь 9.

ССРЭ-нин составынга Тыванын эки тура-биле киргенининг 40 чылы-биле холбаштыр республиканың улус ажыл-агыйының болгаш культуразының ажылдакчыларынга Тыва АССР-нин хүндүлүг аттарын тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Этезин 1-ги арыында).

Экономика талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-нин алдарлыг экономизи»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Зинаида Ивановна **Лобанова** — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң экономизи.

Лидия Ивановна **Петрушина** — улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң сан-хөө киидизиниң күүзүн орулгалар киидизиниң начальныгы.

Нина Антоновна **Подыбалова** — ССРЭ-ниң Күрбаңкызының Тыва республика конторазының Бай-Хаак салбырының эргелекчизи, Таңды район.

Чоннуң кадык камгалалының талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Сергей Дмитриевич **Моломдай** — республика эмнелгезиниң реанимация-анестезиология салбырының эргелекчизи.

Полушка Сундуевна **Хомушку** — районнуң төп эмнелгезиниң инфекционист эмчизи, Таңды район.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ачы-хавыяазы дээш хүндүлүг аттарны тыпсыры болза:

«Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору» атты

Очаа Канчыровна **Донгак** — «Хемчик» совхозтуң механизатору, Барыын-Хемчик район.

Сентябрь Тюлюшевич **Сандак-Доржу** — «Улуг-Хем» совхозтуң механизатору, Улуг-Хем район.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» атты

Иван Барылович **Бараан** — «Тоора-Хем» совхозтуң шинжиги, Тожу район.

Мочак-оол Донгакович **Бичеоол** — ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу, Монгун-Тайга район.

Сарыг Донгаковна **Конгар** — Жданов аттыг совхозтуң бызаа ажаакчызы, Улуг-Хем район.

Бора Сенджевич **Нүрзет** — «Нарын» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири, Эрзин район.

Сертен-оол Долгор-оолович **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу, Сүт-Хөл район.

Сенчермаа Шижеевна **Сандый-оол** — «Бурен» совхозтуң хойжузу, Каа-Хем район.

Татьяна Бай-Караевна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саавычызы, Чөөн-Хемчик район.

Андрей Байкараевич **Солнам** — «Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу, Кызыл район.

Анфиса Адыяевна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң хойжузу, Өөүр район.

Күр-оол Самданович **Чоолу** — «О. Шынаа» совхозтуң хойжузу, Тес-Хем район.

Василий Сергеевич **Хуна** — «Россия» совхозтуң иишек кадарчызы, Таңды район.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг хову ажылдакчызы» атты

Моктүп-оол Тарын-Базырович **Тарын-Базыр** —«Бай-Тал» совхозтуң суттатчызы, Бай-Тайга район.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг агроному» атты

Александра Антоновна **Жудева** —«Саян» совхозтуң агроному, Бии-Хем район.

Транспорт талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Борис Михайлович **Астафьев** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Минусинскиде автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Степан Алексеевич **Петроченко** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Кызылда № 1 автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Василий Данилович **Тамдагай** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Ак-Довуракта автотранспорт будүрүлгезиниң автослесары.

Иван Фёдорович **Томилин** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Шагаан-Арыгга автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачызы.

Харылзаа талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы»** атты тыпсыры болза:

Александр Сергеевич **Костемзов** — Тыва АССР-ниң харылзаазының будүрүлге-техниктиг эргелезиниң Туранда шугум-техниктиг цехиниң начальныгы.

Фанна Дмитриевна **Мамонтова** — Кызыл хоорайның харылзаа белдирииниң № 5 салбырының начальныгы.

Сергей Ильич **Перевозников** — районнуң Сарыг-Септе харылзаа белдирииниң электромонтёру, Каа-Хем район.

Эртем талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң эртемнинин алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Хеймер-оол Опанович **Ондар** — Кызылда күрүнеэнин педагогика институдунуң ректору.

Чүртталга-коммунал ажыл-агыйының талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң чүртталга-коммунал ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Дензенмаа Кыргысовна **Байкара** — улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң чаагайжыылга комбинадының теплица-парник ажыл-агыйының ажылчыны.

Константин Аммович **Кондрусев** — «Тувкоммунэнерго» нуң Туранда участогунуң эмергочетчи мастери.

Үлетүр талазы-биле ачы-хавыяазы дээш хүндүлүг атты тыпсыры болза:

«Тыва АССР-ниң үлетүрүмүнүң алдарлыг ажылдакчызы» атты

Валентина Монгушевна **Дагба** — Кызылдың дзаранылга фабриказының дзаранымкы-моторазы.

Валерий Александрович **Любухин** — Ырбанның мяш белеткээр пунктузунуң комплекстиг бригадазының бригадири, Тожу район.

Владимир Иванович **Розов** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны, Таңды район.

Алдын Чылбаковна **Энге** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дериг-херекселдер машинизи, Барыын-Хемчик район.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы» атты

Валерий Михайлович **Гончаров** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң экскаватор машинизи.

Куш-культура болгаш спорт талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«Тыва АССР-ниң куш-культуразының алдарлыг ажылдачызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Магдалина Константиновна **Кожевникова** —улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң улус өөредилге киидизиниң уругларның спорт школазының тренери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕЙДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1984 чылдың октябрь 9.

ТЫВАНЫҢ УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ЧЕДИИШКИННЕРИНИҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

(Төнчүзү. Этезин 1-ги арыында).

Делгелгеге таайылбырны хамаарышкан черлериниң ажылдакчылары боттары кылып турарлар. «Тыва автотранс» каттыжыышкынының делгиирлерин хөй таайылбыр чоокка-ла билип ап болур —олар эң эки кылдыңгаларының бирээзи. Каттыжыышкында 18 будүрүлге болгаш организацияга бар, ажылдакчылары 4.5 мун чедип турар. Совет эрге-чагырганын чылдарында республиканың шаанын дегжүлдезинин база бир чижээн бо адырдан көрүп болур. 1944 чыл. Тыва чүүле 57 чүк машиналыг, 2 автобустуг. кижилер сөөртүр кылдыр дээштэ 3 чүк машиналыг турган. Оң үе-биле дениээрге, эм чүк саарылгазы 295 катап өскен. Бир эвес 1951 чылда 30 мун пассажирлерни аргыштырып турган болза, эм ол көргүзүг 36,9 миллион четкен-дир. Автоорук-тарының узуну муң километр дээш четпес турганыдан бөгүн 6,3 мун километр болган. Абакан—Кызыл —Ак-Довурак — Абаза — Абакан оруунуң дугайында «Саян билээзэ» деп макет ол бүгүнү бир яңы көргүзүп турар. Тыва-та хаматы үжар үүлдүүнүң көргүзедиинин дугайында макеттер база оныатай. Эң башкайгы По-2 деп бичии самолёттан аңы мүүлүг Ту-154-ке солуй олурупкан-дыр бис. Республиканың хем фоддуунда яңы-бүрү хемирии 50 судиозу ажыглап турар.

Республиканың бүгү будүрүлге күүзүү. будүрүлгелиг эдес объектилериниң четкизи Тываның тудугжуларының куш-ажыыы-биле тургустугган. Кол фондуларны ажыглалга киирериң 1946 чылдың дениизиндеэ 116 катап көвүдээн. Тудуг делгелгеэ ажыы бажыңда. Ыынар шире бөөрге. бир-ле дугаарында Тываның улуг картазы көстүп кээр. Туруктарының төлевилекчилеринең холдары-биле тудуглган хооралай, суурлар, будүрүлгелер шыда. Эрткен дөрткен чылдарда 30 ажыт улуг үлетүр будүрүлгелерни ажыглалга киргеш. 3,2 миллион дөрбелчин метр чүртталга шөлүү. 186 школа. он-оон муң олуттуг, оруунуг культура бажыңнары, эмнелгелер, уруглар алдын черлери тудуглган. Чүүле бо. юбилейлиг чылда 90 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылынар. Херии базымнар! Делгелгеге бүгүүле тудуг трестери, каттыжыышкыларны киришкен. Тудуг чүүле хемчээл талазы-биле өөрүп турар эвес, а улам шыпарлыг, улам чараш аныр чорүүр хевирии дегингирлер көргүзүп турар. Төлевилекчилерниң болалы-биле кылган бажыннар-даа, эм кылдыңнар чараш, эптиг, оныатай тудуглардаа, ажыглаш эргелээ болгаш эм ажыглаттынар чаа яңызыбүрү материалдар-даа оны магадыланар. 150 хевирииниң механизастаан керекселедиин болгаш зарыгдарын тулугжулар шингээткен. Оларның үлегерлерни делгеп салган. Чер ажылдарын 99,1 хуу, бетон белеткээрин 94,6, штукатурка ажылдарын 67,1 хуу механизастаан. Чаңгыс сес-биле чугаалаварга, тудугжулар хөйүү кылган, ам-даа хөйүү ийи кылыы дээрен илдең.

Коммунистиг партияның удурткылгазы-биле, бистиң чүрттувустуң аксы-дүнмалыкшыл бүгү улустарының, бир-ле дугаарында улуг орус улустуң, бүгү талалыг эвилелгечилериниң ачызында ийи оранның Совет Тыва улуг чедиишкиннерни чедип алганы. келир чеде улам бедик соргулгаларны салып турарын делгелге безүредилиг бергускен.

А. ДЕМБИРЕЛЬ.
К. ЧООДУ.
«Шынның ворр.

БЕШ ЧЫЛДЫ ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

Кызылдың куш фабриказының коллективи Совет Тываның юбилейниг куш-ажылачы чедиишкиннерлиг ужуражып турар. 3 чыл 9 айның дургузунда куш эъдими салгар талазы-биле беш чыл планның ажыр күүсеттеен болгаш чүүрга садарының он бирги беш чыл онаалдазының октябрь 20-ге чедир доозарын шинтирлээн.

Он бирги беш чылдың планның онаалдазында 89 млн. чүрттаны, 1070 тонна куш эъдии садары көргүнген болза, терек кыралга 3 чыл 9 айның дургузунда 87 млн. 505 муң чүрттаны, 1150 тонна эътти фабрикамың коллективи сайгарган.

Юбилейлиг чылда коллектив келдүлүшкүнүүт ажылдан келген. Эрткен 9 айларда 20 млн. 562 муң чүрттаны. 281 тонна куш эъдии ажүрүмге саткан.

Фабриканың коллективин бо.тарының куш-ажылчы чедиишкиннерин байырлалга тураскаадып турар.

Бистиң ворр.

Найыралың ачызында

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

Совет Эвилелиниң аксы-дуюма ог-бүлезиниге Тываның киргенинден бээр 40 чылын Кызылдың ажылчы чоннары политиктиг болгаш куш-ажылчы улуг нодуралүүшкүнүнүң байыалдарында уткуп турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеэниң ленинчи мерген угаанныг политиказының ачызында, совет улустуң бирги эвилегге, улуг орус улустуң, аксы-дуюма дузазының ачызында Тываның ажылчы чоннары экономиканга болгаш культураға социалистиг улуг чаартылгаларны чедип алган.

Бегүнгү Тыва — амгы үениң үлетүрүмүн, механизастаттынган көдээ ажыл-агыйын, бедик культуралыг чурттакчыларының республиказын. Мурнунда кошкун аныыдырадыг малчыныырның. ачылларның чүрттү 1930 чылга чедир ужук-бижик чок норган кижилер аныыдырадың ыяшт бедиинче кодуралүп үне бергенинге бүүрээн безин берге. А Кызыл хоорай — оон ыяшсылалы, бүгү аныыдыралын тудуштурүп турар судалы аныяк республиканың чедиишкиннериниң көргүзүүт.

Баштай дөртен чыл бурунгаар кандыг турганын көргүскен сан-фактылардан кезек көрүптээлиер. 1944 чылда хоорайның чүрттакчы чону 6,4 мун кижи турган. эм—73,1 мун кижи. 5 үлетүр будүрүлгези турган болза, ол 25 четкен. Совет Эвилелиниң составынга каттыжып турар үеде 42 чүк машиналыг, дөрт автобустуг таныс автожылагый турган, ам үүлге хоорайда безин автотранспорттуң 16 будүрүлгези ажылдап турар. Хем болгаш аглаар транспортту сөөлгү чылдарда дыка тейиндир. Амгы үеде Кызыл хоорайдан ужуп үнген самолёттар Төрээн чүрттүң наймылалы Москваже, чамдык эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларже, областтар, крайлар төптеринге ужуп турар.

Чаартылгалар-даа, чедиишкиннер-даа хөй. Оларны салаа базып санаары берге. Кызылдың бүгү ажылчы чоннары, чүрттакчылары бо хүнүнде, чүрттүң болгаш республиканың бүгү ишчилери-биле бир дөмей, коммунизм тургузуушкунунче бурунгаар базып чоруп орар. Олар даартагы дүүге бүзүредилгер.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур хоорайның будүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлерин социалистиг чарышты массалыы-биле калбарткан. Күрүме планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсединче, будүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шымарын бедидеринче, будүрүлгелерниң техниктиг дериишкиннерни чаартырынче, кол болгаш эргилде фондуларын ажыглаарын экижидеринче, куш-ажылдың будүрүүчүлүүн бедидеринче ол чарыш утпаан билүп турар.

Наймылалдың будүрүлге бүрүзү экономика болгаш каналга чүрүмүн быжыглаар, ажыл-агыйжы эвес, тетчеглелиг чоруктуг фактыларын үндезин-биле найыдыр, орулгадыг чоруктуг чедип алыр дээш ажылдап турар. Оон-даа ажыл-агый механизмнин сайыралгайжызар, бүт-оруулга-чарылганы быжыглаар, бригада нарезин болгаш куш-ажылды организастарының дешиишкиниг еске-дээ аргалаан чедиишкиниг ажыглаар талазы-биле чемчеглер базы чоокшы тывар.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко Советтерниң чүрүмүнүң чүүлүн сорулгаларын салып турда, «Кажан план хөөлөү болу бергенде, ону хүндүлеэр, сагыыр болгаш чайгылыш чокка вүүсединр херек — деп, чугаалаан.— Бо дээрге чүүле ажыл-агый чүрүмү болбас. Ол болза партийжи, политиктиг харымсалганың айтырыы болур». Наймылалдың будүрүлгелеры, тудутлары болгаш еске-даа чергелери тус-тус партия организациялараның удурткылгазы-биле, депутаттарның кирииглези-биле үк сорулганы чедиишкиниг күүсединп турар. Он бирги беш чылдың дөртүү чылының эрткен тос айларында үлетүр продукциязын будүрүнүнүң планын 104,4 хуу, ону сайгарарын 102,9 хуу күүсеткен, эрткен чылдың бо үеэи-биле дениээрге өзүлде тус-туста 7,1 болгаш 3,7 хуу болган. Куш-ажылдың будүрүүчүлүүн планнан ажыр бедидеринин, продукциянын бот-үнезин немей чингедиринин талазы-биле алдынган социалистиг хүлээлгелер чедиишкиниг күүсеттингеп.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чыдыын планнар онаалдаларын чедиишкиниг күүседир хүлээлгени алган мурнакчылар наймылалда чүс-чүс. Олар сөглээн сөзүүнге өө болганнар. Аңаа чижек кылдыр Кызылдың күрүнеэнин Шынаар демдектиг продукция будүрүп турар дараанылга фабриказының мурнакчыларының дутаймында чүүлээп көрейн. Ында даараныкчылар 3 Этлит. Р. Сумба, В. Ажиоол, Т. Тапкова болгаш өскелер-даа юбилейге уткуштур алган сөзүн күүсединп эрте күүсеттиннер. Ниитизи-биле зартеп ажыг кижи үк фабрикадан чыл планның күүсеттеен.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективиниң юбилейлиг чылда ажылы мактаалыг. Планның онаалдалар базы социалистиг хүлээлгелер күүсеттеэн дээш кижи бурунгудың харымсалгалыг белиителиишкининиң күүсеттингеп.

Кызыл — дээдэ, түскай ортумак өөредилге черлериниң база школаларның хоорайы. Ам база денилегелерден кылып хөрээлиир. 1944—1949 чылдарда Кызылга алды школага 3138 өөренкиң өөренип турган. амгы үеде школаларның саны ийи, өөренчилериниң саны үш катап өскен. Аңаа ажылдаар кадрларны баштайгы үеде республикадан дешкаар ыыткаан болза, ам үүлге мугалактарын Совет Эвилелиниң хоорайларынга, суурларынга болгаш баштынмыта-даа хөй-хөй чүрттарга оны-тодаргы ыыткаан. Чижээ. «Сарыг» сигем-бинниг коллективи чоокта чаа Москва чоорган болгаш Совет Тываның 40 чылынга уткуштур республиканың үрен чүүлүн хожасыта аны-дүнмалыкшыл республиканың чүрттакчыларынга бараалгатканнар.

Наймылалдың чедиишкиннерни салаа базып санаары берге. Оларны сан-чурайлар-биле-даа көргүзери чиик эвес керек. Ынчалза-даа чаартылгалар хүн бүрү ыяшт немежия турарга каракка иштир.

В. ОСИПОВ.
улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы.

Совет Тыва 40

САЛЫМ-ЧОЛУМ-БИЛЕ ТУДУШ

Кызымга чурттап эгелээн баштайгы тыва кижилериниң бирээзи мен. Бо хоорайның тургустунганы 1914 чыл деп чүве билдингир. Оон соонда, тос чыл болгаш, мақаа келген мен. Ынчан 1923 чыл турган. Ол-ла үеде нам кежигүүнге кирдим, партия биледим менээ Оюн Күрседи тывыскан. Тываның төлептиг ооладарының бирээзиниң холуң тудар, оон чагыт-сөзүн дыңнаар аас-кежиктиг болган мен.

Чонның хосталгазы, эргелөлээн дээш демисежирп, чурттаары эң бедик хүлээлге. Көөр сен, Кызыл хоорай каш чылдар эртерге кайгамчык кылдыр сайзырап келир, сен ону бодуң холуң-биле тутчур сен, дүнмам деп оон чугаалап тургамын черде утпас мен. Шаг-үе эрткен. Шынап-ла мээң салым-чолум-биле Кызыл тудуш болу берген. Бо хоорайда ам алдан бир чыл чурттап чор мен. СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары болуп, 1938-1941 чылдарда ажылдап турдум. Хоорайның тудуг-сууру, чаагайжыдылгазы дээш кызылчылар карак кызыл ажылдап чораан, ажылдап турар, моон-даа соңгаар ажылдаар.

Ылаңгыя сөөлгү ийи он чылдарда Тываның найысылалы мырнай танытпынмас кылдыр оскен. Чаачаа квартал, чуртталга шөлдерп, албан черлериниң, будүрүлгелериниң, организацияларының тудуглары немешкен. Өөредилге черлериниң хөй-биле найысылалывыс оңза улгадыг апарган. Дыка хөй херек мергежилдерни өөренип алыр дээш республиканың булуң бүрүзүнден ооллар, кыстар Кызылывыска келип турар. Оларны мен чечектерге дөмейлээр мен. Тываның чалыы, келир салгалдарын аас-кежиктиг күш-ажылчы чогаадыкчы болгаш тургузукчу амыдырал манап турар. Совет Тываның чедип келгени 40 чыл оонда ол бүгүнгү сеткилимде бодап чоруур мен.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

ЧААРТТЫНГАН

Парлаганың сайыралы полиграфия базазының хөгжүлдезі-биле тудуш харыдаалыг. 1929 чылда Кызыл хоорайга ийи типография турган. Аңаа «Красный пахарь» («Тувинская правда») биле моол дылга үнер солунналры парлаар. Ол-ла чылда оон базазынга чаңгыс күргүне типографиязын эде тургускан. Совет күрүнениң хүн бүрүдегі дузалаңчызының ачызында, типографияның базазы чылдан чылче бижыгып, оон специалистери база парлалганың национал кадрлары өзүп келген.

Парлалга херээ чоорту улам сайзыраан. Сөөлгү чылдарда типографияның базазы көскүзү-биле чаартынган. Амгы үеде бо чер хөй цехтерлиг, тускай эртемниг кадрларлыг улуг будүрүлге чери апарган. Бригада бүрүзү комплекстиг арга-биле ажылдаарынче шилчээн. Маңаа мээң удуртканым ном бригадазының коллективинин чижеглекседим.

Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чыл болур оюнга уткуштур коллективте ажыл-иш хайнымышкынныг. Аңда уткуштур чарлаан социалистиг чарыштың түңнелии чоокта чаа тодаратқан. Бистиң бригаданың ном чыскаар пеги тимлекчи болган. Бригаданың кол сорулгазы — вомну чогуур үезинде, шырлыр парлаар сорулгалыг ажылдап турар.

Р. ЗАВОРОТНАЯ,
ном материалдары өрүүр бригаданың бригадири.

Найыралдың ачызында

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

Совет Эвилелиниге Тыва каттышкан соонда, улус ажылагыйының ангы-аңгы адырлары, оон иштинде автотранспорт көскү хөгжүлдеп алган. Автосептелге заводу 1956 чылда тургустунган. Ынчан түгле 57 кижи ажылдап турган болза, ам ажылчыларының саны 170 четкен, барык үш катап өскен. Будүрүлгениң материал-техниктиг базазы быжыккан. Тургустунганындан бээр завод ЗИЛ-дың ийи, ЗИС-тиң бир маркаларының септелгезин шиңгээдип алган. Септекчилер ам күчүлүг КамАЗ-тарны септеп, дарын чамдык кезектерни кылып турарлар. Беш кол цехтен аңгыда заводта насос станциязы, котельная база бар.

Будүрүлге инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле, ажылчын кадрлар-биле четчелеттингеп. Ажычыларның 60 хуузу он чылдан үжеп чыл чедир ажылдаан хоочуннар болуп турар. Күш-ажылчы коллективтер турумчаан. Чылдан чылче олар улам бижыгып, ай-хүн бүрүзү заводтуң төөгүзүнде туруп көрбээн тыилелгелер-биле бижиттинин турарынга өөрүвес аргавыс чок. Бо чылын оизагай чыл. Республиканың юбилейинде шүглүүп, кылдыңган ажылдарывысты түңнеп, мурнувуста туруп турар сорулгаларывысты тодарадыр ужурлуг бис. Юбилейге уткуштур хүлээп алдыңган социалистиг хүлээлгелер күүсеттинип турар. Тос айларда продукция будүрериниң планы 102,2 хуу күүсеттингеп. Бо дээрге эрткен чылдың дениелиниге бодаарга кескү өзүлде болур. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 3 хуу өзүлдени алган, продукциянның бот-үнези 1,5 хуугa чыгээн.

Цехтер аразында социалистиг чарыштың кыйгырыы: «Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуулаң!». Күш-ажылчы эвилелиниң түңнели-биле Ада-чурттуң Улуг даймының кыржикчизи, коммунист Г. Д. Калининге удуртқан кожуктузов цеги каш удаа мурнуку одургже үнгеп. Август айның планын бүгү цехтер күүседипкен. Күш-ажылдың шалыпчы айында күш-ажылчы коллективтер эки ажылдааннар. Сентябрь 1-ге чедир чээрби ийи кижи беш чыл планын, үжеп кижи дөрт чылдың доозунда.

Бүдүрүлгенің ат-алдарлыг кижилери заводта эвээш эвес. Үш дугаар ажылчын бүрүзү—дагдыммыкчы. Олар аның кадрларны ажылга быжыглаар, мергежилге өөредир херекке улуг үлүгүн киргиштирип турарлар. Он дөрт кижи орденмедальдар-биле, чээрби ажылчынар «Беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле, дөртү Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткыланнаан. Чүгле бо чылын безин чээрби кижи «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчилери болган. Он бир кижиге «Мергежилиниң тергиини» деп аты тывыскан. Дыка хөй септекчилериниң оон иштинде С. Ф. Грековтуң, А. А. Глазыриниң болган өскелериндээ чуруктары—Хүндүлел самбыраларында.

Совет Тываның 40 чыл оюн демдеглеп тура, бистер, хоорайның хоочун будүрүлгелериниң бирээзиниң ажыл-ишчилери дөгжүлдениң оруктарын чоргаарал-биле чугаалаар ужурлуг бис. Бир эвес 1956—1960 чылдарда ажылчыннарының ортумак шалыны 107 рубль турган болза, 1981-1985 чылдарда оон өзүлдези 205 рубль чедер. Фонд эгидилгези 22 көпеектен 84 чедир өскен. Бо үе дургузунда 1 рубль продукцияны будүрериниге чарыгдалдар 30,5 луу кызырылган. Продукция будүрүлгези өмгу болгаш он бирги беш чылдарда алдыгы беш чылга бодаарга, 5,3 катап, күш-ажылдың будүрүкчүлүү 3,2 катап, ажылчынарның ортумак шалыны 1,9 катап, фонд эгидилгези 3,8 катап өскен. Амгы үеде заводтуң кол фондулары 1660 муң рубль чедип турар.

Бо хүнерде күш-ажылдың шалыпчы айында цех, бригада бүрүзү күженнишкиниң ажылдап турар. Юбилейге уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелериниствя долдур болгаш ажыр күүседир дээш иштики курлавырларны ажыглап тургаш, долу күш-биле ажылдаарын шиптирлээн бис. Пландан ажыр 14 муң рубльдиң продукциязын будүрер, продукцияның бот-үнезин 0,8 хуу чигедир, 1,0 муң рубльдиң орулгазын алыр соруулга салдыңган. Чамдык цехтер чыл планын октябрь 11-де доозарын хүлээгеп болгаш сөглээн сөзүнге ээ болуп турарлар. Долу күш-биле ажылдаары дээрге-де, мергежилди бедидерин, камналганы чедип ап тургаш, үредген кезектерден катап чаа детальдар тургузары, эдип-септеп тургаш, продукция будүрерин көвүдедири, күш-ажылды организастаарын экижидери болур. Бо дугайын ажылчын кижи бүрүзү эки билир. Аргакурлавырлар бистe бар. Чедишкин бистиң кызымак ажылывыстан келир дээрзи чугаажок.

К. КУКАРИН.
Тываның автосептелге заводунда кадмакчы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи.

Кызылдың чылыг-электри станциязы. Оон баштайгы агрегаттары 1958 чылда ажылдап эгелээн. Амгы үеде ында 13-кү котёлду эптеп кылып, ажыглалга киирер деп турар. Бистиң республиканың электри хандырылгазын Сибирьниң чангыс аай энергия, системазынга 1970 чылдарда кошкаңының соонда Кызылдың станциязы кол кезиниде хоорайның чылыг болгаш изиг сугбиле хандырылгазынга ажылдап эгелээн.

Станцияны баштай ажыглалга киирип турда оон электрилиг күчүзү 2,5 муң киловатт турган болза, ам ол 19,5 муң киловатт апарган. Баштайгы котёлдары 60 тонна бус бээр турган болза, ам 12 котёл шакта 445 тонна бусту бээр.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың чылыг-электри станциязының ниити хевири; станцияда № 3 ээлчегниң улуг машинизи Анатолий Бутанаев, ээлчег начальниги Николай Горбунов, котёл машинизи Владимир Вдовин.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талазындан) автосептелге заводунда мурнакчы бригаданың кежигүннери слесарь Валерий Стяжкин, бригадир Константин Кукарин, слесарь Владимир Хунай-оол; бөлүк мурнакчылар: слесарь Сергей Мамонтов, моторлар комплектовшиги Николай Шиляев, өзектер эдиичизи Михаил Власов, моторист коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Иван Попов, кадмакчы Александр Глазырин.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотолары.

ХООРАЙДА ХООРАЙ

Эртенги даң хаазының эргим кызыл херелиң шырайланган чалыы, чараш хоорайывыс, найысылалывыс — Кызыл. Күш-ажылдың найыралдың, эртем-билигиин, чалыы казының болгаш шнакшылдың хоорайы Кызылдың ат-сураа делегей чергелиг даңзыда төлептин-биле кирип турар. Ол — Тыва автономнуг республиканың найысылалы. Азия диптиң дал ортузу, төвү, улуг, биче Енисейлер джжир Каз-Хем биле Бии-Хеминиң белдири. Оон ады хан дет жызыл тугувустуң өңү.

Чурттуң чүрээ Москваның төп аэропортка азы Домодедовога агаар оруунуң картазында азы рейстер даңзыдыр көрүп тура, Кызылдың адын номчукаш, сеткил-чүрээн сергеп кээр. Ол дээрге, Кызылывыска ынакшылывыс, оны каш хонук көрбейн баргаш, сакты бээрнис-тир ийин. Оон бүгү сайзыралы, чаартылгалары, келир үези мурнувуста бооргаала ыңдыг боор бис он. Москва — Кызыл аразының 161 дугаар дөрт рейзини чарлаптарга, таблоларга «Кызыл» деп сөс чыгып кээри безин чоргаараачыг.

Москва — Свердловск — Абакан — Кызылче углай күчүлүг «Ту-154» Урал, Сибирь, Саяннарны ажыр үзүн оруун шиглептер. Салоннарда олургаанар чалыы хоорай Кызылдың дугайында чугаалажып, удур-дедир айтыржыпдаа олурар. Пассажирлерни эргий көөрге, даштыкы турастер, студент тудуг отрядтарының дайынчылары. Кызылдың хоочун чурттакчылары дээш кымнарны чок дээр. Оларның аразында ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оол Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң сессиязынга киржири-биле даштыкыдан далаштыг чоруп олурганынга каш-даа удаа таварышкан мен. Чамдык ажылчылар орус база өске-даа дылдарда солуннар болгаш журналдардан чедер черн Кызылдың дугайында номчуп чоруурун бо-ла эскерер бис. Хүнге додуккан хүрең шырайлыг малчын акый хүреп-кызыл кылын ном номчуп олурду. Номнуң даштында «В. И. Ленин». Оон адаанда «Кызыл». деп бижээн болду. Чоорту соңуургаарымга, улуг баштыңчының чыынды чогаалдарының тыва дылда үнүп турарының бир тому болду.

Кызыл. Ол—бо-ла болгай. Ийи хемнер белдирлешкеш, хайым-күштүг Улуг-Хем карбап баткан черде чатты берген чыдар, чиңгир ногаан угуларлар аразында сайзанак дег чалыы хоорай. Көк-Тейден Сүкпак чедир ак-көк хемниң эриктеринде херилген шыдыра хөлү дег дама-каракталчак чурумал — амыдыралдың хевизи. Хайның турар дириг амыдырал. Самолеттуң төгерик көзенектеринден «Азия төвүнүң» согуунун. СЭКП обкомунуң болгаш Советтеринің бажыңнарын, ак өргээ дег хөгжүм-шинн театрын көрүп каар бис. А оон баарында делгем шөлде В. И. Ленинниң турасказылы хол сунуп уткуп аар. Ол холдуң айыткан үүбиле «Ту» чавызап бадыптарга, хоорайның мурнуу талазында сырый бажыңнарлыг, чаа, чараш район кичээнгейни хаара тудуптар. «Орук-суур эки келдиңер бе? Кирип моорланар!» деп, чалаан ышкаш, ол-ла район ажлчыларны уткуп, ийи дакпыр орденниг Совет Тываның пайысылалынга хүлээй алыр.

Кызыл хоорайның дугайында кисказы-биле чугаалаары берге. Ол — оизагай намдавыктыг, турасказылдыг чергелиг, каас-чараш булуңнарлыг, ногаан сесерликтерлиг, эртемниң болгаш культураның сонуургапчыг төптерлиг. Мен оон чаңгыс эргим булуңу — бодумнуң чурттап турарым дөрт дугаар микрорайонуң дугайын чугаалаксадым.

Дөртку микрорайон — хоорайда хоорай. Ында чээрби муң ажыг чурттакчы чон бар. Ол дээрге — Ак-Довуракта безин улуг хоорай-дыр. Районда шупту 5—6 кават чаа, чараш бажыңнар туттунган. Аңаа өскээртен келгеннер хамаанчок, найысылалдың өске булуңнарындан келген кижи безин болганчок-ла аза бээр.

Мээң районумну улус башпай «даштыг хавак» деп ковулай аарак адап турган болза,— ам танытпынмас эргим булуң апарган. Оон бүгү Кызылды долгандыр көрүп болур, бедик хавак кыры-ла болгай. Ол — эриин хыыргыштар казастаан хөлчүктерлиг ногаан шыкче харап турар, а мурнуу талазында Кызылда эң үзүн болгаш улут орук — кудумчу херди берген чыдар. Ук кудумчуну каш конуктар бурунгаар. Совет Тываның 40 чылының юбилейинге уткуштур эде адаан. Ам оон ады — Калинин кудумчузу. Ынчангында бистер, 1944 чылдың октябрьда Тыва Арат Республиканың Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле киргенинин дугайында төөгүдүр декларацияга ат салган ленинчи-большевик Михаил Иванович Калининниң адын эдилээн кудумчуда чурттап турар бис.

Хоорайда хоорай дижип чоргаарланып адаарывыс дөртку микрорайонга чедер дизиңзе, 6, 8, 10, 13, 15 дугаарлыг автобустарга, «ПАЗ», «УАЗ» маршалыг такси-автобустарга болгаш чиик такси-дерге-даа олуруптар сен. Ийи өрээлдиг «Икарус» автобус — база бистиң районнуу. Микрорайонда эмнелге хоорайжыгажы, ийи муң ажыг өөренікчилиг № 3 ортумак школа, автоорук техникумуу, эмчи училищезинге азы автоорук техникумунга эртем чедип алганының соонда, республика эмнелгезинге ийиңке автобаазага ажылдай бээр.' Ону бодаарга, бодунун-на микрорайонунга амыдыралының орүүн тып алырының аргазы бар. Ынчангаш улус бистн бүрүн хандырылгалыг будунуң кижилери дижир. Болганчок-ла мынчап айтыржыр бис:

— Сенээ ам чүү четпес чүвел, бо кай бадарын ол?

— Кинотеатр.

— Будун хоорай дет улуг районда канчан кинотеатр чок чүвел, чер чедишпес чүве бе?

— Чер четпир. «Че!» дептер болза боттарывыс-ла тудуп ап болур бис. Культура ордузудаа болза ажырбас..

Дөртку микрорайон — чалыларның будуңу. Ооң чурттакчыларының ортумак назыны 30-40 дар. Районда чаа тудуглар, албан-организацияларлеря чыл келген тудум немежип турар. Мында тудугжулар, ажылчынардан аңгыда найысылалдың чогаадыкчы ажылдакчыларының тозан хүүзү чурттап турар.

Хавак кырындан найысылал Кызыл тода кестүр. Эң ылаңгыя кежээки шактарда чайынналган чинчилер-биле ойнай бээринге, чараш-ла сен, Кызыл! Кежээки Кызылды мынчан мынчаар ырлажыр бис:

Имир каксы кудай безин
Ишчи хүнден соланғылай,
Херел отка шондурупкан,
Херен алган үр-ле турар.
Кызыл чырык шырайланган,
Кызылым сен—чараш-ла сен.
Хертеш сынныг пөштер
челдир
Хеңдирбезин чавыдактай.
Шапкынчы ай аъттанынкан
Чайыр чажып чеизин келир.
Кыпкан оттар сенкилденген.
Кызылым сен — кыстар дег
сен.

Болчаг кылган ийи хеминер
Бодалывыс чазамыктай,
Ыржым-биле шугланыпкан,
Ынакшылды алган чыдар.
Кыстар, ооллар эргелеңген,
Кызылым сен — ынакшыл
сен.

Кызыл — ырыным, күш-ажылдың, даң хаазының кызыл хереливиниң хоорайы. Оон келир үези — чоргаараалывыс, сорук-күзелиивис.

В. СЕРЕН-ООЛ,
чогаадчы.

НАЙЫРАЛДЫГДА

Кызылчыларга, оон аалчыларынга хүн бүрүде бараан болуп турар хөй националдыг күш-ажылчы коллективтериниң бирээзинге — бистиң Кызылдың үлетүр барааннар садының коллективи хамаарыжыр. Бо хүнерде ында үжеп ийи националдарның төлээлекчилери шупту алды үүс дөрт кижи ажылдаан турар. Оларның дөртеи чыдамы коммунистер болган партия кежигүнүнге кандидаттар, 189 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Садыгда коммунистиг күш-ажылдың алды бригадазы, он комсомолчу-аныяктар коллективтери бар.

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка киришкеш, бистиң хөй националдыг коллектививис бо чылдың тос айларында үүр-мектеп садар бараан саарылгазының планын 100,4 хуу, а социалистиг хүлээлгезин 100,1 хуу күүсеткен. Ол үениң иштинде планнан ажыр 148 муң рубльдиң бараанын чоңга сатқан, 9 муң рубльдиң орулгазын киирип алган, будүрүлгениң орулгалыг чоруу 100,8 хуу өскен.

Бараан саарылгазының планын күүседир дээш фондуган артыкка 360 муң рубльдиң бараанын садып алган, ярмарка-базарларны он тос удаа эрттирип, бараанларның делгеге-садыглаашкынын, хоорайның будүрүлгелериниге болгаш организацияларынче үнүүшкүннерин хөй удаа организастаан.

Ол ышкаш 1984 чылдың үшкү кварталында бараан саарылгазының планын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин коллектив база челиишкиниг боттандырган. Үшкү кварталда күш-ажылдың будүрүкчүлүү 2,4 хуу бедээн, эрткен чылдың ол үезиниге деңнээргe 420 муң рубльдиң бараанларын хөйну сатқан ийиңке бараан саарылгазы элээн өскен.

Садыгның дирекциязы, ында партия, профэвилел, хөйниити организацияларының Совет Тываның юбилейин төлептиг белеткеп уткуур дээш, планның аалдаларыны, социалистиг хүлээлгелерни күүсеглирин хандырары-биле организастеххиктиг хемчегларны алган. Четчир ассортименталыг фирмаларны үзүктелиишкин чоокта садарын ораалдажып, конкурстарны, ярмарказар-ны, делгеге-садыглаашкынларын организастап, будүрүчүга садыглаарының планын бригада бүрүзүнге чедир дыңнадып, контрольду доктаамал чоруткан. Магазиннерде бар бараанларны чоңга чараап, дыңнадыр, бараанларны бээр организациялар-биле харылзаалы тудуп, бараанларны алырын деп-дески болдурар, чонның негелде-херегелелерин хандырар, совет садыгының дүрүмүн сагыыр, хандырылганың культуразын бедидер талазы-биле хемчегларни ап чоруткан.

Үшкү кварталда организастаан социалистиг чарышка коммунист С. В. Петрова директорлаан № 2 садыг каттыжышкынны бирги черни, Л. П. Алыбчакова директорлаан № 5 садыг каттыжышкынны ийиги черни ээлээн. № 1 садыг каттыжышкынында № 2 «Идиктер» магазининде Г. В. Шестакованың бригадазы «Эң эки бригада» атты, «Саян» универмагта комсомолчу С. М. Тыт-оол удуртқан уктар болгаш носкилер салбырынга «Эң эки комсомолчу-аныяктар бригадазы» атты тывысқан.

Ынчангаш Совет Тываның 40 чыл оюнга чедир планнан ажыр 8 муң рубльдиң бараанын чоңга садар деп социалистиг хүлээлгезин садыгның коллективи күүседип, планнан ажыр 148 муң рубльдиң бараанын сатқан. Күш-ажылчы ол челиишкинеривис хөй националдыг күш-ажылчы коллективтиң найыралының, бир деминиг ажылының, бот-боттарын деткижер коллективтиг чоруувусуң түңнели болур.

Т. АДЫГ.

Кызылдың үлетүр барааннар садының партбюро секретары.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Республиканың болгаш хоорайның будүрүлгелериниң аразында чарышка Тувкомунэнергонуң коллективи чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Юбилейге тураскаткан чарышка участок бүрүзү идепкейлиг киржип турар. Уткуштур планнар ажыр күүсеттингеп. Он айларның орулгазы 102,3 хуу четкен. Чыл эгезинден тура күш-ажылдың будүрүкчүлүү 2,6 хуу өскен, продукцияның бот-үнези 0,2 хуу чигээн. Бо үе дургузунда планнан ажыр 2 миллион шиловатт-шак электри, 45 муң гигокалюрий чылыг энергияны будүртүнген. Бо чедишкинде Кызылдың чылыг-энергия районунуң киирген үлүү эвээш эвес.

Бо хүннерде энергия ажыглалының хайгаралы бүгү электри четкилериниң кышка белеткелии хынаап хүлээп алган. Чээрби чедп пунктулар чылытқы берип эгелээн. Тураның электри четкилери кышка белеткелди эки чорутқан.

Л. МЕЛЬНИЧЕНКО,
Тувкомунэнергонуң план киздизиниң экономизи.

Совет Тыва 40

Сергей Пюрбю.
Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы.

ТӨРЭЭН ХООРАЙЫМ

Мактаадым, хөөретпедим.
Бар-ла турган шыны ол-дур.
Көвей, өөрү хоорайлар дег
барык ындыг.

Хөңү сыныг, чоргаар,
чараш хоорай чүве.
Авам мени маңаа төрээн.
Алдын дүмүү маңаа көрдүм.

Улут-Хемниң хөөмейинге
өпейлеттим.
Урут чажым, оюн-тоглаам
маңаа эрти.

Элээ чаштa школага мен
Эң-не баштай маңаа кирдим.
Чажыт, элдеп эртинеги
ажыктан дег.

Саниың тыкын, үжүк үүнү
маңаа билдим.
Чазын маңаа эң-не баштай
Сарыым-биле болчаг
кылдым.

Чурттаганыңар казапчазын
арта базып,
Чуртум чолун үлүүн
хүлээп алдым.

Солун дег дорт кудумчуну
Сомнап, чазап кылышкан
мен.

Чайгы хүндүс хүнүү
дуглаан, хөлегелиг

Саглагар көк маштарны
тарышкан мен.

Чалар от дег чүткүлдерим,
Сактып чораан күзелдерим

Туругларзыг тараш-чагай
тудуглариың

Туйбузунда, цементизинде
сиңнип калган.

Мактавадым, хөөретпедим.

Бар-ла турган шыны бо-дур.
Ырак-чоокта хоорайлардан
хоорайымга
Ынчангаштың ынаам артык,
чүрээмге чоок.

Найыралдың ачызында

КЫЗЫЛ – СТУДЕНТИЛЕР ХООРАЙЫ

Аныяк-өскен бистерге каяда-даа өөренириңге орук ажык. Чүгле күзел ёзугаар шын ши-лип алыры чугула. Оолдар, кыстар чурттуң кайы-даа хоорайларында өөренип турарлар. Наймыылалывыс Кызылды ёзулуг студентилер хоорайы деп чөптүү-биле адап болур. Республиканың кол өөредилге черлери шупту мында. Чүгле Ленин күдумчузунда өөредилге черлерин ап көрээли. Амгы үран чүүл училищезинiң турар черинге шагда башкы у ч и л и щ е з и эге школаның башкы кадрларын, а оон соонда башкы институду келир үениң башкыларын белеткеп турганын дыңнаан мен. Бо-ла өөредилге черин 1956 чылда күрүненiң педагогика институду кылдыр эде тургускан. Анаа тыва болгаш орус дыл база литература, дыл, төөгү база физика-математика, черчеңге башкыларын белеткеп келген. Бо өөредилге чери ортумак школага ажылдаар баштайгы 78 доо. зукчуну 1961 чылда үндүрген.

Көдээ ажыл-агыйның хөй язы адырларыңа ажылдаар тускай эртеминг кадрларын Кызылдың көдээ ажыл-агый техникуму хандырып келген. Ону 1946 чылда ажыткан. Оон салбырлары чоорту немежин, материал-техниктиг базазы дыка дажаан. Ол-ла чылын кооператив школазын тургускан болуп турар. Сөөлүүредир ону садыг-кооператив училищезин кылдыр эде организастаан. Училище садыг ажылдакчыларын белеткээриңге бичe эвес үлүүн киирген.

Тывага чонуң кадыын камгалаар херекке 1945 чылда ажыткан фельдшер-акушер школазы улуг идиглиг болган. Чоорту ол медицина училищезин кылдыр эде тургустуйган. Амгы үеде оон базазы улам быжыккан, аңаа тускай эртем чедип алганвар республиканың булун бүрүзүнде чонуң кадыын камгалаар херекке күзелдин-биле бараан бооп чоруурлар.

Үстүнде адааным өөредилге черлериниң аңгыда, Красноярскиниң политехникти институдунуң Кызылда филиалы бар. Ол каш чыл бурунгаар ажыттынган. Совет Тываның 40 чыл болур юбилейин демдегээриниң будүүзүнде үш дутаар дээди өөредилге чери — Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң филиалы база ажыттынган. Амдыызында институттa зоотехнигелердиң болгаш эртемден агрономнарның ийи факультедин оолдар, кыстарга бараалгаткан. Ам мында 100 хире студент өөренип берген. Институтка чоорту механизация, экономика факультеттери, белеткел болгаш бот-өөредилге салбырлары база немежир деп дыңнаан мен.

Күрүненiң Кызылда башкы институду ажыттынгандан бээр хей чыллар эрткен. Оон факультеттери бешин алды апарган. Бистеңи түс-түс эртем кандидаттары башкылап турар. Студентилерниң хей кезии яңзы-бүрү нацияның оолдар, кыстары. Бодум филология факультединиң национал школага орус дыл болгаш литература башкылары белеткээр салбырында өөренип турар мен. Факультединиште тыва, орус, хакас, украин, бурят дээш өске-даа нацияның оолдар, кыстары бар. Олар чангыс ненiң төлдери дег эп-найыралдыг, бир деминглер. Студент амыдырал солун: эртемнериң чажыттарынче ханылан кирер, спортчу, болгаш культура хемчеглери, яңзы-бүрү ужуражышкыннар дээш өске-даа.

Бистиң кол-ла сорулгавыс— эртем-билигни чедип албышаан, төрээн хоорайывыс — Кызылдың чаартылгаларыңа улуг-хуувусту киирериниз болур.

Студент изиг чүректеривисти, комсомолчу ажыл-херектеривисти хоорайывыстың улам чаагайжып сайзыраарынга баралгадыр бис. Ковчуг эки өөредилге, быжыг сагыыга-чурум, идепкейлиг хей-нийтичи чорук-биле студент аныяктар дээш сагыш салыышкынга харылзар бис.

А. ЧООДУ,
Кызылдың педагогика институдунуң студентизи.

ЫРЫГА ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ

Наймыылаадың ыры болгаш таңчы ансамбли кандыг-даа байырлаалдарда күш-ажыкчы коллективтер-биле демей чоогаадыкчы отчёдун берип, мурнакчыларга болгаш хоочунарга тураскаатkан кежээлерге киржип, күш-ажылдың будүүркүүлүү бедиер херекке бодуңуң үлүүн киирiштирип турар. Совет Тываның юбилейиниге бот-тывынгыр артистер база эки белеткеңгеп. Москвага эртер үран чүүл хүнерiниге коллектив киржир.

Ансамбль чээрби чылдар мурнунда тургустунган. Ында доктаамал чээрби ажыг кижи киржип турар. Чыл келген тудум чаа күүседикчилер немежип турза-даа, алдан чылдар эгезинден тура амга чедир оон-биле харылзаа үзешки чоруур кижилер база бар. Аңгы-аңгы мергежилдиг кижилерни ырыга ынакшыл каттыштырып турар.

Ансамбль республиканың булуң бүрүзүнге. бүдүүлге черлериниге, ыраккы хойжу коданнарга, ишкилерге барып, оюн-концерттар аалдап чеде бээр. Ол — бүтү-эвилел болгаш бүтү-россия көрүлелериниң лауреады. Красноярск крайның хоорай, суурларынга ансамбль аалдап чораан. Артистер сценага үнүп келирге, зал шыпшың баар. Кажан ырлап төндүрүттергеш, чаа ыр-ла үзүүктелбес. Оларның күүселдези профессионал артистерден мынгабас. Культура туразугуушкуунга чедишкинneрин чаңгыс бо коллективтиң чижээнден көрүп болур.

Ансамбльдиң хоочунарын Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Николай Константинович Константинов биле Елена Георгиевна Никитична ураң чүүл коллективиниң чоргааралы болуп, чараш чүүлге аныяктарны киржиидир турар. Т. Т. Кара-Тоокут, Л. Г. Бутина болгаш өскелер-даа хей чылдарда чонуңга аян тудуш келгеннер. Аян ыры куттулуп, садыын дег чиик кыадыр, ээлдек кыстар таңцылаар үнүп келирге, көрүкчүлер чыдыы-биле үзүктелип алыр.

ЧУРУКТА: хоорайның ыры болгаш таңчы ансамбли концерт үезинде.

ЛЕНИН КУДУМЧУЗУ, БАЖЫҢ № 1

Наймыылалдың Ленин күдумчузу, Оон таптыг-ла бажында № 1 бажыңны билбес кижилер ховар. Ында Кызылдың № 2 школазы турар, ол Тывада эң баштайгы школаларның биреэзи. Ажыы-биле чугаалаарга, республиканың улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларыңа ажылдаар баштайгы үндезин национал кадрларын маңаа дарганнап турганын хоочунар билир. Үжен чылдарзын дөртен чылга чедир өөредилге комбинады маңаа турган. Башкылар, эмчилер, артистер, бухгалтерлер дээш баштайгы специалистерни белеткеп турган болгай. Билиг-мергежилдиг кижилер ынчангы Тывага кайы хире херек болуп турганын чугаалаш-даа канчаар.

Эртем-билигниң оруунче кижиниң үдеп киирер, чырыкче караан ажыдар школазының, башкыларының ачы-дузазын кым үнелевейн, сагынмайн чоруурул? Ынак школазы, эргим башкылары кымга-даа утпундурбас.

№ 2 школа дөртен чылдан бээр чеже школачыны өөредип, амыдыралдың делгем оруунче үдээн деп бодаар силер. Ортумак школаның баштайгы доозукчулары ону 1947 чылда доозуп үнген. Ынчангы доозукчуларның аразындан Тываның сураглыг эртемденнери, чогаалчылары, башкылары, партия, совет ажылдакчылар дээш кымны чок дээр. Школаның доозукчулары улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырында ажылдап турары ол школаның бодуңга немелде хамаан чокка төрээн школазының ат-алдарын бедии-биле үнелеп, чонуңга бараан болуп чоруурлар.

Совет Тываның 40 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде Кызылдың № 2 школазы база катап чаартынып чалыыткаан. «Тыва тудуг» трестиң тудугчулары республиканың үран чүүл школазының өөреникчилериниге чаа интернатты, ол ышкаш шинги школага 250 олуттуг актовый залды, улуг спорт залын белекке бергенер. Делгем чырык үш каът улуг бажың, бүтү-ле чүүлдерни чаазы-биле таарымчалыг кылдыр дерип кылган өрээлдерлиг.

Ол-ла хүннерде ажык далайга база дайзын-биле тулчуушкунар чорул турган. Фашистер дузаламчы күштерин автомат адыышкыннарының даажы, снарядтарның болгаш миналарның улуушкуну, моторларның көргүрээжи болгаш «Ура!» дээн күүлүг алгы... Күштүг ыйыышкынга шыдашпаан дайзын атказарлап дескен.

Ол-ла үеде Средний чартык ортулуктан далай чадаг шеригленiрiниң 12-ги бригадазы Муста-Туптуры деп даглаже штурмнаан. Дайзын аңаа база атказарлаан. Петсамонуң бүзээлээшкинни улам-на чыырлып бар чыткан. Эчис тиилелгени дүргедедиря-биле флот командылакчызы Петсамону сонгу чүктен камгалап турар Линахамари портка десант дүжүрер деп шинтпирлээн.

Октябрь 12-деп 13-че дуне десантчылар Линахамариже чаза булган үне берген болгаш порттуң бодунга дүжүрүнгеш, шаап халдаан киришкен. Сегиржип алышкыннар кончуг кадыг-дошкун болган. Фашистер үдур шаап халдаан, ынчалза-даа далайжыларның күштүг мөңгүшкинiң доктаадып чадаан. Дайзың барыын чүкче атказарлаан. Петсамонуң салым-хүүзү шинтпирлеттинген. Октябрь 15-те чиңгине орус хоорай Печенганың кырынга кызыл тук кииский берген.

Ол-ла үеде Средний чартык ортулуктан далай чадаг шеригленiрiниң 12-ги бригадазы Муста-Туптуры деп даглаже штурмнаан. Дайзын аңаа база атказарлаан. Петсамонуң бүзээлээшкинни улам-на чыырлып бар чыткан. Эчис тиилелгени дүргедедиря-биле флот командылакчызы Петсамону сонгу чүктен камгалап турар Линахамари портка десант дүжүрер деп шинтпирлээн.

Октябрь 12-деп 13-че дуне десантчылар Линахамариже чаза булган үне берген болгаш порттуң бодунга дүжүрүнгеш, шаап халдаан киришкен. Сегиржип алышкыннар кончуг кадыг-дошкун болган. Фашистер үдур шаап халдаан, ынчалза-даа далайжыларның күштүг мөңгүшкинiң доктаадып чадаан. Дайзың барыын чүкче атказарлаан. Петсамонуң салым-хүүзү шинтпирлеттинген. Октябрь 15-те чиңгине орус хоорай Печенганың кырынга кызыл тук кииский берген.

Ол-ла хүннерде ажык далайга база дайзын-биле тулчуушкунар чорул турган. Фашистер дузаламчы күштерин кабинеттер ажыттынганы база таарымчалыг. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хоочуң школа чаартынып чалыыткаан, урутларга ында бүгү чүүлдер таарымчалыг. Бо школада муң ажыг уруглар өөренип турар. Оларның өөредилгези, ажыкиздилгези дээш эртем-билиглиг бежен ажыг башкы бараан болган. Школаның директору РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы З. С. Куулар. Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Н. А. Мистрюкова ышкаш өске-даа хоочунарбиле чергелештир Н. К. Ондар, Л. А. Белогорская, Х. Б. Ооржак, Т. Г. Ондар дээш хей-хей аныяк болгаш ортумак салгалдың башкылары ажылдап турар.

Тываның хоочуң школазы болур № 2 школага өөренип, эртем-билиг чедип алган хоочунар ам мында уругларының уругларын экken, боттары «кырган-ачалар, кырган-авалар» апаргылааннар. Совет Тывавыс дөртен харлап турар. Наймыылал Кызылывыста школалар саны чыл келген тудум көвүдеп орар. Эң чаазыбиле дериттинген № 3 школазы көрбес силер бе, ында хоорайның чаа микрорайонунуң барык ийи муң хире орус, тыва дээш өске-даа уруглары кады деминг өөренип турарлар. Чаа школалар ам-даа немежир.

Б. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 школазы.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Совет Заполярьени бүрүн хостаанының 40 чыл болганынга

СОҢГУ ЧҮККЕ ТИИЛЕЛГЕ

1944 чылдың октябрь 7-де армия генералы К. А. Мерецковтуң командылааны Карел фронтузунуң шеригleри адмирал А. Г. Головконуң командылап турганы Соңгу флот-биле демнешкеш, Петсамо-Киркенес шаап халдаашкын операциязын боттандырып киргеи, оон түңнелинде Совет Заполярье долузу-биле хостаган болгаш фашист эжелекчилерни Соңгу Норвегиядан үндүр сывырган.

Ырааккы Соңгу чүкке тулчуушкуннарга Совет Эвилелиниң Маадыры адмирал В. Н Алексеев киришкен. СЭТА-ның корреспондентизи-биле бесседазынга үк операциянның канчаар эрткенин ол чугаалаан.

Соңгу чүкке дайзын чоруудулазынга эң чугула стратегтиг парт — Мурманскиже чаза булган киреринi болаан дайзының артык күштерибиле үш чыл ажыг иштинде болган аар тулчуушкуннар Заполярьеге эвес тиилелгенiн эге чадазы болган. Кадыг-дошкун демисел кургаг черге-даа, далайга-даа болуп турган, бистиң ужар чүүлүвүс. Суг иштинiң хемелери болгаш торпеда катерлери аңаа идепкейлиг киришкен. 1944 чылда катерлерни чаңгыс бригада кылдыр каттыштырган, олар үш дивизионнуг турган. оон командири 1-ги ранганың капитазы А. Кузьмин болган. Мен дивизионнарның бирээзин командылап турдум.

1944 чыл дээрге алдарлыг тиилелгелериниг чылы. Фашист шеригleриниң улуг балутлеминишкиниерiн Украинага, Белоруссияга, Карел мойналынга, Молдавияга болгаш Эстонияга чылча шапкан.

1944 чылдың октябрь 7-нiң эртенинде Карел фронтузунуң 14-кү армиязы шинтпирлиг шаап халдаашкынче кирiпкей. Дайынчылар дайзының одуккуц адаа-биле Титовка хемнiң кешкен.

Бүзээлериниген порткаш. дайзын бодунуң шеригleрiн Петсаможе атказарлазы бергеп. Оон план ёзугаар атказарлавырыга шаптыктаар сорулга-биле Средний деп чартык ортулуктан согуг кылыр база Маттивуомо мугулдурунуң мурнуу эриниге десант дүжүрер деп шинтпир хүлээп алдынган.

Улуг хемчээлиг десант операциязынга бригада баш бурунгаар белеткенген. Норвег фьордтар-биле дөмейлешкек Кольск мугулдурунга катерлерге шеригleр олуртурун база дүжүрерiн өөредип турдувус. Десант дүжүрериниге эргежок чүүлга апаар яңзы-бүрү херекселдерiн кылып алган бис. Чижээ. эриикче дүжер узун чадалар дээн ышкаш. Эрик — эрик дээр аргабиле үш бөлүк десант дүжүргеп, баштайгызын 3-кү ранганың капитазы С. Зюзин, ийигизин 3-кү ранганың капитазы И. Гришок база үшкүзүн— торпеда катерлериниң дивизионун — мен командылап турдум.

Десантчыларны Рыбачий чартык ортулукта Пумманки деп баазага олуруткан. Катер бүрүзүге 70—80 кижини ап турдувус. Ол хей кижини олуртур дээш, катерлерден торпедаларны ап каапкан. Чүгле мээң катеримге оларны артгырып каан.

Бис Маттивуомо мугулдурунче углаш чоруптувус. Кеш-ла миля эртип ворувустэ, артиллерия даштаашкыны динмирел үнүп. Дүмбей-каранғы дүнүң прожекторларның чидиг херелдерi өттүр шаап, агаарга чырыдар снарядтар астына бергеп. Ынчалза-даа тускай катерлер ыш кежеге кылыпкан. Катерлер мунгаш ыш аразы-биле десант дүжүрер черлерге чеде бергеп. Эрикке шуут чыпшыр чедип ыыдаттынмаан болза, матростар дош дег соок сугже дуже халыщкаш. чадаларны хол бажынга тудуп турган. Чадаг шеригleр үгер-бөө болгаш минометтер адыышкыннарын-даа төөвайн, оны дамчып дүжүр кажаашкан. Пулемёт болгаш автомат адыышкыннарының даажы, снарядтарның болгаш миналарның улуушкуну, моторларның көргүрээжи болгаш «Ура!» дээн күүлүг алгы... Күштүг ыйыышкынга шыдашпаан дайзын атказарлап дескен.

Ол-ла үеде Средний чартык ортулуктан далай чадаг шеригleриниң 12-ги бригадазы Муста-Туптуры деп даглаже штурмнаан. Дайзын аңаа база атказарлаан. Петсамонуң бүзээлээшкинни улам-на чыырлып бар чыткан. Эчис тиилелгени дүргедедиря-биле флот командылакчызы Петсамону сонгу чүктен камгалап турар Линахамари портка десант дүжүрер деп шинтпирлээн.

Октябрь 12-деп 13-че дуне десантчылар Линахамариже чаза булган үне берген болгаш порттуң бодунга дүжүрүнгеш, шаап халдаан киришкен. Сегиржип алышкыннар кончуг кадыг-дошкун болган. Фашистер үдур шаап халдаан, ынчалза-даа далайжыларның күштүг мөңгүшкинiң доктаадып чадаан. Дайзың барыын чүкче атказарлаан. Петсамонуң салым-хүүзү шинтпирлеттинген. Октябрь 15-те чиңгине орус хоорай Печенганың кырынга кызыл тук кииский берген.

Ол-ла үеде Средний чартык ортулуктан далай чадаг шеригleриниң 12-ги бригадазы Муста-Туптуры деп даглаже штурмнаан. Дайзын аңаа база атказарлаан. Петсамонуң бүзээлээшкинни улам-на чыырлып бар чыткан. Эчис тиилелгени дүргедедиря-биле флот командылакчызы Петсамону сонгу чүктен камгалап турар Линахамари портка десант дүжүрер деп шинтпирлээн. — Соңгу Норвегиядан фашистерни үндүр хөөглеп киргеп. Октябрь 25-те норвег хоорай болгаш порт Киркенес фашистерден долузу-биле арыглаттынган.

Петсамо-Киркенес операциязының үезинде Карел фронтузунуң шеригleри Соңгу флоттуң корабльдери болгаш везекгеря-биле демнежип турган, совет-герман фронтунуң соңгу флангазынга фашистер Германиянның кол күштерин чылча шапкан. Фашист флот стратегтиг үжүр-дүзалыг далай базаларын турган Печенганы болгаш Киркенести чидиргеп. Кызыл Шериг Норвегияны фашист эжелелден хостаарының эгезин салган. Ол болаа, совет улустуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң база бир алдарлыг тиилелгези болган.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ АТ ДЭЭШ

Шыдыраага эр улус аразынга делегей чемпиону ат дээш маргылдааның соңгаарлаттынган 9-кү салыында 70-ти көште Анатолий Карпов удурлашкызы Гарри Каспаровту уткан.

Сан 4:0 болуп, Карпов мурнап турар.

Дараазында салыг дүүн болган.

Делегей чемпиону ат дээш Майя Чибурданидзе биле Ирина Левитинаның аразында шыдыраа маргылдаазының тоскуу салыы Чибурданидзениң тиилелгези-биле доозуланган. Сан база катап деңнежип 4.5:4.5 апарган.

ФУТБОЛ

Европаның футбол талазыбиле күбоктары дээш маргылдааларга бистиң командаларывыс баштайгы удаа чедишкинниг ойнаан. Дөрт команда шупту зу — Днепропетровскиниң «Днепр», «Динамо» (Москва), «Динамо» (Минск) болгаш Москваның «Спартак» командалары — хүндүлүг шаңналдар дээш демиселии үргүлчүлевишаан.

Наймыылалдың динамочулары югослав «Хайдук» командазы харыы ужуражышкынга Осиеке 5:2 сан-биле, Минскиниң футболистери Хелсинкиге ук черниң ХИК командазын — 6:0 сан-биле тиилээн.

(СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги суда шамчээшкин. 8.55 — Молдав ССР-ниң телевидение болгаш радиодамчыдыкка комитединиң академиктиг хорунуң концерти. 9.20 —«Княжна Мэри». Ураң-чечен фильм. 10.55— «Аян-чоруукчулар клуву». 11.55 — 12.15 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 15.45 — «Чоокшулажышкын». С. Токомбаевaның шүүлуктери. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.00 —«...Он алды хардан өөрү. 17.45—Үнүштер дугайында. 18.30—«Айның дүнер хрониказы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 —Молдав ССР-ниң болгаш Молдавияның Коммунистиг партиязының тургустуйганыңдан бээр 60 чылынга тураскаатkан Молдавиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — А. Вампилов.— «Соңгазы ховуже көрүнген бажың». Телешин. 22.05 — Балет артистериниң концерти. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шамчээшкин. 8.15 — «Нарын ажылыг эрге-дужаал». 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10 класс. «Материалистер делегей дугайында». 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 —Антарктидаже сургакчылаашкын. 1-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. 11.05 — Авазының школазы. 12.10 — И. С. Тургенев. «Адаалары болгаш оолдары». 9 класс. 13.10 — В. А. Фаворскийниң мастерскаазында совет чуруулга ураң чүүлү. 14.10 —Ф. Энгельс. Амыдыралының арын-нарындан. 14.55 — И.-В. Гёте — «Фауст». 15.25 — 15.30 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Төрээн чурттуң алган тур мен!» Литература-музыкалыг композиция. 18.40 — Уругларга фильм. 18.55 —Делегей байдалының допчуулалы. 19.05 —«Улустарның найыралдыг ат-бүлезинде». Совет Тываның 40 чылынга дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таңчыктыг уругнар, чаштар!», «Репка». 20.20 — «Кады ажылдаңылга». Тележурнал. 20.50 — «Семиряданың садтары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — «Родное дело». Ураң-чечен фильм.

агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге өө хар чаар, даглarга хар чаар, доктаалар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеин секундада 9—14 метр, үе-үелеп хат 20 метр чедир күштелир.

Дүне 0—5 градус соор. Хүндүс 0—5 градус чылыр, чамдык черлерге 5 градус чедир соор.

Кызылга бичe чаъстаар, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеин секундада 9—14 метр, үе-үелеп хат 25 метр чедир күштелир.

Дүне 0—2 градус соор, хүндүс 1—3 градус чылыр.

КИНО

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Завещание профессора Доуэля» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.00, «Конец императора тайги» 10.20, 12.10, «Калина красная» 16.30, 18.30, 20.30, «Соучастники» 14.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «От Бута до Вислы» 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Особое поправление» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000 Кызыл Шетинкин болгаш Кравченко күдумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, харыы-салгалыг секретарының 2-25-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киржистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киржистериниң 2-37-13 чагаа киржичиниң 2-41-27 информация киржичиниң 2-20-60 культура киржичиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киржичиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-43 солун неделя барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2062.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко күдумчузу, бажың № 1; ТС—01592.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 235 (12625) | 1984 чылдың октябрь 11, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле – коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже, буруңгаар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга СЭКП ТК-ның КЫГТЫРЫГЛАРЫ

1- Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюн делгерезин!

2- Кижи төрелгетениң төгүзүнде чаа үе-чаданы —социализминиң болгаш коммунизминиң тиилелгезиниң үе-чадазын ажыктаан Улуг Октябрьга алдар!

3. Мөңгеде дирит революстуг интернационалдыг өредиг — марксизм-ленинизм делгерезин!

4- Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин! Партияның болгаш чонуң тендиш дивес чаңгыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чорук—бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үндезини!

5. Коммунистер! Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының төгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш бүгү чонуң демиселиниң авангардынга туржуңар!

Сайзыраңгай социализм ниитилелин бүгү талалыг болбаазырацгайгаш дары — партияның болгаш чонуң стратегтиг сорулгазы!

6- Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукциниң шынарын бедидер дээш социалистиг чарыштыг улам-на калбартыңар!

1984 чылдың планын- он бирги беш чылдың даалгаларын чедимишкиниг күүседиңиз!

7- Коммунизминиң тургузукчузу, тайбың дээш бижиг турушту болгаш шиитпирлиг демиселчи—улуг совет улуска алдар!

8- Ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның болгаш үлүсчү интеллигенциянын бузулбас эвилели делгерезин!

9- Бистиң ниитилеливистин күүжүнүң диюг кол үндезини— Совет Эвилелиниң улустарының интернационалдыг бузулбас чаңгыс эви болгаш аъы-дуңма найыралы делгерезин!

10. Эрге-чагырганың ёзулуг демократтыг органнары —улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Советтер чүртүнүң хамаатылары! Күүгенинг болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржиңер!

11. Совет профэвилелдер! Ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейлиниң болгаш чогаадыкчы инициативазын бүгү талалыг хөгжүдүңер!

Эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны чорударының школазы- коммунизминиң школазы —совет профэвилелдер делгерезин!

12- Коммунистиг партияның дайынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг күр күүжү, коммунизминиң аныяк тургузукчуларының мурнакчы отряды —Ленинчи комсомол делгерезин!

13- Оолдар болгаш кыстар! Билиглерин, культураны, профессионалдыг мергежилди могаг-шылаг чокка шингээдип алынар! Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын уламна байыдынар!

Ленинчи ёзу-биле- чүрттаарынга, ажылдаарынга, демисежиринге өөренниңер!

14. Алдарлыг хоочуннар, аныктарның дагдыныкчылары! Билиниңерни амыдыралчы байлак дуржулгаларны аныяк салгакчыларга дамчыдыңар!

Оолдарны болгаш кыстарны бистиң Төрээн чүртүвүстүң чалбыыштыг патриоттары, Ленинниң черээ дээш, коммунизм дээш эрес-маадырлыг демиселчилер кылдыр кижизидиңер!

15- Советтер чүртүнүп херээженнери! Бүдүрүлге болгаш хөй-ниитн амыдыралынга идепкейлиг киржиңер!

Ие херээженнерге алдар!

Бүгү чонуң бичии уругларынга тайбың болгаш аас-кежиктн хандырар!

16. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелди сайзырангайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың күш-ажылын, социализминиң төөгүлүг чаалап алышкыннарын серемчилелдиг болгаш идегелдиг камгалаңар!

ССРЭ-нин эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

17. Ленинчи большевиктерге- партияның хоочуннарынга, Октябрьның маадыларынга, бистиң Төрээн чүртүвүстүң алдары, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш коргуш чок демиселчилерге алдар!

Бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг Тиилелгени Адачурттуң Улуг дайынынга чедип алган совет дайынчыларның, партизаннарның болгаш чажыт байдалга демисежип турганнарның- тылдың ажыл-ишчилериниң чижеглээр чүве чок маадырлыг чоруу чонуң сагыш-сеткилинге моңгезе-биле чүрттап турзуп!

18. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планнан ажыр өстүрер болгаш продукциниң бот-үнезин немей чыгыдыр талазы-биле социалистиг хүзээгелерни күүсседир дээш шиитпирлиг демисежиңер!

19. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедиңер! Эртемнин, техниканың чедимишкинерин, мурнакчы дуржулганы будүрүлгеге шиитпирлиг шингээдип иептередиңер!

Улус ажыл-агыйын шапкын хөгжүдээлиң!

20- Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Машиналарны болгаш дериг-херекселдерни эки ажыглаңар!

Ажылдан турар болгаш ажылчалга чаа киирген будүрүлге күүгенинг бүрүнү-биле шингээдип алыңар!

21- Совет Эвилелиниң хамаатылары! Камналга болгаш хумагалал дээш шимчээшкинниң улам-на калбартыңар!

Күш-ажылчы, одалга-энергетиктиг болгаш материалдыг оске-дээ курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглаңар!

22. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидилге сорулгаларын шиитпирлээриниг, социалистиг демократтынны улам ынай хөгжүдериниг күш-ажылчы коллективтериниң эргелерин бүрүн ажыглаңар!

23- Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылды болгаш будүрүлгени организастаарын сайзырангайжыдарынга идепкейлиг киржиңер!

Бистиң Төрээн чүртүвүстүң экономиктиг болгаш камгалалыр күүгүзүн шалыпчы, патриоттуг күш-ажылынар-биле быжыглаңар!

24. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Организастыг чорукту болгаш сагыга-чуруумну бүгү чала-биле бедидиңер!

Продукцинны чорудуп бээриниң планнарын чугаажок күүсседирин чедип алыңар!

25- Одалга-энергетиктиг комплекстиң ажылдакчылары!

Нефть, газ- хомүр-даш тывыжын, электрн болгаш чылдылга энергиязын будүрерин көвүдедиңер!

Энергетика программазын күүсседир дээш шиитпирлиг демисежиңер!

26- Совет металлургтар! Чүрттүң металл хереглелдерин бүзүрелдиг хандырыңар!

Бедик шынарлыг, камналгалыг металл продукциязын будүрүңер!

27. Машина кылыкчылары! Бедик будүрүкчүлүг, камналгалыг болгаш быжыг машиналарны, приборларны, механизациниң болгаш автоматизациниң херекселдерин будүрүңер!

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг өде дериишкинин дүргедиңер!

28. Химия үлетпүрүүнүң ажылдакчылары! Улус ажыл-агыйының болгаш чонуң химия продукциязына база материалдарынга хереглелдерни бүрүн хандырыңар!

29- Үлетпүрүүнүң ажылдакчылары! Чонга бедик шынарлыг бараанмарны будүрериң көвүдедиңер! Совет кижилериниң улам-на өзүлделиг хереглелдерни бүрүн барымдаалаңар, ассортиментини чаартырын дүргедиңер!

Чонуң хереглел бараанмарын будүрери—улус ажыл-агыйының бүгү адырларының херээ!

30- Транспорттуң болгаш харылзаанын ажылдакчылары! Улус ажыл-агый чүктерин үзүктелиишкин чок соорттурн, чонну хандырарының бедик культуразын чедип алыңар!

31. Тудугчулар болгаш монтажниктер! Капитал тудугнуң ажыктыын бедидиңер!

Камналгалыг болгаш шынарлыг кылдыр амгы үениң техниказынга үндезилеп тудуңар! Ажыттаалга кирер объектилерни бедик шынарлыг болгаш хуусаазында дужаңар!

32- Агроүлетпүр комплексиниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый будүрүлгезин интенсификастаарын дүргедиңер! Чүрттү аъш-чем-биле болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эдэ-биле идегелдиг хандырарын чедип алыңар!

Аъш-чем программазын күүсседир дээш шиитпирлиг демисежиңер!

(Төнчүзү 2-ги арыда).

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Совет Эвилелиниге албанның чоруун кылып келген Немен Араб Республиканың Президентиин А. А. Салех-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаалажыышкыннары октябрь 9-та Кремльге болган.

Чугаалажыышкыннарга киржикшиннер: совет талаадан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-нин даштыкы харектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-нин камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов; сонгу-биеи талаадан — оралакчы президент, Тургузуучу улусчу хуралдың даргазы, Үзүмчи бүтүшиити конгресстиң (УБК) Доктаамал комитединиң кежигүнү Абдель Керим аль-Арейш, чер шимчээшкининден когаралаа районнарны катап тургузар талазы-биле Дээди чөвүлелдиң даргазы, УБК-ниң Доктаамал комитединиң кежигүнү Абдель Керим аль-Арьяни, Президентиниң чөвүлекчиин, Консультативтиг чөвүлелдиң кежигүнү, УБК-ниң Доктаамал комитединиң кежигүнү Хасан Мухаммед Мекки, Консультативтиг чөвүлелдиң кежигүнү, УБК-ниң Доктаамал комитединиң кежигүнү Абдалла Бен Хусейн аль-Ахмар, даштыкы херектер министри, УБК-ниң Доктаамал комитединиң секретары Ахмед Мухаммед аль-Асбахи, сан министри Мухаммед Хадем аль-Ваджих, хамааты албанларының болгаш административтиг реформа херектериниң талазы-биле министр Исмаил Ахмед аль-Везир, күрүне министри, нефть болгаш минералдыг курлавырлар эргеделиниң даргазы, УБК-ниң Доктаамал комитединиң кежигүнү Али Абдуллахман Бахр.

ССРЭ-нин болгаш ПАР-ның аразында ийи таланың харылзаалларының айтырыгларын, а ол ышкаш делегей байдалыының эң чүтүлге чамдык айтырыгларын эвилеп, найыралдыг байдалга болган чугаалажыышкыннарның үезинде тодаргай сайгарыш көрген.

Совет-сонгу-йемен харылзаалларның байдалынга сеткил ханыышкынын К. У. Черненко болгаш А. А. Салех илергейлээн болгаш ол харылзаалларны улам ынай хөгжүдериниг бүгү талалыг идиг бээрииге ийи талаларның чүткүлдүүн онзалап демдеглээн. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Йемен Араб Республиканың аразынга найырал болгаш кадыг ажылдажылга дугайында ийи талаларның кадыг белеткээн Керээзиниге ат салырын шиитпирлээн.

Керээге ат салыры —совет-сонгу-йемен харылзаалларының моон мурнунда бүгү үеде чедимишкиниг хөгжүн келгенинин түнелги дээрзин оон-биле холбаштыр онзалап демдеглээн. Ук харылзааларны яңы-бүрү адырларга улам бүрүгаар хөгжүдериниг болгаш бүгү долегейге тайбынны быжыглаарының, деп эргеним, иштики херектериниг холгаарашпазының, күрүнелериниң бүрүн эргезинин болгаш халаамаарышпас чоруунун принциптерин бадыткаарының эргежыктарынга дүүштүр делегей арениазынга ийи чүрттүрның дем-биле хөделдиринге ол Керээ быжыг керээ-эргелиг үндезинин тургузар деп ийи талалар санап турар.

Национал хамаарышпас чоруун быжыглаар болгаш сонгал деңгилгеин чедип алыр талазы-биле йемен улустуң күжениишкиниериниг Совет Эвилелиниң көргүзүп турар дузалакчызын Президент А. А. Салех бедик-биле үнелээн.

Чоокку Чөөн чүкте байдалче онза кижээнгейин делегей айтырыгларын чугаалажыр көлген үеде үгланыырган АКШ-ның деткимчезинге даянган Израильдың үогулчүлээшкининг агрессивтиг хөделиишкиниериниң түнелинде Чоокку Чөөн чүкте аймыктыг байдалдың хевээр артып турганын демдеглээн. Терминдекчи болган эвилелекчи чоруктуң оруунче олаар кирбишпаан, араб чүрттаашпазының, күрүнелериниң бүрүн эргезинин болгаш хамаарышпас чоруунун принциптерин бадыткаарының эргежыктарынга дүүштүр делегей ареназынга ийи чүрттүрның дем-биле хөделдиринге ол Керээ быжыг керээ-эргелиг үндезинин тургузар деп ийи талалар санап турар.

Национал хамаарышпас чоруун быжыглаар болгаш сонгал деңгилгеин чедип алыр талазы-биле йемен улустуң күжениишкиниериниг Совет Эвилелиниң көргүзүп турар дузалакчызын Президент А. А. Салех бедик-биле үнелээн.

Чоокку Чөөн чүкте байдалче онза кижээнгейин делегей айтырыгларын чугаалажыр көлген үеде үгланыырган АКШ-ның деткимчезинге даянган Израильдың үогулчүлээшкининг агрессивтиг хөделиишкиниериниң түнелинде Чоокку Чөөн чүкте аймыктыг байдалдың хевээр артып турганын демдеглээн. Терминдекчи болган эвилелекчи чоруктуң оруунче олаар кирбишпаан, араб чүрттаашпазының, күрүнелериниң бүрүн эргезинин болгаш хамаарышпас чоруунун принциптерин бадыткаарының эргежыктарынга дүүштүр делегей ареназынга ийи чүрттүрның дем-биле хөделдиринге ол Керээ быжыг керээ-эргелиг үндезинин тургузар деп ийи талалар санап турар.

(Төнчүзү 2-ги арында)

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң чазаа октябрь 9-та Кремльдиң Улуг ордузунга Йемен Араб Республиканың Президентиин Али Абдалла Салехтиң алдары дээш дүштеки шайлаага турусканнар.

А. А. Салех-биле кады аказа оңу аяк-чорук үезинде үдеп чоруур ПАР-ның күрүне ажылдакчылары база келген.

Совет талаадан дүштеки шайлаага К. У. Черненко, Н. А. Тихонов, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, республиканың болгаш хоорайның партия, совет органнарының ескедаа удуртукчулары Кызыл аэропортунга оюу утканнар.

Л. Б- Ермин теилица комбинадынга, Кызылдың хүш фабриказынга, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге, «Суклак» совхозка дүүн чораан болгаш ол ажылагыйлар, бүдүрүлгелер коллективтериниң ажылы-биле танышып, удуртукчулары болгаш ажыттыннары-биле чугаалашкан. Алдан-Маадыр аттыг чүрт-шинчилел музейиниң экспозициялары-биле аалчы танышкан.

Л. Б- Ермининң СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, партия обкомунуң нйнги секретары П. И. Кравченко олар удеп чорааннар.

Бистиң корр.

40 ЧЫЛ

Улуг совет улустуң ог-бүлезинге дең эргелиг кежигүн болуп кирип алгаш, хөй национал аъы-дуңма улустар-биле четтинишкеш, келир үеже, коммунизмче деңге базар дээш тыва аравтарның күзели боттанган. 1944 чылдың октябрь 11-де Тываны Совет Эвилелинниң составынга хүлээп алган. Оон бээр 40 чыл эртикен. Совет улустарның аъы-дуңма деткимче-дузазының ачызында тыва улус кыска үениң дургузунда хөгжүлдениң узун орүүн эртикен.

Тыва дээрге, шаанда Төп Азияда эң хомудангай чүрттарның бирээзи турган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнунда тыва улус канчаар-даа аажок аар-берге амыдыралдыг чораан. Үжүк-бижик чок. Иштининиң, даштыкының ийи-үш дакпыр дарлалынга киичилетпеш, оорга-мойнун хөндүрүп чадап, онзалостап чораан. Улуг Октябрь оку чөвүлаңдан чарып албаан болза, оок салым-чолу та канчап баап, та кандыг түңнелге келир турган.

Улуг баштыңчывыс В. И. Ленинниң Россияга кывыскан революциязының чалбыыжы Саян сыннарын амылдыр хереледип келгеш, тыва араттың оорга-мойнун хөндүргеи. Оок иштики, даштыкы дарлалдан хостадырынга, үжүк-бижикти, культураны, экономиканы тургузарынга улуг орус улус болгаш өске-даа аңы-дуңма совет улустар ачыыг дузазын чедиргеи.

Совет улустуң хөй национал ог-бүлезинге Тываның эки тура-биле каттыжып киргенинин соонда, Совет Тывага амыдырал үндезини-биле чаартынып, бурунгаар хөгжүүде Улуг-Хемниң шапкын агыыдет дургедээн. Өөреп чыгаан газыр шөлдерде хоорай, суурлар тургустунган, кандап чыткан хөвү-шөлдерде чаагай үнгеи тараа шиилеп чалгаан. Эрте-бурун шагдан бээр кешкүн арат турум-сууржун амыдыраиче шилчээн. чаа чүрттаалганың идепкейлиг тургузукчузу апарган.

Буруңгу тыва чер ам танытынмас кылдыр хуулган. Ядыы-түреңги амыдыралды амгы салгал билбес. Этем-культура сайзыраан. Бижик билбес чорук шагда үзүктаттынган. Бижии-билиг талазы-биле Тыва эң сайзырангай капиталистиг чүрттарны безин мурнап турар. Республиканы уруглар садтары, школалар, эмнелгелер, клубтар, библиотеналар четкилери шыва алган. Школа назылыг бүгү уруглар өредилгеге бүрүн хаара туттунган. Республикада дээди 3 өредилге черн, түскай ортуман мергежилдиг 3 техникуму, 3 училищези, профтехөредилгениг 12 училищези чамыдап турар. Төөгүнүң болгаш дылдың эртемшинчилел институту база ол ышкаш улус ажыл-агыйының адырлар аайы-биле хөй санныг эртем лабораторнялары бар. Эртем, өредилге черлеринде улус ажыл-агыйының адыларында 95 эртем доктору болгаш кандидады ажылдап турар. Артистер В. Осиал-оолдун М. Мунзуктуң, чогаадычылар С. Тоңаның. С. Пюрбюнүң, чуруучулар С. Ланзыының, М. Черзинниң, композитор А. Чыргал-оолдун. «Саян» болгаш «Аян» ансамбльдернин ат-сураа чүгле бистиң чүртте эвес а харын даштыкы чүрттарда безин сурагжаан. Чоокка чедир-ле ужүк-бижик чок чораан улустуң ыыска үениң дургузунда депшилгеже найы хире улуг базыммы кылганын, канчыг-даа маргыш чокка, бо чижектер хереченлеп турар.

40 чыл дургузунда Совет Тываның экономиктиг хөгжүлдээн көстүп көрбээн бедикче кедүрүлгеи. Ленинчи кооперативтиг план амыдырапда боттанган. Оон ачызында бызаргай хуу ажыл-агыйлыг араттарны коллективтиг ажылгыйме каттыштырган. Эң мурнаичы техника-биле чепсегяенген, бедик механизастаттынган, эртем-техниканың чедимишкиннериниге даянган, социалистиг кедээ ажыл-агый тургустунган. Ам кедээде малчыннын-даа, механизаторнуң-даа амыдыраа-чүрттаалгазы хоорай чүрттуглардан шоолуг ылгалбас апарган. Кедээ суурларны, чамдык хойжу коданнарны электрижиткен. Ынчангаш олар совет социалистиг тургузугнуң бүгү хайырлалын, байлак эртинезин, эртем-техниканың чедимишкиннерин бүрүн ажыглаар аргалыг болу берген. Ол-ла бүгүнү шыңзыытырарыбиле ыыңдыг деңнелгеми кылып болур. Ыракы Өөрүке хойжу-даа, найысылал Кызылга тудугчу-даа ажыл шагы ыоостурга бажыңынга келгеш телевизорун токка уламаш ыыштанын, шайлаа ора, тоолаа дег, Москвада, даштыкыдаага болуушкунну магадап көөрүп, дыңнап, сонуургаан чүвезин таарыштыр долгай тыорып ап олуураралаа. Ыындыг магалыг амыдыралды шаанда орат кижи дүшеп-даа чорбаан. Бо дээрге ленинчи национал политиканың амыдырапда боттанганының ачызы-дыр.

Тарамык, хуу кедээ ажылагый колдаан турган Тывада ам амгы үениң үлетпүр будүрүлгези аажок сайзыраан. «Тыва даг-дүгү». «Тыва кобальт» деп ышкаш бүгү-эвилел ужур-дузалыг улуг боябаазын будүрүлгелер тургустунган. Даг, тудуг индустриязы, оңнуг металлургия, энергетика дээш ышкаш үлетпүрнүң чаа-чаа адырлары база тыптып келген. Ам республика үлетпүр барааннарын чүгле ниир соорттуп турар эвес, а харын чүртка чугула херек даг-дүгүн, кобальтыны, хөмүр-ташты, моңгүн-суун, өлүктү болгаш ченнүң өске-даа хереглел продукциязын үндүр соорттуп турар.

Республиканың экономиказы —ам бүгү чүрттүң улус ажыл-агый комплексиниң чаңгыс аай тудуш неэзе болу берген. 40 чыл дургузунда үлетпүр будүрүлгезиниң ниити хемчээли 70 катап өскен. Республикада авто болгаш авиа транспорт шапкыны-биле хөгжүп турар. Тываны улуг тудуг шөлү-дүр деп дүрүм ёзугаар чугаалап болур. Чаа тудуг тутпайн турар ыыдыг улуг, бичө суур кайда-даа чок. Совлагу 20 чылда 60 муң хире ог-бүле чаа бажыңнарже көжүп кирип, чүрттаалга байдалын эниктиктен.

Бо чедимишкиннер. ыындыг шапкын хөгжүлде бүгү совет улустарның аъы-дуңма дузаламчызының, бүгү талалыг детникчезинниң, ленинчи национал политиканың амыдырапда боттанганының. Коммунистиг партияның мерген удуртулгазының ачызында чедип алдыңган.

ЮБИЛЕЙ БАЙЫРЛАЛЫНГА

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ермин Совет Тываның 40 чылының байырлалынга киржири-биле дүүн чедип келген.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме, Тыва АССР-ния Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, республиканың болгаш хоорайның партия, совет органнарының ескедаа удуртукчулары Кызыл аэропортунга оюу утканнар.

Л. Б- Ермин теилица комбинадынга, Кызылдың хүш фабриказынга, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге, «Суклак» совхозка дүүн чораан болгаш ол ажылагыйлар, бүдүрүлгелер коллективтериниң ажылы-биле танышып, удуртукчулары болгаш ажыттыннары-биле чугаалашкан. Алдан-Маадыр аттыг чүрт-шинчилел музейиниң экспозициялары-биле аалчы танышкан.

Л. Б- Ермининң СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, партия обкомунуң нйнги секретары П. И. Кравченко олар удеп чорааннар.

Бистиң корр.

ССРЭ-НИҢ СОСТАВЫНГА ТЫВАНЫҢ ЭКИ ТУРА-БИЛЕ КИРГЕНИНДЕН БЭЭР 40 ЧЫЛЫНГА ТУРАСКААТКАН СЭКП ОБКОМУНУҢ, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга тураскаатказн СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы октябрь 12-де 15 шакта хөгжүм-шиин театрынга ажыттынар.

СЭКП ОБКОМУНУҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, КЕЖИГҮНҮНГЕ КАНДИДАТТАРГА, ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга тураскаатказн СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга келген СЭКП обкомунуң кежигүннерин, кежигүнүнге кандидаттарны, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннерин. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын октябрь 11-де 9 шактан 21 шакка чедир СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкан бажыңынга бүрүтгээр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга

СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

33. Колдозчулар, совхозтарның ажылдаачылары! Чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын идепкейлиг шиңгээдинер! Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинниң быжыг турушкуун бедидерниге мелиорацииның калбаа-биле ажыглаңар!

Тарааны, техниктиг болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа культураларын бүдүрерин ковудедиңер!

Келир чылдың дүжүдүнче — ачыөөргей болгаш сагыш салыр!

34. Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Мал ажылының чем баазазын быжыглаңар, ооң продуктулуун бедидиңер!

Мал ажыттаглаашкының организастыг эртпгерин чедип алыңар! Мал ажылының продукциязын бүдүрерин ковудедиңер!

35. Кодээ ажыл-агыйның, белетхел, транспорт, болбаазыралын кылыр болгаш садыг бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары! Кодээ ажыл-агый продукциязының чидирилин болдурбаңар!

Өстүрүп алдынган бүгү чүүлдерин камгалаң, чонның чаагай чоруунга ажыглаалы!

36. Салыгның, ниитиниң чемненилгезинниң, аймырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күшкыллың шиңгээ болгаш культуразын бедидиңер! Ачыдуза чедирилгезинниң яазы-бүрү хевирлериңе чонның өзүлделиг хереглелдерин бүрүн хандырыңар!

37. Совет эртемденнер! Шинчилел ажылдарының түңнелдинн бедидиңер! Эртемниң чедишкиннерин практиката шиңгээдир хереке салыышкынарны ковудедиңер!

38. Идеологиин фронтузунуң ажылдакчылары! Партияның идеяларын массаларга бүзүреничиг болгаш илаптыг дамчыдыңар, сайзырангай социализм ниитилелгениң чедишкиннерин хамыны-биле тодаргай коргузүңер! Империалистиг үредилчин пропагандаңы идепкейлиг сойгалап илередиңер!

Идеологтуг ажыл — бүгү партияның, коммунист бүрүзүнүң хереэ!

39. Литератураның болгаш уран чүүлдүң, культураның ажылдакчылары! Коммунистиг идейлиг, партийжи болгаш улусчу чоруктуң түгүн бедик тудунар!

Чаа, социалистиг сайзыралдың угаан-бодаа байлактарын бодунда сиңиктиргеи чогаалдарыңы тургузуңар!

40. Улус середилгезинниң ажылдакчылары! Өзүл олурар салгакчыларның середилгезин болгаш коммунистиг шинжилгезин сайзырангайжыдыңар! Ниитилелге ажыктыг күш-ажыылга ынак болурунга школачыларны киижиңдиңер!

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынга идепкейлиг киржиңер!

41. Кадык камгалалының ажылдакчылары! Чонның эмнелге хандырылгазын ажыңдыңар! Эмнелге болгаш санитар албан черлериниң ажылының культуразын бедидиңер!

42. Күш-культурмулар болгаш спортчулар! Совет спорттуң чедишкиннерин улам-на ковудедиңер! Күш-культура шимчээшкинниниң массалыын бедидиңер!

Күш-культураны — чонның кадыкшылыңга бараан болдурар!

43. Тайбыңны болгаш улустарның аймыл чок чоруун быжыглаарының, делегейге калбак кады ажылдажылганның политиказы — Совет Эвилелиниң дениичи ваштыкы политиказы делгерезин!

44. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дүшпа баймры!

Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эви болгаш сыры каттыжышкыны быжыглаа турзуп!

45. Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

Пролетаржи, социалистиг интернационализм делгерезин!

46. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш напионал-хосталгалыг шимчээшкинниң эвилели быжыглаа турзуп!

47. Социалистиг чурттарның улустарыңга акы-дүшпа баймры!

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының чаңгыс эви, кады ажылдажылгазы болгаш сырый каттыжышкыны, социализминиң чаалай алышкыннарын, чер кырынга тайбыңны быжыглаарынга болгаш камгалаарынга оларның чайгылыш чок шиитпирмин делгерезин!

48. Колониалдыг дарлалдан хосталган болгаш социалистиг хөгжүлдезинге оруун шилип алган улустарга акы-дүшпа баймры!

49. Национал хамаарышпас чоруун болгаш социал дешилгезин быжыглаар дээш маадырлыг демисеилди чорудуп турар улустарга акы-дүшпа баймры!

50. Капиталистиг чурттарның ажылчын ангызынга акы-дүшпа баймры!

51. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш фашистиг кииданнарда хилинчектеттирген демиселичилерге акы-дүшпа баймры.

Империализмге болгаш реакциига хоругдатмыргаиларыңы хостаар!

52. Делегейниң улустары! Империалистиг агрессиига болгаш ыш догээшкинге удур. Азиядa, Африкада болгаш Латин Америкада дүшаүүрдүг чоруктуң база аризистиг байдалдарның одагларын узутпаар дээш шиитпирлиг демисеңиңер!

53. Империализмге, колониализмге болгаш расизмге удур, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш демисеңип турар Африканың улустарынга акы-дүшпа баймры!

Намибиянның улузунга хосталганы тыпсыр! Мурнуу Африкада апартеидтин бужар системазын узуткаар!

54. Империализмге болгаш реакциига удур, тайбың дээш, боттарының чурттарының демократтыг хөгжүдези дээш демисеңип турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

Делегейниң улустары! АКШ-тың Никарагуага удур агрессиг-чи коделишкиннериниң сөскадырын негеңер! Америк эжеледен Гренаданы хостаарын чедип алыңар!

55. Араб чурттарының улустары! Израиль агрессиига болгаш империализмниң албадаашкынынга удур демисеңге хураалеңиңерни сырый каттыштырыңар!

Совет-араб найырал быжыглып турзун!

56. Делегейниң улустары! Эжелеткен бүгү араб черлерден израиль шеригерни үндүрериң, араб чурттарының херектериңге империалистиг холгаплаашкынны сөскадырын чедип алыңар!

Палестинаның араб чонунуң чөптүг демисели-биле эң-сеткил каттыштырылгазын быжыглаңар!

Чооккү Чөөн чүкке — быжыг болгаш чөптүг тайбың!

57. Европа чурттарының улустары! Америк ядролуг баа ракеталарны Барыын Европадан үндүрер дээш демисеңди күштелдириңер!

Европага — тайбың, аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга!

58. Азия чурттарының улустары! Империализмге, неоколониализмге болгаш гегемонизмге удур, тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш демисеңиңер!

Азия тайбынын, идегежир чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың дииң болзун!

59. Бүгү чурттарның улустары! Ядролуг даймының кыскаашкының узутпаар дээш демисеңди күштелдириңер! Империализминиң, милитаризмиин болгаш реваншизмиин агрессив чимеенишкиннериңе шиитпирлиг ойтур шавышкынны таварыштырыңар!

Боо-черсектин эңдере бүдүрүүшкүүн кынчыктырбаалы, чавырышкынны болгаш тайбынны камгалаалы!

60. Бүгү планетаның киижилери! Ядролуг, химиктиг болгаш массалыг узуткаашкыны чепсээнни оске-даа хевирлерин хоруур дээш демисеңди удам-на калбартынар!

61. Делегейниң улустары! Космос делгемин милитаризстаарын бүгү үелерде хоруурун шиитпирлиг негеңер!

Космос чүгле тайбын болур ужуралут!

62. Бистин улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

63 Ленининиң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже, бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тарның болгаш улустарның, хамыктың мурнуунда Палестинаның араб чонунуң эргелериң база эрге-ажыктарын боогдап турар. Ливан девискээрин Израильдиң ам-даа эжелеп алган туларын ийи талаалар шыгыы бууруу шапкан болгаш израиль шеригерни Ливандан доп-хораан чугаа чокка үндүрериңче кыйгырган.

Палестинаның араб чонунуң дүрүм ёзуулар кара чаңгыс төлөөлекчиэ кылдыр Палестинаны хостаарының организациязын киирештирбишаан, сонуургалыг бүгү талааларның киржилгези-биле делегей конференциязын чымылдырарының аргазы-биле үгүле дем каттыштырган ажеениишкиннер-биле чогумчалыг кылдыр эвижиңдерии чедип ап болур дээрзин К. У. Черненко онзалап демделээн. Чооккү Чөөн чүкке таварыштыр шиитпирдээшкин талазы-биле чоокта чаа совет санаалдар чогумна ол оруктү айтып турар, ынчаарга 1967 чылда эжелеттинген араб девискээрлерден израиль шеригерни бүрүн үндүрери, Чооккү Чөөн чүкке таарыштырылганың кол айтырыы — палестин улустуң чарлын болбас национал эргелерии, ооң иштинде бот-башкартынар болгаш ядролуг чепсектерни тургузарын болдурбас, ында турар чурттарга удур шүүтү ажыглаары-биле кыжаамас болгаш иштики херектериге холгаарлавас дээш туржуп турар бис.

Ол санаалдарны боттандырар чорук бомбүрээктиг ол частын Президент А. А. Салех демдеглевишаан, Чооккү Чөөн чүкке таарыштыр шиитпирлээшкин талазы-биле араб улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүүшкен бо чылдың июль 29-та совет санаалдарны ПАР-ның деткип турарын медеглээн.

Империалистиг болүктерниң хөделиишкиннериниң түңнелинде шыгыы чидирлеттеп делегей байдалы-биле холбаштыр дүүрелдя ийи талаалар илергейлевишаан, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин соксадырыңче, ядролуг даймыны болдурбазынче угланган соцгаарлыдың болбас хемчеглерин алырының эргежок чугулазын айтыканнар.

Президент А. А. Салехтың Совет Эвилелиңге аян-чоруунуң үезинде дээди деңнелге болган совет-соңгу-йемен чугаалажышкыннар болгаш кады кылган документилерге ат салганы Совет Эвилелиниң болгаш Йемен Араб Республиканың арозынга найырал болгаш кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдерииге идегин бөөр дээрзиңге ийи таланың бүзүреллии илергейлеттинген.

Чугаалажышкыннарга олурушканнар:

Совет талаадан — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрииң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң ПАР-да элчиин А. И. Филев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң коллегия кежигүнү В. П. Поляков;

Йемен талаадаң —Президентиниң ңаңцелярязының начальныгы Али Мухаммед аль-Аиси, ПАР-ның ССРЭ-де элчиин Абдо Осман Мухаммед.

• • •

Кремльге чугаалажышкыннар доозулган соолуңде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Йемен Араб Республиканың арозынга найырал болгаш кады ажылдажылганы дугайында Керээге ат салган.

Керээге Совет Эвилелиниң өмүнээзинден СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко, ПАР-ның — Йемен Араб Республиканың Президентизи А. А. Салех ат салган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Йемен Араб Республиканың арозынга консул конвенциязынга ооң дараазында ат салган. Анда ат салганнар: ССРЭ-ниң өмүнээзинден — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ПАР-ның — ПАР-ның даштыкы херектер министри, УБК-ның Доктаамал комитединиң секретары А. М. аль-Асбахи.

Документилерге ат салымышкынынга олурушканнар:

совет талаадан —СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албаның оске-даа киижилери;

йемен талаадан — Президентиниң үдеп чоруур ПАР-ның күрүне ажылдакчылары.

• • •

Чугаалажышкыннар доозулган соолуңде А. А. Салех СЭТА-ның корреспондентизиге мынча деп медеглээн:

Совет удуртукчулар-биле бистиң чугаалажышкынарывыс чедишкинниг болду. Чугаалажышкынарның үезинде илергейлеттинген бот-боттарын биилир чоруктуң ёзузунга чугаалашкан айтырыгларның хөй нуруузунуң, ооң иштинде ийи таланың харылзааларының айтырыгларының, араб азы ийи талага соңуургалдыг делегей айтырыгларының талазы-биле ийи талаларның бодалдарының дөмей болганынга сеткил ханыышкынын илергейлеп тур бис.

(СЭТА).

«ССРЭ-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты эң А. Б. Чыргал-оолга тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Совет музыка уран чүүлүн хөгжүлериңге улуг ачы-хавыыразы дээш композитор эң Алексей Боктаевич Чыргал-оолга «ССРЭ-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың октябрь 10.

«ССРЭ-ниң улустуң башкызы» хүндүлүг атты эң А. А. Алдын-оолга тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Өөреникчилериң өөредилгезиниг болгаш коммунистиг киижидилгезиниге оңза ачы-хавыыразы дээш Тыва АССР-ниң Кызыл хоорайының № 2 ортумак школазының башкызы эң Арыя Араптановна Алдын-оолга «ССРЭ-ниң улустуң башкызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың октябрь 10.

«ССРЭ-ниң улустуң эмчизи» хүндүлүг атты эң А. И. Канунниковка тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Чоннуң кадык камгалалының хөгжүлдезинге улуг салымышкынны болгаш эмчи хүлээлгезинниң күүседир талазы-биле эрес-кыымаккай чоруу дээш Тыва АССР-ниң республика эмнелгезиниң хирургия салбырының эргелекчизи эң Александр Иванович Канунниковка «ССРЭ-ниң улустуң эмчизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың октябрь 10.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Йемен Араб Республиканың болгаш өске-даа араб чурттарның киржип турары кавада каттыштазының шимчээшкиниң бо талазы-биле зөйлү кылып турарын сеткил ханыышкын-биле демделекселеп каан тур мен.

Чооккү Чөөн чүк девискээриниң үлүүне зар-бергелиг шилгелдалар таварышкан. Крийстериниң болгаш месил-дежимишкиннериң айыылдыг одаа мында он-он чылдарның иштинде турун келген. Ооң кол чылдагаанны бүгүдее билдингир. Ол — Израиль күрүне-дир.

Ынчангаш Вашингтонның туружунга кандыг-ла бир эскерилге болур болза, ол кажанда Израилдың эрге-ажының талазынче угланган болгаш араб улустарга үзүр болдуруу чүвэ-даа чок. Израильдиң чаа чазааның чоокку чөөн чүк херектерин көөрүнүң талазы-биле кандыг-бир боттуг эскерилгишкиннерни кылганын база көрбейн турар бис.

Чоокку Чөөн чүкте ырып, дүшүүрүлүг байдал. Израильдың агрессив чүүлдерииге болгаш АКШ-тың хоралакты хөделиишкиннериңе үзүр арыгтарның чорузар үзүрге таваржып турарын белеп эвес демисели араб чурттарының сырый кады хөделиишкиннериниң, олардың быжыг каттыжышкынының үзүр-дүзүнүн чаган-каган айтып турар-дыр.

Маңаа холбаштыр дараазында чүүлүн дугайын чугаалаксап тур мен. Бистер сөөлгү неделиниң иштинде ийи йемен күрүнелер — Йемен Улус Демократтыг Республиканың болгаш Йемен Араб Республиканың үдуртукчулары-биле чогумчалыг, ажыттажыг чок беседаларны кылган бис. Ол ийи араб чурттарның арозында харылзаалар-ларны тодаралып турар чүүлдер — олардың бот-боттарын хүндүлежири болгаш чаагай кожа-хелбээ догуиназыкының байдалы бистиң сеткилдиң хамыдыңдан өөртүп турар.

Совет Эвилели—араб улустарның ыынчы болгаш идегелиг өөнүү. Бистер арабтарның талазында бис, чүге дээрге, олар шынныг херек дээш, боттарының хамаарышпас чоруу болгаш түскай догуиназыкыны дээш демисежип турар.

Ынчангаш Чоокку Чөөн чүктүң улустарынга тайбының чажыт сулгээлер болгаш чаңгыс талаалыг. Дүүрүп бериишкинниг керээлер эвес, а чүгле бүгү талалыг өөртүп шиитпирлээшкин бөөр дээрзиге бүзүрээр бис. Совет Эвилелиниң күжениишкиннери чогумна мындыг шиитпирлээшкиниге утланган.

Ол эңнс сорулгаже дорт орук Чоокку Чөөн чүк талазы-биле чурттар арозының конференциязын чымылдырары боон турар. Анаа Палестинаны хостаарының организациязы маңа-ла деи эрге-биле киржир апаары билдингир. Делегейге калбаа-биле деткимчеии алган ол санаалды канчаар көөру Чоокку Чөөн чүк айтырымга тайбың ёзу-биле шиитпирлээрии кандыг-бир күрүнениң канчаар көөрүүнү сеткигй тодарадылгазы, хемчээшкини болу берген.

Перси мугулдурунуң болган Чер ортузунуң валайының районунга тайбынны болган аймыл чок чорукту хандырар талазы-биле бистиң моон мурнуунда-даа киирген санаалдарывыс база боттарының күжүн долу хемчээлдинбиле арттырбышаан турар. Бистер ол васкээлерге чаштыкы күрүнелериниң шеригдалай хөделиишкиннериң кымгаарлары дээш, оларга даштыкы шеригдээшкиниң тургузарын болгаш ядролуг чепсектерии тургузарын болдурбас, ында турар чурттарга удур шүүтү ажыглаары-биле кыжаамас болгаш иштики херектериге холгаарлавас дээш туржуп турар бис.

Ол санаалдарны боттандырар чорук бомбүрээктиг ол частын болур айыылдыг районунда душаүүрлүг чорукту кошкаарынга болгаш делегей байдалын ынтизин-биле чогумчалыг болдурарынга идегиг болуру шүүт билдингир-дир.

Бистиң чугаалажышкынарывыс үлгаш пайырал база кады ажылдажылганы Керээге ат салганывыс ийи чурттуң арозынга харылзаалар-ларны улам-на бүгү талаалыг хөгжүдерииниң херээге, а ол мышкаш бүгү-ниити тайбының быжыглаарының эрге-ажыктарынга эки бараан болзуруга бүзүреллии түңнелиниде илерек-диксеп тур мен.

А. А. Салех харыы сес ан, чүс чугаалаан.

А. А. САЛЕХТИҢ чугаазы

Эргим өөнүү, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненко!

Өөнүктер!

Силерниң пайырадыг чуртуларың пайысылалыга келгенинистиң баштайгы үезинден эгелээш бистерге көргүскени чылыг, эптиг-эзидек чорук болгаш улуг сагыш салымышкын дээш бодумнуң мурнумдан болгаш бемен делегациниң өөнүзээнинден чалбыштыгылыбиле көрүп четтиреңи илередиер мелээ кайгамчык улуг эвес кежик боон турар-дыр. Бистерни хүлээп алган чорук бистиң күрүнелеривистиң болгаш улустарывыстың арозында пайырадың харылзаалар-ывыстың база сырый кады ажылдажылганың бедик деңнелдиниң дугайын хереглеп турар.

Эргим өөнүү!

Өөнүктер!

Йемен улусту Совет Эвилелиниң улустары-биле холбаштырган пайырадын болгаш бөөнүг кадыг ажылдажылганың чыл-дыларын бежеп алган улус чурттуң арозынга тургустугган.

Сентябрь 26-ның алдарлыг революциязы болгаш ооң соонда болгулекчиңнер ол харылзаалар-ны калбартып, быжыглатырга идиглиг болган. Ол бистиң чурттарывыс арозынга хей хей хамыларны хаара тутканы кады ажылдажылганың чаа-чаа перспективаларын тыптыкан.

Бистиң ийи чурттуң удуртукчулары сентябрь 26-ның революциязының соонда эң-назырадыг харылзаалар-ның быжыг үнделгинин салып 1964 чылда пайырал дугаймында кезээнде чаргаш, айдаа ийи талаалыг харылзаалар-ның кол-кол үлүүлешкинниериң болгаш хемчеглерин тодаратказ, ол кадыг ажылдажылганы калбартырынга, ону улам деңгүдерииге идиглиг болган. Бистиң кадыг кылган чаа улуг чедип алышкынывыс — бистиң пайырадыг чурттарывыстың арозынга пайырал болгаш кады ажылдажылга дугаймында Керээге бөгүн ат салышкыны болганынга сеткил ханыышкынын илерелир аас-чеженнигер боон турар-дыр бис.

Эргим өөнүк!

Өөнүктер!

1981 чылда силерниң пайырадыг чуртуларга бистиң эвиңорувусту бистиң чурттарывыстың арозынга ийи талаалыг харылзаалар-ның болгаш кады ажылдажылганың төөгүзүнде үгүлә үе-чаа кылдыр үелеп көрүп турар бис. Ол ашы-чоруктуң соонда бистиң кады ажылдажылганывыс чайгылыш чокка хөгжүп келген.

Бистиң экономиктиг хөгжүдевистиң планнарында көрдүнген төлевилелдерни боттандырарының хөөзээге Совет Эвилелиниң ролюн калбартырынче чүткүп турар бис. Амгы ашы-чоруук пайыралыг ийи чурттуң арозынга чаагай харылзаалар-ның болгаш кады ажылдажылганы улам хөгжүдеринге чаа идиглиг бөөрииге, бо орукка бүвүнгээр базым болгаш йемен-совет пайырадың чүүл оруунга быжыг үнделин болзуруга идеген турар бис.

Эргим өөнүк!

Өөнүктер!

Сионисчи күрүненин турмус-тукталының болгаш ооң палестин араб черлерни эжелеп алганының төөгүден бөөр Чоокку Чөөн чүктүң ойлоңу тургулуг дүшүүрүлүг байдалда туруп турар. Тайбынны тургузарының талазы-биле делегейниң күжениишкиннериң тоон хөрбээн Израиль төгүлүлеп турда, палестин улус боттарының эртежерии кадыктап турда, Израильдың агрессив эжелеши политиказының түңнели боон турар бо девискээрде крызистиг байдал бүгү делегейде тайбынга болгаш аймыл чок чоруккә кыжаныышкынның болур.

Палестин улустуң эргелерии, ооң иштинде кара чаңгыс дүрүм ёзуулар төлөөлекчизи Палестинаны хостаарының организациязының удуртулгазыбиле болдуңун черинге хамаарышпас күрүненин тургузаар ооң эртезинн хүлээп көрбес болгаш катап тургусаас болза, Чоокку Чөөн чүкке тайбың тургустунмас болгаш ол бүгү-ниитя тайбынга болгаш улустар арозының аймыл чок чоруунга зоктамал кыжаныглыг одаг болурунга мяк бүзүреп турар бис.

Бистерде, Йемен Араб Республикада, араб-израиль месилдежишкинниң шиитпирлээр талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативазын ол районга тайбынны тургузарының политиктиг оруктарының бирээзи кылдыр көрүп турар бис, чүге дээрге, Феске бедик деңнелге болган 12-ги ниити-араб чамалел хуралының шиитпирлериндe айтыынган үүлдеггe ол хөгжүп турар.

Эргим өөнүк!

Өөнүктер!

Дөрт чыл ажыг үеде үргулүүдеп турар ирэи-ирак дайын ирак-даа, ирэи-даа улустарның эрге-ажыктарынга барааи болбайн турар. Ол уң районда зоктамал дүшүүрүлүг байдалдың үнеө деөү болу берген. Оон аңгыда ол дайын даштыкының чазый-чилби күштелиниң талазындан уң девискээрнин иштики херектериге языбүрт чылдагааннар-биле холгаарлаарының таарымчалыг байдалдарын тургузуп турар.

Ол дайынны соксадыр болгаш кожа-хелбээ турар ийи чурттуң арозында маргылдаалыг айтырыгларны тайбын аргалар-биле, месилдежип турар талааларның дүрүм ёзуулар эрегелерин барымдаалаан чугаалажышкыннар-биле шиитпирлээрии чедип алыр дээш күжениишкиннерии улам улгатырары эргежок чугула боон турар.

Маңаа холбаштыр бистер Ираның чазаан ирак чазактың үлегерии эдерериче болгаш ханы төгүүшкүүн соксадыр бөөр ирак болгаш ирэи улустарның күштерин хей чамгыларын доктадыр дээш, ол дайынны соксадырынче угланган делегейниң күжениишкиннерии тоон көөрүнче кыйгырып турар бис.

Мээн эргим өөнүүм Константин Устинович Черненко!

Өөнүктер!

Кымыл даладының районунга ол амырарга үзүр-дүзалыг долай орунга, судноларның чорууруңун аймыл чок болуунга кыжаныышкынны тургузар болгаш ол дыка чугула чеженскээрде бир дескн байдалды чайгылыраар сорулга-биле израиль шеригерни үндүрериң, араб чурттарының херектеринге империалистиг холгаплаашкынны сөскадырын чедип алыңар!

Палестинаның араб чонунуң чөптүг демисели-биле эң-сеткил каттыштырылгазын быжыглаңар!

Чооккү Чөөн чүкке — быжыг болгаш чөптүг тайбың!

57. Европа чурттарының улустары! Америк ядролуг баа ракеталарны Барыын Европадан үндүрер дээш демисеңди күштелдириңер!

Европага — тайбың, аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга!

58. Азия чурттарының улустары! Империализмге, неоколониализмге болгаш гегемонизмге удур, тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш демисеңиңер!

Азия тайбынын, идегежир чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың дииң болзун!

59. Бүгү чурттарның улустары! Ядролуг даймының кыскаашкының узутпаар дээш демисеңди күштелдириңер! Империализминиң, милитаризмиин болгаш реваншизмиин агрессив чимеенишкиннериңе шиитпирлиг ойтур шавышкынны таварыштырыңар!

Боо-черсектин эңдере бүдүрүүшкүүн кынчыктырбаалы, чавырышкынны болгаш тайбынны камгалаалы!

60. Бүгү планетаның киижилери! Ядролуг, химиктиг болгаш массалыг узуткаашкыны чепсээнни оске-даа хевирлерин хоруур дээш демисеңди удам-на калбартынар!

61. Делегейниң улустары! Космос делгемин милитаризстаарын бүгү үелерде хоруурун шиитпирлиг негеңер!

Космос чүгле тайбын болур ужуралут!

62. Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

63 Ленининиң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерже, бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары

«РСФСР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты Х. Б. Конгарга тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Совет театр ураң чүүлүнүң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш **«РСФСР-ниң улустуң артизи»** хүндүлүг атты Тыва-ның хогжум-шин театрының артизи Хүргүлек Баймскылановна Конгарга тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Тыва АССР-ниң ивдээ амыл-агыйының ажылдакчыларынга «РСФСР-ниң ивдээ амыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ачы-хавыяазы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Херелмаа Хууракovна Күжүгет — Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң өшкү кадарчызы.

Алдын-кыс Санаа-Байыровна **Моңгуш** — Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозунуң саанчызы.

Иван Петрович **Сафонов** — Тандың районунуң «Революцияның чалбыжы» совхозунуң хойжузу.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң Кызылда даарзынылга фабриказын РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Күрүме планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң Кызылда даарзынылга фабриказын **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

РСФСР-ниң Автомобиль транспорт министерствозунуң автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр наттыжыышкынының Шагаан-Арыгда автотранспорт будурүлгезин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш РСФСР-ниң Автомобиль транспорт министерствозунуң автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискээр наттыжыышкынының Шагаан-Арыгда автотранспорт будурүлгезинге **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Тыва АССР-ниң Чурттагга-коммунал амыл-агый министерствозунуң «Тыва септелге тудуг» трезин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш Тыва АССР-ниң Чурттагга-комунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва септелге тудуг» трезин **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Тыва АССР-ниң Кызыл районда «Көк-Тей» совхозту РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый будурүлгезин тегжүдеринге чедип алган чеминшкиннери дээш Тыва АССР-ниң Кызыл районда «Көк-Тей» совхозту **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Тыва АССР-ниң Эрзин районунуң херелгекчилер нинтилелии РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Чоннуң садыг хандырылгазынга чедип алган чеминшкиннери дээш Тыва АССР-ниң Эрзин районнуң херелгекчилер нинтилелии **РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

«РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты З. А. Кууларга тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Чоннуң кадык камгалалының талазы-биле ачы-хавыяазы база эмнелге-профилактика ажылынга чедип алган чеминшкиннери дээш **«РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи»** хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Каа-Хем районунуң төп эмнелгезинин салбыр эргелекчизи Зинаида Анай-ооловна Кууларга тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

«РСФСР-ниң алдарлыг тудугчузу» хүндүлүг атты Ш. С. Күжүгетке тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«РСФСР-ниң алдарлыг тудугчузу»** хүндүлүг атты «Тыва көдээ тудуг» трестиң комплекстиг бригадазының бригадири Шойдар-оол Санчытович Күжүгетке тыпсыр, Тыва АССР.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

«РСФСР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты В. В. Климинге тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Транспорт талазы-биле ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«РСФСР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты Кызылдың № 2 чүк автотранспорт будурүлгезиниң автомобиль чолаачыларының бригадири Владимир Васильевич Климинге тыпсыр, Тыва АССР.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

«РСФСР-ниң садыының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Б. Д. Лаңаага тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Совет садыг талазы-биле ачы-хавыяазы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Тес-Хем райпозунум магазының садыгжызы Бырат Дарганович Лаңаага **«РСФСР-ниң садыының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

«РСФСР-ниң ыяш үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты А. И. Мельниченкого тыпсыр дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Ыяш үлетпүрүнүң талазы-биле ачы-хавыяазы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының комплекстиг бригадазының бригадири Анатолий Илларионович Мельниченкого **«РСФСР-ниң ыяш үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Тыва АССР-ниң амыл-агыйының болгаш культуразының ажылдакчыларын РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Чедип алган күш-ажылгы чедишкиннери дээш база ажыл-агыйы болгаш культура туружуушкунуга идепкелиг киржилгези дээш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Раиса Андреевна **Базыр** — «Тувапарикмахерские» каттыжыышкынының парикмахери.

Зоя Петровна **Березкина** — Кызылдың эът комбинадының формовщиги.

Елена Михайловна **Блинова** — Кызылдың эмчи училищезиниң директору.

Валентина Биче-ооловна **Борбак-оол** — «Тыва тудуг» трестиң шеверлекчилер бригадири.

Валентина Абрамовна **Долганина** — Кызылдың күш фабриказының күш ажаакчызы.

Александра Григорьевна **Жданова** — Барыын-Хемчик районнуң № 8 аптеказының эргелекчизи.

Иннокентий Маркелович **Карпов** — Улуг-Хем районнуң «Шагонартяжстрой» трестиң комплекстиг бригадазының бригадири.

Иван Иванович **Корж** — Тываның геология-шинчилел экспедициязының геологу.

Валентина Хүргүловна **Күжүгет** — Бай-Тайга районнуң хереглекчилер нинтилелиниң пекарь-мастери.

Минчи-оол Дуктугбаевич **Күжүгет** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың экскаватор машинизи.

Анатолий Иванович **Кузнецов** — «Тудуг кезектери» комбинаттың столяр-станочниги.

Эзир-оол Андреевич **Куулар** — Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» ортумак школазының башкызы.

Экер-оол Торжуевич **Куулар** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының бызанчылар бригадири.

Алдын-оол Кылынмаевич **Кызыл-оол** — Сут-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң суттатчызы.

Владимир Алексеевич **Маланчиков** — Бии-Хем районнуң хереглекчилер нинтилелиниң садыгжызы.

Михаил Лаврентьевич **Маслов** — Кызылдың пассажирлер аргыштырар автотранспорт будурүлгезиниң автобус чолаачызы.

Шагдыр Сатович **Минчитоол** — Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң өшкү кадарчызы.

Михаил Алданович **Момбулай** — Балгазын санаторийниң кол эмчизиниң орлакчызы.

Күнзенмаа Намбар-ооловна **Монгуш** — Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозунуң малчыны.

Серен Лопсановна **Мунзук** — Каа-Хем районнуң харылзаа белдириниң почтальону.

Нина Вячеславовна **Муцкая** — «Тыва кобальт» комбинатың кол бухгалтериниң орлакчызы.

Базыр-оол Сандараевич **Орустук** — Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозунуң механизатору.

Спартак Шыырапович **Сидоо** — Эзрин районнуң «Чаа орук» совхозунуң малчыны.

Руслан Сарыг-оолович **Төвүт** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң комплекстиг бригадазының бригадири.

Галина Дмитриевна **Фаданеко** — Кызылдың сүт заводунуң бригадири.

Дүмен-оол Самбуевич **Хертек** — Тываның электри четкилериниң электромонтажниктер бригадири.

Баир Сендоевна **Хомушку** — Барыын-Хемчик районнуң хереглекчилер нинтилелиниң столоваязының поварь.

Кушкаш Чигжитович **Чигжит** — Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң нанжизи.

Нина Григорьевна **Шипилова** — чурттагга-коммунал ажыл-агыйының Кызылда эргелеринң чавгайжыдыгга комбинадында бригадир.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1984 чылдың октябрь 9.

Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге болгаш хоочуннарга шаңналдар

Совет Тываның 40 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилерин СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан:

Анфиса Түлүшовна **Аракчаа** — «О. Шынаа» совхозтуң хойжузу.

Бичии-Уруг Лама-Саановна **Арапгаи** — «Тээли» совхозтуң хойжузу.

Таисия Ивановна **Аршанова** — «Кызыл» гостиницаның ажылдакчызы.

Зоя Филипповна **Аврущкая** — геология-шинчилел экспедициязының лаборатория эргелекчизи.

Хорлуу Хөлээевич **Ак-оол** — «Мурнакчы» совхозтуң хову ажылдакчызы.

Валентин Валентинович **Баборин** — «Тыва кобальт» комбинаттың энергоцехиниң ээлчег начальнигы.

Арылдай Самбуевна **Базоол** — Өвүр районнуң Хандагайты ортумак школазының физика болгаш математика башкызы.

Кара-оол Тюлюшевич **Борбак** — «Шагонартяжстрой» трести № 20 КМК-ниң бызанчы-бетонщиги.

Зинаида Григорьевна **Валыко** — Кызылдың аъш-чем садының сыдыгжызы

Марта Талажиковна **Байкара** — «Саян» совхозтуң саанчызы.

Парынмаа Дойнуровна **Баймр-оол** — Тожу районда Сыстыг-Хемниң куранныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылчыны.

Болчоннмаа Манзыр-ооловна **Баймр** — Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының колбаса кылыгларының хептекчизи.

Евгения Николаевна **Байгажакова** — Чадаанада районнуң харылзаа белдириниң инструктор-контролеру.

Алексей Николаевич **Бельтиков** — «Тыва кобальт» комбинаттың слесарьлар бригадири.

Валентина Николаевна **Богайчук** — Шагаан-Арыгда районнуң харылзаа белдириниң телеграфизи.

Мыйыт-оол Шортан-оолович **Болбан-оол** — Шагаан-Арыгның райпүлетпүр комбинадының белеткел цехинде бригадир.

Валерий Монгул-оолович **Бичеоол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң механизатору.

Роза Кирсановна **Гаврилюк** — Тожу райпозунуң мом садының сыдыгжызы.

Георгий Васильевич **Галочкин** — геология-шинчилел экспедициязының автобазазының чолаачылар бригадири.

Лидия Николаевна **Галова** — Элегес рабкоовуның склад эргелекчизи.

Илья Алексеевич **Гануш** — харылзаанын будурүлге-техниктиг эргелелиниң план-санлоо киллизиниң начальнигы.

Пятрасс Иомович **Грибас** — Туранның райсельхозтехниказ чолаачызы.

Геннадий Иванович **Голденко** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехиниң чолаачызы.

Александр Васильевич **Гончаров** — «Тудуг кезектери» комбинаттың хевирлекчилер бригадири.

Алексей Васильевич **Гольцов** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта АВМ оператору.

Юрий Борисович **Гурылев** — Топ телевидениеминиң болгаш Бүгү-эвилет радиозунуң Тыва АССР-де корреспондентизи.

Ирина Васильевна **Доржу** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы.

Марина Манчын-ооловна **Домгак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы.

Дадар Кууларовна **Дежик** — Өвүр райпозунуң автомагазин эргелекчизи.

Майны Дарын-Базырович **Иргит** — Кызылдың районнар аразының Сельхозтехниказ слесарь.

Мандыл-оол Серен-Чимитович **Иргит** — «Кара-Хөл» совхозтуң хо'жузу.

Сергей Иванович **Иконников** — Бай-Хаакта районнуң харылзаа белдириниң монтеру.

Юлий Семенович **Кацук** — Кызыл-Мажалыктың райсельхозтехниказ чолаачызы.

Балчын Иванович **Кенден** — «Тере-Хөл» совхозтуң сарлык кадарчызы.

Галина Федоровна **Киприевская** — ССРЭ-ниң ЭА Сибирь салбырының Тывада экономиктиг лабораториязының инженери.

Анна Андреевна **Киреева** — Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң кол бухгалтери.

Иргит Чыргалович **Комбу** — Монгун-Тайга районнуң «Моген-Бүрен» совхозтуң сарлык кадарчызы.

Афанасий Александрович **Кудряшов** — «Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелинде электрокранкчы.

Виктор Баянович **Куулар** — «Большевик» совхозтуң механизатору.

Кавва Ендакович **Куулар** — «Хөндергей» совхозтуң хойжузу.

Григорий Иванович **Кузьмин** — «Тыва обувьбыт» каттыжыышкынының ядык дааракчызы.

Сернибек **Кульжубаев** — Кызылдың күш фабриказында чолаачы.

Тамара Күжүгетовна **Күжүгет** — Ак-Довуракның хлеб заводунуң хлеб быжырыкчызы.

Светлана Стажевна **Комбу** — «Кызыл тараачын» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Валентина Манайовна **Кочаа** — Кызылдың хлеб заводунуң цех астери.

Дарья Иргитовна **Көжербей** — «Моген-Бүрен» совхозтуң хойжузу.

Толаан Танзырыпович **Кызыл-оол** — Эрзиниң харылзаа белдириниде электромонтёр.

Надежда Александровна **Кыргыс** — чоннуң амыдырал хандырылгазының Барыын-Хемчик район будурүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Раиса Александровна **Любчич** — Улуг-Хем райпозунуң столовая эргелекчизи.

Лидия Викторовна **Маршинова** — Кызылдың эът комбинадының колбаса цехиниң кол технологизи.

Кызыл-оол Эдер-оолович **Моңгуш** — Чадаанада мяш ажыл-агыйының мяш белеткекчилериниң бригадири.

Наталья Моңгуш-ооловна **Моңгуш** — Хову-Аксының хлеб заводунуң одакчызы.

Чечен-кыс Маадыевна **Моңгуш** — «Хадың» совхозтуң саанчызы.

Николай Донгакович **Моңгуш** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Өвүрде септелге-тудуг участогунуң бызацчылар бригадири.

Галина Уйнуковна **Моңгуш** — караа көзүлбестерниң Бүгү-россия шинтилелиниң өвереилге-будурүлге черинде даараныкчы.

Кузьма Сидорович **Лифанов** — «Улуг Октябрь» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының бригадири.

Кургек Яжжапович **Маады** — Туранның райүлетпүр комбинадының пилорама ажылчыны.

Чооду Лангыович **Марчин-оол** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң Самагалдайда септелге-тудуг участогунуң бызанчызы- Тес-Хем район.

Даадар-оол Көк-оолович **Моңгуш** — «Сут-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының эргелекчизи- Сут-Хөл район.

Сундукай Шээлеевич **Моңгуш** — улус депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Советиниң черле үедүнүң столунун начальнигы.

Тамара Чалбаевна **Моңгуш** — Сарыг-Септе районнуң харылзаа белдириниң экономизи.

Хүлер-оол Бичеоловнч **Моңгуш** — «Коммунизмче орук» совхозтуң саанчызы.

Маргарита Дөмүр-ооловна **Моңгуш-оол** — үнү чоктарының «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Бүгү-россия шинтилелиниң Кызылда өвереилге-будурүлге черинин хевеш салыкчызы.

Юрий Петрович **Морозов** — № 18 геология-шинчилел партиязында өрүмнекчи.

Мария Александровна **Мумбалдай** — чоннуң амыдырал хандырылгазының Эрзин район будурүлге эргелелиниң Нарында комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң чагыглар хүлээп алыкчызы.

Александра Андреевна **Мухa** — чоннуң амыдырал хандырылгазының Чөөн-Хемчик район будурүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Сүтгежик Тюлюшович **Мерген** — «Торгалыг» совхозтуң механизатору.

Чечек Чимитовна **Морган** — «Нарын» совхозтуң хойжузу.

Ким Балганович **Мумбалдай** — «Тес-Хем» күрүлетпүр аймыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчызы.

Кавдир-оол Монбуртукович **Минидрыя** — «Бурунгаар» совхозтуң механизатору.

Нина Степановна **Набатова** — Кызыл хоорайның № 15 школазының башкызы.

Шолбан-оол Ангыр-ооловнч **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу.

Кызыл-оол Угденекович **Ооржак** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Борис Серенмаевич **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң чылгычызы.

Хорлуу Кокуевна **Ондар** — «Коммунизмниң черелиг» совхозтуң хойжузу.

Анчимаа Чырталовна **Ондар** — Чадаананың хлеб заводунда мастер.

Бичижик Далдынович **Ондар** — «Көдээ» ажыл-агыйның дуржулга станциязының тудуг пегинин бызанчызы.

Байыр-оол Чадамбаевич **Оюн** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 5 КМК-ның бызацчызы.

Василий Сергеевич **Порубенко** — Сельхозтехкүркомунуң Чадаанада транспорт будурүлгезинин чолаачызы.

Михаил Григорьевич **Парчевский** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Тожуда бот-орулга-чарылгалыг участогунуң начальнигы.

Анна Аркадьевна **Пек** — Кызыл районуң холушкак баразынар садының кладовщиги.

Иван Николаевич **Полежаев** — «Ленинги орук» совхозтуң механизатору.

Галина Петровна **Потапова** — Кызыл хоорайның холушкак судунуң канцелярия эргелекчизи.

Валерий Павлович **Репин** — Терлит-Хаяның монгун суу будурүлгезинде вол маркшейдер.

Василий Андреевич **Романов** — СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтуң механизатору.

Зоя Назытыевна **Сат** — терапевт эмчи. Кызылдың эмчи училищезиниң директорунуң өвереилге - кижизидилгелиг ажыл талазы-биле орлакчызы.

Кертик-оол Тегүс-ооловнч **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң чолаачызы.

Александра Шалдакаевна **Сарыглар** — «Шекпээр» совхозтуң саанчызы.

Игорь Петрович **Сагоян** — «Көк-Тей» совхозтуң СЬФ-ниң бригадири.

Мимчир Оолаковна **Саая** — — «Саян» универмагтың кассир-контролёру.

Борис Декович **Сат** — Тандың районда Элегес ортумак школазының директору.

Бора Эртинсевич **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң чолаачызы.

Валентина Борисовна **Самыйлык** — «Тоора-Хем» совхозтуң саанчызы.

Анатолий Опан-ооловнч **Сапчак** — Хандагайтының энергия-чырык участогунуң мастери.

Екатерина Өлбезековна **Сарыглар** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниде штукатурлар бригадири.

Михаил Васильевич **Савицкий** — «Тыва автотранс» каттыжыышкынының киллиг начальнигы.

Анна Кирилловна **Соколова** — Тожуның чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылчыны.

Дмитрий Михайлович **Савильный** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери.

Ольга Чоодуевна **Сырат** — «Чодураа» совхозта сүт-базаан фермазының эргелекчизи.

Александра Ширзировна **Серен** — Чоннуң амыдырал-хандырылгазының Тандың районунуң будурүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Мария Ивановна **Степанова** — «Красноярскгражданпроект» институдунуң Тывада филиалының план-будурүлге киллизиниң начальнигы.

Владимир Иванович **Соловьев** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 585 КМК-зының бызацчызы.

Вады Сагаанчыевич **Сувак** — «Мерен» совхозтуң чолаачызы.

Николай Митрофанович **Тахтуев** — Кызылда телеграфтың улус электромеханиги.

Серемжа Хертековна **Тойбу-Хаа** — Шүүда харылзаа салбырының начальнигы.

Валерий Александрович **Тунай** — «Революцияның чалбыжы» совхозтуң механизатору.

Монге Сувакович **Түлүш** — «Хемчик» күрүлетпүр ажылагыйының ажылчыны.

Анчымаа Хунан-Кара **Хертек** — Монгун-Тайганың чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң кол бухгалтери.

Валерий Ховалыгович **Чамчы** — «Ак-Туруг» совхозтуң хову ажылдакчызы.

Куш-оол Монгушевич **Чамың** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Чечек Салчаковна **Чымба** — Тээлиг уруглармың музыка школазының директору.

Валентина Тюлюшевна **Шивит** — Самагалдайда залчылар башкыныың эргелекчизи.

Сани Михайлович **Ширапай** — Тожуның мяш ажыл-агыйының чолаачызы.

Александр Томасович **Эльмояпов** — «Строймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниде экскаватор машинизи.

Вячеслав Васильевич **Якименко** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң механизация эргелелиниде бульдозер машинизи.

Партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың дараазында хоочуннарын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан:

Михаил Иванович **Агапов** — партиямың хоочуну. Каа-Хем район.

Алексей Клавич **Бичижик** — персоналдыг пенсионер. Кызыл район.

Дыртымаа Мага-Ширеевна **Биче-оол** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны, күш-ажылдың хоочуну. Улуг-Хем район.

Аркадий Иванович **Черепанов** — Күрбанкының Кызылда конторазының эргелекчизиниң оралакчызы.

Кыргыс Шошкукович **Чамбырын** — партиянның хоочуну. Эрзин район.

Монгуш Намчылович **Чүлдүм** — күш-ажылдың хоочуну. Барыын-Хемчик район.

Александр Топаевич **Шаала** — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң директору.

Сат Сендиевич **Очур-оол** — малчын.

Андрей Максимович **Михайлов** — Чадаананың АТБ-зинде контролёр.

Оюн Арапгановнч **Толгар-оол** — СЭКП обкомунуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң деканы.

Фёдор Петрович **Клепов** — Ак-Довуракгың улусчу контроль комитединиң даргазы.

Александр Даглеевич **Ширап** — Эрзин районунуң даргазы.

Николай Маирэуелович **Конгар** — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң мал ажылыын аалдаанының эртелекчизи.

Манефа Алексеевна **Систа-**

Александра Ширзировна **Серен** — Чоннуң амыдырал-хандырылгазының Тандың районунуң будурүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Мария Ивановна **Степанова** — «Красноярскгражданпроект» институдунуң Тывада филиалының план-будурүлге киллизиниң начальнигы.

Владимир Иванович **Соловьев** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 585 КМК-зының бызацчызы.

Вады Сагаанчыевич **Сувак** — «Мерен» совхозтуң чолаачызы.

Николай Митрофанович **Тахтуев** — Кызылда телеграфтың улус электромеханиги.

Серемжа Хертековна **Тойбу-Хаа** — Шүүда харылзаа салбырының начальнигы.

Валерий Александрович **Тунай** — «Революцияның чалбыжы» совхозтуң механизатору.

Монге Сувакович **Түлүш** — «Хемчик» күрүлетпүр ажылагыйының ажылчыны.

Анчымаа Хунан-Кара **Хертек** — Монгун-Тайганың чурттагга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң кол бухгалтери.

Валерий Ховалыгович **Чамчы** — «Ак-Туруг» совхозтуң хову ажылдакчызы.

Куш-оол Монгушевич **Чамың** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Чечек Салчаковна **Чымба** — Тээлиг уруглармың музыка школазының директору.

Валентина Тюлюшевна **Шивит** — Самагалдайда залчылар башкыныың эргелекчизи.

Сани Михайлович **Ширапай** — Тожуның мяш ажыл-агыйының чолаачызы.

Александр Томасович **Эльмояпов** — «Строймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниде экскаватор машинизи.

Вячеслав Васильевич **Якименко** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң механизация эргелелиниде бульдозер машинизи.

Төөгүнүң арыннарындан

БҮТКЕНИ ОЛ

Совет Тываның 40 чылы келгени бо. Ажылдың кайыда участогунда шыкаш. Тываның чурт-шинчилел музейи база анаа белеткенип турар. Төрээн Тывалының дөртен чыл дургузунда эрткен оруун, төөгүзүн улам ханы өөренип, билип алырын кым күлевес боор. Кижилер маңаа келгеш, ол чүүлдерни билип, көрүп ап турар-лар. Музейнин аалчылары хей. Оларга бистин ажылдакчыларывыс Тываның Совет Эвилелиниң составынга каттыжып киргенинин дугайында чугаалап берип келдивис. Анаа хамаарыштыр бисте эң-не үнелиг документ бар. Оон дугайын бис бо үеде күлевес күзелдивис-биле чугаалап турар бис. Анаа бакты доктаап көрейн.

Тыва Арат Республиканың Бичe Хуралының оныш VII сессиязы Кызылга 1944 чылдың август 16—17 хүннеринде болуп эрткен. «Тыва Арат Республиканы Совет Социалистиг Республикалар эвилелиниң составынга каттыштырар дугайында» Декларацияны анаа чаңгыс үн-биле күлээп алган. Төөгүлүг бо документиде тыва чоңнуң амыралын,Улуг Октябрьның тиилелгезиниң соонда, 1921 чылда Тыва Арат Республика тургустунгуже чедир эрткен оруун ында көргүскен. Ол чылдар улуг совет улус-биле быжыг найыралга эрткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва аки тураачылар фронтуже аъттанып, ок-боону холга алгаш, совет чуртту хамгалажып турганнар. Декларацияда мынчыг олурууглар бистиң чүректеривисче дыка чоок болгаш эргим. «...Ол улуг өг-бүлеге чурттаары болгаш ажылдаары —тыва чоңнуң изиг күзели».

Онза VII сессиязының шиитпирин күүсетпишаан, Тыва Арат Республиканың Бичe Хуралының Президиуму Москваже бүрүн эргелиг делегацияны дараазында составтыг чоруткан: ТАРН ТК-ның Чиигние секретары С. К. Тока, Сайыттар Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Даштыкы хемректер министри А. М. Чымба, Чоон-Хемчик районнуң мурнакчы малчыны О. Ч. Лопсанчап.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Ч. Лопсанчап соолуңде мынча деп сактып чугаалаан: «Совет Эвилелиниче бар чорумга өөрүшкүмүн чүге деннээр. Москваже чоңнуң ол хире улуг дилээн аппар чыгар делегациянын составынга чоруруу — улуг бүтүрел». Бо дилегиним оон чоңунга кайы хире үнелиин, улуг ужур-дузалыын малчын коңчуг эки билип чораан. Оон сумузунуң араттары ол дугайын шагдала күзеп чораан болгаш «Улуг акывыс — Совет Эвилелиниге дүрген каттыжып азырыысса аар. Совет кижилер апаар болзувусса, бодал-даа чокка бистиң чалгыннарывыс херлип, быжыглып, күштүг апаар мынаш. Ынчан кандыгдаа ажыл-иш биске чиик болур ийик, совет хамаатты болур аас-кежик дээш кандыг-даа тулчуушкунган чалданыш кыа турар» деп чугаалажыр турган.

ТАР-ны Совет Эвилелиниң составынга хүлээп алыр дугайында Чарлыкты бир дугаар ноччаан ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң ол хуралы О. Лопсанчаптың сагыш-сеткилинге үтүндүрбээ болуп арткан. Ол — делегацияга улуг өөрүшкү болган. Дээди Советтиң Президиумунуң кежигүннери оларга изиг байыр чедиприп, тыва чоңнуң амыдырал-чуртталгазын сонуургап турган. Тыва автономнуг областың моон соңгаргы сайзыралынын дугайында айтыыр дораан тургустунган. Ол үеден бээр 40 чыл эрткен, ийи дакыр орденниг Совет Тыва таныттынмас кылдыр сайзырап, хөгжээн.

Н. ЧАШ.

Тываның чурт-шинчилел музейимде киидиис эргелекчизи.

САЛЧАК ТОКА, ТЫВАНЫҢ УЛУСТУҢ ЧОГААЛЧЫЗЫ.

БОТТАНГАН КҮЗЕЛ

Шиидеп үзүндү

Маруся. Биче-оол даргазың байдалы аар-дыр, ынчалзадаа идегел бар ышкаш, эм сыыртынтарымга, судалы ажылдай берди. (Улус өөрүй бээр. Агбаан-Шыырап үнүп чоруурун ораладажыр. Хорлукпан эскерт чок чиде берген болур).

Кудар. Ай, ашак, сен үнме, маңаа херек апаарың чадавас, оглуң-даа ышкынган-дыр сен.

Агбаан-Шыырап. Аар качыгдалда таварыыттым, дүмээкым, маңаа турары менээ берге-дир.

Кудар. Харын сээн качыгдалыңны чиигедирип күзеп турарывыс ол-дур, түвеңнең айбажы тывылгыже маңаа тур.

Шокар-Калай. Сеп оон чүнү күзеп турарың ол, Кудар? Качыгдалда туттурган кижиң көрбейн тур сен бе? Багай кижиге чүге шорлуруң ол боор?

Ак-Сал. Оон качыгдалың тодарадып көөр апаар. Чамдык айтыгларың харылап бергин, ферма чанында шилдер кайың чеде бергеш ол?

Чылбакай. Оон ынай бо суурда келген. араатазыг. ынай-бээр дээнеп чоруур ким деп ашагыл?

Анна Васильевна. Ол ашак кай бээрды, дээнп чаа маңаа турган эвейикле.

Байыр-оол. Көк, хаптаал, мен ол ашактың чорупкан үжүрүн даап билип тур мен.

Кудар. Агбаан-Шыырапты тудуп алыр, бо херекке чедье киришкен деп билип тур мен.

Үннер. Тудуп айтырар-дыр, айтырар!

Агбаан-Шыырап. Эргим хавдынма, каңдыг ыныыг кээрээр чүрек чок, өскенни качыгдалынга хайгаарал чок улус боор силер, менээ чүнү карадап турарыңар ол ийик? Билир-ле болгай силер, колхозта эки ажылдап турарымны-даа, бистиң эргим Бичe дартавысты база мээң оглумну өлүрүп каанын-даа, ол чорук бистиң колхозче кире бергеш, ажылдап турарывыска хорадаан өжээнниг кижилер ынчан турары ол-дур. Аа-халак, аа-халак!

Үннер. Шы, шы... Ыңдыг боон база болур. Ол ак сеткилдиг ажылдап турар кижи.

Кудар. Тудуп байысаар — ол-ла.

Докпак. (Агбаан-Шыырапты сегирип алган Кударны хоруп турар). Адыр, Кудар, далашпа. Кижиин тудуп алырда тодаргай буруу омаар апаар. Анаа-ла үжүр-дүрүм чокка ынчап болбас!

Агбаан-Шыырап. Үндезин хоойлуда ынчап бижээн. Кижиин дорамчылаар дүрүм чок!

Кудар. Үндезин хоойлуну безин сакты тыртып кагдым бе, хоралыг чылан! Чоруулуу..

Докпак. Сеп анаа каңдыг буруу онаан турарың ол, ынчаш?

Кудар. Тодаргай чүнү-даа онаавайн тур мен. Анаа-ла даап болаан тур мен. Истекинер ужуруун тывар мйнаан!

Докпак. Даап болаавп, кижилер тутпас чүве болгай, ол дүрүмге таарыштпас. (Пауза. Ыржым апаар).

Шокар-Калай. Чоруулуу, ирей... Шында-ла бак чүвеге кире бердиң халак! (Агбаан-Шыырап аар чоруптар, оон соонче шунту улус ширин көрүп турар, аажок ыржым турда. Биче-оолду чедип алган киирип кээр).

Биче-оол. Тур, Шыырап! Арның менче көргүс! Кэраамдыва кезе кайгам. Мээң-биле бо турган чырык октаргайга катап ужуражыр деп бодаваан боор сен... аа?

Агбаан-Шыырап. (Аңаар хая көрүп кээр. Биче-оол база аңаар бажын кедүрүп кээр. Агбаан-Шыырап алгырыпкаш, сөгедектей кээп дүжер). А-а! Эргим кижилер... буруулуг мен... Мени албадапканнар, дужаапканнар, менде чүве чок, өршээнер! (Ол аразында Көк биле Байыр-оол Хорлукпаанны сөөртүп киирип келиилер).

Байыр-оол. Кол буруулуг дайзың бо-дур, амыр эвес халда кирген деп бил... Машина сарайын өрттедир деп чыткан черимден тудуп алдывыс.

Ак-Сал. Корчуг хораллыг чыланнарың, бистиң чырык амыдыралывысче, бистиң кижилеривисче буянр холуң арның турган кулугурларга өлүм!

Үннер. Өлүм! Өлүм! Өлүм! (Дайзынларже чамдык кижилер хол арны бээрлер).

Докпак. Соксаавр. Совет Эвилелиниде кем-буруулуг кижилерни торгаарда, боттары хол чедип аажылавас чүве болгай, эштер! Ам бис ССРЭ-ниң хамаатылары болган бис, ол өөрүшкүнү дыңнадыр дээш силерге келген кижи мен.

Үннер. Чүже? Чүнү чугаалай-дыр сен? Ам база чугаала! Чугаала!

Докпак. Адыр, эштер! Көк, Байыр-оол-биле каны белеткеп алыынар. Улустуң дайзынарын чогуур черинге чедирери-биле силерниң харыысалгаңарга берзивис, боларны чедиприер, а сен, Көк, бо ческиничиг кулугурларның салдарыңга таваржып турганыңнай ужуң наминң мурнуңга харыылаар сен. Билдиң бе?

Көк. Наминң кандыг-даа харыысалгазың хүлээр мен, болумнуң буруумну шагда билиирем мен. Хайлыг чүве, арай арага-дымыче сундуглаш, серемчимни ышкынганымны аңа-ла шаап биллим. (Демгилерни үлүре бээр).

Докпак. Эштер! Мен силерге өөрүшкүлүг мелээни эккелген мен. Ынчаарга хамыктың мурнуңда балыглаткан кижиниг дугайымда сагыш човаар апаар.

Биче-оол. Менээ дегбейн көрүнер, сээн эккелген мелээниң мен даап биллип чыдыр мен. эш Докпак. Ол мелээ мээң балыгларымга эң эки эм болуп турар... Чугаала, чугаала, эжим!

Докпак. Хамаатылар. эштер, өөрүктер, тыва улустуң хей чылдарда бодаа чораан бодалы эм боттанган, Тыва эм Улуг Совет Эвилелиниң чарыыбас кежээ. тывалар эм оон хамаатызы болган-дыр бис.

Улус. Ураа! Ураа Ураа!

Докпак. Совет Эвилелиниң составынга Тываны хүлээп алыр дугаймында тыва улустуң дилээн ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуу хандырган-дыр. Ам бис Совет Эвилелиниң долу эргелиг хамаатылары-дыр бис деп чүвени чап-чаа телеграмма-биле дыңнадывыс.

Үннер. Совет улуска аңаар! Аңы-дыкма орус улуска ураа! Коммунистиг партияга ураа!

Сергеев. (орус дыл кырынга). Товарищи... дорогие братья и сестры. Я русский агроном... Три года работаю в Туве, все вы знаете меня. Я ешё плохо владею тувинским языком, а теперь ещё волнуюсь... разрешите мне свое слово сказать по-русски. (Адыш-часкаар, «дилеп тур бис, дилеп тур бис» деп алгыжыр).

Нет слов, чтобы передать мою радость, радость русского человека. Русский народ всегда с большой симпатией относился к малым угнетенным народам. Жить в одном государстве с вами было не только мечтой тувинского народа, но и нашего. (Биче-оолдуң чанынче чоокчулай бергеш, оон холуң тудар). Отныне навсегда пойдём вместе, тувинский брат мой. (Ошкаш каар. Адыш часкашкыны, үрээлээр).

Биче-оол. (Аңаар болгаш өткүзүп-биле). Дайзыннар чежеле мооданактап, шаптыктап, өлүрүп-чидиприп турза, иштики болган дашты дайзынарның хораныында, орус улус-биле каны Коммунистиг партияның башталгазы-биле коммунизмге чедер бис! ССРЭ-ниң сулде демдээн сингбиндээн Күргүне туут хөлбеңейниң тушт келир, хөгжүм Совет Эвилелиниң Гимнизин ырлап күүседир).

ЫНАК ЧЕРИМ

Таңды — Саян аразында
Тайлып баткан Улуг-Хемже
Таныш-көрүш ырлап алгаан
Даглыг, хемниг ынак Тывам.

Элир куштар үжүп четпес
Эниек бедик даглар чурту—
Эрте шагдан малчым уктуг
Енисейлиг эргим Тывам.

Ыдык бедик хүннеп чыдар
Ыяштыг байлак тайга.
сынныг
Ыраажылар алгап мактаан

Ынак төрээн Совет Тывам.
Монгун бөрттүг, эртиелиг
Мөңге чоргаар даглар
бүргээн —
Мөчек-мөчек шыгланнарлыг

Мөге-начын Совет Тывам
Куржаангылыг көк-көк
даглар
Куспактап кээр, ынакшып
кээр
Кудагайлар ырлап ханмас

Кудукту дээр —ынак Тывам.
Кашпал, кадыр бедик даглар
Каржы-ширини көзүлзе-даа,
Эргип көргеп аалчыларга
Эргелеңир эргим Тывам.
Тайга, сыннар үгүлзалаан
Тараа, маллыг сураа алгаан
Тайбың болгаш найыралчы
Даглар чурту ынак Тывам.

Л. ЧАДАМБА.

МЭЭҢ ТЫВАМ

● ШҮЛҮГЛЕЛ ⊙

Өртемчейде өөнүктерим
көвей болгаш.
Өскен өөм дег Тыва черим
дугайында
Сонуургалдыг айтырыглыг
чагаларны
Сонуут-мурнуг, хүнүүн
чыгыы алыр-дыр мен.
Хары улус идегээштин
сонуургаанда.
Карак ажыт кулак кызыл
канчап орар.
Харыы сестер ханы бодал
негээр-даа бол.
Караидажым чидиткештин
бижий бээр мен.
«Аалдан кээп, көрүп-билип
алынар»—деп.
Адрестээн өөрүм бээнп
моорлап келгеш.
Амыр эвес айтырыглар
салгылаарга.
Арын көрүүп, тэйилбирлээр
апаар чорааш.
Чамдыктарын чугаал кылдыр
бижип кагдым.
Чаңгыс кижи бодалдары
чегей магат.
Ынчангаштын номчукчуга
эге сестү
Ынаныштыг дуза эреп
бижиндим-даа.
«Тыва» деп сөс
дыңнавыткаш.
Дыка кайгап. «Куба азы
Тула» дижип.
Чартык ай дег сыгыр
караам,
Шала хүрен шырайымны
улус кайгаар.
«Кемзинимейн көрүнер аа-
Географ эвес мен ийин.
Буруум миннийин.
Аалынар бодавыже
Азияда эвеспе?»—деп.
айтырарлар-
Арыш-дүрзүм хевириндеп
Азий чурттуг кижи-дир деп
эскерзе-даа.
Төрүттүнген эргим үям
Төөгүп бээр үлүг менээ
ондашкылаар:
Азия делгем болгай
А мээң аалым оон таптыг
чүрээнде ийин.
Сагышка эки артар кылдыр.
Саянларны адапсымаа четчи
бээр боор.
Ол-даа арай хоомай болза-
Оон-даа тода, чиге кылдыр
сөглеп берейн:
Делгем Сибирь кежер
аккан.
Денилеге чок Енисейнин
бажында мен.
Саян биле Енисейни
Шал-бүл дыңнаап. мени
олаа үглеп келиө
«Каксы-даа бол хөөреп
көргеп.
Кайгамчыктыг оран ол деп
дыңнаан бис— дээр.

В. СЕРЕН-ООЛ.
(Улаачылыг).

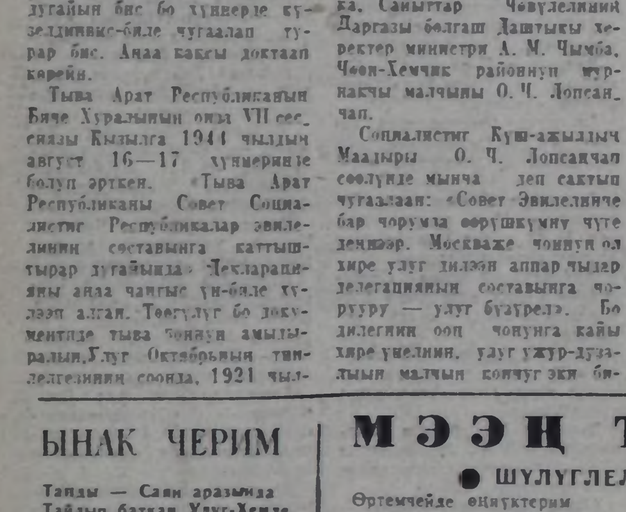

Кызылдың дараамылга фабриказы республикада мурнакчы будуруглелерниң бирээзи. Ол продукциязының элээн кезиин Шынар демдектиг будурүп турар. Будуруглениң соолгу чылларда шапкын хөгжүдезиниң, күш-ажылды организастаарының чаа арга-хевирлерин шингээдип келгенниин ачызында ол ам чылда 5 миллион рубльдиң продукциязын будурүп шыдаар арталыг апаргаш.

ЧУРУКТА: № 3 бригаданың мурнакчы дараамычылары (солагай талазындан) Шончалай Домгак, Тамара Карыма, Кира Бурнакова олар. Мурнакчылар үлүг-нормазын доктаамал 120 хуу чедир күүседип турар.

Аъш-чем продуктуларын садыгларже чоруларда эң эптиг болгаш дүрген сайгартынар кылдыр белеткээн чорудары —ол продуктуларны будурүп турар будуруглелерниң база бир угланышкыны болуп турар. Кызылдың сүт заводунда сүт аймаан белен сарлаар, пакеттээр талазы-биле дериг-херекселдерни тургузуп, оларны долу ажыглаарынче кичээнгейни үтпаидырган. Ынчаган садыгларан сүттүг, кефир, сметана болгаш өскелээ продуктуларны садыг алыкчылар деңзиледип. савалдың турбайн, дораан алгаш чорүп турар арталыг.

Сметана савалаар шугумнуң ажылдакчылары Надежда Аверкина, эдикчи слесарь Василий Добрынин олар боттарының ажылдап турар шугумнуң туруушкун чок ажылдаары дээш кичээнгейни салып, бедик харыысалгалыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: сметана савалаар шугумнуң ажылдакчылары Н. Аверкина, В. Добрынин.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотолары.

ПЛАННЫ 110 ХУУ

Арыг-Узуу суурда чаа телевизел-биле тутқан пекарня бар. Оон ажылчыннарлы Зоя Кыртымай удуртуп турар. Хлеб бижырыкчылары чонга амданныг, чаагай бижырган хлебти бараалгадып турар. Ай, квартал планын олар доктаамал күүседип келгеш.

Совет Тываның 40 чыл баймзалдың олар чедиишкинниг күш-ажылы-биле уткаан. Чартык чылда 360 тонна хлеб бижырар планын 380 тонна чедирген. Хлеб бижырыкчылары тос ай планын 110 хуу күүседкен. Э. Кыртымайның удуртқан ажылчыннары амданныг хлеби-биле Ак-Туруг, Арыг-Узуу, Арыскан база Иштии-Хем сууларын хандырып турар.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

В. И. Ленниге тураскаалга чечектер салымышкыны.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң байырлыг хуралының кирижикчилериниң, Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының төлээлевилериниң митинг-чыскаалы.

Эгелээри — В. И. Ленин аттыг шөлге 10 шакта.

«Хүреш» стадионта театржыткан көргүзүг.

Эгелээри — 14 шакта. Театржыткан көргүзүге доозулган соонда ол-ла стадионга шилиндек мөселериниң хүрээ.

Паратың спорт шөлүнге. Волейболга паратың шапналы дээш маргылдаа.
Эгелээри 10 шакта.

ОКТЯБРЬ 14-ТЕ

Аът чарыштырар черге аът спортунуң маргылдаалары.
Эгелээри — 11 шакта.
«Енисей» Культура бажыныга.
Концерт. Эгелээри 14 шакта.
Аныяк көрүкчүлер театрының коллективи-биле ужуражыышкын. Эгелээри 12 шакта.
Паратың спорт шөлүнге.
Городкиге паратың шапналы дээш маргылдаа. Эгелээри 10 шакта.
Чиик атлетикага паратың шапналы дээш маргылдаа. Эгелээри 14 шакта.

КЭЭП КӨӨРҮНЧЕ ЧАЛАП ТУР БИС

Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгези.
Делгелге Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парктың-да тургустунган.
Тыва АССР-ниң чурукчуларының болгаш чазашыла ураң чүүлүүн мастерлериниң чогаалдарының делгелгези.
Делгелге Чурукчулар бажыңында (Кочетов кудумчузунуң № 28 бажында).
«Совет Тыва» деп фотоделгелге.
Фотоделгелге хөгжүм-шаң театрының фойезинде.
РСФСР-ниң ном үндүрер черлериниң номнарының делгелгези.
Политтырыдыышкын бажыңының бичии залында.
Тываның 60 маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи.
Музей Ленин кудумчузунуң № 7 бажында.
Делгелгелериниң болгаш чурт-шинчилел музейиниң ажылдаар хүннери болгаш шактары:
Октябрь 11-де — 10-дан 18 шакка;
Октябрь 12-де — 10-дан 14 шакка;
Октябрь 14-те — 15-тен 18 шакка чедир ажылдаар.

СЕТКИЛ-САГЫЖЫН ҮЛЕЖИП...

Чаңгыс организацияда ажылдап турар эжим республика эмнелгезинге эмнедип чыдыпкан. Анаа ужуражырывыс-биле ол эмнелгеге чораан мен. Төрелдериниге, чоок тавыш-көрүжүмге ужуражыр барганнар арбын болган. Ол улус аразында элээдиг уругларлар бээр бар. Бир 16 харлыг хире тыва уруг мээң-биле мендилешкен. Ларыг кижиге канчаар ужуражырын айтырды. Дежурный сестрадан билип алырын анаа сүмеледи. Оон ол дежурный сестрага барган: «Любовь Сергеевна Сёминага ужуражыр дээш Монгун-Тайга районундан келдим. Ол Тожу районундан келген кижи» — деп, уруг тайылбырлаарга:

— Дээ, улус база ол кижиин маңаа турар. Аңаа каттыжып эл. Любовь Сергеевна ам дораан чедип келир—дээш, азыгга бөлүк кижиже айытты.

Ол улустуң уруг чаңгызында танывады. Оларның аразындан бир херээжем не турган: «Мында чыглып келген улус бот-боттарывысты билиишпес. Башкызыска ужуражыры-биле болчашкан дег келген улус-тур бис. Танывыш чугаалажыр-ывыска, башкының өөреникчилери болдувус» — дей-дир.

— Любовь Сергеевна авам, ачамны шагда чедп класс доостурган. Авам дээди эртемниг башкы а ачам көдээ ажыл-агый институдун доосканш ажылдап чоруур — деп, демги уруг ада-пезин танышгырды.

Ынчаар чугаалажып турар кадында, Л. Сёмина коридорда чоруп ор. Демги уруг башкыга уткуштур четкеш: «Экии, Любовь Сергеевна!» дээш куспактаныпты. Башкызы «кайыын келдиң, кымның уруу сен?»— деп айтырарга:

— Мөңгүн-Тайга районнан келдим. Саазларның хеймер уруу Айлацмаа-дыр мен. Авам, ачам менң силерже чорудупту.

Уругнуң таймырыыдан ол Айлацмазыны ам-на танып каашаш. хөөрежип шаг болганнар. Оон Сут-Хөлдеп Ондар Дадар, Тес-Хемден Чооду Байыр, Терс-Хөлдеп Тожу Амбароол олар ужуражы бердилер. Эртемнериниң үндезининге өөреткеп башкызын үтпайн сеткил-сагыжын кандыг-даа чеберде оларның үлежип чоруурун көргеш магададым. Оларның башкызы орус тыва дылдарга катай-хаара чугаалавышаан. өөреникчилерибле дыка-ла чугаалаштым. Шынап-ла, эп-найырал, кижизиг мөзүг-шынар деп чүве болдур. Башкызы-биле мырыкладаа чораш, эмдыырал-чуртталгазын айтыржып, кадыкшылын хайгаарап келгеннп оларның чугаазындан биладым.

Л. Сёмина Горький хоорайга башкы училишезин дооскан соонда, ону Тывадже ажылладып чоруткан. Ол ак-көк Тывага 20 харлында ажылдап келген. Оон ам өөреткен оолдар-кыстары улус ажылагыйының хей яазы адырларында төлептиг үлүүн киирип чоруур.

Ол үш уругнуң төлептиг нелзи. Улус өөредилгезиниң шугумунга 30 ажыг чыл дараан болгаш, амгы үеде пенсияже үнген, уругларының ажы-төлүп өстүржүп, кижизидип орар. Оон өөреникчилери-биле найыралчы харылзаазы кезээ-дүдуң болуп, ажыл-ишиниң дуржулгазын солуун чоруруу өөрүнүүр-дүр.

Х. ОНДАР.
Кызыл хоорай.

аграар

Республикага шокар булуттаар, даглarга болгаш чамдык черлерге ол хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10, күштелгенде 14 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 6—11, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 0—5 градус чылыр, чамдык черлерге 1—6 градус соок.

Кызылга чуга булуттаар, биче хар чаар. Дүне агаарның температуразы 7—9 градус соор, хүндүс 0—2 градус чылыг болур.

ШИН

ОКТЯБРЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги суда шинчээшкин. 8.55 — Шымыраага делегей чемпионады. Информастыг тилүүрүг. 9.10 — «Горнисттер, харыылаңнар!». 9.55 — «Дневник директора школы». Уран-чечен фильм. 11.00 — «Биздиң-дээ бол, элементи». 12.00 — 12.05 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Хой төрелдер». Документалдыг телефильм. 14.55 — Совет Тываның 40 чылынга. Тыва АССР-ниң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң концерти. 15.20 —Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, гидротехниг М. М. Васильев-биле школаларның ужуражылгазы. Иркутскиниң дамчыдылга. 16.05 — Шидыраа школазы. «Ак төрге». 16.35 — Мультфильм. 16.55 — Миллионнарның дөчинчи университеди. «Күш-ажыла — ниитилел — кижи». Күш-ажылчы коллективтиниң эргелериниң болгаш хүлээтелериниң чаңгыс демги. 17.25 — Тайбың болгаш аныяктар. 18.00 — М. И. Глинканың романстарын делегей конкурстарының лауреады Н. Дроздова күүсеңир. 18.15 — Футболга делегей чемпионадының шилиндек ужуражылгазы. Норвегияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Норвегияда дамчыдылга. Чанцарда — Богун делегейде. 20.00 — ГДР-ниң культура хүннериниң ССРЭ-ге ажыдыышкынының тураскаатқан концерт. ССР Эвилелиниң Күргүнниң академиктиг Улуг театрынан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 —Совет Тываның 40 чылынга. «Тыва дугайында үш моң» Документалдыг телефильм. 22.25 — Шымыраага делегей чемпионады. Информастыг тилүүрүг. 22.45 — 23.00 — Богун делегейде.

ИНИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шинчээшкин. 8.15— «Кодээ ажылагый». Киножурнал. 8.35; 9.40 — М. Ю. Лермонтов. «Калашников садыгжының дугайында моң». 7 класс. 9.00; 13.00 — Испан дыл. 9.30—«Конставлдың соок чырыы». Эртем-тайбырлыг фильм. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Музыка. 5 класс. И.-С. Бах. 11.05 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 — Бойдус. 3 класс. Чеминң чырының хевири. 12.30 — Совет чогаалчылар В. И. Ленин дугайында. М. Прилежаеваның чугаазы. 13.30 — А. Гришин амыдыралы болгаш номнары. 14.20 — «Врача вызывали?» Бижимелдерлиг уран-чечен фильм. 15.30 — 15.35 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев — «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Совет Тываның 40 чылынга тураскаатқан концерт. 19.05 — Киножурнал. 19.15— «ССРЭ-ниң улустарының найыралыг шөлүлезимде». Совет Тываның 40 чылынга тураскаатқан дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чаңгылдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Незнайка рульда». Мультфильм. 20.15— «Оңу сөлер шыдаар силер». 21.00 — «Ут». 21.35— «Одлофамилеп». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.45— 23.05—«Гавриил». Документалдыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ОКТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кто сильнее его» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.00, «Конец императора тайги» 10.20, 12.10. «Дерзу Узала» 20.20. «Завещание профессора Доуэля» 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Соучастники» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Особое подразделение» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Очень важная персона» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, харылсалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35 партийдиг амыдырал болгаш үлетпүр «илдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг «илдистериниң 2-37-13, чагаа «илдизиниң 2-41-27, информация «илдизиниң 2-20-80 «культура «илдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый «илдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуун келбейн бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуун неделяда 6 катаң үнер.

Чагыг № 2063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүг комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1;

ТС—01594.

Бүгү чурттарның пролетарийлэри, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 236 (12626) | 1984 чылдың октябрь 12, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

ТАР-ның ажылчы чоннарының дээди ёзугаар Тыва Арат Республиканы Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынга хүлээп алыр дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга 1944 чылдың октябрь 11-де чугаалашып турган уези.

Степан САРЫГ-ООЛ,
Тыванның улустуң чогаалчызы.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ ХАМААТЫЗЫ МЕН

40

Тываларның хөстуг үнүн — чөргээр ырын
Дыңнавааннар дыңназын дээш, көрзүннер дээш,
Элег-түрег, базымчадан аңгыыраан
Энтим бедиин, хөрээм хөстүүн ырлап тур мен!
Хааннар, бегләр мурнун орта тейлеп чорбас,
Нарны хөөлү адаан орта чөвүүртавас,
Хөлда, бутта кинчи-бенти үзе шапкан
Хостуг чонум чоргаар, өмак оглу-дур мен!
Хаттыг шуурган, чаңнын халап тайып дүжер —
Хая-даштан, бөлат, наңдан күштүг чуртум,
Калчаа дайзын дыңнып чадаан Совет чуртум,
Хамаатызы болганымга чоргаараар мен!
Хөөйлүларда, Совет чурттуң Хөөйлүзү дег,
Хостуг шынныг, ыңдыг хөөйлү найда-даа чок,
Дээди шынның хөөйлүзүн мактап ырлаан
Делегейде мен дег чоргаар хамаату чок!

ДЕЛЕГАЦИЯЛАР ЧЕДИП КЕЛГЕН

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эка тура-биле каттышкамыдан бээр 40 чылының байырлалынга киржири-биле бистиң республика-биле кожа крайларның, автономнуг республикаларның болгаш области оралакчылары В. С. Урайский, Чита областың — облкүүском даргазының оралакчызы Д. Ш. Ахметов олар баштап чоруур.

Сибирьниң шериг округунуң командылакчызы, генерал-полковник В. А. Востров, Забайкалье-ниң кызыгаар округунуң командылакчызы генерал-майор А. А. Шелестов баштаан делегациялар база чедип келген.

Совет Тыванның юбилейиниң байырлалынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, машина тудугушкунуңуң заводунуң чиңгиме конструктору В. Л. Ланыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң инструктору С. М. Веселов, Сибирьниң Комитерн аттыг будүүргө каттыжышкынының чиңгиме директору Г. Л. Мокичев олар база ажылчыларывыс.

СЭКП обкомунуң секретарылары, СЭКП обкомунуң республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, партия хөөрөмчүнүң болгаш хөөрүүсскомуңуң эжылдакчылары делегацияларын аэропортка уткаптар.

Ажы-дунма МАР-ның бистиң республика-биле кожа-хелбээ аймактарындан делегациялар байырлалга киржири-биле Кызылда чедип келген. Баян-Үлегей аймактан — партия комитединиң бирги секретары Б. Хурметбек. Завхан аймактан — аймактың күүсешки эргелелиниң хуралының даргазы Раднаарагчаа. Хөвдө аймактан — партия аймак комитединиң бирги секретары Ж. Түмэнжаргал. Убса-Нур аймактың — партия аймак комитединиң бирги секретары Ш. Боля делегацияларны баштап чоруур.

ТЫВА АССР

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединге Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың Дээди Совединиң Президиумунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели майгамчыгыг болуушкун— Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылы-биле холбаштыр Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчыннарынга, кодээ ажыл-агыйның ишчилеринге, улусчу интеллигенциязынга, бүгү ажылчы чоннарыга изиг байыр чедирип тур.

Тыва улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал нүштериниң бүгү талазыг чечектелиишкинингге делгем орукту ажыткан төөгүлүг шилип алыышкынның алыс шынның үе бүзүредии-биле бадыткаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң дөзүзамал сагыш салыышкынының, улуг орус болгаш совет өскө-даа улустарның ажы-дунма дузазының ачызында бо чылдарда Тыва автономнуг республикага ажылчын ажы тургустунган, үлептүр, тудуг болгаш кодээ ажыл-агый аажок хөгжүп сайзыраан. Ажылчы чоннарның чаагай чоруу дөзүзамал бедип, надыкы камгалалы база чоннуң амыдырал хандырылгазы экижип орар. Республикада амгы үеде интеллигенцияның улуг отряды ажылдап турар. Социалистиг ханы утка-биле долдунган национал хевирлиг культура чайгылыш чок хөгжүп орар.

Бо бүгү чүүлдер социалистиг нииттилеп тургузуунуң амыдырачы улуг күжүнүн. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезинин, бистиң улуг Төрээн чуртуаустуң улустарының быжыг найыралының болгаш ажы-дунмалыкты чөрүүлүү чайынналчан бадыткалы-дыр.

Бистиң партиявыс, бүгү совет улус партияның XXVI съездизининг, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкыннарын амыдырапга чүтүүлүг болгаш туруштуг боттандырып турар бо үеде Совет Тыва дөртен чылын демдеглеп турар. Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары будүүргелиниң аажоктуун бедидер, сагыпга-чүрүмну болгаш организастыг чоруутту быжыглаар, 1984 чылдың болгаш бүгү беш чылдың планның даалгаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудурүгү ажылдап турар.

Совет улустуң чаңгыс эптиг ег-бүлезинде Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары партияның область организациязының удуртулгазы-биле партияның политиказын боттандырар дээш моон соңгаар-даа чүткүлдүг ажылдаар, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр, коммунизм тургузуушкуунуң өндүр улуг херээнге талептиг салыышкынын киирер дээримге быжыг бүзүрелин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының бүзүлбас ажы-дунма найыралы болгаш чаңгыс эви быжыгып база хөгжүп түрзун!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус—Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Совет улустуң бүгү-ле тиилеэлгелериниң соруун киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП Тыва область комитединге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели ийи даапыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчыннарынга, интеллигенциязынга, бүгү ажылчы чоннарынга байгамчык юбилей— Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының дөртен чыл болганы-биле холбаштыр чүреткиг хамыыдан изиг байыр чедирип тур.

ССР Эвилелиниң составынга Тываның каттышканы —тыва улустуң амыдыралынга төөгүлүг болуушкун болуп, аңаа социал депшилгенниг, болуумун национал күрүнезин тургузарының, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринин калбак арталарын ажыдып берген.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, бистиң чуртувустуң орус болгаш өскө-даа улустарының хүн бүрү, бүүнниг дузазының ачызы-биле Тыва АССР эртээн дөртен чылдарның дургузунда улуг болгаш алдарлыг оруктү эртип, Чөөн Сибирьниң экономиказ талазы-биле сайзыраңгай черлериниң бирээзин апарган. Улетпүрүүн дег руда оданга, чиик, ажы-чем болгаш өскө-даа ажырларывыс амгы үеде бүзүрүлгелери Тывада бир-де дугаар тургустунган. Электроэнергетика болгаш тудуг индустриязы хөгжүп турар. В. И. Ленин аттыг даг-бүгү болбаазырадыр комбинат, «Тыва кобальт» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези болгаш өскө-даа бүзүрүлгелер түгүнгеп болгаш чедишкиннинг ажылдап турар. Тывага социалистиг хөгжүлдениң кол түннелдериниң бирээзи болза, Ленинчи кооперативе планын чедишкиннинг боттандырганы, аңаа үнелеп-даа, ашкы араттарны суурҗуун амыдыралче шилчиткеми болур. Сөөлгү чылдарда кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазы дыка быжыккан, чер болгаш мал продуктуларын бүзүрери база күрүнеге садары көвүдээн. Социал-культура болгаш чурттарга-хандырылга түзүүшкүүнү улуг хемчээлге боттанып турар.

Социал амыдыралга кайгамчык улуг өскерилгелер болгулаан. Амгы үеде республикада нинти билиг школаларының болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, медицина база культура-чыргымышкын албан черлериниң калбак арталары ажыдып берген.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, бистиң чуртувустуң өскө-даа улустарының хүн бүрү, бүүнниг дузазының ачызы-биле Тыва АССР эртээн дөртен чылдарның дургузунда улуг болгаш алдарлыг оруктү эртип, Чөөн Сибирьниң экономиказ талазы-биле сайзыраңгай черлериниң бирээзи апарган. Улетпүрүүн дег руда оданга, чиик, ажы-чем болгаш өскө-даа ажырларывыс амгы үеде бүзүрүлгелери Тывада бир-де дугаар тургустунган. Электроэнергетика болгаш тудуг индустриязы хөгжүп турар. В. И. Ленин аттыг даг-бүгү болбаазырадыр комбинат, «Тыва кобальт» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези болгаш өскө-даа бүзүрүлгелер түгүнгеп болгаш чедишкиннинг ажылдап турар. Тывага социалистиг хөгжүлдениң кол түннелдериниң бирээзи болза, Ленинчи кооперативе планын чедишкиннинг боттандырганы, аңаа үнелеп-даа, ашкы араттарны суурҗуун амыдыралче шилчиткеми болур. Сөөлгү чылдарда кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазы дыка быжыккан, чер болгаш мал продуктуларын бүзүрери база күрүнеге садары көвүдээн. Социал-культура болгаш чурттарга-хандырылга түзүүшкүүнү улуг хемчээлге боттанып турар.

Социал амыдыралга кайгамчык улуг өскерилгелер болгулаан. Амгы үеде республикада нинти билиг школаларының болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, медицина база культура-чыргымышкын албан черлериниң калбак арталары ажыдып берген.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

четкизи ажылдан турар. Социалистиг тургузуушкуунуң чылдарында ажылчын ажыгының, улус ажыл-агыйының специалыстериниң, интеллигенциниң национал отряды тургустунган болгаш быжыккан. Тыва литература база уран чүүл бижитүп тургустунган болгаш чедишкиннинг хөгжүп турар. Чоннуң материалдыг чаагай чоруу чайгылыш чок бедип турар.

Тыва АССР-ниң чедишкиннери СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, социалистиг нииттилеп болгаш күрүне тургузуунуң амыдыралчы улуг күжүн, совет улустарының бүзүлбас ажы-дунма найыралын, совет кижилериң коммунистиг кижизидилгезинин талазы-биле партияның улуг ажылының түннелин чайынналчаа-бле бадыткап көргүзүп турар.

Автономнуг республиканың кайгамчык байырлалы политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүн-биле демдеглелтинип турар. Партияның XXVI съездизининг, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, 1984 чылдың база бүгү ооң бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Тываның ажылчы чоннары чүткүлдүг демисеңип турар.

Тыва АССР-ниң ажылчыннары, кодээ ажыл-агыйның ишчилери, интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары партияның область организациязының удуртулгазы-биле моон соңгаар-даа бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш үлептүр, кодээ ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезинге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр, коммунизм тургузуушкуунуун өндүр улуг херээнге талептиг салыышкынын киирер дээримге быжыг бүзүрелин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика делгерезин!

Бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының ажы-дунма бүзүлбас найыралы делгерезин!

Бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкуунуң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

С. К. ТОКАГА ТУРАСКААЛДЫ АЖЫТКАНЫ

Дүүн наймыскал Кызылдың Төп шелүүнүң чоогунга хөй чон чыылган, хөгжүм чаңгыланып турган. Республиканың болгаш дооракы партия, совет органнарының удуртукчулары, хоочуннар аказа чедип келгеннер. Суралгыг партия күрүне ажылдакчызы, чогаалчы С. К. Токаның бюзун (көрек тураскаалын) Тываның юбилейиниң хүнүнде байырлалдыы-биле ажыдарынга тураскаадыкан митингини СЭКП Кызыл хоорөмунуң бирги секретары Б. П. Севинцов ажыткан. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Тываның улустуң чогаалчызы С. К. Токаның көрек тураскаалын тургүзаар дугайында шиитпирни СЭКП ТК хүлээп алган деп, ол чугаалаан. Тываның сайзыралынга, ооң экономика, культура чаартылгаларынга киирген салыышкыны улуг. Орус болгаш өскө-даа нацияларның бүгү улустары-биле найыралды быжыглаарынга ол улуг роль-дуг болган.

С. К. Тока партия, күрүне ажылын чогаалчының ажылхерээ-биле чедишкиннинг холбап, чоннуң амыдыралын хандыр билиири-биле ойлаланып, улуг чогаалчы болуп чораан. Совет Тываның 40 чыл болган юбилейиниң дүнүнде Тываның алдарлыг оглунга хоорайның эң көскү черинде тураскаадың ажылын турарм-даа сизагай. Тураскаага найыскалавыстыг каставышаан, ооң солун, көрүштүг чараш черлериниң бирээзи болур деп, Г. Ч. Ширшина түннел чугаалаан. тураскаалды ажыттынган деп чарлаан.

Мрамор постаментиниң кырында бедикте тургузуп каан херек тураскаалды РСФСР-ниң алдарлыг архитектору М. П. Бубнов-биле кады акыйын скульптор Т. Ч. Ондар кылган.

Дараазында Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, күш-ажылдың хоорөмүнүң Л. С. Новикова чүве чугаалаан, С. К. Токаның адын чүгле Тывада эвес, ооң дашкаар-даа оңу ужу биларын демдеглээн. Ооң ажылдап, чыртап чоргаан үезинде республиканың школаларынга ажылдап турган болгаш, С. К. Токаны коңчуг эки биларын чугаалап, оон хаңы угаанымын, чаагай сеткилдиин магадап, сактып демдеглээн.

Тыва АССР-ниң культурасының алдарлыг ажылдакчызы, чогаалчы Л. Б. Чадамба Тыва чогаалчыларның ол башкызы, дагдыныкчызы болуп чораан деп чугаалаан. Чогаалчының төрээн будуну Мерген хем дугайында болуунуң шылүүн Л. Б. Чадамба чыылганнарга номчуп берген.

ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуй сес ап, чүве чугаалаан, комсомолчулар болгаш аныыскен улуг салгалдың чаагай херектеринин уламчылакчылары болуруң шынзыткан.

Тураскаалдың баарынга чечектерин салган.

Республиканың партия, совет организациязының удуртукчулары, хоочуннар, С. К. Токаның чоок кижилери, чыылган хөй чон тураскаалга ёзулалды кылганнар.

ЧУРУЛГА ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатқан республиканың уран чурулганың болгаш үшевердел ажылдарының делгелгези Чурулчулар бажыңында ажыттынган.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинин соонда республиканың социал-экономиктиг, культура-, чаартылгаларын уран чурулганың янзы-бүрү өңнери-биле көргүскен.

Тываның комсомол шаңналының лауреаттары С. Саанның, В. Ховалыгның болгаш С. К. Ланзының, Г. Суздальцевтиң, даш чонукчузу Р. Аракчаанның база оон-даа өскелериниң ажылдарын делгээн.

Ук делгелгениң ажылдакчызынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

40

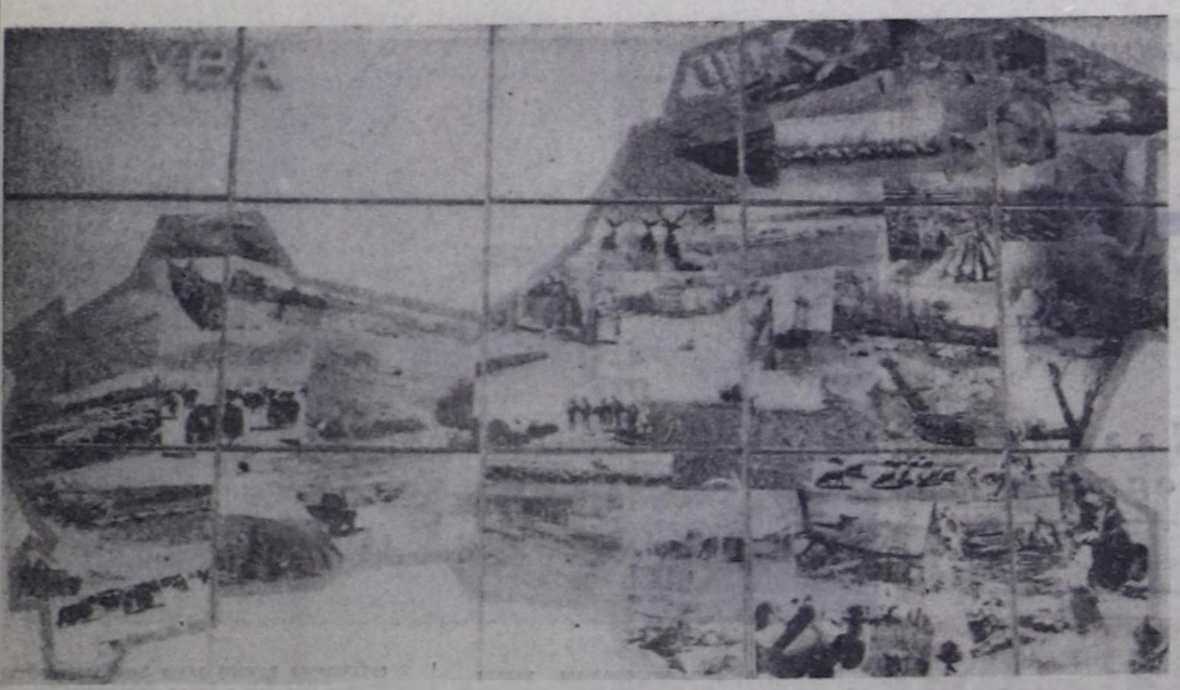

48 дугаар тудуг эргелиниң бригадалары пайызылалда дужаттынып турар объект бүрүүн тутчуп турар.

Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң болган Ленинчи юбилей шенелиниң эвилекчизи, 1966 чылдан бээр бызанчылар бригадазын удуртуп турар М. В Горбачевский хууда социалистиг хүдөлгезин ажыр күүседкен. Оон бригадазы тос айларның планын 117.9 , күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 113.7 хуу боттангырган.

ЧҮРУКТА: М. В. Горбачевскийниң бригадазы.

ЭРТЕМ ДЭЭШ

ЭРТИНЕНИ ЧЕРДЕН ТЫВАР

САЯН-СУДУ КӨВЕЙ

Саннар, факыпылар

⊙ Совет арге-чагыргазының чылдарында үзеңгүр продукциязын будүреринин хемчээли 67 катап өскен. Хомур-даш тывыжы 139 катап, электри энергизын будүрери —124, түүйбу — 39- дилиг материалдары — 47 катап улгатканы.

⊙ 1946 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга шүүтү 98 трактор болгаш 20 комбайн турган болза, 1983 чылда 2476 трактор болгаш 847 комбайн бар. Тарылга шөлү 61.4 муң гектардан 1983 чылда 299.5 муң гектар четкен, тараа культурадарының ниити дүжүдү 38,9 муң тонналдан 113.5 муң тонна чедир өскен.

⊙ Автооруктарның ниити шөйүлгени 1945-1983 чылдарда 600 километрден 6300 километр четкен, оон иштинде кадыг тывыглы — 100-тен 2500 километр аварган.

⊙ Күрүне садыының болган кооперациининг бараанын үүрмектеп садар будүрүлгелери 1945 чылда 142 саннаар турган болза, 1984 чылдың эгезинде 795 четкен, оон иштинде 1945 чылда күрүне садыының магазиннери — 40, кооперациинин — 102 тургаанныг дес-дараалаштыр алырга, 268 болган 529 чедип турар.

⊙ Ниитиниң чемненилге черлери 1945 чылда 22 саннаар болза, 1984 чылдың эгезинде 313 четкен, оон иштинде столовайлар рестораннар — 198, кафелер, буфеттер — 115 болуп турар.

⊙ Культура-амыдырал барааннарын күрүне болган кооперация садыын дамчыштыр чурттакчы чон 1983 чылда 7350 телевизорну, оон иштинде өнүүг көргүзери —2045; 5438 радиоприемникти болган радиолаты, 68 пианинону болган роялдыг, 3647 соодукчуну, 4607 хем чуур машинаны, 2584 доозун сордурукчузун, 51,9 муң янзы-бүрү шактарны, 1133 даараныр машинаны, 1417 чиик автомобильди, 4435 чадаг-тергени болган мопедти, 1730 мотоцикли болган моторолерни, 2112 фотоаппаратты садып алган.

⊙ Чаңгыс чурттакчыга оналаштыр чылда —эът, ус айлаан —46 килограммны, сүт болган сүт айлаанныг продуктулары 229, чуурганы 138 кезекти, балыкты —12,3, чигирии 35,3, шүүн үзүн 9,8, картофельди —44, ногаа айлаан — 51, хлеб айлаан 145 килограммны ажыглап турар.

⊙ Республикада 119 аптеканы кассазы, оон иштинде хоорайларда болган хоорай хевирииң суурларда—19, кожээ черлерде 100 саннаар аптеканы кассазы ажылдап турар.

⊙ Республикада 125 саннаар харылзаа будүрүлгези (харылзаа белдирлери, телеграф, телефон станциилары), оон иштинде кожээ черлерде — 101 харылзаа белдирги бар. Оларны памчыштыр эртken чылын 6 млн. чагаанны, 17,9 млн. соодуну болган сетküүлүү, 158 муң посылканы, 527 муң телеграмманы чорудуп тараткан. Хоорайлар арызыга телефон-биле чагыглыг чугаалашкыны 568 муң чедип турар.

⊙ 1981-1983 чылдарда 303 муң дорбелчин метр чуртталга шөлүн, 6388 өөренчи өөренир 9 школаны, 2001 орунлуг уруглар садыын, 287 орунлуг эмнелгени, 1020 олуттуг клубтарны болган культура бажыңнарын, 4287 дорбелчин метр шөлдүг 14 магазинни, 340 олуттуг 7 столованы тудуп, ажыглалга киргизген.

Араттың чолу

Кежик-чол деп чүл ол? Мен бодаарымга, ол— аас-кежик-тир. Аас-кежиктиг амыдыралды чедип алыры индигтээ белеи эвес. Бис, тывалар, бөгүнгү амыдыралывыска чедир кадыг-берге орукту эртken бис. Мында баштайгы хаяа орус турундан ужукталгаш, Улуг Октябрьның хүнү болуп чырый берген.

Мен феодалдыг Тывага ядыы араттың өг-бүлезинге төрүттүнгеи мен. Мээн адаам, өгбелерим туружук, үечергем, мен бодум-даа, мичээн кежик-чол дугайын күзээр дээрден башка, чогум оон кандыг болгуун — бөгүнгү дег чаагай апаарын билбейн чораан бис. Байларга базындырбайн, хырым тодуг чоруурга-ла, чолум ол деп бодап чордум.

Амыдырал чоорту өскерлин, бодум база утаан кирип, чаа амыдыралды тургузарыңга киржип келдим. Чыраа-Бажыңга колхоз, совхоз туружук, МЧАЭ, арбан тургузуп, суур тудуп, мээң салгалым улуг үүлени бүдүрген. Ол бүтүнү бо хүнеерде. Совет Тыва дөртен харлап турда, эргий бодавас аргам чок.

Дөртен чыл. Мугур дөртен чыл мурнунда Москвага ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Тыванын Совет Эвилелиниин улуг өг-бүлезинге хүлээп алган хуралынга киришкен ТАР төлээлериниин бирээзи — хойжу кижи. Ол — Тыва АССР-ге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атка четкен беш кижиниң бирээзи, Чөөн-Хемчик чурттуг Ооржак Лопсанчаптыр. Бодүүн иштин кижилери Совет эрге-чагыргазының үезинде бүрүн эргени алган. Ам хойжулар аразында орден-хавыяалыг, алдар-аттыг мурнакчыларның кайызын ол дээр! ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтан Борис Тейнин, «О. Шынаа» совхозтан Анфиса Аракчаа ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгуттурган. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады болган хойжуларның саны чээрби чоокшулаи турар. А Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны болган азы орден-хавыяа алган хойжуларның сан-түңүн тывары берге. Хойжу кижиниң чолу болган хүндүзү ол хире улгатпаан-дыр. Мээң чолум ол! Анаа чоргаарлынмас, өөрүвес аргам чок.

Пенсиняже үнгенден бээр алды чыл болдум. Дөртен чыл мурнунда ындыг сөс безин турбаан болгай. Күрүнем мекээ ай санында акшаны берип, өске-даа дузалажыны көргүзүп турда, ниитиниң малын малдавышаан мен. Оларны Чыргакының Эл-Бажыңга чайлаглаткаш, күш киирип, элээн семиртип алдым: аныяктар дагдыныкчызы кижи чаныс көргүзүлүг болбас болгай. Черле ынчаш, аныяктарга арга-сүме болгаш дуза кадар, оларны хойжулаарының мергежилиниге өөредир болгаш инжиктирер дээш бүтүү күжүмүң салып чор мен. Хурал-суглаа болган черлерге, ыяңгыы аныяктар-биле болгаш школачылар-биле ужуражыглаларга чагыг-сөзүмүң бере бээр мен. Аңгы аныяктар — бистиң төлептиг салгакчыларывыс.

М. ЧОЛА,

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

«Тыва кобальт» комбинат

Кызылда даараныльга фабриказының цеги.

МАГАДЫЛАЛ

Совет Тыванын 40 чыл оон төлептиг уткуур дээш республиканың күш-ажылчы коллективтеринге пептерээн 40 шалыпчы неделя деп күш-ажылчы эдлегиниң эгелекчилериниин бирээзи бистиң бригада болган чүве. Чыл эгезинде боттарывыстың арга-курлавырларывысты санап көргеш, октябрь 11-ге чедир беш чылдың 4 чылының планныг даалгазын күүседирин хүлээнген бис. Дөртен чылда 45840 тонна чүктерни сөөртүр планывысты бо хүннерге чедир 54700 хире тонна кылдыр — ажыр күүсеттивис. Совет Тыванын юбилейинге уткуштур алган хүлээдгелеривисти хуусаазындан бир ай эрте күүсеткенивисти рапорттаан бис. Беш чылдың эгезинден тура 45 комплект дупуйларны, 1020 рубльдың кывар-чаар материалдарын, артык кезектерни камнап алган бис. Ол база-ла хүлээдгелерге дүгжүн турар.

Планныг даалгаларывысты, хүлээдгелеривисти доктаамал ажыр күүседиринге магадылал түү болуп турарыл? Бистиң бригаданың кежигүннери барык шупту-зуу бедик арга-дүржүлгалыг, аразында пайыралдыг, ажылынга кызымак, машина-техниказынга камныг, сагыыга-чүрүмүүр чоланачылар. Чогум-на бо шынарлар бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың магадылалы болуп турар. Бисте кижи бүрүзү куруг туруушкун чок ажылдаар дээш чүткүп турар. Маңаа үлегерни беш чыл планын бо чылдың эгезинде-ле күүсеткен Лазар Бузырев, дөрт чылдыын шагда ажырган Иван Балабанов, Алексей Исаков, Александр Кашицын ышкаш мурнакчылар көргүзүп келген. Бригадавыс ам келир чылдың марттың үлүүнде. Бодум хуумда беш чылдың эгезинден бээр 4200 тонна чүктү сөөртүп, 1 миллион 700 муң тонна-километрни эртнн. Бо айның тоңчүзүнге чедир беш чыл даалгазын доозар мен.

Бистиң үре-түңнелдиг, шудургу күш-ажылывыс — чуртувустуң, черивистиң чечектелиишкинниге, сайзыралынга, улам шапкын хөгжүдезинге салыышкывыныс.

А. ШЕВЧЕНКО,

Кызылдың № 1 АТБ-де чолаачылар бригадазының бригадири, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы.

Кузелим бүткен

Чурттагланыстың оңза чаагайын көргүзерде эртken үеним байдалын бөгүнге деңнээри чугула. 1931 чылдың март айда алды уруг өөренири-биле Москваже аъттанышкан бис. Бызыдан Минусинек чедир орукка он ийи хонук эртken. Чазаглыг оки орук, пассажирлер сөөртүр автобустар ынчан турбазынындан ол хире хой үени эрттиргенивис ол. Минусинскиден Москвага чедир демир-орук-биле чордувус, чедип дугаар хонуувуста ол улуг хоорайга четтивис. Медицина техникумунуң бирги курузунче дораан өөренип кирер арга биске турбаан. 1931—1932 өөредилге чылында белеткеп эртип, орус дылды өөренип турдувус.

Наймыызалга эртем-билиг чедип алганывыс, Совет Эвилелиниң аг-сураглыг кижилер-биле ужуражыышкынарывыс уттундурбас.Совет чурт Тыгага пузалажып, чаа хогжуп орган ажыл-агыйның бүгү алыларынга херек национал кадрларны белеткеп турган. Өөренип турган чылдарывыда А. М. Горький-биле ужуражыр аас-кежиктиг болган мен.

Мээң чанывга чедип келген. Туруп келдим.

— Олурулар-олурупар, ажырбас —деп хөл тудуп мендилешкен. — Адыңар кымыл, кайыын келдиңер?

— Адым Дакы-Сюрюн, тыва кижи мен. Тывадан келдим.

— Ыы, Тыва, Тыва, билир мен. Бодуңар дылыңар кырында бажыңнер бар бе?

— Тыва бижиктэ чоокта чаа чогаатkан.

— Эки-дир.

Алексей Максимович мени танышже чалаан. Эки өөренирин, эртем-билиглиг кижилериниң чаа амыдырал-га кончуг херек болуп турарын ол чугаалаан. Чугаазы хүндүткеддиг. Бистер-биле чугаалашкаш, «уруум» — дел, Алексей Максимович чугаалап турган.

Күш-ажылчы пазыныны кадык камгалалының шугумунга эртирдим, оске кандыг-даа ажылга ажылдап корбедим.

А. ТОРЖУ.

Төрелдештим

Чээрби ажыг чыл бурунгаар Красноярскиниң кожээ ажыл-агый институдун доосказ, Тывага ажылдап келдим. Баштайгы барган черим — Тес-Хемниң «Чодураа» колхозу, орус чурттакчылар чок Чыргаланды суур. Чажырган чоор, кезек муңгараксаң-даа турдум. Ыячалаа-даа ук черниң чурттакчыларының мени дыка чылыг уткуп алганы баштайгы хүнде-ле мурнундагы сезиглеримден ис-даа артпаан.

Тес-Хемниң сөөнда Межегейге, Туранга, ам бо «Саян» совхозта чурттап, ажылдап, тыва чон-биле төрелдештим. Ыланғыы «Чодураага» эң баштай кады ажылдап турган өөрүм — хоочун механизаторлар Көк-оол Монгуш, Сыдам-оол Самбуу оларны ам-даа бо-ла сактып кээр мен.

Бо чылын «Саян» совхозтуң механизаторлары тараанын бүгай эвес дүжүдүн өстүрүп алган. Сөөлгү хүннерде агаар-бойдустуң байдалы баксыраан, хар чагган, тараа сывы колдуунда чидыкпан. Ынчаза-даа бедик мөртежилдиг тараачылар Михаил Дауленко, Чома Бадарай, Александр Глухенко, ажылынга харыысалгалыг бригадир Сергей Аскак-оол дээш ышкаш эң-нээралдыг. Быжык тура-соруктуг иштилер турда, тараазыстың улуг чидириглер чокка ажаан алдывыс.

Ф. БАБИЧЕВ,

совхозтуң кол агроному.

Тараа ажаалдазында бөлүк механизаторлар.

Ынчан болгаш ам

Төрээн суурувустун үе-биле дениг базып, чылдан чылче хөгжүп, чаартыкчы турарын бо хүнүмдэ. Совет Тываның 40 чылының байырлалында, чугаалаары артык эвес. 1948 чылда тургустунган ынчангы улуг эвес колхоз-биле «Алдан-Маадыр» совхозтуң салбыры — бөгүнгү Бора-Тайганың канчап денгештиргенил! Ол — бөгүн байлак-чаагай амыдыралдыг, ажыл-ишчи кижилерлиг, чыр-шоорлуг чаартывган суур.

Көдээ Советтиң девискээринде 259 өрээл бар. Чаа чурттарга бажыңнары суурнуң кудумчуларынга чыс сарыында иемеңнип, оон ниити аян-шинчизин улам чаваш болдуруп турар. Оларның бирээзин Новая деп адааны таварылга эвес. Мында даады-ла чаа бажыңнар. Ийи-ийи ада иштү чурттаар чаңгыс аай төлевилелдиң бо бажыңнарны чөнүүн дузалаал ажыл-агыйны тударынга таарымчалыг кылдыр тутпунун, ажылгалга кирип турар. Оларның хөй кезии тутпунга-ла он чыл чедип турар бажыңнар. Суурну ногаан-шинии болзуун дээш оон кудумчуларынга бора-тайгажылар тарыылга үнүштерни чылдыңа олурдуп келгеннер. Республиканың көдээ Советтериниң эразынга чурттакчы черлериниң чагайжыдылгазының талазы-биле социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, эрткен чылдың түңнели-биле шаңналдыг мактаттынып-даа.

Салбырның ажыл-ишчилериниң ажы-төлү, эң бяге бора-тайгажыларның ажыглалында алдан ажыг оруулуг урулар ялап, сады бар. Интернаттыг, спорт залдыг, оданга системалыг оргумак школдага амыл-ишчилериниң уруглары эртем-биилгии чедип ап турарлар.

Районуң амыдырал-хандырыга бүдүрүлге эргележиниң салбырда чөнүүн чагыларын комплекстиг үлгээп алыр пунктузунуң ажылы хоорайбыңнан дудак чок. Хөрүлээлээ салбыры, үлетпүр барааныларының болгаш аъш-чем магазины көдээ чонга төлептиг бараан болуун турар.

Эки чурттаар төлээде, эки ажылдаар дээрзин бора-тайгажылар эки биилер. Салбырның ишчилери Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш дузалаал ажыл-агыйын хөгжүдүп турар. Суурнуң бажыңнар девискээри огородтуг, мал-маган тудар кажаалыглыг, чүнаар-бажыңнарлыг, ногаан-шинии.

Сүүрүвустүң бүйлээ—оон ишчи чону. Оларның эразында төлептиг күш-ажылы-биле чаңгыс чер-чүрттүлерлиг чаартыкчы чоруурулар хөй. Салбырның хоочунчары —Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи суттатчы Д. Б. Сарыглар, башкы Ч. Б. Монгуш, суурда пенсионерлер чөвүлелиниң даргазы С. Д. Ашак болгаш оон-даа өскелер—аныяктарның хүндүлүг дагдыныкчылары.

Төлептиг ажыл-иштен салбырывыс үлам чаартынар, тудуг-суур немежир. Чижээ, бо хүнниерде 200 баш быза киирер кажаанны. Ийи чүс тонна картофель шыгжаар черинниң тудуу адактаалын турар. Оз объектилериви бо чылын ажыглалга киирерин көрдүнгеп. Төрээн Тывавыстың көдээ булуңнарының чаартыкчылары Бора-Тайга салбырының ажыл-амыдыралындан бээ көрүп болзур-дур.

Д. ОНДАР.

Бора-Тайга көдээ Советиниң күүскон даргазы Сүт-Хөл район.

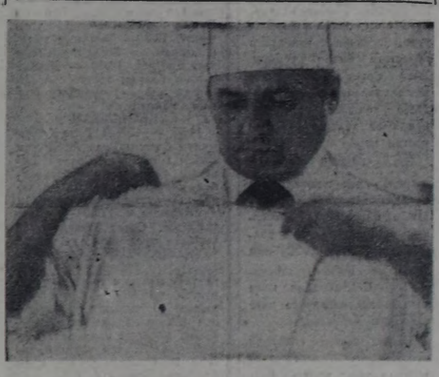

Александр Иванович Канунников — Тывага 1956 чылда ажылдап келген. Ол—республика эмнелгезинде дуржулгалыг эмчилерниң бирээзи. СССР-ниң улустуң эмчизи.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Кызыл бөгүн

ТААРЫМЧАЛЫГ

Школаны доозуп тура, бичиимден тура-ла көрүп, дузалажып келгенни авам, ачамның ажылдап турган коллективиниге киирип шинтирлээш, оон бээр Хараал-Тей сүт-бараан фермазынга он бир чыл ажылдаан мен. Малдан хөй продукцияны азыры, малга чем-суурну тургузары, малды ажаан-тежээри шында ажылдап турар кижилерден тускай белеткелди, бедик мергежилги нетээр болганда, шилип алган мергежилим талазы-биле эртем доозуп алыр күзел менден адырыбайн келген.

Демдеглеп эрттирип турарывыс Тываның Совет Эвилелинге киргеннинден бээр 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде чайысылаашыска Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң филиалының ажыттыганы мээң күзелимниң боттанырынга таарымчалыг болду: мында өөренип бердим. Мээң общежитиеде бир өрээлдэ үндүрүп берген.

О. БАТКАР.

Чоргаараалым

Тыва араттарның уругларын орус дылга башкылап өөредир дээш Горький хоорайдан келген мен.

Чаа келген аныяк башкыларны СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Салчак Тока дүлээп ап, Тываның ол үеде байдалының дугайында чугаалап берген. Бодап олурарга, соолум-даа, берге-даа, чаа амыдыралдың келир чургулалы каракка көстүп турган шыкаш болгай.

Мээң Эрзин районуң Нарын сумузунуң эге школазынче чорудупкан. Сумуга башкылап келгеш чангыс орус кижи болган мен. Ынчан өгүм бир дугаар көрүп, аңаа хөй катап киргилээн мен. Сумуу төвү крыша чок аптара дет, дөрт-элбажыңдан тургустунган. Дөрт өрээлдиг школазы бар. Өрээл-класстарда демир суургулар салгылаан. Школаның башкылары чөэрби харны чаа-ла ашкан аныяктар. Шуптузу-ла Кызылдың № 2 школазының өөреникчилери болур чораан. Сумуларга шуптуу эге школалар тургап.

Өөредилге чыны эгелээн. Ырак-даа, чоок-даа алдардан аъттарында ийи-үш уругларын ушкаргылаан ада-иелер кээп тургап. Чаңгыс-даа орус сес билбес ол уругларның соңгуургалдыы, кыммакайы, өөренирели ажок болган. Оларның күзели-биле дмка хөй өөреникчилерге орус аттар тыпсып, «сагыш» четтиртккилээн мен. Олар ам улуг кижилер, ол аттары-биле хевээр арткылаан.

Узун чүдүкту чиге базындан аргамчы-биле баглаш, эзерлиг аъдынга сөөртүп кээп турар кижилер көргеп мен. Олар базыңнар түдүп эгелээнивер. Ынчыг байдал-биле чаа суурлар өзүп көстүп келген. Ажылыңның болгаш өг-бүлеминиң айыы-биле Нарын, Бай-Даг, Мөрөлге, Эрзинге барып ажылдап турган, аңаа колхозтарны тургузуп, базыңнарны тудуп тургапын көрүп чордум. Школаның клазынга араттарның уруларын болуур чүве болгай. Хурал бүрүзү чаа амыдыралдың айтырыы.

Оон бээр хөй чылдар эрткен. Советтиг Тыва 40 чыл оюн демдеглеп турар. Бо чылдарның иштинде Тыва таныттынмас кылдыр өскен. Бистиң бичии чораан өөреникчилеривис улут кижилер апарыпкан — улус ажыл-агыйының бүгүдэмдерлерлээ харымсалгалыг кижилер апарган. Олар эмчилер, башкылар, малчынар, ажылчынар болуп, чурттуң сайзырадылыга үлүүн киирип чорууруна, чоргаарланыр мея.

Сөөлүү чылларда Тываның № 1 школазынга ажылдап чордум. Ол орус школа. Ынчалзажок класста өөреникчилерниң чартык кезии — тыва уруглар. Оон арткаларыг хөй национың төлээлериниң уруглары. Орус дыл пайгаралдың дыгы деп чүвени ажыл-амыдыралдың көрүп билгеп мен.

З. БОЛОДУРИНА.

Улус чырыдыышкынының тергиини, хоочун башкы.

Өңнүктүң ачызында

Улуг-Хемниң Торгалыг суурга баштай тургустуунган колхозту «Күш-ажылдың хостуу» деп адаан. Оон организакчылары коммунистер, партизаннар, халашкан кызыл шериглер, ядыылар болган. Оон экономиказы кошкак, машина-техниказы мырыңай чок турган. Совет Эвилелиниң Тывага белекке берген техниказы-биле бир дугаар машина-трактор станциязы Шагаан-Арыгга тургустунган. Чаа тургустунган колхозтуң тарылгазының шөлүм станциязының тракторлары чарыы, тараазын ажаан турган. Оон ачызында чер ажылы сайзыран, тараа культураларының дүжүүдү бөлүүн, механизатор кадрларны белеткээн, ол болза чонуң амыдыралының денелиин бедидеринге, мал ажылын хөгжүдеринге улуг салдарны чедирген. Күш-ажылчыл эрткенде түү түрмек ажыл-агыйлыг улустан колхоз артык күштүг деп чүвени оон чоок-кавызынга чурттаан чораан араттар бүзүреп көре берген. Оон түңнелиниң олар колхозка кирер, орус болгаш өске-даа националар төлээлекчилери-биле кады чаа амыдыралды тудуп, тургустуур ишиг күзелин илереткеннер. Ынчангаш тыва араттар колхозка кирип эгелээн. Олар коллективтиг ажылагыйга кирип алгаш, орус, украин, белорус, бурят, дакас болгаш өске-за өңнүктер-биле бир деминг, найыралдыг ажылдаа киргеп. Хлеб быжырарындан, бажың чугаалаарындан, аът, шанактан, тергелээримден эгелээш колхоз бүдүрүлгезинин, янзы-бүрү ажылдарын араттар кылып өөренип ап, ажыл-ижин, амыдыралын үндезинге-биле ескертккен, ол бүгүүнү челип алырынга орус өңнүктер улуг дузаны, деткимчени көргүскеп.

Совет эрге-чагырганың чылдарында «Күш-ажылдың хостуу» республикалың экономиказы бижыг, сайзырангай совхозтарның бирээзи болуу берген. Ол болза Коммунистиг партиянын, Совет чазактың хүн бүрүүда сагыш салышкынының, интернационалчы коллективтиг (он хире национың төлээлери бар) кежигүннериниң бир деминг, найыралдыг күш-ажылының ачызында боттанган. Ажылагыйның кол фонду-ларының 1978 чылда 7,5 миллион рубль турган болзө, ам ол он миллион рубль четкен. Бисте амгы үениң шүүлүг янзы-бүрү маркалың 50 ажыг трактору, тараа, сигген, картофель ажаар 29 комбайн болгаш өске-даа болбаазын техника бар. Олар чер, мал ажылын сайзырадырынга, продукция будуреми көвүдедиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүүзүн бедидеринге, продукцияның бот-үнезин чиигедиринге салдарны чедирип турар. Оон уламыдан бисте эът, сүт, дүк, тараа будуреми, мал чемеринің белеткели көвүдээ. Бо чылдың тос айларында күрүнеге эът, сүт, дүк садарынның планныг онаалдары ажыр күүсеттингеп. Совхозта чурттакчы бажыңнарның, будуруге, культура, объектилериниң тудугларының саны көвүдеп орар. Сөөлүү үш чылда он чурттакчы бажыңның, уругларның музыка школазының, комплекстиг инек кажаазының, 25 машина кирер гаражтың болгаш өске-даа тудугларының ажыттылада киргеп.

Үстүлге адаан болгаш өске-даа совхозта кылдыгаан түүлер ажыл-ишчилерниң амыдыралының денелиин бедидеринге дузалаан. Ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларының оруулгазы, алыр шаңны улгатканы. Ынчангаш амыдырал бүй-шыырак. Бажың бүрүзү дузалаал ажыл-агыйлыг. Совхозта чиик автомашиналыг өг-бүлелериниң саны бежеп четкен. Телезизор, соодукчу, хеп чуур, даарамор машиналар колдуунда өг-бүле бүрүзүнде бар. Бо бүгүүнү пайгаралдың, бир деминг иштиң ачызында Торгалыгның ажыл-ишчилери чедип алган.

О. СЕДИН,

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң парткомының секретары.

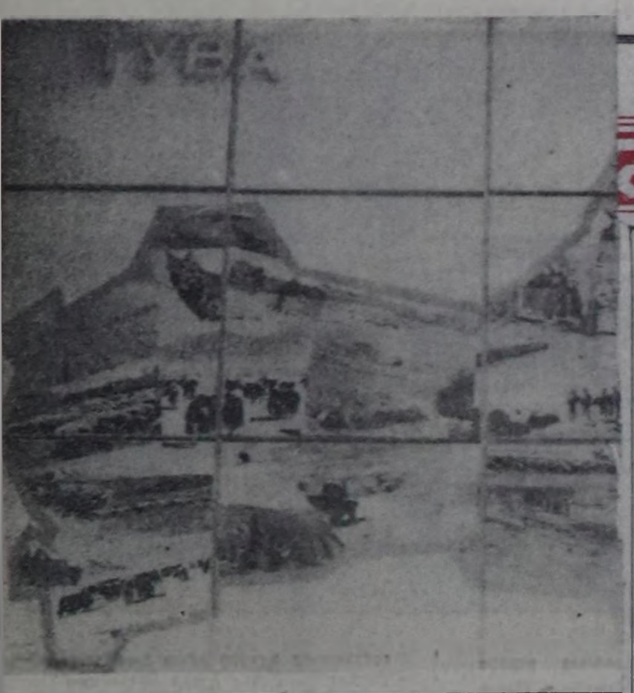

40

НАЙЫРАЛ, ТӨРЕЛДЕЖИГ

Тыва чечен чогаалдың хөгжүлдезиниң оруун дыка хой буянныг киижилер иешкен. Оларның аразында чогаал бөлүмүнүң организаторлары, семинар удуртукчулары, литература теориязының башкылары, очулдурукчулар болгаш редакторлар бар. Баштайгы чогаал бөлүмүг үжеп чылдарның эгезинде «Шын» солунуң редакциязынга организастаттыгаан. Ону редакциянның чөвүзекчизин И. Лебедев биле тыва дылдың ынчаргээзизи А. Пальмбах удуртуп турган. Оол киржикчилери «литература теориязы-биле таныжарындан аңгыда, боттарының чогаалдарын сайгарып көрешип турганнарга—деп. С. А. Сарыг-оолдуң сактып бижээн. Александр Адольфович Пальмбах тыва бижикти иештерединиң практиказынга дорт киржип, орфографияның болгаш пунктуациянның дүрүмнерин чогаатчып, дылдың хөгжүлдезинин янзы-бүрү айтырыгларын шинчилеп көрешкиле чергелештир тыва чогаалды чаа, бедик чадаже көдүргеп баштайгы совет чогаалчы, эртемден болган.

Степан Петрович Щипачёв ТАР-ның Чогаалчылар эвилелиниң национал комиссиязының тыва секциязының дузазы-биле 1945-46 чылдарда тыва шүлүкчүлерниң элээп хой чогаалдарын А. Кочетков, М. Шестер, В. Державин, С. Липкин мыкаш сүрзиглиг шүлүктер очулдурган. Оол түңнелинде элга чедир үнмүшээн турар «Улуг-Хем» сеткүүлдүң орус дылга баштайгы дугаары парлаттынган.

Ол ажылдың тайлымыбиле эм тыва прозанын, шүлүк болгаш шын чогаалдарының дээрелерин алтай, хакас, чуваш, украин, латыш, кыргыс, моол, немец, болгар, якут болгаш өскедаа дылдарга очулдуруп парлап турар апарган. Оол хереглээн кылдыр чоокта чаа «Фрае велт» деп журналга Л. Чадамбанын «Азаас», Е. Танованың «Төрээн черим» деп шүлүктериниң очулгазын немец дылга парлаанын безин айтырга четчир.

Бодум дүүмда Семён Петрович Гудзенконың улуг өөрүп четтиргенимин илередип чоруур мен. Ол 1948 чылдың августа Тывага келгеш, республика (шынаарда область) солуннарының дакылдыга илепкейлиг киришкен, хой өберетерни, орук демдеглеллерни болгаш шүлүктерни «Тувинская правда», «Шын», «Сталинское племя» солуннарга парлаткан. С. А. Сарыг-оолдуң, О. Ө. Сувакпиттиң, С. С. Сүрүн-оолдуң, Л. Б. Чадамбанын, В. Л. Эренчинниң, О. К. Сагаан-оолдуң база өске-даа шүлүкчүлериниң чогаалдарын очулдурган. Ол үеде мээң бижип четтиккен каш шүлүктеримниң очулгазы «Огонёк», «Смена» журналдарга, «Год XXX» (амгы «Дружба народов») альманахка С. Гудзенконың Тыва дугайында очерки-биле кады парлаттынган.

Аныяк чогаалчыларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга, А. М. Горький аттыг литература институдунуң чанында литератураның дээди курстарының семинарынга, ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң чогаалчыларының съездилеринге М. А. Шолохов, Л. М. Леонов, А. Т. Твардовский сутларбиле ужуражмышкыннарның болгаш семинар удуртукчулары М. А. Светлов, В. В. Дементьев, А. Н. Макаров, Я. В. Смельяков, А. А. Коваленков, С. В. Наровчатов болгаш өскелерниң-даа өөредиглериниң мээн чогаадыкчы ажылымга салдарлыг болганы база утпаан чоруур мен. Бир семинарга «Куда» деп шүлүтелимни сайгарган. Семинарның удуртукчузу Ярослав Васильевич Смельяков баштай сес алган:

— Шүлүтел дутайында чугаа-ла хой... Сюжет, характер болгаш социал байдаллар, чогаалдың чөрүлдээлериниң талазындан хой эдиглер кызырын иеген болур мен—дээш, портфелиден мээң «Советский писатель» ном үндүрер черге парлаан шүлүктерим номун уштуп экелди. — Бо номда шүлүктер шүлүтелиден дээре-дир...

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң 50 чыл оюн калбаа-биле демдеглээнин, совет чогаалчылар организациязын Улустарның найыралы орден-биле шаңнаанын, юбилейлиг пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң хааны уткалыг чугаазы биствиң республикавыс чогаадыкчы интеллигемниязын хей-аът киирип, чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерже кыйгырган. Ынчангаш республиканың чогаалчылары дөртен чыл дургузунда тургустуунуп келген чогаадыкчы харылзаалаарывысты улам быжыглап, оны найыралче шилчидип, бедик идеялыг, амгы үениң негелделериниге дүүшкек, эки шынарыг чогаалдарны чоңга бараалгалырынга ажыглаар бис.

Ю. КЮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.

Саннар, факыпылар

⊙ Совет арге-чагырганың чылдарында үлетнүр продукциязын будуреринин хемчээли 67 катап өскен. Хөмүр-даш тывыжы 139 катап, электри энергизини будурери —124, тууйбу — 39, диңиг материалдары — 47 катап улгатkан.

⊙ 1946 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга шупту 98 трактор болгаш 20 комбайн турган болза, 1983 чылда 2476 трактор болгаш 847 комбайн бар. Тарылга шөлү 61,4 муң гектардан 1983 чылда 299,5 муң гектар четкен, тараа культурларының инити дүжүүзү 38,9 муң тоннадан 113,5 муң тонна чедир өскен.

⊙ Автооруктарның инин-

Кежик-чол деп чүл ол? Мен бодаарымга, ол— аас-жык-тыр. Аас-кежиктиг амыдыралды чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Бис, тывалар, бөгүнгү амыдыралывыска чедир кадыг-берге орукту эрткен бис. Маңаа баштайгы хаяа орус чуртундан ужукталгаш, Улуг Октябрьның хүнү бодуп чырый бергеи.

Мен феодалдыг Тывага ядыы аратты өг-бүлезинге төрүттүнген мен. Мээн адаам, өгбелерим туржук, үечергеи, мен бодум-даа, ынчан кежик-чол дугайын күзээр дээрден башка, чогум оон кандыг болурун — бөгүнгү дег чавгай апаарын билбейн чораан бис. Байларга базымдырбайн, хырын тодуг чоруургаа-да, чолум ол деп бодап чордум.

«Тыва кобальт» комбинат

ЧУРУКТАРДА: С. К. Токага тураскаалды ажылып турган үезин (Ол дугайын 1-ги арындан номчуур силер).

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ АЯЛГАЛАРЫ

Тыва музыка чогаалы Совет Тываның 40 чылыштинде хөгжүлдезинде культура талазы-биле кыска черни эдип турар. 1966 чылга чедир чүгле ыры коллап турган болза, соңгу чылдарда кантата, оратория болгаш симфония жанрларынга чедир дүргеш-биле хөгжүл келген. Улуг хемчээлдиг музыка чогаалдарывыска сайыраарынга Тыва радио болгаш телевидение домузениин симфония оркестрин тургусказы — улуг идик. херек базым болган.

Тыва музыка чогаалының чедиишкиннерин чоңга тарадып препагандалаарынга, улам шилей хөгжүлдерүге Тываның күрүне филармониязының база «Саян» ансамблиниң үлүү бар болганы билдингир.

Тыва музыка чогаалының алыс үе-шинги бөдүүмирден эгелеэш, улуг хемчээлдиг чогаалдарга чедир хөгжүлдези Тываның Композиторлар эвилелиниң тургустукарынга чедирген. Тываның Композиторлар эвилели тургустуунгандан бээр кантата, оратория, симфония жанрлары хөгжүп турар.

Соңгу чылдарда мээ бот хуумда «Даймчы алдар» деп ораторий, «Адаргыр», «Дөртен дөрт чүмаар» деп кантаталарны дөзеглээр.

Бо үениң дургузунда сценажыкчал чогаалдарга р. Кенденбильдин «Чечен биле Белекмаа» деп хөгжүмнүг тоолу, «Дээрде кыс» деп хөгжүмнүг комедиязы, мээң бижээним «Хүнүүн мраажылары» деп хөгжүмнүг комедия хамаарыжыр.

Симфония оркестриниң репертуары баймп, тыва симфония музыка чогаалы өске жанрларга дениээргe. оон утка-шынары база делегеңгейжип бедээн.

Музыковед В. Сапсалыев тыва музыканы бир-ле дугаарында шинчилеп, тыва композиторларның чогаадыкчы ажыл-ижинге хамаарыштыр чамдык ажылдарны төп парлалгага чырыткан. Амгы үеде ол «Орус болган тыва музыканың харылзаалаарының дугайында» деп шинчилел ажылын кылып турар.

Совет Тываның музыка уран чүүлү 40 чыл иштинде улуг хөгжүлдени чедип алган болгаш улам шилей сайзыралының делгем оруунда бурунгаарлап бар чоруур.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
композитор, ССРЭ-ниң улустуң артизи.

САЛДАРЫН ЧЕДИРГЕН

Тываның хөгжүм-шын театрынга артистен, чоңга бараан болур эчис күзел мынчаар ужукталып келген чүве. Школачы чылдарымда-ла доңшулуур, маидолиңага шору ойнаптар турдум, оон соонда шергетура, музыка взводунга оркестрге ойнап турдум. Тыва Совет Эвилелиниг каттышкан соонда ук оркестр театрже шилчээн, мен база театрга артып калган мен.

Эң-не баштай «Аныяк гвардия» деп шинге немец сомдаттың улуг-авыс ролюнга ойнадым, режиссёрнүң сеткилинге оюн тавышкан. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, режиссёр И. С. Забродин мээң чогаадыкчы өскүлдемге улуг салдарны чедиргеи.

Шыны херек, саваазал мен. Эртикеи 37 чыл дургузунда чеже шинге кандыг рольдарга ойнаваза дээр. В. Кок-оолдуң «Хөйыран бот» деп шинзинге баштай Кенден-Хууракты, оон соонда Седипти ойнаан мен. Ye эртип, назы дөгээ, ам Сарыг-Ашакты ойнап чор мен.

Эртикеи дөртен чылдар—биствиң театрывыстың шапкын хөгжүлдезиниң чылдары. Театрның сценазынга орус, совет, делегей классиканың чогаалдарын ойнап турар бис. Аки-дүнма совет улустарның хөй национадыг драматургиязындан янзы-бүрү чогаалдарны ойнап турар бис.

Б. БАДЫ-САГААН,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КОЛЛЕКТИВ БИС

Тывавыстың уран чүүлүнден графика болгаш уран чурулга эң аныяк. Ынчалзажок бажың херекселдерни угулзалап-шокпаалары, хевилээри, даштаи, ыяштан чиптүп чазаары дээш ышкаш эт-херексел кылырының уран чүүлүнүң дазылы хамы.

1929 чылда Эрмитажтың болгаш орус музейиниң белээ — улуг мастерлериниң ажылдарыңы эң баштай В. П. Ермолаев экелгеиде, тыва кижи уран чурулганы мынчаң бир дугаар сонуургап көрген. Дайын эгелээриниң бичии-ле мурнунда, Совет чазак Тывазе профессионал чуруукчу В. Ф. Дёминни чорутпан. Дайын чылдарында Дёмин биле Тас-оол — Москвага өөренип турган бирги чуруукчулар плакаттар чуруп, ном хаастаагазы кылып турган. Дайын соонда Тывага элээн хөй чуруукчулар келген. Ленинградка өөренип доозан баштайгы чуруукчу С. К. Лавзи. Оол соонда Москванын, Свердловскиниң чурулга училищелерин Петров, Протасов, Булутун, бо одурутларның автору доозуп кээ ажылдай бергеи. Торлук, Саян, Бөөйлең Иркутскиниң доозукчулары — чуруукчуларның ушку салгалы. Бо-ла чуруукчуларган эң-не-айыралдыг, интернационалчы коллектив мынчаар тургустунган.

Г. СУЗДАЛЬЦЕВ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг чуруукчузу.

ОКТЯБРЬ

ЭЛЭ

12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги суда шамчаашкын. 8.55 —Ураи холдар. 9.25 — «Надежда и опора». Ураи-чечен фильм. 11.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Тихонов (дошпуулуур) ойнаар. 11.35 —11.55— Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Тилелгелиг чаның ора». Документалдыг телефильм. 15.20 — Оруе чугаа. 15.55 — «Бистин-биле, бис дег, бистеп артык кыл». ГДР-деи дамчыдылга. 16.55 — В. А. Моцарт № 2 концерт. 17.20 — «Анда-лузия — Испаниянын жүрээ». Кинодопчулал. 18.00 — ПТУга чүге, канчаар өөредип турарыл? 18.30 — Красноярскиниң Загорьезин». Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05 — «Вовка — тренер». Мультфильм. 19.15— Кыргыс ССР-ниң болгаш Киргизиянын Коммунистик партизының тургустуунганыкка бээр 60 чылынга тураскаадыкчан Кыргыс ССР-ниң телевидение программазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — М. Фрадкинниң чогаалдарының концерти. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суда шамчаашкын. 8.15 — «Мелеэуттуң аъттары». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — А. С. Пушкиниң тоолдары. 4 класс. 9.05; 12.30 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 3-кү дамчыдылга. 10.35; 11.40— Төөгү. 7 класс. Киев Русьта. 11.05— Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.10 — Ботаника. 6 класс. Нарын өнүүлөр. 13.00 — Чуруга уран чүүл. 7 класс. Бурунгу Чөөн чүктүп уран чүүл. 13.30— Төөгүнүң арын-нарыидан. Маадырлар-биле ужуражыгга. 14.10 — Драматургия болгаш театр. А. Н. Островскиң — «Бөрүлер болган хойлаш»

КЫЗЫЛДАН

14.55 — СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Совет Тывамың 40 чылынга тураскаадыкчан каттышкан байырлыг хуралы. Хөгжүм-шын театрындан дамчыдылга. 17.30 — «Азия төвүнде». Совет Тываның 40 чылынга тураскаадыкчан .тускай үндүрүлге. 18.00 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тураскаадыкчан тускай үндүрүлге. 18.15 — Совет Тываның 40 чылынга тураскаадыкчан байырлал концерти. 19.45— «Тыва улустуң национал оюн-нарыл». ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Оскал-оолдуң пирок болуулуун концерти.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удукар, чаштар!». 20.20 — ССРЭ чемпионазы — теннис.

21.00 — «Ye». 21.35 —«Озпофамилец». Ураи-чечен телефильм. 2-ги серизы. 22.40 — 23.05 — И. Булашкин. Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

аграар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 2—7 градус чылыр, чамдык черлерге 1—6 градус соор.

Кызылга чагбас. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 7—9 градус соор, хүндүс 4—6 градус чылыг болур.

Автооруктарга чүвениң кестүүр 2—4 километр, доңаттаар. Дүне 7—12 градус соор, хүндүс 0—5 градус чылыр.

КИНО

ОКТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кто сильнее его» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Белый клык» 9.30, 12.40, «Приключения Буратино» 11.20, «Завещание профессора Доуэля» 14.50, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Долгий путь в школу» 11.00, 13.30, «Соучастники» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Короткие рукава» 15.00, «От Буга до Вислы» 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Особое подразделение» 18.00, 19.40 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харыслалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийдиг ажылдарал болгаш үлетнүр кылдыстерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет төргүзүү кылдыстериниң 2-37-13, чагда кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглерининг талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—01598.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 237 (12627) | 1984 чылдың октябрь 13, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кеп.

ЛЕНИНЧИ НАЙЫРАЛДЫҢ ӨНДҮР УЛУГ КҮЖҮ

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралы

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылы — тыва улустуң амыдыралында улуг болуушкун. Төөгү талазы-биле бо кыска үениң дургузунда Совет Тываның экономиказында болгаш культуразында үндезин чаартылгалар болган. Ол болза СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиканы амыдырал чайгылыш чок боттандырганының, чурттуң хөй националдыг улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң ахы-дүмза дузалам-чызының ачызында чедип алдынган.

Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединиң мерген үгаанныг удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия ТК-ның ооң дараазында эрткен Пленумнарының шиитпирлерин амыдырал чедиишкинниг боттандырбышаан, республиканың 40 чылынга күш-ажылчы белектерлиг улуг-рашкан Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага болган эковомиктиг болгаш социал үндезин чаартылгаларны демдеглээри-биле Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери ол-публиканың хөгжүм-шин төрээнге дүүн чыглып келгеи.

СЭКП обкомунуң кежигүнери, кежигүнүге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүнери, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, хайыннын хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, республиканың юбилейинге тураскааткан социалистиг чарыштың мурнакчылары, эртемниг-литератураның болгаш уран чүүлдүг ажылдакчылары, хөй-ниитиг организациялары-ның төлээлемчилери, Совет Армиязының двйынчылары, Совет Тываның 40 чылының байырлалынга киржирин-биле келген аалчылар аалга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүмде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүнең удуртукчузу В. И. Ленинниң улуг бөзу болгаш Тыва АССР-ниң шаннаткан орденнери, «1944-1984» деп саннар.

Байырлыг дуралдың президиумунда — СЭКП ТК-ниң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ермин, СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ойдар, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүнүнери, байырлалга келген автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, шеринг округтарының, МАР-ның Убса-Нур, Завхан, Баян-Өлгий, Кобдо аймактарының төлээлериниң удуртукчулары, мурнакчылар.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме эге сес-биле ажыткан:

— Ийи дакпыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары улуг болгаш кайгамчык байырлал —Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болган оюн демдеглеп турар-дыр — деп, ол чугаалаан- — Бистиң республиканың экономиказа болгаш культурага бүгү талалыг чечектелиишкинин СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, совет нитилел болгаш күрүне тургузуунун амыдыралчы күжүн бадыткап, көргүзүп турар.

Тываның ажылчы чоннары боттарының юбилейин политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн байдалдарында үткүп турар- Улуг Ленинниң чагыгларынга Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чок шыгжыгыл олар катап-катап көргүзүп турар- Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш культуралыг чер кылдыр хуулгазын, совет улустарының ленинчи найыралын, интернационалды ажы-дүмза чоруун улам шинээ быдыгларының херээнге салыышкынын моон-даа сонгаар киирерине шиитпирлиг-лер.

Совет Тываның 40 чылын баймралларынга киржирин-биле бистиң республикада СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Лев Борисовия Ермин аалдап чедип келгеин. Ол шыгаш бистиң республиканың юбилейин демдеглээрин-биле Красноярск крайдан болгаш Хакас автономнуг областан —СЭКП Красноярск крайкомунуң ийги секретары Л. Г. Сизов, Бурят АССР-ден—СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. М. Беляков, Алтай крайдан болгаш Даг-Алтай автономнуг областан —СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Ю. С. Знаменский, Якут АССР-ден— Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Е. М. Городова, Кемерово областан — Кемерово облкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. С. Урайский, Иркутск областан—Иркутск облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Л. М. Шафиров, Чита областан—Чита облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Д. Ш. Ахметов, Сибирниң Кызыл Туктуг шериг округундан генерал-полковник В. А. Востров, Забайкалье-ниң Кызыл Туктуг кызыгаар округундан — генерал-майор А. А. Шелестов баштаан делегациялар чедип келгилээн.

Моол Арат Республиканың аймактарындан: Убса-Нурдуң —МАРН-ниң аймак комитединиң бирги секретары эш Болд баштаан. Завхандан — улус депутаттарының хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы эш Радиаарагаа баштаан, Баян-Өлгийден—МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Хурметбек баштаан, Кобдодан — МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Туменжаргал баштаан делегациялар база мында келгеи.

Бистиң байырлалывыста СЭКП ТК-ниң харыысалгалыг ажылдакчызы Н. Т. Яшенко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң С. М. Веселов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. Л. Лавыгин болгаш өске-даа эштер база киржип турар.

Байырлалдың бо хүннеринде биске алдан келген бо эштерге байыр чедирерин болгаш чүрөктүн ханызындан өөрүп четтиришкинин илередирин чөпшээрел көрүнер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң болгаш Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралга киржип турар-дыр — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне Гимни күүсеттингеи, шүптү туруп келгеи.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга сонгуур деп «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезиниң экскаватор машинизи А. А. Нехорошков самалдаарга, чыылганнар чаңгыс эң-сеткилдиг, бедик көдүрүүшкүнүг сонгаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң турасказал Кызыл тугун, Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун залга киирип кээрге, хуралдың киржикчилери бут кыырнга туруп келгеннер.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ерминге сес бергеи.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң эзчегилиг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкоунуң Йемен Араб Республиказының Президенттизи Али Абдалла Салехбиле чугаалажымышкыларының түңнелдерин чугаалашкан, түүлдүг деп көргеи. Оларның аразынга болган чугаалажымышкынар болгаш ССРЭ биле ПАР-ның аразынга найырал база кады ажылдажылга дутайында Керээге ат салганы совет-соңгу-йемен харылзаалларны чайгылыш чокка хөгжүдеринге чугула үе-чада боон турар. Ол Керээ ййи чурттуң кады ажылдажылгазын улам ханыладырынга, дедегейниң дүшкүүрлүг байдалын кошкадырыпче, ооң-биле кады Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш бижыг тайбынны чедип алырынче угланган оларның күжениишкиннеринге кады хөделиринин бижыг эрте-дүрүм үндезинин тургузуп турар. Ону чедип алырының эң идегелдиг оруу Чоокку Чөөн чүк талазы-биле улустар аразының конференциязын Палестинаны хостаарының организациязының ыяап-ла, деп эргелиг киржилгези-биле чыыры болурун база катап онзедеп айыткан.

Герман Демократтыг Республиканың тургустукганының 35 чылын байырлаарынга совет партия-чазак делегациязының киришкенинин дугайында эш А. А. Громыконуң дыынаашкын чугаалажын көргеш, түүлдүг деп санаан. СЭКП биле ГСЧП-ниң аразында, Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында ак-дүмза өлүзүүнүң харылзаалларының бүгү талаларының дең-дескн хөгжүдезинге демдеглээн. 2000 чылга чедир үе иштинде эртем, техника болгаш бүдүрүлге талазы-биле ССРЭ биле ГДР-ниң аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдеринин үр хуусаалыг программазынга ат салганы ынаг харылзаалларны улам быжыглаарынга чаа улуг салымнынын боон турар. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың, ак-дүмза бүгү социалистиг күрүнелериниң наймаалыг болгаш сырый каттыжымышкынын моон-даа сонгаар быжыглаары, делегей айтырыгларынга оларның ажыл-чорудулгазын таварымчалыг дүүштүрери Европага, бүгү делегейге дайын ажылын эвээжедиринин, чурттар аразынга тайбың боттуг харылзаалларны тударының, империализмниң, ревашизмнин болгаш дайынның күштеринин кандыг-даа үүлгедиишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавышкын кылырының эң чугула фактору боон турар.

Поволжьений, Уралдың, Сибирьнин болгаш Казахстанның районнарынга чазын чажыл тарыыр кызыл-тасты өстүрериин интенсификастап тургаш, бедик шынарлыг тараны бүдүрүп үндүрериң көвүделиринче утпаанган саналды Политбюро чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хуллээп алган докталалында чазын тарыыр кызыл-тастың дүжүүн дыка бедизер болгаш үе-үеэрим, мындыг быжыг болгаш үнелиг сорттарның ниитн чылдазын көвудедир. мындыг болганда, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиргеге чугула ужур-дузалыг хемчеглериниң комплекизин көргеи. Ол сорулга-биле чер ажылының инва пайы-биле тургустунган системаларынга шынгыы дүүштүр ажыглаттынар ужуралуг кызыл-тас тарын өстүрериниң интенсивтиг технологиязын идепкейлиг ажыглаавр ужурдуг.

ВКП-ниң чиигине секретары Г. Маклезинага баштаткан Великобританиянның Коммунистиг партиязының күүсемүүнүн делегациязы-биле СЭКП-ниң эш М. С. Горбачёвка баштаткан делегациязының ужуражымышкынының түңнелдерин Политбюро көргеи.

Эш Н. А. Тихоновтуң Австрия Республиказының оралакчы канцлерн Н. Штегер-биле совет-австрия салгыг-эковомиктиг кады ажылдажылганы улам-на калбартыры-биле хөлбаштыр кылган бесстазының дугайында информациязын дыңнаан.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң хуралынга күрүне болгаш ажыл-агый тургузуушкуннуң, ак-дүмза социалистиг чурттар-биле найыралды быжыглаарының, бистиң партияның болгаш күрүнениң тайбынга ынак ханытыкы утпаанышкынын амыдыралга боттандырарының чамдык асхала айтырыгларын көргеш, шиитпирлерин хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Константин Устинович Черненконуң бодунга ленинчи национал политика дээш, ону чайгылыш чокка боттандырып турары дээш, Тываның ажылышчилериниң адрезинге изиг байырны чедиргени, чаагай нүүдэшкиннерни ыыланы дээш, ажыл-агый болгаш культура тургузуушумунга оларның чедиишкиннерин бедик-биле үнелээни дээш ханызыбиле ворун четтиришкинни хөй националдыг чаңгыс аай совет ог-бүлеге Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга тураскаатткан СЭКП Тыва область комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери бистер республиканың коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарының өөмүүзүнден илергейлеп тур бис.

Тыва улустуң, Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чоннарының дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ада сагыш салыышкыны Байырлыг чагаада база катап илергейлеттинген болгаш бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга чаа-чаа тиилелгелерже, эрес-шудургу күш-ажылче оларны сорун киирип турар.

Коммунистиг партияның удуртулгазыбиле, улуг орус болгаш совет өске-даа улустарның бүгү талалыг дузаламчызының ачызында Совет эрге-чагырганың чылдарында социал-политика, экономика болгаш культура талазы-биле үндезин чаартылгалар Тывага боттанган. Тыва улус кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилешкиннин — совет улустуң чарымбас иезээ болуп, социалистиг нация кылдыр тургустунган.

Экономиктиг улуг күчү республикада тургустунган, ооң улус ажыл-агыйы ажыы үениң материал-техниктиг баазазы-биле ам хандыртынган болгаш чурттуң күчүлүг улус ажыл-агый комплекизинге даянып, ооң экономиктиг өске районнары-биле дөмтаамал, ынзы-бүрү талаларлыг харылзаалыг болуп турар.

Амгы Тыва — чаа тудугларның чериндир, ында үлетпүр шапкын хөгжүп турар, ооң хөй чаа адыраары совлгу чылдарда тургустунган. Амгы үеннің автомагистральдары болгаш агаар оруктары Тываны бүгү чурт-биле харылзаштырып турар.

Көдээ ажыл-агый чаартынган. Ол хөй адырааглыг болгаш бедик механизастатынган, ооң продукциязын бүдүрелиниң хемчээли чыл бүрүде улгадып турар. Көдээ ажыл-ишчилериниң амыдыралы үндезини-биле өскерилген.

Социалистиг культураның хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгези боттанган, ниити билиг школаларының калбак четкизи ажылдап турар. Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери, профтехучилищелер кадрларны белеткеп турар. Литература болгаш уран чүүл чедиишкининг сайзырап турар.

Амыдыралдың совет социалистиг хевири, бүгү чуртта ышнаш, Тывада бадыткаттынып турар, чаа кижилер өзүп келген. Амыгчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу домтаамал бедип турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга Тыва АССР-ниң чедиишкиннерин Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне бедии-биже үнелээн — Ленин болгаш Улустарның найыралы орденнер-биле ол шаңнаткан.

Совет Тываның чедиишкиннери болза СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезинин, совет улустарның бузулбас найыралының чайынналчан херечизи болуп турар.

Коммунистиг партияның ада сагыш салыышкынынга болгаш ниитээнгейинге харыы кылдыр Тыва АССР-ниң амыгчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкынарым политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүнүң байдалында амыдыралга эрес-шудургу боттандырып турар. Үлетпүрүнүң болгаш мал ажыльның продукциязын бүдүрер база сайгарар талазыбиле бөш чылдың үш чылдарының планнарын республика күүсеткен. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезинин 40 чылын болгаш Совет Тываның 40 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты калбартышаан, Тываның ажыл-ишчилери 1984 чылдың планнарын болгаш хүлээгелерин күүседир талазыбиле эки түңнелдерни чедип эп турар. Продукцияны бүдүрер база сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазыбиле бо чылдың тос айларында планнарын республиканың үлетпүрү күүседипкен. Мал ажылының продукциязын бүдүрелиниң болгаш садарының тос айларда планының күүселдезин кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери хандырган. Күрүмеге дүн, чуурга, ногаа садар талазы-биле дөрт чылдарның планнарын олар күүседипкен. Улус ажыл-агыйының ынзы-бүрү адырларының муң-муң ажылдакчылары бо чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээгелерин хуусаа бетинде күүсеткеннер. Организастыг чорун болгаш сагыыга-чурум ажылчы чоннар коллективтеринде бижыгып турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Он ийги бөш чылдың болгаш ооң дараазында чылдарда улам нлабак перспективалар республиканың мурнунга ажыттынып турар. СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугааларында айтынан чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр улус ажыл-агыйының бүгү адыраарының ажыктыын бедидер, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, камналганың болгаш хумагалавдың чурумун, бүдүрүлгенин болгаш күш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглаар, коммунистиг медерелдиг чорумка болгаш культурага, бедик моральполитиктиг мөзү-шынарларга, социал идепкейлиг чорумка ажылчы чоннарны киижилидер талазы-биле ам-даа улуг ажылды кылыры негеттинип турар.

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, Совет Тываның ажылчы чоннары Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүненің мерген үгаанныг иштики болгаш даштыны политиказын ээни-биле чүүлдүгзүнүп детквивишаан, Совет Ада-чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга бодунуң салыышкынын моон сөңгаар-даа көвүдедирин, партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээгелерин чедиишкининг боттандырарынче бүгү күштерин болгаш энергиязын үгландырарын СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка бүзүредип тур.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының улуг чаалап алыышкыны—бистиң чүртувустуң улустарының бузулбас ажыдүмза найыралы мөңгези-биле чурттап база чечектелип турзын!

Бистиң күчүлүг Ада-чуртувус — Совет Социалистиг Республикавар Эвилелиң делгерезин!

Коммунизм дээш демисеелге ажылчын ажгыныр, бүгү совет улустуң шылгатынган авангарды — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ 1984 ЧЫЛДЫН ОКТЯБРЬ 12-ДЕ БОЛГАН КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

Эш Л. Б. ЕРМИННИҢ чугаазы

Бөгүн ийи дакпыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады Тываның ССР Эвилелиниң составында эки тура-биле киргенинин алдарлыг 40 чылын байырлалдыбыле демдеглеп турар-дыр деп Л. Б. Ермин чугаалаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме эге сес-биле ажыткан:

— Ийи дакпыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары улуг болгаш кайгамчык байырлал —Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болган оюн демдеглеп турар-дыр — деп, ол чугаалаан- — Бистиң республиканың экономиказа болгаш культурага бүгү талалыг чечектелиишкинин СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, совет нитилел болгаш күрүне тургузуунун амыдыралчы күжүн бадыткап, көргүзүп турар-

Тываның ажылчы чоннары боттарының юбилейин политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн байдалдарында үткүп турар- Улуг Ленинниң чагыгларынга Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чок шыгжыгыл олар катап-катап көргүзүп турар- Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш культуралыг чер кылдыр хуулгазын, совет улустарының ленинчи найыралын, интернационалды ажы-дүмза чоруун улам шинээ быдыгларының херээнге салыышкынын моон-даа сонгаар киирерине шиитпирлиг-лер.

Совет Тываның 40 чылын баймралларынга киржирин-биле бистиң республикада СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Лев Борисовия Ермин аалдап чедип келгеин. Ол шыгаш бистиң республиканың юбилейин демдеглээрин-биле Красноярск крайдан болгаш Хакас автономнуг областан —СЭКП Красноярск крайкомунуң ийги секретары Л. Г. Сизов, Бурят АССР-ден—СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. М. Беляков, Алтай крайдан болгаш Даг-Алтай автономнуг областан —СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Ю. С. Знаменский, Якут АССР-ден— Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Е. М. Городова, Кемерово областан — Кемерово облкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. С. Урайский, Иркутск областан—Иркутск облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Л. М. Шафиров, Чита областан—Чита облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Д. Ш. Ахметов, Сибирниң Кызыл Туктуг шериг округундан генерал-полковник В. А. Востров, Забайкалье-ниң Кызыл Туктуг кызыгаар округундан — генерал-майор А. А. Шелестов баштаан делегациялар чедип келгилээн.

Моол Арат Республиканың аймактарындан: Убса-Нурдуң —МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Болд баштаан. Завхандан — улус депутаттарының хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы эш Радиаарагаа баштаан, Баян-Өлгийден—МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Хурметбек баштаан, Кобдодан — МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Туменжаргал баштаан делегациялар база мында келгеи.

Бистиң байырлалывыста СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчызы Н. Т. Яшенко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң С. М. Веселов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. Л. Лавыгин болгаш өске-даа эштер база киржип турар.

Байырлалдың бо хүннеринде биске алдан келген бо эштерге байыр чедирерин болгаш чүрөктүн ханызындан өөрүп четтиришкинин илередирин чөпшээрел көрүнер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң болгаш Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралга киржип турар-дыр — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне Гимни күүсеттингеи, шүптү туруп келгеи.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга сонгуур деп «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезиниң экскаватор машинизи А. А. Нехорошков самалдаарга, чыылганнар чаңгыс эң-сеткилдиг, бедик көдүрүүшкүнүг сонгаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң турасказал Кызыл тугун, Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун залга киирип кээрге, хуралдың киржикчилери бут кыырнга туруп келгеннер.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ерминге сес бергеи.

Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылы — тыва улустуң амыдыралында улуг болуушкун. Төөгү талазы-биле бо кыска үеним дургузунда Совет Тываның экономиказында болгаш культуразында үндезин чаартылгаларны демдеглээри-биле Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилерн ол-публиканың хөгжүм-шин төрээнге дүүн чыглып келгеи.

СЭКП обкомунуң кежигүнүери, кежигүнүге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүнери, ССРЭниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, хайыннын хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, республиканың юбилейинге тураскаатткан социалистиг чарыштың мурнакчылары, эртемниг-литератураның болгаш уран чүүлдүг ажылдакчылары, хөй-ниитиг организациялары-ның төлээлемчилери, Совет Армиязының двйынчылары, Совет Тываның 40 чылының байырлалынга киржирин-биле келген аалчылар аалга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүмде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүненің удуртукчузу В. И. Ленинниң улуг бөзу болгаш Тыва АССР-ниң шаннаткан орденнери, «1944-1984» деп саннар.

Байырлыг дуралдың президиумунда — СЭКП ТК-ниң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ермин, СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ойдар, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүнүнери, байырлалга келген автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, шеринг округтарының, МАР-ның Убса-Нур, Завхан, Баян-Өлгий, Кобдо аймактарының төлээлериниң удуртукчулары, мурнакчылар.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Совет Тываның 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме эге сес-биле ажыткан:

— Ийи дакпыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары улуг болгаш кайгамчык байырлал —Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл болган оюн демдеглеп турар-дыр — деп, ол чугаалаан- — Бистиң республиканың экономиказа болгаш культурага бүгү талалыг чечектелиишкинин СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезин, совет нитилел болгаш күрүне тургузуунун амыдыралчы күжүн бадыткап, көргүзүп турар-

Тываның ажылчы чоннары боттарының юбилейин политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн байдалдарында үткүп турар- Улуг Ленинниң чагыгларынга Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чок шыгжыгыл олар катап-катап көргүзүп турар- Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш культуралыг чер кылдыр хуулгазын, совет улустарының ленинчи найыралын, интернационалды ажы-дүмза чоруун улам шинээ быдыгларының херээнге салыышкынын моон-даа сонгаар киирерине шиитпирлиг-лер.

Совет Тываның 40 чылын баймралларынга киржирин-биле бистиң республикада СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Лев Борисовия Ермин аалдап чедип келгеин. Ол шыгаш бистиң республиканың юбилейин демдеглээрин-биле Красноярск крайдан болгаш Хакас автономнуг областан —СЭКП Красноярск крайкомунуң ийги секретары Л. Г. Сизов, Бурят АССР-ден—СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. М. Беляков, Алтай крайдан болгаш Даг-Алтай автономнуг областан —СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Ю. С. Знаменский, Якут АССР-ден— Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Е. М. Городова, Кемерово областан — Кемерово облкүүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. С. Урайский, Иркутск областан—Иркутск облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Л. М. Шафиров, Чита областан—Чита облкүүскомунуң даргазының оралакчызы Д. Ш. Ахметов, Сибирниң Кызыл Туктуг шериг округундан генерал-полковник В. А. Востров, Забайкалье-ниң Кызыл Туктуг кызыгаар округундан — генерал-майор А. А. Шелестов баштаан делегациялар чедип келгилээн.

Моол Арат Республиканың аймактарындан: Убса-Нурдуң —МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Болд баштаан. Завхандан — улус депутаттарының хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы эш Радиаарагаа баштаан, Баян-Өлгийден—МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Хурметбек баштаан, Кобдодан — МАРН-ның аймак комитединиң бирги секретары эш Туменжаргал баштаан делегациялар база мында келгеи.

Бистиң байырлалывыста СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчызы Н. Т. Яшенко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң С. М. Веселов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. Л. Лавыгин болгаш өске-даа эштер база киржип турар.

Байырлалдың бо хүннеринде биске алдан келген бо эштерге байыр чедирерин болгаш чүрөктүн ханызындан өөрүп четтиришкинин илередирин чөпшээрел көрүнер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң болгаш Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралга киржип турар-дыр — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне Гимни күүсеттингеи, шүптү туруп келгеи.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга сонгуур деп «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезиниң экскаватор машинизи А. А. Нехорошков самалдаарга, чыылганнар чаңгыс эң-сеткилдиг, бедик көдүрүүшкүнүг сонгаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң турасказал Кызыл тугун, Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун залга киирип кээрге, хуралдың киржикчилери бут кыырнга туруп келгеннер.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ерминге сес бергеи.

(Уланчызы 2-ги арында)

ЛЕНИНЧИ НАЙЫРАЛДЫҢ ӨНДҮР УЛУГ КҮЖҮ

(Төнүзү- Эгези 1-ги арында)

рывыс хойлулар, тургузуп алганывыс күрүне тургузуу болуру.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың эрткен оруу социалистиг тургузугнуң күчүлүг чаартыкчы күжүн, бистиң чүрттүң улустарывыңа акы-дүмма харылзаалар бүзүрелдин-биле бадыткап турар.

Улусчу революциянның мурнунда Тыва чогум кандыг турганы? Көскү политиктиг болган күрүне ажылдакчызы, тыва улустуң алдарлыг оглу эш Тока ол дугайны «Правда» солуда мынчар бижээн: «Тываларывыс улуг салгазы оларның чүрту Азияның төвүнге эң-не хожуданган феодал-патриархалдыг бүлүк турганын билир. Оон чүрттакчылары бүрүү-биле ужук-бижик билбес боон, хам-ламаларның теократиялыкшынның адаанга турган. Маныжүр кулданыкчыларның болган чүрт иштинде феодалларының хөй-хөй чылдарда терилгеэшкинин каш дакпыр дарлал-мөчүтделге таварыжып, качыгдаан бистин улузувусту коорту өлүг-чадеринин оруунче киирген».

Улуг Октябрь болган Совет күрүнениң тыптып тургустунгаш кижи төрелгенинин төөгүзүнге, оон-биле кады Тыванның чаа төөгүзүнге эргилделиг чада боон, улусчу революцияны өскүдүп үндүрериниң таарымчалыг байдалдарының четчин тургустушарыга идиглиг болган.

Чогум-на Октябрь революциязының дорт салдары-биле тиилээш, российжи пролетариаттың акы-дүмма ёзузунуң дузаламчызы-биле тыва араттар 1921 чылда национал-хосталгалыг революцияны өскүдүп үндүрген, боттарының хөй чүс чылдарда төөгүзүнге бир-ле дугаарында улустуң күрүнези — Тыва Арат Республиканы тургускан. Ол тыва улустуң шылгарангай чаагай алышкыны болган.

Тываның капиталистиг эвес орук-биле хөгжүлдеп дээш тыва улустуң кызымаккай күш-ажылы болган демисели ССРЭ-ниң интернационалчы дузаламчызының ачызында феодалдарның ангызын узуткаар, республиканың экономиказына социалистиг хевирүүнүң бижүү үндезинерин салыр. арат ажыл-агыйларны коллективизастаарынче эгелеп кирер, политика, экономика болган культура амыдыралынга улуг деңнелгени чедип алыр аргалыг берген.

1944 чылга чедир республиканың национал оруглазының чартыннаан ажыныңын социалистиг секторга оныжын туралыг чүтаалаарга-ла билдингир-дир. Национал ужук-бижикти тургускан, чонның чүс-чүс чылдарда бижик-билиг чок чоруун узуткаан, улус өредилгезинин болган кадык камгалалының үндезинерин, төрээн литератураны болган профессионал уран чүүлүг тургускан турган.

Тываның улузу Совет Россиянық ачылыг дузаламчызын болган детаимчезин бедидип, үнелеп келгенин болган үнелеп-даа турарын. Советтер чүртүнүң күүрүнде шынчы болганы идегелдиг өнүк деп оны көрүп келгенин болган көрүп-даа турарын бо тураскаадлыг күнде сеткилдиң хамыындан демдеглеп турар бис.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында мындыг акыдүмалыкты чоруукче чүткүл оожа илереттинген. Тыва араттар боттарының салым-хуузундан бүгү совет улустуң салым-хуузундан чарылбазын медереп билгеш, фашистиг экелекчилерге удур эки тураазы-биле тулчуп, Совет Армияга болгаш чонга бүгү талдыг материалдыг дузаламчыны чедирип турган.

Социализмни болгаш коммунизмни тургузар күзел-соруктуг-биле каттышкан бистиң улустуң национал оруглазының чартыннаан ажыныңын социалистиг секторга оныжын тураларга-ла билдингир-дир. Национал ужук-бижикти тургускан, чонның чүс-чүс чылдарда бижик-билиг чок чоруун узуткаан, улус өредилгезинин болган кадык камгалалының үндезинерин, төрээн литератураны болган профессионал уран чүүлүг тургускан турган.

Тываның улузу Совет Россиянық ачылыг дузаламчызын болган детаимчезин бедидип

ЛЕНИНЧИ НАЙЫРАЛДЫҢ ӨНДҮР УЛУГ КҮЖҮ

(Төмөнүү. Эгези 2-ги арнада.).

Көдөө ажыл-агыйда үндезин өскерилгелер болгулаан. Амгы үеде ол — ленинчи кооперация планын боттандырын чорутканының түнелиинде улус ажыл-агыйының кол адыры боон турар. Көдөө ажыл-агый оны хандырып турар адырлар болгаш болбаазырадымга үлетшүрү-биле кады чангыс аай агроүлетпүр комплекизи боон турар. Сөөлгү он чылдарда совхозтарның кол будүрүге фондуларының өртекүнези 2,5 катап, ажылчыннарның энергия-биле чепсеглеңгени — 1,6 катап өскен, фонд хандырылгазы—2,1 катап улгатқан. Көдөө ажыл-агыйда муң-муң тракторлар, комбайнар, автомобильдер болгаш өске-даа хөй-хөй техника ажылдап турар. Эрткен 40 чылдарда көдөө ажыл-агыйның янгы продукция будүрери 20 катап, янгының малының баш саны—35 катап, тарылга шелүү—12 катап өскен. 1950—1983 чылдарда янгылел секторунга үүт будүрери барык 17 катап, сүт—11,2 катап, дүк—13 катап, тараа—3,9 катап көвүдээн. Оларны садарының хемчээли база дыка көвүдээн. Амгы үеде СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар көдөө ажыл-агыйда, бүгү агроүлетпүр комплекизинде республикада ажылдап кылдыңган аъш-чем программазын боттандырарының, будүрүлгенүлам ажыктыг болдурарының талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар.

Сөөлгү чылдарда капитал тудуг элээн хөгжээн. Тудуг организацияларының будүрүлге баазаларын быжыглаарынга үгле 1974—1983 чылдарда оон мурнундагы он чылдыңнан барык 1,3 катап хөй капитал салыышкынызарын тускайлаан. Ол үеден бээр тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 29 хүү улгатқан. Автомобидь хем болгаш агаар транспорту республиканың аймыралынга үлам улуг рольдуг боон турар.

Социал-культура хөгжүлдезинин, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринин улуг программазын республикада боттандырып турар. Чурттакчы чонуң кижи бүрүзүнге онаалтыр ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның акша оруглагары сөөлгү он чылда 1,4 катап көвүдээн. Чонуң коммунал-аймырал, садыг хандырылгазы хөгжүп турар.

Тываның ажылчы чоннары черлериниң четкизи калбарыш, эртем ажылдакчыларының саны өзүп турар. Шаг-шаанда хожудаңгай, 1930 чылга чедир үүлүк-бижик безин чок чорааш Тыва, сайзырагай капиталистиг элээн хөй чурттарыны дыка мурнай бергем. Бо ёзулуг чоргаарадыг кыптыктырар. Ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинге, оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейни бедидеринге улуг рольду культура-чырыдыкшыл албан черлери, парлалга, радио болгаш телевидение ойнап турар.

Улуг орус болгаш хөй националдыг совет культураның чедиишкиннеринге үндезилеңгеш, чонуң депшилгелиг чанчылдарының хөгжүлдезинге даянгаш, Тываның литературазы болгаш уран чүүлү ёзулуг чечектелип сайзыраан. Чогаалчыларның, чуруукчуларның, композиторларның, журналистериниң эвилелдеринге үре-түңнелиг ажылдап турар. Чогаалчылар С. Токаның, С. Сарыг-оолдуң, О. Сагаан-оолдуң, С. Пюрбююң, Л. Чадамбаның, К. Кудажының, М. Пахомовтуң чогаалдары, артистер В. Оскал-оолдуң, М. Мунзуктуң, И. Забродинниң, композиторлар А. Чыргал-оолдуң, Р. Кенденбильдиң, даш чонтчуларының М. Черзиниң, Х. Тойбухаанның, чуруукчулар С. Ланзының, Г. Суздальцевтиң болгаш оон-даа өскелериниң чогаадыкчы ажылы улуг үнелелдя алган болгаш ажылчы чонда ажык, неп-терең-гей апарган.

Кадык камгалалының хөгжүлдезиниң болгаш кижилериниң чурттарга байдалдарының эки-жээзининиң түнелиинде чурттакчы чонуң санының өзүлдезинин талазы-биле ханы өскерилишкиннер болган. Чурттакчы чонуң саны эртекен 40 чылдарның дүргүзүнда 2,9 катап, оон иштинде тываларның саны—2 катап өскен. Чонуң социал-ангы талазы-биле тургузуу өскерлип турар. Совет ажылчын ангының национал отряды дыка көвүдээн. Чурттакчы чонуң күш-ажыл кылып болур кезээнин бештин дөрт кезии ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар болур.

Бистин чуртувустуң бүгү булуңнарында дег, Тывада амыдыралдың совет хевири бактаан тургустуган. Бисте чаа хевириң кижилери — коммунизминиң идепкейлиг тургузуучулары ёзуп келген. Оларның онзагай шынарлары болза күш-ажылчы, янгылел мурнунга үлүлээгенин медерел биилеп, социал-политиктиг идепкейлиг, аңы-дүңме найыралдың, интернационалдың сайзыраанының башкы кажыы болуп турар.

Республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чаартылгаларны боттандырар, ажыл-агый болгаш культураа тургузуушкунуңун содулгаларын шинчилеп, ёзугаарын ёзугаарлаар дээш, дедиктиг дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиг республиканың юбилейин үткүп тураап.

Чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннери дээш база Совет Тываның 40 чыл ооңга алдар кылдыр 28 коллектитер, будүрүлгенниң 318 мурнакчылары РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Россия Федерациязының болгаш бистин республиканың алдарлыг аттарын тывыскан.

Партияның область комитединиң, республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң өөрүшээнден шаңнатканнарга болгаш юбилей мурнунуң чаңыскының бүгү тиилекчилеринге изиг байырлыг чедиишкин, кызымак ажыл-иштиң дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илерткейлеп, ажылчыннарга чаа-чаа улуг чедиишкиннерни күзээрин чөпшээрээн көрүүлер деп, илеткелчи уламчылаан.

Совет Тыва бодунуң дөртен бирги чылынче кирип турардыр. Совет улустарның ак-дүңма өг-бүлезиниң бодунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ол улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ынчалза-даа мурнувуста улуг ажыл-херектер туруп турар. Улус ажыл-агыйының адырларында шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш соруглалар, ажыглаттынмайн турар курлавырлар болгаш четпестер эвээш эвес. СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкынарыңга дүүштүр республиканың будүрүкчү күштерин улам сайзыradыры-биле амдаа хөй ажылдаар, янгылел будүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринче болгаш ажылдың шынарын экижидеринче күжениишкинни моонээр ужурлуг бис. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүр ам-даа оожум ёзүп турарын, будүрүп үндүрүп турар продукциянның бот-үнезинин, бедиин чугаалаар апаар. Улус ажыл-агыйыңга салып турар өөрү-хөреңгинни, материал-техниктиг курлавырларның беримчезин улгаттырары бистин кол соруглавыс болуп турар. Республикада тургустуган күүлерни эки ажыглаарын хандырып, оларны чаартып, алгыдарын болгаш техниктиг эде дерилгезин боттандырып чорудар ужурлуг бис.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр бистер көдөө ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын улам быжыглаап, ону интенсификастаар, специализациялыг болгаш концентрациялыг ханылдыр талазы-биле ажылазы шудургу чорударывыс эргежок чугула. Республиканың аъш-чемнең программазын боттандырары, аъш-чемнең кол-кол продуктуларыга чоңнуң өзүп орар хереглелдерин улам долузу-биле хандырары бистин күн бүрүдегі сагыш салыр чүүлүвүс болур ужурлуг. Организас-ажыл-агыйжы, зооветеринарлыг хемчеглерниң ажыктыын бедиитеринин күселп-биле малдың баш санын көвүдеп, оон продуктулуг чоруун бедидерин хандырар. Чер ажылының зона системазын бүрүн нептерелдирге тараа болгаш мал чеңги культураларны бедидеринге, ажылчыннарга чаа-чаа улуг чедиишкиннерни күзээрин чөпшээрээн көрүүлер деп, илеткелчи уламчылаан.

Совет Тыва бодунуң дөртен бирги чылынче кирип турардыр. Совет улустарның ак-дүңма өг-бүлезиниң бодунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ол улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ынчалза-даа мурнувуста улуг ажыл-херектер туруп турар. Улус ажыл-агыйының адырларында шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш соруглалар, ажыглаттынмайн турар курлавырлар болгаш четпестер эвээш эвес. СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлериге, СЭКП ТК-ның Чигинге секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтыышкынарыңга дүүштүр республиканың будүрүкчү күштерин улам сайзыradыры-биле амдаа хөй ажылдаар, янгылел будүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринче болгаш ажылдың шынарын экижидеринче күжениишкинни моонээр ужурлуг бис. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүр ам-даа оожум ёзүп турарын, будүрүп үндүрүп турар продукциянның бот-үнезинин, бедиин чугаалаар апаар. Улус ажыл-агыйыңга салып турар өөрү-хөреңгинни, материал-техниктиг курлавырларның беримчезин улгаттырары бистин кол соруглавыс болуп турар. Республиканың тургустуган күүлерни эки ажыглаарын хандырып, оларны чаартып, алгыдарын болгаш техниктиг эде дерилгезин боттандырып чорудар ужурлуг бис.

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр бистер көдөө ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын улам быжыглаап, ону интенсификастаар, специализациялыг болгаш концентрациялыг ханылдыр талазы-биле ажылазы шудургу чорударывыс эргежок чугула. Республиканың аъш-чем программазын боттандырары, аъш-чемнең кол-кол продуктуларыга чоңнуң өзүп орар хереглелдерин улам долузу-биле хандырары бистин күн бүрүдегі сагыш салыр чүүлүвүс болуп

МЭЭН ЧҮРЭЭМ

Чазын харлар эрип турда,
Сайлык сайны кырлап чорда,
Сарыг чечек частып турда,
Мээң чүрээм хөөреп келир.
Айдын дүне даглар көргеш,
Ава книжи төлүн көргеш,
Аъттыг арат соруун көргеш,
Мээң чүрээм чоргаар апаар.
Чалгын сыыган таанны көргеш,
Чаанык ойнаан дыттыг көргеш.
Чаштын мгааан үнүн дыннааш,
Мээң чүрээм саргып келир.
Чап-чаа келген солун номчаам,
Салым-чолдун, хосталга дээш
Чаалашкан чонну дыңнаам,
Мээң чүрээм дүрген согар.
Ажылчы чои күжү-биле,
Актыг-шынныг буян-биле,
Адыын-чүртүм турлаа-биле
Мээң чүрээм мнаа тудуш.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

АЧАМ БИЛЕ АЛДЫН-ДИШТИГ

Чайлаавыс Кызыл-Довуракка көжүп келгеш, элээн каш хоюп чорувуста, аалывыска чыраа-кара дижир тергелиг улуг доруг аъттыг книжи өг-лерниң ыт-күжүн зэрти-зэрти бо келди. Чүрекпеливис-даа чиртип-ле үнду. Бичии книжилер сонуургаачал болгаш уткуй халчы-ла бердивис. Келзе-ле орус книжи болду. Кортканыштың дүрген-не өг артынче чашты бердивис. Ачам ыдыы хай деп, ол книжиниң чанында-ла барды. Дыннаалап турарывыска ол книжи ачам-биле арыг тывалажып чугаалажып тур. Эргин хажымыындан бүдүү бакылап, орус книжи кандыг боор эвес дээш мааныдан көре бердивис: бажы сарыг, карактары көк, ыдык-хевиниң арыг-силиги аажок.

— Ургуларым, силер чүге мендеп коргар, мында келирле, менде база бичии балаларлар бар — дээш, бисче угдай эжикче базыпты. Бистер, хойган хой дег, база-ла өг артынче бурт-ла диштивис.

Оруузувус кайнаар баар эвес дээш өг чанында овааладып каан чүүк артындан көрүп чыдыр бис. Тергезинге барган, адыышоодай көдүрүп алган, өгжеле кирди. Бакылап четтикпейн чыдырывыста ачам кыйгыра берди:

— Таныш келген, дүргеп кирип келиннер, ургуларым.

Бистер ам-на мурнуу былаажып кире халыштывыс. Демги залчывыс үжеттинип, хөй-ле чигир-боова, шокар саазынныг камбээттер, хилээб, шаайныг, хемчелеп каан кургулдай дег, карттыг хындасаа дээш чүве үштүп, авамга сунду. Чеминиң дээжизин отче, оран-тандызынче чашкаш, баштай боду аас дээш, бистиң долларывыска бир-бир чигир, камбээттер салгылаан. «Дүүг улус чугаалашсын, ам барып үнүп ойнаар» деп бо. «Эки чигир-ле күш амданныг-дыр, ам менден кортпас силер аа?— дээш, залчывыс каттыларга, диштери сап-ла сарыг, артыкы хүнге кыланайнып турар болду...

Бистер орус фамилия, ат адаа билир эвес бис, бир-ле дүгаар арыын көргеп, амданныг чемин чиген акывысты Алдын-Диштиг деп адай бергеп бис. Ачам база ынча дээр болду. Ол боду атка тааржымар болган. Кончуг-ла хөлүг, баштак, дүзаарган болгаш экиргек книжи. Ачам-биле та кана көржүп, танышып алган улус, билбес бис. Ийлээ тергелиг-даа, боттан-даа кады чоруп каар. Бистиң эмдик аъттарывыстыг тергелеп база өөредир, олар-биле Чадаанаже оттулар ыяш, сиген-даа сөөртүр, оон келирде ачам далган, кадык кылыр-рис дээр чүве, быжырган аъш-чем эккээр.

Кат-чимис быжа бергенде Алдын-Диштиг кадайы-биле оглун эдертип алган, улуг досказар салып алган бо келир. Бистерни, аалдарының ооллардың терге сынмас кылдыр олуртупкаш, кады чыыштырар, хүн-даа кезии чедирбейн, улуг досказарны болгаш кочаалдарны долдуражуптар бис. Бистиң черивиң көк-кады, ишек-караазы, кызыл-кады, чадан-кады, чодураазы төктүп чыдар, бажын утбас, чүгле саара тудуп алыр чүве-ле болгай. Олар хөлчок өөрүүрлер, бисти чуга мактаарлар, чигир-камбээттерни эңдере бээрлер.

Алдын-Диштиг акывыстың кадайы база арыг тывалаар. Бажымын дүгү хүнге алдынналып турар боорга, ону Сарыг-Баштыг дижир бис. Келген санында-ла бажывыс дүгүн чараштыр таарып, арын-бажывысты, дол-будувусту савааннап чүл бээр, «арыг-силиг боорга, күш чараш болур» — деп чагыгылаар.

Айлар, чылдар эрткен түдүм арывыста найырал улам быжыккан. Бистер тергелиг, илирлиг, далбыйлыг, харындаа эдер-харжактыг апарган бис. Оларны Алдын-Диштиг ачамга тыпкып, харындаа даласка дүзалап турган. Ачам өөнүүнге кайыын харыы чок олурар ийик. Кыш боорга, оттулар ыяштыг, чигир эътти аннарып бээр чүве. Бистиң амыдыралывыс хире-шаанче шору сегий берген. Торгу-маңнык эвес боордан башка, чыыны азы даалымба-биле додарлап каан кускү-часкы, ышкы тоннарлыг, чайгы пес-таавы идик-хептиг-даа апарган бис. Сарыг-Баштытыңың арга-сүмези-биле, боттуг дүзалемчыы-биле амыдыралдың чаа шинчизинче кирип бар чыткавывыс ол-дур ийин. Бо-ла чораан, чамдык таварылгаларны сактып келгеш, кара бларым каткыже каттырар ийик мен. Варенье эккеп бээрге, адыг-мыяа чивес бис дээш, ынавайн дезип-даа тургулаан-на бис. Борбак кызыл помидорлар тутсуптарга, бөмбүкчүгештер деп бодаан, чара октагылап-даа алгылаар бис. Канусталыг мүн кылын бээрге, сигенниг-дир дээш ойталай-даа бергилээр бис. Малгаштыг черинң көк болгаш кара азы бичии ак ховаганнарын хөйлекпеливис-биле чылча шаап турган, Алдын-Диштиг акыйга шагар-оът-биле чаза шаптырып-даа алыр бис. Чер-ле ынчаш, чүвени билбес деп чүве чүге чедирбес дээр. Бистер оларның оглу Лоонга-биле хөлчок ойнаар турган бис. Орус хүреш дээш, мээн холумдан кезек тудуп тура, хевертем чаза ойталай чыда дүшкеш, буттары-биле ийи будум дөзүден тепкеш, бажын ажыр шывадаптар чүве. Ооң ол аргазы-биле ону октап чадаш, тыва аргалар дереглеп, буттап, дегээлеп, теп турган октагылаар турган мен. Адак соонда бот-боттарывыстың аргаларывысты хөлчок биичир апаргаш бис.

Чылдар эрткен түдүм найыралывыс улам быжыгып, аразыстан суг акпас апаргаш. Бистер оларның бажыңынга, олар бистиң аалывыска үргулчу келир. Чамдык кожаларывыс бисти «Өдербейлиг кезек орусчуй бергең» дижир чүве. Ачам ону дыңнаваш: «Орус эш буянныг, оран-чурт байлакты» деп харылаар.

Бир-ле катап, шала кускээр, күрүяк чай турда, кадайлар агарын салып, энчектерни сыры, өглөрниң ойбак-дыдыын илип, аңчылар куш-хүнезинин дегеринп турда, Алдын-Диштиг бо хап келди. Кезек чугаалашкан соонда, экелгеп аъш-чемнин биске үлеп, ачамга дарыг-коргулчун, авамга шай, тааклы берди. Оон книживис олурда, «Чаа өөнүктер, мен-даа ырак чоруур. Кызылга ажылаадаар, харын-даа алдын уургайы бөөр чадавас, кел дээндир. Ынчангаш силер-биле байырлажыы алыр дээш келдим» деп мындыг. Авам, ачам аңгадай-ла бергенер. Дүүг-далашбиле аъш-чем дежеп, арагадары сөңнеп, хоочун өөнүүн хөлчок-ла хүндүлеп. Өлүрген артишин эъдин, баскан быштаан, сөктаан тарсазын, куткан саржат, чөкүзээн шоодай долдур суккаш, Алдын-Диштигге чап-чаа сокпан оттух-бижектп, Сарыг-Баштытга чаа даараан хураган кежи тоонну. Лоонга дээнмин даарап бергеп көк хураган кежи бөрттүү түс-түзүнде белекке бердивис. Оон ачам биле Алдын-Диштиг Терек үнүп куду чизиредип бадыкпаннар.

Оон соонда өөнүктеривис көрбээн бис. Үш чыл эрткенде Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Чеди чыл эрткенде Тыва ССРЭ-ге каттышкан, сес чыл болганда дайын төнгеп. Алдын-Диштинвисти шуут чидирлекеп бис. Оларның адын, фамилиязын билбес болганывыска хомудаан бис. Биске олар Аллын-Диштиг, Сарыг-Баштыг, Лоонга болуп артып калган. Ынчалза-даа бистиң найыралывыс амгы бистиң байырлап турар байырлалывыстың үнделиннериниң бирээн дээрзинге бүзүреп чорүүр бис.

О. СУВАКПИТ.

ТӨЛЭЭЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Аныяк чаңсыг-ла алдарлыг книжиниң допчу намдарын билип алыры улуг ужур-дузалыг. ССРЭ-ниң составында Тываны ииирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хуралынга олурушкан тыва төлээлериниң бирээзи Александр Чымбаның 1944 чылдың августа бижиттингеп допчу-намдарын номчуп көрээлиир.

Чымба Сарыг-Донгак ТАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң болгаш Даштыкы херектер ямызының даргазы. ТАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү. 1908 чылда ядыы араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. 1935 чылдан эгелеп ТАРН кежигүнү. 1931-1935 чылдарда Чөвүлелиниң болгаш Даштыкы Херектер ямызының даргазы болуп ажылдап чораан. 1941 чылдан эгелээш, амгы үеге чедир ТАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң болгаш Даштыкы Херектер ямызының даргазы болуп ажылдап турар. Күрүлеминиң янзы-бүрү албан болгаш ажыл-агый чергелеринге эш Чымба политика-даа, культура-даа талазы-биле өзүп ладыкканын, сагыш човаачалын, биче сеткилдиин көргүзүп келген. Тыва Арат Республиканың үлегжер будурулгезинин дөгжүп сайыраарынга оон оноза ачы-хавыяалыг болганын демдеглээр апаар. ТАР-ның ажыл-агыйынга болгаш культура тургузуушкунуунга идепкейлиг киржилгезин дээш база тыва болгаш созет чонуң аразында ажы-дүнма найыралын быжыглаарынга идепкейлиг киржилгезин дээш ТАР биле ССРЭ-ниң чазактары эш Чымбаны Ленин база Республика орденнери-биле шаннагылаан.

Совет Тываның 40 чылын демдеглеп эрттирип турган, бистиң база бир алдарлыг өг-бүлевис Александр Мэнгүгээвич Чымбаның бо допчу намдарын номчуурга солун.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

АКВАНАВТАР: ДАЛАЙ ХАНЫЗЫНЧЕ ЭКСПЕДИЦИЯ

Вормси биле Хийумаа ортузухтарының аразында Хари-Кура адутуң дүвүнден орус флоттуң чеден чыл бурунгаар дүжүп киргени трал-биле мина үдүп үзүткаар судиозу тывыгган. Ону Ленинградтыя акваланглистери эстон өөрү-биле болгаш шериг далайжылар-биле кады тыпкан. Ол черже акванавтар үшкү экспедициязы кылып, далай оруун катап диргискен. Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде Таллин бар чораан совет корабльлер гитлержилериин торпедалыг, агаар халдаашкынынга таварышкан. Оларның чамдызы читкен турган.

Ындыг судноларны тыпкаш, истеп, хынап илередири, амгы үеле төөгүлүг үнелел боор, оларның чамдык кезектерин сут кырынче үндүрери бистин алдарлыг далайжыларывыстың эрес-дидим чоруунуң дугайын чонга чугаалаары — Тиилелгенин 40 чылынга уткуштур далай ханызының шинчилекчилериниң сорулгазы ындыг. Ынчангаш бо чайын оларга далай дайынының баштайгы чангызының ырак мурнунда сутка дүшкен бир корабльдин салым-чолун ажыткан.

— Шуурган ийи неделя дургузунда оожургаваан. Бирги аяс эртен, кажан күш-ажылчы аалчы эгелей бергенде, чеднишкинниг болганнар. Гидрографиктиг катер далай дүвүнүн довуразының дыка бедий бергенин айыткан. Машинаны доктаадыпканнар. Ленинградтың корабль тудуушкунуунуң институдунуң эртем ажылдакчыларының болгаш водолазтар яхтазының якорун октал киргеннер.

Экспедицияның удуртукчузу техниктиг эртемнериин кандидады, курлавырда капитан-лейтенант В. Каштанов тускай керекселдиң айытканы точкага чеде бергеш, сутта дүшкен судиону дораан тып алган. Элээн каш минута эрткенде оон медээзин ёзугаар матростар С. Николенко, В. Линман, водолаз специалист капитан-лейтенант П. Елистратов, ленинградчы спортчулар В. Яворский, А. Тараненко олар сут дүвүнден эштип үнүпкен. Он тос метр хаңы чыткан суднону экспедиция кежигүннери бүгү талазы-биле шинчилеп көргеп, корабльдин дазыргаш, мырыңай чымчай бергеп ханазында «Линией» деп бижээнин тодаглаан.

— Чүүк база пассажирлер дажыыр бо пароходту бирги делегей дайынының эгезинде шериг далайжыларга трал-биле мина үзүткаар кылдыр бергеп турган деп чүвесин тодаглавадып алган бис — деп, ССРЭ-ниң географтыг институттуң чиигине кежигүнү В. Каштанов чугаалап турар. — 1915 чылдың сентябрының бир-ле хүнүнде судно минага таварышкаш, сут дүвүнге «олурупкан». Корабльдин лаштыкы байдалын, оон эң аазы каъдын шинчилеливис. Телеграф аппарадының чамдыкызы, кают-компанияларының касталгаларын, хронометрнер болгаш оон-даа өске чамдык херекселдерин көдүрүп үндүрген бис. Судноиуң думчуунда пушка бар болган, а палубага «трёхлинейка» дээр орус винтовканың халаалары чыткылаан.

В. ЦИМБАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Ленинград.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ КҮЗЭЭШКИНИ

Ака-дүнма тыва чон-биле кады Совет Украинаның ажылчы чону ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышкынындан бээр 40 чыл болганының төөгүлүг юбилейин демдеглеп эрттирип турар. Закарпат областың Культура башкыныың интернационалчы секциязының кежигүннери ол байырлалга тускаастаткан лекцияларны, беседаларны белеткеп алган, областың ажылчы чонунга номчуп таныштырган. Ол лекцияларның аразында мындыг темалар кол черни эзээлээ. «ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылы — совет чурттуң бүгү улустарының байырлалы», «Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва эки турачылар Ровеяшина дээш тулчуушкуннарга», «Салчак Тока — тыва совет литератураның шылгарангай төлээлекчизи», «Тыва литератураның совет Украин черде неп-терелдии».

Секцияның кежигүннери Анатолий Донец, Михаил Гаич, Александр Глазов, Мария Иванова болгаш оон-даа өскелер область төвүнүң өөредилге черлеринге, үлетпүр будурулгелерге, «Художпром» фабрикага, № 6, 7 ортумак школаларга, «Карпаты» санаторийге Совет Тыва дугайында фоточуруктарны, открыткаларны көргүзүп турган, хаңы утка-шынарлыг лекцияларны номчаавнар.

О. БОРТ.

УССР.

КЫРГЫС ӨҢНҮКТЕРДЕ

Киргизияның Ленин районунда Калинин аттыг колхозка кандыг-даа чугула ажыл-херек хоочунарның угааныыг чагыг-сүмези чоокка, оларның киржилгезинден дашкаар черле эртпес.

Аскакалдар чөвүлели боттарының эң чугула сорулгазын дагдыныкшын ажылы деп санаан, аныяк өскенниң коммунистиг кижизидилгезинге улуг үлүгүн киргиштирип турар. Хоочунарны хову, моолдер турлагларынга, өөренирчилер ортузунга, фермаларга бо-ла өөр бис. Оларның баар-ла черлери клубтар, аныяктар чыыган черлер, аныяктарның күш-ажылчы коллективтери.

ЧУРУКТА: аскакалдар чөвүлели чаа өгленишкеннерге — школада башкы Жылдыз Миняева биле агроном Омуржан Молдобаев оларга чагыг-сүмезин берип, аскежиктиг амыдыралды күзеп орлар.

С. МЕТЕЛИЦА биле В. МОРЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ ХӨГЛЭЭШКИНИ

1944 чылдың октябрының 11-ниң хүнү тыва книжи бүрүзүүнүң сагыжынга эргим, сеткиллиге өөрүүчүг боон артар. Тыва чонуң улуг хүзели ол хүн боттанган, Тыва Арат Республикаяны ССРЭ-ниң составынга автономнуг область кылдыр хүлээп алган.

Ам сактып орар-дыр мен, төөгүлүг ол болуушкунну янчаң хөлчок-ла байырлап турган бис. «ССРЭ тыва чонуң дилээн хүлээп ап, бодунуң улуг өг-бүлезинге кирип алган...» — деп, сургакчылар чонга дыннадып турду. Арат книжи бүгүдээн ол медээни улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап турган.

Октябрь ортан үезинде амгы Чадаана хоорайда В.ЛКСМ-ниң 40 чыл аттыг кинотеатрының турар девискээринге улуг байырлал болган. Анаа Чөөп-Хемчик кожуунуңуң күүсекчи комитединиң секретары Соян Даваажап илеткел кылган. «ТАР ССРЭ-ге эки тура-биле каттышкан Улуг Совет Эвилелиниң хамаатылары болганывыс ол-дур. Совет Эвилелиниң хөй националдыг ажылчы чону, оон маадырлыг Кызыл Шериң фашистерни тиилеп каар хүнү удавас келир. Дайын доостурга, тайбың амыдырал эгелээр...» — деп, дарганың өттүрт үн-биле чугаалаан сөстерин ам-даа утпайн чорүүр мен.

Байырлалга чыылган чон-ла хап келди. Кезек чугаалашкан соонда, экелгеп аъш-чемнин биске үлеп, ачамга дарыг-коргулчун, авамга шай, тааклы берди. Оон книживис олурда, «Чаа өөнүктер, мен-даа ырак чоруур. Кызылга ажылаадаар, харын-даа алдын уургайы бөөр чадавас, кел дээндир. Ынчангаш силер-биле байырлажыы алыр дээш келдим» деп мындыг. Авам, ачам аңгадай-ла бергенер. Дүүг-далашбиле аъш-чем дежеп, арагадары сөңнеп, хоочун өөнүүн хөлчок-ла хүндүлеп. Өлүрген артишин эъдин, баскан быштаан, сөктаан тарсазын, куткан саржат, чөкүзээн шоодай долдур суккаш, Алдын-Диштигге чап-чаа сокпан оттух-бижектп, Сарыг-Баштытга чаа даараан хураган кежи тоонну. Лоонга дээнмин даарап бергеп көк хураган кежи бөрттүү түс-түзүнде белекке бердивис. Оон ачам биле Алдын-Диштиг Терек үнүп куду чизиредип бадыкпаннар.

Оон соонда өөнүктеривис көрбээн бис. Үш чыл эрткенде Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Чеди чыл эрткенде Тыва ССРЭ-ге каттышкан, сес чыл болганда дайын төнгеп. Алдын-Диштинвисти шуут чидирлекеп бис. Оларның адын, фамилиязын билбес болганывыска хомудаан бис. Биске олар Аллын-Диштиг, Сарыг-Баштыг, Лоонга болуп артып калган. Ынчалза-даа бистиң найыралывыс амгы бистиң байырлап турар байырлалывыстың үнделиннериниң бирээн дээрзинге бүзүреп чорүүр бис.

О. СУВАКПИТ.

ТЫВА АССР-ниң ӨҢНҮКТЕРИНИҢ ЧЕДИШКИННЕРИНИҢ ДЕЛГЕТТИНГЕН ЭКСПОЗИЦИЯЗЫ

Тыва АССР-ниң улус ажылагыйының чедишкиннериниң делгелгези Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында чоокта чаа ажыттынган.

Чараштыр тутнан ийи кат бажын аңаа келгеннерни кайы ыяктан-на сонуургадып, оларның чоргааралын хайнык-тырыптар. Кижи оон делгем залдарының шуптузун сонуурган, ында делгеттинген экспонаттарның шуптузун, фото-чуруктарны бирден бирээ чонга таныжып көөр чүве болза, ийи, чаңгыс шак чедишпейн баар. Залдарның делгеттинген темазының хайы-биле орус, тыва болгаш оон-даа өске национальдыг ажылчы чону, оон маадырлыг Кызыл Шериң фашистерни тиилеп каар хүнү удавас келир. Дайын доостурга, тайбың амыдырал эгелээр...» — деп, дарганың өттүрт үн-биле чугаалаан сөстерин ам-даа утпайн чорүүр мен.

Байырлалга чыылган чон-ла хап келди. Кезек чугаалашкан соонда, экелгеп аъш-чемнин биске үлеп, ачамга дарыг-коргулчун, авамга шай, тааклы берди. Оон книживис олурда, «Чаа өөнүктер, мен-даа ырак чоруур. Кызылга ажылаадаар, харын-даа алдын уургайы бөөр чадавас, кел дээндир. Ынчангаш силер-биле байырлажыы алыр дээш келдим» деп мындыг. Авам, ачам аңгадай-ла бергенер. Дүүг-далашбиле аъш-чем дежеп, арагадары сөңнеп, хоочун өөнүүн хөлчок-ла хүндүлеп. Өлүрген артишин эъдин, баскан быштаан, сөктаан тарсазын, куткан саржат, чөкүзээн шоодай долдур суккаш, Алдын-Диштигге чап-чаа сокпан оттух-бижектп, Сарыг-Баштытга чаа даараан хураган кежи тоонну. Лоонга дээнмин даарап бергеп көк хураган кежи бөрттүү түс-түзүнде белекке бердивис. Оон ачам биле Алдын-Диштиг Терек үнүп куду чизиредип бадыкпаннар.

Оон соонда өөнүктеривис көрбээн бис. Үш чыл эрткенде Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Чеди чыл эрткенде Тыва ССРЭ-ге каттышкан, сес чыл болганда дайын төнгеп. Алдын-Диштинвисти шуут чидирлекеп бис. Оларның адын, фамилиязын билбес болганывыска хомудаан бис. Биске олар Аллын-Диштиг, Сарыг-Баштыг, Лоонга болуп артып калган. Ынчалза-даа бистиң найыралывыс амгы бистиң байырлап турар байырлалывыстың үнделиннериниң бирээн дээрзинге бүзүреп чорүүр бис.

О. СУВАКПИТ.

Тыва АССР-ниң улус ажылагыйының чедишкиннериниң делгелгези Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында чоокта чаа ажыттынган.

Чараштыр тутнан ийи кат бажын аңаа келгеннерни кайы ыяктан-на сонуургадып, оларның чоргааралын хайнык-тырыптар. Кижи оон делгем залдарының шуптузун сонуурган, ында делгеттинген экспонаттарның шуптузун, фото-чуруктарны бирден бирээ чонга таныжып көөр чүве болза, ийи, чаңгыс шак чедишпейн баар. Залдарның делгеттинген темазының хайы-биле орус, тыва болгаш оон-даа өске национальдыг ажылчы чону, оон маадырлыг Кызыл Шериң фашистерни тиилеп каар хүнү удавас келир. Дайын доостурга, тайбың амыдырал эгелээр...» — деп, дарганың өттүрт үн-биле чугаалаан сөстерин ам-даа утпайн чорүүр мен.

Байырлалга чыылган чон-ла хап келди. Кезек чугаалашкан соонда, экелгеп аъш-чемнин биске үлеп, ачамга дарыг-коргулчун, авамга шай, тааклы берди. Оон книживис олурда, «Чаа өөнүктер, мен-даа ырак чоруур. Кызылга ажылаадаар, харын-даа алдын уургайы бөөр чадавас, кел дээндир. Ынчангаш силер-биле байырлажыы алыр дээш келдим» деп мындыг. Авам, ачам аңгадай-ла бергенер. Дүүг-далашбиле аъш-чем дежеп, арагадары сөңнеп, хоочун өөнүүн хөлчок-ла хүндүлеп. Өлүрген артишин эъдин, баскан быштаан, сөктаан тарсазын, куткан саржат, чөкүзээн шоодай долдур суккаш, Алдын-Диштигге чап-чаа сокпан оттух-бижектп, Сарыг-Баштытга чаа даараан хураган кежи тоонну. Лоонга дээнмин даарап бергеп көк хураган кежи бөрттүү түс-түзүнде белекке бердивис. Оон ачам биле Алдын-Диштиг Терек үнүп куду чизиредип бадыкпаннар.

Оон соонда өөнүктеривис көрбээн бис. Үш чыл эрткенде Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Чеди чыл эрткенде Тыва ССРЭ-ге каттышкан, сес чыл болганда дайын төнгеп. Алдын-Диштинвисти шуут чидирлекеп бис. Оларның адын, фамилиязын билбес болганывыска хомудаан бис. Биске олар Аллын-Диштиг, Сарыг-Баштыг, Лоонга болуп артып калган. Ынчалза-даа бистиң найыралывыс амгы бистиң байырлап турар байырлалывыстың үнделиннериниң бирээн дээрзинге бүзүреп чорүүр бис.

О. СУВАКПИТ.

ТЫВА

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Шыдыраага делегей чемпионаты. Информастыг үндүрүлге. 8.55 — Көзээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер. 9.35 — «Спортлотопун» 41-ги тиражы. 9.45 — Делегейниң улустарының үрэн чогаадыгазы. ГДР. 10.10 — Эки бараанарны хөйүү. 10.40 — Фильм-концерт. 11.10 — «Ye болгаш бодунуң дугайында». А. Сурковтуң чогаадылгазының дугайында документалдыг фильм. 12.10 —Бүгү-эвилелдиң «Эш ыры» деп телеконкурузу. 12.45— Бөгүн делегейде. 13.00 —«Өг-бүле болгаш школа». 13.30 — «Снег на зеленом поле». Уран-чечен фильм. 14.45— «Кады ажылдаалыга». Тележурнал. 15.15 — Шыдыраага делегей чемпионаты. Информастыг үндүрүлге. 15.30 — «Дириг амытаннар дугайында». 16.30 — Политиктиг тәйылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионаты. 19.15 — «Московский» совхоз-комбинаттың академиктиг хоочунун концерти. 19.30 — «Чеве, уруглар!» Көдээ ажылагыйның аныяк ажылдакчыларының конкурузу. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Сюжет для небольшого рассказа». Уран-чечен фильм. Мосфильм» — «Тельсия-фильм» (Франция).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги суула ыыт-чээшкин. 8.15 —Кадык болуксазыяа. 8.30 — Р. Погодин. «Кешка дугайында чугаалаар». 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкка. 9.45— «Бир эвес ээ болзунза». Документалдыг фильм. 10.10 — Суула шинчээшкин. 10.40 — Парашют спортунга ССРЭ чемпионады. 13.40 — Документалдыг фильм. 13.50 — «Музыкалыг киоск». 14.20 — «Азыракчылар». Телешоу. 16.40 — «Опера спектаклиниң мастерлери». Н. Д. Шпиллерниң чугаазы. 3-ку дамчыдыкка.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Чечектел-ле, Тараан Тывам!». Совет Тываның 40 чылынга тускаастаткан байырлыг концерт. 18.25 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тускаастаткан тускай үндүрүлге.

МОСКВАДАН

19.45 — «Сокровища республики». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг үдүнар, чаштар!». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Телемедээлер. Совет Тываның 40 чылынга тускаастаткан тускай үндүрүлге. 20.30 — Концерт.

МОСКВАДАН

21.00 —«Ye». 21.35—«Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 21.45—23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ажаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, ол хар-бысканнап чаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 7—12 градус, чаңгыс черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 2—7° градус соок болур.

Кызылга оон хар-бысканнаар, соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 2—4 градус соор, хүндүс 3—5 градус чылыыр.

Автооруктарга оон хар-чаар, дүне 7—12 градус соор, хүндүс 0—5 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кто «кылысе его» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40» (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Белый клык» 9.30, 12.40, «Приключения Буратино» 11.20, «Завещание профессора Доуэля» 14.50, 16.40, 18.30, 20.20 (үзаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дерсу Узала» (2 сериялыг) 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Соучастники» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (үзаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймакчыл болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет төрүттүр киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27 информацияо киллизиниң 2-20-60 культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—01600.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 238 (12628) | 1984 чылдың октябрь 14, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кем.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Боттарының профессионал байырлалын — Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүн тараажылар болгаш малчыннар шалыпчы ажыл-херээ-биле уткаан. Оларның эң эки ажылдыглары—бүдүрүлгенниң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары —Москвага болгаш байырлыг хуралда чедип келгеннер.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачёв, ССРЭ-нин министрлери, ССРЭ-нин күрүне комитеттериниң Даргалары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин болгаш РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелдериниң харысаалгалыг ажылдакчылары, оларның-биле кады — хөвү-шөлдер болгаш фермалар маадырлары, колхоз шимчээшкинниниң хоочуннары, өртемденнер.

ССРЭ-нин көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяц илеткел кылган. Чурттуң агроүлетпүр комплексизиниң ажыл-ишчилери, боттарының күжениишкиннерин Аъш-чем программазында салдынган соруулгаларны шиитпирээринче утландырганын ол демделээн. Социалистиг чарыштыг калбак иштереткеш, олар дүжүт ажаан алышкынын дүрген-не доозарын, продукцияны бүдүрерин көвүдедирин болгаш шыкарын бедидерин чедип алырын күзеп турааннар. Адырлыг ажыктыгны өстүрериңе ону интенсификастаан турарынга көзээде социал-экономиктиг улуг чаартылгалар идип берип турар. Ол-ла бүгү чүүлдер — көдээ ажыл-агыйны, оон бүгү адырларын хөгжүдерииниң дутайында партияның болгаш чазактың довтаамал сагыш салыышкынының түңнели-дир.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Аъш-чем программазының онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш көдээ ажыл-ишчилер бүгү күжүн бээр деп хуралдың киржиичилери айтыкан.

(СЭТА).

БУЗУЛБАС НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет Тыванның 40 чылынга тураскаатткан байырлыг митинг-манифестация

Күскү дээр бүргегде чылы черле аажок болуп. Дүүн эртен Кызылга ылап-ла ынаг хүн эгелээн. Сес шак бээп четпейн турда-ла, хоорайның албан черлериниң, организацияларның, бүдүрүлгелериниң чанынга ажылчыннар, албан-хаакчылар өөрүшкү-маннайлыг чыглып кээп турган. Оларның холдарында кызыл туктар, шарлар, транспарантылар... Май 1-ниң азы ноябрь 7-нин байырлалы сагышка кирер. Ол дээрге ССРЭ-нин составынга Тыванын эки тура-биле каттышканының 40 чылынга тураскаатткан митинг-манифестациянын киржиичилери-дир.

Байырлалдың ол чыыжынче белеткенип турарларның холдарында лозуннар, плакаттар «СЭКП-ге алдар!», «Улустарның аҢы-дүмэ найралы делгерезин!», «Совет Тыванын 40 чылы делгерезин!» дээн сөстерни оларда сиилбип бижээн.

Республиканың юбилейинге тураскаатткан митинг-манифестация эгелээр мурнунда, Кызылдың Ленин аттыг шөлүнге хоорай гарнизонун, пайынчыларының хүндүлүг таннылыг турупкан. Ол шөлче ажылчы чоннар 9 шак 30 минутазап эгелеп каттышкан колоннalар-биле кээп эгелээннер. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Совет Тыванын 40 чылынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралының киржиичилери, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары Ленин шөлүнге, В. И. Ленинге тураскаалдың дүжүнга, ында тургустунган индирер баарынга турупканнар. Найысылалдың күш-ажылчы коллективтери чоорту чүк-чүктеп кирип кээп турганнар.

Кызылдың дээди болгаш туска ортумак өөредилге черлериниң студентилери, сургуулдары Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионнуң чанынга чыглгаш, эрик кыдынга Кызыл партизаннар күдүмчүзу-биле арткеш, Чульдум күдүмчүзүн тавартыр шөлче кирген. Юбилей мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери — авиабүдүрүлгенин, пассажирлер АТБ-зинин, сүт комбинадының, лазаныла фабриказының, «Каа-Хем» разрезинин болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери Комсомольская күдүмчүзүн тавартыр шөлче келген. Республиканың Кадык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргелелиниң ажылдакчылары Интернационалнаанны тавараап, Кочетовтаап шөлче кирип келген...

Лозуң, плакат тутқан, арын-нарында өөрүшкү чайнаан кызылчыларның чыскаалары чүк-чүктеп найысылалдың кол шөлү — Ленин шөлүнге кээп акы-дүмэ найыралдың ырызын ырлажып, бүзулбас партияның аъттан алган, Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын ёзын-биле деткип турарын илергейлеп турган.

Юбилей мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери, СЭКП обкомунуң бюро кежигүннери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, Совет Тыванын юбилейинге киржири-биле келген аалчылар В. И. Ленинге тураскаалга чечектер салганнар. Оларның аразында Моол Арат Республиканың аймактарындан келгеннер база бар.

Ленин шөлүнде тургустунган индирге республиканың партия, совет органнарының улуртукчулары, байырлалга киржири-биле келген аалчылар СЭКП ТК-ның кежигүнү, РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Л. Б. Ермин, СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. М. Беляков, Якут АССР-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Е. Н. Горохова, СЭКП Красноярск крайкомунуң ийиги секретары Л. Г. Сизов, СЭКП Даг-Алтай обкомунуң бирги секретары Ю. С. Знаменский, Иркутск облүскомнуң даргазының орлакчызы Л. М. Шафиров, Кемерово облүскомнуң даргазының орлакчызы В. С. Урайский, Чита облүскомнуң даргазының орлакчызы Д. Ш. Ахметов, Сибирьнин Кызыл Туктуг шериг округундан келген генерал-полковник В. А. Востров, Забайкальенин Кызыл Туктуг кылыгаар округундан келген генерал-майор А. А. Шелестов, ол ышкаш МАР-ның Убса-Нур, Завхан, Баян-Ульгий, Кобдо аймактарындан келген делегациялардың баштыннары — эштер Ш. Болд, Раднаарагчаа, Хурметбек, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң харысаалгалыг ажылдакчылары Н. Т. Яшенко, С. М. Веселов, ССРЭ-нин Дээди Соведининиң депутады В. Л. Лапыгин, күш-ажылдың хоочуннары, мурнакчылар турганнар.

Совет Тыванын 40 чылынга тураскаатткан байырлыг митингини СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов** ажыткан. ССРЭ-ниң Күрүне гимни шөлге чаңгыланы берген. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** чүве чугаалаан.

— Бо күстүң магалыг хүнеринде бистин республиканың ажылчы чоннары Совет Тыванын 40 чыл ором политиктиг болгаш бедик көдүрүүшкүнүнүң байдалдарында уткуп турар —деп, ол демделээн. — Ол дээрге бистин социалистиг Төрээн чуртувустуң улустарының ленинчи найыралының чечектелиишкини-дир.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байырында Совет Тыванын чедиишкиннерин бедик-биле үнелеэн. СЭКП-нин XXVI съездизининиң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин күүседириңге, он бирги бешчылдың планнарын боттандырарынга ол үнелел бистин республиканың ажылчы чоннарынга хей-аът киришкинин хайныктырган. Ол ышкаш бистин байырлалывыска крайлардан, республикалардан болгаш областтардан база акыдүмэ Моолдан делегаттарның киржип келгени өөрүнчүт-дүр.

Юбилейге киржири-биле келген делегацияларның баштыңпары-биле Г. Ч. Ширшин чыылганнарны таныштырган, оларга аалдап келгени дээш, ынаг байыр чедиришкиннери дээш республиканың ажылчы чоннарынга чаагай күзээшкиннери дээш өөрүп четтиргенин чыылганнарның өмүнээзинден илергейлээн.

Коммунистиг партияның удурүлгазы-биле, Совет күрүнениң улуг оруе болгаш өске-даа совет улустарының улуг база бүгү талаалыг дузазының ачызында кыска хуусаа иштинде Тыванын амыдыралының янзы-бүрү талаларынга социалистиг үндезин чаартылгалар болган дээрэмэ Г. Ч. Ширшин онзалап демделээн. Тыванын ажылчы чоннарының Октябрь совлүнде тоогузу дээрге — феодалдыг көшкүн амыдыралдан бышкан социалисмче улуг базым, салымхуузу канчап баары-даа биилинмес чоруктан совет улустарның интернационалчы өгбүлезининг кежигүнүче шилчиишкин болган.

Тыванын чедип алганы бүгү чедиишкиннери дээш төрээн Коммунистиг партиявыска, оон ленинчи Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкога, акы-дүмэ бүгү совет улуска хамы өөрүп четтиргенивисти тыва улустуң, Тыванын бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден илергейлээн.

СЭКП-нин XXVI съездизининиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планнарын күүседир дээш республиканың ажылчы чоннары байырлалдың бо хүнеринде улам күжениишкининг ажылдап турар дээрзин оратор демделээн. Бо чылдың эрткен тос айларында чедип алдынган чамдык чедиишкиннерге доктааган. Коллективтерде сагылга-чурум болгаш организастыг чорук улам быжыглып турар дээрзин демделээн. Республиканың ажыл-ишчилериниң ол чедиишкиннерине салыышкының киирген хей-хей мурнакчылар ССРЭ-нин, РСФСР-нин, Тыва АССР-нин хүндүлүг аттары. Кызыл туктар, Хүндүлел бижиктер-биле үнелеттингеш. Совет Тыванын 40 чылынга үткуштур чарыштың тиилекчилериниге ол изиг байыр чедирген.

Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер херекке чедир шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа эвээш эвес деп коммунистер, республиканың ажылчы чоннары оны билип турар деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Оларны шиитпирлээр, четпестерни ажып эртер дээш улам күжениишкинниг ажылдаар бис. Экономиканы болгаш культураны улам ынай хөгжүдер, ниитилел бүдүрүлгезинин ажыктыын бетидер, материал, чиг-эт курлавырларын улам ажыктыг ажыглаар, бүдүрүлгенин болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш партияның область организациязының бүгү звенолары, совет, ажыл-агый органнары болгаш ажылчы чоннар коллективтери ам-даа чүткүлүг ажылдаар.

Митинг - манифестацияның киржиичилеринге, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, оолдарга болгаш кыстарга, бистин кайгамчык херээженнеривиске, дайынчыларга, республиканың бүгү ажылчы чоннарынга, келген аалчыларга Совет Тыванын 40 чылы-биле холбаштыр изиг байыр чедирген болгаш чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун Г. Ч. Ширшин чугаалаанының түңнелинде күзээн.

Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймактан келген делегациязының баштыны, МАРНның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары **Ш. Болд** митингиге чүве чугаалаан. Тыванын юбилейинге киржири-биле чаланы дээш Тыванын ажылчы чоннарынга өөрүп четтиргенин илергейлээн. Совет Тыванын чедиишкиннеринге моол улустуң чоргаарланып турарын база ук делегациязы бээр аътказарда оон чуртташтары эң чаагай күзээшкиннерни дамчыдарын дилээнин ол дыннадып, оны дамчыткан.

Күш-ажылдың хоочуну **Х. А. Тока** сөс алган. Чүс-чүс чылдарда хожудангай чоруктан үшүнүмайн чораан тыва улусха чырык оруктуг Улуг Октябрь улуг оруе улус ажыдып берген дээрзин ол демделээн. Эрткен орукче хая көрүнгеш, улуг оруе болгаш өске-даа совет улустарының тывааларга көргүскен буянныг дузазының ачызын дораан эскерип каар. Хоочуниарының дайынчы болгаш күш-ажылчы чанчылдарын идыктыы-биле удамчылаарын ол аныяк салгалга чагаан.

Хакас облүскомунуң даргазы **В. Н. Штыгашев** Красноярск крайның болгаш Хакасияның ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден кайгамчык байырлалды дээш Тыванын ишчилеринге, митингиниң киржиичилеринге изиг байыр чедирген, чаржып турары республика — Тыванын күш-ажылчы коллективтеринге чаа-чаа чедиишкиннерни күзээр.

Курченнин Кызылда педагогика институдунуң студентизин, **З. Монгуш** бодунуң чугаазынга институттуң бөгүнгү амыдыралын допчулап чугаалаан. ССРЭ Конституциязының магадылаанны өөренир эрге ёзугаар республиканың эң баштайгы дээди өөредилге черинде ангы-ангы нацияларнын, биче улустарның оолдар, кыстары өөренип, келир үеним чаштарын өөредиринге, кижизидеринге бедик мергежилиг специалистер болурунга белеткенип турар. Ол дээш Улуг Ленинге, Улуг Октябрьга, Коммунистиг партияга өөрүп четтирип турар бис.

...Кызылга дүүн болган байырлыг митинг-манифестация СЭКП-ниң XXVI съездизининиң, партия ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга республиканың ажылчы-ишчилериниң шиитпирлинин. СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын оларның бүгүнү-биле деткип турарын, Совет Эвилелиниң улустарының бүзулбас найыралын, ленинчи национал политиказының тиилелгезин база катап бадыткап коргускен.

Ч. ЧЫДЫМ.

ЮБИЛЕЙ-БИЛЕ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

ССРЭ-нин составынга Тыванын эки тура-биле киргенинин 40 чылы-биле холбаштыр СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг телеграммалар келгилээн.

СЭКП Бурят обкому, Бурят АССР-нин Дээди Соведининиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП Калмык обкому, Калмык АССР-нин Дээди Соведининиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП Якут обкому, Якут АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП Алтай, Краснояск крайкомнары, улус депутаттарының край Советтериниң күүскомнары, СЭКП Даг-Алтай, Иркутск, Кемерово, Хакас, Чита обкомнары болгаш улус депутаттарының область Советтериниң күүскомнары, Украинаның Компартиязының Ровно обкому болгаш улус депутаттарының область Соведининиң күүскому, ССРЭ-нин КАЧК-ның кызыгаар шериглериниң Шериг чөвүлели болгаш Политиктиг кол эргелели, Сибирьниң Кызыл Туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлели болгаш Политиктиг эргелели, Забайкальенин Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң Шериг чөвүлели болгаш Политиктиг киллизи байыр чедиришкиннерин чорутканнар.

Тыванын ажылчы чоннарынга МАР-ның Баян-Ульгий, Завхан, Кобдо, Убса-Нур аймак комитеттери болгаш Моол Арат Республиканың улус депутаттарының аймак хуралдарының күүсекчи эргелелдери байыр чедирген.

Бистин республиканың СЭКП райкомнарындан болгаш райкүүскомнардан, министерстволарындан болгаш ведомстволарындан, албан чергелеринден болгаш организациялардан, хамаатыларындан СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байыр чедирген телеграммалар келгилээн.

Совет Тыванын 40 чыл-биле холбаштыр республиканың ажылчы чоннарынга чүректиң ханыышкан байыр чедирип турарын телеграммаларда дыннадып, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын, 1984 чылдың болгаш бүгү он бирги беш чылдың планнарын болгаш социалистиг үлөзелгелерин күүседирин, Төрээн чурттуң күүү-күжүн быжыглаарынга салыышкынны көвүдедирин күзеп турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТТАР

Совет Тыванын 40 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлөзелгелерин күүсеткен дугайында күш-ажылчы рапорттар бо хүнлерде СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге кээп турар.

Тыванын авиабүдүрүлгезиниң коллективин кол коргузуглер талазы-биле тос айларның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Самолёттарның, вертолёттарның хөй экипаждары боттарының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлөзелгелерин байырлалга чедир ыраакта ажыр күүсеткен. Чижээ, М. И. Скворцовтуң, Б. А. Ерюковтуң «ЯК-40» самолёттарының, С. С. Фукаловтуң «АН-2» самолеттуң экипаждары чыл планнарын күүседикпен. Н. И. Илюшин, В. А. Можаев, В. Г. Назимов оларның удуртқан техниктиг хандырылга коллективтери база эки ажылдаан.

Хөмүр-даш тывыжының дөрт чыл планын күүсеткен дугайында «Каа-Хем» разрезтиң дагжылары рапорттаан. Юбилейге уткуштур социалистиг чарыштың үезинде ол коллектив пландан ажыр 94 300 тонна хөмүр-дашты улус ажылагыйының болгаш чоннуң хереглеринге чорудуп берген. Хөмүр-даштың ботунезин алды хуу чингеткен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 13,6 хуу бедиткен. В. М. Гончаровтуң экскаватор экипажы, Ю. В. Прокопенковуң өөрүмнээр стадогчуун, Н. И. Кудачинин «БелАЗ-548» самосвалының экипаждары юбилейниң социалистиг чарыжының тиилекчилери болган.

Республиканың харылзаачылары тариф оруглаларының болгаш продукция хемчээлиниң талазы-биле тос айларның планын хуусаазындан неделя бурунгаар күүсеткен. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр ийи хуу бедиткен, продукцияның ботунезин үш хуу чингеткен. Харылзаанның болгаш телевидение дамчыдылгазының шугумнарын калбартыр талазы-биле улус хемчээлдиг ажылдарны харылзаачылар боттандырган. Муң номерлиг автоматтыг телефон станциязын болгаш телеграфтың адакы станциязын Кызыл хоорайга ажыглалга киирген.

Бистиң корр.

БАШТЫҢЧЫГА ТУРАСКААТКАН

ФРУНЗЕ. (СЭТА). Революциянның баштынчызынга тураскаалды болгаш В. И. Ленининиң Төп музейининиң салбырын Киргизияның найысылалында байырлалдыг байдалда ажыткан.

Од кайгамчыктыг болуушкунга холбаштыр найысылалда Ала-Тоо дээр чаа шөлге митинг болган. Оон тудуун Кыргыс ССР-ниң болгаш Киргизияның Компартиязының юбилейинге чедир доозукан. Киргизияның ажылчы чоннары болгаш аалчылары ол митингиге киришкен.

Өндүр улуг тураскаалды шөлдүң ортузунда тургускан. Ильичиниң он метр бедик скульптуразы гранит бедиктээш кырында тургускан.

Тураскаалдың авторлары — ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу А. Кибальников биле Кыргыс ССР-ниң улустуң чурукчузу Т. Салыков.

В. И. Ленининиң Төп музейининиң салбырының бажының тураскаал-биле кожа ак мрамор даштан тутқан. Баштынчының өндүр чаагай овур-хевирии, чаа хевирииң партиязын тургузар талазы-биле, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы социалистиг күрүнезин удуртур талазы-биле баштынчының аажок улуг ажыл-чорудулгазын тоожаан хөй санныг документилерни болгаш материалдарны ында делгээн.

Киргизияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Т. У. Усубалиев митингиге чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының бирги секретарылары: Узбекистанның — И. Б. Усманходжаев, Таджикистанның — Р. Н. Нәбиев, Туркменистанның—М. Г. Гапуров, Москваның, РСФСР-ниң болгаш Казах ССР-ниң делегациялары от митингиге киришкен, олар Кыргыс ССР-ниң болгаш республиканың Компартиязының 60 чылының байырлалынга киржири-биле Фрунзеге барганнар.

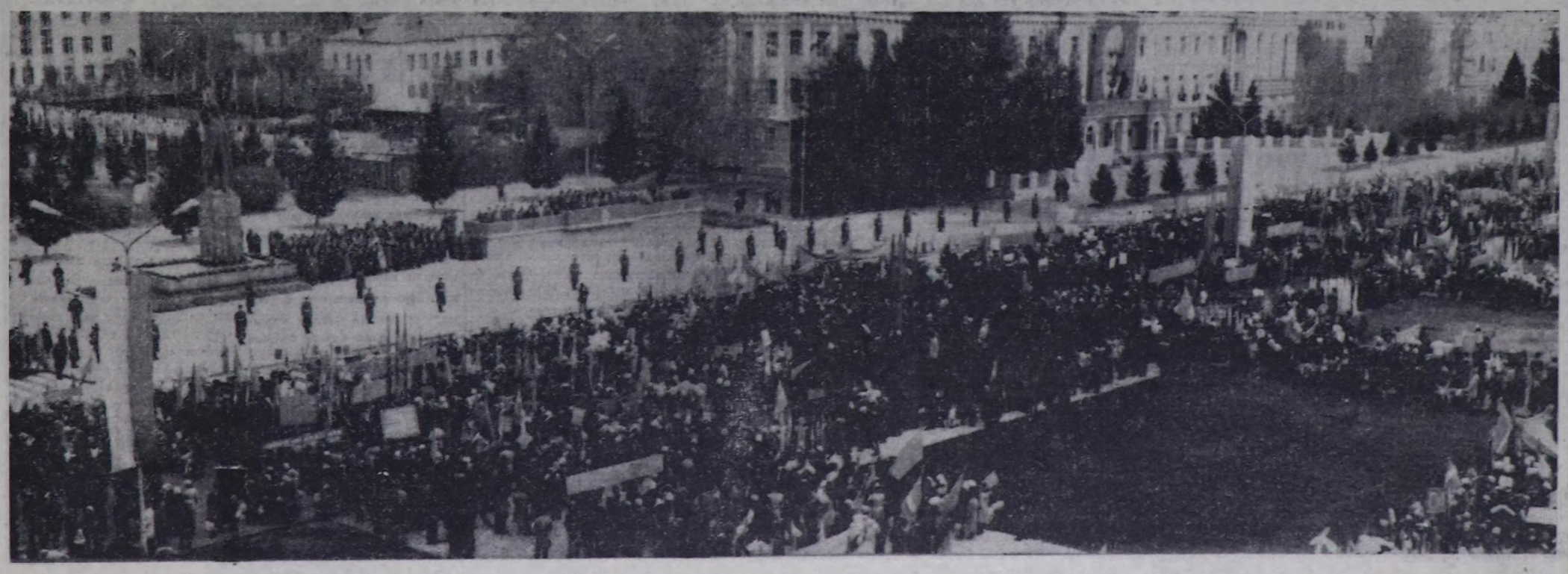

Бо чурукта байырлыг митинг-манифестация үезин көргүскен.

Бөгүн—Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

Он бирги беш чылдың хөрек-күү чылында Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү Совет Тываның дөртен чыл ооңбиле кавсыражымы турар. Ынчангаш көдээниң ажылчы чону нийи дакпыр байырлалда Ооң уламындан оларның хей-ыңы улам бедик, өврүшкү-маннайы улуг.

Коммунистиг партияның ленинизм национал политиказының ачызында бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйы шаңкы дөмжүлделин чедип алган. Шаанда көшкүн амыдыралдыг чорааш араттарның амгы садгалы сууржуң болган коллективтиг амыдыралда хаара түттүнген. Араттарның бирдәргай амыдыралдыг ажыл-агыйы болган өнүү-хөреңгиин каттышкаш, коллективизмге үндезилеттинген улуг ажыл-ажылдарны түргускан. Олар ында-бүрү техника-биле болган энергия-биле хандырттынган болганда, күүү-күжүү база улгатkан. Ажыл-агыйны эргелеп башкарары эртем-техниканың чедишпиннеринге болган мурнаакы дуржулага үндезилеттинген.

Шаанда ийи-чангыс өлөр турган черлерде улуг суурлар тургустунгулаан. Оларда дөлгем, чылыг болгаш чырык школалар, уруглар садтары, чараш Культура бажыңнары, амыдырал хандырылгазының чонга ачы-дуза чедирер пунктулары, эмнелге, садыг ажылдан турар. Телевизор, радио, хей чуур машина, соодукчу өг-бүле бүргүзүнүң эдилели аварган. Ажылчыннарның ынай-бөөр аргыжар хөлгези безин «чазактың сарааазы», азы амыхуунуң москвичизи. Мындыг өскерилгенің болу бөөрин бистиң өгбелеривис дөртен чыл мурнунда кайның биле ген деп!

Республиканың ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылыгга — шалынчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле калбаргаң социалистиг чарышка идепкейлиг киришкенивер. Ооң уламындан юбилейлиг чылдың тос айларында күүүнеге эът садарының планы 105,3 хуу, сүт садарының 105,5 хуу, чүүрга садарының 102,8 хуу, а дүк садарының чыл планы 99,5 хуу күүсеттинген.

Чер ажылының ажылдакчылары бо чылын тараа болгаш мал чемин куцаттыраларның, ногаа аймааның болгаш картофельдиң багай эвес дүжүдүн өстүргеп. Республиканың садыг четкилери болгаш хөй-ынытының чемненилге черлерин ногаа болгаш картофель-биле доктаатkан онаалда ёзугаар хандыртынган. Мал чемнери эрткен чылдагызындан хөй белеткеттинген.

Республиканың совхозтары бо хүннерде оргүмаа-биле он центнер тарааны ажаан ап турар. Ынчаарга Кызыл база Сүт-Хөл районнарда дүжүт гектардан-на 12 центнер, а «Алдан-Маадыр», «Кызыл тараачын» болгаш «Саян» совхозтарда 16—22 центнер чедир турар. Оларның чедиишкининиң кол үндезини — мында коллективтериң бригада керээ-биле ажылдан турарында. Ажылды организастаарында бо дешилгелиг арганы ажыглаандан бөөр мал болгаш чер ажылынга элээн херии базымнар кыддынган.

«Тиилелге» совхозка эрткен чылны чангыс бригада керээ ёзугаар ажылдан турган. Бо чылын ук совхозтуң бригадалары шуптузу — тараа бүдүрер ийи, мал чеми белеткээр бир бригада ол дешилгелиг аргаже шилчээн. Мындыг хемчегларын алган соонда, черден алыр продукция көвүдеп, ооң бот-үнезин чиңеп турар.

Он бирги беш чылдың үш чыл тос айларның түнелп-биле алырга, Кызыл, Барын-Хемчик болгаш Мөңгүн-Тайга районнар болгаш «Чаа орук», «Торгалыг», «Күш-ажылдың хостуу», «Коммунизминиң херели» совхозтар планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседнп, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Оларның чедиишкини — көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының байырлалынга багай эвес белек.

Совет Тываның дөртен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка шылгараан мурнаакчылар хөй. Оларга СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң комбайнери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Дава,, «Саян» совхозтуң комбайнери М. Сауленко, Дуржулга станциязының комбайнери А. Салчак, «Кок-Тей» совхозтуң сааичызы С. Арандол, «Найырал» совхозтуң хойжузу А. Күжүгет, «Тере-Хөл» совхозтуң сарлык кадарчызы Б. Кенден, «Улуг-Хая» совхозтуң төве кадарчызы В. Саичат-оол, күш фабриказының ажыччыны В. Долганна болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Беш чылдың күш-ажылчы маадырлары ол. Оларның ажыл-ижи, кызымак чоруу болгаш тура-соруу өскелерге үлегер.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунуң айтыышкынын ёзугаар бүгү совхозтар келир чылдың январь бирден эгелеп бүгү чарыгдалдарның контролюн чек дузазы-биле ойлаанда чорудар аваар. Өскээр чүгаалаарга, бот-оруглга-чарылгалыг коллективтер бот-боттарының болгаш совхозтарның директнияларының аразында бүдүрген продукция, алган материалдыг хөреңги болгаш шалың-төлевир дээш үргүлүүнүң санаашкынын чоруткан турар. Ажылдың ажыктыг болгаш каминалгалыг болуруңга ол чүгүлә. Ону бүгү экономистер болгаш ажылчыннар бам бурунгаар билген турар ужурдуг.

Амгы үеде экономиктиг сорулгаларның бирээзи — бүгү бот-орулга-чарылгалыг болгаш керээлиг коллективтер боттарының келир чылын кылыр ажылдарының болгаш чарыгдалдарының планнарын дарый тургускаш, совхозтар бүдүрүлге-сан-хөө планнарын тургузарының бетинде дужаары. Бо ажылга керээлиг коллективтериң бүгү кежигүннериниң калбак кирижилгезин хандырар дерек. Планныг ажылдарның болгаш социалистиг хүлээлелериниң күүселдези ооң улуг хамаарылгалыг.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда кыштаглаашкынның харыысалгалыг болгаш чымыштыг үези келген. Ону организастыг болгаш бедик деңнелге эрттиргенинден келир чылдың болгаш иниги беш чылдың болгаш совхозтуң ажылчылерге, Тоора-Хем суурлуң коллективтери бар-ла күжүн киирип ажылдаан.

Херээжеңнер болгаш вензовоперлер бригадазы дең тускай бригада чылдың-на дүжүт ажаалдазының эгезинде-ле тыптып кээр. Оларны чаңгыс черге ажылдаңар, чылыңар, адынар бижилиңер деп кымдаа албадан келбес, чайгаарла боттары болдунчуң кээрлер. Чүге дээрге оларның иштинде иниги ң' херээ дээш сагыш-сеткили аарын чоруур, эрес-кежээ болгаш олут чок кижилер бар. «Че бе!» дээш киряптер чаруш кыысынчылары ол. Бо бригаданы чылдың башгаар ажыл-ишчи пенсионер — коммунист Марина Куулар. Бригада чүгле тараа шөлүүге эвес, сиген белеткээн, картофель каскан черлерге-даа ажаан ышкаш.

Ынчаш — Сой хемниң эриндэ чаптылган улуг суур. Ыракта көгерип костуң чылдар тайга электеринден барык суурга чедир тараа шөлдери узуп-узуп сарыг далгылаектер аварган чаттыла бергеп чыдар.

СЭКП-ниң XXV съездиниң аттыг совхозтуң механизаторлары чылдың-на ол шөлдерден тараанын багай эвес дүжүдүн ажаан ап келгеннер. Кандаашкынныг чылдар болуп, районнуң өске ажыл-агыйларыңа дүжүт багай боон турда, маңаа тараанын хоомай үнерн черле ховар. Бо хүннерде ында күскү дүжүт ажаалдазы доозулган, ам шөйлүп батkан сарыг далгындектерде, ында-мында чыскаалыкпан чүве дег, сайгак хөпээнгерин белеп, күскү чер аңдарган трактордар көстүр.

Бүгү республикага сураглыг тараажы Дойбаң Данылаповч Давал күскү үеге оңза ышак: далай ышкаш чалгаан тараа ортузунда «эштин чоруур» комбайнарны көргенде, хей-аъды көдүргүн, сагыш-сеткили хөлзеп-ле үвер, чаа ажаанг алдынган тараанын чыды безин аңда оңзатай болур.

Черде эртежи Дойбаң Данылаповч, өөренген чаның ёзугаар ыяан биза-ла дың бажында турун келген. Хүнүүн башталгы хереңдери черге дээш, эртеңги туман бедик үүнүп четтикпээнде-ле, ол комбайнын үзеңчаан, ооң кезек, кожут бүрүүн хыпан каашкан. Ооң соон дарый механизаторлар ийи-бирээлеп турун келген, хову турлаанга эртеңги иш хайның-ла үнген. Дойбаң Данылаповч комбайның белеткеп доозкаш, база-ла комбайнерлер — дунмазы Сергейге, оглу Лёвага безин дузалажып четтингинкеп. Арга-дуржулгазы бедик хоочуңнан арга-сүме, дуза дилээнгерге база дузазын көргүскеп. Ол черле мыдыт—кыпта-даа чажам дивес.

Ол аразында эртеңги чем база болу бергеп, механизаторлар столованже базыпкан. Дүшпаза биле оглундан орангок бедик, делгем эгинкерлит Дойбаң Данылаповч ирай маажык, таваар, шала күдүүнкеп бар ораал. Демгилери ону далаштырбаанда, мурнай-даа бербээп, кады-ла кылыштажып орган.

— Күш-ажылдың шалынчызынга байыр! —деп, Лёва ажы Виктор Болтовский-биле мендилешкеп. — Сен мени бо чылын аптың-на, харын, комбайным эвес болза сенээ кайның аштырар ийик мен. Келир-чылын сени черле ишкай мен аан.

— Багай таңчыгга чүү шаптыктаан дээр ийик мон?—деп, хоочун тараажы Владимир Барбаадай аныяктарның чугаазынга киржи берген. — Мунгарава, Лёва, сээң үең келир. Та кайы хире тараа силерниң долуңар-биле эртер чүве, бодаары безин берге: силер дег эрлеп турда, бистер кыргаанар чүү-боор, сеткил шөлүүн дыштанып ыйнаан.

Дойбаң Данылаповч олларның чугаазынга киришпээн, ынчалза-даа оглунуң ажыл дээш сеткилин аарын чоруурун анаа ажаок таарышкан.

— Тракторум кылын чадаштым, черле чүзүнде чүве, айыл тыннас-тыр мен —деп, бир улгады берген механизатоо чогенген хеварлиг чугаалаган.

— Инженерже долгавыт, Данылаповичиниң телефону чок эвес, кээн көрзүн. Ол бирээни кылыр ийинаң—деп, чеменин олуртанарының бирээзи сүмелээп.

«Данылаповичиниң телефону» дээн ында ажаа эвес. Улус депутаттарының Кызыл-Хем район Советиниң депутады Д. Давааның барык чээрби чыл дургузунда чоңкуң төлээзи боон келгенинiң үезинде соңгуп-чулардан алган, күүсеткеп чагыгларын саналары безин берге. Хову турааанга телефон кирер дугайында чагыгны бодунуң депутадынга ооң эш өөру механизаторлар кирген. Ол чагыгны күүседир-биле каажа четпээн, ким-биле чугаалашпаан дээр! Суурдан ырак, озаалаан черге телефонуң ажыктының тараажылар каш-даа катап көрген. Депутат соңгукчуларынга тоомча чок, оларның чагыгларынга дыңнаптыр эвес болза, ону чыыштан чыыпче катап-катап соңгуп турбазы биледингир. А Дойбаң Данылаповичиң чоңкуң төлээзи болганындан бөөр чээрби чыл чедип чоруурун база катап чугаалап каарга-ла четтир...

Депутатты хөлзедип чоруур база бир айтырыг — черге камнат, ону чөп ажыттаарының дугайында сагыш човаашкын. Ол дугайында чугаазы район, суур Советтериниң сессияларынга каш-даа катап кедүргеп. Бодунда ажыл багай болза, өскелерден каңчап иетээр. А коммунист Д. Давааның ажылдан турар бригадазының шөлдеринге дүжүт багай боору ховар. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң парткомунуң шилчиир Кызыл тугу бо бригадага келгенден бөөр каш-даа чыл эрткен.

Дойбаң Данылапович Давал ол хүн, чаңчыл ёзугаар, барык ийи норманы күүсеткеп, даартазында Совет Тываның 40 чылының байырлалынга киржири-биле республика шыыслалыпче хаңкан. Сураглыг механизатор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленин ордени-биле үш удаа шаңнаткан, СЭКП обкомунуң кежигүнү депутат Д. Д. Дава ол эргеен бодунуң ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, хей-иниги бот-идепкейи-биле чаалап алган.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТА: Д. Д. Дава.

САЙНЧЫ ООЛ

Комсомолчу сайнчы Мөңгүш Мөңгүн-оол —СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң мурнаачы сайнчыларының бирээзи. Ол Совет Тываның 40 чыл ооңга тураскаатkан социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, сүт бүдүрер талазы-биле он бир айларның планын октябрьның он бирге чедир күүседипкеп. Аныяк сайнчы оол көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының байырлалынга индыг чедишкининг ужураккан.

Күш-ажылчы чедишкинге хей-аът киргеп сайнчы он бирги беш чылдың дөртүү чылының планын Улуг Октябрьның байырлалынга чедир күүсединген хүлээнгеп.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИ АЖЫЛДААН

Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларны октябрь 10-га чедир күүседир дугайында шимчээшкинниг районга эгелекчилери болганнар. Оларның сөзү ажыл-херээ-биле карышпаан, совхоз күүүнеге мал продуктуларын садарының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип, эътпин—101,0 хуу, сүттүүн—100,6 хуу, дүктүүн—102,5 хуу кылдыр боттандырган. Мал бажын өстүрериниң планнары база күүсеттинген.

Социалистиг чарышты улам калбартымшаан, мал чемнерин болгаш техниканы чөп ажыглап тургаш, ниитининг малының кыштаглаашкынын организастыг эрттирериң ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип, эътпин—101,0 хуу, сүттүүн—100,6 хуу, дүктүүн—102,5 хуу кылдыр боттандырган. Мал бажын өстүрериниң планнары база күүсеттинген.

Социалистиг чарышты улам калбартымшаан, мал чемнерин болгаш техниканы чөп ажыглап тургаш, ниитининг малының кыштаглаашкынын организастыг эрттирериң ниитизи-биле он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип эътпин—101,0 хуу, сүттүүн—100,6 хуу, дүктүүн—102,5 хуу кылдыр боттандырган. Мал бажын өстүрериниң планнары база күүсеттинген.

Өвүр районнуң «Кызыл туг» совхозу күүүнеге көдээ ажыл-агый продукциязын дужаарын үргүлүлеп турар. Совет Тываның 40 чылынга үтүкүштүр ажыл-агыйның ажылнишилери күүүнеге эът дужаарының чыл планын 101,1 хуу, сүттүүн—101,7 хуу, дүктүүн — 100,6 хуу күүсеткеп.

Күш-ажылчы чедишкинге хей-аът киргеп кызыл-тукчулар чыл төнчүзүнге чедир эң-даа хей көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер дээш күчеңишкинниг ажылдап турарлар.

КҮЗЕЛИМ ОЛ

«Эр кижиниң эдп — эзер, чүгеп». Бистиң өгбелеривистиң үлегер чугаазы ындыг. Ол коңчуг шын. Ынчалза-даа мен машина-техниканы база мунуп чор мен. Чүге дээрге, «шаг шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле турбас болгай».

Мээң ачам «Ак-Эрик» колхозтуң чылгычызы чораан. Ооң уламындан кара чажымдан чылгы аразынга өскен мен. Ам ачамның чылгызын документ ёзугаар хүлээп алганымдан бөөр он чыл болуп тур. А эгезинде мени деткнир кижи ховар. Ылаңгыя классым башкызы Лидия Малчыновна Баяңчыт база чөпшээревейн турган. «Сес чыл дургузунда ол хире эки өөренип келген кижи өөредилгеңни уламчыла» —дээп. Ынчалза-даа мээң чылгычылаксаарым аажок болган: күзелим ол.

Девээлиг, Нарын, Кужуругуг, Шарануур ховузунда Ак-Тей — шагның дөрт эргилезинде бистиң чылгывыстың кол тевер черлери, ачамның кодан солуп, кожун-дүжүн келген тургаглары ол. Ам мында 533 баш мал бар, эрткен чылдың бо үезинде турганы — 436. Совхозтуң планын ёзугаар ооң саны 460 чедер турган. Ындыг болганда чылгының саны эрткен чылдың деңнелиңден-даа, планнан-даа ажып турар. Совет Тываның юбилейлиг чылында ол чедиишкиннерим дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаттым. Ол дээш четтиргенимни илеретпишаан, ам-даа кызымак ажылдаарымны хүлээндим.

Пушкин БАЯН.

«Кызыттаар» совхозтуң чылгычызы.

Ооржак Дажы-Намчал Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты чедеп чылдарның агезинде алган. Ол чүгле хой малдаарынга эвес, хей-ниити ажылынга база идепкейлиг. Хоочун хойжу Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга-даа, көдээ болгаш район Советтериниң депутадынга-даа сонгуттуруп чораашаң, сонгукчуларның чагыгларын үргүлүү амыдыралга боттандырып келген. Дажы-Намчал Чыртак-оловуч хурал-сулаа болганда барыктыг-ла болза, сес албайн, чагыг-сезүн бербейн барбас. Ол, ыяңгыя аныяктарны кижизидеривиз, оларны, мал ажылынче хаара тударынче оңза киңээнгейни салып, бо талазы-биле сурталл ашылын чорудуп турар.

Ооржак Дажы-Намчал — чүгле «Алдан-Маадыр» совхозтуң эвес, а республиканың бүгү аныяк хойжуларының дагдынныкчызы. Ол хой ажылын болгаш хойжуларны күндүлеп көөрүн, өгбелериниң бурунгу мергежилин шингээдип алырын комсомол конференциялаарының, индирилден аныяк-ест кейге чагыг келген. Ам ооң салгакчылары республиканың кайы-даа булунунда бригада бүргүзүнде. Маадыр ышкаш ажыл-ишчи болурун болгаш хойжуларын күзеп чоруур аныяктар хөй.

К. ЧООДУ.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотозу.

КЫШ МАНАВАС

Барын-Хемчик районнуң «Бардык» совхозунуң Аксы-Бардык салбырында бо чылын ниитизи-биле 21 кодан хой кыштаглаашкынына эртер. Ооң иштинден төрүүр 3100 баш хой 11 кодангга кыштаар. Салбырда ам бо хүннерде кыштаглаашкынга белеткел ажылдары түлүк чорун турар.

Маадыр-не Бакай Сарыгларның удуртkан сентекчилер звенозу төрүүр хой кыштагларында хураган кажааларының септелгезин, чылыглаашкының, чугайлаашкының ам бүрүн дооскан.

Садыгжы Хомушкунуң тудугжулар звенозу хойжу Эникоол Күжүгеттиң 500 баш хураганынга чаа кажаану тудуп берген. Магай Монгуштун, Өлбес-оол Монгуштун, Танов Монгуштуң болгаш өске-даа малчыннарның кыштагларында сиген дүжүрүүгеп. Сиген сөөртүлгеп ам-даа үргүлүүлеп турар. Ам кыштагларже суда, чиңге-тараа савадың сөөртүн эгелей берген. Ында ийи трактормуу, дөрт машинаны быжыглаан.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Юбилейге тураскаатkан социалистиг чарышка республиканың тудуг организацияларының аразында «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зы тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилей Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

№ 741 көжүн чоруур механизастаттынган колоннаның коллективи чылда 3 миллион туулбу бүдүрер туулбу завоодун бо чылын ажыглаага киирген. Коллектив чурттаага бажыңнарын тударының чыл планын хуусаа бетинде күүседипкеп. Тудуг-монтаж ажылдарының планын тудугжулар 116,8 хуу боттандырганнар.

КМК-ның ниити ажылдарының барык чартык кезиин чээрби бир кижиден тургустунган Шойдар-оол Сайчатович Күжүгеттиң удуртканы бот-орулга-чарылгалыг бригада кылган. Тос айларда бир кижиге хамаарыштыр ажылдап кылымшкын 39,0 мун рубль четкен.

Бригада дөрт чыл планын Совет Тываның 40 чыл ооңга доозар дээш хүлээлгезин ажыр күүсеткеп. Азы беш чыл планының 82,6 хуузу боттанган. Он бирги беш чылда коллектив 38 ийи аал чурттаар бажыңнарны, муң баш кирер ийи хойжу коданнарны ажыглаага киирген. Үткүштүр планнар хүлээп алган өске-даа бригадалар сөзүнге ээ болуп, планныг онаалдаларын ажыр күүсеткилээн.

В. ГУЗИК,

«Тыва көдээ тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш малык калдызының начальныгы.

БУРУНГААРЛААШКЫН

Баян-Колга 1941 чылдың июнь төнчүзүнде, «Х Улуг Хурал» колхоз тургустунган. Ынчан ол чүгле чээрби ажыг ореелиг, 40 хире колхозчулуг ажыл-агый турган. Ол үеде ооң өнүү-хөреңгизиниң байдалы мындыг: 350 хой, мыйыстыг 54 бода мал, 50 чылгы, 60 төвс, дөрт аңдазын, дөрт терге.

Ооң бөөр эрткен дөртен ажыг чылдарында иштинде ук ажыл-агый улуг хөгжүлдеен алган. Ам «Х. Улуг-Хурал» совхоз — республиканың хой ажылдыг база бир улуг ажыл-агый. Ында шээр мал 26329, мыйыстыг бода мал 1232, чылгы 552, төве 304 баш чедир өскен. Янзы-бүрү марканың 57 машиназы, 44 трактор, комбайн болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказы бар. Ажыл-агыйның көдээ ажыл-агый продукциязының күүүнеге чылда сатkанындан киргеп орулга эртеп беш чылда ортумаа-биле 798 мун рубль турган болза, бо беш чылдың эртиеп чылдарны-биле ооң дөмгээлп 1 млн. 150 мун рубль четкен.

Совхозта культура, албан черлериниң болгаш чурттаага бажыңнарының тудугларынче улуг киңээнгейни салган. Суурда участок эмнелгези, уруглар-садты, ортумак школа. Культура бажыңы, комплекстиг хүлээп алышкын пунктудан турар. Оларның чедишкининиң кол үндезини — мында коллективтериң бригада керээ-биле ажылдан турарында. Ажылды организастаарынга бо дешилгелиг арганы ажыглаандан бөөр мал болгаш чер ажылынга элээн херии базымнар кыддынган.

Совет Тываның дөртен чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка шылгараан мурнаакчылар хөй. Оларга СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң комбайнери, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Дава,, «Саян» совхозтуң комбайнери М. Сауленко, Дуржулга станциязының комбайнери А. Салчак, «Кок-Тей» совхозтуң сааичызы С. Арандол, «Найырал» совхозтуң хойжузу А. Күжүгет, «Тере-Хөл» совхозтуң сарлык кадарчызы Б. Кенден, «Улуг-Хая» совхозтуң төве кадарчызы В. Саичат-оол, күш фабриказының ажыччыны В. Долганна болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Беш чылдың күш-ажылчы маадырлары ол. Оларның ажыл-ижи, кызымак чоруу болгаш тура-соруу өскелерге үлегер.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунуң айтыышкынын ёзугаар бүгү совхозтар келир чылдың январь бирден эгелеп бүгү чарыгдалдарның контролюн чек дузазы-биле ойлаанда чорудар аваар. Өскээр чүгаалаарга, бот-оруглга-чарылгалыг коллективтер бот-боттарының болгаш совхозтарның директнияларының аразында бүдүрген продукция, алган материалдыг хөреңги болгаш шалың-төлевир дээш үргүлүүнүң санаашкынын чоруткан турар. Ажылдың ажыктыг болгаш каминалгалыг болуруңга ол чүгүлә. Ону бүгү экономистер болгаш ажылчыннар бам бурунгаар билген турар ужурдуг.

Амгы үеде экономиктиг сорулгаларның бирээзи — бүгү бот-орулга-чарылгалыг болгаш керээлиг коллективтер боттарының келир чылын кылыр ажылдарының болгаш чарыгдалдарының планнарын дарый тургускаш, совхозтар бүдүрүлге-сан-хөө планнарын тургузарының бетинде дужаары. Бо ажылга керээлиг коллективтериң бүгү кежигүннериниң калбак кирижилгезин хандырар дерек. Планныг ажылдарның болгаш социалистиг хүлээлелериниң күүселдези ооң улуг хамаарылгалыг.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда кыштаглаашкынның харыысалгалыг болгаш чымыштыг үези келген. Ону организастыг болгаш бедик деңнелге эрттиргенинден келир чылдың болгаш иниги беш чылдың болгаш совхозтуң ажылчылерге, Тоора-Хем суурлуң коллективтери бар-ла күжүн киирип ажылдаан.

Херээжеңнер болгаш вензовоперлер бригадазы дең тускай бригада чылдың-на дүжүт ажаалдазының эгезинде-ле тыптып кээр. Оларны чаңгыс черге ажылдаңар, чылыңар, адынар бижилиңер деп кымдаа албадан келбес, чайгаарла боттары болдунчуң кээрлер. Чүге дээрге оларның иштинде иниги ң' херээ дээш сагыш-сеткили аарын чоруур, эрес-кежээ болгаш олут чок кижилер бар. «Че бе!» дээш киряптер чаруш кыысынчылары ол. Бо бригаданы чылдың башгаар ажыл-ишчи пенсионер — коммунист Марина Куулар. Бригада чүгле тараа шөлүүге эвес, сиген белеткээн, картофель каскан черлерге-даа ажаар ышкаш.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ол бүгү чедишкинниери оларның деминг, найыралдыг күш-ажылын хереченлеп турар.

Л. МОНГУШ.

МЭЭҢ ЧОЛУМ

Ийи башкы, ийи тудугжу, кадарчы, чоллачы, мал эмчизи, бухгалтер — бо дээрге мээң кады төрээнериминиң кылып чоруур шергежидерилир. Бистиң садыш-чолувус орта Тыва үезинде каңдыг болур турган ирга деп чамдыкта бодап көөр мен. Ол бодалдарымдан харын көрга-даа бөөр мен. эки-ле дизе каш борбак малдыг самдар өгүүр ядыглар, харын-даа бир-ле байның хөделдери кылдыр боттарывысты бодаарынга берге-ле—

Бодувустуң черниистиң ёзулуг иелери боон, тодуң-логаа, өөрүшкү-маңнайлыг чурттаа чоруурувус — бистиң совет эрге-чагыргавыстың, бистиң тургузуунуң өндүр улуг ачызы. Бистиң чуртувус дег күүүнеге чурттаары каңчаар-даа аргажок улуг васкежик. Бодүүн араттың уруу мени безин ап көрээлп: чазаптың дээди шаңналдары Ленин болган Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнер-биле шаңнаткан, республикавыстың Дээди Советиниң депутады боон, бодувустуң чазавыстың кежигүнү боон чор мен.

Совет Тывавыстың 40 чылының бүдүүзүнде исиде РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп бедик атты база тывыскан. Мээң күш-ажылымны ол хире бедик үнелээнинге сорук кирип, төрээн чуртувустуң моон-даа соңгаар чечектелиишкинин дээш бар-ла күжүмүү салып ажылдарымны бодумнуң мурнуума хүлээп чоруур мен.

А-К. МОНГУШ,

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң сааичызы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 239 (12629) / 1984 чылдың октябрь 16, вторник | 1925 чылда үнделгеттингеден | Өртээ 3 көп.

«ИНТЕРКОСМОС-1» — ТӨӨГҮЛҮГ СПУТНИК

Космос делгемнерин тайбың сорулгаларга шинчээдип алыр талазы-биле делегейде эң башкы чурт болбушаан, Совет Эвилели космосту тайбың шинчээдип алырынга боттарының күжениишкиннерин каттыштырарын акы-дуңма социалистиг күрүшелерге санадаан турган. ССРЭ-ниң ниыттың ол саналын акы-дуңма социалистиг чурттар изин-биле деткип, космос делгемнерин тайбың сорулгаларга, кижиниң чаагай чорууна ажыглаарынга идепкейлиг киржирин илергейлээн. Башкы тайбың совет спутниктерни космос делгемниже салып үндүргөн дораан-ла Совет Эвилели акы-дуңма чурттарның эртем төптөринге төлээлекчилерин чалаан.

Космосту тайбың шинчээдип алыр, шинчилээр талазы-биле социалистиг чурттарның эртемденнериниң кады ажылдажылгазы кадбарган. А космосту шинчилээр талазы-биле социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының кады ажылдажылгазы херек кырынга 1967 чылда эгелээн. Социалистиг күрүшелериниң эртемденнериниң, специалистериниң дем-биле «Белетскосм» спутникти 1969 чылдың октябрьда салып үндүргеп. Ол спутникти «Интеркосмос-1» деп адаан. Ону салып үндүргеннилеп бээр бо чылын 15 чыл оон хоокта чаа делгемнээн. «Интеркосмос-1» — төөгүлүг спутник деп Совет Эвилелиниң болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарда чоргаарал-биле адаан турар. Каттыжыкшы экинажтарның башкарылгалыг космос ужудушкуннарын чедиишкиннер боттандырганы черинге «Интеркосмос-1» спутникти космос делгемнеже он беш чыл бурунгаар салып үндүргени төөгүлүг ужур-дузалыг болган.

1978 чылдан бээр космонавтылардың дазызынга акы-дуңма социалистиг тос чурттарның төлээлекчилериниң аттары киргең. Каттыжыкшы тос экинажтар космос делгемниге шинчээн-биле 60 хонукта чорун, тайбың сорулгаларга хөй шинчилел ажылдарын боттандырган. «Интеркосмос» программазы чедиишкиннер боттанып турар.

(СЭТА).

Мурнакчы коллективте

БЕШ ЧЫЛДЫЫН — ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

Он бирги беш чылдың планныг онаалдазын доозуп турар Кызылдың куш фабриказының коллективи ам бо хүннерде 1985 чылдың үлүгүне онааштыр сөөлгү продукциязын Кызылдың садыгларыңче хүнүүп-не чүдүрүп чорудуп турар.

Совет Тываның 40 чылынга аттар болдурган социалистиг чарышка чедип алган бүдүрүгүнү белик көргүзүглери дээш Кызылдың куш фабриказы Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Октябрьның 14-ке чедир фабрика 88 млн. 425 мүң (беш чыл планы 89 млн.) чүүргааны бергеп болгаш бо неделяның төнчүзүнде, октябрь 20-ге чедир беш чыл планның доозазы дээш фабриканың коллективи шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Мурнакчы бүдүрүлгеге чеде бергеш, оон ажыл-херээ-биле таныштыпкыс. Ажылчынар, куш ажаакчылары, специалистер, ядбан-хаакчылар-даа бир дөмей күзел-чүткүлүг — эки шынарлыг хөй продукциялы бүдүрер дээш кызымак ажылдап турар. Амгы үеде фабрика хүн санында-ла 68—70 мүң чүүргааны ап турар.

Беш чыл планын хүүсла бетинде күүседкен шалыпчылар чарыштыг мурнуку олурууда. Олар боттарының байырлалы — Кидээ ажылагый ажылдакчыларының хүнүнге куш-ажылчы белик көргүзүглерлиг ужурашкан.

№ 3—4 корпустарда куш ажаакчызы Валентина Абрамовна Долганның база чыла механизмнер оператору М. В. Мохиров олар социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседкеш, тиилекчи болганнар. Валентина Абрамовна — фабриканың хөөрүг ажылчыны, аныяктарның дагдыныкчызы, анаа ажылдан келгеш хөй чылдарның иштинде ол чеже чаагай ажыл-херекти бүдүрбээн дээр. Оон ажаан турар корпустарында үргүлүг арыг-силиг, төрүүр дагаалларын кадмының байдалы эки. Оон сагыш човаангыр, билдилиг ажылының ачызында ажаан турары куштарының продуктулуу бедик. Оларның харылаан турары № 3 болгаш № 4 корпустарда 50 мүң төрүүр дагаа бар.

План ёзугаар 4122 мүң чүүргааны алыр талазы-биле дээрбейде ам башталган. Ооң ишкинде 3 айлыг планны күүседкен. Ооң-биле бергеш, 9 айлыг планны 138 чүүргааны бээр турган; дерек кырында ону 145,6 кылдыр (105,6 хуу) күүседкеним ол.

Оператор Михаил Вячеславович Мохиров дагаалларга чем үлээр, чүүрга чыыр дээш бүгү-ле механизмнериниң үрелиишкин чок ажылдаарын хандырып келген.

№ 5—6 корпустарда куш ажаакчызы В. А. Рожецева, оператор А. П. Мельников, олар база мурнакчыларның одурүүнда. Валентина Андреевна 9 айлардың дагаа бүрүүнден-ле 126 чүүрга алыр хүлээлелиг 131,6 чедиргеш, азы 104,4 күүседкен.

Ажаакчы А. Х. Волкова, механизмнер оператору Кайгал-оол Ондар олар чаш дагаа солдарының баш санын 95 хуу (планы 92 хуу) камгалап естүрүп алганнар болгаш оон немелде денизинин 23,7 тонна чедиргеннер.

Бүдүрүлгениң ниити чедиишкиннериге төлептиг үлүг-хүүзүн киприштирип турар мындыг мурнакчыларга бүгү коллектив чоргаараанарыр.

Фабриканың коллективи чүгле куш-ажылчы эки көргүзүглерге-биле эвес, а хейниити ажылынга идепкейлиг, организастыг киржилгези-биле база мактадып турар. Ында бот-тывынгыр артистер Кызыл районнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының коллективтериниң аразында үрам чүүл көрүлдезиниг доктаамал киржикчилери. Бо чылын эртken республиканың үран чүүл көрүлдезинге олар киришкеш, шаңнал-макталды арбын алганнар.

Амгы үеде бүдүрүлгениң коллективи чүүргa бүдүрер талазы-биле беш чыл планын октябрь 20-ге чедир бүрүн күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле Совет Тываның юбилейинде шаңнаткан фабриканың куш ажаакчызы Валентина Долганина биле оператор Михаил Мохиров; мурнакчы куш ажаакчызы Валентина Рожецева болгаш механизмнер оператору Александр Мельников ылар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозы.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатkан социалистиг чарыштың түнелери № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң администрациязы, партия организациязы болгаш профбиелел комитеди чоокта чаа үндүрген. Аныяк коммунист Виктор Шабалин удуртkан коммунистиг куш-ажыл бригадазының комсомолчу-аныяктар коллективи республиканың алдарлыг юбилейин төлептиг үткүүр дээш чолаачылар аразында калбарган тиилекчи боон үнген. Оо бирги беш чылдың дөртkү чылының планныг онаалдаларын Тываның 40 чылынга күүседир деп алган бедиткен хүлээлгезин одар күүседип шыдаан.

Мурнакчы коллективтиң чолаачылары бо хүнүнде 1985 чылдың январьның үлүгүне кирип-тирип ажылдап турар. Юбилейлиг чылдың эрткен тос айларында 36,7 мүң тонна янзы-бүрү чүүктерни сөөртkени болгаш 548,7 мүң тонна-километрни ажылдап кылган. Чолаачылар Сергей Топоев, Геннадий Сибиряков, Эдуард Ковалев болгаш Геннадий Пеникин чыл планын 140—180 хуугa күүседкеш, мурнакчылар болган.

Автотранспорт бүдүрүлгезиниң партия организациязы болгаш профбиелел комитеди куш-ажылдың, сагылга-чуруумуи быжыглаарынче кол киизәнгейни уландырганын демдеглезе чогуур. Мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчилериниң дугайында бүдүрүлгеде партия организациязының секретары Валентина Николаевна Комарова мынаар чугаалап турар:

— Виктор Шабалинниң удуртkан бригадазы он бирги беш чылдың баштайгы чылынган бээр, тура-соруктуг ажылдан, планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларга санадын келди. Бо-ла үениң иштинде бригада кежигүннери ажыл шагы үскен деп чугаа чаңгыс-даа катап болбазын. Коллектив кежигүннери аразында быжыг найырадыг, куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, сагылга-чуруумну быжыглаар, ажылдың шынарын экижидер, юбилейлиг чылдың тос айларында хөмүр-даш казып тыварының планныг даалгазын чедиишкинниг боттандырар дээш экскаваторшуктар, бульдозеристер, өрүмекчилер болгаш чолаачылар орүзүнга социалистиг чарышты клабарткан.

Бригадаар болгаш түс-түс кижилер аразында социалистиг чарыштың дээштиг организастап, ажылды шын организастаныңын ачызында он бирги беш чылдың дөрт чылының планныг онаалдазын июнь айда-ла күүседиттинген. Беш чылдың эрткен үш чыл тос айларында 862 мүң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан. Ол планның 39 мүң тонна ажыг.

Дагжыларның шүдүргү ажылының түнелиинде бо үениң иштинде 134 мүң 700 тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан. Куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планы 104,2 хуугa күүседттингеш,

Өрүмзээр станок машинизи Цыан Семенович Качин, бульдозер машинизи Александр Павлович Маркин, экскаватор машинизи Александр Монгушеевич Дондук, БелАЗ чолаачызы Владимир Сандыкович Монгуш чарышка кымгада аштырбайн к е г л е м. Бүдүрүлгениң бо мурнакчылары планныг даалгаларын ай санында ажыр күүседип, коллективтиң алган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиннерин күүседирине боттарының төлептиг үлүг-хүүзүн киргеген.

Хөмүр-даш казып тывар талазы-биле беш чылдың дөрт чылының онаалдаларын хүүсла бетинде күүседкеним — Чадананың хөмүр-даш разрезинниң ажыл-ишчилери шыпчылараның бирээзи. Республиканың алдарлыг юбилейиниң чыл болуp он бирги беш чылдың дөртkү чылынче кирип тура, дөрт чылдың планныг онаалдаларын хүүсаа бетинде күүседир, куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, сагылга-чуруумну быжыглаар, ажылдың шынарын экижидер, юбилейлиг чылдың тос айларында хөмүр-даш казып тыварының планныг даалгазын чедиишкинниг боттандырар дээш экскаваторшуктар, бульдозеристер, өрүмекчилер болгаш чолаачылар орүзүнга социалистиг чарышты клабарткан.

Өрүмзээр станок машинизи Цыан Семенович Качин, бульдозер машинизи Александр Павлович Маркин, экскаватор машинизи Александр Монгушеевич Дондук, БелАЗ чолаачызы Владимир Сандыкович Монгуш чарышка кымгада аштырбайн к е г л е м. Бүдүрүлгениң бо мурнакчылары планныг даалгаларын ай санында ажыр күүседип, коллективтиң алган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиннерин күүседирине боттарының төлептиг үлүг-хүүзүн киргеген.

Хөмүр-даш казып тывар талазы-биле беш чылдың дөрт чылының онаалдаларын хүүсла бетинде күүседкеним — Чадананың хөмүр-даш разрезинниң ажыл-ишчилери шыпчылараның бирээзи. Республиканың алдарлыг юбилейиниң чылы

Профэвилел амыдыралы

НЕГЕЛДЕНИ, ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

Бо хүннерде профэвилелдерниң амыдыралында бир чугула болуушкун — отчёт-сонгулдалыг конференциялар болуп эртип турар. Совет Тывазының 40 чыл болур ооның бүдүүшүнде Кызылдың үлетпүр баразыннар садымнга отчёт-сонгулдалыг профэвилел конференциязы эртип, садыгның профэвилел комитединиң организакчы, кижизидикчи ажылын анализтээн.

Отчёттуг үеде профэвилел комитеди болгуун ажылын бараан саарылгазының планын, юбилейлиг чылда хүлээп алган социалистиг хүлээлгелер вүүселдезин, күш-ажылдын сатылга-турумун быжыглаарын хандырарынче, ажыл-ишчилерниң идей-политиктиг кижизидилгезинче вол үлгандырганын анаа демдеглээн.

Үлетпүр бараннар садыының коллективинин магазининерин бо чылдың эртекен айларында 18 ярмарканы организастап, чоогга 405 мүн рубль түүнүг бараннарны саткан. Школачыларга бараннар базарларын организастаан, садыл алыкчылар конференцияларын эрттирилээп.

Бо чылын «1000 янзы-бүрүү үүрмек хереккелдер», «Тудуг материалдары» деп чаа магазинкерни ажыглаага киирерин планда көрдүгеп. Бирги кварталда садыг каттыжымышкынарының аразынга организастаан социалистиг чарышка дөрт болгаш алды дугаар садыг каттыжымышкынарының коллективтери тинлээнивер.

Социалистиг чарыштың дээди ъевири коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң садыг каттыжымышкынарында калбарткан. Амгы үеде 189 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 150 кижи ол бедик ат дээш демисеежип турар. «1984 чылда үлетпүр бараннар садыының эң эки янзык садыгжызы» деп ат дээш түнел көрүлдени ам бо хүннерде эрттирген.

Мурнакчыларга шаңнал-макталдарны көргүзүп, материалдыг болгаш моральдыг идиг берипшкинерни ажыглап турар. Бо чылын үлетпүр бараннар садыының 90 ажылдакчызы профэвилелдерниң чингеледдиг путёвкалары-бile чүрттүүн курорттарынга санаторийлеринге дыштанганнар. Ол мөшкаш садыгның ажылдакчыларының дөртен ажыг уруу пионер лагерьлеринге дыштанган. Ажылдакчыларга кузаламчы көргүзеринге эвээш эвес түүнүг акшаны чарыгдээн.

Бо бүгү болгаш еске-даа хемчеглерни ап чорукканының түүнелиниг Кызылдың үлетпүр бараннар садыының коллективи бирги квартал түүнелдери-бile СЭКП Кызыл хоорайкомунуң болгаш хооркүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун, Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң база күүрүне садыының болгаш дерелел кооперацияның ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын чазалар алган.

Конференцияның киржикчилери профэвилел комитединиң ажылында четпестерни база шүүмүүлекчи ёзу-бile көргеп. Хынаалдалар түүнелдерин ёзугаар алырга, бо чылдың сес айларында 56 үүрмек дудагдалдаа болганы илерээн. Оларның эң-не хөй № 1, 2, 3, 6 садыг каттыжымышкынарынга онаажыл турар.

Чамдык коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чүрүмү чавыс болуп артпышаан. Ажылдан озаллаар азы эрте чыгар, садыл алыкчыларга эвилеп эвес, оларның негелдехереглелдеринге кичээнгей чок чоруктарның, еске-даа четпестерниң барын санал бергеннер шүүмүүлеп турганнар.

— Бистиң коллектив эрткен айларда бараан саарылгазының планын 100,9 хуу күүседип, 36,6 мүн рубльдин бараннарын пландаан ажыр чоогга саткан болгаш бараннар делгелгелерни беш удаа үнүүшкүнүүр садыглаашкынын, ярмарказарыны, школачыларга бараннар базарларын организастаан — деп, № 2 садыг каттыжымышкынында профэвилел комитединиң даргазы Л. Кутуженова санаынга чугаалаан. Профэвилел комитединиң коллективке организакчыга ажылын экижидеринче угланган элээп ажыл-ыда кылдынын турар.

№ 5 садыг каттыжымышкынының коллективи «Совет Тываның 40 чылынга— шалынчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чарышка идепкейлиг киришкен. Ажылдың культуразын бедидеп, садыглаашкынының депшилгелиг аргаларын ажыглаан, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаарынче утланган дээштиг хемчеглерни алгаш, бо чылдың тос айларында бараан саарылгазының планын октябрь 8-те күүседир, пландан ажыр 80 мүн рубль түүнүг бараанны чоогга садар деп бедиткен хүлээлгезин үк коллектив хуусаа бетинде күүседкеш, 110 мүн рубльдин бараннарын чоогга саткан. Бо дугайын № 5 садыг каттыжымышкынында профэвилел комитединиң даргазы Л. Сандай санаынга чугаалаш, чыл планын чедишкинниг боттандырарының арга-курлавырлары барын демдеглээн.

Конференцияның киржикчилери садыг коллективтеринге күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаар, социалистиг өнүүнүн камгалалын күштелдирер, садыг ажылдакчыларының харысалгазын бедидер, чоогун негелде-хереглелдеринге кичээнгейлиг болуур талазы-бile хөй талалыг чугаазы кылып, соруглаарны шүүрүшкиннаар.

Отчёт-сонгулдалыг конференция Кызылдың үлетпүр бараннар садыында профэвилел комитединиң чаа составын болгаш ооң даргазынга Н. А. Сорокинаны сонганнар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

ТУРБАС УЖУРЛУГ ЧЕТПЕСТЕР

Дүрген чоруктуг Л-410 бистиң дораан-на Кызыл-Мажалыктың аэропортунга эккелген. Ол суурга барбаанымдан бээр элээп үр аварган чүве. Ам харын таныттымнас чыгыы деп хөөрем чок чугаалап болур-дур. Хамык кудумчуларывыс шүптүзү кылай-тас — асфальтылыг, соолгу үеде ийи каът, үш каът дээш, хөй-ле бажың-балгат, оран-турлаг туттуунган. Оларның аразындан партия райкомунуң, райкүүскомнуң үш каът бажыңы, ийи каът универмаг. Культура бажыңы онзаланып турар. Садыг-магазин мырыңай хей.

Ол бүгүүнү магалыг-дыр деп чугаалаар апаар. Ынчалзажок чедип алдынган чедишкинниң хелегезинде ажыттаалып, ону арай булуртүннедип чыдар чамдык четпестер барын база эскербейн барып болбас. Оларның чамдыызын харын «аар-саар», душ болган түүлдер деп-даа болур-ла. Черле ынчаш, кижиниң карааңга көстүп, таваржып турар болганда, ол түүлдер чүгле бо хүн болуу бербээн. ооң мурнунда база болуп турган болбайн аан.

Кандыг-даа суурда турар албан, организация черн харын ону улам ава-шинчи киирер, каастаар болгу дег- Албан чердининиң адрезин чараштыр, көскү кылдыр бижээш, кудумчуже талазынга, чоогга чарлап азар үжурлуг. А бо суурда ындыг эвес, адрес чок азы адрези улус көрбес черде астыгган албан чердери эвээш эвес. Ону бадыткаары-бile чаигыс мындыг чижекти ап көрээлинер. Суурга киргеп дораан-на райовнуң улус өөредилге кылдизиниге баар херектиг анаргывыс. Ону ол-бо эртекен-дүшкен улустан айтыргап. Бир-ле кижи холу-бile кедээр кудумчуже аймыткаш, чугаалаар-дыр:

— Ынаар бир булунда турар чүве боор ийи ол. Ооң дилеп-ле турзунарза, тыпты бээр чадавас...

Ол-бо көргүүнүп. азыгда бажың бүргүүнге барып, дилеп-ле тур бис. Бир булунда албан черн болгу дег бажың тур. Эжим мүн-не ажык. А чүү албан черил дээрзин айтып турар адрес-даа чок мын. дыт. Ам канчаар, эжиктп сокташ, кирдивис. Иштинде делгээн болгаш чыгган номнар эндерик, оозун бодаарга, библиотека болгу дег. Шынап-да ол болду. Чажыт чүве эвес, «библиотека» деп улгаттыр бижээш, эжиниң үстүнге чүге азып болбас чүве ийик. Дилээшкин үргүлчүлевишаан. База бир албан черв болгу дег бажыңга таварлы бердивис. Ооң эжинде муң-не ынча шактан ынча шакка чедир ажыллаар- деп бижип каан болду. А чүү албан черн дээрзи шуут билдинмес. Киргеш, тодаралыр ужур таварышкан. Ол аптека боон-тур. Адрези база чок.

Ол херим, бо херим бакылап чораан, үнелиг үевистп шак ажыр чарыгдаап, арай боорда улус өөредилге кылдизин тып алдывыс. Ооң киреп эжин кудумчу талазында эвес, а херим иштинде. Адрезин хе-

рим иштинде азып каан, ынчангаш ол кудумчудан көңгүс көзүлбес болду. Адрес чок албан черлерни суурнуң чурттакчылары билир-ле ийиваан, ынчалзажок еске черден келген кижилер оны тывары берге.

Ооң соонда бир кудумчуда аъш-чем бараннарының магазинниге кире бердивис. Янзы-бүрү консервалардан, конфета, чигирден эгелээш, быжыргап дээлганга чедир чүү-даа бар. Ол-ла садыгда пивону, суксун аймаан база стаканга кудуп садып турар. Бир хеөээжен кижи шиг сава долу

Силернииңде кандыгыл?

суксуниу стол кырында салып алган. ооң чанында аянныы кончуг таакпылаан олур. Даштың кудумчуда эвес, а магазин иштинде. Мен харын-даа кайгап, эгени берип-тир мен. Аъш-чем садып турар садыгга черле канчап таакпылаар чүвел? Ону хораан, соксаткан кижи-даа чок. Мен туттунмайн баргаш, таакпылап ораан херээжениге чугаалаптым:

— Садыгга таакпылап болбас чүве ыйнаан бо, шыар...

Демги кижи менче кылчаш кылдыр хыйыртап көрген, тоомча чок харылады:

— Силерге хамаан чок чүве-дир.

Садыгда чүү-хөө садып ап турган кижилерден мени кымда деткиведи.

Ол согур душ болган чаигыс таварылга эвес. Район төвүнде улус, ийи каът универмаг бо. Дыка хей ерээлдерлиг. Оларда янзы-бүрү бараннарны көрүштүт, садып алыкчыларга көскү кылдыр делген салгылаан. Садыгжылары шупүзүү аныяктар, олар ээлдек-эвилеп-даа, садып алыкчыларны даажок хүндүлээр улус болду. Инда шынап-ла кандыг-даа бараннар бар. Ынчангаш аңаа улус хей келир. Садыга алыкчылар куруг үнмес, мында-ла бир чүвени алган чорун турар. Ооң кырында кадынга костюм шилип турарымга, чанымдан-на таакпы чыды думчукка кээп турар. Долгандыр көөрүмге, инда ийи аныяк эр костюм тудуп көрүп турлар. Оларның бирээзиниң чырыында «Беломорнуң» ыжы бурунайның, чидик-дээ аразы-бile өрү сывыр деэвиринче үнүп турар болду. Кэйгай берген кезек тур хөп. Ооң мурнунда садыгга таакпылаан херээжениге чанчадынкаш, арай сести берген болгаш дидим эвес айтырдым:

— Садыгга таакпылай бээрге, бо хамык бараан ыыссып калбас бе?

— А-а, хей чүве-дир оң!

Бо хире ... -нараш кылдыр долгап кал... ыланайның турар арыг-тас бараннар аразынга таакпыларын канчап диттиг түвел?!

Че, ол-даа ындыг-ла диижик. Ооң-даа харадаанчыг чүве база бар. Кызыл-Мажалык кедээ Советиң мырыңай суурнуң төвүнде турар. Ооң бажыңының кырын дургаар, хөлчок улут үжүктер-биле: «Хамаатылар! Суурувусту бедик культуразын, иштиниң үлегерлиг коруп-чурумунуң сууру болдураалыңар!» деп кыйгырыгны биижип каан. Ону эрткен-дүшкен улус кайы ыракта-на көрүп, номчуп турар. А кедээ Советтиң мурнунда, бир кудумчу кежиндир парк кевирлиг сесерлик тарып олурткан. Ооң чанында автобус доктаар черге турганнарның бирээзи, элээп үагады берген кижи менээ чугаалай-дыр:

— Ону парк кылыр дээш, эрткен чылын-на ыяш тарып олурткан. Оозу үнмейн барган...

— Силер, чурттакчылар, олурткан ыяштарны ажаап, карактаашпайн турар-дыр силер. ынчангаш кадын калганы ол ышкажыл—деп, ашакка шаалдаладым. Ирей алдырар хире эвес.

— Ажаар мен дээш кавчаар, айтыышкын бербээнде—деп, кижим мынды.—Суггарар дээн болза, суггарып-ла тургай эртих. Хайыраан ыяштарны көрем, кадып калган. Артында-ла көдээ Советче көрүп алган, хомудап-даа турган ышкаш.

Ыяштарны аңаа-ла ат чодуп, ыыш эвес тарып олурткан, а ооң соонда суггарбаан, ынчангаш кадып калганы илдең. Черле ынчаш, ажыы-биле чугаалаарга, бо суурда ногаанчыдылганы багай чорудуп турар. Кайы-даа кудумчуда ыяштарны көөрге, суг четпезинидеп курган, баштары агжайты кадып калгылаан тургулаар. А чаа олурткан ыяш, чадан үнүштер көзүлбес.

Суурда азычылар бажыңы бар. Келгеннерниң доктаар черн ол. Ооң септелгези чаа доозулган хире. Ынчалзажок ооң артында херимнинп иштп арыг-силиг эвес, боктуг. Эндерик саазын, бүзүлган шил долган. Баштай ооң ужурун орта билбээн бис. Сөөлүнде кээп чажыды илерээн. Улустар чурттаар өрээлдерде бок, чем артыы, саазын салыр хумуннар чок. Ынчавгаш аңаа турган кижилер богун шала кырынче октаар эвес, дашкаар үндүрер дээрге, улуг бажыңны шуут долганыр боорга, шуудун бодаап, сонганың фор-точказын ажыктаан, ташкаар үндүр ыыладаттар. Ынчангаш хамык саазын аңаа чыглып, куруг шилер бүстүп турар чүве боол-тур.

Үстүнде айыттынган чүүлдер турбас ужурлуг четпестер-дир. Бодуунуң суурунуң чаагайжыдылгазы, бедик культуразы, ногаанчыдылгазы, корум-чурүмү дээш ында чурттап турар кижи бүрүзү сагыш салыр хүлээлгелиг. Кызыл-мажалыкчылар ынаар кылган болза, ол харазаанчыг чүүлдер турбас ийик.

К. АРАКЧАА,
журналист.
Барыын-Хемчик район.

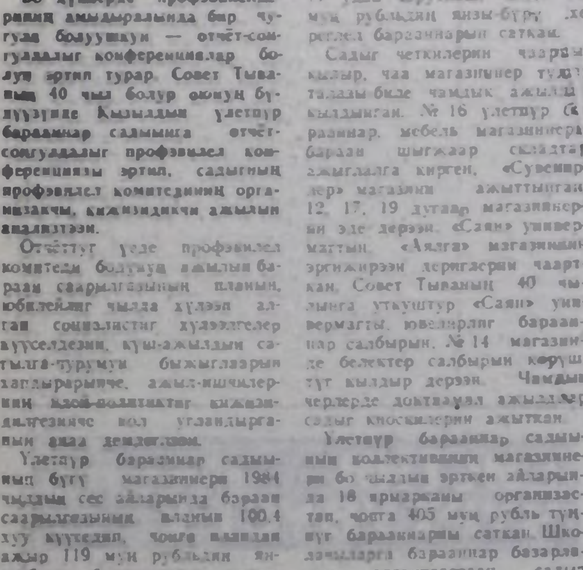

Каа-Хем районуңуң «Ленинчи орук» совхозумуң № 3 хөвү-трактор бригадазында күскү дүүгүт ажаалдажында комбайнерлер Иван Полежаев, Николай Норкин, Виктор Кондрашин, Николай Агапов, чолаачы Анатолий Гончаров коллективте социалистиг чарыштың мурнакчу одуруунда чоруп турарлар. Агаар-бойдустуң байдалы берге турза-даа, дүүгүт ажаалдазы үрүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер Николай Агапов (солагай талазында) дузалакчызы Эдуард Иванков-биле.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

Тудугжунуң алдары—ажылында

ХАМЫК УЖУР—ХАНДЫРЫЛГАДА

Декабрь 15-ке чедир 444 орунчуг шинги чурттаага бажыңының тудуун доозар соруглаты салган ажылдаа турар бис. Бистиң дашчылар бригадазы бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чартык чылда объектиниң чартыын доозукаа бис. Чылда 235 мүн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын ыдыр хүлээлгевисти тос айларда ажыр күүсеттивис. Ай, квартал аларын барык ийи катап ажыр күүседип келгенивистиң түүнелиниг, чыл аларын тос айларда доозуптувус. А шүш-ажылдың бүдүүшүүлүг тос айларда 108,6 хуу болган. Шынарының баалы 3,7 четкен. Бо дээрге багай эвес көргүзүг.

«Правда» солуунга нарлаттынган тудугжу бригадирлериниң чүүлүүге хамаарыштыр СЭКП Тыва Комитединиң докладазы хүлээп алган. Ында тудуг ажылын организастаарын экижидеринче угланган алдынар ужурлуг хемчеглерни бистиң бригадавыс кежигүүнерн коңчуг чүүлдүг деп көрүп турар. Шак мынчаар ажылдаан, ол хире негелдеми тургузуп турган, тудугуң шынарын экижидиин ап болур. Хамык ужур хандырылгада дээрзи билдингир. Бистиң коллектививисти ап көрээлиер. Бетон, түүйбу, цемент чок дээш ай чыгыыдаа ажыл чок турар-дыр бис. Элегес-Аксының түүйбу заводундан келген материалдарның шынары куду. Улуг-биче-лиг, бедик-чавыс болган эптээринге таарымча чок, ону шилип туурарга, ус база эртер. Машина-техника-биле хандырылгада четпестер бар. Бульдозерни, түүк машиназы № 14 механизация эргелеги бо чайны көңгүс бербээн. Арга чадаарда еске черлерден дилеп турган, ажыл кыдырып ап турдувус.

Ужуру болза, чылыг дамчыдар четпелерни объектиниң таваан салып тура кылып алыр болза эки. Машина-даа эрттинмес кылдыр сөөлүнде кастырып эгелээр болгай бис. Ооң түүнелиниде чаагайжыдылга ажылы озаллаар. А амгы үеде кырын шыпкаш, сантехниктерге объектини белеткээри арткан. Ынчалза-даа хоолайлар эрттирер үттер үттээр компрессордар чок болганындан бо ажыл база савдан турар. Ажылды хүлээп, хандырылганы харылаар бригаданың мастери Валерий Салчактың комынак чоруун деидегленп болур. Хандырыкчы тудуг организациялары-биле харылзаалы эжиктикпнинн түүнелиниде, бо чылын, эрткен чылдарга дең-зээрте, суургалыг краннарның ажылынга үзүктелиннышкинер шоолуг болбазан.

«Тудугжунуң ат-алдарының дутайында сөс» деп сентябрь 8-те парлаттынган чүүлде кварлар белеткелиниче, оларның амыдырал байдалын экижидеринче угланган хемчеглерни алыры чугула деп демдеглеп турар. Бистиң бригада эп-найырлалыг, турум коллектив кылдыр быжыглыг тургуступ-тургап. Болум 27 чыл тудугжулап келдим. Ооң алды чылында бригадир болуп ажылдадым. Ол алды кижиниң 10-у бедик мергежилдиг 4-ку разрядтыг. Тудугжуларның чедеч хуузу ол чыл чедир ажыллап турар. Хувиксаал Ооржак, Владимир Ондар, Николай Монгуш хууда социалистиг хүлээлгелерни чылдан чылче ажыр күүседип келгеннер. Комсомолчулар Черлик-оол Дожуганов, Семен Мижит-оол, Василий Чыдыг-Эник олар мергежилиниң хынын тыва бергеннер.

Үш чыл улаштыр бригада керээни-биле ажылдап тур бис. Ындыг-даа болза, керээлиг ажылдар, бригаданы еске объектилерже ай-айы-биле чорудуп тургапының түүнелиниде, күүсеттинмейн турар. Арганыг-ла болза моону болдурбас бодза эки деп бодаар мен. Ыцай-бээр кижиниче безин үе херек болгай. Ажыл шагынын чидирип моон үнүп турар.

Социалистиг чарышты организастаарында четпестер бар. Бистиң бригада Н. П. Куйповтуң бригадазы-биле чарыштыг. Ындыг турбуже, чарышты үеинде түүнелеес, шаңналдарны байырлыг байдалга тывыспас чоруктар бар. Мындыг чорук соруктуг ажылдаарынче идиг берипшкин бербейн турарны билдингир. Чарыштың негелдерин ам-даа чартып көөрү күсеннер. Шынар, сагылга-чүрүм борта кол черни эгелээр ужурлуг. Бригадавыс тос айларда чаңгыс-даа прогул чок ажылдаан.

Нинтизи-биле тудут ажылын организастаарында четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни алыры чугула. Тудугну үеинде ажыттаалга киирер, ооң шынарын экижидер дээш, бригада моон-даа соңгаар күженишкинниг ажылдаар.

Д. ОЮН,
№ 81 тудут эргелеминде дашчылар бригадазының бригадири.

Мурнакчы тудугжулардан үлегер ал

КОЛ ҮНЕЛЭЭШКИН — ШЫНАР

Ленинградтың чоогунда Пушкинде кайызы-даа 150 квартиралыг ийи чурттаага бажыңнын «Ажылчын магадылаадың паспорттары-биле» ады ажыглаага киирген. Ленинградтың ол тудуг эргелеминиң В. Рюмин болгаш А. Сальников удурткан бригадалар чаа бажыңнарны тудуп эгелээрде боттарынга харысалгалыг хүлээлгени алган: чурттаага бажыңнарын ажыглаага киирип дужаарга, четпестер илерей берзе, оларны боттарының күзели-биле доп-дораан эде кылырын хүлээнгеп турган. Ынчалзажок чаа бажыңнарны тергиин эки шынарлыг кылганын Күрүне комиссиязы болгаш чурттакчылар боттары бадытаан.

«Правда» солуунга тудугжу бригадирлериң чугаазының дугайында СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалында мынча деп айытқан:

— чурттаага-хамааты тудуунуң шынарын үндезинин-биле экижидери экономика, ажыл-агый болгаш социал талазы-биле эп чугула соруга болуп турар.

Тудугжунуң арын-нүүрүнүң дугайында эштериниден база бодундан бедик негелде дутайында бригаданың хуралдарында чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Чаңгыс чер чурттуларывыска — ленинградчыларга чурттаага бажыңнарын тудуп бе-

рип турар бис. Чаа бажыңнарже көжүп киргеннериниң өөрүшкүзүн чедир кылдыкаан чүүлдер-биле өөрүрери тудугжу кижиниң арын-нүүрүнге багай болгай. Ынчангаш чурттаага бажыңнарының тутқан шынары дээш бүтү харысалганы бодуруска хүлээнип алган бис—деп, А. Сальников чугаалап турар.

Чаа бажыңнын бедик шынарлыг туттунганынга бүрүн бүзүрел-биле магадылал паспортун тывыскан бис. Бригаданың бүтү кежигүүнери ак сеткилдиг ажылдаан. Бригаданың болунга иштики контрольду база тургускан. Бригада чөвүлелиниң кежигүүнери тудуг ажылдары хүнде доозуланда, кежээнин-не шынарның хынаалдазын чорудуп турар. Ындыг хынаалда эргежок чугула, чүге дизе, хүлээп алышкын комиссиязы тудугда чедир кылдынмаан чамдык чүүлдерни бүрүн илередири берге болгай. Иштики контроль үезинде илерээн четпестерни бригаданың хуралынга чугаалажып, чогуур хемчээн ап келген бис деп, бригадир демдеглээн.

Шынарның магадылаа паспорттарлыг кылдыр чурттаага бажыңнарын тударын хөй бригадалар хүлээнгеп.

(СЭТА-ның корр).

МЕРГЕЖИЛГЕ БЕРДИНИИШКИН

1957 чылда Бай-Тайгадан Хову-Аксыга чедип келген мен. Ажылчыннар суурунуң тудуун ынчаш тудуп эгелээн турган. Чыл эрткенде мээң ажылдан киргеним бригаданы бетон заводунче чорудупкан. Ында-биле чудук чоннаан бодум маңза дилер станокка ажылдап эгеледим. Объектиге ажыглаага киирипшкеш, найыылаа Кызыга келгеш, тудугжулап ажылдап эгелээн мен. Каш чылдар эрткенде, 4-ку разрядтың бетомщик-дашчызы мергежилдп шингээдип алган мен. Ынчангы тудугжулар О. Калзан, А. Цукапов, И. Казанцев олар мээң дагдыкчыларым турган. Олар хоорайывыстың эң баштайгы тудугжулары болур. «Найырал» кинотеатр, «Улуг-Хем» ресторан болгаш оон-даа еске тудулгарының таваан бис салышкан бис.

Ол чыл эрткенде, баштайгы тудугжулап эгелээнким Хову-Аксынче дедир чедип келгеп мен. Мында бажың бүрүзү менээ эргим—холум-бile тудушканым тудугжулар. Хакас Т. Чертыгашов-биле орта таныжып алган бис. Мени удаттаанда дашчылар бригадазының бригадиринге томуйлаан. Комбинаттың цехтериниң тудуунга ынчаш ажылдап турдувус. Бо тудугга дыка хөй аныяктар дадыгышкынның школазын эрткен. Чамдызы ам хоочун тудугжулар апарганнаан. Ийи-үш эллчег-биле ажылдап тургаш, тудугну хуусаа бетинде дужаагап бис.

Чедеп чылдарда дат цехинин конторазын, столованы тудуп дооскан бис. Бир дугаар тууйбу-биле кылган тудугуун тавазы бистиң бригада салган. Бо хүннерде Хову-Аксында Культура ордузу, хөй каът чурттаага бажыңнары, школалар туттунган. Бо дээрге Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң ада сагыш салышкынының көскү хере-чизи-дир. Үр эвес үеде муп-гаш тайга турган черге улут хоорай турушкан. Бо үениң хөгжүлдезинге чоргаарланып, ээзээш-биче-даа бол бодумнуң үлүүм киришкиргеним аас-кежиим-дир деп бодаа чоруурдур мен.

Чоокта чаа тудугжу бригадирлериң «Правда» солуунга нарлаттынган чүүлүн номчаш, коңчуг чүүлдүгүндүм. Инда тудуг ажылын канчаар организастаарын тодаргайы-биле көргүскен-дир. Чаңгыс эвес он чыл ажылдаан болгаш бо мергежилдиң чажыттарын эки билир мен. Тайбың мергежилдиң кижизиге, тудугжуга, үүү хересгил дизе, мергежилиге бердиниишкин, бедик харысалга болур. Чүге дизе, тудуглар он-он, түс-түс чылдарда артып каар. Ынчангаш тудугжуның ат-алдары улуг болурдаа үжурлуг. Шынар чок кылырының орнунга, ону шуут дегбээнин дээре. Чүге дизе эде кылыышкындан үүп турар чарыгдаалдар улуг болгай. Тудугжуның алдары ажылында дизе частырыг болбас.

М. МӨҢГЕ,
хоочун тудугжу, персональлыг пенсионер.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Чарлыы

(Уламчызы. Эгези № 233 «Шында»).

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденнин II чергези-биле

Раиса Хеймер-ооловна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Күзенмаа Чадамбаевна **Ондар** — районнуң төп эмнелгезиниң повары.

Севилбаа Тюлюшовна **Сат** — улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң улус өредилге килдизиниң секретарь-машинакчызы.

Эзирикей Анай-ооловна **Ховалыг** — Кара-Чыраа суурнуң уруглар яслизиниң эргелекчиэи.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Зинаида Дулдуйовна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы.

Хепзигбей Данзын-ооловна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң экономизи.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Хеймер Дембирелovна **Куулар** — районнуң төп эмнелгезиниң секретарь-машинакчызы.

Роза Тюлюшовна **Ондар** — Ак-Довуракты электропоездстанциязының дежурныйы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденнин III чергези-биле

Делгермаа Шыраповна **Соруктуг** — Берт-Даг суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Клара Чоодуевна **Суван-оол** — чурттала-коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Ловакиновна **Дамдын** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Сымаа Саймовна **Калдам** — Берт-Даг ортумак школазының ажылчыны.

Алдын-кыс Шойдаковна **Чооду** — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Кара-кыс Ивановна **Бавыы-оол** — Берт-Даг суурда яслисадтың ажылчыны.

Розалия Ивановна **Дүпшүн** — чурттала-коммунал ажылагыйының бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Чайзуу Кузмаевна **Самчат** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Морозовна **Чараш-оол** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Клара Маадыровна **Чимит** — районнуң төп эмнелгезиниң кадрлар талазы-биле инспектору.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Светлана Найындыевна **Кол** — Ий суурда өг-буле ээзи.

Тамара Коловна **Лопсан** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Клара Максимовна **Наадым** — Ий ортумак школазының библиотекары.

Кама Кыргысовна **Улаачы** — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Николаевна **Дарын-чак** — Ий суурда ясли-садтың эргелекчизи.

(Уламчылыт).

Политиктиг, экономиктиг өөредилге чоруп тур

БЫЖЫГ БИЛИГ ДЭЭШ

Эрткен өөредилге чылының түнелеи-биле районда партия чырыдышкын школаларынан «О. Шында» совхозта марксизм-ленинизмниң үндезинелерин өөренир школа (пропагандызы С. Артына), районнуң кижи эмнелгезинде эртемниг коммунизмниң школазы (пропагандызы Р. Калдар-оол), хереглекчилер инитчелиинде марксизм-ленинизмниң үндезинелерин өөренир школа дыннакчыларынга бедик билигни берип, эки ажылдаан. Эки ажылдаан школаларның чедишкиннерниге чергелештир чамдык школаларга четпестерниң тургулааның демдеглээр апаар. Совхозтар төптеринде болгаш чамдык күш-ажылчы коллективтерде парткомнарда тургустунган чамдык аныяк коммунистер школаларының кичээлдери үстүп, көрдүнген программазын чедир шингээдинг албайн баар таварылгалар тургулаан. Ол школаларга партия кежигүнүнге кандидаттар болгаш чаңгыс чыл стажтыг аныяк коммунистер партияның программазын болгаш уставын өөренип турган. Оларның пропагандистери совхозтарда парткомнар секретарлары.

Партия ажыл-агый активизин школазы районда үш чыл улаштыр ажылдап турар. Оларда районнуң удуртукчу кадрларының 85 хуузу хаара туттунган турган.

Самагалдайның Сельхозтехниказында (пропагандызы М. Оюн), Тес-Хеминиң шын ажылагыйында (Д. Доржу), «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-баран фермазында (Д. Эртине, О. Сырат), «О. Шынаа» совхозтуң № 1 хойжу бригадазында (Б. Лаа) экономиктиг өөредилге белик деннелге эртип келген. Өөредилгени дамчыштыр күш-ажылдың мурнакчы дүржулгазын, чартыкчы эгелээшкиннерни пропагандалап тургаш, дыннакчыларны ажыл-херекчи ёзуга, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын чогумчалыг ажыглаарынга кижизидерин үстүнде адаан коллективтер чедип ап турар.

Экономиктиг өөредилгеже районнуң агроүлестүр каттыжышкыны, кодаа ажыл-агый ажылдакчыларының профэзидела райкому кичээнгейин кошкадып келген. Бо хүнмерде районнуң дөрт совхозтарында үениң негелдезинге дүүдүтүр дериттинген чаңгыс-даа кабинет чок. Малчыннар боттарының бүдүрүп турары 1 килограмм эът-тиң, сүттүң болгаш шүктүң бот-үнезин санап билир чоруун чедип алыры негеттинип турар. Кижи бүрүзү бодунуң кылып турар ажылының чүгле өртээн билир эвес, кол-даа чүве үнезин билири чугула, үемин негелдези.

Районда трактористерниң болгаш чолаачыларның ортузунга экономиктиг өөредилге кончуг эрнгей организастаттынып келген. Совхозтарның МТМ-де кызыл-булуңнар бар. Стол, сандай четпир, а четпес чүве чүгле өөредилгени чогуур деңнелге чедир организаставайн турарында.

Өөредилгениң кайы-даа хевиринге кол черни пропагандист эвээр. Оларның билигмергежилиин бедидер талазы-биле ажыл нитизи-биле районда багай эвес. Тес-Хемден чылдын-на СЭКП обкомунуң чанында марксизм-ленинизм университединиң дөрт-беш кижи доозуп кээп турар. Он бирги беш чылдың эртиен үш чыл тос айларында 20 пропагандист СЭКП обкомунуң Чырыдышкын бажыңынга билиин бедиткен.

Эрткен өөредилге чылында пропагандистерниң район семинары дөрт удаа эрткен. Хөй чылдарда пропагандистен келген, арга-дүржулгазы улуг эштер районда. хөй. Оларга чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан Д. Доржу, Р. Калдар-оол, С. Артына, М. Оюн хамаарыжыр. Пропагандистиң ажылы чымчыгыг, варын. Ол харысалгалыг, партийжи даалга.

«Ажыктыг күш-ажыл, беш чылды чедишкиниг доозары — кижи бүрүзүнүң, бүгү күш-ажылчы коллективтиниң патриотчу хүлээлгези» деп темага октябрь 1-де өөредилгениң кайы-даа хевиринге бирги кичээлдер районга организастыг өртип, чаа өөредилге чылын эгелээн.

М. ТИРЧИН,
район радиозунуң редактор-организатору.

ПОЛИТШКОЛАДА

Эрги-Барлык ортумак школада эртеминг коммунизминиң «Сайзырагай социалистиг нитилелге өзүп орар аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезиниң теориязының база практиказының чугула айтырыглары» деп курсту өөренир политшколада нитизи-биле бо өөредилге чылында 43 дыннакчы өөренип эгелээн. Кичээлдерни арттыреринниң планыны, программазын баш бурунгаар тургускан болгаш тус-тус темалар аайы-биле лекциялары номчуур башкыларны быжыглаан. Көргүзүг материалдарын чурттуң, республиканың, районнуң, совхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбап тургаш дерээн. Политкичээлдер эрттирерде ыяалгыя Совет Тываның 40 чылынга хамаарыштыр солуннарга парлаттынган материалдарны хөйүг-биле ажыттаарын ылгаан.

Кичээл үезинде теория айтырыглары-биле практиканы ханы холбаарын ораладажып келдиивис. Б. Иргит, Д. Сава, Ч. Ондар, К. Ондар дээш мынаан хоочун башкылар кижизидилге айтырыгларын сайгарып, аныяк башкыларга аргасүмеен берип турар.

Эрткен өөредилге чылында школавыс 18 политкичээлди эрттирген, көрдүтеен программаны долузу-биле өөренип эрткен. Чыл дургузунда дыннакчылар 15 рефераттарны бижээн. Түнелеи кичээлге рефераттарын сайгарган, ниитилеп беседалажыышкынны чорутпейн.

Өөредилгениң бүгү хевирлеринге болган бирги кичээл биске база организастыг өртеп, Ниити билигниг ортумак школазының болгаш профессионал школаның чаа реформазын бадылааны-биле холбаштыр бистиң мурнуузуста харысалгалыг чаа сорулгалар салдынган. Аңаа дүүштүр бистиң политболгүмүүс бо чылын «Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазы — сайзырагай социалистиг коғамудиниң чугула кезээдеп темазы ийнги кичээлдерниң цикл өөренип эгелээр.

О. АКААЖЫК,
пропагандист.

Барыын-Хемчик район.

ООҢ ПАТРИОТЧУ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Өөредилгениң кайы-даа хевиринге эрткен дег, «Ажыктыг күш-ажыл, беш чылды чедишкиниг доозары — кижи бүрүзүнүң, бүгү күш-ажылчы коллективтиниң патриотчу хүлээлгези» деп темага бирги кичээлдин инитиниң чемненгире черилиин трези база организастыг эрттирген. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шинтирлеринин, 1984 чылда болгаш инитизи-биле он бирги беш чылда улус ажыл-агый планнарын, күш-ажылчы коллективтиниң социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында дыннакчыларның эки билип алырына ол тема дузалаар.

Айның ийнги болгаш дөртку неделязында чыглып, эрткен өөредилге чылының дүргузунда он алды кичээлди тресте тодаргай экономика школазы арттырган. Кандыг-даа тема партияның салып турар сорулгаларын күүседиринге айтырыглары-биле сырый холбашкан тудум. боттарының мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларын күүседиринге дыннакчыларның харысалгазы болдур, кичээлдерге идепкейн өзүп орар. Ынчангаш кичээл, семинар бүгүдезин партийжи состүн болгаш бодаларының төөгү болдуруп, олар дыннакчыларның утаан-медерелин политиктиг билиглер-биле байытkан турарынче кичээнгейни тресте план калдызының начальныгы, пропагандист В. А. Перфильева угландырып турар.

— Пропагандист дыннакчыларындан болгаш бодунаан негелдени хензиг-ле кошкаш кылырга, марксисчи-ленинчи, экономиктиг өөредилге уг-шинни чидирил, кичээлдер эрежгей апаар боор чүве чораан. Ынчангаш программа ёзугаар өөренизе чогуур тема бүрүзүнге белеткелди системажыдып, көргүзүг материалдарын, техниктиг хереклерни хөйүг ажыглап, практиктиг кичээлдерни арбыдадыры черле артык эвес. Ол бүгү ажылдарга дыннакчыларының күжүнге даянары эң чугула. Деминг ажылдаарга, оларның сонуургалы өзер, чогаадыкчы ажылының шынары белинр, тыныгыр, сагыыгыр болур — деп, Вера Александровна дүржугазындан сактып чугаалап орар.

Эрткен өөредилге чылында ол үжеп дыннакчылар-биле чаңгыс деминг ажылдан кыштаан. Бо чылын ол дүржугазын улам байлакшыдып, ооңнаа соруктуг үлэмчылаар. Идепкейлиг дыннакчылар-ларга экономист М. Косиндеевны, бухгалтерлер Т. Белоколькаяны, Л. Колмакованы ол адап, кичээлдерге оларның эң хөй ылеткелдерни кылып, солуп сана-ондаларны үндүрүп тургускаанын мактап олурду.

В. А. Перфильеваның удуртkан школазы камналга болгаш хумагалыг чорук дээш походтуп идепкейлиг киржикчизя. Ажыл-ижи нитинин чемненгелиг-биле холбашкан болганда, ылангыя хлеб намналгазы оларда бирги айтырыг. «Эвээш курлавыр-биле — эки шымарлыг хөй продукциялыг, «Ажыл шагының чилиринге, арагалаашкынга бистиң ажылчын согуувус» чижектиг массалыг эгелээшкиннерни деткип, камналга хүнерни тресте эрттирглээп. Кичээлдерге дыннакчыларның ажыл-херекти эжиидерининг дугайында коллективтиг чугула сорулгаларынга үндезинээш, социалистиг хүлээлгелер, утказтур планнар күүселдезиниң чорун тургарының талазы-биле санал-ондаларны кичээлдерге сайгарып турган, бо өөрсдилге чылында он ажылдың база улампалар.

1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел-биле чаа өөредилге чылының үези кайсыралжып турар болганда совет улустуң бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгезин, Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң тайбынга ынак даштыкы политиказын, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар дээш оларның доктаамал сагыш салышкынын пропагандистер калбаа-биле тайылбырлаар.

Төөгүлүг болуушкуннар-биле байлак бо өөредилге чылында каш дакпыр күженишкинниг ажылдаарын пропагандист В. А. Перфильева бодунуң удартиотчу хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

В. САТ.
«Шындың» корр.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБУРЗЕКТИН СУДАЛЫ

ӨНҮКТЕРНИҢ ӨӨРУШКҮЗҮ

БЕРЛИН. Байкал-Амур демир-орууның кол тудуу чедишкиниг болгаш хуусаа бетинде доозуганынга Герман Демократтыг Республиканың Зоннеберг хоорайында электрокерамика заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары чүректин хамыдыдан өөрүп, совет өөнүктеринге сагыш-сеткилинин ханызындан изиг байырны чедирген. Электроэнергиязын дамчыдар шугумнарның өзек изоляторларын ГДР-ниң ол улусчу бүдүрүлгезиниң коллективи Совет Эвилелинге 15 чыл дургузумда чорудуп берип турар.

Сибирьниң агаар-бойдузунуң берге байдалдарында хөй шинчилел ажылдарны кылырынга, материалдыг хандырылга болгаш сайгарылга талазы-биле завод директорунуң орлакчызы Ф. Энгельгардт доозу-биле уриишкен. Керамиктиг изолятор бүрүзү агаар-бойдузуның соок байдалдарында быжыг болзун дээш шенелде ажылдарын кылган. Оон түнелиинде продукциянын шынары бедээн. ГДР-ниң улусчу бүдүрүлгезиниң инженер-техниктиг ажылдакчылары совет специалистер-биле демнежип алгаш, чаа изоляторларны чогаадкан.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНДА ЭЛЕКТРОНИКА

ПРАГА. «ЕС-1027» хевирниң электронныг саналга машиналарының бүдүрүкчүлүү бүдүрүп эгелээн. Ол чаа машиналарның бүдүрүкчүлүү оон мурнунда кылган машиналардан ыракта артык болгаш хөй ядырларны хандыраар аргалыг. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелдиниң кежигүннери чурттарының бүдүрүлгелеринге ажыглаар бичежек электронныг саналга машиналарын ЧССР-ниң специалистери амгы үеде чогаадып эгелээн.

ЧССР-ниң бүдүрүлгелеринге кылган электроника херекселдериниң барык ортаа кезиин Совет Эвилелинче үндүр саныглап турар. А Совет Эвилелинге бүдүрген электроника херекселдерин ажылдавайн турар. бүдүрүлгелер ЧССР-де амгы үеде барык чок. Электроника техниказын хогжудеринге хамаарыштыр Чехословакияның, Болгарияның, Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыниянын аразында кадыг ажылдажылгазының үезинде кылыгларның шынарын бедидеринче онза кичээнгейни угландырган.

Будапештиниң судно болгаш кран бүдүрер заводу бодунуң продукциязын делегейниң 60 чурттарынче үндүр саныглап турар. Ол чурттарның аразында Совет Эвилелин хөй краннарны болгаш судноларны заводтан ап турар.

ВЕНГРИЯДА ДЕЛГЕЛГЕ

БУДАПЕШТ. Чурттуң майысылалында судно болгаш кран бүдүрер заводка улуг делгелге ажыттыган. «ССРЭ-ге бүдүрген» деп маркалыг чигези-биле айтыр приборларны чыда арбыны-биле делгээн. Хеминерге болгаш далайларга судноларның эжиидиришкиннинге ол приборларны калбаа-биле ажыглаар. Судно бүдүрер талазы-биле Венгрияның ажылчыннары аларлыг чаңчылдарлыг. Совет Эвилелинге бүдүрген приборларны чаа судноларга олар калбаа-биле ажыглаар деп турар.

Делгелгени ажыдар төп чылдыр Будапештиниң судно болгаш кран бүдүрер заводун шилип алганы таварылга эвес. Аларжаан ол бүдүрүлгенин төөгүзү совет-венгр каазы ажылдажылганың чедишкинниг хогжудээн-биле сырый холбаалыг. Ийи чурттарның судно тудукчуларының кадыг ажылдажылгазының шынарын бедидеринче онза кичээнгейни угландырган.

Будапештиниң судно болгаш кран бүдүрер заводу бодунуң продукциязын делегейниң 60 чурттарынче үндүр саныглап турар. Ол чурттарның аразында Совет Эвилелин хөй краннарны болгаш судноларны заводтан ап турар.

НАЦИОНАЛ КАДРЛАРНЫ ДАРГАННААР ТӨП УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың хоочун дээди өөредилге черинде —Моолдун Күрүке университединде чаа өөредилге чылы эгелээн. Ырак эвес келир үеде инженерлер болгаш башкылар, экономистер болгаш архитекторлар, эмчилер болур амгы студентилер күш-ажылчы үшкү семестрни чедишкиниг доосказ база катап өөренип киришкеннер.

Университеттиң төөгүзү 1942 чылда эгелээн. Ынчаарда аңаа араттарның чус хире оолдары болгаш кыстары кирген. Университеттиң организастаарынга практиктиг улут дузаламчыны Совет Эвилелиң көргүскен. Дайынның бергеүези турза-даа, ССРЭ ынчаарда акы-дунма Моолче дүржулгалыг хөй башкыларны чорутkан, эргежок чугула херекселдерни, өөредилге номнарын болгаш өске-даа чүүлдерни берген. Амгы үеде университетте тос мун ажыг студентилер, 60 түскай эртемнер талазы-биле өөренип турар.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫНЫҢ АНЫЯКТАРЫНДА

БРАЗИЛИА

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел талазы-биле бразиль комитет тайбын дээш, ядролут дайынның кыжаныышкынынга удур демиселди күштелдиреринче кыйгырган. Ядролут чепсекти эндере будурерин соксадыр болгаш бистиң бомбүрзээвистиң кырынга тайбынны хандырар дээш бүгү күжүвүстү салып үжүрлүг бис деп, ол комитеттин медеглелинде чугаалап турар.

ВЕНА

Тайбын дээш. Барыын Европага баштайгы согуушкунуңун америк ядролуг ракета чепсектерин тургузарынга удурун «Австрияның социалистиг аныяктарының» Штирияда ук чер организациязының конференциязының делегаттары үлеретken. Дайын чепсектериниң куралавырларын улгаттырарынга удур, оларны кызырары дээш Вашингтонуң болгаш НАТО-нуң Барыын Европаның улустарынга айыылдыг политиказынга удур «күскү кампаниянын» сорулгаларын Австрияның аныяктарының деткип турарын ол конференцияның медеглелинде чугаалап турар.

НЬЮ-ЙОРК.

АКШ-тың демократтыг аныяктары келир чылдың июль-августа Москвага болур аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын деткиприн калбаа-биле ылередип турар. «Дели уорлд» солуннуң дыннатканы-биле алыр-га, Москва чыыжыпка баар делегаттарны депшиндер комитеттери тургузарынга аныяктар организациялары бүгү чуртта киржип турар. Аныяктарның боо-чепсекти эндере будурерине удур, делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырыылдырары дээш демисежди турар төлээлекчилеринге ам болур фестиваль Совет Эвилелиниң аныяктары-биле найыралды быжыглаарынга дузалаар.

САН-ФРАНЦИСКО

«Ядролуг дайынга удур студентилер» дээр чап-чаа тургускан организация ноябрь айда болур президент сонгуулдаларынга президент Рейганга удур бадылаарынче америк аныяктарны кыйгырган. Сонгуулдаларга чедиир артыкан үеде организациянын төлээлекчилери Ак бажыңнын амгы эзэнинин авантюристиг даштыкы политиказынга удур массалыг митингилерни кылырын планнаан.

АКШ. Сан-Францискоңуң чурттакчыларының Сальвадорнуң патриоттарының эрес-маадырлыг хостаалгалыг демисели-биле боттарының эң-сеткилин каттыштырып, Төп Американың херектеринге АКШ-тың шериг күжү-биле хонгаарыыашкынынарын соксадырын негеп турарлар.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбынның ёзүзүнга улустарны кижизидер дугайында декларацияны амыдыралга дүргеп боттандырары делегей харылзааларында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга, делегейде байдалды экижидерине идиглиг болур ийик деп, Катгышкан Нациялар Организациязының чингине секретары Х. Перес де Куэльяр медеглээн. КНО-нуң Кол Ассамблеязының 33-кү сессиязының хүлээп алганы ол декларацияның канчаар күүсеттинин тураринын дугайында дынадырын делегейнин чазактарындан КНО-нуң чингине секретары моон мурнунда дилээн турган. Чамдык чазактар карыылары бергеп. Үк харыларны түнеп көргеп дугайында ылеткелди чингине секретарь чарлаан.

Тайбынның ёзүзүнга улустарны кижизидер амгы үеде чугула ужур-дузалыг. Улустарга тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырарының амыдыралчы эргежок чугулазын декларацияда айыткан турган. Ындыг турбуже, делегейде байдал кедергей чиглг болуп артышаан турарын Барбадостуң, Болгарияның, Гананың, ГДР-ниң, Грецияның, Польшаның, Филиппиннерниң болгаш өске-даа хөй чурттарының чазактарының харыылаарында демдеглээн.

Тайбынның ёзүзүнга улустарны кижизидер дугайында декларацияны Кол Ассамблеяның 33-кү сессиязынга КНО-нуң кежигүннери 138 күрүнелериниң делегацияларының бадылаан, а чүгле АКШ-тың болгаш Израильдиң делегацияларының декларацияны деткивээн дээрэн билдингир болгай.

ЛОНДОН. (СЭТА). Боттарының ажылдаар эргеэн дээш маадырлыг демселдиң үргүлүзүнге Англияның дагжыларының сыныы чок шинтирлиин Йоркширниң шахтёрларының тускай конференциязы бадыткаан. 70 ажыг шахталарга ажылдаар соксадыр болгаш шахтёрларны ажыглаан массалыг-биле үндүрер дугайында М. Тэтчерниң чазаанның дерзин шинтирлиг күш чок болдурарын Англияның дагжылары иегеп турар.

РИМ. (СЭТА). НАТО-нуң ядролуг планнаашкын болгуунүн эскичелиг сессиязы милитаризмниң болгаш дайынзырак кыйгырыглардың байдалынга Италияның Стреза хоорайынга болган. НАТО-нуң 14 чурттарының камгалал министрлери конференцияга киришкен. Франциянын болгаш Исландияның төлээлекчилери киришпээн.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилер болгаш оларның чалчаалары болур «Ливанның мурнуу чүгүн камгалаар арнын» дээр дээрбеги болук ливан черге хаанын чаа үүлгедиглин база катап кылган. Бекаа шынаазында Лабайн суурну израиль шериглер болгаш оларның чалчаалары бүзөлээш, ооң чурттакчыларын төп шөлге сывырып үндүрүп келген, оларны бооланып түнелиинде беш кижи өлген, хөй кижи балыглаттырган.

Делегей эрткен неделяда

АГРЕССИЯНЫ ЧАЙЛАДЫР

Эрткен неделяда бодумуң тускай кежигүүрүнүк эргезин алыр дээш кызымаккай демисежин турар никарагуа улусту деткиринин калбак шимчээшкини улам күштелген. Чижээ, сурагыг юристерниң, политиктиг болгаш хейинити ажылдакчыларының, эртемденнерниң болгаш чогаалчыларының хөй-хөй чурттардан келген телээлекчилериниң кирижилээн-биле «Улустарның доктаамал трибуналының» хуралы Брюсселье болган. АКШ-тың Никарагуага удуп политиктиг, шериг болгаш экономиктиг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерин трибунал бүрүү шапкан. Каттышкан Штаттарның 14 хоорайларында хейинитиниң трибуналдарының хуралдары боор. оларга Төп Американда болган Кариб далай девискээрлеринде рейганчы администрацияның дайынзырак үүлгедиишкиннерин шыңгызы-биле буруу шапкан. Америк улустуң болган Төп Американың чурттары Никарагуаның, Сальвадорнуң, Гватемаланың-даа улустары рейганчы администрацияны буруудаткан шиитчелди үндүрген. Пэрто-Риконуң найысыладынга «Кариб далай девискээрлеринде болгаш Төп Американда тайбынга кыжаныышкын» дээр чурттар аразының семинары база болган. Оон киржикчилерни ол девискээрниң милитаризастаарын соксадырын, оларга шериг манёврларын кылырын болдурбазын, бодунуң шериглерин болгаш шериг «новулекчилерин» үндүрерин, баазаларын хураарын Вашингтоннан негээнер.

Ол бүгү-биле чергелештир Никарагуага удур үзүк-соксаал чокка боон турар диверсияларның болгаш агрессчи үүлгедиишкиннерниң дугайында деректи көөрүн делегей суду Гаагага катап эгелээн. Каттышкан Штаттарның күштүг деткимчези болгаш киржилгээн-биле мындыг үүлгедиишкиннерни контрреволюстуг дээрбечилер үүлгедип турарын аңаа айыткан. Ол судтуң база катап чыыланының үжуру — Вашингтон бо чылдың май айның 10-да Никарагуаның суверенитединге болгаш политика талазы-биле хамаарыштыпас чоруунга холгаарлаарын соксадырын аңаа дааскан негелдези чүгле күүсеттээн эвес, харын база кем-бурууду үүлгедиишкиннериниң хемчээлин улам калбартканынган боон турар.

1979 чылдың революциязының тиилээнинин соонган эгелээш, америк империализмниң талазындан соксаал чок өөнүүчөнгээге болгаш агрессчи үүлгедиишкиннерге таваржын канмыг-даа үеде дөрт интервенциянга алзып болур Никарагуаның улузу-биле делегейниң улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының калбарганының дугайын ол шимчээшкин черечилеп турар-дыр. Төп Американың ол бир республиказының кырынга айыылдыг байдалдың улам күштелгени-биле холбаштыр оон-биле эп-сеткил каттыштырарының кампаниязы улам калбарып турар. Сөөлгү үеде кээп турар медээлерни ёзугаар алырга. Никарагуага дөрт согуушкунну кыырының, чоокта чаа Гренадага удур кем-бууруулуг авантюраның үлегерин ёзугаар ону узуткаарынын талазы-биле Вашингтонда шыңгызы-биле боданып турар апарган.

Никарагуаның улузу боттарының кырында диргелип келген айыылдың дугайын билип-даа турар. Олар Төрээн чурттуң камгалалынга серемчиледдиг турар болгаш кандыг-даа агрессорга ойтур шавышкынын бээринге белен. Делегейниң тайбыгча ынакшылдыг бүгү кижилериниң алдарлыг хүлээлгези — база бир, бо удаада никарагуа черинин кырынга айыыл-халапты АКШ-тың үүлгедирин болдурбазы боон турар.

В. КУДЕЛИН,
Ю. РОМАНЦОВ.

(СЭТА).

Совет Тыванының юбилейиниң хүннеринде болгулаан маргылдаалардан

ЧЕМПИОН АТ ДЭЭШ

Хөгжүм үүгү чаңгыланыпла үнген. Хүреш эгелээн 64 мөге шөлче девип үнүп турда, сөзүлдер дег кылыйыпкан бурумгаар үжүгүп-даа турарлары бар. Оларның аразында спорт мастерлери Владимир Монгуш, Иван Хураган, Михаил Монгуш (Ак-Довурак), Каң-оол Кара-Сал, спорттуң национал хевирииге спорт мастерлери Александр Мижит-Доржу, Николай Сынам-оол, Владимир Монгуш («Шамбалыг» совхоз), аныяк мөгелер Орлан Кызыл-оол, Валерий Сынаа, Алексей Хомушку, Куулар Алдын-оол болгаш оон-даа өскелер бар.

Баштайгы долгандырыгны эгелээн 16 мөге шөлче соңгумүрииг үнүп келген ачыр-дачыр түтүп турү. Боттарының сынаи чииги-биле октап алган мөгелер Каң-оол Кара-Сал, Мажар Куулар, Виктор Намчан болгаш оон-даа өскелер хей-аът киргеп девип турлар.

Ийиги долгандырыг доовулган, шилиндектериниң шилиндектери 16 мөге арткан. Кайызы-даа спорт мастерлери Сүктер Шимет биле Владимир Монгуш таваржы бергеп, оларның чараш хүрежирии көрүкчүлер кайгаан. Сүктер Шимет оңаан октап алган.

Тожу районуң мөгези, спорт мастериие кандидат Виктор Шырапты Чөөн-Хемчиктеи аныяк мөге Алексей Хомушку чииги-биле октаан. Спорт мастери Иван Хураган бүзүрелдиг хүрежип, онаглары чииги-биле, саадатпайн октап ап турган. Ийиги долгандырыгда Чыраа-Бажыңдан Макар Куулар-биле хүрешкеш, хевертен буттапкаш, ону саадатпайн октап каан. Тес-Хемниң мөгези Борис Эрендейни база ынчаар дүжүрген.

Дөртку долгандырыгга хүрежириие кашпагайларның, күштүглериин тергиинлери эң шыырак 8 мөге артып калган. Өвүр районуң «Торгалыг» совхозтан зоотехник РСФСР-ниң спорт мастери Андрей Семис, Тес-Хем районуң мөгези РСФСР-ниң спорт мастери Сүктер Шимет, Чадаанада районуң спорт комитединиң даргазы, бирги разрядтыг аныяк мөге Алексей Хомушку, Сүт-Хөл райондан РСФСР-ниң спорт мастерлери, Баян-Тала ортумак школазында күш-культура башкызы Каң-оол Кэрэ-Сал, «Сүт-Хөл» совхозтуң чолаачызы Николай Сынаи-оол, аныяк черииң ажылдакчызы Кызыл-оол Монгуш, сайысылал Кызылдың телээлери, спорт мастерлери Иван Хураган, Коой-оол Чамзырың олар арткан.

Кашпагай, чараш хүрежирибиле бүгү көрүкчүлериниң ынакшылыы чаалап алган аныяк мөге Алексей Хомушку Кызыл-оол Монгушту октап каан.

Николай Сынаи-оол Сүктер Шиметти, Каң-оол Кара-Сал Андрей Семисти октап каан.

Шапкалдыг чер дээш хүрежир 4 мөге ынчаар илерээн. Эң соолгу үш салыгже олар үнер. Каң-оол Кара-Сал биле Иван Хураган үнүп келген. Хоочуи мөге Кара-Сад тиилеп апкаш, көрүкчүлериниң соңуургалың хайыктырган, оон адынга дициттиг адыш часкаашкыны стадионну дола бергеп. Алексей Хомушку артык күштүи көргүзүп, Николай Сынаи-оолду октап алган.

Республика чемпиону ат дээш демиселге аныяк мөге Алексей Хомушку, Каң-оол Кара-Салды тиилээн. Алексей—спортчу быжыг тура-соруктуун, тиилелге дээш чүткүлдүүн көргүскен. Бо маргылдаага ол 3 спорт мастерии, 3 кандидатты октаап, шүглүп үнгеии ол. Шүүлген мөгеге чемпионуиң кожаазын, медалын болгаш тураскаал кубокту республиканың хүреш федерациязының даргазы Ш. Куулар тывыскан.

Н. ООРЖАК.

ЧАРЫШТА— ЧЕЛЕР, МАҢНААР АЪТТАР

Аът чарыжы хүреш-биле бир дөмей — тыва чонуң эң ынак соңуургаар спортчу оюнларының бирээзин. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан аът чарыжын көрүкчүлер дыка соңуургап көрген. Улут хүнде он шак бичии ажыт чорда-ла хоорайның аът чарыштырар черинче, көрүкчүлер шүүжүп кээп эгелээн болгаш удатпаанда ипподромнуң олуттары долган, аңаа сыныышаанныр трибуналарның ийи кыдыынга аът чарыштырар орук дургаар тыскай туруп-лапкан.

Аът спортунуң маргылдазы оон киржикчилериниң парадыскаалы-биле эгелээн.

Маргылдааның тугун бүгү республикада сураглыг мал-чын, РСФСР-ниң көдээ ажылагайының алдарлыг ажылдакчызы, Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң хойжузу И. П. Сафонов кадрлеринииң соонда аът чарыжы эгелээн.

Бир дугаарында РСФСР-ниң чыгы мал ажылының болгаш аът заводтарының Кол эргелелиинің шаңналы дээш 1600 метр хемчээлге ийи дугаар болза, бүзүреиият эвес-17-05 —Аныяк хууседакчилериниң IV Бүгү-эвилел телеконкурузу. 18.50 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.20 — «Музыка театрда, кинода болгаш телевидениеде». 19.45 — «Последний визит». Чаа уран-чечен телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Бир эвес кадык болуксазыида. 21.50 —Хоккейге СССР чемпионазы. «Спартак» — «Крылья Советов». Чапсарда — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15 —23.25 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — А. С. Пушкиниің тоолдары. 4-кү класс.. 9.05; 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 5-ки дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Киев Русу. 11.05— А. Прокофьевтиң шулуктери. 12.10 —Зоология. 7-ги класс. 12.35 —Совет күрүвениң үндезиннери болгаш эрелер. 13.05 — «Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.10 —«Вольфганг Амадей Моцарт». 1-ги болгаш 2-ги дамчыдылга. 15.20 —Төөгүниң арыннары. «Ада-чурттуң маадырлары». 16.05 —16.10— Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Литературлуг ужуражыглалар». Чогаалчы К-Э. Кудажы-биле ужуражылга. 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 —Телемедээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20 — Аът спортунга делегей маргылдаалары. 21.00 —«Үе». 21.30 —«Встреча в Ушелье Смерти». Уран-чечен фильм. 22.35 —23.55— Музыка дугайында дамчыдылга.

20. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25—«Черный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 10.35 —Фильм-концерт. 11.00 —Док. телефильмнер. 11.40—11.45 — Телемедээлер.

14.15—Телемедээлер. 14.35— —«Бешчыл — кижи бүрүзүиүң херээ». 15.30—Орус чугаа. 16.05—Чурттар аразынга конкурстуң лауреады Л. Тимофеева ойнаар (фортепьяно). 16.30—Москва хоогуиуң кодээзиниң бөгүнгүзү болгаш даартазы. 17.00 —Мультфильмнер. 18.00 —«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.30—Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—Концерт. 19.25—«Хөлүг оолдар». Кинокомедия. 21.00 — «Үе». 21.30 — ТТ-ниң алдын фондузунган. ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Гиацинтова. 22.30— Док. фильмнер. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—Футболга ССРЭ чемпионады — «Спартак»—«Днепр». «Зенит» — «Кайрат». 00.45—01.00—Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 — А. С. Пушкиниің тоолдары. 4-кү класс.. 9.05; 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 5-ки дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Киев Русу. 11.05— А. Прокофьевтиң шулуктери. 12.10 —Зоология. 7-ги класс. 12.35 —Совет күрүвениң үндезиннери болгаш эрелер. 13.05 — «Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.10 —«Вольфганг Амадей Моцарт». 1-ги болгаш 2-ги дамчыдылга. 15.20 —Төөгүниң арыннары. «Ада-чурттуң маадырлары». 16.05 —16.10— Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Литературлуг ужуражыглалар». Чогаалчы К-Э. Кудажы-биле ужуражылга. 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20 — Аът спортунга делегей маргылдаалары. 21.00 —«Үе». 21.30 —«Встреча в Ушелье Смерти». Уран-чечен фильм. 22.35 —23.55— Музыка дугайында дамчыдылга.

21. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге. 9.30 —Концерт. 9.50 — «Будялыиик». 10.20 —«Совет Эвилелиниге баран боон тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». 12.35 — «Кодээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга фильм. 15.30 — Горький хоорайдан дамчыдылга. Ыры — кажан-даа кижи-биле». 16.40 — Бөгүн —Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларыиың хүнү. 17.15 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 —Мультфильм. 19.05 — «Цирк ареназында» 20.00 — «Аян-чорукчулар клубу». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Джаз панорамазы». 5-ки дамчыдылга. 22.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.05 — Концерт. 11.00 — Мультфильмнер. 12.00 — «Объектив». 12.20 — «Гималайларны ашканы». Документалдыг телефильм. (Франция). 3-кү серия. 13.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. Музыкалыг дамчыдылга. 11.25 — Ритмалыг гимнастика. 11.55 — «Тыва дугайында үш ырыы». Документалдыг телефильм. 12.45 — «Бурукгу Тбилисиниң аялгалары». 13.10 — «Сказание о Чхун Хян». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. (КУДР). 15.20 — ГДР-ниң Москвада культура хүннери. 17.00 — Хоккейге СССР чемпионазы. ЦСКА—«Динамо» (Рига). 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкунгар дончулалы. 20.30 — «Музыкалыг карусель». ГДР-дең дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Пропажа свидетеля». Уран-чечен фильм. 23.00—23.35 — Эстрада программазы.

21. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге. 9.30 —Концерт. 9.50 — «Будялыиик». 10.20 —«Совет Эвилелиниге баран боон тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 —«Эртенги почта». 12.35 — «Кодээниң шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга фильм. 15.30 — Горький хоорайдан дамчыдылга. Ыры — кажан-даа кижи-биле». 16.40 — Бөгүн —Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү. 17.15 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 —Мультфильм. 19.05 — «Цирк ареназында» 20.00 — «Аян-чорукчулар клубу». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Джаз панорамазы». 5-ки дамчыдылга. 22.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.05 — Концерт. 11.00 — Мультфильмнер. 12.00 — «Объектив». 12.20 — «Гималайларны ашканы». Документалдыг телефильм. (Франция). 3-кү серия. 13.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 14.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. Музыкалыг дамчыдылга. 11.25 — Ритмалыг гимнастика. 11.55 — «Тыва дугайында үш ырыы». Документалдыг телефильм. 12.45 — «Бурукгу Тбилисиниң аялгалары». 13.10 — «Сказание о Чхун Хян». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. (КУДР). 15.20 — ГДР-ниң Москвада культура хүннери. 17.00 — Хоккейге СССР чемпионазы. ЦСКА—«Динамо» (Рига). 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкунгар дончулалы. 20.30 — «Музыкалыг карусель». ГДР-дең дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Пропажа свидетеля». Уран-чечен фильм. 23.00—23.35 — Эстрада программазы.

ЧУРУКТАРДА, шүүлген мөге Алексей Хомушку; Николай Сынаи-оол болуиуң оиаан октап алган үезинде; ипподромда аът чарыжы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Октябрь

16. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35— 9.35 —Төөгү. 5-ки класс. Эртебурукгу Египетте. 9.05—13.30 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.50 —ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — Ботаника 5-ки класс. Үүш клетказы. 10.55— Шыдыраа школазы. 11.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.00 — Музыка. 5-ки класс. Бетховенниң 5-ки симфониязы. 12.30 — Физика. 10-гу класс. Механиктиг чалгыглар. Үн дугайы. 13.00 —«Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.00 — Эртебурукгу Грецияның уран чүүлү. 14.30 — А. В. Кольцов. Аймдыралының болгаш ногаал ажылының арыннары. 15.20 — Делегей болгаш аныяктар. 15.55 — 16.00 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Сонуургактарга». 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Песня о Кольцове». Уран-чечен фильм.

17. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.25 —«Аян-чорукчулар клубу». 11.25 — Док. телефильм. 11.50— 11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 15.10 — Концерт аазында — школачылар. 16.00 — «Драматургия болгаш театр». А. С. Грибоедов. 16.45—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.15 — Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чүүл маршалы С. И. Руденко-биле школачыларның ужуражышкыны. 18.00 — Бистиң саз. 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артистери Т. Терехова болгаш С. Бережной танцылаарлар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10— Делегей болгаш аныяктар. 19.45 — Фильм-концерт. 19.55 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Шүлүктүлер Лермонтов дугайында». 22.30 —Шыдыраага делегей чемпионазы. 22.45 —01.05 —Хоккейге ССРЭ чемпионазы — «Спартак» — «Химик». Чапсарда — бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Док. телефильм. 8.35— 9.35 —Төөгү. 5-ки класс. Эртебурукгу Египетте. 9.05—13.30 — Француз дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.50 —ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35—11.40 — Ботаника 5-ки класс. Үүш клетказы. 10.55— Шыдыраа школазы. 11.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.00 — Музыка. 5-ки класс. Бетховенниң 5-ки симфониязы. 12.30 — Физика. 10-гу класс. Механиктиг чалгыглар. Үн дугайы. 13.00 —«Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.00 — Эртебурукгу Грецияның уран чүүлү. 14.30 — А. В. Кольцов. Аймдыралының болгаш ногаал ажылының арыннары. 15.20 — Делегей болгаш аныяктар. 15.55 — 16.00 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Сонуургактарга». 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Песня о Кольцове». Уран-чечен фильм.

17. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.25 —«Аян-чорукчулар клубу». 11.25 — Док. телефильм. 11.50— 11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 15.10 — Концерт аазында — школачылар. 16.00 — «Драматургия болгаш театр». А. С. Грибоедов. 16.45—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.15 — Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чүүл маршалы С. И. Руденко-биле школачыларның ужуражышкыны. 18.00 — Бистиң саз. 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артистери Т. Терехова болгаш С. Бережной танцылаарлар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10— Делегей болгаш аныяктар. 19.45 — Фильм-концерт. 19.55 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Шүлүктүлер Лермонтов дугайында». 22.30 —Шыдыраага делегей чемпионазы. 22.45 —01.05 —Хоккейге ССРЭ чемпионазы — «Спартак» — «Химик». Чапсарда — бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35— География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң геологтуг тургузуу болгаш ажыктыг казар байлактары. 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 4-кү дамчыдылга. 10.35; 11.40 —И. С. Тургенев. 6-гы класс. «Бежин луг». 11.05—Бистиң сад. 12.10 — Ниити биология. 9-ку класс. Куштар болгаш аннарның чаңгыс ораны. 1-ги дамчыдылга. 13.10— «Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 13.40 — «Билиг — күш». 14.25 —А. М. Горький. «Варвары». «Дачники». 15.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Эртем болгаш амыдырал. 16.15— 16.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылы өөренип тур бис». 2-ги телекиэел. 18.40 — Мультфильм. 19.05 — Делегейде болуушкуннар дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20 — Амыдыралче орук. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Безответная любовь». Уран-чечен фильм. 23.05—00.10 — А. Чайковский. «Чогаалчы болгаш оон үезин».

18. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионазы. 9.10 — Бурятиоңуң делгелгези. 9.40 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.45 — Док. телефильм. 12.05 — 12.10 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. фильмнер. 15.10 — Ю. Тыиянов. «Подполковник Ужуражышкыннар». 16.20 — «Оп алды чедир болгаш оон-даа улуг иазы». 17.05 — Док. телефильм. 17.15 —Шыдыраа школазы. 17.45 —Миллионарниң ленинчи университеди. 18.15 — Чурук санында—хүн. 18.30— Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кампучия: алуы соонда амыдырал». Док. телефильм. 19.50 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —Чаа телефильм. 23.10 —Шыдыраага делегей чемпионазы. 23.25 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.30; 9.35 — М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 9.05; 12.40—Испан дыл. Сервантестиң маадырлары-биле ужуражылга. 10.10 —ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.40 — 11.40 —И. С. Тургенев. «Адалары болгаш уругларын». 9-ку класс. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.10 —Куштар болгаш аннар чаңгыс ораныт. 2-ги дамчыдылга. 13.10 — Монументалдыг пропагандаиың ленинчи планы. 13.35 —«Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.05 —«Ишкостра». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.25 — А. Конан-Дойль. Ажыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 16.05 —16.10 —Телемедээлер.

18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Литературлуг ужуражыглалар». Чогаалчы К-Э. Кудажы-биле ужуражылга. 19.05 —Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 —Телемедээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20—Көдээ ажылчилер дугайында док. фильм. 20.30 —Автомобиль спортунга ССРЭ чемпионазы. 21.00— «Үе». 21.35 — «Перед экзаменом». Уран-чечен телефильм. 22.40—23.30 — М. Ю. Лермонтов —«Демон».

19. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25—«Черный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 10.35 —Фильм-концерт. 11.00 —Док. телефильмнер. 11.40—11.45 — Телемедээлер.

14.15—Телемедээлер. 14.35— —«Бешчыл — кижи бүрүзүиүң херээ». 15.30—Орус чугаа. 16.05—Чурттар аразынга конкурстуң лауреады Л. Тимофеева ойнаар (фортепьяно). 16.30—Москва хоогуиуң кодээзиниң бөгүнгүзү болгаш даартазы. 17.00 —Мультфильмнер. 18.00 —«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.30—Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—Концерт. 19.25—«Хөлүг оолдар». Кинокомедия. 21.00 — «Үе». 21.30 — ТТ-ниң алдын фондузунган. ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Гиацинтова. 22.30— Док. фильмнер. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—Футболга ССРЭ чемпионазы — «Спартак»—«Днепр». «Зенит» — «Кайрат». 00.45—01.00—Шыдыраага делегей чемпионазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. С. Пушкиниің тоолдары. 4-кү класс.. 9.05; 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын. 5-ки дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Киев Русу. 11.05— А. Прокофьевтиң шулуктери. 12.10 —Зоология. 7-ги класс. 12.35 —Совет күрүвениң үндезиннери болгаш эрелер. 13.05 — «Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы. 14.10 —«Вольфганг Амадей Моцарт». 1-ги болгаш 2-ги дамчыдылга. 15.20 —Төөгүниң арыннары. «Ада-чурттуң маадырлары». 16.05 —16.10— Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.35— Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында араттарның Кывыл Шеригге дузалаан тургаиының дугайында. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуиар, чаштар!». 20.20 — Аът спортунга делегей маргылдаалары. 21.00 —«Үе». 21.30 —«Встреча в Ушелье Смерти». Уран-чечен фильм. 22.35 —23.55— Музыка дугайында дамчыдылга.

20. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыида. 9.05 — Шыдыраага делегей чемпионазы. 9.20 —«Спортлотонуң» 42-ги тиражы. 9.30 — А. Литвиненко мырлаар. 9.55 — Оиу силер-кылып шыдаар силер. 10.40 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». 11.40 —«Белград-Хосталганындан бээр 40 чылы». Киноочерк. 12.00 —Делегейниң удустарының уран чогаадылгалары. 12.25 —«Биляр сеи бе, аш...» 13.25 — Уиуштер дугайында. 14.10 — Өг-бүле болгаш школа. 14.40— Бөгүн делегейде. 14.55—Чаа документалдыг фильм. 15.35 —Мультфильмнер. 16.05 —«Биляиигир-

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шабаш» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Рысь выходит на тропу» 9.20, 12.20, «К-клуб «Орлёнок» 10.40, «Кто сильнее его» 14.50, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Завещание профессора Доуэля» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Средь бела дня» 14.50, 18.20, 20.00, «Воздушный извозчик» 16.30 шактарда.

АГДАР

Бөгүн республикага бүрген, аныяр. Чамдык черлерге ол хар чаар.

Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соок. Хүндүс 4—9 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур.

Кызылга бүрген, аныяр, ол хар бисканнан чаар.

Дүне 7—8 градус соок, хүндүс 5—9 градус чылыг.

Автоорукгага ол хар чаар, чүвениң коругу 2—4 километр. Оруктарга дайгактар.

ЧАРЛААЛ

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылына сургуулдаар хүлээп алыры чарлап турар.

Школа тудугчу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 харлаа ору назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринде шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Школа директорунга билдирилгелерни кожар: документ намдар, характеристика, билиглиг дугайында документ (бодуу-биле), кадыкшыл дугайында шыиызылга (№ 286 майык), 3х4 см. хемчээлдиг ийи фоточурук. Өөредилге 1984 чылыың октябрь 1-де эгелээн, хүлээп алышкын уламчылаи турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИҢ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668, Тыва АССР, Туран хоорай, Дружба кудумчузу, № 13 бажың, Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Редакциияның адреги: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 2. Телефоннарны: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аныыдыра болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүү киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45, солуп келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп веделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2066.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01382

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 240 (12630) | 1984 чылдың октябрь 17, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр өстүрер болгаш продукцияның бот-үнезин немей чыгедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш шиитпирлиг демисежинер! (СЭКП ТК-ниң Кыйгырыктарындан).

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаачы эвтээр Араб социалистиг катап тургузуушукун партияның чыгыыг секретары, Сирия Араб Республиканың президентиниң Хафез Асад октябрь 15-те эп-найыралтай ажылчыг аян-чорук кылып Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлаакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, өске-даа алдан киижилер оңу аэродромга уткуп алгаш.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДАР МУРНАКЧЫЛАРДА

Тыва АССР-ниң Чүрттелгекоммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тыва септелге тудуг» трези соңгу чылдарда чедиишкиниг ажыллап турар. Тос айларның керээлиг ажылдар планы 101,4 хуу күүсеттингеп. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 105,8 хуу боттандырган. Трестиң дыка хөй бригадалары чыл эгезинде алган' социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсеткеп.

Күргүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик коргузуглерни чедип алганы дээш трест РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңналткан. Бедик шаңналды коллективке дүүн СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа тывыскан. Шаңнал тывысканынга турескаактаан байырлыг хураага трестиң эргелекчизи В. П. Федотов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, хоорайның септелге-тудуг участогунда бригадир Г. А. Иванова, механизация эргелединиң участок начальныгы А. А. Смирнов болгаш өскелер-даа иштики курлавырларны дилеп турган, моон-даа солгаар удам кызыгаарлыг, хоорайның, Болгаш үлегер үүдүрүлгелерниң, тудуг, транспорт, садыг, харылзаа организациларының аразында Совет Тываның 40 чылының баймралынга турескаактаан социалистиг чарышка «Тыва коммунэнергонуң» коллективи тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобүчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугуна Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Е. Серяков тывыскан. Ол авиаотрядтың ажылчыны П. П. Ремнева Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии база тывыскан.

СЭКП обкомунуң үүлетүр болгаш транспорт киллизиниң эргелекчизиниң оралакчызы В. С. Семенов Совет Тываның 40 чыл оюн уткуур дээш кадбарган чарышка тиилекчи болган Тываның электр четкилериниң коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобүчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугун тывыскан.

Тываның электр четкилериниң электр энергиязы бүдүрер талазы-биле тос айларның планын август 25-те; чылыг энергияны сентябрь 24-те күүседипкен. Пландан ажыр 2 миллион 377 муң киловатт-шак электр, 9 муң 325 гигакалорий чылыг энергияны бүдүргеп болгаш 118 муң рубльдиң продукциязын ажыр сайгарган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3,3 хуу өстүргеп, а продукцияның бот-үнезин 0,7 хуу чигеткеп. Оон түнелиңде 47 муң рубль камналганы бүдүрүлге алгаш.

Социалистиг хүлээлгелерин доктаамал 120 хуу күүседип келген Бай-Хаактың электр четкилериниң электриги Х. К. Болдан, Кызылдың электр станциязының кол щиткиниң дежурный ажылчыны Н. Е. Ситникова, Ак-Довуракпың электр станциязының электромонтёру М. О. Оюн болгаш өскелер-даа тыл планын доозупканын рапорттааннар.

Тываның электри четкилериниң начальныгы Н. Н. Чумаков, Кызылдың тыныг дамчыдар станциязының слесары Г. В. Махов, хемчээр приборлар контрольдаар киллизиниң электрослесары Л. В. Чернова хуралга сес алгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеп, сагыпта-чүрүмүү быжыглаары чугула дээрзин демдеглээнер.

* * *

Районнарның, хоорайның Болгаш үлегер үүдүрүлгелерниң, тудуг, транспорт, садыг, харылзаа организацияларының араазында Совет Тываның 40 чылының баймралынга турескаактаан социалистиг чарышка «Тыва коммунэнергонуң» коллективи тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобүчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугубиле шаңнаткан.

Кызыл тукту тыпсырыгга турескаактаан байырлыг хурал үк организациянын кызыл-булуңунга эртикен. Аңаа «Тыва коммунэнергонуң» участоктарының, сал-бырларының коллективтери чыглый келген. Партия организациязының секретары Ю. Н. Ватулина байырлыг хуралды ажыктаан. Профобүчөвүлелдиң секретары Ч. С. Монгуш бүдүрүлгенин удуртукчуларынга, мурнакчыларынга юбилейлиг Кызыл тукту тыпсыгга тура, бүгү коллективке, байыр чедирип, моон соңгааргы чедиишкиннерин күзээн.

«Тыва коммунэнергонуң» директору Б. П. Григорьев коллективтиң мурнунда салдыгган сортулгаларга доктаавышаан, юбилейлиг Кызыл тукбиле шаңнатканы ажыл-ишчилерни сорук кылгеп болгаш удам эки ажылдарын даандырып турар-дыр деп чугаалаан.

Бедик шаңналды хүлээп ап тура, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни туусаа бетинде күүседиринче бүгү күштү салып ажылдаарын шиитпирлиг, чылыг-энергия районнуң мастери П. И. Лукина, септелге-механиктиг цехтиң начальныгы А. И. Рославцев, Кызылдың электр четкилериниң мастери М. Н. Рамазанов олар боттарының саналдарынга чугаалааннар.

* * *

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугуна Тываның ном садыынын коллективинге ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуя тывыскан.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии тыпсырыгга турескаактаан байырлыг хуралды Кызылдың даваныгга фабриказының парторганизациязының секретары В. Н. Брюханова ажыктаан. СЭКП обкомунуң киллис эргелекчизи В. М. Ентешин бедик шаңналды будүрүлгенин мурнакчыларынга тывыскан. Фабрикадың директору Т. П. Пургина болгаш оон-даа өске санал бергеннер Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илергейлеп, улам эки ажылдаарын күзээнип турганнар.

Бистиң корр.

Тудугжунуң алдары – ажылында

ҮРЕЙ КЫЛЫЫШКЫННЫ БОЛДУРБАС ДИЗЕ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 кожуп чоруур механизастаттынган колонназында Кызыл-оол Угденекович Ооржакка баштаткан комплекстиг тудуг бригадазы тудуг ажылын организастаарын эжиктиккен, чыл планның хуусаа бетинде доозупкаш Ажыглалга киирер ужурлуг объектилерни бригада эки демдекке дужаагаан. Амгы үеде тудугжулар 1985 чылдың бирги кварталының үлүүнде киргеп ажылдап турарлар. Коллективти 1972 чылдан бээр удуртуп турар К. У. Ооржак хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылы дээш база социалистиг чарышка бедик коргузуглерни чедип алганы дээш Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобүчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ам аңаа сөс:

Тандыда ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда күрүмеге тараа дужаар планны күүседипкен. Ажыл-агый 2400 тонна тараа дужаар үлегерлелиг тургаш, ону херек кырыкаа 2980 тонна чылдыр боттандырган.

Александр Николаевич Кочкин совхозта дужут ажаалдаашында мурнакчы чоланчыларның бирээзи. Барык 30 чыл хире үеде ажылдап келген хоочун чоланчы тараа шөлүндем теп шаңга чедир 25-30 километр дурттуг оруктап хүнде 12-13 рейстиг доктаамал кылып, 70-80 тонна тараны хүнде сөөртүп турар.

Александр Николаевич эрткен чылын «ГАЗ-53» маркалыг чаа самосвалды алза-даа, ону ажыл-ишкир аныяк чоланчыга хүлээдип бергеш, боду эрги «ЗИЛ-555»-ти септеп алган, ооң техниктиг байдалы эки, арыг-силиг.

Бирги класстың чоланчызы, аныяктарның дагдыныкчызы Н. А. Кочкин совхозта чоланчылар ортузунда социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизин.

ЧУРУКТА: мурнакчы чоланчы А. Н. Кочкин; (үстүмде, солагай талазынган) совхозтуң директору В. Н. Кожушко механизаторлар Н. Мальцев, Ю. Искандаров олар-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ДӨРТ ЧЫЛДЫЫН

Оң бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаары болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүүр дээш «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң коллективи бо чылдың эрткен айларында шалынчы ажылдаан. Ынчангаш багай эвес күш-ажылчы коргузуглерни чедип алган. Заводтуң ажыл-ишчилери бараанның продукциязын бүдүрелиниң болгаш ону сайзырадырының дөрт чылдарының планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеп. Чыл планындан ажыр 50 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш республиканың тудугларынче бердингеп онаалдаадан ажыр бежен беш муң рубльдиң тудуг материалдарын чоруткан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан ажыр бир хуу бедидеп, продукциязын бот-үнезин 0,5 хуу немей чыгедир дээш социалистиг чарышты коллективке дээштиг организастаан, күш-ажылдың сагыпта-чүрүмүү быжыглаан түнелиңде ол күш-ажылчы чедиишкинни чедип алган. Ынчангаш бо чылдың эрткен тос айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринің планның онаалдаадан 5,6 хуу ажыр күүсеткеп. Продукцияның бот-үнезин чыгедир дээш чогуур хемчеглерни алганындан ол чыгеп турар.

Заводтуң ажылчыннары планныг онаалдаларны болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдап келгеннер. Ооң уламындан мурнакчыларның саны көвүдээн. Виктор Соловьевтуң удуртканы мяш хире үеэр. Иван Селивинің чудук үндүрер, столяр цетинде Юрий Моиаховтуң, Александр Черныхтың бригадалары күш-ажылчы маргылдаага тиилекчи болуп мурнуку одуртуда чоруп орарлар.

Заводтуң коллективи Ада-чурттуң Улуг дайынының 40 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарыштың кадбартып, бедик күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүүг ажылдап турар.

В. ПОПОВ.

«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң директору.

ЮБИЛЕЙ-БИЛЕ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле кирегинден бээр 40 чыл-биле холбаштыр СЭКП область комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адресинге байыр чедирген телеграммалар ам-даа кээп турар.

СЭКП Марий обкому, Марий АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП Татар обкому, Татар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП Чуваш обкому, Чуваш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Министрлер Чөвүлели, СЭКП-ниң Кадинин, Смоленск обкомнары, улус депутаттарының область Советтериниң күүскомнары чүректиң хамыдыдан изиг байыр чедиришкиннерин чорутканнар.

ССРЭ-ниң оңнуг металлургия министри П. Ф. Ломако, РСФСР-ниң автомобиль оруктарының министри А. А. Николаев, РСФСР-ниң чоңнуң амыдырал хандырылга министри П. Г. Дудеников, «Известия» солунчуң делегей айтырыгларының талазы-биле тайылбырлакчызы В. Л. Кудрявцев, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналыгның лауреады, профессор Л. П. Потапов республиканың ажылчы чоннарынга юбилейлиг-биле холбаштыр изиг байыр чедиргеннер. Тываның улус ажыл-агыйының ады-чарыгларынга аңгы-аңгы үелерде ажылдап турган хоочуннардан байыр чедиргеп телеграммалар база келгеп.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның даразындагы Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерни, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуурун, аскежиктиг болгаш чаагай чорукту Совет Тываның коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга күзээнин телеграммаларда илергейлээн.

ЧАҢЧЫЛ АПАРГАН

Көдээниң ажыл-ишчилеринге мал чеми белеткежирин, картофель болгаш тараа ажаалдазының үезинде дузалажыры бисте чаңчыл апарган. Бо чылын база-ла коллектививистиң чамдык ажылчыннары көдээге барып, хову-шөлдерде дужуттуу ажаашкан. «Тыва кобальт» комбинат 300 тонна сиген кезер планын бүрүн күүсеткеп.

Ш. ООРЖАК.

1985 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Чыл планын октябрь 1-де күүседипкен № 18 геологияшынчылел партизаның бригадазы амгы үеде 1985 чылдың үлүүнче кирген. Ында он чыл ажыр ажылдап турар Юрий Петрович Морозов чер өрүмкээринин дүрген аргаларын эң баштай шинээдип алган. Бодуюң мергежилинге ол дыка хөй аныяктарны өөреткен. Мурнакчы ажылчын күш-ажылчы бедик коргузуглерни чедип алганы дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобүчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Бистиң корр.

ИЙИ ПЛАННЫ КҮҮСЕДИР

Карл Маркс аттыг совхозтуң шөлдеринде бо чылын чаагай тараа үнген. Ында 450 ажыг гектардан суланы кестирген. оон 1129 тонналы бастырып алган. Суланың дужуу гектардан-на 27 центнер чедип турар.

Ниймелдер чаагай дужудун Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунга дужаарын уламчылап турар. Совхоз бо чылын күрүмеге 700 тонна тараны дужаарын шиитпирлээн.

Планныг онаалдазында көрдүнгени 300 тонна турда, совхоз эрткен чылгы дужут чок чылдың өрезин база дугланыпаан ийи чылдың үлүүнге киирештирер тараа дужаарын 700 тонна чедирер сорулганы салганы ол. Дужут ажаалдазының мурнакчылары комбайнерлер Дадар-оол Сат, Сандан-оол Ондар, Хүлер-оол Сидар олар хүн нормазын 130–140 хуудан кудулаттайын күүседип турар. Чоланчылар Геннадий Монгуш, Ким-оол Сидар болгаш оон-даа өскелер тараа сөөртүүнде шалынчы ёзу-биле ажылдап тураалар.

Бо чылын агзар-бойдустуң байдалы-биле тараанның быжары орайтаан, ынчангаш шиитпирлиг кыска хуусаанда дужуттуг чидириг чок ажаал алыр дээш ниймежилер күжениңгилеңиг ажылдап турааш.

О. АРАКЧАА.

Кара-хөлчүлер мурнунда

Юбилейге уткуштур чарышка кара-хөлчүлер мурнуку одурүгже үнген. Эрткен 9 айларда совхоз 310 тонна эът садар планын 331 тоннага, суттуг 103 хуу, күрүнеге дүк садарының чыл планын 104 хуу күүсеткеп.

2100 тонна сигенни кезип белеткээн, азы ол талазы-биле планын совхоз 80 хуу чедирген.

И. СЕДИП.

Кыштаглаашкынга белеткел

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Ооң мурнунда чылга бодаарга, эрткен чылгы кыштаглаашкынны «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери эң-эң организастыг эрттиргеп. Бурунгу чылын малдың чайгы семиртилгезин багай чорутканындан, чем-суурну четчири-биле белеткеп албаанындан, кыштаглаашкынга белеткелдя багай чорутканындан совхоз төрүүр 100 баш шөөр малга онаалдыр 50 ажыт-ла анай, дураганы алган болгаш малдың баш саны база-дыка хорамчалыг болган. Совхозтуң директизы, мал ажылының тускай эртемниглери оон чогуур түнелдя үндүрүп, кыштаглаашкынга белеткелге хамаарылгазын үндезинни-биле өскертеккенинден эрткен чылын элээн чедиишкиниг болган. Төрүүр 100 баш хойга онаалдыр 75 дураганы камгалап алган болгаш малдың баш санын менди тударының талазы-биле совхозтуң көргүзүү районда эң-не бедик болган.

Совхозтуң директизы, парткому болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, тускай эртемниглери бо чедиишкиннерни быжыглаар дээш бо чылын база тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Хураганнарны эрте үскен болгаш шөөр база бода малды мурнунда чылдарга бодаарга дыка эрте чайлагладып үндүргеп. Час-Адырга чаа кыргылда пунктузун мал чуур чери-биле кады туткан. Ынчангаш кыргылда үезинде мырак черге хөй сүрер артык шүүдел үмээн. Ниитизи-биле шөөр-даа, бодаарга малдың чайгы семиртилгезин эки организастаан болгаш оларның деңгилдези багай эвес болган.

Совхозта кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын удуртуп, башкарар беш кижи составтыг штабты совхоз директору Э. Идам-Сүрүнүң баштадыр тургускан. Оон составында партком секретары, көдээ Советтиң күүском даргазы, профэвилел комитединиң даргазы болгаш мал ажылының тускай эртемниглери кирип турар. Штаб кежигүннериңге кадаачыларның кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының база ону эрттиреринің планын бадылаан. Ажыл-агыйның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглерни 13 кижиниң бүрүзүнге 10 метр онгачаларны белеткээрин дааскан болгаш бир кижиге-ле дөрт коданны доктаамал быжыглаан. Олар быжыглаттынган кодаиларынга кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын организастаар, агитквартираларның күүш-биле шефтээшкинни чорудар, зооветөредилге кичээлдерин эрттирер ужурлуг.

«Хемчик» совхозтан бо чылын шиитизи-биле 15470 баш хой, өшкү 33 кодаига кыштаглаашкынны эртер. Ооң иштиңден 14 кодаига төрүүр мал кыштаар. Совхозтуң тудугжулар эвенозу Сайырда Иван Хертектиң 350 өшкүзүнге чаа кажаалы тутуп болгаш Ыйгылак сүт-бараан фермазында 200 бызаа кирер кажаанын халаларын тудуп дооскан. Малчыннар кыштагларының үүрмек септелгезин кылган-даа болза, чайын чаъстаашкын дыка хөй кыштагларны, малчыннарның чурттаар бажыңнарын үрээн. Чижээ, Сайт Хомушкунуң хоюнун кажаазының чагыларын пёлеткеп. Эрес-оол Хомушкунуң кажаазының кыры обалуп кээп дүшкен, оорталары олура берген, ойбакдыдык кажаалар ам-даа хөй. А совхозтуң кыштаглар септелгези чорудар үжурлуг тудуг бригадазы Ыйгылак фермазында өрттенген бызаа кажаазының орнунда чаа кажаа тудуунда турун берген. Ынчангаш совхозтуң директизы херек материалдарны тып бергеш, кыштаглар септелгезинге малчыннарның боттарын, агитквартираларны, тус-тус коллективтерни дарый эвилелдеес болза байдал нарыйдаан. Ажыл-агыйдан сарлыкчылар 70 ажыг тонна сигенни белеткээн, а арткан малчыннарны көк-сула кезилдезинче киргеп. Совхозтуң сулазы бо чылын коңгуг дужуттуг болган, ажаап четтикпейн турда-ла ооң чамдык кемнин хар базыпкан. Боом аазында Михаил Хертектиң бот-оруглга-чарылгалыг звеноузуңун тарын өстүрген сулазының чамдык кемнин ооң мырынай кыдыында хонуп алган хой, өшкү кадарчыларывыл, валдарның хуу малы са базып казакан болгаш ажаап алыр арга чок болган. Ынчангаш кадарчыларны сула кезилдезинче организастаар ажыл негеттинин турар.

Совхозтуң директизы мал чеминиң сөөртүлгезин бо чылын бир янзы кыдыыр организастаар деп шиитпирлээн. Мурнунда малчыннарга машинаны ийи-чаңгыстан берип турган болза, бо чылын чем-суурну кыштаглаарже чаңгыс вай, мөңү-биле сөөртүр деп дугуруушкан. Баш бурунгаар самаашкын ёзугаар алырга, мындыг арга-биле мал чемин 10 хонуг дургузунда сөөртүп доозар. Малчыннар чурттаар он хире бажыңның, ийи кыжыл-булуңнуң печказыларынга туубулар, соңга шилдери дерек. Амдыгында совхозта ук материалдар чок, оларны кажан, кайыын эккээри орта-ла билдинмес. Шөөр малдың кыштаглаарының септелгезинче мүн-не чүгээр деп болур. Ыйгылак сүт-бараан фермазының кыжыка белеткели коңчуг кошкак. Бызаа кажаазы 'ам-даа белеп эвес, инек кажаазының иштиңде өдөмү үндүрер херекселдя Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбыры ам-даа тургускаан, кажаалар чылыгларттынмаан.

«Хемчик» совхоз эрткен чылын кыштаглаашкынны бегай эвес организастаан деп үстүнде айттывыс. Ук чедиишкиннерни быжыглаан, ам келир кыштыг хүн эрттирер дээш совхозтуң директизы, мал ажылының тускай эртемниглери бо чүүлде айтыгган болгаш өске-даа четчестерни чайгаалыг дээш тодаргай хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЧЫЛДАРЫ

Ак-Довурак 1964 чылга чедир хоорай хевириин ажылчын сууру Кызыл-Мажалык суурлуг составында кирип турган болган авал айгы Совет органы турбаан. 1961-1962 чылдарда Ак-Довурак хоорайын болган Тывамың аар үдептүрүнүң баштайгызы — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың түдүү хайымшкыныг чорун турган, оон чурттакчыларының саны хүн бүрүде өзүп көвүлеп турган. Ак-Довурак суурлуг хоорай кылдыр аддаары чүтүлә анаргаан. Чогум-на ол үеде республиканың үдүртүр органнары-биле харылзажын сүмелешкен. Ак-Довуракты хоорай кылдыр эде аддаар дүгайында айтырыгны кодургеш. он дүгайында дилег шиитпир дүзээл алгаш. анаа эргежок чүгүлә сан-түнүг таймылбыр биижиктә кошкаш. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиин Президиумунче чорутскан Он дилегни 1964 чылдың февраль 4-те РСФСР-ниң Дээди Соведиинң Президиуму хандырып, Ак-Довурак суурлуг районга чатыртқан хоорай кылдыр аддаар дүгайында Чарлыкка үндезилээш. анаа хоорай Соведии болган оон күүсконүп тургускан чүве.

Ак-Довурак хоорай Соведиинии күүскомуүн баштайгы дараазынга А. К. Тамдың-оол сонгуткан, удаазында аар аараш, ажылдаар аргазы чок анаргаан. Ынчангаш мени хоорай Соведиинің күүскомуүн дараазынга сонгуп каапкан. Ол албан-дужаалга сес чыл ажылдаан мен.

Хоорайның-даа, будүрүгениң-даа түдүү кидин-не чорун турган. Ынчан ажылдаарынга хоорайга таарымчалыг байдал тургустунмаан турган. Ажылчыннарга, албан-хаакчыларга чурттаар чер, уруглар албан черлери шуут чедишпес, хоорайга чайгыс участок эмнелгези, сес чыл школазы, эвээш магазиннер ажылдап турган болган еске-даа хандырылга черлери чедишпес. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги, ийи-ги эвелээн, үүрмектеп сорттаар комплекти, хоорайның будүрүлгелериниң, чурттаалганың культурааның объектилерин тударынга, вдилге-шенелде ажылдарын кылырынга чурттуун аңгы-аңгы булуннарындан янзы-бүрү национальыг хөй ажылчыннар, специалистер келген. Оларны бүгү-ле түүлдер-биле хандырып, ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузар үжурлуг.

Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызында үстүнде тур үсниг бергелери кыска хуусаада чедишкинниг шиитпирлеттинген. «Тыва даг-дүгү» комбинатты тударынга чурттуң 40 ажыг нациларының төлээлери киришкен.

Эрткен 20 чылдарның иштинде Ак-Довурак таныттынмас кылдыр хөгжүп, сайзыраан. Даг-дүгү арыглаар комбинаттың бирги болгаш ийнги эвлечлери ажыглалда киргеп, оон адырларында үш муң ажыг кижи ажылдал турар, улуг тудуг эргелеп, 230 машиналыг автобудуруглег, чылда чонга 232 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирип турар районнуң амыдырал хандырылга будүрүлгеге эргелеп, 18 миллион рубльдиң барааннарын садын-сайгарын турар ажылчын хандырылга кылдазы, республиканың 5 районнарынга 350—360 тоннаның газын сайгарып турар, «Межрайгаз» ажыл-агыйы, чыл бүрүле 3000—3500 тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын бижыраг хлеб заводу, 400 орунныг теп район эмнелгези, 3500 өренижилиг үш ортумак школа, 220 өренижилиг ажылчын эмнектиниң кежээки школазы, 293 сургуулдуг кежээки техникум, 342 сургуулдуг профтехучилише, орук-тудуг, орук-сентелге эргеледдери минда ажылдап турар. Культура орулузу, эштир бассейниниг спорт комплекизи ажыглалда киргеп. 20 чылдар иштинде «Тыва даг-дүгү» комбинат Төрээн чуртка 1 миллион 176,3 муң тонна сорттуг даг-дүгүн берген, 172036 муң рубльдиң капитал салыышкынын шингээткен болгаш ескелер-даа хамаарыжыр. Үстүнде эштер түүле боттарының үдүртүп турган будүрүлгезиниң ажылхерээ, сонуургалы-биле кызыгаарлаттынмайн хоорайның янзы-бүрү айтырыгларын шиитпирлээрин күүгүне болгаш партийжи ёзу-биле көрүп, идепкейлиг киржин турганнар.

Ол шыкаш хоорайны болгаш комбинатты түтчүп тургузарына хөй чылдарда боттарының күжүн болгаш энергизын берген түдүгжүлер Кара-оол Салчак, Алдын-оол Күжүгет, Сергей Сендажы, Комбуй-оол Ооржак, Лүндүп Сыдаа, Аранай Очур, Болдуш Түлүш болгаш ескелернің-даа аттары Ак-Довурак-биле сырый холбашкан.

Ак-Довурак хоорай чыл келген түдүм-на хөгжүп, чаартының турарында сеткилим ээвүүр, чоргаарлаймр мен.

О. МӨҢГЕ-БАЯЫР.

ХАНДЫРЫЛГА УЛАМ ЭКИЖИИР

Кызылдың үлетпүр бараанар садыының коллективи бо чылдың тос айларында кызымак ажылдан, түүмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдазын 100-4 хуу күүсеткеш, чурттакчы чонга планда көрдүгеннинден 148 муң рубльдиң бараанын ажыр саткан. Магазиннериниң бригадалары тус-туста планныг онаалдаларын эки боттандырган. Чижээ, «Детский мир» (директору С. В. Петрова) магазининиң деминг коллективи садыгның аразында социалистиг чарышка мурнап турар № 5 садыг каттыжышкынының (директору Л. П. Албычакова) ажылдакчылары база күш-ажылчы маргылдааның мурнакчылары. Үстүнде эки ажылдыг коллективтериниң сооңдан кызырты чорун одурар мурнакчылар садыгда эвээш эвес. 11 бригада коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы бедик атка төлептиг болганнар. Комсомолчу-аныяктарның 15 бригадазы база тос айларның планныг онаалдазын күүседир дээш кызымак ажылдаан.

Садыгның бедик культуразын чедии аажы—социалистиг хүлээлгелериниң чугула негелдезин. Чонның садыг хандырылгазын улам экижидер сорулга-биле эрткен тос айларның дүргүзүнда садыгның ажылдакчылары 17 делгелгеин, 19 ярмарканы, базаарны организастаан.

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының кооператорлары бо чылдың тос айларының планныг онаалдазын хуусаа бетинде сентябрьның 27-де күүсеткен. Ак-Туругда В. М. Салчак, С. М. Артаа эргелекчилээн №№ 7,9 магазиннериниң садыгжылары үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдазын эки көргүзүглер-биле күүседнп, мурнакчы кооператорларның одуруун баштап турар. Арыг-Узүүнде С. Д. Оюн эргелекчилээн ном магазининиң ажылдакчылары «Совет Тывазын 40 чылынга—шалынчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурда № 7 профтехучилишенің коллективи «Ак-Туруг» совхозтуң малынга чем белет кээр ажылга чылдын-на идепкейлиг киржин турар.

Коллектив бо чылын совхозка 50 тонна сигенин белеткеп бээрин хүлээнгеш, бо хүннерге чедир 70 тонна эки шынарлыг сигенин белеткээн. Тодаргайлаарга, баштай профтехучилищенің ажыл-агый эргелекчизи Ким-оол Тимитке удуртқан 6 кижилиг звено Чаш-Талдын, Кызыл-Хаяның тараа, сигеп шөлдериниң кыдыгларында, харагаанар, чадаң мыштар аразында чагага үнген сигенин 30 тонналы хол кадымпралары-биле кезип сараттаан. А училищенің септелгези доостуру билек, музыка башкызының удуртугазым-биле 9 кижилиг звено Ооргунуң тараа шөлүнүң чанында черлерниң ыыштажын аштай тургаш. оон 40 тонна сигенни кезип белеткээн. Олар сигеп кезериден ангыда 16 гектар шөлдүң дажын арыглап, аштаан болгаш оны сигеп кезер чер кылдыр ажыглаарын совхозтуң дирекциязы-биле дутурушкаш, боттарынга бызыгладып алганнар.

Коллективтиң кежигүннери совхозка ам-даа 6 тонна сигенни кезип бээр дээш ажылын үргүлчүлеп турар.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. А. Черепановага удуртқан шеверлекчилер болгаш Н. С. Хаджиевтиң башталганы тудугжулар бригадалары № 1317 КМК-ның коллективтериниң аразында чарышка тиилекчи болганнар. «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарда ийи аал чурттаар бажыннар тудуп турар Н. С. Хаджиевтиң бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 114,5 хуу күүсеткеп.

Бригада бо чылын дөрт бажыңны ажыглалга киргеп болгаш ийиниң хавазын салып дооскан.

Тудуг ажылдарының шынарын экижидерин А. А. Черепановоның бригадазы чедип алган. Куш фабриказының санитар пунктузун шеверлекчилер «эки» демдекке дужаалганнар. Юбилей мурнуңун чарыжынга идепкейлиг киришкеш. тудугжулар планның 112 хуу күүсеткеннин рапорттааннар.

Бистиң корр.

ХООЧУННАР ЧАҢГЫС ЗВЕНОДА

Аксыдан кешкеш, Алдым, Үстүү Шыдаактарның аттыг кижи безин чоруп шыдавас кадыр-каскак сыннарын тавараш. Актың иштинге кирип, ыяш белеткээр, аалдар көжүрер орук ажыдын турган.

— Эдегейде тараанның үнгеп деидин. Борбак-Оорга артынга шагда-ла тараа тарывастаан, кагдынган чер-ле болгай. Бо чазын бистиң бот-оруга-чарылгалыг звеновус —сес кижи 259 гектар черни суттаргаш, ындырмывыс. Оон 18 гектарынга арбайму, 50 газынга кызыл-тасты чаштывыс. Бир гектардан-на 11 центнер арбай, 11 центнер кызыл-тас алыр деп хүлээнгеп бис. Олар ам арай-ла бышкалак-мычангаш Курраг-Чыраада 141 га суланы баштай кестиргеш, Доора-Бутада келгенивис бо— деп, Чалбарган Дестекович чугаалады.

Звенода Чалбарганның оглу Александр база комбайнерлеп турар. Ортумак школаны доосканда соңда ол ачазының изин истеп, улаштыр төрээн совхозунга механизаторлай бергеп.

Ол аразында адашкылар — Сесне Ооржак оглу Григорий-биле бүнеерлерни долдуруп алган келдилер. Бо чылгы дүжүт ажаалдазы оон юбилейлиг сезону болган. Сесне Күртүүевич комбайн башкарып эгелээш ам мутуг 20 чыл болган.

— Уруг-дарыым өскеп. Бирээзи чанында комбайнерлеп турары бо, уруум Новосибирскиде институтта өөренип турар, бир оглум шеригде, ийи кижи школада. Совет Тывазының 40 чыл оюн таварыштыр чаа бажың база адым. Ам удавас пенсия үнер мен—деп, Сесне Күртүүевич чугаалап олурду.

Оон оглу Григорий Камчаткага шериг албаны эрттиргеш, улаштыр балык тудар судногa үш чыл эжиндиргеш, төрээн совхозунга келге-ле дөрт чыл болган.

Бо звенода база бир хоочун механизатор Сарыг-оол Саая база комбайнерлеп турар. Чазын ол Эдегей хонузунга суг бадырып. оон тараа чаштывын тургаш, ам дүжүт ажаалдазынга киргеин ол. Оон комбайнының буккеринде суданы уларга, машинавыс кузову дола берген. Оңу тон шанга дүжүрер дээш. чорупкан бис.

Чалбарган Дестековичиниң бот-оруга-чарылгалыг звеновузу ам Барлык бүтазының чанында арбай ажаалдазынче киришкен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: хоочун комбайнер Ч. Күжүгет; чолаачы К. Сарыглар комбайндан тараа чүдүрүп ап тур.

В. МОҢГУШТУҢ фотозу.

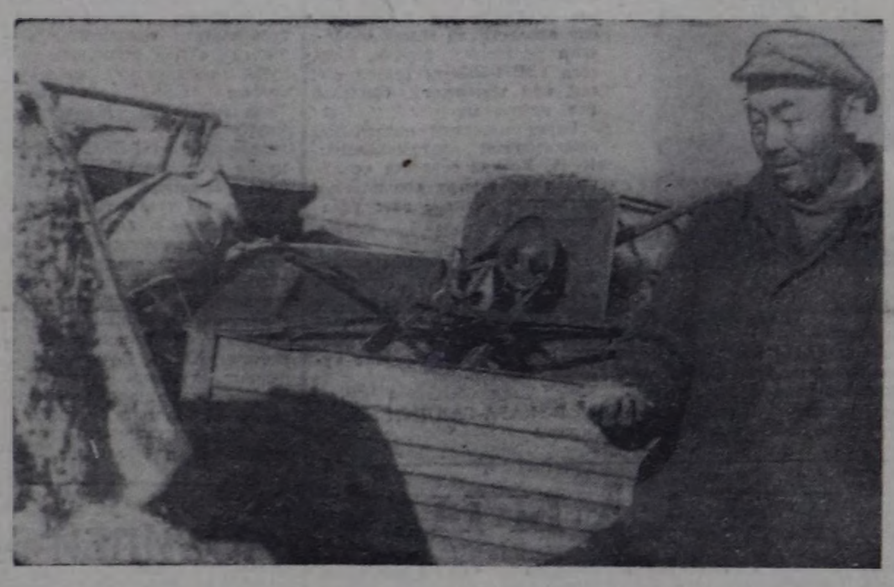

УЛАМ ХӨГЖҮҮР

Совет Эвилелиниң хөй маңнаалдыг улуг өг-бүлезинге Тыва каттыжын кирген соолүнде, коллективизация эгелээн. Ынчан 1960 чылдың февральда түүве. Мөрен-Аксынга тургустунган шичаңгы колхозка баштайгы дээрезинде 24 өреге турган, ол сан ол-ла чылдың төнчүзүнде дөрткө четкен. Эрээн районнуң бактыг «Мөрен» совхозу. мындыг янзылыг тургустунун эгелээн. 1961 чылдың мартта Төре-Хөл сумузунун араттары «Сталинчи орук» колхозка каттышкан. Мурнакчы араттар — Д. Кыргыс, Ш. Кендем, Л. Кендем, К. Кандай, С. Чигжит. С. Комбу болгаш оон-даа еске активчилер чонну эдертип, хөрегзизин колхозка кадып, сылып, баштай-ле колхозтажын киргеннер. Колхозка ынчан 3000 ажыг баш хой, 2000 өшкү, 700 ажыт инек, 1600 ажыг чыгты салаттымын турган. Машина-техника дең чүве колхозка 1950—1951 чылдарда турбаан, бүгү-ле ажыл хол-биле кылдыныр турган. Колхоз тургустунган ол-ла чылын адаа ийи класстыг школа бажыңы түттүнгеп. Өөрен чок черге шак ынчаар ангы Мөрен суур тургустунун эгелээн. Колхочуларны суурлуң амыдыралче киирериниң партия, чазактың толазындан шүүлгеп улуг болган. Чижээ, чурттаага бажыңнары тударынга үзүп хуусаалыг чөлүлерни оларга берип турган. Оон бөгүрде-ле суур ышкыны-биле хөгжүп эгелээн. 1944—1945 чылдарда өрген чок турган Мөрен-Аксында ам республикада балдыгыр хөй уламышкыныг «Мөрен» совхозтуң төвү — Мөрен суур туруп турар.

Ажыл-агыйның экономиказы быжыккан, чонуң амыдыралчурттаалгазының чаагай чоруу бедээн, суурда социал чазыртылгалар болгулаан. Совхозтуң ажылчыннарының уруглары ортумак школада өөренип турар. Дөртен бөлү орунуг ясли-сад эң бичө мөренчилерниң ажыглалында. Суурда чаа төлевилел-биле түттүнгеп 200 олуттуг Культура бажыңы, медицина-акушер пунктузу, библиотека, амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээн алымыкый пунктузу, үлетпүр бараанарының болгаш аъш-чемниң холушкак магазини. 40 автомашина кирер гараж, чүнар-бажың бар. Район төвү биле совхоз аразында чазаргыг орук кылдынган. Найысылаа Кызылдан дөрт маршруттуг автобус бар хүн ажылдыр суурга кээп, пассажирлерни аргыштырып турар.

Суурнуң чурттакчылары аскөк экранны көрүп турар. Радио, телефон ажылдап турар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кижилерниң ажылдан, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң бажыңнарынга кирер болзуларза, амыдырал-чурттаалга шынап-ла бай-шыырак, чараш. Газ плиталар, электри-биле ажылдаар нарын дериг-херекседдер, соодукчулар өреге бүрүзүнде ажыглалда. Көдээ чонуң амыдырал хандырылгазы хоорайныкыннан дудак чок. Сууру чагайжыттынган, аян-шинчилаг болзуп дээш улуг. биче мөренчилер чагайжыдылга ажылын доктаамал чорудуп турар. Ынчангаш суурнуң аян-шинчизи багай эвес. Чонуң хуузунда дузалал ажылдан турарының дүгайында шүүлмүүлелдиг чагаалар үшкү квартарда хөй болган. Кижилерге кичээнгей чок, оларның хереглеелдерин, негелделерин, дилегларин хандырар дээш хемчет албайн, ёзу барымдаалап, харыысалганы бодундан чайладып турарындан шүүлмүүлелдиг чагаалариың саны эвээжевейн турар. Ол чорукту чижээн Харылзааның будүрүлге-техниктиг эргелелиндеп көрүп болур. Телефон харылзаазының, почта ажылының четпестерин шүүлмүүлел бижээн чагаалариың истелгезин чорутсуун, шүүлмүүлелдиң эдериниң хемчеглериин алзын дээш бижиктә «Шын» солуун ол эргелелдиң начальныгы В. Г. Левченкоже чоруткан. Аңаа харыыны ол саадазы берген, соолзуредя, чартык ай эрткенде. В. Г. Левченко бодуу харыы чорутпайн, почта чедирилгезиниң ажылдакчыларынга харыылаткан. Ук ажылды бодуу контролына албаныныың түнелинде байдал эрги хевээр артып турар. Оон уламыдан, чижээ Бин-Хемде «Хадың» совхозтуң малчыннары почтальон чок артпышаан. Малчыннар солуун-сеткүүлду харылзаа салбырындан боттары күүн аа турар.

Ниитизин-биле алырга, редакциянның почтазынга үшкү квартарда келген чагаалар күш-ажылчы коллективтерде чаа, солуун түүлдерни эккеп, мурнакчы дүржулганы тарадып, бистиң амыдыралывыста чедир кыдынмайн турар түүлдерни илередип, курлавырларны диилеп тыварының дүгайында чагаалар үшкү квартарда хөй болган. Кижилерге кичээнгей чок, оларның хереглеелдерин, негелделерин, дилегларин хандырар дээш хемчет албайн, ёзу барымдаалап, харыысалганы бодундан чайладып турарындан шүүлмүүлелдиг чагаалариың саны эвээжевейн турар. Ол чорукту чижээн Харылзааның будүрүлге-техниктиг эргелелиндеп көрүп болур. Телефон харылзаазының, почта ажылының четпестерин шүүлмүүлел бижээн чагаалариың истелгезин чорутсуун, шүүлмүүлелдиң эдериниң хемчеглериин алзын дээш бижиктә «Шын» солуун ол эргелелдиң начальныгы В. Г. Левченкоже чоруткан. Аңаа харыыны ол саадазы берген, соолзуредя, чартык ай эрткенде. В. Г. Левченко бодуу харыы чорутпайн, почта чедирилгезиниң ажылдакчыларынга харыылаткан. Ук ажылды бодуу контролына албаныныың түнелинде байдал эрги хевээр артып турар. Оон уламыдан, чижээ Бин-Хемде «Хадың» совхозтуң малчыннары почтальон чок артпышаан. Малчыннар солуун-сеткүүлду харылзаа салбырындан боттары күүн аа турар.

Ниитизин-биле алырга, редакциянның почтазынга үшкү квартарда келген чагаалар күш-ажылчы коллективтерде чаа, солуун түүлдерни эккеп, мурнакчы дүржулганы тарадып, бистиң амыдыралывыста чедир кыдынмайн турар түүлдерни илередип, курлавырларны диилеп тыварының дүгайында шүүлмүүлелдиг

Чер кырынга тайбың дээш

БЫЖЫГ ТУРЖУР

Тыва эки турачы эш-өөрүмбиле кады Ада-чурттуң Улуг дайынының оруктары-биле эртип, Украйнаны достажырынга киришти.м. Ынчангаш дайының хай-халавтң, кадыгдошкуун билир мен. Эки турачы тыва кыстар дайзынга удур эрес-дидим тулчуп турганнар. Тө чаап турар ок адаанга балыглаанган дайынчыларга эмчиниң баштайгы дузазын чедирип, оларны сайкезекке чүктеп чедирери амыр эвес. От шугумунга бижыт тура-соруң негеттинерге чугаажок. Оны тыва эки турачылар мичаң көргүзүп шыдааннар-даа.

Чылдар чылдар-ла болгай. Бирээзин ,өскезин солуп, шуужуп эртип-ле турар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылы чоокшулаан. Ужуражылгаларга, чыштарга бо-ла чаладып чеде бээр мен. Дайынчаанын аар уржуктарын, база аңаа чидирген эш-өөрүвүстүң дугайын катап сактып чугаалазары биске аар, ындыгдаа болза совет кижилерниң маадырлыг чорууп, аңаа-дайынчы болуп турганым автоматчылар взводунуң дайынчыларының. тыва эки турачыларның дугайын улуг чоргааралыбиле чугаалаар мен.

Дайын... коргунчуг сес. Ону аныяк өскен, бистиң келир үевис —уруглар көрбес, ол сестүү дыннавас-даа ужурлуг. Он уруглуг өстүүрүп кижизиткен не кижи болгаш бүгү аваларбиле бир демей, делегейге бижыт тайбың дээш туржуп, үнүүм кадып турар мен. Тайбың ишке туржуру дег буянныг чүве кайда боор! Мээң ажыл-амыдыралым мал ажылы-биле холбашкан, 1980 чылга чедир он ажыг чыл иштинде малчынаап келдим. Ол үеним дургузунда төрээн ажылагыйым — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка эвээш эвес хойну өстүрүп берип, дүктү дужаап келген мен. Тайбың күш-ажылымны Төрээн чурт Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле, хей санныг медальдар-биле демделгеш. Ол шаңналдарның аразында Ада-чурт дайыны орденинің бирги чергези, ТАР-ның Күш-ажыл ордени база бар.

Чүрттүң Үндезин Хоойлузуунуң биске совет кижилерге тывысканы эрге-хүлээлгелерибиле бүргеткен бөгүнгү чуртталгавыс магалыг-дыр.

Совет Конституция шынаңла буянныг. Оон ачызында уругларым күзээн эртем-биляян, мергежилиг чедип ап турар. Чижээ, кызывыс Светлана совхозта зоотехник. Дагыравыс райпода товаровед. эмчи кызывыс база бар. Амдыызында өөренип турар, алызында барып, ортумак эртемниг эмчи, технолог, зоотехник эртемниг чаның келирлери база бар. Бо—чүтле чангыс өг-бүледен чижек-тир. А бистиң чүртүвүста чеже өгбүле барыл, болап-даа көрүнер дээн. Чүртталга — магалыг, чараш. Оны бис шуптуг улам быжыглаар. камгалаар үжурлуг бис. Чүрттүң Үндезин хоойлузуунуң 31-ги үүлүнде мынча деп бижиттингем: «Социалистиг Ада-чурттуң камгалаары күрүнениң эң чугула хүлээлгелеринге хамаарыжыр болгаш бүгү улустуң хергээболуур». Төрээн чуртуң карак оргу дег камгалаары дег ыдыктыг хүлээлге каяа турар! Совет кижилер ол хүлээлгезин төлептиг күүседип келген-даа, күүседип-даа турар. Делегейге империализмниң талазындан ядролуг кыжаныг күштелгеп бо үеде чепсегленнишкинин кызырар, ядролуг чепсекти хоруур, ону бүрүнү-биле узуткаар дээш туржуп турар бис. Бистиң Коммунистиг партиывыс, Совет чазаавыс ол талазы-биле улуг ажылды кылып чорүүп турар. СССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң башкаар черинин чоокта чаа эрткен юбилейлиг пленумуига К. У. Черненкоуң чугаазы— оон база бир бадыткалы-дыр.

Пенсияже үнүмзе-даа, совхозуунуң ажыл-ижинге хирешаам-биле улүүмну киприштирип турар мен. Совхозта чедөн ажыг кежигүнүүр пенсионерлер чөвүлелиниң ажылын үдуртуруп менээ даскан. Совхозтуң малынга сиген белеткелиниден чыдып калбас бис. Агитквартиллар айны-биле анаа киноап турар үлүүвүс бичө эвес. Мен болүм хуумда бо чайын ой дөрт тонна сигенни белеткээш, совхозка мал немең кылдыр дужаадым.

В. БАЙЛАК,

ыын турачы, Маадыр-же.

Чөөн-Хемчик район.

СЕТКИЛ ХАНГАН ХӨӨРЕП ОРГАН

Таңдыда С. Тока аттыг совхозтуң хоочун ажылчыннарының бирээзи, 1930 чылдан бээр партия кежигүнү Тыртык Халбаевна Бавуун-оол-биле душ болуп ужуражы берген мен. Бистиң республикавыстың 40 чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерин караа-биле көрген ол хоочун чалыыткаан республиказының дугайында сеткил ханыышкын-биле хөөреп орган.

Орус тараачыннар биле тыва араттарның найыралы кадыг-дошкун чылларда быжыглыг эгелээн дээрзин кырган демдеглеп. Үжен чылдар үезинде Элегеске орус аштер дыка көвүдеп келген. Оларның аралында тыва дылды эки билирлер база эвээш эвес. А «Күш эки таныш» деп менди солчулгазын билбес кижи ынчан ховар турган.

— Орус тараачыннар биле тыва араттарның эгезинде тараа тарыыда, буга-сумун үндүрерде чангыс өг-бүленин улузу дег күжүн кадып алыр турган— деп, Тыртык Халбаевна чугаалады.— Күш-ажылчы найырал оон эгелээн. ССРЭ-ниң составынга каттыжарының эргежок чугулазының дугайында чоннуң бодалы база ындыг харылзаалардан төрүттүнген.

Амгы үеде бүгү Тываның-даа, Таңдының, Элегестин-даа чаартылгаларын кырган салаа базып санап орду. Дөртен чыл болгаш маңаа келген кижи таныыс чыгыы боор деп-даа орду. Чүгле оон чүрттап келген булунуң безин сонуургаптаалынар. Т. Х. Бавуун-оолдуң акызы Оюн Кошкулактың күдээзи Кыргыс Хойтпак-оол лауреат атка чедькен-дир, 1948 чылга чедир оон чыткан черге «Тыва кобальт» комбинат ажыттынган. Кады-кожа чүрттан чоруп кудалары Оюн Памзаттың уруу Кара-кыс, күдээзи Максим Мунзуктар алдарлыг артистер. Ол-ла черге чүрттап тораан Оюн Араптан оглу Толгар-оол эртемден...

Элегестиң сураглыг кижилериниң ат-сывын аларга берге, олар хөй, Элегестиң чаартылгаларын санаары берге, ол үр. Акы-дүпма орус болгаш оске-даа улустарның өг-бүлезинде каттышкан тывалар аас-кежиктиг, бай-шыырак чүрттап чоруурлар, олар даартагы хүнге, келир үеге бүзүрелдиглер. Бо дугайында кырган сеткил ханыышкын-биле хөөредим. Аңаа каттышпас арга чок.

О. ТОВУУ.

ТАЙБЫҢНЫҢ КИЧЭЭЛДЕРИ

Тургузукчу тайбың ажылышкылар Совет чурт чер кырынга тайбың дээш, ядролуг дайының кыжанының удур күзел-соруктуг демисежиң турар. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинің юбилейлиг пленумунга чугаазында К. У. Черненко аңаа хамаарыштыр чугаалап тура, мынча дээн: «Ядролуг кыжанышкынга удур идепкейлиг болгаш тодаргай сорулгалыг демисежир херек. Бис мичаар демисежип турар-даа бис». Бистиң чүртүвүста ядролуг дайын кыжанынга удур бүгүле үүлдер кылдынып турар.

Чаа өөредилге чылы оказагай эгелээн. Сентябрь 1-ниң хүнү — бүгү чоннуң байырлалы — Билигиер хүнү кылдыр эрткен. Бүгү чоннуң байырлалы сентябрь бирээде ниити билиг школаларынга бир дугаар кичээл Тайбының кичээли болган. Республиканың өске школаларынга мынаш, Тайбының кичээлдери Кызылдың № 2 ортумак школазының бүгү классгарынга организастыг, бедик деңнелге эрткен. Уруглар оон дайын айылын чайладырынче, бүгү делегейге тайбыкны быжыглаарынче утланган ССРЭниң даштыкы политиказын улам ханы шингээдип алганнар. Ук кичээлдерге өөреникчилер күш-ажылдын, дайының хоочуннары-биле, янзы-бүрү мергежилдиг кижилери-биле ужурашкан. Өөреникчилерниң «Мен тайбың дээш бадылап тур мен» деп бүгү-эвилел чогаадылгаларының эгезин Тайбың кичээлдери берген... Тайбынга тураскаатказын темага чурулга конкурстары доктаамал эртип турар. Оонбиле кадыг бүдүрүлге черлеринге ажылдаан акшазын уругларга Тайбың фондузунче база шилчидип турар. Бо бүгү үүлдер уругларны Төрээн чүртүнге чынак чорукка, ол дээш туржуп билир чорукка кижизидип турар. Ынчангаш бистиң уругларывыстың «Чер кырынга бижыг тайбың!» дээн өткүт үнү оран-делегейге чаңгыланып турар.

А. СОДУНАМ,

башкы.

ХОВУДАН—САДЫГЖЕ

Мурнуу чүктүң чимис садтары-биле ногаа шөлдериниң хайыраза Кыдыкы Соңгу чүк хоорайларының магазин делгимдерин дола берген. Азербайджанның Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозуунуң Ленкоран болгаш Масаллин районнарында аграр сайгарылга каттыжымышкыннары Урегойнуң газчылары биле нефтичилериниң, Нижневартовскийниң Сургут биле Нарьян-Марның чүрттакчыларынга чүс-чүс тонна продукциязын чорудуп берген.

Ол дыннадыг ССРЭ-ниң Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозуунуң залдарының бирээзинде тургустунган телетайп дамчыштыр келген. Ховулар биле чимис садтарындан шыгжамырга болгаш магазиннерге продукция кээп турарының дугайында шөлүпкын дыннадыг бармындаалары аңаа хүнүүн-ле келир. Чер чердеп кээп турар дыннадыгларны СЭТА-ның корреспондентизинниң дилээн ёзугаар Ногаа-чимис продукциязының белеткелериниң болгаш чедиришкиннерин кол эргелеминиң начальныгы В. Прейдунов тайылбырлап берген:

— Чүрттүн мурнуу чүгүнүн белеткелчилерге ниитиктиг рынокту, хандырары-биле чергелештир бүгү-эвилел фондузунга кирер берилгелерже улуг инчээнгей салып турар. Ажылхеректе шынап-ла күрүне ёзугуу-биле үнелеп турары ол. Чимис-ногаа ажыл-агыйының республика министерствозунуң Ленкоран болгаш Масаллин районнарында 20 мун гектар ногаа шөлдерин хайыраазы Кыдыкы Соңгу чүк хоорайларының магазин делгимдерин дола берген. Азербайджанның Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозуунуң Ленкоран болгаш Масаллин районнарында аграр сайгарылга каттыжымышкыннары Урегойнуң газчылары биле нефтичилериниң, Нижневартовскийниң Сургут биле Нарьян-Марның чүрттакчыларынга чүс-чүс тонна продукциязын чорудуп берген.

Ол дыннадыг ССРЭ-ниң Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозуунуң залдарының бирээзинде тургустунган телетайп дамчыштыр келген. Ховулар биле чимис садтарындан шыгжамырга болгаш магазиннерге продукция кээп турарының дугайында шөлүпкын дыннадыг бармындаалары аңаа хүнүүн-ле келир. Чер чердеп кээп турар дыннадыгларны СЭТА-ның корреспондентизинниң дилээн ёзугаар Ногаа-чимис продукциязының белеткелериниң болгаш чедиришкиннерин кол эргелеминиң начальныгы В. Прейдунов тайылбырлап берген:

— Чүрттүн мурнуу чүгүнүн белеткелчилерге ниитиктиг рынокту, хандырары-биле чергелештир бүгү-эвилел фондузунга кирер берилгелерже улуг инчээнгей салып турар. Ажылхеректе шынап-ла күрүне ёзугуу-биле үнелеп турары ол. Чимис-ногаа ажыл-агыйының республика министерствозунуң залдарының бирээзинде тургустунган телетайп дамчыштыр келген. Ховулар биле чимис садтарындан шыгжамырга болгаш магазиннерге продукция кээп турарының дугайында шөлүпкын дыннадыг бармындаалары аңаа хүнүүн-ле келир. Чер чердеп кээп турар дыннадыгларны СЭТА-ның корреспондентизинниң дилээн ёзугаар Ногаа-чимис продукциязының белеткелериниң болгаш чедиришкиннерин кол эргелеминиң начальныгы В. Прейдунов тайылбырлап берген:

— Чүрттүн мурнуу чүгүнүн белеткелчилерге ниитиктиг рынокту, хандырары-биле чергелештир бүгү-эвилел фондузунга кирер берилгелерже улуг инчээнгей салып турар. Ажылхеректе шынап-ла күрүне ёзугуу-биле үнелеп турары ол. Чимис-ногаа ажыл-агыйының республика министерствозуунуң Ленкоран болгаш Масаллин районнарында аграр сайгарылга каттыжымышкыннары Урегойнуң газчылары биле нефтичилериниң, Нижневартовскийниң Сургут биле Нарьян-Марның чүрттакчыларынга чүс-чүс тонна продукциязын чорудуп берген.

Ол дыннадыг ССРЭ-ниң Чимис-ногаа ажыл-агый министерствозу

Тараа шөлүнге төрүттүнген кижи мен — деп, бодунуң дугайында Новгород областтың Боровичи районунда «Россия» колхозтуң мыгыуур салгаан тараачыны, амгы үеде ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Евдоким Евдокимович Русаков чугаалаар.

— Черни болгаш тарааның ёзулуг үнезин ол дыка өкпелеп бирер, черни хумагалап, ажаап, оортан эп-ле үнелиг байлакты — тараачы өстүрүп шыдаар тараачын кижиниң күш-ажылы-ла ол бедин-биле үнелеп кожи —деп, Е. Е. Русаков дугайында сураглыг совет шүлүкчү. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Михаил Дудин демделээн.

Үш чыныды ном кылдыр парлаарынга четчир шүлүктерин Е. Е. Русаков бижээн: «Бичии суурда чурттап турар мен». «Заозерье» болгаш «Шуурган дег далган дээрбе».

Оон чогаатkан шүлүктериниң чыныды номнарын хоорай болгаш кодээниң чурттакчылары дораан-на садып алган, улуг сонуургал-биле номчаан болгаш номчуп-даа турар. Ол номнарны катап парлаарын азы чаа номнарын чогаадып бижиирин номчукчулар күзеп турар.

Тараачын амыдыралды ол тергиин эки билир, ол боду тараачын күш-ажыл-биле тудуш холбашкан. Шүлүкчү Евдоким Евдокимович 60 харлаан, тараанды ол тарып, ногаанны өстүрүп, сигенин кезип, ажаап турар.

Е. Е. Русаков кодээниң оолдары-биле хөөрежиринге (чурукта) дыка ынаа.

А. Овчинниковтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ВИКТОРИЯ ТОКАРЕВА-БИЛЕ БЕСЕДА

Чогаалчы болгаш үе

Виктория Токарева бистиң номчукчуларывыска баштак проза чогаалының автору кылдыр билдингир. Ол — дөрт рассказтарның болгаш тоожуларның, «Экспромт-фантазия» деп шинний, хөй-хөй киносценарийлериниң автору. ПМА-ның корреспондентизиниң ооң-биле беседазын парладывыс.

— Канчаар чогаалчы апарган силер?

— Мендеп оон еске мергежилдиң кижизи үшүн шыдавас турганы ол боор. Эмчи болур кәзелдиг чордум—ол институтче кирип шыдавайн барган мен. Музыка училищезин доостум — музыка башкызы болбаан мен. Артист болурун күзээн мен — театр институдунче конкурс эртпейн бардым. Ынчангаш, бодумга рольду бажып тургускаш, оюу бодум ойнап күүседир деп шинтпирлеп алгаш, Москваның кинематография институдунче кирип алдым. Шынаа-ла Георгий Данелия-биле кады «Джентльмены удачи» деп баштайгы сценарийимни бижидим. Аңаа роль күүседээн-даа болзумза, ол фильм чедишкинниг болган. Бижиири дээрге, мээң кол ролюм-дур дээрзин ынчан билгеп мен...

Бир эвес эмчи, музыка башкызы азы артист болган болзумза, бодумнуң кол күзелимге четпээн болур ийик мен деп чамдыкта боданы-даа бээр-ле мен. Ынчангаш бодуңарның кошкак талаңарны база үнелеңер!

— Чогаалдарыңарның кол темаларын кайның аң турар силер?

— Чогаалчының амыдыралы болгаш ооң чогаадыкчы чоруу араазында сырый холбаалыг болур. Амыдыралының дүржүлгазы мээзэ сюжеттерни аңдап берип турар.

Мен бодаарымга, чогаалчының ажылы арыларның ажылынга дөмейлешкек. Арылар ховуга үжүп чорааш, чечектерден нектарны чыып алгаш, ону ары чигиря кылдыр ажылдап кылыр болгай. Чогаалчы база ынчы: ховуга — амыдырал, чечектер — кижилер болгаш аңаа хамаарылга, а ары чигири — ооң чогаадыкчы ажылы-дыр.

— Өг-бүле, херээженнериңниң салым-чолу, эргиниң чыдып калган чанчылдарындан алырыры-биле холбашкан айтырыглар — силерниң чогаал талазы-биле кол темаңар ол болгай. Чүге ынчаар?

— Бажың, өг-бүле мээң бодап турарым-биле алырга кижиниң амыдыралынга кол чүүл ол. Ол дээрге кижиниң саналөөт ышкаш, маңнап үнер, үжудуп үнер болгаш кээп хонуп алыр аэродрому-дур. Ынчангаш мен самолёттуң багай аэродромдан үжуп үнерин азы багай аэродромга кээп хонарын көрүксээним ол...

Херээжен чонга хамаарышкан айтырыглар дээрге, социал теманың кол айтырыы-дыр. Оюн-башкак-биле чугаалаарга — херээженнер база кижилер ышкажыл. Бир катап мен дыннаан турумда, ачазы оглуга чугаалаан: «Уругларны ажындырып болбас!». А оглу бодангаш, улаштыр чугаалады: «Чүте? Олар база кижилер ышкажыл...»

— Херээжен кижилер дутаймда эң чугула деп санаа турар айтырыңар чүл?

— Мен болза айтырыгны ынчаар салбас ийик мен. Чүге дээрге, херээженнерге хамаарыжыр ындыг тускай айтырыг чок ийик, ол айтырыглар шуптувуска, бүгү ниитилелге хамаарыжыр. Чижээлээрге, өг-бүлениң чарлыр, сандараар чоруун херээжен улуска хамаарышкан айтырыг деп санаар чорук шын эвес. А ажыы-бile чугаалаарга, ол айтырыг дээрге, бүгү ниитилелдиң амыдыралынга хамаарыжыр айтырыгдыр.

— Өг-бүлениң чарлыр чоруун, аңаа хамаарышкан айтырыгларның чылдагаанын эргинин чыдып калган чанчылдары-биле бо-ла холбай бээрдир...

— Боттарының буруузун ескээр чайган херээ чок. Ынакшылды-даа, өг-бүлени-даа өске бүгү чүүлдерни дег, кижи боду харыылаар болгай. Чүгле бистиң боттарывыстан аас-кежиниве хамаарыжыр дээрзинге бүзүрээр мен. А чыдып калган чанчылдарга хамаарыштыр чугаалаар болза, ол аңаа-ла бүдүүн чүве эвес болгай. Херээжен кижи ам бүрүн эрелиг, эртем-билиглиг, бүрүн хандыртынган болгай. Ол бодунуң амыдыралын кымныңда дузазы чокка боду тургузуп, бодунуң салым-хуузун боду шинтпирлеп, өг-бүле талазы-биле тургустунуп келир айтырыгларны чүгле боду шинтпирлеп турар. Ындыг хамаарылга чок чоруктуң чамдык тааримча чок талалары база бар болгулаар болдур ийин.

Эргиниң чыдып калган чанчылдарын үзүткээны эр улустуң күш чок херээжен кижини дарлаар эргезин чок кылган болгай. Ам эр кижи шуут биляр: оон дузазы чокка-ла херээжен кижи чүрттай бээр (херээжен кижи чокка оларга харын берге болгай.)

— Силерниң база бир кичээнгей угландырып турар айтырыңар — бот-херээжен кижиниң чаасказанызыргай чоруунуң дугайында айтырыг. Ол дугаймда чүнү чугаалап болур силер?

— Өг-бүлелиг херээжен чамдыкта бот херээженнерден-даа чаасказанызыргай чурттан чоруурун эскерер-дир силер бе? Бир эвес херээжен кижи ажылга ыяк, өскелерге дузаргак, ажыктыг болур деп бодаар болза, ол кижи-даа чаасказанызыраа болбас. Чараш көстүр деп бодазыңза, чазык-чаагай бол.

— Силер ынакшыл дутаймда хөйүү бижип, бистиң үевисте ёзулуг ынакшыл амыдыралдан чорүй барган дээрзин бижип-даа турар силер...

— Сагыш-сеткилдиң романтиказы чорүй барган дээрзин ол ийин. Кижи төрелгетен турун турар үеде ынакшыл бардаа, моон соңгаар-даа турар апаар. Ынакшыл—кижиге улут шылгалда болгаш хыналда дээрзин үттүн турар-дыр бис.

— Аас-кежиниң канчаар билип турар силер?

— Аас-кежиин — бодуңуң оруу-биле шынчы чоруурун. Езулуг аас-кежиин — ажыл-херектер болгаш ажы-төл. Олар кажан-даа силерни чаасказанызыратпас.

— Силерниң чогаалдарыңар баштак проза чогаалдарывыска хамаарыжыр. Аңаа хамаарыштыр бодаалыңар чүл?

— Кижилерниң амыдыралында четпестерни чогаалдарымга көргүзүп чор мен. Трагикомедияларымга амыдыралды көргүзүшаан, ында хөглүг болгаш кудараачыг түүлдерни көргүзүксээр мен.

Амыдыралда четпестерни хөглүг кылдыр бижиирин кымдар мен. Бүгү-ле четпестерни кудараачыг кылдыр бижиир болза, номчукчуну ону канчаар номчуур боор. Ону база бодаар болгай.

— Литературага, кинога, театрга ынакшылды чогаадыкчы ажылыңарга канчаар таарыштырыг турар силер? Оларның кайызы силерге эң үнелиг?

— Кино болгаш театр —чогаадыкчы ажылды каттыштырганы-дыр. Талантыны ниитя саваже куткаш, кайындыр, а повары — бодуң эвес, ынчангаш кандыг чем оон үнүп келирин билдинмес. Литературада ындыг эвес: бодуңнуң ажылыңны бодуң харыылаар сен. Проза чогаалынга ынчангаш ындык мен...

— Хөй-ниитиг ажылдарыңарны канчаар олар-биле холбап ажылдап турар силер?

— Мен — ие, өг-бүле үеэш. Бажың ажылчыны, чем кылыкчызы, чогаалчы, номчукчу, бодумга секретарь-машинакчы мен...

Бо бүгү ажылдарның кайы-бирээзиндея мени хостап каапы дээр болза, мен кайызындаа-даа ойталап шыдавас мен. Ажыл хөй болган тудум-на, кол ажылымга — чогаал ажылынга материалдар мөңээ хөй болур болгай.

Нина ПЛЕХАНОВА беседалашкан.

(ПМА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут» 8.40 — Эртенги гимнастика 8.55 — «Чёрный треугольник». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы 10.25 — «Аян-чорукчулар клубуу» 11.25 — Док. телефильм 11.50— 11.55 — Телемедээлер 14.15 — Телемедээлер 14.35 — Док. телефильм 15.10 — Концерт залында — школачылар 16.00 — «Драматургия болгаш театр». А. С. Грибоедов. 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар 17.15 — Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар чүүл маршалы С. И. Руденко-биле школачыларның учражымышкыны. 18.00 — Бистиң сад 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артистери Т. Терехова болгаш С. Бережной тандылаар 18.45 — Бөгүн делегейде 19.00 — Мультфильм 19.10— Делегей болгаш аныяктар 19.45 — Фильм-концерт 19.55 — «Чёрный треугольник» Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы 21.00 — «Ут» 21.35— «Ырлаачыларым, өнүктер» 23.15 — Бөгүн делегейде 23.30 — 23.50 — Шыдыраага делегей чемпионады

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика 8.15 — «Чүрүкчү Иван Шишкин». Док. фильм 8.35; 9.35— География 7-ги класс. ССРЭ-ниң геологтуг тургузуу болгаш ажыктыг назар байлактары 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкын 4-кү дамчыдылга 10.35; 11.40 —11.C. Тургенев 6-гы класс. «Бежин луг» 11.05—Бистиң сад 12.10 — Ниити биология. 9-ку класс. Куштар болгаш аннарның чангыс ораны. 1-ги дамчыдылга 13.10— «Бойдус дугайында билиг» дамчыдылгазының почтазы 13.40 — «Билиг — күш» 14.25 —А. М. Горький «Варвары». «Дачники» 15.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм 15.45 — Эртем болгаш амыдырал 16.15— 16.20 — Телемедээлер 18.00 — Телемедээлер

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис» 2-ги телекичээл 18.40 — Мультфильм 19.05 — Делегейде болуушкуннар дугайында беседа 19.15 — «Азия төвү» 19.45 — Телемедээлер 19.55 —Чарлаалар

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удуур, чаштар!» 20.20 — Амыдыралче орук 21.00 — «Ут» 21.35 — «Безответная любовь» Уран-чечен фильм 23.05—00.10 — А. Чаковский. «Чогаалчы болгаш ооң үези»

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шабана» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Отряд особого назначения» 10.10, 13.20, «Мария, Мирабела» 11.50 Киноклуб «Подросток и закон» 15.00, «Кто сильнее кто» 17.40, 19.30, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трое против всех» 14.50, 18.20, «Гонщик идет на риск» 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выбор цели» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Завещание профессора Доуэля» 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Сокгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 5—10 градус соор, чамдык черлерге 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор.

Хүндүс 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шабана» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Отряд особого назначения» 10.10, 13.20, «Мария, Мирабела» 11.50 Киноклуб «Подросток и закон» 15.00, «Кто сильнее кто» 17.40, 19.30, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трое против всех» 14.50, 18.20, «Гонщик идет на риск» 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выбор цели» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Завещание профессора Доуэля» 18.00, 20.00 шактарда.

Чаш уругларны чемгерери

ХҮН ЧУРУМУН САГЫЫР

Уругуң организми чаш назыңында дүргени-биле өзүп-сайзыраар. Сөөктер болгаш шыңгаанар чоорту сайзырап, хевир кирер. Чем дүүлдүрар болгаш тыныш органнары база ындыг. Мининиишкин органы өзүп, нерви системазының ажыл-чорудулгазы сайзыраар.

4-5 айлыг чаш денизиниң хүн бүрү немээр. Чартык чылда ол 15-17 сантиметр чедир өзер. Чаштың бүгү талалыг сайзырангай өзүлдезинге ыңы чемненилге оноа дүзалаар. Хоолулуг ямзы-бүрү чемнерден уруг ажа-бодунга клетказының болгаш тканьларны тургузарыга чугула пластиктиг чүүлдерни алыр. Минералдыг дустар болгаш витаминнер организмниң өзүлдезинге херек, камгалал бүдүмелер аарыг болдурбазынга дузалыг. Аъш-чем мээнин өзүлдезинге тодаргай салдарлыг болгаш төс нерви системазының ажыл-чорудулгазының байдалынга ажыктыг.

Ылаңгыя бичии чаштың баштайгы айларында чемненилгезин шын организастаары оноа чугула. Кидин түлүк өзүлдезиниң үезинде уруглуң чамдыкта чем хүүдүрар системазы болгаш бүдүмелер солчулгазы чедир сайзыраваан боор. Чаш уругуң чемгерилгези шын эвес болурга, кадыкмыя байдалы бакшырап, оон моон соңгаарты өзүлдезинге багай салдарны чедирер.

Чаш төрүттүнген чашка эң не хоолулуг чем —невиң суду. Ол уругуң организминиң физиологтуг негелдезинге дузазу-биле дүгжүп турар. Невиң суднде белоктар, үстер, углеводтардан ангыда, ферментилер, гармонинар, антимикробтуг бүдүмелдер, витаминнер четчири-биле бар. Уруг эмзирер не бир дугаарында шын чемненирин сагыыр. Тургустуунган хүн чурумун дажыттас, ярыг агазырга доктаамал селгүүстээр, ажыыпп, кылыктанмас болза чогуур.

Уруг эмзирер не аъш-чемге литр сүттү азы сүттен кылган чемнерни шимп-ла киирер, эт, балык, творог, быштак болгаш йогаа база фрукт аймаан четчир кылдыр чемге ажыттаары чугула. Арага, пиво ижерни, таакпыларый шуут хоруур.

Аңаа, кадык төрүттүнгеп уруглар бөжүдулга бажыңынга-ла алды катап чемненирине кире бээр. Уругну 3 шак болгаш-ла чемгерери чугула. Чамдык уруглар үш шактан чемгерериге таарышпас болза, чеди катап чемнениринче киирер. Чемненириниң аразын үш шак кылдыр чурумчудар. Чылдың изиг үелеринде уругга 50-100 грамм хире хайындырган сүттү ижиртир. Ону чемгерериниң аразында уругну сергедири-биле ону ижиртсе эки.

Бир эвес авазының суду чок болгаш шак ындыг сүттү алыр арга чок болган болза, уругну холумактыг кылбаал сүт-биле чемгерер ужурлуг. Оон-биле чемгерерде эмчиниң сүмезин шыңгыы сагыыр апаар. «Детолакт», «Витолакт», «Малютка», «Малыш» деп холумактыг сүттер-биле чемгерер. Бир ай болганда уругга морковь, свёкла, яблок сокторын хүнде 20 дамдыдан 30 миллиграмм чедир ижиртир.

Уругуң 2-3-4 айларында чемненир режим эмиг эмер үезинге болзарга, көңгүс ескерилбес. Бо айларда 6 катап чемгерер. Чаштың организминиң физиологтуг негелдезинң барымдаалаары база чугула. Ол үелерде кол чем иезиниң суду дээрзин үттүп болбас. Иезиниң судуңге тотпаза, «Детолакт», «Витолакт», «Малютка» деп холумактыг сүттерни бээр. Оон-биле чергелештир уругларның сүт кухнязындан немелде чемнерни ап болур. Үш айдан ары казылыг уругну кылымал чемнерже киирерде, сүттен белеткээн чемнер-биле кады садыгдан садып алыр холумактыг сүттер-биле аралаштыр чемгерер.

Уруг чартык ай чедерге яблок пюрезин хүнде 5-тен 30 грамм чедир бээр. 3-4 айлыг турда, ол чемни хүнде 50 грамм чедир немээр. Кажан уруг 3—5 айлыг апаарга хайындырган дагаа чуургазының сарыг черин чиртир. Ону хүнде бичилеп ¼—½ чедир немээлге бээр.

Уругуң өзүлдезин-биле чергелештир, аъш-чемге негелдезин улгадыр. Беш айлыг эмиг эмер уругну чемге киирер болза эки. Бир эвес уруг кап кадык, өзүлдезин эки болза, 4 ай чартык турда, а эмискик эмер чаштарга 4 айдан эгелеп немелде чемнерни бээр.

Немелде чемнер бээр үеде режимни ескерлир. Уругну аразын дөрт шактап, 5 удаа чемгерер. **Бирги немелде чемге ногаа аймаандан кылган пюре** невиң кадыңга хоралыг болурундан ангыда, чаштың организмниге база багай салдарлыг.

Уругну хүнде аразы 3 шак болгаш чеди катап чемгерер. Дүне ону чемгербес, уруг иези-биле ол үеде удуп, дыштаныр апаар. Ие кижи 8 шактан эвээш эвес удуп дыштаныры албан. Ындыг болганда, аңаа таарымчалыг байдалды тургусса эки. Уруг азыраары улуг ажыл. Ынчангаш өг-бүлениң өске кежигүнерге ие дузалажырын утпас ужурлуг.

Бөжүдулга бажыңындан чаш уругну үндүрүп алырда, эмчиниң сүмезин ёзугаар херек чүүлдерни ап алыыар. Ол ышкаш иете база арыг хептерден белеткеп алгаш келир. Иезиң болгаш чаштың хептерни арыг, базып каан турар ужурлуг.

Санитар-чыгдыышкын базының.

ЧАШ УРУГНУ АЖААП-АЗЫРААРЫ

Чаш уругуң кадык болурукуң кол үндезини — чаштың не иштинге өзүп чоруур үезинде тургустуунар. Ындыг чүве болганда не болур кижи бодуң камнаныр, хүн чурумун сагыыр, хоолулуг хөй янзы чемнерни чиир апаар.

Чаа төрүттүнгеп чаш хүнде 20 катап иелеэр, катап-катап чөргээн хирлендирер. Ынчангаш хүнде солуур чуга чөргектерни 20—25 хирени белеткээр. Белиге шарыыр чөргектерни маладан кылып ап болур. Оон ангыда чымчак чоттуунар аржыыл, бичежек клеёнка база негеттиинер.

Уруг хептерни порошоктуг сутта чуп болбас. Ону ак саван-биле (детское, банное) чуур. Чаш уруглар кежи чуга, чымчак болур. Ынчангаш ону камнап, марганцовкалыг сутта эжиндирер. Уругну баштайгы 6 айында хүнүк чуур. Сугну ынчан-ла хайындырган, чоорту 36—37 градус соодуп алыр.

Уругуң чыдар орнун сокга азы батарея чанында тургустпас, бажыны доктаамал агаарладыр, уруг удуп чыдырда челбинер салгын оруунда бе дээрзин хайгаарап көөр. Хүн чурумун ёзугаар шын дыштаныпгаанны уругга таарымчалыг кылдыр тургузар. Арыг агаар уругуң өзүлдезинге дыка салдарлыг. Хүнде чаштың 2—3 катап селгүүстедир.

Чаш кижиниң азырап турар үеде не кижи бодун арыг-шеверер болдурар. Иштики хевин чүгааш, изиг ялнар-биле базаар. Хүнүң-не чунар. Уруг эмзирериниң мурнунда холуун чуур, а эмининң дошпуларын хайындырган сүт-биле чуп, арыглаар. Кол чүве арыг-шеверни доктаамал сагыыр апаар.

С. НУРСАТ,
педиатр.

Кызыл хоорай.

СПОРТ

Хоккейге чурттуң чемпионадының ээлчеглиг кезээ лидерлериниң — Москваның динаможуларының болгаш армейжилериниң тиилелгези-биле доозулган.

ЦСКА-ның хоккеистери «Трактурну» 7:2 санга, а Москваның динаможулары «Соколду» 5:1 санга удуп алган.

Арткан оюннарның түнелдери: «Динамо» (Рига)—«Крылья Советов»—5:5; «Спартак»—«Торпедо»—8:3; СКА —«Химик» —3:2; «Ижсталь» —«Автомобилист» — 2:11 санныг болгулаан.

СЭТА-ның корр.

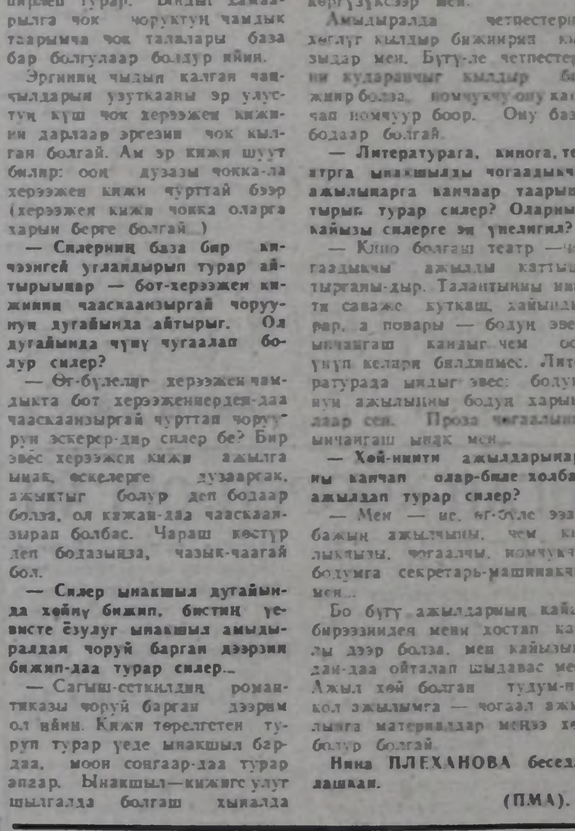

ВОЛГОГРАД. М. Чибурданидзениң болгаш И. Левитинаның аразынга шыдыраа талазы-биле делегей маргылдаазы.

И. Уткиниң телефотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯК АДАЛАРГА

Сиыр болгаш кадаймыкар кичээнгейлиг болгаш сагыш чоаагыр ада-иелер болурунарга бүзүрээр бис. Уругуң кай-кадыы, быжыг турушту кижи амыдыр өзеп ада-иелерден кол хамаарыжыр. Чаа төрүттүнген чаштың ажаарынга оноа иеледе хереглеттиинер.

Чаа төрүттүнген чашка кол таарымчалыг байдал — арыг-шеверни тургузары. Уруг арыг-шевер болурундан ангыда, оон оруп-дөжээ, ак чоорганнары, өрээлги база арыг болур үжурлуг. Уруг чыдар өрээлге таакпылавас, чүге дээрге таакпыда хораның нядотин чаштың кадыңга багай салдарлыг.

Уруг ангы оруп-дөжектиг болур болза эки. Улуг кижилер-биле чаштыг оруңга удуурга чаш кижиге хоралыг болгаш аймылдыг. Чаш кижиниң эт-херекселдерин болгаш чөргектерин өске уругларның база өг-бүле кежигүнериниң хеп-сыныңдан ангы тургузар. Уруг үргүлчү арыг болгаш курлаг хептиг турар үжурлуг. Чаш уругну эмин эртпир дыпсыды шарывас, ол оон өзүлдезинге хоралыг.

Чаш уругну хүнүң сугга эжиндирип чуур. Уруглар эмчин чашты кажандаң эгелеп сугга эжиндирерин сүмелээр. Иези уругну чаасказан чундуруп шыдавайн баар, шынчангаш адазы дузалажыры албан. Чаа божаан не бөжүдулга бажыңындан үндүр бижидерде, шоолуг-ла дыңсывааш боор. 6—8 неделя эртпенде ам быжыып, кадыы эжиниир. Ындыг болганда аңаа доктаамал дуза херек. Бөжүдулга бажыңындан үндүр бижиткен хүңүнден эгелеп ие бажыңынга чыдар апаар. Кажан кадыы эжиниргe, бажыы ажылынче чоорту кирзе эки. 6—8 неделя эртсе-даа хеп, бажың ишти чун, зар чүве көдүрүп болбас. Шак ындыг аар ажылдарны өг-бүлениң өске кежигүнерн кылыр болза эки.

Бөжаан иете уругуң адазының кичээнгейлиг болгаш эвилел-эллек хамаарылгазы оноа чугула. Янзы-бүрү чүүлдерден кылыктанып, хорадазы дыңсывааш иениң болгаш уругуң кадыңга хоралыг.

Уругуң иезиге хоолулуг чемнер чугула херек. Ылаңгыя йогаа, фрукт, сүт болгаш сүттен белеткээн аъш-чемнерни чемге ажыглаар. Арага болгаш пивону ижип болбас, чүге дээрге ол бүгү уруг эмзирер иениң кадыңга хоралыг болурундан ангыда, чаштың организмниге база багай салдарлыг.

Уругну хүнде аразы 3 шак болгаш чеди катап чемгерер. Дүне ону чемгербес, уруг иези-биле ол үеде удуп, дыштаныр апаар. Ие кижи 8 шактан эвээш эвес удуп дыштаныры албан. Ындыг болганда, аңаа таарымчалыг байдалды тургусса эки. Уруг азыраары улуг ажыл. Ынчангаш өг-бүлениң өске кежигүнерн иете дузалажырын утпас ужурлуг.

Бөжүдулга бажыңындан чаш уругну үндүрүп алырда, эмчиниң сүмезин ёзугаар херек чүүлдерни ап алыыар. Ол ышкаш иете база арыг хептерден белеткеп алгаш келир. Иезиң болгаш чаштың хептерни арыг, базып каан турар ужурлуг.

Санитар-чыгдыышкын базының.

ЧАРЛААЛ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылга филиалы дараазында тускай эртемиерниң хүндүскү өөредилгелиг белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкынны кылып турар:

1 «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Үлетпүр болгаш хамаалы тудуг».

Ажылчыннардан киирерин күзээнер ажылдаан сөөлгү черинге (декабрь 1-ге чедир) үзүктелиишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болур ужурлуг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериндеги курлавырже халашканнардан документинни өөредилгениң бүгү дургузуунда хүлээп алыр. Белеткел салбырынга хүлээп алыр дугайында айтырыгны ноябрь 25-26-да шинтпирлээр. Өөренириниң хуусазы 1984 чылдың декабрь 1-деп 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендиязы төлөөр. Киргеннерни ниити чурттаар чер-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыгларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын чедишкининг доозун, шылгалдаларны тутканнарны киреринниң шылгалдазы чокка бирги курека хүлээп алыр. Өөренирин күзээнер дараазында документилерни дужаар: будурулге черинниң азы совхозтуң өөредири-биле чоруткан бижиин төгерик танма шынзыдар, ортумак билгирниң дугайында документиниң болу, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, будурулге характеристиказы, 3х4 хемчээлдиг 8 фоточурук, күш-ажыл девтеринден үшта бижилге, өөредип чоруудар дугайында айтырыгны шинтпирлээн дуралдың протоколундан үшта бижилге.

Бижидиришкинни болу кедеш бижиир.

Филиалдың адрези: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың № 4, белеткел салбыры.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, харыы-салгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылдыраа болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информацияның килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2067.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң улазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01385

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 241 (12631) | 1984 чылдың октябрь 18, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, делегейге калбак кады ажылдажылганың политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

(Октябрьның социалистиг Уляг революциязының 67 чыл оюнга СЭКП ТК-ниң Кыйгырыгларындан).

ДАГДЫНЫЫШКЫН — ХҮНДҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕ

Дагдыныкчылар шимчээшкинни амгы үеде аажок калбарган, ол болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында ада сагыш салыышкынының политиказы-биле сырый холбаалыг айтырыы болур. Бистиң республикада беш муң хире дагдыныкчы бар, олар ажылчын аңгының, улусчу интеллигенцияның эң идепкейлиг төлээлери, чүгле ак сеткилдиг, боттарының долу күүш-биле ажылдап чоруур эвес, хөй чылдарда мөөңнеп алган байлак арга-дужулгазын, бедик мергежилин аныяк оолдар, кыстарга дамчыдып бээр, нептередир дээш доктаамал сагыш салып чоруур буянныг кижилер-дир. Дагдыныкчының ажыл-чорудулгазы нарын болгаш улуг хемчээлдиг болуп бар чыдар. Чүгле күш-ажылга төлептиин эвес, харын-даа амыдыралдың бүгү талазында ол үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Хүлээлге ёзугаар кижи дагдыныкчы болуп шыдавас, бо хереңге сагыш-сеткилинден бердинген улус ёзулуг дагдыныкчы болур.

Бистиң республикада аныяктарны күш-ажылга, төлептиг ажы-чаңга кижизидер дээш, байлак дужулгазын, билиин дамчыдып бээр дээш доктаамал сагыш салып, боттарының төлептиг үлүүн киирип чоруур дагдыныкчылар эвээш эвес. Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоймузу. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оюрмак Дажы-Намчал, Тес-Хемде «Чодураа» совхозта Чедей Батжар. Кызылдың «Детский мир» магазинде Иргит Декабрь, бо чылын «Тыва АССР-ниң алдарлыг дагдыныкчызы» деп хүндүлүг атты алганнар. «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде комсомолчуланыяктар бригадазының бригадири Нина Донгак, Кызылдың дазаранылга фабриказының мастери Надежда Макарова, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цегинииң электрокаңнакчызы Владимир Монгуш болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Кызылдың, Ак-Довуракты, Хову-Аксының будурүлгелериниң, совхозтарның партия, профэвилел, комсомол организацияларының дужулгазынган алгаш нөөрге, дагдыныкчыларны шилип ап, орта ажыл-ишчи, бодунуң херээнге бердинген, ат-алдарлыг, билии шыырак, аныяктарны өөредип, кижизидип шыдаар кижилерни киирип турар. Ылаңгыя коммунистерни, күш-ажылдың, дайынның хоочуннарын колдады шилип алган. Оон уламнан дагдыныкчылар чөвүлелдери ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, кичээнгейни будурүлгелериң ажыктыын, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, продукцияның шынарын экижиринче, бот-үнезин чиигедиринче, коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринче угланган ажылдарны чорудуп турза-даа, негелдеге четпес. Будурүлгелерниң, организацияларың удуртукчулары болгаш хөй-ниити организациялары дагдыныкчыларга долу деткимчени ам-даа көргүспейн турар, аныяк ажылчыннарның, специалистерниң будурүкчүлүг амылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспаан. Ол ышкаш дагдыныкчылар дагдынып алган аныяк кижилери-биле керээни чарып, хүлээлгелерни алыр. оон .күүселдезин хынаар ужурлуг. ындыг-даа болза ону чедир кылбайн турар. Профэвилел, комсомол организацияларга ажыл-агый органнары-биле кады дагдыныкчыларның ажыл-чорудулгазын удуртур хүлээлгелиглер.

Ниити билиг болгаш профессионал школа реформазының кол угланыышкыннары аныяк салгалдың күш-ажыл кижизидилгезинче. неогежил шилип алырының, аңаа өөредириниң айтырыгларын СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштур экижидерин айытыкан. Орта мергежилдиг ажылчыннарның, дагдыныкчыларның идепкейлиг киржилгези эргежок чугула, ону болур-чогууру-биле организастаар херек.

Тыванның ажылчы чоннары он бирги беш чылдың дөртку чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш бо хүннерде шалыпчы ажылдап турар, ону чедиишкинниг боттандырар хереңге дагдыныкчылар улуг рольду ойнаар, ынчангаш оларның ажыл-чорудулгазының хевирлерин болгаш арга-методтарын сайзырақгаймыдар дээш партия организациялары тодаргай хемчегларни алыр ужурлуг.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга СЭКП ТК-ниң Кыйгырыгларында мынчаар айытыкан:

Алдарлыг хоочуннар, аныяктарның дагдыныкчылары! Билиңерни, амыдыралчы байлак дуржулганарны аныяк салгакчыларга дамчыдынар!

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

ЮБИЛЕЙ КЫЗЫЛ ТУГУН НАЙЫСЫЛАЛГА ТЫВЫСКАН

Кызыл хоорай тос айларда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээзиниң талазы-биле планның 104,4 хуу, ону сайгарарын—102,9 хуу боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планый 104,5 хуу күүсеткен. Пассажир сөөртүлгезиниң, човунуң амыдырал хандырылгазының болгаш үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдалары ажыр күүсеттинген. Бо үеде планнан ажыр 4159 муң рубльдиг үлетпүр продукциязын бүдүрген. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 102,8 хуу болган.

Совет Тывазының 40 чылын төлептиг үткүүр дээш калбарган социалистиг чарышка хоорайлар болгаш районнар аразынга Кызыл хоорай тинилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилей Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга дүүн найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, хөй-ниити организацияларының төлээлери чыглып келген. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар ол бедик шаңналды хоорайга тывыскан.

Чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш күрлавыларны немей дилеп, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын нептередип тургаш улам күжепишкинниг ажылдаарын хоорай бүдүрүлгелериниң аразында чарышка тинилекчи болган коллективтерниң төлээлери — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң директору В. Х. Кара-оол, хоорайның сүт заводунда бригадир Г. Д. Фадиенко, пассажир АТБ-зиниң чолаачызы А. А. Романенко олар Улуг Октябрьның 67 чыл оюн күш-ажылчы чаа чедиишкинделиг үткүүрүн хүлээнгеннер. СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов ажылда бар четпестерни чайладыр талазы-биле хемчегларни алыры чугула дээрзин айыткан. Ол күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидеп, социалистиг чарыштың кижизидикчи утка-шынарлыг болуурун чедип алыры чугула дээрзин демдеглээн.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Хүндүлел бижиктерин бөлүк мурнакчыларга тывыскан.

БЕДИК КӨРГҮЗҮҮГЛЕРИ ДЭЭШ

Социалистиг чарышка бедик көргүзүүглерин чедип алганы дээш «Сибирьтехмонтажтың» КМК-зы СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилей Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Шаңналды СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа коллективке дүүн тывыскан.

КМК тос айларның тудуг-монтаж ажылдарының керээлиг планын 114,3 хуу, бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарны 112,7 хуу күүсеткен. Эртken чылдың деннелиниге бодаарга 6 хуу өөрүлдеглиг болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 102,6 хуу боттандырган. Өөрүлде темпизи 10,2 хуу четкен.

Бо чылын ажыглалга кирер үжүрлүг объектилерни —Кызылда чылыдыгга четкилерин, чылыг электростанциязында № 6 котёлду, Элегес-Аксында суггарылга системазын, «Көк-Тей» совхозта 42 муң куш кирер кажаанны коллектив хуусаа бетинде дужаган. Дөрт чыл планын В. И. Проскурнин, В. И. Мусахрановтуң бригадалары доозупкан. Аны үеде 13 кижи 1985 чылдың үлүүнде кирген. Хоочун ажылчыннар каннакчы Д. П. Малясевпп, мастер В. А. Сбитнев, токарь В. М. Блохин олар аныяктарга үлегерин көргүзүп, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Октябрь революциязының 67 чыл оюн таварыштыр чыл планын күүседирип бедик шаңналга хейаът кирген ажылчыннар хүлээнген.

Шаңналды ап тура, КМК-ның начальнигни Аркадий Прокопьевич Поручник күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидеп, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедирип коллективтиң мурнунда турун турар чугула сорулгаларның бирээзин дээрзин айыткаш, беш чыл планын боттандырар дээш коллектив улам сорук киришкинниг ажылдаар дээрзин бүзүреткен.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде «Улуг-Хаа» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында шаңда дүжүрген бо чылдың дүжүдүнүң тараазын арыглап, ону кургадып турар ажылчыннар. Оларның аразындан Комбу Очаа, Галина Чалбаа, Калин-оол Анай, Ховалыг Матпак-оол хүн бүрү шалыпчы ажылдап турарлар. Бо шаңда тараа арыглаарының үш өөлчээн тургускан. Олар кызыл-тасты, суланы, көк-тарааны бир деминг арыглап, кургатканнар. Ында ажыл ам-даа хөй. Бо хүннерде аңаа Михаил Малбык-оолдуң удуртканы комсомолчу-аныяктар бригадазының шөлэриниден чаагай дүжүттүң тараазы кээп-ле турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТЫВА АССР ССРЭ-НИ ТӨЛЭЭЛЭЭН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Аңаа ССРЭ-ниң МАР-га хүннери термолдролуг айыылдың кыжаныышкынарын чайладыры дээш, бомбүрзек кырынга быжыг тайбың дээш социалистиг чүрттарның улустарының демиселиниң улам идепкейжээниниң демдээниң аңаа-биле арткен. Ол хүннерни Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга болгаш МАР-ны догуиадыр чарлаанының 60 чылынга холбаштыр найыралдың чаңчыл апарган айын ёзугаар организастаан болгаш моол база совет ажылчы чоннарның аразынга чаңгыс эртi, бүгү талалыг үре-түңнелдиг кады ажылдажыганы улам быжыглаарының оруунга чаа чугула үе-чада болган.

Моол черге Советтер чүрүүн Тыва АССР төлээлээн. Улан-Баторга болгаш МАР-ның эске-даа хоорайларынга болгулаан найырал кежээлеринге, делгелгелерге болгаш кинофестивальдарга Совет Тыванның төлээлекчилери моол өөнүктерге болуунуң республиказының коммунистиг түргузуушкунга чедиишкиннери-биле, экономиканың, политиканың болгаш культураның бүгү адырларынга чедип алган чүүлдери-биле таныштырган.

СОВЕТ-СИРИЯ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкоуң Араб социалистиг чаартылга партиязының Чингине секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизи Хафез Асад-биле чугаалажыышкынары октябрь 16-да Кремльге болган. Аңаа кириишкеннер: совет талаадан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежүүнүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальниги С. Ф. Ахромеев; сирия талаадан — САР-ның оралакчы президентизи А. Хаддам, САР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, камгалал министри М. Тлас, АСЧП-ниң региональдыг удуртулгазының кежигүнү А. Дияб. Депшилгелиг национал фронтунуң төп удуртулгазының кежигүнү К. Шараф, экономика болгаш даштыкы садыг министри С. Ясин, даштыкы харектер министри Ф. аш-Шараа.

Совет Эвилелиниң болгаш Сириянның, СЭКП-ниң болгаш АСЧП-ниң аразынга хөй талалыг харылзаалар пайырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге быжыы-биле үнезилээш, бедик деңгеле четкенин болгаш улам-на быжыглаарын турарын К. У. Черненко болгаш Х. Асад олар бот-боттарын билчаринии болгаш чүректиң ханызындан пайыралдың байдалынга болган чугаалажыышкынарыны үезинде сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Совет-сирия харылзаалардың ындыг хөгжүлдези ийи чүрттарның улустарының эргежыктарынга, Чоокку Чөөн чүкке болгаш бүгү делегейге депшилгениң болгаш тайбының хереңге дүжүп турар. Ол харылзаалар болза империализмниң болгаш оон чалчаларының агрессия чыдаанныышкыннеринге удуп, улустарның хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун бадыткаар дээш деңгеле дең эргелиг, чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажыганың тодаргай үлегери болуп турар.

Ийи талаларның үүнү хүүсаала эргe-ажыктарынга дүшүнгеннер. Чоокку Чөөн чүкке болгаш бүгү делегейге депшилгениң болгаш тайбының хереңге дүжүп турар. Ол харылзаалар болза империализмниң болгаш оон чалчаларының агрессия чыдаанныышкыннеринге удуп, улустарның хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун бадыкт

Чурттуң Аъш-чем программазы — бодтаныышкында

РАЙК: БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАРЫВЫС

Кодээ ажыл-агыйда чаа орган болур районнарның аграр-үлетпүр каттыжымышкыннары тургустунгандан бээр ийи чыл чоокшулап турар. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, анда бадыткаан чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга бодтандырар дээш, каттыжымышкыннар тургустунганының башкы тайгы хүннеринден өгелеп-ле күжениишкинниг ажылдап киришкен. Эртиен үениң иштинде кандыг ажылдарны чорутканын, чаа органның ажылының үретүлнели кандыг болуп турарын, оон мурнунда моон сонгнар-даа сорулгаларны чугаалап бээрин «Шынның» корреспондентизи Бармын-Хемчик районда РАЙК чөвүлелиниң даргазы, райкүском даргазының бирги орлаачызы, кодээ ажыл-агый аргелелиниң начальныгы Мандат-оол Бичe-оолович КАРА-САЛДАН дилээн. Оон чугаазын парладывыс.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму чурттуң Аъш-чем программазын хүлээп алган. Ук Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга бодтандырарыбле бистиң Бармын-Хемчик районга кодээ ажыл-агыйның чаа органы болур районнуң аграр-үлетпүр каттыжымышкынын тургускан. РАЙК районнуң кодээ ажыл-ишчилериниң бүгү күжениишкиннерин Аъш-чем программазының сорулгаларын күүседиринче мөңгеледээн. Чаа органның чөвүлелинде кирип турар албан, организацияларның ажыл-чорудулгазын районнуң кодээ ажыл-агыйынга тогумчалыг түннелдерин чедип алырынче утландырган.

Каттыжымышкынның составында районнуң дөрт совхозу болгаш он албан, организацин, бүдүрүлге черлери кирип турар. Кодээ ажыл-агыйга хамаарышкан бүгү-ле айтырыгларны каттыжымышкынның кежигүннери бир деминг, чангыс кижи дег, шиитпирлээр апаргын. Мурнунда ындыг эвес, түс-түс организацинилар боттарын тускайлаң хөделир, «дүмчүүш» боралаар турган. Ындыг болганда кинти эчис түнней дээш оларның сонуургалы база куду турган. Чаа орган тургустунгаш, ол бүгү организацияларның ажылын чангыс эчис сорулгаже утландыр башкара бергенинниң соонда ажылдың беримчези илергей бедиээн. «Деминг сааскан тевe түүүп чээн» дээрин мышкаш, аразында хамаарыштыг организацияларда кады хөделирге, ажыл бүдүргүр-даа, беримчезин бедик-даа апаргын. Оон-биле кады оларның материалдыг сонуургалы база бедиээп.

РАЙК тургустунгандан бээр ийи чыл чоокшулап турар болганда, оон ажылының баштайгы түннелдерин ам үндурүп, оон баштайгы базымнарынче хая көрүнүп болуур апаргын. Мээнде чамдык сан-чураглайларны ап көрээлиңер.

Чаа каттыжымышкынның тургускан чорук районнуң кодээ ажыл-агыйын кодүреринге чугула ролдуг ойнаар. Оон мурнунда чылга бодаарга, каттыжымышкынның түрүп келген чылдарында районнуң ажыл-агыйларынга эът бүдүрери 31,1, сүт бүдүрери —19,7, дүк бүдүрери —11,4 хуу көвүдээн. Оң бирги беш чылдың эрткен үш чылдарында совхозтар 4328 тонна эътти, 4534 тонна сүттү, 315 тонна дүктү бүдүрүп, ол чылдарда күрүнеге эът садарының планын 102,8, сүт садарын 105,5 хуу күүсеткен. Ниитиниң малының баш саны база өскен. Бо бүгү көргүзүлерни чедип алырынга кадарчылардан, саанчылардан, малчыннардан аңгыда, эвээш эвес салыышкынны РАЙК-те хамаарыштыг организацияларның эффективтиг ажылдаарының коэффициентизин бедидери болур.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында каттыжымышкынның совхозтары 8281 гектарга тараа культураларын чаштырган, оон иштинде кызыл-тас 3750 гектар. Картофельди болгаш ногааларны 423,5 гектарга олуртkан. Тараалар чай эгезинде кандааш, дыка орайтай бергенде четчип үнген болгаш, ам колдуунда сүглеп түрүп берген. Ынчалзажок дүжүдүн ажаан ап болур шөлдер база-ла делгем. Ажыл-агыйлар чаа дүжүттүң ажаалдазынче чаа-ла эгелеп кирип турар. Ам сорулга болза, санныг кыска хонуктар дургузунда бүгү өстүрээн тараанны чидириг чокка бүрүн ажаап алыры болур.

Районда мал чемнериниң белеткели ам адакталып турар. Сентябрьның 24-түн медээзи-биле алырга, 10333 тонна сенаж, 23700 тонна силос болгаш 841 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттингеп. Ол болза эрткен чылдарда турганыладан дыка хөй болуп турар. Ниитиниң малынга чемнер курлавырлап алыры ам-даа үргүлүүлеп турар. Чемнер белеткээрин «Хемчик» (директору Э. С. Идам-Сүрүн) болгаш «Барлык» (директору Ч. Х. Дожулаа) совхозтар шалыкын чоруткаш, чарыштың мурнуку одурүүнда киргеп.

Депшилгелиг арга болур бригада керээзи-биле ажылдаарын мал база чер ажылынга иептередириче РАЙК чөвүлели улуг хичээнгейни салып турар. Амгы үеде бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилгээн звеноларның саны каттыжымышкынның ажыл-агыйларында 20 ашкам. Күш-ажылдың бо депшилгелиг аргазы-биле ажылдаарга моонуг ажыктыг хээрзин «Шекпээр» болгаш «Барлык» совхоотарга кукуруза, хөй чылдыг сигеннер тарып өстүрер звеноларның ажылының дүржулгазы тодаргай бадыткаан.

Кодээ ажыл-агыйда чаа орган чүгле баштайгы базымнарны кылып турар болганда, бүгү-ле чүвениң шупту чүс хуу эки болуруп чедип алыры берге. Чүве-ле бүрүзүнге үе негеттинер апаар. РАЙК-түң мурнунда салдынган сорулгаларда чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа эвээш эвес. РАЙК-түң мурнунда ам эң чугула сорулга болза, оон чөвүлелиниде кирип турар организацияларның аразында харылзаазын чогумчалыг кылдыр аайлап төарыштырары болур. Мурнундагы эрги чанчыл-биле түс-түзүнде хөделир дээр чүткүл оларда ам-даа хевээр артышаан болуп турар. Ону ажып эртери эргежок чугула. Бар четпестерни шүгүмчүдекчи ёзу-биле миниир ужурлуг.

Районнуң мал ажылында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Чижээ, бир инекке оналаштыр сүт саап алырының, бир хойдан дүк кыргын алырының көргүзүглеери районда куду болуп артышаан. Ол ышкаш малдың өлүп хорвары, оны чидирер, оорга алыыр чоруктар эвээжевейн турар. Төрүүр үүс баш малга оналаштыр чаш төл алыры кончуг куду, тодаргайларга, үүс инекке оналаштыр районга иниитиин-биле 66 быза, үүс баш хой, ошкүтө оналаштыр 73 анай, хураган алдының турар.

Мал ажылының түскай эртемнигнери малдың уксаазын экижидериче, оон продуктулуун бедидериче ам-даа кошкак кичээнгей салып турарын демдеглээр херек. Районнуң уксажыдылга балүүнүң болгаш зооветспециалистериниң бурузу-биле малдың кызырааар чоруу эвээжевейн турар.

Бо чылдың эрткен айларында районнуң мал продуктуларын садарынга эки көргүзүглерин чедип алырынга боттарының эвээш эвес үлүг-хуузун киргеп коллективтер бар. Оларга «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хойжу бригадазын, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак болгаш «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермаларын, «Барлык» совхозтуң хойжулары О. Күжүгет, К. Күжүгет, С. Данзычы, «Шекпээрин» хойжузу О. Мандак-Хаа, саанчылары А. Сарыглар, М. Куулар, «Барлыктың» саанчылары Д. Бораалай, Д. Куулар болгаш өскелерин-даа хамаарыштырып болур.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында ниитиниң малының бажын өстүрер талазы-биле РАЙК-түң ап чорукчаларының түннелинде бодда мал 4,4 хуу өөрүлелиг болган. Хаван болгаш чылгы мал база өскен. Ынчалзажок шөөр малдың бөш саны эрткен чылдың деминделиниден кызырылганын айтыр херек.

М. КАРА-САЛ.

Автотранспорттуң хоочуннары

ЧОЛААЧЫЛАВЫШААН

1964 чылдың күзүү. Ынчан чолаачылар курузун дооскан Андрей Бызаакай эрги машина хүлээп алган. Ол үеден «Ак-Эрик» колхозтуң баштаар черинiң даргазы тургай Эренден Улзай-оол чаа чолаачыга чагыг-сөзүн берген:

— Көөрге эрги-даа болза, «хорээ кадык» машина эвеспе. Бүгү колхоз Совет Тываның чээрби чыл оонга белеткеним турар, ажыл хөй. Техникага камнып, ажылынга кызымак бол!

Ынчан Андрей чээрби харлап тургай. Оон бээр база бир чээрби чылдың эртип турары бо. А Андрей ам-даа чолаачылавышаан. Эрткен чылдарының дургузуунда ол ажылынга улуг дуржулганы чедип алган. Соян Таяй, Чыпсынак Чырандай, Лайдып Имажай, Сымчитпаа Дадар-оол болгаш өскедаа хоочун чолаачылардың дузазын көрүп, боду өөренип чораан, ёзулуг чолаачы болу берген.

Андрей Анчыевич ам «Кызыгаар» совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзин апартан. Аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин идепкейлиг күүседип. Семён Сагаачы биле Баткар Сенди оларга чолаачының мергежилии ханы шиитгээдип алырынга дузалажып турар.

Коммунист Андрей Анчыевич суг сөөртүр машина-биле Агар-Арзында чээрби кодан аалга сут чедирип турар. Оруукка машина үрелип, хойжуларга суг чедирбейн баар таварылга турбаан. Ол чоруп тургаш, малчыннарның почтазын база чедирип турар. Оон-биле чергелештир малчыннарның дилээн болгаш чагыын күүседип, магазинден хлеб, таакпы-даа садып чедирер. Ол хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Көдээ Совет депутадынга каш удаа соңгуттурган. Хурал-суглаа, шеф ажылдарынга ол активви киржип келген.

Д. ТУМЕН.

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

Таптыг-ла мугур 40 чыл бурумгаар Кызылга чолаачылар курузу ажыттынар билек аңаа киргеш, ону 20 хире тывалар болгаш элээн каш орус өөнүктериивс-биле кады дооскан бис. Оларның аразындан Лама Ооржак, Комбуй-оол Сарыглар, Никанор Бажин, Анатолий Сандаков болгаш оон-даа өске эштерим-биле 1934 чылдан эгелеп Тываның ыракузак районнарынче янзы-бүрү чүктерни сөөртүп эгелээн мен.

Ол үеде Кызылга ампызы мышкаш улуг делгем кудумчулар, хөй санныг автомобильдер чок турган. Чолаачылар санныг, бот-боттарын билчир, танышар.

Чадаана, Өвүрнүң Дус-Даг, Бай-Тайга четкеш кээри белен эвес турган. Ыяш кабиналыг «ЗИС-5»-терге ынчан ажылдазары кыштың соогунда, чайның изинде берге, часкаан чораан малташ-баларга дүшкеш эш-өөр келбес болза, аңаа чеже-даа олуруп болур, чамдыкта ат кужун ажыглап, машинаны шимчедип аптар аргалар тургулавын.

Бодум Кызылдың пассажир автотранспорт будүрүлгезинге 40 чыл дургузунда доктаамал ажылдап келдим. Ол үениң иштинде эш-өөрүмнүң, найыралдың ачызында кады ажылдап, бот-боттарывыска дузалажып келгенивистиң түнелдин эвээш эвес сигеп шөлдерни эжиждер, он беш муң гектар одар-белчиринi сугларын өскүдүп, ол чылдарда күрүнеге эът садарының планын 102,8, сүт садарын 105,5 хуу күүсеткен. Ниитиниң малының баш саны база өскен. Бо бүгү көргүзүглерни чедип алырынга кадарчылардан, саанчылардан, малчыннардан аңгыда, эвээш эвес салыышкынны РАЙК-те хамаарыштыг организацияларның эффективтиг ажылдаарының коэффициентизин бедидери болур.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында каттыжымышкынның совхозтары 8281 гектарга тараа культураларын чаштырган, оон иштинде кызыл-тас 3750 гектар. Картофельди болгаш ногааларны 423,5 гектарга олуртkан. Тараалар чай эгезинде кандааш, дыка орайтай бергенде четчип үнген болгаш, ам колдуунда сүглеп түрүп берген. Ынчалзажок дүжүдүн ажаан ап болур шөлдер база-ла делгем. Ажыл-агыйлар чаа дүжүттүң ажаалдазынче чаа-ла эгелеп кирип турар. Ам сорулга болза, санныг кыска хонуктар дургузунда бүгү өстүрээн тараанны чидириг чокка бүрүн ажаап алыры болур.

Районда мал чемнериниң белеткели ам адакталып турар. Сентябрьның 24-түн медээзи-биле алырга, 10333 тонна сенаж, 23700 тонна силос болгаш 841 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттингеп. Ол болза эрткен чылдарда турганыладан дыка хөй болуп турар. Ниитиниң малынга чемнер курлавырлап алыры ам-даа үргүлүүлеп турар. Чемнер белеткээрин «Хемчик» (директору Э. С. Идам-Сүрүн) болгаш «Барлык» (директору Ч. Х. Дожулаа) совхозтар шалыкын чоруткаш, чарыштың мурнуку одурүүнда киргеп.

Депшилгелиг арга болур бригада керээзи-биле ажылдаарын мал база чер ажылынга иептередириче РАЙК чөвүлели улуг хичээнгейни салып турар. Амгы үеде бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилгээн звеноларның саны каттыжымышкынның ажыл-агыйларында 20 ашкам. Күш-ажылдың бо депшилгелиг аргазы-биле ажылдаарга моонуг ажыктыг хээрзин «Шекпээр» болгаш «Барлык» совхозтарга кукуруза, хөй чылдыг сигеннер тарып өстүрер звеноларның ажылының дүржулгазы тодаргай бадыткаан.

Кодээ ажыл-агыйда чаа орган чүгле баштайгы базымнарны кылып турар болганда, бүгү-ле чүвениң шупту чүс хуу эки болуруп чедип алыры берге. Чүве-ле бүрүзүнге үе негеттинер апаар. РАЙК-түң мурнунда салдынган сорулгаларда чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа эвээш эвес. РАЙК-түң мурнунда ам эң чугула сорулга болза, оон чөвүлелиниде кирип турар организацияларның аразында харылзаазын чогумчалыг кылдыр аайлап төарыштырары болур. Мурнундагы эрги чанчыл-биле түс-түзүнде хөделир дээр чүткүл оларда ам-даа хевээр артышаан болуп турар. Ону ажып эртери эргежок чугула. Бар четпестерни шүгүмчүдекчи ёзу-биле миниир ужурлуг.

Районнуң мал ажылында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Чижээ, бир инекке оналаштыр сүт саап алырының, бир хойдан дүк кыргын алырының көргүзүглерни районда куду болуп артышаан. Ол ышкаш малдың өлүп хорвары, оны чидирер, оорга алыыр чоруктар эвээжевейн турар. Төрүүр үүс баш малга оналаштыр чаш төл алыры кончуг куду, тодаргайларга, үүс инекке оналаштыр районга иниитиин-биле 66 быза, үүс баш хой, ошкүтө оналаштыр 73 анай, хураган алдының турар.

Мал ажылының түскай эртемнигнери малдың уксаазын экижидериче, оон продуктулуун бедидериче ам-даа кошкак кичээнгей салып турарын демдеглээр херек. Районнуң уксажыдылга балүүнүң болгаш зооветспециалистериниң бурузу-биле малдың кызырааар чоруу эвээжевейн турар.

Бо чылдың эрткен айларында районнуң мал продуктуларын садарынга эки көргүзүглерин чедип алырынга боттарының эвээш эвес үлүг-хуузун киргеп коллективтер бар. Оларга «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хойжу бригадазын, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак болгаш «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермаларын, «Барлык» совхозтуң хойжулары О. Күжүгет, К. Күжүгет, С. Данзычы, «Шекпээрин» хойжузу О. Мандак-Хаа, саанчылары А. Сарыглар, М. Куулар, «Барлыктың» саанчылары Д. Бораалай, Д. Куулар болгаш өскелерин-даа хамаарыштырып болур.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында ниитиниң малының бажын өстүрер талазы-биле РАЙК-түң ап чорукчаларының түннелинде бодда мал 4,4 хуу өөрүлелиг болган. Хаван болгаш чылгы мал база өскен. Ынчалзажок шөөр малдың бөш саны эрткен чылдың деминделиниден кызырылганын айтыр херек.

М. КАРА-САЛ.

Кооператорларда

Эрзин суурда № 1 аъш-чем магазинин комсомолчу-аныяктарныы. Бригаданы комсомолчу садыгжы Наталья Чүдекпен удуртуп турар. Аныяктарның ажылы деминг. Магазинниң садыгжылары Е. Оюн, И. Балган олар садыгжылап ажылдааш үр база-даа, кызымаа-биле мактадып турарлар. Бо чылдың эртиен айларында бригаданың кежигүннери эки ажылдаан.

ЧУРУКТА: комсомолчу-аныяктар бригадазының садыгжылары.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

ХООЧУН КОКТУГ

Бавук Санаевич Донгак ужуражылгаларга бо-ла чеде бээр. Садыг шугумунга барык дөртен хире чыл ажылдаан болгаш, аныяк садыгжыларга оларның мергежилиннге хамаарыштыр бодунуң арга-дурзулгазынга даянып чугаалаар чүве-ле хөй. Аныяктар хоочун садыгжының чугаазын күүседип-биле дыннаарлар.

Кызылдың чыл хуусаалыг садыг белеткел курузун 1941 чылда доосканы-биле оон садыгжы күш-ажылчы намдары эгелээн. Курсту эки өөредилгелиг дооскан соонда, Б. С. Донгакты Тожу кожуунче ажылдадып чорутkан. Коъш-Тарыг садыгга ажылдап эгелээн. Тываның ырак-узак оң булуңунга садыгның кынчаар хөгжүп турганын, барааннарны Кызылдан кынчаар сөөртүп эккеп турганын ол солуун кылдыр чугаалаар. «Ол үеде бараан-сараан кончуг ховар боор чүве болгай. Ажылдаары ынчан ярай берге-даа болза херегленчилер-биле быжыг харылзааны тудуп ажылдап турдувус. Садыгларым-биле чергелештир фронтута белек чыырынга база киржип турдувус—деп, ол чугаалаар.

Тожуга үш чыл ажылдаан, Б. С. Донгак төрээн Алдан-Маадырынга көөп, садыг хүлээп алган, садыгжылаан. Оон бээр-ле Суг-Аксынга бараан складының эргелекчизинге, аъш-чем магазининге садыгжылаан. Колхоз даргазынга, кодээ Совет күүском даргазынга-даа ол ажылдаан. Ажылдың кайы-даа участогунга Бавук Санаевич негелдеминiң, хүлээнген херээнге ак сетkилдинiң көргүзүн келген. Сагыш-сеткил алыс-ла ынак мергежилинге ажылдаарынче тыртылар болган. Ынчангаш Б. С. Донгак Чадаананың белеткел конторазының Алдан-Маадыр суурда белеткелчизинге 1960 чылда ажылдаа эгелээш, 1980 чылда хүндүүг дыштанылгаже үнген. Хоочун конгут-ла дижир болгай. Бавук Санаевич —аныяктарның дагдыныкчызы, аныяк эш-өөрүнге арга-сүмезин күзедип-биле дамчыдып чоруур. Алдан-Маадыр суурда магазинниң садыгжызы Зоя Ооржак, Чадаананың аныыртывыш ажыл-агый черинде ажылдап турар Арагачы Донгак болгаш оон-даа өскелер Бавук Санаевичнин мергежил талазы-биле башкыдыс дижир.

Алызындан ажыл-ишти дээвде, олут олуртунмас чаныыг болгаш пенсияже үнзе-даа, ажыл чок ол олуруп шыдаваан, хөй-ниити ажылындан чыда калбас. Алдан-Маадыр суурда улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү хүлээлгезини Б. С. Донгак ак сетkилдиг күүседип турар. Ажылдың кандыг-даа участогунга хыналадап ялзээн четпестерни чайладыр талазы-биле бодунуң самал-оналыын бо-ла кирген, сүмелешкен турар. Дүк кыргылдазының үезинде дүк класстаан турарын бо-ла көрүп болур.

Донгактарның өг-бүлезин суурнуң чурттакчылары кончуг эки билир. Өг-бүлениң уругларының неэн Какаа Сандыковна база хөй-ниитичи, ам пенсионер. Донгактарның уругларының ада-иезин ышкаш ажыл-ишке ынак кылдыр кижизиттингеннер. Оглу Макар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору, кызы Чечек —дээди эртемниг эмчи. А Буяны оң класстың өөреникчизи.

О. БОРАШ.

Сүт-Хөл район.

КОМИССИЯЛАРГА ДАЯНЫРГА

Райпода 32 садыг четкизи бар. Кодээ черлерде чедип автомагазинниң быжыглаан. Оларның аразында социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин, планныг онаалдазын эки күүсединп турар коллективтер бар. Чижээ, автомагазин садыгжылары Ш. С. Шалык, О. С. Балчыр, К. С. Душпуй-оол олар планныг онаалда күүселдезин 120 хуудан кудулаттайн турар. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Б. Д. Лаваа, «Кооперацияның тергиинiң» хөрек демдээнiң эдилекчизи Т. М. Монгуш, С. С. Увангур, Ш. С. Шалык, А. Д. Ондар, аныяк специалистер В. Монгуш, О. Сайчат болгаш оон-даа өскелериниң ажылы макталдыг.

Райпонуң белеткел конторазының коллективиниң ажылы багай эвес. Аъш-чем программазын күүседир херекке ээлээш эвес үлүг-хуузун киришкирип турар.

Садыгның материал-техниктиг базазын быжыглаарынче угланган чамдык хемчегler алдынган. Чижээ, Белдир-Арыг, Ак-Эрик суурларда, Үй-Шыкаада ийи-ийи садыгжы ажылдаар мебель магазиннери, район төвүнде мебель магазинин, 100 олуттуг столовая-кафени ажыглалда киргеп. Райпонуң автогаражынга үш автомагазин, хлеб, чүк сөөртүр дөрт машина немешкеп. Ийи ааа ишти чурттаар бир чурттална бажыңының, хлеб заводунуң тудуу бо хүннерде түттунуп турар. Ол бүгү садып алыкчыларга таарымчалыг байлаяды тургузары чугаажок. Ындыг-даа болза райпонуң ажылында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Магазиннерге барааннарны садып алыкчыларның негелделхереглелиң барымдаалап четчелеп кикиреринче кичээнгей садыгжыларның, товароведтериин талазындан ам-даа кошкак. Бараанпарның ассортиментизиниң магазиннерге кызыы апаарының чылдагаанындаа ында. Садыгдашкынның депшилгелиг аргазын нептередип тарадыр айтырыгже чогуур кичээнгей салдынмайн турарын айтыры чугула.

Садыгга ажылынга кадрлар шилип алырын, оларны ажылдың участогунга таарыштыр тургузарын райпо баштаар чери кошкак шиитпирлеп турар. Ниитиниң өөрүлелиг-хөреңгизинге өре-самчыгдалдарның болуп турарын оон-биле тайылбырлап болур. Эрткен айларда райпога улуг түүнүг үш өре-самчыгдал болган. Столоваяда повар Д. Иргит 2830 рубльдин, аъш-чем магазининге ийи ай ажылдаан база-даа, кызымаа-биле мактадып турарлар. Бо чылдың эртиен айларында бригаданың кежигүннери эки ажылдаан.

ЧУРУКТА: комсомолчу-аныяктар бригадазының садыгжылары.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

ЭКИЖИДЕР АРГАЗЫ БАР

Өвүр райпозунуң пекарнязының быжырып турар хлевиниң шынары сөөлгу үеде баңсыраан. Магазинден садып алырга, хлебтиң чамдыкта дузу чок болур ийикпе, азы дузу ажыг болур, ужуру черле билдинмес. Чедир быжпаан, чиг хлебти магазиннерже киирип садып турары канчап-даа таарышпас деп бодаар мен. Чылдагааны чогум чүдел?

Пекарня райпозда улуг коллектив болганда, ында ажылдап турар кижилериниң аразында мергежилинге аргадуржулгазы улуг, хоочун-даа кижилер бар. Кижи бодаарга, олар кол күш болгу дег. Эки кылдыр быжырып каан хлеб магазиниге ийи-чанчыс кестүп келгилээр болгай. Ындыг болганда, ынчаар ажылдап болурунуң аргазы пекарня коллективинде бар-дыр. Райпо баштаар чери ону чүү деп көрүп турар ирги?

Ам столоваяның ажылын көрүп көрээлиңер. Бо столоваяның ажылдакчылары хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар дизе, частырыг болбас. Белеткел турар аъш-чемниiң шынары багай, амданыыг кылдыр белеткевейн турар. Оон-биле кады кижи маңаа далаш чемнениң алырының аргазы чок. Чем үлеп ажылдап турар улустуң ажылынга оожуму аажок, чем үлээрде шаг-ла боор. Ажылынга эргежок чугула аяк-савапы ажылдаар черинге чоок салып албаска, ону өске черден чедип барып алырынга шак-че эртип турбайн канчаар. Столоваяның ажылдакчыларының кедип турар халадын көөр болзунарза, ак өңнүң оскунупкан турар. Ындызында көрүш чогу кончуг. Аъш-чем ортузунда ажылдап турар болганда, ону бодап көргү-ле дег-дир.

О. ШЫЫРАП.

БАЙДАЛДЫ ЭКИЖИТСЕ

Суурувуста тургустунган байдал мени бо материалды бижиниринче албадапты. «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаада радио, телевизор, ажылдавастаан. Чырык кыпластаандан бээр элээн үр че эрткен. Кежээ дүжерге, бажыннарның социаларындан түгле ден чырыы имистелип кестүр. Кажан сайгылгаан болуруун кым-даа орта билбес.

Пассажирлер аргыштырылгазы бисте баксыраан. Моон мурнунда автобус суурга кирип турган болза, ам 6 километро ырак давак кырынга доктаар апарган. Чаа-Шагаан-Арыгга чедир оруктуң чартыын чадаг кылаштаң эртер апардывыс. Чорумал кижилер аразында чаш уруглуг, кырган, аарыг-аржык дээш кандыг кижилерни чок дээр. Шагаан-Арыг АТБ-зинин удуртукчулары чоннуң негелдезин тоол көрбейн турары элдептиг. Суурда эмчи чок болгаш аарыг кижилер район эмнелгезинче баар ужурга таваржып турар. Олар база автобус вокталаар черге чедир кылаштажып тураарлар. Төптен эмчи машинязы чалаптар дээрге, телефон харылзаазы чок.

Мында ферма ажылдакчыларыга лекция, беседа, киво-концерт шуут чорбайн турар. Уттундурган суурувусче ээ көрүүп, бистин бо негелде-хомудалывысты өөренип көөрүп, чогуур хемчегlерни алырын диледнивис. Чагааны суурнуң чурттакчыларының дилээ-биле бижидим.

Л. ДАШ-ООЛ.

ЭСКЕРТИНМЕС ИШТЕ

Чыраа-Бажы ортумак школазында аңгычы Калдар Конгаровна Монгуш 20 чыл доктаамал ажылдап турар. Ук школаның коллективиниң мурнундан шаңнал-макталдарны дой удаа ап келген. Ол —чедиг уругнуң неэн. «Ленин алдары» орденниң 3-ку чергезининiң эдилекчизи.

Күш-ажылдың хоочуну эрткен чылын пенсияже үзе-даа, школазда ажылдавышаан.

А. ШАГЖЫ.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

Найысылалдың дыка хөй будүрүлгелери юбилейге үтkүштүр чыл планын доозар социалистиг хүлээлгени алган болгаш, сөөнге ээ болуп, тос айларда чыл планын күүсеткилээнивер. Тываның электро четкилериниң коллективи база мурнакчы коллективтериниң санында киргеп.

Ында мурнакчы коммунист А. Артемьев хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Электри херекселдерни септээр, ажаар нарын мергежилинге ол аныяктарны өөредип турар. В. Боршев, А. Горев болгаш өске-даа чаа ажылдап келгеннер оон сагыш салыышкынының ачызында ам бедик мергежилдиг ажылчынар апартаннар. Шажымчы айда дагдыныкчызы-биле бир домей аныяк ажылчынар чарышка тиилеп үнгеннер.

С. САНДЮ.

ПЛАКАТТАР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ

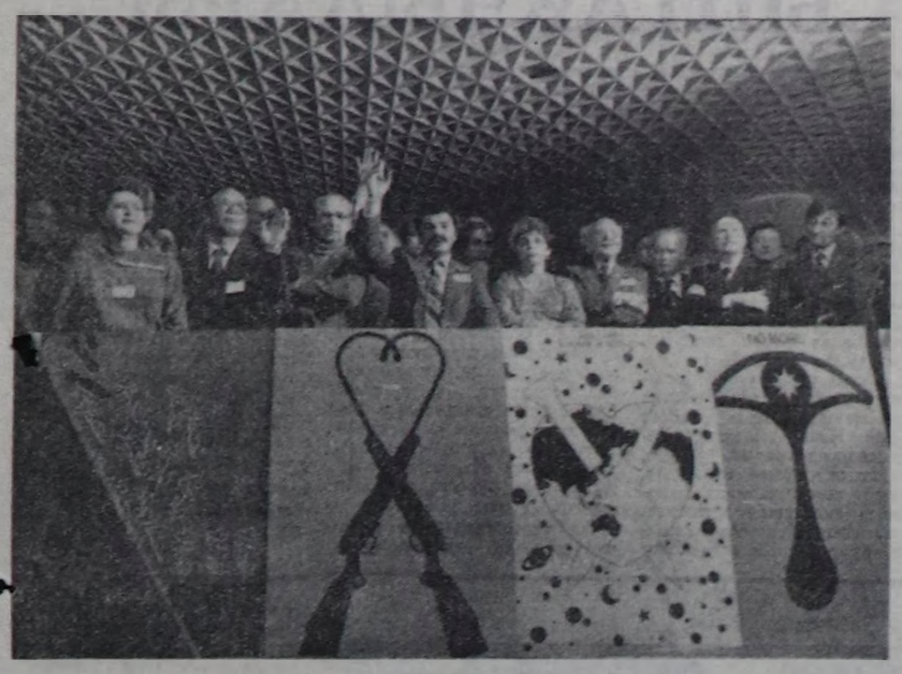

МОСКВА. «Тайбың, буянныг чорук дээш, ядролуг дайынныг кыжанымшыкымнга удур» деп дозуунмут плакаттарның делегей конкурузун организастаан Ада-чурттуң Улуг дайынныга Тиилелгенинң 40 чылынга тураскаатказн делегей конкурузунга бежен ажыг чурттардан дөрт муң хире ажылдарны чоруткан.

Эң-не шылгарангай болгаш бедик үнелиг ажылдарны, конкурстуң тинлекчилерин тодаргайлаар нарын соруга делегейниң авторитеттиг жюри комиссиязының мурнунга салдыгаан турган. «Кижи төрелгетенниң тайбың келир үезин дээш» деп болук плакаттары дээш совет чурукчулар М. Авакумовка болгаш О. Волковага, «Хлеб херек, а өлүм сеңээр болзун!» деп плакат дээш Германн Демократтыг Республиканың чурукчулары Б. Моргнерге болгаш Л. Грумбахка, а ол шыкаш дайынга удур темалыг ажылдары дээш япон чурукчу С. Фукудага биргн чергенинң дипломнарны болгаш шаңналдарны тывыскан. Конкурстуң лауреаттарының аразында Вьетнамның, Венгрияның, Румынияның, Болгарияның, Чехословакиянның болгаш Кубаның чурукчулары база бар.

Бежен ажыг плакаттарны янзы-бүрү хөй-нийтн организациняларының, журналдарның болгаш солунарның тускай шаңналдары-биле демдеглээн.

Конкурстуң киржикчилериниң бодалы чаңгыс аай — делегейниң бүгү чурукчулары тайбың дээрни, ортемчейни күзеп турар, чүге дээрге, тайбың чокка уран чүүл турбас.

Плакат публяцистиказының шуулганына чоруткан эки ажылдарны Москвада Чурукчуның төп бажыңынга база делгээр. Оларны массалыг тиражтыг кылдыр парлаар деп турар.

ЧУРУКТА: делегей конкурузунуң харыысалгалыг комиссиязы делгээн ажылдарның бирээзиниң дугайында чугаалажып көрүп тур.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Амыдыралдың совет хевири

СТАХАНОВЧУ ЁЗУ-БИЛЕ

Чаа амыдырал тургузуунукунуң күүлүг дүргедекчизи ажылчын массаларның ооң мурнунда көзүлбээн шимчээшкини болу берген. Социалистиг чарыш чуртка чаа-чаа маадырларны тывылдырган, олардан кижилер үлегерин ап, оларның соо-биле чоруп, оларның рекордун ажарыңче түткүп турган. Алексей Стаханов база ындыг маадыр болу берген.

Шахтёрүң маадырлыг чоруунуң бежен чыл ооң келир чылын демдеглээр. Алдарлыг юбилейге тураскаатказн социалистиг чарыш чуртта чаа күш-биле калбарган, ооң эгелекчилери улус ажыл-агыйының хөмүр-даш, металлургия болгаш еске-даа адырларының ишчилери болу бергилээн. Амгы беш чылдың чугула чамдык көргүзүглериниң талазы-биле онаалдаларны стахановчу шимчээшкинниң бежен чыл оюнга чедир күүседир деп оларның патриотчу эгелээшкини ындыг сорулганы салган. Ол эгелээшкинни партия Төп Комитеди деткээн. Алексей Григорьевич чер казар улут масканы ажыглавышаан, тергиин рекордту тургускан. Чартык чүс чыл мурнунда ол чеңсек дагжыларның идегелдиг техниказы турган. Стахановтуң төөгүлүг ол эвлээ дериг-херекселдерин чеп ажыглап, күш-ажылды шын организастаи болурунуң кайчаардаа аажок улут арталарын херек кырынга көргүскен.

Стахановтуң маадырлыг чоруунуң дөрт салгакчылары болур Донбасстың шахтерлары юбилейге тураскаатказн шалыпчы эвлчегериниң эгезинде-ле күүзүнүң талазы-биле делегейде деңнежир түве чок комбайнарны ажыглаи турар.

Стахановчу юбилейдин эстафетанның уламчылакчылары шалыпчы эвлчегте турушкаш, түгле бедик профессиональ мергежилии эвес, а күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле коорун, хамаатты хүлээлгезин, ажылчын кижиниң ат-алдарын медереп биларин көргүзүп турарлар.

«Центральная-Ирмино» шахтага 1935 чылдың август эвлчегинин соонда болган болуушкуннарны база катап сактып көрээли. А. Стахановтуң өөрү М. Дюканов, Д. Концедалов, Н. Изотов, Ф. Артюхов олар аразынга чарышпышаан, эвлчегде хөмүр-даш казар нормазын 310 тонна чедиргеннер. Бот-боттарын ажар дээш чүткүл кижи бүрүзүн хей-аът киргеи. Чурттуң бүгү улус ажыл-агыйынче вентереп киргеи стахановчу шимчээшкинниң алыс утказы чогум-на мында болган.

Горький хоорайда автоводтуң дарганы — будурудегиниң чаартыкчызы А. Бусыгин эвлчегде 675 кылыр нормалыг тургаш, 966-ны кылган. Ол анда доктааваан, өөрүктер кылырын 1146 сантка чедиргеи, ук өөрүктер будурудегее ажаок херектиг турган.

Эртем-техниктиг дешилгелиниң чедишкиннерииге даянып, күш-ажылды организастаарының дешилгелиг хевирлерин пеитеретиннаан, чурттуң металлургтары болгаш машина кылыкчылары, транспортчулар болгаш химиктер, тараажылар болгаш пос-таавычылар социалистиг чарышты чер болганга улам калбартказн, чартык чүс чыл мурнунда Донбасстың шахтазынга тывылган ажылчын дүргедээшкин стахановчу шимчээшкинниң эге үндезини болган.

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга алдар болдургаи чарыш хүнүүн-ве улам калбарын турар.

Б. ГРИЩЕНКО,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.
Москва.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ПАРТИЗАННАР КОМАНДИРИНИҢ ДУГАЙЫНДА ФИЛЬМ

Риганың киностудиязында режиссёр Юрис Подниекстиң удуртказн чогаадыкчы бөлүк көргүзүг-документалдыг «Командир» деп фильминиң тырттырышкынын доозуп турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынын чылдарында фашист ажелекчилерге удур шинтпирлиг демисежип турган өжээн легекчилериниң дугайында ында чугаалап турар. Ол кинотоожуда кол черни Латыштың 1-ги партизан бригадазының командири турган, курлавырда полковник, Совет Эвилелиниң Маадыры Вилис Петрович Самсонстуң овур-хевири эвлээн.

Партизан удуртукчунуң овуруу, чоогуң маадырлыг чоруу — чаа фильминиң кадрларында көргүстүнген. Дөртен чыл мурнунда, ол дайзынның тылы турган черге В. Самсонстуң бригадазы-биле ажылдап тургаиы, хосталган соонда чаартынган черни көрүкчү кеөр, берге походтар дугайында, гитлержилерге болгаш соок чатчаларынга удур взиг сегиргин алышкын дугайында чугаалы дыннаар.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскаатказн беш сериялыг документалдыг киноэпопеязы Рига студиязының үндүргени ол фильм ажыдар. «Командир» деп киноленгтаның сценарийининг автору Арвольд Плаудис. Кол оператор Ральф Круминьш.

А. ГАВРИЛЮК,
СЭТА-ның корр.

Рига.

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДУГАЙЫНДА

Днепропетровскиниң электровоз-тудуг заводунуң бөлүк ажылчыннары болгаш дайын хоочуннары Днепр дээш тулчуп турган черге бир хүнүүн походун кылгамнар. Днепропетровскиниң ани-чоруктар болгаш экскурсиялар бюрозунуң Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатказн. «Кымдаа, чүү-даа уттундурбаан» деп конкурузунуң бирги ээлчээ мнчаар доозулган.

Школачылар, профтехучулишелер болгаш техникумнар сургууллары, студентилер, заңнык ажылчыннар — он-он муң кижи сентябрьдан келир чылдың майга чедир чаа-чаа чүүлдер-биле танышар, олчажыт ажылдакчылар, партизаннар, төрээн булуңунуң хостакчылары-биле ужуражыр, тускай викторинаның айтырыгларынга харыылаар. Ол конкурска киржири-биле бюронун адресинге муң ажыг коллективтиг чагыглар келген.

Тиилелге хүнүүн бүдүүзүнде тургустунган жюри, а ооң составында дайын хоочуннары, партия болгаш комсомол ажылдакчылары киргеи, тинлекчилерни таныштырар. Тинлекчилерге дипломнарны тыпсыр, Маадыр-хоорайлар Киев, Одесса, Севастополь-биле таныжарлар.

В. САНИН,
СЭТА-ның корр.

Днепропетровск.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 233, 239 «Шында»).

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Севил Доржуевна **Иргит** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Дарья Хомушкуевна **Алдыоол** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Клара Мыймаловна **Бадыма** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Мария Моргановна **Серээ** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Ховуд Монделеевна **Серээ** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Фаина Кызыл-ооловна **Сюрюнмаа** — Кызыл-Хаяның участок эмнелгезиниң фельдшери.

Зоя Доңгаковна **Хомушку** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Майя Салчаковна **Ондар** — районнуң санэпидстанциязының ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Дина Сандан-ооловна **Доңгак** — Хандагайты суурда өгбүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Анфиса Сагаан-ооловна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сүрженмаа Шойгуевна **Кончук** — Хандагайтының харылзаа белдириниң телеграфизи.

Клавдия Тенек-ооловна **Тюлюш** — «Торгалыг» совхозтуң ветфельдшери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

1984 чылдың сентябрь 28.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ШЫНАР ЭКИЖЭЭН

БЕРЛИН. Республиканың 35 чыл болганын байырлап эрттиргеи чылда ГДР-ниң экономиказының онзагай байдалдары—дең-дескн болгаш ажыктыг чоруу, продукцияны кол адырларга будүрериниң хемчээлиниң улгатканы болгаш шыпарының экижээни ол боон турар. ГДР-ниң Күрүненниң төп статистика эргелелиниң парлаан юбилейинг чылда чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайында дыннадыы ону хереченлеп турар.

Сентябрь айның төнчүзүнде үлетпүрүң бараанныг продукциязын кылып үндүрери эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, 4,3 хуу өскеи, күш-ажылдың будүрүкчүлүү 7,6 хуу бедээн. ГДР-ниң юбилейин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың үезинде күш-ажылчы коллективтер чоннуң хереглээр продукциязын кылып үндүрерин үргүлүү көвүдедип, ону будүрерин 5,5 хуу өстүргеи. Ангы-аңгы адырларның будүрүлелерн пландан ажыр калбак хереглелдиг барааннарын бир миллиард марка-акша түңге будүргеи.

ЧАҢГЫС ТАРАА-ДАА ЧИДИРБЕС!

ПРАГА. Чехословак чер ажылдыларының бо чылгы ховуажылдары чаңгыс тараада чидирбес деп кыйгырыгның адаа-биле эрткеи. Чамдык районнарда тараа ажаан алышкынының үргүүлел турарының дугайында медээлер кээп-дээ турар болза, амдыгаавтан эгелээш, тараажыларның тараа культурадарының рекордчу дүжүдүн бо чылын ажаап алганын чугаалап болур. Күрүне шыгжамырында 12 млн. тонна тараа ургаи. Ажыл-агыйларның хөй кезии ортумаа-биле гектардаина 60 центнер ажыг дүжүттү ажаап алган.

Агаар-бойдустуң байдалы ажаан алышкынының темпизин элээн кудулаткан, шнчлза-даа ол бергелерни көдээ ишчилер машина-трактор парыгын ниик белеткээни-биле, ховуажылдарын калбаа-биле химизастап база механизастап, мурнакчы дүржулганы ажылаан тургаш, чедишкинниг эртткеи. Чижээ, бо чылын чурттуң шөлдериие көдээ ажыл-агыйтехниказын ажыглаарынга республикалар аразынга болгаш тус-тус черлерге кооперастарыи калбаа-биле ажыглаан. Чек областарның механизаторларының каттышкан отрядтары Словакияның күражыл-агыйларынга болгаш кооперативтерниге шалыпчы ёзу-биле ажылдаан, а словак комбайнерлер тараазы орайтадыр бышкан Чехияның шөлдериие эштериге барып дуваланшканнар.

Бедик дүжүттериниң идегелдиг үндезини — чехословак эртемден - селекционерлериниң совет эштери-биле кады ажылы боон турар. Кызыл-тастың «Мироновская», «Ильичёвка», «Юбилейная» дээр сорттары ЧССР-ге дыка тазарымчалыг, чогум-на шынгаш олар бо чылын республиканың тараажыларының идегелии бадыткаан.

ЗЕНА — СОЦИАЛИСТИГ ЭКОНОМИКТИГ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

СОФИЯ. Толбухин хоорайда электроиуг болгаш стандарт чок аппаратураның заводуи (ЗЕНА) калбартыр кылып эгелээн. Ол будүрүлге черн ЭДЧ-ниң шугуму-биле көдээ ажылагый машиналарын болгаш технологтуг ажылдарны утлап-башкарар болгаш контрольдаар электроиуг системаларны тускай будүрүп үндүрүп турар. Чоокуу үелерде чаа-чаа күүлер ажылдап эгелээр. Ол түгле кылып үндүрер продукциязың хемчээлин көвүдеир эвес, харын база ооң шынарын бедидер, ассортиментизин калбартыр арганы бээр.

ЗЕНА — социалистиг экономиктиг интеграциянның түңнели. Ооң продукциязын Софияның радиоэлектроиика институду, а ол шыкаш Москваның, Харьковтуң, Ташкентиниң, Днепропетровскиниң болгаш еске-даа совет хоорайларның эртем-шинчилел институттары төлевилеп бергеи турар. Болгар-совет үре-түнелдиг кады ажылдажылга уламна ханызы-биле калбарып, ооң ачызы-биле ЭДЧ нежитүүү чурттарда ажыглаан турар комбайнарының ажылын автоматтың дузазы-биле контрольдаар универсалдыг системалар тургустунган.

ЧУРТТАР АРАЗЫНЫҢ БЕЛЕТКЕЛ ИНСТИТУДУ

БУДАПЕШТ. Бо хүннерде 50 ажыг чурттардан, ооң шинде Совет Эвилелиниден барган беш чүс хире аныяк солдар болгаш кыстар Будапештиде чурттар аразының белеткел институдуна өөредилгени вешпр дылдың бантайгы үүкүтери болгаш үнверн-биле танышкын эгелээнинер. Олар бир чылдың иштинде республиканың низы-бүрү дээди өөредилге черлериие өөренирнге эргежок чугуун билиглерни чедип алган турар үүрлүг. Ол институттуң директору Бела Шомош бо өөредилге бистиң төөгүүстс үжеи дөртку чыл боон турар деп чугаалаан. Ол үенин иштинде өөредилге аудиторияларының техниктиг базазы таныттынмас кылдыр чаартынган, дылды башкылаарының методиказы дыка сайзыраан. Даштыкы студентилер бир муң шактың иштинде четчир словарь курааырын чүгле шингээдип алыр эвес, харын база келир үенин профессиязының дугайында баштайгы билигни безин алырлар.

(СЭТА).

ГДР. Делегейниң күскү ярмарказы Лейпциң хоорайга доозулган. Аңаа хөй күрүнелериниң алды муң үлетпүр будүүлгелери, даштыкы сыдыг каттыжымшыкыннары, фирмалары киришкеи. ЭДЧ-ниң нежитүүнери чурттарның Москвага дээди деннелге болган Төвүүлел хураалының шинтпирлериие дүүштүр социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазын улам ынай калбартыр сорулга-биле эртем-техниктиг чедишкиннерниң чанчылчаан күсүү көрүлдезин эрттиргеи.

Аммыралдың бүгү адырларынга Советтер чуртунуң улуг чедишкиннерии совет делгинрлер тодаргай көргүскеи. Аны-дуңма социалистиг чурттар-биле ССРЭ-ниң сыдыг-экономиктиг харылзаалары улам-на калбарган.

ЧУРУКТА: совет делгинрде «Волга» болгаш «Лада» машиналарының чаа хевирлери.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Нджаменаның эрге-чагыргазының баштыңы Хиссен Хабре Абу-Денаның гарнизонунга тура халышкын болганының фактарымдаазын миинип чугаалаар ужурга товарышканы Ливияның Джана информация агентилели дамчыткан. Чадтың Национал чаңгыс эттиң шилчилге часазының (НЧШЧ) радиостанциязы — Бардаиның радиозувун дамчытканы-биле алырга, вайысталдың төөн талазында 450 километр черде турар улуг гарнизонуун шериглериниң хөй кезии аңаа үнген тура халышкын соонда барын ёзучурумнун эрге-чагыргазынга удур демисежип турар НЧШЧ-ниин күштериниң талазынче шилчээн. Ол — Нджаменаның чепсектиг күштериниң хүрээленинден мээсалыг дезнишкиниернин сөөлгү неделяда база бир товарылгазы-дыр. Даштыкы интервентилериниң шериглери-биле кады оон чазаанын кол даянып күжү бооп турар шериг иштинде удурланышкынның көстүп кээп турар апаргапындан корткаш, Хиссен Хабре шериг албанныгларның араазындан тудуп хорутдаашкыннарны кылганын Джана дамчыткан.

Чадтан медээлер ёзугаар алырга, НЧШЧ-ниң национал хостылга шериниң отрядтары сөөлгү үеде чурттуң мурнуу талазында дайын чорудулгазын калбартын, олар Сарх болгаш Муиду хоорайларны бүзээлеп алган.

КЫЗЫГААРДА ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының эрге-чагыргаларының улусчу Кампучиянын кызыгаарында боо-чепсектиг өөүүкчөөнгээлерин үргүлчүлеп турар. Кампучиянын СПК информация агентилелиниң дамчыткаын ёзугаар алырга, октябрь 5-тен 11-ге чедир Таиландының шериг-агаар күштериниң хайгыылчы самолёттары Кампучия Улус Республиканың агаар делгемин сес катап үреп киргеи. Таиландының судноларының Кампучиянын девискээр сугларынче чаңгыс эвес удаа хамылап кирип, ооң кызытаар чанында районнарын үгер-боолар-биле алып турган. Таиландына хоргадап турар кхмер реакционерлериниң дээрбечи бөлүктери үгер-боо адынышкынынарынга чаглактанып алгаш, Кампучиянын девискээрииче хаңылап киреринн орааддашкан. Республиканың кызыгааржылары кызыгаар урекчилериие төлептиг ойтур шавмышкынны таварыштырган. 80 ажыг дээрбечилерни чысхаалдан үндүргеиин СПК-ның медээзинде чугаалап турар.

КОЛОНИЯ АПАРГАН

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуанын мурнуу районнарынче ТРЭ-ниң хөлезиленикчилериниң халдап киреринин кыжанышкынны күштелип турар. Сомосажылларның дээрбечи бөлүктери Коста-Риканың кызыгаарынын мурнуу районнарында мөөнежид, никарагуа Ривас департаментиже шургуп киреринге белеткеинн турарлар. Ук чер солуннарының айтып турары-биле алырга, ТРЭ-ниң кем-бурулуут бодалы ол ийи күрүненин кызыгаарларынга боо-чепсектиг сегиржии алышкынны өөскүткеш, америк шериглерин Никарагуаже дорт халдаашкыныг интервенция кылырынга чылдагааны тургузары боол турар. Ол ышкаш кожазы Гондурастың девискээринде Никарагуаже халдап кирер белеткел база чорун турар.

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ПАРИЖ. (СЭТА). Вешгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары эш Я. Кадар Франциянын президентизи Ф. Миттеранның чалазаның ёзугаар октябрь он беште мында албан ужурунда аян-чорук кылып чеде бергеи.

Хүндүүг аалчыны аэродромга Франциянын иштики херектер болгаш децентрализация министри П. Жок, өске-даа албан кижилери хүлээп алган. Ол-ла хүн Я. Кадарның Ф. Миттеран-биле ужуражымшкыны болган.

Беседа үезинде талалар Чөөн Барыын чүктериин аразынга харылзаалы хөгжүдериниң чугулазын илередип, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыны камгалаарының эргежок чугулазын айыткан.

Я. Кадар Варшава Керээзиниң чурттарының шериг талазы-биле артык күштүг чоруктуу чедип алырынче чүткүүсей турарын демдеглээн. Олар ооң-биле кады боттарының артык күштүг чоруун чедип алырыбиле «өске таланың ону ажылаарын болдуруп шыдавас апаарын» ол база демдеглээн. Делегейниң ийнги дайынының соонда тургустунган «европейжи херек кырында байдалы чигзиннишкин айтырыгының адаанга тургузарының гайыылдыг чүткүлдерин» ВСАП ТК-ның Бирги секретары шинтпирлии-биле бүрүү шынжаа.

Бистин ийи чуртуувус политиктиг болгаш социал-экономиктиг ылгалдарлыг-даа болза, тайбының база улустар аразынга бот-боттарын биличир чоруктуун идеалдарынга бердинген деп, Ф. Миттеран бодунуң талазындан медеглээн.

(СЭТА).

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

АДЕН. (СЭТА). Йемен социалистиг партиязың Чиигзие секретары, НҮДР-нуң Дээди Улусчу Чөвүлелиниң Президиумунуң даргазы, премьер-министри А. Н. Мухаммед Бодунуң чоокта чаа Совет Эвилелиниге барып чорааныиың түңнелдерии бедии-биле үнеээн. Мурнуу-Йеменниң удуртукчузу төрээн чуртунга ээп келгениниң соонда парлаларга үндүрер медеглел кылгаш, демократтыг Йеменниң Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле харылзааларын калбартып, хөгжүдериие утланышкынынга бүрүнү-биле дүүшкенин айтыпан. Шлапгыя СЭКП ТК-ниң Чиигзие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко-биле ужуражылга оиза чугула ужур-дузалыг болганын Мухаммед демдеглээн.

ЛА-ПАЛЬМАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Революсчу-Демократтыг Фронтунуң даргазы Гильермо Унго болгаш Национал хостылганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң —Революсчу-Демократтыг фронтунуң политиктиг-дипломаттыг комиссиязының координатору Рубен Саморра олар Панамадан Ла-Пальма хоорайда (Чалатенаиго департамент) чеде бергеннер. Ол сальвадоржу эрге-чагырганың баштыңы Дуарте-биле ужуражымшкынга киржир. Патриотчу күштериниң төлээлекчилери парлалга конференциязы боол турда, шинтыы чугаалажыышкынларны кылырынга боттарының бүрүн шинтпирлии чугааланнар.

Сальвадорунуң бодунда дүшкүүлүт байдал турбушаан. Наймылалче чоруткан оруктар-биле шериг чүк машиналары солдаттарның болгаш полицияның күштелдирген таныылдары кудумчуларны хайгаарап чоруп турар. Ооң мурнуку хүнүиде шериг эрге-чагыргазының баштыңы Дуарте-биле чугаалажыышкыннарының эгелээнин ЭФЭ информация агентилели дыннаткан.

Кижи болгаш ооң ажыл-ижи

БАШКЫНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Коломиногрива ортумак школа ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз-биле бызыг харылзаалыг. Ажыл-агыйның коллективи ниитиинин малынга чемнер белеткээринге хоорайжылардан дуза дилевес болуу берген, чүге дизе өөреникчилерниң будуруге бригадазы ооң удуртулгалы-биле 140 гектар участокка чеди одуруглуг тарылга эвлечиргилеринге шингээдип алган. Совхозтуң ангылап берген машина-техниказын билдилиг ажыглап турар.

Школачыларның күш-ажылчы өөредилгезинге, кижизидилгезинге болган профессионал угланышкынга чедиишкиннери дээш ямырнай чоокта чаа «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан ынак башкызынга уруглар өөрүшкүлүг-биле байыр чедиргеннер.

Олар бээдэле кады — башкы биле ооң өөреникчилери. Чазын өөреникчилери-биле кады совхозтуң шөлүн илиртээр, чайын бригаданы эдертип алган, тайга черниң өтсигенин сүзүп кылаштаар, а эвлечг соонда школачыларның ниитти ырынга туруптар, механизаторлар ырлаарынга аажок ынак.

Күш-ажылга чаңчыккан уруглар башкызының саналыбиле совхоз биле школа аразында чардынган керээнии негелделерин эде көргеш, ажыл-агыйның бүгү ажылдарынга неделяда бир катап киржир деп шиитпирлээн. Инструкторлар-дагдыныкчыларның башталгазы-биле ажылдаарлар.

Мергежил чедип алгам, адаларның бүзүрелдиг дузалакчылары болуур дээн чазагай күзел оларда бар. Уругларның ол бүзели боттанып дээрэнге башкызы бүзүрээн.

А. РУССКИЙ.
СЭТА-ның корр.

Колиминские Гривы,
Томск область.

УЛУГ УЖУКТУҢ СЫПТАКЧЫЛАРЫ

Мээң уе-черелерим бичии чорувуста Тываның чонунуң амыдыралынга, ол үеним-биле бодаарга, бистиң бөгүнгү амыдыралывыста мышкаш, база шак ындыг чүгула болгаш хайнымышкынның ажыл-херектер чоруп турган. Оларның бирээзи бижик бөлбес чорукту узутказары болгаш баштайгы школаларны тургузары болуп турган.

30 чылдарның эгезин тыва улуска «карак-кулакты» тып ап, националдап бижиин чогаатканының, оңу калбаа-биле өөренип ап турганының чылдары. Бөгүн, ооң бээр бежен ажыг чыл эрткенде, баштарывыс дүктери ажай-буурул апарган хоочуннар, бистиң характарывысты баштай чырыдып, «А» үжүктү тавыдып, амыдыралче оруувусту ужуктап берген кижилерни сеткилдин ханы хүндүткели-биле, улуг өөрүшкү-биле сактып чоруур бис.

1930 чылдың күскээр кыжы. Башкы хар чаапкан. Бистиң аалывыстың кыштаанга 7—8 хире өглер кээп хонупкан. Бичии оолдар, уруглар бистер быжаа, хураган кадарын, хөртүктерге, узун чүнгүүларга хар дүвүнү бурулаадыр чыгыгулап ойнап тургулаан бис. Ынчалзажок аал-оранда, чоокавыда чүү болуп турарын эскерип-ле турган хире бис йдим.

Бир-ле хүн аалывыска нам үүрүнүң даргазы Мөңделе-биле кады аныяк уруг чедип келген. Бопугур чаактарлыг, ортумак дурт-сынныг, бажының дүгүн шала чолдайтыр таартып алган, курлаанда ак аадан күржээп алган. Улуг улус бир өгге чыглы хона берген. Бистер аңаа чүү болгур эвес дижип, ол өгүү долганып, дыңнаалап базып тургулаан бис. Ооң кайгамчык өөрүшүг чүве билип алган бис: аалывыска тыва бижик өөренир болгум турар, ол чоок-кавының улустары шунту аңаа кээп өөренир деп мындыг. Келген бичии башкыбыстың адын Донаа дээр болду. Кулак уу-биле дыңнап турарывыска, ооң хары түгле 13 дээрге, мырынай кайгап турар бис, ындыг бичии кижи бижикти канчап билир чоор!

Бижик бөлгүмүнге кичээлдер уш хонукта бир катап болуп турган. Бичии башкывыс өөредип турда, шынап-ла кайгамчык кызымак кижи болган. Назынывыс улуг, карак-кулаавыс четпес суг дигилээш, өөренирииден ойталап турган улуг назылыг кижилер безин сөөлүредип боттары өөренип киргискеннер. Бичии башкывыс улут-даа, бичии-даа кижилерни бижикке өөредип, башкылап турза-даа, бистер-биле, бистиң элээдэ угбаларывыс, ажыларывыс-биле кады хой, ипек кажаалажып, чугуулаш, кажаа-хорааа иштинге чаштын ойнап-даа турар-ла.

Ийи ай хире болганда чоокавыкның улуг, аныяк кижилери, бичии уруглары тыва бижикти шору йомчуптар, бижиптер кылдыр өөренип апкан. Бичии башкызы оларның бижик билирин шылгап, чүве бижидип, ном йомчудуп турду. Ынчап аңаа келген даргалар, сургакчылар башкывысты дыка мактап турар чүве, Бүгинныг, угаанныг чүве кылган кижи ол шиин черле часпас болгай. Нина Авыдаевна Допаа сөөлүнде барып, аревэ, нам ажылы кылып, башкылап, партия райкомнарынга хереэженнер киллистерни эргелектилеп, могаг-шылаг чок ажылдап чорду. Ол Кызылга нам школазын, сөөлүредир областтың партия-совет школазын доосту.

Нина Авыдаевнаның үжеи чылдарда бижик-биличге өөредип кааи кижилери чамдыктары улай өөренип, эртем-билигни чедип алгаш, башкылар болуп ажылдап, чамдыктары партия, совет хөй-ниити ажылының иженкейлиг киржикчилери болуп ажылдап чордулар. Бичии башкывыстың кыскан чүлээзиниң отчугажы бистиң черинге улузуңуң өг-бүле бүрүзүнге хып, чоинуң карааны-будуулук, үжүк-бижик билбес берге амыдыралын чидиг херел ышкаш чырытканың хоочуннар бистер утпас бис, аныяк өскен оңу бедик хүндүткел-биле тураскаап бодап чоруур.

Ол үеден бээр бежен ажыг чыл эрткенде, ам Тыва черде эртем-билиг неитерээн. Ынчалза-даа ооң утка-шынары, соруглазы хаңылаан. Амгы үеде ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырып турган, совет школаның башкылары, ооң иштинде Тываның башкыларының хоочунчаларының херээн төлептиг уламчылаар, оларга өөрүн четтирипкенинин чылыг сөстерин сөглээр дээринге кым чегинер боор. Моңу бижин оре, Тываның башкыларының башкылары Монгуш Доянчунович Бичe-оол, Сергей Медекпенович Ортуоол, Ооң Арантанович Толгар-оол, Зоя Даниловна Сапогова болгаш өске-даа хей «бүрүнгү» башкыларны магадал болгаш чоргаарал-биле сактып келбес аргавыс чок.

С. ЧИГЖИТ.

Кызылда Чурукчулар бажынында Совет Тываның 40 чыл болган ооңга тураскааткан республиканның уран шеверлериниң, чурукчуларының делгелгезин кызылчылар, көдээниң ажыл-ишчилери, аалчылар улуу-биле сонуургап көрүп турарлар.

Хоочун чурукчу С. К. Лазының «Амгы Тыва», Тываның комсомол шаңналының лауреады С. Салының «Кызыл суббота», «Ие-чаш», «Үдээшкин», «Эки турачыларның ээп келгени», «Үткүүшкүн» деп ажылдары. Г. Суздальцевтиң «Кыргыкчылар», Р. Аракчаанның чонар-даштан кылган ажылдарын көрүкчүлер үнелеп турарлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БҮДҮРҮЛГЕ-БИЛЕ ХАРЫЛЗААЛЫГ

Каа-Хем суурда район библиотеказы орук-сүрдан элээн оралаан-даа турар болза, номчукчулар маңаа үзүктелбейн кээп, ооң ажылдакчылары номчукчуларның күш-ажылчы, патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезинче доктаамал сагыш салып турар.

Библиотеказының онзагай арганыларының бирээзи —Каа-Хем суурнуң, «Көк-Тей» совхозтуң будуруге черлериниге ном делгелгелерин, бееделарны доктаамал эртирин турары. Сүт-бараза фермазынга тыва чогаалчыларның чаа чогаалдарын делгеп, таныштырып, айтырыглар болгаш харылзар кежээни эрттирген.

Район библиотеказының иштин дериш кылганы онзагай көрүштүг. Ында «Тыва АССРниң 11-ги беш чылының календары» деп электри чырыктыг стенд, тыва чогаалчыларга, Тываның бойдузунга хамаарышкан номнар делгелгелерин көскү черни ээлээн. Бо бүгү библиотека ажылдакчылары Г. Бессмертныхтың, Н. Сарыгның болгаш өскелериндээ чогаадыкчы, кызымак ажылының түңнели. Боттарының кол ажылындан эңгыда, олар номга инакшылдыглар ниитилелиниң эге организацияларынга улуг дуза чедирерин орайдажып турааралар.

Аныяк өскенге, ажылчыннарга В. И. Ленинниң болгаш ооң соратниктериниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дүгайында, СЭКП ТК-ниң Пленумнарының шиитпирлери-биле таныштырылга ажылын чорудуп турары өөредилгө.

Юбилей тавартыштыр «Кызыл —республиканың көрүштүү». «Алышкылар аразында—аныяк Тыва» деп ном делгелгелерин эки организациялаан.

С. БАЙР.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Партия, совет ажылынга үр үеде ажылдап келген, Тываның ат-сураглыг кыстарының бирээзи Хертек Амырбитовна Анчымаа-Тока биле ужуражылга Тес-Хем районнуң төвүнге, Культура бажыңынга болуп эрткен. Ужуражылганы СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелевчизи С. Д. Хертек ажыткан, СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар А. А. Анчымаа-Токаның Совет Тываның төөгүзү-биле холбашкан чуртталгазындан, ажыл-чорудулгазындан солун сактышкынны чыглааннарга чугаалап берген. Х. А. Анчымаа-Тока тыва хөрээженнерден баштайлал дээдэ эртемни чедип алганының бирээзи. Хертек Амырбитовнаның чонунуң болгаш Төрээн чурттунуң мурнунга ачы-хавыязын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Ленин, Күш-ажылдың Кызыл-Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер ооң көрээн каастап чоруур.

Күш-ажылдың хоочуну, бүгү эвилел чергелиг персоналдыг пенсионнер Х. А. Анчымаа-Токаның аныяк чылдарында кады партия, совет ажылдары кылып чораан хоочунар база ужуражылгага чалаттырган. Оларның аразында Тес-Хем райкүүскомунуң даргазы чорааннар — Б. О. Иргит, С. М. Байыр-оол, Б. Б. Чооду олар база бар.

Чонунга, чуртунга эки түвени кылган ажынга чон кажанда утпас. Ол дугайын ужуражылгага чүве чугаалаан хоочунар бирдең-бирээ чокка сактып чугаалааннар.

Хертек Амырбитовна тыва хөрээженниң салым-чолун, амгы аас-кежиктиг чуртталгазын, оон чолдуг-омактыын болгаш чаныш-сыныш дивес эрес-кежээнин чырыткан «Эрткен оруктарым» деп номнуң автору. Бо ном дугайын районнуң төпчүткен библиотеказының директору Серенмаа Сергеевна Шойдуң кысказы-биле тайылбырлап тамыштырган.

Х. А. Анчымаа-Тока ужуражылганың төнчүзүнде чүве чугаалаан.

М. ТИРЧИН.

«ЧЕТТИРДИВИС» ДИЖИР БИС

Дайын-чаанның кадыг-берге чылдары чурттувусту хөмө ап, бистиң Тывавыс сайзыралдын делгем оруунче кирип, дарт чон бижик-билигже чаа шымнып турар өйде, Хомушку Дембирелдиң оглу Дугаржап башкы ажылын Улут-Хемниң Ак-Туруг школазындан эгелээн. Ол шагда башкы кадрларның чедишпээн-биле үүле чеди класс дооскан аныяк оолду школага башкылаары-биле чоруткан турган.

1945—1946 өөредилге чылы эгелеп турда, ону Нарын алдын уургайынга эге школаның эргелекчизи кылдыр томуйлаан.

— Ол шагда дыка бөдүүн турган. Школаның эргелекчизи болбушаан, бирлең дөрт классчыга киирээлдер база эртиптер, ол хамаан чок суутуларны бодувус одап, сургуулдарывыс-даа аалдарывыздан чыыр турувус —деп, 40 чылдар бурунгаар болган чүүлдерин хоочун башкы сактып чугаалап орар.

Ооң соонда Чөөн-Хемчиктиң аңгы-аңгы суурларынга чалыы салгалды эртем-билигниң делгем оруунче үдеп, амгы бо хүннерге чедир ажылдавышаан чоруур. Ол 1948 чылда Кызылдың башкы училищезин, а 1960 чылда Красноярскиниң башкы институдунуң биология-география факультединиң чедишкининг дооскан.

Хоочун башкының эртем-билигниң үндезиннеринге өөреткеня, коммунистиг мөзү-шынарга кижизиткеня өөреникчилери амгы үеле чурттуң янзыбүрү бурунгарында партия, чазактың көскү ажылдакчылары, ажыл-иштиг ураң-даргаң мастерлери болуп, чонунга бараан боон, ажылдан чорупкылар.

Дугаржап Дембирелдиң ажылдан келген чылдарының чээрби дөртүн районнуң аңгы-аңгы школаларынга директорлап келген. Сөөлгү 20 ажыг чылдарда ол Бажын-Алаак школазынга доктаамал директор, өөредилге эргелекчизи, классчан дашкаар ажылдар талазы-биле организаткчы болуп ажылдап келген.

Өөреникчи кижиниң коммунистиг мөзү-шынарга кижизиргеге организаткчы кижиниң ролю үүр. Бо ажыл талазы-биле хоочун башкы аныяк башкыларга, комсомол, пионер организацияларының активчилеринге бодуунуң үр чыл ажылдан келген байлак дуржулгазын билдилиг-биле дамчыдып берип чоруур.

Сөөлгү үеле Бажын-Алаак школазы спорт, туризм болгаш ураң чүүл талазы-биле районда көскү черни эзлеп, шаңналмакталдарны удаа-дараа ап келген. Орта хоочун башкыны кижилгеп улуг.

Ол 1972 чылдан эгелеп школаның будуруге бригадазын Арыг-Бажы деп черде организастап тургускаш, амгы бо хүннерге чедир ооң ажылын удуртуп турар. Бригаданың чылдан чылче көргүзүглери өзүп, совхозка болгаш районга элбек дужуттуг өстүрүп берип турар.

Улус өөредилгезиниң шүтүмүнга хөй чылдарның дургузунда үре-түнелдиг ажылы дээш «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээ-биле, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле ол база шаңнаткан.

Ажыл-ажиннге ачы-хавыязлыг, хоочун башкыдан хөйүү өөренип ап, ажыл-херээнге ооң дуржулгазын ажылдап чорупкан хөй саазынны үндуруп төп турар ужуру ол. Чамдык ада-иелер кыдыраштыр 40-50-ни саткаш, өөреникчизинге берип каар, а чамдыктары эвээштп саткаш, нормалап бээр. Мындыг таварылгада кайы өөреникчи кыдыраашка каминалга чок деп?

Үстүнде саналывыс каминалга чок чоруктар ооң кедерээш, школаның интернаттың эт-сеевине котаралды чедирип турар. Стол, сандай үүээрии, соңга шиля бузарын азы бустуу бээрии чамдык уруглар аңаа бир чүве кылдыр көөр. Ол шиилдя чүдеп, каинчар, кайда будуруп, сөөлгүзүн эккеп турарын билбес. Өөредилге иомуң чыып, чогаадып пардап үндүрериниң бергеин бодап көрбе. Бир номну беш чыл эдилеер деп доктаалды билир бис. Ынчангаш номну шокарлаваас, оруп, сыкпас болза эки. Каминалга чок чоруук, чогум-на бо чаңчылдардан тыптып болгаш улуг кижилерге безин олчаан бак чаңчыл болуп артып-даа каарлыр.

О. ЧАН-ООЛ,
Сут-Хөл ортумак школазының башкызы.

Ада - иелерге

КАМНААРЫНГА ӨӨРЕДИР

Школа дугайында бистиң партиявыстың сагыш салышкынны доктаамал. СЭКП ТК-ниң апрель (1984 ч.) Пленумунуң сөөлүнде школа амыдыралында улуг чаартылгаларны боттандырып берген.

1944 чылда бо-ла школага бирги классты доозуп турумда байдалды ам сактып, дээнеп олур мен. Кол-ла бижиксеп турар чүүлүм бо удаала камналга дүгайы. Школа дугайында реформада од талазы-биле оңзалап демдеглээн болгай.

Ынчан школаның бирги класынга кичээл эгелей бергенде, аңаа мени чедип алган классче киире берген. Сарыг торгу төнүнүт хөрээжен башкы кижи бистиң үстүүн алды. Класста олурган хөй өөреникчилерниң карактарыла бистэ.

Мээң байдалым дугайын ачамдан элээн айтырып таныышкаш:

— Оглуңар бижип, санап билир бе? — деп, башкы айтырды.

— Немчуп, бижип турар хире кижи бо — дээрге, башкы менээ ак чүтай тудускаш, долгандыр аңдара идип турар самбырага бир талазынга алфавит, өске талазынга саннар бижитти.

— Оглуларның бижиир, саналары ажырбас-тыр — дээш, меня база артыкы партага олуртуп кагды. Бир карандаштыг мен, ол-ла. А кыдыраш, номнуг болуру берге. Тускай форма айтырыын чүтаалаашкаа канчаар. Өөреникчилерге майыкташ, сапык, кидис идиктер кайда боор, хөй кезии коллуунда даарадып алган хем изиктерлиг турдувус.

Кажан будук-биле бижий бергенивисте, байдал мындыг апарган. Будук шиля тывылбас. Узун моонунуг, куруглаан, бичежек ам шилдерине будук чүүрүп алыр. Демир-үжүк сывын чамдыкта болу азы шевер улуска кылдыртып алыр. Ном шыгжаар сумкаларывысты аза-лелер пестеп даарап бээр. Эгин ажыр чүктеп алыр багаж болгур чүве.

Чүрек чүрүүр альбом бар эвес. Садыгга бараан ораап келген саазынларны дөпшей кескеш, даарап ап-даа тургулаар бис.

Сөөлүредиг кылыраштар, будук шилдери, демир-үжүктер кээп турар апарган, ындыг-даа болза ону кайы хамаан чок сатпас. Кыдыраашты төндүр бижиктиңде класс башкызы ам сөөлгү арыгга ат салырга, ынчан чаа кыдырааш бээр чүве йдим. Амгы үени дөпшей көрээли. Бай-байлавысты кижи кайгаар-дыр. Бир дугаарында форма хептен эгелээли.

Оолдар-даа, уруглар-даа бир костюмну, платьени, азы майыктааштыг эки-ле элдир кетпес. Оозу орулбаан, элевээнда болза, дараазында өөредилге чылында дөмей-ле чаа хеп саттырар. Ол каминалга чок чорук ооң баткаш, кичээл сугар сумкага халдап кээр. Сумка элээн, элевээн-даа болза, база-ла чаа сумка херек дээр. Ол чүүлдерге амдажаан чаңчыл ном, кыдыраашка келир. Орту чедир бижип чоруй, кичээл-даа үезинде херек чок чүүлдер бижип, чураап, үже соп октагылаптар. Ынчангаш аштаага үезинде чамдык класстардан хөй саазынны үндуруп төп турар ужуру ол. Чамдык ада-иелер кыдыраашты 40-50-ни саткаш, өөреникчизинге берип каар, а чамдыктары эвээштп саткаш, нормалап бээр. Мындыг таварылгада кайы өөреникчи кыдыраашка каминалга чок деп?

Үстүнде саналывыс каминалга чок чоруктар ооң кедерээш, школаның, интернаттың эт-сеевине котаралды чедирип турар. Стол, сандай үүээрии, соңга шиля бузарын азы бустуу бээрии чамдык уруглар аңаа бир чүве кылдыр көөр. Ол шиилдя чүдеп, каинчар, кайда будуруп, сөөлгүзүн эккеп турарын билбес. Өөредилге иомуң чыып, чогаадып пардап үндүрериниң бергеин бодап көрбе. Бир номну беш чыл эдилеер деп доктаалды билир бис. Ынчангаш номну шокарлаваас, оруп, сыкпас болза эки. Каминалга чок чоруук, чогум-на бо чаңчылдардан тыптып болгаш улуг кижилерге безин олчаан бак чаңчыл болуп артып-даа каарлыр.

О. ЧАН-ООЛ,
Сут-Хөл ортумак школазының башкызы.

РЕДЬКА—ЭМНИГ, ҮНЕЛИГ

Редьканы кижилер кайы шагдаа-из биирлер. Ооң сорттары янзы-бүрү. амданныг, чаагай. сүзүүнүүг талазы-биле база анчы-анчы. Редька чемге хөөн киирер. Ажыктыг янзы-бүрү будумелдер-биле ол байлак ынчалза-даа ооң амданы бөдә чыды эфирлиг үс болгаш гликозидтер-биле онзаланып турар. азы өскээр чугаалаарга, микробтарны узуткаар шынарлыг.

Орус улустуң медициназы редька суун азы дүрбүп алган редька чүлүүн соокка алыскан заргыларны, малярияны, ярияшиг балыгларны, хан четпестээнии, чөдүл кедерээнде, шынаннар болгаш чүстер аарааңда оларны эмнээринге ажыглап турар.

Чижээ, хан четпестээнии эмнээрде дараазында рецептиии сүмелеп турганнар. Редька, свёкла, морковь хандызын дең хемчээлдиг биле алгаш, свёкла болгаш морковь хандызын каранғы-өөнүг шилге кудар, ону чуурган далган-биле чагаш, дыңыг эвес бөөшкүнеп каар. Ону духовкага үш шак тургузар! Ооң соонда карангы, соок черге кадагалаар турган. Ынчаар белеткээн чүлүктүг хандыны чем чиар мурнунда хүнде үштеп беш чедир катап улуг шопулак иштин ижер ону ийи-үш ай уламчылаар. Өт хавы болгаш бүүректер дашталганда, ыжык болгаш баар аарааңда, атеросклерозтоанда редька суун ары чагири-биле денге холаап хүнде 0,2 стаканны ийи-үш катап ижер.

Редька хандызын алырының аргазы амгы үеде эки билдингир: улуг редьканың өзээн дүвүнге чедирбейн ап каапкаш, ынаар ары чигирип азы чигирип уруп каар. Хос черни редька кескиндизи-биле дуглаап, ооң-биле аарыг черни чаар. Редьканы чамдыкта горчичник орнунга ажыглаар. Бронхиттеп аарааңда редька суу-биле хөректиң клетказын дүрбүүр, радикулиттээн кижи курлак дужун ооң-биле эки дүрбүүр. Дүрбүп белеткеп алган редьканы марляга шараап, чиленип база болур.

Ынчалза-даа редьканы ижин оюлганнап, сарыы улгадып гастриттээн, колиттиг, бүүректери дегдиргеп кижилер ажыглап болбас. Редькага таарышпайн аллергиялаар таварылгалар ында-хаая тургулаар. Редька — ажыктыг ногаа, ону чемге удаа-дараа ажыглаары чогумчалыг.

Редьканың чаа бүрүлери-биле ши, окрошка, борш хайындырып, янзы-бүрү чемге холуп болур. Ынчалза-даа кол-ла чүүл —ооң үнелии. Редькадан янзы-бүрү салаттарыы база кылып болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Репортаж из бездны»: 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария, Мирабела» 10.10. «Отряд особого назначения» 11.40, 13.20, киноклуб: «Подросток и закон» 15.00, «Не покидай меня, Амира» 17.40, 19.30, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ларец Марии Медичи» 15.00, 17.00, 19.30, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выбор цели» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Завещание профессора Доуэля» 18.00, 19.40 шактарда.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы дараазында түскай эртемнерниң хүндүскү өөредилгелиг белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкынны кылып турар:

1 «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Үлетпүр болгаш хамаатты тудуг».

Ажылчыннардан киреэни күзээнчер ажылдаан сөөлгү чеэнге (декабрь 1-ге чедир) узуктелишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болуур ужурлуг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭниң Чепсектиг Күштеридеп курлавырже халашканнардан документинии өөредилгенің бүгү дургузумда хүлээп алыр. Белеткел салбырынга хүлээп алыр дугайында айтырыгны ноябрь 25-26-да шиитпирлээр. Өөренирииниң хуусаазы 1984 чылдың декабрь 1-ден 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны төлээр. Киргенчерни ниити чурттаар чер-биле хандырар. 34 хардан өрү эрес назылыгларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын чедиишкиннинг доозуп, шылгалдаларны тутканнарны киреэнии шылгалдазы чокка бирги курска хүлээп алыр. Өөренирии күзээнчер дараазында документилерни дужаар: бүдүрүлге черинии азы совхозтуң өөредирии-биле чоруткан бижинн төгерик таяна шынзылдар, ортумак билииниң дугайында документиниң боду. № 286 майык әдүтаар эмчи шынзылгазы, бүдүрүлге характеристиказы, 3х4 хемчээлдиг 8 фото-чуурук, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге, өөредип чорудар дугайында айтырыгны шиитпирлээн хуралдың протоколундан үшта бижилге.

Билдиреишкинни боду келгеш, бижиир.

Филиалның адреси: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая пудумчузу, бажың № 4, белеткел салбыры.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харыы-салгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2068.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01388

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 242 (12632) | 1984 чылдың октябрь 19, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Экономиктиг, социал болгаш кижизидилге сорулгаларын шиитпирлээриниг, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдүриниг куш-ажылчы коллективтериниң эргелерин бүрүн ажыглаңар!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Куш-ажылды болгаш будуруллгени организастаарын сайзыраңгайжыдарынга идепкейлиг киржиңер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалаңыр күчүзүн шалыпчы, патриоттуг куш-ажылыңар-биле бижыглаңар! (СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

„Вашингтон пост“ солуннуң айтырыгларынга

К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ харыылары

Совет-америк харылзааларга — чүгле «Вашингтон пост» солуннуң номчукчуларын эвес, харын бүгү делегейниң миллион-миллион кижилерин дүвүредип турар темага хамаарышкан айтырыгларга харыыларны бээрин К. У. Черненкодан америк «Вашингтон пост» солуннуң Москвада бюрозуюн удуртукчузу Д. Долер дилээн.

К. У. Черненконуң харыыларын моон адаанда парлаан.

Айтырыг. Боо-чепсекке контрольду киристирбишаан, хөй айтырыгларга хамаарыштыр Совет Эвилели-биле чугаалажылгаларны катап эгелээринге АКШ белен деп президент Рейган чугаалаан. Президент Рейганның ол сергейлээни чугаалажымшыннарга белен чорукту Совет Эвилели канчаар көрүп турар ирги?

Харыы. Чугаалажымшыкыннарга америк администрацияның белениниң дугайында чугааларны моон мурунда-ла дыннаан бис, ынчалзажок бистиң харылзааларывыстың кол айтырыгларының оода-ла бирээзинде — илангыя боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш дээш аймылын эвээжедир талазы-биле чаагыг болгаш бот-боттарынга таарыжыр чидезинге дүгүржүп алырынга ёзулуг күзелди херечилекки дег боттуг хереклер-биле ол чугаалар бадыткаттынмаан.

Бистиң көдүрүп турар толаргай саналдарывыска үргүлчү-ле хавыя конгуг чок болуп келгеш. Ооң чижектерни айтып көрейн.

Айтырыгларның бүдүн комплекизин бо чылдың мартта көдүргенивисте мындыг болгай. Ол айтырыгларның азы оларның чамдызының-даа талазы-биле дугуржулганы чедип алган болза, совет-америк харылзааларга болгаш инитизибиле делегей байдалынга боттуг базым болур ийик. Ынчалзажок бистиң саналдарывыска харыы бээрииден шуут-ла ойталап келгеннер.

Космос делгемни милитаризастаарын болдурбас дугайында дугуржул алырын бо чылдың июньда саналдаарывыска база ындыг болган. Бо удаада биске харылаапнар, ынчалзажок чүү деп харылаан ийик? Чугаалажымшыкыннарның ёзулуг чиге айтырыын солуурун орадлажып, ядролуг чепсекке хамаарышкан айтырыгларны, тодаргайлааргa, оон мурында Женевага көрүп турган айтырыгларны чугаалажып көрүп саналдаңнар, ынчаарга ол чугаалажымшыкыннарны Каттыжыкан Штаттар боттары үзүп каан болгай Америк база ракеталарны Барыын Европага тургусканы-биле болдурган моон-сектарны — чайгаларындан АКШ чүгле ойталаваан эвес, харын-даа ук ракеталарны даап тургузарын үргүлчүлеп турар.

А космоска хамаарыштыр ынчаар харылаан ийик? Боо-чепсекти анда эндере тургузарын болдурбазының орунгга ынаар эндере тургузуушкынның кайдыг-бир дүрүмнерин ажыглан кылырын, херек кырында космоска боо-чепсекти эндере тургузарын бисче саналдаңнар. Оны бистиң күзээн албазывыс чедир болгаш чингеткен туружуп турар бис.

Силерниң сагындырганывар президентиниң медегслиинин дугайында ам чугаалап көрейн. Чугаалажышкынарга белениниң дугайында президентиниң чугаалаан чүүлү бир эвес тактыктыг мажарлаашкын эвес болза, чугаалажышкынарны кылырынга Совет Эвилели бүрүн белен. Ылаштыг түнелдиг чугаалажышкынарны кылырынга бистер кезээде белен болгаш ол дугайында чангыс эвес удаа медегслеп келген бис.

Спутниктерге удур системалардан бүрүн ойталаарын, космос чепсектерин шеңээрин болгаш тургузарын чугаалажымшыкыннар эгелээн хүнден соңгаар ийи талааларын соксадырын киристирбишаан, космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында дугуржулганы ажылдан кылыр база хүлээп алыр сорулга-биле чугаалажышкынарны кылырынга белен бис. Эгезинден бээр бистиң саналывысты чогум-на ынчаар көдүрген бис. Харыыны бээри Вашингтондан негеттинип турар.

Ядролуг чепсектиг күрүнелер ядролуг боо-чепсектерин сан болгаш шынар талазы-биле кезүүлеп дугайында совет санал база күштүг хевээр болуп турар. Бо айтырыг талазы-биле дугуржулганы чедип алыры дээрге-ле чедиреннин чепсектерни болгаш ядролуг октарны киристирбишаан, ядролуг чепсектерниң бүгү кежиктерин эндере бүдүрерин ийи талааларын дечге соксадыры болур ийик. Ынчангаш ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрерин ийи талааларын дечге соксадыры болур ийик. Ынчангаш ядролуг боо-чепсектерар ийик. ССРЭ болгаш АКШ боттарының ядролуг боо-чепсектерин көүдетпес дугайында дугуржулганы эчизинге чедир ажылдап кылырын боттуг аргазы бар. Ындыг шеңеделдер болбас болза, ол чепсек сайзырангайжывас, ядролуг чепсектерни эндере бүдүрерине моогдак салынган турар ийик. Ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлазырынга хамаарыштыр бодуунуң медегслеринин ынчаныын АКШ маңаа холбаштыр база херек кырында көргүзүп болур ийик. Чер адаанга ядролуг чазыдарышкыннар дугайында совет-америк керээлерни АКШ күштүг болдуруп бадылаары-биле база ону көргүзүп болур ийик. Ол керээлерге 1974 болгаш 1976 чылдарда-ла ат салган. Ону, америк таланың чугаалап турары ышкаш, частыышкынарның боттарын демдеглеер ужуртуг хайгаарашчыларны чалаары-биле эвес, а чогум-на харып ук керээлерни күштүг болдуруп бадылаары-биле бадыткаар ужуртуг.

Бистиң улегерившти эдерип, ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дүтаймда хүлээлгени болдунга алырынче Вашингтонну Совет Эвилели чангыс эвес удаа кыйгырган. Кыйгырыг санында-ла оон «чок» дээн үн дыңналып турган. Байдал дедир болган дижик дээш көрээлицерем: АКШ ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дүтаймда хүлээлгени алгаш, бистиң база-ла ынчаарынче кийгырарга, бистер «чок» ол биске таарымча чок, бистер башгайы ядролуг согуушкун кылыр эрсени боттарывыска арттырар бис деп чугаалаан дижик бис. Мындыг таварылгада бистиң күзел-бодалывыстың дугайында АКШ-та кижилер канчаар болзарыл? Ол дээрге билдингир чүве ышкажыт.

Мен боо-чепсекти эндере бүзүреринге соксадырынга, айыыл чок чорукту бажыглаарынга хамаарышкан эң чугула чамдык айтырыгларны адап чугааладым. Мен бодаарымга, президентиге эки билдингир болур ужурлуг оон-даа өске чугула айтырыглар база бар. Олар шупту үзе шиитпирлээшкинин, тодаргай күжениишкиннерни үндүрерин неген турар. Чугаалажышкыннарга белен чорукту дугайында хевек кырында ажыл-херектер-биле бижыглаттынып бадыткаттынмаан сестер дээрге, чүгле хей сестер болуп артып турар-дыр.

Мээң чугаалаан чүүлдерим силериниң айтырыыларга харыылап турар деп бодаар мен.

Айтырыг. Совет-америк харылзааларның экижиринге чедирбин болур бурунгаар-ташкын чоокта чаа кестүп келген дээр дугайында калбаз-биле шеңеттээн бодал туруп турар. Бо талазы-биле чүү бодап турар силер база келир үеде ол харылзааларга кандыг-кандыг перспективаларны көрүп турар силер?

Харыы. Совет-америк харылзааларга эки талазынче бурунгаарлашкынның чугулазының-дугайында хөөнмер делегейде шынап-ла калбаз-биле неитеевээн. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга ол чорук ылангыя делегейниң ангы байдалында ындыг харылзааларның ужур-дүзээлиг билир чорукту калбарганын көргүзүп турар.

Совет-америк харылзааларда медиг бурунгаарлашкынның херек кырында барыынын дугаймда чугаалаарының үндезинериниң эмдемызында чогу харааданчыг боон турар. Ол болтуяр бе, ынчаш? Бо айтырыгга ыңгыс уткалыг харыылаайн ийе, болдунаар. Мээң үстүнде чугаалаанам айтырыгларны үзе шиитпирлээри аңаа дузалаар ийик.

Совет-америк харылзааларны чогумалыг хөгжүдүриниң аңгы сарыылдыг орук чок деп чүвеге бүзүрээр мен. Оон-биле кады бистер аңгы-аңгы ниитилел системалардыг, аңгы-аңгы мировоззрениелиг болуп турарывысты үтпайн турар бис. Ынчалза-даа бир эвес бистиң ийи чүрттүүска онаажып турар харылсаанның дугайын үргүлчү медерел билир бир эвес политиканы дайынче эвес, а тайбыңче угландырар чүве болза ындыг ылгалдар бот-боттарын биилир чорукка шаптыктавайн, харын-даа ону дилеп тыварын негеп турар.

Меңээ мынча деп чугаалаар ужур таваржып турган болгаш ону база катап демдеглексеп ааптур мен: бистер АКШ-биле эки-чаагай харылзааларны тударын күзеп турар бис, дүржүлга оларийң ындыг боон ыыдаарын көргүзүп-даа турар. Ону чедип алырынга харылзааларны дең бот-боттарынга ажыктыг болгаш тайбың херээнге дүүштүр турган-зар деп ийи таланың күзели чугула боон турар.

КЫШТАГЛАР БЕЛЕН

Бо чылын «Шекпээр» совхозтуң шээр малын 50 кодангa үскен Кыштагларының белен Кадарчыларының хей кезии боттарының белеткен алган сиреннерин кыштагларынче сөөртүрүп алган.

Кыштаглар септээринге Дарый-оол Ооржактың тудуг звеноюн идепкейлиг ажылдаан. совхозтуң дирекция черидеги каш удаа өртектиг шаңналдарны алган. Звеноюн кежигүнери ам кыштаглардa чаш малдың үстек кажаалаарының септелгезин ылып турар.

К. ЭМГЕР-САРЫГ.
Барыын-Хемчик район.

155 ЦЕНТНЕРИН

«Барлык» совхозта Николай Хомушкууның удуртканы бот-орулга-чарылгалыг звено Адыр-Мажалык артында 400 гектар шөлде тараан кукурузаны ажаан доскан. Боттарының тараазы, суггарыл, ажаан естүргенг шөлүнден 5550 тонна ногаан массаны алырын планнан түргүн, херек кырында оон 6200 тонналы олар ажаан алганнар, азы гектар саныдан-на ногаан массаның дүжүдү 155 центнер (план 138 центнер) болган. Бригадир боду, звено кежигүнерн Хөпгаа-оол Монгуш, Сүрүн Кужугет, Кан-оол Ооржак олар кызымак демнин-биле ажылдап келгеннер.

Амгы үеде олар көк-суланы, совлапны кыштагларже сөөртүп турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ
Барыын-Хемчик район.

ДҮЖҮДҮ ЧААГАЙ

«Бурунгаар» совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тывамың 40 чылынга утказтур бүгү эвес ажылдаан. Ылаңгыя ногаажылар бо чайын тараан ногаазының эки ажаазы өстүрген. Ногаа аймаан 25 гектар черге тараан. Капустаны 9 морковуту 2, арбузту 6 гектарларга олурткан. Ол-ла шөлден чүгле капустаның дүжүдү безин 318 тонналы алган. Өске арткан ногаа аймаа шиитпир-биле 362 тонна кылдыр алдыган.

Ногаажылар аразында чарыштыг ажылдаан. Кымның эки ажылдаанын күскү өстүрген дүжүт көргүскен Чижээлээрге, Анна Кас-оол 5 тонна ногаа өстүрер планын 21 тонна 259 килограмм чедиргеш, чарыштың бирги черии үзүлээн. Ийигизиги 15 тонна 700 килограмм дүжүт өстүрген Зинаида Маады, үшкүзүн 15 тонна 412 килограмм ногаа өстүрген Валентина Ондуруй элээн.

Ногаа өстүрүүрүге өөренчиктер идепкейлиг киришкен. Олег Дунгар-оол, Николай Дамба, Лора

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИН БЕДИТКЕНИНДЕН

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөрткү чылының эрткен тос айларында эки ажылдаан. Коллективте цех-тер, бригадалар ортузунга социалистиг чарыштыг дээштиг организастаан. Оон түнелиниве цехтер бо чылдың эрткен тос айларында багай эвес ажылдааннар. Эът комбинады продукциязының бүдүрелиниң планын 102,5 хуу, ону сайгарарын — 115,7 хуу, колбаса кылыгларын—100,7 хуу күүсеткен.

Отчёттуг үениң дургузунда партия эге организациязы оон дайынчы арга-шинээзин, коммунистериниң авангардты ролюн бедидер дээш чоруткан чамдык ажылдарның ачызында эрткен чылдың тос айларының дениилиндеги комбинат эки ажылдаан. Комбинатта күш-ажылды организастаары эки-жээ болгаш бүдүрүп турар продукциязының шынары бедээн. Ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунда политкижиздилгелиг ажыл күштелген.

Бо чылын эът, ус бүдүрүп, кылыр цехтерде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан болгаш ол цехтериниң бүдүрген продукциязының шынары элээн эки-жээн. Комбинатта мал хүлээп алыр базазының септелгезин, аштал-газын эки чорутканы, онда хүлээп алган малдың суггарылгазын үзүктел чок болдурган.

Комбинаттың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүдээлгелерин чедиишкиниг күүседиринге боттуг улуг-хүзүүн киришкирип, мурнакчы ажылдан турар коммунистер бар. Оларга эът-ус бүдүрүп кылыр цехте Чүлдүм Чечек, кеш дузаа, сайгарар цехте Чымырыкпай Людмила, колбаса кылыр цехте Баймак Бүлүүмаа хамааржыр.

Бо чылын партия эге организациязы, профбилел, комсомол организациялары комбинаттың директициязы-биле чаңгыс деминг ажылдаан түнелиниве комбинаттың капитал септелгезин кыска хуусаада эки чорутканы. Эът-ус бүдүрер цехте шээр мал согар черни эде кылганындан ажылдың бүдүрүкчүлүүн элээн бедиткен. Кеш сайгарар, дузаар цехтиң ажылы эвээжээн. Ук цехти аныяк коммунист Людмила Чымырыкпай башкарып эгелээн соонда онда ажыл-херек бир янзы тургустунуп, кешти технологтуг үрелиишкинери эвээжээн, кеш аймааның сорттуу бедээн. Соолгу үеде колбаса кылыр цех бүдүрүп турар продукциязының ассортиментизин ковудеткен болгаш шынарын элээн эки-житкен. Ук цехти аныяк свеминалист комсомолчу Оюмаа Чимит удуртуп турар.

Комбинатта эът-ус бүдүрер цех күш-ажылды багай эвес организастаан, онда эът-херек-селдерин, машина-техниканы ве тургузуп, септелгени эки шынарлыг чорутканы-биле эвлегде 1200—1270 баш шээр малды, 130—140 баш мүйыстыг бода малды соп, сайгарар арталыг болгаш. Комбинаттың он бригадазы бригада керээзи-биле ажылдаар дешилгелиг аргаже шилчээн, онда бүгү ажылчыннары хаара туттуунган.

Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни алган, идик-хев солуур, чунар черлерде септелгени чорутканы. Столоваяда олуттар саны немешкен, чемерниң амданы экижээн, ассортиментизи ковудээн, суттен кылган чемнер бар.

Партия эге организациязы коллективте идеологтуг, политкижиздилгелиг ажылдарны экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни алган. Отчёттуг үениң иштинде коллективтиң ажылчын, албан-хаакчыларының ортузунга районнуң «Билиг» пинтилелиниң лекторлары делегей байдалының, кадык камгалалының болгаш Совет Тывазының 40 чыл оюнуң дугайында болгаш өске-даа темаларга лекциялары номчаан. Оон-биле кады цехтерге политинформациялар партия организациязы организастаан келген.

Комбинатта бот-тывыгыр ураа үүл болгуму ажылдаан турар, район көрүлдезинге коллективтер аразындан пайгы черни алган, шаңнаткан.

Эрткен өөредилге чылында партия эге организациязы ажыл-агыйга улуг бергедэмшинер турза-даа, политчылыдышкын четкизинге, экономиктиг өөредилгени багай эвес организастаа чорукканы-биле Коммунистер болгаш комсомолчулар ортузунга политөөредилгени дыпык коммунист Иранда Күжүгет чорудуп келген. Бо чылын ажылчын, албан-хаакчылар база инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш ортумак звеноның ажылдакчыларының ортузунга экономиктиг өөредилгени пропагандист С. М. Коркмазов, ажылчыннарның коммунистиг күш-ажыл школазын пропагандист коммунист В. И. Серен-Чимит, механиктиг цехте коммунистиг күш-ажыл школазының өөредилгезин пропагандист, комбинаттың кол инженери В. Д. Нэйбыт-оол удуртуп турар.

Комбинатта партия эге организациязы идеологтуг, политкижиздилгелиг чамдык ажылдарны отчёттуг үеде чорудуп келген-даа болза, ону негелдеге чедир кылбайн келген. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглер чогуур дениелге ам-даа четпес. Коллективте корум-чурум үрээр, ажыл шагы үмер, арагалаар чоруктар бар.

Бо чылын коллективте улусчу контроль болуу бодунуң ажылын эрткен чылдарынынга бодаарга ажыктаан. Бо харыысалгалыг ажылды коммунист В. И. Серен-Чимит удуртуп турар. Комбинатта мал согарының массалыг сезон үеминде улусчу контроль болуу цехтерге рейдилерни, ыялдаларны каш удаа организастаан. Оон түнелиниве мал согар, ус бүдүрер болгаш колбаса кылыр цехтерде күрүнеп, ажыл-агый

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүшээнинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Аина Ильинична Абросимова — Кызылдың № 7 ортумак школазының директору.

Ефросинья Трофимовна Алексеева — № 3 АТБ-ниң диспетчери.

Полина Макаровна Андреева — «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң станочниги.

Лидия Ивановна Аран — башкы училищезиниң башкызы.

Валентина Николаевна Афлитонова — Кызылдың ортумак № 4 ПТУ-зунуң мастери.

Ираида Сергеевна Благозатских — «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда КМК-зының нормировщиги.

Антонина Васильевна Блинова — № 7 ортумак школаның башкызы.

Иван Гордеевич Бондаренко — «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының чолаачызы.

Николай Ефимович Борисов — Көдээ ажыл-агыйның будуруглге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң садыг талазы-биле эргелелиниң начальниги.

Фаина Ефимовна Бородина — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Тамара Васильевна Виноградова —ССРЭ-ниң Күрүне банкызының республика конторазының хоорай эргелелиниң начальниги.

Александр Фёдорович Герман — шериг кезээниң чолаачызы.

Эмилия Борисовна Германова — Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

Михаил Александрович Гриньков — республиканың Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының чолаачызы.

Нина Алексеевна Давыдова — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Фаина Николаевна Дубатова — № 6 сес чыл школазының башкызы.

Михаил Павлович Емельянцев — «Тыва септелге тудуг» трестиң септелге тудуг эргелелиниң начальниги.

Ольга Захаровна Завьялова — СЭКП Кызыл хооркомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

Василий Григорьевич Зайцев — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының автолесовоз чолаачызы.

Александра Алексеевна Зайцева — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аптека эргелелиниң техажылчыны.

Николай Григорьевич Захаров — хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зунуң мастери.

Ольга Михайловна Захарова — үлетпүр барааннар садыының улуг кладовщиги.

Григорий Николаевич Зуев — «Тыва септелге тудуг» трестиң Туранда септелге тудуг участогунуң начальниги.

Пётр Иванович Иванов — Көдээ ажыл-агыйның будуруглге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң кылдыс начальниги.

Александра Яковлевна Изместьева — хоорайның санэпидстанциязының санитар эмчизиниң дузалакчызы.

Елена Кузьминична Ильина — «Тыва суг тудуг» трестиң 5 дутаар КМК-зының техажылчыны.

Раиса Степановна Князева — республиканың Кызылда бот-өөредилге школазының башкызы.

Вера Андреевна Козанкова — № 7 ортумак школаның өөредилге эргелекчизи.

Раиса Фёдоровна Конюх — Тыва АССР-ниң Сан министерствозунуң кол бухгалтериниң оралакчызы.

Алла Васильевна Костарева — СЭКП хооркомунуң инструктору.

Полина Васильевна Кувшинова — «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң станочниги.

Галина Филипповна Кузнецова — аш-чем барааннар садыының № 9 магазинининиң директору.

Тамара Куваниичина Кузьмина — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Анна Антоновна Луканова — Тыва АССР-ниң Ишкинмх херектер министерствозунуң арт камгалалының талазы-биле кылдызының кол бухгалтери.

Иван Яковлевич Лукьянов— «Тыва суг тудуг» трестиң механизация эргелелиниң медиңги.

Станислав Иосифович Луцкевич — Көдээ ажыл-агыйның будуруглге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле районнар араазының каттыжышкынының слесары.

Валентина Ильинична Макрашина — шериг кезээниң эмчи дузазы чедиреринің талазы-биле пунктузуиуң лаборантызы.

Матрёна Григорьевна Мамрашева — караа четпестерниң бүгү-россия инитилелиниң республика баштаар черинин ажылчыны.

Валентина Ивановна Матюшкина — Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң кылдыс начальниги.

Анатолий Александрович Матюшов — Тываның электри четкилериниң профкомунуң даргазы.

Фаина Ивановна Мерзлякова — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Аза Петровна Мешкорудникова — «Сибсельхозтехпроект» төлевилел институдунуң кылдыс начальнигиниң оралакчызы.

Лидия Алексеевна Монастырщина — республиканың «Туванарикмахерские» будуруглге каттыжышкынының ажылчыны.

Ирина Григорьевна Муравьёва — республиканың онкология диспансериниң лаборантызы.

Галина Матвеевна Муратова — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Капитал тудуг талазы-биле эргелелиниң кылдыс начальниги.

Константин Николаевич Неволин — «Тыва суг тудуг» трестиң будуруглге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ажылчыны.

Маны Оюновна Ооржак — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аптека эргелелиниң провизор-технологу.

(Уланчылыг).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ФАШИСТИҢ ИЖЭЭНИНЧЕ

40 чыл мурнунда 3-кү Белорус фронтунуң шериглери тулчуушкуннар-биле Чөөн Пруссия-биле кызыгаарже чаза булган үнген болгаш ону кеже бергеи. Ол болуушкуннар дугайын Совет Эвилелиниң ийи даңгыр Маадыры армия генералы А. П. Белобородов СЭТА-ның корреспондентизинге мынчаар чугаалаан.

Дөртен дөрт чылдың июль-да-ла, кайгамчык улуг шаап халдаашкын операциязы «Багратионэ чедишкинниг доостур чоокшулап турда, совет шериглер гитлержи рейхтин кызыгаарынче бар чыткан. Дайынчыларның өөрүшкүлүг-хеллүг ажаок турганын сакты-дыр мен. Совет солдаттарның фашист араатанның ижээнинге чедер дээш алыс күзели бүткен.

Июль 31-де 18 шакта 50-ги армияның 114-кү артиллерия бригадазының капитан М. Калитинниң командылааны тоскү батареязы Чөөн Пруссияда Гинген база Прадиссекел деп чурттакчылыг черлерниче баштайгы ийи дааштаашкынны кылган.

142-ги артбригаданың артиллеристери база фашист девискээрже от ажыдар дутайын командылалдан дилээн болгаш чөпшээрелди алган. Бичалаза-даа артиллеристерниң турганы литва хоорай Вилкавишистен Германиянның эң чоок чурттакчылыг черинге чедир чээрбн ажыг километр болганындан (газбицаларның ыракшылы анда четпес турган), от туруштарын кызыгаарже чоокшулаадыр деп шиитпирлээн.

Бирги батареянның № 3922 газбицазын шилип алган. Трактор оны баш бурунгаар белетээн турушка аппарып каан. Салбыр командирн коммунист сержант Я. Никифоров белен бис деп дыңнаткында шак таптыг-ла 22 турган. Бригада командири полковник Ершов сагыш-сеткил хөлзеп, мынча деп чугаалаан:

— Эштер! Бис ам фашистиг Германияның девискээринче от ажыдар бис.

Ол үгер-бооже чоокшулай бергеш командылаан:

— Төрээн чурт дээш!

Адымшкын диңмиреп үнген. Ааар снаряд Ширвиндт деп немец хоорай чанында чылган дайзынның кырынче ужуп чорупкан. Он минута дургузунда үжен снарядты аткан. Боолаашкынны дооскаш, артиллеристер тылче дүрген аткаарлай бергеи. Чогум-на өйүүнде болган. Гитлержилер үгер-бооның турган черинче калчаалыны-биле харыы от ажыткан.

Фашист ижээнче дааштаашкын дугайында дараазында хүн армия солуну бижээн. А үгер-боога Германияже от ажыдын турган боо деп бижимелдя кылган.

Август 17-де өөрүшкүлүг медээни дыңнадым — совет шериглер Чөөн Пруссия-биле кызыгаарже үне бергеи. Башкай-ла 262-ги адыгжы политүп улуг лейтенант А. Г. Дудкин командылаан 2-ги адыгжы ротазының дайынчылары аңаа барган. Олар тулчуушкун үезинде шаандагы 56 дугаарлыг кызыгаар аастаазының девискээрине бымгланып апкан. Хүнүң ийиги чартыында кызыгаарга ол-ла политүп капитан Г. Н. Губкин командылаан ийиги батальону четкеи.

Турускаалдыг болуушкун дугайында медээ фронтуларны эргээн. Ол дугайын бүгү чурт. делегей билиң каан. Ол, шынап-ла, канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун болган: совет шериглер Чөөн Пруссияның— 1941 чылдың июньда бистиң Төрээн чуртувусче дайзының оор ёзу-биле хаадаан черинин кызыгаарынга чедип келген.

Оон ааңнда база бир онзагай түүл болган: үш чыл мурнунда бистиң черивисче шуртуп кирип келген гитлержилериң согуушкунунга удур турушкан 184-кү адыгжы дивизия дайын мурнунун кызыгаарының артынче дайзынны үндүр октаан. Ам эзлчет бистe келгени ол. Бистиң шериглериниис дайзының ижээнининң кызыгаарын ажа базарынга белеп турган. Фашистерниң бистиң чуртувустун болгаш бүгү кижи төрелгетенинң мурнунга бүгү-ле кемниг үүлгедиглери дээш халрыылаар үезинин келгенин бо бүгү онзагайы-биле көргүзүп турган. Совет шериглер шиитпирлиг штурм-биле Ширвиндт хоорайны эвлеп аккан. Даартазында эртеи оон шолтуге Чөөн Пруссияның девискээринде баштайгы хоорайны ажыглалда киргеи. Оларны он-оон ажылчыннарыны аар-берге деп санаттырып турган ажыдан хостаан болгаш күш-ажылдың будуруүкчүлүү кескузу-биле бедээн. Ол ышкаш автомобиль моторунуң өзектерин болбазырадыр автоматтыг шуушту-рулга шугумун Болгарияда бир-ле дутаарында эптеен болгаш баштайгы продукциязын бергеи. будуур цехте ийи роботту тургускан.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ

Венгрияның Дунайуварош хоорайында Дунайның металлургия комбинадында металлургия хүдерин арыглаар талазы-биле чуртта эң баштайгы заводтуң тудуу доозулган. Мооң мурнунда ажыы чок кылдыр санаттыып турган артынчылардан хөй хемчээлдиг демир бүдүмелин арытлап алыр болгаш ол Венгрияның даштыкыдан ап турар демир руда-дажын солуур аргалыт.

Чылдың-на ол чаа завод бүдүн-чартык миллион тонна хүдерин арыглаар болгаш шойну база каңны эзидирип алыр 300 муң тонна хире үнелиг чиг-этти будурер болур.

БЕЛГРАД

Югославияның найысылалынга Сербияның башкыларының чыыжы боол эртken. Республиканың чырыдыышкынының 20 муң кижилиг коллективин төлээлээн ооң делегаттары янзы-бүрү эртемнерни башкыладырының дурзулгазы-биле солушкан, школага өөредилгени экижидериниң башкыларының ажылының чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

Съездиниң хүн чурумуига чугула черни өөредилге системазының реформазын Сербияга боттандырарының айтырыглары эзлээн.

БУХАРЕСТ

Румыниянын Коммунистиг партиязының ам болур XIII съездизин Бухарестиниң үлетпүр будуруглелери шалынчы ажылы-биле үткүп турар. Найысылалдың үлетпүр бо чылдың эгезинден бээр планнан ажыр барык үш миллиард лей-ажаанын продукциязын будурүп үндүрген. Хереглекчилерге немештир 10 муң тонна кан хоорэаларны, электроннут, электротехниктиг, оптикалыг, станок кылыр үлетпүрүүн хөй санныг кылыгларын, ол ышкаш калбак херектелдиң барааннарын кылып берген. Күш-ажылдын будуруүкчүлүүн бедидериниң, чиг-этти болгаш энергияны чарыгдаарын кызырарының аргазы-биле мыдыг чедимшкиннерни чедип алган.

СОФИЯ

Амгы үениң болбаазырааңгай, бедик будуруүкчүлүг дериг-хереккелдерин ажылдап турар апаргаанымын түнелиниде Шуменскиниң «Мадара» дээр автокомбинадының заводтарының бирээзинде кылып турар продукциянын хемчээлн үш катап көвүдээн. Чижээ, тормоз барабанарын кылыр. Совет Эвилелинден аппарган бедик будуруүкчүлүг дериглелер ажылгалда киргеи. Оларны он-оон ажылчыннарыны аар-берге деп санаттырып турган ажыдан хостаан болгаш күш-ажылдың будуруүкчүлүү кескузу-биле бедээн. Ол ышкаш автомобиль моторунуң өзектерин болбазырадыр автоматтыг шуушту-рулга шугумун Болгарияда бир-ле дутаарында эптеен болгаш баштайгы продукциязын бергеи. будуур цехте ийи роботту тургускан.

(СЭТА).

ЧУГУЛА БАЗЫМ

САНА. (СЭТА). ПАР-ның чазааның болгаш Консультативтиг чөвүлелиниң анаа болган каттышкан хуралынга чүрттүң президентизи А. А. Салех бодунуң Совет Эвилелинге чоранының түнелдериниң дугайын дыңнаткан. Анаа болган чугаалажышкынар ийи таланың сонуургал турар кол-кол айтырыгларының талазы-биле бот-боттарын белчириниң байдалын илереткенин ол айыткан. ПАР биле ССРЭ-ниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылганың дугайында Москвага ат салган керээ болза, соңгу-йёмеи-совет харылзааларны калбартырыгга чугула базым болганын А. А. Салех онзалап демделээн.

Хуралдың киржикчилери А. А. Салехтиң ССРЭ-ге аянчоруунуң түнелдерин болгаш ол үеде ат салдынган документилерни үүлдүт деп көргеннер.

ТҮҮЛГЕДИШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилер Ливандан эжелеп алганы районнарында кем-бүрүүлүг үүлгедишкиннерин үргүлчүлеп турар. Интервентилер Бекаа оргулаажынга Хальват дээр суурну миномёт-биле боолап турганнар. Ында улуг үрелиишкиннер болгулаан, чурттакчылар улуг материалдыг когаралга таварышкан. Эжелекчилер Мадждаль-Балхис деп көдээ суурга массалыг аглаашкынны болгаш ужеп-чиндиишкинни кылган. Танкыларга болгаш бронетранспортёрларга олуруп алгаш, израиль шериглер кезектери бүдүн хүнүң иштинде Авали хемнин соңгу талазындан Хариб районунга чедир черни ааалап, хынаан болгаш тайбың чурттакчылар аразынга тудуп хоруглаашкыннарны кылган.

Соңгу хонуктарда ливан патриоттар интервентилерге удур үш хөделиишкиннерни чедиишкининг боттандырып чоруткан.

ОЛИМПИЙЖИ САДЫГЛААШКЫН

Даштыкы агентилелдерниң медээлерин ёзугаар алырга, Олимпиада-биле холбашкан үүлдерин шуптузун садып, саарары-биле октябрь 15-тен эгелээш, Лос-Анджелесте, неделя дургузунда делгеп салган боол турар. Ынчалза-даа олимпизмниң океан ындында ооң ыракта-ла мурнунда садып эгелээнин билдингир. Чижек кылдыр олимпийжи эстафетаның оруунуң кезек-кезек үзүктерге саттынган одун безин сактып болур.

Ам «олимпийжи» деп сөөбиле холбашкан бүгү-ле үүлдерни, ол хамаан чок оргкомитеттиң мебелин безин олимпийжи найысылал турган черде садып, саарыт турар. 84-түң оюннарының олимпийжи идеалдарыны садыглаарынга хандыкшылдыг организакчылары олимпийжи демдектерге кинак кижилерниң күсели-биле байып алырын күзеп турарлар. Ол хамаан чок беш билзектиг олимпийжи туктарны, вымпелдерни-даа садып турарлар.

Олимпийжи чижек садыгжыларга болгаш хереглекчилерге-даа таарымчалыг болзун дээш, олимпиада үезинде парлалга төвү боол турган Конвеншен-сентер бажыңында 84-түң оюннары-биле холбаалыг янзы-бүрү үүлдерни садарының ёзулуг ярмарказын тургускан.

(СЭТА-ның корр).

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛЧИНИ ХОРУГДААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Тайбың дээш демиселчилерни базар талазы-биле АКШ-тың эрге-чагыргалары база бир бужар хөделиишкинни кылган. Бичии уругларның делегейге алдаржып, сураггаан эмчизи тайбың дээш, дайынга удур шимчээшкининиң активизи Бенджамин Спокту АКШ-тың найысылалынга. Ак бажыңның чоогунга тудуп хоруглаан. Рейганның администрациязының милитаристи политиказынга удур чыскаалга киришкен Б. Споктуң кадайы, элээн каш чыскаалганнарны, оларның аразында тайбың дээш сураглыг америк демиселчи Ф. Берриганны, ооң он харга чедир назылыг ийи уругларын полиция тудуп хоруглаан.

«Ам болур соңгулдаларга президент Рейган дээш бадылаазынче эмнеп турарым бичин уругларның өмүнээзинден америк улусту кыйгырар дээш маңаа чедип келген мен» деп, Б. Спок хоруглаттырар мурнуу чарынна медеглээн. Полицейжилер кажан ону тудуп алгаш, машиназынче киирип бар чорда, ол мынча деп чугаалаан: «Чазактың чорудуп турары дайын политиказынга килеңнеп тур мен».

Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин доп-дораан соксадырынче болгаш чепсегленишкинни дүжүреринче кыйгырыгларны бижээн транспарантыны «хоруглуг черге» аскаңы дээш Спокту болгаш ооң эштерин «буруудатканы». А херек кырында тайбың дээш демиселчилерни коругдар сорулгабиле бүгү делегейге сураглыг эмчини америк эрге-чагыргалар хоруглаан.

Тайбың дээш шылгаракгай демиселчи Б. Спокту америк эрге-чагыргалар мооң мурнунда база хоруглап, ооң тайбың дээш демиселче тура-соруун божаңнадырын ораалдажып келген. 1968 чылда Вьетнамга удур америк агрессияның үезинде бужар дайынны соксадыр дээш шимчээшкинге Спок ын-не идепкейлиг киришкен. Ынчаарда аңаа удур шүүлдээшкинниң америк эрге-чагыргалар кылып, «америк аныяктарны шериг албанындан ойталаарынче күткүүр дээш сүлчээге киришкен» деп ону буруудадып турган, АКШ-тың юстиция министерствозу Б. Спокка удур суд чорудулгазын ынчаар организастаан, ынчалзажок демократтыг хөй-ниитиниң ыйышкыны-биле суд чорудулгазын соксадыр ужурга таварышкан. А 1981 чылда ону база катап тудуп хоруглаан. Социал дереглелдерге чарыгдалдарны кызыргаңынга удурланышкынның демдээ кылдыр Ак бажыңның чанында чыскаалга ол мынчаарда киришкен. Хөй мүн уругларны кадык кылдыр эмнээн 80 харлыг Б. Споктуң холуига хоруглалдың ылчырбезин бо күзүн америк эрге-чагыргалар база катап кедрипкен. Сенекте (Нью-Йорк штат) америк шериг баазазының удуг херимининң хөделгазының чанында дайынга удур чыскаалга Б. Спокту айыткан.

СОҢГУЛДА МУРНУНУҢ МИТИНГИЗИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк коммунистерниң саналын ёзугаар Бостон хоорайга соңгулда мурнунуң массалыг митингизи болган. Аңаа оралакчы президентиге кандидат, АКШ-тың Компартиязының Төп Комитединиң кежигүнү Анджела Дэвис чүве чугаалаан. Рейганның администрациязының чорудуп турары калчаалыг милитаризмниң, антикоммунизмниң болгаш расизминиң политиказын ол сойгалап илереткен. АКШ-тың конгрезиниң сенадынга соңгулдаларга Массачусетс штаттан Компартияның кандидады Тейксейра реакцияның болгаш милитаризмниң күштерингe шиитпирлиг ойтур шавышкынны кылырынче чыылганнарны кыйгырган.

Чазактың социал айтырыглар талазы-биле политиказынга удур шимчээшкин Данияда улам-на калбарып турар. Копенгагенниң муң-муң күрүне албан-хаачылары, кадык камгалалының болгаш өөредилге системаларының ажылдакчыларының «шыңгыы камгалалың» программазын күш чок болдурарын негээн шыңгыы соңуң чугаалаар дээш хоорайның кудумчуларынче чыскаалын үнген. Ук программада ажылчы чоннарның негелде-хереглелинге тускайлаан акша-хереглериниң дыка кызырарын айыткан болгаш од чорук ажыл чок кижилерниң санының ковүдээрин база чоннуң калбак кезектериниң амыдырал-дennелин улам кудулаарын болдурар.

ЧУРУКТА: чыскаал киржикчилери.

В. ЛОСКУТОВТУҢ фотозу
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузуиуң болгаш Революсчу-демократтыг фронтуиуң төлээлекчилери Сальвадорда чагырыкчы ёзу-чурумнуң хартавчызы Дуарте-биле Сальвадориуң Ла-Пальма хоорайынга уулашкан. Хаалгыг байдалга болган ужуражышкыны доозулган соолуңде ооң түнелдериниң дугайында дыңнадыгны чарлаан. Чуртта байдалды таарыштыр шиитпирлээр сорулгабиле айтырыгларны чугаалажып көрүнге каттышкан комиссиянын тургузар дугайында дугуржулганың чедип алдынганын дыңнадыгда айыткан. Дараазында чаа ужуражышкынны бо чылдың ярябрьның ийиги чартыында эрттирерин ийи талалар шиитпирлээн. Ужуражышкынны эрттирер черни болгаш хуусаазын немей дугуржур болган.

Сальвадордан медээлерни америк парлалгада калбаабиле бижип, таймылбырлап турар. Ол ужуражышкын «партизаннарның улуг тиилелгези болган» деп, «Нью-Порк таймс» солуң дендеэн. Сальвадорда хан төгүүшкүнүг хамаагы дайынны соксадыр сорулга-биле чугаалажышкыннарны кылырын партизаннар чаңгыс эвес удаа санаалдан келген.

АКШ-тың күрдепартаментизиниң бодалын ёзугаар алырга, Рейганның администрациязы Ла-Пальмага болган ужуражышкынны соңгулда мурнуңуң кампаниязынга ажыглаарын ораалдажып турар. Ук ужуражышкынны Төп Америкага бодуңуң политиказының түнелин кылдыр көргүзеринче америк администрация чүүлүн турар. Ынчалзажок делегейниң ол районунга хамаарыштыр америк империализминиң эжелекчи, тергиндекчи политиказы хевээр арткан.

«Сальвадорда байдалды, чорудээнин шериг күчүү-биле, дайын аргазы-биле шиитпирлээринче АКШ-тың чүүлүн турарын Эм-Би-Си телекомпаниязының тайылбырлакчызы айыткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Күштерининң денгиүүр байдалын бырымдаалап өөр ужурга Сальвадорнуң чагырыкчызары таварышкан деп, «Юманите» солун бижээн. Сальвадорга беш чыл үргүлчүлээн дайынга 50 муң кижи өлген.

УЖУРАЖЫЫШКЫН СООНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузуиуң болгаш Революсчу Демократтыг Фронтуиуң удуртулга черлеринин төлээлекчилериниң Сальвадориуң тергиндекчи ёзу-чурумнуң баштыңы Дуарте-биле ужуражышкынын америк солуннар калбаа-биле тайылбырлап бижип турар. Солуннарның тайылбырлакчылары ол ужуражышкынны Сальвадорнуң патриотчу күштериниң улуг чедиишкини кылдыр көргүп, хан төктүүшкүнүг хамааты дайынны соксадыр сорулга-биле оларны чаңгыс эвес катап саналдан келгенин айтып турар.

АЯН-ЧОРУКТАР, УЖУРАЖЫЫШКЫННАР, БЕСЕДАЛАР

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Германиянның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Чиигнас секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Эрих Хонеккер Финляндияның президентизи Мауно Койвистонуң чалаанын ёзугаар албан ужурунда аян-чорук кылып чеде берген. Ону найысылалдың аэропортундан Финляндияның президентизи Койвисто, өске-даа албан кижилери, хөй-ниитиниң төлээлекчилери уткаан.

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП ТК-ның чиигнис секретары, ЧССР-ниң президентизи Густав Гусактың КУДП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Кампучия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Чан Си-биле ужуражышкыны аңаа болган. Ол ЧССР-де албан ужурумда аян-чорук кылып чеде берген. Делегей империализминиң, хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессия күштериниң талазындан шериг күжүүн талазы-биле артыкшылды чедип алыр оралдажышкынларының уржуундан делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң күштелгенинге ханызы-биле дүвүреп турарын ужуражышкынның киржикчилери илереткен. Ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбас дээш, чепсегленишкинни эндере будурерин соксадыры дээш демиселге депшилгелиг болгаш империализмге удур бүгү күштерин чаңгыс эвин бижыглаарының эргежок чугулазын талалар демделээн. Густав Гусак болгаш Чан Си олар Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының иштики херектеринге холгаарлаарынче империализминиң оралдажышкыннарын буруу шапкан, оларның хосталга, хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш шиитпирлээн демиселин детпип турарын буруу шаңнаннар.

ПЕКИН. (СЭТА). Совет Эвилелиниң түскай төлээлекчизи, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичёв совет-кыдат политиктиг консультациялярны кылыры-биле Пекинде чеде берген. Ону аэродромга кыдат чазактың түскай төлээлекчизи, КҮР-нуң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Цянь Цичень, өске-даа албан кижилери уткаан.

•ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастронуң ында аян-чорук кылып чеде берген Социалистиг интернационалдың даргазы А. Брандт-биле чугаалажышкынары болган. Талалар делегейниң амгы байдалының янзы-бүрү талааларын чугаалажып көрүп, Төп Америкада база Африканың мурнуу чүгүнде байдалче, а ол ышкаш делегей кырынга тайбынны камгалаарының чугула фактору болур экономиктиг харылзааларның айтырыгларынче онза кичээнгей салганнар.

УРАНАНЫҢ ЫРЫ

Улуг Совет чурттуг болгаш
Утба-дуңма чонунуг болгаш,
Узуп четпес кежик-чолдуг
Улуг-Хемнин уруу-дур мен—
Урана мен.
Чоруу чогаан,
Чолу өргээн,
Чогаадыкчы,
Тургузукчу
Совет Тывам
Уруу-дур мен—
Урана мен.
Коммунистиг ажыл-иштиг
Хову-шөлдер, хоорай, суурлар
Хомус, игил, чадаганныг
Хоор чонун чалап туру.
Моорланар
Чоруу чогаан
Чолу өргээн,
Чогаадыкчы,
Тургузукчу
Совет Тывам
Уруу-дур мен—
Урана мен.
Акы-дунма адаш-таныш,
Аалывысче моорланар!
Азий хемдин—Совет Тывам
Аяк-шайны сөнеп туру,
Чоогланар,
Чоруу чогаан

Л. ЧАДАМБА.

Янзы-бүрү сүмелер

ЭПТИГ-ДАА, ДҮРГЕН-ДАА

Кандыг-ла бир чылдагаанда шил сава бустуг берген дижик. Бузундуларны канчаар чыгза эккэ? Улугларын холбиле чыып каапкарывыскаа-даа, хензиг бузундулар шалага дөмей-ле чылып каар болгай. Ол — шала чуур кижиге, бажында үнген чоруур чаш уруг суг бар болза, эгончуг ондактыг. Каракка белен кезүлбес шилчигештер шалага артпазын дээш пластилинни азы замазканы борбактай тутказ, шил бузулган черге ону эллээн каш удаа «чууп» көрүнер даан. Сугга өттүрүп каан хевеннн база ынчаар ажыглап болур силер. Шак ынчаар шил тогланчызын саат чокка аштап ап болур.

САВАҢ КУРГАГ БОЛЗУН ДИЗЕ

Пороложну өйдөп кескеш, савац хавынга дөжей чадып алыр болза, саван белен өтпес, курган чыдар.

БИЧИИ ЧУРУКЧУЛАРГА

Оглунга азы кызынга хамаарыштыр аванын «Ханавысты ам база катап шокарлай тыртып каан-дыр сен аа» диген сөстерин бо-ла дыннап болур. Бо таварылгада какчаарыл, уругну чемелеп, коңчуур бе? Чемелеп-даа канчаар. Бичии уруунар азы оглуңар чуруурунга хандырушылдыг болза, харын ону деткип, анда таарымчалыг байдалды тургузуп бээрин оралдажыңар. Күзээрле болзунарза, ында нарын чүве чок. Чижээ, өрээл эжиин анаа ажыглап болур силер. Чырык кийикле, азы карангы өнүг кадыг саазынны чуруулга «самбыразы» кылдыр анаа азып ап болур. Ону лак-биле чаап алыр болзунарза, чугай-биле чуруурунга-даа, ону балай тыртынтарынга-даа эптиг.

• • •

Демирден кылган брошкалар, кулоннар хепке не арттырып каапкан болур. Ону болдурбас деп бодаар болза, оон хепке чоруур талазын дыргак будуур лак-биле чаап ап болур.

• • •

Духини серим, каранғы черге шыгжаары күзенчиг. Ол кажан төнүп каарга, куруг саажыгаштыг үндүр октаптарынче далашпалар. Хөл шыгжап туурар шкаф аштынге ону тургузуп каар болзунарза, оон чаагай чыды хепке сиңип, ур-ле артар.

УЛУС ЧОНГА АЯН ТУТКАН

Тываның хөгжүм-шин театры. Ында хоочун салгалдың артистери аныяктар-биле кады ажылдап турарлар. Чакпыс чылдың дургузунда безин олар Тываның хоорай, суурларынга чеже удаа барып, шиндер, оюн-концерт көргүзүп турарларыл? Кезээде-ле дугуй кырында чоруур улус-ла болгай. Көрүкчүлериниң сеткил-сагыжынга дээптер аян-хөөнүң оттуруп, таалалды алыр кылдыр чонунга бараалгаларындан артык чүү турарыл. Тывага шин уран чүүлүнүң сайзыразырынга шагдан бээр-ле улут-хуузун киирип келген хоочун артистер дугайын кижи чүгле эргим, чымчак сеткиишкин-биле сактыр.

Оланның бирээзинге Хүргүлек Байыскылановна Конгар хамааржыр. Бистиң ыяк артизивис чоокта чаа РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик атка төлептиг болган. Ол ам алдан харлап турар. Ынчалзаа чылдар аңаа шаптык болбаан. Мынчага дээр хөй-хөй шиилерге бирги чергенин ролдарынга ойнавышаан, ыры-биле аян тулуп, музыкалыг шиилерге элээн хөй ролдарны күүседип турганын билир бис. Хүргүлек Байыскылановнаның ажылдап-ла келген чери — театр. Ураң чүүлүн хуулгазарын чажыттарынга ол анаа өөренип ап, шыырак артист кылдыр бүт кырынга туруп, чоорту шынап-ла мөргежилдиг артист апарган. Ол бодун театрдан хоорук кылдыр бичиндээ бодаваан боор.

Тываның хөгжүм-шин театры. Ында хоочун салгалдың артистери аныяктар-биле кады ажылдап турарлар. Чакпыс чылдың дургузунда безин олар Тываның хоорай, суурларынга чеже удаа барып, шиндер, оюн-концерт көргүзүп турарлар? Кезээде-ле дугуй кырында чоруур улус-ла болгай. Көрүкчүлериниң сеткил-сагыжынга дээптер аян-хөөнүң оттуруп, таалалды алыр кылдыр чонунга бараалгаларындан артык чүү турарыл. Тывага шин уран чүүлүнүң сайзыразырынга шагдан бээр-ле улут-хуузун киирип келген хоочун артистер дугайын кижи чүгле эргим, чымчак сеткиишкин-биле сактыр.

Оланның бирээзинге Хүргүлек Байыскылановна театр училищезиниң сургуулу тура-ла. Дунаевскийниң ырлары күүседип, көрүктүге аян тудуп турганын билир мен. Хүргүлектиң «Ляна» деп молдаа ырлы ырлаарын көнүгүр ээп билир бис. 1949 чылда ол Москвага театр институтуну доозкан соонда келгеш, «Думай мидинда запорожчу» деп операга Оксананың партиязын күүседип турганын ам-даа сактыр мен. Ынак кижизинге сөглээн сөстер ырның аялгазыбиле таалапчыг дыннатып кедип туре.

Сөөлгү элээн каш чылдарда театрның сценазынга музыкалыг шиилерни тургузуп турганнаан, «Чечен биле Белекмаа», «Малиновкага болган кудэ», «Хорагай идиктер», «Аршин мал алан» ышкаш шиилерге Байыскылановна ырлавышаан, чедишкиниг ойнап турдуңар. Ролдарының кайызынга-даа ойнап турза, оларның кайызынын-даа онзагай таалазын тып, көрүкчүнү магадып келгеш. Ядыы аңчы ырат Чеченге ынаккылды чүге-дээ орнаң болбас деп чүвесин — ол Даңгынаның ролюн тургузуп тура илереткен. Музыкалыг татар комедияга Джиханны ойнап турза, ону хөглүг, чымчак сеткилдиг кылдыр көргүзерин ораалдажыңар.

— Кандыг ролдарны ойнарыңга эң-ле сонуургалдыг силер— деп, мээң айтырымга ол кезек бодаңгаш, мынча дээн:

— Ие кижи шүүтү уругларынга ынак болгай. А мээң ойнаан ролдарым ов-он эвес. харын чүстеп сенаар, хей. Шүүтү чаңгыс аян болур эвес. роль бүрүзү онзагай таалалдыг болгай. Чамдыктарын элээн эккидир, а өскелерин чамдыкта чедир тургузуп ыыжавайн-даа баргылаар... Чогаалыкчы ажыл кезээде дең-лескин-ле болуп турар эвес. Ынчалзажок «Хайыран-боттаң» Уранның ролюнга ынак мен. Ам удаас Москвага үк шиилге Хордуу кадайның ролюн ойнаар мен. «Васса Железновада» Рашелье база ынак мен. Ону ойнары белен эвес болгай. Революционер кижиниң ролюн чогумчалыг тургузары белен эвес болгай. «Боттанган күзелле» Чечекмаанын ролю мөңээ үттүндүрбас... Улустуң артизиниң чогаадыкчы оруу өөрүшкү-хөг. сагыш човаашкыминар. дилээшкиннер-биле доллуңган. Чүү турбаан дээр. Сеткилге чоок, эки овур-хевирлер дөмей-ле хей болгаш чүткүл-биле, чогаадыкчы туразоруук-биле чедишкин-даа, бедик үнелел-даа чедип алдынган болбайн аян. Ынчангаш аңаа РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик эткээн-даа тывыскаан. Күш-ажылдың Кызыл Тук ордең — артистиң база бир хавычазы.

Сөөлгү ой чылдарда артистик ажыл-херээ уре-түңнелдиг болгаш. Элээн хей шиилерге хол ролдарга оймаан. Чүү деп шиилерил ол? «Ой үшку дарга», «Аяның ак платьезин», «Өжээниң өңү», «Хүннүң дүрту чүс чыл ажыг» дээш ске-даа. «Өжээниң өңүнде» Айрен Тейлорнуң ханы уткалыг ролюн күүседип турар. «Чырытса-даа чылытпас» деп шиирге бодунуң ашаанга бергеш. кээргеңнээр Оля Васькованы ол кижиниң сеткилдинге чоок кылдыр көргүзүп шыдаан. ол мээң сагыжымдан ам-даа үнмээн. Ол шиирге шыпаап-ла сценага тургускан азжы-чанарының хей талалары илереттинген. Артист кижиниң салым-чолу бодунуң ойнаан ролдары-биле тудуп шыкаш сагындырар.

Назы-хар дөгүзе-даа, Хүргүлек Байыскылановна күзелдиктиг тура-соруктуг. Хоочун коммунист-артистиң ажыл-херээ — аныяктарга эки үлегер-чижек.

М. РАМАЗАНОВА.

Дмитрий Алексеевич КОМАРИЦЫН

Д. А. Комариның Ада-чурттуң Улуг дайынындағы хоочулларының комитединиң Тыва секциязының ажыгүүнү тургаш.

Төрээн чурт Д. А. Комариның дайынчы ачы-хавыяазын бедии-биле үнелээн. Ол Алдар орденинин бүгү чергелери-биле, Ада-чурт дайыны орденинің бирги чергези-биле, Кызыл Сылдыс орден болгаш дөрт медальдар-биле шаңнаткан.

Совет Ада-чурттуң ишпатриоду, эрге-маадырлыг дайынчы болгаш бодүүн ишчи, хүндүлүүлел болгаш эптиг-эседек ий — Дмитрий Алексеевич Комариның дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының идепкейлиг киржикчизи. Алдар орденинин долу эдилекчизи, эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер Дмитрий Алексеевич Комариның гар, үргүлчүлелдиг аарааның соонда, 1984 чылдың октябрь 17-де, 71 харлап бар чораан мөчээн.

Д. А. Комариның Красноярск крайның Таштып районунуң Таштып суурунга 1913 чылдың ноябрь 7-де төрүттүнген. 1933—1936 чылдарда Кызыл Армияның хүрээлеңинге шериг албаны эрттирген. Оон халашканының соонда Таштыкка рудникке ажылдап турган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүнеринден эгелээш, сөөлгү хүнеринге чедир Д. А. Комариның немец-фашистиг экелекчилерге удур тулчуушкунарга киржип. Висла болгаш Одер хемчерин кежерииң үезинде база. Берлин дээш тулчуушкунарга эрес-дидим болгаш онза маадыолыг чорукту көргүскен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының тиилелгелиг доозулганының соонда ол улус деңгээлдиң Таштып кожуу Советиниң күүскомунуң даргазы болуп ажылдап турган. 1951 чылда Д. А. Комариның Тывага чурттаары-биле чедип келгеш, Сут-Хөл районнуң Сут-Аксы ортумак школазының интернат эргелекчизинге ажылдай берген. Ол пенсиняже үнериңге, чедир Кызыл районнуң «Танделге» совхозунга ажылчын боон ажылдап турган.

Г. Ч. Ширинэ, М. К. Мендуме, Ч-Д. Б. Ондар, Д. К-Х. Ооржак, Б. П. Сивипов, М. Г. Абрамов, К. А. Маскыкоол, О. Х. Хопуя, Д. Б. Ондар, Ш. Д. Куулар, М. В. Котелевский, Н. Л. Кунчуң, П. И. Макаренко.

ЧАРЫШКА КАҢНАЛГАН НАЙЫРАЛ

Ивановожулаар узбек эштери-биле 50 ажыг чыл иштинде аразында харылзаалыг, чарыштыг ажылдап турар. Республиканың тургустуганының 60 чыл-биле холбаштыр Ивановога Узбекистаниың хүннери эртип турар үеде ВЛКСМ ТК-ниң «Ленинчи комсомол» деп агитпоездизи аңаа чедип келген. Оон составында Узбекистанның төлээлери: партияның, комсомолдуң хоочуннары, будурүлгенниң мурнакчылары, чаартыкчылары, эртемденнер, чогаалчылар, артистер бар.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Бауль ма Джураева (оң талазда) болгаш күрүмнең «Бахор» ансамбліниң солисти Гулара Мусаева олар Март 8 аттыг поставы фабриказының ажылчыны Валентина Борисова-биле (ортузунда) чугаалажып турарлы.

И. ДЫНИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАДЫКШЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Эмиг эмер чашка иениң суду дег үнелиг чүве чогун шинчилелдер хей удаа бадыткаан. Уруг эмзирер иенин кадыы дыка эки апаар. Уруг эмзирерге иенин ишкиге бактерияның ажылдарынга дузалаар. Арелыгла болза уругну хар чедир эмзирерге эки. Бо талазы-бала тайылбыр ажылын чүргүлеп чонга медицина ажылдакчылары чоруулар ужуруглуг.

Эмиг судунуң үнелиг шынары оон химиктиг составында —памгалал будумелер, ферменттер, гормоннар турун торарында. Иенек судунга бодаарга, эмиг судунде белок 2 катап азаап. Шиналзажок ие судунуң хоолуун улуг. чеңгер. Үе ишки-даа, ие-даа судунде деп хемчеглеп, а чогум шынары ангы. Ие судунде фосфолипидтер албек. Ол органнамның каттыларының картларын турсуун турар. Эмиг судунуң углеводу иенектиңге бодаарга шынаалыг болгаш элбек. Бага — лактоза ие судунде бар. Олар белок биле витаминнерниң каттыжарынга дузалаар. Олигосахаридтер чүгле ие судунде турун турар болгаш, оң бифидобактерияның өзүлдеңнинге солдаарлыг. Бо бактериялар уругнуң ижин-шийидүзүнче микробтар халдаттас.

Витаминнер болгаш минералдыг элементилериң составы ие судунде четчээ-биле бар. Ол бүгү уруглуң дөрээлелиңге дүгжүп турар. «Д» витамин чыда көп болгаш «Е», «А», «С» витаминнер база бар. Иенин аа-суут куштуг камгалал шынарлыг. Чаа төрүттүнген каштың организмин халдаварлыг вирустар болгаш микробтардан аа-суут камгалаар. Ынчангаш чаш уругну иенинге дүрген эмзиртир ужуру ол. Ие судунде ферментилер уругнуң ижин-шийидүзүнде чемнеп чедимчелиг тууларынга дузалаар.

Уруг эмзирер ие эки чемненир ужуруг. Эмигде сүтүң хемнээн болгаш шыкары оон хамаарлыр. Дүн-хүнде 110—115 грамм белок, оон 60—70 хуузу малдан алыр продуктулардан, үе 100—120 грамм, оон иштинде үнүш үзүн 20 хуулу азып-чемге ажыглаары түгүла. Хүнде чиир азып-чемге эът, куш азы балык эдээн 200 грамм, 700 грамм сүт, 150 грамм творог, 30 грамм быштак, 30 грамм сметана, чаңгыс дагаа чуургазын, эк саржаг болгаш үнүш үзүн 20 грамм, картофельди 200 грамм, өске-даа погаалар аймаан (капуста, морковь, свёкла, памидор) 300—400 грамм, фруктуларны 200—300 граммны киирер.

Уруг эмзирер ие хүн чуруун шынгыы сагыыр. Ол эмиг сүттенириңге дузалыг. Уйгу четпестен, шагыраан туралга, шынгыын хорадаарга эмиг сүттенмейн баар, чемдикте шуут куруглай баар. Чаңы-буруг чыдагааннаардан иенин сүт үр кара эзээжел болур. Ол үеде эмнигге шинчээл, профилактиктиг хемчеглерни ворулары тутуп.

«Медицинская сестра» журналдан.

АЖЫКТЫГ, ЭМ ШЫНАРЛЫГ

Күскү могза магазиниринде тейлеңдир оодаалап каан капустаны эскербес кижи чок. Ону садыг ап турар кижилер база хей. Капустаның эң шынарлаының дугайында профессор Б. Д. Судаков мынчаар чугаалап турар.

— Капустаның дугайында хей-ле чугаалаар болур. Ногаалар аразында эң-не пептерлиг улуг ол болуп турар. Оон хамаан тыптып келгени чогум тода эвес. Эртемденнериниң хей кезии капустаның тывылган черни Грузияга Колхида чазыгдыкчында тывып турар. Эрге-бүргүнү Рим-ле капустаны арага кылырынга ажыглап турган. Капуста биле иликтеп хуулгаар солуттуумде продуктуузу болу бергеш.

— Капустаның онзагайы чүдеп?

— Чеңгиде, аминогруппы база эң шынарлы-биле капуста онзалаңып турар. Бирдең бирээ чокка көрээлиер. Ында С витамин элбек. Ол ижин-шийидүзүнүн ажыктарында экижилер. Тускай клетчатка органимден холестеринниң ылгаарын эккиидир. Оон аңчында атеросклероз аарыын болдурбас. Кижиниң организминиге оңза чүгүл калий, кальций, фосфорнуң дустары ында кирип турар.

Капустаны шагдан бээр-ле эң кылдыр ажыглап турган. Шагда оны үзүк чем хайындырары биксыраавас, бааргаашка аарааңда, экземаны, аллергиг балыгдар энертиринге ажыктан чоракаан. Бир кемек үеде капустаның дугайын утпукан турган. Чартык чүс ийи эрткен соонда, ону база катап ажыглап эгелээн. Ында ижин-шийидүзүнде оолгаанчы эмнээрингге дузалаар витамин бар. Капустаны семис кижилерниң аразында база дузалыг деп турар.

— Капустаны каначаар ажыглаарыл?

— Капустадан салат кылыр болза кончуг эки. Оон иштики бүрүзеринде витаминнер хей. Капуста чүлүү база дээштиг. Оңу ылгаарда түгжей хореккел-биле азы эът тыртаар машина-биле ылгап алыр.

Капустаны таарымчалыг кылдыр шыгжап алыры чугула. Дүзээ каан капустада хей витамин бар. дузаарыныл үрелбеңе, эң капустаны шилип алыр. Довуун азы чүүртүп калган капустаны дүзээрге багай.

Дүзээн капустаның чүүртүмде чемге хөөн кирер. Бааргаашка эмнээрингге дузалаар шынгар бар. Ол ышкаш аас. бөгөстө чаярынга база ажыглап болур.

«Советская Россия» солуунан.

ЧЕТТИРДИВИС

«Шынның» ведээ бижикчилериниң чагаалары ангыаңгы темаларга кээр. Оларның аразында кадык камгалал шугумунуң ажылдакчыларынга өөрүп четтиргенниниң сестерин бараалгаткан чагаалар база эвээш эвес келир. Чамдык авторларның чүүлдерин моон аданда довчулап киирдивис.

«Мээң уруум эмчи сүмезинден артыр хей ам ишкеш, эң аймылдыг хораналарынга таварышкаш, медерелии ышкынган турган. Ол үеде Арыг-Узуунуң эмнелгезинде эмчи Галина Даржай, эмчи сестразы Зинаида Оюн уругга болдунар-ла дузаны чедиргеш. волзачы Михаил Балганның машиназы-биле Шагаан-Арыг эмнелгезинге экелген.

Анда эмчилер Клара Детпе, Аяы Бикендей, Алевтина Загородская болган эскелер-даа эң-не шалыпкын хөделип, 2—3 дүн-хүн дургузунда арга-дурумчалыгын, билиин үндүрүп турган, уруумнуң амы-тынын камгалап алды. Кызымның байдалы дыка аар, берге турган. Буянныг эмчилерниң ачыхавыяазында уруум чырык чер кырынга эш-өөрү дег омахкелүг чурттаар аас-кежиктиг болду. Үстүнде адаанын эмчилерге өөрүп четтиргенимнин плереди, амгы медицинаның нарын билиглерин амыдыралга моон-даа соңгаар чедишкиниг ажыглаарын күзедим» деп. М. Чамбал бижээн.

Моңгун-Тайга районнуң чурттакчызы М. Хертек республиканың туберкулёз аарыгларын эмнээр эмнелгезинде эмчи сестразы Вера Давыдовна Глазуновазының мурнакчы ажылын бижээн. Бо эмчи аарыг кижилерниң эки эмнээриниң аңгыда, ажы-чаны ээлдек-эвилең, бүдүштүт, чагыг-сумезин-биле база «эмнээр» кижи. Ол коллективке ажыллаан, кызымак диртип, үнелелди алган.

Аарыг кижилерге арыг-шеавр, таарымчалыг байдалды эмнелгенин санитаркалары тургузар. «Сут-Хөл» совхозтуң электриги Ч. Ондар район эмнелгезинин окпе аарыглары эмнээр салбырында санитарка Лидия Кыртыты ажылынга кызымак деп солуне бижээн. Ажылдап келген үезинде аарыг кижилерден чөме-хала дыннаваан. Салбырлар аразында чарышка ажылдаары эки диртип, ол мактадып келген. өртектиг барааннар-биле каш удаа шаңнаткан. Коллектив кежигүннериниң эки ажылдарынга, аарыг улустуң алган сегиринге ол эки байдал тургузуп турарын бижикчи демдеглээн.

Тес-Хемден Ч. Өөлет Самагалдай суурда инити аарыглар эмнелгезинде улуг сестра Урана Маизаевна Увизайга өөрүп четтиргенин чагаазында илереткен. Ол аараш, бо эмгиге эмнедип, кадыын эккиитткен. Эмчи аар аарыг кижилерниң кадыын хайгаарап, хүн-дүн дивес чанынга олурупгар. Хөлүг, чылыг сестеи-биле оларны сергедиптер, аарыг дөмей-ле узуткаттынып, сегип үне бээрикиг бөдүүр сүмезин, чагыын оңа берген оралын эмнелгеге чыткан үемде экерген мен деп ол бижип турар.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИК СУЛАРАТКАН ДЭЭШ

Володарское (Донецк область). Володарскийниң «Райсельхозхимия» каттыжышкыыйның кол инженери Г. Галабанов судтан келдиришкиналыр деп дужеввээн-даа. Албан кылыр хүлээлгезин сулаткан дээш оңу буруудаткан болгаш. Оон судтап турда бөзин буруузун миниин шыдаваан. А оон үлгеткен херээ, чажыртынар-даа арга чок көстүп турган: инженер кижи турган, техниже кадагалаарыкын болгаш ажыглаарының чүрүмүн, үрээн болган.

Күскү хову ажылдарының соонда сепгелгете кирер ужурлуг элээн каш экскаватор, чемишпидилге чажар машиналар болгаш өске-даа техниже кар адаанга кыптаар ужурга таварышкан. Тракторларны кедүргүн кагбаан, үзевээн болган аштап-арыглаваан хевээр. Техниканың кадагалалы база багай, чамдык кезектери тойгаллаттынган болган.

Каттыжышкынның инженеро ажылы сулараан, чедир кылдынмаан чүүлдерни эдер галазы-биле хемчеглер алдынмаан. «Күртехнадзорнуң» болган улусчу контролёрларның айтымышкынары база-ла кутгеттинмээн.

Улус суду Г. Галабановтуң көрээн көрген болгаш оңу буруулуг деп санаан. Ол бир ыллда хостагланын кадыттырып шиитгирген болгаш чедиргеш когаралын төлээр болган.

(СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ут». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25—«Черный треугольник». Ураң-техни телефильмниң 3-чү сериязы. 10.35 —Фильм-концерт. 11.00 —Док. телефильмнер. 11.40—12.45 — Телемедээлер.

14.15—Телемедээлер. 14.35— —«Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хөлээ». 15.30—Орус ыыгаа. 16.05—Чурттар аразынга конкурстуң лауреады Л. Тимофеева ойнаар (фортепиано). 16.20—Москва чоогунуң коргээнии бетүүзүү болган даалгалы. 17.00 —Мультфильмнер. 18.00 —«Дем каттынтырыгазы». Тележурнал. 18.30—Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн дөгерелде. 19.00—Концерт. 19.25—«Хөлүг оолдар». Кинокомедия. 21.00 — «Ут». 21.30 — ТТ-ниң алдын фондузундан ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Гиниятова. 22.00 — Док. фильмнер. 22.45—Бөгүн дөгерелде. 23.00—Футболда ССРЭ чемпионады — «Спартак»—«Днепр», «Зенит» — «Кайрат». 00.45—01.00—Шиирзага дөгерелдей чемпионат.

ИРИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.05 — А. С. Пушкиниң тоолдары. 4-кү класс. 9.05, 13.35 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Антарктидаже сургакчылаашкыны. 5-ки дамчыдыышкы. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. Киев Руску. 11.05—А. Пронофиевтиң шулуктери. 12.10 —Зоология. 7-ги класс. 12.35 —Совет күрүнениң үнелиглери болгаш эргелер. 13.05 — «Бойдус дугайында бижээр» дамчыдыышкынның почтазы. 14.10 —«Вальфганг Амадей Моцарт». 1-ги болгаш 2-ги дамчыдыышкы. 15.20 —Төөгүүн эриилери. «Ада-чурттуң маадырлары». 16.05 —16.10— Телемедээлер.

16.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — Док. фильм. 16.35— Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларында арттарының Кызыл Шеврете дузалап тургазының дугайында. 19.05 — Киновыпуск. 19.15 — «Азия» төлүп. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чедиргээр.

МОСКВАДАН

20.50 —«Тамыктыг хүннер, чыдыгар». 20.20 — Аът спортунга дөгерелдей мантылдаалары. 21.00 —«Ут». 21.30 —«Встреча в Уэлсе». Смертик». Ураң-чечен фильм. 22.05 —23.05— Музыка дугайында дамчыдыышкын.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

аграар

Республикага шокаа будуттаар, чагбас. Соңгу-барының чүлдеп хаттың дургени сезүлдээ 7—12 метр.

Дүне 5—10 градус соок, чамдык черлерге 2 градус чылыгаш. 3 градус чедир соок болур.

Хүнүлүг 6—11 градус чылыг.

Кызылга чагбас. соңгу-барыын чыгган хаттың дургени сезүлдээда 7—12 метр.

Дүне 5—7 градус соок, хүнүлүг 8—10 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Репортаж из бездны» 9.30, 11.20, 13.10, 15.20, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там, на неведомых дорожках...» 9.30, 11.20, «4:0 в пользу Танечки» 13.10 К-клуб: «Подросток и закон» 15.00, «Шабаан» 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Завещание профессора Доуэля» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключение Буратино» 11.00, 13.30, «Кто сильнее его» 14.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Воздушный извозчик» 18.00, 19.40 шактарда.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң шериг комиссариады, Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу Ада-чурттуң Улуг дайынының ветеранын киржикчизи, эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер

Дмитрий Алексеевич КОМАРИЦЫННЫҢ

мөчээнии даңы кажыдал-биле дыннатпышаан, оон төрелериниге болгаш чоок кижилериниге кажыдалын илередип тур.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баҗын № 3. Телефонвары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, карымзалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймаарал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацияның киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солуп келбейн баргаваа 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2069.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баҗын № 1; ТС—01391

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 243 (1264) | 1984 чылдың октябрь 20, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Амгы үеде кадр политиказының чамдык айтырыгларының талазы-биле эш К. У. Черненконуң саналдарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвлечеглиг хуралынга чугаалажып көрген. Сайзырапгай социализмни болбазырапгайгжыдар чорудулгада шинтипирлеттинип турар сорулгаларның чаа чүүлдери болгаш нарыны, чонпуң билиниң болгаш культуразының өскен денисли кадрларга, оларның ажыл-ишчи болгаш идей-аажы-чаң мөзү-шынарларынга бедиткен негелдерин салып турарын хуралга демдеглээн. Ол чорук ленинчи принциптерни шыңгыы сагыырынга үидезилээш, кадрларны шилип алырын, оларны таварыштыр тургузарын болгаш кижизидерин доктаамал эжиждерни эргежок чугула болдуруп турар.

Политика талазы-биле бышкан, боттарының хөрээн эки билир, бедик аажы-чаң мөзүшынарлардыг, массаларга авторитеттиг, партияның политиказын амыдыралга чедиишкинниг чорудуп шыдаар аргалыг удуртукчулар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның бүгү участокторын башкарган турарын партия комитеттери шинтипирлиг чедип алыр ужуглуг.

Ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенциянның, хөрээженнериниң, аныяктарның эң эки төлөэлекчилериниң күсели-биле кадрларны чаа күштер-биле доктаамал четчелээриниң ёзулуг кызыгаар чок аргалары бистө бар болуп турар. Перспективтиг аныяк ажылдакчылар хоочун салгалдың шылгаттынган кадрларынга бедиткен негелдерин ханы-дыртынарын, кадрларны шилип алырын, оларны таварыштыр тургузарын болгаш кижизидерин доктаамал эжиждерни эргежок чугула болдуруп турар.

Политика талазы-биле бышкан, боттарының хөрээн эки билир, бедик аажы-чаң мөзүшынарлыг, массаларга авторитеттиг, партияның политиказын амыдыралга чедиишкинниг чорудуп шыдаар аргалыг удуртукчулар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның бүгү участокторын башкарган турарын практика көргүскен.

Бо соруглаларга дүүштүр кадрлар-биле бүгү ажылдың деталиин бедидериве, оларны шилип алырын, таварыштыр тургузарын болгаш кижизидерин экижидериве угланган тодаргай хемчеглерни ажылдан кылырын база боттандырарын ажылдакчылар хоочун салгалдың шылгаттынган кадрларын-биле холбаштырган турар үжурлуг. Кадрларның ажыл-ишчи болгаш партийжи-политиктиг белеткелин улам ынай сайзырапгайгжыдары, кадрларның шынарлыг курлавырын тургузары чугула ужур-дузалыг болуп турар. Кадрларны ажылынга ёзулуг контрольду тургузары оныа чугула ролдуг деп партия санап турар, ынчаарга ындыг контрольдуун чок болу бээри четпестеркин, частырыгларның, а чамдыкта яңзы-бүрү соора ажыглаашкынарының чылдагааны болуп

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ИНИЦИАТИВА — КОЛ ЧҮҮЛ

«Тыва шеңбыт» каттыжымышкынының кол будүргелеринде партия организациязының отчёт-сонгулдалы хуралында ында партбюроның отчёдун дыннаан. Оон ажылының стилинде будүргелиниң ажыл-херээнче болган чугула айтырыгларынче доктаамал ханылаан киреринче чүүлдүүн демдеглээн.

Коммунистерге болгаш хөй-ниитги организацияларга даянган партбюро кол будүргелиниң коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы база хөй-ниитчин идепкейин бедидерин чедип алган. Ылаңгыя «Совет Тывазының 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп лозунгуг шалыпчы эвилегге киржиринче оларны мобилизастан, мурнакчы ажылчыларның, бригадаларның он бирги беш чылдың база оон дөрткү чылының планнарын хуусаа бетинде күүседир ёзээ идепкейин деткээн.

«Чечек», «Берёзка» ательелерде, салбырларда, алгыдан тон, бөрт даараар цехтерде социалистиг чарыштың аргазевилерин сайыргангайжыдып, оон түнелдерин доктаамал үвдүрүп, төйге калбабиле коску, билдингир болдурарынче кичээнгейни салып турар. Каттыжымышкынның бо кол будүргелеги тос айларда продукция сайгарар планын 103,2 хуу күүсеткен. Кызыл хоорайга шитпээ-биле 9,5 мун рубльдиг амыдырал хандырылга ачы-дузаазын чонга немей көргүскен. «Чечек» ательеде И. Я. Якушкинаның, М. И. Ильичевниң, «Берёзка» ательеде Л. Г. Грудининаның бөлүктериниң Совет Тывазының 40 чыл ооңга алдаржыткан социалистиг чарышка тиилекчилер болганнар.

«Берёзка» ательеде тер бижикчызы И. П. Баинна, «Чечек» ательеде В. А. Коневанның бригадазы 1985 чылдың февральдың үлүүнче ажыдаан киргеннер.

СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чонуң амыдырал хандырылгазын улам ыяй хөгжүдер болгаш экижидер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле организастехниктиг хемчеглериниң планы күүсеттинип турар. Чагыкчы боду маңаа олурда материалды быжар, илер болгаш даараар участоктарны организастаан, он сес санныг чаа дериглелерни будүргеледе салган, чангыс ай нарид-биле ажылдаар чедиг бригаданы организастаан. Бай-Хаакта мастерскаяны ийиги разрядтың ательезин кылдыр шилчиткен. Совет Тывазының 40 чыл ооңга тураскаадып, национал хептериниң республика конкурузуун эрттирген, өске-даа ажылдар кылдынган.

Үстүнде кылдынган ажылхерээлерге коллективтиг кадрлаан ажылчыннарының салымшкыны бичe эвес болган. Олар колдуунда хоочуннар, мастерлер, мурнакчы будүргелгечилер, мергежилдиг амыдыралчы байлак дуржулгалыг кижилер-дир. Оларның иштинде коммунистер эвээш эвес.

Амыдырал чангыс черге турбас, хүн бүрүде шитпирлээри чугула чаа сорулгалар тургустунуп, кижилер-биле ажылга доктаамал кичээнгей негеттинер. Партбюро секретары М. О. Ондар отчёт илеткелиниге ол ажылды коммунистерниң эң чугула сорулгазы деп санаан. Чогум-на ынчангаш илеткелчи күш-ажылга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, кижизидилге ажылын күштелирер, коллективтиң будүргүлге ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарны чедирер талазы-биле ажылды эвээн аналаттээн. СЭКП ТК-ниң февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр бо утланышкынга чамдык ажылдар кылдынган. Отчёттуг үеде партияның он бир хураларын эрттирип, Уставтың негелделерин болгаш партийжи даалгаларны күүседип турарының дугайында дөрт коммунистиң отчёттарын дыннаан, партия хураларынга коммунистерниң кылгаш шүүлмүүлелдиг саналдарын болуур-чоггуур-биле күүседип тургуланнаан. В. М. Кудряшова, В. К. Ростовцева, Л. Б. Изместьева, А. К. Ерина, П. И. Голышев олар ышкаш коммунистер партия хураларын белеткээрине болгаш эрттирериниге идепкейлиг киржип келген.

— Ниитизи-биле бистиң коллектив сырый каттышкан, организастыг чорук, сагылга-чурум быжыглыг турар, кылдынган ажылдар хөй. Ынчалза-даа чаа модельдерни, хевирлерни нептередип, техниктиг документациязын ажылдап кылып, будүргелеге шиитээдир, чаа түүлдерни, иланғыя эрги хептен чаа модалар даараарын чонга калбаа-биле чарлап көргүзер талазы-биле ажыл бистеринде четпес. Ону идепкейлиг керек — деп, коммунист Е. Ф. Морозова саналынга чугаалаан.

Коммунистер А. К. Ерина, Л. О. Бавуу-Сюрюн, А. Т. Подежаева, Г. Д. Сайлу, В. К. Ростовцева, П. И. Голышев болгаш өске-даа эштер боттарының саналынга партбюро, бүгү коммунистер коллективте кижи бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын чорударын ораладжып, оларның-биле доктаамал сүмележип, оларга даянып келгенин чугаалаанзаар.

Ынчалза-даа кылза чогуур чүүлдерни коммунистер шүгүмүлекчи ёзу-биле көргеннер.

— Бисте профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниитги организацияларының ажылы идепкейжип, элээн чүүлдер кылдынган. Ынчалза-даа отчёттуг үеде партия организациязының хүрээлеги шоолуг өспейн, ийиле кижи немешкен. А бригадирлер иштинде амгы үеде чангыс-даа коммунист кижи чок. Бо дээрге партбюроның ажылының четпес талазы. Хүрээлеп өстүрериниң курлавырлары бисте бар, комсомолчуларывыс бөзин үжен ажыг кижи болгай — деп, коммунист П. И. Голышев саналынга чугаалаан.

Отчёт-сонгулдалыг хуралга ажылда чедер-четпестерин чүтле санаары-биле кызыгаарланмайн, харын четпестериниң чылдагаанын илереткен. Партбюроның ажылында бир четпес чүүл — партия хураларынга коммунистерниң чыглып кээп олуржуп турарының эвээжи. Чылдагааны? Отчёт илеткелден алгаш көөрге, чамдык коммунистер командировкалап азы аарый бергилээр чорукта, партия хуралдары эрттирер чангыс ай хүнүү доктаадын албаныында деп санап турары цын эвес. Харын-даа коммунист бүрүзү ол хуралдың хүн айтырыын баш бурунгаар өкпелип, ыяк белеткеним алган турбуй дээш партбюроның таласындан организастыг хемчегларни баш бурунгаар ап, аңаа коммунистерни хөйүг-биле кивиштирери чугула болуп турар.

Амгы үеде республикада бирги разрядтың ательезин чок. Каттыжымышкынның ход будүргелезинде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар ам-даа бар. Ылаңгыя алгы тон даараар цехте. «Каа-Хем» филиалында ажыл шагы үзери хөй. Каттыжымышкынның аппаратында безин ажыл шагы үзүп турганнар бар. Ниитизи-биле бо чылын ажыл шагы үсөөнүн дээш үш кижиниң доңгуткан, беш кижиниң шаңналын казаан.

Партбюроның ажылында өске-даа четпестер бар. Чижээ, партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаар болгаш хынаар талазы-биле ажыяды кошкак тургускан.

Коллектив кежигүнерин ажыл-ишче мобилизастаар төлээде, коммунистер биличиин доктаамал бедидер ужурлуг дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалааннар. Коллективте политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаан. «Белик будүруктулуг ажылдаары, беш чылды чедиишкинниг доозары —кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы бүгү коллективтериниң патриотчу хүлээлгези» деп темага бирги кичээл өөредилгениң бүгү хевирлериниге «Чечек» ательеге, «Восток» салбырынга эрткен. Марксизм-ленинизминиң кежээки университединде үш кижи өөренип турар, амыяк дыраначылардың кежээки школага өөредилгени күш-ажыл-биле холбап турарлар база бар.

Бо чылдың тос айларында коллектив хепти сентээр талазы-биле планын чүтле 67,8 хуу күүсеткен. «Восток» салбыры алгы тон даараар, бөрт даараар цехтер ышкаш хоңудап турар коллективтерде планныг онаалдаалар күүселдезин хандырарынче партбюро кошкак кичээнгей салганын отчёт-сонгулдалыг хуралга демдеглээн.

Коллективке организаачы болгаш кижизидикчи ажылга коммунистериң башкарыкчы чорууп бедидерин, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаарын база хынаарын экижидерин, планныг онаалдаарыны күүседир дээш социалистиг чарыштың дээштин бедидерин айыткан доктаалды отчёт-сонгулдалыг хурал хүлээп алган.

В. МААДЫР.

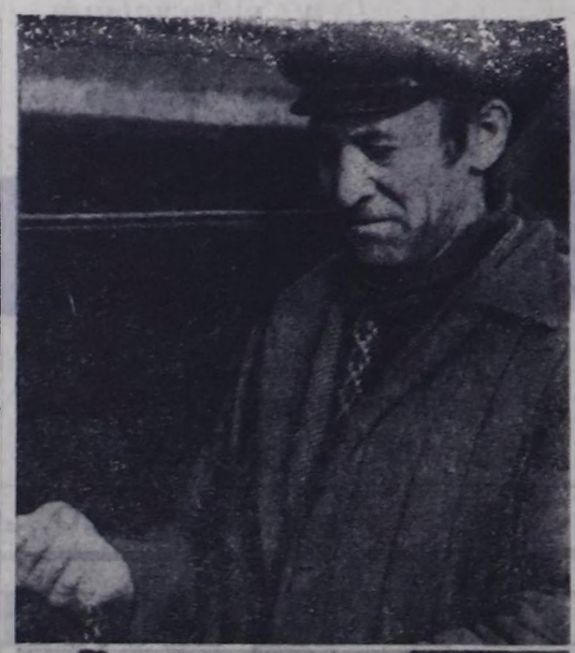

Тандыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуун ажыл-ишчилери күүнеге тараа дужаар планныг онаалдазын күүсеткен, ам-даа уламчылаан турар. Дүжүт ажаалдазының соолгу хонуктарында темп улам дүргедээн.

Механизатор В. Лапордин, чолаачы А. Кочкин, шанда ажылчыннар Г. Семибратов, А. Семёнов олар чарыштың мурнуну одуруун эвлеп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: шанда ажыл-иш; ажылчын А. Семёнов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

НОМНУҢ БУЯННЫГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Далгайда парлап үндүрүп турар бүгү номнарның барын үштүң бир иезээн бистиң Совет Эвилелинде парлап үндүрүп турар, ынчангаш ол үнелеп четтинмес байлак совет улусна эң эки бараан болган турары, воң идей-политиктиг, аажы-чаң кижизидилгезинге дузалаан турары чугула. Партияның XXVI съездизининиң, СЭКП ТК-ниң воң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлери-биле холбаштыр литература пропагандазын эжижидериниң айтырыгларын РСФСР-ниң Номга хандыкшылдыгларының эки тура ниитилелиниң Москвага чаа болган III съездизининиң делегаттары чугаалашкан.

Хөй-ниитиниң эң-не массалыг организацияларының бирээзи болур бо ниитилел бодунуң хүрээлеңинде сес миллион кижини, коллективтиг 29 мун кежигүннерни маттыштырган. Ном-биле хөй талалыг амыда хөй-ниитичи 130 мун ажыг тарадыкчылар кирип турар, ол ажылды чедиг мун клубтарда чорудуп турар.

Мурнундагы съезд болган хүнден бээр эртнен бөш чыл дургузунда ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын РСФСР-ниң Номга хандыкшылдыглар ниитилелиниң баштаар черинниң даргазы Е. Исаев төдарадып көргүскен.

Идеологтуг ажылымга партия аажок улуг кичээнгейни неезээде литератураже угландырып келген. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинниң юбилейлиг пленумунга чугаазынга эш К. У. Черненко ону база катап онзалап демдеглээн. Россияның номга хандыкшылдыглары уран чогавл, ниитилел-политиктиг болгаш эртем литературазының эң эки чогаалдарын идепкейлиг, чүткүүдүг пропагандалаарын баттарымның сорулгазы кылдыр көрүп турар. «Ленининиң идеялары чурттап болгаш тиилеп турар» деп номчулгалар, «Аныяктар болгаш идеологтуг ажыл» деп диспуттар, эге организацияларның «Ном — ийи идеологияның демиселинге» деп чаңгыс ай хүн чурумнуг хуралдары ол пропагандалаашкынга идиг берип турар.

Беш чылдың шалыпчы тудугларынга, суурларга номнарны нептередириниче, аныяк-өсненни номчулгаже хандыкшылдарынче онза кичээнгейни салып турар. Шериг-патриотчу чогаалдар сагыш-сеткилди сорун киирер онза куштуг. Олардың-биле, оларның авторлары-биле болгаш маадырлары-биле номчукчуларны ылаңбан таныштырээры — фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылының будуузунде номга хандыкшылдыглардың кол хемчеглериниң араазынга кирген турар ужурлуг.

Хөй-ниити библиотекаларын тургузар, улусчу магазиннер ажылынның, номчулга конференцияларын, көрүлде-конкурстарны, диспуттарны, номнар байырлалдарын эрттирер талазы-биле эки ажылдыг организацияларның дүрүмүлгазын делегаттар чугаалашкан. Оон-биле мады ниитилелдиң организакчы ажылы Россия Федерациязының девискээрлериниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээри-биле сырый холбаалыг болур ужурлуг дээрзин демдеглеп турган. Номчукчуларның сонуургалдарын болгаш негелделерин, оларның назы-хар болгаш профессионал өнзагай чүүлдерин улам ынчээнгейлиг барымдаалап көрзе чогуур.

Номну пропагандалаарын амыдырал-биле холбаарын быжыглаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни съездиниң хүлээп алган доктаалында айтып, бүгү жанрларның чогаалдары-биле ажылдың хевирлериниң болгаш аргаларының утказы совет кижилериниң амгы үеде угаан-бодал негелделеринге болгаш сонуургалдарынга дүүшкен турар ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн.

Ниитилелдиң кежигүннери коммунистиг тургузуушкынның херээнге иезээде партияның шынчы дузалаачылары болур дээрзин съездиниң делегаттары бүзүреткен. **(СЭТА).**

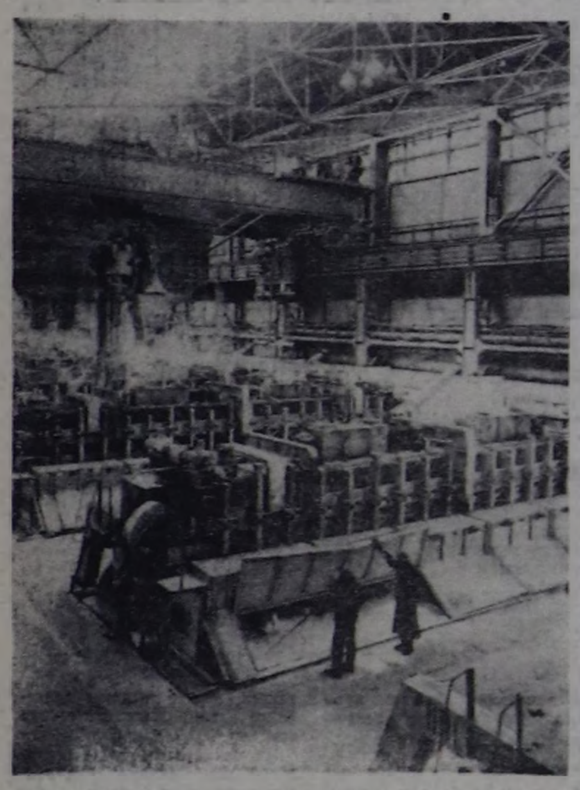

Таджиктиң алюминий заводу — Мурнуу-Таажик девискээр-бүдүргеге комплекизиниң эң чугула объектилериниң бирээзи. Ону кезер үеним улуг заводу деп дүрүм бүзүгаар адаап турар. Ол завод адырның эң улуг будүргелелериниң бирээзи болбушаан, принципиалдыг чаа технология-биле ажылдап, бедик шынарлыг алюминийни будүрер. Бир тонна металлды будүрериниге электроэнергияны 6 хуу камнап алыр арганы чаа технология бээр. Хоралыг газ холукаазының аттаарже үнерин база өөскедер. Металлдың хөй мууруузун күрүпеннин бедик шынар демдээ-биле будүрер.

ЧУРУКТА: Таджиктиң алюминий заводунуң чаа корпузу. Аңаа белик күчүлүг электролизерлерни эптеп тургустар.

С. ЖУКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕЛЕТКЕЛДИ ХУУСААЗЫНДА ДООЗАР

Чоннуң социал-демографтыг шинчилелин 1985 чылда аралаштыр чорудары-биле холбаштыр

Чизе кадрларын шилиири болгаш өөредири — 1985 чылда чоннуң социал-демографтыг шинчилелин аралаштыр чорударынга белеткелдин чугула үезин, чижээ, чедиишкинниг эртери оон хамааржыр. Бистиң республиканың девискээрининге 100 хире кижиниң санакчыга, инструктор-контролёрга, курстатистика инспекторуунуң оралакчызынга шилиир, бадылаар болгаш өөредир ужурлуг бис.

Чизениң бүгү ажылдакчыларын күрүне статистиказының инспекторларының киирип келгенин барымдаалап, улус депутаттарының район (хоорай) Советиниң күүсекчи комитеттери бадылаар. Чоннуң аралаштыр шинчилээр ажылының чедиишкинниг болуру — аңаа хаара тудар кижилерни кайы хире белеткээнинден дыка хамааржыр. Ынчангаш кадрларны шилип алырынче кол кижизидилгезинге садыг хандырылгазын улам ыяй хөгжүдер болгаш экижидер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле организастехниктиг хемчеглериниң планы күүсеттинип турар. Чагыкчы боду маңаа олурда материалды быжар, илер болгаш даараар участоктарны организастаан, он сес санныг чаа дериглелерни будүргеледе салган, чангыс ай нарид-биле ажылдаар чедиг бригаданы организастаан. Бай-Хаакта мастерскаяны ийиги разрядтың ательезин кылдыр шилчиткен. Совет Тывазының 40 чыл ооңга тураскаадып, национал хептериниң республика конкурузуун эрттирген, өске-даа ажылдар кылдынган.

Үстүнде кылдынган ажылхерээлерге коллективтиг кадрлаан ажылчыннарының салымшкыны бичe эвес болган. Олар колдуунда хоочуннар, мастерлер, мурнакчы будүргелгечилер, мергежилдиг амыдыралчы байлак дуржулгалыг кижилер-дир. Оларның иштинде коммунистер эвээш эвес.

Амыдырал чангыс черге турбас, хүн бүрүде шитпирлээри чугула чаа сорулгалар тургустунуп, кижилер-биле ажылга доктаамал кичээнгей негеттинер. Партбюро секретары М. О. Ондар отчёт илеткелиниге ол ажылды коммунистерниң эң чугула сорулгазы деп санаан. Чогум-на ынчангаш илеткелчи күш-ажылга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, кижизидилге ажылын күштелирер, коллективтиң будүргүлге ажыл-чорудулгазынга партийжи салдарны чедирер талазы-биле ажылды эвээн аналаттээн. СЭКП ТК-ниң февраль болгаш апрель (1984 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр бо утланышкынга чамдык ажылдар кылдынган. Отчёттуг үеде партияның он бир хураларын эрттирип, Уставтың негелделерин болгаш партийжи даалгаларны күүседип турарының дугайында дөрт коммунистиң отчёттарын дыннаан, партия хураларынга коммунистерниң кылгаш шүүлмүүлелдиг саналдарын болуур-чоггуур-биле күүседип тургуланнаан. В. М. Кудряшова, В. К. Ростовцева, Л. Б. Изместьева, А. К. Ерина, П. И. Голышев олар ышкаш коммунистер партия хураларын белеткээрине болгаш эрттирериниге идепкейлиг киржип келген.

— Ниитизи-биле бистиң коллектив сырый каттышкан, организастыг чорук, сагылга-чурум быжыглыг турар, кылдынган ажылдар хөй. Ынчалза-даа чаа модельдерни, хевирлерни нептередип, техниктиг документациязын ажылдап кылып, будүргелеге шиитээдир, чаа түүлдерни, иланғыя эрги хептен чаа модалар даараарын чонга калбаа-биле чарлап көргүзер талазы-биле ажыл бистеринде четпес. Ону идепкейлиг керек — деп, коммунист Е. Ф. Морозова саналынга чугаалаан.

Коммунистер А. К. Ерина, Л. О. Бавуу-Сюрюн, А. Т. Подежаева, Г. Д. Сайлу, В. К. Ростовцева, П. И. Голышев болгаш өске-даа эштер боттарының саналынга партбюро, бүгү коммунистер коллективте кижи бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын чорударын ораладжып, оларның-биле доктаамал сүмележип, оларга даянып келгенин чугаалаанзаар.

Ынчалза-даа кылза чогуур чүүлдерни коммунистер шүгүмүлекчи ёзу-биле көргеннер.

— Бисте профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниитги организацияларының ажылы идепкейжип, элээн чүүлдер кылдынган. Ынчалза-даа отчёттуг үеде партия организациязының хүрээлеги шоолуг өспейн, ийиле кижи немешкен. А бригадирлер иштинде амгы үеде чангыс-даа коммунист кижи чок. Бо дээрге партбюроның ажылының четпес талазы. Хүрээлеп өстүрериниң курлавырлары бисте бар, комсомолчуларывыс бөзин үжен ажыг кижи болгай — деп, коммунист П. И. Голышев саналынга чугаалаан.

Отчёт-сонгулдалыг хуралга ажылда чедер-четпестерин чүтле санаары-биле кызыгаарланмайн, харын четпестериниң чылдагаанын илереткен. Партбюроның ажылында бир четпес чүүл — партия хураларынга коммунистерниң чыглып кээп олуржуп турарының эвээжи. Чылдагааны? Отчёт илеткелден алгаш көөрге, чамдык коммунистер командировкалап азы аарый бергилээр чорукта, партия хуралдары эрттирер чангыс ай хүнүү доктаадын албаныында деп санап турары цын эвес. Харын-даа коммунист бүрүзү ол хуралдың хүн айтырыын баш бурунгаар өкпелип, ыяк белеткеним алган турбуй дээш партбюроның таласындан организастыг хемчеглерни баш бурунгаар ап, аңаа коммунистерни хөйүг-биле кивиштирери чугула болуп турар.

Амгы үеде республикада бирги разрядтың ательезин чок. Каттыжымышкынның ход будүргелезинде күш-ажылдың сагылга-чуруумун үрээр чоруктар ам-даа бар. Ылаңгыя алгы тон даараар цехте. «Каа-Хем» филиалында ажыл шагы үзери хөй. Каттыжымышкынның аппаратында безин ажыл шагы үзүп турганнар бар. Ниитизи-биле бо чылын ажыл шагы үсөөнүн дээш үш кижиниң доңгуткан, беш кижиниң шаңналын казаан.

Партбюроның ажылында өске-даа четпестер бар. Чижээ, партия хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаар болгаш хынаар талазы-биле ажыяды кошкак тургускан.

Коллектив кежигүнерин ажыл-ишче мобилизастаар төлээде, коммунистер биличиин доктаамал бедидер ужурлуг дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалааннар. Коллективте политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаан. «Белик будүруктулуг ажылдаары, беш чылды чедиишкинниг доозары —кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы бүгү коллективтериниң патриотчу хүлээлгези» деп темага бирги кичээл өөредилгениң бүгү хевирлериниге «Чечек» ательеге, «Восток» салбырынга эрткен. Марксизм-ленинизминиң кежээки университединде үш кижи өөренип турар, амыяк дыраначылардың кежээки школага өөредилгени күш-ажыл-биле холбап турарлар база бар.

Бо чылдың тос айларында коллектив хепти сентээр талазы-биле планын чүтле 67,8 хуу күүсеткен. «Восток» салбыры алгы тон даараар, бөрт даараар цехтер ышкаш хоңудап турар коллективтерде планныг онаалдаалар күүселдезин хандырарынче партбюро кошкак кичээнгей салганын отчёт-сонгулдалыг хурал хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Тандыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуун ажыл-ишчилери күүнеге тараа дужаар планныг онаалдазын күүсеткен, ам-даа уламчылаан турар. Дүжүт ажаалдазының соолгу хонуктарында темп улам дүргедээн.

Механизатор В. Лапордин, чолаачы А. Кочкин, шанда ажылчыннар Г. Семибратов, А. Семёнов олар чарыштың мурнуну одуруун эвлеп турарлар.

ЧУРУКТАРДА: шанда ажыл-иш; ажылчын А. Семёнов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧАЙЛАТТЫНМААН ЧЕТПЕСТЕР

Сүт-Хөл район хүн бүрү сөйзырап, чаа-чаа тудуглар ында немежип турар.

Ынчалза-даа чамдык тудугларны ара каапталар чоруктар бар. Оларны район төвүнүң чаа кылдынган асфальтылыг кудумчуларын-биле кылаштап ортаалга, кижи эскерип каар. Чижээ, улус судунун бажыны. Оон тудуу бо чазын-на ара соожаан, чаймы аңаа мал-маган девээлел чайлаан, а бичии солдарының чаштып ойнаар черп аварган.

Ол-даа мындыг. Ажыл-агыйжы эвезивис, кылган иштиэчизинге чедирбезивис чурттакчыларга багай үлегер болуп турарындан чүве ийикре, корум-чурумувус база экиживейн турар. Кем-херек үүлгедир чоруктар районда ам-даа кызырылбаан. Аңаа «идиг болуп» турар чүүлдерниң бирээзи — шагдаа ажылдакчыларының кошкак ажылы.

Аңаа мындыг чижекти киирип көрейн. Бир катап Сүт-Аксы суурнуң столовазынга помненир дээш оочурлап турган бис. Чогум улус-даа эвээш чүве. Аныяк шагдаа Ооржак киряп келгеш, тургаш улусту эрттир кылаштаан, чем үзээр черге келди.

— Адыр, дүнмай, ээлчег барымдаалаза чүл? — деп оон эйтыраарымга, менче хөректеннип. Чурум тудукчузу кижи мындыг болурга таап-даа эскертингир чүве болду.

Район төвүнде магазиннерде хөй. Аңаа хомудалывыс чок. Чоннуң хереглеп барааннарын албаа-биле садармага хөй магазин карын эптиг-ле болгай. Ынчалза-даа садып алыкчылар-биле санажып тургаш, садыгжыларның таласындан «сан чыяптар» таварыяталар бар. Хөй кезиинде садып алыкчы артыкка төлээр кылдыр «частынар». Мен бодум-даа мындыг «чазыгдан» бир катап бир магазинге ийи рубльди артыкка төледим.

Маңаа хамаарыштыр резиния-хынзала кылып болбас чүве бе? Райпо баштаар черн, районда улусчу контроль болгаш өске-даа бо талазы-биле дорт харылап болур черлер бар, оларның ажылын элээн шимчедип көрзе чогуур.

Мындыг янзылыг четпестер бисте мынчага чайлаттынмайн турар. Ол дугайында чугаа болуп турза-даа, түнелел чогуудан чайлаттынмайн турар. Бир дем-биле ону сегирип алыр болзувусса, эки түнелги көстүп көөр дээрзинге бүзүрел бар.

О. ЧАШ-ООЛ,
совхозтуун электриги.

ХАНДЫР ӨӨРЕНИР ДЭЭШ

Политөөредилге чоруп тур

Районнуң партия өөредилгезиниң системазында политиктиг болгаш экономиктиг базе комсомол өөредилгези будүрүлге коллективтеринде, организацияларда, албан черлеринде, цехтерде, бригадаларга «Бедик будүруктулуг ажылдаары, беш чылды чедиишкинниг доозары — кижи бүрүзүнүң, бүгү коллективтериниң патриотчу хүлээлгези» деп шиитп темз-биле организастыг эгелээн. 1984-85 өөредилге чылында политиктиг өөредилгениң 63 школазында 1462 дыннакчы, оон иштинде 693 коммунист, экономиктиг өөредилге системазының 62 школазында 1584 дыннакчы оон иштинде 118 коммунист каара түттүнган. Экономиканы сайгарыр билиир, камналгалыг чорук —коммунистиг мөзүг-шынар. Аъш-чем программазы, коллективтиг керээ, бригада керээзининг айтырыглары дээш мынаан темаларны улам хамаарыштыр өөренир, оны амыдырал-биле холбаар.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң кол сорулгазы болза, СЭКП-ниң XXVI съездизининиң болгаш СЭКП ТК-ниң оон сөлтүзүнде эрткен Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралда боттанып, улус ажыл-агыйының 1984 чылда болгаш ниитизи-биле он бирги беш чылдың планнарының бажы ол ышкаш СЭКП ТК-ниң Чиңгиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң айтымышкынынын амыдыралда боттанып турарын, СЭКП-ниң болгаш Совет казактың иштики база даштыкы политиказын чонга тайылбырлаары дыннакчы бүрүзүнүң политбилиин улам байыдып, теория-биле чепсегээри, бот-ээпкейин кедүүп ажылга харысаалгазында удам бедидери болуур.

Чаа өөредилге чылын эгелеп тура, эрткен чылдың эки дуржулгазын чеп ажыглап, боттуг түнелди үндүрүп, четпестерни чайладып ажылдаар сорулга партия райкомунуң, ажыл-агыйларда партком-комиарының, чеэ-черде партия эге организацияларының мурнунда туруп турар. Эрткен өөредилге чылында районда партия чыридышхынының школаларындан «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда марксизм-ленинизминиң үндезинерин өөренир школалар (пропагандистер М. Ч. Монгуш, М. Б. Долаан) районнуң кижи эмелгезинде болгаш «Тыва» совхозта эртемниг коммунизмниң школазы (пропагандистер Р. К. Косян, Ч. Б. Монгуш) дыннакчыларга бедик билигни берип, эки ажылдааннар. Четпестер база тургулааның демдеглээри чугула. Чамдык күш-ажылчы коллективтерге аныяк коммунистер школаларының кичээлдерин үстүп, көрдүнген программазын чедир шиитээдир албайн турган. Чижээ, Чадаана АТБ-ниң, Хемчик аңмыыр-тывыш черинин партия эге организациязы, «Большевик» совхозтуң парткому политөөредилгеже кичээнгейни шиитаткан.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

Хуучулар хуралы

САДЫГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ ЭКИЖИИР

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң хуучулар хуралынга Сүт-Хөл райпозунуң баштаар черинин даргазы С. О. Серин кооператорларның эрткен айларда ажылынын дугайында чүве чугаалаан.

Хереглекчилер ниитилелиниң 27 садыг черлериниң араазында чарлаттынган социалистиг чарыштың дээштинин бедидерииче кичээнгей улуг. Эрткен айларның планныг онаалдазын чээрби коллектив күүсеткен. Үүрмектеп садыр бараан саарылгазының планныг онаалдазын кооператорлар 112,5 хуу боттандырган, ниитининг чемненилгезин — 110, күш-ажылдың будүрүкчүлүг ол үеде 0,09 хуу бедээн. Бо көргүзүлгеге бригадаларның, магазиннерниң тус-туста киирген үлүү бичe эвес. Чижээ, Бора-Тайга суурда А. Монгуш эргелекчилээн аъш-чем магазини, № 1 автомагазинниң садыгжы-чолаачызы М. Монгуш болгаш оон-даа өскелер садып алыкчыларга төлептиг барааң болбушаан, планныг онаалдазын 104-110 хуу күүсеткен келгенер. Оларның аттары мурнакчыларның арааынга.

Чоннуң садыг-биле хандырылгазын экижидерииге садыг четкизинниң материал-техниктиг базазының хөгжүлдезин боттуг идиг бээри чугаажок. Райпода ол талазы-биле элээн чүүлдер кылдынган. Оон бадыткалы — Сүг-Аксы суурда төп складтың. Кара-Чыраада чаа магазин туттунуп, ажыглалга киргени болур. Келир чылын хлеб бижырар черинин тудуу база иемежир. Садыг черлериниң септелгезин чорудуп турары сөлтү үеде экижээн. Ындыг-даа болза райпо баштаар черинин ажылында чедир шиитпирлеттинмейн туруп айтырыглар бар. Кадрларны садыг ажылынга шын шилип алыры база кижизидилге ажыл ам-даа кошкак. Ол — чамдык харыысалга чок кижилерниң талазындан өре-самыгдалды болдуруп турар. Чүтле бо чылдың сес айларында безин өре-самыгдал сес удаа болган, оон ниити түңү —17,884 рубль, 9580 рубльди оон дедир эгиткен. Чылдан чылче дүтлелбейн, удажып келген бүгү өре-самыгдалдың ниити түңү райпода 53,111 рубль чедип турар. Материалдыг үнелиг чүүлдер-биле холбашкан ажылга кадрлар шилип алырын моон соңгаар чогумчалыг шиитпирлээри негеттинип турар.

Хуралга хуучуларның самазы райпонуң ажылынга дуза болуру чугаажок.

О. БОРАШ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 242 «Шында»).

Татьяна Константиновна **Охотникова** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң методизи.

Полина Ивановна **Павлова**— Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Нина Ивановна **Пахомова**— эвчи училищезиниң башкызы.

Мария Степановна **Перепрыгина** — республиканың «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны.

Клавдия Тимофеевна **Петрова** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң четчелээшкин килдизиниң улуг инженери.

Мира Ивановна **Подкаменная** — № 19 ясли-садтың эргелекчизи.

Владимир Алексеевич **Подругин** — СЭКП хоорайкомунуң организилдизиниң эргелекчизи.

Павел Степанович **Попов** — Тываның электри четкилериниң электрослесары.

Елена Николаевна **Рачковская**—Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

Роза Петровна **Самарина** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Анастасия Кузьминична **Санникова** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Фаина Григорьевна **Сафонова** — республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң лабораториязының мал эмчизи.

Сергей Алексеевич **Сахаров** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң туттунуп турар мөңгиеп садар садыг базазының директизиниң улуг бухгалтери.

Иван Тихонович **Серебренников** — Респотребсоюзтуң баштаар черииң килдис начальниги.

Нина Петровна **Серебренникова** — Тываның кодээ ажыл-агый техникумунуң бот-өредилге садбырының эргелекчизи.

Любовь Фёдоровна **Сырова**— «Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң килдизиниң улуг инженери.

Николай Тимофеевич **Токмачёв** — «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыны.

Нина Степановна **Тренихина** —«Каа-Хем» разредтиң мөргениведен, вымпелди чаалап алган.

Бүдүрүлге организацияларындан шаңналдыг черлерни районда септелге-тудуг участогу (начальниги К. Донгак, парторугу М. Уксум), райпо коллективи (даргазы Б. Салчак, парторугу М. Ламажык) тус-тузунда алгылаан. Дөртен ажыг мурнакчыларны өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Мөңгүн-тайгажылар ам Октябрь байырлалын бедик күш-ажылчы чедишкиннер-биле утку вушаан, 1984 чылдың планныг онаалдаларын бүрүн боттандырар соруглуг ажылдан киришкен.

Х. ЧҮЛЬДУМ.

Геннадий Алексеевич **Удилов** — ССРЭ-ниң Күрүне банкызының республика конторазының чолаачызы.

Михаил Фёдорович **Федотов**— Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң өртке удур камгалал талазы-биле килдизиниң улуг инженери.

Елена Андреевна **Филиппова** — уруглар башкыныкы педагог-методизи.

Николай Наумович **Халин**— Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Седен Кудуруналевич **Хертек** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиялар болгаш шаңналдар талазы-биле ажылдар килдизиниң инструктору.

Александра Петровна **Черных** — «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунда бригадир.

Николай Ипатович **Чичинин** — Респотребсоюзтуң баштаар черииниң улуг инструктору.

Мария Михайловна **Шамонина** — Респотребсоюзтуң баштаар черииниң улуг товароведи.

Валентина Яковлевна **Шелепова** — бүдүрүлге-ажыглал трезиниң чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң техажылчыны.

Людмила Минеевна **Шестова** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи.

Иван Тимофеевич **Шипулин**— Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Андрей Павлович **Шумов** — Кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техникитиг хандырылгазының талазы-биле районнар аразының бүдүрүлге каттыжышкынының медниги.

Тамара Ивановна **Шегонина** — республиканың «Тувабувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының кадр килдизиниң инспектору.

Николай Шадынович **Ажыык**—КТЭК-тиң конторазының ажылчыны.

Валентин Тимофеевич **Яковенко** — заводтуң чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.

1984 чылдың октябрь 1.

БҮРҮН БОТТАНДЫРАР

Бо чылдың тос айларында районуң күш-ажылчы коллективтериниң социалистиг чарыжының түнелдерин үндүрген.

Аңаа халдың баш саны өскүрер, оон продуктуларын бедидер болгаш бүрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле бирги черин ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз ап, СЭКП райкомунуң, райүүсшмнүң, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтуң райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу болгаш дипломбиле шаңналган. Мал чеми белетээр бригадалардан ол совхозтуң Чеди-Тейге С. Конгар-оол удуртқан бригадазы киришкен.

Х. ЧҮЛЬДУМ.

ШАЛЫПЧЫ ЕЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУРАР

ГАВАНА. Кубаның төөн таталакы девискээринде Моа хоорайының чоогунда Пунта-Гордаңның никель-кобальт комбинадының тудугжуларының шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Оон баштайгы эзлчээн бо чылдың октябрьның төнчүзүнде ажыглалга киирер чугула соругла салдынган.

Пунта-Гордада комбинаттың төлевийел күүзү — чылда 30 муң тонна никель-кобальт концентрадын бүдүрер. Комбинатты Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле дерип турар. Металлургия үлетпүрүнге хереглээр ол үүлдер чиг-этпин национал бүдүрүлгезин ийи катап ковүдедир арганы комбинатты ажыглалга киирген соңдүнде чурт чедип алыр. Кубасовет кайыралдың ол тудуун болгаш оон кожазында никель комбинадын ажыглалга киирген соңлүнде Куба Республика никель талазы-биле делегейде эң байлак чурттарның бирээзи болур. Никель — Кубаның даштыкы чурттарже үндүр садар кол баранынарының бирээзи болу бээр. Никель комбинадын тударынга Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар киржип, Хосталга ортулуунга дузалап турар. Амгы он чылдың төнчүзүнге чедир Кубага никель бүдүрери чылда 90 муң тонна чедер. Латеритиң байлак курлавырларын Куба ажыглавышаан, делегейниң никель бүдүрүлгезиниң 5 хуузун амгы үеде эзлеп турар. Чаа пойбинаттарны ажыглалга киирген соңлүнде ол сан ийи патаа көвүдээр.

«ХЕВИС СЕЗОНУНУҢ» БЕДИИ

ПРАГА. Татрың чурумалдыг каас-чараш оргулаажында, Крконошеңиң даг эдээнде Карлови-Варяның болгаш Марианске-Лазнеңиң кадыкшылга курорттары Чехословакияның эң эки кадыкшылга черлери болуп турар. «Хевис сезонунуң» бедии ында турар. Октябрьның чылыг хүннери, күстүң чымчак салгыны, даг эдектеринде сигеннериң болгаш күскү чечектерниң чаагай чыды, чойган болгаш хадыларның коонайның турар даажы, эм сутлар—ажылчы чонларның дыштанылгазынга, оларның кадыкшылын быжыглаазырыга улуг идегин берип турар.

Чехословакияның профэвилелдериниң төп курорт эргелелиниң директору Я. Долежал СЭТА-ның корреспондентизиже мынча дээн чугаалаан: профэвилелдериниң дыштанылга черлеринге бо чылын 3 милльон ажылчы чоннар кээп, боттарының кадыкшылын быжыглаан. Олар эмненьлгенин бүгү курстарын эрткен. Социалистиг Чехословакияның амыдыралы-биле танышкын, оон төөгүлүг тураскаалдарын сонуургап көргеш. Амгы үеде профэвилелдериниң дыштанылга черлеринде Англияның 30 шахтёрлары боттарының өг-бүлелери-биле кады дыштанып турар. Британ дагжыларының ажылдаар эрге дээш демиселди-биле эп-сеткил каттыштырыгазын чехословак профэвилелдери илергейлевишаан, англи шахтёрларын дыштанылга черинче чалаан турган.

ЧССР-ниң профэвилелдериниң дыштанылга базазы улам-на калбарып турар. Амгы беш чылда ам-даа 4 муң орунмуут дыштанылга черлерни тудар.

АРТЫНЧЫЛАРДАН АЛГАН РУДА БУДАПЕШТ.

Шлакты руда кылдыр болбаазырадыр Венгрияда баштайгы завод Дунауйвароштуң металлургия комбинадында ажылдап эгелээн. Моон мурнунда черже төп турган шлактан бедик шымарлыг демирни чаа завод болбаазырадып турар. Ынаар демирни республика моон мурнунда даштыкыдан кирр соорту турган.

Комбинатка 20 чыл дургузунда мөөңнелеп 6 милльон тонна шлактаг ап чугула чиг-этти — демир рудазым ап эгелээн. Түсшй технологтан ёзугаар шлакты үүрмектеп, арыглаан, чылда 300 муң тонна чиг-этти алыр, а дагны алдынган ол рудага демир 60-дан 90 хуу чедир бар болур. Ынаар рудадан шөйну болгаш канзы будүрер. Алдынган демир рудазының артынчыларын оруктар тудугуна ажыглаар панельдерни будүрер. Шлак болбаазырадыр заводту тударынга чорыгдалдарны оон продукциязын ийи-де чыл дургузунда демир эгидип ыыдарын спецпалистер санап турар.

Дунауйвароште чаа будүрүлге — чиг-этти болгаш материалдарны каминг ажыглаар талазы-биле чазан программазынга дүүштүр Венгрия Улус Республикада дерип турар хөй будүрүлгелериниң бирээзин-дир.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«Армения» теплоход-биле тайбыңның болгаш найыралдың аян-чоруун кылып Францияга барган совет профэвилелдер делегациязын француз ажылчы чоннары найыралчы ёзу-биле эвилеп утпаан. Совет Эвилелиниң телээлекчилери Парижке, Гаврга, Сен-Назерге, Бордога болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга барып, тайбың дээш, боо-чепсекти эдерге будүреринге удур хөй санныг чыскаалдарга болгаш митингилерге киришкен.

ЧУРУКТА: «Кирия моорланар!», «Найырал, эң-сеткил каттыштырылгазы, тайбың!» деп сөстерлиг транспарантымны Францияның эң улуг профэвилел каттыжымышкынының — Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының активчилери белетеп алган, совет профэвилел делегациязын Гавр ортээлге утпаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

ВЕНА

Австрияның профэвилелчи аныяктары даргазының организациязының санавын ёзугаар Австрияның үлетпүрүнүң улуг тоо болур. Линце хоорайга болган хөй муң кижи киришкен чыскаал «Бистер ажыл бээрин негеп тур бис!» деп кыйгырыгның адаа-биле боон эрткен. Чыскаалганнар —аныяк ажылчыннар болгаш будүрүлге училищелериниң сургуулдары, школалар доозукчулары, студентилер — массалыг ажыл чокталымшкынның байдалдарында аныяк кижилериниң ажылдаар эргезин хандырбайн турар будүрүлге эзлерини кара туразында үүлгединишкиннериниг удурланымшкынын илереткеннер. Австрияның аныяктары ажылдаар болгаш профессия чедип алыр аргазы чок боон турар. Амгы үеде ажыл чок барык 100 муң австрилериниң дөрткүзү-ле — 25 хардан аныяк кижилер боон турар.

ПАРИЖ

Францияда аныяк кижилериниң ажыл тывары улам-на бергедеп кел чыдар. Статистиканың болгаш экономиктиг шинчилелдериниң национал институдунуң кылган шинчилелдериниң «Экономия статистика» журналдың сентябрь номеринде парзаттынган үүлүнден мындыг түнелди кылып болур.

Бир эвес алды чыл мурнунда ажылдан үнген 25 хардан аныяк кижилериниң 55 хуузу күш-ажыл биржазының эргинмерин 5 ай иштинде артап дилеңип келгениниң соонда база катап ажылдаар чер тывар аргалыг турган болза, амгы үеде оларның чүгле 30 хуузу ажылдан үнгенинин соонда ажылдаар черии арай деп тып ап турар аварган. Ынчалза-даа ажыл тывар аргалыг болганнарның 24 хуузу келир үеге каидыг-даа магадылал чок, чүгле түр када ажылдаар черлерге кирип алыр аргалыг боол турар.

ЛОНДОН

Лондоннуң политехниктиг институдунуң чанында студентилериниң удурланымшкын илередиринииң хөй муң кижи киришкен чыскаалы болган. «Национал фронт» дээр фашистиг организациянның удурдур черииниң кежигүннериниң бирээзиниң полицейлерге үдетирип алгаш, ол дээди өөредилге черинче кирер дээш бар чыткан эжиин олар сырый одурүглар-биле дуй туруунапар. Ол өөредилге черииң аудиторияларынче «эрге-чагыргалың» телээлекчилериниң дузазы-биле неофашистиң кирер дээн оралдажымшкыннарын чедимче чок боон доозулган.

Наймыладың ол дээди өөредилге черииң студентилер эвилели «бедик судтуң» докталынга чөрүштүр аңаа ол кедергей фашистиг идегеттиң өөренирине удурланымшкынны үргүлүүлээр деп шинтирлээн. Олар кижини көөр хөөн чок болгаш соок-азы малгар үзел-бодалдарны ажымыбиле нептередин турар «Национал фронт» болгаш «Британ шимчээшкин» дээр кедергей фашиссирек организациялардың чуртка үүлгединишкиннерин хорууруп чазак черинден негеэн.

РАБАТ

Чурттуң ажы-ажгы можуларынга бо айда 150 муң ажыг аныяк марокколар профессионал-техниктиг белеткел төптерииге өөренип эгелээр. Хогжүп эгелеп турар национал экономикага эң чугула боон турар бир чус бежен мергежилдериниң бирээзин олар өөредилге үезинде чедип алыр. 55 муң хире аныяк оолдар болгаш кыстар улустуң хоочун ус-тывжикшиге — хевээ арганыларынга, алгы эттээрииге, ыяш чазаларынга, демир дарганнай кымырының үрин түүлүүге өөренип алырлар.

Профессионал-техниктиг өөредилгеге хогжүдери марокко удуртукчуларның онза сагыш салып турар үүлүү болур. Амгы үеде ол чуртта профессионал-техниктиг белеткелдиң 1300 төптери ажылдап турар.

ТОКИО

Японияның порт хоорайы Майдзуруга аныяктарның дайынга удур чыскаалы болган. Аңаа Японияның демократтыг аныяктар ангазының (ЯДАЛ) активчилери, аныяк ажылчынар болгаш сургуулдар киришкен. Чыскаалчылар бөлүк-бөлүк боон алгаш, «Японияга америк ядролуг чалгының ракеталар «Томагавктар» турбас болзун» «Айыыл чок чоруктуң агрессчи япон-америк керээзинь» доп-дорааи күш чок кылдыр узуткаарын негеп тур бис!» деп бижиглеп каан, кыйгырыгларын тудуп алгаш, хоорайның чудумчуларыбиле эрткеннер.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан патриоттар сөөлгү хүннерде чурттуң мурнуу талазынга израиль интервентилерге удур чедиишкиннигг ийи халдашкынны кылган. Мында кээп турар медээлерин ёзугаар алырга, олар гранатометтар болгаш автоматтыг боолар-биле Ансар суурнуң районунда израиль шериг кезээнің турар черии бооланнар. Эжелекчилер арасында балыгланганнар бар.

Ливан удурланымшкынның патриотчу фронтузунуң дайынчыларының оон өске бир болуу Рашидийя —Рас Аль-Айн арезының оруунга израиль механизастаттынган патрульду атакалаан. Агрессорлар дириг күжүнге болгаш техниказынга чидириите тавараашкан.

Партизаннарның ходелиг турар районнарынга израиль эжелекчилер массалыг аглапстрүүшкүннерин кылып, тайбың чурттакчылар ортузундан тудуп хоруглаашкыннарны кылганнар.

НИКАРАГУА ШИИТПИРЛИГ

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Америкада байдалды тайбың ёзу-биле үзе шиитпирлеп, тавыштырарының оралдажымшкынарынга бүгү аргалар-биле шаптыктап, үзериң оралдажын турар АКШ-тың боо-чепсектиг агрессиязының боттуг кыжанымшкынынга Никарагуа удур түржүп шыдаар дугайын Национал хостылганың Сандиножу Фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың Национал катап түргузуушкун чазаанын Удуртукчу чөвүделиниң координатору Даниэль Ортега журналистер-биле беседазынга чугаалаан.

«Контадоржу бөлүктүң» АКШ-тың буруузу-биле тургустунган төп — америк кризисти политика талазы-биле шиитпирлээрии көрүп турар «Тайбың шиитпиринге» эт салырынга, ол девискээриниң айтырыглары политика талазы-биле шиитпираазрииге телептиг салыышкынын кылырынга белениинің дугайын Никарагуаның чазва база катап медеглээн. Ол дугайын Мексиканың, Панаманың, Колумбияның болгаш Венесуэланың президентилериниге Даниэль Ортеганың чоруткан чагаазында чугаалап турар. Ол чурттар үк балүүте кирип турары бнлдингир. «Тайбың шиитпирии» амыдыралга боттанамрарының хемчеглерин хүлээп алыры-биле Төп Американың болгаш «Контадоржу бөлүктүң» чурттарының бедик депмелдиг чөвүдел хуралын чылдыраар дугайында санал ол документтеде кирип турар.

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИЛГЕ

БАГДАД. (СЭТА). Ирак самолёттар болгаш вертолёттар фронтуның төп база мурнуу участоктарындан дайзынның шериглериниң туруштарын болгаш мөөңнешкен черлерни бомбалаштым, оон дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидиргини тавармытырганын, Практык кол шериг командылалының шида парлаттынган медээзинде айтыкан. Бесградын төөн талада районга элэм кан бижиглалдыг чеделдин узуткаан. Фронтуның арткан участоктарынга янзы-бүрү хемчелдиг боо-чепсекти ажыглавышаан, удур-дедир аткылажылыкшиннар боон, дайзынның кайтаарал черлерни үргедээн.

НИКОССИЯ. (СЭТА). Сөөлгү хүннериң дургузунда иран шериг кезектери фронтуның сонгу участогунда Пшеншеэра, Сердештә болгаш Пандажин районнарында элээн хөй иран үтер-боолар түүлүттарын, чепсек складтарын узуткаан, дайзынның дириг күжүн чидиргге тавармышкан деп, ИРНА информация агентилели дамчыткан. Фронтуның төп участогунга үтер-боолар-биле удур-дедир аткылажылыкшиннар боон, дайзынның кайтаарал черлерни үргедээн.

○ ○ ○

Чазактың шиитпири

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий чазактың тускай телээлекчизи Пакистан-биле болдунуң курган черде кызыгаарлы бүрүүнүбиле Индияның хаттаанын медеглээн. Ол журналистерге чүве чугаалаан, ийи чурттуң аразында демир-орук дарылаазының сокпатканын, кызыгаарларда хмалда-эрттирилге черлерииин хагдынганын дыштаткан. Исламабадта индий элчин черииге оноа дыпадымышкы болурунга чедир. Индияже киреринде чөптээрелии бербес, айтымышкынны чоруткан. Ол хемчеглериниң түр байдалдыг боон турарын чазактың төлээлекчизи демдеглээн.

Солуннарының дыцпадын турары-биле алырга, Индияның ол шиитпири пеадажабты экстремистериниң индий-пакистан кызыгаарны чажыды-биле эртер чоруун болдурбазынче утланган боол турар.

АЙЫЫЛДЫГ УРЖУКТАРЛЫГ

ДЕЛИ. (СЭТА). Премьер-министр Индира Ганди Пакистаның америк «идролуг зонтъ»-биле хандырар дээн президент Рейганның саналынын дугайында солуннарының медээлериие холбаштыр сагыыспыраа турарын илереткен. Индий чазактың башкыны Хайдарабадка чүве чугаалап турган, АКШ-тың талазында индыг базынның айыылдыг уржуктарлыг болуруун айтыкан Премьер-министр ынаңдыг-даа иежертен болур байдалдарга белеп турар ужурлуун чугаалаан. Бүгү партиялары чуртка кыжанып келген айыылдыг чорукка удур национал чаңгыс эктэ болгаш сырый каттыжышкынны улам быжыглаарынче кыйгырган.

Ливанда байдалды эжиндиериие израиль эжелекчилер мооидактап турар. Израиль шериг командылалы совлгу үеде танк шериглериниң колонназыи даглай Харуб районче чоруткан болгаш мында удурланышкак күштериниң аразынга чеиселтиг несилдежишкинии өөскүткен. Израиль эжелекчилериниң шериг катерлери Бейруттуң далай эриктерии бооланып, оларның самолёттары Бхамдун хоорайның районун араатанызыг ёзу-биле бомбалаан. Тайбың чурттакчыларының аразында хөй кижи өлүртиен болгаш балыгланыырган, чурттарга бажыңнарны бузулган.

ЧУРУКТА: Бхамдунда бажың, ону израиль шериглериии ракетазы үрегдээн.

А. ЖУДРОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСКЕ АЖЫГЛАП БОЛБАС БЕ?

Хандырылгацар кандыгыл?

Чунар-бажым. Чогум эскиче-даа болза, кижиниң дыцдыралынга дыка-ла ажыктыг болгай. Кендиг-даа кижи неделяда бир катан изиг бүсте кирип, эът-кежии «ширбипл»-биле шаптанып алыр. Оон соонда кижи сергек, ажылдаарга бүдүрүкчүлүг, өөренирге — сактып алмычал апаар.

Кызыл хоорайда чунар-бажынар эвээш эвес. Олар келгеннерге хире-шаа-биле бараан болуп турар. Ынчалза-даа хоорай чунар-бажыңнарының кайымыда-даа, ол ышкаш кодээ-даа черлерде сагышка четпес, таарымча чок үүлдер бар.

Чижээ, хоорайның төпте чунар-бажыңынга хеп үштур черниң таарымча чогу аажок. үштунар, кеттинер черлер дужаашкак, оон уламыидан келген кижилериин бот-боттарынга шаптыктажыры аажок. А чунар өрээлдерже кире бергеш хостуг таз дилеп пат болур сен, оон арай боорда ону тып алгаш суг алыр дээш чунган кижилериң аразы-биле эптежип чадай-чадай чоруптаг сеп. Ханада чыпшыпо кылып каан кранпардан изиг, соок сугпу куткаш дедир-ле сандайлар аразы-биле эртер. Чунган кижилерже суг-даа чаштадып ккы дег.

Кезек чунуп орулда бодунуи, кожаларының таэтарын да тогулген суг бүт адазанга нелбектели бээр, оон ширбил алгаш, дөө кидынында онгарже ширбип чорудар ужурга таваржыр.

А бустаныр өрээл. Ында температура чаңгыс даа. Улус олурар тепкиништериниң адаанга-даа, ооц кырынга-даа дөмей-ле. Изиг болза, изиг соок болза соок. Бустанырынга ынак-даа болза, эмин эрттир изиг шыдавас кижилер оон карак ажыт дезиптерии бодаар.

Бистинде мындыг. Ол четпестерии өске черге чорбаан, өске чунар-бажынга кирбээн кижилер эскербес-даа чадавас. Ынчангаш Красноярск крайның Ужур хоорайда демир-орук станциязының чунар-бажынынга кирген мен. оон дүтайында маиаа чугаалап көрейн.

Кызылдың кайы-даа «эң кыргап» дээн чунар-бажыңындан «аныяксывас» ол чунар-бажынның дериг-херексели, түтканы дыка бөдүүн-даа болза, келген кижилерге дыка таарымчалыг. Оон уламыидан нараккa илдигип, бистининден ылгалдыы эскертиннп кээр.

Ужур станциязында ол чунар-бажыңның бетии аксында буфет бар. Аңаа суксун аймаан доктаамал садып турар. Пиво-даа, газтыг суг-даа, янзы-бүрү чулуктар-даа үргүлүү турар. (А бисте буфеттиг чунар-бажынлар чогу чаңгыс даа төөгүлүг сугпу суг бүт адазанга нелбектели бээр, оон ширбил алгаш, дөө кидынында онгарже ширбип чорудар ужурга таваржыр.

А бустанып

Давид КУГУЛЬТИНОВ,
Калмыкиянның улустуң чогаалчызы

ХОТОНУМДА

Ынак төрээн хотонумда*
Ында-мында ыттар эзерген.
Сайгылгааннар бажың санай
Чайыналдыр чырый бердим.
Барбаан-четпээн черлерим
чок,—
Бажыңымче ээп келдим!
Дендии дүне ховуда мен
Делгем дээрим кайгап тур
мен.
Чивеңиешкен сылдыстар-даа
Чиге көргеш, мени маңаан.

*Хотон — бөлүк эвээш ба-
шыннар.

Төрээн дылым сестери дег,
Төдү меңче шуужупканзыг...
Оларны мен уттурум чок,
Олар база шыпшың турлар...
Шак оон харын бодал
дойлуп,
Чашкы шаанны эргээн дег
мен!..
Өске хоорай, суурлар
кезээш.
Өөренип, билгеним хой...
Чашкы төрээн бажыңымче
Чаа-ла харын киргеним бо.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ очулдурган.

Светлана КОЗЛОВА

ХОМУС ДУГАЙЫНДА БАЛЛАДА

Сарыг шокар сарафанныг аныяк кыс
Аас-кежиин, өөрүшкүнү мырлап турган,
Шапкын суглуг Волганы, хову-шөлдү
Алгап-йөрээп узун-узун бадыргылаан.
Сеткил ыры талыгырга чаңгыланыр
Черниң ыраа ында-ла каар, доктар болбас
Аккыр бажы черге чедир шойлуп баткан
Ак-көк карак чайыннаажы оолду шонган
Хомусчу оол ураичыг бадырыпкан
Хоюг үнге таалаан уруг чедип келген.
— Ойнаарың-даа омза-дыр аа!
— Семи база өөредип каайн
— Ону бодуң кылган сен бе?
— Сенээ мону белекке бээйн
Уран чүүлдүң байырлалы кыска болган
Уруг биле оол ийи байырлашкан
Кадарчывыс Тывазынче аъттанып кан
Сааичывыс суурунче чана берген...
Каш-даа чылдар билдиртпейн шуужуп эрткен
Сагыш-сеткил кады дээрзин олар билир
База катап ужурашкан хоорайынче
Байыраалга аныяктар чедип келген
Мендилешкеш үр-ле мыт чок тургулааннар
Белээн холда ол-бо хевээр тудуп алган
— Ам-даа камнап чору сен бе?
— Ону камчап камнавас боор
— Ойнап берем, таалап дыңнаайн
— Аас-кежиин мырлап берейн
Баштарында хырааа дүшкен ийи кижи,
Батыннарын денмеп алгаш спенаже
Хөлүү кончуг үнүп келген. Ийи хомус
Хөгжүм үнү зал долдур чаңгыланган.

БӨМБҮРЗЕК ОНУ КӨРҮП ТУРАР

Бо чылдың ноябрь 7-де Кызыл шөлге эртер парадтың киржикчилери В. И. Ленинниң Мавзолейиниң баары-биле, оон хүндүлүг таныылдары чурттуң Кол шөлүнде болуушкынарның шуптузун көрген № 1 постуның чаны-биле алдан дугаар эртелер.

Кызыл шөлге бичии када шыпшың аваар. Ынчан Спасск дуганының хаалгаларындан Владимир Ильич Ленинниң Мавзолейинче кылаштажып орар үш дайынчының буттарының даажы тодаргай дыңналыр. № 1 постуга чедир оруктуг олар үш минута 40 секунда дургузуунда эртер. Мавзолей эжиниң аксынга турар хүндүлүг таныылдар 210 базымны аңаа чедир кылыр.

Кремльдиң курантыларының даажы ыңгылыг кылдыр дыңналыр. Ол ийи дугаар медээлээрге, хүндүлүг таныылдар сөөлүү шимчээшкинин кылыр, оон олар маны даштан кылган чада чанынга шыгырт туруптарлар. Бүгү бөмбүрзектиң көрүп турары ол ийи кижиниң ээлээ алдан минута дургузуунда үргүлүлээр.

...Боо дузазы-биле көргүзер мергежилгени тергиин эки күүседкеш, олар бот-боттарынче көрүштүр шлым-чылым турупгарлар. Оң талазында — Александр Шандурин, а солагай талазында — Александр Матюшенко. Оларның чаныбиле шуушкан кижилерни ужу-кыдыны көзүлбес. Чурттуң эң кол постузунга албан-хүлээлге эрттирерин кымнарга бүзүрээнил? деп чамдык кижилер айтырар чадавас.

— Бистиң албан-хүлээлгевистиң хуусаазы ийи чыл — деп, политажылдакчы офицер Г. Н. Румянцев чугаалады.— Чурттуң ангы-ангы булуңнарындан оолдар манда кээп турар. Политика талазы-биле бышкан билиглиг, мөге-шынарак оолдарны шилип ап турар бис...

Гомельде арга даамылы кижиниң оглу Александр Матюшенко шеригге келгеш, аалынче эвээш сестүг чагаа бижээн. «Албан-хүлээлгемни багай эвес эрттирип турар мен» деп каан. Оон хенертен аалындан чагаа келген. «Сашенька, оглум, экии!— деп, Валентина Федоровна бижээн.— Сен дээш өөрүп тур бис. Бир катап кожавыс калай чүгүрүп келгеш: «Ye» программазынга силерниң Сашаларны көргүзүп турар чорду. Кремльде албан эрттирип турар кижи-дир» — диди. Эртенинде ол дамчыдылганы катаптаарга, аңаа-биле кады көрдүвүс — кожавыс часпаан-дыр. Ак сеткилдиг баранаан бол, фашистерни уязынче кирер сывырарынга эки киришкен кырган-ачаңның адын сыкпа. Аваң чагыы ол-дур».

Ол чагыгы Александр ыдыктыы-биле күүседип чоруур. Комсомол удуртукчузу, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини Александр Матюшенко чурттуң Кол постузунуң хүндүлүг таныылдарының эстафетазын төлептиг уламчылап турар.

Баштыңчыны орукшударының бүдүүзүнде, 1924 чылдың январь 26-да, Москва хоорайның гарнизон начальнигиниң дужаалын ёзугаар № 1 постуну бадылаан. Кол постуга эң бир дугаар турган кижилерниң аттары төөгүде мөңгежиле арткан. Кремльдиң Бүгүэвилелдиң Төп күүсекчи комитединиң аттыг алдаржаан школазының курсантылары Григорий Коблов биле Арсентий Каткин, постуга турган венгр коммунист Янош Мейсарош олар аңаа эң баштай турганнар. 1924 чылдың январь 27-де 16 шакта, Кызыл шөлге тургустуунан мяш дөвүрүгге хүндүлүг таныыл турупкан.

Баштайгы хүндүлүг таныылдар болгаш оларның хуваакчызы сөөлүнде барып командирлер апартылааннар, олар Ильичиниң чагыгларынга шынчы болуруун дамгыраглааннар. Дамгыракта оларның шынчы болганын эрес-маадырлыг чоруктары бадыткаар. Генерал-майор Григорий Петрович Коблов тың дайынчы оруу Москва чоогун болгаш Сталинградты, Харьковту болгаш Варшаваны таварты эрткен. Арсентий Владимирович Кашкин болуунуң бүгү амыдыралы аас-кежиктиг келир үе дээш күш-ажыл фронтузунга бараалгадым эрттирген. Хүндүлүг таныылдың баштайгы хуваакчызы Янош Мейсарош хүлээлгезин база алдарлыбиле күүсеткен. Совет командылал черинiң даалгазын ёзугаар дайзынныы тылынга ажылдан тура, майор Мейсарош Венгрияны хостаарынга бодуунуң бичче эвес салымшкыныы киирген.

№ 1 постуга турган хүндүлүг таныылдарның төөгүзүнде кандыг эрес-маадырлыг чоруктар кылбаан кижилерни чок дээр! 1925 чылда аңаа турганнарның ийизи Совет Эвилелиниң Маадырлары болганнар. Олар дээрге, дайын хоочуннарының совет комитединиң даргазының оралакчызы, генерал-полковник И. А. Кузовков болгаш полковник-танкист Совет Эвилелиниң ийи дактыр Маадыры С. Ф. Шутов-тур. Кремльге албан-хүлээлге эрттирип турган бо дайынчылар Днепрни кежеринге киришкеннер. Эрес-дидим болган маадырлыг чоруктуң кылганы дээш ол бедик шаңналды алган Иван Александрович бир-ле хүн солуп иомчуп ора. № 1 постуга кады турган эжим Ленин орден болган Алдын Сылдыс-биле шаңнаар дугайында Чарлыкты иомчаан, дыка-ла өөрээн.

Аяттыг шеригден эгелээш чаа күүлүг техника — баштайгы танкылардан, диптер яразының баллистиктиг ракеталарынга чедир шериг парадынга киржип келген бүгү үеэн постуның хүндүлүг таныылдарының киржип келгени.

ЧУРУКТА: Самагалдайның Культура бажыңының бот-тывыңгыр таныы коллективи — улусчу чогаадылга фестивалының лауреады. Таныычылар бөлүү «Угулзалар» деп таныны күүседип турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ШЫДЫРАА

Эр болгаш херээжен шыдыраачыларның аразынга делегей чемпионуат дээш маргылдааларда

Делегей чемпионуу ат дээш Анатолий Карповтуң болгаш Гарри Каспаровтуң аразында маргылдаа Москвада үргүлүлеп турар. А делегей чемпионуу А.Карпов 4 саннып. Дүүн ол бешки салыг болган.

Делегей чемпионуу ат дээш херээжен шыдыраачылар Майя Чибурданидзениң болган Ирина Левитинаның аразында салыышкынар Волгоград хоорайга 12 удаа болган. Делегей чемпионуу М. Чибурданидзе 7, И. Левитина 5 саннып. 13-кү салыг 41-ги көште совгаарлаткан. Бо салыда делегей чемпионуу бир артык болдуг.

(СЭТА).

ЛЯҢДА ХАДЫҢЧЫГАШ

Аяң каастаан хадыңчыгаш,
Аккыр саглаң хадыңчыгаш,
Карак четпес делгемнериңге
Кадарчызы хадыңчыгаш,
Кадарчылар ырлажырга,
Кады хөглеп, самнаан
ышкаш,
Салгын-хатка саглаңчыннаан
Чалыы кыс дег халыңчыгаш.
Халат кедип, аалдан үнүп,
Халып орар эмчи кыс дег,
Ээм черни хөглеп киирген
Эргим чараш хадыңчыгаш.

Сөзү, фотозу О. ОХЕМЧИКТИИ.

ЭТИВ

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазынза. 9.05 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.20 —«Спортлотонуң» 42-ги тиражы. 9.30 — А. Литвиненко ырлаар. 9.55 — Ону силер кылып шыдаар силер. 10.40 — «Чогаалчы болган амыдырал». 11.40 —«Белград-Хосталганынзан бээр 40 чылы». Киноочерк. 12.00 —Делегейниң улустарының уран чогаадылгалары. 12.25 —«Билир сен бе, эш—» 13.25 — Уйуттер дугайында. 14.10 — Өг-бүле болган школа. 14.40— Бөгүн делегейде. 14.55—Чаа документалдыг фильм. 15.35 —Мультфильмнер. 16.05 —«Биллингсгада болза, бүзүреңнг эвес». 17.05 —Аныяк күүседикчилерниң IV Бүгү-эвилел телеконкурузу. 18.50 — Политиктиг хайгаракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.20 — «Музыка театрда, кинода болгаш телевиденеде». 19.45 — «Последний визит». Чаа уран-чечен телефильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Бир эвес кадык болуксазынза. 21.50 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов». Чаңсарда — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.15 —23.25 —Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болуксазынза. 8.25 — «Кадыла — пайыралдыг өг-бүле». 8.50 — Грузин ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 10.25 — Бүгүдеге стадион. 10.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.25 — Ритмалыг гимнастика. 11.55 — «Тыва дугайында үш ыры». Документалдыг телефильм. 12.45 — «Бурунгу Тбилисиниң аялгалары». 13.10 — «Сказание о Чхун Хян». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. (КУДР). 15.20 — ГДР-ниң Москвада культура хүннери. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионазы. ЦСКА—«Динамо» (Рига). 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкынар допчуларлы. 20.30 — «Музыкалыг карусель». ГДР-дең дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Пропажа свидетеля». Уран-чечен фильм. 23.00—23.35 — Эстрада программазы.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Сөөгү-барыын чүктен хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 7—12, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг.

Автоорукторга көстүрү эки. Кызылга чүге булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10 градус соор, хүндүс 7—9 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Танцор «диско» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там, на неведомых дорогах» 10.00, 13.40, «4:0 во пользу Танечки» 11.50, 15.30, «Шабана» 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Завещание профессора Доуэля» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кто сильнее его» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

«ЕНИСЕЙ» Культура башыңынга
20-21-де 19.30 шакта. Дискотека.

Культураның болгаш дыштанныганың Н. ГАСТЕЛЛО аттыг парыгынга
21-де 12.00 Биллиардка паркның шанназы дээш маргылдаа.

«ХҮРЕШ» стадионга
20-де 15.00. «Алдын күс» деп шаннал дээш аныяк футболистер аразынга маргылдаа.
21-де 10.00 шакта.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» стадионга
20-21-де Футболга хоорайның кубогу дээш маргылдаа

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ДҮРЗҮЛЕП КЫЛГАН

Чартык чүс чыл бурунгаар кылып үндүрген Пензаның бир дугаар чадаг-тергезининң хевирин хоорайның чурт шинчилекчилери катап дүрзүлеп кылган. Калуга хоорайда К. Э. Циолковский аттыг космонавтика төөгүзүнүң күрүс музейининң ажылдакчылары оларга дузалаан.

Пензаның М. В. Фрунзе аттыг завод каттыжышкынында баштайгы чадаг-тергенниң техниктиг документтериизы чок болган. Заводта ажыттынып турар музейге шак мындыг чадаг-тергени делгеп салыры эргежок чугула боон келген. Хоорайның чурт шинчилекчилери дыка хөй хоочун чурттакчыларны айтырарга-даа түңнел чок болган. Шак мындыг чадаг-тергекымда-даа чок болган. Чамдык үүрмек кезектерни тыпдаа алза, ол черле күзелге четпес болган.

Чогум-на ынчан завод музейиниң тургузукчулары Калугажа чагаа бижээш чорудупкан. 1932 чылда Константин Эдуардович Циолковский 75 харлап турда. ОСОВИАХИМиниң Төп үбүлелеп Пензага үндүрген чадаг-тергени аңаа белекке берген. Ол болуушкыбиле холбашкан кандыг-ла-бир солун материалды чорудуп бээрин музейниң ажылдакчылары дилээн. Удаваанда белекке берген чадаг-тергези-биле селгүүстел чорууп кылдыр тырттырган Циолковскийниң чуруун космонавтика музейин чорудуп берген.

Заводтуң ус-шевер мастерлери ол чурукту көрүп турган, четпес үүрмек кезектерни белеткеп кылган. Ам ол үеде Пензага үндүрген баштайгы чадаг-тергениң хевирин бүдүрүлгениң музейин каастап турар.

СОНУУРГАКТАРГА

ХАВАННЫ МУНУПКАШ...

Сураглыг совет дрессировщик А. Дуров манежке хаван мунуп алгаш цирк номерин көргүзүп турган. Киргизиядың мурнуу чүгүнде Сары-Челек заповедниктиң ишкер эртем ажылдакчызы Г. Бабаку ол номерни катаптаар ужурга таварышкан.

Зоолог биле егерь диргиг ажыттанарның дүнеки амыдыралын хайгаарал, ан оруунын чоогунга хонуп чыткан-кар. Хенертен бөлүк черлик хаваннар дыка-биле таныяк келгеннер. Оларны чоогундан көөр дээш эртеден чорупкандо, егерь билбейн фонарын кыпсылкан. Хаваннар-даа, оон бодуу-даа девидээш, керек чивеш аразында чүү болганын везин эскербейн барганнар.

Эртенденни чүүктепкен хаван шырыш арганы өттүр маңнаш, сын кырынга келгеш, бар шаа-биле өрү шурап турып берген. Ынчан мунукчу кижи черде барган. Шак ынчаар хаван мунгаш, арга иштин дирегаар аян-чорукту ол кылган.

КАЖАН-ДАА ОРАЙ ЭВЕС

Шведтиң Артур Джонссон бүгү назынында бот чурттан келген, 102 хар чедип турган, ол өлеиир дел шиитпирлеп алган. Оны баштай коруп каан-ла, дузулуг эжим ол-дур, ыпнап-ла эрес-ле кырган-дыр дел дораан билип каан деп. «Майнити дейли ньюс» солунга берген интервьюзунга оон 55 хар аныяк шилип алганы кадайы харылаан.

ДЫШ

Диың — арга-ыяштың чараш аңы. Боду бичии-даа болза, эрестиг, улуг аңнарның безин бергедей бээри чыккылама соокту-даа, чайның изин-даа тоовас, шыдамык будуштуг ачыгаш. Ону топтап көөрге, чазын кедер тайыс хүрең, кыжын кедер семдер көк «тонзарлыг». Ачылдарны-биле алырга, ол ийи аттыг: диңнаа дээр, сырбык-даа дээр. Диңнер азы сырбыктар чазын, март-апрельден эгелеп эдержир. Ол үеде тайгалар хардыг чыткылаар. Ынчан кижи арга иштинге чоруурга, диңң истери бо-ла чыдар. Ол нени сүрүп чоруп бээрге, оон барбас, бапсас чери чок, каш хемни кежип, каш сынны дамна чоруп каар.

Ол чүл дээрге, кыс сырбык дилээп, аскыр сырбыктың орынны олуртуп, делегейин дескиип чоруп каары ол. Кызын чоразы иетеп чеде бээринге, бир аар хей сырбыкка-даа таваржыр. Мурнунда кыс сырбык маңнап орар, аскыр сырбыктар оон соонган изырлыр шуужуп чоруур. Олар ыяштар уламнап турда көөрге, пөштер аразында узун кок чеп аргамчы шойлуп чорүй баргандыг-даа.

Тожу анчыларының чугаазы-биле алырга, кыс сырбык бир чайын үш катап төрүүр. Оон баштайгы кыс оолдары ийи катап, ийиги удаа төрүттүнгенинери бир катап төрүүр. Мынап келирге, бир кыс сырбык хей дургузуунда ортумаазы соонга үстүп чыдып каар.

Ээлүг аңчы диңниң көжер, кашпезин эндевес. Чемиш элбек болурга, диңң аажок омак, дааш-шимээнниг болгаш көскүлең болгулаар. Чимир чеми эвээште диңң чажыт, бүдүү улчуп чоруп каар.

Күзүн тайгага диңнер барган баштай аткан сырбыындан бо чылын диңниң көшкен, көшпээнин аңчы кижи билип каапкар. Хол, будунун, өөнүң дүктери тазарып калган, көдүрерге, арта чиик болур болза, көшкеп диңң-дир дижир. Дүктери семдер, соруут, хырны толуг, силиг болур болза, ынай бээр көшпээни ол болур.

Диңң болдунуң шаанче дыка үгээнныг. Диңң чеже-даа элбек болза, ону аңнарының эвин билбес болза, хүшедирдээ маннаш, чаңгыс-даа сырбык көрбейн барып болур. Диңкки кижи хүнээреткир күдүрээлер теп чоруурга-ла эки. Чер биле ыяшты деяге хайгаарап, буттуң даажы кулакка дыңналбас кылдыр кылаштаар ужурлуг. Диңң кажан кижини эскерип каанда чаштып билирі-даа кончуг. Анчы ыяштың бир талазынга турда, ооң-биле дужаап өске талазынга сырбык чыдар. Сырбык чүле чаштының билир эвес, харып кыдыра балыглаанган чоруп беду дораан-на чүкбиле орай шаап алган болур.

М. ЭРГЕП.

Новелла

УЗУН-КАДАЙ

Мээң черимниң кижилери улуг улустуң ат-сывын дорт адаавас чаңчылдыг. Ынчангаш Диин-Сояр, Хем-Соктаар, Өшкү Малдаар, Узун-Кадай дээп ышкаш аттар тыптып, чаңгыс эвес салгалче дамчып бар чыдары чадавас.

Улугларның шола аттары хүндүткелдиң ёзугу-биле бадыткаттынып, чоок-кавыжыкка алдаржып турумчуй берген болгулаар.

Хар хыраа. Кыштың баштайгы тынажы, ажыы-биле чугаалаарга — соок кыштың эге хартаачызы бо-ла-дыр ам. Шала бүргет дүшеерни аяс хүннер солуза-даа, бойдус бодунуң эргезининң бир эзлүүзинче кирип орары бо-дур ийин.

Оон хары тозан ашкан-на боор. Улуг кижилерниң харазынын айтырарга, оларны куду көргени-биле дөмей болур дээрзин авам дирит чорда-ла билип алган мен.

Бичии көдээ сууржугаш. Оон чурттакчылары бот-боттарын эки билчир туржук, а харыдаа кант ада ук төөгүзүн коптаржы төрелдежи бергилээрлер...

Ийи дөмбүнге суглап чораан шуваганчы — не кижиниң ыя оозуун чедиржиптерин бодай бердим.

— А сен ышкажыл сен. Акымның оглу!

— Ийе. Мен мен —дей каапкаш, ийи дөмбүн сугну уй албас ышкаш көдүрдүм. Харалаан, ол аразында дөмбүнмер ээзиниң чугаазын база ада-нениң болгаш чоок-кавыы чүвелеримниң амыдыралын кедүрүпкензиг болдум...

Редакциянның адресы:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегүүр киижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киижилериниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информацияның киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киижизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чаттыг № 2070.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01394.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 244 (1264) | 1984 чылдың октябрь 21, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидиңер! Ачы-дуза чедирилгезиниң янзы-бүрү хевирлеринге чоннуң өзүлделиг хереглелдерин бүрүн хандырыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин партияның Армения республика организациязында канчаар күүседип турарының дугайында» СЭКП Төп Комитеди доктаал хүлээп алган.

Партияның XXVI съездизиниң, ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин СЭКП ТК-ның Чиргине секрстары эш К. У. Черненконуң айтыышкынарын күүсетпишаан, Арменияның Компартиязының ТК-зы, партияның хооркомнары болгаш райкомнары, партия эге организацияларының идеологтуг, масса-политиктиг ажыл-чорудулгазын оожум сайзырангайжыдып турар, ооң практиктиг сорулгаларлан, боттуг социал-экономиктиг сорулгалардан хоорук чорууу ажып эртинмээн. Идеологтуг ажыл коммунист бүрүзүнүң хөрээ ам-даа болбайн турар. Чамдык партия комитеттеринде, партия эге организацияларында чоннуң янзы-бүрү кезектери-биле кижизидилге ажылының дээштиг системазы тургустуимаан, ажыл-херектиң байдалын ханы болгаш шүгүмүүлелчи ёзу-биле анализтеп көрбейн турар, сеткил маажым болгаш болуп соңгургадыр байдалдар бар.

Чамдык партия комитеттери кижизидилгеде четпестерни политиктиг чидиг болгаш принципиалдыг ёзу-биле көрбейн турар. Идея-кижизидилгелиг ажылды күш-ажылчы коллективтерже улам улуу-биле мөөнеп турар. Будурулге бригадаларының 70 хуузунда партбелүктерин тургускан азы парторганизаччылар бар. Политиктиг кижизидилгенниң, улуг ажыл-агый планнарының идеологтуг хандырылгазының таарымчалыг дуржулгазын «Масис», «Арнэлектромаш» будурулге каттыжышкынарының, Ленинаканның пэс-тазывы комбинадының, Математика машиналарының эртем-шинчилел институдунуң, Абовян районнуң Куйбышев аттыг колхозунуң, Эчмиадзин районнуң Багрямян аттыг совхозунуң партия организациялары болгаш ооң-даа өскелеп эки дуржулганы чедип алган. Улус депутатарының Советтеринде, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кижизидикчи ролю бедээн. Чогаадыкчы эвилелдериниң ажыл-чорудулгазы экижип, ниитилел амыдыралының бүгү талааларында парлалганын, телевидениниң болгаш радионуң салдары күштелип турар.

Интернационалчы кижизидилгенин, СССР-ниң социалистиг Арменияның төөгүлүг чедишкиннерин пропагандалаар талазы-биле ажыл улам-на улуг ужур-утказыг болуп бар чыдар. Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел калбарып турар. Бистиң Совет Төрээн чүрттүвүс дээш чоргаарланыышкынын, патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгеин күүседиринге белен болурупчун ёзугуура аныяктарны кижизидеп партия, комсомол комитеттериниң доктаамал сагыш салыышкынының чүүлү болуп турар. Ереван, Ленинакан, Кировакан хоорайларның ажылчы чоннарының үлегерин ёзугаар школалар класстарына болгаш школа назыны четпээн уруглар албан черлерине бүдүрүлге бригадаларының шефтээшкинин калбак пептерээн. Орус дылды өөренирин хамыдырынга таарышкан байдалдарны чер болганда тургузуп турар. Эрге-хоойлу пропагандазын, арагалаашкынга удур демиселди улам идепкейлиг чорудуп турар, эргехоойлу үрээр чоруктар элээн кызырылган.

Ооң-биле чергелештир Компартияның ТК-зы, партия хооркомнары болгаш райкомнары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерине дүүштүр идеологтуг, масса-политиктиг ажыл-чорудулгазын оожум сайзырангайжыдып турар, ооң практиктиг сорулгаларлан, боттуг социал-экономиктиг сорулгалардан хоорук чорууу ажып эртинмээн. Идеологтуг ажыл коммунист бүрүзүнүң хөрээ ам-даа болбайн турар. Чамдык партия комитеттеринде, партия эге организацияларында чоннуң янзы-бүрү кезектери-биле кижизидилге ажылының дээштиг системазы тургустуимаан, ажыл-херектиң байдалын ханы болгаш шүгүмүүлелчи ёзу-биле анализтеп көрбейн турар, сеткил маажым болгаш болуп соңгургадыр байдалдар бар.

Чамдык партия комитеттери кижизидилгеде четпестерни политиктиг чидиг болгаш принципиалдыг ёзу-биле көрбейн турар. Идея-кижизидилгелиг ажылды күш-ажылчы коллективтерже улам улуу-биле мөөнеп турар. Будурулге бригадаларының 70 хуузунда партбелүктерин тургускан азы парторганизаччылар бар. Политиктиг кижизидилгенниң, улуг ажыл-агый планнарының идеологтуг хандырылгазының таарымчалыг дуржулгазын «Масис», «Арнэлектромаш» будурулге каттыжышкынарының, Ленинаканның пэс-тазывы комбинадының, Математика машиналарының эртем-шинчилел институдунуң, Абовян районнуң Куйбышев аттыг колхозунуң, Эчмиадзин районнуң Багрямян аттыг совхозунуң партия организациялары болгаш ооң-даа өскелеп эки дуржулганы чедип алган. Улус депутатарының Советтеринде, профэвилел болгаш комсомол организацияларының кижизидикчи ролю бедээн. Чогаадыкчы эвилелдериниң ажыл-чорудулгазы экижип, ниитилел амыдыралының бүгү талааларында парлалганын, телевидениниң болгаш радионуң салдары күштелип турар.

Интернационалчы кижизидилгенин, СССР-ниң социалистиг Арменияның төөгүлүг чедишкиннерин пропагандалаар талазы-биле ажыл улам-на улуг ужур-утказыг болуп бар чыдар. Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел калбарып турар. Бистиң Совет Төрээн чүрттүвүс дээш чоргаарланыышкынын, патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгеин күүседиринге белен болурупчун ёзугуура аныяктарны кижизидеп партия, комсомол комитеттериниң доктаамал сагыш салыышкынының чүүлү болуп турар. Ереван, Ленинаканның, Кировакан хоорайларның ажылчы чоннарының үлегерин ёзугаар школалар класстарына болгаш школа назыны четпээн уруглар албан черлерине бүдүрүлге бригадаларының шефтээшкинин калбак пептерээн. Орус дылды өөренирин хамыдырынга таарышкан байдалдарны чер болганда тургузуп турар. Эрге-хоойлу пропагандазын, арагалаашкынга удур демиселди улам идепкейлиг чорудуп турар, эргехоойлу үрээр чоруктар элээн кызырылган.

Ооң-биле чергелештир Компартияның ТК-зы, партия хооркомнары болгаш райкомнары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерине дүүштүр идеологтуг, масса-политиктиг ажыл-чорудулгазын оожум сайзырангайжыдып турар, ооң практиктиг сорулгаларлан, боттуг социал-экономиктиг сорулгалардан хоорук чорууу ажып эртинмээн. Идеологтуг ажыл коммунист бүрүзүнүң хөрээ ам-даа болбайн турар. Чамдык партия комитеттеринде, партия эге организацияларында чоннуң янзы-бүрү кезектери-биле кижизидилге ажылының дээштиг системазы тургустуимаан, ажыл-херектиң байдалын ханы болгаш шүгүмүүлелчи ёзу-биле анализтеп көрбейн турар, сеткил маажым болгаш болуп соңгургадыр байдалдар бар.

Чамдык партия комитеттери кижизидилгеде четпестерни политиктиг чидиг болгаш принципиалдыг ёзу-биле көрбейн турар. Идея-кижизидилгелиг ажылды күш-ажылчы коллективтерже улам улуу-биле мөөнеп турар. Будурулге бригадаларының 70 хуузунда партбелүктерин тургускан азы парторганизаччылар бар. Политиктиг кижизидилгенниң, улуг ажыл-агый планнарының идеологтуг хандырылгазының таарымчалыг дуржулгазын «Масис», «Арнэлектромаш» будурулге каттыжышкынарының, Ленинаканның пэс-тазывы комбинадының, Математика машиналарының эртем-шинчилел институдунуң, Абовян районнуң Куйбышев аттыг колхозунуң, Эчмиадзин районнуң Багрямян аттыг совхозунуң партия организацияларының

РЕВОЛЮСЧУ ДАЙЫНЧЫ, КУШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 10, октябрь 1984 ч.

«КОМСОМОЛЧУ БИЛЕТ» ДЕП ОПЕРАЦИЯ

Партия болгаш комсомол кежигүү, эрес-маадырлыг чоруктарны кылгылаан дайынчыларның билеттери каш-даа чүс чыл эртсе мөңге эртине болуп, салгалдан салгалче дамчып артып каар.

Гвардиниң аныа дайынчызы Совет Эвилелиниң Маадыры комсомолчу Александр Матросовка тураскаадың чанында, солдат болгаш взвод комсоругу турган, дайынчы даңгырак хүлээп ап турганын бүгү назыда уттундурбас. 1943 чылда Чериушки суур чоогунга амы-тынындан эрес-дидим чарылган Александр Матросовтуң ады совет аныктарга коргуш чок чоруктуң символу боол арткан. «Дайзының от точказын мага-бодуу-биле дүй чыдыпкаш, оңу кезек теде соксаткан...» деп бижиктир, № 17251590 дугаарлыг комсомолчу билет Великие Луки деп эрги орус хоорайда Александр Матросов аттыг дайынчы комсомолчуладар музейинде мөңге кадагалаттынган.

Агаар тулчуушкунуунга дайзының самолёду-биле чуурга үскүлешкен кара чаңгыс хереэжен-ужудукчу комсомолчу Катя Зеленкопуң ханы борашкан, бузунаалырга орбарланып самдзарарган 7463250 дугаарлыг билет база бо музейде солуп экспонат. Бо маадырлыг чоруу дээш улуг лейтенант Екатерина Ивановна Зеленко 1941 чылдың декабрьда Ленин орден-биле өлгенинiң соонда шаннаткан.

Херсонуң чурт-шинчилел музейинде шил делгинр базырыга ылангыя аныак көрүкчүлер үр-ле доктаар. Ында аныа дайынчы Николай Лебедьтиң 8622984 дугаарлыг комсомол биледи чыдар. Билет сыарып бузундузунга оттур аттырган болгаш ханга борашкан. Херсонуң хостаанының соонда билетти рота командири, улуг лейтенант Филенко чоруткан. «Билетти Николай Лебедьтиң эрес-дидим тулчуп турган өлүрткенин дайын шелүнден тып алган мен. Николай Устинович Курск дээрбээнге өлүрткен болгаш Курск областың Хомутовский районунда хөөржүттүнген. Бир эвес ооң төрелдери кандыг-даа медээ албаан болза, «аныа дайынчы Лебедь маадырлыы-биле өлген деп дыңнадыңар»—деп бижээн болган.

Днепр дээш тулчуушкун үезинде, 1943 чылдың декабрьда 61-ги адыгжы дивизия Николькск плацдармынга (дайын чорударынга белеткээн черге) карыы-доңкуу дешсел чоруп турган. Комсорг аныа дайынчы Омар Кадыргоглы Омаровтуң ротазы дайынчы даалга алган: Каховкадан ырак эвесте Горностаевский районнуң Соломаки хуторунуң соңгу талазында аны чок бедигээште дайзының үзүткаар. Шавар халдаашкынче кирип тура, бистиң дайынчылар дайзының от точказына таваржы бергеп. Рота чыдыпкан.

— От точказын чок кылырын мөңээ чөпшээреп көрүнер — деп, аныак азербайджан командирдей дилээн — Омаров холунга бир шарыг граната тутказ, үнген чорупкан. Дайынчылар эжиинден карак салбаан. От точказы-биле дидим дайынчының аразы ооңум кызыылып орган. Ам-на Омар чиде бергеп. Гранаталар уяа-даваа амбрашурааже ужуруп киргеннер;

— Атакаже! Бурунгаар! — дээш команда чаңгыланы бергеп.

«Ура—а!»— дишпиивеп, рота шаап халдаашкынче кирипкеп. Ыынчалза-даа дайзының пулемёду катап дирал бергеп. Атака соксай берген өйде, совет дайынчылар от точказынче шуран чыткан эжин шалбуд көрүп четтиккеп. Гитлержиниң пулемёдуунуң аксын Омар көрээ-биле дүй чыдыпкаш, өөрүмге оруктуу ажыткан. Бедигээш хостаагап. Омарның чүрээнiң дужуна чораан 3719620 дугаарлыг комсомол биледиң пулемет октары каш черден өткеш, аныак комсомолчу чүректи өзе берген болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында комсомолчу дайынчыларның, тылдың комсомолчу ажылчыннарының маадырлыг херектерин амгы үениң совет аныктары боттарының күш-ажылчы ээлчегларинде, социалистиг Төрээн чуртун камгалаар патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгелериниде уламчылап турар.

Бис комсомолчу билеттер, маадырлар дугайында документтер, материалдар чыып, дилээшкин ажылын чорудуп турар бис. 1941-1945 чылдарның материалдарындан, маадырлыг комсомолчулар дугайында, оларның билеттериниң дугайында билип, тып алган болзунаров, бисче чорудуп бээримерни диледнимс: 325002, г. Херсоң—2, ДК текстильщиков, клуб «Родина».

А. ЦИТРОН.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДУГАЙЫНДА

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур чурттуң ном үндүрер черлери янзы-бүрү хевирниң болгаш шаарның беш чүс ажыг номун 33 миллион экземплярлыг кылдыр үндүрер. Оларның чамдыызының дугайын ССРЭ-ниң мүркомиздаттың даргазының орланычызы А. Небензя СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

Нинтилел-политиктиг темага бижиттингеп номнарның ковей кезини Ада-чурттуң Улуг дайынының шылгарангай шериг начальниктери Г. К. Жуков, А. М. Василевский, И. С. Конев, К. К. Рокоссовский, И. Х. Баграмян, В. И. Чуйков болгаш оон-даа өскелерниң сактыышкынналары-биле эгелээр. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чедип алдыган совет улустуң фашизмни ажыл тиилээнiң төөгүчүлериниң ол ажылдарынга чыыттынар. Эрткен дайынының кичээндиринге туразаатырган ажыл — социалистиг чурттарның эртемденнериниң кады кылганы «Делегейниң ийиги дайыны. Кыска төөгүзү» «Наука» деп ном үндүрер чер парлап турар. Ол-ла темага совет авторларның «Делегейниң ийиги дайыны. Түңнелдер болгаш кичээндиргилер» база «Совет Эвилелиниң Ада-чурттуң Улуг дайыны. Кыска төөгү» деп ажылдарны шеригниң ном үндүрер чери парлаар.

Совет Эвилелиниң антигитлержи коалиция чурттары-биле дедир хамаарылгазының дугайында документалдыг ажылдар парлалгада белеткеттинип турар. Номчукчулар «Международные отношения» ном үндүрер черниң үндүрүлгеге белеткеп турары дашпыкы күрүнелерниң болган хөй-ниити ажылдакчыларының совет улустуң чижек чок эрес-маадырлыг чоруунуң дугайында чугааларының номун улуг соңүргал-биле үткүүр.

Чуруза дээш үндүрүлгелерниң бирээзи «Ада-чурттуң Улуг дайыны» деп энциклопедия. Оон тиражы 150 муң экземплияр болур.

Чурттуң бүгү ном үндүрер черлериниң юбилейге тураскаатказ нептереддиг литератураларының арасында дайын чылдарында совет дайынчыларның болган тылдың ажылынчыларининiң өлүм чок эрес-дидим чоруунуң, маадырлыг партизаннар, маадыр хоорайлар, Тиилелгеге аныктарнын кирген улуг үлүүнүң дугайында номнар бар.

Ийи томнуг «Ада-чурттуң Улуг дайыныының поэзизизы» «Художественная литература» ном үндүрер чер белеткээн. Оон ангыда «Тиилелге» деп дөрт томнуг номну база парлаар. Оон бирги номунда совет чогаалчыларның дайын чылдарында бижээни тоожулары, чечен чугаалары кирген. Ийиги номда поэзия чогаалы бар, а шериг публицистика үшкүзүүде.

Дөртку том социалистиг чурттарның чогаалчыларының Ада-чурттуң Улуг дайыныының база антифашисисчи удурланыышкын дугайында чогаалдарындан тургустунган. «Советский писатель» ном үндүрер чер М. Шолоховтуң, Ю. Бондаревтиң, Г. Марковтуң, А. Чаковскийиниң болгаш оон-даа өске литераторларның дайын темазынга бижиттингеп чогаалдарын парлап үндүрер.

Делегейниң ийиги дайыныының дугайында эртем-нептереддиг ажылдар, Ада-чурттуң Улуг дайыныга Совет Армияның болгаш чонуң маадырлыг эрес-дидим чоруктарының дугайында чогаалдар, совет шериг начальниктериниң сактыышкынналары хөй санныг тиражтыг кылдыр дашпыкы дылдарга парлаттынар.

Дайын чылдарының шинтирлиг тулчуушкуннарынга тураскаадып 12 томнуг «Алдар веногу» деп аттыг антологияны парлаар. Совет Эвилелиниң Маадырларының. Алдар орденнериниң долу кавалерлериниң дугайында номнар белеткеттингеп.

М. ВАСИЛЕВСКАЯ.

Москва.

ЧУРУКТА: Ада-чурттуң Улуг дайыныының киржикчизи Кыргыс Шошукович Чамзырын. Оон фронтучу оруу үезин наш күрүнелерни кежир шөйүгеп. Кыргыс Шошукович-ниң маадырлыг чоруктарының дугайын тыва эки турачыларның дайынчы өжин Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы И. Т. Кузнецов бодунуң «Савидан Ровно чедир» деп номунда тодаргай бижип турар.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкаанының 40 чылының байырлалы-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлеадың болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижин-биле шаннаткан партизиный, дайынның болгаш күш-ажылдың болук хоочуннарының бирээзи — К. Ш. Чамзырын.

А. СОТНАМНЫҢ фотозу.

ооо

ТЕАТР — ДАЙЫНЧЫ

Улуг театрның актристеринiң Барыын Фронтунуң дайынчыларының мурнунда концерт көргүзүп турары (1942 чылда тырттырган чуруун). Дайын чылдарында театрның он беш фронтучу бригадазары Совет Армияның дайынчыларынга шимелерни болгаш концерттерни көргүзүп чоруп турган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ооо

ХЛЕБТЕ – БИЖИК

Ол хүннер Бисултан Караевтың амыдыралында эң-не аар-берге хүннер болган. Витебск чоогунга дайзын-биле сегиржип алышкын үезинде ону аар балыглапкан турган. Мина чазылгаш оон арнын үреп каан, баш сөөгүмге база деттен. Миниип келгеш, тут-турган-дыр мен деп чүвени бижип каанкан.

Ону ам ол-бо лагерьлерде октан туруп берген. Сөөлүнде ону Валковыск лагериже экелген. Аңаа хөй кижилерни хиличектеп өлүрген. Бисултан аргажок арыпкан, чүгле кежи биле сөөгү арткан. Бир кежээ ол барак кыдымыга чөленип алган турда, дужуңга эртип чыткан ийи аныак урутнуң бирээзи херим ажыр бирле чүвени кижер октапканын эскерип каан. Борбак хлеб кескиндизин халып барып сегирип алган. Кым-даа эскербээн!

Баракче киргеш, азытта чаштының алгаш, хлебти харамдыгып чип эгелээн. Хлебтин иштинден бижик үштүнүп келген. Ында бижип каанны: «Дайынчы, быжыг тутпун! Тиилелге удавас! Надежда Бобовиктен изиг байыр».

...Дайынның дөшкүн чылдары шуургаанап эрте берген. Өөрүшкүлүг тиилелге келген! Ыракта Шөраб деп бичии таджик хоорайжыгында күзэ эртип турган. Чанчыл ёзугаар дашка кодургенниң сөөлүнде, күдээ туруп келгеш чүве чугаалаан.

Оон сөөлүнде каш чылдар эрткенде Таджикистандан алды муң километр ыракта турар Свислочь дээр белорус суурга Бисултан кадайы Магнур-биле кады аалдап чеде берген. Ол сеткилдин ханызындан өөрүшкүнүң ужуражыышкыны болган. Назыны элээн үлгады берген ийи кижи автобус чанынга турган хөй чонну-даа, боттарының уруглары-дан төөвайн кужактажыпканнар. Оларның кайызы-даа агып бадып турган карак чажындан ыптаажнар.

Надежда Ивановна ям ийи уругнуң неэн. Хей-ниити ажылдарының идепкейлиг киржикчизи. Бисултан Караев бет уругнуң азазы. Шураб эмнелгезинiң техник-рентгенологу.

ФЕЛЬДМАРШАЛ М. И. КУТУЗОВТУҢ МУЗЕЙИ

Польшаның барын талазыбиле төөгүге билдингир эрги Саксон оруу шөйлүп чоруткан. Оладып чөөн түүже наполеончу армия чоруп орган болгаш база-ла ол оруктан ооң артынчы солдаттары дедир дезинкем. Эрткен ол үе дугайын орук хажыызында тургускан тураскаал сагындырып кээр. Ону фельдмаршал Михаил Илларионович Кутузовтуң чүрээниң хөөрүнүң кырында тургускан.

Ынчан, 1813 чылда, улуг эвес саксон хоорай Бунцлауда (амгы Болеславец) бир бажыңга полководчуунуң штавы турган. А ол-ла бажыңның ийиги каъдынга Кутузов болу чурттап турган. Шериг албанынга чоруп турган, сюнка алыскаш, аарый бергеп. Аарый ону аңаа салбас хире ацаргаанын билип каан, сөөлгү чагыын бергеп: «Ояген сөөгүмүү төрээн черимче аппарыңнар, чүрээмни маңаа, Саксон оруунуң чанынга хөөржүдер силер. Солдаттарым — Россияның эзирлери мээң чүрээм олар-биле кезээде кады деп чүвени билзиннер». Ооң чагыы күүсеттингеп. Эът-сөөк ирятпес тускай будумелдер сиңиктирген ооң мага-бодуу Петербургка аппаргаш, Казань дугаңында хөөржүткен. А чүрээ ында, вольша черде артып калган.

Болеславеште М. И. Кутузовтуң Бажың-музейинден көрүкчүлер үзүктелбес. Ында талыгыр эрткен чылдарның хереэзи — хөй санныг экспонаттар делгеттингеп: ок-чемнек, дайынчы эт-херексел. Кутузовтуң армиязының чоруп турган оруктарының схемазы. Полководчуунуң сөөлгү минутазынга чедир чыткаңы өрээлдиң иштики дериң ол хевээр кадагалаттынган. Совет Эвилелиниң чорудуп бергеп экспонаттар-биле музей улам байлак деритгингеп.

Полководчуунуң чүрээниң хөөрүнүң кырында тургускан обелиск-биле кожа кызыл-сылдысчыштаттарлыг тураскаалдар база бар. Ол дээрге польша черлериниң хосталгазы дээш демисеглге амы-тынын бергеп совет дайынчыларга мемориалдыг хөөр-дур.

ЧУРУКТА: улуг орус полководчуунуң Болеславеште чурттап турганы бажыңының чамында совет солдаттар турда, фотокорреспондент Г. Лиске-ров 1945 чылда тырттырган. СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЛИР КИЖИ БАР ИРГИ БЕ?

Эртим редакция!

Силерге улут идегел-биле бижир ужурум болза, төрээн ачамның дугайын айтырыксаан ийик мен. Ачам Тес-Хем районнуң Самагалдай суурдан болуп эштери-биле кады эки тура-биле Ада-чурттуң Улуг дайынынче конгуг аныында аът-

таныпкан. Мен ынчан чаш турган мен. Ол-ла хевээр ачамның дугайында чүү-даа билдинмес. Солунмардан номчуп, радиодан дыңнап олурарга, дайын үезинде читкен кижилер типтии-даа турар, боттары тывылбас-даа болза, чевээдаа тыпты берген боор-дур.

Ачамның адын Сооң Чапсын дээр (адазының адын билбес мен). Ол боду топтуг-томаанныг, ажылгыр, ак сеткилдиг кижи дээр чораан. «Шын» солунның номчукчуларындан, эң ылаңгыя эки турачылардан идегел дилээрим болза, мээң ачамның дугайын, ооң кара, каңчаар дайылдажыл чораанының дугайын, билир болзунарза, менче бижип көрүнерем.

Мээң адрезим: Тес-Хем район, Чодураа суур.

Полина Сыратовна Довутпе.

АКСЫМ-КЕЖИИН ЫРЛАП ЧОР МЕН

1942 чыл. Тыва Арат Республиканың пайысылалы Кызыл хоорайга шериг баарынга бедеткенин, аар-саар ажылдар кылып чоруп турган бис. Бир хүн бистиң Тываның аныктар эвилелиниң Төп Комитединге келзин дээн. Амгы үеде «Чыраа-Бажы» совхозта кадарчылаан ажылдан чоруур Хаваа Санчатович Монгуш эжим ийиләээ чеде-ле бердивис. «Шериг албанывче сидерини чоруурунарны амдыызында сонгаварлаткан. Кызыл Шеригте тыва чонуң белээ —чыгдыкган хөй дук чедиржир силер»— дээн.

Чонуң белек дузаламчызының чамдык кемнии. 3-кү моонь белек эртыын—100 тонна дуктуу Улуг-Хемни кудуу сал-биле бөлүргээш. Совет Эвилелиниге дужаар балукке бистиң киржер чедирип, өөрүп хөгжеп турарын чүү дээр.

Орус эш-өөрүвүс паспорт-документилиг болгаш-биле аңаа үстүп чидып калган. 31 тыва паспорттарывыс хонукхуусаазы төөгеми-биле, ТАР биле ССРЭ кызыгаары турган Борбак-Хаакка чедип келдивис. Хар, көртүкке бастырып кар чазып, дожуп-дожап чораамывыс уттундурбас. Ол үеде Совет Эвилели-биле Тываның аразында садыг болгаш аргы-жылга харылаан турган төөгө Комбуй бистиң уткуп алгаш, аъш-чем, оран-турлаг-биле хандырып, каш хонудур дыштандырган. Ноябрь эгезинде хоорайывыска ээп кээп, даалгавыс онча-менди, эки күүсеткеннивис илеткээн бис. Кижи бүрүзү чогуур шаңналыр

Бөгүн—Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

ҮЛҮҮН КИИРБИШААН

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының боттарының профессионал байырлалын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүдүүшүнде социалистиг чарыштыг улам калбартқан үеде турар. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга, совет улустуң чазагай чоруун улам ыңай бедидерине төлептиг үлүг-хүүзүн киирбишаан, Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң күш-ажылчы коллективтери чамдык чедиишкиннерин чедип алган.

Бо чылдың эрткен тос айларының түңнели-биле алырга, бараанның продукцияның болгаш садып сайгарган продукцияның хемчээлиниң талазы-биле күрүне планы ажыр күүсеттинген. Өзүлдениң темпизи эрткен чылдың бо үезинде деңнээрге 4,9 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 110,5 хуу күүсеттинген болгаш ол шалың төлевирииниң өзүлдезинден мурнап турар. Эрткен үениң иштинде чонуң хереглел барааннарын планда көрдүгенинден 1254 мың рубль хөй кылдыр сайгарган.

Чедип алган чедиишкиннеривис боду чедип келбээн-Бистиң инженер-техниктиг ажылдакчыларывыстың, массалыг мергежилдиң ажылишчилериниң, бүдүрүлгенин мурнакчыларының болгаш күш-ажылдың хоочуннарының шүдүргү ажыл-ижинииң ачызында олар чедип алдынган. Буянныг дыштанылгаже үнер үезин шагаа-ла чедип келгенда болза, «Хүндүлелдин Демдээ» орденниң эдилекчизи Елизавета Емельяновна Золотухина, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Елизавета Ивановна Викторова, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Ноя Иргитовна Иргит ам-даа аныяктардан дудак чок ажылдап, төрээн бүдүрүлгезинде ажылдавышаан. Олар аныяктарның дагдыныкчылары.

Коммунист Екатерина Ивановна Сантьева, ажыткы кылыкчылары В. Дружинкина, Л. Бологова, булочка цегинде быжырыкчы М. Бахова; тудугжу В. Маняков үстүнде адаанывыс бүдүрүлгенинң хоочуннарындан күш-ажылчы эстафетазы хүлээп алган, оларның ээлеп каан херээн уламчылап турар. Кара-кыс Хертековна Хомушку оң сес чыл дургузунда хлеб быжырыкчылап ажылдап турар. Оон удуртканы бригада чарыштарга каш удаа тиилекчи болуп келген. Хлеб бүдүрелиниң планындан ажыр 30 тонна продукцияны коллектив тос айларда берген. Амгы үеде бригада декабрь айның үлүүнде киргең.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң хоочуи бүдүрүлгелериниң бирээзи Кызылдың пиво заводу, садыг организацияларынга продукция бээр планын ажыр күүсеткен. Чээрби ажыг чылдар иштинде мында ажылдап турар О. М. Наговицина биле Л. Р. Гладкова, Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш Улустарының найыралы орденнериниң эдилекчизи М. В. Панова, У. У. Чичина, И. Е. Пахомов, А. Н. Бочкарев болгаш өске-даа хоочуннар күш-ажылды организастаарынга болгаш аныяктар кижизидилгезинге улуг үлүүн киприштирип келгеннер. Аныяк салгалдың төлээлери В. С. Жукова, Г. К. Тульчеева болгаш олар ам мурнакчыларның одуруунче киргеннер.

Ак-Довуракты болгаш Чадаананың хлеб заводу бо чылын эки көргүзүглерин чедип алганнар. Ынчалза-даа Кызылдың, Бай-Хаактың, Тураның заводтары хлеб бүдүрүлгезинге үзүктелиишкиннерни болдуруп турган. Ылангыя кызылчылар хлебтиң шынары эки эвес дээрзин хомудап турарлар. Кол фондуларның эргижиреэни-биле, септелге базазының чогу-биле, бедик мергежилдиг кадрларның чедишпезин-биле үстүнде четпестерни тайылбырлап болур. Чылдагаанныр дилевейн, бар четпестерни чайладыр талазы-биле дарый демчеглерни ап, бүдүрүлгенин дээштинип чедип алыр дээш моон соңгаар чүүл кылза эки дээрзин шиитпирлээр үжүрлүг бис.

Бо чылын 30 технологтуг дериг-херекселдерни тургусан бис. Кондитер цегинде котёлдуң септелгези доозулган. Торт, булочка кылыр цехтерде чаа машиналарны түр салган. Чаа дериг-херекселдерни Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтары алган.

Хлеб-булочка кылыгларының ассортиментизин калбартыры чүүлдә соруглаларның бирээзи болуп турар. Бо чылын он хевирииң продукциязын бүдүрүп эгелээн.

Кадрларны белеткээр, оларны ажылга быжыглаар айтырыгже кичээнгейни утландырары чүүлдә. Аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниде үе чыл ажылдаан, мергежилиниге бердингеп кижилер эвээш эвес. Оларның дузазы-биле аныяктарны мергежилге хандыкшыдып, ажылчыннарның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле хемчегларын ап турар бис. Чаа завод ажыглалга киирерге, ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдалдар тургустунар. Дузалаа ажылагийын база тургускан. Ажылчын кижи дээш сагыш салыышкын улуг болза, ажылдың бүдүрүкчүлүү өөрээн билдингир.

А. САТ.
Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри.

ЧЕДИИШКИННИГ УТКААН

Боттарының профессионал байырлалын Кызылдың пиво заводунуң коллективиниң ажыл-ишчилери чедиишкиннеринг уткуп турар. Социалистиг чарыштыг цехтер, бригадалар болгаш тус-тус ажылчыннар ортузунга дээштиг организастап, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүдүрүлгенин сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле боттуг хемчегларни ап келгенинiң түңнелинде тос айларның планныг онаалдалары: бараанныг продукция бүдүрелиниң — 102,7 хуу, ону сайгарарыныы — 111,2 хуу күүсеттинген.

Тываның аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларында планныг онаалдаларын хуусаа бетинде чедиишкиннииг күүсеткеш, боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг уткуп турарлар хөй. Мындыгларның бирээзинге Кызылдың пиво заводунуң ажылчыны Мария Варламовна Панова база хамаарыр.

Ол чүгле бо бүдүрүлгеде 34 чыл ажылдап турар күш-ажылдың хоочуну. Ажылдап келген чылдарының иштинде М. В. Панова болуюп мергежилиниге дыка хөй аныяктарны өөреткен. Ам оон өөреникчилери башкызынадан дудак чок ажылдап, бүдүрүлгенип мурнакчылары болу берген. Оларның чамдыктарындан чурттуң дээш болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринде киргеннер база бар. Олар аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле тускай эртеминг специалистер боом төрээн Тывазынга чанып кээр.

Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш Мария Варламовна Панова Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш Улустарының найыралы орденнер-биле шаңнаткан. Аныяктарның дагдыныкчызы, бүдүрүлгенин мурнакчызы, күш-ажылдың хоочуну М. В. Панова Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын, аныяктарның дагдыныкчызы Мария Варламовна ПАНОВА.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИННИГ УТКААН

Боттарының профессионал байырлалын Кызылдың пиво заводунуң коллективиниң ажыл-ишчилери чедиишкиннеринг уткуп турар. Социалистиг чарыштыг цехтер, бригадалар болгаш тус-тус ажылчыннар ортузунга дээштиг организастап, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүдүрүлгенин сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле боттуг хемчегларни ап келгенинiң түңнелинде тос айларның планныг онаалдалары: бараанныг продукция бүдүрелиниң — 102,7 хуу, ону сайгарарыныы — 111,2 хуу күүсеттинген.

— Коллективтиң шак мындыг күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип алырынга бистиң мурнакчыларывыс, бүдүрүлгенин шолбаннары күш-ажылдың хоочуну Мария Варламовна Панова, Кара-кыс Ондар, Галина Климентьевна Тульчеева, Ирина Александровна Мокшина, Тамара Петровна Щетинина, Ураза Успуновна Чичина болгаш өскелерин-даа киирип турар үлүг-хүүзү улуг. Ылангыя Вера Семеновна Жукова удурткан пиво кылыр цехтиң Асия Фатиховна Газизова удурткан эзиртпес суксуннар кудар бригаданың ажыл-ишчилериниң кызымак ажылынга чоргаарланып турар бис — деп, заводтуң директору Ирина Романовна Кривоногова чугаалап турар.

Бо чылдың эрткен тос айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 4,8 хуу өзүлделиг болган. Эргижиреэн дериг-херекселдерни чоорту солуп, эвээш санныг ажылчыннар ажылды күүседип, ажылдың шынарын экижидеринче кичээнгейни доктаамал салып келгенинiң түңнелинде күш-ажылчы эки көргүзүглер чедип алдынган.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар. А. Газизованың удуртуп турары эзиртпес суксуннар кудар бригаданың ажыл-ишчилери чыл эгезинден бээр коллективте калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келген. Эрткен тос айларда бригаданың ажылчыннары планныг онаалдаларын 121 хуу күүсеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 5 хуу бедиткен. Бо цехте ажылдап турар технолог Ольга Наговицина бүдүрүлгенин технологизиязын экижидер талазы-биле кызымак ажылдап турар. Совет Тыванының 40 чыл ооңга турасказаткан социалистиг чарышка чедип алган бедик бүдүрүлгелери дээш ол СЭКП хооркомунуң болгаш улус депутаттарының хоорай Советиниң күүскомунуң хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

О. НАМАСАЙ.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС БИС

Чадаананың хлеб заводунуң коллективи бо чылдың бирги кварталында хожудаан, бүдүрүлге планы чедир күүсеттинмээн турган. А ийиги, үшкү кварталдарның түңнели-биле ол хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң санында чоруп турар. Завод коллективиниң хожудаашкынынан канчаар уштунганын чугаалап бээрин бүдүрүлгениң директору О. С. Диспейдеи бистиң корреспондентивис В. Куулар дилээн. Директорга сөс:

— Бирги кварталда чедир бербээн продукцияны безин дужаарынга ай хире хуусаа негеттинер турган. Дараазында кварталдың күш-ажылчы ээлчээнче кирип тура, ол талазы-биле ажыл-ёеренчи шынгы чүгаа маңаа болган, чүнү кылза экйл дээрзин ажаа тодаралып, дугуруштувус. Ол соруга-биле дирекция, хөй-ниити организациялар дараазында айтырыгларже улуг кичээнгейни утландырган. Чижээ, бүдүрүлгете күш-ажылды шын организастаар, социалистиг чарыштың дээштинин бедидер хемчеглер алдынган. Күш-ажылдың сагылга-чурумү быжыккан. Заводтуң иштики дериг-херекселдериниң чаартыры чаарткан, солуурун солаан. Чижээ, хөөткен даңган хуваакчызы тургустунган. «ФТЛ-2» маркалыг ийи печканың капитал сенителгезин кылган. Бүдүрген продукцияны сайгарылгаже дажыглаар он тергежигештерни немей тургускан. Бус-биле ажылдаар бир чаа котёлду ажыглалга киирген. Дериг-херекселдерни 28 муң рубль түңге солаан. Ол— ажылчыннарның күш-ажылын чигедиринге, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Продукцияның шынарын экижидеринге ол база салдарлыг болганы чугаажок. Үстүнде чугаалаанам чүүлдериниң дээштинде ажыл-херекке көстүп келген. Бо чылдың апрель айдан эгелээш-ле завод планныг онаалда күүселдезин чедип ап эгелээн. Ийиги кварталдың планы коллектив 110 хуу күүсеткен. Ынчангаш апрель, май, июнь айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 12 хуу бедээн. Ол — ийиги кварталда көргүзүглеривис-тир. Байдал бо хүнмерде кандыгыл? Сентябрь айның хүлээлгезинде 36 муң рубльдың бараанныг продукциязын бүдүрүп үндүрери көрдүгген турган, ону ажырып, 45 рубльже бүдүрдүвүс. Ынчангаш сентябрь айда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5 хуу бедээн. Чыл эгезинден бээр заводтуң ажылчыннары 26 муң рубльдың продукциязын ажыр бүдүрген болуп турар. Тос айларда көрдүгген планнан ажыр 19 тонна хлебти бүдүрген бис.

Цехтер, эълчеглер аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелин администрация, профком, ай, квартал санында үндүрүп турар. Чарыштың мурнакчыларын хөйге адап, шаңнап-мактап турар бис. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде ажылдакчы бүрүзү хаара түттүнген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атка бүдүрүлгеден амдыызында 10 кижи төлептиг болган.

Ажыл чүгле көргүзүглер-биле кызыгаарлаттынмас болгай. Биске сут болза хлеб-булочка кылыгларының шынары чугула черии эълеп турар. Заводтуң ажылдакчыларының бүдүрген продукциязының шынарын доктаамал ынап турар. Хынаалдаларның түңнели багай эвес болуп турар. Чурттакчы чондан бистиң бүдүрүп турарывыс продукцияга хамаарыштыр садыг, хөй-ниити чемненилге черлеринге хомудалдар киребейн турар.

ТАЙБЫҢНЫҢ ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ПОЛИТИКАЗЫ

Совет Эвилелиң бодунуң политиказын тайбыңчы утландырып-бышаан, боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш дайын аймылын эвээжедир талазы-биле чөптүг болгаш кайы-даа талага таарыжыр үндезинге дугуржулганы чедип алыр дээш туржун турар. Боо-чепсектерни кызыгаарлаары болгаш дайын аймылын эвээжедири совет-америк харылзаалларга болгаш иннизи-биле делегей байдалынга боттуг базым болур йиик. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң «Вашингтон пост» солуунуң айтырыгларынга харыларын делегейде калбаа-биле шак мынаар үнелеп турар.

Боо-чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле Вашингтонуун мурнунга К. У. Черненконуң тургускан кол айтырыгларынче америк парлаалга, радио болгаш телевидение улуг кичээнгейни утландырып, Ак бажың чогумчалыг харымны ол айтырыгларга бээр болза, совет-америк харылзаалларга таарымчалыг базымга чедирер йиик деп онзалап демделген турар.

Ак бажынга тускай хурал болганын америк солуннар, радио, телевидение база дыңнаткан. Совет медеглелге америк дой-нииттиниң улуг сонуургалын президент Рейган болгаш ооң чоок инжилерн барымдаалап көрбүшаан, совет медеглелди америк администрациниң канчаар көрүп турарын далаш-биле чарлаан. Президентиниң чөпшээрешкенин ёзугаар хуралдың түңнелин Ак бажыңның тускай төлээлекчизиниң медеглелга кыдыр чарлаан болгаш К. У. Черненконуң харыларында онзалап демделгээни мышкаш. Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың аразында харылзаалларны чогумчалыг кылдыр хөгжүдеринден артык сарыылдыг чүүл чок дээрзин хүлээп көрген. Совет медеглелдә ханызы-биле өөремип көөрү неттинин турар деп, тускай төлээлекчиниң медеглелинде база айтыкан. Ынчалзажок К. У. Черненконуң тургускан годаргай айтырыгларынга дөрт харымны бээрinden Вашингтон ойталап, амгы администрацияга «таарымча чок» ол айтырыгларны пропагандисчи эрги түүлдер-биле алаактырарын оралдажып турар деп, америк солуннар бижээн. Ак бажының мындыг тактиказының соруглазы — ол айтырыгларны өскээр үлаңдырары-дыр деп массалыг информациялыг америк чепсектери демделеп турар.

Интервюда айтыкан санал-дарга хамаарыштыр бодунуң таарымчалыг эвес туружун АКШ-тың амгы администрациязының өскертүр деп болдавайн турары Ак бажыңның төлээлекчизиниң журналистерниң айтырыгларынга харыызындан билдинг берген, Европага чепсектиг месиджежиниин болу берген таварылгада ядролуг чепсекти мурнай ажыглаар эргезин НАТО кажанда кагбаан деп, Ак бажыңның төлээлекчизи медеглээн. Контроль кылыры берге болганда, АКШ ядролуг боочепсекти немей бүдүрерин ССРЭ-биле деңге соксадын ыдаваас деп, ол төлээлекчи база чугаалаан.

СЭТА-ның корреспондентизин мындыг айтырыгны Ак бажыңның төлээлекчизинден салган: К. У. Черненконуң көдүрген дөрт санаалдарын АКШ хүлээп ап турар бе, азы ойталаан бе? Корреспондентиниң айтырымга дөрт харымны ол бербээн.

Бодунуң медеглелдерин тодаргай херектер-биле бадыткаарынче АКШ-ты Москва кыйгырып турар деп, Англияның «Гардиан» солуну бижээн. Эң-не чугула айтырыгларже америк таланың кичээнгейни совет удуртукчу углавдырган. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге ССРЭ тодаргай чугула санаалдарны көдүрген.

Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың аразында харылзаалар эвээжеп болуп турар деп, түск

КАЗАХ ССР. Уральск хоорайда шолге хамааты дайынның алдарлыг маадыры В. И. Чапаевке тураскаалды ажыткан (чурукта). Ол шоо хамааты дайынының маадырының адын авилеп турар.

Тураскаалды чогааткан авторлар — скульпторлар М. Айвеков болгаш Туленков, архитекторлар — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. Кацев болгаш П. Кривенко олар дивизия начальниги алдарлаан маадыр В. И. Чапаевти шавар халдаашкын үезинде кылдыр көргүскен.

Ф. САЛЬНИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ниң фотохрониказы.

ПАРТИЙЖИ СӨСТҮҢ КҮЖҮ

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң болгаш хөй национал совет литератураның төөгүзүнге 1984 чылдың сентябрь 25-и кажан-даа үттүнмас хүн болуп артар. Чүге дизе, ол Бирги бүгү-эвилел съездизиниң бежен чыл болганынга, партияга болгаш чонга совет литератураның 50 чыл бараан болуп келгенинге тураскаатты-ган.

Пленумнуң ажылынга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларының киришкени, аңаа СЭКП ТК-ниң Чиигизе секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазы болгаш ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң Удустарының найыралы орден-биле шаңнаазы — совет литература болгаш сөстүң мастерлериниң дугайында партияның ада сагыш салышкынының база бир чайыпсалчак бадыткалы болган. Константин Устиновичиниң «Бистер бөгүн Улуг Октябрьдан төрүттүнген совет литератураның эрткен оруунче чоргаарал-биле кежиктүрүп турар бис. XX чүс чылдың революстуг чаартылгаларын чайыпсалчак көргүскен литературага чоргаарлаптыр турар бис» деп сөстерге бистиң чаа-чаа чогаадыкчы кыюышкынарже хей-аът киирип турар.

Бистер, чогаалчылар, Бирги съездиниң уран чогаадылга ажылынга улуг ужур-дузалыын, совет интеллигенциянын тургустунарының төөгүзүнге чүтүла эргилделиг че-чада болганын, уран сөстүң мастерлеринге кызыгаар чок делгемнерин ажыктанын медереп билип турар бис. Ол үеле ырак Тывага культура революциязы кидип эгелеп, тыва бижик төрүттүнүп, бодувустуң чогаадыкчы интеллигенциявыс базала хевирлеттинип, тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзин Степан Сарыг-оолдуң «Эрге-шөлээ» деп шүлүү ол-ла 1934 чылда парлаттынып үгенин — Бирги съездиниң делегатта-рының шүлүктери-биле үн алчып турарын сактып келирге өөруүчүг-дүр.

«Түттунарда дыттыг Саян
Дужун бодап ажа-ла бээр.
Дузалаарда эттиг ССР
Тура дүшпейн чеде-ле бээр».

Бистиң тыва чогаалчыларывыс бежен чыл мурнунда, кедизи барып, тыва литература дей националдыг совет литератураның улуг хемнин бир алыры болуп агып киреринә харын-даа бүгү делегейге сураг-жый бээрин өттүр сеглеп чорааннар-дыр. Шынап-ла бо талазы-биле чаала 40 харлаан Совет Тываның литературазының болган уран түүлүүнүң шапкын дөгүлдезин тодаргай бадыткалды берип турар. Салчак Токаның «Араттың сөзү», Степан Сарыг-оолдуң «Ангыр-оолдуң тооржулары», Сергей Пюрбюнүң «Чечеген», Виктор Көкоолдуң «Хайыраан бодум», Олег Сагаан-оолдуң «Төрээн кижилерим» тыва классиктиг чогаалдар болу берген. Ол чорук дээрге национал культура өскелериин-биле сырый холбаалыг болган, интернационалнаң ужур-уткану бодунга ханы шингээдип алган, оларның байлак дружулгазы-биле чепсегленген тудум-на, ол дүгеен болган үре-түнелдиг сайзырай болурунуң база совет литературага төлептиг салышкының киирериниң көскү хереч-изин-дир.

Эш К. У. Черненконуң сес бүрүзү — чогаалчы кижиниң йиктелел мурнунга бедик харысалгалыын, ооң арын-шүүрүп, ат-алдарын, угаан-бодалын лениичи ёзу-биле илередип, партийжи болган улусчу идеялар-биле долдуунган, уран-чечен оюур-хевирлер-биле куттулган чогаалдарын маяковскийжи болган горькийжи, фадеевчи болган шолоховчу ёзу-биле тургузарыңче кыйгырып турар.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииниң бирги секретары Г. М. Макаровтуң илеткелги-даа, санал бергенирииң чугааларын-даа литературакыл, аңаа холбаштыр тыва литератураның эмгы байдалын аналиэтей бодап олурарга, бистин мурнуусту шиитпирлеттинмээн айтырыглар, ажыттынмаан проблемалар, дегдинмээн темалар, чогаалчыларның лабораториязында чедир дериттинмээн дерекселдер, мөзүлүг маадырларның оюур-хевирин, оларның шиитки сеткил-сагыжының байлаан болган ажыл-ижин долузу-биле — хүнүүн негелдезинге, үениң деңнелинге чедир көргүсээнин билдиинип келир-дир. Ол шыкаш чогаалдарда керегүүп турар айтырыглардың аныгелге кайы хире ужур-дузалыын илерегбес, болуушкунарның төөгү талазы-биле кайы хире шынының тодаргай фактылар-биле бадыткавас, оларны долгандыр маргылдаалар чорутпес чорук бисте барын айтыры артык эвес. Чырыкче үнген чогаалдарга бүгү таланың ханы анализтерин бербес, түүлге оларның сюжеттиг шугумун катаптай бижип, ол четпес, бо четпес деп эреңгей иинти түүнелдер-биле төңдүүп каар чоруктар бисте чайчыл болуп бар чыдар. «Бистиң критикавыс чоокуң утаан-бодал амыдыралының бүрүнгаар шимчээшкинниг дузалаар» хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар деп айыткан. Ол шыкаш пленумга чогаалчылар бот-боттарынга бедик негелдезиг болур чоруун быжыглаары оиза ужур-дузалыг болуруун, ол чорук чогаалчыларның боттарынга-даа, шиитпир-биле уран түүлге түүге ажыктыг болуруи онзалаң демдеглээн. Ындыг турбуже, бисте бот-боттарын билдилии-биле дет-киспес, чогаадыкчы харылзаа тутпас, харын чогаалдарның чамдык четпес талаларынга чыыдак каккаш оларны ёске базарын оралдажыр хөөннер бар. Ынчангаш пленумуң материаллары-биле хаңы, бодамчалыг танышкан тудум-на хөйну эскерип, чогаадыкчы ажылга ажыктыг сүмелерии болгаш чемелээшкиннерии билип алыр сен.

Черле мынаш, чогаалчы кижи бүрүзү Константин Устинович Черненконуң мындыг сөстерин бодуңун чогаал ажылынга кезээде удуртулга болдурар ужурлуг: «Хаиы идейлиг болгаш хамаатты ёзулуг чорук, уран-чечен мергежилдиг бедик деңнели — уран түүлүүн ажылдакчыларынга партияның, чоңнуң кол негелдези-дир». Ол дээрге бодуңун үеэш-биле деңге базарын, бодуңун маадырын-биле ыды чурттаарын, оларның чараатылыг оюур-хевирин болгаш маадырлыг күш-ажылын салгалдар дамчыштыр өлүм чок кылдыр моңгежидери мышаажил!

О. СУВАКПИТ.

ШИИТПИРЛИГ ОЮННАР ЭГЕЛЭЭН

СОЧИ. «Россия-84» фестивальдың программазында киргеи шыдыраага делегей маргылдаазының шиитпирлиг ужуражылгалары эгелээн.

Маргылдаанын төөгүзүнге чедир дөрт эргилде оюн артқан турда Лев Псахис алыр ужурлуг 10 саидан 7,5-ти, Олег Романишин 7 саннарыг тус-тузунда алганнар. Сес салыг соонда Георгий Акзамов 6,5 санныг. Херээженнерден үш шыдыраачы 7-7 саннарлыг: делегей чемпиону чораан Нона Гаприндашвили, гроссмейстер Нино Гуриели болгаш Ленинград область чурттуг аныяк мастер Татьяна Рубцова. Татьяниның соңгаарлаткан бир салыы база бар.

ДАКАР. Шашкиге делегей чемпиону ат дээш эр улус аразында болуп турар маргылдаада совет гроссмейстер А. Гантварг мурнавышаан хевээр. 10 саидан ол 8-ти алган. 10-гу салыгда ол Голландияның төлээзи Х. Янсенни удуп алган.

Совет мастерлерден чүгле А. Балякин чедиишкин чок болган. Ол Р. Клеркс (Голландия) уттурупкан. В. Вирный Р. Стокслди (Голландия) уткан. М. Кореневский Ван дер Валды (Голландия) тиилээн.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылынга дыннакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң дараазында факультеттеринге кирер дыннакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ — эге өөредилгенин педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга ол шыкаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден хүрээленирээн халдыкан дайынчыларны, а ол шыкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлерни улус вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригден халашкан кижилер шериг кезээнден өөредилгебиле чоруткан бижикти болгаш характеристиканы, пионерниң улус вожатыйлары — школалардан чоруткан бижикти болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилинге 1984 чылда көдээ школаларны доозкан болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга кирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база улус өөредилгезиниң район киллизиниң чоруткан бижикин көргүзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур бесседалажыышкынның түүнелдерин барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алган кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусаазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-деп эгелээр.

Дыннакчыларны айда-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чүгүла херек кижилерге — общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың октябрь 1-деп ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 бажың, белеткел салбыры.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы дараазында тускай эртемнерниң хүндүзүү өөредилгелиг белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкынны кылып турар:

1 «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Улетпур болгаш хамаатты тудуг».

Ажылчыкнардан киреринң күзээнинер ажылдаан сөөлүг черинге (декабрь 1-ге чедир) үзүктелиишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болуур ужурлуг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден курлавырже халашканнардан документтиң өөредилгезиң бүгү дургузукта хүлээп алыр. Белеткел салбырынга хүлээп алыр дугайында айтырыгны ноябрь 25-26-да шиитпирлээр. Өөренирииң хуусаазы 1984 чылдың декабрь 1-деп 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны төлээр. Киргеннерни иинти чурттаар чер-биле хандырар. 34 харлаан өрү эвес назылыгларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын челиишкинниг доозун, шылгалдаларны тутканнарыны киреринии шылгаазы чоокка бирги курска хүлээп алыр. Өөренирин күзээнинер дараазында документилерни дужаар: бүдүрүлге черииниң азы совхозтуң өөредилгелиг чоруткан бижикин терик таама шынзыдар, ортумак билииниң дугайында документиниң боду. № 286 маймык бөгүдаар эмчи шынзылгазы, будүрүлге характеристиказы. 3х4 хемчээлдиг 8 фото-чурук, куш-ажыл дептериниң үшта бижилге, өөредилг чорудар дугайында айтырыгны шиитпирлээн хуралдың протоколуидан үшта бижилге.

Билдиринишкинии боду келгеш бижиир.

Филиалдың адрези: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың № 4, белеткел салбыры.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНДА АКША-БАРААН ОЙНААШКЫННЫГ ШЫГЖАМЫРЛАРНЫҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 6-ДА ТУЛА ХООРАЙГА БОЛГАН 2-ГИ ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларында акша-бараан ойнаашкынныг шыгжамырларның счёттарының дараазында дугаарларынга ойнап алышкыннар таварышкан.

Счёттар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак түүнүнге хамаарыштыр ойнап алган хемчээлиниң хуузу		Счёттар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак түүнүнге хамаарыштыр ойнап алган хемчээлиниң хуузу	
В 025	чээрби беш		В 507	чээрби беш	
В 079	чээрби беш		В 536		чүс
В 099	чээрби беш		В 571	чээрби беш	
В 129	чээрби беш		В 611	чээрби беш	
В 177	чээрби беш		В 676	чээрби беш	
В 239	чээрби беш		В 712	чээрби беш	
В 245	чээрби беш		В 734	чээрби беш	
В 314		бежен	В 767		чүс
В 358	чээрби беш		В 819	чээрби беш	
В 366	чээрби беш		В 840		бежен
В 419		ийи чүс	В 899	чээрби беш	
В 452	чээрби беш		В 931	чээрби беш	
			В 984	чээрби беш	

Счёттарның саны 1000-дан хөй ажаалга кассаларында баштайгы муң дугаарлар, тодаргайлаарга, В 1025, В 2025, В 3025 болгаш В 1079, В. 2079, В 3079, В 4079 болгаш оон-даа өске дугаарлар ышкаш, дараазында бүгү муң дугаарлар ойнап алышкыннарга таварышкан.

Тираж эрттирер талазы-биле комиссияның даргазы, улус депутаттарының Тула хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы **В. И. ШТУКИН.**

Комиссияның харысалгалыг секретары **В. Д. ЛОГИНОВ.**

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНДА ОЙНААШКЫННЫГ ШЫГЖАМЫРЛАРНЫҢ 1984 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 6-ДА ТУЛА ХООРАЙГА БОЛГАН ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНЫҢ ТУСКАЙ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкынныг шыгжамырлар талазы-биле счёттарының дараазында дугаарларынга ойнаашкыннар таварышкан:

Счёттар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак түүнүнге хамаарыштыр ойнап алган хемчээлиниң хуузу		Счёттар дугаарлары	Шыгжамырның ортумак түүнүнге хамаарыштыр ойнап алган хемчээлиниң хуузу	
А 006	чээрби беш		А 559	чээрби беш	
А 066	чээрби беш		А 568		чүс
А 105	чээрби беш		А 632	чээрби беш	
А 157	чээрби беш		А 654	чээрби беш	
А 171	чээрби беш		А 700	бежен	
А 200	чээрби беш		А 748	чээрби беш	
А 254		ийи чүс	А 761	чээрби беш	
А 308	чээрби беш		А 807	чээрби беш	
А 338	чээрби беш		А 878	чээрби беш	
А 388	чээрби беш		А 907		бежен
А 424	чээрби беш		А 932	чээрби беш	
А 459	чээрби беш		А 985		чүс
А 501	чээрби беш				

Счёттарның саны 1000-дан хөй ажаалга кассаларында баштайгы муң дугаарга, тодаргайлаарга, А—2006, А—3006 болгаш А—1066, А—2066, А—3066 дугаарларга ышкаш, дараазында бүгү дугаарларга ойнап алышкыннар таварышкан.

Тираж эрттирер талазы-биле комиссияның даргазы, улус депутаттарының Тула хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы **В. И. ШТУКИН.**

Комиссияның харысалгалыг секретары **В. Д. ЛОГИНОВ.**

МЭЭҢ ТЫВАМ

Шүлүглел

Каа кадай, Бин ирей
Хайым күштүг Енисей дел
оолдуг боорга.
Кадыр Саян, байлак Таңды
Кавайынга доруктуруп азырап
каан.
Мөңгүнелчек ак-көк
куржаг—
Бөмбүрзектиң меридианы
Енисейни
Өртемчейге шаңнаан оран—
Өскен, төрээн Тыва черим
ол-ла болгай.
Черимни, дээрниң багаазы—
Чедиг-Сүүр дээр бизенирер
мегги берттүг.
Чавыс булут моюндурукту
Саяныарым — мээң Тываам
харааччызы.
Ие кижи ынак төлүн
Ийи холдап кужактаан дег
сагындырар,
Өртемчейни сиилип чүрээн,
Өрү дээрже согунналган
тураскаал бар.
Ийи кижи — демнег дээнзиг,
Ийи хемнер белдирлешкен
эрик черде,
«Азияның төвү» чагы—
Аъттар баглаар баглаан
мшкаш хөлзеп турар.
Данғына дег Таңды-Уула
Далаазының торгу кадак —
шөлдеринде,
Хлеб-тараа, Дус-Даг дузун
Кирип келген аалчы чонга
соңнеп сунар.
Алды, чедиг шала бичии
Аңгы-аңгы чурттарыны-даа
кадар болза —
Мээң Тывам девискээри—
Белеи эвес, шуптузу-даа
сыңчып болур.
«Чурумалдыг, делгем-даа бол,
Чурттакчы чон саны арай
хоомай-дыр»—деп,
Чамдык улус харыы эреп,
Чазамыктай менче көрүп
чугааланыр.
Шаг-шазиндан бээр төөгүмүү
Чаза тыртып коптарбас мен.
Ажыы чүү деп!
Чайгыс чүүлдү билип алза —
Частырыг чок ирги бе деп
бодаар-дыр мен:
Тыва черниң салымы дээш.

Тынын берген сан-сая
өгбелер бар.
Маадырлар — базырыкта.
Малчын Тыва кезээ мөңге
артып калган.
Дайзын-биле сүржүп чораан,
Даглар ыңды талыгырда
үстүп арткан,
Лас-дылы арыг тыва
Адам-өгбем ызыгууру улустар
бар.
Эргип-кезип бүзүре даан:
Эзэнирбей черлер бисте барык
чок шинн.
Кодан-кодан сүрүг малдар
Ховуларда чапты берген
чорааннар ийик.
Кежээликтей сыңче көөрге,
Геологтар одаглары —
сылдыстар-ла.
Каш чыл соонда демги оттар
Картага хоорай-суур боюн
чырып келир.
Бурунгуюң хоорайы
Бузуп чыткан курган шынга
делгемниде,
Теплоходтар чарышкылап,
Терең сутлуг Саян далай
чалгын чыдар.
Аргар турар беликтерде,
Альпинистер көкпа изеп
шуужүп чоруур.
Дээлдиген сагындырып,
Дельта-куштар — эрес эрлер
дээрден хараар.
Чалымнарда бижимеллер
Чагыг сөзүн чарлалдар дег
номчугулап.
Көжээ даштар — өгбелериин
Хөөрежир өңнүктери —
археологтар.
«Ыржым булуң» — дивейи
көргер!
Ынай чаштан арга-эзим үүнүп
дыннап.
Хаттын, хемниң ырын таалап
Хартыга дег аъттар мүүп
өзүп келдим.
Чечен сөстер мээңнин эвес—
Черимнин-дир. Ол чок болза—
ырым-даа чок.
Сергек-омак чаңым безин —
Черимнин-дир. Ол чок болза—
кударгай мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.
(Уланчылыг).

Даштыкыдан чүүл-бүрү медээлер

ШААЖЫЛАЛ ЧЕПСЭЭ — МУЗЕЙДЕ

Чамдык музейлерге шаандагы шагның ховар сандайдарында кылаштаан турупкан кижилер олуруп алдазын дээш тускай бажыңнелдер кылыр ужурга таварышкылаар. А Санта-Клара дээр америк хоорайда уран чурулга галереязында тургузуп каан ыяш креслога кым-даа олурукавас. Чүге дээрге, бирээде, ол чүт, кандыг креслодаа эвес, а электрилиг стул-дур. Ийиде, ооң олуду эглиг. Ында кижи дүрзүлей кылган робот саадап орар.

Ооң ооргазында янзы-бүрү винчүг проводтар башкарылга пультузунче шөйлүп чоруткан. Туралаан-на кижи когаандыктың ролунга кирип болур. «Шаажылаашкынныг» чүгле баскымнарга деггеш-ле күүседилтер арга бар. Кызаш дээр, күчүлүг электра частымнарын дыңналыр, сандайда демир кижи тык тевичел бээр. Ындыг «таалалдың» хөлезизи аргажок — 25-ле цент.

Ындыг шаажылал экспонадым тургусканынга ыдырлаган американнарны кым-даа тоовлап, харын улам улуг хөлзээн-соңуургалды болдургам. Робот хүнзедир «өлүүл» кээр-

Ону «шаажылаар» дээн кижилер оочурлап шаг бооргай.

«АЛАР» ДҮЖҮТТҮ УЛГАТТЫРАР

Клуже дел румын хоорайда химия институдунуң специалистери кат-чимис болгаш когаа дүжүдүн өстүрер сорулга-биле шаңчылгалдар чорудуп турар. Оларның кылганы «Алар» деп биостимуляторнуң дүзазы-биле ууның болгаш будуктарның озерин кезек үеде доктаадып азы оожумнадып болур. Мынчан бүгү чемиттаг будүмделдер чилистерге баар. Ындыг аргабиле оларның быжарын дүргедедир, шынарын экижидер. Ногаа-чимис агаар-бойдустуң берге байдалдарынга шыдамык апаар.

КРОКОДИЛ ФЕРМАЗЫ

Кенилда Момбаса хоорайның соңгу талазында даш казып тып турган черде делегейде эң улуг дээн крокодил фермазын тудуп турар, оон шөлү 8 гектар болур. Тускай кылган хөөлбекче 650 улуг крокодилди туткаш, салып киргеи. 700 хире чаш крокодилчигештер төрүттүнер деп манап тураар. Кезер үеде ферма чылда-ла үш муң хире чаш төлду алырын планнаан. Крокодилдерниң улуг үнелиг кештерин дашкаар үндүр садаар.

(П.М.А).

ТВ

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга хүндүлүг. 9.30 —Концерт. 9.50 — «Будильник». 10.20 —«Совет Эвилелиниң бараан боор тур мен!». 11.20 — «Кадыкшы». 12.05 —«Эртенги почта». 12.35 — «Көзээнии шагы». 13.35 — «Музыка киоскузу». 14.05 — Уругларга фильм. 15.30 — Горький хоорайдан дамчыдылга. «Ыры — кажан-даа кижи-биле». 16.40 — Бөгүн —Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга хүндүлүг. 17.15 — Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларынга концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 —Мультфильм. 19.05 — «Цирк арениазында» 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Джаз панорамазы». 5-ки дамчыдылга. 22.35 — Эртем-таймылбырлыг фильм. 23.35—23.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 8.50 — Мультфильм. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Документалдыг телефильм. 10.05 — Концерт. 11.00 — Мультфильмнер. 12.00 — «Объектив». 12.20 — «Гималайларны ашканы». Документалдыг телефильм. (Франция). 3-ку серия. 13.05 — «Дарт амытаннар амыдыралы». 14.05 — Бистиң корреспондентилериивис чугаалап турлар. 14.35 — «Карпатскиң ырылары». 15.05 — Эминиң шүлүглелдериниң кежээни. 16.55 — «Трудные этажи». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмиин 2-ги сериязы. 18.00 —Концерт. 18.50 — «Пять разговоров с сыном». Телешки. Автор А. Мишарин. 20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». 20.15 — Документалдыг телефильм. 20.25 — «Делегейниң улустарынын уран чогаадылгалары». 21.00 — «Ye». 21.35— «Проверено — мин нет» Уранчечен фильм. 23.00 — «Музыкалыг интервью». 23.20 — Баттутка шуураарынга ССРЭ чемпионалы. Киевтен дамчыдылга. 23.50 — ИНФ-тин күбогу дээш маргылдаа. 00.20—01.00 Баскетболга ССРЭ чемпионады. РТИ (Минск) — «Университет». (Ташкент). Минскиден дамчыдылга.

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55— Футбол дугайында доңчулал. 9.25 — «Вадим Репин». Чаа док телефильм. 9.55 — «Тооллуг аалчылары». 10.55 — Концерт. 11.10 — «Горизонт». 12.10 — «Чалыыларның чогаадылгалары». 12.40—12.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртем биле күш-ажылның эвилели». 15.15— Ромен Роллан. Сактышкынналарымдан. 16.10 — Концерт. 16.35 — Аваң школазы. 17.05 — Концерт. 17.25 — «Горнистер, барылаңар!». 17.55 — «Вектиң оруктары». Совет шүлүктүлериниң БАМ дугайында чогаалдары. 18.15 — Совет мэри концерти. 18.30—Док. фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20— Ажылхерээтер болгаш кижилер. 19.50. — Бот-тывынгыр уран чогаадылгаавыс. Бүгү-эвилел көрүлдези. 20.10 — Док. телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». 21.35 — Композитор Анатолий Новиков. 22.25 — Док. фильм. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — Футбол дугайында доңчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. С. Грибоедов. «Горе от ума» 8-ки класс. 9.05— Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — Никита биология. 9-ку класс. Геногеография. 10.35; 11.45 — Физика. 7-ги класс. 11.00 — Орус чугаа. 11.30 — Эртем-нептерелиг фильм. 12.10 — Төөгү. 4-ку класс. 12.35 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. Аннар кышка каичаар белеткениил. 12.55 — Башкыра—музыка кичээли. 4-ку класс. 1-ги дамчыдылга. 14.00— Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Совет эрге-чагырга деп чүл ол?» 14.30 —В. Маяковский. «Эки» деп поэма-шүлүглел. 15.30—15.35 — Телемедээлер.

18.00— Телемедээлер. 18.10 — Делегей болгаш аныяктар.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Студенттиң меридиези». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Сердце друга». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.35 — Москва хоорайның автобүдүрүлгелериниң үрер хөгжүмү ойнаар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Республикага шөкер булуттаар, агаарның температуразы дүне 9—14, чамдык черлерге 8—13 градус соор, хүндүс 8—12 градус чылыр. Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне 8—10 градус соор, хүндүс 7—9 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Танцор «диско» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Там, на неведомых дорожках...» 10.00, 13.40, «4:0 в пользу Танечки» 11.50, 15.30, «Шабана» 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Завещание профессора Доуэля» 11.10, 13.00, 14.50, 16.40, 18.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Все наоборот» 11.00, 12.30, 14.40, «Кто сильнее его» 17.10, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00, «Он начинает сердиться» 15.10, 17.00 шактарда.

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уникум» 9.50, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чёрная гора» 9.20, 11.20, 13.10, К-клуб «В мире приключений» 15.00, «Таппор «диско» 16.50, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кто сильнее его» 14.40, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шабана» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

«ЕНИСЕЙ» Культура башкынга
21-де 19.30 шакта. Дискотека.
Культураның болгаш ыштамныганың Н. ГАСТЕЛЛО аттыг парытынга

21-де 12.00 шакта. Биллиардка паркуың шаңналы дээш маргылдаа.
«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» стадионга
21-де футболга хоорайның күбогу дээш маргылдаа.
ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Автомеханиктерниң, секретарь машинкачыларының «А», «В», «С», «Д», «Е» категориялыг чолаачыларының, радиотелеграфистериниң кежээки курстарынга өөренирин күзээнинерии ДОСААФ-тың Кызылда каттыжкан техниктиг школазы чалап тур.

Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусаазы бир чыл.

7-8 класстан куду эвес билиглиг болгаш 17 харлаан өрү назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай саныңда 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринии шылгалдазы чоокка хүлээп алыр.

Школа директоруна билдиримишкинге дараазында документилерни кожар: ооңгу намдар, характеристика, билииниң дугайында документ (болу-бизе), кадыының дугайында шынзылга (№ 286 маймык), 3х4 см. хемчээлдиг ийи фоточурук. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээн, хүлээп алышкын үламчылап турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668, Тыва АССР, Туран хоорай, Дружба кудумчузу, № 13 бажың, Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Редакциянын адреги:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацияның киллизиниң 2-20-80, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43, солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2071.

Тыва АССР-ниң Нэм үндүрер чер, полиграфия болгаш нэм садының керектериниң талазы-биле күүдүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01397

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 245 (1265) | 1984 чылдың октябрь 23, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 коп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын сайзыраңгайжыда – рынга идепкейлиг киржиңер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн шалыпчы, патриотчу күш-ажылынар-биле быжыглаңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйырыгларындан).

ИЛЬИЧИНИҢ ТӨРЭЭН ЧЕРИНГЕ БАЙЫРЛАЛ

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА). Волганың делегемеринде бедип үнген турар революциянын баштынчызынга өндүр улуг тураскаадлын бааргына октябрь 20-де онза хөй кызыл чечектер салдынган. Ильичиниң чаңгыс чер чуртунуң болгаш ол эрте-бурунгу хоорайның даянчылары чырыкылыг болгаш өөрүшкүлүг байырлалды — Симбирскиниң Ульяновск кылдыр эге адаанынган бээр 60 чыл болганын демдеглээри-биле од чечектерни салганнар.

СЭКП-ниң область болгаш хоорай комитеттериниң, улус депутаттарының область болгаш хоорай Советтериниң од төөгүлүг хүнге болгаш В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүзиниң бээр 125 чылынга толептиг белеткениир талазы-биле хоорайның моон-даа сонгаары социал-экономиктиг хөгжүдээшинни соруглаарынга тураскаатқан байырлыг хуралдың киржикчилери боттарының хоорайның башты нчыга ээрип тураскаал кылдыр үнелеп чүгаалап турганнар.

Партия обкомунуң бирги секретары Г. В. Колбин илеткел кылган. Байырлыг хуралдың киржикчилеринге, олардың өүгүрүнде Ульяновск областың бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Чиигээ секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконун чүректин хаңызынган байыр чедиргенинге болгаш чаагай үүлдерни күзээннинг дугайында дыңнаан, чыылганнар, ээлг адыш-часкаң үткүп хүлээп алганнар.

Соруга — кыштаглаашкынны үлегерлиг эрттирери

КЫШ—ШЫЛГАЛДА

Интервью

Кыш — кодээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда эң-не берге, харысалгалыг болгаш чымыштыг үе. Мал ажылыныц-даа, чер ажылыныц-даа ажылдакчыларының анаа баш бурунгаар белеткенири чаңчыл болу берген. Ацаа «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери база белеткенип турар. Үк белеткелиң кайдыг байдалдыг чорун турарының, кыштаглаашкыннын канчаар эгелээнининң дугайында интервьюну совхозтуң директору Сергей Седен-оолдан «Шынын» корреспондентизи алган.

— Сергей Доңгурович, кыштаглаашкыныче кирип турар бо хүнүнерде ниитти байдалынар кандыгыл, чугаалап берип көрүңерем.

— Мурнуку чылдарга деңнээр болза, бо чылгы белеткел чүгээр болган. Мәнаа улуг рольду «Совет Тывазының 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг шимчээшкин ойнаан. Социалистиг чарыштың бүгү хевирлерин шуптузуун ышаар үглаан турган бис. Партия комитези, дирекция, кәдәә Совет күүсүому, комсомол болгаш профсоюзнай комитеттери, хөй-ниити организацияларыг бир дем-биле ажылдап бүгү хемчеглерни ап келген. Оон түнелиңде чамдык чеднишкиннер чедип алдынган.

Бараәде, малдың чайгы семирилгезин элээп организастыг эрттирген бис. Оон уламчылдаа алган немелде деңзе 67 центнер, шээр малдан алганы 139 центнер болган. Бо дээрге, чижээзэзерге, мыйыстыг бода малдың биологизин-не хонуктө өртүмээ-биле чүс грамм немелде деңзинге берип тургы-дыр. Кыштың дүр ажарыга бир чүгүлә чүүл ол.

Өйдө, кыштаглар септелеринче улуг-чиңгээнгей салдынган. Мәнаа кескү улугуу малчыннар боттары кинрген. Олар бүгү үүрмек септелеени боттарының холугуна алган турганнар. Малчыннар кыштазының септелгезин чазып кылган, а күзүн артканы аар-саар чүүлдерни кылган. Чогум улуг септелгени түскай бригада чорудуп турган. Ынчангаш кажа-хораа-даа, бажың-балгатта-даа кышка багай эвес белеткеттингее, бичии четпестер барлаа болза, оларны удур чайладып турар. Ынчаныпс бол-зү, соокта кээргел турар эвес, хорижок-ла болгай.

Үшкү, мал чемнинг белеткелээн ам-даа уламчылдыышаан бис. Чай чаашкынныг болганындан сеңээ салырын көвүдеткен, бо талазы-биле план ажыр күүсеттингеп. Сиген мурнунда кердүгеннинге орай четпес, ынчалзыжок таваз болгаш тараа, савазы элбек болган. Оларның хоолузу-зу курган калган күскү сигеңден дээрге болгай. Силос база элээн бар. Ону иргулайыпдаа сазар инектерге бээр, четчир үжүрлүг.

Суг сөөртүр машинала, минералдыг немелделер болгаш малга чем каап, суг кудуп бээр дерекселдер четчир. Чамдыктарын септеп, немей кылгалаи-даа. А оттулар чүүлдү ам сөөртүп турар. Ону сөөртүр чер аразы ыраак эвес болган, малчыннарга хөмүр-дашты черле үзүктелдирбес улус бис.

— Малдың өзүлдезиниң талазы-биле чүнү чугаалап болур силер.

— Мал бажының саны, эрткен чылдың бо үеэн-биле деңнээрге, бүгү чүзүн зайы-биле өзүлделиг. Мал өстүрериниң опталдалары база ажыр күүсеттингеп. Ынчангаш кажа

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

СӨӨРТҮЛГЕНИ ОРГАНИЗАСТААРЫН ЭКИЖИДЕР

Автомобиль транспорту бистиң республикада эң чугула транспорт болур. Чүүк болгаш пассажирлер сөөртүлгезин колдуунда автотранспорт ламдырып турар. Ынчалза-даа автопаркты долу ажыглавас, долдур чүдүртүмзин азы курут рейстерни болдуруп турар, кывар-чаар чүүлдерге кам чок чорук ам-даа узуткаттынмаан. Бо четпестерниң чылдагаанын дилеп, оны чайладырының оруктарын «Тыва автотранс» каттыжышкынга партия организациязының хуралынга коммунистер чугаалашкан.

Отчёттуг члетке кылган партбюро секретары М. В. Савинский, санал берген эштер транспорт контейнерлериниң ажыглал конторазының начальнигги В. А. Тупышпи, кол инженер Н. Б. Дьяков, план киллизиниң эргелекчизи Н. И. Агапова болгаш өскелер-даа каттыжышкында киргеп турар бүгү бүдүрүлгелериниң харылзазын быжыглаары, күүселде хыналдазын күштелдирери чугула дээрзин демделээнимер.

Тос айларның түнели-биле каттыжыщкын 342 муң тонна улус ажыл-агыйының чүгүн чедир сөөртээн. Сес автобудурулгелериниң ийизи, тодаргайларга. Шагаан-Арыгның болгаш Кызыл хоорайның № 3 АТБ-лери чүүк сөөртүрүүн хемчээлиниң планын күүседи. № 1 болгаш № 2, Минусинскиниң, Чадаананың автобудурулгелери күүсетпээн. Пассажир-километр планын Чадаананың болгаш Хову-Аксының автобудурулгелери үскен. Автосамосвалдарның үүүшкүнү планнаттынганынга 6,7 хуу четпээн. Коңуглариың сөөртүлге планы чүгле 67 хуу болган. Автотранспорттуң техниктиг белениниң коэффициентизи эвилел министерствозунда 0,70 хуу болза, бистинде чүгле 0,52 хуу болуп турар.

Үзүхтелиишкиннер канчап болу бергенил? Оны болдурбазының аргалары турган бе? Чүүк сөөртүлгезин канчаар эки организастап болурул? Бо айтырыглар коммунист бүрүзүн дүвүдетпес арганок.

Республикада ам-даа бүгү ведомстволарның автотранспортун контрольдаар, оларның ажылын таврыштыр тургузар, чаштыс дай төп чок. Тускай дүрүмүү хүлээп алган-даа болза, ол саазын кырында артқан. Чүүктү чорудуп, ону ам турар организациялар сөөртүлгезин кайы хамаан чок чорудуп турар. Бо чылын клиентура планы 37 хуу болган —54 кергээ чарган организацияларның чүгле 20-зи тос айларның планын күүсеткен. Чүдүрүп-дүжүрүп турар уеде туруушкунну учётка албайн, чедир чүдүртүмзин автомашиналарны контрольдавайн, чүүктү шын эвес чүдүрүп, быжытлап турарын партия хуралы шыңгызы-биле шүүмүлээн. Тос айларда «Тыва даг-дүгү» комбинат чүдүрер ажылдарны саадатканы-биле 8 муң машинасак чидириглиг болган. Садыг министерстволарының баазаларынга дүжүрер ажылдар кончуг саадап турар. Мынчаар четпестерни болдуруп турар бүрүүлүг кижилерни хемчет албайн турары четпес.

Автопарктың чартык кезии камАЗ-тар 720 машинага артык кезектер чедишпейн турар. Оларның 176-зы аваа турар. Ынчангаш автосептелге заводу, транспорт ажыглаар операцияларның конторазы, материал-техниктиг хандырылга конторазы ажылын бүгү тада-биле чаарты көөрү чугула дээрзин санал бергеннер демделээнимер. Сөөртүлгелериниң диспетчер албанында четпестер бар. Транспорт документацизизын, путёкаларны дүрүм сүзүлгаар долдурбас, автопарк ажыглалы дээш төлевирни шын эвес санаар чоруктар база таваржын турган. Оон үүшүүнда мөге бижиглелер, чидириглер үүп келири билдингир. Бо албанның ажылдакчыларынга түскай семинар эрттирери негеттинип турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыы күш-ажылды эки организастаанындан, сагыпта-чүрүмүү быжыглаанындан хамаарыжыр. Каттыжышкынның кайы-даа адырларында бригада керээзин, эстафета дамчыдар маршруттарны организастаарын неттеретпээн. Прогулдарның саны дөрт муң кижи-хүн четкен. Бо чидириг 90 муң тонна чүүк сөөртүрүнге деп. Эрткен чылга бодаарга, прогулдар саны кызырылган-даа болза, машиналар туруушкуну чүгле дугуйлар чогундан, кывар-чаар чүүл чедишпезинден болган. Арагалаар, рейстер үзер чоруктар ам-даа бар. Тос айларда күш-ажылның бүдүрүмчүлүүнүң планы 1,2 хуу өзүлделиг, продукцияның бот-үнези 2,2 хуу чингелделиг болган, оон түнелиинде 561 муң рубльдиң камналгазы алдынган. Ынчалза-даа сөөртүлгелериниң бот-үнезин транспорт ажыглалының конторазы аартакпаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын Минусинскиниң, Хову-Аксының, Кызылдың № 3 автобудурулгелери күүсетпээн.

Каттыжышкында 45 улусчу контролёр бар. 16 кижиден тургустунган кол болук 26 хыналдаңы оруктаан. Кывар-чаар чүүл чарыгдалып, складтарда материалдар шыгжамырын, туруушкуннарны каш удаа хынаан. Ынчалзадаа хынапда үезинде илерелтиген четпестер эттиптеп бе дээрзин контрольга албайн турганын кол болуктуң даргазы Т. В. Крючкова хуралга чугаалаан.

Бүгү кылдыстериниң аразында харылзааны быжыглаары, хамаарыжылгалыг адырларга дуза чедирери чугула дээрзин каттыжышкынның директору В. А. Парунин бодунуң чугаазынга демделээн.

Теоретиктиг семинар-даа, тодаргай экономика школазы-даа эрешгей ажылдан турган. Чамдык коммунистер С. В. Елизаров, П. П. Солдатов, Н. Н. Ли олар партия хуралдарынга келбейн турганнар. Кежигүн дадыырын үезинде төлевес коммунистер бары черле таарышпас. Хөйнинти организациядарын удуртур ажыл сулараан турган. Профэвилед организациялары социалистиг чарыш организастаар ажылче ам-даа сиңиикпейн турар. Комсомолчуларның бот-идепкейин бедидерин чедип алыры чугула болуп турар.

Партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов, партия хооркомунуң ийнги секретары А. И. Григорьев киржип, чүве чугаалааннар. Олар сөөртүлге ажылдарын организастаарын, кадрлар белеткелин экижидерин чугула дээрзин демделеп, ажылда четпестерни эдер талазы-биле дарый хемчеглерин алыры чугула деп демделээнимер.

А. ХОВАЛЫГ.

ИЕНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Галина Оюпан-ооловна Куулар 1963 чылдан бээр Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Адыр-Мажалык сүт-бараан фермазынга саанчылап келген. Бо үениң дургузунда ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бердидер дээш кызымак ажылдан келгенинден багай эвес көргүзүглерни чедип ап, ажыл-агыйның мурнакчы саанчыларының одуруунга кирген. Сөөлгү чылдарда бир иекте сүт саап алыр хүлээлгезин, бызаа доруктуруп өстүрер планның онаалдазын ол күүседип келгеш, совхозтуң, районнуң саанчыларының аразында социалистиг чарышка чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп үнгеш шаңнадын, мактадын келген. Оон өөнүң ээзи Девилдей Очурович Куулар фермага үргүлчү инек кадарын келген, макталдыг кижилериниң бирээзи.

Коммунист Г. О. Куулар чүгле боду планның онаалдаларын болгаш хүлээлгелерин күүседир дээш эки ажылдап келген эвес, бодунуң хөй чылдарда меңнеп алган байлак дуржулгазын аныяк саанчыларга дамчыдып бээр дээш үргүлчү сагыш салып келген. Оон уламындан ферманың дээре дээш саанчыларын ол өстүрүп, кижизиткен. Ол бодунуң улуг уруу Кларыны саанчының херээнге бердинген, төлептиг кижи кылдыр өстүрген. Ол чүгле мергежилдиг саанчы болган эвес, мал ажылын эки билир, ферманың ишчилериниң ажылын организастап, удуртуп шыдаар болурга, ону ферма эргелекчизинге депшиткен. Коллектив бо чылдың эрткен тос айларында планның онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Хоочун саанчы назы-харын улгаткаш, пенсиялай берген, ынчалза-даа бодунуң инак херээн уламчылап, фермада ажылдавышаан. Аныяк саанчыларга байлак дуржулгазын дамчыдып берип, чамдыкта иекелерин саарының аргазын боду хол-биле тудуп көргүзе-даа бээр. Хоочун ишчи ферманың чедишкинниниг ажылдаарынга ам-даа күш-ажылчы салыныкының киирип турар.

Партийжи даалгазын ол үргүлчү ак сеткилдиг күүсеткен келген. Ону фермада улусчу контроль постузунуң кежигүнүнге соңгаан. Хайгымылчылар улусчу контролёрларның Москвага болган бүгү-эвилел човулел хуралының материалдарын, мындыгын эш К. У. Черненконуң акыа хыны үткалыг чугаазын танывыжып, өөренип, ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алганнар. Улусчу контролёрлар ферманың мал кыштаглаашкынына белеткелин, мал чемнелиниң кадагалалын хайгаралга алган, кол-на кичээнгейни сүт саалдазын кудулаттыныче угландырган.

Галина Оюпан-ооловна он ийи үргүлү божаан, доруктуруп өстүрген Маадыр не. Оолдар, кыстарындан чеди кижи улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында чедишкинниг ажылдап мактадын чоруурлар, өскелерге школаларда эки өөренип турарлар. Олар шуптузу-на ада-иезин дээжи ажылышке кежээ, аныяктарга төлептиг кижилер. Маадыр не Г. О. Куулар оолдар, кыстарынга, ажыл-ижинге, бай-байлак эмдыралынга чоргаараанар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Маадыр не Г. О. Куулар уруунуң уруу-биле. В. МОНГУШТУҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАР

Тес-Хем районнуң үеэтпүр бүдүрүлгелериниң совхозтарының ажыл-ишчилери он бирги бештың дөртүү чылының планның онаалдаларын, хүлээлгелерин күүседир талазы-биле эртикен тос айларда багай эвес ажылдаан. Районнуң совхозтары чыл эгезинден бээр эртикен үемин иштинде күргүзеге эът садарының планның даалгаларын 104, сүттүүн — 120,4 хуу күүсеткен.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш ону күргүзеге садар талазы-биле «Тес-Хем» совхоз дээре көргүзүглерлиг болган. Ажыл-агый эртикен чылдың бо үези-биле деңнээргө, сүт садарын 13 хуу, дүктүү 4 хуу, эттии 0,1 хуу көвүдеткен. Шээр болган чылгы малдың баш санын өстүрер талазы-биле планнар база-ла чедишкинниг күүсеттингеп. Ажыл-агыйларның аразында социалистиг чарышка «Тес-Хем» совхозту тиилекчи деп санаан. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчилер Кызыл тутуп тывыскан.

Сүт бүдүрелиниң планын 105,6 хуу, ону күргүзеге садарын 124 хуу күүсеткен база бир иекеден-не 1409 килограмм сүттүү саан алган «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының коллективи фермалар аразынга калбарган чарышка бирги черин эзээн. Чарыштың тиилекчизи саанчылар коллективинге СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчилер Кызыл тутуп акша шаңналы-биле кадыы тывыскан.

Хойжу бригадаларның социалистиг чарышынга «О-Шынаа» совхозтуң Лда Бичее-оол удурткан № 1 хойжу бригадазы дээре көргүзүглерни чедип алган. Мурнакчы бригадага шилчии чоруун ымпелдиг акша шаңналы-биле кадыы тывыскан.

М. ТИРЧИН.

ПЕЧКА САЛЫКЧЫЗЫ

№ 741 КМК-ның бригадазы юбилейлиг чылдың тудугмонтаж планын чедишкинниг күүсеткеш, Совет Тываның 40 чыл ююнга тураскааткан чарышка тиилекчи болган. Сут-Хөлдүң тудугларында быжыглаттынган Чамыян Куш-оолдуң бригадазы күжениишкинниг ажылдаан. Бригаданың кежигүнү печка салыкчызы Чанзан-оол Күжүгет хууда социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Печка салырынга мергежээн тудугжу бодунуң ажызы Маадыр-оолдан өөренген. Эки кылбас болза, шиталар, тыртпас, чылытпас болур. Чурттакчыларны хомудаттазы-биле печкаларны ынак кылыры чүгүлә деп ол санаан турар.

Дөртүү разрядтың тудугжузу чүгле Сут-Аксы суурга белен он сес печкаларны кылган. Оон-биле кадыы ажылдан турар Анатолий Аракчаа база оон дугаан чок ажылдаар апаран.

Б. ОНДАР.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазын шалыпкын чорудуп турарлар. Ак-Кара-Сүгда кызыл-тас ажаалдазында Виктор Баянович Куулардың удурткалы бот-оруга-чарылгалыг бригада ажылдап турар. Бригаданың кежигүнүнер болдуунда аныяктар. Олар онаашкан ажылынга ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Бригада иштези-биле 278 га черниң тараа культураларың ажаап оон 206 тонна дүжүттү алган. Оон иштинде 193 га черниң кызыл-тазын ажаап, 157 тонна дүжүттү алган, бир гадаа ортумак дүжүт 9,6 центнер чедип турар.

Тараа ажаалдазында, кусаң чер ажарылгазында ажылдап турар кижилерниң хандырылгазы ыяш. Механизаторларның удуур, диштаныр черлери тавырынчалыг. Чүнар-башкы доктаамал ажылдап турар. Поварлар Татьяна Куулар, Валентина Түдүш олар изиг чемни черде ажылдап турар тараажылаарга об-шаанда чедирип берип турарлар.

Комбайнерлер Олег Донгак, Александр Куулар, Олег Куулар, Николай Ондар хүн үүнүң доктаамал 110—130 хуу күүсеткен, дүжүт ажаалдазының мурнуку одуругда чорун турар.

Бот-оруга-чарылгалыг бригаданың кол өзээн коммунистер Виктор Куулар, Александр Куулар, Андрей Сат, Маадыр Куулар, Николай Ондар олар тургузуп турар. Бир онзагай чүүл болза, бо бригада «Большевик» совхозтуң хоочун механизатору Баян Карышович Куулардың оолдарындан, уругларындан, кудаларындан болгаш чээнилериден тургустунган.

Келир чылдың дүжүдүүн магадылаты болур чайгы чер ажаарылгазын бригада 445 га черге чорудуп, аваа-ыяш-бүрү агротехниктиг аныяларын чоруткан. Ында «Т-150» маркалыг үш трактор ажылдап турар. Трактористер Владимир Ондар, Александр Куулар, Геннадий Куулар хүн үүнүң доктаамал ажыр күүсеткип турар.

Д. МОНГУШ.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазы «Улуг-Хем» совхозта мурнакчы ажылдыг коллективтериниң одуруунда. Ферма бо хүнмерде база чедишкинниг ажылдап, Улуг Октябрьның байырлалынга алдар болдурган чарышты калбартып турар.

Саанчыларның ортузунда чарыштың тиилекчилери хөй. Татьяна Монгуш, Татьяна Кенден сүт саалдазының планның даалгазын ажыр күүседип турарлар. Фермага чээрби ажыг чылдарда саанчылаан хоочун саанчы Ховалыт Ховалыговна Самдан чылда 30 тонна сүт саар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Инек кадарчызы Самдан Кара-оол база шалыпчыларның одуруунда.

ЧУРУКТАРДА: Улуг-Хемде Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Ховалыт Самдан. Ол фермаңың иекгери кажаада.

ЭРЗИН, ТЕСЧЕ ЭГЛИР БОЛЗА...

«Кандак-Хамар артың, иштин каскан-даа бис, аштавидан бис. Хартыга дет чыгаан мукташ, халдып турар аварган бис» деп чоннуң ырлажып турганы 40 чылдардан бээр хөй-ле үе эрте берген. Шынап-ла, бүгү Тываның тос кожуунунуң чоннуун ынчаарда казын аштап, маадырлыг күш-ажылы-биле кылып каан оруу-биле ам машина-балгат үзүктел чок макнап турар. Хөй чурттакчылыг районнар —Эрзин биле Тес-Хемни республиканың кайы-даа районнарыбиле харылзаштырып турар орук ол.

Ынчалзаажок орук чеже-даа дескн, кадалма болза, ону төп ажыглаваска хоржок. А Эрзин биле Тес-Хем ийи районнарның чурттакчылары-даа, ынаар ажыл-херек үжүру-биле чораан кижилер-даа эскерил каар. Бо районнарже чүгле чаңгыс-чаңгыс автобус чорун турар. Ол чорук районнарның пассажир аргажылгазын додуру-биле хандырып шыдаевйн турар. Кайы-даа уеде Самагалдайның автовокзалында сыңмарлашкан автобуска сыңын чадаап, машина доскан кижилер үзүктелбес.

Чижехтен ап көрээлиннер. Статистика эргелеяиниң санаавы-биле алырга, чүгле Тес-Хем районнуң чурттакчы чону 1944 чылда турганындан үш катап, а 1961 чылда турганынган ийи чартык катап өскен. Амгы уеде ол районнуң чурттакчы чонунуң саны республиканың төп районнарының бирээзи — Чөөн-Хемчик районнан эвээш эвес боон турар. А ол районче олап эртер рейстер-биле кады хүнде-ле 7 хире автобус чорун турар болгай. Оон аңгыда, районнуң пассажирлер автобудурулге чери Чадаананы бүгү суурлары-биле автобус харылзаазы-биле хандырып турар. Суур бүрүзүнде хүнде ийи катап автобус чорун турар. А Тес-Хемнин, Эрзининң чаңгыс-даа суурунда район төвүбиле доктаамал автобус харылзаавы чок. 1961 чылда-ла Кызыл—Тес-Хем, Кызыл—Эрзин аразының чаңгыс-чаңгыс рейс автобустары маңнавышаан хевээр, а чамдыкта олар безин үзүктели бээр тавырылгалар турбаан.

Бо чорук үк районнарның социал-экономиктиг сайзырадынга болгаш пассажир аргажылгазынга шаптараазынның болуп турары чүтээжок.

База бир чурагайдан адап көрейн. Чурттакчыларывыс саны чеже-даа хөй болза, чурттуң өөредилге черлеринде өөренип турар студентилер база сургуулдар саны-биле 66 ийи район еске районнардан хожудап турар. Мындыг чорукка орук харылзаавының кежээ-дээш салдарлыг боор.

Бо ийи районда мындыг байдалды районнарның удуртуп-баштаар органнары, «Тыва автотранс» девискээр каттыжышкыны өөренип көөрү чугула. Оода-ла үүнде ийи-ийи автобус чорун турар болза, чоңга дыка эптиг болгу дег. «Кыдыкы» булуң биске турбас ужурлуг. Пассажир аргажылгазы экижилир боор дээрзинге чурттакчылар бүзүреп, идеген, маңнап турар.

И. ИРГИТ.

Пропагандистерге, агитаторларга, политинформаторларга

ЭҢ САЛДАРЛЫГ КОЛ БОЛУУШКУН

Кижи төрелгетениин төнгүзүнге чаа үе-чаданы — капитализмниң буурап дүжериниң болгаш коммунизмниң догунаар тургустунарының үезин ажыктап, төөгүде эң-не баштай тиилээн социалистиг революциянын 67 чыл ююн совет чурттарының улустары, депшилиг бүгү кижи төрелгетеен эң улуг болгаш чыртыкчыг байырлал кылдыр демделеп эрттирер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы делегей капитализминиң бүгү төөгүзүн кайгамчык улуг күш-биле бүзә сылгээн. Ынчангаш Улуг Октябрь социализмниң болгаш коммунизмниң үе-чадазының эгезин салган делегейге эң чугула төөгүлүг болуушкун апаргын. Бембүрзектиң бүгү улустарынын салым-чолугуна болгаш социал депшилгеге эң кушпуг салдарын чедиргеп болгаш чедирип-даа турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы хамыктың мурнунда бистиң чурттувустуң төрүгүзүнге, салым-чолугга кайгамчык улуг үжүр-дузаны чедиргеп. Революция мурнунда чурттакчы чонуң дөрттүн барык үш кезии номчуп, бижип билбес турган. Тараачын ажыл-агыйларның үштүң бир кезии аът-даа, кодээ ажылагый херекселдери-даа чок олар мун чыл мурнунда мындыг черни озук-биле чарып чораан. Помещиктериниң болгаш капиталистериниң эрге-чагыргазы орус күрүнениң составынга турган орус эвес улустарны өлүмге таварыштырып, когуу үзүп чидиреринге чыгаа тур. гаи. 48 нация боттарының үзүк-бижии безин чок чораан. Кыргыстарның бижик билиры 0,6, үзбектериниң —1,6, таджиктериниң —0,5, туркменнериниң — 0,7 хуу турган. Революция мурнунуң парлалгазының түнеп бижээри-биле адырга, капитализм үезинде бүрүн бижик билир чорукту чедип алырынга Ортавыы Азияның улустарынга 4600 чыл негеттинер турган.

Улуг Октябрьның тиилегелиниң соонда Владимир Ильич Ленининиң удуртулгазы-биле, оон генналдыг планынга үнделзээш, Коммунистиг партининың удуртулгазы-биле совет улус социалистиг ниитилелди бир-ле дугаарында тургускан. Улуг Ленининиң өөредиш болган Октябрь революциязы кижиниң кижи дарлаар чорукту чок кылып, кижи төрелгетеениин бүрүнгаар социал деңшилгезиниң идеяларын бир-ле дугаарында Россияга боттандырган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң соонда чүгле 13 чыл болганда ССРЭ-де ажыл чок чорук үзүткеттынган, а 16 чыл болганда массалыг бижик билбес чоруктан бүгү ниитиниң эге өөредилгезинче шилчээн. Чээрби-даа чыл четпээнде. Совет Россия чаа социалистиг экономиканы түзүп тургускан болгаш чер ажылдыг чүрт турганыңдан индустриалыг чүрт болуу берген.

Кадыг-дошкун бергелер турза-даа, 30 чылдарда-ла ССРЭ үлетпүр хөгжүлдезиниң талазы-биле чүгле АКШ-тын соонда ийиги улуг күрүне апаргын. Ам ССРЭ-ниң делегейге үлетпүр бүдүрүүшкүнүге улуу 1922 чылда бир хуу турганыңдан 20 хуу чедир көдүрүлген азы 60 чыл иштинде 20 катап өскен. ССРЭ үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының 50 хире хевирлерин АКШ-тан хөйнү бүдүрүп турар. Революция мурнунда, 1931 чылда, Россияга бүдүрүп турган үлетпүр продукциязының хемчээли АКШ-тың үлетпүр бүдүрүүшкүнүүн деңнелиниң чүгле 12,3 дугаар болуп турган.

ССРЭ-ге 1954 чылда чүткен бир дугаар атомнуг электростанция, 27 чыл бүрүнгаар октаргайже салып үндүрген черниң кылымал эдериичизи, Юрий Гагариниң ужудуушкуну, «Арктика» атомнуг ледоколдуң Сөңгү полюсче походу, эң узун хуусалыг 237 хонук башкарылгалыг космиктиг ужудуушкун бир-ле дугаарында Совет Эвилелиниге онаажып турары — эртем-техниканың кайгамчык улуг чедишкинниниң тодаргай деречизи.

Улустарның бүзүлбас эвилели совет черде мөңгезин-биле бадыткаттынган. Совет ниитилел тургузуу амыдыралдың бүгү-ле адырларынга чаартыкчы күш болуп, делегейниң бүгү кижилериниң орук айтыр сылдызы боон улам хөгжүп орар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниниң төнгүзүнде ССРЭ-те национал айтырыын — бистиң үениң социал-политика талазы-биле бир код нарын айтырыын шиитпирлээрин боттандырган. 62 чыл бүрүнгаар тургустунган Совет Социалистиг Республикалар Эвилели национал эжеэшнешкек чоруктуң ажын эрткеш, ажылчы чонуун боттарының күзелин барымдаалар чорук база оларның аразында найырадыг кады ажылдажылга — национал айтырыгны шиитпирлээрининг, ленинчи национал политиканы боттандырарының, чаңгыс аай хөй националдыг эвилелдешкек күрүнени тургузарының код чөлегижин болуп келген. ССРЭ-ниң тургустунганы —Улуг Октябрьның херээнин дөрт удамчылалы хостуг нациядарының эки тура эвилелиниң дугайында В. И. Ленининиң идеяларының аммыдырадга боттанганы, национал айтырыын чөптүг шиитпирлээри болур. Сайзырангай социалистиг ниитилелдиң тургустунганы-биле совет улустуң Улуг Октябрьның тугунуң адаа-биле эрткен оруунуң эң кол түнелиг. ССРЭ-де сайзырангай социализм ол дээрге — бодунуң келир үезинге долу бүзүреллиг ниитилел-дир. моон соңгаргы бүгү талалыг депшилгезиниң оруу оон мурнунда ажыл.

Шаанда хожуданган чораан дыка хөй улустар чүгле Улуг Октябрьның, Совет эрге-чагырганың ачызында боттары күрүне тургузуглуг, национал үүк-бижиктиг болуп, национал культураны тургузуп алганнар. Оон чижээнге Тываны ап көрээлиннер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниниң база СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында тыва улустуң амыдыралы кайгамчык дүргеп, бурүнгаар депшилгениң чедип алган. Шаанда тывалар эң берге хилимчетиг дарлалдың оруун эртип, үр үеһин иштинде мөлүүжүү аңгыларының каржы кара туразының хилиечиктиг ажыжылавашкынын чүктеп чорааннар. Карацгыбүдүүлүк, эрге-шөлээ чок чорук, аш-чут, аарыг-аржык дээш чүү турбаан дээр! Тывалар ийи дакпыр дарлалдың — даштыкы ажелекчилериниң болгаш чурт иштинги бай феодалдарының дарлалының адаанга чурттаа чорааннар. Эрге-бурумгу тыва черге кижилериң өлүр чоруу өзүн көрүдээриилен ыракта ажыг турган. Октябрь революциязы тыва чонга чаагай амыдыралды экнеп берген. 1921 чылда Тывага Улусчу революция тиилээниниң соонда, тыва чонуун төөгүзүнде бир-ле дугаар ёзулуг-ла чонкун национал күрүнези — Тыва Арат Республика тургустунган. 1944 чылдың октябрь 11-де арат массаның күзели-биле Тыва Арат Республика ССРЭниң улустарының чаңгыс аай ег-булезинге автономнуг область боон киргеп. 1961 чылдың октябрь 10-да Тываның күрүне тургузуушкуунуун моон-даа соңгаар улам ыңай хөгжүдезинге идиг бээри-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр ону эде тургускан.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының амыдыралга боттандырганының ачызында Тывага кыска чеңик дургузунда социал экономиктиг болгаш культураның үндезини чаартылгалары боттанган. Сөөлгү 20 чылда 60 муң хире ег-бүле чаа бажынмарже көжүп кирип, чурттарга байдалын экижиткен. Эрткен 40 чылларда көдээ ажылагыйның янгы продукция бүдүүлгези 20 катап, иниитиниң малының баш саны—35 катап, тарылга шөлү—12 катап өскен, Тыва улустуң культуразы, уран чүүлү литературазы болгаш литературлуг дылы дажангызындан-да шапкын хөгжээн. Бөгүнгү Тыва —улут үлетаурлуг, бедик хөгжүделиг көдээ ажыл-агыйлыг, социалистиг культуразы чечектелген республика. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезин боттандырган. Тыва оолдар болгаш кыстар Москвага, Ленинградка, Новосибирскиге, Красноярскиге, Иркутскиге болгаш чурттуң еске-даа хоорайларынга эртем-билигни чедип ап турар. Эртем-шинчилел ажылдакчыларының саны өскен. Тыва улус эң баштайгы пролетар революциязының болгаш баштайгы социалистиг күрүнениң улуг башкы Ленининиң чурту — ССРЭ-ниң ег-бүлезинге ден эргелиг, ака-дуңма улунтарның аразында болдуунуң аас-кежиин келир үезин, хостуг чоруун чедип алган. Улустарның салым-чолугга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ышкаш мындыг улуг салдар чедиргеп болуушкун делегей төөгүзүнге турбаан.

ССРЭ — делегейге бир дугаар социалистиг күрүне. Олче бүгү делегейниң кижилери ханы ынакшыл болгаш бүзүрел-биле корүн турар. ССРЭниң ат-алдары делегейниң миллион-миллион кижилериниң бурунгаар депшилгезиниң күштүг шинчеңнигин болуп турар. Национал айтырыының талазы-биле ленинчи принципти бичии-даа хажыдары — коммунизмниң тургузарының хөрээнге чүгле бистиң чурттуускага эвес, а бүгү делегейге катап эгиттинмес улуг частырыга чедирер ийик. Ынчангаш нациялар аразынга найырааллы, ону улам ыңай быжыглаары — ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгезин. Совет кижи бүгү делегейниң чонунуң мурнунга ат-алдарын, улуг ажыдүүкелин чедип алган. Ол хүндүткелин быжыглаары, совет хамаатысының адын бедик тударын ол дээрге — ССРЭ-ниң ат-алдарын быжыглаары болгаш камгалаары-дыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының делегейге кол түнелги — социализмниң делегей системазының тыптып келгени болгаш хөгжээнин Социализмниң салдары делегейге күштүг-биле чаңгыланып турар. Тайбының бир-ле дугаарында делегейге чарлаан күрүне Октябрьның чурту—ССРЭ. СЭКП-ниң ажылдап кылганы Тайбың программазы аммыдырадга хажык чоокка боттанып, Октябрьның эгелеп каанын делегейниң революсчу ёзуу-биле чаартыр улуг үүле Чер кырында уламчылап турар.

К. БУДУК-ООЛ,

«Билиг» ниитилелиниң кежигүнү.

НОМГА ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ

Номга хандыкшылдыгларның Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң III съездизинден

Делегейни бәлә-дүрүлгеш күчүлүг чепсәә кылдыр номну адаа турары чөптүг хемек. Бистиң чуртувуста номга ыңакшыл хандыкшыл алызыгтан бүгү чонну болуп, амыралдың совет хевирнинң тарылбас демдээ болу берген. Номга хандыкшылдыгларның 16 миллион кижиниң каттышкыргай Бүгү-эвилел организациязының тургускаңы — бистиң ниитилевистиң бедик үзеңдәл күлтуразының херечилиг-дир.

Бистиң чуртувуста хүн бүрү беш миллион экземплияр номну парлап үндүрүп турар. Чаа амыралдың идепкейлиг тургузукчуларының кижизидериниге парлалга сөзүнүң ыңакшыл үлүг күжүн улам долу ажыглаарын чуртту номга хандыкшылдыглары боттарының соруглазы кылдыр көрүп турар. Ол дугайын Номга хандыкшылдыгларның Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң чаа Москвага болуп эрткен III съездизинге чугаалап турган.

Номга хандыкшылдыгларның Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң баштаар черии даргазы академик И. В. Петрянов-Соколов литература байлаан ажылчы чоннарның эң калбак массалырынга чедиңгир болдурарын күзеп турар эртүзилгелериң ажыл-чорудулгазын болдунуң отчёт илеткелиге тодаргай чугаалаан. Ниитилелдиң ажылы партивниң XXVI съезизинин, СЭКП ТК-ның оон дараазында болгулаан Пленумарының төөгүлүг шиитпирлери чуртту хөгжүлдезинин экономиктиг болгаш социал политиказы-биле тодаргайлаттының турар.

Чаа амыдыралды тургузары дээргеле, чаа делегейниң кижизи кижизидер дугайында, оон идеблиг-ажыл-чаң өзүлдезиниң дугайында соксаал чок сагыш салыр дээш-дир деп, К. У. Черненко онзалап демдеглеп келген. Чаа кижини кижизидериниң херээн литература чокта бодаанының-даа херээ чок.

Номга хандыкшылдыгларның ниитилели хөй-хөй чаагай ажыл-херектери-биле бодунуң эки талазын көргүскен идеологтуг чугула организация апаарган. Ол ажыл-херектерге — номнарның массалыг байырлалдарын эрттирип турары күрүнеиниң болгаш албан чөрлеринин библиотекалар фондуларының ажыглалыя экижидери чоңдуп хууда ном чыылдаларындан номнарны ниитилел ажыглалыпче хандыкшыдары. Сибирьниң Ыракы Чөөн чүктүп. Кара эвес хөрүзүлүг зонының чаа тудуглар-ларынга далайжыларга болгаш балыкчыларга, шериг кезектериниге чорудуп бээр номнар чыылдазы болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Номну чомчукчуларга, чоокшуладырымга идиглиг ажыл дүржүлгазын съездиниң делегаттары солушкан. Чижээ, база эге организацияларны Украинада болгаш Узбекистанда тургузуп турарын чүүлдүг дел көрген, 194 мүң эге организацияларның түс бүрүзү номну пропагандаларының хевирлериниң болгаш аргаларының байлак күжүн калбаа-биле ажыглаар үжүрлүг деп, онзалап демдеглээн.

Сөөлгү он чылда чурттуң номчукчу аудиториязының 40 миллион кижи немешкен. Оңгу беш чыл планнарының чылдарында массалыг библиотекалардан ниитилел-политиктиг литератураны номчукчуларга бээри 72 дүү көвүдээн. Ол дээрге библиотекалар ажылдакчыларының болгаш номга хандыкшылдыгларның үлүг ачы-эвээлиг-дир. Ынчалзажок библиотекалар фондуларын ажыглаарының ажыктыын бедидеринче угландыр оларның дем каткан ажылын калбартырының курлавырлары ам-даа эвээш эвес.

Мергежилдиг библиографчылары, критиктери, чогаалчыларны, литературо музейлериниң ажылдакчыларын, чогаадыкчы интеллигенциниң өскелдаа төлээлекчилерин номнарны пропагандаларынче ниитилел идепкейлиг хандыкшылдыр турар. «Ном» дээр улусчу университеттериниң саны эрткен беш чылда 10 катап өскен. Ылангыя Ленинградта Ригада Тбилиседе, өске-даа чамдык хоорайларда университеттер эң уре-түңнелдиг ажылдап турар.

Ном-биле ажылдың эң сураглаан хевирлериниң бирээзи номга хандыкшылдыглар клубтарын организастаары болуп бар чыдар. «Ном болгаш идеологтуг демисел» деп лозун-биле бо чылын эрттирген чаңгыс аай клуб хүнү клубтарның хөй нуруузумуң политиктиг бышкан биляинин улам өскенин, олардың кежигүнеринин чогаадыкчы идепкейлиин илереткен. Клубтарның хөй кезии Улуг Тилелгениң 40 чылынга турускаттакан тематиктиг кежээлериниге уламна хөй кижилерни киириштирип турар. Номга хандыкшылдыглар бүдүрүлгелерге, ажылчынарның ниити чуртталга черлеринге, колхозтарга, шериг кезектеринге, школаларга профессионал-техниктиг училшелерге барып турар.

Ном-биле ажыл — сагыш амыр, чаңгыс талаларар, ёзу барымаалаар чорукка канчаи-даа таарышпас политиктиг чүүлга улуг ажыл-херектиг деп, чүве чугааланнар онзалап демдеглеп турганнар. Олар чогаадыкчы көргүшкүнүү, ажылының чаа девирлерин номга ынакшылдыгларның үргүлчү тура-соруктуг дәлеп тыпкан турарының эргежок чугулазының дугайын чугааланнар.

Делегейде эң-не номчукчу кылдыр хүлээп көрдүүген совет улуска биилиглериң үнер деэү, коммунистиг идеяларның пропагандазын, эртем-техниктиг кепшилгенин шимчедикчизи — ном-биле доктаамал харылзаа — амыдыралды эргежок чугула чүве-дир. Ынчангаш харын номну пропагандалаарының эң ажыктыг хевирлери болгаш методтары Номга хандыкшылдыгларның Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң III съездизинин делегаттарының кол кичээнгейинге турганы ол. Чуртта ол массалыг шимчээшкинниң калбаргаи хемчээлдерин тодаргайлап көргүзеп сеткил ёөрүүлүг чурагайларны болгаш фактыларны съездиге адаглаан. Номга хандыкшылдыгларның бодунуп он чылын демдеглеп турар ниитилели — ол дээрге он муң клуб, улусчу тос муң магазинner, кодээде школдларның 30 мүң ном кооперативтерин номларның хөй-ниитичи бир миллион тарадыкчылары-дыр. Ам күш-ажылчы бүдүн-бүдүн коллективтер ниитилелиин кежигүнерин болуп турар. Оларның аразында — Киевтиң «Арсенал» заводу, Москвазының камвол каттыжымышкыны, Павлодарның трактор заводу, «Белавтомаз» будурулге каттыжымышкыны. Таджикстиң медицина институту, «Луч» совхоз, «Россия» колхоз болгаш оон-даа өскелер бар. Совет улустуң фашизмни ашкан Улуг Тилелгезиниң 40 чылынга турасказтакан Бүгү-эвилел көрүлдезин эгелээн.

Номга хандыкшылдыглар организациязының дең кезиндеп хөйү аныктардан тургустуган. Ол харын дүрүм ёзугаар түүл-дур: амгы үениң аёыш кижизиниң үгаан-бодал сайзыралыы кижизидериниң херээнге литератураның кижизидикчи ролюн үнелеп чедеп берге. Номнар байырлалын, конкурстарны, диспуттарны, викториналарны, будурулгелиниң хоочуннары болгаш мурнакчылары-биле үжүражышкыннарны эң-не сайгакчыларже утландырып турар. Ынчалзажок мындыг кемчеглер улам-на массалыг болган турар үжүрлүг деп съездиге демдеглеп тургаи.

Номга хандыкшылдыглар бодунуп он чылын демдеглеп турар ниитилели — ол дээрге он муң клуб, улусчу тос муң магазинner, кодээде школдларның 30 мүң ном кооперативтерин номларның хөй-ниитичи бир миллион тарадыкчылары-дыр. Ам күш-ажылчы будун-будун коллективтер ниитилелиин кежигүнерин болуп турар. Оларның аразында — Киевтиң «Арсенал» заводу, Москвазының камвол каттыжымышкыны, Павлодарның трактор заводу, «Белавтомаз» будурулге каттыжымышкыны. Таджикстиң медицина институту, «Луч» совхоз, «Россия» колхоз болгаш оон-даа өскелер бар. Совет улустуң фашизмни ашкан Улуг Тилелгезиниң 40 чылынга турасказтакан Бүгү-эвилел көрүлдезин эгелээн.

Номга хандыкшылдыглар организациязының дең кезиндеп хөйү аныктардан тургустуган. Ол харын дүрүм ёзугаар түүл-дур: амгы үениң аёыш кижизиниң үгаан-бодал сайзыралыы кижизидериниң херээнге литератураның кижизидикчи ролюн үнелеп чедеп берге. Номнар байырлалын, конкурстарны, диспуттарны, викториналарны, будурулгелиниң хоочуннары болгаш муриакчылары-биле үжүражышкыннарны эң-не сайгакчыларже утландырып турар. Ынчалзажок мындыг кемчеглер улам-на массалыг болган турар үжүрлүг деп съездиге демдеглеп тургаи.

Каттышкан Нациялар Организациязының хүнүнге уткуштур

ТАЙБЫҢНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУ ДЭЭШ ХАРЫЫЛААР АПААР

«Бистер, Каттышкан Нациялар-ның улустары, бистиң амыдырал - чуртталгавыстың үезинде илергейлеттиниң четтиимес ажыг-шүжүгүү кижи төрелгетенге ийи катап тавары-шыгырган дайынның човулаң-хилинчектеринден кедир үениң салгакчыларын хостап алыр дээн шиитпирлиг тура-сорук-биле долдунган бис».

Делегейде ховар дээн документиниң — Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының баштайгы одуругларын шак ындыг сөстер-биле таңмыланып турар. Оон күштүг болуп киргеи хүнүи—1945 **чылдың октябрь 24-ту —делегейде Каттышкан Нациялар Организациязының хүнү** кылдыр чер болганда демдеглеп турар. Бистиң оранывыстың күрүнеиринин ажыыл хөй нуруузу—159 чурттун ай салынышкынвары ам Уставта бар. «Олар кадың, бот-боттары-биле тайбың, чаагай дожа-хелбээлер кылдыр чурттаарыңа дүлээгеннер.

Ол сорулгалар бөгүн-даа кижи төрелгетениң эң-не алыс күзел-чүүлдерин болгаш идегелдерин илергейлеп турар. Ол дугайын КНО-нуң Кол Ассамблезының бо хүнде-рде Нью-Йоркта эртип турар XXXIX сессиязы база хереилеп турар. Политиктиг ниити саналдашкыннар үезинде делегациялар баштынарының ажыыл хөй нуруузуиүң чүүлаалары кижи төрелгетениң кырында дирелип келген ядролуг халапты чайладырындан, ядролуг боо-чепсекти улам ынай эңдериилир бүдүрериң, дайынзырак дембээрээшкинниң чидиглендиреринң болдурбазындан артык чүтүла сорулга үлустарда чогун көргүскен.

Делегейниң ийиги дайынын-ге эвилелиң чурттарың тиилелезинин түңнелинде тургустунган болгаш бүгү-ниитиң тайбыңны детпиринің дээштиг чепсәә болуп кылдыр бодап тургускан делегейниң ол эң улуг болгаш ат-алдарлыг организациязы ол сорулганы шиитпирлээрииге улуг ролдуу ойнаар хүлээгеллиг. КНО-нуң ажыл-чорудулгазы, тайбыңны болгаш улустар аразында айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларын шиитпирлээрииге оон аргаларының империализм күштериниң, бирге эвилегде АКШ-тың, үгаан-сарыыл чок, дерзии угланыышкынының уламдаан шыңгыы нарыдаан. Ол күштер улустарның салым-чолуң кара тураында ажыылаарынче, күрүне терроризмни, чарлаттынмаан дайынларны болгаш ажык агрессиларны ажыглавышаан, боттарының тура-соруун бүгүдеге болгаш чер болганга албадаарынче чүткүл салын, бистиң планетавыс массалыг үзүткаашкынның боо-чепсектерин бажың ажыр будурегиниң аар үүргезиниге бастыра берген турбуже-ле, боо-чепсектерни улам шидере будурерии куштелдирбишаан, ядролуг дайынга бе-леткелди чорудуп, космоска шериг плацдармарын тургузарынче чүткүл салып турар.

Ынчалза-даа ол авантюристиг угланыышкынга тайбың болгаш депшилге күштериниң, хамыктың мурнунда, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүчинг политиказы удурлаышпыр туржун турар. Оларның делегей ареназында тайбыгга хандыкшылдыг политиказын тайбыныы күзээр өске күрүлеер бага деткин турар.

Амгы үениң кол сорулгаларын шиитпирлээрииче, делегейге тергиндел дээш «крестиглиг походтар» чарлаан авантюристериин чимзеннишкиннериие ойтур шавышкыны бээрииге таарышкан мораль-политиктиг байдалды тургузарынче утланган үнелиг эвээш эвес чедишкиннер тайбыгга хандыкшылыг чурттарының кужениишкиннериин чыылында 39 чылдар дургузунда КНО-нуң активизде моонцеттинген. «Каттышкан Нациялар Организациязының чедип алган бүгү чүүлдерин болгаш амгы үеде оон кылыя турар бүгү-ле чүүлдерии чедир үмелеп көрбес азы аңаа бир-ле чүүл кылдыр көөр болза, алдагдал болуу ийих. Чүс-чүс кижилерге хамаарыышпас чорукту берген деколонизациялың хереэнге ол шиитпирлиг рольду ойнаан — дей, КНО-нуң чиигине секретары Х. Перес де Куэльярның чоокта чаа парлаттынган илеткелиниде айткан.— Чамдык девискээрлерде месилдежиишкиннер тынгыы кээп турзажок, оларның калбак дайын месилдежилгези болу дээрии болдурбас аргалыг болганыя утпаза чогуур. Чөнсетлениишкинии дүжүреры, боо-чепсектерни дүжүреры чергелиг мындыг эң ыарын айтырыга безин, херектии чогум утказы-биле алырга, каш-даа дугуржуушкунар чедип алдыгер».

Ядролуг дайынны бүрүү шавар дугаймда декларация, ядролуг чепсектиг нептерелиа болдурбас дугайында керээ, ядролуг боо-чепсектерни немей өстүрбес делегейиин янзы-бүрү девискээрлериие ядролуг чепсәә чок зоналарны тургузар, ядролуг-нейтроиныг чепсекти хөрүүрү, делегей хаарызааларында күштү ажыглаавас дугайында бүгү-делегей керээни чарар дугайында революциялары болгаш кижи төрелгетениин бүрүлгаар шиитпирээрииге оруулу айтып турар өске-даа эң чугула дыка хөй документтиктерии чогум-на харын ССРЭ-ниң инициативазын ёзугаар КНО хүлээп алгылаан.

Ядролуг чепсектиг күрүнелер боттарының харылзаалаарында ядролуг дайынның кыжаның чок кылыр дээш чорүүр чорма-чижектерии удурулга болдурарының болгаш ол сорулгазы боттарының дашпыкы политиказының кол сорулгазы кылдыр чарлаарының дугайында ССРЭ-ниң салым Кол Ассамблеяның амгы сессиязының киржиилериие эң-не калбаа-биле деткээн. Космос делегемин шуут-ла тайбың сорулгаларга ажыглаар болгаш күрүне терроризмни болдурун болбазының дугайында айтырыгларны дурбеп көөр болгаш чугула айтырыглар кыдыр КНО-нуң Кол Ассамблеязының ядролуг дайынны болдурбазының хүн чуурумузга ССРЭ-ниң инициативазын ёзугаар киирген.

Ол тайбың инициативаларга деткимче кылдыр ССРЭ-ниң делегей ареназынга кылган тодаргай базымнарын КНО кежигүнерии күрүнелериниң ажыык хөй нуруузу бүгүлеринии чүүлдүгүнүң көрген. Делегей ниитилежидегзиидер улам-на башкаландыр нердүүве бергеш, КНО-нуң ажыл-чорудулгазынга бодунуң кылыктаачыышкынын АКШ-тың чамырбайн турарын, ол организацияга удур ыйыдыышкынны болгаш коргудуушкунуу ылыяң, амгы делегейниң нол айтырыгларын бодунуң принципиалдыг көөр чорүүн ескертириче КНО-нуң албадаарын оон күзеп турары тавары-ла болгай.

Бүгү делегейге төөгүдүг болуушкунуун — Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тилелгезиниң, фашистиг күдәнышкынның кыжаныышкынын кижи төрелгетенин камгалаа алганының 40 чыл оо-биле капсырлажыр пайтамчыктыг юбилейиче — бодунуң догуланышкынының 40 чыыиче Каттышкан Нациялар Организациязы чөөшүлээн орар Плацетаның кажан-бир шагда чурттаи эрттиргени дайынналдам эң-ке хан төгүүшкүнүг болгаш үргедекчи дайынның дүржүлгазындан төрүттүүген КНО-нуң мурнунда — бистиң цивилизациявыстың алыс дугуиаашкынынга кыжаның келген чаа дайынның айтырыы чайладыр, а оон соонда харын оны бүрүн чайладыр төлээде ядролуг чепсәә бар азы чок, улуг азы бичe күрүнелериниң политиктиг тургузуундан хамаарылта чокка, оларның күженишкиннерии чаңгыс аай кылыр сырый каттыштырар төөгүлүг сорулга туруи турар-дыр.

В. ЧЕРНЫШЕВ,
СЭТА-ның корр.
Нью-Йорк.

ТАЙБЫҢ ШАВАР ХАЛДААШКЫК ТЕМПИЛЕРИ ӨЗҮП ТУРАГ

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң «Вашингтон пост» солуннуң айтырыгларынга харыыларын делегейниң хөй-ниитиин бүгү улганышкынар талазы-биле Совет Эвилелиниң тайбың шавар халдаашкыының темпилерииин уламчылалы болгаш улам озулдезии кылыр үнелеп турар. Ол чугула документтини сайгарып анализивишаан, политиктиг кол-кол хайгаракчылар мындыг түңнелди үндүрүп турар: боо-чепсектерии кызыгаарлаарының болгаш тайбың тыптып келириниң айыылыг чавырылдырарының талазы-биле совет-америк харылзааларга-даа. ниитиин-биле делегей байдалынга-даа боттуг бурунгаарлаашкын болгу дег чөптүг болгаш кайы-даа талага таарышкан үндезиниге дутуржуушкуннарны чедип алыры дээш Совет Эвилели туржуп турар.

Боо-чепсектерии кызыгаарлаарының талазынга кол угланышкынар К. У. Черненконуң харыыларында тодаргайлаттынган. Боо-чепсектерии контрольдаарының талазында бергедээшкинии ажып эртериге чедирип болгу дег дөрт идеяны совет удуртукчу көтүрген деп, америк Си-би-ес дээр телекомпания демдеглээн. Космоска боо-чепсек сайгара тургуларын хорууруп, ядролуг боо-чепсектерии немей өстүрбезинге удурланып чугаалаан болгаш чогум утказы-биле алырга, космостун боо-чепсектерии шенеп шылгаарын база сайгара тургуларын кайы-да таланың хорууруи күштүг болдурун чоруларының дугайында идеяны хүлээвээн. Ол дугайты Эн-би-ен дээр телекомпанияның медеглээнии ёзугаар алырга, «Рейганның администрациязы дүрген хөделген болгаш К. У. Черненконуң харыызының хөөнүүге байыр чедирген, ынчалзажок бодунуң политиказын ескертириин болзавайн турар чеп билиишкиниин база түрген берген».

К. У. Черненконуң харыыларынга каттыжып, ону үнелеп көрүп турар хайгаракчыларның, политика болгаш күрүне талазы-биле косбу ажылдакчыларының хөй нуруузу Совет Эвилелиниң чаа боттуг тайбың саналдарынга байыр чедирбиттаан, чынчаар онзалап демдеглеп турар: тайбыиың быжыглаарының эң чугула айтырыгларын шиитпирлээриинге Совет Эвилели белен. АКШ каидыгыл дээрге, чугаалажыышкыннарга белениинин дугайында америк чазактың сөстери практиктиг ажыл-херектер-биле быжыглаттынмаан, харын чүгле хоозун сөстер болуп арткан. Ам хамык ужур—Вашингтонда.

Ш. ГРИГОРЬЕВ.
(СЭТА).

КҮРҮНЕ ТЕРРОРИЗМИН БОЛДУРБАС

«Бүрүн эргелиг өске күрүнеелерге ниитилел-политиктиг тургузугну божөннадырынче угланган күрүне терроризминиң политиказын болгаш күрүнелериниң кандыг-даа көделиишкиннерии болдуруп болбас дугайында» Совет Эвилелиниң саналын чугаалажып көөр кылдыр Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта боол турар XXXIX сессиязы хүлээп алган.

Американың Каттышкан Штаттары делегей эргезиниң болгаш моральдык кандыгдаа норма-чижектерии харшызы-биле үревишаан, кенизиг чуртка — Гренадага удур дээрбечи халдаашкыны кылып, ону эжелеп, оон хамаарышпас чорууи үзүткаанда бээр бо чылдың октябрь 25-те бир чыл болур. Ынчаарга бүрүн эргелиг өске күрүнелерде ниитилел-политиктиг тургузугну дүжүреринче угланган күрүне терроризминиң (өлүрүкчү чоруктун) политиказын АКШ бичии Гренадага удур чорукан. Ынчангаш күрүне терроризминиң политиказын болдурун болбас дугайында айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаалажып көөру, чогуур шиитпирии күлээп алыры эргежок чугула болуп турар.

Бодунуң чуртунуң хамаарышпас чорууи болгаш бүрүн эргезиң камгаларын диттиишпкен бичии гренада улуска удур бир чыл бурунгаар эмиглаан америк боо-чепсектерии амгы үеде Коста-Рикаже чорудуп турар. Коста-Риканың девискээриндеп Никарагуаның чонунга удур өлүрүкчү үүлгедиглерии кылып турар контрреволюстур дээрбечилерге ол боо-чепсектерии америкалыар берип турар. Никарагуага удур америк империалистериң чарлаваан дайынынга удур маадырыг демиселии чорудуп турар ол чурттуң чоңумун досталгазын болгаш хамаарышпас чорууи боол тудар, амгы ниитилел-политиктиг тургузуун дүжүрер дээш Американың Каттышкан Штаттары Никарагуага удур политиктиг, шериг болгаш экономиктиг бүзээдээшкинии органнзастаан.

Оон-биле чергелештир Гондурастың девискээринден Никарагуажке дорту-биле чепсектиг халдаашкыны кылырынга америк аг-шериглер амгы үеле база белеткеии турар. Америк парлалганың сөөлгү медээлерии ёзугаар азырга Гондураста америк шериглер-ниң саны амгы үеде барык ийи катап көвүдээн. «Тус черии бир чуртунче дорт халдаашкынның» тактиказын америк шериглер өөредилге үезинде чорутkан. Чүгле бо чылын безии америк солдаттар аңаа мындыг хевирлиг беш өөредилгелерии эрткен.

Дээрбечи дорт халдаашкынар болгаш америк интервенциялың кыжаныышкыны дирелии келген турза-даа, чаа амыдыралды тургузарын үрлүчүлеп турар маадырлыг Никарагуа улусту деткээн шиитпирлиин бүгү делегейже улам-на калбарып турар. Француз буржуаз солуи «Монд» безии мынчаар бижиир ужурга таварышкан: «Никарагуаның революстуг чазаа улуг чедишкиннерлиг болуп турар. Оон мурнунда үш миллион никарагуа хамаатыларның иштиден барык бүдүн чуртта миллион кижи бижик билбес турган. Ам 400 мүң кижи бижиир болгаш номчуур кылдыр кыска хугацаада өөренип алган. Улуг чедишкиннер аймдыралдың өске аларында база бар. Чедиң чүс мүң гектар черии мурнунда чери чок турган таварыга онаажып турар, чүге дээрге Пиночеттиң фашистиг диктатуразы америк империализмнин деткимчези-биле эрге-чагыргада кызыртының турарын митингилерии болгаш чысаалдарның киржиилерии деп деглеп турар.

ЧУРУКТА: Чилиниң девискээрин турар чону-биле эң-сеткил каттыштырылгазының митингизи, ол чоңга акша-хереени чыыдазы Финляндияга (чурукта) болгаш.

Н. ГОРБУНОВТУҢ фотозу
СЭТА-ның фотохроникazы.

ДАЙЫНЗЫРАК КҮРҮНЕ БЮДЖЕДИ

Америк конгресс Вашингтонга кедергей хөй—300 миллиард доллар түүкүү шериг бюджедии бадылаан, а НАТО-ның ядролуг планнаашкын белүүүүң итали Стреза хоорайга болган сессиязы АКШ-тың ыйыышкыны-биле баштайгы согуушкуунуң америк ядролуг ракеталарын Барыын Европага улам-на көвүдедир тургузарының планын чүүлдүг деп көрген. АКШ болгаш НАТО-ның өске-даа кол чурттары боттарының милитаристиг политиказын өскертир деп болдавайн турарын дайынзырак ол шериг бюджедии болгаш айыылыг аланнар база катаг бадыткаан. Америк пайысылдаан болгаш НАТО-ның өске-даа кол күрүнелериниден дыңналын турар «тайбыңга ынаак» шуугазыныр практиктиг базымнар-биле бадыткаттынмайн турар. Рейганның администрациязының эң-не дайынзырак төлээлекчилериниң бирээзи — боо-чепсекти болгаш чепсегленишкинии дүжүрерин контрольдаар талазы-биле америк агентствоның директору К. Эделман мындыр ырыкүүр чогу-биле мынча деп медеглээн: «Ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажылышкыннарга бистиң киришкеивис америи үлустуу болгаш Европада эвилелчилериниң оожуктурар дээш бистиң кажарлаашкыныывыс-тыр».

1985 сан-хее чылында АКШ-тың шериг ведомствозунуң алган кедергей хөй акша-хереңгилери — шериг чарыгдалары Совет Эвилелиндеи артык шериг күчүлүг болуруи чедии алырынче угланган. Ынчаарга АКШ-тың 1985 сан-ның чылы октябрь 1-де эгелеэээн. Чер ырыының, сутиүн аива болгаш ядролуг боо-чепсектерии, ылангыя космос чепсектерии будурерииге кедергей хөй акша-хереңгилерии чарыгдаарын америк администрация, оон генералдары ылаынаан турар. Спутниктерге удур боо-чепсектерииң хөй шепелдерии 1985 чылда чорудары Пентагониуң планында кердүүген. Америк болгаш дэштыкы чурттарының сураглаар ортемденнериниң политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының шыңгыы сагындырыглары турбуже, америк администрация «ылыдыс дайынчарыкь чорударынга ажыылыбиле белеткеии турар.

Ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын Барыын Европаның чурттарынга тургузары графикте ийиваар хүлээгеллиг. КНО-нуң ажыл-чорудулгазы, тайбыңны болгаш улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларын шиитпирлээрииге оон аргаларының империализм күштериниң, бирге эвилегде АКШ-тың, үгаан-сарыыл чок, дерзии угланыышкынының уламдаан шыңгыы нарыдаан. Ол күштер улустарның салым-чолуң кара тураында ажыылаарынче, күрүне терроризмни, чарлаттынмаан дайынларны болгаш ажык агрессиларны ажыглавышаан, боттарының тура-соруун бүгүдеге болгаш чер болганга албадаарынче чүткүл салын, бистиң планетавыс массалыг үзүткаашкынның боо-чепсектерин бажың ажыр будурегиниң аар үүргезиниге бастыра берген турбуже-ле, боо-чепсектерии улам шидере будурерии куштелдирбишаан, ядролуг дайынга белеткелди чорудуп, космоска шериг плацдармарын тургузарынче чүткүл салып турар.

Ынчалза-даа ол авантюристиг угланыышкынга тайбың болгаш депшилге күштериниң, хамыктың мурнунда, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүчинг политиказы удурлаышпыр туржун турар. Оларның делегей ареназында тайбыгга хандыкшылдыг политиказын тайбыныы күзээр өске күрүлеер бага деткин турар. Америк парлалганың сөөлгү медээлерии ёзугаар азырга Гондураста америк шериглер-ниң саны амгы үеде барык ийи катап көвүдээн. «Тус черии бир чуртунче дорт халдаашкынның» тактиказын америк шериглер өөредилге үезинде чорутkан. Чүгле бо чылын безии америк солдаттар аңаа мындыг хевирлиг беш өөредилгелерии эрткен.

Дээрбечи дорт халдаашкынар болгаш америк интервенциялың кыжаныышкыны дирелии келген турза-даа, чаа амыдыралды тургузарын үрлүчүлеп турар маадырлыг Никарагуа улусту деткээн шиитпирлиин бүгү делегейже улам-на калбарып турар. Француз буржуаз солуи «Монд» безии мынчаар бижиир ужурга таварышкан: «Никарагуаның революстуг чазаа улуг чедишкиннерлиг болуп турар. Оон мурнунда үш миллион никарагуа хамаатыларның иштиден барык бүдүн чуртта миллион кижи бижик билбес турган. Ам 400 мүң кижи бижиир болгаш номчуур кылдыр кыска хугацаада өөренип алган. Улуг чедишкиннер аймдыралдың өске аларында база бар. Чедиң чүс мүң гектар черии мурнунда чери чок турган таварыга онаажып турар, чүге дээрге Пиночеттиң фашистиг диктатуразы америк империализмнин деткимчези-биле эрге-чагыргада кызыртының турарын митингилерии болгаш чысаалдарның киржиилерии деп деглеп турар.

ЧУРУКТА: Чилиниң девискээрин турар чону-биле эң-сеткил каттыштырылгазының митингизи, ол чоңга акша-хереңги чыыдазы Финляндияга (чурукта) болгаш.

Н. ГОРБУНОВТУҢ фотозу
СЭТА-ның фотохроникazы.

МЕДЭЭЛЕР. БОЛУУШКУННАР. ФАКТЫЛАР

БРЮССЕЛЬ

Бельгиниың «Пегар» фирмазының 278 ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажылдан үндүртүр аналарының дугайында дыңнадыгны алганнар. Бо чылдың ноябрь 30-да олар ажыл чок кижилериин аразынга кирер, а фирма боду узуткаттынар. Ол болуушкуниуң чылдагааны — Бельгиниың иштики херектериинге АКШ-тың администрациязының каржы холгаарлаашкынының түңнели болур. Ол «Пегар» компаниянның улуг совет чагыгны күүседиринге шилтыктаан.

МАДРИД

Испаниянын Билбьао хоорайының судно тудукчулары оларны ажылдан массалыг-биле үндүрери-биле кыжаныышкынга холбаштыр удурланышкынын неделязының шугуму-биле чаңгыс дүннүц ажыл соксадыышкынын кылган. Чазактың судно тудушкуиуң «аартырының» дугайында планын эде көөрүп ажылчыннар иетеп турар. Ол планны күүседир чорук Испаниянын 40 мүң корабль тудукчуларының 17 мүңүнүн ажылдан үнерин болдурар.

ЛОНДОН

Чоокку үеде ам-даа 15 мүң демир-оруктчуар амгы үеде 3,3 мян. ажыр санаттының турар «артык» кижилериң санынга каттыжып кирер деп турар. Ол дугайын англан демир-оруктар эргелеп дыңнаткан. Транспорттуң ажылчымарының болгаш албан-хаакчыларының санының эзлчегиг кызыраышкынының ворт чылдагааны англан газактың чорудуп турар «күрүне хөрениизин камнаарынын» политиказы боол турар.

КАНБЕРРА

Америк «Джемерал моторс» компания Австралияда бодуиуң будурулгелериндеп чоокку 15 айлар иштинде 3,5 мүң кижини үндүрер. Ол дугайын «Острелиан файнэншл ревыю» солуи дыңнаткан. Солуиның бижип турарын ёзугаар алырга, амгы үеде ажыл-ла кылып шыдаар бешки австрали кижи бүрүзү бодунуң күжүн болгаш билиин үндүрер чер тыпайн турар.

ТОКИО

Япониянын сан министерствозу немсия хандырылгазының системазын «реформалаарының» планын чогаадып тургускан. Ону ёзугаар күрүне пенсиязын үштүң бириндеи дөй катап кызырарын көргеи. Оон ангыда корпорацияларның пенсия фондузунче ажыддан турар япониарның шалыцындан шилчидилгенеүүн катап удаттырарын —амгы үеде ажыл төлевирииң 10 хуузун 28 хуу чедир көвүдээнирин көргеи.

КОЛОМБО

Шри Ланканың пайысылаанының чанында Коломбава хоорайда демир заводунуң 500 ажылчыннарының ажыл соксадыышкынын полиция боомонгуну ажыглап тургаи баскан. «Атта» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, страхование талазы-биле завод комитединиң чаа соңгуттурган кежигүнериниң бүрүү-эргезин баштаар черииң хүлээп алырындан ойталаашкынга удурланышкынны илередирибиле ажыл соксаткан турган.

(СЭТА).

Эрзинде Бай-Даг ортумак школазында аныяк башкылар эвээш эвес. Оларның бирээзи—аныяк коммунист Зоя Биликти 12 чыл дургузунда эге класстар башкылап, удуртқан классының эки өөредилгезин чедип ап, школада башкылар арасында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, аңда-каш удаа тинлекчи болган.

Совет Тываның болуп эрткен 40 чыл ооруқ байырлалы аныяк башкыга ийи дакпыр өөрүшкүдүг болган. Ол бо чылын Күрүнеңи Кызылда педагогика институдуң бот-өөредилгебиле дооскан.

З. Биликти школаның хөй-нитти ажылынга идепкейлиг киржип, онда партия эге организациязының активчизи деп санаадып турар.

ЧУРУКТА: З. Биликти кичээл эрттирип тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Чоннуң социал хандырылгазын улам шилеп экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалдарны СЭКП Төп Комитединиң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үндүрүп турар. Бо дээрге чоннуң чагагай чоруунга Коммунистиг партияның болган Совет күрүнеңиң улуг кичээнгейин салып турарының тодаргай хереглиги-дир. Бодуң болган уругларым неви 25 ажыг чыл дургузунда школага башкылап ажылдап келдивис. Бистиң өг-бүлевис 5 кыстыг бис. Оларның улуу Ольга Кызылдың педагогика институдун ийи чыл буруйгаар дооскаш, башкылап турар. Ол-ла институттуң физика-математика факультединиң 5-ки курузунда үйнги уруувус Светлана, база үшкү уруувус Кызылдың педагогика институдунуң биология факультединиң 3-кү курузунда өөренип турарлар. 4-кү кызывыс Тоня 10-гу классты бө чылын дооскаш, Кызылдың ураң чүүл училишезинниң библиотека салбырынче экзаменнерни чедиишкинниг дужаргаш, кирип алган. Оларның эң хеймери Аля школда 8-ки класста эки өөредилгези-биле ада-иезин бистерни, башкыларын өөртүп турар. Аля шыдыраа ойнаарынга дыка миик. Ол районга (өөреникчилер ортузунга) 1-ги черни, республикага 3-кү черни ап келген.

Күрүнеңиң уруглар кижизидилгезинче чыл келген тудума онаа кичээнгей салып турарынга еске-даа ада-иелер-биле бир дөмей өөруп, деткип турар бис. Совет чазактың улус өөредилгезинче кайы хире акша-хөреңгинге үндүрүп турарын башкы кижи болганымда сонуургап номчуп, билип ап турар мен. 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир уеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң коя утпаныышкынында ол сан-түңүг база айтып турар. Чамдык чижектерни саннар-биле көргүзерге мынды:

Совет Эвилелинде дээди өөредилге черинде өөренип турар бир студентиге чылда муң ажыг рубльдь, ортумак өөредилге черинде бир кижиге 680-ни, нитти билиг школазында бир өөреникчиге 180 ажыг рубльдь чарыгдап турар. Оон-биле кады улус чырыдыышкынында ажылдап турар кижилериниң шалыкны өстүрери нитти билиг болгаш профессионал школаның реформазында айтып турар болгаш амыдыралда боттанып эгелээн база улуг сагыш салымышкын деп көрүп турар бис.

А капиталистиг чурттарда бо саннар шуут удуралыышкак болуп турар. Дашты-кында өөренип турар аныяктар өөренгени дээш, хей-хей түңнүг акшаны өөредилге черлериниң өзерилеп турарлар.

Бо чижектерден алган көөрге, бистиң социалистиг чурттувус капиталистиг системадан артык куштуг, кижилер дээш, оон чагагай чоруу дээш турүп, тайбыңга миик. Бодуг улустуң күүседе дээрээ база катап тодаргай хереглиг-дир.

С. САРЫГ.

Бүрен-Хем ортумак школазының башкызы.

Каа-Хем район.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилге чылынга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң даразында факультеттеринге киирер дыңнакчыларны белеткеер:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, улеттүр будуруллелериниң, тудуг, транспорт, харылзаа, хереглекчилер кооперацияларының организацияларының бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыларын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусазы сөөлгү бир чылда үзүктелиишкин чок болуур үзүрүлүг.

Белеткел салбырынга киирери күүседиг дараазында документилерни дужаар: билиишин дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан бижиктиг болгаш характеристиканы, 3Х4 см хемчээлиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол шыңаар ССРЭ-ниң Чепсектиг Күрүнеңиң хүрээлеңнериниң халаажок дыңнакчылары, а ол шыңаар 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлериниң улуг рожактайларын база хүлээп алыр.

Шеригден халашкан кижилер шеригниң кезээнден өөренирибиле чоруткан бижиктиг болгаш характеристиканы, пионериниң улуг рожактайлары — школалардан чоруткан бижиктиг болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилиниге 1984 чылда көдээ школаларны доосказ болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга киирери-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база улуг өөредилгезиниң район киллизиниң чоруткан бижии көргүзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болуур бесседалыышкынның туңнедилерин бодумчалап, белеткел салбырынга хүлээп алган кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыңнакчыларны айза-ла 40 рубль стипендия-биле хамаарар, чугула херек кижилерге — общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың октябрь 1-ден ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, № 34 бажың, белеткел салбыры.

ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ТУРАНДА ШКОЛАЗЫ

1984-1985 өөредилге чылынга сургуулдар хүлээп алырын чарлап турар.

Школа тудугжу-мастерлерни белеткеп турар. Өөренир хуусазы бир чыл.

7-8 класстан кудуу эвес билиглиг болгаш 17 хардан өрү назылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школада общежитие бар. Сургуулдарга ай санында 14 рубль стипендия бээр. Өөредилгеге киреринин шылгалдазы чокка хүлээп алыр.

Школа директоругга билдиришкинге даразында документилерни номер чоруу намдар, характеристика, билиишин дугайында документ (бодуг-биле), калыымның дугайында пыызылга (№ 286 майык), 3х4 см хемчээлиг ийи фото-чуруук. Өөредилге 1984 чылдың октябрь 1-де эгелээш, хүлээп алышкын үламчылап турар.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: 668 Тыва АССР, Туран хоорай, Дружба кудумчузу № 13 бажың, Тудуг мастерлериниң тыва школазы.

Школа реформазы

ХАРЫЛЗААЛАР БЫЖЫГ

Нитти билиг болгаш профессионал школаның реформазы амыдыралда боттанып эгелээн. Профтехөөредилге системазының ат-алдарын ол дыка көдүргеп, оон ужур-утказы мында хөйге билдингир кылдыр таймылбырлаттынган.

Лиговда улуг профессионал училише — Вильнюста № 21 профессионал-техниктиг училищениң ажыл-амыдыралын оон директору Витаутас Вайчюнас ПМА-ның корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— Республикада сөөлгү чылдарда профессионал-техниктиг училищелериниң саны өскен. Түскай мергежилдиг ажылчыннар белеткеп турар бо өөредилге черинге үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчуларының бүзүрели улуг. Училище янзы-бүрү мергежилдиг ажылчыннарын белеткеп турар болгаш сургуулдар маңаа күш-ажылче эге базымны алыр, ынчангаш аныяктар ПТУ-ларга өөренири-биле күзелинн-биле кээп турар.

3,5 миллион чурттакчылыг Литвага профессионал-техниктиг училищелиг 400 муң дугаар доозукчузугга дипломну ийи чыл бурунгаар тывыскан.

Амгы үениң техниказын башкарып ажылчын кижиге инженернин-биле ден тыгыы эртем-билиг негеттинер болгай. Ынчангаш сургуулдар маңаа дээди математиканың эге хевирин, физиканы, сопроматты өөренип, электроника-ның, экономиканың, будүрүлгени организастаарының болгаш планнаарының үндезинлери-биле таныжып турар.

Бистиң училищевисте радиоэлектроникага, машина тудуушкунугга, геология болгаш полиграфия черлеринге ажылдаар бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткеп турар. Оолдар, уругларга ой ай дургузунда маңаа саналга машиназының оператору, радиоаппаратураның болгаш дериг-херекселдерниң монтажниги, электромонтёр, слесарь-инструменталышчик, чертёжник, парлалга ажылдакчызы, геолог мергежилди чедип алыр.

Республиканың улус ажылагыйының негелдезинин айыышиле мергежилдерниң данзызы өскерлип турар. Микроэлектроникага микросхема эптээр мергежилдиң специалистерин база белеткеп эгелээн бис. Микросхемалар чыыры — амгы үениң дериг-херекселдеринге хамаарыштыр алыр болза, лыка-ла нарын ажыл. Харылзаа операторларын, электронныг техника эдил ажылдадыр мергежилдиг кижилерни база белеткеп эгелээн бис. Училищеде Литваның анги-анги райооннарындан келген будун чартык муң хире уруглар, оолдар өөренип турар. Чүс хүү өөредилге чедип алдынган, сургуулдарның хөй кезии чүүле «кончуг эки» деп темлетерлиг өөренип турар. Сургууллардың үнүүн ийизи хүндүлүг, артканнары — кежээки салбырда өөренип турар.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдары дээш чүс ажыг оолдар, уруглар ССРЭ-ниң УАЧД-ниң алдын, мөңгүн, хүлер медальдары-биле шаңнаткан. И. Курчатов аттыг Атомнуг энергия институттуң, Бауман аттыг Техниктиг дээди училищениң болгаш Москваның өске-даа эртем албан черлери училищениң техниктиг чогаадылга бөлүмүнүге кылдынган экспонаттарын сонуурган, аңаа үнелелди берип турар. Техниктиг чогаадылганың делгелгелерин мында доктаамал организастап турар болгаш профессионал мергежил бедидерниң конкурстарын эрттирери чаңчыл болган.

Кадрларны чүүле бедик мергежилдиг кылдыр белеткээриниден ангыда, оларны бедик культуралыг, бүтүү талазы-биле сайзырагай кижилер кылдыр кижизидеринче улуг кичээнгейни үгландырып турар бис. Ол соругга-биле микроэлектроника төвүн, авиамоделистер клубун, чүтаа культуразы бедидерниң факультединн, ураң чүүлүң хей саннын белгүмнерни, музейни училищеде тургускан. Солун ажыламмыралдыг кижилер-биле ужуражылгалар, дискотекалар солуп, ажыктыг кылдыр эртип турар. Ужудучу-космонавтылар, сураглыг эртемденнер, чогаалчылар, артистер, ажы-дүнма социалистиг чурттардан адучылар училищеге бо-ла келир.

Республиканың нитти билиг школалары-биле училищениң аразында харылзаа бижыг.

ПТУ-га чедип ап турар билиг бедик болгаш бистиң доозукчуларывыс млалгыя микросхема чыыкчылары Каунасеның политехниктиг институдуче, Москваның электроникуг техника институдуне киреринин конкурстарын эки эртип турар.

Бистиң доозукчуларывыстың аразында бедик мергежилдиг ажылчыннар, мастерлер, бригадирлер болуп ажылдап турарлар эвээш эвес. Профтехөөредилгезинин доозукчулары — Вильнюстуң саналга машиналарының заводунуң фрезеровщиги Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Литва ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежиитүү Праказы Сиаллайнске, Каунасстың Ф. Э. Дзержинский аттыг станок тудуушкун заводунда бригадир Юозас Сикорскис оларның ажыл-ниин бистин өөртүп чоруур. Она Кинзявичене төрээн училищезинге хээп келгеш, ам мында мастерлеп турар. Оон күш-ажылы чазактың бедик шаңналын — Ленин ордең-биле демделеттингеш.

Антанас РАГАЙШИС.
(ПМА).

Ужуражыышкынче чалап тур

Кызылдың Күрүнеңиң педагогика институдунуң бойдус-география (биология-химия) факультеди оду доосканнарны бо чылдың ноябрь 9-та 18.00 шакта болуур «Ужуражырга кежээнге» келиринче чалап турар.

Октябрь

23. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 —«Горнистер, харыылаңнар!». 9.40 — «Сердце друга». Ураң-чечен фильм. 11.05 — «Аяң-чорукчулар клууву». 12.05 —«Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». 12.35—12.40 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг телефильмнери. 15.25 — Совет чуруула ураң чүүлү. М. В. Нестеров. 16.15 — Улустуң аялгалары. 16.30 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Марксизмниң үш үшер дөзу болгаш үш чарылбас кезээ». Карл Маркстың өөредилиниң төөгүлүг салым-хуузу. 17.00 — Концерт. 17.20 —Бүгүлете стадион. 17.50 —«Хөглүг ногажыгаштар». 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — БАМ-ны тудуп турар бис. 19.35 — «Островскийниң бажыңы» деп фильм-шин. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Островскийниң бажыңы» деп фильм-шинниң уланчызы. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30—23.50 —Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Документалдыг фильм. 8.35; 9.25 — Физика. 10-гу класс. Медицинктиг чалыглар. Үнүер. 9.05; 12.40 —Франсуз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Куһажылдың болгаш будуруллегиниң культуразы. 10.35; 11.40— Совет күрүнеңиң үлезиниери болгаш эрелер. 8-ки класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 —Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. Черивиң ыыт-жамырлары. 13.00 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Я. Я Вилманның дугайында телеочерк. 13.30 — Эртем-нептереллиг фильм. 13.45— Э. Казакевичиниң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 14.30 — Төөгүүнүң арыннары. «Черивиң амыйы-чалмы эдлери». 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 —Телемедээлер. 18.20 —«Он алды болгаш оон-даа улуг назига».

КЫЗЫЛДАН

19.05 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45— — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — «Өөренүттериниң арыннарында». 21.00 — «Үе». 21.35 —«Серебряный возраст». Ураң-чечен чаа телефильм. 22.50 —Концерт. 23.15 —00.50— Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Сокол»—ЦСКА.

24. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.10 —«Островскийниң бажыңы». Фильм-шин. 12.10— «Билир болгаш кылып бил». 12.40—12.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл — кижи бүрүзүүн хере». 15.20 — «Кадыла —найыралдыг өг-бүле». 15.45 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 16.15 — Шулутлел. И. Сельвинский. 16.55 — Фильм-концерт. 17.45 —«Он алды болгаш оон-даа улуг назига». 18.30—Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.25 — Делегей болгаш аныяктар. 20.00 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.30—«Музыка театрда, кинода болгаш телевидениеде» деп дамчыдылганың арыннарындан. 22.00 — Футболга УЕФА-ның кубогу дээш. «Локомотив» (Лейпциг) —«Спартак» (Москва). Чаңсар үезинде— Бөгүн делегейде. 00.00 — Футболга кубоктуларның кубогу дээш маргылдаа. «Динамо» (Москва) — «Хамрун» (Мальта). 00.45—01.00 —Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Документалдыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 5-ки класс. Бетховенниң 5-ки симфониязы. 9.05; 12.40 — Немец дыл. Өөредилгениң бирги чылы. 10.05 —А. Т. Твардовский — «Василий Тёркин». 10.35; 11.40 —Нитти биология. 9-ку класс. 11.05 —Авам школазы. 12.10 —Төөгү. 9-ку класс. Ленинги «Искра». 13.10 —«Космос аппараттарының башкарылгалыг шимчээшкини». Эртем-нептереллиг фильм. 13.35 — Совет чуруула ураң чүүлү. 14.10 — Ажыл-агыйны чоруларының школазы. «Сагыш-чүрүм — чедиишкинниң үнделиниң». 14.40 —Пабло Пикассо — чуруукчу—коммунист. 15.30 15.35—Телемедээлер.

18.00 —Телемедээлер. 18.15 —Концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.45 —«Реформаның оруктарында» Совет Тывазының 40 чылынга холбаштыр республикадан чазак шаңналдары-биле демделгеткен башкылар дугайында. 19.05 —Делегейде болуушкуннарны домчулады. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.20 — Автоспортка Европа чемпионады. 20.50 Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Тепло студёной земли». Ураң-чечен телефильмниң 1-ги серия. 22.45— 23.55 — Концерт.

25. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмиер. 9.40 — «Безответная любовь». Ураң-чечен фильм. 11.10 —«Билдингир-даа болза, бүзүреңнүг эвес». 12.10 —Документалдыг фильм. — «Гренаданың чаңгызы». 12.40—12.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа документалдыг фильм. 15.25 — Хөглүг чарыштар. 16.15 — Гитаристер концерти. 16.45 — Шыдыраа школазы. 17.15 — Миллионнарлыг ленинчи университедиң «Ийи делегей—ийи политика». 17.45— — Футболга Европа чемпионнарының кубогу дээш. «Левски—«Спартак» (Болгария) — «Днепр» (Днепропетровск). 18.30 —Чурук самнында —хүн. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Бир эвес кадык болуксазаа. 19.15 — Футболга УЕФА кубогу дээш. «Спортинг» (Лиссабон) — «Динамо» (Минск). 20.00 — «Красные колокола». Чеди сериялыг ураң-чечен телефильмниң баштайгы керегүү. 1-ги серия. 21.00 —«Үе». 21.35 — Шулуктуң А. Мажировтуң чугаазы. 22.00— Концерт. 13.05 —Шыдыраага делегей чемпионадының. 23.20—23.40 —Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Уралмашевки». 8.30; 9.35 — М. Ю. Лермонтов. «Мцыри». 7-ги класс. 9.05; 12.25 — Испан дыл. 10.10 — ПТУ сургуулдарынга. А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 10.40; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.05 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.05 —Ботаника. 6-гы класс. Ховар үнүштериниң кампалары. 12.55 — Эртем-нептереллиг фильм. 13.15 — М. М. Пришвинниң чогаалдарының арыннарындан. 14.00 — «Город принял». Тайылбыр бижиглиг ураң-чечен фильм. 15.15—15.20 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сагыжыңның чораан оолу». 18.40 —Уругларга фильм. 18.50 — «Азия төвү». 19.20 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — Бистиң сад. 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.20 — Казахстанның холбаалыг будуруллелериниң чарыжының дугайында. Бирги дамчыдылга. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35— — «Тепло студёной земли». Ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40—23.25—Фильм-концерт.

26. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Чеди сериялыг ураң-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 9.50 — Хөглүг чарыштар. 10.35 — Концерт. 10.55— Док. телефильм. 11.20 — С. Прокофьев — «Ромео биле Джульетта» балеттиң музыказындан үзүүдүлер. 11.50 — Ю. Тувимкин шулуктеря. 12.20 — 12.25 —Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 14.55 — Орус чугаа. 15.25 —Эртемденнер Москва оогунуң агропүлетүр комплексинге 16.00— «Австрияның черинде». Киноочерк. 16.20 — Москва комсомолунуң ажыл-керектери. 17.05 — «Силезия Свердловскиниң опера театры челап турр. 17.40 — «Албан-даа эрттирип, айырадаажып-даа... турар бис». 18.00 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкиниң. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Музыкалыг дамчыдылга. 20.00 —«Красные колокола». Ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 23.05 — Док. телефильм. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 23.50 —Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Курүг, дазыр чер кандыг болуруп...» 8.35; 9.25 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — География. Географтыг ажыдыышкыннар төөгүзүнден. 10.35; 11.40—А. С. Пушкин. 5-ки класс. 11.05 — Астрономия. Планеталар. 12.10—Нинтя биология. 10-гу класс. 13.10 — Чурулга ураң чүүлү. 7-ги класс. Элаиязының ураң чүүлү. 13.40 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 14.10 — Эртем-нептереллиг фильм. 14.20—Н. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 15.15 — 15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Артист болгаш үе». 19.15 — Телемедээлер 19.25— «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.20 — «Операция «Ритм». Нийги дамчыдылга. 20.50 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 —«Уголь падения». Ураң-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары.

27. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Ураң-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 9.55 — «Будильник». 10.25 —«Совет Эвилелинге бараан боор чүүр мен!». 11.25 — «Кадыкшыл». 12.10 — «Эртенги почта». 12.40— Совет черге уужуражыышкыннар. 12.55 —«Кодээнин шагы». 13.55 — «Музыка киоскузу». 14.25 — Бөгүн — автомобиль транспортуның дамжадакчыларының хуу-ну. 14.55 — Концерт. 15.40— «Аяң-чорукчулар клууву». 16.40 — Мультфильм. 16.50—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «В небе ночные ведьмы». Ураң-чечен фильм. 18.05 — «Делегей пакорамазы». 18.50 — Чаа док. фильм. 19.50 —«Кстклы бажың долгандыр» деп дамчыдылганың арыннарындан. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Героинялар бажыңының дугайында бодалдар». Док. фильм. 22.05 — Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери. 22.50 — Телемедээлер. 22.55— 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептереллиг фильм. 8.30 — Эстрада концерти. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 — «Хожжа Ахмет Ясаваның мавзолейи». Алма-Атадан дамчыдылга. 10.25 — Концерт. 10.55 — «Гималайның шимшык бажыңга четкени». Док. телефильм. (Франция). 4-ку сериязы. «Эң берге оруктар». 11.45 — «Бидадингир-даа болза, бүзүреңнүг эвес». 12.45— «Киноокорукчузунуң эдериишин» 13.30 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 14.00 — «Трудные этажи». Ураң-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 15.05 — Мультфильм. 16.10— Док. телефильм. 16.35—«Кижи — чер кырының эзэзи». 17.35— Концерт. 18.25 —Док. фильм. 18.45 — «Жаворонки». Ураң-чечен телефильм. 20.00—«Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — Бистиң корреспонденгилериниң чугаалары. 20.45 — Док. чаа телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —Концерт. Бурунгу романстар. 22.00—Футболга ССРЭ кубогу дээш. «Торпедо»—«Днепр». 23.45 — Док. фильм. 00.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ кубогу дээш. «Динамо» (Киев)— «Динамо» (Москва).

Редакторчуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уинкум» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50; 18.40 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Арабелла» — дочь пирата» 9.30, 11.20, 13.20, «Танцор «диско» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кто сильнее его» 14.40, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шабаана» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Молодая жена» 18.00, 20.00 шактарда.

Ойаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаңстаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 5—10 градус чылыыр.

Кызылга биче чаңстаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 3—5 градус соор, хүндүс 7—9 градус чылыыр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Автомеханиктерниң, секретарь машинакчыларның, «А», «В», «С», «Д», «Е» категориялыг чолаачыларының, радиотелеграфистерниң кежээки курстарынга өөренирин хүсээнериер ДОСААФ-тың Кызылда хаттыкан техниктиг школазы чалап тур.

Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 9. Телефоннары: редакторчуң 2-24-63, редакторчуң орлакчыларының 2-35-24, харыылалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүт кылыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстиниң 2-41-27, информация кылдыстиниң 2-20-60, культура кылдыстиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдыстиниң 2-21-47, корреспондентилериниң 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2072.

Тыва АССР-ниң Ном тидүүр чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—01056.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 246 (12636) | 1984 чылдың октябрь 24, среда | 1925 чылда үнедилеттингеш | Өртээ 3 кем.

Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары! Чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын идепкейлиг шиңгээдиңер!

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң быжыг туруштуун бедидеринге мелиорацияны калбаа-биле ажыглаңар!

Тарааны, техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын бүдүрерин көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның КЫЯГЫРЫГЛАРЫНДАН).

Совет Эвилелиниң Коммукистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1984 чылдың октябрь 23-те СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленуму болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко Пленумну ажыдарда делгереңгей чүве чугаалаан.

Пленум «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттуң аъш-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов ол айтырыгның талазы-биле identкел кылган.

Саналгаар-онал солчуушкунунга киришкеннер: СЭКП-ниң Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусев, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. П. Ляшко, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары И. Б. Усманходжаев, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Назарбаев, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Н. Н. Слюньков, Ставрополь крайның Степновск районунуң «Коммунизмче орук» колхозунуң даргазы Н. Д. Терещенко, Молдавияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары С. К. Гроссу, ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Н. Ф. Васильев, СЭКП-ниң Краснодар крайкомунуң бирги секретары Г. П. Разумовский, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министри В. П. Никонов, СЭКП-ниң Алтай крайкомунуң бирги секретары Н. Ф. Аксёнов, Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары П. П. Гришкявичус.

СЭКП ТК-ның Пленуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал хүлээп алган болгаш ону парлалгага үкдүрер.

Ооң-биле Пленум ажылын дооскан.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эштер!

СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының дээди сорулгазынга — совет кижилерниң амыдыралының деңнелин чайгылыш чок бедидерингге дорт хамаарышкан айтырыгны бүгүн чугаалажып турар-дыр бис. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чайгылыш чок интенсификастаарыңга, чеңи калбаа-биле мелиорастаарыңга үндезилээш, аъш-чем айтырыын шиңтирлээринче углаган немелеге улуг хемчеглер дугайында чугаа чоруп турар.

ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга чурттуң Аъш-чем программазын коллективтиг ажыдап кылташ, бадылаан болгай бис. Ооң бээр үгле йөн чыл эрткен, ынчалзажок ол дээрге чаагай уре-түңнелиг ие болган деп бүзүрелдиг чугаалаан болур.

Чурттуң бүгү төөгүзүнде көдээ ажыл-агый продукциязының эң-ие бедик хемчээлге 1983 чылда алдынган. Хөй районнарга кедергей кандазашкының болган, агаар-бойдустуң деңнии таарымча чок байдалдары бо чылын түрза-даа, көдээнің ажыл-ишчилери түңнел ооң эвээш болбазын дээш мөзүрлиг демиселля чорудуп турар. 1983-1984 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүшкүн түңү беш чылдың баштайы йөн чылдарында тургунмыдан барык 20 миллиард рубль хөй болуру ам безин биллиме бергеш.

Ылангыя мал ажылында көстүп келген өскерилгелер өөрүнчүг болуп турар. Сүттү чылда ортумаа-биле бүдүргенин 7,4 миллион тоннага, эът—1,4 миллион тоннага, а чүүрга — 4,6 миллиард борбаккa көвүдээн. Ногааларның болгаш кат-чимистериң чылдагы элээп көвүдээн. Ол чорук чамдык үнелиг продуктуларны ажыглаарының деңнелин бедидер арганы берген болгаш совет кижилериң аъш-хемининг структуразын экижилерингe таарымчалыг салдарлыг болган.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чедиишкинner бар болгаш олар чигзиниишкин чок. Оларның дугайында чугаалажайн баар болза, шөлдер болгаш фермалар ажылдакчыларының чүткүлдүг база чаяк эвес күш-ажылын чедир үнелевээни ол болур йөнүк. Партия комитеттериниң, совет болгаш ажыл-агый органнарының көдээге күжениишкиниг организаторлуг болгаш политиктиг ажылын чогууру-биле үнелеп көөр херек. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериңге үлетпуриүн, тудугунуң, транспорттуң күш-ажылчы коллективтериниң, бүгү улус ажыл-агыйының кайгамчык улуг садыышкынын база демдеглээр херек.

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп үндүрер талазы-биле күженишкиннерни моон соңгаар-даа улгатпырар, агроүлетпүр комплехизинiң бүгү ажыдырларының чедиишкиниг ажыддаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар ужурлуг бис.

Кол айтырыг, моон мурнунда турганы шыкаш —ол дээрге тараа бүдүрериң чайгылыш чокка көвүдериә-дир. Чурттуң бүгү хереглелдерин чоокы чылларда бүрүн хандырар төлээде, ооң өзүллезинiң чогуур темпилерни хандырар херек.

Соңгаарладып болбас йөнүн сорулга болза мал ажылында чедиш алдынган эки үүлдерни быжыглаары, ооң дүрген хөгжүүр дээш бүгү-ле эргежок чугула үүлдерни кылыры болур. Бир-ле дугаарында малдың шыларын экижилерiниң база мал чеминиң баазазын шиңтирлиг быжыглаарының аргазы-биле малдың продуктулуун бедидерге биске чугула. Мал чемнерни, күш-ажылчы болгаш хөреңгилерни төп

Азы мындыг айтырыгны алыыл. Хүүда дүзелдээ ажыл-агыйларны хөгжүдер дугайында доктаалдарны хүлээп алган соңгаар чүрттакчы фонунуң мыйыстыг бода малы бир миллион 600 мың башка өскем, хазаанның баш сөөлү база-ла ол хире көвүдээн-дир. Хойлаңы болгаш куштарны хөйүү өстүүп турар апарган. Ол болга бистиң колхоз-совхоз бүдүрүлгенже бөлүк моделде-дир.

Сөөлку чылларда көдээ чүрттакчыларның хоорайларже көжерге дыка кызырлып эгелээнин онзалаан демдеглексеп каан тур мен. Доргу-биле чугаалаар апаар бис —ол дээрге үр-ле мынап келген болуушкун-дур, ынчангаш ол херек кырында бөтүнген-дир. Үш чыл иштинде кижилерниң көдээдем чорууру ниитизи-биле 8 хуу эвээжээн. Россия Федерациязынга — 24, Кара эвес хөрээнүг зонага — 30 хуу эвээжээн.

Ол ышкаш көдээниң өг-бүлелериниң кижилерiнiң өзүп төрүттүрүнүң көвүдээни база дыка чугула. Ол районнарга демографтыг байдалдарыг биллиңгир бергелер ам-даа бар боон турар-даа болза, бо беш чылда ол РСФСР-де, Украинада, Белоруссияда, Балтий чоогунун республикаларында эң-ле көскү боон турар. Чүрттә ниитизи-биле алыр болза, көдээ черлерге кижилериң өзүп төрүттүнерия 1983 чылда дөөлүг 20 чылда эң бедик деңнелге четкен.

Эштер, Аъш-чем программазының күүсеттиниң турарының баштайгы түңнелдериниге бо кыска чугаага долу анализти бөөр дээш соруга салбайн тур мен. Чаңгыс-ла үүлдү бүзүрелдиг чугаалап болур: ол амыдыралда боттанып турар болгаш ону совет кижилер тодаргайы-биле көрүп турар.

Бистер меңээргенип, бот ооңургавас үжурлуг бис. Чамдык участоктар талазы-биле көдээ ажыл-агыйның байдалы берге боон артыышаан турар. Ол ядырның продукция бүдүрери чүрттүң үлгадып турар хереглелдирилеп ам-даа хожудап турар. Бүгү-ле эки түңнелдер тураа-даа, дыка хөй хоорайларның чүрттакчыларын аъш-чем продуктулары-биле, хамыктың мурнунда эът-биле хандырары ам-даа четпес боон турар. Ону Төп Комитет биилип турар болгаш ооң хүн бүрү сагыш салыр үүлү болуп турар.

Көдээ ажыл-агыйны экономиканың бедик хөгжүделиг сектору болдурарының оруунга амыдыралдың көдүрүү кээп турар айтыыларны чаа, эң ажыктыг шиңтирлээшкиннерни иеген турар. Чугаа бистиң директиваларывыска эдилгелериниң талазы-биле эвес, а ёзулуг чаартыкчы болгаш чогаадыкчы чорукту дилеп тываның дугайында боон турар.

Төп Комитет ону барымдаалаан, бөгүн черлерни калбак хемчеглиг мелиорастаарының дугайында айтырыгны тургузуп, ону көдээ ажыл-агыйны улам көдүрериниң, чүрттүң аъш-чем фондузун быжыг бедидериниң шиңтирлиг фактор кылдыр көрүп турар.

Көдээ ажыл-агый будүрүлгезин белен эвес байдалдарда чорудар ужурга таваржып турарывысты эки билир болгай силер, эштер. Тарылга шөлдериниң хөй кезии таарымча чок агаар-бойдустуг, кандазашкының черлерде турар болгай. Ынчы-байдалдарда бедик дүжүттү алыр дээш, көдээ ажыл-агыйның бойдустуң багай байдалдарынга алыыр хөрүүн эң-не шиңтирлээрин ампы үеде чугулалап көрүп турар. Ногаа ажылын сүгаттыг болдурарын ам доозары база чугула чүүл болуп турар.

Айтырыгны девискээр талазы-биле көөр болза, чүрттүң мурчуу түгүнче сүгларылга ажыглып эдээн үлгаттырбышаан бар чоруурувус долу үндезининг болуп турар. Ында черлер эки, чылыг хөй, күштыг курлавырлары база бар, биргээр чугаалаарга, эң улуг ажык оон тыптыр. Кара хөрүүнүг эвес черге мелиорация ажылдары уламчылаар, ол чорук үк зонаны чаартырынга улуг рольду ойнаар.

Мелиорацияны улуг хемчээлге калбартыр ажылче кирип тура, бирги эээледе суггаттыг болгаш девирген черлерни ажыглаарының ажыгтыны үндезинин-биле бедидер дугайында сагыш салыр херек.

Төлевилээн дүжүт чүртта суггаттыг черлериң чүгле үштүң бир кезиниле чедир алдынып турары канчап-даа таарышпас. Белоруссияда, Молдавияда, Россия Федерациязының областарының барык чартык кезиниле экижиткен черлериң бүдүрүкчүлүү дыка хөй чылдар дургузунда бедивейн келген. Чижээ, Ростов областа суггаттыг черден ап турар тараа, мал чеми болгаш өскеда продукция Крым областан барык будун чартык катаң эвээш болуп турар. А ол хөвү черлериң агаар-бойдузу барык дөмей болгай.

Суг ажыл-агыйының тудуу чамдыкта шынар чок болгаш комплекстиг эвес, кыдының турар, мелиорация системаларының хөй чыл бараан болуруун болгаш бедик берямчелиин бодавас чоруктар-биле эптешпес ужурлуг бис. Чамдык областарда оңу ажыглап турары дыка куду деңнелде. Эвээш чарыгдал үндүрүп турган хөвү-шөлдерни көскүзүн-биле экижилер бөдүүн мелиорация кылырын үндезин чокка керекке албас чоруктар бар. Дыка хөй черлерде суг хурлавыларын ажыл-агыйжы эвес чарыгдап турарын дөрт чугаалаар ужурлуг мен.

Бо бүгү чүүлдерни чамдык эштер кандыг-даа чылдагааннар-биле тайылбырлаар болза, ёзулуг ээ кижи ажылды ынчаар чоруткас ужурлуг.

Ажыл-керекке хора чедирип турар ажыглашкак чорукту, чамдыкта ведомствоның эргежыын хараар чүүлдерни министрлер эштер Васильев, Месяц болгаш Козлов олар шиңтирлин-биле чайладыр ужурлуг. Сүг ажыл-агый тудуун организастаар болгаш черни ажыглаар талазы-биле хүлээлгелерни бир деминг күженишкин-биле, ажыл-керекчи болгаш чогумчалыг ёзу-биле, партияның болгаш чазакның мурнунга бедик харысалга-биле күүседир херек.

Районнарның агроүлетпүр каттыжымышкыннары, көдээ ажыл-агыйның бүгү органнары бо айтырыгларны шиңтирлээрин-биле төпке болгаш чер-черлерге ам-даа тодаргай болгаш чүткүлдүг ажылдаар херек.

Мындыг айтырыгны онзалаан демдеглексээр болдап тур мен. Объектини шилип алырындан эгелээш төлевилээн дүжүттү ажаап алырынга чедир — мелиорация талазы-биле бүгү ажылдарны чорударда ыяалга комплекстиг арганы ажыглаары чүгула херек. Сүг ажыл-агый тудуушкунунуң айтырыгларын шиңтирлээрин, черлерни шиңгээдирп, ук черлерге ажыл-агыйларны таарыштыр тудуп тургузары — бо бүгү ән эгезинден-не бот-боду-биле сырый холбаа-харылзаалыг болуп ужурлуг. Сүгтаттыг болгаш курлатхан черлерге негеттинер шиңтирлээрин ампы үеде чугулалап көрүп турар. Ногаа ажылын сүгаттыг болдурарын ам доозары база чугула чүүл болуп турар.

Айтырыгны девискээр талазы-биле көөр болза, чүрттүң мурчуу түгүнче сүгларылга ажыглып эдээн үлгаттырбышаан бар чоруурувус долу үндезининг болуп турар. Ында черлер эки, чылыг хөй, күштыг курлавырлары база бар, биргээр чугаалаарга, эң улуг ажык оон тыптыр. Кара хөрүүнүг эвес черге мелиорация ажылдары уламчылаар, ол чорук үк зонаны чаартырынга улуг рольду ойнаар.

Мелиорацияны улуг хемчээлге калбартыр ажылче кирип тура, бирги эээледе суггаттыг болгаш девирген черлерни ажыглаарының ажыгтыны үндезинин-биле бедидер дугайында сагыш салыр херек.

Төлевилээн дүжүт чүртта суггаттыг черлериң чүгле үштүң бир кезиниле чедир алдынып турары канчап-даа таарышпас. Белоруссияда, Молдавияда, Россия Федерациязының областарының барык чартык кезиниле экижиткен черлериң бүдүрүкчүлүү дыка хөй чылдар дургузунда бедивейн келген. Чижээ, Ростов областа суггаттыг черден ап турар тараа, мал чеми болгаш өскеда продукция Крым областан барык будун чартык катаң эвээш болуп турар. А ол хөвү черлериң агаар-бойдузу барык дөмей болгай.

Суг ажыл-агыйының тудуу чамдыкта шынар чок болгаш комплекстиг эвес, кыдының турар, мелиорация системаларының хөй чыл бараан болуруун болгаш бедик берямчелиин бодавас чоруктар-биле эптешпес ужурлуг бис. Чамдык областарда оңу ажыглап турары дыка куду деңнелде. Эвээш чарыгдал үндүрүп турган хөвү-шөлдерни көскүзүн-биле экижилер бөдүүн мелиорация кылырын үндезин чокка керекке албас чоруктар бар. Дыка хөй черлерде суг хурлавыларын ажыл-агыйжы эвес чарыгдап турарын дөрт чугаалаар ужурлуг мен.

Бо бүгү чүүлдерни чамдык эштер кандыг-даа чылдагааннар-биле тайылбырлаар болза, ёзулуг ээ кижи ажылды ынчаар чоруткас ужурлуг.

Ажыл-керекке хора чедирип турар ажыглашкак чорукту, чамдыкта ведомствоның эргежыын хараар чүүлдерни министрлер эштер Васильев, Месяц болгаш Козлов олар шиңтирлин-биле чайладыр ужурлуг. Сүг ажыл-агый тудуун организастаар болгаш черни ажыглаар талазы-биле хүлээлгелерни бир деминг күженишкин-биле, ажыл-керекчи болгаш чогумчалыг ёзу-биле, партияның болгаш чазакның мурнунга бедик харысалга-биле күүседир херек.

Районнарның агроүлетпүр каттыжымышкыннары, көдээ ажыл-агыйның бүгү органнары бо айтырыгларны шиңтирлээрин-биле төпке болгаш чер-черлерге ам-даа тодаргай болгаш чүткүлдүг ажылдаар херек.

Мындыг айтырыгны онзалаан демдеглексээр болдап тур мен. Объектини шилип алырындан эгелээш төлевилээн дүжүттү ажаап алырынга чедир — мелиорация талазы-биле бүгү ажылдарны чорударда ыяалга комплекстиг арганы ажыглаары чүгула херек. Сүг ажыл-агый тудуушкунунуң айтырыгларын шиңтирлээрин, черлерни шиңгээдирп, ук черлерге ажыл-агыйларны таарыштыр тудуп тургузары — бо бүгү ән эгезинден-не бот-боду-биле сырый холбаа-харылзаалыг болуп ужурлуг. Сүгтаттыг болгаш курлатхан черлерге негеттинер шиңтирлээрин ампы үеде чугулалап көрүп турар. Ногаа ажылын сүгаттыг болдурарын ам доозары база чугула чүүл болуп турар.

Эштер, көдээ ажыл-агыйның продуктулуг чорууп бедидер дугайында сагыш салыышкын, бирги эээлеге бистиң эң үнелиг курлавырларывыстың бирээни болур черге хамаарылганы эде көөрүн негеп турар. А сүгтаттыг болгаш девирген черлерни эң-не хумагалаар херек. Ол дээрге, тараажыны-биле алырга, экижиткен гектар черже бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни, бүгү сагыш-сеткилге салыры-дыр, ынчан черниң бериммезин дыка байлак болур.

Ажыл-агыйларның болгаш бүдүп-бүдүн районнарның амыдыралчы шиңтирлээш хөй кезииде-ле чогум-на мелиорация тодарадып турар деэрээн база барымдаалаар херек. Саратов областы чижекке ап көрээлинер. Анаа кандазашкын үргүлүү болгаш кадыг-ширииин-биле болуп турар, ынчангаш чоокка чедир-ле дыка хөй ажыл-агыйлар чыл-чылы-биле мал чеми чок артып келген. Сүг чедип келирге кижилерге бүзүрел тыптып келген, перспективаны олар эскерип каанар, ынчангаш оларның амыдыралы-даа, ажылы-даа экижээн деп, ээш В. К. Гусев менээ чугаалады. Амгы үеде, сугтаттыг черн чартык миллион гектар чеде бээрге, область күүнеге мал продукциязын садар талазы-биле планның доктаамал күүседип турар аңаргаа- Чоонуу ногаа-биле хандырарының айтырыы шиңтирлеттингеп.

Ставрополья Ногай шөлүү ышкаш шагдан бээр-ле үнүш-дүжүт чок күрүт черлерни сугтаттыг итүүт чаартыкчы болгай. Эш Н. Д. Терещенконуң удуртуп турары «Коммунизмче орук» колхозка сугтарылга системазыны тургускан соонда, хөй чылдыг сигенниң болгаш силос культураларының дүжүткүрү 128 центнер чем единицазы четкен, а ол мурнунда чүгле 5 центнер турган. Тараанын дүжүткүрү үш катап өскен. Мелорацияда мындыг улуг аргалаар бар-дыр!

Эштер! Черни экижилериниң ниити-күрүне программазын боттандырып тура, продукция бүдүрериге канчап салыышкыннарны кайы чүүлче мурнадырын шын шилип алыры база эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйның тараа болгаш мал чеми бүдүрериң дээш шиңтирлээрин ампы үеде чугулалап көрүп турар. Ногаа ажылын сүгаттыг болдурарын ам доозары база чугула чүүл болуп турар.

Айтырыгны девискээр талазы-биле көөр болза, чүрттүң мурчуу түгүнче сүгларылга ажыглып эдээн үлгаттырбышаан бар чоруурувус долу үндезининг болуп турар. Ында черлер эки, чылыг хөй, күштыг курлавырлары база бар, биргээр чугаалаарга, эң улуг ажык оон тыптыр. Кара хөрүүнүг эвес черге мелиорация ажылдары уламчылаар, ол чорук үк зонаны чаартырынга улуг рольду ойнаар.

Мелиорацияны улуг хемчээлге калбартыр ажылче кирип тура, бирги эээледе сугтаттыг болгаш девирген черлерни ажыглаарының ажыгтыны үндезинин-биле бедидер дугайында сагыш салыышкын, бирги эээлеге бистиң эң үнелиг курлавырларывыстың бирээни болур черге хамаарылганы эде көөрүн негеп турар. А сүгтаттыг болгаш девирген черлерни эң-не хумагалаар херек. Ол дээрге, тараажыны-биле алырга, экижиткен гектар черже бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни, бүгү сагыш-сеткилге салыры-дыр, ынчан черниң бериммезин дыка байлак болур.

Ажыл-агыйларның болгаш бүдүп-бүдүн районнарның амыдыралчы шиңтирлээш хөй кезииде-ле чогум-на мелиорация тодарадып турар деэрээн база барымдаалаар херек. Саратов областы чижекке ап көрээлинер. Анаа кандазашкын үргүлүү болгаш кадыг-ширииин-биле болуп турар, ынчангаш чоокка чедир-ле дыка хөй ажыл-агыйлар чыл-чылы-биле мал чеми чок артып келген. Сүг чедип келирге кижилерге бүзүрел тыптып келген, перспективаны олар эскерип каанар, ынчангаш оларның амыдыралы-даа, ажылы-даа экижээн деп, ээш В. К. Гусев менээ чугаалады. Амгы үеде, сугтаттыг черн чартык миллион гектар чеде бээрге, область күүнеге мал продукциязын садар талазы-биле планның доктаамал күүседип турар аңаргаа- Чоонуу ногаа-биле хандырарының айтырыы шиңтирлеттингеп.

Ставрополья Ногай шөлүү ышкаш шагдан бээр-ле үнүш-дүжүт чок күрүт черлерни сугтаттыг итүүт чаартыкчы болгай. Эш Н. Д. Терещенконуң удуртуп турары «Коммунизмче орук» колхозка сугтарылга системазыны тургускан соонда, хөй чылдыг сигенниң болгаш силос культураларының дүжүткүрү 128 центнер чем единицазы четкен, а ол мурнунда чүгле 5 центнер турган. Тараанын дүжүткүрү үш катап өскен. Мелорацияда мындыг улуг аргалаар бар-дыр!

Эштер! Черни экижилериниң ниити-күрүне программазын боттандырып тура, продукция бүдүрериге канчап салыышкыннарны кайы чүүлче мурнадырын шын шилип алыры база эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйның тараа болгаш мал чеми бүдүрериң дээш шиңтирлээрин ампы үеде чугулалап көрүп турар. Ногаа ажылын сүгаттыг болдурарын ам доозары база чугула чүүл болуп турар.

Эштер, көдээ ажыл-агыйның продуктулуг чорууп

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

(Төлүүр. Эгези 1-ги арнида).

бүгү-ле түүлерни: чемишчидилгелерни, техниктың, тараар түүлерни химиктиг аргалар-биле камгалаарының херекледелерин, эске-дээ бүгү материал-техниктиг, ооң иштинде тутқан системаларны ажыглаарының, хуралаашкыларын долуу немчээл-биле бээр херек. Шынзыла харын, эштер, мелиорацияга хереэлге чөнүүн, кончуг хөй акша-хөреңгилиин үнүүрүп турар болгаш аңаа кончуг улуг идегелди салып турар бис. Ынчангаш эрелеп башкарарының кандыг-даа деңнелиниг частырыглар үнүүнүң эки түлевел чедип алырының аргазын оскүүн болбас үүрүүр бис.

Оң иштки беш чылдың шын үтлөмүшкүлүнде үзүүлдүг кылып тура ССРЭ-ниң Күрлаңы, министерстволар болгаш ведомстволар ажыг чедиг мелиорацияга болгаш ажыл-агый машина түдүүшкүүнүүга, инженерлиг чемишчидилгелерни база эргежок чүүлүүлга хөмүн ажыглаарга, ооң иштинде тутқан системаларны ажыглаарының

Партийжи амыдырал: идеологтуг ажылдың стили болгаш методтары

ЧЕДИНГИР СӨСТЕР-БИЛЕ

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРГЕН

Ам, бир чыл ажыг үе эртикеде, Кызыл хоорайның партия организациязының идеологтуг, масса-политиктиг ажылын, ол талазы-биле үүлеп алган шинчилелер күүселедиин анализтеп көрүп турда, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму анаа улуг болгаш үзеш-тиг салдарны чедирбейн ыа билир бис. Идей-көжүрүмделиг ажылдың калбак ергелерын дээштиг, ийелкейдиг, ергаалыкчы өзүү-биле ажыглаар дугайында июнь Пленумунуң негелделерин боттарывысты шаап, партия хоорекому идеология кадрларының хей саимыг активизин ажылын, чонун ишки-бүрү кезээ-биле масса-политиктиг ажылдың дүржүлгазын анализтеп көрген.

Найысылалдың коммунистерин, ажылчы чонларын коммунистиг бөлүк медерелдиг чоруукка кижизидери, оларның марксизм-ленинчи мировоззрениелин хөгжүлээри — хоорайның партия организациязының идеологтуг ажылының кол өзээ болуп турар. Бүлүктиң марксизм-ленинчи өөредилге ажылда чугула чөрин эзелеп, идея талазы-биле бедик бүзүрелдиг амыдыралчы идеяларны тудуштуруп, ажыл-агыл болгаш культура туургузуушкунуунга идепкейлиг киржир чоруукка цикл бүрүзүн кижизидиринге угланган.

Партияның болгаш комсомолдуң политчырыдышкынында, масса-политиктиг, экономиктиг өөредилге системаларында ава өөредилге чылы организастыг эгелээн. Дыка-ачылдарның эртемге үндезиннээн марксизм-ленинизм үнөвозарениезин, чаа хевиринг экономиктиг угаазылалыг хевирлээр, оларның күш-ажылчы болгаш дей-ниитиң-политиктиг идепкейин бедидер дугайында партияның айтывышкынарын күүседирин хандырар сорулга партия организацияларының мурнунда салдынган.

Амгы үеде хоорайда 26 политшкола, марксизм-ленинизмниң үндезинжериң өөреник 67 школа, эртеминиг коммунизминиң 78 школазы, 285 экономиктиг школа база СЭКП хоркомунда аныяк коммунистерниң болгаш партия ажылагый активиниң школазы ажылдап турар. Комсомол өөредилгезиниң системазында 38 белүүн болгаш политшколаар бар. Бичангаш хоорайның партия организациязының 96,9 хуузу политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде хаара туттунган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделериниге дүүштүр политөөредилгениң массалыг хевирлерин республика найысылалыга иптередип массалыг хевирниң 32 школазын тургускан. Ында Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчылары, школа, дээш өөредилге черлериниң башкылары, культура болгаш ураа-түүл ажылдакчылары боттарының политиктиг билиин бедидип турар.

Хей бүдүүлгелерде партия эге организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени чогуур деңнелге организастаар, оны амыдыралбиле холбаар, ыяшкактыларның идепкейин бедидер талазы-биле ажылды доктаамал контролдуг алган. Чижээ, авиабүдүүлгеде коммунистиг күш-ажыл школдарының ачызал бүрүзүнге пропагандистер теоретиктиг айтырыгларны коллективниң хүн бүрүде ажыл-херээ-биле холбап турары эки.

Ол мышкаш № 1 АТБ-де, сүт комбинадында, дварамылга фабриказында, республика эмнелгезинде платтия эге организациялары чыл бүрүде өөредилгени организастыг эгелээри, кичээлдерин идейполитиктиг, методиктиг чогуур деңнелге эртиргени дыка-чылдарының анаа идепкейлиг кижизидерин хандырган.

Партия хоорекому эге организациялар чөп өөредилге чылында пропагандист кадрларны шилип, четчелээн. Оларның билиг-мергежилин бедидерә-биле семинарларны организастап, хоорайның бүдүүлгелериниң экономиктиг, социал хөгжүлгезиниң дугайында материалдары биле хандырып турар. Ам биеге шуптуг 516 пропагандистерниң 221-и бүдүүлгениң удуртукчулары болгаш түсвай эртеминиглерге, 159-у дээш эртеминиг. Оларның иштинде № 1 АТБ-ниң начальниги Б. Н. Стрельников, дварамылга фабриказының директору Т. П. Пуртина, сүт комбинадының директору И. С. Юртаев, геология-ниитиелел экспедициязының начальниги В. Л. Аврутский олар мышкаш удуртукчулар хей чылдарда пропагандистеп, даалгаларны ак сеткилдиг күүседип келгенер.

Кижилер-биле ажылдың эң дүржүлгазын мөөнгел ап, оларның сагыш човарыгар өңнүктери, сүмелекчилери апарган пропагандистер биеге хей-Олар партияның чалбыштыг сөстерин массаларга хүн бүрүге чедирип, хүлээлгеге ажыл-херекке харчысалгалыг, мергежилиг шилек чоруккө, туургузукчу күш-ажылгә кижилерни кижизидип турар. Марксизм-ленинчи өөредилгеге чөп ортузунга идепкейлиг пропагандалзаны дээш база чонунуң идей-политиктиг кижизидилгезинге төлептиг үүлүг киргени дээш пропагандистер Н. В. Сомоза, В. К. Верещагин, В. Я. Чижчёва, В. И. Митус олардың Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле, Т. М. Якименкону Ленинчи хүндүлел бижик-биле шаннаан. 40 кижиге партия хоорекомунуң, хооркүүскомның хүндүлел бижиктерин тывыскан.

ТААРЫШТЫР БАШ-КАРБЫШААН

Идеологтуг ажылдың дээштиин бедидериниң эргежок чүүлдери бисте бүгү чүүдерни бисте барын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму демдеглээн. Мынаган ажылачы чонларның билиндә, негелде-хереглелдериниң улам өзүп өөрү деңнелии өөренип корбушаан, оны идевейлиг, ногаадыкчы өзүү-биле ажыглаарының янзы-бүрү аргаларын ажыгларынче хоорайның партия организацияларының боттарының коллективтеринде масса-политиктиг ажылды кошкак чорудуп, соц янзы-бүрү арга-методтарын ажыглавайн, чүгле ялаа күүселдезин кичээнгейге ап келген. Ол мышкаш коллектив кежигүнериниң сагыыга-чурумун быжыглаары, хостуг үеш чөп ажыглары ажылчынарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чергелиг айтырыгларже сагыш салбаавнар.

Үстүнде адаанывыс коллективтерге эрткен өөредилге чылында партия болгаш экономиктиг өөредилге организас чок эртип, школаларның четчелээшкинин шынар ёскка чорутткан. Оларда кичээлдер янзы-бүрү чылдагаавиларын үстүп, анаа дыкылакчылар ээзээ кээп, өөредилгени эреңгейлээниинден чыл дургузукка чүгле 2—3 хире лекциялар эртиргилеэн. Бригадалар, эштиглер аразында социалистиг чарыштыг кудуү деңнелге организастап, ой-шагда түүнелиң үндүрбейн келген. Кесту авитаккыны четпес тургускавнар. Бо бүгү чылдагаавилардан ук коллективтер хожудаа, күш-ажылдың сагыыга-чурумуу кошкак тургустуугап.

Чонунуң, ылангыя аныяктарның достуг үезин чөп ажыглаарынче, оларның культурлуг негелделерин хандыр өөренип көөрүнче оңдагай кичээнгей салырын, бо ажылдың стиль болгаш методтарын сайзырангайжыдып, чаа өзүү-биле ажылдаарын үе негеп турар.

Г. МОНГУШ.
СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары.

Нахичевань АССР-ниң 60 чылынга

ЧААРТЫНГАН ЧЕР, ООҢ КИЖИЛЕРИ

Нахичевань АССР найгамчык болуушкунга — тургустунганының 60 чылын демдеглээринге белеткенип турар. Социалистиг тургузуушкунуун чылдарында бүрүнгү нахичевань чер танытпынмас кылдыр чаартынган, найгамчык чараш кылдыр чечектелген. Азербайджан ССР-ниң составында кирип турар ол автономнуг республиканың бөгүн кайзынаагай үлетпүрүнүк, хей адыюлуг кодээ ажыл-агыйның, бедии культузының чөрн апаарган.

Ол ниити-авиялл рыногунче радиоприёмниктерни, электроприборларны, трикотажты, дуспу, виноградты, ничитизи-биле продукциянның 50 хевирин чорудуп турар. РСФСР-ден, Узбекистандан, Украинадан, Туркменнядан, Грузиядан, Арменнядан нахичеваньчылар кара металлды, хомургашты, тудуг материалдарын, чеминшчидилгени, пас-таавы чигзинн ап турар.

Кодээ ажыл-агыйның бүрүн шагдагы адыры — виноград болгаш мал ажыл-агыйы ында оруунга киирер эң ноя адыр болуп турар. Замзиязенинң мурнуу чүтүнүң онзагай бейдезу хей өстүүрелиге тазрымчарыг болуп турар.

Ук автономнуг республика культура тургузуушкунунга улуг чедимишкиннерни чедип авган. Шаанда чүс нахичевань кижиниң төөгөн сезим үшүнбишин бирбес турган болза, ам республиканың үш чүртаанчыгының бирээзи-ле өөренип турар. Нахичевань АССР-ниң улус ажыл-агыйынга хаара түүлгенин бир муң кижиниң 869-зу аазын болгаш өөренип турар. Совет эрге-чагырганың чыдарында зичилернің саны 120 матап өскен. Азербайджанның Эртеммер академиязының эртем төөгү Нахичеванда ашыядап турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедимишкиннери дээш Нахичевань АССР Ленин, Октябрь Революциязы болгаш Улустарның кайзыраны орденнер-биле шынаткан.

Ажыл-ишчи кижилер — республиканың эң ноя бөйзээ. Олардың өнүш-ажылчы хөлдары, өттүг чүректери бүрүнгү нахичевань чернн чедаткан.

ЧУРУКТА: (селагай талазы): Азербайджанның улустүң ертизи Земфира Алиева, Нахичевань АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Азербайджан ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, түлүгүшу Исрафил Ахмедов, Нахичевань АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, Азербайджан ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, монтажчы Сергей Кунмов, Азербайджан ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, консерва заводунуң ажыылчыны Тетоба Алиева, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, хөйүү Гасан Тагиров. Нахичевань АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, механизатор Алеша Бүдагин, Социалистиг Күш-ажылдың Маазыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, виноград ажыынчызы Иса Алиев, ССРЭ-ниң үлүстүң башкызы Исрафил Шүкүрөв.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ДӘӘШ

Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга үткүштүр республиканың мын ажыл-агыйларының коллективтери күүседиишкиннииг ажыылаан турар. Эртем 9 айларда продукциязы сайгарарының планы 102,9 хуу күүсеттинген. 5835 муң рубльдың бараанныг продукциязы бүдүрүлгеп, азы ол талазы-биле плач күүселдези 104,5 хуу болган. Нормативтиг арыг продукциянны планнан ажыр 61 муң рубльже берген.

Каа-Хемниң, Тес-Хемниң мыяң ажыл-агыйлары бедиткен социалистиг хүлээлгелерин Совет Тываның юбилейинге үткүштүр чедиишкиннииг күүсеткенин рапорттаан болгай. Үк коллективтер боттарының социалистиг хүлээлгелериниде кол көргүүлер талазы-биле планның онаалдаларга немештир 4—5 муң рубльдың продукциязын бээрин киирглээн турган. Херек кырында ол хүлээлгелер чедиишкиннииг күүсеттингеп.

Каа-Хем мяң ажыл-агыйы социалистиг хүлээлге ёзугаар 165 муң рубльдан (күрүне планы 162 муң рубль) нормативтиг арыг продукция бүдүрерин 181,4 муң рубльге, бараанныг продукциязын 684 муң рубльдан (күрүне планы 678 муң рубль) бээр тургаш, ону 688,4 муң рубльге күүсеткен. Культура-ажыдырал барааннарын 23,7 муң рубльдан бүдүрер тургаш, 25,7 муң рубль чедирген.

Арга-ыяштыг арыглаан аштаарының талазы-биле мяң кезилдезин 115,5 хуу, мяң тарын өстүүрелиниң талазы-биле план 100 хуу күүсеттингеп. Дыт үрезинин 50 килограммнуң чыыр планы, 60 килограмм кылдыр хүлээлге алган, херек кырында ол 177 килограммны чыыл дужаган.

Үстүнде көргүзүүген саннар шупту бедиткен социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин көргүзүп турар.

В. Г. Нелюбовтуң бригадазы планнан ажыр 400 кубометр мяңгы сөөртүр хүлээлгеин алган, херек кырында планнан ажыр 1811 кубометр тудуг ыяжын үндүр сөөрткен.

Владимир Торофеевтиң удуртканы мяш дилер цех база эки ажылдаан. Бо бригадалар дээрге социалистиг чарыштың тиилекчилери-дир.

Тес-Хемниң мяш ажыл-агыйы шупту көргүзүглерин ажыр күүсеткен. Социалистиг чарышка эки көргүзүглерин чедип алган. Шүүрмек лесничествозу (лесничи Н. К. Симоненко) бирги черни эзээн. Тес-Хем лесничествозу ийиги черде үнген. Ажыл-агыйның бригадаларындан И. И. Кудрявцевтиң ышкы кезии белеткээр бригадазы тиилекчи болган. Ында дилер цехтиг коллективтиң планның 120 хуу күүсеткен.

Трактористер М. Б. Бадарчы, Б. Б. Бадарчы, М. Н. Кандан, мяш кезер ажылчын И. Д. Эше-Бижи, лесничтер В. С. Дажай, Э. Д. Чооду, ажылчын Э. Х. Миннибаевтер, чолаачы Кенден Ламажаа болгаш оон-даа өскелер үлүгнормазын ажыр күүсеткен, эки ажылдан турарлар.

Тес-Хемниң мяш ажыл-агыйының коллективиң боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырар, чыл планын декабрь 25-те дооскар дээш күженнишкиннииг ажылдап турар.

В. ПШЕННИКОВ,
Ыяш ажыл-агый министерствозунда киндик эргелекчизи.

ЛЕНИНГРАД. «Ленинградтың турбина хүргүлери кылыр заводунуң» будүүлге каттыжмышкыныныңың тускай төлевиел-конструктор болгаш технологтуг электроболбазырамызга бирозу чондурары берге демирлерни үттээриниң онзагай аргазын ажылдап кылган. Ында эзээн хей хевириниң ультразвук баштарын чогаадып тургускан болгаш оларны демир үттээр болгаш эзирил кылыр станоктарга әптеп тургузуп болур. Ол чаа херекселди ажыглаарга кылырларның шынары экижир, херекселдиң ажыглаарының хүүсазы үзээар, хол-биле кылыр аар дажыл үзүктаттынар.

ЧУРУКТА: оператор А. Л. Фадеев ультразвук-биле демир чондурарын хынап тур.

Н. АДАМОВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИВИСТИ БОТТАНДЫРБЫШААН

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи дөрт чыл планның хуусаа бетинде, сентябрь 12-де күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер продукциязының бот-үнезин чингедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин бүдүрүлге ажыр боттандырган. Тос айларда хөмүр-даш казарымның планы 107 хуу четкен. Планнан ажыр 94 муң тонна хөмүр-даштың казып тыпкан.

Чер казар ажылдарны эки деңнелге, организастыг чорутканының түүнелиннде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өөрүлдезин 13,6 хуу болган хөмүр-даштың бот-үнезин 6 хуу чингээн.

Бүдүрүлге технологиязында чаартылгаларны чорутпан болган ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын пептеретken. Оон түүнелиннде 90 муң рубльдың камнаттазы алдынган. Бо дээрге бүгү цехтерниң, участоктарның, бригадаларның күженнишкиннииг ажылының хереизин болур.

Олардың аразында социалистиг чарыш тиилелгеже чүтүүдү оттуруп, күш-ажыл маргылдаазын коммунистиг кижизидиктиниң ёзугуг школазы болуп турары өөрүнчүг. Оон организакчылары түүнелдерин үезинде, шын үндүрүп, шынпап-макталарының аргаларын чогаадыкчы өзүү-биле көрүп турар.

Чыл келген тудум даг болгаш гидрогеологтуг байдалдар улам нарынбай олурар. Хөмүр-даштың чыдар чери улам ханылап, черниң шыгы көөдеп турар. Амгы үеде 10 миллион тонна породаны алырга, 4 миллион кубометр чер довурааа аштап сөөртүп турар бис. Ынчангаш мөөн-даа сонгаар

Директорга сөс

Октябрь революциязының байырлалын үткүштүр калбаргаң чарышка улуг машинист В. М. Гончарова башташкан экскаватор экипажы, Ю. В. Прохопенконуң удуртканы чер казар станок экипажы тос айларның планын 119 болгаш 133 хуу күүсеткәлзөнвер. Н. И. Кудачининиң чолаачылар коллективи планның онаалдаларын 140 хуу чедирген. Чыл болгаш дөрт чыл планын күүсединкендаг-траневорт дериг-херекселдерин чаартырыы, чаа техниканы болгаш технологияны ажыглаары чугула болуп турар.

Бо беш чылдың дүргүзүүнүз ЭКГ-4,6 марканың чер казар экскаваторларының барык дегерезин чаарткан. 27 тонна нүүк чүдүрер машиналарды 40 тоннанын чаа БелАЗ-548-тер-биле солаан. ДЭТ-250 маркалыг күчүлүг бульдозерлерни алган бис. Келир чылдан эгелеп разрезтиң экскаватор паркыгы үш дүрээр ыяштап чоруур ЭШ-10-70-биле долдуунар. Будүүлгениң дээштиин чедип алырынга чаа техниканы ажыглап турарывыс улуг ужур-дүзедиг дээрзи чугаажок.

Разрезтиң төлевиелел күүзүн 130 хуу шинээдин алыры-биле он ийиги беш чылда чылда-ла 1,5 миллион тонна хөмүр-даш будүрер күчүлүг болур разрезтиң эде дериң кылымышкынын база эгелээр бис.

Мурнуусута салдынган совуглалар улуг. Оны амыдырал-га боттандырар төлээде, ажылчыны бүрүзүнүң участок, бригада бүрүзүнүң ажылын чаартыы тургузары, күрүне планнарының күүселдези дээш ажылчыларын эгелээш удуртукчуларга чедир бедик харчысалгалыг болурун чедип алыр, ужурлуг бис. Хөмүр-даш чүдүрүлгезинге үзүктелиишкинии болдурбас, оон артышылыыг болурун чедип алыр сорулга салдынган.

Он бирги беш чылдың дөрткү чылын доозун, сөөлгү чылынче кирип тура, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи немелде хүлээлгелерин алган. Совет чонунуң Ада-чүртүн Улуг дайынынга тиилезиниден бээр 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш участок бүрүзү бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Будүүлгеге хөмүр-даш казар талазы-биле беш чыл планын стахановчу шинчээшкиннииң 50 чыл оюнда доозарын хүлээнген. Социалистиг хүлээлгелер болгаш үткүштүр планнар долдуг болгаш ажыр күүсеттинер дээрзинге чигзинг турбас. Чедип алдыгаан темпиниң кошкак кылбайн, иштики курлавырларны ажыглап тургаш, коллективтиң ажыл-ишчилерн экономиканы быжыглаарынга бүчин-даа болза төлептиг үлүг кирерлер.

В. КАРА-ООЛ,
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң директору.

ТАҢДЫ КҮҮСЕДИПКЕН

Октябрь 19-туң байдалы-биле алырга. Таңды район күрүнег- 9566 тонна тараапы дужаагаң, азы планның онаалдазындан ажыр 966 тонна тараа дужааттынган.

Районуң ажыл-агыйларындан ССРЭ-ниң 50 чылы совхозу мурнун турар. План ёзугаар күрүмеге 2400 тонна тараа дужаар тургаш, октябрь 19-ка чедир совхоз 4115 тонналы дужаагаң. Тока аттыг совхоз 1790 тонналы, «Коммунизмниң херели» 1092 тонналы дужаагаш, планның онаалдазын күүседиринге төлептиг үлүг-хуузун киришкилиг турар.

Каа-Хем районуның ажыл-агыйларындан «Ленинчи орук» совхоз 1692 тонна тараапы дужаагаң болгаш азы планын 230 хуу чедиргеп. Ол ышкаш «Улуг Октябрь» планның онаалдазын 80 хуу чедирип турар.

Октябрь 19-ка чедир республиканың ажыл-агыйларындан күрүне шыгжамырынче 24807 тонна тараа дужааттынган, ол дээрге планның онаалданың 82,7 хуузу болур-дур.

Күс орайтаан, соок, бүргет түннер таварыш турза-даа, республиканың ажыл-агыйлары хүжүт ажаалдазын организастыг доозар дээш бүгү күштүү мөөнгел ажылдап турар.

Т. ЛАТКИНА.

ДУРЖУЛГАНЫҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Республикада суггаттыг черлериниң дүжүдү ам-даа куду бооп артпышаапы билдингир. Оон бир кол чылдагаанны — суггарылга чурумуң эртем ёзугаар чорударының талазы-биле рекомендациялариың четпес болуп турарында. Суггат ажылдары кандыг-даа системага чок чорутпунуп, кодээ ажыл-агый культураларының технологизы болгаш агротехниказы сагыттынмайн турар.

Суггарылганы эртем ёзугаар чорударының сүмелерин ажылдап кылыр болгаш суггаттыг черлериниң ажыглаалын шын чорудары-биле 1979 чылда Сибирьниң Гидротехника болгаш мелиорация талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң (СГМЭШИ) Тывада дуржулга-мелиоративтиг станциязы (ТДМС) ажыткан.

Мурнакчы дуржулгалыг ажыл-агыйларның болгаш эвеноларның практиказы, ТДМС-тиң эртем ажылдакчыларының «Кара-Хаак» совхозка чорутткан шемелде-дуржулгалары база СГМЭШИ-ниң Сибирьниң ангы-аңгы районнарынга чорутткан ажылдары бистиң республикага суггаттыг черлериң гектарындан-на ортумаа-биле 50-110 центнер чедир хей чылдыг үнүттерниг, 150-250 центнер чедир картофельдиң база 400-600 центнер чедир силос культураларының ногаан массазының дүжүдүн ап болурун көргүскен. Оң хире дүжүт чүгле суггарылга чурумун шын чорудуп, оларны өстүрериниң агротехниказын сагыыр болза чедип алдынар.

Дуржулга-мелиорати в т и г станцияң болдуунуң шемелделерин Кара-Хаак суггарылга системазының дуржулга шөлдеринде, Кызыл хоорай кыдыынын зоназында болгаш Кызыл районда дой-довурак составтыг сарыг хөрзүнүүт шынаалларда чорудун турар. Ындыг черлерде ирияды, Тюрюнин-биле алыртар, 30 см халы кактыа 2,5 —2,8 хуу чедип турар.

Суггарылганы чорударынга ДДА-100МА деп суг чаашкынандырар машиналарны ажыглап, культураларның суггарылга чурумун шинчилеэрнин беш шөлдүг тарылга эзлечештирилгезин ажыглап, оларны солуштурун чорударын, практиканаар; бирээде—томаттар, мйяде — капуста, оларның соонда картофельди, кукурузаны, хей чылдыг үнүттерни — люцернаны эзлечештирер. Хей чылдыг үнүттерни 3—4 чыл ажыглаан соонда аңдарып каапгар.

Шинчилелдерниң түнелиннбагай эвес. 1983 чылда картофельдиң дуржулга шөлүүге шыктың демчээли 60-65 хуу, бир гектарга суг ажыглалының нормативтиг хемчээли 455,6 мм болган турда, чемиишчидилгениң хемчээлии көвүдеткенде бир гектардан дужат 34,5 тонна болган. Чемиишчидилге хемчээли ортумаак турда, гектардан 29,7 тонна, чемиишчидилгениң хемчээли эвээш турда, дужат 27,4 тонна болган. Ындыг таварыгарда суг ажыглалының эң бичии коэффициентизи 12,6 болур. Ынчан бир гектар черге тараан картофельдиң экономиктиг ажыктыг орулгазы 2,2 муң рубль болган. Өске культураларның экономиктиг ажыктыг орулгазы база дөй болурун шемелделер көргүскен.

Суггарылга чурумунуң шинчилелдериниң үезинде тарылганы чорутткан үезин болгаш норма-чижээш, тарыштырган шөлдериниң ажаалдазының үезин база өөренип көрүп, сагаан. Шинчилелдериниң эгезинден тонгузуге чедир бүгү хайгаараалды соокстаган. Суггарылганы чорудун тура вегетастыг чеде болган чаъс-чаашкынны, хөрзүнүүн болгаш агаар-бойдустуң температуразыг режимин база барымдаалаан. Дужут самнашкынын вариант, дилидек чер бүрүзүмге аңгы-аңгы чорутткан. Ажаап алдынган бүгү продукцияны «Кара-Хаак» совхозка дужаагаң.

ТДМС-тиң эртем ажылдакчылары бо чылдың шеиелде — дуржулгаларның түнелдерин ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң суггат шөлдеринде шинээдин эгелээн. Үк ажылдың үш культура —картофель, капуста болгаш томаттар шөлдеринде чорудун турар.

Станцияның дуржулга шөлдеринде шинчилелдер улам-чыдап турар.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Тывада дуржулга-мелиоративтиг станция лабораториязының эргелекчизи.

МАГИСТРАЛЬДЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫ

Амур областың сеңгу чугунда, транссибирь магистральдан ийи чүс километр черде Тында дең суурнугаш ов-он чыл дургузунда зэм тайга аразынга туруп келген, БАМ Тындага чаа амыдыралды берген. Бөгүн ол дыка дүрген өзүп орар хөөрай болур. Ону Москвадан келген төлээлер кайгамчык чараш бааныктарның ырында, магистральдың дал ортузунда тудуп турар. Бөгүн Тынданы БАМ-ның найысылалы деп адап турар, оң чурттакчылары — алдан муң дээш кижи. Бөгүнгү Тында — пассажирлерни Москва-биле харылзаштырып турар транспорттуң улуг белдири. Якутиянның хөмүр-дажын, Приамурьеның ыяшын сөөртүнен составтар Тынданы таварты эртип турар.

БАМ-ның төвүнде он хөөрайны тудары-биле келген хөй-хөй кижилер бөттарының саңын-хуузун оң-биле хөлбаштырган.

ЧУРУКТА: Тында хөөрай.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ белгаш Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨЗҮЛДЕ БАР-ДАА БОЛЗА...

«Хөстуг күрешке» бистиң инитилелдиң мөгезин Александр Доржу делегей чергелиг спорт мастери деп бедик атты Тываның спортчуларының мурнундан бир дугаар чаалап ап, делегей чемпионадының мөңгүн медаль шаннарының эдилекчизи болган болгай. Ол сөөлгү үелерде эртken делегей маргылдааларынга каш удаа киришкеш, аңаа багай эвес түнелдерлиг болгулаан.

Александрның ол чедишкиннери республиканың спорттуң бедиктерже көдүрүлүрүнге идиг берип, сорук киргген. Индыгларның бирээзи Кызылдың педагогика институдунуң студентизи Чечена Монгуш чаа-дарынга РСФСР-ниң бирги чери дээш Донское хоорайга эртken маргылдаага тергиин эки киришкеш, ССРЭ-ниң спорт мастери деп атты чедип алган. Республикадан дашкаар эвээ, Россия болгаш Бүгү-эвилел чергелиг улуг маргылдааларга киржип, аңаа багай эвес түнелдерлиг болуп турар спортчулар «Спартак» спорт ниитилелиинде чыл санында немежин турары өөрүнүт.

Аксы-дүзүмээ совет улустуң найыралдыг өг-бүлезинге Тываның эки тура-биле каттыжыныңдан бээр 40 чыл соңгаа тураскаатkан кышкы, чайгы спартакиадаларга база бүгай эвес киришкеннер. Ук спартакиаданың кышкы хевирлериниге, ылангыя хаакка спартакчылар команда талазы-биле шаңналдыг черни эдээп, а чайгы спартакиаданың баскетбол, волейбол, хүреш, чиик атletika дээш ышкаш хевирлериниге массалыг-биле киржип, аңаа дээди, тускай ортумак, өөредилгe чергелериниң студентилериш, сургуулдарын, албан чергелериниң, организациялардың, бүдүрүлгелериниң коллективтерин хаара туткан. Оң кижилериң кадыкшылын улам быжыглаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге эвээш эвес идигин берген. «Спартак» спорт ниитилелиниң база Тыва АССР-ниң спартакиадазының түнелдерлиг маргылдааларынга 2660 спартакчылар массалыг разрядтарның нормативтерин күүсеткен. 63 кижи бирги разрядты дүжаараан. Спорт мастерине 10 кандидатты белеткээн. 2665 күш-культуржу ГТО-ның хөрек демдээнин эдилекчилери.

Спортчу чамдык эки көргүүлер-биле чергелештир спорт-кадыкшылга ажылдарын эжиижил турар апарган. Кадыкшылганың 9 бөлүүнде ангы-авгы назы-харлыг 1700 ажыг күш-культуржу доктаамал киржип турар. Оларның аразында автоорук техникумунуң болгаш «Бригантина» кадышылга бөлүктери эң идепкейлиг болуп, хөй кижини хаара туткан. Ол бөлүктерде М. Денисова, В. Павлов, Н. Авдеев, В. Шутов болгаш оон-даа өске хөй-ниитичи тренерлериң саны эвээш эвес, оларның кичээлдери доктаатkан үезинде, ажыктыг, солуун кылдыр эртип турар.

Күш-культураны болгаш спортту коллектив кежигүннериниң ортузунга сайзырадыр ажылдар бир кол черни эөлеп турар. Мында медицина ажылдакчыларының профзвилел обкому, Тываның электри четкилериниң, геология-шинчилел экспедициязының, коллективтери дээре көргүзүттерни чедип ап турар. Ол коллективтерге чыл санында спартакиадаларны болгаш маргылдааларны план ёзугаар организастыг эртиглери чанчыл апарган. В. Ильин, А. Ешенко, В. Четвертаков, М. Кузьмина, В. Хопров дээн ышкаш активия спортчулар, күш-культуржулар коллективтерде хөй. Чүгүлээ турар черинге ажыл-ижил-биле эткээдилер болгаш школаларның башкылары А. Горшков, В. Шамонин, С. Пономарёв олер бүгай эвес чорудуп турааннар.

«Спартак» спорт ниитилелиниң «хоочуннар чөвүлелия» база солуп, ажыктыг ажылдарны чорудуп турар. Соң кежигүнгеге сотулам болгаш улуг назылыг кижилер ортузунга спорттуң маргылдаалар эргиглерин аңгыда Хамаснда чүрттап турар боттарының чергелери-биле спорттуң ужуражылгалары каш удаа эрттиргээнер. Олар школачыларның болгаш көдээниң ажыл-ишкилериниң аалчылары. Ук чөвүлелдиң спорттуң, дайынчын болгаш күш-ажылдың хоочуну спартакчы П. М. Петров үр үеде удуртуп турар.

«Спартак» спорт ниитилелинде бүгү ажылдар эки чорун турар дээр болза шын эвес. Четпестер база бар. Профзвилел обкомнарының чамдык бүдүрүлгелериниде күш - культура - кадыкшылга ажылының деңгели чавыс. Оларга харылзаанын, автотранспорттуң, чүрт үлетпүрүнүң болгаш хаидырылганын бүдүрүлгелерин чамаарыш.

Ю. РЫЖЕНКОВ.

«Спартак» спорт ниитилелиниң даргазының орлак-чызы.

ИГОРЬ УТКИННИҢ 96 МЕДАЛЫ

Спортчу журналистерниң Францияга организастаанын делегей конкурузунга киришкеш, СЭТА-ның корреспондентизи Игорь Уткин «Вратарь» деп чуруу дээш алдын медальды чаалап алган. Ужугуп бар чораан бөмбүкту сегирип ап чыткан кижини Уткинниң камеразы тырттырыпкан. Ол чурук Игорьга алдын шаңналды эккелген. Делегейниң спорт темазынга тырттырган чуруктарның Голландияга болган «Ворлдпрессфото» деп делгелгезинге Уткин мөгүн шаңнал алган, а ГДР-ге болган «Социалистиг фото уран чүүлү дээш» деп кыйгырыглыг делгелгеге база ындыг шаңнал алгач. Ниитиин-биле оон шаңналдары 96—ындыг хөй медаль кандыг-даа чемпионда чок!

Солуннуң азы журналдың номчукчуларын соңуургадылтар чүүдүү тырттырада, фотерепортёр кижи чүгле спорттуң тергиин эки билир эвес. чүвени дүрген болай каапталы ол вратарьдан безин дудаар болуур болгаш репортажының маадырларының сагыш-сеткилин тергиин эки билир ужурлуг.

— Бир эвес корушкуңуң көргөн чүүлүнден хөйүү эскерер бо-турумза, ынчан бүлүг репортёр, солуун чүүдүү тыл, көргүүр кижи болур мен — деп, Уткин чугаалады. —Спортчуң бүлүг бүгү-ле маадырларының көрүүзүнде «Маржинде үезинде безин билир эвес. Бирги сеччетте бо-чүүн ажылдарынга хандыкшыл эргежок чүүлдүг.

Мурнунда Игорь боду спортчу чоргаак. Ол футболга, хүрешке, шыдыраага, парусный спортунга, волейболга, баскетболга киржип турган. Команда аайы-биле чадаг-терге чарыжынга Россия Федерациязының чемпиону база турган. Команда-биле чаржырынга түү херегин чадаг-тергеге хандыкшылыглар тергиин эки билирдер. Ол дээрге чүгле бедик мергежилдиң эвес, оруккa бодунуң күжүн шын хуваан билирин, бот-боюнга дузаламчы чедирериниге беленин, чангыс командада эштери дээш бүгү күжүн салырынга чанчылды негээр болгай.

Игорь Уткинниң овуру оонна билдингир ышкажыл. Оон аңгыда Игорь хөглүг болгаш чугаакыр кижи. Бир катап ол оюн үезинде вратарь-биле безин чугаалажы берген кижи-дир. Ынчан Москвага, Лужникиге, ЦСКА биле Тбилисиниң «Динамозу» ойнап турган. Өскө хоорайларда чорун турар футбол маргылдааларының дутайында диктор, ийиги ужуражышкын үезинде, стадионга чарлапкан. Динаможуларның вратары Рамаз Урушадзе диктордуң медээзин дыңнаарайн баргэш, чоогучула турган Игорьга кылаштап келген. Фотокорреспондент вратарьга олчаа медээнин дугайында дыңнадып турар аргыжда үдурланыкчыларның камгалакчызы Марьяж Пластско хаалгага ажок дүрген чедип кээп бөмбүкту кинр тепкен

— Вратарь менче чемелээн дыннаг көргеп ийин — деп, Игорь сактып чугаалап орду.

— Бистиң та кайыыже бурууттуг болган чүве. Урушадзе хаалга чанынга туруптары билек түнел медээ-даа маналаан стадиондан чорупкан мен. Оон соонда маргылдаа үезинде спортчуларның айтырыгларынга харылавастай берген мен.

Игорь 20 чыл мурнунда чурук тырттырып эгелээн. Ынчан оон хары 22 турган. Төрүттүнген хүнү болуп турда оон бир өөмүү чиик өртектиг фотоаппарат белекке берген чүве-дир, баштай соңуургааш чурук тырттырып турган, чоорту ол ажыл-херек оон амыдыралы-биле холбажы берген.

Игорь Уткинниң хостуг үезиндыка эвээш, бичии чай тып алгаш-ла ону өг-бүлезин-биле эрттирерин бодаар. Ол барык хүнүүн-не фотоаппарадының объективин «боолаптарынга» кезээде белеп апарган стадионга азы бассейнге кара алдар черге азы эжиижил үлүг аразынга, техникстээр черге азы сут каналынга чедип келген турар.

— Спортка чурукка тырттырыбайн баар хире солун эвес чүве чок —деп. Игорь Уткин чугаалаар. — Бот-боттарынга дөмей чүүдер маргылдааларда чок. Ынчалза-даа футбол дег хөй талалыг оюн ховар боор.

Ийи чыл мурнунда Испанияга болган делегей чемпионадынга Игорьга ажаарган турган мен. Ужуражышкын эгелээр деп турда парлалга ажылдакчыларынга тускайлаан черге олурупкан мен, а ол маргылдаа доозулугежеге чедир шелдүүн кыдынга. демиселге дорт киржип турарларның шуут чанынга, турган чүве.

Ойнакчыларның чугаалаан сөстерин ол дыңнаан турган, өөрээн-даа, хомудаан-даа арын-шырайларны ол көргеп, кижилериң бүзүреддиин, бүзүрексевээнин, идегелин ол эскерип турган. Марадонаның болгаш Сократестиң характырында муңгараалдың чажын, Зоффаның болгаш Россиниң характырында өөрүшкүүнүң чажын база ол көргеп.

Испанияның өртteдин турар изиг хүнүүнүң (1982 чылдың июльда аңаа дыка изиг болган) караанга ийи шак туруп келген Игорь Уткинниң кээргеп-даа турган мен. Ол снайпер кижи дег, чугула чүүлдү доктаамал кедеп турган, кажан шиидыг арга тыптып кээрге, ону халас ытпас дээш дыка оралдажыр кижи.

Маргылдаа канчаар доозулуп үжүрүлүл дээрзин ол даап болап алыр кижи, чүге дээрге сөөлгү санны киргген хаалга чанынга ол дораан баар болгай. А ындыг черге чедип алыры дыка берге.

Он-он фоторепортёрларның күзел-чүткүлү чангыс. Спарта эң харысалгалыг че — маргылдааның доссун турар үезин. Сөөлгү минуталзаны тырттырып алыр дээш фоторепортёрлар бүрүзү оралдажыр. Ынчангаш, халдакчы дег дүрген, вратарь дег шалыпкын болур керек, чүгле карак чивеш аразында болур кайгамчык чүүлдү ынчан тырттырып ап шыдаар сен.

Игорь Уткинниң кылган ажылдары дыка хөй. Оон чуруктарын солуннар болгаш журналдар арыннарында болганчок көрүп болур бис. Оон эң тергиин дээш чуруктары ам-даа көстүр дээрзинге идегел улут.

Л. ТРАХТЕНБЕРГ.

ХЕНЗИГ МИКРОБТАР

Грипп — массалыг халдавырлыг аарыг. Оон өөскүдүкчүзүнүң вирус (халдавырлыг хензиг микробтар) кижиниң үстүкү тыныш органнарынга оруукка турумчуур. Микробтар агаар дамчыштыр дыка дүрген тараар. Аарыг кижи чөдүрүп азы азырып турар үеде микробтуг чаштанчы чоокавыда кижилерже халдап боор. Чамдык кижилер грипптей бергеш, ажылдаарын уламчылап, транспорт аргажылгазынга, хөй-кииги черлерге чораап, аарыын тарадыр чорук бар.

Грипп өөскүдүкчүзүнүң элээн каш хевири («А», «В», «С» микробтар) бар. Аарыгның демдээ баштайгы үезинде дыка көскү — эът изии үлгадыр, шыырыгып доңар, бас аарыыр, шагзыраар. Үстүкү тыныш органнарының оруу — боостаа кургап, шедиргеленчек үнүүг апарып, думчук суг төктүр, чөдүртүр. Чаш уругга болгаш кырганнарга грипп аар эртер. Өөске халдавырлыг аарыгларга үдур мага-боттың камгаланыр шинээзин кошкадыптаар. Грипп өөрө дегдириишкинниге, кулактың ортаакы кезээнге нарын хоочураар аарыгны тывылдырар. Ол ышкаш чүрек болгаш дамыр, нерви системазы, ревматизм, туберкулёз аарыгларын хоочураарын чидириндирер.

Гриппти баш бурунгаар болдурбас төлээдe, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге тарылгаларны чорудар апаар. Аарыг кижи бүрүзү халдавырлыг аарыгның үнделзини болурун биликсе эки. Грипптиң шынары көстүру билек, аарыг кижини, өскелерден аңгылаар, чыдар хүн чирүмүн аарыг кижи ылангыя сагыыр. Аарыг-шеверни доктаамал тудар үүдүрлүг.

Г. АЛЕКСАНДРОВА,
Төп эртем-шинчилел институдунуң санитар чырыдышкын бажыңының профессору.

АЖЫК-КОНЧАА СҮРГЕШ

Суд залындан

Анатолий Күжүгетович Бопун-оол 1961 чылда төрүттүнген, 10 класс дооскан, Барыын-Хемчик райпозунга ажылдап турган. Клим Күжүгетович Бопун-оол — 1957 чылда төрүттүнген, эртем-билии — 10 класс. Барыын-Хемчик район эмнелгезинге чолаачылап турган. Бо чылдың март айда машина оорлап мунганы дээш Клим Бопун-оол эдип чазаар күш-ажылга ажылдаар кылдыр шиттирген турган. Виктор Ооржакович Байыр-оол Барлыкта суггат черинге ажылдап турган. Ол—1955 чылда төрүттүнген, ортумак школа дооскан. Чойган-оол Байыр-оолович Хомушку 1966 чылда төрүттүнген, сес класс дооскан, профтехучилищеге өөренип турган.

Үстүнде ады киргген кижилер шупту аныяк. Кемниг үүлгедиг оларны суд сандыынга эккелген.

Бопун-оол алышкылар улуу Климиниң чуржузу болур Чойган-оол Хомушкуну көгүдүп алгаш, даайы Виктор Байыр-оолдуң бажыңынга чедип келгеннер. «Барлык» совхозтуң конторазынче кирип, кассадан акша оорлап алырын (совхозтуң кассазында акша чыдарын билир турганнар) сүмележип, аңаа дугуржуп алганнар. Дугуржуп алганы ёзугаар бо чылдың март 11-нин дүнезинде конторажe чорупканнар. Кем-керек үүлгедикчилери таныттырбазының бүгү-ле хемчегларын алганнар. Контора чанынга келгеш, одакчы Сарыгларны коргудуп турган, хендир-биле хүлүп каапнар. Конторага келгеш, Анатолий Бопун-оол эжикти сокташ, таңныылдыы «Кымыл?» диген айтырыынга «Эмчиже телефон долгаайн» деп мегелеп турган, ажыттырып алгаш, от одаар өрээлге ону эккелгеш, ону база-ла хүлүп каапнар. 46.725 рубль шыгжаан, улут эвес хемчээлдиг сейф кем-керек үүлгедикчилерниң холунга шаг ынчаар кирген. Ону баштай Ак-Довурак чанында оңгарга аппарып каапп, оон эмчи машиназының чүдүргеш, Климиниң кожазының огородунга хөөп каан. Элээп үе эрткенде ону ол-ла машина-биле Хөнделеп аксында черге эккелгеш, үрээш, акшаны рюкзактаап, Ак-Дагга аппаргаш, даш-биле базырып каапнар.

Кижиниң арын-нүүрүнден артык чүве кайда боор. Арыг эвес бо үүлгедиг Клим Бопун-оол, Виктор Байыр-оолдуң сагыжындан үнместээн, сагыш-сеткилди аичыг бир-ле кара чүве өйүп турар болу берген. Милицияга чедип барып, бүрүүзүн миннирипче оларны албалапкан. 35.269 рубльди хавыргаш, совхозка эгиткен, а 11.456-зын олар аразында үлежип алган болганнар. Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү С. А. Дорсаттың даргалааны-биле РСФСР-ниң КХ-ның 93—1, 218.210 үүлдерибиле көрдүнген кеземче херээн ажык суд хуралынга сайгарып көрген.

Үстүнде үүлгедиг дээш К. К. Бопун-оолду 13, А. К. Бопун-оолду 10, В. О. Байыр-оолду 6, Ч. Б. Хомушкуну 4 чылда хосталгазын суд казып шиитkен. Шиитгирген кижилерниң бүрүүзүн миннип чедип келгенин суд өөренип көрген.

Бо херекке хамаарыштыр чугаалап тура, дараазында үүлдү немеп каары артык эвес. Ынча хөй түнүг акшаны хары угда үндүрүп ап, бичe хемчээлдиг, шалага быжыглаваан сейфке суп казыны совхозтуң дирекциязының талазындап ол херек үүлгедикинге ядыглиг болган дээш суд коллегиязы тускай доктаал үндүрген. Оон ынай эмчи машиназынга чогуур контроль-хыналда чок турганын айтыры чүтүлә.

Б. БОРИСОВ.

УЖУРАШКАНЫ

Кызыл партизаннар, хоочун коммунистер, алдарлыг ажылчыннар-биле Алдан-Маадыр музейиниге ужуражышкын бо-лээ болгулаар. Аңаа олар солун сактышкыннарны чугаалавайн барбас. Ооржак Лопсанчап бистиң хүндүлүг аалчыларывыс бирээзи чораан. Маадыр бистиң музейге сөөлгү катап келгеним ол. Беш класстың бир өөреникчизи айтырыг салды:

— Калининни каяа көрген силер?

Ооржак Лопсанчап хүлүмзүрүй каапкаш, чугаалады. Ол алдарлыг өгбевистиң чүгаазын сөс-даа хажыттайн, эрги кыдыраажымдан ушта бижиди.

— Ургуларым! Бурун Тывада улуг назылыг кижини аас-кежиктиг кижи дижир. Мен сезенди-ве кирип орар назылыг кыргап мен. Силер база мен ышкаш улуг назылыг болурнар. Назыныын чылдарында уттундурбас чыл база турар. Тываның төлээлери Кремльге кире берген бис. Салчак Тока тыва чоннуң Совет Эвилелинге киреринге илереткен өрсүүделин кыйгырып доозупту. Оон Михаил Иванович Калинин көстүүн эде туткулаваш, улуг Чарлыкты тудуп алгаш, номчуп дүжүрүпту. Тываның ССРЭ-ге каттышканының дугайында Чарлыктың сөзүн Чымба дарга мөңээ хелемечилеп берген. Оон Михаил Иванович Калининниң холумну дыңзыг туткаш, мени так кужактапты, оон эвилеги кончуг чугаалажы берген. Чүве чугаалаар дээрниге шуут харлыгар, сетки-лсагыжымның өөрээни дээрге ана хөрек сымас болган. Калининниң даргазы Кремльде ажылдаар черинге көрген мен. Харын-даа кады чурукка тырттырып алган мен. Михаил Иванович менден малгаганы кыжын канчаар олардырын база Кызыл Шеригге суй-белекти канчаар чыып турганымны айтырган болгай. Оон-биле чай кадында элээн чугаалашкан бис.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ белеткел салбырынга 1984—1985 өөредилгe чылынга дыңнаккылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң тараазында факультеттериге кирер дыңнаккыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИН — эге өөредилгeнин педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга сөөн хоттарның, төөгүүр будүрүлгелериниң, түлүг, транспорт, хабылгаг, хоргелекилер кооперацияларының организацияларының бир чылдан эвээш эвес стажтыг ажылчыннарын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусазы сөөлгү бир чылда үзүктелинишкин чок болур үжүрлүг.

Белеткел салбырынга киреринң күзээннер дараазында документилерни дужаар: билиинин дутайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдан түрар черинден чорутkан бижик болгаш характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол мыкаан ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлериниден халаштыкан дайынчыларны, а ол шыкаан 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг гионерлериниң үлүг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригeн халашкан кижилер шериг кезээдилеп өөренирибиле чоокаан бижикти болгаш характеристиканы, пионерниң улуг вожатыйлары — школалардан чорутkан бижикти болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилиниге 1984 чылда көдээ школаларны дооскан болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга киреринге школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы база улуг өөредилгeнниң район киласинин чорутkан бижиин киргүзээр.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседалажыышкынның түнелдерин барымдаалап, белеткел салбырынга хүлээп алыр кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгeнин хуусазы 7 ай. Киноөлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыңнаккыларны айда-ла 40 рубль стипендиянга-биле хандыр, чугула херек кижилерге—общежитиеге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, № 34 бажың, белеткел салбыры.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы дараазында тускай эртемнериниң хүндүзү өөредилгелиг белеткел салбырынга (рабфак) хүлээп алышкынны кылып турар:

1 «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Улетпүр болгаш хамааты тудуг».

Ажылчыннардан киреринң күзээннер ажылдаан сөөлгү черинге (декабрь 1-ге чедир) үзүктелинишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болур үжүрлүг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден курлавырже халашканнардан документинин өөредилгeнин бүгү дургузумда хүлээп алыр. Белеткел салбырынга хүлээп алыр дутайында айтырыгны ноябрь 25-26-да шиитпирлээр. Өөренирининг хуусазы 1984 чылдың декабрь 1-ден 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айда 40 рубль стипендияны төлээр. Киргeннерни ниити чурттаар чер-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыгларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын чедишкиннигиг доозуп, шылгалдааларны тутканнарны киреринин шылгалдазы чокка бирги курска хүлээп алыр. Өөренирин күзээннер дараазында документилерни дужаар: будүрүлгe черинин азы совхозтуң өөредирн-биле чорутkан бижин төгерик таама шынзылгаз, ортумак билиинин дутайында документининг доду, № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, будүрүлгe характеристиказы, 3х4 хемчээлдиг 8 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, өөредилгe чорудар дутайында айтырыгны шиитпирлээн хуралдың протоколундан ушта бижилге.

Белдирилишкинни доду келгеш, бижиир.

Филиалдың адреси: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың № 4, белеткел салбыры.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ТВ

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильмнер. 9.40 — «Безответная любовь». Уран-чечен фильм. 11.10 —«Владимир-даа болза, бүзүреичиг эвес». 12.10 —Документалдыг фильм. — «Гренаданың чалгызы». 12.40—12.45 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа документалдыг фильм. «Мцыри». 7-ги класс. 9.05; 12.25 — Испан дыл. 10.10 — ПТУ сургуулдарынга. А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 10.40; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.05 —«От-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.05 —Ботаника. 6-гы класс. Ховар үнүштерниң камгалалы. 12.55 — Эртем-нептередиг фильм. 13.15 — М. М. Пришвинниң чогаалдарының аранжарыдан. 14.00 — «Город принял». Тайылбыр бижимелдиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 —Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сагыызынныг чораан оол». 18.40 —Уругларга фильм. 18.50 — «Азия төвү». 19.20 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.30 — Биистиң сан. 20.00 — «Таңчыктыг удуур». чаштарга. 20.20 — Казахстанның болгаш Сибирьниң холбаалыг будүрүлгелериниң чарыжының дугайында. Бирги дамчыдылга. 20.50 — Документалдыг фильм. 21.00 — «Ут». 21.35— — «Тепло студёной земли» Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40—23.25—Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Уралмашевка». 8.30; 9.35 — М. Ю. Лермонтов. 15.25 — Хөглүг чарыштар. 16.15 — Гитаристер конкурси. 16.45 — Шыдыраа школазы. 17.15 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей—ийи политика». 17.45— — Футболга Европа чемпионкарының кубогу дээш. «Левски—«Спартак» (Болгария) — «Днепр» (Днепропетровск). 18.30 —Чуруқ санында —хүн 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Бир эвес казак болуксаттыза. 19.15 — Футболга УЕФА кубогу дээш. «Спортинг» (Лиссабон) — «Динамо» (Минск). 20.00 — «Красные колокола». Чели сериялыг уран-чечен телефильмниң башкызы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 —«Ут» 21.35 — Шулуктуг А. Международ тутаазы. 22.00— Концерт. 13.05 —Шыдыраага делегей чемпионазы. 23.20—23.40 —Бөгүн делегейде.

КИНО

ОКТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Уникум» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семеро солдатиков» 9.30, 11.00, «Завещание профессора Доуэля» 13.00, «Таңчыр «Диско» 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шабана» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Репортаж из бездны» 14.30, 16.20, 18.10, 19.30 шактарда.

Оттаар

Бөгүн республикага бүргээр, хар холумактыг чаъстаар, сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Дүне 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. чамдык черлерге 7 градус соок болур. Хүндүс 5—10 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга бүргээр, хар холумактыг биче чаъстаар. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Дүне 0—2 градус соор, хүндүс 6—8 градус чылыыр.

Редакциянуң адреси: 667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, харыылалгалыг секретарының 2-25-35 секретариатның 2-23-35 партийин амыдырал болгаш үлетпүр киласының 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киласының 2-37-13, чагаа киласының 2-41-27 информация киласының 2-20-60 культура киласының 2-23-54, көдээ ажыл-агый киласының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун хезбейн барганда 2-32-25 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 2073.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күртүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01089.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 247 (12637) | 1984 чылдың октябрь 25, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 ап.

Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери!

Мал ажылының чем баазазын быжыглаңар

ооң продуктулуук бедидиңер!

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирерин чедип алыңар! Мал ажылының продукциязын бүдурерин көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму

МЕЛИОРАЦИЯНЫҢ УЗУН ХУУСААЛЫГ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ, ЧУРТТУҢ АЪШ-ЧЕМ ФОНДУЗУН ДОКТААМАЛ ӨСТҮРЕР СОРУЛГА-БИЛЕ МЕЛИОРАСТААН ЧЕРЛЕРНИҢ АЖЫГЛАЛЫНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү,

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. ТИХОНОВТУҢ илеткели

Эштер!

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненко бодунуң чайынаачак, хавы үнгаалыг чугаазынга көдээ ажыл-агыйла — социалистиг экономиканың эң ыяк секторларынга биргезинде ажыл-херектиң байдалын хамызы-биле анализтеп, партияның болгаш чонуң эдилегликорулгаларын бүгү талазыг үндезилээн.

Пленумга чугаалажып турар айтырыгның чугулазын ол оязалап демдеглээн, чурттуң аъш-чем фондузун чайгылыш чок өстүрериниң херээже мелиорацияның ролюн партийже туруш-биле чымдыкпан көргүскен. Константин Устинович-ниң чугаазында киргеш чүүлдер болган түшкелдер —

ЭШ Н. А. ТИХОНОВТУҢ ИЛЕТКЕЛИ

(Уланчызы. Этези 1-ги арында).

черлериҥ 3,5 хуузун эзеп турар, оларыы Ортаакы Азиянын, РСФСР-ниҥ мурнуу областарыныҥ ажыл-агыйларына, Украинага, Грузияга, Азербайджанга, Молдавияга хөйүбиле ковуседип болтур. Ол курлавырны бүрүн долузу-биле ажыглаар болза, мал чеми болган круна культураларын бүдүрерин аажок улгөттырар арганы бээр.

Суггаттыг болгаш кургаткан черлерге чемнигчидиге онза чугула дегеттинер дээрэн билдингир. Ынчалза-даа дүжүттүг бедидериниҥ бо фактору амдаа долу хемчээл-биле ажыглаттынмайн турар. Эрткен чылын суггаттыг черниҥ гектар бүрүзүнге чүгле 250 килограмм чемнигчидилгени төкпеини агартынар аргавыс чок, а ол дээрге норма ёзугаар иктеледен 25-30 хуу эвээш боон турар-дыр. Кургаткан черлерге чемнигчидилгени база эвээш төп турар. Оон-биле кады республикаларныҥ болгаш областарыҥ бар болуп тутар курлавырлары минералдыг чемнигчидилгелер-биле суггаттыг база кургаткан-даа черлерни бүрүн хандырып болуур аргалыг турган.

Чемнигчидилге четпес дээрэ язы-бүрү чылдагаанарны соксадыр херек, эштер. Экижиткен черлерни бистер минералдыг база органиктиг чемнигчидилгелер-биле бүрүн норма ёзугаар хандырар ужурлуг болгаш ындыг аргавые-даа бар. Минералдыг болгаш органиктиг чемнигчидилгелерни, а ол ышкаш үнүп камгалалыныҥ чеҥескелерин шын ажыглаар, оон бедик беримне алыры-дээш агрохимия албанының эртемшиилел институттарының ажыл-чорудулгазын шынгыжы-биле экижидер, ажыл-агыйлар удуртукчуларының болгаш специалистериниҥ харыысалгазын бедидер ужурлуг бис.

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүүн болгаш ниитии чылдагаан бедидериниҥ улуг курлавырлары бичии суггармалга боон турар. Тус-тус черлериҥ агыы сугларын болгаш чер иштиниҥ сугларын таарыштыр ажыглап тургаш, эвээш эвес көдээ ажыл-агый шөлдерин немештир суггарын болуурун практика көргүзүп турар. Соңгу Кавказтыҥ, Поволжьениҥ, Казахстаниың, Азербайджанның болгаш өскеде республикаларыҥ ажыл-агыйларында черлерни суггарары-биле улуг эвес хөлбөктөрни болгаш суг шыгжамырларын тургузарының дүржүлгазын калбаа-биле пептередир чугула. Домеик областың Марьинск районунда ук черниҥ агыы сугларын болгаш чер иштиниҥ сугларын-биле 15 муң гектар чедир черни суггарып, ол шөлдерден район иогааларыҥ болгаш мал чеми культураларын бедик дүжүүн ажаап ап турар. Ол ышкаш бистер чазыы аккан сугларын-биле суггарылганы, долузу-биле ажыглаар ужурлуг бис. Суггарылганын ол аргазы маа чемнерн будүрерин көвүдеириниҥ улуг курлавыры болуп турар.

Бистер тургустунган мелиоративтиг фондуну ажыглавыныҥ дугайын чугаалап тургаш, Суг ажыл-агый министерствозуун, Көдээ ажыл-агый министерствозуун болгаш Кат-ногаа ажыл-агый министерствозуун ажынга шыгыы шүтүмүүлелдин бөгүн кылыр ужурлуг бис. Эштер Васильев, Месиц, Козлов олар күрүшениҥ тускайлап бергеин улуг сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларының хөй эгидилгеин дээш улам шыгыы демисеяи чорудуп, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң кандыг-даа фактыларын ишиттирлиг бүрүү шаварь негеттинип турар. Черлерни мелиорастаарыя улам хөгаүдериниҥ болгаш оларныҥ ажыктыын бедидериниҥ программазында айыттынган сорулгаларын чедип алыры-биле көдээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый организациларының ажыктыг шиитпирлеринде чугаа болуп турар.

Мелиорастаан черлериҥ продуктулуун улам бедидери болгаш программада айыттынган сорулгаларны чедип алыры-биле көдээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый организациларының, ажыглаан албан черлериниҥ аразынга харылзаалгаларны сайзырамгайжыдары эргежок чугула.

Амгы үеде бисте кандыг байдал тургустунганыа? Күрүке чылдың-на, үстүнде демдеглеттингени мынаш, дыка хөй сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларны суг ажыл-агыйының тудуушкулуунга, культура-техниктиг ажыылдарны кылырынга тускайлап берип турар. Суггаттыг бир гектар чаа черни ажыглалга киирериниҥ чаргыдалдары ортумаа-биле 5 муң рубль чедип турар. Ындыг турбуже-ле, көдээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый организацияларының, сельхозхимия болгаш сельхозтехника будүрүлгелериниҥ боттарыҥа хүлээлгелер турары көрдүүп турар.

Ынчаарга ажыл-агыйлар доктаатынган хуусаларында дүжүттүг планнаттынган, а оон сооида төлевилеттингеи хемчээлинче үнерин, көдээ ажыл-агый продукциязын будүрериниҥ чогуур хемчээлдерни чедип алырын хүлээнир ужурлуг. Олар ону хандырарын чедип алгаш, ажылдакчыларга экономиктиг ыдык бээрининг болгаш материалдыг курлавырларны чарыгдаар аваар болгаш ол чорук продукциининг бот-үнезиниҥ улгадырынга чедирер.

Мелиорастаан черлерни ажыктыг кылдыр ажыглаарыныҥа ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш күш-ажылчы коллективтериҥ экономиктиг база моральдыг харыысалгазын күштелирериниҥ дугайында айтырыгны амыдырал боду-ла тургузуп келген. Колхозтарның болгаш совхозтарның, суг ажыл-агый организацияларының, ажыглал албан черлериҥ болгаш районнарның агроүлетиир каттыжышкынарының суггаттыг болгаш кургаткан черлерни ажыглаар талазы-биле керээ ёзугаар тодаргай хүлээлгелерни алыры эргежок чугула деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелдери санап турар.

Мелиорацияның системаларын болгаш суггарылга техниказын эки байдалга тургузарын, минералдыг чемнигчидилгелерни болгаш үмүттөр камгалаар будүмелдерни таарымчалыг хуусаларда болгаш чогуур хемчээлге төгерин суг ажыл-агый организациялар

ЭШ Н. А. ТИХОНОВТУҢ ИЛЕТКЕЛИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

Полимер хоорааларны, узун болгаш доора тырыкылыкты ажылдаар элвес насостарны, чатылдыр чаштырып суттарар машиналарны, автоматчыттынган шлангылыг суттарылга херекселдерни белеткеп кылырывга технологтуг шугумнарны бүдүрерни ковудеп турар херек. Гидростатистиктиг базынышкын принцивин ёзугаар ажылдаар, суг деңнелин тааржыттырар херекселдерни, чер казар машиналарны башкарарыкыг сайзырангай лазер системаларын, а ол ышкаш автоматизацияның болгаш телемеханиканың чепсек-херекселдерин кылып үндүрерин ковудеп турар.

Бо сорулгаларны күүседирибиле Орук кылыр машиналар тудуг министерствозунуң, Көдээ ажыл-агый машиналар министерствозунуң, Химия машиналары министерствозунуң, Приборлар министерствозунуң, Судно үлетпүр министерствозунуң, Электрон үлетпүр министерствозунуң болгаш эске-лээ министерстволарның бүдүрүлгелериниң коллективтери кызымаккай ажылдаар апарар.

Мелиорация тудуунга эртемнең болгаш техниканың чедишкиниерин калбаа-биле ажыглаар херек. Эң ылангыя пластмасстан хоолайлар кылырынче эгелеп кирер, оон ыманыштыны бедидер, хоолайларны оңгар каспайн салыр арганы шингээдир херек. Химия, нефть болбаазырадыр болгаш нефть-химия үлетпүр министерстволарының бүдүрүлге коллективтеринең амгы үдээлгези болза, түгле минералдыг чемишчидилгелерни, үнүш камгалалының херекселдерин бүдүрерин улгаттырып, оон шынарын бедидериндең ангыда, харын полимер материалдарны хөй хемчеэлдиг кылдыр бүдүрерни дүргени-биле шингээдирн болур. Анаа үндезилээш, пластмасс хоолайларны эптеп салыр түскай машиналарны кылып үндүрерин дүргедедирн эргежок чугула. Бо бүгүнүң ачызында демир аймаан ажыглаарны дыка кызырлыр болгаш малгаш хоошпаларны ажыглап салыр бүдүрүкчүзүг күдүг күш-ажылды ажыглазырн сокпадыр арганы бээр.

Хөлүн эртпир өл-шыктыг зонага суг режимин ийи талалыг таарыштырар системалар ажок ажыктыг болган Москва, Ленинград, Брест, Ровно областтарның база даштыкының дүржүлгазындан алырга, шак ындыг системалар болза, агаар-бойдустуң эң-не таарымча чок чылдарында безин чер ажылының дең-дескн болурун хандырар болгаш дүжүттүг 20—40 хуу чедир бедидер аргалы берип турар. Ол системаларны телевилээрнн база тударын калбартырын көрүп турар.

Черни мелиорастаары чер ажылының бедик продуктулуг болурунга чогумчалыг байдалдарны тургузар, ынчалза-даа чамдык таварылгада ол болза чайгаар болур болуушкуннарга дедир салдарлыг болгулар: хемнер суунуң минерализациязы улгадыр, дус чок сугларның хөлбектерже агары кызырлыр, чемишчидилгелер болгаш гербицидтер-биле суглар хирленир, черниң кужурланыр, тулааларыны күштелир.

Бо байдалды эң ылангыя түс черниң курлавыры төнер чыгаан ындыг черлерге өөренип көөру чугула. Бо чүүл Сырдарыя, Амударыя, Кубань, Терек, Дон хемнериниң бассейннеринге хамаарыжыр. Ынчангаш мелиорацияны моон соңгаар хөгжүдеря эртемге ханы үндезилеттинген болур болгаш долгандыр турар бойдусту камгалаарының эргежок чугула. Тескүүн комплекслиг чоруу объект бүрүлүнде хандыртынмайн, суггаттыг черлерни шингээдип ап турар ажыл-агыйларның тудуункуну хөгжүдеп турар. Ажылдап турар системаларны эде кылырын болгаш сепгээрни, культура-техниктиг ажыктарны чогуур хемчеэлге чоруурын план, суг ажыл-агый болгаш көдээ ажыл-агый организациары чедир үнелеевейн турар. Суггарылга системаларын телевилеп база тудуп турар үеде капитал салыышкыныарының угланышкыннарын болгаш кайнык бирги ээлчегге ажыглаарын доктаамал ханы бүлүктээр, кылдынган тулугларның эң идегелинн, ингеп ажыл-хөреңгини дедир эгиерни хандырып турар амгы үеннең интенсивтиг сорттарын, ногаа, ногаа-чимис культураларын, виноградтың бедик дүжүттүг сорттарын болгаш гибридтерни тургузарынче утландырган турар ужуруг. Чылда 2—3 дүжүт ап болур мал чеми культураларны өстүрер арганы бээр технологияларны ажылдап кылыры болгаш нептередирн эргежок чугула, ынчан гектарданна 10—15 тонна чем единицазы алыр апаар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш көдээ ажыл-агый эртемнериниң штабы — КАЭЛАБА эртем шинчилелдерн организастаарын экижидериниң болгаш оларның уретүнелелинн бедидериниң айтырыгларынче эң-не улуг киҥээгейни утландырар ужуруг. Хөрзүн талазы-биле, черниң үвүш-дүжүткүрүн бедидериниң болгаш оларны камгалаарының арганың талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын күштелдирери, үнүш камгалалының база бойдус камгалаарының дээштиг биологтуг методтарын ажылдап кылырын дүргедедирн чугула. Бүгү-ле эртем шинчилелдери алызында барып суг болгаш чер курлавырларын чөп ажыглаарывче, көдээ ажыл-агый бүдүрүшкүнүнүң туруштуунче база продуктулуг чорукту бедидеривче утланган турар ужуруг.

Оон-биле кады, эштер, мелиорация айтырыгларын чүгле черни күргадырының база суггарарының айтырыы кылдыр көрбес ужуруг бис. Ажындылыг хөрзүнге чүтайны, кужурлуг черлерге гнвсти төгери, хат болгаш суг эрозиязы-биле демисел, шөл камгалаар арга-ыяш остүрери, хөөлбектер кылыр болгаш ханы кудуктар казары, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культуруг чер ажылының бүгү-ле аргалары ажыглаары улуг ужур-дузалыг.

Эштер!

Мелиорацияның калбак программазын күүседири партияның болгаш бүгү улустуң эвээш ввес күжениишкинерни негээр. Көрдүнгеи планнарны күүседирнте бүгү-ле министерстволар болгаш ведомстволар, партия организациялары, улус депутаттарының Советтери, күш-ажылчы коллективтер, профэвилелдер, комсомол, массалыг информацияның чепсектери — парлалга, радно, телевидение идепкейлиг киржир ужурлуг.

Бистиң партиявыста күр черлерни шингээдип алыры, Байкал-Амурнуң демир-орук магистралының тудуушкуну, чөөн районнарга одалга-энергетиктиг комплекстерни тургузары дээш ышкаш улуг программаларны күүседирнче массаларны мобилизастаарыңар, культуруг чер ажылының бүгү-ле аргаларын ажыглаарны

СОФИЯ. Болгарияның И. Вазов аттыг Академиктиг национал театры (чурукта) тургустунгандан бээр бо чылын 80 чыл болур. Бозунум тургустунган хүнүнден эгелээш, ол театр депшилгелиг чаңчылдарның непередиякизи, чонуң талантызының илергейлекчизи болган.

Болгарияның культуразының болгаш урам чүүлүүнүң эң-не сураглыг телээлекчилериниң— И. Вазовтуң, П. Славейковтуң, П. Яворовтуң болгаш өскелериниң-даа аттары-биле театр сырый холбаалыг. Орус болгаш Барымы Европа шын чогаалдарының реализмин театрның коллективи кезээде барымдаалап келген. А. Н. Островскийниң, Л. Н. Толстойнуң, Ф. М. Достоевскийниң, А. П. Чеховтуң шинелери театрга улуг чедимишкинерни хандырган.

Совет шын чогаалдарының эң эки шинелерин театрның сценазынга тургузуп, көрүкчүлерге сонуургаткан.

А. КОНЬКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Шүлүглел

МЭЭҢ ТЫВАМ

Сураандан-на чурттаскаачыг,
Чурумаадыг ак-көк Тыва
кижизи мен.
Россияның хеймер кызы
Улуг чаанык чыдарында
мени божаан.
Ханым чаңгыс даайым безин
Калчаа дайзын басчып тура,
кара бажын
Өөнге эвес,—Розвода
Өөнүктеринек хөөрүнде мөңге
салган.
Ылым чаш төл турганымда,
Ыглаганым конгуг дээрзин
улус сөглээр.
Чаа-дайын дидимзинниң
Чаңгызындан удуп чадап
турган боор мен.
«Ыһаа, ыңаа» — дигеп
кышкым,
Ынчан безин «Тыва, Тыва!»—
дээнге ол деп,
Эмин эрттир ынак черимге
Эргип чораан, чоорту билип
бүзүредим.
Хайыралыг Россиямның
Хөй дег кызыл тугу киискинп,
хөлбеңнээрге,
Ак-көк кожаа дилиндеги —
Ак-көк Тывам сүлде тукта
кестүү ол.
«Кудайымдан харантарга,
Куу-куу шаттар көстүр чер
дээрэ»—деп, чүүлер чүвел?
Арбын малга хөөлдуг
Агы шуглаан бүүрелчиннер
ол-ла болгай.
Теве малдың кудуруу дээр
Теннинг үнүш—хөвар эмин
сураар ийик сен.
Оон өңү күү болгай,
Ону дээрден көргеп-дир сен,
эргим өңүүк.
Сайырларда, көшкелерде
Сайырам даап бодуг сөктүп
чыдар чер бо.
Хөюдутга ону хөлаашт,
Хоорайлар тудуун тудар улус
боор бис.
Шынаа-хову делегминде,
Чыжыр алдын эртивелер
дээр чүвел—
Хорагай өң чечек тырткан,
Хола-сарыг хараганнар
болбазыкпе.
«Чечек канчан ужар чоор?»—
деп,
Чедир билбейн, сеткилиң хей
холлеевезин.
Чалгынарның хөваганнар
Чайын үжүп, хевис аргын
турары ол-дур.
Шала часкаар ыш чок
«арттер».
Чадбыраажы өөскүй бээрге,
сести бээр мен.
Шеңие-биле кара-хаактың
Чечектелир үезинин халлыны
ол.
«Кызыл-сарыг рябиналар
Кыжын канчан турар чоор»—
деп, алдепсинме.
Чыккылама соокту шыдаар,—
Чыжыргана бистин черде
болбазыкпе,
«Шиник оран Тыва дээрге,—
Шээйдарны ол-дур» —дижир
улус-ла хөй.
Л мен хуумда ону дыңнаан,
Арай черле чөпшээрешпес
кижи чоруум.
Ийис төрээн улус безин
Ийиг, карыы демейлешпес
ыяалдарлыг.
Чаңгыс хепке куткан чүүл-даа
Чажыт эвес—шынарларга өске
болуур.
Шээйдарны чараш-даа бол,
Шээйдарны бодуг болуп
әртар-ла ыйнаан.
Тыва дээрге—Өртемчейде
Дыт-на чаңгыс, бодуг бүткен
хайыраал-дыр.
Кавказ, Гоби, Карпат, Тундра,
Кадаа дээрниң каттышканы—
Тывада бар.
Сарзык, теве, иви, хойлуг
Чамбы-диипте ыңдыг можу
хөвар ийик чоп!
«Сонгу чүктүң ивилери
Сооктан дескеш, мында
келген чадавас» че?
Бөмбүрзектиң сонгу кезиин
Мөңге доштар шыпкан үе
турбажык бе?
Доштар чоорту эрий бээрге,
Тожудан хей иви сонгаар
көшпээн деп бе?
Саха—якут, эвенкилер
Чаңы, дылы биске дөмей
кандзай чүвел?
Изиг-Хөлдүң кыргыстары
Иевис дээш, Энесайны адаар
болгай?
Сайгарылдыр бодаарга-даа,
Саян чурттуг үндезиг чон—
тывалар бис...
Эргим черим Тываны улус
«Эртиелиг алтара» деп ойзу
адаар.
Чилби кижи ону дыңнаан,
«Чиик болза — көдүрлээ»
кылдыр бодаар.
Алдын, мөңгүн эртиелиг
Алтараны чүдүрүп аар
бодал-биле
Алаң, теве кожуулларыг
«Аалчылар» олча хайын
кээп-даа турган.
Саяннарга келбейн барза,
Сагыш соонда саарзыкталып
артпас боор аа?»
Саяннарны көрбейн чыткаш,
Чамбы-диптиң өңүн канчап
көрдүм дээр сен!
Таңды, Саян кавайлангап
Даглыг чуртту тура соп
ап чадавыкаанар.
Чазый, чилби хөөнүүлер
Чанар туржук, мочу сөөгүн
арттыргаанар...
Мээң Тывам байлактарыг
Менделеев даңзымзын-даа
болдуруптар.
Теве, өшкү чөөгү ышкаш,
Тейлер безин асбест дээр
дүктүг иийн.
Кобальт, чугай, дус дээш
Комбинаттар бедип үнген
тудуглар хөй.
Хөмүр-дашты эскаватор
Хөөмейлеп ажык черден узуп
алыр.
Угулзазын азым-арга
Уран бойдус кластан кылган
алтараның
Эртинезин үштүп аарда,—
Эртем-билиг — дүүгүүр херек
мындыг чүве.
Чиргилчиннің бырлаңнары
Чинчи ышкаш шалып сүүнүү
кылаш дээри,
Чараш кыстың көрүнтери,
Чаъс соонда чөлээш безин—
мында тускай.
Чарлыг чогаал —«Арат сөзүү
«Чажам дивес боор сен» деп
эгелээр ийик.
«Чедип келир аргаш турза,»—
Черле оңу эрттирбе» деп
чагыыр-дыр мен.
Калтагайза хамык үнүү
Кандан кылган хомус-биле
дамчыштыр.
Херек болза, чүрээн безин
Кезип бээрин харамнаммас
чон-на болгай.
Хөөмей, сыгыт чаяалгазы—
Хөрек-чүрек эң-не хөвар
эртинези.
Чонар-дашты диризинтер.
Чогаадымчы салымнаар
база мында.
Эдеришкен өөрү-биле
Эчүзинге чедир черле каашпас
чон.
«Бичe бүүрай үлүг бис» деп,
Бичe сеткил, улуургаял чок
сөөлээр улус.
Вл. СЕРЕН-ООЛ.
(Улаачылыг).

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

ФЕСТИВАЛЬ ЧЕЧЭЭ

Чүрт бүгүдезинниң шынзаларында, хөлдер, демиргиң чоок-кавызында таазы-даа маглыг чечектер үнүп турар. Россияда ак ромашка чараш, Голландияда эңгыланнар сураглыг, Индияда хамыктың караа чечектеген лотосче көрүнүр. Эмге-так чок өң-бизың чечектер муң-муң, чүс-чүс муң! Ынчанмыже фестиваль чечээ — оңза. Ол шынзаларга үймес хиреле-ле, Черния тайбың турарын мындыладыр күзээр кижи бүгүдези оңу танывыр. Чер бөмбүрзээн курлаан беш янзы өңнүг саглаар чечек—тайбың болгаш найырадыг чүрттаар үжүрүүр беш дин ол.

Москва фестивальның эмблемазында үжүктан тайбың чоок-бүтаазын бүгүде көрө түрттып каар, оон чалгынарны чер бөмбүрзээн куспактаанзыг, көге-бүга болу дээрге тайбың кудай-дээрниң шагдага суглеэн болу берген. Ол фестиваль эмблемазы келир чылдың эгезинден-не Москвага эң сураглыг чечек болу бээр.

Фестиваль чечээ почта-харылзаанның чагаа хаптарны-биле маркаларынга, даштыкы чүрттаргын келген аалчыларга сунар чүүл-бүрү сүв-белектерге, чаа-чаа үнген номнар-биле плакаттарга чүрүттүүнүн көстүп келир. Фестиваль чечээ аныяктарның XII Бүгү-делегей фестивальның түгүнга база чүрүттүнүр.

Ол фестиваль чечээн Москвага Нукарагуадан, Сальвадордан, Ангуладан келир шеригг деңгиг оолдар, кыстар көөр. Шын эрге-шөлээ болгаш хамаржылга чок догуунаашкын дээш дөмей үргүлүг-леп турар. Фестиваль чечээн АКШ-тың, ГДР-ның, Англияның, Италияның, Чөөн чүк чүрттаныңның аныяк кижилери көөр. Фестиваль чечээнге делегейниң эңгы-дыгы чүрттарының пионерлери ёзулаар...

Фестиваль шимчээшкинин эгелээнден бээр бамык дөрген чыл четкен. Делегейниң ийиги дайынының дымм-даазы чап-чаа-ла соксаан. Аныяктарның Бүгү-делегей конференциязынга барык 70 чүрттан Лондонга делегаттар чыглып келген. Хөй-хөй оолдар, кыстар — дайынчы шаңнал хамыыларын кадаан шерег хептиг. Олар дайын халавы деп чүвени эккелбээн. Янчангаш аныяктарның чаңгыс эви дээш, чер кырынга фашизм артыкыларын узуткаары дээш, ядролуг туреглерди болгаш ажыл чок чоруктуң когуун үзе чок кылыры дээш демиснежир данғыраан бергеннер.

Ийи-де чыл эткенде, 1945 чылдың июль 25-те, алдын Праганың дээринге фестивальдың ак-көк туғу кинский бээрге, делегейниң демократтыг аныяктар гимниизи эң баштай чаңгыланып үнген. Ол гимниниң үүр оон соонда Бухарест биле Варшавага, Москва биле Берлинге, Вена биле Хельсинкиге, Софиа биле Гаванага чаңгыланып үнген.

Аныяктарын болгаш студентилериниң Бүгү-делегей фестивальдың бүрүзүү-ле болуунга айны-биле өөнүг. им-демлештиг. Москвага, Берлинге, Софиа биле Гаванага — оларның дортунге кирзинр аас-кежиктиг болгаш мен. Эмгежок ужуражмышкынарлыг, дискуссияларлыг, эң-сеткил каттыштырар митингилерлиг, концерттерлиг, даштыкы чүрттарлан келген уе-чергелеринге болгаш өөнүктеринге-биле-ижин кара нок беседалар эртикилээн, ол үттүүдүрбас хүнинерни эргилдир бодап келгеш, чүлдү-чүректе бүгү назыла артыш калган «эң-не—эң-не» үттүүдүрбас чүүлдерни кижи сактып келир-дир.

1957 чыл. фестивальдыг Москва... Кайнаар-даа базырыгга, кайнаар-даа углай базарынга — биске фестиваль чечээ, тайбың көге-бүгавы үткужүп келир чоруктуң. Аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивальның ажыттынган хүнүнде Лужники стадионунда найысыллалдың ак-көк дээрниче муң-муң көге-бүга чайгынналдыр ужуп үнүүк. Наймысылал стадионунга турган хамык чон чаңгыс ай туруп келгеш, кыйгы салчыг: «Дайын — дээрек чок». «Делегейге — тайбың!». Фестивальның дашты-кы чүрттарлан келген залчыларының Москва-биле ужуражашкыны келир үеже кылыйткан, таа делегей-биле, Советтер чүрту-биле ужуражмышкын болган. Күш-ажыл байырлалы, колония чүрттарның аныяктары-биле эң-сеткил каттыжылышынарының одаа, Кыстар хүнү. Көдээ аныяктар ужуражмышкыны — бо бүгү залчыларыыстың сагыш-сеткилиндеи уттуурлубас. Аныяктар шуулганының хагдынган хүнүнде Лужникиге кыптыкан байыраажылга оттары делегейниң аныяктарының байырал, тайбың база чаңгыс эң-сеткил суглеэн болу берген.

Фестиваль иргижинчилерни мөңге чалыы Софиа эдилеп-эзидек үткүп турду. Ынчан америк халдаашкынга удур демиснежир турган Вьетнамның мадзыр улузу болгаш аныяктары-биле чаңгыс эң-сеткилдии ыдергейлээри ол хүннеринин кол болуушкыну апарган. Болгаш черге «ужудукчу-космонавт Алексей Леонов биле Вьетнамның дайынчы ордезиери хөрээн хаастаан, индирагалыы вьетнам мадзыр. Фам Вэн Биитинниң ужуражканын сактыр-дыр мен. Ол 12 харлыында 11 катан балыглатсада, эмнедин алган соонда катап-ла партизанныг отрядынче чоруп турган. Ийи мадзыр дыңнаар-даа куспактаашкы. Бузуулбас совет-вьетнам найыралдамды сургаан далаш көзүлгени дег кылдыы база илереежик. Оон дараазында хүнде Фам Вэн Биит биле оон өөрүүн Болгарияның пионерлериниң белек кылдыр... экскурсиялаар автобус экжеп бергеш, оны вьетнам улуска белектер — үргүлүг ойнаажактары, транзистор радиоприемниктери, номнар чык дола бергеп чоруткуг.

Берлинге болган фестивальга Хаһойнуң үргүлүг госпиталын тударынга кирер акша-хөреңги чыыр компания чоруп турган чүве. Акшаны америк өрт-халаап бомбалырындан качыгдаан үргүлүгга — бээр дээн. Берлинге фестивальжыдарының ёзулалын интернационалчы үргүлүг чыскалы — аңы-аңгы чүрттардан келген пионерлер баштаан. Кижи үүгалаш-даа ханмас карнавалдыг, сөөлгү Гавана фестивальның далаш дег чалгаан өңнерлер аян-шинчизин үттүрдаа арга чок, янчан Куба нарыысыладың хамык чүрттакчылары алдар-сураглыг эрик кудумчуунче-ле үнүп келгензиг чоржүк!

Чаа гавана, районнарының чүрттакчылары-биле совет-делегацияның ужуражкан үүнүде чаагай күзээшкинерлиг чеже беседа болбдыы дээр, ол районнарга чаа бажың бүрүүзүн-не ажылынар кол будуруглуг ээлчээнде ажылдаан соонда тутхан. Орустал, испаннаан ырлар орай дүнге чедир дыңнаан турду.

Гаванага «Хостуг индирэ» ажыттынган, аңаа кайы-даа чүрттүүш, аңаа кайы-даа делегады бодунуң сеткил тайыыккан чүүлүн чугаалап болдур. Чүс-чүс ораторлар эртеелээр чок, хоюлгу-дүрүм бөгүрымдазадаас бүү-төре, ажыл чок чорук барып каргаар чорду. Фестиваль хүнеринде «Аныяктар империализмге ялалын тур» деп делегейниң трибуналы ажыдап турган чүве. Индирге юристер, ажылчыннар, чогаалчылар, студентилер келген чугаалап турдулар. Оларның аразында кым-даа империализмниң ажээрреек үүлгелиглеринге онаар негелее, ялаладыг. Трибуналга хураларының бирээзи боон турда. Англоладан келген бичии уруг сес бээрген дилей-дир он. Сценага он үнүп келзе. Зал шимээн чок апарды. Он бир харлыг уруг чүүү чугаалап шыдаар деп, ынчалза-даа ол чугаалай-дыр:

— Ачамны өлүүрүп каанзыг. ...1985 чылда Москвага чайын эртер фестивальга чорудар чүүл-бүрү ажылдар-ла хөй, янчангаш оларның шупту-зун барып көөрүүге кижи назыны-даа чедипшес. Боочеңсекти эңдере бүдүрээнге удур, тайбың дээш демисел хүнү эртер. Кыстар байырлалы, ажыл-иш аайы-биле ужуражмышкынар болур. хөөжүмүүлер биле ыраажылларның делегей конкурстары, спорт маргылдаалары эртер. Үргүлүгнүң чүрүк делегезин, үргүлүг номнарының делегезин ажыттынар. Башкылар биле вожатыйлар үргүлүгнүң тайбың ёзузунга кижизидерни чугаалажыр. Чаагай күзел-сагыштыг чеже ужуражмышкынар, беседалар болбас дээр — кижи санаа-даа четпес!

Москва фашизмни ашкан Улуг тиилелгениң 40 харлаан чылында, Делегейнин аныяктар чылында эртер XII Бүгү-делегей фестивальн маңан турар.

Москва делегейниң чалыы салгалы-биле ужуражырынга белеткенин турар. Пионерлер келир фестиваль фонтузунга кирер акша-хереңнин субботниктерге болгаш воскресниктерге ажыдаан ак үүлүр. «Электростанция» деп автобус доктаар черге № 3 болгаш 14 автобустар-биле чедер.

Адрези: Кызыл хоорай, Тывааның электри четкилери, кадрлар кылдыы, ажылдаар столованың болгаш бичии үргүлүгнүң албанның садыктери бар.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тываның электри четкилери дараазында тускай эртемниг ажылдакчыларны болгаш ажылчынарны ажыглыг чалап тур: котёл дериг-хереселдерин, суг, хүл ярыглаар хереселдерни башкарар машиннистерни, электростанциянын электри дериг-хереселдерин хандырар талазы-биле дежурный электромонтёрларны, турбина болгаш котёл дериглерни сеттээр слесарьларны, газ болгаш электри-биле кайнакчыларны, котёл цехинин дооруун ярыглакчыларын, пассотар машиннистерни, электри дамчыдыстыг-лыын, бедик возвышкаларда ажыглыг электромонтёрларны, бедик кранныг машиннизин, электри тогун ягыглаар албанныг машиннистерни. Үе болгаш 2 классталган чолдавышылары, автомотористерни, слесарьларны, твөрүткен сеттелге албанныын мастерни, экскаватор башкарыкчыларын, котёл цехинин дежурный слесарьларын, техниканың аймак чок чоруунун инженерни, чазанныкчыларны, котёл салбырының мастерин, реленің электромонтёрларын, турбина машиннистерни, адакы станциялар болгуунуң мастерлерни, штукатур-малярларны, трейфер грапның башкарыкчызын.

Азбан черинин автобустарыбиле ажылчынарны дажыглаар, ажылчынарның столованы болгаш бичии үргүлүгнүң албан черинин садыктерин бар.

Тываның электри четкилери, кадрлар кылдыы, ажылдаар столованың болгаш бичии үргүлүгнүң албанның садыктери бар.

Адрези: Кызыл хоорай, Тываның электри четкилери, кадрлар кылдыы, ажылдаар столованың болгаш бичии үргүлүгнүң албанның садыктери бар.

ХРОНИКА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумуу Валентина Доржуевна Кууларны Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң кежигүнүнге сонгаан.

ТЛТВ

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Чели сериалыг уран-чечен телефильмиинин 1-ги сериязы. 9.50 — Хөглүг чаруштар. 10.35 — Концерт. 10.55— Док. телефильм. 11.20 — С. Прокофьев — «Ромео биле Джульеттаа» балеттиң музыказындан үзүүлдүлер. 11.50 — Ю. Тынянин шулүктерин. 12.20 — 12.25 —Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильм. 14.55 — Оруг чугаа. 15.25 —Эртемденнер Москва чоогунуң агрокультур комплекизинге. 16.00— «Австрияның черинде». Киноочерк. 16.20 — Москва комсомолчуун ажыл-херектери. 17.05 — «Силерни Свердловскиниң опера театры чалап турэ». 17.40 — «Албан-даа эрттирип, найыралдажыл-даа... турар бис». 18.05 — Аңгы делегей болгаш ажылчын шинчээшкиня. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бүгү делегейге. 19.05 — Музыкалыг дамчыдыгга. 20.00 —«Красные колокола». Уран-чечен телефильмиинин 2-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Концерт. 23.05 — Док. телефильм. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 — 23.50 —Шилдразага делегей чемпионалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Куруг. дазыр чер кандыг болурул..» 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-ку класс. 9.05; 12.40 — Аңгы дыл. 10.05 — География. Географтыг ажылыышкынар төөгүзүүдеп. 10.35; 11.40—А. С. Пушкин. 5-ки класс. 11.05 — Астрономия. Планеталар. 12.10—Никти биология. 10-гу класс. 13.10 — Чүрүлга уран чүүлү. 7-ги класс. Эллинниңиин уран чүүлү. 13.40 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 14.10 — Эртем-лептереднин фильми. 14.20—И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 15.15 — 15.20 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Үргүлүрга бөлүм. 18.45 — «Артист болгаш үе». 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдунар, чаштар!». 20.20 — «Операния «Ритм». Ийиги дамчыдыгга. 20.50 — Фильм-конверт. 21.00 — «Ут». 21.35—23.55 —«Үгол падения». Уран-чечен фильмиинин 1-ги, 2-ги сериялары.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Кадаа

Бөгүн республикага бүрген, аянзыр. Соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргени секундага 7—12 метр.

Дүне 6—11 градус соок, чамдык черлерге 2 градус чыыгдан 3 градус чедир соок болуур.

Кызылга бүрген, аянзыр. Соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргени секундага 7—12 метр. Дүне 6—8 градус соок, күндүе 6—8 градус чылыг болуур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастливая Женька» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Семеро солдатиков» 9.30, «Завещание профессора Доуэля» 11.00, 13.10, «Судьба барабанщика» 15.00, «Репортаж из бездны» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шабаная 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танцор «Диско» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кто сильнее его» 18.00, 20.00 шактарда.

СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

Хоккей. Найысылалдың эрмежиилерни Рижаның динаможулдарын 4:2 санга ойнап алган, ол дээрге чүрттүң чемпионадының эдэлчилиг ойунуга 6 санныг кииргени-дир.

Чемпионаттың чамдык түңелдерни мындыг. Свердловскиге «Соколдун» хоккеистери «Автомобилистерни» 5:4 санга ойнап алган. Аалчыларзын Юлдашев 3 шайбаны киир каккаш, эки ойнаан. Горькийге «Торпедо» «Химик-биле» хайыныышкан (3:3 сан). А «Спартак» «Крылья Советов» командазыга уттурупкан — 5:6. А Челябинскиге болгаш Ижевскиге дуржулгалыг хоккеистер аалчылар тиилеп алган: «Трактор» — «Динамо» (Москва)— 3:5, «Ижсталь» — СКА—1:3 санга тиилээннер.

Шашки. Делегейниң 44-ку чемпионадының лидерлери сиңүшкү турнуң соонда боттарының турүжүн улам быжыглааннар. Делегейниң эң-чемпиону А. Гантварг (СССР) эң болдуунар 13 сандан 10-ну, М. Кореневский (СССР) болгаш Р. Клеок (Голландия) кайызы-даа 9 санны алганнар. Он үшкү салыпта Гантварг Отарны, Кореневский Капланны, Виглан Метелин, Ван Дер Вал Схолмэны болгаш Клеэр Канны удуп каан. Арткан салыглар хайыныпкан.

Футбол. Делегей чемпионадыы — 86-ның шилиге ооннырынга ГДР-ниң шилиндек командазы Югославияның командазынга Лейпцигке болган ужуражмышынга уттуруган.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылга филиалы дараазында тускай эртемнериниң хүндүсү өөредилгелиг белеткел салбырынга (рабфак) үлүзээн алыышкынны кылып турар:

1 «Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйы»;

2. «Үлетпур болгаш хамазаты тудуу».

Ажылчынардан киирелп күзээнзер ажылдаан сөөлгү черинге (декабрь 1-ге чедир) үзүктелишкин чок 1 чылдан эвээш эвес стажтыг болуур ужуулуг.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир үлүзээп алыр. ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериндеп курлаварже халаашканнардан документиниң өөредилгелиг бүгү дүргүзүнга үлүзээп алыр. Белеткел салбырынга үлүзээп алыр дугайында айтыырыгны ноябрь 25-26-да шиитпирээр. Өөреэрининң хүүсаазы 1984 чылдың декабрь 1-дең 1985 чылдың июль 31-ге чедир. Айза 40 рубль стипендияны төлээр.

Автомеханиктерни, секретарь машиннакылыгны, «А», «В», «С», «Д», «Е» категориның чолдавышыларын, радиотелеграфистерни кежээки курстарынга өөренирип күзээнзерни Кыргенерни шинти чурттаар чер-биле хандырар. 34 хардан өрү эвес назылыларны хүлээп алыр.

Белеткел салбырын чедиишкинниг доозуп, шылгалдаларны тутканнарны киирининп шылгалдазы чокка бирги курска үлүзээп алыр. Өөренирип күзээнзер дараазында документилерин дужаар: бүдүрүлге черинин аъы совхозтуң өөредири-бээр чөрүткен бижиин тергиг тергик таама базып шынзыдар, өртүмак биилиниң дугайында документиниң болу. № 286 маныг сүүтаар эмчи шынзыдазы, бүдүрүлге характеристиказы. 3х4 демиэллиг 8 фото-чуруук, күш-ажыл дептериниң үшта бижиглер, өөредии чорудар дугайында айтырыгны шиитпирлээн хуралдың протоколундан үшта бижиглер.

Билиирлиишкинни болу келгеп, бижиир.

Филиалдың адрези: 667001, Кызыл хоорай, Рабочая кудумчуу, бажыңы № 4, белеткел салбыры.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы чалап тур.

Кичээлдер 1984 чылдың вотябрь 10-да эгелээр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырында 1984—1985 өөредилге чылында дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң дараазында факультеттеринге кирер дыңнакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА - МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырына совхозтарның, үлетпур будуруглеринин, тудуг, транспорт, хөрылзаа, хереглеечилер кооперациларының организациязарының, бир чылдан дээш эвес стажтыг ажылчыннарын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусаазы сөөлгү бир чылга үзүктелишкин чок болуур үжүрлүг.

Белеткел салбырынга киирерин күзээннер дараазында документилерни дужаар: билиирлиин дугайында документ, № 286 майыктың эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ажылдап турар черинден чоруткан бижик болган характеристика, 3Х4 см хемчээлиг сес фото-чуруук.

Белеткел салбырына ол шыкаан СССР-ниң Чеңсектиг Күштеринин хүрээленнирин халаашкан дайынчыларны, а ол шыкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг пионерлерни улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригден халаашкан кижилер шерег кезээнден өөредиргибиле чоруткан бижикти болган характеристиканы, пионерлин улуг вожатыйлары — школаларын чоруткан бижикти болган характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл-болгаш литература мергежилиг-биле 1984 чылга кодээ школаларны дооскан болган ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырыңа киирер-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салгазы характеристиканы база улус өөредилгезиниң район кылдыының чоруткан бижини керегзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседалажмышкынның түңнелдерини барымаалап, белеткел салбырыга хүлээп алыр кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусаазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-дең эгелээр.

Дыңнакчыларны айза-ла 40 рубль стипендия-биле дыңнаар, чугула керек кижилерге—общежитиге орун бээр.

Документилерни бо чылдың ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорайның Ленин кудумчуузу, № 34 бажың, белеткел салбыры.

Редакциянуң адрези: 667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыының 2-41-27, информация кылдыының 2-20-60, культура кылдыының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдыының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2073.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуузу, бажың № 1;

ТС—01089.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 248 (12638) | 1984 чылдың октябрь 26, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 ион.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы октябрь 24-те болган.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының 1984 чылда ажыл-чорудулгазының дугайында комиссияның даргазы Г. Ф. Сизовтуң дыңнадыын хуралга чугаалашкан. Төп ревизия комиссиязы СЭКП-ниң Уставынга, ревизия ажылын идепкейжидер дугайында партия ТК-ның Политбюрозунуң доктаалынга болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненконуң айтыышкынынарынга үндезилээш, партияның төп органнарында херектерни кайы хире дүрген болгаш шын шиитпирлеп, эрттирип турарын, СЭКП Төп Комитединиң кассазын болгаш бүдүрүлгелерин хынаарынын, акша болгаш материалдыг курлавырларны партия органнарында кайы хире шын болгаш камналгалыг чарыгдап турарын хынаарының айтырыгларынче кол киҥээнгейни угландырып келген.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының бюрозунуң ажылының дугайында болгаш СЭКП ТК-ның Чагаа килдизиниң ажылын хынаанының түннелдериниң дугайында дыңнадыг болган. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының, партияның край болгаш область организацияларының ревизия комиссияларынга дуза чедирери СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылынга улуг черии ээлээн.

Коммунистиг болгаш ажылчын ак-дунма партияларның ревизия комиссиялары-биле ажыл дүржүлгазын солчурун СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы үргүлчүлээн.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының 1985 чылда ажылының планын хуралга чугаалажып көргеи болгаш бадылаан.

УРЕЗИН—КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДУ

Кодээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн өстүрериниҥ коя аргаларының биргээзи тарылганы бедик сорттуг болгаш кондиционныг, райончутпаан үрезиннер-биле чөрүдары болур. Бо негелде ылаҥгыя СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниҥ онзалаан айыттынган. «Чаартыынган черлерге бирги ээлчегде эҥ эки сорттар болгаш гибридтер ажыглаттынар үжүрлуг» деп, СЭКП ТК-ның Чиҥгине секретары эш К. У. Черненко илеткелиниҥге чугаалаан. Чер ажылының ажылдакчыларынга ол дөрт айтыышкын болур.

Удуртучу ажылдакчылары болгаш туснай эртемниглери үрезин белеткелинче чогуур киҥээнгейни салып турар совхоздар тарып өстүрүп турар культураларындан бедик дүжүттү ап турар. Республиканыҥ «Тимлелге», «Кызыл тараачын», СЭКП-ниҥ XXV съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», «Улуг Октябрь» совхозтары болгаш Тываның кодээ ажыл-агый дүржүлга станциязы четчир санныг үрезинни шыгжамырга үргаш, чамар шынарынга чедир арыглап ап, үрезиннер-биле чыл санында долу хандыртынып турарлар. Ол ажыл-агыйларның тараа культураларының болгаш мал чеми культураларның багай эвес дүжүдүн ап келгени ынчангаш таварылга эвес.

Бо чылгы дүжүттү ук совхоздар база-ла эвээш эвестен ап турарлар: тараа шөлдериниҥ бир гектарындан-на «Алдан-Маадыр»—29,5, «Көк-Тей»—19,4, «Кызыл тараачын»—16,6 центнер дүжүттү ажаап ап турарлар. Ол ажыл-агыйларның кол агрономнары келир чылдың тарылгазынга ажыглаар үрезин белеткелин улуг харыысалгалыы-биле чугулалап көрүп турарлар.

Бо чылын республиканың бүгү ажыл-агыйлары үрезиннер-биле четчир ыыдыр хандыртынып ап болурунуң бүгү аргалары бар. Совхозтарның удуртучу ажылдакчылары, туснай эртемниглери, районнарның кодээ ажыл-агый эргелеядери үрезин уруп алырынче болгаш ону шынарлыг арыглап алырынче киҥээнгейни өзалдатпайн угландырарары негеттинип турар.

Октябрь ортузунга чедир республиканың совхозтарында 19,3 муң тонна үрезин урдунган, азы планның 57 хуузу иүүсеттинген. Сүт-Хөл, Таҥды болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйлары үрезин белеткеп алырының планын тустузунда 86, 77, 75 хуу чедир иүүседип алган болза, а Каа-Хемниҥ совхозтары—43, Бай-Тайганың—39, Эрзинниҥ 35, Чөөн-Хемчиктиҥ чаа-ла 18 хуузун боттандырып алганнар. Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары тараа болгаш мал чеми культураларның үрезинни уларын амга чедир эгелевээн.

Үрезиннер-биле долу хандыртынарынче сагыш салбас, оларның шынарлыын болгаш таарымчалыг кадагалаалын чедип албас ажыл-агыйлар тараа болгаш мал чеми культураларының нуду шынарлыг дүжүдүн ап турар. Чижээзэргe, «Сүт-Хөл», «Бай-Тал», «Дөң-Терезин», СЭКП-ниҥ XXII съездизи, «Х Улуг Хураа» болгаш Эрзин районнуң совхозтары чылдан чыыче тарыяга шөлдериниҥ 20—26 хуузун тарыыр шынарынга чедир арыглаттынмаан үрезиннер-биле тарып турар. Ынчангаш оларныыдан тараа культураларының дүжүттүүр эвес болуп турар. Үстүнде ады киргеи районнуң болгаш совхозтарның удуртунчулары, туснай эртемниглери ажыл-агыйларын бедик шынарлыг үрезиннер-биле хандырарынче коя киҥээнгейни угландырар туржуп, келир чылдың тарылгазынга үрезинни четчир санныг кылдыр амга чедир белеткевээн болгаш үрезин арыглаар ажылды чөп организаставайн турар.

Амгы үеде агрономнарның коя сорулгазы—чылыг хүннер турда үрезинни четчир кылдыр уруп ап, арыглап четтигерм. Ындыг болганда, шаҥ амыдакчылары тараа арыглаар бүгү-ле пунктуларның болгаш машиналарның ажылдаарын эҥижидер болгаш оларның ажыгын ийи ээлчегге тургускаш, ажылдап кылырының доктааттынган үлүүн ээлчег бүрүзүнүҥ иүүсеткен турарын чедип алыры чугула. Машиналарга болгаш пунктуларга дуржулгалыг, бедик мергежилдиг механизаторларны быжыглаар херек. Ажыл-агыйларның, кодээ ажыл-агый эргелеядериниҥ, үнүш каигалалының станциязының болгаш нүрүнениҥ үрезин инспекциязының агрономнары үрезин белеткээр ажылды организастап, үрезиннерни арыглаарының шынарын хынаарын күштелдирер, үрезин арыглаар машиналарның үрелишкиннерин болдурбазынга механизаторларга практиктиг дузаны көргүзер ужуруг. Арыглаттынган үрезиннерни районда күрүнениҥ үрезин инспекциязынга хынадып ап турары чугула. Үрезиннер шыгжамырын таарымчалыг болдурар, оларның баксыраарын болгаш сорт, культура аайы-биле холужа бээрин болдурбас херек.

Республика бо чылын 9,2 муң тонна картофель үрезинин белеткеп алыр планныг. Эртиен неделяның эгезинге чедир өөҥ 7,5 муң тонназы, азы планның 81,5 хуузу иүүсеттинген. «Хемчик», «Дөң-Терезин», «Хөндергей», СЭКП-ниҥ XXII съездизи, Тоҥа аттыг, «Коммунизмниҥ херели», «Чыраа-Бажы», «Кызыл тараачын», «Саян», «Хадың» совхозтар болгаш Дүржүлга станциязы картофель үрезинин белеткеп алыр планнарын бүрүн иүүседип алганнар. А «Ленинчи эрүк», «Енисей», ССРЗ-ниҥ 50 чылы, «Улуг-Хая» болгаш «Күш-ажылдың хөстүүу» совхозтар амга чедир картофель үрезинни-биле чедир хандыртынмаан. Ол ажыл-агыйлардан үрезин уруп алырын дарый доозуп, өөҥ шыгжамырын таарымчалыг болдурарын хандырары негеттинип турардыр. Картофель үрезинин четчир кылдыр уруп ап шыдавас ажыл-агыйлар өске совхозтарның удуртунчулары-биле үрезинни оларга часка чедир кадагалап бээрииҥ азы белеткел организацияларыбиле үрезинге картофель садып алырының керээлерин чарар ужуруг. 1985 чылдың часкы тарылгазынга хереглээр картофель үрезинни-биле долу хандыртынарының практиктиг бүгү-ле хемчеглерин алыры чугула.

Республиканың ажыл-агыйларының тараа болгаш мал чеми культураларның база картофельдиҥ бедик шынарлыг үрезиннери-биле долу хандыртынары — өн бирги беш чылдың соолгу чылында бедик дүжүттү алырының идегелиг магадылалы.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

НОЯБРЬНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва тудуг» трестиҥ 48 дугаар тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниҥ алдарлыг тудугжузу Е. С. Бизяеваның удуртқан бригадазының коллективи амгы үеде Кызыл хоорайда урутларның соматика эмнелгезинде шеверлел ажылдарын кылып турар. Ында тудугжуларының ажыл-херээ-биле танышкан бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл болур байырлалынга уткуштур оларның ажылдап турары хей-аътты.

Бригада кежигүнерн беш чыл планын хуусал бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Бо чылдың тос айларында 79 муң рубльдиҥ тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, а оны херек кырында 86,3 муң рубльге азы 109,2 хуу кылдыр боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 121,4 хуу болган. Амгы үеде коллектив ноябрьның үлүүнде ажылдап турар.

— Чыл эгезинден бээр № 102, 104 чурттарга бажыңнарын, № 5 микрорайонда ясли-садикти кылыштывыс. Кылдыҥан объектилерни колдуунда «эки» демдектерге дужаап келдивис. Бо болза демниг ажылдың ачызы-дыр. Маҥаа кол рольду дагдыныкчывыс, бистерин удуртуп турар бригадировис ойнап келген. Шынап-ла, удуртукчу кандыг болдур, ооң бригадазының кежигүнериниҥ ажылы база ооң дамаажыр деп бодаар мен. Бригадир удуртпушаан ажылдан турда, өскелерге үлегерлиг. Бистер ооң чыда калбас дээш кызыптар бис— деп, бригадирниҥ оралакчызы, партбөлүк удуртукчузу Зоя Донгак чугаалап орар.

Партбөлүк удуртукчузунуң чүгээзы чөптүг. Бригадир Е. С. Бизяева аныяктарны мергежилиге өөредип, коллективиҥе ижиктирип чаҥчыккан. Ооң уламындан тудугжулар эп-найыралдыг, ажылдан үнер-кирер-даа кижи чок. Күш-ажылдың сагыгларучурумү быжыг. Бригада кежигүнериниҥ тозу — коммунист. Эрткен чылдан бээр ийи кижиниҥ СЭКП кежигүнүҥе кандидат кылдыр хүлээп алган. Коммунистер коллективтиҥ кол көзээ болуп, будүрүкчүлүг ажыл-иштиҥ баштакчылары апарганын партбөлүк удуртукчузу онзалап демдегледи.

Бригаданың ажылчыннары планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш кызымак ажылдап келгеннер. Ооң уламындан мурнакчыларының самы чылдың немежир. Коммунистер Тома Чүлдүм, Валентина Оюн, СЭКП кежигүнүне кандидаттар Саяа Серен, Светлана Ажыкай оларның ажылдаары, хөй-иитти ажылынга киржилтезе идепкейлиг.

Хоорай Советиниҥ депутады Валентина Оюн мынчаар чугаалаар:

— № 170 округтуң чурттакчыларын харылап турар менеджмент. Шында № 4 ХПТУ биле № 3 чурттарга бажыңы бар. Тываның 40 чыл ооҥга уткуштур үчилише девискээрин иогаанчыдын, чаагайжыдаар чагыг күүсеттинген. Ооң ажыында, өөредилгe херекселдери, сургуулдарга оруп болгаш ооң херекселдери дээш өске-даа чагыгларны ээлчеглиг сессияга сайгарып, шиитпирлеп келген. Геннадий Хүрен-оолдуң бажыныда ийи өг-бүлениҥ бирээзин бажың алыр ээлчегге тургускан бис.

Амгы үеде бригаданың коллективи уругларның соматика эмнелгезиниҥ бажыңын чогуур хуусаазында шынарлыг доозар дээш шалыкпын ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың автотранспорт цехиниҥ мурнакчы чолаачызы Владимир Логинов (бо чурукта) он бирги беш чылдың планныг даалгаларын чедимишкинниг күүседип келген. Ол эрткен тос айларның дургузунда руда дажыглаар даалгазын ажыр боттандырып, чарыштың тиилекчизи болган. Ам ол Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур чолаачылардың ортузунда калбартан чарыштың мурнуу одурүүнда чоруп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Октябрь 24-те Кремльге ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган.

Хуралдың киржикчилерн СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин сеткил данмышкынынбиле уткуп-хүлээп алганнар. Пленумнуң шиитпирлерн, СЭКП ТК-ның Чиҥгине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаазында чүрттүң экономиказын улам көдүрериниҥ, кодээ ажыл-агый будүрүшкүүнүң интенсификастаарының коя-кол утланышкынынарының, азымчем фондузун доктаамал остүрериҥе мелиорацияның ролюн бедидериниҥ дугайында чүүлдер болгаш түңнелдер партияның экономиктиг стратегизиин амгы үе-чадада хөгжүдериҥе болгаш боттандырарына улуг салыышкын болурун хуралга демдеглээн. Үйүн болгаш мал ажылының продукциязын будүрерии доктаамал көөдедирин хандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның ажылдап кылганы дээштиг хемчеглерн партияның болгаш чүрттүң мурнунда турар харыысалгалыг болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээрин ленинчи ёзу-биле көөрүүнү тодарай чижээ боон турар.

Пленум улус депутаттарының Советтериниҥ мурнунга чүгүлә сорулгаларны салган. Олар ажыл-агый органнарыбиле кады черлерни мелиорастаарын эҥижидер, суг ажыл-агыйының тудуун организастаар талазы-биле СЭКП ТК-ның шиитпирлерни амыдыралга боттандырарынче угланган чүгүлә хемчеглерни алыр. капитал салыышкынының ажыктыг болурунга, тудугларның хуусаалары кызыырынга болгаш будүрүлге күүлерни шинээдиргеҥе контрольлуу күштелдирер ужуралуг.

ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ оҥгу чыыжының сескн сессизиязынга «Күш-ажылчы коллективтер болгаш будүрүлгелерни, азбан черлерни, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында» ССРЭ Хөөйлуунуң төлевилелин чугаалажып көрүп турда депутаттарның киргеи база ол Хөөйлуунуң төлевилелин хөйиитиниҥ чугаалажып көрүп турганыйын үезинде киргеи санал-оналдарны көргеннии түңнелдериниҥ дугайында ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ дыннадыын ССРЭниҥ Дээди Совединиҥ Президиумуу дыңнаан. Айыттынган санаалдарны болгаш эдиилелерни боттандырар талазы-биле улуг ажылды эргелеп башкарар органнарның кылганын хуралга демдеглээн.

Хуралга оон-биле чергелештир Күш-ажылчы коллективтер дугайында хөөйлуунуң чамдык черлерде ам-даа долу хемчээлдиг боттанмайн турарын айыткан.

Оон соонда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге социал хандырылганың болгаш оларга доктаттынган чиҥгелделерни тыпсырының дугайында хөөйлуудулганың негелделерин Белорус ССР-де сагыш турарының дугайында айтырыгны көргеп. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниҥ болгаш өлген шерии аймаанныгларның өг-бүлелериниҥ материал-амыдырал байдалдарын эҥижидер дугайында СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ айтыышкынынарын, партияның болгаш күрүнениҥ шиитпирлериҥ амыдыралга боттандырарының талазы-биле республиканың Советтериниҥ кылып чорудуп турар ажылдарын илеткелде болгаш эдиилчн илеткелде тодаргайы-биле анализтеп көргүскеи. Белорусснияны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылын демдеглээни-биле болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынында советулустуң Тиилелгезиниҥ 40 чылынга белеткел-биле хозяйствар республиканың совет органнарының болгаш хөйиитн организацияларының дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарынче киҥээнгейни күштелдирер талазы-биле ажылының улам идепкейжээнин демдеглээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, өлген дайынчыларның болгаш партизаннарның өг-бүлелериҥе социал хандырылганы улам эҥижидериниҥ тодаргай хемчеглерни боттандырып турар.

Оон-биле кады Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниҥ чурттаар оран-бажыңын эҥижидер, эмчи, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле негелделерн долузу-биле ам-даа хандырынмаанын, дайын инвалидтеринде дереглеп турар киживерни чамдыызын автотранспорт-биле хандырбаанын хураалга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның «1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниҥ 40 чылының дугайындаа» докладын удуртулга болдургаш база чыгдынган дуржулганы барымдаалаан Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочунарының материалдыг-амыдырал байдалдарын улам эҥижидер талазы-биле чер-чер Советтериниҥ ажылын эҥижидерин Белорус ССР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунга ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиуму сүмелээн. Белорус ССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиҥе болгаш республиканың чер-чер Советтериниҥ күүсекчи комитеттериҥе чогуур даалгаларны база берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтерни болгаш киржикчилерни саваторийлерге эмнедиҥе путёвкалар-биле үлам хөй хандырарының немелде аргаларын тывары ВЦСПС-ке Президиум сүмелээн.

Казах ССР-ниҥ улус депутаттарының Советтериниҥ партииның XXVI съездизиниҥ болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, организакчы болгаш политкижизидилгелиг бүгү ажылды 1984 чылдың болгаш бүгү он бирги беш чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҥ планнарын амыдыралга боттандырарыҥе утландырарын хүлээп алган доктаалда ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиуму Казах ССР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунга, республиканың чер-чер Советтериҥе дааскан. Кижизидилге ажылынын амыдырал-биле сырый холбаалыг, эҥ дээштиг болуруи чедип алыр.

ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиуму ол шыкаш ССРЭниҥ Дээди Совединиҥ ээлчеглиг сессизиязын эртирери-биле холбашкан база күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеи.

(СЭТА).

Изиг чүүлдүгзүнүүшкүн болгаш деткиишкин

ТҮҢНЕЛИ—БЕДИК ДҮЖҮТ

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконуң чугаазы болгаш өнаа хүлээп алдынган шиитпирлер — совет кижилериҥ чаагай чоруу дээш партияның сагыш салыышкынының база бир хереҥзээ болур.

Суггаттыг чер шынап-ла көскүзүү-биле экижиир-дир. Ук Пленумга чугаазында эш К. У. Черненко «Ажыл-агыйларның болгаш будуң-будуң районнарның амыдыралчы шинээзии хөй кезиниде-ле чогум-на мелиорация тодарадып турар...» деп демдеглээн болгай. Ооң шынының биистиҥ «Алдан-Маадыр» совхозтан-на көрүп болур. Мурнунда «бойдустуң хайыралын» манап орган чылдарда совхозтуң тараажыларының алыр дүжүдү дески эвес турган. Колдуунда-ла агаар-бойдустуң байдалындан хамаажыр чүве. Сөөлгү чылларда тараажылар суггатче сагыш салып эгелээн. Ооң түңнели эки болган. Агаар-бойдустуң кандаашкынныг чылдарында безин «Алдан-Маадырның» өстүрген тараазы, белеткеп алган малының чеми элээн шыырак анаргаи.

Бо чылын агаар-бойдус мурнукузунга бодаарга, элээн таарымчалыг болган. Ынчаза-даа суггаттылар хол куруг олурбаан. Тараа болгаш мал чемни культураларының шөлдерин бүрүн суггарар дээш күженишкиннииг ажылдап келген. Бо чылын 1760 гектар черден тараа культураларын кезип алыр планывысты совхоз эки күүсеткеи, бир гектарга онааштыр 12,7 центнер дүжүттү алган бис, кукурузаның хүжүдү база багай эвес болган.

Ол ышкаш суггаттыг черлериҥ ачызында совхоз келир кышка уткуштур мал чемни база четчир кылдыр курлавырлап алган. 2772 гектар черниҥ сигении бүрүү-биле кезип алган, план 100,5 хуу иүүсеттинген.

Суггаттыг черлерни калбаабиле ажыглаар, ооң беримчезии бедидер талазы-биле чедир шиитпирлээр айтырыгларывыс ам-даа эвээш эвес. Ол бүгүнү совхозтуң удуртукчулары, хөй-иитти организацияларының, ажылчыннар дарый боттакылырар дээш, бүгү күжүн мөөнүзээр. Бо херекке СЭКП ТК-ның чаа болган Пленумуу удуг идиглиг болур дээрзин демдеглээрн чугулаа.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггаттчызы, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниниҥ эдилекчизи.

СУГГАРЫЛГА СИСТЕМАЗЫ АЖЫГЛААЛДА

«Тыва суг тудуг» трестиҥ тудугжулары 160 гектарны суг-биле хандырар Сукпактың суггарыга системазын доозуп, ажыглалга киргеи.

Ук системаның төлевилелде көрдүүгеи өртээ 396 муң рубль. «Фрегат» маркаиың чаъсталгырыышкын машиналары «Сукпак» совхозтуң тарылга шөлдериҥе бо чылын суггарып турган.

Хемдээриндеҥ турустуун 4 скважинаи Улуг-Хемден сугну сордургаш, хоолайлар дамчыштыр шөлдерже чорудуп турар. «Сукпактың» шөлдериҥе бо чылын тараа культураларының болгаш хөй чылдыг сигеннериҥ дүжүдү багай эвес болган, Чаа туттунган суггарыга системазының ужур-дузазы аиаа эвээш эвес болганы чугаалжок.

Совхоз октябрьның 24-те чедир 2382 тонна тараанны комбикорм болгаш мал чеминге орнаары-биле күрүнете дужааган. Ооң ангыда 120 тоннаны үрезинге база дужааган.

СЭКП Төп Комитединиҥ «Мелиорацияның узуп хуусаалыг программазының, чүрттүң азып-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан чөлериҥ ажыглалыныҥ ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны чугаалаан кан октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш трестиҥ коллективи күженишкиннииг ажылдап турар.

Кызылдың улуг суггарыга системазын тудуп эгелээриниге трестиҥ тудугжулары амгы үеде белеткеиш турар. 25 миллион рубль өртектир ук суггарыга системазының төлевилелин Абаканда «Востоксибирьгипроводхоз» институт белеткеп турар.

Кызылдың суггарыга системазы 3300 гектарны: «Сукпак», «Көк-Тей» совхозтарның шөлдерин болгаш хоорайның Балгазын чугулче трасса болгаш аэропорт чоогунда иогаан зонаазын суг-биле хандырар. Төлевилелде көрдүүгеиии ёзугаар электриглиг насос станииязы Улуг-Хем эриидге туттунар болгаш ооң сугну шөлдерже дамчыдар.

Н. ЖОГОЛ,

мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министри.

ХӨЙ-НИИТИ ХУРАЛЫ

Октябрь 24-те Москвага КНО-нуң хүнүнге болгаш боочексти дүжүрери дээш неделяның эгелээниге холбаштыр хөй-иитиниҥ хуралы болган.

Делегей байдалымың дорайтаи, дайын аймалы улгадын турар амгы үеде КНО-нуң яролуг айылыды чайладырынче, боо-чексти эҥдере бүдүрериҥ соксадырынче угланган демиселдиҥ чугулазын аңаа чүве чугаалааннар демдеглеп турган.

Совет хөй-иитти Совет чазаттың ядролуг дайынны болдурбазынче, тайбынны камгалап база быжыглаарынче, делегей айтырыгларын чугаалажыышкыннар-биле шиитпирлээринче угланган даштыкы политиказын бүрүн детпп, чүүлдүгзүнүп турарын илергейдээн.

КНО-нуң чиигине секретары Х. Перес де Куэльярның КНО-нуң хүнүн холбаштыр чорутқан чагаазын хуралга номчаан.

КНО хүнүнге болгаш боочексти дүжүрери дээш неделяның эгелээниге холбаштырган хуралдар чүрттүң өске-даа хөй-хөй хоорайларына база болгулаан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КҮҮСЕЛДЕНИ ХҮН БҮРҮ ЧЕДИП АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң элчегинге хуралынга Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң бо чылдың эрткен тос айларында күүселдезиниң түңнелдериниң талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан. Ында хамаарыштыр материалдарны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрүлеп даргазы Д. С. Монгуш, Тыва АССР-ниң сан министри Б. И. Будегечиев олар кылганнар.

Хураанды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар эрттирген.

Партиянып XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ооң даразындагы Пленумнарының шиитпирлерни амыдыралда боттандырар талазы-биле масс-политиктиг болгаш организаторлуг ажылды күштелдиргенинден, Совет Тываның 40 чылынга үүгүлүр социалистиг чарыштың дээштиг организастазынын республиканың улус ажыл-агыйынга чамдык чедишкиннер чедип алдынган дээрзин ук хуралга демдеглээн. Бо чылдың эрткен тос айларында чамдык тудуг организациялары ангыда бүгү адырлар планның онаалаларын чедишкинниг күүселдиг, эрткен чылдың бо үезинден өскүлеттиг ажылдаан.

Республика бюджезин орулгалар талазы-биле планның 101, 2 хуу, чарыгдаларны — 93,4 хуу күүсеткен. Бүгү районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджет күүселдезин хандыртынган. Планда көрүшкенизээ ажыр бюджетче 3,5 миллион рубль кирген.

Чылдың эрткен тос айларында республиканың үлетпүрүүнүң, будүрүлгелериниң база кодээ ажыл-агыйының чедип алган чедишкиннерин демдеглээн, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң кежигүнээн чамдык четчестерге доктаагаан.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң тозу бараанныг продукция талазы-биле тос айларның планын күүсеткен, ону сайгарарын 11 будүрүлге боттандырбаан, а 14-ү күш-ажылдың будүрүлчүлүүнүң планын үскен, ол бүгүнүң түңнелинде 1478 муң рубльдиң бараанныг продукциязы чедир бердинмээн. 13 будүрүлге күш-ажылдың будүрүлчүлүүнүң эрткен чылдың бо үезининээзинден кудулаттаан, продукциянып чамдык хевирлериниң будүрүлүшкүнү кызырылган.

Кодээ ажыл-агыйда бир четчестерге хуралдың киржикчилери доктааганнар. Дыка хей ажыл-агыйлар мал болгаш чер ажылының продуктуларын будүрерин өскүдедир талазы-биле бар аргаларын долу ажыглавайн турар. Эът салгарын Сүт-Хөл районнуң ажылагыйлары күүсеткээн, сүттүү — Бай-Тайганың болгаш 13 совхоз үскен, дүктүг Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнар, 26 совхоз күрүчете чедир сатнаан. «Алдан-Маадыр», «Искра», «Енисей» совхозтар тос айларда бүгү көргүзүглер талазы-биле планын күүсеткээн. Дүктүг ажааддазы Бөрлиин-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Кызыл районнарда куду темпилиг чорун турар. Сүт-Хөл болгаш Кызыл районнар картофель ажаалдазын мынчага доозаан. Черни белеп чылдың дүжүдүнге белеткээри кошкак боттанып турар.

Капитал тудугнуң планын күүседир талазы-биле байдал республикада чер албайн турар. Күрүне, хереглекчилер кооперациязы болгаш хөйнинга организациялардың акша-черегизинден күүселп-биле ол фондуларны ажыглалга киирериниң тос айлар планын тудуг организацияларының чүгле 58,1 хуу күүсеткен. Капитал салымшыларның планы 79 хуу күүсеткинген, чер-чер Советтериниң шугуму-биле шиңгээдир ужуруг дыка хей түп шингээттинмээн. Тудуг организацияларындан «Тыва тудуг», «Шагонартыжстрой» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкыны хожудаакыныварны болдурганнар.

Республиканың Чүрт үлетпүрүнүң министерствозу, «Тыва кодээ тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва сүт тудуг» трестер. «Тыва тудуг материалдары» каттыжылышкын, «Тудуг кезектерк» комбинат чүгай, түүйбу, чылында демир-бетон кылыглар будүрер, тудуг мяжы сөөртүр планның даалгаларын күүсетпээнер. Будүрүп турар продукциязының шыпарын кыска хуусаала экижидерин, технологтуг ажылорудулганың чамдык «кызыл» черлерин чөйладырын, будүрүлгени амгы үениң дериг-херекселдери-биле, тудугларны тудуг материалдары-биле ойлшаала хандырарын ук хуралдан хүлээп алган доктаалда айтып турар.

Чөнүүн хереглел бараанларын будүрер талазы-биле ажылдың кавчаар боттанып турарын база хуралга чугаслашкан. Республиканың Чүрт үлетпүрүнүң база чөнүүн амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери культура-амыдырал бараанларын будүрериниң планын күүсетпээнер. Оон түрүүк чөнүүн калбак хереглел бараанларының эң бөдүүн хевирлерин (сад-огород болгаш спорт дериг-херекселдерин, малчыннарга тааржыр мебель, сава аймаан, суй-белекти) будүрер талазы-биле идевкей чок болган. Оон түңнелинде республиканың чурттакчыларының бо бараанналрга негелдези улгадып турар.

Бо талазы-биле негелде-херегелда хандыр өөренип көргеш, оны бүрүүү-биле кылып белеткээриниң темпегелерин 1984 чылдың декабрь 1-че чедир ажылдан кылырын болгаш боттандырын эгелээрин, бо хереже чөнүүн мастерлерин, бажың ээлерин болгаш пенсионерлерни хазаа тударын ук министерстволарның удуртукчуларынга даскаан.

Республиканың кодээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң кол инженери В. О. Ооржак, Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң начальнигиниң оралакчызы С. О. Наксыл, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи Б. И. Алёхин, «Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынның кол инженери В. С. Пюстников олар ук хуралга саналбергеш, бо чылдың эрткен тос айларында түс-түс коллективтерде болгулаан четчестерни чайладыр дээш кандыг хемчегелер ап турарын дыннатканнар.

Он бирги беш чылдың дөртку чылының доостурунга чедир арткан вйн ай ажыг үениң дургузунда чыл планның күүселдези дээш бүгү күштү моолнээрни, ажылдың участок бүрүзүнге бедик сапылта-чурумну чедип алырын, күрүне планының күүселдези дээш удуртучуларның харысалгазын улам бедидерин кол сорулга деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар демделээн.

Кызылдың хлеб заводунуң коллективи хоорайны хлеб болгаш хлеб-будочка кылыглар-биле үзүктел чок, четчаңы-биле хандырар дээш хүн бүрүле күжениишкинниг ажылдан турар. Будочка кылыгларының иегинде Мария Михеевна Баховапың удуртканы бригадазы мурнакчыларының одуруунда.

ЧУРУКТА: М. Баховапың бригадазының кежигүннери Лариса Ойдуп, Светлана Оюн, Алдын-Чечек Сая, Чечекмаа Хертек.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотозу.

КАДАГАЛАЛДАН БАЗА ХАМААРЖЫР

Садыгда бараанныр. Бистер хереглээн кандыг-бир бараанныысты садыгжы тып баарге, аңаа өөрүн четтириишкинниг ис-четкиниистиң хамызындан шередир бис. Ынчалза-даа садыгда ол бараанны кайыын алганыл деп айтырыгны сонуургаар кижи ховар. Бир өвес садыг базазында бараан чок болза...

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң садыг базазының ажылдакчылары Кызылдың-даа, республиканың-даа магазиннерин четчир сананыг бараан-биле хандырар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Оларның шудургу шинин ажыгында эргежок чугула бараанпарлыысты магазиннеристен садыг ап турар бис, а Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң база күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профсоюзтар обкомунуң шиитпир Кызыл тугун салбайн турары —коллективтиң ак сеткилдиг ажылының түңнели болур. Бо чылдың эрткен тос айларында бараан сайгарар планның ук базаза 105,6 хуу күүсеткен.

Бо чедишкиннер кижи бүрүзүнүң күш-ажылга зө-харысалгазын бедиткенинден, социалистиг чарыгты дээштиг организастазынындан. күш-ажылдың сагыыга-чуруму дээш демиселди күштелдиргенинден чедип алынган. Базазының участоктарының аразында чарышка чем, мебель, галантерея складтарының коллективтери (эргелекчилери — А. Тарасова, Г. Филимонова, Л. Михальченко) тиилекчи болуп үнүп турар.

— Базаа коллективиниң ажылчыннары найыралдыг, салган сорулгазын күүседир дээш кижи бүрүзү харысалгазының тергиин эки шедерел бараап турар —деп, ында партия организациязының секретары В. Д. Моломдай чугаалаар. — Амгы үеде бистиң ажылдакчыларывыс чурттакчыларга ногаа айнаан белеткеп берип турар. Ону садып алган соонда артканын үреебес кылдыр шыгжаар, савалаар хемчегелерни ап турар.

Аъш-чем барааннарын, ногаа айнаан бүрүн кадагалаарынга материал-техниктиг базаа кол черни ээлзер. Келир кышка үүкшүгүр складтарны септөөрүшке, чаартыы тударынга 60 муң хире рубльди үндүрген, бүгү ажылыы боттарының күжү-биле тутканы. Артынчылаар болбазырадын кышыр цехти ажыглалга киирген. Вареньени, компотту бо чылын хайындырын, суксуун аймаан белеткеп турар апарган. Ол ышкаш картофель шыгжаары-биле тускай контейнерлерни база базада тургускан.

— Республиканың аъш-чем программазын күүседиргиге бистиң салымшыгывыс эвээш өвес болур ужуруг — деп, базаның директору А. А. Сая чугаалады. —Кодээ ишчилериниң белеткээнин продуктуларны бүрүн кадагалаары — бистиң кол сорулгавыс. Картофель болгаш өске-даа ногаа аймаан кыштаамыр шыгжаарны, ону бүрүн кадагалап алыры— чугула ажыл. Үреливишкиннерден чидирип болдурбес дээш бүгү-ле хемчегелерни ап турар бис.

Кызылдың болгаш республиканың магазиннеринден аъш-чем болгаш үлетпүр продуктуларын чурттакчылар эдээ-биле садып ап турарлар. Оларның өөрүшкү-шынналын көргеш, садыг базазының ажылдакчыларының шудургу ижин дораан сактып көөр сеп...

Е. ЮРИН.

Бир көдээ Советте

Ивоң аданында болуктазын материалдардан Эрги-Барлык кодээ Советиниң девискизээринде «Хемчик» совхозтуң дирекциязының, партком-ның, кодээ Советтиң күүсконому-нуң кодээ ашыл-агый специалистерин ажылга бөлүмнээр талазы-биле хандыг хемчегнер ап чорудуп турарының база Советтиң девискизээринге хей-нинтининиң бынзыг корум-чурумун тургузар дээш доктаамал комиссияларның, депутаттарның ажыынының дугайын номчуп болуур силер.

АЖЫЛДЫҢ УЧАСТОК БҮРҮЗҮНГЕ

«Хемчик» совхозтуң дирекциязы, партком, кодээ Советтиң күүсконому удуртукчу кадрларны шын шилип алыр, ажылдың харысалгалыг участогунга оларны быжыглаар, өөредир, кижилерге айтырыгже соолгу үеде улут кичээнгейин угландырып турар. Совхозтуң тезчөвүлелиниг, партком-ның, күүсконом специалистерниң отчеттарын доктаамал дыңнаарын практикалаан. Ол — херек апаргаи таварылгаде оларга практиктиг дузаа көргүзериниг идиг болуп турар.

Совхозта 31 удуртукчу ажылакчы бар. Оларның үжү дээш эртеминг, чөөрбй айызы тускай ортумак эртеминг, үш кижи чурттуң дээди өөредилге черлериндө бот-өөредилге-биле өөренип турар. Совхозтуң тускай эртеминглериниң чартыында хей кезии — коммунистер болгаш тускай эртеминиң ээйы-биле он чылдан өрү ажыл стажтыг кижилер. Тус черниң үндезини чурттакчылары аныяктарны бодунуң күселп-биле өөредип алырынче совхоз директиязы улуг кичээнгейин угландырып келген. Чүге дээрге, олар ажыл-агыйның байдалын эки билир, чонуун танып, чурттаар орын-сава талазы-биле улуг берседээшкин таварышпас болгандан, дораан-на хөнүп ажылдай бээр болгай.

Эрткен ажыл-агый чылында мал ажылының тускай эртеминглерин совхозтуң дирекциязының, парткомуң талазынан кошкак удуртуп турганыында, онаашкаа ажылынга оларның ээ-харысалга чок болганындан малдың чаа төлүн камгалап алыр, оон алыр продуктузларны күрүнеге дужаар талазы-биле көргүзүлгелерниг куду болган. Оон соонда оон чогуур түңнелдя үнүүрүн, специалистерниң ажылын доктаамал контрольга алган бис. Код болгаи ортумак звеноуң чамдык специалистерине чогуур ээ-харысалганы онаан, чамдык кижилерни ажылындан үндүреринге четтиннис. Оон түңнелинде байдал көскүү-биле экижээн.

Мурнунда чылдарда чайлатларже малчыннарны орайтан үндүрүп турганыыстан, малдың семиртилгезинде, кыргылданы, тарып боозадылганы чорудуп турганыыста тургулаан четчестерден түңнел үндүрдүүс. Час-Адырга чаа кыргылда пунктузун хойну чуур болгаш тарыыр черлериниг кады бо чылын тудуп, ажыглалга киирдиивс. Совхозтуң кол зоотехниги Б. Монгуш, ортумак звеноуң специалистери С. Сайт, З. Кереёоол, В. Монгуш олар малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш чогаадыкчы ажылдаарының чаа арга-хевирлерни дилеп тып турарлар.

Машина-техниканың ажыглалын экижидер, тудуг-суурлу хөгжүдер талазы-биле кыдыган чамдык түүлдериве бар. Совхозтуң машина-трактор мастерскаязының инженер-техниктиг ажылдакчылары кол инженер К. Монгуштуң удуртулгазы-биле кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин ой-шаанда чорудуп турар. Артык кезекетерниң, кывар-чаар материалдарның каминалгазын организастазы багай эвес, ол дээш социалистиг чарышты ында чарлаан. Кодээ Советтиң депутаттары тракторист Д. Очаа, комбайнер М. Сая, кодээ Советтиң күүсконому техника ажыглалын экижидеринче утланган боттуг саналдарны кирип турар, оларны черек кырында боттандырганда. Малчыннарның кыштаглларында, хову-шөлдеринде бригада төптеринге чүнар-бажыларны тудар, кызыл-булуктарны дериир хемчегнер алдынып турар. Бо чылын суурда чаа столованыны, чүнар-бажыныы, оң ийи аал ишти чурттаар алды бажыным ажыглалга киирген.

Коммунист Ч. Кара-Салдың удуртканы бот-оруглга-чарыгалыг бригаданың механизаттыгнаан звеновуң кодээ Совет депутады А. Кара-Сал удуртуп турар. Депутаттың звеноиу хүлээлгезин эки күүседип турар, 400 тонна сигеп белеткээр планны олар боттандырганнар.

Совхозтуң дирекциязының, парткомуң, кодээ Советтиң күүскономуң талазындан удуртукчу кадрларны эргелеп башкарарының талазы-биле кыпып чорудуп турар ажылдарынга ам-даа четчестер бар. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртеминглеринден негелде ам-даа кошкак, ылангыя ортумак звеноуң специалистериниң ролюн, оларның харысалгазын бедидер талазы-биле ажыл чедир чоруттунмайн турарын айтып апаар. Оон түңнелинде чер болгаш мал ажылындан ап турар продукциязыстың бот-үнезин улуг болуп артынмаан. Чижээ, эртеги чылын бир гектардан чүгле 10,8 центнер картофель алган. План ёзугаар центнер картофельдиң бот-үнезин 12 руб. 82 көпеек болза, биске оон дыка улуг болган. Бо чылдың эрткен айларында күртнеге дужаган малывыстың 18,4 хуузу арган болган. Эрткен чылын күртнеге сатнан ъдиивстиң шынар чок болганындан 36 муң рубль каражалыг болган бис. Моон алгаш көөрге, совхозтуң тускай эртеминглериниң мурнунда чер болган мал ажылының продуктулуун бедидер, оон бот-үнезин чингедир талазы-биле соруглалар улуг-дур. Ынчанган совхозтуң дирекциязы оларның ажылының стиль-методун экижидер, контрольду күштелдирер, негелдени улгатырар дээш нешелде хемчегнерни алыр.

Э. ИДАМ-СҮРҮҢ,
совхоз директору.

ХОВУ КУДУМЧУЗУНЧЕ ДАЛАЖЫПТАР

Шеверигнин коичуг кылдыр кеттингеи чолдавсымаар дурт-сыныыг, кестүктүг, улгадыы бергеи пазылыг бо кижиин суурнуң кудумчуларынга бо-ла көрүп болур. Эрткен-дүшкеи улуг-даа, аныяк-даа кижилер оон-биле хүндүткелдиг амырменди солчуп өртер. Анда ыяшкыг чугааны дыңнаан болур.

— Экии, Делгерович. Кайы чедерипер ол?

— Ыравас мен. Хову кудумчузу чедерим ол-дур ийин — деп харылаар.

Хову кудумчузунче чүге бар чылары чугаа чокка-да билдинмир. Округунче бар чыларын бо. Стай Делгерович Хомушкуну суурнуң чурттакчыларының хөөчүн депутат дээри таварылга эвес. Чамгыс эвес чыяшта сөөгүп келген депутадың суурнуң чурттакчылары онаан таныыр. Маңаа колхоз тургустуктан үеден бээр ажылдап, чурттап келген болгаш Эрги-Барлыктың чурттакчыларын шуптузуп ол кыдыынган кыра биляр, таныыр. Эрги-Барлык кодээ Советиниң чоокта чаа болган сессиязының соонда, Стай Делгеровичиге ужуражы бердим. Ынчан ол мөңээ демдеглеп бижиир депгерии сонуургатты. Ында чокла чүве чок —коичуг-ла солун депгер болду. Округтуң чурттакчыларының дайзызы, өрете саиы, оларның малының баш саны, кижилерниң ажылдап турар черн, пенсионерлерниң дыңзызы дээш бижиилгелер-ле хей. Дециелгелер кылын каавы солуп, хей чыл аңаа депутаттаны оон-на алдеп.

Аныяк депутаттар Зоя Донгак, Мартан-оол Сая, Владимир Иргит сонгукчулар-биле ажыл чорударда хөөчүн депутат, совхоз директорумуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы Стай Делгерович Хомушкунуң арга-сүмезин доктаамал ап турарлар.

Оон быжыглаттынган Хову кудумчузунуң «Челээш» агитквартираза кодээ Советтиң агитквартиралар аразында чарлааны үлегерлиг корум-чурум, чаагайжыдыгга, шеф ажылы дээш социалистиг чарышка каш удаа тивлекчи болган. Хөөчүн депутат округунга быжыг корум-чурумну тудар, дузалаа ажыл-агыйын хогжүдер, чурттакчыларны хей-нинти ажылынга киириштирер дээш идевкейлиг хамаатылларның күүнүге даянып, хей чүүлдерни кылып турар.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.
Барлык-Хемчик район.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

ПРОПАГАНДИСТ БАШКЫ

Карын Канчымырович Иргит Тываның бир ырак булуну, сарлык малдың ораны Кара-Хөлге төрүттүнген. Чажындан-на үгаан-сарыылдыг, орлан, эрес, эге чада школа дооскан оглуң эртем-билигге чедирер дээш ада-иези Барлык-Хемчик районуң төвүнде школага өөредип эгелээн. Кызыл-Мажалыктың ортумак школазын ол 1957 чылда чедишкиниг доозуп алган. Ол-ла күзүн Кызылдың башкы институдуна өөренип кирген, доозуп алгаш, төрээн школазынга кээп математика, физика башкылап ажылдай берген. Оглуңуп эртем-сургуулдуг улуг башкы болуп ажылдай бергенинге ада-иези кызыгаар чок өөрээп.

Карын Канчымырович кайы-да школага ажылдап чораан, чүгле башкылап турар эртеми дээш өөреникчилерге, школа коллективинге хүндүлүг кижи эвес, ол хей-нинтичизи, бедик организакчы талантызы, бүгү тала-биле сонуургалдыы дээш хүндүткелдиг боон келген. Ол хоочун спортчу, бот-тывынгыр артист болгаш дуржулалыг лектор, пропагандист.

1972 чылдан 1978 чылга чедир ол районда улуг дээш школа — Аксы-Барлык ортумак школага директорлап ажылдаан. Оон соонда дуржулгазы улуг, хоочун коммунисти Кызыл-Мажалыктың холушкак өөреникчилериг школазының директорунга томуйлаан. К. К. Иргит чоннуң ажытөлүн интернационалчы ёзугга кижизидеринин, оларга быжыг биляг бээринин ёзулуг демиселчизи болуп келген.

1984—1985 өөредилге чылында Карын Канчымырович Барлык-Хемчик районнуң улус өөредилге киидизинин улуг инспекторунга томуйлаткан.

К. К. Иргит идепкейлиг хей-нинтичи деп үстүнде-ле чугаалаан бис. Картофель, ногаа ажаалдазы, күскү дүжүт ажаалдазы, малга чем белеткели база хоорай, суур чаагайжыдыгазы дээш шыкаш чүгүлээ ажылдар үезинде болур шефтээшкиниерден хоочунуң чыда каар ужуру-даа чок. Чедер-четпес ат-херексел, ажылдаар кижи күжүү четчелээн, машина-техника, аъш-чем дугурушкан, ол-бо кижилер-биле сүмелешкен, маңнап турза адак-бышкаанның чиигп аныяктардан дудак чок. Олут, чыдын билбес, ыңдыг эрес, кашпагай кижи чонуига хүндүткелдиг-даа, чон-даа аразына чорбайн канчаар. Өг-бүлезиниге база-ла хүндүлүг кижи. Урутларының иези-биле каттаан, тооруктаан, кады кинолаан, концерт көргеп, огородунуң ишгинге ажылдаан, чай чок-ла чоруур. Кандыг-даа ажыл-ишти үеге хувааи, планнап алган, оон күүселдези дээш турушкан чоруур. Район төвүнге спорт маргылдаалаарындан ол чедже чыдын калбас. Ылангыя чиик атлетикага, ыыдыраига ойнаарынга сундулут. Хей-нинти ажылдарынга идепкейлиг дээш алган оон шапкаа-макталы-даа ардыы, суур Советиниң депутадынга каш чыл уламтыр сонгудул, сонгукчулар-биле үлегерлиг ажылдап-даа чорааи. Районга ортумак, сес чыл, эге школаларда өөреникчилерде, башкылар-даа саны хей. Бо хире улуг күш-биле ажылдарынга Карын Канчымырович Иргитте биляг, энергия ам-даа четчир.

А. КУНГААЛАЙ.
Барлык-Хемчик район.

⊙ ⊙ ⊙

Туркменияның Чарджоуда торгу комбинады кедергей чараш торгуну будүрүп турар. Янзы-бүрү чээрби ажыг хевирниг сес миллион ажыг метр торгузуну ында чыл бүрүде будүрүп келген. Комбинаттың продукциязын улуг сонуургал-биле чурттакчылар садып ап турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың пөс аргыыр цехинин ажылдакчызы Таджигуль Реймбаева чаа торгуларны көргүзүп тур.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙ ⊙ ⊙

ЧОНУ-БИЛЕ КАДЫ

Эки кижилер дугайында

Назыны улгады берзе-даа, кашпагай, шимченгир, улуг чаагай мага-боттуг, артеидүшкеи кижилер-биле өлө бажыы соглаш кылып, эзидек мендилежир, чамдыктарының чанында доктаай дүжүп, оларның ажыл-амыдыралын сонуургаар, арга-сүмезин кадар кижиин Самагалдайга бо-ла көрүп болур. Ол кезээде далашкан, бир-ле ажылды кылган, бир-ле кижиин сураглаан кезээде дувуреп чоруур чанчылдыг кижиин Донгак Серенович Мижит дээр.

— Кайы албан черинде ыыт бачым ажылдыг кижи боор? — деп сонуургаарлыр мээтат.

— Пенсионер кижи — деп, ында харылаар бис.

— Пенсионер-... —дээш эдепсинер боор сиер.

Ийе, Ол пенсионер кижи. Ынчалза-даа олут орбас чанын салбаан. Самагалдай кодээ Советинде партия организациязының секретарының оралакчызы, «Билиг» нинтилехинин кежигүнү хей-нинти албан-хүлээлгелерин күүседип, бир-ле черже далажып бар чыдары ол болуур. Анаа даандырган хей-нинти даалгазын ол ак сеткилдиг, быжырымчалыг күүседип чанчыккан. Хоочун коммунист, хоочун юрист Донгак Мижит кандыг-даа ажылды эчизинге чедиреринге аныяадин бээр чанчыккан.

1935 чылда, Тыва Арат Республиканың аътты-шеринниң сержантызы ыны дээн аныяк Донгак Мижитти прокуратура органынга ажылдаарыы-биле чорутткан. Четчестерге эптеш чок, күүлеишиң болгаи хей-нинтиниң оңчу-хөреңгизин камгалаар дээш демиселге турушгуг, социалистиг хөөлүдүрүм хажыдар чорукту чандыр көрбес аныяк кижи ийи-ла эстертинис бергеш, прокурор Мижиттеи эвээш эвес арга-сүмени ап келген мен — деп, районнуң иштики херектер киидизинин ажылдакчызы Ч. Сундуй чугаалаар. — Арга-сүме айтырып чеде бээрге, черле чажам дивес кижи. Дуржулгазы-даа байлак, ажыл-ижинге бердингеи-даа ажок. Оон чугаазын дыңнаш, кижи чайгаар-ла мергежилиите хандыгып, прокуратура-даа, суд-даа, милиция-даа ажылдакчызы кижиниң ажылын ылап-ла хүндүлүг болгаш харысалгалыг иш-тир деп бодай бээр.

Донгак Мижит дыка хей чыл дургузунда Тес-Хем районга чурттаан, прокурорлап ажылдап келген. Болуунуң кызымак куш-ажылы-биле, кижилерге эптиг-ээлдээ-биле, хажыдышкыннарга эптеш чогу-биле ол районнуң ишчилериниң хүндүткелин чаалаа алган.

— Ажылдап келген бо үеиин дургузунда дыка-ла хей судтарга олуржуп, кем-херек үүлгеткеи кижилерни сайгаржып келдим. Кижиниң кылган буруулуг херээниг хевирин көрүп, чүге болганын тодаргай тургаш яла онаар болгай, ол дээрге хөөлүүнүң негелдези-дир —деп, Д. С. Мижит чугаалаар. —Эдин чазаар күш-ажыл колониязынга шиидерилге киришкеи кижилерни эттиинп алгаш келир дээрзинге дыка бүзүрээр мен. Мээң ол бүзүрелим хей хевиинде шыыштыыр. А чамдык кижилер эттиинээн болурга, дыка-ла хомудаанчыг. Ынчалза-даа кижите бүзүрелди кажан-даа оскуимээс херек.

Донгак Серенович—Тес-Хемде хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи. Арга-сүме алыр дээш, аңаа улус үргүлчү кээр, а Мижит база чонче далажып бар чоруур, оон бүгү ажылы чон-биле сырый холбашкан.

М. ТИРЧИН.

Пассажир— автобус—орук

БАЗА КАТАП Ү. ШЫНАА

«Тес-Хем» совхозтуң салбырының төвүү—Ү. Шынаада чурттаага бажыңнарын, ортумак школаны, уруглар садигин соолгу чылдарда туткулаан. Чыл келген тудум чаа кудумчулар немежин, чурттакчы чонуун саны өзүп орар.

Көдээ суурларның хөгжүлдезинге пассажир аргыштырылгазының киирип турар үлүүнүң дугайында чугаалаксадым. Лекция-беседа, делуттаттар-биле ужуражыышкынар үргүлчүнүң эвес-даа бол, эртин турар. Кандыг-даа хурал-суглаага чон шүтүмчүледдиг айтырыгларны көдүрүп, бодуунун санал-оналын берип турган. Салбыр төвү райондан-даа, совхозтан-даа ырак эвесте туруп турар. Ынаны турбуже, Ү. Шынаже автобус барбайн турар. Ол дугайында чугаа шагдан бээр туруп келген.

Кызыл-биле харилзаашпаар рейстиң ыяыг ырак-узак суурга чүге берип болбазыл? Чогум Самагалдайдан Ү. Шынаны оон, О. Шынаже автобус маршрудуп ажыктан. Бистиң суурнуң чоңу кыжын-чайын дивес 12 километр ыракта Кара-Хавакче автобус азы чорумаа машина дозар дээш базытар. Пассажир аргыштырылгазында четпестериң дугайын моон мурнунда-даа «Шын» солунга шүтүмчүлеп бижип тургавын билир бис. «Тыва автотранс» каттыжышкын-даа, районнуң удуртукчулары-даа бистиң хомудалывысты херекке албайн турар-дыр. Орук багай деп тайылбыр борта харыы эвес. Оны бо нйн, үш чыл дургузунда септеп-даа ап болур турган. Шазында Самагалдай— Берт-Даг—Ү. Шынаа деп рейс тургун болгай.

Чамдык чижектерден борта база киирип көрбейн. Бо чылдың октябрь 5-те Кызылдан О.Шынаже билет садып алдым. Самагалдайга баргаш, автобус ошпаажыларны чедирери-биле ханкан. Бистиң суурнуң чеди пассажирлерни база бар. Кара-Хавакка бистиң дүжүрүп даарга, оон бээр кылаштап келген бис. Орук ара хем бар. Ону кежир саялган көвүрүг бар эвес.

Орукту эде кылгаш, О.Шынаа автобусун Ү. Шынаа таварын эртер кылдыр тургузуп болбас бе? Пассажирлер АТБ-зинниң удуртукчулары бистиң дилээнисти өөренип көөр дээрзинге бүзүрел артывыс. База катап Ү. Шынаа дугайында мындыг чүгээ турбас боор деп идеген болур ирги бе?

Б. ЧООДУ.

Тес-Хем район.

РЕДАКЦИЯДАН: Самагалдай биле О. Шынаа аразында турар Ү. Шынаа суурнуң чонунуң пассажирлер аргыштырылгазында четпестерин шүтүмчүлел турары чөптүг. Ол дугайын суурнуң болук аныяктары-даа солунче бижип турган. Пассажирлериң бо негелдезин өөренип көрбейн, четпестерин эдер талазы-биле хемчегларын албайн турар «Тыва автотранс» каттыжышкынын. Тываның автоорук эргелели, районнуң удуртукчулары моон ынчыгы тудувел үндүрер ойу келген.

Бо айтырыг талазы-биле харыыны «Тыва автотранс» каттыжышкынының удуртукчуларындан редакция алнап тур.

УСТҮНГЕН МАРШРУТ

Чадаана — Сут-Хөл — Кызыл-Тайга аразында маршрут чамдыкта үзүктелишкинниг чоруп турар. Октябрь 7-де ол автобуска олурупкан мен. Рейстиң шак-үезин барымдаалавас, Сут-Аксынга баргаш, ол-бо бажың чанында доктаадым, боттарының туразы-биле ажылаар мындыг болган. Чораан пассажирлериң хомудалын эзирий берген чолаачыдаа, оон өөрү ийи херээжен кижи-даа тоовазын. «Чагыдып алган автобус-тур» деп харылаавинар. Автобустуң номери 34-59, чолаачызының ады Виктор Кара-Хуна-

Эртен үнген автобус Кызыл-Тайгадан Кировка кежээ 4 шак 30 минутада келди. Сут-Аксынга келгеш, пассажирлер олуртуп алгаш чорупкан. Дыштанып хүлээ болзутта кайыын экижээр мен дээш, кымгаа-даа билет бербейн, билет өртээн чыын алды. Алдан-Маадыр автобузун маңаарывыска, 6 шакка чедир келбээн. Шуут каракпылай бергенде, артты ажыккан бис. Бежен ажыг кижи тырыш алган машина артче үнүп чадап каан. Алдан-Маадыр автобузу чедип кээрге, чамдык улустуң ынаар олуртупкан. А бистер чорумал машина-биле чедип келгеш, АТБ-ге кээривиске, чамдык кижилериң сумкалары чок болду. Демги чолаачывыс пассажирлериң тудуп чораан чүгүн өске—32-60 дугаарлыг автобусче киир октапкан. Бир кижиниң сүт ийи улуг сумказы олчаан читкен.

Шак ыындыг харысалга чоң чолаачыларга ынча хөй кижи соорткүүн канчап бүзүрел турарыл? Диспетчерлер бо автобустарны канчап рейстерже үндүрүп турар ирги? Үстүнген маршруттар дээш, пассажирлериң чидирген үе-шагы дээш кымга харысалгалыы оныарыл? Пассажирлер аргыштырылгазында бо чергелиг четпестерни чүге болдуруп турарыл?

З. ОНДАР.

профоблчөвүлелдиң ревизия комиссиязының кежигүнү.

САНААНЫ ШЫН ЭВЕС

Чадаана хоорайның автовокзалының кассирлериңе хамаарышкан хомудалды бижикчи А. Монгуш чоруткан. Ак-Довуратаан келген автобуска Кызылче билет садарда, ону 6 рубльже садар улус бис деп, кассирлериң бирээзи харылаан деп турар. Ол-ла хүн дээр кээриниң биледиң садарга, иккиширден 30 копеекти алган. Ону чагып каан автобустур деп олар тайылбырлаан.

Вокзалдар болгаш автостанциялар каттыжышкынының ажыглал талазы-биле диспетчериң харылаазы-биле алырга, суурлар аразының чагып каан билединиң өртээ 20 копеек, а 30 копеекти баш удур сатканы дээш алыр. Хоорайлар аразының чагымның өртээ 1 рубль 20 копеек. Ынчангаш Чадаана автостанциязының ажылдакчылары саналашкыны шын эвес чорудуп турарын айтыр апаар.

САНАП ЧЕТПЕС РЕЙСТЕР

Ырак оруктан эвээ келген машиназының малгажын шаанга-биле чүй шаактарга, сарыг өнүг кабина кылайып көстүп турду.

— Кайы хире чордуң — деп айтырдывыс.

— Эки-ле чордум —деп ол таваар харылады.

Алды хөндүр орукка чораан хирезинде, арнында шагыраан байдалы чок. Ачинскиден чаа бульдозерин чүдүрүп экелгеш, Шагаан-Арыгга чедирип каан. Машинаның эдилели, ажаалдазы эки болгаш, үредилишкиннер болбаан.

Рейс чоруур мурнунда Юрий Белоголовскинге база үжурашкан мен. Хөлгезин ажок-ла ынаан көрүп, адаанче союп киргеш, эриилдерин дыңзыдып, хензиг-даа бол үредилишкинин баш удур кылып ап турар чораан. Бичии үредилишкин дээш тооваска, оон барып туруушкунга чедирип болуп болгай.

Дүрген чедирер дээн соонда, чолаачы дораан хаптар. Кайы объектиге кандыг механизм дерек болзуп, ол саадавайн чедирер. Рейс төнерге, чаа чүгээ өске—32-60 дугаарлыг автобусче киир октапкан. Бир кижиниң сүт ийи улуг сумказы олчаан читкен.

Шак мындыг харысалга чоң чолаачыларга ынча хөй кижи соорткүүн канчап бүзүрел турарыл? Диспетчерлер бо автобустарны канчап рейстерже үндүрүп турар ирги? Үстүнген маршруттар дээш, пассажирлериң чидирген үе-шагы дээш кымга харысалгалыы оныарыл? Пассажирлер аргыштырылгазында бо чергелиг четпестерни чүге болдуруп турарыл?

З. ОНДАР.

профоблчөвүлелдиң ревизия комиссиязының кежигүнү.

Шериг хүлээлгезинден халажын келгеш Норильск. Дүрген чорууру чолаачыдан техниканы эки билирин, кызымак чорукту негээр. Чамдыкта ол кабинага олурга удуй шаан алыр.

Пятница турган. Бажында удус чунар-бажыңын изинде берген боор деп ол бодап чораан. А ол шынчы өөрүү Краз-биле кады ыяакта. Экскаваторун чүдүрүпкеш, буруңгаар көрүпкеш, рулюн билдилин-биле башкарып чоруп орган. Бо оруктар-биле дай-дедир та чеже катап чоруп каапкан, саның саналары берге. Саян чазын айырап чечээн сунуп уткуп алыр, а кыжын чыккылама соогу кижи шыдажыр арга чок. Бичии доктаай дүшкеш дыңнаалаарга, чүгле арга-зээм хоолаар. Чазыгыр, харлыг үйнерде, ол малгашка кадалын, дошталган оруктарга чунгууладын, кандыг бергени көрбээн дээр. Ол чурттагазының барык чартыны дугуй кырынга эрттиргең деп болзур. Чеди класс соонда, ол чолаачыга өөренип алгаш, амга чедир ынаж мергежилиңден чарылбаан.

Чагып каан билединиң өртээ 20 копеек, а 30 копеекти баш удур сатканы дээш алыр. Хоорайлар аразының чагымның өртээ 1 рубль 20 копеек. Ынчангаш Чадаана автостанциязының ажылдакчылары саналашкыны шын эвес чорудуп турарын айтыр апаар.

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Чамдык кижилериң серемчилел чогу, отту ийикке, азы отка дүрген кывычал чүүлдерни шын эвес ажыглааны— өрт айылынга чедирип болур.

Районда өртке удур эки тура ниитилелиниң, Самагалдайда өртке удур кезектиң ажылдакчылары өрт аймалын чурттакчы чонга тайылбырлаар, оны болдурбазыйче угланган профилактиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Чугула бо ажылга өртке удур эки тура дружиналарның киржилгези, кииришкирип турар үлүү биче эвес. Чижээ, О. Шынаада дружинаның (удуртукчузу көдээ Советтиң күүском даргазы С. А. Артына), район эмнелгезиниң өртке удур эки тура эге организациязы (удуртукчулары Н. С. Монгуш, В. С. Дандар), амыдырал хандырылга будуруге эргелелинде эге организациянның (В. Дawaa) ажылы багай эвес. Будуруге чөрлериге өртке удур айыл чок чорукту тургузар, ону тайылбырлаар хемчеглерни дружиналар ап чорудуп турар.

Дружиналарның ажылынга практиктиг дуза чедирерин Самагалдайда өртке удур кезектиң (начальниги М. Балчыт), районнуң өртке удур эки тура ниитилелиниң (инспектору А. Хомушку) ажылдакчылары эки чорудуп турар. Өрт айылын болдурбазынче угланган хемчеглерни бүгү тала-биле күштелдиргенинниң түнелинде, районда өрт саны эртткен чылдың бо үези-биле деңнээрге кызырылган. Ынчангаш ол талазы-биле боттуг хемчеглер алдынып турар.

Ө. ЧИҢМИТ.

районда өртке удур эки тура ниитилелдиң даргазы.

ШЫҢГЫ ЫЫ ЧУГАА ДЭЭШ

Совет Эвилели Каттышкан Штаттар-биле ажыл-херекчи, шыңгыы чүгаалажышкынарга белен, ССРЭ АКШ-биле чаагай, эки харылзаалар дээш туржуп турар. Ынчалза-даа ону чедип алырда харылзаалары бот-боттарының аразында ажыктыг болгаш тайбың херээнге таарымчалыг кылдыр тургузары чугула боор турар.

«Вашингтон пост» солуунуң айтырыгларынга ыш К. У. Черненконуң харыларын тайылбырлааш, даштыкы солуунар, күүрүне болгаш хөй-ниитя көскү ажылдакчылары чогум-на мындыг түңнелди кылып турар.

Америк хөй-ниитининг калбак бөлүктери, ол чурттун дыка хөй парлаага органнарга совет удуртукчуңуң харыларын канчаар-даа ажок улуг кичээнгей болгаш соонүүргал-биле көрүп турар. «Нью-Йорк таймс» солуунуң редакция чүүлүнде «совет удуртукчуңуң чугаазының бодунуң үтказы-даа, аян-шинчизи-даа орустарның ажыл-херекчи чугаалажышкынынарже чүткүүлүн херечилеп турар» — деп бижээн. Оон ооң бир «Нью-Йорк дейли ньюс» солуп амгы үеде совет-америк харылзаалар экижиндиринден чугула айтырыг чок—деп бижээн.

Делегей Вашингтондан сөстерин эвес, а ажыл-херектерин манап турарын Москва медеглээн.

АКШ-тың хөй-ниитя болгаш политиктиг сураглыг ажылдакчызы херээжениниң тайбың болгаш доставлгы дээш делегей дингазының даргазы К. Пендел мынча дээн: Совет Эвилели космосту милитаризастарын болдурбас дугаймда дугуржулгаңы ажыдаш кылгаш чарарын, ядролуг чепсектиг күрүвелер боттарында бар бүгү ядролуг чепсектерин сан болгаш шынар-даа талазы-биле чаңгыс деңнелге тударын, ядролуг чепсектиг бүрүн болгаш бүгүнүйнүң хоруур дугайында дугуржулганы ажыдаш кылыры тоңуүүнге чедирери дээш туржуп турарын илереткеш болгаш оон үлегерин аларгаш, ядролуг чепсектиг башкай амыглавас хүлээлгени бодунга алырынче АКШ-ты кыйгырган. Ол саналдар чепсегленишкинин сокседырының кара чаңгыс боттуг оруун айтып турар.

Совет удуртукчуңуң киргени тайбың саналдарының комплекизи совет-америк харылзааларны чогумчадыг болдурарынга болгаш нинти улустар аразынга тайбыны быжыглаажидеринге тодаргай үндезинни салып турарын К. Пендел оон ынай чугаалаан. Чогум-на оон ужурундан совет удуртукчуңуң харылары бистин чүртте калбак' соонүүргалды болдуруп турар. Ядролуг чепсегленишкинин контрольдаары болгаш ядролуг кыжаныышкыны узуткаары карачаңгыс ыш шинтирлээшкин болуруң биляп турар милдион-миллион американнарның негелделеринге ол саналдар база дугжуп турар. Бир эвес Вашингтон тайбынны камгалаарының айтырыгларын шыңгымзы-биле көөрүне хоозун сос эвес, а херек кырында белен дээр болза, ССРЭ-ниң ол чугула саналдарын ол кичээнгейлин-биле өөренип көргеш, оларга таарымчалыг харыны бээр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Чиңгиже секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының харылларынга хоңбаштыр ГФР-ниң чазаа тускай медегел кылган. «Федералдыг чазак «Вашингтон пост» солуга берген интервьюну соонүүргал-биле үткүндээп алган.., ында киргең саналдарны ыяк өөренип көөр апаар» деп, ол документтиде демделээн. Барыын-герман чазактың медегелиңде ол ышкаш «америк-совет чугаазы дыка экижидерин чедип ап» болурунга идегелди илереткен.

Итальяның «Павзе сера» солуунуңун бижээни болза: «К. У. Черненко бодунуң интервьюзу-биле амгы үеде совет документтинга киржээгейлиг «өөренип көрүп турарын» медеглээн Каттышкан Штаттарны аймаарадыпкан...»

«Чугаалажышкынынарга АКШ-тың белениниң дугаймда Рейганның чугаалаан үүлдерин бир эвес боттуг ажыл-херектер-биле бадыткаттынар болза, ынчаарда ам ону шын деп хүлээп ядыныр болдуруп» эвстэн «Фольксштимме» солуп бижээн.

Чепсегленишкинин эдерге бүдүрериң кызыгаараазының эң чугула айтырыгларының чангызының-даа талазы-биле дугуржулганы чедип алырынга шын күзелин АКШ илередир болза, Совет Эвилели бодун маңаптыс дээрзинге «Джапан таймс» солуп бижээн.

(СЭТА)

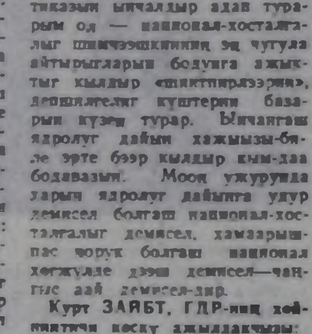

ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ТОКИО. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектиг эдерге будурүүшкүнүн кыычыктырбас дээш, Японияның консерваттиг чазаанның реакцылыг политиказынга удур калбак улус массаларның демиселиң күштелдиреринге айтырыгларын Японияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң 9-ку пленумунга чугаалажын көрген. ЯКП ТК-ның Президиумунуң Даргазы Тэпудзо Фува делегей байдалының дугайында пленумга илеткел кылган.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариадының даргазы Мицухиро Канэко анты байдалда Компартияның сорулгаларының дугайында илеткел кылган болгаш «аймак чок чорукту» япон-америк керээзин күш чок болдурар дээш никти националдыг демиселиң уламна калбартырыңче кыйгырган. «Амгы байдал болгаш Японияның Компартиязының ролю» деп эгелиг ЯКП Төп Комитединиң медегелиин пленумга хүлээп алган.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Даргазы Кэндзи Миямото пленумнуң түңнелинде чүве чугаалаан болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкынын чайладыр, ядролуг чепсектиг хоруур дээш япон коммунистериң демиселя улам-на чугула ужурдузалыг болуп турар деп демделээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИНИШКИНИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Совлгу хүнерде чурттуң эжеледе турар мурнуу талазының ливан патриоттары израиль эжелекчилерге удур чаа-чаа согуушкуннарны кылып турар. Тирниң районунда Джуйаза дээр суурнуң чанында интервентлериң механизастаттынган хайгыылчылары оларның салган миназындан частыышкынга таварышкан. Ол ышкаш Рашидия дээр чурттакчылыг черниң кыдыгаарынга израиль шериг хайгыылчылары халдаашкынга база таварышкын. Эжелекчилер дирит күүкүне болган техниказынга-даа чидирилеп боон турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Иракның кол шериг командылалының дыннатканы ёзугаар алырга, иран-ирак фронтуда күштүг тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан болгаш ужар чүүлдүң хөделиишкиннериниң түңнелинде 15 танкылар болган куяктыг транспортёрлар, миномёттар, агаарже адар үтер-бооллар, 450 шериг грузовиктерни узуткаттынган. Тулчуушкуннар үезинде фронтуның чүге топ кезээнге иран шериглер 400 ажыт кижизин өлүртүп чидирген.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА (Иран) информация агентилели тулчуушкуннар үезинде бир ирак дивизионну бүрүнү-биле узуткаанын, десант батальонунуң хууда составының 80 хуузун чисталдан үндүрегинин дыннаткан. Агентилелдиг саналыы-биле алырга, ирак тала 3800 ажыт солдаттарын болгаш офицерлерин өлүртүп азы балыгладып котараан. 50 танкыларны болгаш куяктыг транспортёрларны чидирген.

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының эрге-чагыргалары Кампучия Улус Республикага удур боо-чепсектиг өнчүл-чөңгээни үргүлчүлеп турар. Кампучияның СПК информация агентилелиниң дыннатканы-биле алырга, октябрь 11-деи 18-ке чедир Таиландының ШАК-тың вертолёттары болгаш самолёттары республиканың агаар делгемин чеди катаа үрээп. Таиландының шериг судноларының барык 400 катаа оон деңнээр сугларынче шуургуй кирген.

Таиландының үтер-бооларының кызыгаар чоогунуң районнарын 70 ажыт катаа бооланган. Үтер-бооллар адымнакынынга чаглактанын алгаш, Таиландының девискээринде хоргадаан полпотчу дээрбечилер, Кампучияның девискээрниче шуургуй киреринг орааладыкан. Республиканың улусчу-революстуг шеринниң дайынчылары кызыгаар үрекчилеринге шинтирлиг ойтур шарыышкынны кылып, чүс ажыг диверсантларны чыскаалдан үндүрегинин агентилелдиг дыннадыында айтып турар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Чадтың шериг-политиктиг болуктериниң төлээлекчилериниң аразында чугаалажымышкынар Конго Улус Республиканың пайысылалынга эгелээн. Конго Улус Республиканың президентиин Д. Сассу-Нгессо даргалаан ужуражыышкынның соруглазы — Чадка национал эътеминиг талазы-биле конференцияны белеткээри.

Нацияның салым-чолу дээш чугаалажымышкынар киржикчилериниң харысалгазында Конго күрүнениң баштыны оналаан демделээн. Чад айтырыын тайбың шинтирлээр соруглга-биле дайынды кеңээде ойталаарынче өөрээнелиг талаларны ол кыйгырган.

КИЖИЛЕРНИҢ КОЛ ОРУУ

Азия болгаш Африка улустары-биле эпсеткил каттыштырылгазының 5-ки Совет конференциязының киржикчилери-биле ПМА-ның интервьюзу.

Делегаттар болгаш даштыкы аалчылар чугаалап турлар:

Евгений ПРИМАКОВ, академик, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Чоон чүк шинчилээр институдунуң директору:

— Мында, хүндүлээчел Тбилисиге болган конференциягa, Азия болгаш Африка чурттарындан дыка хөй өөнүктер-биле — хөй-ниитичи болгаш политиктиг көскү ажылдакчылар-биле, депшилелиг организацияларның удуртукчуларыбиле ужураштым. Бо йнм улуг диптиң хөй-ниитизи ядролуг дайынга удур идепкейлиг демиселдиң чугулазын, чүге дээрге, национал хосталышкынының, социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң нарын айтырыгларын харын чүгле ынаыг орук-биле шинитпирлээш турул болур дээрзин улам тода билип турзар-дыо деп бүзүрел менде тургустунду.

Альфред НЗО, Мурнуу Афреканың африкан национал комиссиязының чингине секретары:

— Фашистиг Германиячы болган малитаристиг Японияны совет киржилерниң ашкамы болгаш 40 чылын кижи төрелгеттэн келир чылын демделээр деп турар. Тиклелге революстчудукчу өндүр улуг идиг берииишкин болуп, Азия болгаш Африка улустарының национал-хосталгалыг демиселиниге чаа үе-чаданы ажыдып, колонизлязминиң чылчынын үзүп, Азия болгаш Африкага хөйхөй он аныяк күүлелериниң тыптып келириниге идиг бергенин хамыктың мурнуунда ыдаалаксай-дыр мен. Мурнуу Африкада аварте ндтиң ёзу-чурумуу ам тиг-тин-биле чарлып чаштаар четкен.

Совет киржилериң күүлүг эп-сеткил каттыштырылгазы бистиң демиселивистиң бүгү дургузунда бистерге төөгүлүг болгаш революстудукчу кол база болуп келген. Бисте мындыг өөнүктер турда, бистиң тиилеп үнеривиске бүзүреллиг бис.

Валентина ТЕРЕШКОВА: Совет херээженнер комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы:

— Азия болгаш Африка улустарының херээженнери бистиң үевисте эң улуг аар-бергелерге таваржып турар. Палестинаның, Ливаның херээженнерин сактып көрөлп: дескенериниң палестин хоорайларында безин олар үргүлчү-де кыжаныышкын адаанда туруп, боттарының ажы-төлдеринниң салым-хуузу дээш кезээ шагда дүвүрээзинде чурттаа турарлар. Азия болгаш Африка чурттарында уруг-дарыглары үргүлчү аштап турар иелерни сактып көрүүер. Оон ужурунда харын ол чурттарның херээженнери: «Дең эрге. Хөгжүлде. Тайбың» дээн лозунгун адаа-биле демиселче үлам идепкейлиг киирип турар. Ынчангаш олар мыткыр сөзүн сеглеп үндүрүп келирлер.

Ромеш ЧАНДРА, Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи, Улустар аразында тайбыны быжыглаары дээш делегейниң лениичи шаңналының лауреады:

— Барыын талакы чамдык кагжыкчылар мендеп мындыг айтырыгны болгаачок-да салып турар: «Тайбың дээш демиселчи кижи киреперде, национал-хосталгалыг демиселди канчаар деткий бээр кижи боор силер?» Бында кандыг-даа чорудээ чок дээрзин тайылбырлаар-дыр мен. Рейганчы администрациязының ядролуг дайынче угланыдыр чоруда берген агрессия угланышкынын чүгле Совет Эвилелиге, социализм делегейинге кыжаныышкын эвес, харын бүгү кижи төрелгеттенге кыжаныышкын-дыр, чүге дээрге, АКШтың администрациязы анаа-да тергиндегей чорук дээш эвес, харын чурттарны болгаш улустарны кулданып алыр, олардың бойдус курлавырларын эжелеп алыр дээш шериг талазы-биле тергиндегей чоруктуң чедим алырын орааладжын турар. Ынчангаш ядролуг дайынның аргазы-биле «рейганизм» — АКШ-тың администрациязының политиказын ынчалдыр адаа турарым од — национал-хосталгалыг шинчээшкинниң эң чугула айтырыгларын болдунга ажыктыг кылдыр «шинтирлээрни», делегейлиг күштерни базарын күзеп турар. Ынчангаш ядролуг дайын хажыызы-биле эрте бээр кылдыр кым-даа бодавазын. Моон ужурунда харын ядролуг дайынга удур демисел болгаш национал-хосталгалыг демисел, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир.

Курт ЗАЙБТ, ГДР-ниң хөй-ниитичи көскү ажылдакчызы:

— Бистер, немецтер, совет эп-сеткил каттыштырылгазы деп чүл дээрзин эки билир бис. Фашистиг күлдәндырыгдан немец улустуң Совет Армия достаан. Чаа амыдыралды тудуп, социализмни тургуварда бистерге совет киржилер дузалаан.

Азия болгаш Африка чурттарының улустары-биле эпсеткил каттыштырылгазының V Совет конференциязынга немец коммунистериң немец киндиларга олуртукеп баштыңчызы — Эрнст Тельманның аргытган кылдыгаан портредин немец хөй-ниитининг мурнундан белекке берген мен. Ол белек оңзагай: Совет Эвилели канчаар көөрү интернационализминиң болгаш революстуг чоруктуң хемчээчиин болур деп, чогум-на харын Эрнст Тельман чугаалаан болгай.

Хао Минь ТХАО, генерал-лейтенант, Вьетнам арминиң дээш шериг академиязының начальнигы, Африка-азия эпсеткил каттыштырылгазының Вьетнам комитединиң даргазының орааладчызы:

— Вьетнам улус бүгү-ле тайбың совет инициативаларны бүрүн деткип турар. Бир эвес моон мурнунда Вьетнамның, Лаостуң, Камбучияның улустары колониализмге, империалистиг агрессияга удур демисевисти, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир.

Хао Минь ТХАО, генерал-лейтенант, Вьетнам арминиң дээш шериг академиязының начальнигы, Африка-азия эпсеткил каттыштырылгазының Вьетнам комитединиң даргазының орааладчызы:

— Вьетнам улус бүгү-ле тайбың совет инициативаларны бүрүн деткип турар. Бир эвес моон мурнунда Вьетнамның, Лаостуң, Камбучияның улустары колониализмге, империалистиг агрессияга удур демисевисти, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир. Рейганчы администрациязының ядролуг дайынга удур демисел болгаш национал-хосталгалыг демисел, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир.

Курт ЗАЙБТ, ГДР-ниң хөй-ниитичи көскү ажылдакчызы:

— Бистер, немецтер, совет эп-сеткил каттыштырылгазы деп чүл дээрзин эки билир бис. Фашистиг күлдәндырыгдан немец улустуң Совет Армия достаан. Чаа амыдыралды тудуп, социализмни тургуварда бистерге совет киржилер дузалаан.

Азия болгаш Африка чурттарының улустары-биле эпсеткил каттыштырылгазының V Совет конференциязынга немец коммунистериң немец киндиларга олуртукеп баштыңчызы — Эрнст Тельманның аргытган кылдыгаан портредин немец хөй-ниитининг мурнундан белекке берген мен. Ол белек оңзагай: Совет Эвилели канчаар көөрү интернационализминиң болгаш революстуг чоруктуң хемчээчиин болур деп, чогум-на харын Эрнст Тельман чугаалаан болгай.

Хао Минь ТХАО, генерал-лейтенант, Вьетнам арминиң дээш шериг академиязының начальнигы, Африка-азия эпсеткил каттыштырылгазының Вьетнам комитединиң даргазының орааладчызы:

— Вьетнам улус бүгү-ле тайбың совет инициативаларны бүрүн деткип турар. Бир эвес моон мурнунда Вьетнамның, Лаостуң, Камбучияның улустары колониализмге, империалистиг агрессияга удур демисевисти, хамаарышпас чорук болгаш национал хөгжүлде дээш демисел—чаңгыс аай демисел-дир.

Чадаана — Сут-Хөл — Кызыл-Тайга аразында маршрут чамдыкта үзүктелишкинниг чоруп турар. Октябрь 7-де ол автобуска олурупкан мен. Рейстиң шак-үезин барымдаалавас, Сут-Аксынга баргаш, ол-бо бажың чанында доктаадым, боттарының туразы-биле ажылаар мындыг болган. Чораан пассажирлериң хомудалын эзирий берген чолаачыдаа, оон өөрү ийи херээжен кижи-даа тоовазын. «Чагыдып алган автобус-тур» деп харылаавинар. Автобустуң номери 34-59, чолаачызының ады Виктор Кара-Хуна-

Эртен үнген автобус Кызыл-Тайгадан Кировка кежээ 4 шак 30 минутада келди. Сут-Аксынга келгеш, пассажирлер олуртуп алгаш чорупкан. Дыштанып хүлээ болзутта кайыын экижээр мен дээш, кымгаа-даа билет бербейн, билет өртээн чыын алды. Алдан-Маадыр автобузун маңаарывыска, 6 шакка чедир келбээн. Шуут каракпылай бергенде, артты ажыккан бис. Бежен ажыг кижи тырыш алган машина артче үнүп чадап каан. Алдан-Маадыр автобузу чедип кээрге, чамдык улустуң ынаар олуртупкан. А бистер чорумал машина-биле чедип келгеш, АТБ-ге кээривиске, чамдык кижилериң сумкалары чок болду. Демги чолаачывыс пассажирлериң тудуп чораан чүгүн өске—32-60 дугаарлыг автобусче киир октапкан. Бир кижиниң сүт ийи улуг сумказы олчаан читкен.

Шак мындыг харысалга чоң чолаачыларга ынча хөй кижи соорткүүн канчап бүзүрел турарыл? Диспетчерлер бо автобустарны канчап рейстерже үндүрүп турар ирги? Үстүнген маршруттар дээш, пассажирлериң чидирген үе-шагы дээш кымга харысалгалыы оныарыл? Пассажирлер аргыштырылгазында бо чергелиг четпестерни чүге болдуруп турарыл?

З. ОНДАР.

профоблчөвүлелдиң ревизия комиссиязының кежигүнү.

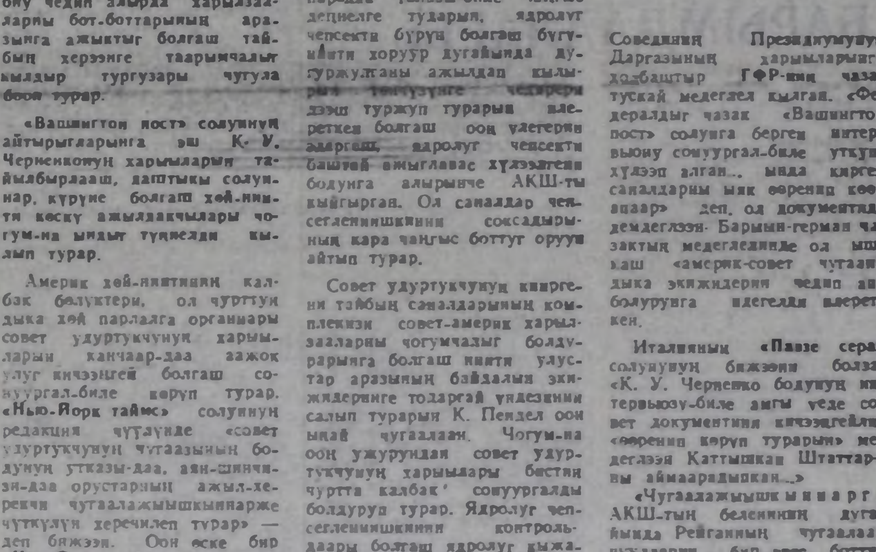

Чедир үзүткаттынмаан эсэсчи өжээн негекчилериниң өнчүл-чөңгээлит чымжын эрттиргенинге удурланышкынының массалыг чыскаалы болгаш митингизи Баварияның Маритхейденфельд хоорайынга болган ГФР-ниң болгаш еске-даа чурттарның фашизмге удур шинчээшкининиң хоочуннары, политиктиг партияларның, профэвилелдерниң болгаш аныяктар организацияларының төлээлекчилери чыскаалга болгаш митингиге кирипкен.

Хөй санныг удурланышкынынар турбуже, Баварияда Штраустуң чазаанга детиктиксн хоорайның эрге-чагыргалары эсэсчилериниң чымжын чүгле чөптээрээн эвес, харын-даа оларны канталлары-биле хөй полицейжилерни тускайлап берген.

ЧУРУКТА: чыскаал үезинде. АДН—СЭТА-ның телефотозу.

ТАШКЕНТ— ЧЕЧЕКТЕЛГЕН ӨӨР СЫЛДЫСТАРНЫҢ АРАЗЫНДА ХООРАЙ

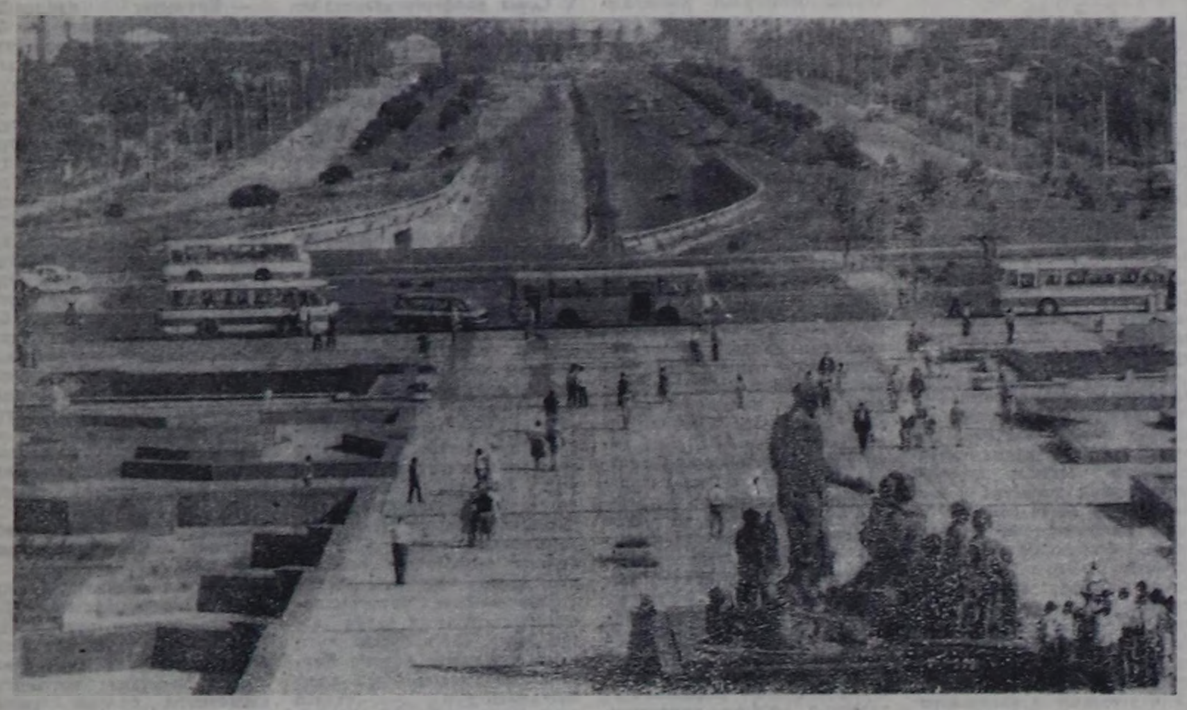

Республиканың болгаш Узбекистанның Коммунистиг партиязының тургустунгачының 60 чыл юбилейин хөй национальдыг Узбекистан улуг чедишкиннерлиг үткүп турар. Узбек улуска болгаш шаанданы хамудаңгай сазыг Россияның өске-даа улустарынга хосталганы болгаш дең эргени Улуг Октябрь, ленинчи национал политиканың амыдыралга бөттанышкыны хандырып берген.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле республика алдан чыл дургузунда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга улуг чедишкиннерлиг болган. Ында амты үеде 1660 улуг бүдүрүлгелер бар. Республикада үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 1924 чылдаазы-биле деңнээрге 234 катап улгатkан.

Узбек ССР-ниң кадза амыл-агыйы чедишкинниг хөгжүп турар. Экономиканың хөгжүлдезинге улуг үлүүн республиканың эртемденнери киирип турар. Эртем ажылдарын бүдүрүлгеге шиңгээзип нептереткенивиң экономиктиг амыктыы чылда чартык миллиард ажыг рубль болуп турар. Совет эрге-чагырганың чыдарында өредиилге талазы-биле улуг чедишкиннер чедип алдынган. Республиканың үшкү чурттаkчы бүрүзү-ле школаларга, ортуман тускай болгаш дээди өредиилге черлеринге билигни чедип ап турар. Узбек национал культура ажы-дүңма өске улустарның культуразы-биле сырый хөлбашпышаан, бистиң хүннеривисте ёзулуг чечектелимишкинниг болуп турар.

Амыдыралдың бүгү адырларынга дең эргени хөрээжен чонга Совет эрге-чагырга хандырып берген. Олар ажылчын-марчын болгаш алban-хаакчыларның ортаа мезинден хөй болуп турар.

Узбекистанның чонунуң чагаг чоруу чыл бүрүде улам-на бедээн. Национал оруелга 1924 чылдааны-биле деңнээрге 135 эжиг катап улгатkан. Республиканың аялдан чылының дургузунда чаа 90 хоорайларны тутkан.

Узбек ССР—Сөгүн ССРЭ-ниң өөр сылдыстар дег эвилелдешкен 15 республикаларының аразында дең эргелиг республика.

ЧУРУКТА: Узбек ССР-ниң найысылалы—Ташкент хоорай. Улустарның найыралының шөлү. Мурнуну одуругда—ССРЭ-ниң Улустарының найыралының тураскаалы. Скульптуралыг композиция (авторлары—скульптор Д. Б. Рябичев, архитекторлар—Л. Т. Адамов, С. Р. Адынов) дайын чылдарында янзы-бүрү националдарның өсүүс наларн 14 уругларын эстүүп кижизитkен Ташкент чурттуг дарган Шаахмед Шамахмудовтуң болгаш өөң мадайы Бахриниң өг-бүлезиин тураскаазга моңгежиттиген.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ, А. КОШКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СПОРТ

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДУРБҮШААН

Студентилерниң спорт клубтарының бүгү-эвилел чайгы оюнларының кол түңнели — ооң массалыы болганы. Ол хөй чадаларлыг комплекстиг маргылдааларга барык 1,7 миллион кижи киришкен — дең, ол маргылдааларның кол судьязы, студентилерниң «Буревестник» эки тура спорт нигителелиниң Тен чөвүлелиниң даргазының оралакчызы В. Шямук, СЭТА-ның корреспондентизи Г. Хачкованиңга чугаалаан. Ол старттар дээди өредиилге черлериниге күш-культураны улам ынай сайзырадырынга, студентилерниң хүн бүрү амыдыралынга күш-культураны киириштирериниге идиглиг болган.

РСФСР-ниң, Украинаның, Казахстанның, Белоруссиянның, Молдавиянның, Эстониянның хөй-хөй дээди өредиилге черлеринге маргылдаалар белик организастыг байдалдарга болуп эрткилээн. Оюнларның программазында киргеи ең массалыг, чедишкиннииг спорттуг маргылдаалар Москванның, Ленинградтың, Ташкентиниң, Вильнюстуң, Тартуның, Пермьиниң база Казак университеттеринге, Кишиневтуң болгаш Таллиннің педагогика институттарынга, Грузиниң болгаш Кишиневтуң политехниктиг, Днепропетровскиниң инженер-тудуг, Москванның болгаш Казаңның авиация институттарынга эрткилээн.

Студентилерниң бүгү-эвилел чайгы оюнлары дээди өредиилге черлеринге күш-культураны, спорттуг дээштиг чорударынга болгаш спорт клубтарының ажылын иленкейжиттиринге удуг салдарлыг болган.

Студентилер маргылдаалаларының үезинде материалдыг базаланы улам калбартыр болгаш оны чаартыр талазы-биле удуг ажылдар кылдынган. Чүгле эрткен чылы безин ап көөргө, студент тудуг отрядтарының күжү-биле 500 ажыг спорт шөлүтүштерии, 40 бооалга тирлерии, эштир ажык 50 бассейниерии, 200 дүрс кадыкшылдың орулчугаштарын болгаш өске-даа тудуглариы кылган.

Эвилелдешкен 10 республикаларның 32 хоорайларынга спорттуг 28 хевирлериниң түңнел маргылдаалары эрткен. Түңнел чадага чурттуг 533 дээди өредиилге черлериниң телээлери старттаан.

Эң хөй киржикчилиг маргылдааларның бирээзи 756 кижи киржикчилиг чиик атлетика маргылдаазы болган. Академиктиг хемлээшкинге — 291, фехтованиеге 274 спортчулар шаңналдар дээш турушканнар.

Финал оюнларга делегей чергелиг спорт мастерлериниң нормативин ажып турар 18 база спорт мастерлериниң көргүзүүн ашкан 360 түңнелдер чедип алдынган.

Украинаның студентилериниң шилиндек командазы комплекстиг маргылдааларга тиилелгени чедип алган. РСФСР-ниң Москванның, Ленинградтың, Белоруссиянның болгаш Литванның спортчулары шыырак дээн алды командаларның санында киргеи. Чүрттүүн шилиндек командаларының кежигүүнге кандидаттан турар талантылыг дыка спортчулар маргылдаалардан илерээн.

«Буревестниктиң» 74 спортчулары ССРЭ-ниң шилиндек командаларының составынга киргеш, «Найырал-84»-түң маргылдааларынга киришкен. Олар 45 медальдарны аңаа чаалап алганнар, оларның 23-үү алдын.

Студентилерни келир чылын базаланы өөрүп эвес солуун уужуражыглаар маңнап турар. Оларның эң колу — студентилерниң Бүгү-делегей оюнары. Кышкы универсиада февраль 16-дан 24-ке чедир Италияның сонгу чүгүнде Беллуно дең черге болур. Ооң программазында хаакка маңнары, ийи хевирге маргылдаалар, фигурлуг чуңгулаашкыны, хоккей болгаш кыска дистанцияга конькилиг маңнары көрдүүлгеи.

Август 24-тен сентябрь 4-ке чедир Японияның Каб хооразында чайгы универсиада эгелээр. Аңаа студентилер баскетболга, гимнастикага, чиик атлетикага, эштиринге, сугже шураарынга, суга поло ойнарынга, техниске, фехтованиеге, футболга маргыжарлар. А дзю-дону база эрттирер кылдыр шөлүүн эзлери — японнар дилеп алганнар.

(СЭТА).

ШКОЛАЧЫНЫҢ ДНЕВНИГИ

Уругларның эки өредиилгезиниң, бижыг сагылга-чурумунуң үндезини школа биле өг-бүлениң аразында бижыг харылзаадан кол хамаарыжыр. Школачы уругларывыстың өөредиилгези, чуруму, хөй-ниити херектерге киржилгези кандыгыл дең айтырыгны шоолуг-ла кичээнгейге албайн баргылаар бис. Оң черле шын эвес. Уругларны бичезинден-не күүседикчи сагылга-чурумга чайчыктырарының база бир хевири школачының дневнигини шын долдурарын, онаалгаларны ыяап-ла бижип ап, ону күүседирин чедип алыры деп бодаар мен. Өөреникчи биле класс башкызының, ада-иениң доктаамал харылзаа тудуп турарының дугайын ол-ла дневниктен башкы-даа, ада-не-даа көрүп ап, хайгааражып турар ужуглуг.

Дневник —школачының бодунда кадагалаттынып чоруур кол документ. Өөреникчиниң өөредилгезин, сагылга-чурумун контрольдаарының чугула хевири. Ынчангаш өөреникчи бүрүзү оны шын эдилеп, хүн бүрү долдурган турарын класс башкызы, түс-түс эртемнер башкылары, ада-не чедип алыр ужурлуг.

Мен маңаа сөөлгү чылдарда, ылангыя бистиң Монгун-Тайга районнуң школаларында, дневникке хамаарыжыр чангыс аай негелдениң кошкай бертевиниң дугайын эскерип турарымны бижиир бодадым. Өске школаларда байдалдыч кандызының билбес мен. Бисте дневник-биле ажыл копчуг багай. Херек кырында башкы бүрүзү бө бүгүнү билип турар-даа болза, уруглардан чогуур негелдени тургуспайн, оларны күүседикчи сагылга-чурумга өөретпейн турары хомудаңчыг.

Өөреникчиниң хүн бүрүде ажылын контрольдаарының бүгү негелдеря дневникте бижиттиниген. Болум башкы болгаш дневник-биле ажылды шагдан бээр сонуургап, уруглларга негелдени тургузуп-даа келген мен. Ам школачы уруглларымга садып берген дневниктерим барык ажыглал чокка артып турар. Уруглар-биле чугаалажып көөрге, башкы дневник дугайында чүү-даа өөретпээн, чүү-даа негевес апарган болур-дур.

Дневникке негелде улуг Даштыя долдурар, иштикпи бирги арыяга эртем башкыларының ат, фамилиязы турар. Чамдык өөреникчилер башкыларының ат, фамилиязын безин эки билбес болгулаар болгай. Ийиги кол негелде доктаамал расписаниени аңаа бижин алыр. Чамдык уруглар ону кайы хамаан чок көрүп турар. Дневниктиң база бир кол кезээ — хүн бүрүнүң демдеглели. Бир чамдык уруглар ону шуут долдуруп шыдавас апарган. Онаалганы дараазында болур кичээлдиң дүжүнга барып бижиир турда ону ол-ла хүнге бижип алгандаа тургулаалар. Неделя доостурга, ооң эдилелиниге үнелелди бээр, демдекти салыр. Четпес чүүлдерге сагындырыгны кылыр. Башкы, ада-не аңаа аттарын салыр.

Дневникте өске-даа негелдер бар. Ол бүгүнүң уруглarга артык кылдыр бодавайн айтыры, негээра чугула. Неделяда алган демдээн, үскен шагым, кандыг көрүм-чурумнуг болганыи ада-иезинге өөреникчи дневниги-биле отчёттап турар. Ада-нелер ол херекке эң харыысалгалыг болуру албан.

Класс башкызы дневникке немелде бижилгелерии база кылып болур. Ол черле артык эвес. Өөреникчиниң ада-иези неделя дургузунда каш удаа уруунуң азы оглуңуң кичээлинге олурушканыны, школачыга хамаарыштыр кандыг мактаалдар азы сагындырыглар болганыл, ону база бижизе ажырбас болгу дег.

Өөредилге хереселиниге камныг, аңаа хумагалыг болурунга уруглarны ада-иелери, башкылары чанчыктырар ужурлуг. Школаның өөредилгезе хамаарылгазы ооң эгелээр. Ном-дептерии херексевес, ону кзминавас, ону чидирер, кайы хамаан чок октаар таварылгалар турар.

Кыдыраштарны төндүр биживес, ара кааптар чоруктар дөй. Хол үжүүн чараштыр бижиирин кичээвес, доктаатты-ган чурумну сагывас болгулаар. Башкылар кыдыраш хыналдазын чорудар ужурлуг турбуже, ону чамдыкта херекке албайн баары тазырымча чок. Ынчангаш башкы, ада-не бүрүзү бө четпестерии эзип, негелделиг ажылдаары чугула.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

СОЛУН УЖУРА ЖЫЫШКЫН

Таңды районнуң Межегей школазынга Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хоочун чогаалчы, СССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Л. Б. Чаданба аалдап чораан.

Совет Тываның төөгүлүг бодуушкуннарының, ооң буругаар хөгжүлдезиниң дугайын-да ол башкыларга болгаш өөреникчилерге солун кылдыр чугаалаан. База ол ышкаш бодунуң чогаадыкчы ажылажыы таныштырып, чамдык шулуктерии номчаан.

Ужуражыышкын соонда бот-тывыктыр артистер концерт көргүскен.

С. ХЕРТЕК.

ДАГЫР-ШЕМИ БАЖЫНГА

Бойдустуң хуулгаалыының болуушкуннары кижини чамдыкта кайгадыптар. Чигир чаап турганын база көрген чем. Ынчан 1942 чылдың чайы турган, ынчан мен он ийи харлыг мен. Сиген кезии турган бис. Ол хүн бүргеп, аялып каан турган. Дымыраш чаъс арткеш, чеҗээт тырта бээр үеде, ыяш-даш кыры ак-чайт апарган. Ону аяска дээртип көөрге чигиргии аажок. Ынчан Орбаажан ирей хүр чыл болур дээн-дир деп чугаалап олурар чүве. Чамдык чылдарда чүгле дыт чигирлээр деп ол чугаалап олурган.

Бо чылын чочагай үрезинии чыыр дээш Дагыр-Шемиг бажында Кара-Дытка чеде бердивис. Чамдык дыттар будуктарында арылар чиилээр, шуут үгдей бүргеи турар болду. Чигирнин кайыын келгенин кижи кайгап ханмас.

М. ЧАШ-ООЛ, лесник.

ИНФАРКТ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Эпидемиология болгаш микробиологияның Белоруссияда эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери тускай препаратты тургускан. Чүрөктүң болгаш баш мээзиниң дамырларының база өске-даа шак ындыг аар аарыглар үезинде тыптып келир дес ханнарны ук эм дораан-на эзилдиргиптер. Оны өзилдиргеиге 20-90 хире минута негеттинер. Чаа эмиң эртемденнер целиказа дең адаан.

Ам ол институтта целиказа будүрөр технологтуг шугумну ажыглалда киргеи.

Дамырларга тыптып келгеш, хан эргилдезин үреп турар дестерии стрептаза эзилдирип-тер. Чаа эминиң үндезини болуп турар стрептазаны кезиишкин үезинде дес ханга чоокшуладыптарга-лээ ол эстн бөөр.

— Белоруссияның дамырлар хирургиязының төвүнге целиказа шенелдеии эртken — деп, ССРЭ-ниң Медицина эртемеринең академиязының академиги, үстүнде эртем-шинчилел институдунуң директору В. Ботяков чугаалап турар. — Ол эм-биле эмнеткен он-он дарыг кижилер барык-ла кадык эдыргылаан. Олар ам ажылдап эгелээннер. Бо эминиң биз онзагай талазы шак ындыг хевирлиг даштыкы эмдең экн шынарлыг болуп турарыл. Өртээ база чиик. Эмии кылырының технологтуг шугуму күчүлүг, ынчангаш чурттуң клиникаларының кезип эминээр салбырларын целиказа-биле хандырып болур арга бар.

Д Ы Т УРЕЗИНИ

Сибирь дуву деп адап турарывыс дыт үрезини чыыр ажыды Улуг-Хем ыяш ажылагый чери доозулыан. Пландан ажыр 500 килограмм дыт үрезини дужааттынган. Социалистиг хүлээлгелерии човаачылар П. И. Петеримов, С. В. Савин ажыр күүсетkеннер.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Ынчаардагы баштайгы байырлалда

Шаанда бистиң районга Тыванын сураглыг мөгелериниң бирээзи Хөнделең чурттуг Арбак оглу Лопсан Күжүгет дең кижи чурттап чораан. Алыс боду ядыы, аңнап чорааш хөй ажыл-төлүн азыраар кижи. Күзүн он бир ай үезинде күш-хүнезиннии, оң-боозун азынгаш тайгаже чорупкаш, чүгле час чоокшулап турда үзеп келир.

Хемчик-Аксыдан кешкеш, Изиг-Кара, Ийме, Баян-Тала, Чадаана-Аксы база Чанагашташ, Алдыы Ак-Хаанның арт кырынга үзүп келгеш, ол үеде аңаа турган дээштi көдүрүп, күжүн шенээр турган. Ол дээшти хөрээнге чедир кодүрүптер болза, хүрежип болур-дур мен деп ол билип алыр турган.

1929 чылда Чадаанага Тыванын кожуунарының байырлаадымы болур апарган. Лопсан Күжүгет мөге аңаа киржири-биле чеде берген. Ол байырлалга келбээн кижи ол чоок-кавыда барык чок турган. 60 шериг бүрүн чепсээ-биле үрер хөгжүмнүг база чедип келген. Чоң аңаа бир-ле дугаарында эккелген «Шириг-чуруктуу» (кинону) сонуургап көрген.

Ол байырлалга Амбын кожуунунуң тулган мөгези Билчиир-оол Оюн шокар майгын иштинге тос аргамчы дөжеиип алгаш, сооттунуп чыткан. Аът чарыжы биле мөге хүрежи ол үеле база дыка сонуургачыг турган. Билчиир-оолдуң баштайгы онаанга кымны тавarыштырарыл дээш, Даа, Бээзи кожуунарның даргаларының байгы-ла сүмелешкен чүвези ол турган. Адактың соңунде, баштайгы онаанга октатпас, буттаарда, майыктан алыр кижини — Сапык-Көктү салыр дең дугуруулашкылар. Оон соонда тос кожуунарның шилиндек 128 мөгелерии алгаш-йөрээп, девидип үндүрген.

— Амбын кожуунунуң алдарлыг мөгези Билчиир-оол Оюннуң онаан үндүрүп, хайырланар! — дең, мөге салыкчызы Көк-оол Адыг-Түлүш (ынчан шеригниң хөгжүм кезээнге турган) кыйгырды.

— Содак-шудаа сыңмайн тур-оо—дең харыы алгы үнген соонда, бичии болганда мөге Сапык-Көктүң салыкчызы Баяу Кара-Сал: «— Алдарлыг мөге-дир, черле кортпаз» дең чагыы орган. Демгизи: — Сапык-Көк менде элдар-хүнду бар эвес, дең чугаалаан, Билчиир-оолга таваар девип четкеш, тутkан олчаан ойтур идип октап каан, чиигн кончуг тургузуп келгеш, довураан аштап бергеш, девип турда, бүгү чонның алгы-кышкызы кулак үюк турган. Ол «йде шеригниң үрер хөгжүмү «Дөге баарыы» чиртилеан күүседип-кеи. Билчиир-оол Оюн октадыпканынга хомудаан, чүнүдээ көрбейн чаңа берген. Наадымга 128 мөгедеи Шеми-Аксы чурттуг Коргу Сунзуй-Кунзат шүүлгеи. Арбак оглу Лопсан Күжүгет үзүүр былаашкан.

Чүгүрүк аттардан Бора-Хөл Ховалыгларының Домбаа-Хаанның доруг аъды эрткен. Чогум боду чараш хевир-даа чок, чыпкак доруг аът чорду. Тандыы-Тыванның бирги байырлалы ынчаар доозулган.

Э.-С. КҮЖҮГЕТ,
персоналдыг пенсионер.
Шекпээр суур.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

Ойлаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии секундада 5—10 метр.

Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 3—8 градус чылыыр.

Кызыыга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргеии 5—10 метр. Дүне 7—9 градус соок, хүндүс 5—7 градус чылыг болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Счастливая Женька» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, «Завещание профессора Доуэля» 11.00, 13.00, «К-клуб «В мире интересного» 15.00, «Ключ без права передачи» 16.50, «Репортаж из бездны» 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Таңнар «Диско» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Арабелла — дочь пирата» 11.00, 13.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шабаана» 17.30, 20.00 шактарда.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Куруг, даазыр чер кандыг болгурул..» 8.35; 9.35 12.40 — Англи дыл. 10.05 — География. Географтыг ажыдыышкыннар төөгүзүнден. 10.35; 11.40—А. С. Пушкин. 5-ки класс. 11.05 — Астрономия. Планеталар. 12.10—Инити биология. 10-гу класс. 13.10 — Чуруула ураи чүүлү. 7-ги класс. Элдиниэминиң ураи чүүлү. 13.40 — Карл Маркс болгаш революстуг Россия. 14.10 — Эртем-неперелдиг фильм. 14.20 —И. Ильф болгаш Е. Петров. Амыдыралыыш болгаш чогаал ажылыкың арыннары. 15.15—15.20 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — Уруглarга фильм. 18.45 — «Артист болгаш үе». 19.15 — Телемедээлер. 19.25—«Азия төвү». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар. чаштар!». 20.20 — Операция «Ритм». Ийиги дамчыдылга. 20.50 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.55 — «Угоя падения». Ураи-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги серилары.

ЧЫЫР ДЭШ ЛАГЫР-ШЕМИ БАЖЫНДА КАРА-ДЫТКА ЧЕДЕ БЕРДИВИС. ЧАМДЫК ДЫТТАР БУДУКТАРЫНДА АРЫЛАР ЧИИЛЭЭР, ШУУТ ҮГДЕЙ БҮРГЕН ТУРАР БОЛДУ. ЧИГИРНИН КАЙЫЫН КЕЛГЕНИН КИЖИ КАЙГАП ХАНМАС

Тываның күрүне филармониязы каастаалга чурукчузун, администраторларыны, секретарь-машинакчыны, кадрлар килдизиниң инспекторун, директорунуң концерт талазы-биле оралакчызын, слесарь-мотористн, хеп мастерин ажылче чалап турар.

ДОСААФ обкомунуң чанында дельтапланер клубунга сыылданы чорудуп турар. Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 68. Телефону 2-31-69 (Кежээки үеде).

Автомеханиктерии, секретарь машинакчыларыиың, «А», «В», «С», «Д», «Е» категориниң чолаачыларының, радиотелеграфистериин кежээки курстарынга өөреиирии күзээшиерии ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы чалап тур. Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

Секретарь машинакчыларның хүмдуску курстарынга өөреиирии күзээшиерии база чалап турар. Кичээлдер 1984 чылдың ноябрь 12-де эгелээр.

Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үеткүр килдизиниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдизиниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгнар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 2074.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерииң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01096

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 249 (12639) | 1984 чылдың октябрь 27, суббота | 1925 чылда үнедилеттингеннген | Өртээ 3 коп.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

МАРН ТК-ниң Чаңгыс секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмуних СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазактың чаламаның ёзугаар аймаанның ани-чоруун кылып, октябрь 25-те Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, аймаанның өске-даа хынаалары оңу аэродромга утказып.

СОВЕТ КОСМОНАВТИКАНЫҢ ЧАЙЫННАНЧАК ЧЕДИИШКИНИ

Беш чылдың дөртку чылында совет эртем болгаш техника чаа улуг чедиишкинниг чедип алган. «Союз Т-11» корабльдиң чавызап бадар аппаратының казах ховуга хонуп-каны-биле эртеминиң. «Салют-7» —«Союз» комплексизинге 237 хоңукта эң узун хуусаалыг ужудушкунуут шинчилел программазы доозуларган.

Совет болгаш даштыкы журналистерге ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга төвүүге октябрь 25-те болган парлалга конференциязын ол дениээр түве чок ужудушкунуут түңнелдеринге турасказаткан.

Орбитаның эртем комплексизиниң экипаждың кежигүнэри, сураглыг эртемденнер болгаш специалистер журналистер-биле ужуражмышкынга келген.

ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга килдизиниң эртелекчизиниң оралакчызы С. А. Кузнецов парлалга конференциязын ажыткан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентиниң А. П. Александровка сөс бергеи.

— Черниң делегейде эң баштайгы кылымал спутник-элдериниң салып үдургеннинден бээр чээрби беш чылдан бижи-ле ажыг ие эртикен —дең, А. П. Александров чугаалаан.— Бистерге космоска кижиниң баштайгы ужудушкунуун чүгле будун чартык чыл болгаш демдеглээр деп турар бис. Бо хире улуг эвес үениң иштинде делегейдиң турар чүүлдериниң дугайында билип эң шыдаш түңнелдериг дыка хей-дүр. Шупталза-даа моон соңгаар шинчилээр болгаш шинчээлиг ажыглаар чүүлдер хемчээл чок хей боор турар. Бир эвес башкай чер чоогунуң, а оон соонда хүн чоогунуң делгемнеринге, чедерниң дугайын чугаалаар чүве болза, кижиниң космоска доктаамал турарын негээр аргалар. Шынчаалаш бөгүнгү космоска үргүлчүлелдиг ужудушкунар космос делгемнерин ёзулуг тайбың соруглага-биле, хогжүлдениң улам-на болбаазыларының эрге-ажыктары дээш космос делгемнинче келгир үеде базымнарга үлегенниң салып турар-дыр.

237 хоңкутуң иштинде кылып чоруткан ажылды ёзулуг-нуң-ажылчы маадырлыг чоруктур дең, президент чугаалаан, 500 геофизиктиг, медицина-биологтуг, астрофизиктиг, биотехниктиг болгаш техниктиг шенелерде-дуржулганы кылып күүседкен.

Экипажты белеткээнинин онзагай чүүлдериниң болгаш оларның ужудушкун программазын күүседкенинин эгелээнинден чылгынарга ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Л. Д. Кизим чугаалаан.

— Ынчан үр-хуусаалыг экспедициянның чедиишкинниг болуру ужудушкун үезинде коллектив кежигүнериниң ажыглаан синтезаторларының дузазы-биле ол чуруктарны черге анализтеп, улус ажыл-агыйының ынам-бүрү ужур-дузалыг карта чуруктарын кылып турар. Чүрттүң 800 ажыг организациялары космоска чурук тыртырышкынының материалдарын амгы үеде ажыглап турар.

Оон-даа өске шинчилел ажылдарының дугайынга бортумнекнер чугаалаан. Космоска рентген тереллениишкининиң үзүр дестерин шинчилээринге бөгүнгидиргеи «Спектр» дең совет-француз шеңделиниң дугайында ол чугаалаан болгаш үр хемнелдиг түңнелдери космостуң турүзүүн бодаан оожум хөгжүлдезиниң бирги алырынга чугула чоруулгаларны сөөрүп көөрүгге аргалаарын демдеглээн.

Ажык космосте чүүшкүнээр үезинде күүседкен эштелге болгаш калак турүзүүшкүн аппаратының үзүк перспективин В. А. Соловьёв демдеглээн. Чылыг дамчаар орбита станциязының ажыглаарына моон соңгаар үнелеп четтинмес дузалыг чедирер. Космосте ажык чүүшкүннериниң үезинде чүге шинчилелдер кылып эрес, харын-даа спутник системаларының кезектерин сентрге базза болгур.

— Чаа керекселдерни будуреринг болгаш космонавтыларны белеткээринге улам-на чаа методиканы чаа ажылдарның иеген турары чугаажок—деп, түңнелинде космонавт чугаалаан. Совет космонавтиканың бо үгланымышкынынга чедип алган улуг дүжүлгезиг ол соруглаларны чедиишкининг шинтипизээринге эвээры бээр дээрзи чиглиинишкин чок.

— Ужудушкун үезинде мээң ажылым бот-боттарымга тудуш харылзаалыг ийи үгланымышкынныг болган: эмнинниң контролюю болгаш медицина-биология шинчилелдери, шеңделдери — деп, «Салют-7» станциязының инженер-шинчилекчизи О. Ю. Атьков чугаалаан. Бо үгланымышкынга ажылдың соруглазы чаңгыс—ужудушкунга космонавтылардың казыкшыл байдалын хайгаарал көөрү болгаш космоска ур үеде ужудушкунуң кижиниң организмизинге салгарының дугайында медээлерни чыырын үргүлчүлээри болгаш.

Деңги чок байдалга чайчыгарының парын үезин экипаждың кежигүнериниң бергедээшкин чок эрткенин, оон соолуктуг ужудушкунуун бүгү дургузунда космонавтыларның кадыкшыл байдалы эки болганын инженер-шинчилекчи дыңнаткан.

Космонавтылар, эртемденнер болгаш специалистер парлалга конференциязынга журналистерниң айтырыгларынга харылаан.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

КҮСКҮ СУГГАТ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эң К. У. Черненко СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунга чугаазынга «Мелиорацииниң улуг хемчээлге хамбартер ажыңче кирип тура, бирги эдлегге суггаттыг болгаш нургаткан черлерни ажыглаарының ажыктыын үнделгени-биле бедидер дугайында сагыш салыр херек» деп демдеглээн. Анда хамаарыштыр бистиң республиканың суггаттыг черлерни ажыктыг ажыглаарының чамдык аргаларын ажыглап турарының дугайында Тываның дуржулга-мелиорация станциязында лаборатория эргелекчизи М. А. Хазбулатовтуң үүлүм мооң адаанда парладывыс.

Тываның чеэ ажылдыг районнары хөрзүн-бойдус байдалдарының талазы-биле ангы-ангы. Тарылга шөлдериниң хей нуруузу чылда ортумаабиле атмосфера чаашкыны 180—270 миллиметрден ашпас кандаашкыныг хөвү зонызында чыдар.

Республикада суггаттыг черлериң шөлү 54,4 муң гектар, оон 42 муң хире гектары — тарылга шөлдери. Бистиң республиканың байдалдарынга таарыштыр суггаттыг черлериниң бир гектарыдыын 70—80 центнер хей чылдыг сигенериия, 160 центнер картофельдээ, 500—600 центнер капустаны, кукуруузаның 400—600 центнер ногаан массазын болгаш 180—220 центнер томатты ажаан ап болур.

Суггарылганың чурумуу шын сагыш турар ажыл-агыйлаар көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алыры билдиңгир. Күскү суггат — шөлдерни чеэ ажыглаарының кол аргаларының бирээзи. Сайлыг элезиниг каъдының кылыны бир метр ажыг черлерни суггарарының нормазы — гектар чер бүрүзүнге 1000—1600 кубометр сууну ажыглаары. Күскү суггат чоруткан шөлдерни эрте чазын базза шак ол хире хемчээлдиг суг-биле суггарар. Чүге дизе хөрзүнүң дүргеи эриринге, тарын каан болгаш чайгаар үнер сигеннериң үүгүн азырынге ол дыка дүзалыг. Черниң сайлыг кызы 50—60 сантиметрден ашпас шөлдерни бир гектарга оналаштыр 600 — 800 кубометр суг оналажыр кылдыр суггарар.

Күскү суггатты чорударының ой-чыжээ культуралар аазы-биле ангы-ангы болур. Картофельдиң болгаш когаа культураларының дазылының хамыын барымдаалап, хөрзүнге ол-шыкты 50—60 сантиметр хамыладыр сиңирер, а хей чылдыг сигеннер тарыыр шөлдү хамыны 90—100 сантиметр кылдыр суггарар. Картофель шөлүүн күскү суггарылгазын гектарга-за 900—1100 кубометр суг оналажыр кылдыр чорудар. Кукуруза шөлүүн күскү суггадын 500—1000 кубометр суг оналажыр кылдыр суггарар. Ийдең хей чыл назылыг медеи шөлүүн күскү суггазын гектар бүрүзүнге 900—1000 болгаш оон-даа дең суг оналажыр кылдыр суггарары медениг чазын эртежик үнерин болгаш оны чай дургузунда 2—3 катап кезип ап болуруң магадылаар.

Республиканың совхозтары бо күзүн 6,5 муң гектар суггаттыг черлериниң суггарылгазын чорудар планныг. Октябрь 10-нуң байдалы-биле республикада 2150 гектар шөлдүң күскү суггадын чоруткан, азы планның 33 хуузу күүсеттингеи. Улуг-Хем район 1200 гектар черге суггарылга чорудар планының 820 гектарын суггарып алган, Таңды район 2085 гектар шөл суггаар планның 50 хуузун, Кызыл район 1003 гектар шөл суггаар планның 20-ле хуузун, Бии-Хем район 712 гектарының 12,6 хуузун күүсеткен.

Ажыл-агыйларның болгаш суггарылга системаларының эргелелдериниң чүүрүкүүлдерин болгаш түскай эртемнигнерниң күскү суггат көдээ ажыл-агый культураларының ужудуун бедидерн-биле черге-лештир часкы бачым өйде суггарылга санын эвээжедир болгаш хөрзүнүң хаттан камгалаарынга дүзалыг дээрзи көнүгүр эки билдиңгир. Күскү суггатты чер доңгуже чедир чорудар. Бо чылын ону мырыңай донат дүшкүже чорудары чугула. Күскү суггатче Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Эрзин, Сүт-Хол, Чөөн-Хемчик районнарының көдээ ажыл-агый эргелелдериниң болгаш совхозтарының үүрүтүкчүлары, түскай эртемнигнери кол кичээнгейни салыр херек. Чүге дизе ол районнарда күскү суггат иеттиивер шөлдер артканнарынынган хей.

Суггаттыг черлерни кыжын дошталдырары база эки тәжыктыг бээр. Суггаттың ол аргазын Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарның совхозтары хөй-бүү-биле ажылдап турар. Дошту ооруң эриияа хөрзүнге ол-шыкчың үр кадагалаттыынып артарын болдурар.

Республиканың суггатчылары 1984—1985 чылдың кыжынында 2120 гектар черни дошталдырар. Дошталдырар арганы чорударын чемнеж эвээш, багай хөрзүнүүт шөлдерге иеттерелиг ажыктыг. Ынчангаш ону мындыг Бай-Тайга, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарның совхозтарынга ажыглаары чугула.

Республиканың ажыл-агыйлары күскү суггат болгаш дошталдырар талазы-биле онаашкан планның онаалдаларын бүрүн күүседип. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырала боттандырары хөлүү ажылдарының продукциязын бүдүреринга улгаттыраринга улуг дузалыг болур.

Юбилейге тураскаатқан хуралдар

ШАҢНАЛДАР СОРУК КИИРГЕН

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканынган бээр 40 чыл оюнга тураскаатқан байырлыг хуралдар районнарда эртип турар.

Таңды районуң ажылчы чонунуң байырлыг хуралы Көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының Сосновкада Культура бажыңынга эрткен.

СЭКП обкомунуң ийнги секретары П. И. Кравченко хуралдың ажылынга киришкен. Улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы Т. С. Түлүш байырлыг хуралды ажыктан. СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов илеткел кылган, 40 чыл дургузунда районуң улус ажыл-агыйында, культуразында чаартылгалар болгаш юбилейге уткуштур күш-ажылчы чедиишкиннер дугайында чугаалаан.

Санал бергеи эштер партиянын болгаш күш-ажылдың хоочуйу А. В. Абросимова, «Коммунизмниң херели» совхозтуң директору К. Ч. Хертек, район эмнелгезинде медсестра, күш-ажылдың хоочуну Д. Н. Никитина, «Тыва кобальт» комбинаттың капитал тудуг участогунуң бызаныы-бетоншиктер бөнгадазының бригадири А. П. Глухов болгаш оон-даа өскелер боттарының саналынга Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөредиг четтиргенин илергейлеп, улам эки ажылдарын хүлээнин турганнар.

СЭКП обкомунуң ийнги секретары П. И. Кравченко чугаазынга Совет Тываның 40 чыл юбилейи-биле районнуң бүгү ажылчы чонунга байыр чедирбишаан, юбилейге уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдар тывыскан. Олардың арасында РСФСР-ниң көлээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы атты алган «Революцияның чалбыжыы» совхозтуң хойжуу И. П. Сафонов, Тыва АССР-ниң алдарлыг экочомизи И. А. Подыбалова, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи Л. С. Хомушку, туберкулёзка удур Балгазын санаторийиниң кол эмчизиниң оралакчызы М. Б. Момбулдай, «Тыва кобальт» комбинаттың кол бухгалтериниң оралакчызы Н. В. Мушкая, «Россия» совхозтуң ажылчыны В. С. Хуна, «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны В. И. Розов болгаш оон-даа өскелер бар.

Мал ажыл-агыйының продуктуларын бүдүреринг болгаш садарын көвүдедиринг дээш социалистиг чарышка бирги черни эзлээн Дүржулга станциязының Сосновкада дүржулгабүдүрүлге ажыл-агыйынга партия райкомуюуң, райкүүскомсомолуң шилчиир Кызыл тутуң, планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чедиишкининг күүсеткилээн «Тыва кобальт» комбинатка, № 2 орук-тудуг участогунда, Бай-Хаактың райбүдүрүлге эргелеринге болгаш оон-даа өске организациялырга хүндүлел бижиктерни, дипломнарны СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов тывыскан.

• • •

Ак-Довуракның Культура ордузунга болуп эрткен байырлыг хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат ажыктан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов сөс алган, Совет Тываның юбилейи-биле болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугун чаалап алганы-биле районнуң ажылчы чонунга байыр чедирген болгаш Кызыл Тукту тывыскан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат илеткелинге Совет Тываның байырлалынга уткуштур районнуң ажыл-ишчилериниң чедиишкининиринің дугайын демдеглээн. Санал бергеиер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны А. А. Хертек, Сельхозтехника каттыжышкынының эргелекчизин Г. А. Силкин. Барлык ортумак школазында РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы В. С. Шурук олар Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илергейлээн. Чаалаткан аалчылардан Хакас автономнуг областан СЭКП Таштып райкомунуң бирги секретары А. И. Кыжыпаев, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Ф. Г. Баранов, партия Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирель олар чүве чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктерин, районнуң улус ажыл-агыйының болгаш культураның ажылдакчыларынга РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывыскаының шинээлгазын бөлүк мурнакчыларга тывыскан.

• • •

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатқан партия Кызыл райкомунуң болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң каттыжкан байырлыг хуралы Каа-Хем суурда «Мир» культура бажыңынга болган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Е. Серяков хуралга олурушкан.

Партия райкомунуң бирги секретары В. С. Очур-оол илеткел кылган.

«Көк-Тей» совхозтуң директору Ю. А. Кириленко, партиянның болгаш күш-ажылдың хоочуну А. К. Бичиянжи, «Тайлелге» совхозтуң партком секретары Ч. У. Монгуш, Суг-пак ортумак школазында башкыларының комсомол эге организациязының секретары О. А. Тарасова болгаш оон-даа өскелер санал бергеннер.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумнарының Хүндүлел бижиктерин, Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының ажылдакчыларының хүндүлүг аттарын, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктерин шаннаткан мурнакчы коллективтерге, мурнакчыларга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Е. Серяков тывыскан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин «Көк-Тей» совхозка, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң юбилейлиг Кызыл тугун «Тиилелге» совхозка, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиин Кызылдың күш фабрикказынга, Кызылдың эътсөөк дазганы кылыр заводка тывыскан.

• • •

Совет Тываның юбилейинге тураскаатқан байырлыг хуралдар Бии-Хем, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарга база эртип турар.

Бистиң корр.

Тыва литератураның болгаш уран-чүүлдүң Москвада хүннери:

АЖЫДЫЫШКЫН— КОНЦЕРТ

Оттар чайнаан кайгамчык улуг Курумнең төп концерт залы. Ында хос олут чок. Залда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, СЭКП ТК-ның культура килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы З. П. Тумашова, СЭКП ТК-ның пропаганда килдизиниң сектор эргелекчизи Н. С. Черных, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ермин, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. П. Орлов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина, РСФСР-ниң культура министри Ю. С. Мелентьев, ССРЭ-ниң культура министриниң оралакчызы П. И. Шабанов, албаттың өске-даа кижилери, ол шыкаа Тыва АССР-ниң партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары.

Москваның болгаш Тываның чогаалыкчы интеллигенциязының төлээлээн бөлүктер сценаже үнүп келген. Сураглыг ыраажы, ССРЭ-ниң улустуң артизи Людмила Зыкина пайысылалдың аалчыларынга байыр чедирбишаан, орус болгаш тыва чонунуң, олардың культуразының шагдан бээр харылзаазының дугайында чугаалаан.

— Кажан бистиң чуртувус боду безин берге байдалга турганда-даа бистер Тываже тракторларывысты, тракторастеризисти, самолёттарывысты, ужудукчуларывысты чорудуп тургувус. А кажан Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелеп бээрге, тыва эки туралар база фронтуже чорупканнар.

Россияның алдарлыг ыраажызының Тыва дугайында ол хире эки билири бистя кайгатты.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак харыы сөс чугаалаан. Тываның ажыл-ишчи бүрүзүнүң түрээнге Москваның кайы хире эргимни чугаалаан. Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвада хүнериниң кирижикчилериниң харысалгазы аажок улуг—Москваның көрүкчүлериниг Совет Тыва бодунуң уран чүүлүн бараалгадым турары бо болгай хөөрзии ол демдеглээн.

Москваның төлээлекчилери бистиң республикадан барганнарга чечектерни тудускан.

Сиена хостаган Оюу чидир кызыл оң шыва аянаа. «Мээң эртем найысылалым — мээң алдым Москвам» дең Бүгүүвилелдиң радио кыйгызынга Тыва радиозун кыйгызы — «Байлак Тывам» уланкан. Байырлыг концертти аянтар-биле танцы ажыктаан. Артистер Люндуп Солуң-оол болгаш Галина Муизуктуң орус болгаш тыва дыл кырында вомчаан шулүктери тода чаңгыланган.

ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор А. Б. Чыргал-оолдуң Тываның улустуң чогаалчызы К-Э. К. Кулажаның сөзүнге бижээнин кантатазын улуг каттышкан хор күүсеткен. Анда уланыпар «Саяның» «Эвилдек шыгыраажы» уланкан. Оон ангыда Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда Кууларның ыраазы- болгаш Гоголдуң «Ревизорундан» коргузүгүнү көрүкчүлер сонуургаан. А Самагалтайдан келген кыстарның «Хээлер» деп танцызы оларны шуут кайгаткан.

— Бот-тывымгыр артистер хирезинде мергежилги чоокчы шыырак-тыр!— дээш чугаалар залга дыңналды.

ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оол удуртқан сирк бөлүүнүң тыва улустуң оюннарын күүсеткенин болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Ак-оол Кара-Сал солистээн сыгыт ансамблиниң күүселделерин көрүкчүлер оюза сонуургаан. Республикада суггажан хөөмейжилериниң күүселделери, хомус, игил. бызаанчының үнүнери уламжылаттырган. А зал ишки-биле адыш часкан үдеп турган. Дараазында сценаже Дерсу Узала — М. Муазук биле Арсеньев— Ю. Соломин олар экрандан дужуп келгеннер. Олардың оюну улуг чедиишкинниг болган. Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Е. Полякинин («Мергеннің ырызы», Сат

(Уланчызы 3-гү арыңда).

ХАЙГЫЫЛЧЫ—ИДЕПКЕЙЛИГ ДЕМИСЕЛЧИ

Октябрь айның эгезинде улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы болуп өттүр. Оон киржикчилери СЭКП-ниң XXVI съездиниң, партия Төп Комитединиң февраль болгаш апрель (1954 ч.) Пленумнарының инитиплерине дүүштүр күрүмениң, күш-ажылдың сагыла-чурумун, будурүлгеге болгаш аңмырал хандырылга албанынга корум-чурумну база организастыг чорукту улам шинай быжыглаарының кол үлелиниң чугаалашкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимумунуң Даргазы эш К. У. Черненко чөвүлел хуралга хаяы үткалыг чүве чугаалаан. Улусчу контроль организмының ажыл-чорудулгазынга бедик үнелелиг ол берген, оның улам шинай сайзырангайжыдарының орукларын тодаргай айыткан. «Чогум-на амгы үениң байдалдарында, чогум-на сайзырагай социализмнин үе-чадазында улусчу контрольдуң эргелериниң болгаш арганың улам-на калбарып турары дурум дээрбес болуушкун-дур. Оон харысалгазы база бедип турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң Конституциязында болган анаа үндезилээш хүлээп алдынган Улусчу контроль дугайында хоойлуда тодаргай айыткан» деп, эш К. У. Черненко чугаалаан.

Эш К. У. Черненконуң чаңчылдыг, хей-аът кииргени чугаазын Тываның улусчу контролёрлары улуг сонуургал-биле танышып, өөренгеш, оны моон соңгаары ажыл-чорудулгазының үр хуусаалыг программазы кылдыр хүлээп алган. Амгы үеде республиканың улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң хуралдары эгелээн, анаа эш К. У. Черненконуң чугаазын. Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының материалдары-биле танышып, салдынган сорулгаларга дүүштүр хемчеглерни ажылдан кылып турар. Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери Кызылдың үлетпүр баразинар садыының улусчу контроль бөлүгүнүң даргазы М. Д. Маадыр, Кызылдың районнар аразының сельхозтехкүркомунда улусчу контроль бөлүгүнүң даргазы Н. М. Замгостев болган өскелер-биле хайгыылчыларның үжуражымгалары черчеге эртиеп.

Бистиң республикада ол-мун хире улусчу контролер бар, олар эш К. У. Черненконуң чугаазы, Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының материалдары-биле танышып, оны өөренип тура, боттарының ажыл-чорудулгазынга ханы аналиэтеп, кол кичээнгейни чедир кылдынмаан айтырыгларже уланып турааларга. Бо чылдың бирги чартыынга республиканың хайгыылчыларының хүсе хынаалазыны, рейдиин чорутканын. Оон хөрттүң үш кезии иликтиг оскаалдарының күүселдеминиң, экономиканың, культураның, аңмыралганы эжиңдерииниң, ажыглаттынганын курлавырларының эртиерининг, мал чемнерин каминалгалыг чарыгдаарынче, малчыннарның хандырылгазын эжиңдеринге болган оскө-даа эйтырыгларже кичээнгейлин салыр.

Коммунистиг партия болган Совет чазак ажылчы чоннарының материалдыг чаагай чорууи бедидер дээш, оларның негелде-херегледелрин бүрүн хандырар дээш хөй түүлдерни кылып турар. Ындыг-даа болза шынаар чок хереглел баразинары бүдүрер, аңмыдыраа хандырылга, коммунал ажылагай черлерни негелдеге чедир ажылдавас чоруктар уламчылавышаан, оны үндезинин-биле соксадыр дээш ажылдарны хайгыылчыларның сорулгазы болуур.

Улусчу контрольдуң комитеттериниң, бөлүктериниң, постуларының дээштиг, чеднишкинниг ажылдазы оларга партийжи удурутулганын денелиидеп улуу-биле хамаарыжыр, ынчангаш партия организациялары улусчу контролёрларның ажылынга дузалыг көргүзер, эгелээшкинниг деткир, ылеретткен четпестерни эдээ хемчегерни алыр.

Улусчу контрольду бүгү партиниң, бүгү күрүнениң ажылхеректериниң чугула участоктарының бирээзи кылдыр партия болган күрүне санап турар, анаа хүн бүрүнүң дузазын чедирери боттарының хамсыалгазыг сорулгазы кылдыр санап турар. Хайгыылчы кажан-даа идепкейлиг демисечи, салдынган сорулганы ол күүсединиң шыдаар.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1984 ч. октябрь № 10 (128),

Бүгү-эвилел хуралының киржикчизинге сөс

ИДЕГЕЛДИ БҮЗҮРЕДИР БИС

Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының материалдарын, ында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимумунуң Даргазы К. У. Черненконуң чугаазын республиканың чер-черлеринде улусчу контролёрдар далбаа-биле танымчын көрүп турар. Олар организастыг чорукту, сагыыга-чурумну бедидеп, ажылдың участок бүрүзүнге хамаалыг эвлер болур, он бирги беш чылдың болгаш оон дөрткү чылының планнарын күүседир дээш чеднишкинниг демисежир дугайында партиниң кыйгырыны боттарының эң чугула херээ кылдыр хүлээп ап турааралар.

Бөгүнгү «Улусчу контроль» үндүрүлгезинге улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының киржикчизи, Кызылдың үлетпүр баразинар садыында улусчу контрольдуң кол бөлүгүнүң даргазы Мария Давыдовна Маадырның чугаазын парладывыс.

— Бо чылдың октябрь 5-те Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга болуп эртиеп улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралынга киржир аас-кежиин менээ база таварышкан. Анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ханы уткалыг, делегеннгей чугаазы хуралдың киржикчилери бистеринн сагыш-сеткилиивисти хапшы-биле хайныктырган. Бистиң Төрээн чуртувустуң оон иштинде болдунуп, дөртен чылын чоокта чаа байырлап эрттүрген Совет Тывазының чеднишкиннеринге республиканың күш-ажылчы коллективтеринде хайгыылчылар бистеринн үзүүвүс база киргеп. Чуртувуста улусчу контролёрларның үлүүн Москвага болган ол хуралга бедин-биле үнелеп турар чорду. Бистиң партиябыстың улусчу контроль дугайында бо хире сагыш салып турары биске хөйүн хүлээндирип, харысалгавысты улам бедиткен.

Бистиң Кызылдың үлетпүр баразинар садыының күш-ажылчы чеднишкиннеринге улусчу контролёрлар боттарының үлүүн киирип турар. Олар улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының түңнелдерин-биле танышкаш, будурүлгениң болгаш күш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглаарынга боттарының туружун тодаргайлап, сорулгаларны чоокта чугаалашкан. Садыгда улусчу контрольдуң кол бөлүгүнүң даргазынга ам үш чыл ажыг үеде ажылдап келдим. Бо ажыл дээрге харысалгалыг, амыдыралчы идепкейлиг түрушка киижизидилгениң школазы-дыр деп чүвени биилп чоруур мен. Бистө кол бөлүктүң составында он беш киижи бар. Садыг каттыжышкыннарында шупту алды бөлүктер ажылдап, ынитизи-биле 54 контролёр ында хөвүрә түттүнген. Улусчу контролёрларның овагай хейгаараалында турар түүлдер хөй. Ылангыя каминалга чүрүмүн сагыры, материал талазы-биле үнелиг баразинарның камгалалы, ажыл-агыйжы эвес чоруктун болгаш оор-самчыгдалдың тыпты бээр чылдагаанарын баш үдүр чайладыры, четчир ассортиментилиг бэраанар-биле чоонду үзүктелчокка хандырары, ажылдың культуразы, баразинарны чорудуп берип турар коллективтер-биле харылзаалары сайзырангайжыдары, бараан сазырылгазының планының күүселдези, өске-даа ажылдар болуур.

Бо чылдың эгезинден бээр рейд, хынаалдаарны кол бөлүк тос удаа, садыг каттыжышкыннарда бөлүктөр ииитизи-биле бежеен ажыг удаа чорутканын. Бөлүктериниң хей иезиниң идепкейи бедээн.

Чижээ, «Саян» универмагта бүдүрүлгениң хоочуну Н. В. Хунажик удурткан бөлүкте тос хайгыылчы бар. Олар кварталдың болгаш перспективтиг планнырга дүүштүр, түс-түс ажыл хураалдалыг ажылдап, бо чылдың тос айларында 14 хынаалданы чорутканн. Сайбырларның санитарлыг байдалын, даштыкы бараанарының маркалавышкынын, садыгжыларның ажылче үүгүшкүнүүн графигин сагып турарын, ажылдың культуразын, складтарның эрыг-шеверин, магазинерин ажылдың-хаан туралрын хынаан, «Комсомолчу прожектор» штабы-биле кады айда бир удаа рейд чорудуп, социалистиг хүлээлгелер күүселдезин хынаан. Хынаалдаар түңнелдерин бөлүктүң хуралынга чугаалажып, ону хөйге кеску кылдыр стендиге азып, «Чаныкты» үндүрүп турар.

Ол ышкаш «Детский мир» магазинде, өске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктери садып алыкчыларны хандырарының культуразын бедиреринче кичээнгейни күштелдирген. Бо бүгүнүң түңнелинде ылангыя «Саян» универмагта ажылга хамаарыштыр садып алыкчылардан бижимелинбиле чаңгыс-даа домудалдар кирбээн.

Ынчалза-даа бистиң ажылывыста бүгү-ле чүве эки дээр болаза шын эвес. Мурнувуста кылыр ажыл хөй. Амгы үеде кол чүүл—он бирги беш чылдың болгаш оон дөрткү чылының онаалдаларын чеднишкиннг күүселдирин хандырарынга идигин бээрн, бар курлавырларны ажыглаарынче контролёрларның күжүн мобилизастаары, ажылдың дээштиинн бедидери болур. Маңаа чугула чүве—хынаалдаларнын санында эвес, а оон шынарлыында, дээштинде,

Идепкейлиг, үре-түңнелдиг ажылдазынче партия контролёрлар бистерин кыйгырып турар. Ол бедик идегелди ажылхерээвис-биле шинзидар бистиң Кызылдың үлетпүр баразинар садыының күш-ажылчы чеднишкиннеринге улусчу контролёрлар боттарының туружун тодаргайлап, сорулгаларны чоокта чугаалашкан. Садыгда улусчу контрольдуң кол бөлүгүнүң даргазынга ам үш чыл ажыг үеде ажылдап келдим. Бо ажыл дээрге харысалгалыг, амыдыралчы идепкейлиг түрушка киижизидилгениң школазы-дыр деп чүвени биилп чоруур мен. Бистө кол бөлүктүң составында он беш киижи бар. Садыг каттыжышкыннарында шупту алды бөлүктер ажылдап, ынитизи-биле 54 контролёр ында хөвүрә түттүнген. Улусчу контролёрларның овагай хейгаараалында турар түүлдер хөй. Ылангыя каминалга чүрүмүн сагыры, материал талазы-биле үнелиг бараанар. ның камгалалы, ажыл-агыйжы эвес чоруктун болгаш оор-самчыгдалдың тыпты бээр чылдагаанарын баш үдүр чайладыры, четчир ассортиментилиг бэраанар-биле чоонду үзүктелчокка хандырары, ажылдың культуразы, бараанарны чорудуп берип турар коллективтер-биле харылзаалары сайзырангайжыдары, бараан сазырылгазының планының күүселдези, өске-даа ажылдар болуур.

Бо чылдың эгезинден бээр рейд, хынаалдаарны кол бөлүк тос удаа, садыг каттыжышкыннарда бөлүктөр ииитизи-биле бежеен ажыг удаа чорутканын. Бөлүктериниң хей иезиниң идепкейи бедээн.

КОМИТЕТТЕРДЕ

КАА-ХЕМ СУУГ

«Шамбалыг» совхозтуң тараа болгаш минералдыг чемишчидилгелер складтарының дээвиирлеринден хар, чаъс суу агып кирип турар дугайында улусчу контролёрлар совхозтуң дирекциязынга каш-даа дыңнаткан, ынчалза-даа дирекция складтарны сеткээр, ында материалдыг чүүлдерниң кадагалалзын эвижидеринин хемчеглерин албаан.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң үржуундан тараа складынга чыткан 30 тонна көк-тараа үрезинни шыгаан үрелгени ылеразээн. Ол ышкаш минералдыг чемишчидилгелер төктүп-чайлып, довурак-бок-биле холушкан чыдары билдингеи. Даштаалып калган чемишчидилгелерни складтан ырадып, чоогаже үндүр сөөртүп каан болган.

Хайгыылчылар үрелген үрезинн болгаш чемишчидилгелерниң хемчээлин, күүрмеге чедирген когараалды тодарадып үндүргеннер, оон хемчээли 2040 рубль болган.

Совхозка чедирген когараалдың кезик чамдыызын эгидерибиле совхозтуң директору Х. Ш. Ховалыгның, кол агроному А. Ш. Монгуштуң бир-бир айларда алыр шалыннарын тыртырарын район комитеди шинтпиралээн, ажыл-агыйжы эвес чоруу дээш оларны шыңгыы доңгуткан.

ШАГААН-АРЫГ

«Красноярск гэсстройэ тудуг эргелелиниң № 3 КМК-зы тудуг материалдарын багай кадагалаар турары хынаалдаан ылгаан.

Сөөртүп ыыкаан улуг хемчээлдиг тудуг кезектери кранлар чанында овааларымнын турар, оларны дагын сайгара салыр, оскээр даажыгаарымга артык уе болгаш күш чаргыдаттынып, оон кадында оларның чамдыызы үрелип турар. Оонак тудуг материалдары, ылангыя туубу, цемент, кургаг штукатурка чогуур шыгжамыры хандыртынмаанындан даажыглаан сөөртүргө хөйү-биле үрелип турар.

КМК-ның «Улуг-Хая» совхозта тудуп турары ниек фермазының тудуунда цемент ажык черде овааларытынган, ону чаъс, хаттан камгаларының хемчеглери алдынмаан, эвээш эвес цемент үрелген, харыысалга чок чоруктуң түңнелинде 3810 рубль түңнүг когарал болдунган.

КМК № 3-түң начальныгы А. М. Ивашкинниң тайылбырларын район комитединиң хуралы дыңнаан, социалистиг өнүүнүң кадагалалын хандырбааны болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктары дээш ону шыңгыы доңгуткан, четпестерни чайладыр, материалдыг курлавырларның кадагалалын, камналгазын хандырарының хемчеглерин ажылдан кылып, боттандырар дугайында оон аазаакшынын хүлээп алган.

БАЙ-ХААК

Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг болгаш «Коммунизминиң херели» совхозтарга бо чылын хөй тарып боозадыр ажыл организас болгаш контроль чок байдалга эрткен. Бо ийи совхозта 12 тарын боозадыгза пунктузунан совхоз бүрүзүнге үүле үш-үш пункт ажылдаан.

Совхозтарның отчёттарынан алырга, хөй тарын боозадылгазының планнары дараалаштыр 92 болгаш 38 хуу күүсеттинген, каттышкаш 11 мүң баш хойну тарып боозаткан. Алды пунктуга бир-ийи неделя иштинде ынча хойну тарыптар арга чок. Улусчу контролёрлар совхозтарга келген болгаш ажыглаттынган үренин саны-биле саналга кылырга херек кырында тарын боозадылга планының күүселдези 52 болгаш 24 хуу болган.

Чамдык пунктуар үүле 8—10 хоюк ажылдаан, хагдынган. Ол пуматуларга келген үре үрелген, кодаларны сула эдерилгеже шилчитпеен.

Үре ажыглаттынмайн үрелгенинден болгаш тарын боозадылгага артык бижидгелерден ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка 650 рубль, «Коммунизминиң херели» совхозка 375 рубль хемчээлдиг когарал болган. Мал бажының санын өстүрериниң херээнге кайы хире хора болганын санаары берге.

Совхозтарның кол зоотехниктери С. К. Оюн, В. А. Назаров, зоотехниктер А. В. Крашевская, Р. К. Гарипова, районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң чанында уксаажыдылга болгуунга удуртукчуу Г. Н. Рудинина оларның ажылынга харыысалга чогуун район комитединиң хуралынга демдеглээш, оларга доңгулдаңар болгаш шыңгыы доңгулдаларны хүлээткен. С. К. Оюн биле В. А. Назаровтуң айда алыр шалыннарының чартыын казырыын шинтпиралээн.

ТЭЭЛИ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ның Тээлиде бот-орулга-чарымгалыг участогу Кызыл-Даг суурда 200 олуттуг Культура бажыңының тудуун үр уеде тудуп келгеш, бо чылдың октябрь айда дужаарын хүлээнген. Агар отчётка 65 муң рубльге кылдынмаан ажылдарны кылдынган кылыр көргүскеш, участоктуң болгаш КМК-ның удуртукчулары Д. Д-К. Хомушку биле К. Л. Күжүгет күрүне мегелээнин биядынген. Тудуг мастерлериниң шыны-биле тургускан отчёттарын олар кара туразыбиле адын мөге арга-биле ики көргүзүлер чедип ап, шаңнаамакталдар алыр чоруу чаңчыл боон бар чыткан. Чижээлээрге, бо чылдың бирги чартык чылының отчёдунга «Мурнакчыр, «Бай-Тал» совхозтарга үүлге тавва саалынган бажыңнарны доозулган кылдыр көргүскеш, 100 муң рубль түңнүг артык бижилге кылганнар.

Тудугларның чагыккылары — совхозтарның директорларының талазынган тудугларның хуусаазын сагыырын, шынарын эжиңдерни негээр байтык, артык бижилге кылыр деп тургаанарының көгүдезинге кирип, мөге актыларга ат салып берип турган.

Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитеди участоктуң болгаш совхозтарның удуртукчуларын бо айтырыг талазы-биле дыңнаан. «Тээли», «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарының директорлары Д. Х. Хирвалаң, К. А-С. Хертекти, М. С. Ооржакты сагындырган, участоктуң чаа томуйлаткан начальныгы М. Х. Сарыглараан күрүне мегелээр чорукторны сонсадырын, чедир кылдынмаан ажылдарны дарый чедир кылдырарын негээн.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУКТАН

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат республиканда тудуг индустриязының бир кол звеозу, хөй санныг тудуг организацияларыг болдунуң продукциязы-биле хаамырып турар. Ынчангаш инитизи-биле тудугларны кылырының темпизин комбинаттың канчаар ажылдап турарындан хамаарыжыр.

Комбинаттың бодунуң ажылы, оон технологиязы чылыг болгаш изиг бус хандырылгазындан хамаарыжыр. Ындыг болганда оон бир кол чеги котельная болуур.

Комбинаттың ой-тал ажылдаарынга хүнүгү-не 40 тонна изиг бус негеттинер. Технологиязының болгаш будурүлгениң хереглелинге эргежок чугула чылыг биле бүстүг комбинаттың 1970 чылда ажыглалга киргеи котельназы хандырып турар. Ында 3 котёлдуң ийиси доктаамал ажылдан турда, үшкүзү аңтал-ярыглаттынган, профилактиктиг септелгеки эртиеп, кажан-даа ажылдаынтарынга болеи турар ужуруут. Үш котёл янчалдыр доктаамал эдээлеңин, профилактиканы болгаш септелгелерни эртип турар. Чылыг болгаш бус хандырылгазынга үзүктелишкин турбас.

Ынчалза-даа котельная ажылдан эгелээнден бээр 10 ажыг чыл иштинде профилактиктиг ажылдар, септелгелер ой-шаанда кылдынмаан, анаа түскай билиг чок киижилер ажылаан турган. Оон начальниктери улаа-дараа солуун келген. Ажыглаттынмын турар комүр-даштын, сутиун лабораториязының аналиэтери үргүлүү хынаан турган, а бо чылын котельнаның техниктиг лабораториязын шуут ажылдаваан.

Ындыг ажыглалдың түңнелиндиве бо чылдың январь болган апрель айларда ийи котёл санаан үнген, олар мынчага чедир септеттинмээн, а октябрь он бешке сеелгү котёл үрелген.

Бо чылын барык-ла чаъскаан ажылдаан котёл шакта 15 тонналан көвүдеевес бус берип тургабынын түңнелинде комбинаттың будурүлге программазы 9 айлар иштинде чүүлге 90 хуу күүсеттинген. 398 муң рубль өртемчит баразының продукциязы будурүлүнмээн.

Амгы үеде комбинаттың будурүлге-даа, албан-даа черлерин чылыпайн турар. Электри күжү-биле чылыдарга хөй артык электри энергиязы чарыгдаан, тээрмчилиг байдал чогуудан ажыл шагыйлыг чидиргилери көвүдээн. Үүлге сентябрь айда бешки ажылчыннарның соокка алзып, аразындан 100 киижи-шагыйн чилирген.

Комбинаттың кышка белеткелии, котельнаны септээриниң хемчеглерин дирекция үүлге июнь айда ап эгелээн. Котёлдарны, оон дериг-хереселдерни солуур болгаш өскедаа тудуг-монтаж ажылдарны ам-даа доозулбаан.

Турғустуунуң келген байдалзын чылдагаанарының талазы-биле республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга комбинат директору А. И. Антонов, «Тыва тудуг» трестиң кол инженери П. М. Медведев тайылбыр бергендер.

Комбинаттың кышка белеткелии ой-шаанда чорутпаанын, котельнаны чогуур үелинде септетпээни, ажыл-агыйжы эвес иитпнен чорук дээш А. И. Антоновту доңгуткан.

ЧУРУКТА: (солагай талада) Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынының слесарь-моторизи. Москвага болган улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи Николай Михайлович Злыгостев бодунуң ажылдап турары будурүлге черинде улусчу контроль бөлүгүнүң кежигүннери Михаил Александрович Пикалов, Александр Иванович Буйбол-биле кады септээри кезектериниң шынарын көрүп турарлары.

Идепкейлиг улусчу контролёр Николай Михайлович бо будурүлгеге он сес чылдың дургузунда слесарьаап, улусчу контролёрларның бөлүүн удуртуп келген. Чоокта чаа болган ажылчыннарның база инженер-техниктиг ажылдакчыларның хуралынга Москвага болган улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының салган чугула сорулгаларын дутайын чугаалап берген. Бо хүннерде шинэ контролёрларны бөлүү септээри кезектериниң шынарлыг болуруне сагыш салып, он бирги беш чылдың дөрткү чылын чеднишкиннинг күш-ажыл-биле доозар дээш күжениишкиннг ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СОРУЛГАЛААРГА ДҮҮШТҮР

Улусчу контрольдуң район, Кызыл хоорай комитеттериниң даргаларының семинар-хуралы республиканың улусчу контроль комитединге болуп эртиеп. Анаа улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел хуралының киржикчизи, Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шымрал Москвага октябрь 5-те болуп эрткен ол хуралдың дугайын чугаалап берген.

Ук хурал социалистиг контрольду хөгжүдеринге кеску үе-чадаа болуп, улусчу контролёрларның ажылын улам шинай сайзырангайжыдарынга, идепкейни бедидеринге дайынсы программа болуур сорулгаларны айыткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүмениң удуртукчуларының ол хуралынга киришкеин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ында чугаазында айыткан чүүлдер ханы уткалыг болгаш чүрттүк бүгү улусчу контролёрларының ажылының үр хуусаалыг программазы болуп турар.

Амгы үеде улусчу контролёрларның ам чер-черге болуп эртер хуралдарынга хамаарыштыр дыңнадыгларны республиканың улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы Ф. П. Килин, организастыг кылдызыңайтыкан сорулгаларынга дүүштүр улусчу контролёрларның ажылын улам сайзырангайжыдарының болгаш ажылда бар четпестерни чайладыр талазы-биле ап чорудар хемчеглерни дугуржуурлар.

Улусчу контролёрларның ам чер-черге болуп эртер хуралдарынга хамаарыштыр дыңнадыгларны республиканың улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы Ф. П. Килин, организастыг кылдызыңайтыкан сорулгаларынга дүүштүр улусчу контролёрларның ажылын улам сайзырангайжыдарының болгаш ажылда бар четпестерни чайладыр талазы-биле ап чорудар хемчеглерни дугуржуурлар.

Октябрь, ноябрь айларда районнарның, хоорайның улусчу контроль бөлүктериниң хуралдары болуп эртиеп. Анаа Бүгү-эвилел хуралының киржикчилери чер-черлерде боттарының коллективтеринде контролёрлар мурнуунга отчёттарын база берип, хайгыылчылар боттарының ажылхерээн чаа сорулгаларга дүүштүр турғузарын дугуржуп ап турарлар.

Октябрь, ноябрь айларда районнарның, хоорайның улусчу контроль бөлүктериниң хуралдары болуп эртиеп. Анаа Бүгү-эвилел хуралының киржикчилери чер-черлерде боттарының коллективтеринде контролёрлар мурнуунга отчёттарын база берип, хайгыылчылар боттарының ажылхерээн чаа сорулгаларга дүүштүр турғузарын дугуржуп ап турарлар.

ЧЕТПЕСТЕР-БИЛЕ ЭПТЕШПЕС

Улусчу контролёрларның чоокта чаа Москвага эрткен Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президимумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң чугаазын Кызыл районнуң хайгыылчылары улуг сонуургал-биле танымын, хандыр өөренип, боттарының ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турарлар.

Амгы үеде районда улусчу контрольдуң 45 болүү, 33 постузу бар, ында 544 хайгыылчы бактаап турар. Олар сөөлгү үеде ажылын улам идепкейжиткен. Планныг онаалдарының күүселдезиниң дутайында 21, хөй-ынитиниң өнүүзүн кадагалаан, будурүлгениң курлавырларын ажыглаттыраның планы-биле 25 хынаалдаңы чорутқан, орта районда хайгыылчыларның хөй шуруузу киришкеи. Районнуң улусчу контроль комитеди совхозтарның хайгыылчылары-биле кады бүгү ажыл-агыйларда техниканың кадагалалының болгаш ажылының, кымвар-чаар материалдарның чарыгдалының, одалга-энергетика курлавырларының камналгазының, минералдыг чемнерниң, тудуг материалдарының, үрезиннериниң, мал чемнериниң кадагалалының байдалын хынаан көргеп.

«Шамбалыг» совхозта 28 улусчу контролер бар, олар шупгузу доктаамал даалгалыг. Беш хайгыылчы техниканың ажыглалын, кадагалалын, дөрт контролер часкы, күзүү хөөү ажылдарын доктаамал хайгаараан көөр болгаш совхоз эске-

Бо чылдың бирги чартыында бөлүктүң улусчу контролёрлары кымвар-чаар материалдарның чарыгдалын, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинин, чайгы чер ажгарыглазының болгаш ажылының, кымвар-чаар материалдарның чарыгдалының, одалга-энергетика курлавырларының камналгазының, минералдыг чемнициялгелерниң, тудуг материалдарының, үрезиннериниң, мал чемнериниң кадагалалының байдалын хынаан көргеп.

«Тээлиде» совхозта улусчу контроль бөлүү хайгыылчыларның шупгузунда доктаамал даалгаиы берген, хынаалдаарны болгаш рейдилерни ёзугаар чорудуп келген. Олар 24 хынаалдаңы, рейдиин чорутқан. Он хынаалданың түңнелии бөлүктүң хуралынга чугаалашкан, сес хынаалда түңнели-биле директор дужаал үндүргеп.

Сүт-бараан фермазының ажылынга чамдык четпестер турганын хайгыылчылар илереткеп, ону эдериниң хемчеглерин алган, ынчангаш ажыл эжиңээн, сөөлгү. үеде ферма планныг онаалдаларын күүседип турар, күүрмеге дужаарын суду колдуунда бирги сорт болган.

Совхозтуң улусчу контроль бөлүү бо чылдың эрткен айларында даазырган ажылчыжинге харыысалга чок, хөй-ынитиниң өнүү-хереңгизинге каминалга-хумагалаа' чок, төтчегээр, самчыгдаар сес киижиин хемчег алган, он үш киижиин коллективиниң мурнуунга тургузуур, аксы-сөзүн алган. Совхоз он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чеднишкиниг күүседип турар, ында ажыл-агыйның улусчу контролёрларының киирген үүгү базы бар.

Совхозтуң улусчу контроль бөлүү эки ажылдаанын дээш ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединиң хүндүлел бижиниби-биле шаннаткан.

Районнуң улусчу контроль бөлүктери шупгу-ла идепкейлиг ажылдавайн турар. «Кара-Хаак» совхозта. № 62 механодомнада, райкүүскомнуң иштики хереглер килдизинде. Черби көдээ Советинде улусчу контрольдуң бөлүктериниң ажылы кошкак. Бо коллективтерде дыка хөй хайгыылчылар хынаалдаларда киришпейн турар. Районда улусчу контролёрларның үүлге чартык незинден эжиңээ бирги чартык чылда хынаалдаларга, рейдилерге киришкеп. Шак ындыг четпестер-биле моон соңгаар эптежип болбас.

А. ХРИПУНОВ.
Кызыл район.

НАЙЫРАЛДЫГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Бөгүн — Туркмен Совет Социалистиг Республиканың болгаш Туркменистанның Коммунистиг партиязының тургустунганының 60 чылы.

Бышкаң социа[illegible]ниң колкол хевирлери бөгүн сайзыраңгай үлетпүрүүр. көдээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы эртеминг болгаш культуралыг республиканың бүгү амыдыралында кеспүп турар.

Чурттуң улус ажыл-агыйының чангыс аай комплексизинге Туркменистанның ролю оон бойдус талазы-биле курлавырлары-биле тодаратпышаар. Ылангыя нефть болгаш газ тывыжы, хевең бүдүрериниң талазы-биле оон ужур-дузазы улуг Республика болза, күгүрүнүң, йодтуң, торгунуң, хевистериниң, каракульдуң, дуктуң, бахчы культураларының, виноградтың, ногаалларның болгаш чимистериниң беригизи болуп турар.

Туркменистанның үлетпүрүү ам Октябрь революциязынга чедир үеге денизээрге, продукциязы 230 катап дөйүү бүдүрүп турар. Үлетпүрүнүң нефть ажылдап кылыр, машина тудуушкуну, химия, газ, тудуг материалдарының дээш ышкаш кол-кол адырлары тургустунган.

Туркмен ССР-ниң чурттакчы чонунуң социал структуразы үндезинии-биле чаартынган. Амыда чүс ажыг нацияның болгаш улустарның төлээлекчилери чурттап болгаш ажылдап турар.

Республикада 1605 школа, 79 профтехучулище, түскай орттумак 35 өөредилге черлери болгаш 9 дээди өөредилге черлери бар. Хөй кезиинде-ле Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязынга хамаарыжыр эртем ажылының он-он черлери ында ажылдап турар. Чылдың-на 700 ажыг янзы-бүрү аттарлыг номнарны болгаш брошюраларлары (иниги тиражы 6 миллион ажыг экземпляр) үндүрүп, 35 журналды, 70 солуунуу зымак нүш-ажылының болгаш парлап турар, Ашхабадта күштүг радиостанция болгаш телетөп, театрлар болгаш филармония ажылдап турар.

60 чыл дургузунда чедип алган чедишкиниери болза, Туркменияның ажылчыны аңгызының, колхозчу тараачыларының, интеллигенциязының кыска чаштарын узбек иелер боттарының азыралынга ап, кижизиттеннер. Чижээлээрге, Россиядан, Украинадан, Белоруссиядан келген он дөрт чаштарны азырап өстүрген Бахри болгаш Шамахмед Шамахмудовтарның өг-бүлези төөгүге билдингир. Аштаан-түрээн чээрби ийи чаштарның узбек Бахрихон Ашрходжаева төрээн нези аварган.

Улус ажыл-агыйының үезин келген айтырыгларын деминг күш-биле кады кылыры —бистиң чуртувустуң чонунуң амыдыралында кол түүл ол. 1966 чылда Ташкентиге болган чер шимчээшкинниниң халавын чайладыкырга бүгү чурт киришкен. Чүгле Москва дооралыңы организациялар безин ол республикага 230 муң дөрбелчин метр чурттаалга бажыннарын, он-он школаларын, уруглар садтарын болгаш ясилерни тудуп берген. Тургузулуу күш-ажылдың интернационалчы характери болза, Ташкентиге метро тудуушкупунуң, Бухара-Урал болгаш Ортаакы Азия —Төп газ дамчыдылгазының тудуунуң үезинде база тодаргай кескү болган. Оң газеты үлетпүрүүр . Уралче, Москвазе, чурттуң төп районнарынче чорудуп берип турар.

Оон-биле чергелеңнир. Узбек республикамың он-он солдары болгаш кыстары БАМ тудуунда ажылдап, Сибирьниң нефтьбиле байлак черлерни шиитээдип алырынга дузалажып турарлар. Узбекистанның чорутканы — мелиораторлар, ирригаторлар, тудугчулар Россияның чер ажылдыгларының Кара дөрээнинг эвес зонаны шиитээдип алырынга дөй тудуунда дузалажып ажылдап турарлар. Мында, чурттуң төп кеазээнде. «Узбекистан», «Ташкент», «Найырал» деп чаа-чаа суурларның болгаш совхозтарның тургустунгаш —шаандыгы чыдып калган чер-биле мичаардагы метроволизиниң аразында чаа харылзаалдарның тургустунганының бадыткалы ол.

Азы оон өске чижектен көрээли. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалдарынга үнделеэш, бистиң чуртувуста тарын өстүрүп турар хевелиниң үүтүүн ийи хүүзүн Узбекистанда тарын өстүрүп турар. Бо республика хевеңден ангыда, торсу хендирииниң 100 хүүзүн, каракульдуң 40 хүүзүн берип турар. Хевең-саазын кижилгарын, хевең-саазын пөстерин, өшүүг металлдар, минералдыг чеминчидилгелер, дескилээр машиналар бүдүрер талазы-биле бо республика кол черни эзелеп турар. Шаандагы чыдып калган черде ам 1500 ажыг үлүг үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап турар. Күш-ажыл хуваалдазының талазы-биле Узбекистан тараны РСФСР-деп болгаш Казахстандан, нефтьпродуктуларны Туркменнидан болгаш Закавказьеден, станоктарны болгаш автомобильдерни Москвадан, Ленинградтан, Украинадан, Белоруссиядан ап турар.

(ПМА).

ЧУРУКТАРДА: Фергана областта Алтырык районнуң «Узбекистан» колхозунуң хевең өстүрүкчүлериниң мурнакчы бригадазының кежигүннери: (солагай талдан) Султан Туханев, Хамида Ходжиева, Имамали Иминов, бригадир Рано Каримова болгаш Араббай Мадалиев олар. Коллективтиң кежигүн бүрүзү бо чылдың 200-тен эвээш эвес тонна хевеңни ажаан алырын хүлээгеп; «300» деп станның белеп продукциязы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПЛАТФОРМАЛЫНДА он шүн чыл ажыг үеде ажылдап турар; «Хуа» эртем-бүдүрүлге каттыжымышкынында хлорелдиң кургаг биомассазын бүдүрериниң талазы-биле технологтуг шүтүмда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕҢ ЭРГЕЛИГЛЕРНИҢ АРАЗЫНДА

Национал айтырыгның бистиң чуртувуста канчаар шиитпирлеттиниң турарының дугайын бо республиканың чижээнден көргүзүп чугаалап бээрин ПМА-ның корреспондентизи Александр САПСАЙ Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының вице-президентизи Узбекистанның Эртемнер академиязының академигги Эркин ЮСУПОВ-тан дилээн.

— Хөй национал Совет күрүнениң 67 чыл дургузунда амыдыралы — делегейде бир дугаар социалистиг чурттуң национал айтырыгны канчаар шиитпирлээнинии, улустарны экы-дуңмалышкы чорукче, чангыс аай өг-бүлеже каттыштырып келгенинии чайынианчак чижээ-дир.

Совет күрүнениң тургустунганының төөгүлүг үези болза, социалистиг тургузугчуң болган марксизчи-ленинчи партиязының национал дараалды бүрүү-биле узуткаарының, бүгү нацияларның бот-башкартынаар эргезии боттандырарының, национал күрүнени тургузарының, чүс-чүс чылдарда дең эрге чок чораан чоруктуң ажыл эртеринии, социализм дээш демиселдиң эге чадазынче чонну каттыштырарының ёзулуг-даа үлүг лабораториязы болган. Нация бүрүзүнүң экономиктиг болгаш социал шапкын хөгжүлдезин СЭКП болза оларның бүгү тала-биле чоокшулажыышкынынга дүргедедикчи кылдыр көрүп келген болгаш көрүп-даа турар.

Шак мындыг национал политика болза, совет улустуң чазагай чорууның болгаш культура талазы-биле дениелии доктаамал өстүрериниче угланган, оңу бистиң чуртувустаа Совет эртечагырганың тургустунуп келгенинің баштайгы хүннеринден-ле доктаамал чорудуп эгелээн.

Чыдып калган, национал талазы-биле кыдыг-кызыгаар чер-дең Узбек ССР-ниң чечектелип хөгжүп турар республикажe хөгжээнинге кол рольду Совет чурттуң бүгү нацияларының аразында бижыг харылзаазы, ылангыя орус улустуң ак сеткилдиг дузазы ойнаан. Социалистиг тургузуушкунуң баштайгы үезинде-ле, чижээлээрге, Ортаакы Азияның республикаларынга чамдык фабрикаларны болгаш заводтарны Россия шуут шилчидип берген. Москвадан, Ленинградтан, Ивановодан, Свердловскиден болгаш чурттуң оон-даа өске үлетпүр төптеринден 20-36 чылдарда Узбекистанче, нефтьни болгаш көмүр-даштыг, кайны болгаш машиналарны чорудуп берип турган. Дуржулгалыг, бедик мергежилдиг чүс-чүс кижилер — инженерлер, ажылчыннар, эртемденнер культура ажылдакчылары — боттарының билиглерин болгаш арга-дуржулгазын биске тамчыдып бээри-биле Ортаакы Азияже эки түрэ-биле чедип кээп турганнар. Бо бүгү үүлдер мээң че-чергеминиң амыдыралында уттундурбас болуушкун болуп арткан.

1920 чылда В. И. Ленининиң тускай айтыышкыны-биле совет Чөөн чүкке баштайгы университет — Ташкентиниң күрүне университединиң тургускавыи эки билир бис. Ынчан Москвадан Узбекистанче —лабораторияларга дериг-херекселдерни, өөредилгеге хереглээр көргүзүг материалдарны, библиотеканы сөөртүп келген. Орус эртемденнер база келген чүве. Национал интеллигенцияны кижизидериге ол келген 86 кижи кол рольду ойнаан. Оларның аразында — профессор Илария Райкова, Узбек ажылчыны Джура Мусаевтиң өскүссүрээн оглуңун кёйгү иези база И. Райкова болган болгай. Орус херээжен кижи ол солдуң үүгле кижизидип алган эвес, ол оолга эртемнин кайгамчык болгаш каштаттынмас талаларынга инээшылды кижизиттеп. Бөгүн профессор Мусаев—хөвең тарын өстүрериниң айтырыгларының талазы-биле улуг эртемден, Узбекистанның Эртемнер академиязының шенелде биология талазы-биле институдуның директору. Ол культураның хөй-хөй сорттарын ажыдарынга оон кийирген үлүг үлуг.

База бир чижек. Бистиң чуртувустуң амыдыралынга эң берге үеге—Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинге ол дамааржыр. Ол дайын чурттуң барымын районнарындан 25 миллион кижини чөөн районнарже көжүрген. Оларның хөй-хөйү узбектерниң чылыг-чымчак сагыш-човаашкынынга таварышкан. Янзы-бүрү нацияларның 100 муң ажыг аштаанатүрээн чаштарын узбек иелер боттарының азыралынга ап, кижизиттеннер. Чижээлээрге, Россиядан, Украинадан, Белоруссиядан келген он дөрт чаштарны азырап өстүрген Бахри болгаш Шамахмед Шамахмудовтарның өг-бүлези төөгүге билдингир. Аштаан-түрээн чээрби ийи чаштарның узбек Бахрихон Ашрходжаева төрээн нези аварган.

Улус ажыл-агыйының үези келген айтырыгларын деминг күш-биле кады кылыры —бистиң чуртувустуң чонунуң амыдыралында бүгү чурт киришкен. Чүгле Москва дооралыңы организациялар безин ол республикага 230 муң дөрбелчин метр чурттаалга бажыннарын, он-он школаларын, уруглар садтарын болгаш ясилерни тудуп берген. Тургузулуу күш-ажылдың интернационалчы характери болза, Ташкентиге метро тудуушкупунуң, Бухара-Урал болгаш Ортаакы Азия —Төп газ дамчыдылгазының тудуунуң үезинде база тодаргай кескү болган. Оң газеты үлетпүрүүр . Уралче, Москвазе, чурттуң төп районнарынче чорудуп берип турар.

Оон-биле чергелеңнир. Узбек республикамың он-он солдары болгаш кыстары БАМ тудуунда ажылдап, Сибирьниң нефтьбиле байлак черлерни шиитээдип алырынга дузалажып турарлар. Узбекистанның чорутканы — мелиораторлар, ирригаторлар, тудугчулар Россияның чер ажылдыгларының Кара дөрээнинг эвес зонаны шиитээдип алырынга дөй тудуунда дузалажып ажылдап турарлар. Мында, чурттуң төп кеазээнде. «Узбекистан», «Ташкент», «Найырал» деп чаа-чаа суурларның болгаш совхозтарның тургустунганының —шаандыгы чыдып калган чер-биле мичаардагы метроволизиниң аразында чаа харылзаалдарның тургустунганының бадыткалы ол.

Азы оон өске чижектен көрээли. Агаар-бойдустуң таарымчалыг байдалдарынга үнделеэш, бистиң чуртувуста тарын өстүрүп турар хевелиниң үүтүүн ийи хүүзүн Узбекистанда тарын өстүрүп турар. Бо республика хевеңден ангыда, торсу хендирииниң 100 хүүзүн, каракульдуң 40 хүүзүн берип турар. Хевең-саазын кижилгарын, хевең-саазын пөстерин, өшүүг металлдар, минералдыг чеминчидилгелер, дескилээр машиналар бүдүрер талазы-биле бо республика кол черни эзелеп турар. Шаандагы чыдып калган черде ам 1500 ажыг үлүг үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап турар. Күш-ажыл хуваалдазының талазы-биле Узбекистан тараны РСФСР-деп болгаш Казахстандан, нефтьпродуктуларны Туркменнидан болгаш Закавказьеден, станоктарны болгаш автомобильдерни Москвадан, Ленинградтан, Украинадан, Белоруссиядан ап турар.

(ПМА).

ЧУРУКТАРДА: Фергана областта Алтырык районнуң «Узбекистан» колхозунуң хевең өстүрүкчүлериниң мурнакчы бригадазының кежигүннери: (солагай талдан) Султан Туханев, Хамида Ходжиева, Имамали Иминов, бригадир Рано Каримова болгаш Араббай Мадалиев олар. Коллективтиң кежигүн бүрүзү бо чылдың 200-тен эвээш эвес тонна хевеңни ажаан алырын хүлээгеп; «300» деп станның белеп продукциязы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

(Төнчүзү. Этезя 1-ги арыда).

ЛИТЕРАТУРАЛАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ

Дамба-Доржу («Тооруктуг домгай Тандым») оларның күүседкеи мрларын болгаш Борис Монгуштуң сыгдыны көрүкчүлер сеткил ханып дыңнаннар.

Концерттиң төнчүзү— Р. Д. Кенденбильдин аялгазынга «Аъдыныңың» эрес кашпагай күүселдези, ямыяк кыстарның эвилгир чараш танцызы- Түпеленде —ниити ыр.

Концерт соонда көрүкчүлерниң элээн каш үнелеэшкинии мындыг. «Тулган концерт-тир!»— деп, машина тудуушкун заводунуң ажылчыны А. Д. Ворон чугаалады. Оон ол үнелелии кады ажылдап турары эштери болгаш өрт кампаламының ийи аныяк дайынчылары база деткиди. Тыва уран чүүл-биле олар бирле дугаар ужуражып турары ол.

— Тулган-дыр!— деп, Күрүмениң Гнесиның аттыг музыка училищезиниң директорунуң оралакчызы Н. В. Востряков чөпшээрешкеш, «Эрхейлер!» деп мактап кагды.

— Кайгамчык-тыр! — деп, Тывага хөй чылда ажылдаан амгы үеде Москва областында ажылдап турар А. Н. Богдавова магадады.

Мындыг үнелэшкинии концерттиң шупту көрүкчүлери берип турар деп бузурелдиңбиле чугаалап болуп, Оларга ук концерт Совет Тываның уран чүүлүнүң ёзулуг-ла ажыдыышкыны болган.

• • •

Тывының литературазының болгаш уран чүүлүнүң төлээлекчилериниң Москвага хүннери солуп болган. Ермолова аттыг театрга тыва хөгжүмшин театрының ийи —В. Кок-оолдуң «Хайыраан бот» болгаш А. Перекалиниң «Изиг точка» деп шилерии москвачыларга көргускен.

Күрүмениң «Саян» ансамбли Литераторларның төп бажыңында болгаш Күрүмениң Чайковскиий аттыг концерт залында оюн көргускен. РСФСР-ниң организацияларының Олимпийжи суурда Культура ордузунга ыры-хөгжүмнүг «Аян» ансамбль бодунуң мергежилии көргускен.

«Москва-Сортировочная» локомотив депозунуң болгаш Перовонуң садыг машиналары кылыр заводунуң күш-ажылчы коллективтери-биле Тываның төлээлекчилериниң ужуражымышкыннары чүректиң ханызындан бооп эрткен. Кызылдың уран чүүл үчилищезиниң сүгүүлдарының болгаш башкыларының Москваның күрүненің Гнесиның аттыг үчилищезинде эш-өөрү-биле ужуражымышкыны болгаш Тываның чүруктуларының база уран шевер чазаныкчыларының ийи делегелгези чогаадыкчы ажылдарның отчёттары болган.

РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинии кадбак хуралынга Тываның чогаалчыларының чогаалдарын чугаалажып көрген. Анаа Москваның сураглыг чогаалчылары болгаш критиктери киришкеннер. База-ла анаа оларның алдызынга — идепкейлиг очулдурукчуларга болгаш редакторларга РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинии Хүндүлел бижиктерии болгаш РСФСР-ниң культураның алдэрлиг ажылдакчызы атты тыпсыр дугаймында бижиктерии тывыскылаан. Оларның аразында—шулукчу болгаш очулдурукчу Сергей Северцев база бар. Ол Ольга Ивинская-биле кады С. Сарыг-оолдуң «Совет Эвилелиниң хамаатызым мен» деп кайгамчыктыг шулүүн очулдургаш, орус номчукчуга бараалгатканнар.

Тыва литератураның аңгыаңгы жанрларының дөгжүп келгенииниң дүтээйын критик М. А. Хадаханэмин чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнаан. Оон соонда чогаадчы Анатолий Алексин сес алган. Ол уран чогаал очулдурулгаларының болгаш культураларының бот-боттарының аразында байлакшынырынга оларның ролюнүң дугайын чугаалаан, уругларның болгаш дыңыктарның сагыш-сеткилинге таарышкан литератураже хөй кичээнгей салза чогуурун демдеглээн.

Тывага ажылдап турган орус шулукчуларнын чогаал ажылының дугайын Михаил Годенко чугаалаан. Ол чүгле профессионал эвес, харын база аныяк чогаалчыларның чогаалдарын база сайгарган. Тыва номнарның хоочун очулдурукчузу болгаш редактору Павел Железнов бодунуң эки ном-шулүктерии номчаан, ол ышаан чогаалчылар —Якутиядаң Софров Данилов болгаш Хакасиядан Михаил Кильчичаков олар база чүве чугаалааннар. «Современник» деп номчудурер черииң национал литературалар кылдыынын эргелекчизи Вадим Деменьтьев ол черге парлаттынган тыва авторларның номнарының дугайын чугаалаан. «Детгиздиң» редакциялар кылдыынын эргелекчизи Галина Московская ол ном үндүрер черге парлаттынган «Тыва тоолдар» ному дээш байыр чедиргеш, номнуң тургузукчузу болгаш редактору М. А. Хадаханэге автор экземпляры тывыскан.

Чогаалчылар Семён Шуртаков болгаш Валерий Поволяев тыва чогаалчыларның чамдык өрээлдерии анализтеп чугааланнар. Шулукчу Юрий Кузнецов шулуктериниң чамдык чыындыларын таныылбырлаан.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак ол хуралга чүве чугаалаан, тыва чогаалчыларының чогаалдарын сайгарып көөрүнге киришкен бүгү кижилерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирип, оларга үнелиг сүмелерин кылган.

Ол-ла дүмүн кежээзинде Литераторларның төп бажыңында москвачыларның Тываның шулукчулери-биле ужуражышкыны болган. Анаа К. Кудажи, М. Кенин-Лобсан, А. Даржай, В. Серен-оол болгаш бо одуругларның автору киришкеннер. Анаа бистиң москвачы шулукчу эш-өөрүвүс П. Железнов, А. Смольяников, Е. Андреева, Ю. Кузнецов, Р. Разумовский, А. Парра олар база чүве чугаалааннар.

Ол кежээге киришкен Михаил Вершинин дайын орукгарында тыва эки турачылар-биле ужурашкан болганындан маадырларының аттарын тус-тузунда адап турган.

— Бөгүнгү бистиң ужуражышкыныывыс чүгле литератураларыың нәймралы эвес, харын база чүректиң ханызындан аңы-дуңмалышкы чорук-тур—деп, ол чугаалаан.

С. КОЗЛОВА,
бистиң корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛДАРЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Амгы америк администрациянның милитаристиг политиказының удурланыышкынның массалыг чыскаалдары АКШ-тың хоорайларынга болган. Президент Рейганның соңгулда мурнуу чарында чуртка амгы улучшкунуунуң үезинде соңгукчулар ону удурланыышкынның массалыг чыскаалдарыбиле утпуп турар. Чижээ, Вашингтонче ээп келириниң мурнуу чарында Рейган Колумбус хоорайга доктаагаш, а Огайо штатта ол хоорайның чуруттакчылары президентиги удурланыышкынның чыскаалы-биле утпаан. Огайо штаттың университет стадионунга Рейган кажан үүле чугаалап турда, чыылганнар ону метеги кижи-дир сеп деп дыңнаадыр адааннар. Кажан президент дайынзырап чугааларны эгелей бээрге, соңгукчулар ону «АКШ-тың шериглерин Төп Америкадан үндүрер!», «Космоска боо-чепсекти тургустыгыс!» деп лозуннар-биле үзе кычып турганнар.

ДАЙЫННЫ СОКСАДЫР ДЭЭШ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Чуртта хан төгүүшкүнүүт дайынны соксадыр болгаш иштики чорудээни чугаалажыышкынынарның аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээр дээш Чадтың национал чаңгыс эвиниң шилчиишкининг чазаа (ПЛНЕ) туржуп турар деп. ПЛНЕ-ниң төлээлекчизи Х. Сенусси парлалга конференциязынга медегээн. Айтырыгны тайбың шиитпирлээринге белеп чорукту Хабрениң ёзу-чуруму бир эвес илергейлезес болза. Чадта байдалдың улам ылай чидиглениринии бүгү харыысалгазын ол хүлээр апаар деп, төлээлекчи айытkан.

Лагоска кылдыынган дугуржулга ёзугаар хүлээп көрүнгеи шериг-политиктиг бүгү белүктериниң хөй мурууну Чадтың национал чаңгыс эвиниң шилчиишкининг чазаан детким турар деп, Х. Сенусси чугаалаан. Шилчиишкининг чазак чуруттуң барык бүгү районнарында дайынчы шериглериг болуп турар.

Чадка хамаарыштыр Франциянның чазаанын политиказын болгаш ходелиишкиниерни ППНЕ-ниң төлээлекчизи шыңгы буруу шапкан. Чадтан үндүрген француз шериглерни Франциянның чазаа Чадтың кожазы чуруттарда тургузуп турар. Хабрениң ёзу-чурумунга дузалаарын Франция ам-даа үргүлчүлеиишаан. Париж бир эвес француз шериглерни Чадка дедир экизээр болза, ону агрессиянын чаа актызы кылды» ППНЕ санаар апаар деп, Х. Сенусси чугаалаан.

МЕДЕГЛЕЛ КЫЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарының Гренадага удур араатанзыг агрессиязының бир чыл болганы-биле холбаштыр Журналистериң делегей организациязы медегзел кылган.

Бодунуң империалистиг болгаш колониалисчи характериниң талазы-биле дэрбечи ол халдаашкын ажелекчи болган эң-не дерзин үүлгедиг болган деп медеглелде айытkан. АКШ-тың агрессиязын делегейниң бүгү улустары шыңгыы буруу шапкан болган ам-даа буруу шаап турар. Ол чуртта парлалганың хостуун узуткаан, массалыг информация организацияларының ажыл-чорудулгазын хораан, а журналистерни ажылдан үндүр сывырган.

Делегейниң 200 муң журналистериниң омушөзиидеп Журналистериң делегей организациязы АКШ-тың агрессиязын база кагап шыңгыы буруу шапкан болган америк ажелекчи шериглерни Гренададан доп-дораан үндүрериии негээн.

ЧАА ОРГАНИЗАЦИЯ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Рейганизмге удур деп-шилгелиг эвилел» деп салдарлыг чаа организация Американың Каттышкан Штаттарында ажылдап эгелээн. Оны тургузарыга янзы-бүрү хөй-ниити, аныяктар болгаш херээжеңнер организацияларының төлээлекчилери киришкен.

Президент соңгулдаларынга Рейганы аштырымышкыга таварыштырары —чаа эвилелдиң кол соруглазы-дыр деп, ук организацияның удуртулгазының кежигүнү Тед Глик СЭТА-ның корреспондентизиге медегээн. Амгы администрация делегей херектерииге келергей айыылдыг угланыышкынны, иштики политика талазы-биле чоңга удур ходелиишкиниерии боттандырып турар. Ол политика хөй миллион американарга берге байдалды таварыштырган. Ам-даа дөрт чылда мындыг кызыышкынnарга таварыжырын американар күзевейн турар деп, Т. Глик чугаалаан.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР БОЛГАН

ДАМАСК. (СЭТА). Сириа Араб Республиказының президентизи Хафез Асад Ливанның мурнуу девискээриниң херектериниң болгаш чазартылга талазы-биле министр, «Амаль» деп шинт шимчээшкиниинің удуртукчузу Набих Берри-биле чугаалажыышкынnар кылган. Саиз информация агентствозунуң дыңнаткынын ёзугаар алырга, Ливанда байдалды ужуражышкынның үезинде чугаалажып көрген. Ливанга айыыл чок чорукту быжыглаарынче болган израиль эжелеңдеи ол чуртту хостаарынче утпагаан кужесьыышкыннарын база чугаалашкан.

МЭЭҢ ТЫВАМ

— Шүлүглел —

Билбес улус болганчок-ла,
«Бин-Хемде ковуруглер хөйүн» дижир.
Кожугларлыг салдар дээрден
Коштунушкан эриктер дег
Кестүр-дүр ийин.
«Өзеп кыдыы кырланнарда,
Өөр ак-ак чаанар чор»—деп,
Ол чүү чүвел?
Адап-сурап чедип келген.
Аржаанында өглер мыкаа
майгыннар-дыр.
«Чайы изиг, кыжы дошкун,
Чазы, күзү кара дөңат,
Кавыскалыг,
Бедик черге улус канчап
Белеп-селеп аарбас чоор»—
деп, сонуургадым.
Ат мунгаш чедиргилеп,
Арыг, кылан соок сугга
тыныгылап,
Аннап-динчеп, кадарчылап,
Ажыл-биле эмнеп аар
мындыг чон бо.
«Телер турар бизеңнерден
Делегейни кым-даа эргий
көрүп албас.
Өгбе-салгал төөгүнде,
Өртемчейни дескинген кижи
бар бе?
Аъттыг, чадаг, корабльдыг
Аян кылган тыва кижи
дыннаваан мен.
Үгүвустан черлер кезип,
Үзүүп чоруур улус ховар
турган бооп ийин.
Хупурай бер, күзээр болза,
Кургаг черлер, далай-суглар
тамчып чораан.
Делегейни каш-даа катап
Дескинип каапталы — чайлыг
херек.
Оскал-оолдуң оолдары
Орук туржук, чиге дузак
кырлап чораан.
Бомбүрзекти эргип каапкан,
Бодүүн чижек сөглезимзе
четчи бээр боор.
Дерсу аңчы дугайында
Делегейде билбес кижи ховар
бооп ийин.
Оскар аттыг шаинал чедир
Ону база арат оглу артист
ойнаан.
«Ас-сес кады болганчок-ла
Ат мактаар чаңчылыннар
чылдаа чүдел?
Көшкүн арат ыяшчуруглуг.
Хөөвүй чүгле аът билир
дивейн көргеч!
Адам-өгбем хөлгези боор.
Аът менээ—бодаларым
сүлдези дег.
Талыгырда ушкан сылдыс—
Таиаа-Херед халдып чораан
мышкаш кестүр.
Адыр талда аът бажы
Аалдар турган хонаштарда
баглаштар-даа,
«Аът өлүр—баглаан артар,
Ада өлүр—оглу артар»
дижири дег.
Ада-чуртуң сайзырадын
Аъттың ыягын маны-биле
деңнексээр мен.
Ениссейни чүгенээри—
Эмдик аътты чаажыктырып
алыры дег.
Чаш төл өзүп доруккаштың
Саннарының бязеңинден
хараары-даа,
Эр бооп өзүп, үзеңги теп,
Үзеринге олурупкан Маадыр
дег.
«Саннарының бедиин тепкен
Шак ол Маадыр кайыдыва
үглаар ирги?
Кайыже че? Сээнии шын.
Кайнаар баарын чүс-чүс
чылда дилеңген бис.
Чолдуң оруун Саян даанын
Соңгу эдээ—Шушка турган
Улуг кижи
Айтып берип, орук баштаан,
Аны-дунма чонпуң оруун
эдерген бис.
«Ынчаарга-ла тывааларга
Ыдык бедик—Саян болур
мындыг-дыр аа?»
Саян, Памир, Кавказ, Урал—
Чаладыва бедик үшер
тепкиштер-дир.
Ынаныштың тугун шашкан
Ыдык бедик—чүрээвис боор
Москва ол.
Октябрьның хүнү чыраан
Ол дег бедик ораннарда
кайда-даа чок.
Кремльдиң сылдызының
Херелинге чайыналып кестүп
турар.
Саян базры аңык черде
Чараш ак өг—мээң Тывам—
Совет Тыва!
Тараа тарым, малын малдап,
Дарганнаның, тудуг тудуп,
ырлап турар,
Совет чуртуң хамаатызы.
Чоргаар кижи—тыва кижи
болуп од мен!

Вл. СЕРГЕ-ООЛ.

1984 ч.

(Төнчүзү. Этези № 235, 244, 247 «Шында»).

КИНОНУҢ МААДЫРЫ

Алдарлыг механизатор Иван Дмитриевич Пискаревтиң төрүттүнген хүнүн суурыуң чурттакчылары өөрүнүүр байдалбиле демделээнинер. Трактористиң дугайында кинону Культура бажыңынга ук трактористиң дугайында «Эрес-маадырлыг чорук» деп кинону база үндүрген.

Пискарев дайын мурнукпала трактористел турган. Оон соонда — кадыг-берге тулуушкуннар, зар балыглаашкыным. Тракторист ийи бут чок арткан. Фронтудан чанып келгеш, ол бодуңун мурнунга херек кырында болдунмас хире сорулганы салган — база катап трактористээр!

Пискаревтиң ажылдап турарын, оон амыдыралын кинода көргүскен. Коммунист дагдыкчы ажылынга идепкейлиг киржип турар. Районнуң механизаторларының аразында Пискарев аттыг шаинал тургустунгай. Чоокта чаа ол шаиналды «Добрая надежда» совхозтуң аныяк механизатору Виктор Игнатов чаалап алган. Ук шаиналды анда Пискарев бодуу тывыскан.

А. ПОНОМАРЕНКО,
Рязан областың Александро-Невский суур.

ооо

Айтыртының дилээрге-даа
Артык кезек тывылбас-тыр.
Аксың ажып, мени өршээ,
Айлап куштан өткүт
үнүүм!

Сени ажар мыраажы чок,
Сенээ чедер инженер чок...
Идегелим чүгле сенде,
Ийи караам чажың боля!

ооо

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ЫНЧАН КЫЗЫЛ ШӨЛГЕ

Дайын чылдарында Кремльдиң комендантызы турган генерал-лейтенант Н. К. Спиридонов 1941 чылдың күзүүнде Кызыл шөлдү канчаар чажырып каан турганын мынчаар сактып чугаалаар. «Гитлержи Германияның халдаанының соонда бистиң мурнувуска мындыг соруглга салдынган: Мавзолейни фашистериниң бомбалаашкынындан кандыг арга-биле камгалап ап болурул, дайзынның ужудукчуларын канчаар мегелээрил? Мавзолейни элезинниг шоодайлар-биле дуй каар бе? Бомбалаашкындан ол дөмей-ле камгалап шыдавас. Чурукчуларның болган архитекторларның сумези-биле ону көзүлбес кылдыр чажырар деп шинтпирлээн бис. 1500 метр кадыг пес тыпкан, ийи-үш хүн дургузунда оон-биле «бажын» бижып, даарап алган бис. Аңаа соңгалар болган эжик чураш, ону Мавзолейге кедиргилеп бис».

Ол үеде Кремльдиң суургаларының баштарында беш адырларны база өөрүпкеш, чажыра шып каан турган. Хүрээлериң болган дуганнарның аллынган кази баштарын балалбас будуктар-биле буулаан. Кремль ханазын дургаар, Кызыл шөлдеи Ивановск шөлге чедир бажыңнар болган ыяштар чураан. Уг-шигин айтыр демдектиг үүлге—Москва хемниң эътээнге — баржаларны болган салдарны тырый тургускаш, бажыннар чураан четкилер-биле дуй каап каан турган.

Од ажылдар доосту бөөрге, Кызыл шөл кырын ужун чораан самолёттан хынап көрген. Ужудукчу элээн каш долгандырыгларны кылгаш, мынчаар айтыкаан: кырындан көөрге, бүгү девискээр биче хемчээлдиг эрги бажыңнар-биле туттуиган ышкаш. Кремль болгаш Мавзолей чанында долгандыр турар тудугаар-биле тутчуг берген ышкаш көстүр-дүр.

Москваже агаардан хаяаашкынны фашистер июль төнчүзүнде эгелээнинер. Мавзолейниң чажыртынызы дайзынның ужудукчуларын будулдуруп, агаардан согуглар кылырынга дыка шаптыктаан. Ынчалза-даа гитлержилер Кремльдиң девискээрияче частыр 15 хире бомбаны (оларда чүгле чаагыс 250 килограмм денгелиг чазыбаан) болган өртемдиреп чүс-чүс бомбаны октаптар аргалыг болганнар..

Ленининиң Мавзолейи ынчалдыр 4,5 ай хире турган. Чажыртынытыны 1941 чылдың ноябрь 7-же дүнезинде—Москва камгалакчыларының төөгүлүг чыскаалының бүдүүзүнде ап каггаи. Ол хүн Кызыл шөлге чыскаалган дайынчыларның болган командирлериниң кичээнгейн граниттеи кылган Мавзолейже угланган болган.

Ноябрь 7-ниң чыскаалының соонда, Ленининиң Мавзолейни чажыртыныг-биле шыппаан. Дайынның баштайгы айлары бистиң ужудукчуларывыс, зенитчиктериивис болгаш аэростатчиктериивис Москваның дээрии дайзынның самолёттары (ийи-чангызы-ла эртикеп) эртнес кылдыр камгалап шыдаарын көргүскен. А 1942 чылдың июньда Москваны бомбалаар деп бодалыядан дайзын шуут-ла ойталаан. Германияның күргаг чер шеригленининң чиигине штабының начальныгы генерал Ф. Гальдер бодунуң демдеглелиниге мынча деп бижээн: «Күштүг агаар камгалалы Москваны агаардан халдаттынмас кылдыр камгалап турар».

ЭРЕС-ДИДИМ ЧОРУУ ДЭЭШ

Пюльшага Копанув дээр көдээ суурнуң чурттакчызы Ю. Налеич бажыңының чанында огородуига ажылдап тургаш, черии казыптарга шериг кижи сөөгү чыткан. Оон чанындан 1801940 дугаарлыг «Эрес-дидим чорук дээш» медаль база тывылган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маңаа улуг тулчуушкун болган. Суур чамдыкта ол талаиын, чамдыкта бо талаиың холунга каш-даа катап кирген. Суурнуң дириг арткан чурттакчылары совет шеригленииң маадырлыг чоруун караа-биле көргеннер.

Отородтан тывылган совет шеригниң сөөгүн суурнуң чурттакчылары Эльблонг хоорайда совет шеригленииң чевәәнде шериг ёзу-биле хөөржүткеп.

ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң кол кадрлар эргелелиниң дыннатканын ёзугаар алырга, 1801940 дугаарлыг «Эрес-дидим чорук дээш» медальды 321-ги адыгжы дивизияның 79-ку адыгжы полугунуң салбыр командири улуг сержант Турагельдя Тончубаевке 1945 чылдың январьда тывыскан болган. Дайын мурнунда ол Кыргыс ССР-ниң Ош областа Кара-Суй районнуң Еркин көдээ Совединиң девискээринге чурттап турган.

Турагельди дириг турган база бир «Эрес-дидим чорук дээш» деп медаль-биле шанналган турган.

(«Красная звезда» солундан).

ОН БИР ШАК ЧЕДЕРГЕ-ЛЕ...

Бистиң коллективте он бир шакты манаваа кижи чок. Хүнүң-не ындыг, пат-ла чайгыгып калган. Ол үе чоохшулаан тудум улам шылагзынып, херлип-көстүп, харындаа, чажырган канчаар, эзеңдаа орар апаар бис. Шакты маңаарга, үрүн канчаар ону, минуталар чылдар сагындырар, шактың согуннары көңгүс чылбас — малгашка дүшкен машина-ла. Ынчап орувуста ийи-чаңгыс шагжок үннерлээ дыңналгылаар:

— Турупкан шак боор бе бо?

— Дүргелээр болза!

— Үёх!

— Ам-даа каш минута бардыр.

Адак соонда маңаан үе-шакдаа келир, аңырап ажылдакчылар олуттарындан турган, мурнуи булаажы-булаажы дашкаар үне халчыр. Бараанын көөр болзунарза, ана, эжикке сыңмарлажып, иткиленжип-даа турар. Кайнаар далажырлары ол? Ындыг чугула чүү болганы? Он бир шак чедерге-ле, шуптузу ындыгдырлар ийин. Дарганнарывыс безин ындыг. Харын олар баштап турарлар.

Үне халышкан улус элээн болганда бо кирип кээрлер. Арта-ла, чугаа-сооду үнүп, омак-хөлүү аажок апарган болур. Сактырга, кижи бүрүзүнүң өөрүшкү-маннайы көдүрлүп, карактары чырый берген ышкаш. Ажыл үезинде бичии када чапсарлап, «баш сергедип», сула шимчээшкиннер кылып алырының ажыы ол хире-дир. Гимнастикалап алырга аан.

Бистиң коллектив бүдүүлге гимнастиказын каш чыл бурунгаар кылып эгелээн. Хүнүң-не он бир шак чедерге, даштыгаа чыскаалыптар. Кыжын коридорга-даа турунтар. Оон-на эгелээр: «бир-рээ! И-йи! Үү-үшш! Бут баштавышаан, холуңнарны өрү суигаш, катап-ла оожум суларап бадынар! Тыныш ханы болур ужурлуг, бир-рээ!...».

Бачым ажылдан, ылаигы баш көдүрбейн олурар улус ындыг сула шимчээшкиннерни кылып, херлип-көстүп алырга, шынап-ла, куш кирип, сергеп келир. Ынчангаш бис сула шимчээшкиннерни үүлге он бир шакта эвес, а дүш соонда, дөрт шакта база кылып турар бис. Оң шуут чаңчыл болу берген.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ДОНДУУ ИРЕЙБИЛЕ ДОНДУВАА КАДАЙ

Шала хөөреиик чаңныг Дондуу биле топтуг бүдүүттуг Дондувааның ирей-кадай чурттап чорааи чүвең иргии. Ирей чазаныр, бызаңнаар — шору шевер-даа кижи чүве-дир: үлгүүрге, ыиаа, хаиа туржук, шанак, дуга, дугуйну-даа борастап каар. А кадай даараныр, быштыкар— база-ла холлан ине-чүскүк салбас...

Бир-ле катап ирей өөнүң даштынга аптара чазаи ораи иргии. Канчаигаш-ла көөрге дээреп тырылаыр дагжап. ийи чазгыныг ужар-хеме ужуп бар чораан. Ирей шошух карааи ыиаар шыгаап ужар-хемеии чараишыиын көрүп олура, кадайны кыйгыргаш мыича деп-тир:

— Кадай, аа кадай, бо ужуи чоруур чүвеиии чараижы көрдеи. Эт деп чүве боаур ийаи. Ону маиаа кылыпдаа алза чүл ыичаш?

— Оо-та, сээң биле бис ийи ону кылыш... Чөвүүр дей бербээи сеи бе, аижак? Чазгыныаныц мяитган чазаар-ла ыйаан сеи, а тырыгайныи чоруур чүвеиии чүдеп чазап аар сеи?— деп, кадай чегеиип, улуг тыигаи чүвеи иргии.

* * *

Дондуу, Дондувааның ирей-кадайның хоорайга чурттап турар уруу бар чүве-дир. Кыргыиар бир катап уруунуң аалынга аалдап кээп-тирлеп. Уруу, күдээзи ава, ачазыи өөрүшкү-маннайлыг үткүп алгаш, аъш-чемниң дээжизи-биле хундулаштыкпиер. Дондуу ирей аиаа өөрээш, кежээ дургу хөөреп-хөөреп, артык дашка апкаиын эскербээи бооп тур...

Уругларының бажыңынга ханнга азар чартыы бузук көрүнчүк бар чүве-дир. Эртеи эрте Дондуу ирей тура халаап, канчаигаш-ла муршуиче көөрге, көрүнчүкте арныиың чартыы кестүп турган. Ирей кортканындан олура дүжер каскаи:

— А богда, кадай, бо арныи чартыы канчап баргаиы ол?—деп, дүвү-далаш кадайны барып оттурган. Кадай чүвеиии ужурун даап биляп каап, ыича деп хиииреигеи:

— Чиде бергеи ол-дур ийии. Арагалаарга оор аппаргаиы ол-дур...

* * *

Кыргыиар каш хой, өшкүлүг, саап ижер инектиг-даа чүвең иргии. Ажы-төлү база улгатпаи, ында-мында өлдүгбаштыг, ажыл-агыйлыг. Дондуу ирей аиаа ажжок чоргаарлыыр. Бир катап өөрге таныыры кажы кирип келгеш, шайлап олурда, ыича деп-тир эвеспе:

— Аа богда, ажы-төл шуптузу өскеи, эртем-билиглиг болуртаада база берге-ле-дир... Шуптузу машина-балгаттыг боор көөр... Даштын каш малды тедер деп барган улус бо. Дүмеиии шаап кээр, коданга хойдаа чыттырбас.

Ирейниң ол чугаазын ыиыижаап, Дондувааа кадай арны кыскыже миякай.

— Контуг хөөреиик чүвеиии сөзүи сес деп, мегелеи олурарыы ол-дур... Оон сөзүиге бүзүревеиер—деп, шыиыя-на чугаалаан-дыр.

Дондуу ирей «Эйнам» дээш, дандыыны ядыиге каптаап, хаижаар базып үиүпкеи. Оон даштын, ана, муи кара хойдуг чүве дег: «Хайт! Ойт! Куут!» деп кыпсыччыдыр кыйгы салып, сеткилии эдектиргеи турган-дыр эвеспе.

Игорь ИРГИТ.

МЫНДЫГ БАЗА БОЛГУЛААР

✦ Коллективтиң хуралы дооступ турган.

Хурал даргазы: — Справка бээр кижи бар бе?

Артыкы олуттан бир кижи: —Бар-бар. Мен бүгүн эңчи чордум, справкам бо!

✦ Чер чедишпезинден Токиода хөй каът бажыннар көвүдеп турар. Ам ында түстеи өрү каъттыг бажыңнарның саны дөртеи чедип турар. Хөй каът бажыннарга өрт өөрүреры берге. А Токиода чер шимчээшкиии хөй боорга, соңгаларны маска-биле буза кактыммас шиддер-биле шилдеп турар. Ынчангаш өрт өөрүкчүлери соңга буза адаар түскай ракеталар-биле чепсегленгеи.

✦ Бразиль футболдуң хаанын Пеле шоладыг Эдсон Арантес ду Насименту бодунуң туруунуң президентизи болур күзелин илереткен. «Фольа да Сан-Паулу» солуунуң дыннаткыны-биле алырга, Пеле сенатор-даа, губернатор-даа болуксавас, «чүгле президент болуксап тур мен» дээн.

✦ Швейцария чурттуг Пауль Бюлер чазым огородка ажылдап тургаш, билээн чидирив алган. Күзүи дүжүт ажаан тургаш, бир мөрөөзү тура тыртпыи көөрге, билээи ол мөрөөзүп ужукта кедиргидир экирий берген болган.

УЖУРАЖЫЫШКЫНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың Күрүнниң педагогика институдунуң бойдус-география (биология-химия) факультединиң оны доосканнарны бо чылдың ноябрь 9-та 18-00 шакта болур «Ужуражыга кежээзинге» келиринче чалап тур.

ТЫВЫЗЫКТАР

КРОССВОРД

ҮСТҮНДЕН:

1. Үш алышкының Ортуңу чечен. (Баажызы эдилелде)
2. Дыиаажантың баарыида Хүреқ чавага киштеп тур. (Каастагада).
3. Алдыы чердеи Алдыи баштыг кадыи келип. (Куш).
4. Өкпе-чүрээи кызаңнаткан. Ийи будуи дазайнаткан. (Эдилел).
5. Бодуы четпээн черимеи Борбак-кырам четтеи. (Дириг амытанда).
6. Ийде чартык эт. (Дириг амытанда).

ДООРА ДУРГААР:

7. Бээжии оглу Беш курлуг. (Сава).
8. Сарыг аскыр сайт дилеи. Сарыг довурак бүрт дилеи. (Дириг амытанда).
9. Үжеи ийи кожактыг, Хөдүгүр шилге багланыптыг. (Дириг амытанда).
10. Өөлет оглумуи Өөз ак. (Ак).
11. Шил доигам. Сагеи бөөшкүлүүг. (Үңүште).
12. Даштың көөрге —ак чаг. Иштии көөрге— кара хан. (Насеком).
13. «Хыйт!» хээш Хымыжии аппарды. (Дириг амытанда)
14. Муи моҥурелыг. Муидаазыи чалаалыг. (Куш).
15. Өөруиге келгеш киштевес, Өлеиге келгеш оттаавас. (Спорт херекселя).
16. Кедүртүнмес досказр, Кевей сүглуг досказр. (Эдилелде).
17. Дамды дүшпес Даш өргөө. (Бойдуста).
18. Ужар куштуң чамдыкызы. Успэ-Хөлдүң чамдыкызы. Чарт мяитың чамдыкызы, Чарт сөөктүң чамдыкызы. (Спорт херекселя).
19. Кеи-кеи мыттыг. Кожаалайында сладактыг. (Дириг амытанда).

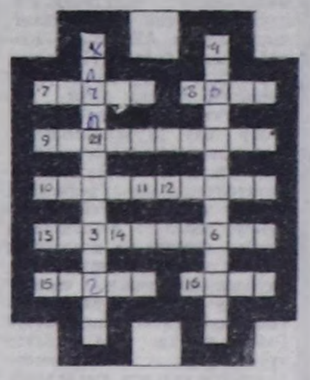

ОЙГААР

Бөгүн республикага бүргеи, ыяшыр, чамдык черлерге быскеи хар чаар. Соңгу-барыыи чүктеи хаттың дүргеии секундада 5—10 метр.

Дүне 8—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүидус 2—7 градус, чамдык черлерге воль градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыыи чүктеи хаттың дүргеии 5—10 метр. Дүне 8—10 градус соок, хүиаус 5—7 градус чылыыр.

Редакторнуң орлаичызы К. К. САТ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастливая Женька» 9.50, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатказ), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Завещание профессора Доуэля» 9.20, 12.10, 14.00, 19.00, «Тайна третьей планеты» 10.50, «Карнавал» (2 сериялыг) 16.00, «Универсум» 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Таиыор Диско» (2 сериялыг) 10.00, 12.30, 15.10, 17.40, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Угрюм река» (1 болгаи 2 сериялары) 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Автомехаииктериии, секретарь машинакчыларыиың, «А», «Б», «С», «Д», «Е» категорииың чоланчыларыкыиың, радиотелеграфистериии кежээки курстарынга өөреиирии күзээиериии ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техииктиг школазы чалап тур.

Киидээлер 1984 чылдың ноябрь 10-да эгелээр.

Секретарь машинакчыларың хүидуску курстарынга өөреиирии күзээиериии база чалап тур. Киидээлер 1984 чылдың ноябрь 12-де эгелээр.

Редакциянның адреси

667000. Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу бажы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаичыларының 2-35-24, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болган үлегтер киижилериниң 2-31-75, пропаганда болган совет тургузуу киижилериниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информасиие киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агыйлыг киижизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейн бараанда 2-32-75 телефоннер болгаар.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2075.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном сидимниң херектериин талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01098.

республ... БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 250 (12640) | 1984 чылдың октябрь 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң чазаа октябрь 26-да Кремльдиң Улуг ордузунга МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунхтуң алдары дээш дүштеки шайлалга тургускан.

Ж. Батмунх-биле кады оңу үдеп келген моол партия болгаш күрүне ажылдакчылары аңаа барган.

Совет талдан дүштеки шайлалгага эштер К. У. Черненко, Г. А. Алиев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, өскедаа албан кижилери барганнар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Батмунх!

Хүндүлүг эштер, өңнүктер!

Совет удуртукчуларының өмүнээнден Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-зының Чиңгине секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Батмунхка болгаш мында турар бүгү моол эштерге чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээрел көрүнер.

Бистер силерни шаандан бээр шылгаттыган өңнүктер кылдыр үзүлээш ап тур бис, эргим эштер. Бистиң чурттарывыстың улустары моон-биле ам алдан чыл ажыг үениң иштинде эки чаагай келир үе дээш, социализм дээш кады демисежип келген. Бистиң ядырылывыстың үнүзүнүң идегелдиг болгаш быжыг. Оңу Владимир Ильич Ленин биле Сухэ-Батор үндезилеп тургускан.

Халхин-Голга болган тулчушкуннарга, делегейниң ийи-гя дайынының чылдарында япон милитаризмге удур демисселге совет болгаш моол улустарның солдат, дыстарының кады кылган маадырлыг чоруктары аңы-дуңмалышкы ёзулуг өшпес тураскаалы боол турар. Совет болгаш моол улустар ол найыралды үнелеп, улам быжыглап турар.

Бистиң чурттарывыстың арасынга кады ажылдажылга улам-на калбарып база харылзап турарын көөрү өөрүнчүг боол турар. Ол дугайын мырыңай чаа болган чугаалажышкыннар база хереченилеп турар.

Моол улус улуг болгаш алдарлыг юбилейниң бүдүүзүнде төрүп турар. 60 чылдар мурнунда Моолдуң Араттың революстуг намының Улуг Октябрьның үлегер-чижээнге соруг кирип, Совет Россиянып пролетариады-биле аңы-дуңма эвилелиңге даянып алгаш, бодунуң чуртун капиталистиг эвес орук-биле хөгжүдүрүнүң угланышкынның үлүзүн алгап. Силер кажан төрелгетениң төөгүзүнде бир-ле дугаарында ол орукту салыя, боттарыңарның берге сорулгаларыңарны чедиишкиниг күүседкен силер.

Бүгүн Моол —Азияның дендеки хөгжүп турар экономикалыг болгаш культуралыг мурнакчы күрүнеэш. улустарның социалистиг өг-бүлезининг долу эргелиг кежигүнү боол турар. Оон үлегер-чижээ депшилгениң болгаш хамаарышпас чоруктуң оруунче кирген хөй-хөй хөгжүп эгелеп турар улам, улуг чедиишкиниглиг болуруңарны күзеп тур бис.

Моол өңнүктер боттарының тургузукчу ажылынга, база-ла шаандакызы шыкаш, аңы-дуңма чурттарның деткимчезинге даянып болурлар. Оңу ЭДЧ кежигүнү чурттарның бедик деңнелге экономиктиг чөвүлел хураалының база катап аймак. Социалистиг экономиктиг интеграция Моолдуң мурнунга бурунгаар хөгжүүрүнүң делгем оруун ажылып берип турар. Бистиң партиявыс, совет улус канчаарыл дээрге, бистеө моон соңгаар-даа ылып-ла шыдаар чүүлдеривистиң шупту-биле боттарывыстың моол өңнүктериниске аңы-дуңма ёзулуг-биле дузалаар бис.

Эштер! Соцпалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының улустары-биле бир демей, совет болгаш моол улустарның эң-не улуг күзелү—боттарын тургузукчу тайбың күш-ажылга бүрүн бээри болур деп чугаалаар болзуза, часпас боор мен деп бодап тур мен. Ынчангаш оларны шинтпирлээриниң белеи аргазы чок болуо бээге айтырыглар тургустунаэ апаар. Ол дугайын ажыы-биле, партийжи принципиалдыг ёзу-биле МАРН ТК-ның элчег чок пленумунга эш Батмунх чугаалаан болгай.

Аңы-дуңма Моолдуң ажылчы чоннарының ажылдың ажыктыг болурун улгаттырары, көдээ ажыл-агыйның быжыг туруштуун, үлетпүрүүн хөгжүлдезин, аймыралдың материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидерин кызымаккайы-биле чедип ап турары бистиң өөрүбүс турар. Республиканың коммунистерининң, ажылчы чоннарының бедик партийжи болгаш күрүне албан-хүлээлгелерин бүзүреткен партийжи, күрүне ажылының талазы-биле байлак дуржулгалыг кижи. Силерге, эш Батмунх, социалистиг Моолдуң моол соңгаар-даа бүрүлгээр хөгжүлдези дээш демисеглеге үнелиг.

Социализмче өрүк, ылаңгыя шаалда экономиказы хожуданган турган чүртка, чиик болгаш дескя боол шыдавас. Ынчангаш оларны шинтпирлээриниң долу эргелиг кежигүнү боол турар. Оон үлегер-чижээ депшилгениң болгаш хамаарышпас чоруктуң оруунче кирген хөй-хөй хөгжүп эгелеп турар улам, улуг чедиишкиниглиг болуруңарны күзеп тур бис.

Моол өңнүктер боттарының тургузукчу ажылынга, база-ла шаандакызы шыкаш, аңы-дуңма чурттарның деткимчезинге даянып болурлар. Оңу ЭДЧ кежигүнү чурттарның бедик деңнелге экономиктиг чөвүлел хураалының база катап аймак. Социалистиг экономиктиг интеграция Моолдуң мурнунга бурунгаар хөгжүүрүнүң делгем оруун ажылып берип турар. Бистиң партиявыс, совет улус канчаарыл дээрге, бистеө моон соңгаар-даа ылып-ла шыдаар чүүлдеривистиң шупту-биле боттарывыстың моол өңнүктериниске аңы-дуңма ёзулуг-биле дузалаар бис.

Эштер! Соцпалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарының улустары-биле бир демей, совет болгаш моол улустарның эң-не улуг күзелү—боттарын тургузукчу тайбың күш-ажылга бүрүн бээри болур деп чугаалаар болзуза, часпас боор мен деп бодап тур мен. Ынчангаш оларны шинтпирлээриниң белеи аргазы чок болуо бээге айтырыглар тургустунаэ апаар. Ол дугайын ажыы-биле, партийжи принципиалдыг ёзу-биле МАРН ТК-ның элчег чок пленумунга эш Батмунх чугаалаан болгай.

Аңы-дуңма Моолдуң ажылчы чоннарының ажылдың ажыктыг болурун улгаттырары, көдээ ажыл-агыйның быжыг туруштуун, үлетпүрүүн хөгжүлдезин, аймыралдың материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидерин кызымаккайы-биле чедип ап турары бистиң өөрүбүс турар. Республиканың коммунистерининң, ажылчы чоннарының бедик партийжи болгаш күрүне албан-хүлээлгелерин бүзүреткен партийжи, күрүне ажылының талазы-биле байлак дуржулгалыг кижи. Силерге, эш Батмунх, социалистиг Моолдуң моол соңгаар-даа бүрүлгээр хөгжүлдезин

МАР-НЫҢ ДЭЭДИ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хооркомунуң барги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң Даргазының биргн оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Монгол Арат Республиканың дээди шаңналы-биле шаңнаткан.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүмениң удуртукчуларынга МАР-ның орденнери октябрь 26-да Кремльге МАРН ТК-ниң Чиигине секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүзелиниң Даргазы Ж. Батмунх тывыскан.

МАР-ның күрүме шаңналдарын тыпсып турар үеде эш Ж. Батмунх чүве чугаалаан.

Эш Ж. БАТМУНХТУҢ чугаазы

Эргим Константин Устинович!

Эргим эштер!

Бөгүн мениң чаагай болгаш хүндүлүг даалганы — Совет Эвилелиниң партия болгаш күрүве удуртукчуларынга Монгол Арат Республиканың дээди чазак шаңналдарын тыныгыр даалганы күүседир алдар олаашкан-дыр.

Бистиң чүртүвүстүң дээди шаңналын — Сүхэ-Батор орденни СЭКП-ниң болгаш Совет күрүмениң шылгарыгай ажылдакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш чаныш-сыныш чок болгаш могаг биледес демиселчи, СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Константин Устинович Черненкога тыпсып турар-дыр. Бистиң партияның болгаш Монгол күрүмениң удезиглекчизи Сүхэ-Баторнуң адын эдилээн бо шаңнал-биле Силер тайбың, демократия болгаш улустарның социал деңнелгезин дээш, социализтиг дем каттыжылгазының чүрттүрүнүң чаңгыс эвин быжыглавры, делегтейнин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң хүрээлениң сыпыт каттыштырары дээш демиселге шылгарыгай ачы-хавыянар. СЭКП биле МАР-ның аразында, бистиң чүрттүвүстүң болгаш улустарывыстың аразында чаңчыл болган ака-дуңма нэйрылды база ханы кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болгаш быжыглавырга Силериң хүндүлүг Монгол Арат Республиканың чазааның бедик шаңналдарын тыпсыры-биле холбаштыр чүректиң хамыдыралы Силериң ажыл-чорудулгаңарга база интернационализмниң принциптеринге чайгылыш чок шынчы болурунуң, социализмниң болгаш коммунизмниң херээнге, тайбының болгаш улустарның аймак чок чорудуның хөгжүдээш херээнге кызыгаар чок бараан болуушкунуңуң үлегери боор турар.

МАР-ның чазааның бедик шаңналдарын Силериң сурукчуларывар, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнери эштер А. А. Громыко биле В.В. Гришинге база тыпсып турар.

Тайбыңны кампалаарывның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдерээнге үлүг салыышкыны, совет болгаш моол улустарның аразында ака-дуңма нэйрылды болгаш бүгү тадалыг кады ажылдажылганы быжыглаарынга хөлчок үлүг ачы-хавыяавы дээш база төрүттүүген хүмүлел бөөр 75 харлаапы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң Даргазының биргн оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри эш Андрей Андреевич Громыко Монгол Арат Республиканың Улустуң Улүг хуралының Президиумунуң Чарлыы-биле Сүхэ-Батор орден-биле шаңнаткан.

Совет-моол нэйралды болгаш СЭКП биле МАРН-ниң аразында, ийи чүрттүрүнүң нэйысылаалдарының аразында кады ажылдажылганы быжыглаарының херээнге үлүг салыышкыны дээш база төрүттүүген хүнүлел бөөр 70 харлаапы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң биргн секретары эш Виктор Васильевич Гришин Сүхэ-Батор орден-биле шаңнаткан.

Эргим Константин Устинович!

Эргим эштер!

Бистиң партиябыс Төп Комитединиң, Моолдуң чазааның болгаш улузунуң өмүнээнден, хүүда бодумнуң мурнумдан Силерге Моол Арат Республиканың чазааның бедик шаңналдарын тыпсырыбыле холбаштыр чүректиң хамыдыралын иэнг байыр чедирерин чеңнээрел көрүнер. Силерге, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүменниң шылгарыгай ажылдакчыларынга, моол улустуң чоок өнүктөрүнге бөгүн тыпсып турар бо бедик шаңналдар бистиң партиябыстың, Моолдуң ачылчы чоннарының Ленинниң партиязынга — СЭКП-ге, мээлирлиг совет улуска социализм оруу-биле Моолдуң хөгжүлдезинге, оон социализтиг чаалап алышкыннарын кажгаларынга болгаш көвүдеринге, чаа амыдыралды тургузарынга интернационалисчи доктаамал дузазы болгаш детхимчезя дээш ханы өөрүп четтирииткинниг илерелиг болур.

Моол болгаш совет улустарның нэйрылды кажангызындан-даа артык быжыг болгаш идегелдиг. Бистиң партиябыс, МАР-ның чазаа бистиң харылзаалдарывыстың чайгылыш чок ажылдакчыларынга, моол улустуң чоок өнүктөрүнге бөгүн тыпсып турар бо бедик шаңналдар бистиң партиябыстың, Моолдуң ачылчы чоннарының Ленинниң партиязынга — СЭКП-ге, мээлирлиг совет улуска социализм оруу-биле Моолдуң хөгжүлдезинге, оон социализтиг чаалап алышкыннарын кажгаларынга болгаш көвүдеринге, чаа амыдыралды тургузарынга интернационалисчи доктаамал дузазы болгаш детхимчезя дээш, тайбың болгаш бүгү-нийи эйнең чок чорукту кажгалаары база ханы кады ажылдажылганы быжыглаары база ханылаары дээш, тайбың болгаш социализм дээш демиселдиг бүгү участоктарынга тудуш холбаалыг хөделиринге боттарындан кажгаларынга бүгү чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр.

Силерге, эргим Константин Устинович, а ол ышкаш эштер А. А. Громыко болгаш В. В. Гришин, чаагай кадыкшылды. Хөй чылдарда чүрттаарыларны база Совет Эвилелиниң улам ыңайгы чечектединшкинге, марксизм-ленинизмниң ондур үлүг идеяларының тиилелгеза дээш, тайбының болгаш бүгү-нийи эйнең чок чорукту кажгалаары болгаш быжыглаары дээш Силериңге чаагай, үре-түннелдиг ажыл-чорудулгаңарга чаа-чаа чедиишкиннерни бүгү сеткилимден күсеглим.

• • •

Шаңнатканнарның өмүнээзинден эш А. А. Громыко чүве чугаалаан.

Эш А. А. ГРОМЫКОНУҢ чугаазы

Эргим эш Батмунх!

Хүндүлүг эштер!

Бир-ле дугаарында Константин Устинович Черненкоңуң, Виктор Васильевич Гришинниң база бодумнуң өмүнээмден Моолдуң Арattың революстуг намының Төп Комитединге, Улустуң Улүг хуралының Президиумунга болгаш МАР-ның чазаанга хүндүлүг шаңналдар дээш ханы өөрүп четтирииткинниг илерелиг-эрни чеңнээрел көрүнер. Маңаа чугаалаанындар чүрттиң хамыдыралын чилиг чаагай сестерилер дээш, четтирдиниз, аш Батмунх.

Бөгүвүг байырлалдыг ёзулалдан бис бир-ле дугаарында Совет Эвилелиниң деңнечи Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүмениң улүг ачы-давыяазын хүлээп көргенин билип тур бис, оларның политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы тайбының болгаш социализмниң ондур үлүг херээнге үрелүү барааш болуп турган болгаш ышдыг болур-даа. Бис бо бедик шаңналдарны Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң сыры интернационалчы харылзаалдарлыг бузулбас нэйрылының символу деп көрүп тур бис.

Совет-моол ака-дуңмалышкы чорук үе-биле кажналган, төөгүүнүң нарын байдалдарыга шылгаттынган. 1921 чылдың Улусну революциязының эгезинде моол ховуларга ак гвардейжи бандиттерге удур кады тулүүп турганывыс сагыш-сеткилге кезээде артар, ол революцияны Моолдуң шылгарыгай оглу, чалбышлыг патриот болгаш чайгылыш чок интернационалчы Сүхэ-Батор тинилегее чедирип келген.

Япон милитаристериниң моол чергее чимчеңшкинниге төлептиг ойтур шавышкын берген совет болгаш моол дайынчыларын Халхин-Голга маадырлыг тулушкан хүнери уттундурбас. 1945 чылда эген кожа тулуп турган моол болгаш совет дайынчылар империалистиг Квантун армияны чылча шаап турганың сактып чорууп бис.

Совет-моол кады ажылдажылганың төөгүзүнүң чырык эрыннары чаа эмыдыралды тургузарыйың чиик эвес бол, алдарлыг оруулга бистиң улустарның кады кылган күш-ажылгы херектериниң дугайын сагындырып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Моолдуң Арattың революстуг намы, бистиң чүрттарывыстың улустары совет-моол нэйралдың алдарлыг чаңчылдарын думагалыг камнап, могаг чоок хөгжүдүп база байлаңгыдың турар деп долу барымда болгаш ханы сетки хамышкыны-биле демдеглеп болур бис. Ам ол кажангызындан-даа артык быжыг.

Силериң, эш Батмунх, Совет Эвилелиниң аш-чоруулар. К. У. Черненко-биле беседанар совет-моол харылзааларның бот-боттарын долузу-биле билчириниң, бот-боттары чедиишкиниг болзун дээш идепкейлиг сонуургалының, бүгү-ле принципиалдыг айтырыгларга дээштиг кадыкшылдарны кайгамчык көргүзүү болур-дур.

Бистер ол бүзүнүг сорулгалар дээш ажылга күүвүстүү болгаш энергиявысты харамаанмас бис даярын бүзүредип болур бис. Бистиң, шаңнатканнарның, мурнундан база катап улуу-биле четтирдивис.

• • •

Шаңнал тыпсып турда турганнар болза: совет таладан — эштер Г. А. Алиев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүзелиниң Президиумунуң даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, албаның еске-даа кижилери; моол талдан — МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ниң секретары Д. Моломжамц, МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ниң секретары Ц. Намсрай, албаның еске-даа кижилери. Олар эштер К. У. Черненкога, В. В. Гришинге, А. А. Громыкога нэйралды күрүменниң шаңналдары-биле байыр чедиргеи болгаш оларга чаагай кадыкшылды, СЭКП биле МАРН-ның, ССРЭ биле МАР-ның аразында ака-дуңма нэйралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ынай быжыглаары дээш, бүгү социализтиг дем каттыжылгазының чүрттарының чаагай чорууу дээш оларның хөй талалыг ажыл-чорудулгазына чаа-чаа чедиишкиниерни күзээн.

(СЭТА).

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвада хүннери

ЧЫЛЫЫ-БИЛЕ УТКААН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арныда).

— Концерт солуп болгаш чараш болду. Бистиң аалдыларывыстың шуптузунга өөрүп четтиргенимни илереттим — деп, ВЛКСМ комитединиң секретары Владимир Жданов чугаалады.

— Ырларыңы сонуургадым, сизагай шимирлиг-дыр — деп, аныяк ажылдың Дмитрий Прибытков немеп кагды.

— Концерт шуптувуска солун болду — деп, депонуң хоочуну М. Ф. Пивиков чугаалады. Ооң чажыды В. Е. Бизин мынча дидир:

— Москваның профессионал артистериниң концертини маңаа үргүлчү көөр бис, шак мындыг онзагай шынарлыг удусчу уран чүүлдү хонар көөр-дүр бис...

Бо үеде бөлүк херээжен ажылчынар бистиң артистеривис Кара-кыс Мунзук-биле, Хүргүлек Конгар-биле чугаалажып, чоок өнүктөрге шыкаш оларны куспактап, чылы-биле хүлээп ап турганнар.

Ооң соонда артистер депонуң цехтери-биле эрткеш Улуг эгелээшкинниң музейин көргеннер. Ооң экспонаттарын бистиң чүртувуска бирги коммунистиг субботникке, орта киришкен В. И. Ленинге тураскаатказ. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол музейге Тыва дугайында номнарны болгаш отконыткаларны белекке берген. Тываның төлээлекчилериниң шуптузунга бүдүүлгенин демдээн бергеи.

Садыг машина тудуушкунуңуң Перово заводунга «Аян» ансамбли чедиишкинниг ойнаан.

Күрүменниң төөгү музейинге болгаш Улустуң каастаалга-шимелде уран чүүлүнүң бүгүроссия музейинге тыва чүрүкчуларның база даш чонар шеверлериниң чогаалдарының делегтейни ажыттынган. Ооң ажылдыкшынынга РСФСР-ниң Чүрүкчулар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы С. П. Ткачев, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культура министерстводарының харыысалгалыг ажылдакчылары кириишкеи.

Делегтейни көөрү-биле келгеннерге Тываның чүрүлга уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Чүрүкчулар эвилелиниң баштаар черииниң даргазы Сарыг-оол Саяа, даш чонар мастер Елизавета Байынды чугаалап бергеи Делегтелге ажыттынар мурнунда тыва шулукчуларниң шулуктеря, бистиң ирларывыс чаңгыланып турган.

Бистиң чүрүкчуларывыстың дугайында база-ла эки үнелээшкиннер болган, оны дыңнаары кымга-даа өөрүнүг. Сураглыг мастерлер Б. Н. Попов биле Б. И. Рубов бистиң чүрүкчуларывыстың ажылдарын чогаалдыкчы ёзу-биле кылганын мактаан.

— Бо бичии скульптураның чогаалдарында улуг күш болгаш бурунгаар чүткүл көргүстүнгеи-дир — деп, чүрүкчу, «Фрайе вельт» журналдың корреспондентизи (ГДР) Е. Д. Ключевская чугаалаан.

Бо ййи делегтелгени ажылдың турда, залдарга бистиң артистериве ойнап турган, аңаа көрүкчүлер хөй болган.

Улуг лингвист-тюрколог, профессор Н. А. Баскаков бистиң артистеривистиң оюнарын көргеш, мынча дээн:

— Концертти кончуг үткушынарлыг кылган, ойнап турары мөгежилдиг солун-дур.

РСФСР-ниң Культура министерстводуңуң чүрүмалдыг уран чүүл эргелелиниң начальныгы В. П. Воробьёвтуң моон адаанда сестери бистиң көрткен:

— Концерттиң көрүп орарга, бүгү совет улус-биле кады чоруп, коммунистиг нинтилелче хөй-аът кириишкиниг көрүп турар Тываның улузу сагышка кирер-дир.

С. КОЗЛОВА.
Бистиң тускай корр.

БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Советтер чүрту удавас-ла он бирги бең чылдың бешки, доозукчу чылынче кирер. Бистиң улустуң чедиишкиннери аажок улуг, оон мурнунда турар соруглалар база канчаар-даа аажок хөй болгаш нарын. Ол соруглаларның чедиишкиниг шинтпирлеттинериниң үндезини СЭКП-ниң мерген үгланныг, эртемге үндезилеттинген политиказы, партияның болгаш чонның бүзүлбас чаңгыс эвин, оларның лениннең орув-биле быжыглыг чорууу дээш күзел-чүткүлү болур. Ону СЭКП ТК-ниң элчеглиг Пленуму база дагыны бадыткаан.

Пленум «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чүрттүң аш-чем фондузун доктаамал өстүрер соруглга-биле мелиорастаан черлериң ажыглалывың ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко Пленумга делегерегеп чүве чугаалаан.

К. У. Черненконуң ханы үткаалыг болгаш тодаргай чугаазында Аш-чем программазын күүседириңде, көдээниң социал чаартылгаларында чедиишкиннер, ол шыкаш мында бар четпестер демдеглеттинген, чүрттүң экономиказын улам ынай хөгжүдүрүнүң дугайында, көдээ ажылагай бүдүрүүшкүнүң интенсификастаарының кол үгланыышкыннарының, аш-чем фондузун доктаамал өстүрериңе мелиорацияның ролюн бедиреминиң дугайында түңнелдер болгаш айтышкыннар бар.

СЭКП-ниң XXVI съездизи он бирги бең чылда болгаш ооң соонда үеде партияның болгаш улустуң узун хуусаалыг стратегизын камилаткан болгаш тодаргайлаттыкан болгай, ол дээрге совет улустар чыл келген тудум-на улам эки чүрттаазын дээш, социализтиг тургузуг бодумун гушаныг будүзүн, бодунуң кайгамчык улуг тургузуучу аргаларын улам-на долузу-биле ажыткын дээш сайзырааңгай социализм нинтилелин бүгү талалыг болбазырангайжыдырыдыр. Ол стратегизда чүтүлга черни ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алганы чүрттүң Аш-чем программазы эзелеп турар.

Аш-чем программазын хүлээп алганының соонда чүгле ийи чыл эртвеи, ынчалза-даа ол кыска үе иштинде дыка хөйүү кылган. 1983 чылда көдээ ажыл-агыйның продукциязыны чүрттүң бүгү теогүзүнде эң-не хөйүү алган деп, К. У. Черненко чугаазынга айыткан. Бо чылын чүрттүң дыка хөй районнарында агаар-бойдустуң эң-не таарымча чок байдалдарында көдээниң ажыл-ишчилери түңнелдер оон эвээш эвес болзун дээш маадырлыг демиселжин турар. 1983 — 1984 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязының нинти бүдүрүүшкүнү беш чылдың баштайгы ийи чылыга деминээре 20 миллиард хире рубль хөй болур.

Мал ажылында эки талаапе өскерилгелер бар: сүттү чылда ортумаа-биле бүдүрери 7,4 миллион тоннага, эттүү—1,4 миллион тоннага, чуурганы бүдүрери—4,6 миллиардка ковүдээн. Ногаа болгаш чимис чылдагы дыка өскен. Ынчангаш совет кижилериниң хереглел деңнелинде болгаш чеминиң структуразында эки-жиишкинер болдуиган.

Чедип алдыган эки түүлдер хову-шөлдериниң болгаш фермаларның ажылдакчыларының карак кызыл болгаш чиик эвес ажылынын, көдээде партия комитеттериниң, совет, ажыл-агый органнарының күзелиишкинниг организацыкчы болгаш политиктиг ажылының түңнели-дир. Көдээ ажыл-агыйның хөгжүдезинге үлеттүрааш, тудутунуң, транспорттуң, бүгү улус ажыл-агыйының шүүлгелиг ажылчы коллективтериниң салыышкыны кажчаар-даа аажок улуг. Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң ковүдеринг талазы-биле күзелиишкиннерни моон соңгаар-даа үлеттүрарры, агроүлеттүрааш бүгү комплекизининг чедиишкиниг ажылдарынга тавырымчалыг байдалдарны тургузары өргежок чугула.

Чоокку чылдарда чүрттүң бүгү херегделерин долузу-биле хандырар дээш тараа бүдүрүүшкүнүн чайгылыш чок өстүрери чугула. Ол дээрге К. У. Черненконуң демдеглээни шилээ, мурнундагы хевээр үндезин айтырыг болуп турар. Өскелиг ажылдакчыдарынга, моол улустуң чоок өнүктөрүнге бөгүн тыпсып турар бо бедик шаңналдар бистиң партиябыстың, Моолдуң ачылчы чоннарының Ленинниң партиязынга — СЭКП-ге, мээлирлиг совет улуска социализм оруу-биле Моолдуң хөгжүлдезинге, оон социализтиг чаалап алышкыннарын кажгаларынга болгаш көвүдеринге, чаа амыдыралды тургузарынга интернационалисчи доктаамал дузазы болгаш детхимчезя дээш, тайбың болгаш бүгү-нийи эйнең чок чорукту кажгалаары база ханы кады ажылдажылганы быжыглаары база ханылаары дээш, тайбың болгаш социализм дээш демиселдиг бүгү участоктарынга тудуш холбаалыг хөделиринге боттарындан кажгаларынга бүгү чүүлдерни моон соңгаар-даа кылыр.

Силерге, эргим Константин Устинович, а ол ышкаш эштер А. А. Громыко болгаш В. В. Гришин, чаагай кадыкшылды. Хөй чылдарда чүрттаарыларны база Совет Эвилелиниң улам ыңайгы чечектединшкинге, марксизм-ленинизмниң ондур үлүг идеяларының тиилелгеза дээш, тайбының болгаш бүгү-нийи эйнең чок чорукту кажгалаары болгаш быжыглаары дээш Силериңге чаагай, үре-түннелдиг ажыл-чорудулгаңарга чаа-чаа чедиишкиннерни бүгү сеткилимден күсеглим.

• • •

Шаңнатканнарның өмүнээзинден эш А. А. Громыко чүве чугаалаан.

Эш А. А. ГРОМЫКОНУҢ чугаазы

Эргим эш Батмунх!

Хүндүлүг эштер!

Бир-ле дугаарында Константин Устинович Черненконуң, Виктор Васильевич Гришинниң база бодумнуң өмүнээмден Моолдуң Арattың революстуг намының Төп Комитединге, Улустуң Улүг хуралының Президиумунга болгаш МАР-ның чазаанга хүндүлүг шаңналдар дээш ханы өөрүп четтирииткинниг илерелиг-эрни чеңнээрел көрүнер. Маңаа чугаалаанындар чүрттиң хамыдыралын чилиг чаагай сестерилер дээш, четтирдиниз, аш Батмунх.

Бөгүвүг байырлалдыг ёзулалдан бис бир-ле дугаарында Совет Эвилелиниң деңнечи Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүмениң улүг ачы-давыяазын хүлээп көргенин билип тур бис, оларның политиказы болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы тайбының болгаш социализмниң ондур үлүг херээнге үрелүү барааш болуп турган болгаш ышдыг болур-даа. Бис бо бедик шаңналдарны Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң сыры интернационалчы харылзаалдарлыг бузулбас нэйрылының символу деп көрүп тур бис.

Совет-моол ака-дуңмалышкы чорук үе-биле кажналган, төөгүүнүң нарын байдалдарыга шылгаттынган. 1921 чылдың Улусну революциязының эгезинде моол ховуларга ак гвардейжи бандиттерге удур кады тулүүп турганывыс сагыш-сеткилге кезээде артар, ол революцияны Моолдуң шылгарыгай оглу, чалбышлыг патриот болгаш чайгылыш чок интернационалчы Сүхэ-Батор тинилегее чедирип келген.

Япон милитаристериниң моол чергее чимчеңшкинниге төлептиг ойтур шавышкын берген совет болгаш моол дайынчыларын Халхин-Голга маадырлыг тулушкан хүнери уттундурбас. 1945 чылда эген кожа тулуп турган моол болгаш совет дайынчылар империалистиг Квантун армияны чылча шаап турганың сактып чорууп бис.

Совет-моол кады ажылдажылганың төөгүзүнүң чырык эрыннары чаа эмыдыралды тургузарыйың чиик эвес бол, алдарлыг оруулга бистиң улустарның кады кылган күш-ажылгы херектериниң дугайын сагындырып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Моолдуң Арattың революстуг намы, бистиң чүрттарывыстың улустары совет-моол нэйралдың алдарлыг чаңчылдарын думагалыг камнап, могаг чоок хөгжүдүп база байлаңгыдың турар деп долу барымда болгаш ханы сетки хамышкыны-биле демдеглеп болур бис. Ам ол кажангызындан-даа артык быжыг.

Силериң, эш Батмунх, Совет Эвилелиниң аш-чоруулар. К. У. Черненко-биле беседанар совет-моол харылзааларның бот-боттарын долузу-биле билчириниң, бот-боттары чедиишкиниг болзун дээш идепкейлиг сонуургалының, бүгү-ле принципиалдыг айтырыгларга дээштиг кадыкшылдарны кайгамчык көргүзүү болур-дур.

Бистер ол бүзүнүг сорулгалар дээш ажылга күүвүстүү болгаш энергиявысты харамаанмас бис даярын бүзүредип болур бис. Бистиң, шаңнатканнарның, мурнундан база катап улуу-биле четтирдивис.

• • •

Шаңнал тыпсып турда турганнар болза: совет таладан — эштер Г. А. Алиев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарёв, В. М. Чебриков, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүзелиниң Президиумунуң даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, албаның еске-даа кижилери; моол талдан — МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ниң секретары Д. Моломжамц, МАРН ТК-ниң Политбюро кежигүнү, МАРН ТК-ниң секретары Ц. Намсрай, албаның еске-даа кижилери. Олар эштер К. У. Черненкога, В. В. Гришинге, А. А. Громыкога нэйралды күрүменниң шаңналдары-биле байыр чедиргеи болгаш оларга чаагай кадыкшылды, СЭКП биле МАРН-ның, ССРЭ биле МАР-ның аразында ака-дуңма нэйралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ынай быжыглаары дээш, бүгү социализтиг дем каттыжылгазының чүрттүрүнүң чаагай чорууу дээш оларның хөй талалыг ажыл-чорудулгазына чаа-чаа чедиишкиниерни күзээн.

(СЭТА).

Ылангыя маңаа комплекстиг ёзу-биле көөр чорук чугула. Мелиорацияже чоннуң канчаар-даа аажок көөй акшазын киирип, аңаа улуу-биле шаңын тургаш-ла, эргелеп башкарылганың кайдыг-бир деңнелиниге частырыгның түңнелинде ол эки көргүзүүнү чедип алырының аргазы чок апаар чорукту болдурбас херек.

Чер-чер органнары, колхозтар болгаш совхозтар мелиорацияның программазын боттандырып тура, идепкейлиин, чогаадыкчы чорууу болгаш оон-биле кады овааырымчалыын, бодамчалыын көргүзер ужурлуг. Суг ажыл-агый организацияларыла-биле кады мелиорацияның ажылдарын чорударынга олар иштики арталарын, хууда күштерин болгаш акша-хөреңгизин ажыглаар үлүзэлгелиглер.

Мал чеминиг эгээртинмес шыгжамыры —чайгаар бүткен одар-белчиирлер. Оларны чөп ажылдаары соңгаарладып болбас херек.

Мелиорацияның айтырыгларын шинтпирлээри экология айтырыглары-биле хаяы холбаалыг: черни чаартары дээрге-ле бойдусче халдааны-биле демей чүве-дир. Бойдусту чагырар үелээде, аңаа кончуг овааырымчалыг болур херек. Аңаа хора чедирбейн, а оны эжиидерп, чаагайжыдары, оон аргаларын көвүдедирп чугула.

«Бистер шүптувус чүгле хүүн харап чурттавас, кедизин болдаар, далаш, чедир бодиваан шинтпирлер хүлээп албас хүдээлгелиг бис» — деп, К. У. Черненко демдеглээн. Арга-шаптыг, чер-биле бир демей, шаг ынчаңдыр хумагалаар ужурлуг бис, суг болгаш чер курлавырларын камгалаарынга, долгандыр турар бойдусту эжиидеринге, чер кырынга бүгү амыдыралды кадыкшыдарынга ол канчаар-даа аажок улуг роль-ду ойнап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин улам ынай хөгжүдериниң айтырыгары-биле чергелештир, бодунуң элчеглиг XXVII съездизиниң практиктиг белеткелиниң үе-чадазынче партияның инрипкеми-биле, он ийиги беш чылга болгаш перспективага планнарны ажыглаар кылыры-биле холбашкан соруглалар К. У. Черненконуң чугаазында салдынган, амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир партияның экономиктиг стратегизы аңаа тодаргайлаттынар.

Ол планнарның кол соруглазы болза бистиң кижилеривистиң күш-ажылының бедик түңнелдеримге үндезилээш, чоннуң материалдыг болгаш угаан-бодал деминиң дыка бедидери болур. Ол соруглаңы чедип алырының кол оруктары —чинтилел бүдүүлгезиниң инанкын хөгжүлдези, хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын, хамыктың мурнунда эртем-техниктиг депшилгенин эң чаа чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаары, күш-ажылдың бүзүрукчүлүүн шинтпирлин-биле бедидери, каминалга чурумун күштелдирери, эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдары.

Амгы үеде, съездиге белеткенниваан, партия болза 1984 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседиринче күжсинтпиккиннерни моонар турар.

Ам ТК-ниң Политбюрозу СЭКП-ниң Программазының чаа эдиттезин белеткээринче, а ол ышкаш партия Уставыга болгу дег өскерилгелер дугайында санаалдарны ажылдап кылып турарынче оняа ынчээнгейни салып турарын сагындырбышаан, ол үндезин документилерниң чаңгыс эвй тудуш болзурун хандырарының чугулазын айыткан. Партияның иштики ажылын организастаарынга, эвено бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының стилиниг болгаш методугга, коммунистериниң ажылынга болгаш бодун ап чоруурунга, оларның идепкейлиг чорууга, харымсалгазынга болгаш сагыла-чурумунга бедик негелделер аңаа идегейлеттинген турар ужурлуг.

К. У. Черненконуң чугаазында түүлдерни болгаш түңнелдерни Пленум бүрүүнү-биле чүүлдүзүнүп деткээн. Партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ниити организациялары болгаш күш-ажылчы коллективтер боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга доктаамал үдуртулга болдурар хүлээгелиглер

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң бадылаазы болгаш Н. А. Тихоновтуң ыдеткелинде айыткан мелиорацияның болгаш он ийиги беш чылда база 2000 чылга чедир перспективада мелиорастаан черлерни ажыглаарының ажыктың бедидер дугайында узун хуусаалыг программаны чүүлдүзүнүп деткээн.

Мелиорацияның узун хуусаалыг программазынга дүүшкү сорулгаларны чедиишкининг күүседир талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды идепкейлиг калбартырының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ниң Пленумунуң доктаалында демдеглеп турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда суггаттыг база курганган черлерге ажылдаар кылдыр мергежилдиг кадрларның белеткелин организастаары чугула,

— Бо бичии скульптураның чогаалдарында улуг күш болгаш бурунгаар чүткүл көргүстүнгеи-дир — деп, чүрүкчу, «Фрайе вельт» журналдың корреспондентизи (ГДР) Е. Д. Ключевская чугаалаан.

Бо ййи делегтелгени ажылдың турда, залдарга бистиң артистериве ойнап турган, аңаа көрүкчүлер хөй болган.

Улуг лингвист-тюрколог, профессор Н. А. Баскаков бистиң артистеривистиң оюнарын көргеш, мынча дээн:

— Концерттиң көрүп орарга, бүгү совет улус-биле кады чоруп, коммунистиг нинтилелче хөй-аът кириишкиниг көрүп турар Тываның улузу сагышка кирер-дир.

С. КОЗЛОВА.
Бистиң тускай корр.

Чер-чер органнары, колхозтар болгаш совхозтар мелиорацияның программазын боттандырып тура, идепкейлиин, чогаадыкчы чорууу болгаш оон-биле кады овааырымчалыын, бодамчалыын көргүзер ужурлуг. Суг ажыл-агый организацияларыла-биле кады мелиорацияның ажылдарын чорударынга олар иштики арталарын, хууда күштерин болгаш акша-хөреңгизин ажыглаар үлүзэлгелиглер,

Мал чеминиг эгээртинмес шыгжамыры —чайгаар бүткен одар-белчиирлер. Оларны чөп ажылдаары соңгаарладып болбас херек.

Мелиорацияның айтырыгларын шинтпирлээри экология айтырыглары-биле хаяы холбаалыг: черни чаартары дээрге-ле бойдусче халдааны-биле демей чүве-дир. Бойдусту чагырар үелээде, аңаа хора чедирбейн, а оны эжиидерп, чаагайжыдары, оон аргаларын көвүдедирп чугула.

«Бистер шүптувус чүгле хүүн харап чурттавас, кедизин болдаар, далаш, чедир бодиваан шинтпирлер хүлээп албас хүдээлгелиг бис» — деп, К. У. Черненко демдеглээн. Арга-шаптыг, чер-биле бир демей, шаг ынчаңдыр хумагалаар ужурлуг бис, суг болгаш чер курлавырларын камгалаарынга, долгандыр турар бойдусту эжиидеринге, чер кырынга бүгү амыдыралды кадыкшыдарынга ол канчаар-даа аажок улуг роль-ду ойнап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин улам ынай хөгжүдериниң айтырыгары-биле чергелештир, бодунуң элчеглиг XXVII съездизиниң практиктиг белеткелиниң үе-чадазынче партияның инрипкеми-биле, он ийиги беш чылга болгаш перспективага планнарны ажыглаар кылыры-биле холбашкан соруглалар К. У. Черненконуң чугаазында салдынган, амгы чүс чылдың төнчүзүнге чедир партияның экономиктиг стратегизы аңаа тодаргайлаттынар.

Ол планнарның кол соруглазы болза бистиң кижилеривистиң күш-ажылының бедик түңнелдеримге үндезилээш, чоннуң материалдыг болгаш угаан-бодал деминиң дыка бедидери болур. Ол соруглаңы чедип алырының кол оруктары —чинтилел бүдүүлгезиниң инанкын хөгжүлдези, хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын, хамыктың мурнунда эртем-техниктиг депшилгенин эң чаа чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаары, күш-ажылдың бүзүрукчүлүүн шинтпирлин-биле бедидери, каминалга чурумун күштелдирери, эргелеп башкарылганы болгаш ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдары.

Амгы үеде, съездиге белеткенниваан, партия болза 1984 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседиринче күжсинтпиккиннерни моонар турар.

Ам ТК-ниң Политбюрозу СЭКП-ниң Программазының чаа эдиттезин белеткээринче, а ол ышкаш партия Уставыга болгу дег өскерилгелер дугайында санаалдарны ажылдап кылып турарынче оняа ынчээнгейни салып турарын сагындырбышаан, ол үндезин документилерниң чаңгыс эвй тудуш болзурун хандырарының чугулазын айыткан. Партияның иштики ажылын организастаарынга, эвено бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының стилиниг болгаш методугга, коммунистериниң ажылынга болгаш бодун ап чоруурунга, оларның идепкейлиг чорууга, харымсалгазынга болгаш сагыла-чурумунга бедик негелделер аңаа идегейлеттинген турар ужурлуг.

К. У. Черненконуң чугаазында түүлдерни болгаш түңнелдерни Пленум бүрүүнү-биле чүүлдүзүнүп деткээн. Партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ни

ИНДУСТРИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

Продукция сайгарарының планын үлетпүр нитизи-биле, бүгү үлетпүр министерстволары болгаш эвилелдешкен республикалар күүсеткен деп 1984 чылдың тос айларында ССРЭ-ниң үлетпүрүүнүң Күрүне планын күүсеткенинің түнелдерининң дугайында ССРЭ-ниң Төп статистика эртелелиниң дыннадымында чугаалаан. Продукцияны бүдүрериниң немей өзүлдезин эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээргe 4,1 хуу болган. Кылыгларның эң чугула дыка хей хевирлерин кылып үндүрериниң онаалдаларын ажыр боттанган.

Күш-ажыдың бүдүрүкчүлүү 3,7 хуу өскен: бүдүрүүшкүнүм немей өзүлдезиниң 94 хуузу оон күсель-биле алдынган. Ортумак ажыл төлевиринге деңнээргe күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн мурнады өстүрерин хандырган.

Бот-үмени планнан ажыр чиигеткенинден канналга 0,5 хуу болган. Арыг орудага алырының планын күүсеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнан ажыр бедидер продукциязының ботүнезин чиигедир талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин үлетпүр министерстволарының хей нуруузу күүседи турар.

Планнаашкынга болгаш ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгага бүдүрүлге каттыжымышкыннарының (бүдүрүлгелериниң) эргелерин калбартыр болгаш ажылдың түнелдери дээш оларның харымсалгазын күштелирер талазы-биле экономиктиг шенелдени 1984 чылдың январь 1-ден эгелээш беш үлетпүр министерствозунда чорудуп турар. Шенелдеже шилчиткен каттыжымышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң көргүзүтлери эки өзүлдезин. Белорус ССР-ниң Аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң, электротехника үлетпүрүшүң, Чимик үлетпүрүүнүң министерстволары керээлиг хүлээлгелер күүседириниң деңнелиа бедиткен. Украин ССР-ниң Чимик үлетпүр болгаш Литва ССР-ниң Чурт үлетпүр министерстволарының каттыжымышкыннары болгаш бүдүрүлгелери чорудуп бөөр чүүдериниң талазы-биле хүлээлгелерин долу хемчээлинге күүсеткен. Ынчалзажок ажыл-агыйны башкарарының чаа байдалдарының тургузуп турары аргалар ам-даа долу ажыглаттынмайн турар.

Продукцияның эң чугула хевирлерин бүдүргени мындыг болган: электроэнергия—1086 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсадын кириштир)—461 миллион тонна; газ—431 миллиард кубометр; хомур-даш—535 миллион тонна; кай—116 миллион тонна; демир рудазы—185 миллион тонна, минералдыг чемнинчидилгелер (хоолудуг бүдүмелдерни 100 хуу деп чижегелеп санаарга) — 23,1 миллион тонна; үнүштер камгалаарының химиктиг түүлдери (чижек единицаларга) — 437 муң тонна; химиктиг волокнолар болгаш хендирлер — 1046 муң тонна; металл кезер станоктар — 1779 миллион рубль; оон иштинде сан программа башкарылгалыглар — 543 миллион рубль; программа башкарылгалыг автоматтыг манипуляторлар (үлетпүр роботтары) — 10,3 муң кезек; приборлар, автоматчыдыгга чепсек-херекселдери болгаш оларга артык кезектер—3,4 миллиард рубль; саналга техниказының чепсек-херекселдери болгаш оларга артык кезектер— 2,7 миллиард рубль; кодээ а/а машиналары — 2,7 миллиард рубль; мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрериниг ажыглаар машиналар болгаш дериглелер — 1,9 миллиард рубль; хөвен ажаал алыр машиналар — 7,7 муң кезек.

Бүтү хевирлериниң белеткетиниген пөстери — 8,7 миллиард дөрбелчин метр; даараныга кылыглары— 17,9 миллиард рубль; хөм идиктер — 560 миллион эжеш; шактар — 50,1 миллион кезек; радиоприёмник хереселдер — 6,9 миллион кезек; телевизорлар—6,7 миллион кезек. оон иштинде өңүглери—2,7 миллион кезек; соодучулар болгаш доцурукчулар — 4,2 миллион кезек; мебель —5,6 миллиард рубль.

Газ, демир рудазы казып тыварының, каанны, кара металлдарның белен прокадын, минералдыг чемнинчидилгелерин, үнүштер камгалалының химиктиг түүлдерин, автопокрышкаларны, өскерлин турар токтуң электри шимчедиктилерин, металл кезер станоктарны, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чепсек-хереселдерин, нефтеаппаратураларны, трактордарны, кодээ ажылгагый машиналарын, экскаваторларны, саазыны болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттингеп.

Чоннуң хереглел бараанарының хей нуруузун: хөвен-саазын пөстерин, даараныга кылыгларын, хөм идиктерин, эттиг, колбаса кылыгларны, аъш-чемнин балык продукциязын, мал саржаан, чалаң сүт продукцияны, фарфор-фаянс болгаш майолик савалаарны, радиоприёмник хереселдерин, телевизорларны, чиик автомобильдерин, мебельди бүдүрериниң планнаттынган хемчээли чедип алдынган.

Нефтиин казып тывар, туруг ыяжын, синтетиктиг чүктарыны, болгаш пластиктиг бүдүмелдерин, химиктиг волокнолаарны болгаш хендирлерин, химиктиг дериг-хереселдерин, мал ажылынга болгаш мал чемнери бүдүрериниг ажыглаар машиналарны болгаш дериг-хереселдерни, цементниң, иштин болгаш даштыы деп трикотажты, дүк, дөң болгаш торгу пөстерни, чимис-иогаа консерваларны бүдүрер талазы-биле онаалдаар күүсеттингеп.

Чамдык бүдүрүлге каттыжымышкыннары болгаш бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнү, бот-үменин, моолиел алышшкыннарның талазы-биле онаалдаарны күүсетпээн, куду шынарлыг продукцияны кылып үндүрүп турган.

Чаа техниканы болгаш деп-шилгелиг технологияны нептередир талазы-биле хемчеглерни боттандырып келген. 1984 чылдың январь-сентябрьда бүдүрүлгелерге 6 муң механизастаан шуушторулга, автоматтыг болгаш робот шугумнарын, 3,5 муң комплекстиг-механизастаттынган болгаш автоматчыттынган участокталарны, цехтерни, бүдүрүлгелерни, үүттка, планнаашкынга болгаш башкарылгага ажыглаар автоматчыткан 220 системаны, оон иштинде технологтуг чорудулгаларны башкарар автоматчыткан 180 системаны тургускан. Сан программа башкарылгалыг металл кезер станоктарны болгаш үлетпүр роботтарын бүдүрери база ажытлаары дыка калбарган.

Продукцияның 2 муң ажыг чаа хевирлерин кылып үндүрери шингээттингеп болгаш эгелээн.

Продукцияны бүдүрериниң техника-экономиктиг көргүзүлгери болгаш шынары элээн эвилээн.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер дээш социалистиг чарышты нептеретпишаан, үлетпүрүнүң ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөрткү чылының планын чедишкинниг доозар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

циализминиң өске-даа чурттарынга удур чаа ракета-адролуг тепкинниг ол дивке тургузар дээш АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң кылып турар чимзенишкиннери Азияда болгаш нинти делегейде байдалды дыка нарыидадып турар.

Вашингтонуның дөрт күткүүшкүү-биле империализминиң күштери катап тургустунуп, боо-чепсекти өңдере бүдүрери күштелиин, ол диптиң ангы-ангы районнарында болгаш девискээрлеринде дүшкүүрлүг чорук кылбарып турар.

Азия ядролуг частыышкынының халавына таварышкан баштайгы дип болган.

Тайбыңның салым-хуузун харыысалгалыы-биле көөрүп, бүгү-азия аймыл чок чорукту быжыглаарының оруктарын могаг-шылаг чокка дилеп тыварын амгы нарын байдал Азиянын күүрве бүрүзүнден негеп турар.

Тайбыңны камгалаар болгаш бижыглаар, Азияга болгаш Ыраккы Чөөн чүкке деңдески база аймыл чок чорукту хандырар дээш эртежок чугаа чүүдерин кылыр талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Монгол Арат Республиканың түткүүдери дөмей дең чүвени бөгүн бистерниң аравыска болган тодаргай саналганалга солчуушкуну база катап көргүскен. Бистиң чурттарывыс ол диптиң бүгү чурттарывыс-биле тайбың, кожа-хелбээ долгунаашкынның болгаш кады ажылдажылганың харылзаалаарын калбартыры дээш, маргылдаалыг айтырыгларны тайбың аргалар-биле шиитпирлээри дээш идепкейлиг демисежип турар.

Ыраккы Чөөн чүкке идегежирининг хемчеглерни ажылдап кылыр дугайында совет санаадың ужур-дузазы уламаа улгадып турар.

Индий-Кыдаттың социалистиг чурттарының санаалары база-ла тайбыңның болгаш деп-дески чоруктуң дугайында сагыш салышкынга үндезилеттингеп.

Азияны болгаш Оожум океанының күрүнелериниң аравиниге харылзаалаарга агрессияны болгаш күш деңээрни ажыглаарын болдурбас, мындыг аргаиы тургузарынга хамаарышкыр МАР-ның кылган шинчилеп-шынаашкынының болгаш Азияның акы-дуюма чурттарының тодаргай саналдарыбиле дөмей уткалыг боон турар.

Бир талазында — Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның, өске таладан — Кыдат Улус Республика-биле аравыска харылзаалаарны чогумчалыг болдурар дугайында чугаалажымышкыннарының эвлечелиг чадазынга байыр чедирип турар бис. Үшкү чурттарның, оларның-биле кады МАР-ның эрге-ажыктарынга хамаарышкыр кыдат негелделер дугайны кандыгыл дээрге, бо айтырыг талазы-биле бодуунуң принципиалдыг туружун бистиң чазаавыс чакгыс эвес удаа илередип келген. Ол дээрге, бистиң чазаавыстың диилээн ёзугаар МАР-ның девискээринде түр турар совет шериг кезектерни МАР-дан үндүрериниң дугайында айтырыгдыр. Бо айтырыг совет-кыдат чугаалажымышкыннарга көөр чүүл эвес боон турар болгаш мындыг болбас-даа ужурлуг. Оон-биле чергелештир ол совет-кыдат харылзаалаарының чогумчалыг болдурарлың оруунга кандыг-бир мооннак база болбас ужурлуг.

Эргим эштер!

Социалистиг Моолдуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары совет улустуң коммунистиг тургузуушкунга кавчаар-даа аажок улут чедишкиннерниге өөрүп, изиг байыр чедирип турар. Чурттуң экономиктиг болгаш намгалаа күүү-шыдалын быжыглаарынга эртем болгаш техниканы хөгжүдеринге, улустуң чаагай чорууи бедидерниге силерниң чедишкиннер делегей социализминиинг хаара тудукчу нүүжүи болгаш ат-алдарын улгаттырып, тайбыкны болгаш улустарның аймак чок чорууи хандырарынга шиитпирлиг фактор боон турар.

Коммунистиг тургузуушкунга, тайбың, демократия болгаш улустарның социал деңшилгези дээш, термоядролуг аймыл-халапты болдурбас дээш демиселге чаа-чаа улут чедишкиннерниг болуруи дугуу боттанып келген. Шимээр составтың сан болгаш шынар талазы-биле чаартымын, өөүн келгеи-биле холбаштыр чоланачыларның болгаш септекчилериниг, бүгү ажылдакчыларның мурнунга технигиг деңнелди улам ынай өстүрериниң, ажылдың ий деңнелгелиг арганаарын шинээдирииниг, мурнакчы дуржулганы калбак нептередириниң сорулгалары тургустунгаи.

Автомобиль парыгының долу ажыглаары бүдүрүлгелериин материал-техниктиг базазының деңнелиинден улуг хамаарылгалыг. Бүдүрүлге базазы болгаш оларның техниктиг чепсегленгенин бо хүнүнүң негелделериите четпес деп болур. Моолуң экижилериниң талазыбиле ажылдар элиин хемчээлдиг боттанып турар. Бо чылын безин 45 хевириниң дериг-хереселдерин ажыглап киирген, оларның 27-зи аар ажылдарны механизастаарынче холбиле кылыр ажылдарны кызыгарынче утпаган.

Күш-ажыл болган амыдыралга байдалдарны экижидерибиле бүдүрүлге, чурттапга, социал-культура тудуу чыл бүрүде боттанып турар. Амгы үеде Чаа Шагаан-Арыг хоорайда 200 машинага АТБ-ниң бүдүрүлге базазы, Кызылда 140 орунчуг уруглар эели-сады, Мөңүүшкиде 77 кварталыг чурттапга баржыры. Чаа Шагаан-Арыгда 2—2 квартиралыг 10 бажың, Үш-Белдирде эмнелге-профилактика корпузу болгаш өске-даа тудуглар тутулуп турар. Каттыжымышкының КМК-зы сөөлгү чылдарда планнаг даалгаларны доозаанаа ажыр күүседип, эки ажылдан келген. КМК Совет Тываның 40 чылынга уткуштур беш чылдың дөрт чылдарының планын күүсеткеи.

Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир чүк сөөртүлгезиниг хемчээли чылда 8,3 миллион тонна чедер, а 1990 чылда 10 миллион тонна ажар. Ол хире улуг хемчээлдит чүктерни сайгарарынга бистиң автопарыгывыс сан болгаш шынар талазы-биле база улгадыр. Аар чүк алыр улам сайзырагай машиналар немежир. Чииже, 1986 чылга чедир автопарктың чүк алыр күүүзү 13 муң тонна, 1990 чылда — 18 муң тонна апаар. Бо таварылгада автомобильдериниң дүртеи эргилдези улуг ужур-дузалыг. Ынчангаи автомобиль транспортунуң ажыглакчылары чүдүрер-дүүрер ажылдарны механизастаарының, оны эң шынкын кылырының аргаларын тывар, боттандырар үжүрлүг. Автомобиль хей чүк алыр болган тудум оон чүгүи чүдүрериие, нүүжүрериие чарыгдаар үези ковудээри-биле олчаан эштеиин артыы болбас бис.

Тываның автомобиль транспортунуң ажылдакчылары үзүн хуусаалыг сорулгаларны боттандырбышаан, бөгүүгү ажыл-херектерин сударатпайн, улус ажыл-агыйының оон мурнунга түргускан сорулгаларын чедир болгаш ажыр күүсединер дээш удам шүдүрүү ажылдаар. Улуг Октябрьның 67 чыл оюн, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылын күш-ажылчы белекterлиг үткуур. Беш чылдың дөртүнчү чылының планныг даалгаларын күүседири—бистиң ыдыктыг хүлээлгевис.

В. ПАРУНИН.

автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискир каттыжымышкының начальиги.

Бөгүн—Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнү

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Шагаан-Арыг автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективиниң 9 айларда үчүк сөөртүлгезиниң планын 101,5 хуу, сайгарылгазының — 107,6 пассажир аргыштырылгазының — 105,8 хуу күүседил. «Тыва автотранс» каттыжымышкының бүдүрүлгелериниң аразында мурнакчы боон келген. Оон мурнунда чылда база эки ажылдап келген бүдүрүлге бо чылын ол темпизини салбайн, бо чылдың бирги ийиги кварталдарында республиканың автобүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи боон. СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, профоблчөвүзелиниң болгаш ВЛКСМ обкомуның шилчимир Кызыл тугу-биле шанналып келген. Социалистиг чарышка эки көргүзүглери дээш Шагаан-Арыг АТБ-зи Совет Тываның 40 чыл юбилейиниң үезинде РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шанналган.

Кызылдың пассажир АТБзиниң коллективи бо юбилейиг чылда база эки ажылдан 9 айларның планныг даалгаларын бүгү көргүзүглер талазыбиле ажыр күүсеткен. Ол хоорайның автотранспорт бүдүрүлгелериниң аразында чарышты нептеретпишаан, үлетпүрүнүң ажылдакчылары он бирги беш чылдың дөртку чылының планын чедишкинниг доозар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Көдээ ажыл-агыйның сураглыг мурнакчылары кадарчылар, тараажылар, механизаторлар, мурнакчы бригадирлер, тудугжулар, чоланачылар, хоорайның хей-нитизинии төлээлекчилери, чурттакчылары Чаа Шагаан-Арыг хоорайда чаа кинотеатрны долдур олурупкан. Совет Тываның 40 чыл оюнга турасказаткан Улуг-Хем районнуң ажылчы чонунуң байырлыг хуралынга олар чыглып келгени ол.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме хуралдың ажылынга киришкен.

Байырлыг хуралды райкүүскомунуң даргазы А. И. Стрельников ажыткаш, партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржакка сөс берген. Ол бодунуң иletkелинге районнуң ажыл-ишчилери юбилейге төлептиг ужурашканын, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планныг онаалдаар чедишкиннииг күүсеттингенин демдеглевишаан, Совет эрге-чагырганың чылдарында чоннуң амыдыралында кайгамчык чаартылгаларны чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады О. М. Седим, № 586 КМК-ның бызаичызы В. К. Дундуй, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, № 42 тудут эргелелиинде бригадир Н. М. Егорова, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы А. А. Оюн, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң чоланачызы М. Д. Лопсан олар боттарының ак сетkилдиг шалыпчы күш-ажылы-биле партияның улуг планнарын боттандырарынга төлептиг үлүг-хуузун киириштирерин хүлээнип турганнар.

М. К. Мендуме Совет Тываның 40 чыл юбилейин таварыштыр СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун, республиканың Министрлер Чөвүзелиниң өөрүзээниден чыгланнарга болгаш районнуң бүгү ажылчы чонунга байыр чедирбишаан, моон соцгаарга чедишкиннерни күзээн. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарынын, СЭКП обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, профоблчөвүзелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктерин, районнуң улус ажыл-агыйының болгаш культуразының хүндүлүг аттарының шынзылгаларын болуп мурнакчыларга эш М. К. Мендуме тывыскан. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шанналган «Найырал» совхозтуң ошку кадарчызы Ш. С. Миичит-оол, «Шагонартаджстрой» треетеи бригадир И. М. Карпов болгаш оон-даа өске мурнакчылар оларның аразында бар.

* * *

Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш «Тыва автотранс» каттыжымышкының Шагаан-Арыгда автотранспорт бүдүрүлгезин РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаанына бүгү коллектив сорук киргеи.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме үк шаңналды АТБ-ниң коллективиниге байырлыг байдалга пятиилада тывыскан.

* * *

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжымындан бээр 40 чыл оюнга турасказаткан ажылчы чоннуң байырлыг хуралдары Сут-Хөл, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарга база болгулады.

Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгези бо чылдың планныг даалгаларын чедишкиниг күүседип, Улуг Октябрьның байырлалынга төлептиг ужуражырының социалистиг чарыжын далбарткан.

Чарыштың мурнуу одуруунда Юрий Малышев удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы чоруп турар.

ЧУРУКТА: солагай таладан — Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгезинде мурнакчы чоланачы Ооржак Дадар-оол.

Чарыштың мурнуу одуруунда Юрий Малышев удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири, чоланач Юрий Малышев, АТБ-де үш колоннаның начальиги Геннадий Ким, чоланачы Виктор Орёл.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТРАНСПОРТ ЦЕГИНДЕ

«Тыва кобальт» комбинатының транспорт цеги. Диспетчер албаны баш бурунгаар-даа машиналарны хуваап каапкан. Тозан машиналарның колдуу рейстерде, чамдыктарының ...

пытал болгаи агар сентелгезин чорудуп турар дээрин билип алдывыс. Чоланачы кижиниң ажылы индыг —үргүлчү оруунга чоруур. Он бир бригадаларның аразында Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының күнүи утказтур чарыш далбаргаи. Чарыштың мурнуу одуруунда А. И. Колодяжныйның удурткаиы автобус чоланачыларының бригадазы тиилекчи болган. Чоланачылар П. С. Козеков, А. П. Тоготобин, бригадир А. И. Колодяжный биле оон дуюмазы В. И. Колодяжный (чурукта) олар техниканың ажаалдазын эки чорудуп, ямыр-чаар чүүдерни каанап алтурарлар. Автобустарының шуумче үнериниң коэффициентизи 78 хуу болган.

Транспорт цеги тос айларда чүүл эвес боон турар болгаш мындыг болбас-даа ужурлуг. Оон-биле чергелештир ол совет-кыдат харылзаалаарының чогумчалыг болдурарлың оруунга кандыг-бир мооннак база болбас ужурлуг.

Эргим эштер!

Социалистиг Моолдуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары совет улустуң коммунистиг тургузуушкунга кавчаар-даа аажок улут чедишкиннерниге өөрүп, изиг байыр чедирип турар. Чурттуң экономиктиг болгаш намгалаа күүү-шыдалын быжыглаарынга эртем болгаш техниканы хөгжүдеринге, улустуң чаагай чорууи бедидерниге силерниң чедишкиннер делегей социализминиинг хаара тудукчу нүүжүи болгаш ат-алдарын улгаттырып, тайбыкны болгаш улустарның аймак чок чорууи хандырарынга шиитпирлиг фактор боон турар.

Коммунистиг тургузуушкунга, тайбың, демократия болгаш улустарның социал деңшилгези дээш, термоядролуг аймыл-халапты болдурбас дээш демиселге чаа-чаа улут чедишкиннерниг болуруи дугуу боттанып келген. Шимээр составтың сан болгаш шынар талазы-биле чаартымын, өөүн келгеи-биле холбаштыр чоланачыларның болгаш септекчилериниг, бүгү ажылдакчыларның мурнунга технигиг деңнелди улам ынай өстүрериниң, ажылдың ий деңнелгелиг арганаарын шинээдирииниг, мурнакчы дуржулганы калбак нептередириниң сорулгалары тургустунгаи.

Автомобиль парыгының долу ажыглаары бүдүрүлгелериин материал-техниктиг базазының деңнелиинден улуг хамаарылгалыг. Бүдүрүлге базазы болгаш оларның техниктиг чепсегленгенин бо хүнүнүң негелделериите четпес деп болур. Моолуң экижилериниң талазыбиле ажылдар элиин хемчээлдиг боттанып турар. Бо чылын безин 45 хевириниң дериг-хереселдерин ажыглап киирген, оларның 27-зи аар ажылдарны механизастаарынче холбиле кылыр ажылдарны кызыгарынче утпаган.

Күш-ажыл болган амыдыралга байдалдарны экижидерибиле бүдүрүлге, чурттапга, социал-культура тудуу чыл бүрүде боттанып турар. Амгы үеде Чаа Шагаан-Арыг хоорайда 200 машинага АТБ-ниң бүдүрүлге базазы, Кызылда 140 орунчуг уруглар эели-сады, Мөңүүшкиде 77 кварталыг чурттапга баржыры. Чаа Шагаан-Арыгда 2—2 квартиралыг 10 бажың, Үш-Белдирде эмнелге-профилактика корпузу болгаш өске-даа тудуглар тутулуп турар. Каттыжымышкының КМК-зы сөөлгү чылдарда планныг даалгаларны доозаанаа ажыр күүседип, эки ажылдан келген. КМК Совет Тываның 40 чылынга уткуштур беш чылдың дөрт чылдарының планын күүсеткеи.

Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир чүк сөөртүлгезиниг хемчээли чылда 8,3 миллион тонна чедер, а 1990 чылда 10 миллион тонна ажар. Ол хире улуг хемчээлдит чүктерни сайгарарынга бистиң автопарыгывыс сан болгаш шынар талазы-биле база улгадыр. Аар чүк алыр улам сайзырагай машиналар немежир. Чииже, 1986 чылга чедир автопарктың чүк алыр күүүзү 13 муң тонна, 1990 чылда — 18 муң тонна апаар. Бо таварылгада автомобильдериниң дүртеи эргилдези улуг ужур-дузалыг. Ынчангаи автомобиль транспортунуң ажыглакчылары чүдүрер-дүүрер ажылдарны механизастаарының, оны эң шынкын кылырының аргаларын тывар, боттандырар үжүрлүг. Автомобиль хей чүк алыр болган тудум оон чүгүи чүдүрериие, нүүжүрериие чарыгдаар үези ковудээри-биле олчаан эштеиин артыы болбас бис.

Тываның автомобиль транспортунуң ажылдакчылары үзүн хуусаалыг сорулгаларны боттандырбышаан, бөгүүгү ажыл-херектерин сударатпайн, улус ажыл-агыйының оон мурнунга түргускан сорулгаларын чедир болгаш ажыр күүсединер дээш удам шүдүрүү ажылдаар. Улуг Октябрьның 67 чыл оюн, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылын күш-ажылчы белекterлиг үткуур. Беш чылдың дөртүнчү чылының планныг даалгаларын күүседири—бистиң ыдыктыг хүлээлгевис.

В. ПАРУНИН.

автомобиль транспортунуң «Тыва автотранс» девискир каттыжымышкының начальиги.

Даарта— Комсомолдуң төрүттүнген хүнү

ШАЛЫПЧЫ ИШ, АНЫЯК ТУРА-СОРУК-БИЛЕ

1918 чыллың октябрь 29-та Москвага ажыттынган ажылчы болгаш тараачы аныяктар эвилелдериниң I Бүгү-россия съездизи Россияның аныяктарының Коммунистиг эвилелиниң эгезин салган. Съезд Программаны болгаш Уставты дүлээп ап, РКСМ-ниң Төп Комитедин соңгаан.

РКСМ-ниң I съездизи алды хүн уламчылаан, 1918 чылдың ноябрь 4-те, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бир чыл болган ооруун мурнуу чарыында болуунуң ажылтын доозаан. Бистиң чүртүвүстүң аныяктар шимчээшкинниң төөгүзүнге улуг рольду ойнаан шөвет аныяктарның мурнакчы отряды — комсомол ынчан тургустунган.

1920 чылдың октябрь 2-де РКСМ-ниң III съездизинге «Аныяктар эвилелдериниң сорулгалары» деп төөгүлүг чугаазынга В. И. Ленин ынча дээн: «Ооң амыдыралының бүгү сорулгазы чаа шиитилелди түрүзүары болуур дээрзин аныяк салгал билген турар ужурлуг». Владимир Ильич ооллар болгаш кыстарның коммунистиг кижизидилгезиниң комплекстиг программазының чүгүлээ үлегимшиккиларын айтып, коммунизмге өөренир дугайында чагыгларын бергеш.

Оон бээр совет ооллар болгаш кыстарның хөй салгалдары боттарының амыдыралын, ажыл-ижээн Ильичиниң чагыгларынга дүүштүр уламчылап келген болгаш уламчылаар-дыр.

Комсомолдуң чоргаарланып турары, чедип алганы бүгү-ле чүүлдер партияның доктаамал сагыш салдыкшыларын ачызында боттанган. Комсомолдуң күжүүн болгаш бижиг туруштуунун, бүгү чедишкиннериниң алыс дөөү — партияга удуртулгада. Ол дээрге Аныяктар эвилелиниң бедик идейлиг, даймычы аргалаашаавылыг болганы чогаадыкчы идепкейлиг чоруунуң эң чүгүлээ магадылалы болуп турар. В. И. Ленинниң алыш комсомолга тывысканының 60 чыл ооңуу чылында СЭКП ТК «Комсомолга партияжи удуртулганы улам ынчаш экижилер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң дээн белеэн, комсомол кадралар-ролүн бедидер дугайында» доктаалды дүлээп алганы хамы утпалыг.

Бодуунуң ажыл-чорудулгазынга партияжи үнелеп комсомол өөрүп четтиришкин болгаш бедик хүлээлгезин медереп билир чоруу-биле хүлээп алган. Комсомолдуң кижизитилериниң хоочун салгалдың эстафетазын уламчылап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ниң ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш идепкейлиг демисежип турарлар.

Совет Тыва бодуунуң 40 чылын чоокта чаа демдеглээн. Ооң комсомолчулары, ооллар, кыстары хөй националдыг Төрээн чүртүвүстүң чалыы салгалы-биле чаңгыс олурупта чүрттеп, ажыл-агыйга, өөренип турарлар.

ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле киргешкиниң хүнүнден бээр комсомол организациязының саны 5 катап өскөн, бо хүннерде ВЛКСМ кежигүннери 36 мун хире кижи болуп турар. Ооң шынар составы элээн өскерилгеп. Комсомолчуларның эртем-биилиг кижизидилгезинге ооң дээн белеэн, комсомол кадралар-ролүн бедидер дугайында» доктаалды дүлээп алганы хамы утпалыг.

Жданов аттыг совхозтуң мурнакчы аныяк саанчылары.

«XI беш чылга аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, билиин, инициативазын болгаш догадыкчы чоруун бараалгадыр!» деп патриотчу шимчээшкинде бо хүннерде 37 мун ажыг ооллар болгаш кыстар, ооң иштинде 18 мун комсомолчу киржип турар. Улус ажыл-агыйының яңыл-бүрү участоктарында комсомолчу-аныяктарның 338 коллективи ажылдап турар. Оларның дөртүң бирээзин-ле коммунистиг күш-ажыл коллективи деп бедик аттыг.

Он бирги беш чылдың дөртку чылында республиканың комсомолчулары, ооллар болгаш кыстары кызымаккай ажылдап турар. Ынангыя Совет Тываның 40 чыл болган ооңуга тураскаатакан күш-ажылчы ээлчегге олар ону онзагайы-биле көргүскеннер.

Бо чылдың тос айларында «Тыва даг-дүгүр» комбинаттың, «Кара-Хем» хөмүр-даш разрезинің, № 48 тудуг эргелеликтиң, Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң, Кызыл районуң «Тинлелге», «Көк-Тей» совхозтарының, өске-даа күш-ажылчы коллективтериң комсомолчулары, аныяктар күш-ажылчы чедишкиннерлиг ажылдаан.

Бо хүннерде хоочун салгалбиле бир дең, Совет Тываның аныяктары гитлержи фашизмге удур демиселге совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чыл болуур ооңуга тураскаатканы шалыпчы ээлчегде киргешнер. Хөй-хөй аныяк ишчилер, комсомолчу-аныяктар коллективтери ол төөгүлүг болуушкынга тураскаатканы солун, ажыктыг эгелээшкиннерни үндүрүп турарлар. Чижээ, ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү Алексей Куигаа бригадирлээн комсомолчу-аныяктар коллективи Тес-Хемниң «Сельхозтехника» салбырында ажылдап турар. Олар Тиилелгениң 40 чыл болур ооңуга алдарлыктан шалыпчы ээлчегте киришпишаан. Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкуну боттарының бригадазының составынга киир санап алганнаар болгаш ооң үлүүн ай саныла күүседирин хүлээдим. ажылдап кылган акшаны Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалының фондузунче шилчидерин хүлээнгеш.

Тудугда комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ортузунда социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилеп келген «Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелелиниң шеверекчилер бригадазы (бригадири коммунист В. Б. Борбак-оол, комсомол бөлүүнүң удуртукчузу, ВЛКСМ обкомунуң кежигүнү Н. Саая) ол бирги беш чылдың планын Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалының ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин хүлээнген. Тудугжуларның эргелээшкиниин Кызылдың дараалыга фабриказының, республиканың автотранспорт бүдүүлгелериниң хөй аныяктар коллективтери деткээн.

Ленинчи чагыгларны күүсетпишаан, республиканың комсомол, пионер организациялары уругларны болгаш элээдилерни күш-ажылга чаяк болуурунга кижизидер талазы-биле ажылды тодаргай угланымышкыныг чорудуп келген. Ажылчын ангының төлептиг салгалын белеткээрин болгаш кижизидерин улам ынай сайзыраңгайжыдарының комплекстиг программазын боттандырар талазы-биле бяче эвес ажылды комсомол комитеттери чорудкан. Ылангыя школачыларның чайгы күш-ажыл үдүүнү кадбак хүлээп көрүшкүнүү алган. Чыл бүрүзе 15 мун хире үстүкү классчылар ниитилеге ажыктыг күш-ажылга хаара туттуунун келген. Студентилериң тудуг отрядтарының патриоттуг шимчээшкинин бистиң аныяктарывыстың амыдыралчы идепкейлиг туруштуунуң бир дерезинзи. Чүгле он бирги беш чылда безин күш-ажылчы үдүүнге 17 мун ажыг ооллар болгаш кыстар кирипшеп. Олар 33,5 миллион рубльдиң ажылын кылып, республиканың экономиказын хөгжүдеринге үлүүн киргеннеп.

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, республикада комсомол комитеттери аныяктар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды сайзыраңгайжыдып, оларның марксизм-ленинчи мировоззрениезин хевирлээрин идепкейжиткен. Аныяктарның политөредилгезин экижайдер, интернационалчы болгаш ширгипатриоттуг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле элээн ажыл кылдынган. СЭКП ТК-ниң октябрь (1984 ч.) Пленумуң мелиорацияның программазын боттандырар хереккө комсомолчуларның болгаш аныяктарны идепкейлиг киржиринче кыйгырган, ону күүседир дээш Тываның аныяк ишчилери бүгү-ле чүүлдерив кылырынга белеңнеп.

Бо байырлалдың хүннеринде ажылывыста шиитпирлеше чогуур айтырыгларны база чугаалаар ужурлуг бис. Хамыктың мурнуунда аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезин күштелдирери комсомол организацияларының, комсомолчу-аныяктар коллективтериниң чугула хереэ. Комсомол организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидери, ажылының стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдары, оңза чугула. Чогум-на аныяк ооллар, кыстарның амыдыралы планнарын, күзел-чүткүлдерин боттанып, арга-мергежилге клереттинип, улам бедип турар болгай. Комсомол организацияларында болуп эртип турар отчёт-сонгулдалыг хуралларга бо болгаш өске-даа чугула айтырыгларны принципиалдыы-биле сайгарып көөру чугула.

Харыысалгалыг даалга — аныяк салгалдың организакчызы болгаш кижизидикчизи болуруң комсомолга партия даасхан. Ол идегелди төлептин-биле күүседири комсомол комитеттериниң, комсомол ажылдакчыларының болгаш активчизи бүрүзүңүң хүлээлгези. Партияның иегелделеринге дүүштүр улам эки, дээштиг, үре-түнелиг ажылдаарының аргалары бисте бар.

В. КОЧЕРГИН,
ВЛКСМ Тыва обкомунуң ийиги секретары.

МАЙЯ ЧИБУРДАНИДЗЕ БАЗА КАТАП ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ

Волгоград, октябрь 25. Хөрээжен шыдыраачылардың бирги чери дээш делегей мартылдазы Волгада хоорайга бэйырлыг байдалга хагыынган. Делегей чемпионну ам база ыштап, үш улаштыр, ССРЭ-ниң спорт мастери, делегей гроссмейстери Майя Чибурданидзе болган. Ирина Левитина-биле бүдүн чартык ай дургузунда үргүлүлеп келгөн берге мартылдаага ол 8,5:5,5 саанга тиилээн.

ФИДЕ-ниң президентизи Флоренсио Кампомакес Майянын болгаш ССРЭ-ниң шыдыраа федерациязының шыдыраа нептердиринге киргеп үлүүн оңзалап демдеглээн. ССРЭ-де шыдыраа спорттуң делгөренгей хевирин дээрзин ол айыткан. Шичангаш совет шыдыраачылар делегейге көскү черни эзелеп турар.

Делегей чемпионуга СЭКП-ниң Волгоград обкомунуң бирги секретары В. И. Калашников байыр чедиргеп.

Ооң соонда Майя Чибурданидзе болуу чүве чугаалаан, мартылдаанын организакчыларынга, хүндүлээзеп болгаш экиргеш волгоградчыларга болгаш бүгү-ле шыдыраага хандыкпыллыгларга четтиргенин илереткеп.

ССРЭ-ниң спорт комитединиң шыдыраа эргелелиниң пачаазынын Н. В. Крогиус журналистер-биле чугаазынга ноябрьда Грециянның Салоники хоорайга шыдыраа олимпиадазынга киржир совет хөрээжен командазының кежигүннерин адаан. Команданы Майя баштаан чоруур. Кежигүннери — Ирина Левитина, Лидия Семёнова, Нона Гаприндашвили. Курлаанында — Нана Носелиани, Нана Александрия, Елена Ахмылова.

СЭТА-ның корр.

Ойлаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шөкар булуттаар, чагбас. Сонгу-барымы үлүг хаттың күжү узагтаанда секундада 7—14 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 2—7 градус тылмт, чамдык районнарга 0 градус хире болуур. Дүнелерде 9—14 градус чедир соор.

Кызылга агаарның температуразы хүндүс 5—7 градус чылыг, дүнелерде 8—10 градус соор.

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 9.55 — «Будильник». 10.25 —«Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 11.25 — «Кадыкшыл». 12.10 — «Эртенги почта». 12.40— Совет чөрге ужуражышкыннар. 12.55 —«Кодээнин шагы». 13.55 — «Музыка киоскузу». 14.25 — Бөгүн — автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнү. 14.55 — Концерт. 15.40— «Аян-чорукчулар клуббу». 16.40 — Мультфильм. 16.50—Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «В небе ночные ведьмы». Уран-чечен фильм. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Чаа док. фильм. 19.50 —«Катыкы бажың долгандыр» деп дамчыдылганың арнынарында. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Герценниң бажыңының дугайында бодалдар». Док. фильм. 22.05 — Даштыкы эстраданың аилгалары болгаш ритмнери. 22.50 — Телемедээлер. 22.55— 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионадазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-иентерелдиг фильм. 8.30 — Эстрада концерти. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Док. телефильм. 10.00 — «Ходжа Ахмед Ясавиниң мавзолейи». Алма-Атадан дамчыдылга. 10.25 — Концерт. 10.55 — «Гималайның шыпшык бажыңга четкизин». Док. телефильм. (Франция). 4-кү сериязы. «Эң берге оруктар». 11.45 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңгир эвес». 12.45— «Кинокөрүкчүзүнүң эдериниэмэ». 13.30 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 14.00 — «Трудные этажи». Уран-чечен телефильмиңиң 3-кү сериязы. 15.05 — Мультфильм. 16.10— Док. телефильм. 16.35—«Кижи — чер кырының ээзи». 17.35— Концерт. 18.25 —Док. фильм. 18.45 — «Жаворонки». Уран-чечен телефильм. 20.00—«Тамчыктыг улуглар, чаштар!». 20.15 — Бистиң корреспондентилеонавистиг чугаалары. 20.45 — Док. чаа телефильм. 21.00 — «Ут». 21.35 —Концерт. Бүрүңгү романстар. 22.00—Футболга ССРЭ кубогу дээш. «Торпедо»—«Днепр». 23.45 — Док. фильм. 00.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ кубогу дээш. «Динамо» (Киев)— «Динамо» (Москва).

ОКТЯБРЬ 29-ТА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында долчулаал. 9.25 — Док. телефильм. 9.50 — Чалбыштыг чылдарның ырнызы. 10.15 — «Красный агитатор Трофим Глушков». Уран-чечен телефильм. 10.55 —А. Фадеевтиң чогаалдары. 11.35— 11.40 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге. Док. фильмнер. 15.50 — Симфонистиг оркестр концерти. 16.15 — «Ада-чурттуң шынчы ооллары». «ССРЭ-ниң Чеңсекпитир Күштериниге Төрээн чуртка бараан болганы дээш» орденниң 10 чыл болурунга. 17.00 — Объектив. 17.30 —Чалыыларның чогаадымалары. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30—Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Комсомолдуң төрүттүнген хүнүнге. 19.40 — Мультфильм. 19.50 — Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — Футбол дугайында долчулаал. 22.05 —Концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ кубогу дээш. «Спартак» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Док. фильм. 8.35, 9.35— Бойдус дугайы. 3-кү класс. Черниң цыгаамырлары. 8.55 — Эртем-иентерелдиг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — Н. Островскийниң ажыл-амыдыралының дугайында дамчыдылга— «Как закалялась сталь» 10.40, 11.35 —Ботаника. 6-гы класс. Ховар унгуларын камгалаары. 11.00 —Эртем болгаш амыдырал. 11.55— Эртем-иентерелдиг фильм. 12.15 — А. Блок. «Он ийиң». 10-гу класс. 12.45 — Сээң дээриң библиясың. В. И. Ленин — «Аныяктар эвилелиниң сорулгалары». 13.25 — Башкыга — музыка ниитээлэл. 7-ги класс. Родин замчыдылга. 14.30 — М. Шолоховтуң «Судьбаның сорлум-чоттуу». 15.15 — 15.20—Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.45 — «Челээш». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада — комсомолдуң туруструнган хүнүнге. Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүлүнүң Москвага хүннери. телемедээлер. 19.55 — Чаңгылаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ут». 21.35 — «Вся королевская рать». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.45—23.30 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериниэмэ».

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

ОКТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, **«Счастливая Женька»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Завещание профессора Доуэля»** 9.20, 12.10, 14.00, 19.00 **«Тайна третьей планеты»** 10.50, **«Карнавал»** 16.00, **«Уникум»** 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, **«Таппор Диско»** 11.20, 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Двенадцать месяцев»** 11.00, **«Угрюм-река»** (1—2-ги сериялар) 12.30, **«Угрюм-река»** (3-кү серия) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 14.00, **«Шабава»** 15.10, 17.40, шактарда.

ОКТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Обвинение»** 9.20, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Потерялся слон»** 9.40, 11.20, **«Как закалялась сталь»** 13.00 **«Счастливая Женька»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Уникум»** 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Репортаж из бездны»** 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» **«Вот такая музыка»** 18.00, 20.00 шактарда.

Даарта— Комсомолдуң төрүттүнген хүнү

«ЭҢ ЭКИ АНЫЯК САДЫГЖЫ»

Бо ат дээш мергежил талазы-биле конкурстарыны эрттирери бисте чаңчыл болгаш. Ону ийи эзлчет-биле чорудуп, баштай магазиннерге эртиирер. Ацаа тиилекчи болган садыгжылар дараазында ниитти садыгның конкурузунга киржип, анчы-анчы магазиннерден келген эш-өөрү-биле күжүн шенежир.

Бирги эзлчет ай хуусаалыг уламчылаар. Конкурстуң киржикчилери аныяк садыгжылар ыяап мергежилиниң болгаш танцының үрэп чүүл ансамбли ажылдап турар. Ооң удуртукчуу Галина Александровна Данзыы. Оолдар, ургларның танцылаарын караш. Олар «Угулзалар», «Элдек шыгыраашы» болгаш ооң өске-даа танцыларны ойнап турарлар.

Танцы ойнадырыга Рая Оюлар, Рада Хүрбе, Оюн Оля, Мира Сайыт-оол, ырлазырынга Уля Чомбул, Вера Оюн, Ураңхай Дамбыра талаптылыглар Константин Монгуш хөөмейлээр Кунгаа Алаш-оол хомуска ойнаар. Техникумчуң бо ансамбли Тываның 40 чылының байырлалында театржыттынган көргүзүлеринге идепкейлиг киришкен.

Түнел конкурска ооң киржикчилери теория талазы-биле болгаш профессионал билиин көргүзүп, бүүдүн шенежир. Бараанарны дээш салырынга, белекти таарыштыр чыырынга маргылдаалар чаңчыл ёзугаар база эртер.

Чыллың эртер бо көрүдде конкурсту кандыг-бир чүүлге, чижээ, байырлалдарга тураскаадып турар бис. 1980 чылда конкурсту Москвага болуп эрткен Олимпий оюнларынга тураскаатканы. 1983 чылда — Садыг ажылдакчызының хүнүнге уташтыр эрттирдивис. Аныяк садыгжыларның мергежил талазы-биле бо чыгы конкурузун Совет Тываның 40 чылынга тураскаатканы. Ынчангаш ооң программазында Тывага хамаарышкан викторина база бар. Ооң түнелин үндүрген. Түнел конкурстуң бирги черин «Саян» универмагтың эр улустуң белен хевин садар киидистиң аныяк садыгжызы Темир Иргит алган. № 19 магазинниң садыгжызы Чечек Тадар-оол —ийиги черни эзлээн. № 13, 22 магазиннериниң садыгжылары Елена Конышева, Алла Сайгутина олар конкурстуң үшкү черни үлешкеннер. «Эң эки аныяк садыгжы» ат дээш конкурстуң бирги, ийи черлерин алган садыгжылар турыскаа халас путёвка-биле шаңнатканнар.

Совет Тываның 40 чылынга тураскаатканы бо түнел конкурс-көрүүде солун эрткен. Аныяк садыгжыларның профессионал мергежилин бедидеринге уламдыр эртип турар ол конкурстарның дээштиг соңгулу чылдарда элээн бедээп. Ынчангаш садыгның директорлары, партия, профсоюзтар, комсомол организациялары бо конкурстарны организастыг эрттирерин чугулаадып турар.

И. ТАРХАНОВА,
Кызылдың үлетпүр баазанныар садыында комсомол организациязының секретары.

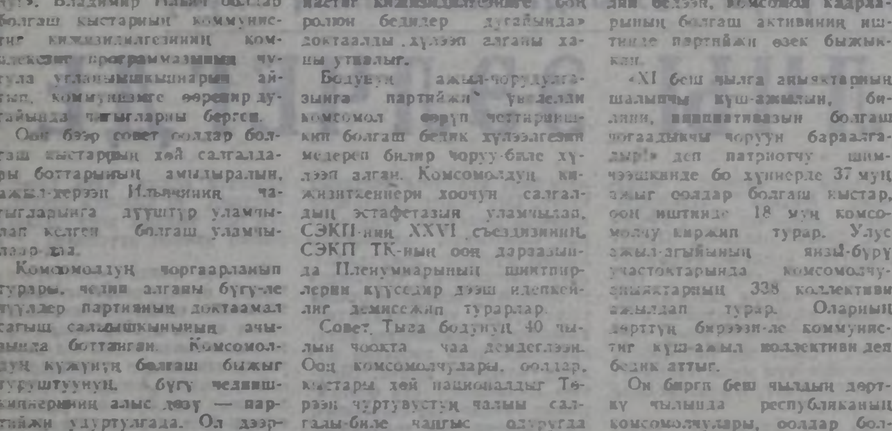

Байкал-Амур магистралының коя демир-орук оруунуң тудуунуң доозулганынга тураскаатакан «алдын» звенону Чита областын Куанда станциязынга октябрь 1-де салган. Комсомолдуң Бүгү-эвилел шалыпчы тудуунуң коллективин Ленадан Амурда Комсомольскиге чедир оруктуу бир чыл эрте дооскан.

ЧУРУКТА: магистральдың тудугжулары орук тутчу берген үезинде.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ, Л. СВЕРДЛОВТУҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ УТКААН

Комсомолдуң төрүттүнген хүнүн бистиң «Нарын» совхозтуң комсомолчу-аныяктарның № 4 хойжу бригадазы күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткаан. Он бирги беш чылдың дөртку чылында төрүүр чүс хойга онааштыр тозан хураганны бригада мөңги доруктугүп алган. Ынчангаш Эрзин районнуң хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеш. шилчиир Кызыл туктуу чаалап алган. 1983—1984 чылдарның кыжынында ниитиниң малын хүр кыштадып, малдан алыр продукциязын, ону күрүзүге садарын көвүдеткеш. Бүгү-эвилелдиг чарыжынга шылгараш, ВЛКСМ ТК-ниң Хүндүлел дипломун алган.

Бо бүгүнү бригадзының комсомолтулары болгаш аныяктары онаашкан ажылын бедик харыысалгалыы-биле күүседип келгениниң түнелиндече-лээп алыр аргалыг болган. Ылангыя Александр Никман, Аракчаа Хумбун, Нимаа Серен-Доржу, Серен Эрес-оол малдың чаш төлүн менди доруктурар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган.

Эрткен чайын малчыннар Нарын, Качыктың оттуг, сеңгин тайгаларынга чайлаглаашаа, хоюл эки семирткен. Бригаданың кежигүннери кыштаглаашкынга частан эгелеп белеткенир чаңчылдыг, ооң уламындан шүүтү чүвени хынамчалыг кылып алырлар. Кажаалар, чуртталга бажыңнары, кызыл-булук, чүнар-бажың бүрүн септеттинген. Хойжулар боттарының күжү-биле бөш чүс тонна сигенни, ногаан суланы белетээнеш, кыштаглырда сөөртүп чедиргеп. Ниитиниң малын кыштап хүр ажырарының бүгү аргалары бар, чүгле бистиниң кылымак ажылывыстан хамаарыжыр.

Бригаданың комсомолчуларының болгаш аныяктарының өөредилгезиң, дыштанылгазын чөп организастаарынче партия, комсомол бөлүктери көргүүр кичээнгейни салып турар.

Б. НУРЗЕТ.
«Нарын» совхозта № 4 хойжу бригаданың бригадири.

Кызылда Тываның көдээ ажыл-агый техникумунда хөй сурагуул аныяктар киржикчилиг ирениң болгаш танцының үрэп чүүл ансамбли ажылдап турар. Ооң удуртукчуу Галина Александровна Данзыы. Оолдар, ургларның танцылаарын караш. Олар «Угулзалар», «Элдек шыгыраашы» болгаш ооң өске-даа танцыларны ойнап турарлар.

Танцы ойнадырыга Рая Оюлар, Рада Хүрбе, Оюн Оля, Мира Сайыт-оол, ырлазырынга Уля Чомбул, Вера Оюн, Ураңхай Дамбыра талаптылыглар Константин Монгуш хөөмейлээр Кунгаа Алаш-оол хомуска ойнаар. Техникумчуң бо ансамбли Тываның 40 чылының байырлалында театржыттынган көргүзүглеринге идепкейлиг киришкен. Келир чылдың январьда Новосибирскиге уран чүүл көруглеринге олар киржирлер.

ЧУРУКТА: Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң ырнатанцы ансамблиниң киржикчилери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Редакциянуң адреси:

667000. Кызыл; Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 8, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарының 2-25-35, секретариаттың 2-23-35 оорттайжи ачылдырга болгаш үлетпүр киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27 информациялыг киидизиниң 2-20-60 культура киидизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2076.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатылының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01101.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 251 (12641) | 1984 чылдың октябрь 30, вторник | 1925 чылда үнелеттингеш | Өртээ 3 бет.

Совет Эвилелиниң хамаатылары!

Камналга болгаш хумагалал дээш шимчээшкинии улам-на калбартыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларынган).

«ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тургузар дугайында ССРЭ-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тургузар.

2. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну мелиорацияны хөгжүдүрүнге улуг салымчыны киргизген болгаш ол талазы-биле ажылга 10 чылдан эвээш эвес уе дургузунда ажылдаан түдүг, үлетпүр, ажыглал, эртем, төлевилел болгаш еске-дээ бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң ажылдакчыларынга тыпсыр.

3. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты дугайында дүрүмнү болгаш «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору деп хөрек демдээниң тайылбырын бадылаар.

4. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле 1973 чылдың июль 3-те хүлээп алганы ССРЭ-ниң орденнериниң, медальдарының болгаш хүндүлүг аттарының дугайында киити Дүрүмүнүң (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомостуларының, 1979 чыл, № 1, чүүл. № 23, чүүл 408, 1984 чыл, № 29, чүүл 502) 19 чүүлүнде «ССРЭ-ниң алдарлыг шарашчыст-шенекчизи» деп сөстерниң соонга «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» деп немей бижиир.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль, 1984 чылдың октябрь 26.

Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуунуң болгаш ажыглалының ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан-хаакчыларынга, партия, профэвилел болгаш комсомол эрганизацияларынга, демир-орукчу шеригге, бүгү киржикчилеринге

Эргим эштер!

Байкал-Амур демир-орук магистралының кол демир-орук шугуму салырын доозар болгаш оон бүгү дурттуна поездилеринң ажылчы шимчээшкинин ажыдар талазы-биле партияның XXVI съездиниң шиитпиринге, алдынган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүселдезиниң дугайында медээни СЭКП Төп Комитединде ханы сеткил ханышкын-биле хүлээп алган. Ол кайгамчык күш-ажылчы тнилелге-биле тудугунуң бүгү киржикчилеринге үүреткиң ханызындан байыр чедирип түр бис. Байкал-Амур магистралын тудуп тургускаш совет улустуң кайгамчык боттандырышкынналарының чыл бижилгезинге чөптүү-биле кирер.

Транспорттуң чаа күүндүг артериязы бистиң чуртувустуң, алыгдыг Төөн Сибирьниң болгаш Ыракы Төөн чүктүң экономиказының хөгжүлдезинге, ол девискээрлерге улуг девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарынга, бойдустуң байлак курлавырларын улус ажыл-агый эргилдезинге ажыглап кииреринге чугула үжүр-дузалыг.

Он чыл дургузунда берге-ширияң байдалдарга БАМ трассазынга тудуг-монтаж ажылдарының кайгамчык улуг хемчээлин кылдынган. Хаялар өттүр, тайга-эзим таварты, тулаа-малгаш, моңге доң черледи 5 мүң километр кол болгаш станция демир-орук шугумнарын салган, 4200 хире көвүрүглерни болгаш ескe-дээ кылымал тудугларны туткан. Магистральдың тудуглары-биле кады эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның шефтеп турар организацияларының күүж-биле чаа хоорайлар база чаагайжыттынган суурлар туттунуп, чүүттүң чөөн районнарынга кадрларны быжыглаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп турар.

Магистраль туттунуп база ажылдап турар. Оларды көвүрдээш болгаш мяш, тудуг материалдары, техника болгаш ескeдээ чүүлтер үүдүрген составтар чоруп турар.

Амурда-Комсомольскиниң, Магнитканың, Түрксибтиң болгаш Братскиниң тудугжуларының алдарлыг чаңчылдарын уламчылавышаан, муң-муң оолдар болгаш кыстар боттарының аныяк үүреткериниң кыйгызы-биле левинчи комсомолдуң кол тудуунга чедип келгилээн. Олар профессионал мергежилдимында чедип албышаан, амыдыралдың тергиин эки школазын эртип турар.

Эң нарын сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар хөй национальдыг коллективтер тудугда кыска хуусаада тургустунган. Магистральды тутчуп турар кижи бүрүзү бүгү улустуң ол хереэзинге киришкеи-биле чоргаарланыр эргелиг.

БАМ-ны бүгү-чурт тудуп турар. Хөй-хөй республикалар, крайлар болгаш областар, муң-муң будүрүлгелер анаа машиналарны болгаш механизмнерни, рельстерни болгаш шпалаларны, тудуг конструкцияларын берип, ескe-дээ чугула чатыгларны күүселип турар. Эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттуң оон тудуунга улуг салымшкынын киирип турар. Шефтеп турар организацияларның магистральда чурттаалга, социал-амыдырал тудугларының талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Байкал-Амур демир-орук магистралының тудугжуларының бедик чедиишкиннери Хабаровск крайның, Буряд болгаш Якут АССР-лерниң, Иркутск болгаш Чита областарның партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, тудугуң ажыл-агыйжы удуртукчуларының улуг организаккы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылының түнелги болуур.

Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуун доозар талазы-биле, магистральдың зоназында ажыктыг каммалдарның эң байлак курлавырларын эң-не дүрген ажыглап кииреринге үлетпүрүүн чаа объектилерин тудуп тургузарынга силер моон соңгаар-даа долуу күш-биле ажылдаар, бистиң нынак Төрээн чүртувустуң чаагай чоруунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынарга бүзүүрелиг илергейлеп тур бис.

Эргим эштер, силерге чаагай кадыкшылды, 1984 чылдың болгаш шиитки-биле беш чылдың социалистиг хүлээлгелериң даалгаларын күүселдиринге чедиишкиннерни күзедиңер.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИН КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

Директорга сөс

КЫШТАГЛААШКЫНЧЕ КИРИПКЕНИВИС

Октябрь-айның төнчүзү. Хар дагларже, шөлдерже кинр чаап, катап эрип, чер дыраалап турар. «Кышка белеңсең бе?» деп, агаар-бойдус айтырып турганзыг. Совхозтуң девискээри районда эң бедик, соок база эң баштай мааа дүжер, оон соонда арттарны ажып, Улуг-Хемниң шыпаазыныче чавызап бадар. Мен бо ажылагыйда чедип чыл ажылдап турар болгаш, Хендергениң күскү-кышкы үелерни, ылангыя кадыг-берге, кавысканыг чазын «тонныр» мен.

Кышты хүр-меңги ажар дээш ждановчулар кандыг ажылды чорутканыл? Бисте 16500 баш шээр мал, 700 баш чылгы, 1900 баш мыйыстыг бода мал бар. Ниитиниң малының кыштаглаашкынының магадылалын тургүзуп алган бис деп санап турар бис. Маңаа эң кол үүлү мал чемнериниң белеткели. Сиген кезиө алырының планы ажыр күүсетинген. Бүгү күштү үндүрүп, 3500 тонна сигенни мал чемнериниң белеткелчилери белеткээн. Тос муң тонна ногаан масса ажаап алдынган. Кыштагларның барык хөй нуруузу септелгенни эрткен, малчыннарның, сакмачылларның чурттаар-бажыңнары чылыгланган, дозулаттынган, чугайлаттынган. Соңга, хаалгалары, печкалары үрелик ораң-сава чок.

Парткомга, «Көдээ» Советтиң күүсүмүнге, профэвилел комитединге үстүнде адаанам айтырыгларны чугула кичээнгейге ап келген чүве. Чамдык удуртукчуларның, специалистерниң бо талазы-биле кылын чорудуп келген ажылдарын дыңнап, күүселдениң контролюн холга тудуп келген. Хөй-нинти организацияларындан суурда херээжээнниг чөвүлели (даргазы Л. Х. Осумаа) будүрүлге ажылынга кескү дузазын киирип турар. Суурнуң херээжеи чону кажаа көрженин хоорарындан, малчыннарның бажыңнарын чылыглаарындан эгелеп малдың чаш төлүн камгалап алырынга чедир үлүүн киирер. Кыштаглар, сеңгелгезинге бо чылын олар база-ла эки ажылдаан.

Белеткел ажылдарының эвээш эвес кезии малчыннарның боттарынга онаажыры билдингир. Арганыктыда кыштап орар Аралдың Ондар малчыннардан эң эки белеткенген. 21 тонна сигенни бодуң кескеш, кыштаанда чедирип алган. Тараа саванын бо хүннерде сөөртүп ап турар. Ол кыштаанда бажыңын, мал кажаазын эки кылдыр септээн. Долгакпан Ондуүн-оол, Бичеоол Дамбыл-оол болгаш ескeдээ хойжуларының белеткеинп алганы багай эвес. Мыйыстыг бода малдың саны өөүн турар. Инек кадарчыларының дурзулгазы, мергежили бедик орар. Ылангыя Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сарыг Коигар, Саарбай Арбай-оол, ескe-дээ инек кадарчылары кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген.

Ынчалза-даа ажыл-агыйда чедир кылдынмаан, күүсеттинмейн турар ажылдар ам-даа бар болуп турар. Оны ниитизи-биле чеппес деп санавайн, сан-чурагай киирбейн, а харыысалгалыг участоктарны ээлеп, даалгазын долузу-биле күүсеттейн турар ажылдакчыларның аттарын киирдим. Совхозтуң кол инженери Андрей Бады олуттай ажылдап турар. Ооң ажылын хынап көөрге, машина-техниканың эдилели, камналгазы чогуур негелдеге дүүшээн. Чижээ, гаражтың эжин соок, одалга системазы чедир кылдынмаан, сүт-бараан фермазында мал чемнерин, савак үүй кагар цехтиң ийи бүмкериниң бирээзи белең эвес. Кол инженерниң шлеткелин алдывыс, эң кыска хуусаа дургузунда, үш хонук иштинде, гаражтың чылыглаашкынын доозарын, үрелген бункерни ажылдадырын ол аазаан. Халчукте хой бригадазының бригадири Бурбүсээн Түлүш база ажыл чылыр чоруукка таваржып, бодунга, харылап турар участогунга негелдезин кошкадып турар. Ажылды эки организастап болурунуң аргалары бо ажылдакчыларда бар болбайн ааи. Арга-дурзулгалыг база бидиглиг-дир, карак кызары, тывынгыр болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажыл-херекче кирери олардан бөгүн негеттинип келген.

Чоокта чаа совхозтуң бүгү малчыннарының хуралын эртирдивис. Оны белеткеп, кыштаг бүрүзү кайы хире байдалдыгыл дээш, кодан бүрүзүн шүгүмүүлелиг ёзу-биле хынап көрген бис. Күскү хүннерни эки ажыглавайн, оран-савазын-даа, кажаа-хоравазын-даа чедир кылып албаан ийи-чөгыс кижилер барын илереткен чүве. Бо удаада шугүмүүлелге хойжулар К. Достай-оол, О. Комбу таварышкан. Ол болгаш чамдык ескe-дээ эштерниң кыштаглаашкынга ыяк белеткеиип ап болурунуң бүгү аргалары бар.

Түнелиинде дараазында чүүлду демдеглекседим. Көдээ ишчилерни бедик будүрүкчулуг, шынарлыг ажылдаарынче СЭКП ТК-ның октябрь (1984 чыл) Пленуму кыйгырып турар. «Сонгаарладып болбас ийиги сорулга болзаа мал ажылында чедип алдынган эки чүүлдерни быжыглаары, оон дүрген хөгжүүрү дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыры болуур» деп СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары К. У. Черненко чугулалап демдеглээн. Эки, хей-аътыг ажылдаары, партияның айтышкынынга күш-ажылчы ёзу-биле харылаары — бистиң хүлээлгевис.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Жданов аттыг совхозтуң директору.

1985 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва кобальт» комбинат тос айларда продукция сайгарарының планын 100,8 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү планга немей 3,3 хуу оскеи. Амгы үеде чыл планның чедиишкинниг боттандырар дээш база Октябрь революциязының 67 чыл ююн төлептиг уткуур дээш ког болгаш дузалал цехтер аразында чарыш калбарган.

Гидрометаллургия цеги концентраттыг кобальт ылгап үндүрериин 0,4 хуу улгаттырган. Терлиг-Хаяның шинчилеажыглал будүрүлгезин тос айларда продукция будүрериин эртken чылдың бо үезин-биле деңнээрге 10,3 хуу ковудеткен. Руда казып тыварының планы 104,5 хуу күүсеттингеи. 12 бригадаларның 5-и 1985 чылдың үлүүнде ажылдап турар. А. А. Гривинниң, А. Ф. Семыкинниң, Л. П. Маркедоновтуң бригадалары планыг онаалдаларын хуусаа бетинде дооскан.

Комбинаттың директизязы, партия, профэвилел болгаш комсомол комитеттери цехтер аразында чарышты организастаарын экижидериниче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар. Муң ажыг кижи хүүда социалистиг хүлээлгелерин алгылаан. Ол хүлээлгелерин тодаргай экономика болгаш коммунистиг күш-ажылдың школаларынга ажылдап кыпган. 673 кижи, дөрт бригада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаазап алган. Үш бригада камналганың хүүда санын ажыткан. ийи бригаллда шалыңны ажылчыннарның күш-ажылга киржилгезинниг коэффициентизин барымдаалап төлеп турар.

Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка киришкен, гидрометаллургия цеги Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин-биле шаңнаткан. Күш-ажылды организастаарын экижидип, сагылга-чуруумну быжыглап тургаш, коллектив бо чылдың сөөлгү айларының планын долдур болгаш ажыр күүседир сорулганы салган ажылдап турар- Бистиң корр.

КҮСКҮ СУГГАРЫЛГА

СЭКП ТК-ның октябрь Пленуму «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чүрттүн аъш-чем фондузун доктаамал өстүрер сорулга-биле мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны чугааладып көргенин «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг эдилекчизи К. Ч. Натпит-оолдуң бригадазы улус чүүлдүгзунуүшкүн-биле хүлээп алган. Суггатчылар бөгүнде күскү суггат ажылдарын организастыг чорудуп турар. Чүге дээрге, суггат — көдээ ажыл-агыйның продуктузун чогуур бедидер дугайында сагыш салышкын. Т. ОЧУР-ООЛ.

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвага хүннери

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Бистиң республиканың литература болгаш уран чүүлүнүң Москвага хүннериниң киржикчилери Тывада чедип келген. Оларны чаңгыс чер чурттуглары өөрүшкүлүг уткуп алганнар. Самолёттан дүжүп турганнарны уткуп келген СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш байыр чедирип чүве чугааладып, артистерге, чогаалчыларга, чуруукчуларга Төрээн чуртувустуң найысыладынга чедиишкиниг оюн-көргүзүглери дээш өөрүп четтиргенин илередип, чаа чедиишкиннерни оларга күзээн, Амыр-менди солчуушкуинары, эргим-чылыг сөстер...

Ам литература болгаш уран чүүл хүнериниң киржикчилеринге сөстеи берээнцер.

— Бо удаада Москвага Совет Тываның чүгле литература, уран чүүлү болгаш культуразы көргүстүтпеи эвес дээрзин чүүп-даа мурнунда демдеглекседим. СЭКП Москва хооркому. Бүгү-эвилелдиң Ленин орденниг «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери, ол шыкаш Бүгү-россияның болгаш Тываның «Билиг» ниитилелдериниң баштаар черлериниң кады организастааны ниитилел-политиктиг номчулгалар-биле неделя эгелээн. Оны Политехниктиг музейниң Төп лекторийинге эрткирген — деп, «Билиг» ниитилелиниң Тыва республика организациязының баштаар черииниң даргазының ораалчызы А. Ф. Емельянов чугаалаан. — Академик, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, Бүгү-россияның «Билиг» ниитилелиниң баштаар черииниң даргазы И. Ф. Образцов, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черииниң даргазының ораалчызы Н. К. Головко шыкаш Москваның сураглыг эртемденнери, партияның Москва хооркомунуң база райкомнарының ажылдакчылары номчулгалар эгелээр ырак мурнунда-ла Тыва дугайында бистен тодаргай билип ап, эртем талазы-биле база политиктиг билиглерниң пропагандазы канчаар тургустунганын сонуургап турганнар. Бистиң республиканың дугайын тодаргай көргүскен фото-делгелге-биле москвачылар танышкан. «Совет Тыва ССРЭ-ниң улустарының аъш-дуңма ёг-бүлезинде» деп темага СЭКП ТК-ның кежигүнүне кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары, төөгү эртемнериниң кандидады Г. Ч. Ширшиниң ханы уткалыг кылган илеткели бүгүнүтә сонуургалды болдурган. Төп лекторийниң улуг залын долган дыңнакчылар бистиң республиканың экономика болгаш культура амыдыралының дугайын билип ап турганнар. Сценада — Тыва АССР-ниң тугу болгаш республиканың шаңнатканы ийи орденниг македи, тыва солуннарның номерлери, ол-ла черге салып алганы Тыва дугайында номнар, альбомнар, открытказар, хөрек демдектери москвачыларның холдарында — бо бүгү бистиң республиканың чаагай сайзыралының денгеелин көргүзүп турган. Чурттуң өске областары, крайлары болгаш республикалары-биле деңнээрге чүгле дөртен чыл хуусаалыг кыска үеде Совет Тываның экономиказы болгаш культуразы ССР Эвилелиниң аъш-дуңма улуг өг-бүлезинде кирип турар бүгү улустар-биле деп болуп турар деп түнелги ниитилел-политиктиг номчулгалар үндүрген.

— Политехниктиг музейге болган кежээге мен база киржим, Григорий Чоодуевичиниң илеткелин дыңнадым — деп, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездиин аттыг совхозтуң комбайнери Д. Д. Дажа уламчылап чугаалаан.— Бодумнуң бичии республикам дээш сеткил-чүрээм дойлуу, Советтер чуртунуң дең эргелиг акы-дуңма улустарының аразында ооң күш-ажылчы чону дээш чорганган ордум. Күүгеенің Төп «Россия» концерт залынга барып, бүгү улустуң ыяк ыраажызы Людмила Зыкинаның Тыва дугайында сөглээн чылыг сөстерни дыңнаап, бистиң артистерниске бүгү зал байыр чедирип турда көргеш, бистиң Тываның тараазы бүгүзәвилел каравайның кезии, бистиң тыва уран чүүлувус— улуг чурттуң бүгү улустарының тургусканы совет уран чүүлдүң кезии-дир деп бодадым.

— РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң Баштаар черииң секретарвадының калбак хуралында тыва литература дугайын чугаалашкыны биске улуг дыылгалда болган —деп, Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң даргазы, республиканың алдарлыг чогаалчызы К. К. Кудажы чугаалап турар— Ук шылгалданы бис төлептин-биле туттувус. Чугаалажыышкын Тываның чечен чогаалыг

(Уламчызы 2-гө арында).

ЧУРУКТА: Литература болгаш уран чүүл хүнериниң киржикчилерин Кызылга уткааны. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Өндүр-чаагай сорулгага бараалгаткан

ТЫНДА (Амур область). Байкал-Амур демир-орук магистралының дериишкининде чүтүлә ус-чада доозулган: 3102 километр ооң узун дурттуна поездилер шимчээшкинни ажыттынган. Хуусаазындан бир чыл бурунгаар чедип алдынган күш-ажылчы од тнилелге Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шылыпчы тудуунуң хөй кижилиг коллективиниң он чылда кылып келген ажылынң чаагай түнелги болган.

Магистральдың найысылалы Тында хоорай байырлал шинчизин кижи шиметтинниккеп. БАМ-ның бүгү үнүнга поездилер шимчээшкинниниң ажыттынганынга тураскаатқан митинг вокзал шөлүнге болган. Демир-орук тудугжуларының, БАМ-ның ажылгал участоктарының ажылчыннары, демир-орукчу дайынчылар, социалистиг чарыштың тнилекчилери митингиге киришкен.

Индирде — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүне кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның Тудуг кылдызының эргелекчизи И. Н. Дмитриев, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. М. Мишин, ССРЭ-ниң министрлери Н. С. Конарев, И. Д. Сосиов, СЭКП Хабаровск крайкомунуң бирги секретары А. К. Черный, СЭКП Амур обкомунуң бирги секретары С. С. Авраменко, СЭКП Бурят обкомунуң бирги секретары А. М. Беликов, СЭКП Иркутск обкомунуң бирги секретары В. И. Ситников, СЭКП Чита обкомунуң бирги секретары М. И. Матафонов, СЭКП Якут обкомунуң бирги секретары Ю. Н. Прокопьев, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. А. Демченко.

Митингиге В. И. Долгих чүве чугаалаан. Чыылганнар оны чылыы-биле уткаан.

Байкал-Амур магистралының тудуумуң болгаш ажыглалының киржикчилеринге СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазын ол комчуурга, митингиниң бүгү киржикчилери үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Бистиң партиявыс, ТК-ның Политбюрозу, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуунуң Даргазы К. У. Черненко боду Байкал-Амур магистралының дериишкининче, ооң тудугжуларының хөй муң кижилиг коллективиниче кайгамчык улуг кичээнгейни үлетирип келгенин СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазы тодаргай черелчиләп турар деп, оратор чугаалаан.

Силерге болгаш силериниң нүүрүмерде улуг тудугнуң бүгү киржикчилеринге үүреткиң ханызындан изин байырны чедирип, эң-не чаагай күзээшкиннерни дамчыдарын эш К. У. Черненконун давсканы сеткил ханышкыны-биле күүсеттип тур мен. Константин Устинович бо черниң нарынын болгаш агаар-бойдус байдалдарының доңкунун көрүп, аңаа таваржып чорган болгаш БАМ-ның тудугжуларының маадырлыг чорууң бедии-биле үнелеп турар. Силериң маадырлыг күш-ажылынар дээш, совет ажылчыи дыгының чаагай чамчымдарын төлептин-биле уламчылап турарынар дээш үүреткиң ханызындан өөрүп четтиргенинни силерге дамчыдарын эш К. У. Черненко дилээн деп, оратор дыннаткан.

Байкал-Амур магистралының дериишкинин бистиң чуртувустуң төөгүзүнге алдарлыг арын болуп кирер. Берт тайгадарны таварып, даглларны одуртур, хемнерни кежилдир БАМ-ның тудугжулары бо черниң бойдус байлактарынче кан оруктар ажыдыпкан. БАМ-га поездилериң ажылын шимчээшкинин ажыттканы — өндүр-чаагай улуг сорулганы чедип алыр дээш партияның турз-соруу-биле сырый каттышкан хөй муң кижилериң күжениишкининг болгаш маадырлыг күш-ажылының түнелги-дир. Ол дээрге, чаа магистраль туттунган бо черниң партия организацияларының улуг ажылының түнелги-дир.

Магистральдың тудуу-биле чергелештир, кижилер өөүп, кадыалып келген. Демир-орук шугумун салыр талазы-биле кайгамчык бедик түнелдерни чедип алган бригадаларның удуртукчулары Александр Бондарының, Иван Варшавскийниң аттарын ам бүгү чурт эки билир. БАМ-ның ийи талаадан утукужул келген белдирин чогумна олар тудуштурган. Кайгамчык кызымаккай бригадирлерниң күш-ажылын Төрээн чурт бедия-биле үнелээн — магистраль тудуугуң онза шылгараан бо бригадирлерге болгаш олариың эштеригге Ленин орденнерин болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының Алдын Сылдыстарын бөгүн тывыскан.

Демир-орукчу дайынчыларның маадырлыг күш-ажылын В. И. Долгих базә онзалап демдеглээн. Оларның намдарынга БАМ кайгамчык чаагай төөгүлүг арынарны киирген. Совет солдаттар болгаш офицерлер амыдыралдың кайгамчык чаагай школазын БАМ-га эрткиннер.

БАМ-да бөгүнүг байырлал чуртта политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүң байдалында демдеглеттинип турар-дыр деп, оратор чугаалаан. СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездиниге белеткел улам-на калбарган. Ленинчи партийнимиң съездизин совет улус күш-ажылчы чаагаа чеиишкиннер-биле уткуурунга сорук киржикчиниг белеткеиип турар. Магистральдың бүгү узунга поездилериниң ажылчын шимчээшкинниң эгелээнии — ленинчи партиявыстың ээлчеглиг съездизиниге силерниң күш-ажылчы чаагай белээнер-дир.

Күш-ажылчы улуг тнилелгебиле холбаштыр БАМ-ның тудуунуң бүгү киржикчилеринге В. И. Долгих чугаазының түнелинде ынаг байырны база катап чедиргеи болгаш партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларыи, күш-ажылчы коллективтер магистральдың дериишкинин бүрүи доозарынга, ооң зоназының чаагайжыдылгазын боттандырарынче боттарының бүгү күштерин угландырар, СЭКП-ниң XXVII съездизин чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур дээрзинге, быжыг бүзүрелдиг илергейлээн.

Митингиге чүве чугаалаан Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары — комсомолчуланыктар бригадазының бригадири А. В. Бондарь, транспорт тудуунуң министриниң оралакчызы, Кол БАМ тудугуңуң начальныгы К. В. Мохортов, Кол көвүрүг тудугт эргелелиниң Комплекстиг бригадазының бригадири Л. Д. Гусев, демир-орукчу дайынчыларның салбыр командири Г. И. Когатько болгаш өскелер-даа партия Төп Комитединге, эш К. У. Черненкого БАМ-ның тудугжуларының күш-ажылын бедии-биле үнелээнин дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуига, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, эш К. У. Черненкого байырлыг чагаазы-митингиниң киржикчилери бедик кадгрулүшкүнүбиле үлээн алган. Тудугжулар болгаш демир-орукчулар БАМ тудуун бүрүи доозар дээш, Ада-чуртувуң Улуг дайынынга совет улустуң Тнилелгезинниң 40 чылын болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын ленинчи партиязынга, Төрээн туртка бүзүретиккеиер.

(СЭТА).

Профэвилел амыдыралы

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР

Автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профэвилел обкомунуң отчёт-сонгулдалдыг конференциязы болуп өткен. Обкомнуң отчёттуг үениң дургузунда чоруткан ажылының дугайында ылгаглелди ооң даргазы Д. С. Оюн кылган.

Үш чыл тос айларның дургузунда түвә сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле күрүне планын болгаш социалистиг чарышка бежен ажыг чолаачы, автобус чолаачыларының дөрт бригадазы киржип турар. Оң ышкаш «Эң эки мергежил», «Эң эки цех, бригада» деп ат дээш социалистиг чарыш автобудурүлгелерде, орук ажыл-агыйларында, чолаачыларның, септекчилерниң, орук ажылчыннарының, грейдеристериниң, экскаваторжуларның, цехтериниң, участоктарының, бригадаларының аразында организастаттынган.

Совет Тываның 40 чылынга турасказаткан автобудурүлгелериниң болгаш орук ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, Шагаан-Арыгның, Ак-Довуракның автобудурүлгелери, Кызылдың пассажирлер транспорт будурүлгези, № 2 орук-тудуг, Кызылдың орук-тудуг эргелелдери тиилекчи болганнар. Оң бирги беш чылдың планын хуусаа бетинде 330 чолаачы, 104 септелге ажылчыны, ниитизи-биле беш чыл планын — 81 чолаачы, 142 септекчи күүсеткен. Стахановчу шимээшкинниң 50 чылынга уткуштур беш чыл планын 485 кижи, Ада-чурттуң Улуг Чылдагаанының 40 чылынга Тиилелгезиниң 40 чылынга чедир 155 кижи күүседир бедиткен хүлээлгени алганнар.

Автобудурүлгелерге, орук ажыл-агыйларынга чыл саныда 34 коллективтиг керээлерни чарып келген. Коллективтиг керээ ёзугаар киргүнген хемчээлер Шагаан-Арыгның автобудурүлгезинде, № 3 орук-тудуг эргелелинде, автосептелге заводунда чедишкинниг бөттанып турар.

Күш-ажыл камгалалының, амыдырал хандырылга байдалдарын экижиниң, ажылчыннарны тускай хеп-биле, камгалал херекселдери-биле хандырарының талазы-биле айтырыгларны профэвилел обкомунуң пленумунарынга, президиум хуралдарынга чугаалажып турган. Будурүлгелериниң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга элээн ажылдар кылдынган, хол-биле кылыр аар ажылдарның механизастаашкынының деңнели бедээн. Чылдан чылче күрүнениң социал камгалалының бюджеди нөвүдеп турар.

Отчёттуг үе дургузунда профэвилел организациялары чонну коммунистиг ёзугa кижиниринiң талазы-биле ажылды улам ынай экижидер дээш элээн ажылды чоруткан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир профэвилел обкомунуң отчёттуг үениң дургузунда чорудун келген ажылында четпестер барын илеткелчи тодаргай айыткан болгаш конференцияга санал берген эштер ол дугайын шингны шугумчүлеп, оларны чайладырының талазы-биле боттуг хемчегерни алырын, чер-черде профэвилел комитеттериниң, бөлүктериниң амыдыралынче хамылап, быжыг харылзаа тудуп, негелдиглиг ажылдаарын профэвилел обкомунуң чаа удуртур составынга двасканын.

«Тыва автотранс» каттыжышкыны үш чыл 9 айларның дургузунда 48,0 муң тонна чүктү чедир сөөртпээн, чүге эргилдези планда көрдүнгениден үш хуу кудулаан. Бо чылдың тос айларының чүге сөөртүлгезиниң хемчээлиниң планын Минусинскиниң № 1, 2, Чадаананың, Ак-Довуракның, Хову-Аксының автобудурүлгелери күүсетпээн.

Эргелелдериниң, профэвилел комитеттериниң, ажыл-агый организацияларының ажылынга коллективтиг керээлер чарылгазында улуг четпестер бар. Ак-Довуракның, Чадаананың, Хову-Аксының автобудурүлгелери, Туранның, Кызылдың орук-септелге тудуг эргелелдери чардыган коллективтиг керээлерниң күүселдезин, дээштиин чедип ап шыдаавайн турарлар. «Тыва автотранс» каттыжышкыны, Автоорук эргелели, профэвилел обкому СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң талазы-биле хемчегер дугайында» доктаалын багай күүседип турар. Будурүлгелериниң организацияларның техниктиг чөвүлелдеринге үк доктаалды чугаалажып көрбээн, ону күүседириниң талазы-биле хемчегер ажылдап кылдынмаан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының талазы-биле чорудар ажылдарның планы ажылдап кылдынгандаа болза, ону боттандырып, сагырының дугайында негелде кошкак болганындан будурүлгелерде, организацияларда прогуллаашр, ажылга оозалдаар, арагалаар, автоавария (оозалондак), когарал чедирер чоруктар эвээш эвес. Ажыл шагын чөп ажыглавас, чидирер чоруктар Кызылдың пассажирлер, Чадаананың автобудурүлгелеринде, Чадаананың орук-септелге-тудуг эргелелинде көй болуп турар. Ниитизи-биле бо чылдың тос айларының дургузунда «Тыва автотранс» каттыжышкыны 2572 кижи-хүнүн чидиргеп. Тыва автооруктан 331 кижи ажыл шагы үскен. Ажылдан үнер-кирер чоруктар ам-даа үргүлчүлевишаан. Будурүлгелер болгаш организациялар күш-ажыл камгалалынга чаргыдаары-биле тускайлаан экижи-хөреңгиин чедиш-даң-даа чедир шингээдип дажбайн келгеннер. Ниитизи-биле чаргыдаары-биле планда бердүнген 161 муң рубльден херек кырында 143,6 муң рубль шингээттингеп. Чамдык профэвилел комитеттеринде ажылчыннарның, албан-хаажылларының кадыкшыл байдалын экижилериниң чугула кичээнгейин салбас, путёвкаларны оон ажыглавас азы солуур, еске улуска бээр чоруктар бар.

Культура-масстыг болгаш спорт ажылдарын организастаан, клубтарны, чызыл-булуңнарны, спорт херекселдерин ажыглап турарында четпестер ам-даа бар. Профэвилел комитеттери эртем-техниканың челнишкиннерин, ажылдың мурнакчы дурзугазын, будурүлгенiң мурнакчыларының, чаартыкчыларының патриоттуг эгелээшкиннерин иепгерет-пейн, аныяктар-биле, хоочун ажылчыннар-биле ужуражыгаларны ховар эрттирип турарлар. Бот-тывынгыр ураа чүүл болгумиерн ажылдаавастаан. Дагдыныкчылар чөвүлелдери барык бүгү автобудурүлгелерде, орук ажыл-агыйларында тургустугаан-даа болза, ажыл-агый удуртукчуларының оларның-биле ажылы кошкак.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле конференция доктаалды хүлээп алган.

Конференцияга профэвилел обкомунуң кежигүннерин болгаш кандидаттарын сонгаан. Организастыг пленумга автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазынга Д. С. Оюнну база катап сонгаан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

«ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг аттың дугайында ДҮРҮМ

1. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуу, мелиорацияны хөгжүдеримге улуг салымышкынны киирген болгаш ол талазы-биле ажылга 10 чылдан эвээш эвес уе дургузунда ажылдаан тудуг, үлетпүр, ажыглал, эртем, төлевилел болгаш еске-даа будурүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң ажылдакчыларынга тыпсыр.

2. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» атты ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң эргезинде мелиорация будурүлгелери, албан черлери болгаш организациялары бар ССРЭ-ниң еске-даа министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының киирген бижини ёзугаар тыпсыр.

3. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тывыскан кижилерге ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуунуң бижини болгаш доктаатты ынган хевир ёзугаар кылдынган хөрек демдээн тыпсыр.

4. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хөрек демдээн хөректиң оң талазынга, ол атты алган кижиде ССРЭ-ниң орденнери бар болза, оларның үстүү талазынга кадаар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

«ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хөрек демдээниң ТАЙЫЛБЫРЫ

«ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» хөрек демдээн алдынаан томпактан кылган болгаш бедии 32 миллиметр, дооразы 36 миллиметр хөй-булуңчук хевирлиг.

Демдектиң мурнуку талазында тараи турар хереллериниң фонунда, алдынаан шыыглыг кызыл эмаль сылдыстыг болгаш кыдыгларын алдынаан сингбээн дээрбекте ыраадыр шөйлүн чоруткан, ак-көк эмаль-биле будаан, плотнна кежеберген каналды чуруп көргүскен. Дээрбектиң иогаан эмаль-биле будуттунган солагай талакы үстүүде тараа сынтарын чураан. Демдектиң үстүү талазында тырыкы черде «Алдарлыг мелиоратор», а адаанда алдынанчак кыдыгларлыг кызыл эмаль лентада «ССРЭ» деп сөстерин сингбээн. Демдектиң артыы талазында хөрек демдээниң дугаары-биле белдирлешкен лентада лавр бүргүүн көргүскен, солагай талакы үстүүде —Кадыыр болгаш Масканың хевири. Бүгү бижимелдерни болгаш чуруктарны дөстек кылдыр кылган.

Хөрек демдээ дээрбектер дузазы-биле алдын томпактыг, 22х18 миллиметр хемчээлиг дөрт-булуңчук колодкада тудушкан, ол колодканы кызыл өңнүг, дооразы 18 миллиметр муар лента-биле ораараи. Колодканың артыы талазында демдекти хөрекке кадаары-биле булавканы кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

ТИИЛЕКЧИЛЕР

СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш райүүском бо чылдың эрткен тос айларының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, кодээниичилерни он бирги беш чылдың дөртүү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээгелерин күүсединр дээш күш-ажылчы бедик кодурлүүшкүнүүр ажылдап турарын демдеглээн.

Ажыл-агыйлардан «Кара-Хөл» совхоз күрүнеге садар планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеш, типлекчи болуп үнген. Кодээ Советтерден Кызыл-Даг кодээ Советиниң ажылчыннары болгаш Дерниг-Херекседелдиң ажылчыннары. Хойжу бригадалардан «Тээлиг» совхозтуң Кудук хойжу бригадазы төрүүр чүс баш хойга онаалтыр сезен үш хураганны мейли доруктургаш, бирги черни алган. Мал чеми белеткээр бригадалардан «Мурнакчы» совхозтуң Серенот Кызыл-оолга удурткан бригадазы 340 тонна сиген белеткээр тургаш, 724 тонна чедирген.

С. ДЕМДЕК.

ЧАА СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

Даваа-Самбуу Меровна Сегбе — Эрзиниың Нарын суурда мурнакчы почтачы. Ол чонның чагыдыглаларын үзүк чок чедирер ажылга 16 чыл бараан болган. Ооң ажыл-ижи бо хүнде хайымнышкыныг: Чурттакчылар ортузунга солун, сеткүүдер чагыдыглазын чорударынга дузалажып, шалыпчы ажылдап турар. Ажылынга кызымак почтачының чуруун совхозтуң хүндүлел самбызында кирген.

ЧУРУКТА: Нарын суурда кодээ Совет депутады, почтачы Д.-С. М. Сегбе.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАР

«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 1317 КМБ-зинда Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу, Куш-ажыдың Кызыл Тук орденниниң эдилекчизи Анна Александровна Черепановананың удуртканы шеверлекчилер бригадазы социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, чыл эгезинден бо хүннерге чедир планныг онаалдазын 130,8 хуу күүседип, мурнакчыларның олуруунда кирген.

Самагалдайда № 1070 КМК-да Р. И. Даниловтуң удуртканы тудугчуларның бот-оруула-чарылгалыг бригадазы 3 хой каажалдарын кыска уеде эки шынарлыг тудкаш, дужаагаан.

В. ГУЗИК.

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвага хүннери

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

сайыралдырынга чаа, чогаалдыкчы күштү берген дээрзин бодунуң түңнел сөзүнге партия Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржактың демдеглээнинге бүрүн каттыжар мен. Москвага келген самында москва чогаалчылары-биле ужуражымнышкынын бүрүзү биске ёвулуг школа болуп турар дээрзинге каттыжар мен. Бистең чогаадыкчы ажылывыска чүгүле түңнелди чугаалажымышкыннан үнүрер апаар бис- Николай Доризо, Семён Шуртаков, Анатолий Алексин, Вадим Дементьев, Юрий Кузнецов дээш өске-даа бистиң эргы, чаа өнүктеэнивске бо бүгү дээш өөрүн четтирдивис. Бистиң очулдурукчуларывыс болгаш редакторларывыс — Вайцетти Чукреевае, Павел Желевнова, Алексей Смольяниновка четтирдивис. Бо берге экзаменге шылгалдазы толештиг киржиринге биске дузалаан бүгү кижилерге четтирдивис. Бистиң «Сибирьжи өнүктеривис» Софрон Данилова, Михаил Кильчичакова дуза-деткимче дээш четтирдивис.

— Найысылалга эрткен Тыва АССР-ниң литература болгаш уран чүүл хүнилериге көргүскен шуулу концерттер солуп болган — деп, музыковед, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң кежигүнү **В. Л. Савельев** чугаалап турар. Садыгның машина тудуунуң Перово заводунуң ажылчыннары-биле «Ала» ансамбльдиң артистериниң ужуражымышкынының дугайын чугаалаа корейн. Баштай заводчилер таныштывыс. Дүштеки чаңсыр үезинде заводтуң ажылчыннары бистиң республика, ооң уран чүүлүнүң дугайында партия Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи А. К. Кандайның кыска чугаазын дыңнааннар. Кол инженер В. П. Козлов харыы сес алган. Ооң соонда концерт болган. Концерт программазында сыгыт болгаш Кежиктиг Демир-оолдуң моол ыры солун болган.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң башкылары болгаш сургууулдары Күрүненiң Гиссиннер аттыг музыка училищезиниң коллективиниге базаалгаткан чогаадыкчы отчёдунга эки белеткегиннерр. Чүртта болгаш дашпыкында сураглыг училищеңиң директорунуң байыр чедирген эге сөзүнден-не ийи коллектив бот-боттарын билчи бергеннер. Бистиң республиканың культура министри А. С. Серен Совет Тываның культура хөгжүдезиниң дугайын танышпырган. «Тыва натюрморт» деп тураскаал белекти тудускан. Анна болган концерт солун эрткен. «Хээлер» деп танцы көргүкчүлерни магадаткан. Танцы төнмээнде бөзин адыш часпашкыннары дыңналып турган. «Сыгырга» ансамбльдиң күүселдезиң көргүчүлер оңза соңуургаан. Республиканың уран чүүл школазының төрөөнчизи, зиңиң флейтист Эрес Тартай-оолдуң ойнаазы аныяк салгалдың уран чүүл талазы-биле кижизидилгезиниң шынгыы үнелелчилери болгаш мастерлериң бөзин соңуургаткан. Училищеңиң башкызы Борис Григорьевич Конелевич улустуң чаңчылдары-биле холбашкан, тембр, ритм талазы-биле оңзагай номерлерни соңуургааның мөзээ чугаалады Тыва музыканың оңзагайы оңу кайгаткан. Танцылар өң дээрзин, ында тывааларның национал характериниң ажык чорду оңза тода көстүп турарын ол болгаш еске-даа хөй көрүкчүлер чугаалап турдулар. Аныяк, чалыы күш бистe барын ол демдеглеп, Тыва-биле чоок танышканыңга ооң сеткили хаяган. Тыва музыка-биле таныжылга Гиссиннер аттыг училищеңиң ажылдакчыларынга өөрүнүг, уттундурбас болуушкун болган.

— Бистиң артистерниң ойнаазы «Хайыраан бот» база «Хайныыкпыныг шугум» деп шиилерге режиссёр ажылының талазы-биле санал-оналдарны мен база демдеглеп алган мен—деп, аныяк театровед **Айлана Күжүгет** чугаалады. — Ийиги шиинiң автору, москвачы драматург Олег Перекалин аңаа база келген. Шиинiң тургускаңы, күүселдерлер аңаа таарышкан. Искусствоведение эртемденiрiниң доктору, ГИТИС-тиң башкызы И. Н. Соловьёванын болалы мынаар: «Силерниң театрда эң үнелиг болгаш кайгамчык чүүл — актёрлар-дыр. Улуг салгалдың төлээлери ёзулуг профессионаллар, тергиин күүседикчилер-дир. Оларның ойнаазы кижиниң сеткилиниге дээш, көрүкчүңүң шиинiң бүгү дургузунда хаара түзе бээр-дир. «Хайыраан бот» деп шиинiң бирги көргүзүүзүнде социалдыг кол ут-шиг эки эскертинмес. Ийиги көргүзүүдe харын көргүкчүт чорук күштелип, ынчангаш шиинiң утказы илереп келир. Мен бодаарымга, шиинiң финазы төнмээн хире. Артистер эки ойнаа турар, алдынгы РСФСР-ниң улустуң артизи Хүргүлек Конгар, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Екатерина Кемденбиль, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тазакай, Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи Борис Бадыы-Сагаан дээш аныяк артистерге-даа ол камаржыр».

Шүгүмчүлелдиг саналдарлыг эки-ле үнелээшкин. Аңаа көрүкчү, Москва эмнелгезиниң санитарказы А. С. Болякова мынча деп чугаалаан турар: «Эки шии-дир. Тывалар шагда канчаар чүрттаа чорааның, оларның чаңчылдарын, хен-сыны оон билип алдым. Бодунуң аас-кежии дээш демисежип турар эрес кыстың салымы дээш сагыш аарып ордум. Оон соонда ийиги шиинiң, концерттiң база көөр деп шинтирледим».

Ыңдыг үнелээшкиннер хөй. Тываның библиотекаларынга хөй чылдарда ажылдап чораан А. В. Степанова «Саян» ансамбльзиң концертинге будун ег-бүлези-биле келген. Ол артистерге чечектерни тудускаш мынча дээн: «Бо эзилде көөп, уң концертти. Совет Тываның чечектелишкинiң көргенiм дээш аас-кежиктиг болдум. Ол дээрге улуг байырлал-дыр».

Шынап-ла Тыва АССР-ниң Москвага эрттирген литература, уран чүүл хүннери оон киржикчилерниң болгаш көрүкчүлерге улустарның найырапының байырлалы болуп эрткен.

С. КОЗЛОВА.

ӨРҮМНЕКЧИ ЭДИСКИ

Ол эртен база-ла доктаагаи чурум ёзугаар хүн бүрүнүң эртенги ажыл хуваалдазынган эгелээн. Чер өрүмнээр участоктуң ажылчыннары чыглып келгенде, рудник директору Г. В. Шарамзин хоочун ажылчынга шаңнал тыпсыр дугайында дагжыларга өөрүнүүр дыңнадыгны кылган. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинадының дирекция, партком, профэвилел черинiң мурнундан, рудниктиң чер өрүмнекчиин, Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы Доржу Күжүгетович Эдискиниң комбинатка 20 чыл ак сеткилдиг ажылдаап пенсияже үнген хүнүн тавариштыр бистер, ооң өш-өөрү аңаа байыр чедирген бис. Директор Хүндүлел бижиктi тывыскан соонда хоочун өрүмнекчиге байыр чедирип, чылыг сөстерни сеткилдiң ханызындан чугааладывыс.

...Чартык шак өрткенде, Д. Эдиски моге, смирош холдары-биле пуд денизилиг перфораторну көк өңнүг ханга үстүргеш, өрүмнеп киригнкен. Дагжылар база Доржу Күжүгетовичниiң өскен-төрээн чери, Кызыл-Тайганың Телегг-Хөл бажыңдан сөктүп баткан кошке адаанда хорумнар дег. улуг даштарны таакпылаар чай чок база-ла өрүмнеп турганнар. Элээп болганда, ол перфоратторунуң ажылын соксадыпкаш, ханы сыгыларлыг хазаанда быйыргын дерин чодуп. ертенги болуушкунну сактып келгеш, чазык арнында хулумзуруп чоруур карактарында ханы бодал тыптып келгеш, кезек шимчеи дивейн турганын өскерген мен.

Д. Эдиски бодунуң намдарын 1952 чылда Чыргакының Хорумнуг-Кежитте шинчилел ажылы кылып турган геология экспедициязындан эгелээш амга чедир дүүнгү хүн дег тода сактып орар. Экспедицияга ажылдап турган улуг акызын эдерип, соңуургачыг шинчилел ажылынга күүнүн шенеп көөр күзелдиг шинчи чедип келгеш ол. Дыл-домаан билбес, даг ажылынга мергежил чок кижиге, кылыр ажылы ыңдыг-ла парын эвес-даа болза, белен эвес болган—даглар-тейлерни кежилдир, геологтарга шинчилел ажылы кылыр, кижи дурту ажып турар өнгүлүг, кадыг хаяларны өрүмнеп, чазылдырып турганнар. Бузултан породаны чүгле хол-биле идер, терге-биле үндүр сөөртүп турганнар. 1957 чылда ол Чөл-Хөлге келгеде, штольня казырынга ам-на техниканы ажыглай берген, Хаяны компрессордан алган агаар дузазы-биле өрүмнеп, даг породазын электрилиг вагонеткалар-биле үндүр сөөртүрү шинчилел ажылынга улуг чингелдени берген, куш-ажылдың будурүкчүлүүн улгаттырган. Час-Адырга ол уеде янзы-бүрү нациалыг чурттакчылардыг, кино-сайгылаанныг геологтар сууру турган. Д. Эдиски дыштанып хүнеринде беш араалдың чүктетпекеш, суур чоогунга улуг чорун турар бүрүлер аглап, мыйыс, эткин үезинде Улуг, Орта, Ала-Бугаштар, Дуңурен-Каттар, Көк-Тей, Эзирлиг дээш Барлык бажының тайгаларында кезивээн черн чок деп болур. Ынчангы Час-Адырга кады ажылдап турган өөрүнден амгы уеде рудникте слесарь Дмитрий Сидеев, өрүмнекчилер Хандан-оол Хомушку, Мыртыш-оол Хомушку ажылдап турарлар.

Доржу Күжүгетович бичe сеткилдиг, ажылчы будуттуг болганындан геологияның эргелел черинден чангыс эвес удаа шаңнал-макталды ап келген. Даг ажылынга тудунгуркавынгыр, дуржулгалыг ажылчыны, партия начальныгы Цыденов Доржу Балданович чер өрүмнээр станокка ажылдарынга сүмелээн. Ажыктыг казымалдарның курлавырын эң ыыш тодарадыр ажылдарның бирээзи — черниң ханызында чыдар эртинени өрүмнеп ушгуру—парын ажыл. Техниканы эки билириниден ангыда, черниң геологтуг тургузуун ылап билип, чер өрүмнээрининiң түс чер аайы-биле чажыттарын билип алырынга эвээш эвес уе негеттингеп. Чымчак породалар таварышканда, өрүмнеп турар үе кыдыгларындан буступ дүже бээр таварылгаларда, дой-довурак, харын-даа ажыг өдээ сутта холун, өрүмнээр ужурга таварышып турганнар. Ол уеде чер өрүмнээр ажылга, машина-техниканы чедишпеазинден чүгле аттарны ажыглап турган. Дериг-херекседелдиң, чердең ужулган керниң, чер өрүмнээр вышкалыңның болуп-даа экспедициянын аттары-биле сөөртүр турган. Удаваанда Д. Эдиски КАМ-500 станоктуң өрүмнекчи мастери болуп, тускайлаан ажылдай берген.

Барлык бажыңга геологшинчилел ажылдары доостурга, Доржу Күжүгетович бүгү Тывага диниреп турган, Бүгү-эвилел ужур-дузалыг тудуг — Ак-Довуракка көжүп келген. 1964 чылда ол рудникке ажылдап киргенде, ажылчыннарның көл кезии, хол-биле даг-дугу чыыр забойшиктер турган. Арыглал фабриказының баштайгы эзлчээ доостур чыгаан уе ол. Экспедицияларга кадыг хая-даштың «чаңын» билир, даг ажылынга дуржулгалыг Доржу Күжүгетовичиниң удаваанда өрүмнекчилeдиң каан. Хол-биле чер өрүмнээр ажыл рудникте эң-не кадыг ажылдарның бираазы боон турар. Быштың ажыг соогу, чайның дүнаргай изиги, частың когурумнуг соок хады-даа хоочун дагжының тура-соруун, ажылынга шыңгызының мооңдактан шыдаваан. Будун чазрби чылдарның иштинде «Тыва даг-дугу» комбинадынга ажылдап келгеш, эвээш эвес аныяктарга ол ажыл-амыдыралдың арга-дүржулгазын дамчыдып өөреткен. Д. Эдискиниң өрүмнекчилеп ажылдап келген уези — рудниктиң, комбинаттың ажылчын намдары ол.

Онгу беш чылда куш-ажылга чайыннанчак чедишкиннер дээш Доржу Күжүгетович Эдискиге Тыва АССР-ниң алдарлыг дагжызы деп бедик атты тывыскан. Д. Эдискиниң ог-будези, уруг-дарыы «Тыва даг-дугу» комбинаттың ангыланы цехтеринде ажылдап турарлар. Оглу Илья, адазының өрүмнээш чазылдырыпкан даштарын, күчүлүг «БелАЗ»-биле карьерден үндүр сөөртүп ажылдап турар. Куш-ажылдың хоочуну, дуржулгалыг ажылчынга чүгле ажы-төлү эвес, оон ажылдап турар коллективи ынчангаш чоргаараар.

М. ХОВАЛЫГ,
рудниктe экскаватор машинизи.

ЧЕТТИРДИМ, ДОКТОР!

Кижи болгаш ооң ажыл-херээ

«Хүндүлүг Виктор Александрович, алдын холдарымдар, сагыш човангыр сеткилиңер дээш түректиң ханызындан четтирдивис. 1983 чылдың май 27-де уруумнуң оглу Демир Мындрима бешки каттан андырылгаш, бергедээш турда, ам-тыным эгиттинер. Ол үш хар 3 айлыг кижи. Ол-ла чылың июньда мээң оглум Леонидче эзирик хулгаанчар халдаанда, аар кемдээш кижини кан-кадмык кылдыр сегиттивлер. Авалар, кырган-авалар дег, ам-дыралдың камгалаттынган. Кижилерге бүүнүг ажыл-херекти бараалгадып чоруур эмчиге моон-даа соңгаар чаа-чаа чедишкинниң күзедим».

Екатерина МЫНДРИМА.
1983 чылдың июль 7.

«Үр аарааныңдан безин туруп албас турдум. Орунга хөй чыл чыттым. Кажан кезиишкин кылган соонда, бут кырынга туруп, чоорту кылаштап турар болу бердим. Виктор Александрович Верещагинниң алдын холунуң ачызында тыным алдынган. Хүндүлүг эмчиге түректиң ханызындан өөрүшкүүмүң плереттим. Четтирдим, доктор!»

Мария ВОЛКОВА.
1984 чылдың январь 25.
Республика эмнелгезиниң кемдеп-бертингеп улус эмнээр салбырында «Сүмелер болгаш саналдар» дептеринден шак ындыг чылыг сөстүг йөрээлерни хөй-биле уламчылап болур. Оларның хөй кезиин В. А. Верещагинге адрестээн. Эмнелгеде кады ажылдап турар коллектив кежигүнери, бодубиле ужуражып, ооң ажыл-ижиниң дугайын сонуургаан мен.

— Виктор Александрович мергежээн, дуржулгалыг кезер эмчилериниң бирээзи. Ооң-биле 25 чыл кады ажылдадым. Коллективинде эмчи сестралары, ажазакчылар аарыг кижилерге дыка сагыш човангыр. Олар холдары, буттары сыныжын, хөрек болгаш оорга, баш сөөктери немдээш бертик-бежел кандыг кижилерни эмнеп, сегитпээн дээр. Эмчиниң янзы-бүрү характерлит аарыг кижилер-биле ханы чугаалажып билирин уран түүлге деңнээнин анаа эвес. Шак ындыг мозушымар кезер эмчи Верещагинде бар — деп, ийол эмчиниң оралакчызы Л. Л. Каралина чугаалап орар.

Республика эмнелгезинге аныяктар чылдың немежир В. А. Верещагин аныяктарга арга-сүмезин үргүлүг дамчыдар. Ооң бүгү талалыг үреттүнелдинг ажылын Кадык-камгалал министерствозу үнелеп, шаңнал-макталды тыпсып келген. Ака-а Октябрь Революциязы орденин, Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи деп хүндүлүг атты тывыскан. Ол—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Вячеслав Иванович Наумов, Леонид Зиновьевич Осмоловский олар Верещагин-биле кады хөй чылдарда ажылдаан. Амгы үеде олар дуржулгалыг дагдынык-чызы ышкаш, дээди категорияның кезер эмчилери апарган. А ооң өөреникчизи Валерий Павлович Григорьев 12 чыл кады ажылдаан, амгы үеде ол нейрохирургия салбырын өргелеп-чиир турар.

Дөртен чыл мурнунда Кызылга 15 орунлуг чаңгыс салбыр турган. Ам 4950 орунлуг эмнелгени чоңга бараалгаткан. 1944 чылда Тывага түңге оон эмчи турган, оларның бежи дээди өртеминг. Амгы үеде дээди өртеминг эмчилериниң саны 961 кижи четкен. Оларның иштинде түс черинің национал кадрлары — 300 хире кижи. Ортумак өртеминг медицина ажылдакчылары 2849 кижи апарган. Республиканың бүлүң бүрүзү медицина пунктулуг.

— Мээң намдарым өске совет чонуу дег бөдүүн. Төрүттүнген черим Бии-Хемниң Чкаловка суур. Тывага өстүүвүс. Улуг угбам Екатерина «УТКА 25 чылы» совхозта хаван ажазакчызы, Александр механизатор, а Георгий нефтебаза директору, Анна биле Надежда башкылар болган. Галя садыгжы. Олар шупту ог-бүлелиг. Бодум ийи оолдуг мен. Улуг оглум Анатолий—ужудуккуч, Андрей оңгу класста — деп, ол чугаалады.

Ада-иезиниң ажыл-ишчизин ажы-төлүү төлептиг уламчылаан чоруурун оон чугаазындан билдим. Өвүрүүн Торгалыг суурдан малчын кижи аътган ушкаш, бажы кемдээш деп медээ келген. Аарыг кижиниң кемдээшкинин нарын, ынчаргаш ол черниң эмнелге нүүдүзүнга кезиишкин чорудар болган. Нарын кезиишкинни ол үш шак чоруткаш, аарыг кижиниң тыныш алган. Бо ышкаш өске-даа таварылгаларга дуржулгалыг эмчи хөй удаа чалаткан. Ооң аас-кежиктиг аныдырал-чуртталгаже эгиткен улуг-биче кижилери хөй.

Виктор Александровичиге кадыын сегиткеннер суче айтырып бо-ла кээр. Чамдыкта ол боду-да эмнеп турган улузуң хайгаараан чеде бээр. Демир Мындриманың кадыын көөрү-биле оон бажыңында В. А. Верещагин-биле кады чораан бис.

— Бажыңга уругларывыңың үш уруун арттырып каап, аъш-чем садыынче чораан мен. Гундулга 8 харлыг. Ол соңга ажыттакаш, даштың волейболдаан оолдар көрүп турда, ишти аарый бээрге, арыгланыр өрээлче кире берген турган. А Демир ол үеде орундан турган, сандайга бедиктенгеш, соңга караан бакылап тургаш, бешки каттан андарылган — дээш, ол чугаазын уламчылады — Садыгдаа келириме, даштың улус чыгыы берген турар, кожам херээжен не: «Демир соңгадан андарылган» деп дыңнатты. Оглумга чедип келгеш,

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 67 чыл оюнга тураскааткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында

Улуг Октябрьның 67 чыл оюнга тураскааткан хоорайның ажылчы чоннарының чыскаалы 1984 чылдың ноябрь 7-де, эртенгиниң 11 шакта болур.

Ажылчы чоннар чыскаалга каттышкан колонналар-биле келир:

№ 1 КОЛОННА. Хоорайның бүгү школаларының өренникчилери болгаш башкылары.

Чыскаалыр черн: Ленин кудумчузунда Пушкин аттыг библиотеканың чанында.

Харымлаар кижизи: А. В. Безъязыков.

№ 2 КОЛОННА. Башкы институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг болгаш көдээ ажыл-агый институттарының филиалдарының, техникумнарның коллективтери.

Чыскаалыр черн: Ленин кудумчузунга. Комсомольскаядан Интернациональная кудумчузунга чедир. № 1 колоннаның соонга.

Харымлаар кижизи: В. И. Данилейко.

№ 3 КОЛОННА. Профессионал-техниктиг училищелериниң, профтехөредилге эргелелиниң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Ленин кудумчузунга. Интернациональная-дан Каа-Хем кудумчузунга чедир. № 2 колоннаның соонга.

Харымлаар кижизи: В. Б. Казаков.

№ 4 КОЛОННА. Октябрь мурнуку социалистиг чарыышының тилекчилериниң, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң — авиабудуруглелиниң, пассажирлер аргыштырар АТБ-ниң, сүт комбинадының, эт комбинадының, даараныга фабриказының, 48-ки тудуг эргелелиниң, № 14 механизация эргелелиниң, «Тыва обувьбыт» каттыжышкынының, Кызылдың үлепүүр болгаш аъш-чем барааннар садыының, Түвкоммунэнергонуң, «Каа-Хем» разрезтиң, ном садыының республика конторазының, типографиянның коллективтери.

Чыскаалыр черн: Комсомольская кудумчузу. ИХМ бажыының чаны.

Харымлаар кижи. Г. В. Халанский.

№ 5 КОЛОННА. Тудуг материалдары үлепүүрүнүң будуруглге каттыжышкынының. Одалга, Аъш-чем, Чурт үлепүүрүнүң министерстволарының, балык заводунуң, «Тудуг кезектер» комбинаттың, алгы заводунуң, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, чаа заводтуң, Тываның электри четкилериниң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Каа-Хем кудумчузу, парк аксынга, № 3 колоннаның соонга.

Харымлаар кижи: С. Г. Краснопёров.

№ 6 КОЛОННА. Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-иниң Күрнефтепродуктулар талазы-биле Тывада эргелелиниң болгаш Кызылдың нефтебазазының, автомобиль оруктарын тударының болгаш ажыглаарының талазы-биле будуруглге эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, Харылзаанның будуруглге-техниктиг эргелелиниң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Каа-Хем кудумчузу. № 5 колоннаның соонга.

Харымлаар кижи: А. В. Рудзинский.

№ 7 КОЛОННА. «Тыва тудуг» трестиң, оон керээлиг ажылдар талазы-биле организациядарының, «Тыва көдээ» тудуг» трестиң, «Красноярскгражданпроект» институттуң комплекстиг төлевилел киллизиниң, Красноярск трестиң инженер-техниктиг шинчилелдер талазы-биле экспедициязының, Тудуг болгаш архитектура талазы-биле күрүне комитединиң, «ЦЭСтудуг» эргелелдиң, «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының коллективтери.

Чыскаалыр черн: Комсомольская кудумчузу, «Тувинская правда» солунуң редакциязының бажыының чаны.

Харымлаар кижи: Т. А. Воронцова.

№ 8 КОЛОННА. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле республика комитединиң, аңаа хамаарышкан будуруглелериниң, зооветснабтың, Тараа продуктулар болгаш Анымыр-тывыш ажыл-агый эргелелериниң, аэрология экспедициязының, Ыяш ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволарының коллективтери.

Чыскаалыр черн: Интернациональная кудумчузу, музей бажыының чаны.

Харымлаар кижи: А. А. Рудольф.

№ 9 КОЛОННА. СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң, республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң, хоорай Советиниң күүскомунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, профобүүлелдиң, солуннар редакцияларының, ном үндүрер черниң, Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелдиң, «Билиг» нинтилелиниң, ТДЛТЭШИ-ниң, Телерадиокомитеттиң, Культураның, Чыргымышкы, Сан-хее, Юстицияның, Социал хандырылга министерстволарының, үүлгелер салгарының болгаш ясилериниң, Кинофикацияның, Кинопрокат, Ажаалга кассаларының эргелелдериниң, банкыларының, Статистика эргелелиниң, прокуратураның, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Комсомольская кудумчузу, № 7 колоннаның соонга.

Харымлаар кижи: Н. М. Коротаев.

№ 10 КОЛОННА. Чурттагга-коммунал ажыл-агыйының болгаш Чоонуң амыдырал хандырылга министерстволарының, Туваснабсбыт эргелелдиң, Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле куркомитеттиң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Интернациональная кудумчузу, № 9 колоннаның соонга.

Харымлаар кижи: И. М. Калинин.

№ 11 КОЛОННА. Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң, күрсадыг инспекциязының, стандарттар болгаш хемчээр техниканың күрүнгаарал лабораториязының коллективтери.

Чыскаалыр черн: Комсомольская кудумчузу, ИХМ бажыының чаны, № 4 колоннаның соонга.

Харымлаар кижи: В. Г. Черепанов.

№ 12 КОЛОННА. Кадык камгалал министерствозунуң болгаш Аптека эргелелиниң коллективтери.

Чыскаалыр черн: Интернациональная кудумчузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыының чаны.

Харымлаар кижи: О. К. Ондар.

Шулуг колонналар чыскаалыр черлериниг 10 шак 30 минутада келген турар. Каттышкан колонналарның чыскаалырын болгаш чыдаал үезинде оларның шимээжиниң күрүмүн Кызыл хоорайның шериг комиссары В. А. Озерский харымлаар.

Чыскаал үезинде хей-ниитиниң көрүм-чүрүмүн тударын ИХМ-ниң хоорай киллизиниң начальнигиниң орлакчызы Е. С. Оторенкога дааскан.

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

ТӨЛЕПТИГ САЛГАКЧЫЛАР БОЛУР

База бир суббота кежээлериниң бирээзи. Кызылдың № 4 ХПТУ-зунче ол кежээ хей-ле кижилер далажып турганнар. Шнаар будуруглге өредилгезиниң мастерлери, башкылар, сургуулдар, чалаткан ажылчылар кирип турган.

Фойе, зал, сцена —шупту байырланчыг болуушкунга белеткеттинген. «Ажылчын ажыдың күр күжүнге тураскаал» дең байырлыг ритуалды арттырер дең турарлары ол. Ук кежээге чалаткан ажылчыларның аразында училищениң ажы-ангы үеде доозукчулары — комсомолчу активистер, аныяк түдүгжүүлер, дагдыныкчылар. Олар ханада дерээн стендилерни сонуургап көрүп, сургуул чораан чылдарын өөрүшкү-биле сакып чугаалашканнар.

«Томаанныг! Тукка денежиңер!» Байырлыг хөгжүмүнүң үделгези-биле училищениң түгүн кирип келди. Павел Борчагинниң чүрүүнүн чанында — хүндүлүг таныылдар. Ажылчылар — хүндүлүг олуттарда. Байырлыг кежээ ынчаар эгелээн. Анаа ажылчылар-биле училищениң сургуулдары соодун чугаалы кылганнар.

48 дугаар түдүг эргелелиниң шеверлекчилер бригадазының бригадазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы В. Б. Борбак-оол сургуулдарга чугаалады: — Бистер сургуулдан турбуустамыңдыг улуг бажың-даа чок, чангыс кат бичии бажыңга өөренип турдувус. Ам дээрге, яңы-бүрү дериг-хереклелдер-биле дериттинген кабинеттер, мастерскаялар, спорт залы, чаагайжыды туттунган иниги чуртталга бажыңы силерниң эргеңерде-дир. Ол бүгүнү каанап, эки өөренир ужурлуг силер.

Оон аңгыда В. Б. Борбак-оол бодунуң бригадазының ажылының дугайында база Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарыштың тилекчилери болганының дугайында оларга чугаалап берген. «Тыва тудуг» трестиң дашчылар бригадирн Ч. К. Донгак, сантехник Леонид Ржеуский, кран башкарыкчызы Урана Шылгаар-оол олар боттарының мергежилиниге чоргаарланып чоруурун база сургуулдарның ол мергежилдиң шилип алганынга өөрүп, детпип турарының дугайында чугаалааннар.

Залга училищениң бирги курсчулары шилип алган мергежилиниге шынчы болуп, училищениң эки чанчылдарын улам байлакшыдарын хандыраргаанар. А болуктер аразында социалистиг чарыштың тилекчизи болган № 10 болукке хүндүлел бижикти тыныскан.

Сургуулдарның өөрүшкүлүг шырай-арныы көргеш, олар келир үеде ажылчын ажыдың талентиг салгакчылары-дыр дең чоргаарал-биле бодадым.

Л. АЛЕКСАНДРОВА.

БАШКЫВЫСТЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Алдан-Маадыр школазы ынчан сес чылдыг турган. Бир-ле катап (алдыгы класска өөренип турган мен) биске аныяк пионер вожатыйы келген. Уруглар-биле чоок, чазык, хөглүг, черле бистиң сеткилливиске кирер кижи болган. Ол школага хүнзээр, кезээде-ле уруглар аразынга чоруур чүве. Дружина советиниң даргазынга ажылдап турган болгаш, мээң ажылым башкыныы-биле тудуш харылзаалыг турган.

Уруглариың сонуургалын чаалап алырынга башкы кижиге херек шынаалар аңаа бар турган. Ам бодум башкы апарган болгаш оны кончуг эки утаап бодап чор мен. Школа сооңда башкы училишезинге өөредим, ам бир чыл болгаш дээш эртемниг башкы болур мен, Вожатыйывысты Чылбак Чанган-ооловна Монгуш дээр чүве. Чылдың-на Кызылга барып, семинарларга киришкеш, чаа ырларны, танцыларны бола өөренип алган келир. Оон ам биске айтып, өөредир. Дружина чыыштары дыка-ла солун эртип турду. Пионерлериниң чүрүмүүр, дыннаңгырын каичаар, олар боттары-ла бүгү чүүлдерни эрттиреринге сонуургалдыглар. Пионер өрээлинге кижи чайгаар-ла барыксаар. Солун кижилер-биле ужуражып, совхозтуң, суурнуң төөгүзүн чыып турдувус. Алдан маадырларның төрелдеринбиле ужуражмышкыларыны эрттирип турдувус. Дружина советиниң даргазынга оңгу классты доскужеге ажылдадым. Башкым Чылбак Чангановловна менээ хей-ле ажыктыг чүүлдерни өөреткен. Пионер ажылынга ол дуржулгылыг-ла кижи, уруглары коңчүт эки билир. Ким-бир кижиниң дугайын айтпар болза, ол мнап-ла билген турар болгаш чугаалап бээр.

Башкы болур кузел-даа мээң оон ужуктатпан чадавас. Уруглар-биле ажылдап билирге, башкымның тывынгырынга, талантылыынга чоргаарланып, магадаар мен. Улус аразынга санал берип, чүве чугаалаары бөлүн бөлеп эвес, бүгү чүүлдерге кижи чанчыгар болгай. Школага кежээлерин солун кылдыр эрттирип билир башкы, класс башкылары-биле кадыг ажылдаар— челиишкиниң үнезинга мында деп бодаар мен.

«Пионер ажылын ёзулуг-ла удуртуп шыдаар башкы. Бо школага ажылдап келирде чээрби харлыг турган. Оон бээр ам чээрби чыл эрте бергеп. Ук башкы дээ-ле школазында ажылдавышаан, ам интернатта» деп, школа директорунга, детпип турарынга, өөредилгеге-даа кыскас. Чүрүмүүдаа кошкаар. Шак мындыг байдалды башкы эки билир болгаш уруглар-биле эптиг-эвилең, сагыш човангыр чоруурун көргүзүп турар.

Алдан-Маадыр суурда хереэжилер чөвүзелиниң бежингүнү. № 7 агитквартираның даргазы. Башкы-даа ажылын, чон ортузунга хей-ниитиг-даа ажылын ак сеткилдиг кылып чоруур башкымның ажылыжыңе челиишкиниерин гмдаа күзеп, оон эки үлегерин дөмейлеп мен.

И. ДЕЛЕГ-ООЛ,
студент.

МОСКВА. Москва хемниң болгаш Кутузов кудумчузуң ЭДЧ-ниң бажыңындан көөрге, мынчаар көстүр.

В. СОБОЛЕВТИҢ, А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ОКТЯБРЬ

30. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10—Чалыыларның уран чогаадылгалары. 9.40 — «Пропажа свидетеля». Уран-чечен фильм. 11.05 — Чаа док. телефильм— «Хита Кутателадзе». 11.30—Свердловскиден дамчыдылга. 12.05—12.10—Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35—Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15 — Концерт-очерк. 16.00 — «Уругларга анчыгаштар дугайы». 16.30 — Черге, хээрге болгаш далайга-даа. 17.00 — В. Маяковский. Хамааты лирика. 18.00 — Концерт. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Двадцать дней без войны». Уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». 21.30 — «Чүү? Кайда? Кажан?». Телевикторина. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус дугайында. 2-ги класс. Аннар кышка канчаар белеткеннирлер. 8.55; 12.40—Франциз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 9.55 — «Витаминиң эриктери». Эртем-нептереллг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Техниктиг эстетика. 10.35; 11.40 — Совет күрүнеңиң үндезиннери болгаш эргелерн. 8-ки класс. «Күрүне болгаш бистер». 11.05—Шыдыраа школазы. 12.10 — Г.-Х. Андерсенниң тоолдары. 4-ку класс. 13.20 — Төөгүниң арыннары. 14.05 — Революциянның ырлары. 14.30 — А. С. Макаренко — педагог, чогаалчы, хамааты. 15.20 — 15.25 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер. 18.20—«Он алды болгаш оон-даа улуг назы».

КЫЗЫЛДАН

19.05 — «Шынаңам». 19.20—Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чуну номчуурул. 21.00 — «Үе». 21.30—«Вся королевская рать». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Спартак» — «Сокол».

31. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уругларга анчыгаштар дугайы». 9.25 — «Двадцать дней без войны». Уран-чечен фильм. 11.00 — «Аян-чоруукчуларга клуб». 12.00 — 12.05 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35—Чурттуң телестудияларының док. фильмнери. 15.45 — Улустуң аялгалары. 16.00 — «Билиг — күш». 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 17.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Концерт. 20.00 — Шүлүкчүлер тайбың дээш демиселде. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шүлүкчүлер тайбың дээш демиселде. Дамчыдылганың уланчызы. 22.25 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. ССРЭ-ниң далайлары. 9.05; 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 10.35; 11.40 —Төөгү. 9-ку класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10—Ниитя биология. 9-ку класс. Чайгаар болгаш кылымал шилилге. 12.40 — Физика. 6-гы класс. Күш. 13.40 — Төөгүнүң арыннары. 1 Интернационал дугайында. 14.20 — Катап турбуушкун үезинде уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.50 — Совет чогаалчылар тоолдары. 15.35 — 15.40 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Эртем-нептереллг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Уругларга фильм. 18.40 — Тывага таныы уран түүлүнүң хөгжүлдези. 19.05 — Делегейде болуушкуннарның допчуланы. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Николай Бауман дугайында чаа док. фильм. 20.30 — Л. В. Бетховен. № 1 до мажор симфония. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.35 — «Вся королевская рать». Уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы.

НОЯБРЬ

1. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — Мультфильм. 9.40 — «Серебряный возраст». Уран-чечен телефильм. 10.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.55 — 12.00 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи буртүүн херээ». 15.40 — А. Платонов — «На заре туманной юности». 16.40 — Алжир Улус-Демократтыг Республика дугайында киноочерк. 17.05 — Концерт. 17.30 —«Шыдыраа школазы». 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Социалистиг экономиканы башкарары». 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — Фильм-концерт. 20.00— «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35— Арфалар квартедн ойнаар. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.20 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. Дириг клетканың ханы иштинде. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Бөмбүрзектер. 10.35 — И. Никитин. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 11.30 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.00 — Эртем-нептереллг фильм. 12.10 — Төөгү. 8-ки класс. Социалист-утопистер. 12.40 — Бойдус дугайында. Чер кырынга амыдыралга агаарның ужур-дузазы. 13.30—Марк Твен. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннарын. 14.15 — «Броненосец Потемкин». Уран-чечен фильм. 15.30 — 15.35 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Азия төвү». 19.30—Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Делегей болгаш аныяктар. 21.00—«Үе». 21.35 — «Поединок в тайге». Уран-чечен фильм. 22.40—Док. телефильм. 23.00—00.35— Баскетболга Европа чемпионарының кубогу. ЦСКА — «Лимож» (Франция).

• • •

2. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 9.55—Мультфильмнер. 10.25 — Концерт 10.40 — Док. телефильм. 11.30 — 11.35 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртем-биле күш-ажылдың эвилеп». Док. фильмнер. 15.10 — Любовь Казарновская ырлаар. 16.05 — Орус чугаа. 16.35 — «Делегейниң улустарының уран чогаалы». Вьетнамның уран түүлү. 17.10 — «Тооллуң ажылчылары» 18.00 — Бистиң садывыс. 18.30— Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.35—Концерт. 20.00 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00—«Үе». 21.30 — «Уран түүлдер мастерлерн». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.05 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» —«Зенит». 00.45—01.00 —Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.40 — Төөгү. 4-ку класс. Крепостной көдээ суурда. 9.00 — Эртем-нептереллг фильм. 9.10 12.40 — Англи дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 10.05 — Физика. Физика болгаш техника. 10.35; 11.40 — А. С. Пушкин. «Песнь о вещем Олеге». 5-ки класс. 11.05 — Эртем-нептереллг фильмнер. 12.10 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 13.10 — Совет чуруга уран түүлү. Е. А. Кибрик. 13.55 — Школачыларга дамчыдылга. 14.25 — В. Вишневский. «Оптимистическая трагедия». 15.10—15.15 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Спорт». Кызылдың өөредилге черлериниг спортчу амыдырал. 18.50 — Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 21.30—23.20 — «Кинопанорама».

3. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.10 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 10.10 — «Спортлотоңуң» 44-ку тиражы. 10.20—АБВГДжиген. 10.50 — Петропавловск шиирээн. 11.40 — Өөнүктериниң шырайы. 12.20 — Концерт. 12.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтер» — «Спартак». 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 15.10 — «Өг-бүле болгаш школа». 15.40 — «Цирк качоок». Уран-чечен фильм. 16.45 — «Билдингир-даа болза, бузуреңнг эвес». 17.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Спартак». 19.15 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң бесседазы. 19.45 — Мультфильм. 20.00 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Аныяктар кежээзи. 23.30 — Телемедээлер. 23.35 — 23.55 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукказында. 8.30 — Концерт. 9.10 — Док. чаа телефильм. 9.35—«Эртенги оотка». 10.05 — Док. фильм. 10.15 — Ритмиг гимнастика. 10.45 — «Кижи от-биле демиселге». Док. фильм. 11.30 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 13.00—«Кино көрүкчүзүнүң эдериишизи». 13.45 — Док. телефильм. 14.55 — «Аныяк күүседиичилериниң чурттар аразының музыкага фестиваль. 15.45—«Космос болгаш чер орбиталары». 16.45—Телеочерк—«Федоскино — чуруукчулар черн». 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Спартак». 17.35 — «Карусель». А. П. Чеховтуң чечен чугааларындан тургускан уран-чечен фильм. 19.00 — Док. фильм. 19.15 — «Кадмышылга» 20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Делегейде болуушкуннар допчуланы. 20.30 —«Музыка киоскузу». 21.00 — «Үе». 21.35 — Киножурнал. 21.45 — 23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Сокол».

4. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 9.55 — «Будильник». 10.25—«Совет Эвилелиниг бараан боот тур мен!». 11.25 — Ленинчи комсомолдуң 1984 чылда өртем болгаш техника талазы-биле шаңналының лауреаттары. 12.10 — «Эртенги почта». 12.40 — Киножурнал. 12.55 — Көдээниң шагы. 13.55 —«Музыка киоскузу». 14.25—Чогаалчы болгаш амыдырал. 15.15 — Чаа док. фильм. 15.35 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 16.30 — «Аян-чоруукчулар клуву». 17.30 — Концерт. 18.10—«Делегей панорамазы». 18.55—Мультфильмнер. 19.30 — Концерт. 20.00 — «Красные колокола». Уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35 — Иссык-Куль — ырлар хөл. 21.55 — Бүгүдете музыка. 23.05 — Телемедээлер. 23.10 — 23.25 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-таймылбырлыг фильмнер. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Красноярскиниң телестудиязының программазы. 10.20—Концерт. 11.10 — «Тоолдуң аалчылары». 12.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.00—Концерт. 13.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 14.00 — Телеклуб «Москвичка». 15.25 — «Музейниң портредн». 15.50 — Музыкалыг дамчыдылга. 16.55 — «Трудные этажи». Уран-чечен телефильмниң 4-ку сериязы. 18.00 — Концерт. 18.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Смоктуновский А. С. Пушкиниң шүлүктерин номчуур. 19.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Эртем болгаш техника». 20.30—Бүгүдете стадион. 21.00—«Үе». 21.35—22.55 — «Третья скрипка». Уран-чечен чаа телефильм.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ.

Ойаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге өл хар чаап. Солгу-барынга түктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8, чамдык черлерге 13 градус чедир соор. Хүндүс 1—6 градус чылыыр, чамдык черлерге 0—5 градус соок болдур.

Кызылга «чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 4—6 градус соор, хүндүс 2—4 градус чылыг болдур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Обвинение» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Потерялся слон» 10.00, 11.40, «Сердце Бомбуры» (2 серилыг) 14.30, «Счастливая Женька» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Репортаж из бездны» 15.00 (узаткан), 17.30, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Умникум» 14.30, 16.20, 18.10, 19.50 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Обвиняются в убийстве» 15.00, «Таңнор «Диско» 17.30, 20.00 шактарда.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУНУҢ

белеткел салбырынга 1984-1985 өөредилге чылынга дыннакчылар хүлээп алырын чарлап турар.

Белеткел салбыры Кызылдың педагогика институдунуң даразында факультеттерниге кирер дыннакчыларны белеткээр:

ФИЛОЛОГИЯ — национал школага орус дыл, литература; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература;

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА — математика болгаш физика;

ЭГЕ ӨӨРЕДИЛГЕНИҢ — эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы.

Белеткел салбырынга совхозтарның, үлепүүр будуруглелериниң, тудуг, транспорт, харылзаа, хереглекчилер кооперациялыларының организациялыларының бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг ажылчыннарын хүлээп алыр. Ажыл стажының хуусаазы сөөлгү бир чылда үзүктелишкин чок болур ужурлуг.

Белеткел салбырынга кирерин күзээнчер дараазында документилерин дужаар: билиннип дугайында документ, № 286 маймыктың эмчи шинээлгазы, күш-ажыл деңгелиниң хоолгазы, ажылдан турар черинден чоруткан бижик болгаш характеристика, 3×4 см. хемчээлдиг сес фото-чурук.

Белеткел салбырынга ол шыкаш ССРЭ-ниң Чевсектиг Күштериниң хүрээленикиден халашкан дайынчыларны, а ол шыкаш 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажтың пионерлиң улуг вожатыйларын база хүлээп алыр.

Шеригден халашкан кижилер бирги дээзинден өөренирн-биле чоруткан бижикти болгаш характеристиканы, пионерлиң улуг вожатыйлары — школалардан чоруткан бижикти болгаш характеристиканы киирер.

Национал школаларга орус дыл болгаш литература мергежилиниге 1984 чылда көдээ школаларны дооскан болгаш ажыл стажы чок кижилерни база хүлээп алыр. Олар белеткел салбырынга киреринге-биле школаның директорунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салгазы характеристиканы база улус өөредилгезиниң район киллизиниң чоруткан бижини көргүзер.

1984 чылдың ноябрь 24-те болур беседалажышкынының түңнелдерин бармидаалар, белеткел салбырнята киржип алган кижилерни тодарадыр.

Салбырга өөредилгениң хуусаазы 7 ай. Кичээлдер бо чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Дыннакчыларны айда-ла 40 рубль стипендия-биле хандырар, чугула херек кижилерге— общежитиеге орун бээр.

Документилерниг бо чылдың октябрь 1-ден ноябрь 20-ге чедир хүлээп алыр.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузу, 34 бажың, белеткел салбыры.

Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу бажың № 9. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлепүүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-80, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Сөлүн неделяда 6 катап үнер.

Чыгыг № 2077.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болган Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС-01397

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 252 (12642) | 1984 чылдың октябрь 31, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп.

Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын дүргедедиңер! Чуртту аъш-чем-биле болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле идегелдиг хандырарын чедип алыңар! Аъш-чем Программазын күүседир дээш шиитпирлиг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

СЭКП ТК-ның октябрь (1984ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга

БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

Бо хүннерде көдээниң ажыл-ишчилери 1984 чылдың октябрь 23-те болган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өзелчиглиг Пленумунга чугаалашкан «Мелиорацияның узун хуусаалыг программазының, чурттуң аъш-чем фондузун доктаамал өстүрер соруглага-биле мелиорастаан черлериң ажыглалының ажыктыын бедидер дугайында» айтырыгны канчаар-даа ажок сонуурган, ук Пленумнуң материалдары-биле кичээнгейлиг таныжып турарлар. Пленумга СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш К. У. Черненконуң доклагерээнгей, ханы уткалыг чугаазы көдээниң ажыл-ишчилериниң кичээнгейин хаара туткан.

СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының дээди соруглазыңга — совет кижилериң амыдыралының денилелин чайгылыш чок бедидеринге дорт хамаарышкан айтырыгны, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чайгылыш чок интенсификастаарыңга үнелезилээш, аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче углаган немелде улуг хемчеглерни ук Пленумга чугаалажып көргеш. Партия Төп Комитединиң бо айтырыгга тураскаатказы май (1966 ч.) Пленумунуң соолунде чорупкан черии мелиорастаар талазы-биле ажылдың кол-кол түңнелериниң дүгээн башкы көрүп көрээлиңер. Тывага черии мелиорастаарының талазы-биле ажылды 1967 чылда республикага тургускан чаңгыс-ла механизастаттынган колонна эвээш хемчеелдиг чорудуп турган. Шаанда тыва арат-тарның ажыглап чорааны буга-сумузаарны чаартып, эдек кылыр болгаш чайгаар-ужеп сиген, олар шөлдериңге культура-техниктиг ажылдарны организастап келген. Ол үеде Бардың, Адаш, Терезин болгаш Аймырлыг системаларын эде кылган.

Ээзулуг мелиорация бистиң республикага 1970 чылдың соонда сайзырап эгелээн. Чүге дээрге ол үеде Тывага Суг ажыл-агый министерствозу, көжүп чоруур механизастаттынган үш колонналыг «Тыва суг тудуг» трести, суггарылга системаларының төлевилелин кылыр «Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывала салгыры тургустунган. Оон соонда бистиң республикага черии мелиорастап болбазырадыр ажыллар канчаар-даа ажок дүргей темпилиг чорүп турар апарган.

Суг ажыл-агый организацияларының материал-техниктиг хандырылгазы бедээн. Бо хүннерде оларда бедик бүдүрүкчүлүг чүс-чүс «К-700», «К-701», «Т-150» маркалыг тракторлар, чаа-чаа бульдозерлер, экскаваторлар, скреперлер дээш кандыг техниканы чок дээр. «Тыва суг тудуг» трестиң кызыл турар чаа-чаа системаларының болгаш эске-даа мелиорацияга хамаарышкан ажылдарның шинары 1975 чылда Кызыга олар боттарының демир-бетон заводун ажыглалга киргеи соонда дыка эклиээн. Чүге дээрге ук завод мелиорацияга ажыглаар бетон плиталарны, блоктарны болгаш каналдар шывар бетон коошпаларны будуруп турар. Ол шыкаш «Суг тудуг» трестиң чүс-чүзүү-биле санаттының турар чаа маркалыг, бедик күштүг машиналарлыг автобазазы база бар.

Ам СЭКП Төп Комитединиң май (1966 ч.) Пленумунуң соонда Тывага беш чылдарның түңнели-биле мелиорацияга болгаш-суг ажыл-агый организацияларының боттарының базазының тударынга чеже хире күрүненип, капитал самыйкынны чарыгдаттынганын көрээлидер: сескн беш чылда 14, тоску беш чылда 29, онгу беш чылда 43 миллион рубльни чарыгдаан. А он бирги беш чылдың эрткен үш чылында 21 миллион рубль чарыгдаттынган. Совет чазактың мелиорацияны сайзырадырынге кайы хире улуг күчээнгейни салып турарын үстүнде айыткан, үүде бистиң республикага хамаарышкан сан-чугаайлардан безин көрүп болур-дур.

Он бирги беш чылдың онзагай үүлү чүл дээрге, республикада бир-ле дугаарында Енисейден электрилиг насос станцийзы-биле сугну үндүр сордурүп тургаш ажыглаар Каа-Хем районда Чеди-Пашты чаа суггарылга системазы, «Тес-Хем» совхозка хамаарыжыр Хүрең-Дугайның эккан суг-биле база Суңпактың бедик будурукчулуг «Фрегат» дээр машиналар-биле суггарар чаа суггарылга системаларын

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

Он бирги беш чылдың дөрткү чылының эрткен айларында бистиң республиканың күш-ажылчы коллективтеринге «Совет Тываның 40 чылыгы— шалынчы 40 неделя!» деп кыйгырыглыг социалистиг чарыш калбарган. Ол эгелээшкинин Кызылдың аъш-чем баразынарының садыының коллективи база деткээн болгаш аңаа уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Ону чеднишкинниг күүседип, салдынган сорулгазын коллектив боттандырып чыдаан дээрзин ук садыгның коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга демдеглээн.

Ону бадыткаары-биле инда партбюро секретары Н. М. Гуркина бо чылдың эрткен тос айларының көргүзүглерин илеткелиниге демдеглээн. Январь — сентябрь айларда баразы саарылгазының планын коллектив ниитизи-биле 100,4 хуу күүсеткен, чоңга аланзап ажыр 113,8 муң рубльдиң баразының саткан. Бо дээрге коммунист Н. Панфиловтуң удуртканы № 20, СЭКП кежигүнерин З. Балыко, Н. Белокрылова оларның ажылдап турары № 40 магазиннериниң болгаш өске-даа коллективтериниң шүдүргү күш-ажылының түнелеп болган.

Бо чылдың үшкү кварталының түнелеп-биле Кызылдың аъш-чем баразынарының садыы республиканың садыг бүдүрүглелериниң аразынга тиилекчилериниң санынга киргеш Совет Тываның 40 чылыгы уткуштур алган хүлээлгелерин чеднишкинниг күүседкеин дээш Тыва АССР-ниң Дээш Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңналган. Садыгның мурнакчылары — коммунистер М. Удуракин, Т. Сарыгина, М. Гонеиков оларның аттарын илеткелиг аалга болгаш мурнакчы күш-ажылдың үлегерин аныяктарга көргүзүп чоруур кижилер ол дээрзин демдеглээн.

Коллективтиң ажылында чеднишкиннер бар, оларны коммунистер демдеглээнер, ынчалза-даа четпестер база үзээн эвес, хуралдың киржикчилери ону принципиалдыг ёзу-биле сайгарганнар.

Бо чылдың эрткен тос айларының бежинде тоңгайгылаарга, февральда, мартта, апрельде, майда, августа баразын саарылгазының планы күүсеттинмээн. Чылдың баштайгы хонуктарынаан эгелеп садыг чүге шапкын темпиниң чедип ап шыдаваанын? Чылдагаанны чүдел?

Ажылда четпестер бар, оны чайладырының иштики курлавырлары база үзээн эвес дээрзин коммунистер айтыкланнар. Ылангыя садыглаашкынны организастап турарында ажыы-дыышкыннар болганчок үнүп кэйи турар. Ол чүден болуп турарыл дээрге, чамдык баразынарының чеднишпезинде. Баазада бир баразынарның 10—15 хире хевирлери № 9, 50, 19, 13 болгаш өске-даа магазиннерде кииртинмээн болуп турар. Үстүнде элаттынган магазиннерде ажылдап, индыг чоруктар-биле эптежип турар коммунистерни хуралга шүүмүлүүн.

Садыглаашкын культуразы— коллективтиң ажылының көрүнчүү болуп дээрзин коммунистер демдеглээнер. Садып алыкчы магазинге баразын садып ап тура, хавдырылга ажылдыкчыларының ниити культуразын база эскерип каар. Садыгжыларның талазындан эптиг-эвилек чорук магазинниң санитарлыг байдалы, кедегенериниң үе-шагын камнап билири — шүүлү бүгүнү бөртик артында кижиниң ажылының кол көргүзүгү. Бо талазы-биле база «кызыы» черлер садыгның чамдык магазиннеринде бар.

Аъш-чем баразынарының садында шинтирлээр ужурлуг хей-хей айтырыглардың иштинде базадан баразын чедирилгези бир кол айтырыг болуп турар. Ону чогумчалыг шинтирлээриниң барык бүгү көргүзүглер хамаарыр. Хуралга санал берген коммунистер бо талазы-биле ажылды дөрт харылаан турар эштер Л. Таспаачык, Н. Гуркина, Н. Килина, Л. Троякова олардың адресиже шыңгыы шүүмүлүелдэ кылып, тодаргай аналиэтээнер.

РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң айтышкынның ёзугаар баазаларга диспетчер албанын тургузарын көрген. Ынчаш магазиннерже баразынны төңүттикен арга-биле чедирер. Садыг биле базаның аразында чардынган керээде база баразынны төңүттикен арга-биле чедирерин айтыкан. РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң үстүнде айтышкынның садыг базазының ажылдакчыларын хажык чок күүсеткен болза, садыгның удуртукчулары болгаш специалистери оон күүседеэн чүткүлдүт неген турар болза, ажыл шагының үезинде магазиннерниң ажылдакчылары, садыгның специалистери баразын сөөртүр машина дилеп ол-бо маңнашпас иймек. Олар садыглаашкын культуразын бедидер, садып алыкчыларны маңатпазының хемчегларин алыр ормунга боттарынга дөрт хамаарышпас ажылдарже чардыгын турар.

Садыгның магазиннериниң материал-техниктиг базазы база хуралдың киржикчилериниң дүвүрелээ болдурган. Магазиннериниң хей кезии эрги, складтар чеднишпес, чаа объектилер туттунмайн турар. Бо четпестерни ажып эртеринин курлавырларын кайын тыварыл? Бо айтырыг коммунистерниң ажып-кара чок чугаазының кол черии ээлээн.

Амгы үеде бүгү совет улус күш-ажылчы коллективтер он бирги беш чылдың дөрткү чылын төндүрүп, доозукчу чылче киреринин кырында келген. Садыг ажылдакчыларының сорулгазы чангыс: үүрмектел садар баразы саарылгазының планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирип. Оон-биле кады садыглаашкынның культуразын, чаа бедик деңгелче көдүрери база чугула айтырыг болуп артпышаан. Бо сорулгаларны күүседир, күш-ажылчы коллективти үлам бышыглаар, бүдүрүглелиниң ажыл керектерин бижыглаар дээш коммунистер чүү кылганыл база чүү кылыр үжүрлүгүл? Чедип алган түүлдерин бижыглаар, чаа-чаа чеднишкиннерни көвүдеэр дээш кандыг сорулга салырыл? Ол айтырыглар садыгның коммунистерин үк хуралга сайгарын чугаалаңнанар.

Кызылдың аъш-чем баразынарының садының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киришкен болгаш түвө чугаалаан. Бистиң республиканың ажылчы чоннарыл бүгү совет улус-биле бир дөмей, улуг Тиилелгениң 40 чылын уткуурунга белеткеммишаан, партияның XXVII съездизинге белеткелди калбартыл эгелээн деп, ол демдеглээн. Ынчангаш республиканың бүгү ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылының база ниити беш чылдың планныг онаалдаларын долуг болгаш ажыр күүседир дээш бүгү күжүн мөөнеп турар.

Улус ажыл-агыйының кайыдал адырларында ажылдап турар кижилериң хандырылгазынга аъш-чем баразынарының садының ажылдакчыларының кирип турар үлүг улуг. Ынчангаш садыгның партия организациязының шинтирлээр айтырыглары, кылыр түүлдери хей болур ужурлуг. Магазиннерде ниити байдал, садыглаашкынның культуразы, кандыг болдур, партия организациязының ажылының түңнеп ооң көстүр.

Чедир шинтирлеттинмейн турар айтырыглар черле хөй. Оларны шүүлү бир деминг сегирип алыры түүлүл. Аъш-чем баразынарының садыы-биле холбаалыг бүдүрүглелериниң төлээлекчилериниң мында келгени эки-дир, олар моон түңнел үндүрүп, ажылын бир үезы көөр боор дээрзинге идегел улуг.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хөйлүүну удуртулга болдурүп, ооң түүл бүрүүн аймыралга боттандырып турган, ажылды үлам бедик деңгелге тургузарының түүлүлээн Ч.-Д. Б. Ондар түүлээн. ынын түңнелинде демдеглээнин.

Л. ИРГИТ.

ДҮЖҮТ ШЫГЖААР ЧАА ЧЕР

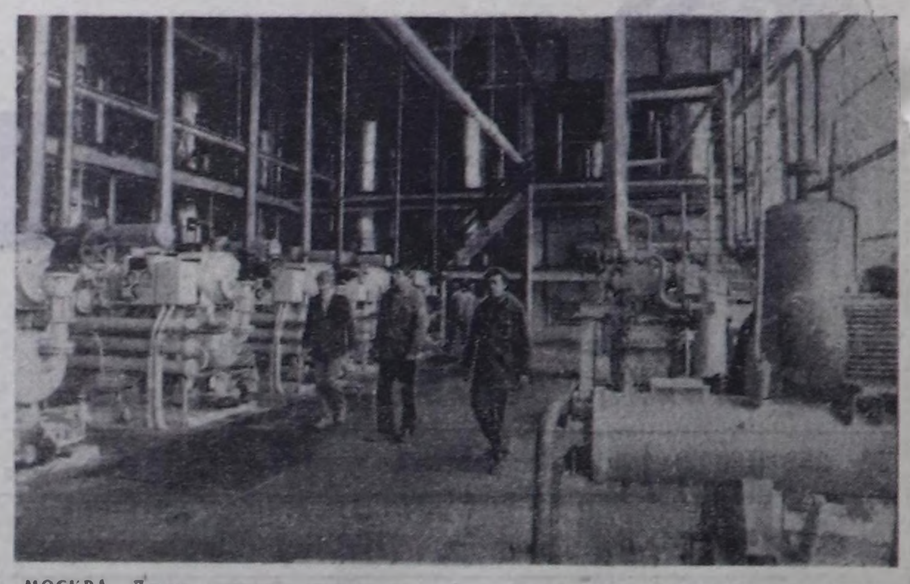

МОСКВА. Дүжүт шыгжаар универсалдыг чаа черии найысылалда ажыглагга киирген. Садыгның чаа бүдүрүлгези Москва хемнин чанында Курьяновода тургустунган. Автомобиль, демир-орук болгаш суг транспорту-биле ногаалларны, кат-чимисти аңаа акеел алырынга дыка эптиг.

Базаның ажылдакчылары болгаш эптежилер нарын дериглерни дүргени-биле шинтеедип алган. Чаа бүдүрүлгени күүдүг техника-биле хандырган чорук чаа ногаалларны болгаш кат-чимисти үр шыгжаар арганы берип турар. Бүгү ажылдарыны индаа бүрүн механизастаан.

Чаа базаның ажыл-агыйын, нарын техниказын электроннуг саналга машиназы-биле төпчүдүл башкарып турар. Амгы үеде бүдүрүлгенин ийиги эвилээн дерип турар.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгенин чүрээ — компрессор төвү.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

Таңдының мяш ажыл-агыйын коллективи улуг Тиилелгенин 40 чылынга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужураажыр дээш күш-ажылчы маргылдаада киржип, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш шалынчы ажылдап турарлар.

Бо чылдың эрткен тос айларында үлетпүр продукциязы бүдүрелиниң планы 117 хуу күүсеткен, даалгадан ажыр 14 муң рубльдиң продукциязын берген. Продукция сайгарары-ның даалгазы 12 хуу ажыр боттандырган. Бо чедишкинниң социалистиг чарыштың оргазинастап, күш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглаарының дээштинг хемчегларин алганының түңнелиниде чедип алган. Коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы В. А. Паниниң удуртқан мяш белеткээр бригадазы ай саныңда планныг онаалдазын ажыр күүседип, күш-ажылчы маргылдаага каш удаа тиилекчи болган.

Коммунист И. Н. Яковлевтиң удуртканы Бай-Хаактың лесничествозу эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ооң ажылдакчылары ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң, Көдээ ажыл-агый дүржулга станциязының шөлдериниде мяштарыны тарып турар. Оон шөлүү 700 гектар четкен, орта өстүрген мяштарны Кызылды болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерни ногаанчыдарынга ажылап турар. Сөөлгү дөрт чылдарда 12 муң теректи болгаш өске-даа мяштарны аңаа өстүрген.

А. ЗАЙЦЕВ.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

ХЫНАЛДАНЫ ШЫҢГЫЫ ЧОРУДАР

Улусчу контроль органнарының кыналдалары автотранспорт ажыглалында өөскүш эвес четпестерна, улуг хемчээлдерлиг немей бижилгелерни, оларның-биле холбашкан кыват-чаар түүлдүн самчыгдалдарын, ажыл төлевиринин өөскүш эвес хемчээлдиг артык чарыгдалдарын чаш удаа илеретken. Чүгле 1982—83 чылдарның дургузунда «Тыва автотранс» каттыжымышкынының № 1, 2, 3 автобүдүрүлгелериниң чорудткан хыналдаларның түңнелинде оларның удуртукчуларының чамдыктары материалдыг, а чамдыктары кезекче харылсалгага оналашканнар.

Ынчалза-даа каттыжымышкының будүрүлгелериниң автотранспортту болгаш кыват-чаар материалдарны чептүү ажыктыг ажыглаарынга күүседир четпестер оон-биле үзүткеттингаа дең болбас.

«Тыва автотранс» каттыжымышкында иштики сан-хөө контролюнуң канчаар тургустунганының, канчаар ажылдаа турарының талазы-биле хыналда база-да хей четпестерни илеретken. Контроль-ревизия ажылын күштелдирер дугайында чазак доктаалын каттыжымышкын багай күүседип чагыргазында будүрүлгелерге болгаш организациялардың чылдың эрттирер ревизияларны кылбайн турар.

1983 чылда эрттирер ревизияларның планын каттыжымышкын тургуспаан. 1984 чылдың мяңгы планны балыаттынмаан. оны ёзугаар 18 будүрүлгелериниң чүгле онуунга хыналда эрттирери көрдүгеен мынчага чедир олариның чүгле 6-зы чоруттунган. 1983 чылга чангыс-ла будүрүлгеге ревизия кылган. Чазаана, пассажирлер, № 2 АТБ-лерге ревизиялар 3 чыл иштинде чоруттунмаан.

Чамдык будүрүлгелерге кылган ревизиялар түгле бухгалтер үүдү шыкаш кызаа хыналдалар-биле кызыгаарлаттынган, комплекстег ревизияларны чоруттаан. Ревизия эрттирер дугайынга шиитвалдар ёзугаар чеди кижи чедир составтыг бригадалар томуйлаадып турган-даа болза ревизияларны ийи-үш, а чамдыкта түгле чангыс ажылдакчы кылган таварылгалар бар. Чижээлээрге, Минусинск АТБ-зинге ревизия эрттирери-биле бо чылдың июнь айда токуйлаткан 7 ажылдакчылардан түгле 4 кижи ажылдаан.

Чүүл сөөртүлгезинде артык бижилге, кыват-чаар материалдарга камналга дугайында каттыжымышкын чангыс-даа кыналда кылбаан.

Ревизияларның түңнели-биле хемчеглер алыр ажыл база кошкак. Ревизия материалдарынга камаарыштыр каттыжымышкының үндүрген дугайындагы документтер, «Негелдеги күштелдирер», «Харымсалганы бедидер» дээш сижектиг айтымышкынар-биле кызыгаарлаттынган. Бо чылдың Кызылдың № 2 болган Шагаан-Арыг АТБ-лерже чоруткан ревизияларның түңнелдери шүүт сайгартынмаан. Ревизияларның хей кезии кылыры айтырыглар талазы-биле эртип турарының хараазында эктыларда шоолуг эвес хажымышкынар айыттынып, еске органнарның илередип турары улуг четпестер көргүстүмейн турар. Ынаыг болгаштың каттыжымышкын болуның эргези-биле сөөлгү 3 чыл иштинде чангыс-даа ажылдакчыны материалдыг харысалгага онаан көрбээн.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктарның чамдык фактыларын ревизиялар илередип кээргеда оларны каттыжымышкын чогуур хемчээл албайн турар. Бо чылдың май айда № 3 АТБ-ге эрткен ревизиядан кандыг-даа бирмында чокка 710 литр бензин, 3500 литр солярка, 556 кг солидол, 4800 литр автол үндүр бижиттингени илерээн. Ол шын эвес үндүр бижилгенин чылдагаанарны, ол талазы-биле буруулуг кижилер илереттинмээн ол кыват-чаар түүлдериң, өртээн эгидериниң хемчегларга алдынмайн барган.

«Тыва автотранс» каттыжымышкында иштики сан-хөө контролюнуң мынаг байдалы канчап-даа үелиг негелдериге дүүшпес.

Бо чүгле ажылга «Тыва автотранстың» удуртулгазы чогуур кичээлгей салбайн турганын, ол талазы-биле бодунуң бүрүүлүүн каттыжымышкының начальниги В. А. Партиин билиглеш, чогуур хемчегларни алырын, республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга аазаан.

ТИИЛЕКЧИ

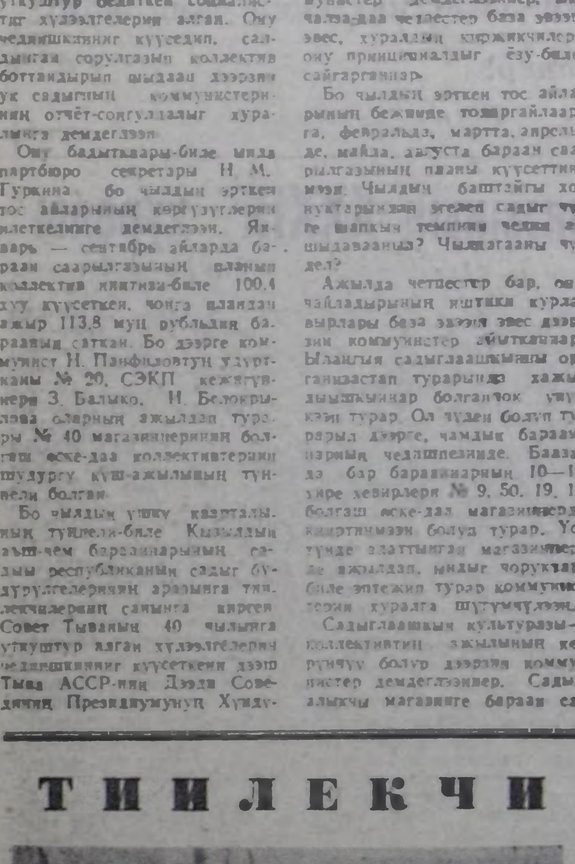

Улуг Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы белектерлиг ужураажыры-биле немелде хүндээгеин алган. Бодукуу специалдаарын ажылчыларга Тоха Монгуш, Быстай-оол Монгуш 9 айларның түңнелдери-биле ажыр күүсеткеннер. Оларның үлегери-биле ажылчын бүрүзү бедиткен хүлээлгелерин алган болгашчыл планнар ийи ай бүрүнгаар доозарын шинтирлеэн.

Ам олар тооруг сайын чымрынче кирипкеннер. Мурнакчылар хүн норазын ийи катап ажыр күүсеткеш, байырлалны төлептиг уткуурунче өске ишкорун кыйгырган. Оларның үлегери-биле ажылчын бүрүзү бедиткен хүлээлгелерин алган болгашчыл планнар ийи ай бүрүнгаар доозарын шинтирлеэн.

Николай Ондар чорууге бодунуң үлегерин көргүзүп келген.

Дүжүт ажаалдазынга Валерий Оюн, Василий Оюн болгаш өске-даа механизаторлар шылгарынгай ажылдаан. Сезон чырнаазын ажыр кылган комбайнер бүрүзү немелде төлевирни алыр. Ылангыя Монгуш Хүреш-оол, Даңдар Доржу оларның удуртқан ботоорулга-чарылгалыг бригадаларының кежигүннери бо чылдың ажылдың төңүү түңнелиңде төлевирни элээн хейиң алыр. Бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар бо коллективтер күш-ажылды эргеен башкарарының депшилгелиг аргазын бүрүн шингээдип алган. Олар ооң үламынаан черниң ёзулуг эелери апарганнар.

«Тиилелге» совхозтуң тараажылары бо чылын оң ийи муң хажыг тоина тарааны бүдүргеп. Бо дээрге чүүлүүн. Аъш-чем программазын боттандырарынга кескү немелде. Совхозтуң ажыл-ишчилери үреэнге болгаш мал чеминге хереглээр тараазы база четпиня-биле үрүп алганнар. Олар Улуг Октябрьның байырлалынга мындыг чедишкиннерлиг ужураажыл турааттар.

М. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТА: комбайнер Николай Ондар.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Сут-Хөл лесничествозу Улуг Октябрьның байырлалынга төлептиг ужураажыры-биле немелде хүндээгеин алган. Бодукуу специалдаарын ажылчыларга Тоха Монгуш, Быстай-оол Монгуш 9 айларның түңнелдери-биле ажыр күүсеткеннер. Оларның үлегери-биле ажылчын бүрүзү бедиткен хүлээлгелерин алган болгашчыл планнар ийи ай бүрүнгаар доозарын шинтирлеэн.

Ч. ОНДАР.

АРГА-ДУРЖУЛГА БИСТЕ БАР

Тыва улустуң өстүрүп чораан эң-не ынак малы хой деп бүзүреддиг чугаалап болур. Шаг-шаанда тура тывалар хой малдың дүүнден кидистин, ширтек-дөжекти кылып ап, кежилден тоннарны даварап, боттарының көшкүн амыдыралынга таарыштыр ажыглай чораан.

Бистиң республика бодунуң тургустуганындан бээр хой ажылынче улуг кичээнгейни салып, хойнуң баш санын өстүрери-биле кадыы ооң продукциязын бедидер талазы-биле боттуг хемчегларни ап чоруун келгеп.

Тывага хой ажылын сайзыradыр, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш тыва хойлаонны кандыг хойлар-биле азйнакташтырып сайзыradыры ажыктыыч илередин тывары-биле 1937-1938 чылдарда Тываның көдээ ажыл-агый дүржулга станциязынга эртемшиничилел ажылдарын кылып чорутқан 1948—1949 чылларда дүржулга станциязы тыва хойларны каракуль кошкалар-биле хайнакташтырылга ажылын эгелээн. Ынчалза-даа ооң хаяыг-даа түнел үнмээн. 1954—1955 чылларда дүржулга станциязы чинге-нарын дүктүг хойлар-биле хайнакташтырылга ажылын эгелээн. Ооң түнелиниде тыва хойларның дүгү көвүдел, денизин немежин, чаш хураганнар алырының баш саны көвүдээн. Ынчалза-даа тыва хойлар-биле хайнакташтырары-биле алтай база Красноярск үлкээның нарын дүктүг хойлар-биле шилгээнин болгаш үк ажылдар эм-даа үре-түнелдит үргүлчүлел турээр.

Бистиң Барыын-Хемчик районда хой ажыл-агый үлэнышкынның дөрт совхоз бар. Оларның будүрүлге планнарында бүгү кирер оруглганың 50—60 хуузу хой продукциязы эзээн ап тура, хавдырылга ажылдакчыларының ниити культуразын база эскерип каар. Садыгжыларның талазындан эптиг-эвилек чорук магазиннерниң санитарлыг байдалы, кедегенериниң үе-шагын камнап билири — шүүлү бүгүнү бөртик артында кижиниң ажылының кол көргүзүгү. Бо талазы-биле база «кызыы» черлер садыгның чамдык магазиннеринде бар.

Аъш-чем баразынарының садында шинтирлээр ужурлуг хей-хей айтырыглардың иштинде базадан баразын чедирилгези бир кол айтырыг болуп турар. Ону чогумчалыг шинтирлээриниң барык бүгү көргүзүглер хамаарыр. Хуралга санал берген коммунистер бо талазы-биле ажылды дөрт харылаан турар эштер Л. Таспаачык, Н. Гуркина, Н. Килина, Л. Троякова олардың адресиже шыңгыы шүүмүлүелдэ кылып, тодаргай аналиэтээнер.

РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң айтышкынның ёзугаар базаларга диспетчер албанын тургузарын көрген. Ынчаш магазиннерже баразынны төңүттикен арга-биле чедирер. Садыг биле базаның аразында чардынган керээде база баразынны төңүттикен арга-биле чедирерин айтыкан. РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң үстүнде айтышкынның садыг базазының ажылдакчыларын хажык чок күүсеткен болза, садыгның удуртукчулары болгаш специалистери оон күүседеэн чүткүлдүт неген турар болза, ажыл шагының үезинде магазиннерниң ажылдакчылары, садыгның специалистери баразын сөөртүр машина дилеп ол-бо маңнашпас иймек. Олар садыглаашкынның культуразын бедидер, садып алыкчыларны маңатпазының хемчегларин алыр ормунга боттарынга дөрт хамаарышпас ажылдарже чардыгын турар.

Садыгның магазиннериниң материал-техниктиг базазы база хуралдың киржикчилериниң дүвүрелээ болдурган. Магазиннериниң хей кезии эрги, складтар чеднишпес, чаа объектилер туттунмайн турар. Бо четпестерни ажып эртеринин курлавырларын кайын тыварыл? Бо айтырыг коммунистериниң ажып-кара чок чугаазының кол черии ээлээн.

Амгы үеде бүгү совет улус күш-ажылчы коллективтер он бирги беш чылдың дөрткү чылын төндүрүп, доозукчу чылче киреринин кырында келген. Садыг ажылдакчыларының сорулгазы чангыс: үүрмектел садар баразы саарылгазының планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирип. Оон-биле кады садыглаашкынның культуразын, чаа-биле деңгелче көдүрери база чугула айтырыг болуп артпышаан. Бо сорулгаларны күүседир, күш-ажылчы коллективти үлам бышыглаар, бүдүрүглелиниң ажыл керектерин бижыглаар дээш коммунистер чүү кылганыл база чүү кылыр үжүрлүгүл? Чедип алган түүлдерин бижыглаар, чаа-чаа чеднишкиннерни көвүдеэр дээш кандыг сорулга салырыл? Ол айтырыглар садыгның коммунистерин үк хуралга сайгарын чугаалаңнанар.

Кызылдың аъш-чем баразынарының садының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киришкен болгаш түвө чугаалаан. Бистиң республиканың ажылчы чоннарыл бүгү совет улус-биле бир дөмей, улуг Тиилелгениң 40 чылын уткуурунга белеткеммишаан, партияның XXVII съездизинге белеткелди калбартыл эгелээн деп, ол демдеглээн. Ынчангаш республиканың бүгү ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылының база ниити беш чылдың планныг онаалдаларын долуг болгаш ажыр күүседир дээш бүгү күжүн мөөнеп турар.

Улус ажыл-агыйының кайыдал адырларында ажылдап турар кижилериң хандырылгазынга аъш-чем баразынарының садының ажылдакчыларының кирип турар үлүг улуг. Ынчангаш садыгның партия организациязының шинтирлээр айтырыглары, кылыр түүлдери хей болур ужурлуг. Магазиннерде ниити байдал, садыглаашкынның культуразы, кандыг болдур, партия организациязының ажылының түңнеп ооң көстүр.

Чедир шинтирлеттинмейн турар айтырыглар черле хөй. Оларны шүүлү бир деминг сегирип алыры түүлүл.

Совет-моол найырал айы чоруп тур

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУНДА

Бо хүнлерде моол чон чурттуу капиталистиг эвес оруктап хөгжүдүнүң оруун айыткан 1924 чылдың августа болган Моолдуң Улустуң Революсчу намының III съездизиниң болгаш Моолду Улусчу Республика кылдыр тургускан 1924 чылдың ноябрьда болган Бир дугаар Улусчу Улут Хуралдың 60 чыл болган оюн куш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрүүшкүн-биле үтүүн турар.

Социалистиг чаартылганың 60 чылдарында күрүне, ажылагый, культура тургузуушкунунда көстүп көрбээн өскерилгелер болгулаан. Төөгү талазы-биле кыска хүүсавла Моол Арат Республика хожуданнгай, феодалдыг чурт турганыктан дем-дески, шапкын хөгжүдениг социалистиг чурт чылдыр сайзыраан.

Улус ажыл-агыйының ыдыктыг социалистиг харылаа-болбазы долузу-биле тиилээн, бүдүрүлгениң дериг-херекселдериниң социалистиг ниту-хөрениин чурттуң быжыг экономиктиг баазазы апарган. Амгы үеде Моол Арат Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүдези доктаамал бедик темпилиг бурунгаар сайзырап орар. 1925—1983 чылдарда Моол Арат Республиканың ажылчының будурукчулуу-чылдан чылче доктаамал улам өзүп турар. 1983 чылда күш-ажылының бүдүрүкчүлүү улус ажыл-агыйында ажылдан турар чыгыс ажылчын кижилге онаштыр 1940 чылга деңнээрге алды катап өскен. Чурттуң улус ажыл-агыйының структуразы үндезинин-биле өскерилген болгаш улус ажыл-агыйының чыгыс ай сайзыраңгай комплексизи тургустунуп турар.

Бо хүннерде Моол Арат Республикада улус ажыл-агыйының шаандакы чаңчылчаан эдыры —көдээ ажыл-агыйдан аягында үлетпүр, түдүг, транспорт, харылаа дээш ыпкаш индустриалдыг адырлар улам шапкын хөгжүлдени ап турар апарган. Од чаа адырлар амгы үеде ниитилел бүдүрүлгезиниң 65 хуузун, национал оруланың барык чартының ап турар. Бир эвес эртем, үеге деңнээр болза, 1919 чылда чурттуң бүдүрген национал оруланың 90 хуузу көдээ ажыл-агыйга онаажыны турган. 1940 чылда чурттуң үлетпүр бүдүрүлгезиниң бүгү адырлары каттыжыышкынныг ниитилел бүдүрүлгезиниң чүге 15, национал оруланың 10 хуузун бүдүрүп турган.

Амгы үеде Моол Арат Республика экономиктиг болгаш социал хөгжүдениң дыка хөй көргүзүглериниг делегейниң элээн хөй чурттарын ыракта ажыл турар.

Чуртта амгы үениң көдээ ажыл-агый техниказы-биле доктаамал хандыртынган улуг-улут коллективтиг ажыл-агыйлар — көдээ ажыл-агыйның 225 каттыжыышкынныры күрүнеп болгаш мал чеми белеткээриниң 65 ажыл-агыйлары, ажыл-агый каттыжыышкыннырының аразының 89 бүдүрүлгелери болгаш кооперативтери тургустунган.

Моолдуң улус ажыл-агыйында кол адыр апар чыдар үлетпүр адыры беш чылче шапкын хөгжүп, ужур-дузазы болгаш роли улам үлгадып турар. Ооң продукциязы үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның бүдүрген арыг продукциязының 60 ажыг хуузун эзлеп турар. Үлетпүрде материалдыг кежикти бүдүрүп турар бүгү ажылчынарының болгаш албан-хаакчыларның 36 хуузу хаара түттүнган.

Моолдуң капитал тудуу бөза коңчуг дүрген хөгжүп турар. Чүгле 1981—1983 чылдарда кылдынган тулуг-монтаж ажылдарының хемчээли беш дугаар беш чылдың дургузунда кылынган ажылдардан ийи катап хөй болуп туруп. Чурттуң тудуг программазының чедиишкиниг чорударыкка улуг рольду Моолда турүп турар совет тудуг организациялары ойнап турар. Бистиң ада-чурт үлетпүрүнүң эң баштайгызы — «Эрдэнэт» деп дог рудазы болбазырадыр комбинат ийи чурттуң аскы-дүшкэ пайыралының бир кескү демдээ ол.

Чурт социалистиг оруктап, шапкын хөгжүп орар. Ажылчы чонуңуң амыдырал байдалы чылдан чылче улам экижип, чаа чедиишкинерже улам бурунгаар чоруп орар. Ниитилел бүдүрүлгезиниң бедик хөгжүдезинге үндезилеп чоруткан ажылчы чонуңуң, амыдырал байдалының кыска үеде сайзыразыны Моол Арат Республиканың совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алган кескү чедиишкинериниң коя түнелди ол болуп турар. Моол Арат Республика бо үеде хөгжүп келген төөгүзүнүң чижээ-биле моон мурнунда хожудавгай чурттарның ниитилел хөгжүдезиниң капиталистиг чадазын оюн эрткеш, социализмче шилчип болурунуң марксисчи-ленинчи ерединиң шынзыын амыдыралга херек кырында бадыткаан.

Н. БУЯНДЭЛГЭР.

ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕР-БИЛЕ

Тайбыны хоозуй сестер эвес, чүгле тодаргай хемчеглер, херектер-биле камгалаан болур. Ону «Вашингтон пост» солунуң айтырыгларынга Константин Устинович Черненконуң харылзары база кагган бадыткаан. Металлургия талазы-биле бежен чыл хире ажылдаан практикамда, амыдыралымда америк эртемденнер, инженерлер-биле каш удаа у ж у р а ж ы л, оларны ажыл-херектиң кижилерн деп хүндүлеер мен. Баштайгы беш чылдарының, дайын соолгуның үезинде оларның металлургия үлетпүрүнүң талазы-биле чаа ажыктыг эгелээшкиннерни шиңгээдип, өөренип тургаа бис. Оларның ажыл-ишчи чоруун хүндүлеер мен.

Ынчалза-даа амгы америк администрация болдуңуң чонуңуң ажыл-херекчи онзагай чоруун, ыланыгы делегей байдалының айтырыгларын шинтирлээри чидиглелгелеринден бүгү делегейни ядролуг халапче чоокшулаткан. Делегей байдалын экижидериниң оруктарын, арганарын америк удуртулга хоозуй сестер-биле солуп турар-дыр.

Ада-чурттуң Улуг дайынының берге ыяларын бодум көргеп, ооң киржикчизи болганымда делегейде амгы тургустуңуп келген дүшкүүрлүг байдалга хамаарылга чок болуп шыдавас-тыр мен. Бир эвес дүрген, шинтирлиг хемчеглерни алдос болза, ам болур дайым мурнундагы дайынларның каймызындан-даа артык үрег-декчи болуп, бүгү кижи төрелгетениң хөгжүлдезиң үзүтпээ болур.

Моол үнериниң чаңгыс оруу, аргазы болээ ээп К. У. Черненконуң харымаарында айтыканы мишкаш — бистиң чурттарывыстың, Американың база Совет Эвилелиниң улустарының арасында харылзаларны бүгү тала-биле экижидериже утпаткан хемчеглерни Рейганның администрациязы алыры болур. Ындыг хемчеглерни маңаа түрээ бис.

А. МОРОЗОВ,
техниктиг эртемнерниң доктору, Челябинскиниң эртемчилелел институдуңуң профессору, Ленинчи шаңналдың лауреады.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ МЕДИЦИНАНЫҢ ПОЛЬШАДА ХҮННЕРИ

● ВАРШАВА. Совет эмнелгениң чаңчыл болган хүннери Польша Улус Республикада эгелээн. Ажылдың дуржулазыны солчур, кадык камгалал талазы-биле кады ажылдажылганың моон соңгаргы үе-дамнышкыннарын чугаалажып көөр аргаяы аку-дүшкэ чурттарның специалистерниге ол хүннер берип турар. ССРЭ-ниң кадык камгалал министриниң бирги ораалакчызы О. Шенин совет делегациязыны баштап турар. Польшаның пайысчалының, а ол ышкаш Краков Лодзь, Гданск, Познань хоорайларның эртем-шинчилел болгаш эмнелге төптеринин ажылы-биле совет делегация танышып турар. Советтер чурттуңуң төлээлекчилери эмнелге айтырыгларын чугаалажып көөрүнге киржир, лекцияларны номчуур, боттарының дуржулгазын болгаш билинн херек кырында эмнээшкиннерге көргүзер.

Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республиканың эмчилерниң чаагай үре-түнелдерлиг кады ажылдажылгазын ужуражышкыннарын киржикчилери сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар. Ол кады ажылдажылга ыланыгы кардиология, онкология, а ол ышкаш кадрлар белеткээр болгаш информациялар солчур талазы-биле чаагай түнелдерни берип турар.

БҮДҮРҮЛГЕНИ ОРГАНИЗАСТААРЫНЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

● СОФИЯ. Поморведе Л. И. Брежнев аттыг агроүлетпүр комплексиниң коллективи көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези организастаарының чаа хевирин-че шилчээни. Специализастаттынган чаа хевириниң 13 бригадаларын мында тургускан. Олар кол бүдүрүлге единицалары болган.

Дакмырлашкан эргелел звеноларын дүжүргеп: бригада бүрүзү агроүлетпүр комплексинге дорт чагыртыр, оон удуртулгазы, контролю-биле ажылдаар. Бүдүрүлге болгаш экономика талазы-биле тускайлаң эргенн бригадаларга берген. Бригадаларның эргелерин болгаш хүдээлгелерни тодаргайлаан айытхан, оларның счеттарын банкыларда ажыткан.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ УЖАР ЧҮҮЛДҮҢ ДУЗАЗЫ

● БЕРЛИН. «Интерфлюг» авиакомпаниязының көдээ ажыл-агый ужар чүүл отрядының ужудукчулары бо чылын бээ миллион ажыг гектар шөлдерге болгаш эзимзерге чеминчидилелерни база үүшүг камгалаар чүүлдерни агаардан чаштырган. Оларның шалычы күш-ажылы Герман Демократ-тыг Республиканың 35 чыл оюнга төлептиг белек болуп турар. Ужудукчуларның кызымаккай ажылдаан түнелиниң-де республиканың көдээ ажылнчыларя бо чылын чаагай дүжүттүг өстүрүп алган.

Күзүн чаштырган культураларның шөлдерни чеминчидеп болгаш ыяларын бодум көргеп, ооң киржикчизи болганымда делегейде амгы тургустуңуп келген дүшкүүрлүг байдалга хамаарылга чок болуп шыдавас-тыр мен. Бир эвес дүрген, шинтирлиг хемчеглерни алдос болза, ам болур дайым мурнундагы дайынларның каймызындан-даа артык үрег-декчи болуп, бүгү кижи төрелгетениң хөгжүлдезиң үзүтпээ болур.

Моол үнериниң чаңгыс оруу, аргазы болээ ээп К. У. Черненконуң харымаарында айтыканы мишкаш — бистиң чурттарывыстың, Американың база Совет Эвилелиниң улустарының арасында харылзаларны бүгү тала-биле экижидериже утпаткан хемчеглерни Рейганның администрациязы алыры болур. Ындыг хемчеглерни маңаа түрээ бис.

А. МОРОЗОВ,
техниктиг эртемнерниң доктору, Челябинскиниң эртемчилелел институдуңуң профессору, Ленинчи шаңналдың лауреады.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

Эрдэнэт хоорайда 20 ажыг ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер, 60 ажыг участоктар, цехтер, бригадалар Моолдуң Улустуң Революсчу намының III съездизиниң, Моол Арат Республиканың тургускаанының 60 чыл оюнга база од ышкаш совет болгаш моол шеригленнің Халхин-Гол хеминиң чоогунга япон агрессорларны чылча шапканының 45 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка кирешкеш, графикти ораачок мурнаа, социалистиг хүдээлгелерни ажыр күүседип турарлар.

Эрдэнэттиң бүдүрүлге чергелери планнаан ажыр 10 миллион хире тутрик акшага продукция бүдүрген, а садыгның болгаш ачы-дузаа чедирелиниң албан чергелери продукцияны планда көрдүнгенинден 16 чарлык миллион тутрик акшага хөйүү саарган. Күш-ажылчы чарышка чес-молибден болбазырадыр «Эрдэнэттиң» моол-совет дагжылары кескү чедиишкиннерлиг болганнар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери — моол болгаш совет ажылчыннар моол улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның чергелериже турисчи аян-чорук кылыр путёвкалар-биле шаннатканнар. Интернационалчы «Эрдэнэт» чес-молибден комбинадының аныяк ажылчынары чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаары-биле келээр чылын Москвага болур дыныктарның болгаш студенттилерниң бүгү делегей фестивалынга алдар болдуруп, күш-ажылчы эштетте туржуруп шинтирлээннер.

Комбинаттың революсчу дыныктар клубун тутчуп, хоорайның чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга чиржирлер.

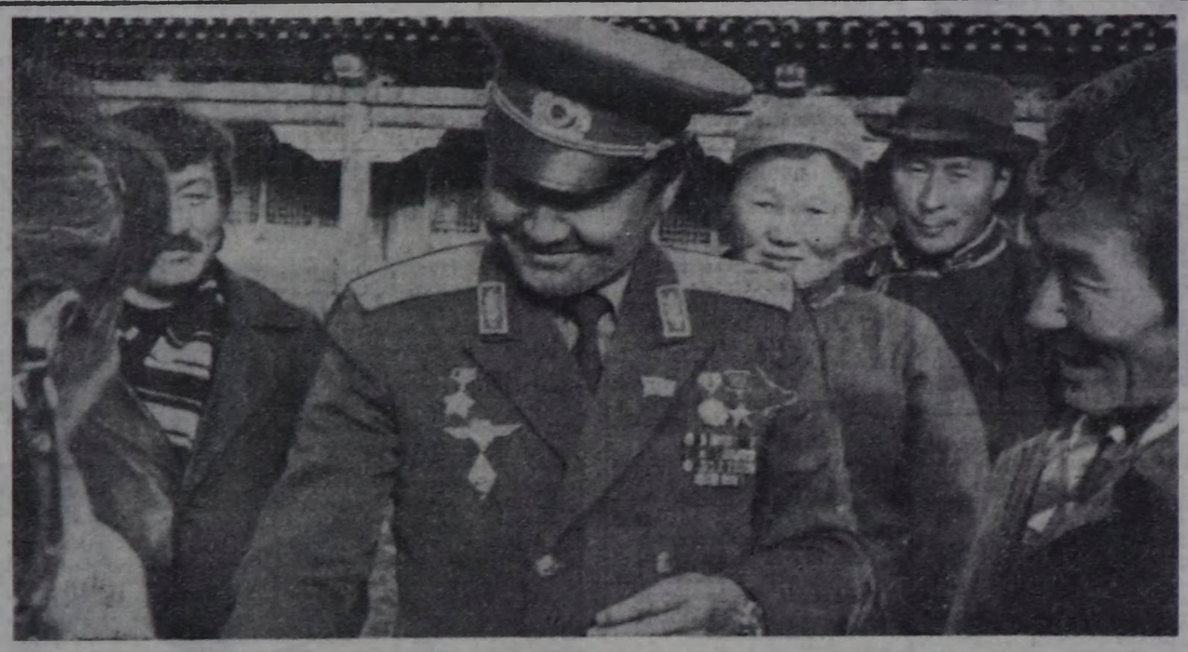

Коммунизм тургузуушкунунга Тыва АССР-ниң чедиишкиннериниң чижээнге чоокта чаа МАР-га эрткен ССРЭ-ниң Хүнериниң үезинде моол космонавт Т. Гурагча тыва төлээлериниң аразында.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАРЖЫП ТУРГАШ

Моол Арат Республикада улуг байырлал чоокшулаан тудум бүгү чонуңуң ол байырлалды күш-ажылчы белектербиле үткүүр дээш участоктар, цехтер, бригадалар аразының социалистиг чарыжы улам калбаргаан. Чурттуң янзы-бүрү булуңнарындаан ажылчыннарның, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының, малчыннарның кылып турар ажылынның чедиишкиннериниң дугайында медээлер соксаал чок кээп турар апаргаан.

Моол-совет кады ажылдажылганың «Монголсовцветмет» каттыжыышкынның бо чылдың эгезинден тура ялаңдан ажыр бүдүрген продукциязының яанын түүү 5,7 миллион тутрик акша болган. Ол чедиишкин база-ла каттыжыышкынның ажылчыннарының улуг байырлалга алдар болдурган чарыжының ачызында чедип алдыган. «Монголсовцветмет» каттыжыышкын чылдан чылче (Каттыжыышкын 1973 чылда тургустунган) бүдүрүлгениң хемчеглин улгаттырбышаан, чурттуң даг рудазының үлетпүрүн улам сайзыдыгырга болгаш даштыкы чурттарже үндүр сөөртүп садыглаар курлавырларны быжыглаарынга улуг үлүг-хуузун киирип турар. Чижээ, бо хүннерде Моол эстеп турар шпат дээр үнелиг минералдыг чиг-эттиң бир улуг бүдүрүкчүзү күрүне апаргаан.

Юбилей мурнунуң күш-ажылчы эштериниң чорударыкка ыяк-ыяк чоргаалдарының дугайында фильмнер тургустунган, номнар бижиттинген. Наадының чуруктары — ол дээрге хөй овур-девирлерни, идегларны, бодалдарны, тывызык аргаларны чангыс черге чыгаары, фантазия-биле шыныг амыдыралдың каттышканы-дыр, бо чуруктарны бичии уруг чураан деп, бодаары безин берге-дир деп делегелгеге келген кижилер мыйаар үнелеп көрүп турган.

Надя 1952 чылда Моолга төрүттүнген. Ооң ачазы —Николай Константинович Рушев ол үеде Улан-Баторнуң чуруллга училишезинге чурукчу-инструкторлап, а авазы — Наталья Дойдаловна Ажыкмаа балетмейстер-педагог болуп ажылдаан турган. Ынчангаш Надя боду: «Мен — моол мен, авам тыва, а ачам орус» —деп баштактанғылаар турган.

«Пушкин болгаш Керн», «Үш балерналарның шураашкыны», «Чайлагда», «Шахерезада»... Надяның уран чуруллгазында бо хүннерниң болуушкуннары болгаш чуртунуң төөгүлүг эрткен үези, Артектиң пионерлиязы болгаш эрте-бүрүнгү Рим, коргунчуг Освенцим болгаш Октябрь революциязының баштайгы хүннери, космос болгаш улустарының тайбың дээш демисели кады синниккен. Ооң чуруктарының делгелгезиң Улан-Баторнуң хөй-хөй чурттакчылары кончуг сонуургап, улуг сеткил ханыышкын-биле көргеннер.

Материалдарны «Новости Монголии» солундан алган.

ТАЛАНТ-ДЫР

Чоокта чаа Моол Арат Республикага, коммунизм тургузуушкунунда Тыва АССР-ниң чижээнге ССРЭ-ниң Хүнерн болуп эрткен. Ол Хүнериниң чорун турарының үезинде Улан-Баторда Чуруллга уран чүүлүнүң музейинге аныяк, талантылыг кыс Надя Рушеваның чуруктарының делгелгезин байырлыг байдалга ажыткан. Делгелгениң «Пушкинианна», «Эллада», «Балет» деп темаларынга, Гёте, Грин, Киплинг, Экзюпери, Лермонтов, Сервантестиң... чогаалдарынга чурук-кааскаллаларга, «Мастер болгаш Маргарита», «Орус тоолдар», «Дириг амытаннар делегейи», «Амгы үе», «Тыва болгаш Моол» деп бөлүк чуруктарынга чуруккучуның 80 хире ажылдарын делгеп көргүскен.

«Өлүрү коргунчуг эвес, моон соңгаар чурттавазы коргунчуг» деп француз чогаалчы Анри Барбюс бижээн. Кайгамчык талантылыг, он чедн харлыг чуруккучу Надя Рушеваның чүрээ сокпастазындан бээр ам он беш чыл чедип турар. Ол үениң иштинде гениалдыг аныяк уругнуң эрттырып каанын ханы уткалыг, кажан-даа катаптаттынмас, фантазия болгаш шынныг аннадырал чангыс черже сиңиккен чуруктарының делгелгелерн хөй-дей чурттарга болгулаан. Бодунуң кыска чурттагазының иштинде Надя Рушева 10 муң онзагай чараш чуруктарны чураан. Ооң чуруктарының дугайында АКШ-ка, Италияга, Индияга, Японияга, ГДР-ге-даа «Талант-дыр. Кайгамчык-тыр Күштүг-дүр. Гениалдыг-дыр»— деп чугаалажыр турган. Надяның уран чогаалдарының дугайында фильмнер тургустунган, номнар бижиттинген. Наадының чуруктары — ол дээрге хөй овур-девирлерни, идегларны, бодалдарны, тывызык аргаларны чангыс черге чыгаары, фантазия-биле шыныг амыдыралдың каттышканы-дыр, бо чуруктарны бичии уруг чураан деп, бодаары безин берге-дир деп делгелгеге келген кижилер мыйаар үнелеп көрүп турган.

Надя 1952 чылда Моолга төрүттүнген. Ооң ачазы —Николай Константинович Рушев ол үеде Улан-Баторнуң чуруллга училишезинге чуруккучу-инструкторлап, а авазы — Наталья Дойдаловна Ажыкмаа балетмейстер-педагог болуп ажылдаан турган. Ынчангаш Надя боду: «Мен — моол мен, авам тыва, а ачам орус» —деп баштактанғылаар турган.

«Пушкин болгаш Керн», «Үш балерналарның шураашкыны», «Чайлагда», «Шахерезада»... Надяның уран чуруллгазында бо хүннерниң болуушкуннары болгаш чуртунуң төөгүлүг эрткен үези, Артектиң пионерлиязы болгаш эрте-бүрүнгү Рим, коргунчуг Освенцим болгаш Октябрь революциязының баштайгы хүннери, космос болгаш улустарының тайбың дээш демисели кады синниккен. Ооң чуруктарының делгелгезиң Улан-Баторнуң хөй-хөй чурттакчылары кончуг сонуургап, улуг сеткил ханыышкын-биле көргеннер.

Материалдарны «Новости Монголии» солундан алган.

САННАР, ФАКТЫЛАР

● 1983 чылда чурттуң национал оруланың бүдүрүп үндүрери 1940 чылга деңнээрге 11 катап, көдээ ажыл-агый продукциязының ниитн бүдүрүлгези 2,6 катап, үлетпүр продукциязының ниитилел бүдүрүлгези 43 катап өскен.

● Амгы үеде МАР-ның үлетпүр бүдүрүлгелери 25 минута иштинде ниитн үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрүп турганы хирени кылып үндүрүп турар.

● Чурттакчы чонуңуң амыдыралының деңнелин тода көргүзериниң бир хереглиэн болур чонуңуң бир кижи санынга-ла бүдүрүп үндүрген национал оруланың 1983 чылда 1940 чылга деңнээрге 5 катап өскен. Ооң-биле кады Моолда чурттакчы чонуңуң өзүлдези дүрген темп-биле чоруп турар, улус-чу эрге-чагырганың чылдарында ол темп үш катап улгаткан деп чүвени чугаалаары чугула.

● Чонуңуң акша болгаш бот оруланың ыпкын өзүлдени ап турар. Чүгле 1983 чылда безин МАР-ның чурттакчы чонуңуң бот оруланың 1960 чылга деңнээрге 4 катап өскен.

● Моол Арат Республика шагда-ла бижик билбес чоруун үзүткаан болурдан аңгыда, харын 12 хардан оруг назылыг бүгү чурттакчы чонуңуң 84 хуузу кандыг-бир чадаанын билнин чедип алган, а оларның 44 хуузу долу болгаш долу эвес ортумак азы дээди эртемниг.

● Амгы үеде Моолдуң 10000 чурттакчы чонунга 2723 өөренниккилер хамаарлыр, оларның 145-и студентилер.

● Бо хүннерде 10000 чурттакчы бүрүзүнге 23 эмчи, 109 эмнелге орунарлы онаажыр.

● Амгы үеде Моол Арат Республика делегейниң 93 чурттары-биле дипломаттыг харылзаалыг. 30 чурттар-биле садыг харылзаазын түзүп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның патриоттуг удурланышкын фронтузунуң дайынчылары бо чылдың сентябрь 24-тен бээр израиль эжелекчилерге болгаш оларның чалчаларынга удур 55 халдаашкынларны кылганын фронтунуң медээзинде айытхан. Фронтунуң дайынчылары ол халдаашкынларның үезинде 85 израиль эжелекчилерни, оларның чалчаларын өлүргеп, дайзының 15 бронетранспортёрларын узуткаан.

Ливанның мурнуу девискээринде эң улуг Сайда хоорайда душкүүрлүг байдал хевээр. Ында израиль эжелекчи шеригленнің танкылары хоорайлык кудумчуларын үргүлчү таңнымылдан, тайбың чурттакчыларны бооран турар.

Израиль эжелекчилер дерзин үүлгедигаерин, боо-чеңсектиң күжү-биле эжелеткен ливан девискээрде чонуңуң хостагаже чүткүүлүн боогдан шыдаваан деп, Ливанның Коммунистиг партиязының Мурнуу Ливанда чажыт организациязының медегелгелиниң айытхан.

Транспорттуң ажылын экижидериниче, үндүрүт чылдазым чурумчударынче, бараалнарны даштыкыже чажырып садыглаарын болдурбазынче үглаңган хемчеглерни ливан чазактың хуралынга чугаалажып көргеп.

ДИН РИДТИ ХОРУГДААН

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Монтевидеодан медээни ёзугаар алырга, тайбың дээш сураглыг демисели, америк ыраажы болгаш кино артизи Дин Ридти Уругвайда тудуп хорудаан. Рейганның администрациязының дайынзырак, эжелекчи даштыкы политиказын буруу шапкын чагаалы АКШ-тың Уругвайда элчинилге дамчыдып бээрин Дин Рид цинтирлээн турган.

Латин Америкада диктаторжу режимнер ёзу-чурумнарны АКШ-тың деткип турарын база Топ Американың улустарының иштинде херектерни «америк администрациянын» в ыкы хоалгарлаашкыларын, а ындаган Никарагуага удур агрессиязын чагаада ыяларны буруу шаап турар

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвага хүннери

ЧУРУКТАРДА: Сценаже үнер мурнунда («Дерсу Узаладан» сцена) Юрий Соломин болгаш Максим Мунзук; Кызылдың уран чүүл училищезинин ниити ыры Москвага болган культура хүннеринде күүселеде үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВ. ТУҢ фотолары.

УТТУНДУРБАС ЧЫЛДАР

1927 чылдың чайы. Ынчан ажук-бижик билбес араттар төп черден сургакчылар келирин, революция, Ленин башкы дугайында солуп чүүлдерин дыңнаксаары аажок турган.

Ынчаш Барлыкка элдарның чайлагларда хонаштарынга чүве. Хем-Белдириден ТАРН-ның болгаш ТАРЭ-нин Төп хораларындан эртем-билиглиг сургакчы келир, араттарны амдорази Тоо-Чайлагга кээп урааладыр дээн-дир деп чарлал тарай хона берген.

Тоо-Чайлаг адаанда Муңгаш-Алаак бажындан аъттыг ийи кижи барааны каступ келзе-келзе, чыыган соңгун чанынга кээп, аъттарын баглаашка бадыртылар. Оларның бирээзи — кызыл торгу тоңуг, бажының дүгүн чолдайты таарыш хаак, хып дээн аныяк кижи:

— Эки-и, эки-и! — дигалеп, чыыганнар-биле мендилежип, хол тудуштуг. Удаваанда оорганымда журналын алганы педтеринден шеверген чешкеш, оон иштинден сказыннар үштүп, черге эптиг кончуг туруп алган, чугаазын эгелээн.

— Ам кижини кижи даргаар мелүүр чүве чок болган, араттар костуг, ужук-бижикке боттары-даа, уруг-дарыы-даа сөреңир эргелиг. Хем-Белдириге, харыы-даа ССРЭ-ге ба-рып өөренип, эртем-сургуул чедип ап база болур. Өске-даа солуп чүүлдерни сургакчы чугаалаан. Чыылган чон айтырыглаарны оон-моон тө каап-ла турганнар.

Оон соонда сургакчы турган:

— Аревэ кежигүнүге кирикселээ, аттарын бижиндиксээр аныяктар бар бе? —деп, айтырыптарга, дүрген-ие түрэ халыдым.

Сургакчыдан ыяшка чедө бергеш, адымны бижидип алырымга, оң ора:

— Хем-Белдириге барып өөренирээр сен бе, оол —деп, мындыг.

— Ийе, ийе, кончуг-ла күзелдиг мен — дидим.

— Барыын-Хемчик кожуунуң чызаа черинге адымны бижидип каар мен, чоруурун согледиттерге чөде бээр сен— деп, сургакчы сүмселеди.

Амыраанымны түте деңзиир! Демги сургакчының адын Чимба дээр. Хөнделеп чүрттүр кижи дээрзин ынчан билип алган бис. Оон амдыы чылында, 1928 чылдың декабрының чыкылама соок хүнүнде турган. Чызаадан мени келдяртеш. ТАРН-ның Төп хораазындан меңээ нам сургуулуңче өөредип чоруткан. Амгы Кызылга (ынчан Хем-Белдири дижип тургаывыс) бир чыл ажыг өөренип турувуста, үжен чылдың хазында мэй айда бистин, нам сургуулдарын кожуунарже сургакчыладыр деп дыңнадывыс. Шынап-ла удаваанда хурал чыгаш, кымнар кайы кожуунарже баарын хувааган. Кожуунарга баргаш сумулар кезиндө бөлүк-бөлүк болуп алыр. Ол бөлүктерни моол бижиктп билир, дүрүм-саавырны эки номчуур, ону тыва дылче очулдуруп шыдаар кижилер баштап чоруур деп бисче сургаалданы берген. Ол командировканың соруглазы — Тывадың аныяктарынга революстуг эвилелиниң хүрээлекиниң ырыглаашкыны —шылгалдаан чорудар чугула ажылга киргиривис болган. Ынчангаш шылгалдага кирген аревэ кежигүнүң кижиниң аңгы-төөгүзүн эки, аныяр. феодал, дээде дүүмет, лама, хам, революцияга удур контрреволюстуг үеелдиг кижилериң чоок кижилери аревэге шуруун кирген таварылгада ону хүрээлеңден ырыглаары чугула айтырыг турган. Ол мышкаш аңгы-сайгыларының сурталаныга алзы берген, ядыы арattарның ажытөлү база турун болур, ынчангаш хымалданы ылавыллалдыг эки чоруттайн, аныяк кижилерни аревэниң хүрээлекиниден үндүрүп болбас дээрзин база эки билип турган бис. Бо ажылга киржирде сумуларда нам үүрлериниң даргаларын-ле эки сүмележир, өске-даа чагыгларны биске берген турган. Моол дылга бижээн саавыр айтыышкынарны биске үлеп берген.

Бистп бир кезек сургууларны Улуг-Хем кожуунунче чоруткан. Аңаа баргаш үш бөлүк болуп алган бис. Ынчан Улуг-Хемге түрган Дус-Даг сумузунче Степан Сарыг-оол, Кара-Тал, Үрбүн, Чаа-Хөл сумуларынче Шикпер-оод, а Эъжим, Көк-Чыраа, Эйлиг-Хем сумуларынче мээң удурткан болүүм — Достай-оол, амгы үеде «Тере-Хөл» совхозтуң хоочуну коммунист Максим Сүүнмаа. Сүүр-оол бистер чораан бис. Биске ядегээн харысаалгалыг даалганы ынчан күүсеткеш, 1930 чылдың август айның эгезинде Хем-Белдириңге чедип келген бис.

Ол-ла чылдың августа менээ база бир аас-кежии таварышкан. Аревэчи эжим Степан Сарыг-оол бистер Москвага барып өөрени бергеш, аңаа ВЛКСМ кежигүнү болур улуг аас-кежиктиг болдувус.

Аревэнин, комсомолдуң хүрээлекинге, оон соонда ленинчи Коммунистиг партияның хүрээлекинге кирип, хөй чылдарда чопга бараан болуп келгешимге бо-ла чораш ажок чоргаарлаңып чоруур мен. Ол менээ кажан-даа уттундурбас.

И. ЛОПСАҢ,
комсомолдуң болгаш партияның хоочуну, пенсионер.

«Канчап эскербээнип?» деп материалга хамаарыштыр

КАНДЫГ-ДАА ЧҮВЕ ХЕМЧЭЭЛДИГ

Бо чылдың сентябрь 21-де үнген № 218 «Шын» солунда «Канчап эскербээнил?» деп К. Монгуштуң материалын ончаваш, элээн боданыр ужурга таварыштым. Доозукчулар кежээзинге болган эпчок таварылганың дугайын мында бижээн. Школа дооскан уругларның байырлыг кежээзи оларга уттундурбас кылдыр артып каар ужурлуг болгай. Ол чүүл-биле онзагай болуру? Школазы, башкыларыбыле байырлажып тура, уруглар оларның чагыг-сеткилин үлээп ап, эрткен чылдарда болгулаан эң уттунмас сактымнымнарын кылып, хамык ужур-кым болуруя эвес, харын кандыг кижи болуруя башкыларынга, ада-иезинге аъваарлар.

Сут-Хөл районнуң бир школазынга доозукчулар кежээзи ында келген кижилериң — уругларның, башкыларның ада-иелериниң болгаш өске-даа улус кижилериниң сагыжынга кандыг уттундурбас иети артыргап деп бодаар силер? Доозукчу өскүе уругнуң сеткилин хомудаанынга кежээниң өске киржикчилерин хамаарыпга чок арткан бе? Башкылар, доозукчулар, чылган ада-иелер оон кандыг-даа түвилел үндурбээн бе? Харааданчыгдыр. Уязындан чаа-ла ужуп үнүп турар кушкаш шыкаш бичии оолдар, кыстарның сагыш-сеткилиге өөрүкүүр, чазагай сактымшыкшыларны арттырар тургаш, харын байыргак, эт-сеп сүүкселээр чоруктуг улуг кижилерниң баш бурунгаар бодап алганы-биле хөөредиг коргузкенинге ажык чүл!

Өскүе ыяш болгаш доозукчу Ондарның сагыш-сеткилинге эпчок-боданнар киргеп. «Адаиелиг улустуң магалыын, мээң кончуумга» деп-даа бодалы ыйнаан. Ынчаш бодалга алыскан бичии-даа хөрээ чок. Өскүсте кем чүл. Ондар өске ок-ру-биле бир демей эртем-билиг-ни чедип алган, амыралдыг делгеминериче оон оруу ажык. Доозукчулар кежээзинге школ-ла формазы-биле кээрге, ында багай чүү боор. Бир эвес харын Ондарның чаңгыс классчы кыс өөрлери эжиге кичээнгейлиг болуп, дуза чедирген болза, кончуг-ла эки болур ийик. Кижи бодап көөрге, бо класста уругларның аразында найыралы, эп-өөрүү харылзаазы чер албас турган болду бе! Класс башкызы, кандап барганыл? Уругларның материалдыг болгаш моральдыг-даа талазын эки билбес турган-дыр. Ада-не комитедя база ажыл чоруттаан.

Школа, үчүлюше өөредилге чери доосканын кижиниң сеткилинге уттундурбас кылдыр демдеглээри хоруглуг эвес болбайы дээ. Шак мындыг демдеглээшкинерни (белек-селектиг дээш өске-даа) чоок кижилерниң аразынга (өг-бүлезинге) эрттирээ эки болгу дег. Кандыг-даа үеде хемчээлдиг болгай. Барып-барып доозукчулар кежээзинге мындыг язылыг белек-селек сөңгээшкинерни кончап организастай бергенил! Школаның удуртулгазы чүнү көрүп турганыл?

К. Монгуштуң бижии турары-биле алырга ол доозукчулар кежээзинге чамдык үлээ өрү чергенин ада-иелиг доозукчуларга ол ада-иелериниң ажылдан турары албан черлериниң мурнундан бир уругта он дөрт чедир белек тыпсын (оон аразында ийи хол шагы дээш өске-даа) турган болду.

Бистиң амыдыралывыс магалыг чаагай апарган. Кижилериниң амыдырал денгели чыл келген түдүмү бедип орар. Кижилер база эртем-билиглиг, культурлуг болуп турар. Ынчалза-даа кижилериң үеазынбодал культуразы чамдыкта чөгенчиг болгуларын бо таварылга безин хереглеп турардыр. Чүвениң чүгле даштыкы хевирин сүрүп, чогум алыс утказынче сагыш салбайн баргандыр. Аймак салгалды өөредип, кижизиттинээн, оларның мөзуштынарын хевирлеп турар школа, башкылар мындыг байдалбиле канчап чөлүээрежинкеп-тиниң?

Байырлаг, эт-сеп сүрер, элыскак-чискек хөөннерге алыптар ворүктарны болдурбас болза эки. Бистиң уругларывыстың кижизидилгезинге ол хоралыг. Шак мындыг чүүлдериниң дугайын солуп, парлалгага-даа бижип, сойгалап, илередир үе келген. Ада-иелериниң аразында чамдык мындыг кижилер таваржы-ла бергилээр болдур ийин. Оон дугайын силер чүү дээп бодаар силер?

В. КУЧУН,
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

ЭҢ-НЕ ЧАРАШ БОЛГАШ ЭРГИМ

Бээр болза база солуп белек болуп дээрзин бодап келгеш, альбомугга аваның чуруп алган. Демни эртем чаа хөрүкчүкке көрдүүп турганың сактып чуруп орган. Чуруп доосказ, оон ыдыынга «Мээң эң-не чараш болгаш эргим аваам» деп бижип каан.

Аваазынга бээр белектерни белеткеп алгаш, ийи өрээл бажыңын аштап-арыглап алгаш, боду база ванназынга чуруп, чараштанып алган. Өөреним шагы чоокшулап орза кожазында бодундан бир класс улуг бешки классчы Вика-биле кады школаже чоруткан. Ол хүн Мендикей ийи китээлге бештер алган. Математикада «самбырага бодаалганы дүрген болгаш шы бодаанны дээш база орус литературада шулуктуг шээжи-биле аныяк чугаалаанны дээш. Алган бештерээ ол дневнигниге салдыртып алган. Аваазы аңаа «эң-не эки өөрүнчүг белек бештер-ле болгай, уруум» дээр турган.

Кичээл төнерге бажыңынга келгеш аъш-чем белеткеп эгелээн. Кузунга бодуу чем кылырынга од аажок миик турган. Артында-ла болу чогаадыр аарак кылыр. Үе аъзээ болганындан ол помидор, өгүрец, картофель, дагаа оглу дээн мышкем чемнерни ажыглап, всжээки чемни дүргени кончуг белеткеп алган. Столду аъ шыныг-биле шынкаш, чемнерни делгээн. А столдуң ортузунга суглуг савага чечектерни тураскаадып, ооң ыш-дөрт-даа катап долгандыр чылаштап, таарыштыр салгылап каап, көрүп чорун турган. Хенертен эжикте конга кыйгырт дээн.

Мендикей чечектерни аңкаш, маңнаш барган эжиин ажыдыпкан. Аваазы кады ажылдап турары эштери-биле кирии орган. Мендикей девидей берзедээ, олар-биле мендилежирин утпаан. «Баймр чедирин тур мен!» дээш хулумзүрбүшаан. аваазынче чечектерни суйган. Аваазының карактарында өөрүшкү чайнап, уруун дыңзыг күспактаан. Мендикей залчыларынга база байыр чедирип, оларның долун тутказ, чемиспириче чалаан. Чем соонда Мендикей оларга солуп рассказын номчуп, берген болгаш белеткеп алган демдектерни көргүскен. А оон чураан чуруун көргеш залчылар.

— Аваазын ол олчаан чуруп каап-тыр — деп, кайган хаамазинар.

Эштериниң аразында каттырып, чугаалажып орган аваазындан карак салбайн, шала озалаш туруп алган таалап кайган турган. Аваазы кажангызындан-даа артык чараш болган.

«Эки өөренип, ажылгыр, кежээ болуп, аваңарны хулуглеп, өөрүш чоруур болзунарза, аваңар эң-не чараш болгаш улам эргим болур» деп башкызының чугаалаанын ол сагып келген.

С. БАЛЧЫР.

МЭЭҢ АЧАМ

Мээң ачам камналгага
Медээжок-ла миик кижи.
Эрги-саргы номнар көрзе,
Эңдере-ле шыгжап алыр.
Од-бо черге саазын чытса,
Оюп эртпес, чыып ап чоруур.
Чагып алган солун, номун
Чамгызын-даа октаар эвес,
Көктеп, шыгжап алган
чоруур:
«Көпеекти октап болбас,
Хойге херек, катап дужаап,
Хей-хей чаа ном,
солуннарны
Катап чагып, садып алыр—
Камналга-дыр, билдиң бе?—
дээр.
Мээң ачам камналгага
Медээжок-ла миик кижи.
А сээң ачаң канчыгыл, чээ,
Ажыы-биле сөглеп көрем?

О. СУВАКПИТ.

АЧАЗЫНЫҢ УРУУ-ДУР МЕН

Чараш шокар платьелиг,
Саглай сырбык
чашчыгаштыг,
Аажок чымчак бопуктарлыг
Ачазының уруу боор мен.
Тонум өөгү халаңайнып,
Дораан үстүр чеде берди.
Өске кижи билбейн турда
Өөгүм илип алыйн арам.

Т. ТОЮНДУП.

МОСКВА. Башкириянның «Шаяндар» деп бичии уругларның ыр ансамбли ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чедишкинниринин Бүгүзавилел делгелгезинге чедишкинниг ойнаан. Республикада сураглыг бичии артистерниң концерт программазында чонуң ырлары болгаш танцылары бар.

Г. ХАМЕЛЬЯНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Карангылай бергенде орун адаанга олурган диспшейниң карактары кыланнаан.

— Авай, авай, көрүп көрдаан, диспей лампочкаларын кыпсыпты.

• • •

Юля 4 харлыг.

Кара баарзыктың уя-бажыңчыгажын көрүп каапп, айтырыл-тыр:

— Уя-бажыңчыгаштыг! Кымнар ында чурттап турар боор?

— Кушкаштар.

— Кудумчуга соок-ла болгай, а оларның ажын база ажык-тыр...

• • •

Дима 3 харлыг.

— Апельсиннер езуп умнеин турар, оларны чугле садып турар.

• • •

Саша 2 харлыг.

Аваазы-биле кады кино көрүп орган. Ыт көрүп каапп.

— Авай, сен ыттан коргуп чор сен бе?

— Ийе.

— Кертпа, авай, мен сенден дыпзыг туттунуп алыйн.

• • •

Валя 4 харлыг.

Ол удуурда-даа ойнаар писталетнин сазбас боорга айтырганнар.

—Сенээ, удуур кижиге пистолеттиң херээ чүл?

— Бир эвес аза кадайны дүжей берзимзе, ону болдаар мен.

• • •

Ачазы:

— Бо телеламчыдыгга чүге-зе улус улуска-дыр.

Оглу:

— А силер бистиин түте көрүп турар силер?

Солуннуң тараазында номери ноябрь 2-де үнер.

Редакторнуң орлаакчызы А. С. ДЕМБИРЕЛЬ.

Ойлаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чаар. Барымы чүктеп хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Дүне 6—11 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 0—5 градус чылыр болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, быскан хар чаар. Хат кошкак. Дүне 0—5 градус соок, хүндүс 0—5 градус чылыр болур.

КИНО

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Умеющий молчать» 9.30, 12.10, 15.00 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Потерялся слон» 9.30, 13.20, К-клуб «Подружка» 15.00, «Счастливая Женька» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Уянкум» 14.40, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ларец Марии Медичи» 14.30, 16.20, 18.10 19.50 шактарда.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппарадының коллективи республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Чимит-Доржу Байырович Ондарга оон ачазы

Сержимпаа Чашпаевна
ООРЖАКТЫҢ

мөчээнин-биле холбашкыр ханы кажыдалды илергейлеп тур.

ТВ

ОКТЯБРЬ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Уруглларга янчыштаптар дугайын». 9.25 — «Двадцать дней без войны». Уран-чечен фильм. 11.00 — «Аян-чоруккулар клуву». 12.00 — 12.05 — Телемедээлер.

• • •

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Чурттуң телестудияларының док. фильмнери. 15.45 — Улустуң аялгалары. 16.00 — «Билиг — күш». 16.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 17.15 — «...Ол алды болгаш ооп-даа улуг назы». 18.00 — «Кижи болгаш хөйлу». 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Концерт. 20.00 — Шулукчулер тайбың дээш демиселде. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шулукчулер тайбың дээш демиселде. Дамчыдылганың уламчылыы. 22.25 — Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.15 — Шыдыраага делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. ССРЭ-нин далайлары. 9.05; 13.10 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 10.35; 11.40 —Төөгү. 9-ку класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10—Нинта биология. 9-ку класс. Чайгаар болгаш кылымал шилилге. 12.40 — Физика. 6-гы класс. Күш. 13.40 — Төөгүнүң арнынары. 1 Интернационал дугайында. 14.20 — Катап тургузуушкун үезинин уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.50 — Совет чогаалчылар тоолдары. 15.35 — 15.40 — Телемедээлер.

• • •

18.00 — Телемедээлер. 18.20 — Эртем-шентерелдиг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Уругларга фильм. 18.40 — Тывага таның уран чүүлүнүң хөгжүлдези. 19.05 — Делегейде болуушкунарның допчуулалы. 19.15 —«Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Николай Бауман дугайында чаа док. фильм. 20.30 — Л. В. Бетховен. № 1 до мажор симфония. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.35 — «Вся королевская рать». Уранчечен телефильмниң 3-ку сериязы.

Редакциянның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, харызалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатты 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлегчүр киллдестериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдестериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корреспондентилерниң 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2078.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01097